Библиотека Житен клас

„ИЗГРЕВЪТ“ НА БЯЛОТО БРАТСТВО

ПЕЕ И СВИРИ УЧИ И ЖИВЕЕ

35

издателство
„Житен клас“

Библиотека Житен клас

ИЗГРЕВЪТ НА БЯЛОТО БРАТСТВО ПЕЕ И СВИРИ УЧИ И ЖИВЕЕ

Спомени на съвременници и последователи на Всемировия Учител Беинса Дуно

Том 35

Д-Р ГЕОРГИ ВЪЛКОВ МИРКОВИЧ (1825–1905)

– участник в Униатското движение, просветител и заточеник: Архивни и печатни свидетелства

Събрал, записал и съхранил Вергилий Кръстев

Издателство Житен клас
София, 2020

ISBN 978-954-9915-34-1 (т. 35)
© Вергилий Николов Кръстев, съставител, 2020
© Ефросина Антонова Ангелова-Пенкова, автор на допълнителен материал, съставител, 2020
© Вихър Ангелов Пенков, дигитализация и обработка на документален материал, 2020

Издателство Житен клас – София
Всички права запазени.

И тъй, основната задача на човека е да даде ход на Божественото в себе си и да го разработи. Много от съвременните християни са дали ход на Божественото в себе си, вследствие на което живеят добре. Практически те са разрешили този въпрос. Като ви се говори така, не считам, че нито един от вас не живее по Божествено и не изпълнява волята Божия, но казвам, че ви трябва нещо повече от това, до което днес сте достигнали.

Мислите ли, че това, което сте достигнали днес, е достатъчно, вие ще се спрете. Спрете ли на наклонена плоскост, на каквато се намирате сега, вие ще се търколите надолу.

Всички хора се нуждаят от растене, от развитие, от разширение на душата и повдигане на духа.

Човек не трябва да казва, че това, което има, е достатъчно.

Три вида съзнания. 21 лекция от Учителя, държана на 7 април, 1926 г., в г. София. - В: *Светлина на мисълта*. Лекции за Общия окултен клас на учениците от Всемирното Бяло Братство, 5 година (1925-1926 г.). Т. 2. София, 1930, с. 158.



Георги Вълков Миркович (1825–1905)

ГЕОРГИ ВЪЛКОВ МИРКОВИЧ (1825–1905)
Животоописание в дати[1]

1825 година[2]

Роден на 10 март в Сливен, от втория брак на Вълко Мирков (от село Стралджа) и Койна Русева (от село Раково).

Има доведени братя Димитър и Атанас, и природени братя и сестри – Нойко (умира малък), Иванка, Русчо (Руско), Костадин (умира малък) и Стефана (близначка на Г. Миркович – умира като пеленаче)

1830 година

Семейството се преселва във Влашко, в Браила.

1833 година

Завръща се в Сливен.

Постъпва в училището на известния учител Димитър Кешиша.

1840–1841 година

Посещава основното килийно училище в Сливен при българофоба Георги Цукала, но скоро напуска.

Заминава за Котел, и учи при съгражданина си Сава Илиев Доброплодни, с Иван Михайлов Панов (Карапанчев) и Лука Данчев.

1843 година

Завръща се в Сливен, с желание да продължи учението си в Цариград, но баща му го оставя на работа в дюкяна си, на Аба пазар.

1847 година

Избран за степендиант в Киевската семинария и заминава за Киев.

> На 4-и октомври 1846 г., д-р Иван Селимински изпраща от името на българската община в Букурещ едно прошение до Порфирий Успенски, влиятелно лице пред руския Свети Синод, за приемане на 12 българчета, посочени поименно, в Киевската семинария като стипендианти.
>
> В училището се запознава с Драган Цанков от Свищов, Сава Филаретов от с. Жеравна и Иван Кишелски от Котел.

В края на годината, след около 6 месеца, напуска училището и заминава за Цариград.

1) Данните в материала са предимно от документи публикувани в изданието.

2) Годината на раждане не е установена с акт за раждане, а в архивните и печатните документи тя е различна: 1925, 1926, 1927, 1928. Визираната 1925 година е годината приета в родния му град, в публикации, издадени непосредствено след заминаването му от близки нему сътрудници и др.

1848–1851 година

Новината за смъртта на баща му го връща в Сливен. Получава наследството си и отново отива в Цариград.

Постъпва в прочутото гръцко училище, гимназия на остров Халки (Куру чешме), но разочарован много скоро го напуска.

Негов съученик в Вичо Панов от Шумен

Записва се във френското католическо училище на лазаристите в Бебек и завършва средното си образование в 1851 г.

За половин година довършва средното си образование. Тук се запознава със спиритизма благодарение на монаха Рене.

1851–1856 година

Заминава за Франция (есента на 1851 година).

Постъпва в Медицински факултет на университета в Монпелие.

Отново е състудент с Вичо Панов от Шумен.

Заминава за кратко да следва пак медицината в Пиза, но се връща в Монпелие.

Висшето си образование получава след защита на докторска теза върху хигиената („Du régime en général à l'état hygide et morbide" / „За режима изобщо при здраво и болно състояние") на 30.06.1856 г.[3]

Завършва обучението си с финансовата помощ на брат си Русчо Вълков Миркович.

Запознава се с явлението „ясновидство", което засилва интереса му към философията и практиката на спиритизма.

Награди:

Орден от император Наполеон III.

Награден за участието си в борбата с холерата през Кримската война /1853–1856/ във Франция.

1857 година

Завръща се в Сливен.

Учител, за кратко време (с Добри Чинтулов[4])

Работи и като частнопрактикуващ (волнопрактикуващ) лекар.

Прави обиколка във Влашко (Г'юргево, Букурещ, Плоещ, Браила)

Събира помощи от родолюбиви сливенци за откриване на българско училище и издържане на учители в Сливен, за борба против гърцизма. Успява да издейства и годишни помощи за Сливенската община, предоставяни от Браилската община – по-късно отказани от училищните настоятели гъркомани.

3) Диплома за доктор по медицина, издадена въз основа на сертификат от 30.06.1856 г., на Факултета по медицина в университета на Монпелие (дубликат, 1889 г.). София: НБКМ, БИА, ф. 95. инв. оп. II–В 3064. София: НБКМ, БИА, ф. 95. инв. оп. II–В 3064.

4) Вж *Юбилеен* сборник на Сливенската мъжка гимназия „Добри Чинтулов". София: Държ. печ., 1934, с. 42.

1858–1859 година

Работи като градски лекар в Стара Загора до месец юли 1859 г. Заминава за Сливен.

Автор:

Сътрудничи на списание *Български книжици* на П. Р. Славейков.

1860 година

Отива в Цариград (05.02.) и продължава лекарската си практика. Активен участник в Униатското движение[5].

Заедно с Драган Цанков настоятелно и организирано представят решението за независимостта на българската църква като политически въпрос.

Автор:

Кратка и методическа българска граматика от Д. Г. В. Миркович. Цариград-Галата: в книгопечятницата на Д. Цанкова, 1860. III, 69 с.

Сътрудничи на вестник *България* на Драган Цанков (1860–1861)

1861 година

Заминава за Рим, с делегация до папа Пий IX за ръкополагане на архимандрит Йосиф за архиерей на съединените Българи.

На 14 април Йосиф Соколски е ръкоположен тържествено, като церемонията се извършва и на църковнославянски език.

Членове на делегацията са Драган Цанков, Георги Миркович, дякон Рафаил Добрев Попов от Стрелча, лазариста Евгений Борѐ, директор на френското католическо училище в Бебек.

След завръщането си заема поста околийски лекар в Болград, град в Украйна, Одеска област (1961–1964).

Награди:

Грамота и орден от Папа Пий IX, подпечатана с пръстена на папа Пий IX - отличие за рицар на ордена Пий, трета степен (16.04.).

1863 година

Събира дарения за издаване на Френско-български речник в Болград.

5) Уния – „църковно обединение и общение в лоното на Католическата църква при запазване на собствения култов, каноничен, йерархичен и богословски облик" (*Елдъров*, Светозар. Униатското движение в България през 1913 г. [прегледан 22.02.2020]
https://harrybg.blogspot.com/2007/09/1913.html

1864 година

Заминава за Браила и работи като частно практикуващ лекар (1864–1866)

Заема поста на директор на Болградската българска гимназия (30 януари – 12 август 1864 г.)

Приема поканата за директор след смъртта на известния просветен деец Димитър Стефанов Мутев.

Освободен от директорския пост от Просветното молдавско министерство поради открито толериране на революционните настроения сред учениците.

Автор:

Слово въз нуждата на учението и на възпитанието. изложено от д-ра Мирковича, директор на Болградското централно училище и изречено от ученикът Д. Грекова във време на наградите 1864 г., юния 30. Болград: в училищната печ., 1864. 8 с.

1866 година

Участва в създаването на Българския таен революционен комитет в Букурещ (27.05.)

Връща се в Сливен. Работи като частно практикуващ лекар.

Автор (в съавторство с Михаил Чайковски – Садък паша):

Проект за учредяване на главни български училища във всеки вилает по едно – Вилаетската школа

1867 година

Работи като лекар във Видин (1867–1868).

Представя Проект за Вилаетска школа пред Високата порта.

Приема се с допълнение тези главни училища да бъдат смесени: турски и български. Д-р Миркович не се съгласява с промяната и се оттегля.

Участва в сформирането на четите на Филип Тотю, Хаджи Димитър и Стефан Караджа.

Заминава за Русе – поканен за градски лекар (25.12.).

Автор:

Сътрудничи на вестник *Македония* на П. Р. Славейков (1967–1868).

1868 година

Пристига в Русе за поста на градски лекар, но преди да получи одобрението на турските власти, на мястото е назначен грък.

Премества се в Лом паланка, като частно практикуващ лекар (1868–1869).

„Замесва се в революционните приготовления след избиването на Хаджи-Димитровата чета" и е използван (чрез адвоката Манол Иванов от Стара Загора) в шпионските игри на турското Министерство на вътрешните работи.

1869 година

Предаден на турското правителство и обвинен в т.н. „шпионска афера” – по делото на Васил Ганчев–Плевналията, от Софийския митрополит Доротей.

Арестуван през ноември и отведен във Видин.

Обвинен като комита, със смъртна присъда, отменена от влиятелния адвокат Илия Цанов, но подстрекателството на владиката Доротей го оставя в затвора.

1870 година

В началото на 1870 година е изпратен в окови, през Русчук (Русе), Балкана, Сливен и Едрене (Одрин), пеша до Цариград, съпровождан от 60 души пеши и конни заптиета.

В тъмницата на Ат-Мегдан[6] престоява без присъда до 1874 година.

В затвора е сложен в „полоз”, разболява се и бива спасен от един грък лекар, който го премества в болница, докато се възстанови.

1873 година

В затвора отправя писмено прошение (на френски език) до Мидхат паша, Министър на правосъдието в правителството на Мохамед Рашид паша, по времето на султан Абдул Азис.[7]

1874 година

Миркович получава официална присъда за доживотно заточение и на 5 август с.г. е заточен в Диарбекир – пътува пеш 25 дни от Самсун.

След три месеца (14.11.) е изпратен, като опасен бунтовник, на 110 км по-навътре в Анадола, в град Мардин.

Християнските общности в града му издействат свободно движение из града като лекар. С парите от лечението на местното население купува имоти.

1878 година

Присъдата му е отменено с общата амнистия, след Освободителната война.

Прибира се през Александрия и Цариград.

Участва в дейността на комитетите „Единство“[8].

6) Ат-Мегдан – площад в Цариград

7) Прошение до Мидхат паша, Министър на правосъдието в правителството на Мохамед Рашид паша, по времето на султан Абдул Азис (на френски език). София: НБКМ, БИА, ф. 95. инв. оп. II–В 3114. (3 с.) – 1873 г.

8) Вж Писмо на Ст. Стамболов до Натанаил Охридски. – В: *Кирил*, патриарх български. Съпротивата срещу Берлинския договор – Кресненското въстание. София: БАН, 1955, с. 195–196. Също и в: *Дойнов*, Дойно. Кресненско-Разложкото въстание 1878–1879. [прегледан 21.02.2020]
http://www.promacedonia.org/dd2/dd_2_2.html

Назначен за управител на болницата в Сливен (20.06.1878 г.)[9]

Осигурява помещение за откриване на българска книгопечатница, с безкористното съдействие на Сливенската община[10].

Избран за член на Комисия по учебната част за Сливенските училища от Градския съвет.

Основател:

Инициатор и учредител (с д-р Начо Планински, Михаил Греков, Захари Коняров и др.) на първото у нас Благотворително дружество „Червен кръст", с председател митрополит Серафим (25.10.1878 г.).

1879 година

Работи като „губернски врач"

Публикува обявления за безплатни консултации и лекарства за болни сиромаси (в. *Българско знаме*)

Отстранен от длъжност в Сливенската местна болница, след конфликт с областния управител Тодор Икономов (14.02.1879 г.).

Назначен за Директор на Сливенската мъжка гимназия (1879–1880).

Открива книгопечатница „Българско знаме" с печатарска техника от обявената в несъстоятелност Цариградска печатница на П. Карапетров.

Създава благотворително дружество – организира и предоставя помощи, не само като член на настоятелството му.

Заминава за Пловдив

Активен деец на Българското либерално демократично движение. Депутат в Областното събрание в Пловдив (назначен от Алеко Богориди, генерал-губернатора на Източна Румелия) до 13.X.1879 г. – сменен от Иван Вазов.

9) Вж *Решение* за определяне на заплатата и условията за длъжността на назначения за градски доктор Георги Вълков Миркович в Протокол на Сливенско общинско управление № 122/20.06.1878. Сливен: *Държавен архив Сливен*, ф. № 46К, инв. оп. 1, а.е. 1. [прегледан 21.02.2020]
http://isda.archives.government.bg:84/Process.aspx?type=Document&agid=32&flgid=29115&ilgid=73643&aelgid=16722003&dlgid=10080694

10) Вж *Решение* за отстъпване без наем джамията срещу хотел „Изток" на д-р Г. Миркович за откриване на българска книгопечатница в Протокол от заседание на Сливенско общинско управление № 240/23.11.1878. Сливен: *Държавен архив Сливен*. ф. № 46К, инв. оп. 1, а.е. 1. [прегледан 21.02.2020]
http://isda.archives.government.bg:84/Process.aspx?type=Document&agid=32&flgid=29115&ilgid=73643&aelgid=16722003&dlgid=10081495

Избран за представител на Сливенски окръг, с Христо Д. Павлов (с делегати от всички окръзи в Източна Румелия) подписват мемоар за анулиране на несправедливите Берлински решения, връчен на Европейска международна комисия.

Основател, редактор, автор:

Българско знаме. Първия български вестник в Сливен и втори – в Източна Румелия. Г. 1, бр. 1–24 (10 февруари – 21 юли 1879). Редактори: Добри П. Минков, Г. Миркович, П. Р. Славейков

1880 година

Председател на „Клуба на Българите" в Пловдив.

На този адрес е пратена телеграма от 26-и март от княз Александър Батенберг, адресирана за Г. Миркович.

Завръща се в Сливен.

Преводач:

Петър Велики, Екатерина I, Менчиков и историческите приключения между Русия и Турция от тая епоха до 1829. извлеч. из Ламартиновата история. [прев. от фр. ез. Г. Миркович]. Сливен: печ. на в. „Бълг. знаме", 1880. 124 с.[11]

1881 година

Избран за дописен член на Българското книжовно дружество (днес БАН) на заседание на 8.09.1881 г.[12]

1882 година

Избран в училищното настоятелство за учебната 1882/1883 г. от Сливенското градско кметство.

1883 година

Автор:

Практично приготовление за граматиката в основните училища. Сливен: печ. на в. „Бълг. знаме", 1883. VII, 116 с.

1884 година

Прогласен за редовен член на Българското книжовно дружество, от заседанието му на 6 август 1884 г.[13]

11) Вж *Касъров*, Лука Иванов. Енциклопедичен речник. Ч. 2: Л–П. Пловдив: изд. и печ. на Д. В. Манчов, 1905, с. 1380.

12) Писмо на Българското книжовно дружество от 10.05.1882 г. София: НБКМ, БИА, ф. 95. инв. оп. II–В 3067.

13) Писмо на Българското книжовно дружество № 16/25.08.1884 г., Средец. София: НБКМ, БИА, ф. 95. инв. оп. II–В 3068.

1885 година

Автор*:*

Домашен омиопатически лекар и Способ като как да се лекува человек самичък. Сливен: печ. на в. „Бълг. знаме", 1885. XXIV, 326 с.

Д-р Миркович е първият български хомеопат, с много практически опитности.

1886 година

Народен представител в Третото Велико народно събрание (19.10.1886–03.08.1887), с основна задача – избор на нов княз след абдикацията на княз Александър Батенберг.

1887 година

Народен представител в Петото Обикновено народно събрание (1887–1889), избран от К. Агачската [Елховската][14] и от Каваклийската [Тополовградската] избирателни околии[15].

1889 година

Посещава Конгреса на спиритистите в Париж и се среща с известната френската ясновидка мадам Гранж, чрез която получава по медиумичен начин, съобщение, публикувано по-късно в списание *Нова светлина* и списание *Виделина*.

1890 година

Заема службата Сливенски губернски врач, а след закриването й – директор на Сливенската мъжка държавна гимназия за една година.

Дарява имуществото си придобито от лекарската практика по време на заточението си в Марден „по на половина на „Мардинските градски (Армено Католическата и Халдиенската) християнски общини … с цел … да нареждат и разпределят така доходите на подарените … недвижими имущества между бедните, щото целта, за която се подаряват да се увековечи" (8.04.)[16].

1891 година

Приема поста държавен лекар в Ямбол – Бургаската линия. (1891–1892).

14) Свидетелство-удостоверение № 1192/08.10.1887 на д-р Миркович за народен представител в Петото Обикновено народно събрание (1887–1889), избран от К. Агачската избирателна околия. София: НБКМ, БИА, ф. 95. инв. оп. II–В 3069

15) Свидетелство-удостоверение № 1195/08.10.1887 на д-р Миркович за народен представител в Петото Обикновено народно събрание (1887–1889), избран от Каваклийската избирателна околия. София: НБКМ, БИА, ф. 95. инв. оп. II–В 3070.

16) Завещание (Довереност) на д-р Миркович. София: НБКМ, БИА, ф. 95. инв. оп. II–В 3164

Издател, автор:

Нова Светлина или тълкуване тайните явления в природата. списание за хомеопатия. Сливен (15.04.1891–15.03.1896).

Последната годишнина (5-та), под заглавие: *Нова светлина и здравословие* – се слива със *Здравословие* или запазване здравието и лекуване болестите по най-безвреден начин. всекимесечно списание (12.1892–15.03.1896).

Продължава под заглавие „*Виделина*"

С популяризиране на спиритичната доктрина, д-р Миркович вярва, че ще принесе голяма полза за нравствено-религиозното повдигане на българския народ.

1892 година

Издател, автор:

Здравословие или запазване здравието и лекуване болестите по най-безвреден начин. Всекимесечно списание (12.1892–15.03.1896)

Списание за запазването здравето и лекуване на болните по най-безвреден начин, със статии по хигиена, хидротерапия, лечебен магнетизъм, внушение, народна медицина, слънчеви бани, морски бани, пречистване на водата, хигиена на тялото, здравето, болестите, хранене на новороденото дете, правилно хранене, срещу алкохолизма.

Преводач:

Кардек, Алан. Характерът на спиритическото откровение. [прев. от фр. ез. Г. Миркович]. Сливен: сп. Нова светлина, 1892. 31 с.[17]

Награди:

Грамота и Кавалерски кръст „Народен орден за гражданска заслуга" V степен (14.02.1892)[18]

Награден от княз Фердинанд I, като лекар на Ямбол – Бургаската железопътна линия.

17) *Касъров*, Лука Иванов. Енциклопедичен речник. Ч. 2: Л–П. Пловдив: изд. и печ. на Д. В. Манчов, 1905, с. 1380.

18) Грамота и Кавалерски кръст „Народен орден за гражданска заслуга" V степен, дадени от княз Фердинанд I. София: НБКМ, БИА, ф. 95. инв. оп. II–В 3073. – 14.02.1892 г.

1893 година

Заминава за Франция, на Парижкото изложение. Присъства на конгреса на спиритистите и се среща с ясновидката мадам Лучия Гранж (получава чрез нея съобщение, което по-късно публикува[19]

Автор:

Лекуване холерата [Предпазителни мерки против холерата]. 1893. 4 с. 10 ст.

„По наставлението на тази книжка нужните лекарства се намират у нас: три шишенца, достатъчни да излекуват повече 100 души, струват всичко 3 лева. Те може с години да стоят без да се развалят. Цена на брошурката отделно – 10 ст. С лековете – даром."

1894 година

Пенсионира се.

Работи като лекар на свободна практика

1896 година

В периода 1896–1900 г. често посещава Варна и Бургас във връзка с дейността на семейната фирма „Р. В. Миркович и дружие"[20]

1897 година

Автор:

Униатското движение по черковния въпрос.
Сливен: скоропеч. Бълг. знаме, 1897. 34 с.

1898 година

Запознава се с Петър Дънов и неговата философия[21], и с някои от приятелите му.

1899 година

През месец август 1899 г. присъства, заедно с Пеню Киров и Тодор Стоименов от Бургас, на Първия събор на духовната Верига във Варна – по личната покана на Петър Константинов Дънов – Учителя.

19) Вж списание „Нова светлина". Г. 5, 1895, кн. 1, с. 118–121.

20) Фирма „Р. В. Миркович и дружие" е основана в 1846 г. – едно от най-едрите търговско-промишлени предприятия, водещо в икономиката и стопанството на своето време, с активни търговски връзки между Цариград и Букурещ. За нея през 1863 г. е издаден султански ферман и впоследствие вписан в регистъра на Сливенския съд. Вж *Бояджиев*, Андон. Памет за Сливен. В 3 тома. Т. 1. Сливен: Агенция Компас, 2008, с. 119. ISBN 978-954-8558-13-6

21) Вж Писмо на Петър Дънов до Г. Миркович от 1.11.1898 г., Варна. – В: *Писма* на Учителя Петър Дънов до д-р Георги Миркович 1898–1902. Състав. Цветолюб Нушев. София: Нар. библ. „Св. Св. Кирил и Методий": Бяло братство, 1999, с. 10. ISBN 954-523-029-0

Преводач:

Моте, Казамир. Вечните истини, от духа на Виктор Хюго. диктувани и приети буквално от … . [прев. Георги В. Миркович]. Сливен: д-во Милосърдие, 1899. 128, IX с.

1900 година

Почетен член на читалище „Зора“ – Сливен

Учителят Дънов прави водно кръщение на първите трима ученици – Пеню Киров, д-р Миркович и Тодор Стоименов.

1902 година

Издател, редактор:

Виделина. месечно списание за духовни изследвания. ежемесечно списание посветено за развитието на душата, ума и сърцето. (01.12.1902–1909).

След 1904 г. издател е Тодор И. Бъчваров.

Публикува отново, с допълнителни бележки, медиумичното съобщение на мадам Гранж за идването на млад Вожд от българския народ, който се връща в страната след много пътешествия, и е надарен с Божия сила.

1903 година

Награди:

Медал „За гражданска заслуга – с корона“ – по повод 25-та годишнина на санитарното дело в България, като най-стария лекар в България.

1905 година

Д-р Миркович завършва земния си път на 29.09./12.10.1905 г.

На спиритичен сеанс, през месец август 1905 г. по негово запитване за дата на заминаването му от този свят, е предупреден да си приключи нещата, защото времето е предстоящо. И то настъпва на 29 септември 1905 г.

Погребан е с големи почести от гражданството и обществеността на гр. Сливен.

Завещава личната си библиотека (472 тома), изданията си (14000 тома) на читалище „Зора" в Сливен и една сума за събиране около 3000 златни лева, както и „значителна сума за приют на старци, деца и недъгави“.

В завещанието си посочва, че за всичко да се иска съвета на духовния му брат П. К. Дънов.

Е. Ангелова-Пенкова

ПАНОРАМА
ОТ АРХИВНИ И ПЕЧАТНИ ДОКУМЕНТИ ЗА ПЪРВИЯ ЕТАП ОТ ЖИВОТА НА ЕДИН НЕСЛОМИМ ЧОВЕК

Георги Вълков Миркович (1825–1905) е роден и израснал в будно и трудолюбиво сливенско семейство, привързано към всички прояви и изяви на българските традиции. Представянето на цялостния му облик от израстването му до човек със собствени възгледи и идеи, като участник в исторически за страната ни събития (ожесточени борби за официално признаване на българската черковна и национална независимост и формирането на самостоятелна България), е огромна изследователска работа. За д-р Миркович са отпечатани, в различна пълнота и обхват, многобройни публикации и самостоятелни трудове, които осветяват частици от житейския му път. Неразделна част от същността му е и един аспект от духовното развитие на лекаря и просветителя – връзката му със спиритизма и с Учителя Дънов – сравнително неизвестна и непроучена област.

Д-р Вергилий Николов Кръстев, с присъщото си старание, поема тази задача. В продължение на няколко години усилено работи по нея със съдействието, както на официални институции, така и на съидейници от София, Сливен, Правец и други места.

Работата по подреждането на документите, промените в него, както и за тяхното внушение, той споделя през 2013 г. в следващия материал, замислен като въведение към том 1 за д-р Георги Миркович. В него, той пише: „… аз черпех от труда на предишните поколения. Те бяха посели житото, но аз ожънах, овършах, смлях житото на брашно, омесих им хляб в погача и им поднесох тази погача, на която пише отгоре с надпис: „Изгревът".

Издаване на книга за д-р Миркович в поредицата „Изгревът…", с подготвените от д-р В. Кръстев материали, се появи отново като идея през есента на 2019 г. Събраните документи бяха сортирани и пакетирани по обичайния за него начин. Прегледжането и вникването в съдържанието им отне значително време. Защо? В процеса на издирване д-р Кръстев е събирал разнообразни по вид документи (ръкописни, печатни, снимки), които постепенно са се натрупвали и значителното им количество в последващото им разпределяне и сортиране е затруднило работата му. В по-голямата си част те са подготвени за печат, но поради огромния обем от информация се е получило известно разминаване от първоначалния замисъл, за мястото им в съответния том за живота и дейността на възрожденския просветител, лечител и революционер д-р Георги Миркович. Установяването на този факт имаше за последствие преразглеждане на структурата на изданието замислено от д-р Кръстев.

В събраните материали някои събития се повтарят, но предадени през съзнанието и философията на авторите – Иван Селимински, Тодор Икономов, Драган Цанков, Иларион Макариополски, Христо Ботев, Любен Каравелов, Петко Р. Славейков, Георги Раковски, Найден Геров, Христо Стамболски, Симеон Табаков, Стефан Кидиков-баща и син, Пандели Кисимов, Светослав Миларов, Минчо Кънчев, Владимир Дякович, Българския патриарх Кирил, Николай Генчев, родственици и др.

Именно тази панорама обогатява представата ни за случващото се в този исторически период.

Архивните и печатните документи в този том обхващат периода от рождението на Г. Миркович до 1875 година и незавидното му положение на заточеник. Този е първия етап от живота на Доктора, който предопределя по-нататъшните му житейски и творчески изяви.

Въвеждащият материал – житоописание на Г. Миркович в дати – нагледно представя основните житейски факти и приноса му в културната и духовна област на Българското възраждане. В широкия диапазон от случки и преживявания може да се проследи линията на съдбата на един несломим човек.

В процеса на събиране и подреждане на документите се появи необходимост и от допълнителни текстове, пояснения (на думи, географски понятия, изрази и др.) и бележки. Те са въведени на същата страница или, и в речниците, поместени в края на книгата – за разбиране и разчитане на материала, който в по-голямата си част е почти дословно предаден.

Илюстративното приложение (сканирани материали) е изцяло документално и нагледно потвърждава съдържанието на изданието. Позволили сме си да представим изцяло: *Кратка и методическа българска граматика* от Д. Г. В. Миркович. Цариград-Галата: в книгопечятницата на Д. Цанкова, 1860. III, 69 с. Върху този труд Миркович работи с възрожденски плам, с идеята и надеждата да улесни обучението на българските деца в килийните училища. Книгата е библиофилска рядкост, а откъм съдържателната си страна е явление в историята на българските граматически трудове. В нея за пръв път се отрича наличието на падежи в българския език. Тя е коментирана и обсъждана още от момента на издаването й, до наши дни.

Последното документално приложение в изданието е „Доктор Миркович в Словото на Учителя Дънов". Невидимата, непрекъсната, връзка между Г. Миркович и Петър Дънов, може да се проследи в много от беседите, които Учителят изнася дълги години след заминаването му. В лекциите „Търсене на изгубената дума" и „Вяра и съмнение" Учителят разкрива някои непознати случки и страни от живота на един от първите си ученици.

В този първи том за д-р Георги Миркович връзката му с Учителя Дънов не е представена, поради хронологичния обхват на включените събития. Следващата книга от поредицата :Изгревът ..." посветен на „Мирча" ще документираме, освен връзката му със Сливен, така и малко изследваната му страна – със спиритизма, Учителя Дънов и Сливенското братство.

Ефросина Ангелова-Пенкова

ВЪВЕДЕНИЕ

Вергилий Николов Кръстев

19.IX.2013 г.
гр. Своге

1. Днес, на 18 септември 2013 год. в 21^{30} ч. завърших подреждането на том 1[22] за д-р Георги Миркович от гр. Сливен.

Днес, 19 септември 2013 г. приготвям тези напътствия за читателя.

Без да ги прочетете и да ги запомните не може да ви се отвори този том за вашето съзнание. Това е изключено. Имам опит в разстояние на цели 50 години в тази област.

И в Евангелие от Лука (24:45) се казва: „Тогава им отвори ума, за да разберат писанията."

2. Този том е за борбите на българите за черковна независимост и получаването на политическа свобода.

Едното течение е смятало, че с четническата стратегия ще могат да вдигнат българите на въстание. Това е невъзможно, защото Османската империя е голяма сила за онова време.

Другото течение е настоявало да се организира народа отвътре за въстание. И този опит е несполучлив не само поради предателството, но поради това, че не може да се воюва срещу редовна турска армия.

Третото течение е да се подготви българския народ чрез просвета, чрез говорим и писмен български език, отваряне на училища с български учители.

Четвъртото течение е за добиване на черковна независимост, за българска екзархия, чрез която ще се признае съществуването на българска народност, за да се иска след това политическа независимост за българите.

Петото течение е, че трябва да се накара турското правителство, както и Русия, която подържа гръцката патриаршия, защото смята, че чрез християнската църква може да обедини гърци, българи, сърби, румънци срещу Османската империя. А именно за това се явява униатското движение, в което главен двигател е Драган Цанков, а негов помощник е **д-р Георги Миркович**.

3. Д-р Георги Миркович има своя биография, която сме представили. И тази биография е от 1825 г. до Освобождението на България чрез Руско-турската война 1877–1878. За причините и развоя на тази война трябва да прочетете в „Изгревът", том 11 от с. 133–151[23].

4. Животът на д-р Миркович след завръщането му от заточението в Диар-Бекир и Мардин протича в една неочаквана посока.

22) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Вж Панорама от архивни и печатни документи за първия етап от живота на един несломим човек. (с.16–18).

23) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Изгревът … Т. 11. София: Житен клас, 1999, с. 133–151. ISBN 954-9915-02-6

Започва да издава списание „Нова Светлина" от 15.04.1891 – 15.03.1896 г., което непрекъснато говори за спиритизма като явление и „реалност".

През 1902 г. започва да издава сп. „Виделина", а от 1899[24] г. започва запознанството с г-н Петър Дънов. Започва кореспонденция между Петър Дънов и д-р Миркович. За тези начални етапи може да прочетете в „Изгревът" том 3, с. 4–8[25].

5. Аз бях на 27 години, когато ми се отвориха някои центрове в мозъка и чрез тях ми се **отвориха очите** и **ума** за Словото на Учителя Дънов и за неговата Школа.

Бях чувал за първите трима ученици на Учителя Дънов, т. е. за д-р Миркович, за Пеню Киров[26] и за Тодор Стоименов[27]. Знаех, че има такива ученици. И нищо повече. Разпитвах, но разказваха много малко. **Не знаеха**. Това, което съм описал в „Изгревът" том 3 аз не съм го получил от тях!

6. Днес има телефони. По времето на социализма ние бяхме подали молба за телефон, но нямаше свободни линии. Чакахме 12 години за телефон. И така ако имаш личен телефон в ума си може някой да ти позвъни от Невидимия свят и да ти даде идеята да започнеш да работиш за написването на историята на д-р Георги Миркович. Това се случи и с мен. Позвъниха ми по вътрешния ми телефон, дадоха ми идеята и аз започнах да я движа тази идея. Започнах от 1980 година. Бях на 42 години, бях вече детски лекар и работех в болницата в гр. Своге.

7. По едно време по този вътрешен телефон ми се обаждат, че трябва да отида в Медицинската академия, където има Катедра по социална медицина, която работи по историята на медицината у нас. Но какъв да бъде моя повод и какво да се иска. По едно време случайно ми попада едно медицинско списание, което описва за създаването на Българския червен кръст. Там се споменаваше името на д-р Георги Миркович като един от съоснователите му. Аз съм посветил на него първия концерт-рецитал за него като съосновател на Българския червен кръст още през м. април 1990 година като направих биографичен очерк за д-р Георги Миркович.

24) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Запознанството на д-р Миркович с Петър Дънов, по сведения към момента, е от 1898 г. – за личните им взаимоотношения виж текста на писмо № 2 от 1 ноември 1898 г. в кн.: *Писма* на Учителя Петър Дънов за д-р Георги Миркович 1898–1902. София: Нар. библ. „Св. Св. Кирил и Методий; Бяло братство, 1999, с. 10. ISBN 954-523-029-0.

25) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Изгревът … Т. 3. София: Житен клас, 1995, с. 4–8. ISBN 954-90041-2-8

26) Вж Изгревът … Т. 3. София: Житен клас, 1995, с. 8–13. ISBN 954-90041-2-8

27) Пак там, с. 13–17.

8. И с тази идея аз отивам в тогавашния ИСУЛ[28] на ул. „Бяло море" № 8 и търся Катедрата по социална медицина. Като студенти в един семестър ни четяха лекции върху историята на медицината у нас. Имаше написан учебник и сме се явявали на изпит. И ето сега отивам и се срещам с ръководителя на катедрата д-р Апостолов. Разказах му идеята. Слуша ме и казва: „Колега, защо не се явихте 3 месеца преди това. Щяхме да ви включим да развиете тази тема. Имахме 3 дни конференции по тази и други теми. И щяхме да го публикуваме." Но ми написа писмо, с което да действувам. А беше 1980 година!

9. Разучих, че в „Народната библиотека" София има архив за д-р Миркович. Но той се намира в секретна секция и там имат достъп научни сътрудници. За обикновени хора е заключен. Отивам отново в Катедрата по социална медицина, срещам се с доцент д-р Апостолов и му обяснявам, че ще ми трябва писмо, за да получа разрешение да ползувам въпросния архив. Написа го, подписа го, подпечати го. Аз го занасям в „Народната библиотека", получавам специална карта и с нея ми се отвори тази заключена врата. А как съм работил не искам да си спомням. Беше ужасия. Едвам изтърпях. И то три години.

10. Аз три години работя там по време на годишната си отпуска от 22 дни. От сутрин до вечер. Докато се ориентирам, докато ми извадят материалите от хранилището минават дни. И започвам да чета. Този материал ми се отвори. С ръцете съм се докосвал до архивните материали, прелиствал съм оригиналните вестници по онова време. И в **съзнанието** ми като на екран **започнаха да се движат в картини и образи** за онова, което четях в архива. Беше невероятно преживяване. Но това трая само по времето от 3 години, когато там работех. След това прожекцията на тези събития в мозъка ми спряха. И вече не се явиха дори и до сега 2013 г.

11. На третата година пристъпва към мене една възрастна служителка от този отдел и ми казва: „Вие вече трета година идвате тук и издирвате материали и работите. Сега е лято. Защо не отидете на планина или на море да си прекарате там годишната си отпуска. Какво тук сте се заврели в тези стари неща. Те не създават живота. Живота се движи между младите хора, а не между възрастните." Отвръщам: „Права си. Съгласен съм. Но ме накараха и ме принудиха да свърша тази работа." „Та ти си тогава роб." „Роб съм и това за мен е не само робство, а робия и е ярем, в който съм впрегнат и ми е сложено жегло, за да не се измъкна, а да тегля колата. Това е."

12. Тогава нямаше ксерокс, за да си извадиш някои оригинали. Всичко пишеш на ръка в едни големи тетрадки. А химикалите, с които пишехме се пълнеха в едни будки с много блед химикал. Имам изписани към 10 тетрадки с голям формат.

Опитвам се сега да ги разчитам, но ми е много трудно, защото химикала е блед. И друго, аз вече съм „извън" този материал. Изминали

28) ИСУЛ – Институт за специализация и усъвършенстване на лекарите

са 33 години. И всичко съм забравил. Но този изписан от мене материал никой човек не може да го изпише. Просто няма да има разрешение от Невидимия свят, няма да има условия, няма да има време и накрая няма да му се отвори материала. Гледаш и нищо не виждаш. Виждаш букви и изречения, но не можеш да ги разчетеш какво те означават. Това означава заключен материал за ума ти.

13. В тези тетрадки има много важни материали.

Пример: има извадки за дадени личности от различни вестници до Освобождението 1877–1878.

Пример: за **Доротей** г-н митрополит има извадки от към 20 вестници. И това всичко съм го написал в тетрадката. Вероятно трябва да ги разчета, да ги запиша на магнетофонна лента, за да може онзи, който ще въвежда материала, да чете по моя почерк като слуша записа на гласа ми. Така може да въведе този важен и незаменим материал. Дано имам сили и време за да сторя това.

14. Казах, че друг не може да се справи с този архив и да извади онова, което е необходимо и да го запише в тетрадките си. Трябва да имаш концепция. Тя ти се дава „отгоре" от Невидимия свят, от твоя небесен ръководител и той направлява целия процес. Аз съм се убедил в това най-малко сто пъти. Знам го!

15. Сега идвам до най-важното. Днес концепцията за този том 1 за д-р Миркович е вече друга.

Архивният материал в тетрадките ще си стои и ще чака времето си.

Наредиха ми и аз вече 30 години издирвам онези български автори, които са изучавали или са описвали в своите спомени всички случки, събития и личности от тази епоха.

Събирах ги и дойде време да ги извадя на ксерокс и да ги подредя по теми в отделни папки. Да не мислите, че това става много лесно. Напротив, невъзможно е. Още не мога да повярвам, че приключих на този етап. Всички материали са по оригинал с имената на авторите и заглавията им. Взел съм разрешения от тях. А те са в Невидимия свят и ме наблюдават какво върша.

16. И сега идваме до най-важното. А това е, че **Духът** движи нещата. Кой Дух? Духът на „Изгревът". Ето към края на 2013 г. има издадени 28 тома. Представяте ли си тези 28 тома да ги прочетете, проучите и да ги запомните. Колко години ви са необходими. Направете си сметка, по 3 тома на година!

Духът действа отгоре в единствено число! Има Един Бог, Един Учител, Едно Слово и Една Школа. Духът отгоре действува сам, но долу действува в множествено число и се доближава до главите на онези хора, които имат отворени центрове в мозъка си и имат отворени телефони в ушите си, за да приемат повеленията на Духа.

Ето така са откликнали стотици българи, написали са своите спомени за тази епоха, като са се явили изследователи след това и са описали всичко в своите книги. Свършили са си работата благодарение на повелята на Духа!

И така аз черпех от труда на предишните поколения. Те бяха посели житото, но аз ожънах, овършах, смлях житото на брашно, омесих им хляб в погача и им поднесох тази погача, на която пише отгоре с надпис: „Изгревът". До сега са 28 тома, т. е. съм опекъл 28 погачи!

17. Искам да благодаря на всички, които съм включил в този том на „Изгревът". Те отдавна са в Невидимия свят. Но те там са живи. Някои от тях са преродени, но е жива онази верига горе в Невидимия свят, за която са били закачени. И сега тази невидима верига ми съдейства при моята работа. Затова всеки автор е написан както е написано неговото отпечатано произведение. Нищо не е загубено! Има ги всичките. И всички влезнаха в „Изгревът". Има и други, които чакат времето си, за да влезнат в „Изгревът". Дръжте ме на земята, за да ви свърша недовършената от вас работа за Школата на Учителя. Ако ме съхраните ще спечелите!

18. Аз знам, че едва ли ще има човек, който да може да издържи и да прочете този том за д-р Миркович.

А защо го издавам? Аз изпълнявам заповедите на моя небесен ръководител. А сега ще ви припомня онова, което Учителят Дънов е казал пред д-р Методи Константинов[29].

Школата има 22 години. Всяка една година от Школата съответствува на 100 години от българската бъдеща история! Така **1922** год., когато са били най-големи атаките срещу Школата и Учителя Дънов ще се равняват на събитията от 1922 до 1999 год. Ние знаем как се разви българската история и световната история по това време.

А събитията от **1923** год. в България ще се равняват на следващите 100 години от **2001 до 2099** год. за България и за човечеството. Ще си го проучите.

Ето защо ще дойде онова време, когато българите и човечеството ще изучават историята на България по години. Това ще бъде Нова Библия за идното човечество.

19. За сега плана на моя небесен ръководител е следния. Създават се 3 тома от „Изгревът":

Том 1 за д-р Миркович ще обхваща събитията от 1825 год. до 1878 година.

Том 2 за д-р Миркович ще обхваща времето от 1878 г., когато се завръща от заточение (5 години затвор в Цариград и 4 год. заточение в Диар-Бекир и Мардин) до 1903 година.

От 1903 до 1919 год. Тодор Бъчваров продължава да издава сп. „Виделина". Ще включим някои статии от това списание.

Том 3 за д-р Миркович ще бъде за историята на Бялото Братство в гр. Сливен с ръководител Димитър Добрев и след това от Иван Калканджиев по времето на Школата на Учителя Дънов. Има невероятни материали, при които аз целия се разтрепервам.

29) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Вж Изгревът ... Т. 4. София: Житен клас, 1995, с. 477–479. ISBN 954-90041-4-7

20. Ще бъдат представени снимки, които сме издирили за д-р Георги Миркович, както и за някои участници по време на техните борби. Дано открием и други хора, които да ни съдействат с материали и снимки. Ще покажем снимки от членовете на Бялото Братство от гр. Сливен. Ще бъде не само интересно, но и поучително. Ще ги оставим в историята чрез „Изгревът".

21. Ето приятели, това можах и това аз направих! И да не ми се краде материала и концепцията, защото ще имате работа с Онзи, който движи „Изгревът" от том 1 до том 28 до сега, към 2013 год. Молете се, **да не се срещате с Него**, защото в ръцете си държи мечът Господен и въздава Правосъдие. Възмездието е в Неговите ръце.

С уважение: *Вергилий*

22. За да слезне човек от Небето на земята, трябва да се облече в плът и кръв. Трябва някой да го роди, да изплаче като новородено, да се отгледа, да се отчува, да порасте, да възрасте и да се дойде времето да му се отворят очите и да му се отпушат ушите за един друг свят. С тези органи, с които днес човек разполага няма да може да се свърже с Невидимия свят. Трябват му нови органи и центрове в мозъка му.[30]

23. Учителят Дънов споменава, че днешния човешки организъм е така устроен, че неговата нервна система не може да издържи на светлината идваща от Божествения Дух. Той направо изгаря от това високо напрежение[31].

Това споменавам, за да се знае, че да можеш да издържиш на издаването на 28 тома към края на 2013 год., трябва да си подготвен с подходящо тяло и издръжлива нервна система, за да издържиш на нападенията от страна на враговете на „Изгревът". Идва се понякога до изстъпление на духа.

24. За да те поставят да изпълняваш програмата на „Изгревът" трябва подготовка от хиляди години. Как е ставало това виж „Изгревът" том 24, с. 401. Това нещо го проумях много късно, че това лице съм аз.

25. Какво е реализирано чрез програмата на „Изгревът" – виж „Изгревът" том 1. 2. изд. 2011, с. 790–792.

26. Да се запознаете с „Верую" на Всемировия Учител – Беинса Дуно – виж „Изгревът" том 1. 2. изд. 2011, с. 795.

27. Да научите какво представлява „Всемировият Учител Беинса Дуно и Божествената троица" вижте в „Изгревът" том 1. 2. изд. 2011, с. 797–798.

30) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Вж Изгревът ... Т. 24. София: Житен клас, 2008. с. 461. ISBN 978-954-9915-16-7

31) Пак там. с. 464–465.

28. А „Верую на човекът земен и небесен пребиваващ по земята българска" ще проучите от „Изгревът" том 1. 2. изд. 2011, с. 796. Този човек земен и небесен е съставителят на „Изгревът" на име д-р Вергилий Кръстев.

С уважение: *Вергилий Кръстев*

ПРИЛОЖЕНИЕ:

Медицинска академия, НИСМ – Катедра по социална медицина

СЕКТОР ПО ИСТОРИЯ НА МЕДИЦИНАТА
Departement d'Historie de la Médicine à l'Académie de Médecine

1527 София
ул. Бяло море 8
Тел. 46–41, вътр. 260 (ръководител)
и 270 (сътрудници)

1527 Sofla
8, rue Belo more

7.I.1982 г.

СЛИВЕН
Окр. библиотека

Другари,

Моля Ви да дадете възможност на д-р Вергилий Николов Кръстев, жител на гр. София, живущ на ул. „В. Друмев" № 1, нещатен сътрудник на Сектора по история на медицината, да ползува медицинска литература и по-специално архивен материал за д-р Георги Миркович.

С уважение: /подпис/
доц. д-р М. Апостолов,
Ръководител на сектора

Забележка:

1. Това е разрешението ми да ползувам в библиотеката гр. Сливен архивен материал за д-р Георги Миркович.

Това съм го направил в три големи тетрадки написани с ръка.

2. Подобно писмо имах и до „Народната библиотека" в гр. София, но те го взеха и го приложиха за архив при издаването ми на служебна карта за ползуването в секретна секция за архиви на д-р Миркович.

Това нещо съм го направил. Записал съм го в 3 големи тетрадки.

1.

Д-Р ГЕОРГИ ВЪЛКОВ МИРКОВИЧ (1825–1905)

Биографични материали в архивни и печатни документи

1.1. Д-Р ГЕОРГИ В. МИРКОВИЧ

Тодор Бъчваров

В: *Виделина*. Г. 3, 1905, кн. 7–8, с. 178–185.

„И чух глас от небето, който ми казваше: Пиши: Блажени мъртвите, които умират от нине в Господа. Ей, казува Духът, да си починат от трудовете си, и делата им ходят след тях."

Откровение на Св. Йоана, гл. 14, ст. 13.

Уважаемият старец, г-н Д-р Георги В. Миркович, редактор-основателя на „Виделина" не е вече между живите – между тия, които сме го познавали и окръжавали. Той се загуби за нашите физически очи – умря. Не! – пресели се, отиде в Небесния мир, дето няма физически терзания, плач и ридания.

Замина в дворовете небесни за отмора и покой. Умря неговото тяло, изгасна физическият живот, що бе пред нашите очи; но той е жив и днес вкусва насладите на свободен духов живот. Не е ли това за него по-добро, а за нас утешително? Защо да тъжим, защо да леем сълзи, защо да се покриваме с черно? Но ние скърбим за раздялата, за милите спомени; не жалим за някаква загуба: смъртта не е край, а врата на безконечността. Всинца през нея ще минем – тъй е Бог отредил, за туй е най-добро! Заспиваме, за да се събудим пак – раждаме се в тялото, работим за нуждите наши и на ближните си; падаме, ставаме – придобиваме опитност, приготвяме своята бъднина и когато се уморим от живота, иде смъртта да ни освободи от товарът, за почивка, за разчет, за да вкусим плодът на животния труд. А след туй се пробуждаме – раждаме се за работа в нов живот, ново физическо съществуване.

Колко велик е тоя вървеж, тоя път на усъвършенствуване в Бога! Защо, прочее, смъртта, която е само едно явление от великата драма на живота да ни изненадва, плаши?

Нашият покойник е вече в истинския живот, това би трябвало да ни радва! Би трябвало, не в черно, а в бяло да се облечем, като знаем, че той се е освободил от бремето на плътта.

Никой, освен Бога, не знае дните на живота ни; не знае техния край. Ала често тия, що са се трудили и работили за Неговото Царство, и са се повдигнали значително за да се съобщават с Небето, Бог ги е предизвестявал за времето на преселението им – за края на земния им живот.

Покойният бе щастлив да получи такова предизвестие от Господа. В един приятелски сбор във **Варна** през август, т. г., **Духът-ръководител**[32] бе изпратен от Горе с тази вест към него:

„Да бързаш да завършиш всичките си работи: имам намерение да те повикам скоро. От сега да не отлагаш нищо."

32) През 1905 г. е събора на Бялото Братство. Петър Дънов е ръководителя и чрез него става това съобщение.

Да, и той биде повикан и то твърде скоро. Десетина дни преди смъртта той усеща отпадане на силите; пада на легло; слабостта се усилва и на 29 септември в 9 часът заранта без агония предава Богу дух в родния си град Сливен на 80 годишна възраст. Като заслуживш на родината погребението му става твърде тържествено: вземат участие, по инициатива на градското кметство, всички учители и ученици, читалището, женското благотворително дружество „Майчина длъжност", опълченското поборническо дружество, дружеството на лекарите и всички граждани почти. Погребението взема изглед на народна церемония в градът. Учениците и ученичките въпреки дъжда, заемат двете страни на улицата от домът на покойника до църквата Св. Димитър; от църквата до гимназията. Шествието минава през чаршията и подир – край църквата, мъжката гимназия и девическото шестокласно училище. Държани са две речи, една в църква от директора на гимназията, г. Д-р Захария Димитров, който описва живота му и изтъква неговите заслуги към отечеството, и друга на гроба от кмета, г. Илия Гудев, кратка но твърде прочувствена реч за заслугите на покойния.

Д-р Георги В. Миркович се предполага да е роден през **1825** год., понеже сам е казвал преди смъртта си, че е прехвърлил с няколко месеца 80 години. В детинство се е учил в родния си град Сливен при панелениста Цукала. Училището в Сливен той напуснал към **1840–41** г.; последен учител му е бил Сава Доброплодни, свършил в гръцкото училище в Куру-Чешме, Цариград.

До **1845–6** год. младия Георги продавал вълна и чистел ямурлуци на бащиния си дюкян, но ламтял все да иде да се учи. По него време Братия Мустаковци в Букурещ, Д-р Селимински и други патриоти българи се заели да основат **български пансион в Киев** за възпитание и образуване на по-отбрани българчета. За тая цел те издействували от руския синод или от руското правителство за изпращането на десетина българчета да се учат в семинарията на „казионна" издръжка. За управител на пансиона поставили някой си Крапчев. Между българчетата били: Драган Цанков, Иван Кишелски от Котел и други непознати, починали млади. Сполучил да бъде приет и **Георги Миркович**. Ученици имало от Русчук, Свищов, Търново, Габрово, Котел, Букурещ и Гюргево. Те заминали за Киев в **1847** год. След 5–6 месеца, по причина на лошата храна и живот, те се поболяват, някои измрели, но Георги, под предлог за **поправление**, сполучил да замине за Цариград, като за винаги се опростил с пансиона, в който намерили смъртта си повечето от другарите му.

В Цариград се научава, че баща му се поминал и се завръща в Сливен, дето получил 10 000 гроша наследство. Наново отива в Цариград и постъпва в гръцкото училище на о-в Халки, дето учил наедно с д-р Вичо Панов от Шумен. Скоро обаче Георги напуска това училище и сполучва да се настани в **пансиона на френското католишко училище** на Лазаристите в Бебек. Редът, чистотата, занятията му се много харесали, а особно моралните проповеди на някой си калугер **Рене**, който говорил като спиритист и му произвел дълбоко впечатление. Във френското училище той прекарал 1½ година.

От там в 1851 г. заминал за **Монпелие** (Франция) да следва по медицината, като смятал да свърши с 10 000 гроша наследство и с

помощи от тук, от там. В Монпелие се намерил пак със стария си другар Вичо Панов. **Около 7 месеци** той прекарал **много лошо**, без пет пари в джеба си, като се е хранил на вересия, понеже очакваните пари от наследството, по едно недоразумение, закъснели да пристигнат. Като му пристигнали пари, той си уредил така живота, че да не харчи повече от 50 лева на месец. С един беден другар, студент по медицината, живеели заедно в евтина стая, готвели си и се хранели заедно, а пък се учили в библиотеката на медицинския факултет, дето книги за четене и хартия за писане намирали безплатно. Като нямал средства да заплати таксата за редовен студент и да държи изпити, той се учил три години като слушател, като мислил да отиде в Пиза, или другаде вън от Франция, за да се сдобие с евтина диплома. Обаче, като изложил идеята си и своето положение на брата си, Русчо, тоя му писал, че е вече в състояние да го издържа до свършване и да му заплати всички такси, но да не ходи в Пиза или другаде, а да свърши в Монпелие. Тогава доктора се приготвя и в една година издържа всичките си изпити, както и докторат, като написва и теза.

На **30 юни 1856** година получава **диплом**. През тази година във Франция имало холера; младия доктор с други свои другари бил изпратен да лекуват из селата. Той се отличил в градеца Uzès близо до Nincy и за това бил награден от Наполеона III с кръст за заслуга. Към края на същата година се завръща **в Сливен**, прекарва зимата и в **1857** год. прави обиколка из Влашко (Браила, Галац, Букурещ и пр.) за да събира помощи от родолюбивите там сливенци за откриване на българско училище и издържане на учители в Сливен за борба против гърцизма. Той сполучил да събере 600 минца и да издействува отпущането на Сливенската община всякагодишна помощ от страна на Браилската община.

През **1858** година доктора получил предложение за градски лекар от Старо-Загорската община, дето и престоял една година. След това се върнал в Сливен и заминал за Цариград да земе участие в борбата по черковния въпрос. Тук той е бил между най-деятелните ратници; наедно с Драган Цанков и дядо Йосиф заминава в Рим за ръкополагането на тоя последния. По тоя случай получил медал от папа Пий IX.

През лятото на **1860** година заминал за Влашко и след туй го намираме директор на Болградската българска гимназия.

В **1861** год. се оттеглил от Болград и останал по народни работи в Браила до 1866 год., когато се съставил Букурещкия български комитет.

В същата **1866** година си дошел в Сливен и престоял цяла година. Тук се разговарял със Садък Паша (Чайковски), който му внушил идеята за основаване на средни учебни заведения в България, та да не ходят младежите за учение в странство. Проект и двамата съставили, а именно: във всеки вилает да има по едно „главно" училище, издържано от особен данък. За достижение на тая цел Садък-Паша дал препоръчителни писма на доктора до Али-Паша, министър на Вътр. дела и садразамин, и до Фуад-Паша, министър на Външните дела, които го и приели ласкаво, като препратили проекта до Медхад-Паша в Русчук. Тоя се съгласил на това, но искал, щото училищата да бъдат **смесени** (турски и български), а българите се възпротивили – и така проекта пропаднал.

Почва се движението на четите на Филип Тотя и Хаджи Димитър. В туй време доктора бил на практика във **Видин**. Тук той с други патриоти

подготвувал въстание, но митрополит **Доротей**, живеящ в Берковица, го издава на турското правителство. Доктора бил фанат и затворен като комита. От бесилото той едва се отървал, благодарение на влиятелния пред турците адвокат на доктора, Илия Цанов. Смъртното наказание е било заменено със затвор до живот. Това е било в **1869** год. В началото на **1870** доктора прекарали **в окови** през Сливен, за да се прости с домашните си и бил откаран в Цариград и фърлен в тъмницата на Ат-Мегдан. С него са били затворени **Светослав Миларов** и др. някои, които сполучили да прокопаят лагъма[33] на нужника и да избягат, като канили и доктора; но той се отказал. След пет годишни изтезания в терсханата с разбойниците, доктора заточили зад **Диарбекир** в градеца **Мардин**, от дето се освободил в **1878** год. чрез общата амнистия. Тук той практикувал лекарството и от спестените пари прекупил **две ниви**, които отпосле (1890 г.) с нотариално пълномощно подарил на Мардинската община, с условие приходите им да отиват за помощи на бедните в Мардин.

През време на окупацията доктора е бил, за кратко, **губернски врач** в Сливен; след туй става **директор** на м. държ. гимназия, за една година и си дава оставката.

Градски лекар и държавен по линията Ямбол-Бургас е бил тоже за кратко. През другото време е бил все на частна практика и повече е лекувал бедните безплатно, отколкото действително да е практикувал занаята си. А от 15 години насам почти напуснал лекарската си практика, като я упражнявал само към близките си и бедните.

През тоя период той бе всецяло предаден на **спиритичната литература**. Кога и как се е заинтересувал да изучава тоя предмет – нямаме точни сведения. Но както и по-горе се загатна, той е бил заинтересуван по нравствено-религиозни въпроси от католишкия калугер в Цариград, **Рене**. Когато е бил още във Франция нему се представило да наблюдава бележит случай от магнетисване. Това произвело дълбоко впечатление на бъдния спирит.

На един панаир в **Монпелие** той видял как един магнетизатор преспал една **сомнамбула**[34] и верните отговори, що тя давала върху тайните на някои от присъствуващите, го изненадали. Тя отгадала и на доктора съвсем вярно, че ще получи скоро **писмо** със заповед за пари, но че парите няма да му ги дадат отведнъж. Така се и случило; получава писмо със заповед за парично изплащане, но не му дали пари, понеже срока на записа – трите месеци – изтекъл и трябвало да получи позволение от Париж, за да си изтегли парите.

Убеден, че с популяризиране на спиритичната доктрина ще се принесе голяма полза за нравствено-религиозното повдигане на българския народ, доктора през **1891** год. почва да издава *„Нова Светлина"*, месечно списание, посветено за тълкуване тайните явления в природата. Това списание е излизало пет години (от 15 април 1891 год. до 15 март 1896 г., когато е излязла последната книжка на V-а годишнина).

Едновременно с „Нова Светлина" е почнал през **1893** год. да

33) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Лагъм (тур.: *lâgim*) – подземен канал, изход.

34) Тази сомнамбулка е **Madame Grange**, която му дава пророчество **за България**.

редактира и издава и сп. „*Здравословие*", което съдържа статии по хигиена, хидротерапия, лечебния магнетизъм, внушението, [х]омиопатията и др.

Сп. „*Здравословие*" е излизало три години (от декември 1892 до 15 март 1896 год., когато е излязла последната двойна книжка). Освен тия списания доктора е писал и превождал и други книги, между които най-важна е „*Домашен [х]омиопатически лекар*."

През есента на **1902** год. по заповед на **невидими ръководители**, доктора предприе издаването на „**Виделина**". Първата книжка излезе през декември същата година, редактирана лично от почтения старец, който макар и в преклонна възраст неуморимо работи почти до края на живота си. След неговата смърт се намерват още ръкописи непубликувани...

Мир на прахът ти, неуморим тружинико! Вкусвай сега насладата от полезно прекарания твой живот. Ако има да скърби днес духът ти, то ще е, че не си извършил всичко, което си мечтал. Но помни, че –

„... Не пада вечний идеал –
След тебе друг ще продължава,
Щото си вършил и мечтал!"

Т. И. Б-в. (Тодор Бъчваров)

1.2. ПОМЕНИК НА БЪЛГАРСКОТО КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО ГЕОРГИ ВЪЛКОВ МИРКОВИЧ – ДОКТОР ПО МЕДИЦИНА

В: *Летопис на българското книжовно дружество.*
Г. 6–8, 1905, кн. 6, с. 89.

Роден на **1825** год. Георги Миркович първоначално се учил в родния си град Сливен; жаждата за знание се появява у него още в детство. Поради това той напуща бащиния си абаджийски дюкян и на **1847** г. заминава за Киев, от дето по здравословни причини се връща в Цариград, там постъпва в гръцкото училище на **Куручешме**; това училище той напуснал след година и постъпил във френското училище в Бебек. Между учителите имало и някой си калугер **Рене**, талантлив спиритист, проповедник, който със своите проповеди силно повлиял върху младия възпитаник и още повече усилил стремлението и жаждата му за знания. След свършване курса в това училище на **1851 г.** се упътил за **Монпилие** дето постъпва в медицинския факултет, който свършва на **1856** год. при големи материални лишения и се завърнал в дома си. Наместо да се предаде всецяло на медицината, младият доктор се занимавал с обществена дейност и на следната година го виждаме по обиколка във **Влашко** да събира помощи от родолюбиви хора – родолюбци за Сливенските училища, като си турил за задача народното самосъзнание и борба с гърцизма, който в онова време бил обзел с малки изключения всички български градове.

През **1858 г.** той работи като градски лекар в Стара Загора, а на следната година заминал за Цариград.

Като сподвижник на Цанкова и привърженик на униатското движение ходил в Рим. Това движение, както е известно нема голям успех и през лятото на **1860** год. Миркович заминал за Влашко, дето става директор на

Болградската гимназия, която длъжност заима до **1864 г.** До **1866** год. той живее във Влашко. Там участвува в образуването на български комитет в Букурещ. През 1866 год. се завърнал в родния си град Сливен.

В това време той се запознава с известния полски емигрант Чайковски (Садък паша). Заедно с него съставил проекта за главни вилаетски български училища и с препоръката му се явил в Цариград при великия везир **Али Паша**, който възприел проекта и го изпратил до **Митхад паша** в Русе. Този също възприел проекта, но с условие тия училища да бъдат смесени турско-български, а това не било възприето от българското население и проекта се е осуетил. През 1867 год. Д-р Миркович обхождал **Ломско** и **Берковско** с агитационна цел, бил издаден, арестуван във Видин и изпратен на заточение в **Мала Азия** в град **Мардин**, дето го заварва общата амнистия на **1878** год., след Освободителната война.

След завръщането си той заема службата Сливенски губернски врач, а след закриването й заема директорска длъжност при Сливенската мъжка държавна гимназия, но и тая служба след една година напуска и става градски лекар.

Последните 25 год. Д-р Миркович се предал всецяло на спиритуалистическата литература, като се ограничил да дава лекарската си помощ на бедните. Той беше първият български лекар хомеопат.

През **1891** год. започнал да редактира спиритическо списание „Нова светлина", което издава до 1896 год. В същия период издавал и списанието „Здравословие" и „Хомеопатически лекар".

На **1903** год. наместо „Нова светлина", започва списанието „Виделина". С тия статии покойният се е старал да спомогне за религиозно-нравствено съзнание между народа.

Освен изброените литературни трудове, той в разни времена е издал следните книги:

1. Българска граматика.
2. Проект приготвителен за граматиката в основните училища до 1883 год.
3. Петър Велики, Екатерина II...
4. Предпазителни и лечебни мерки срещу холерата.
5. Униатското движение по черковния въпрос.
6. Вечните истина от духа на Виктор Хюго.

Това разнообразие е била обществената и литературна дейност на покойния член на Българското книжовно дружество Д-р Георги Вълков Миркович.

Вечна му памет.

1.3. Д-Р ГЕОРГИ ВЪЛКОВ МИРКОВИЧ

Симеон Киров Табаков

В: *Опит* за история на град Сливен.
Т. 2, Политически, духовен и икономически възвеж на сливенци от старо време до днес.
София: К-т Историята на град Сливен, 1924, с. 230–238.

За да завършим периода на българското революционно движение, ръководено от външни организации между българските емигранти в Белград, Влашко и Русия, като епилог на което може да се счита Бузлуджа, ще дадем някои бележки за двама от първите организатори и предвестници на българските комитети, с огнища *в самата България – Д-р Георги Миркович и Анастас х. Добрев. Д-р Миркович* не е само революционер, Като истинско чадо на времето си, той е работил в разните отрасли на пробуждането ни. Ето защо, ние го виждаме още като черковен деец, директор на гимназия и инициатор за отваряне на училища, публицист и филантроп, а в областта на науката и специално медицината – въводител на хомеопатията у нас.

Д-р Миркович се е родил в **1825** г. през месец март в Сливен. Баща му *Вълко*, по произход от близкото на Сливен село Стралджа, се е занимавал с обущарство и търговия с вълна. Майка му *Койна* е била от преселените в Сливен работни българи из разсипаното от кърджалиите село *Раково*. В **1830** г. малкият Георги, заедно с много свои съграждани и с родителите си, се преселва във **Влашко**, в основаното от сливенци заселище **Берязка** (до Плоещ), но не след много завръща се в Сливен и постъпва на учение при известния тогава учител *Кешиша*. От тук, жаден за по-добра наука, той отива в Котел, дето се е славил неговият съгражданин *Сава Доброплодни* – по-късно директор на Сливенската полугимназия. Заедно с *Д-р Миркович* в Котел на учение при същия учител са били и Сливенците: *Иван Карапанчев* и *Х. Лука х. Данчев*. Това е било около **1840** г.

След три години той се връща в Сливен и напразно настоявал да продължи учението си в Цариград. Баща му го оставил на дюгеня си на Аба-Пазар да продава вълна и „чисти ямурлуци". Минало се година или по-малко, в Сливен пристига писмо от *Д-р Селимински*, който току-що се настанил на медицинска практика в Букурещ и се заема да работи за славянското възстание на българските младежи. В горното си писмо той искал да му се изпратят двама сливенски ученика, които да заминат за Русия, като стипендианти.[35]

Още в **1846** г., 4-и окт., Д-р Селимински изпратил от името на българската община в Букурещ едно прошение до *Порфирий Успенски*,

35) В тая насока той работил заедно с братя Мустакови и други родолюбиви българи в Букурещ, които се заели да устроят български пансион в Киев за образованието на известно число младежи от България из по-напредналите градове. Писаното от *Априлов*, че Д-р Селимински се придържал повече о гръцкото възпитание на младите българи, не е вярно. Ср. мислите на самия Д-р Селимински в записките му III. 8., ib. 11; Виж прошението на букурещките българи до Киевския митрополит ib. 49, и до архимандрита Хрисант, пак там, подписано от *Селимински*, Мустаков и Бакалоолу, ib 52.

влиятелно лице пред руския Свети Синод, за приемане на **12 българчета** в Киевската семинария като стипендианти.[36]

Малкият *Георги* постъпва в Киевската семинария през **1847** г., след големи молби към родителите си, които не го пущали да иде толкова далеч. Събрали се там всичко на всичко 4 българчета: Георги, Драган Цанков, Сава Филаретов от Жеравна и Иван Кишелски от Котел. Управител на пансиона, в който са живели, бил някой си *Крайчев*.

Спомените на Д-р Миркович от тоя пансион са едни от най-неприятните: там владеело ужасна **мръсотия**, **лошо хранене** и **безпорядък**. От време на време идвал да ги преглежда игумена на един киевски манастир, *Хрисант*, по народност българин (вероятно същия киевски архимандрит Хрисант за когото е реч в горнята забележка). Същото правил и друг българин, бившият пловдивски митрополит *Натанаил*, който по това време бил вече в Духовната академия, пак в Киев. Последният е полагал бащински грижи към изложените на изтезания млади българи в тоя пансион.

Повечето от възпитаниците там се **разболели**, а Д-р Миркович, след дълги изпитни, едва сключил година от постъпването си там, напуща Киев и стига в Цариград, дето желаел да продължи учението си. Тук го сварва новината за смъртта на баща му, идва си в Сливен и след като си взема пая от наследството (10 000 гроша), отива обратно в Цариград и постъпва в прочутата гръцка гимназия на **Куру-Чешме**. Скоро напуснал и това училище и довършва средното си образование в католическото френско училище в **Бебек**, дето останал много доволен и се надъхал със спиритически убеждения. От там в **1851** г. той потеглил за Франция и постъпва в медицинския факултет на Монпелийския университет. За другар е имал единствен друг българин, Д-р Вичо Панов от Шумен. На първо време той прекарвал **мъчително**, благодарение неакуратността на един **българин** в Цариград, чрез когото му изпращали пари от Сливен и заминава да следва пак медицината в Пиза, вероятно по внушение на Д-р Селимински, но скоро се връща в Монпелие, дето довършва науките си в 1856 г. с теза върху хигиената. Като студент бил е награден от Наполеон III, защото ведно с другите си колеги е лекувал из околните села и давал наставления за предпаза от върлующата тогава **холера във Франция**.[37] Това било през Кримската война.

От Монпелие Д-р Миркович се завръща в **Сливен** и бил повикан за градски лекар в Ст. Загора. Стоял там една година и се връща отново в Сливен, отдето пък заминал за Браила, Букурещ и др. влашки градове в които имало богати сливенци, за да събира от тях помощи за *български учители и училища* в родния си град. Събрал е около 600 минца помощи и отива в Цариград през **1859** г. – тъкмо в разгара на черковното ни движение. От тук нататък ние го виждаме и на политическото, революционно поле.

Воден от идеала да види България независима от фанариотското духовенство и от съображения да се сплаши последнето, щото по-скоро да се реши въпроса за автономното ни черковно управление, Д-р Миркович прегръща идеята за **„уния" с папата**. Работил е с Драган Цанков начело, и е бил един от членовете на българската депутация до папа Пий IX в

36) Запис. Д-р Селимински II. 5–9.

37) Виж „Светлина", год. XIII, кн. XI и XII, с. 2.

Рим, дето са водили и Йосиф Соколски да бъде ръкоположен за глава на бъдащата ни униатска черква. Останалите членове на депутацията са били: Д-р Цанков, Боре и Рафаил Дякона (от Стрелча). Д-р Миркович притежава медал от папата по тоя случай, но и до смъртта си се червеше от поведението на Йосифа пред папата и кардиналите. Псувните му, разправяше Д-р Миркович, не са за изказване. Йосиф е бил тип на Бай Ганю от най-циничен калибър.[38]

В **1861** г. през лятото, след като униатското движение изиграва ролята си, Д-р Миркович заминава за **Влашко**, дето го повикват за директор на **Болградската** ни гимназия, след смъртта на известния Дим. Мутев. Там остава до 1864 г., до което време е бил и градски лекар, а след тая година заминава за Браила и остава там по народните ни работи до 1866 г., като същевременно е практикувал и професията си.

През това време ставаха важни за политическото ни развитие събития: основа се в Букурещ революционен български комитет. Дунава постоянно се кръстосва от български емигранти, а не рядко изпращани от Влашко български чети се срещаха с турски войски край Балкана. Д-р Миркович искал да използува това раздвижване, пренебрегва богатите доходи от професията си във Влашко и се завръща в **Сливен** към края на същата **1866** г. Тук той заварва поляка **Садък-паша** (Чайковски), който е бил тогава на квартира в Сливен с целия си „казашки полк" (казак-алай). Д-р Миркович скоро се сближил с него и се споразумяват върху един народополезен план, а именно: учредяване на **„главни" български училища** във всеки вилает по едно. По тоя въпрос Д-р Миркович се явява пред министрите *Али паша* и *Фуад паша*, но понеже планът бил удобрен с условие, щото тия училища да бъдат смесени (турски и българки), целият този въпрос заглъхнал. По тая работа Д-р Миркович загубил цели 6 месеца в лутания и тичания нагоре-надолу. Съдействувал му и един френски банкер, но напразно.

След това той бил повикан за градски лекар в **Русчук**, но додето бъде удобрен от турските власти, той се замесва в новите революционни приготовления след избиването на Х. Димитровата чета. Участието му в това движение е почивало на една опасна хитрина, на която сам Д-р Миркович щял да стане напразна жертва. Някой си **Манол Иванов** от Ст. Загора, другар на Миркович от време на унията, известен адвокат на гърци и турци в Цариград, устройва една **мнимо шпионска тайфа**, която уж имала за задача да шпионира българското революционно движение и да представя на турските власти фалшиви рапорти и чрез придобити по тоя начин турски възнаграждения да подържа организирането на нови български чети. По тоя начин Д-р Миркович влиза в съгласие с Манола и заминава за **Влашко** (Браила, Плоещ и т.н.), за да съставя фалшиви „истински" рапорти, които изпращал на Манол Иванов в Цариград, а този последния ги представял на Али-паша (министър на Вътрешните Работи), за да го заблуждава. Работата била тъй тайна и заплетена, че даже българският революционен комитет във Влашко щял без малко да погуби Теофан Райнов от Карлово, като набеден шпионин и заместник на Миркович. Последният пък по това време след като се научил, че не бил удобрен от властите за градски лекар в Русчук, напуснал Влашко

38) За него ср. Раковски в Cestiunea religiosa bulgara, 18–25.

и се запътил за Ломпаланка, дето се спира пак като лекар. Друг агент на цялото това шпионско бюро бил *Кършовски*. Фалшивите рапорти, изпращани от Миркович из Влашко били в смисъл, че българите се канят да минат Дунава с големи чети, ако Турция не издаде по-скоро фермана по черковния въпрос. Преувеличението е било очевидно и Али паша изпраща свои хора да проверят изложеното в рапорта. (Един от тайните агенти на Али паша бил **евреина Шнайдер** и С-ие с когото Манол Иванов е бил в много деликатни връзки по горното предприятие). Манол сам отива във Влашко, а от там заминава за Виена, отдето дава свой рапорт до Али паша. В него се потвърдявали първите донесения на Миркович. Последният уверяваше, че тъй скроените рапорти станали главната причина за по-скорошното издаване на **фермана от 1870 г., 28-и февруари**.

В Лом Д-р Миркович става душата на истинското там революционно движение. Даже участвувал в сформирането на чети и става жертва на един донос от страна на Софийския митрополит **Доротей**. Последният съобщил на Видинския паша, че Д-р Миркович, под булото на професията си, освен че помага на разни бунтовници, но е и истински комита. Предателството станало чрез устата на някой си **Васил Ганчев**, мним хъш в Берковица. Според *г.* **Заимов** (*Мисъл*, кн. VI) Д-р Миркович бил предаден чрез устата на някой си **Брайко** (ясакчия на Доротей), обаче, както ни разправяше самият Миркович, Брайко е бил заточен по същата афера в Диарбекир.

Във Видинско Д-р Миркович бил познат под името ***Мирча*** и е организирал възстание в целия Видински санджак.[39] По доноса на владиката Доротей[40] Д-р Миркович е бил арестуван и закаран във Видин. Илия Цанов му бил адвокат d'office и едва е сполучил да го отърве от бесилката.

В **1869** г. бил осъден на вечен затвор и препратен през Русчук, Сливен и Цариград в Диарбекир. Пътувал е пеш, обкован във вериги. През Сливен е минал в **1870** г. и бил прекаран през самата чаршия.

Брат му *Руско*, който е бил един от сливенските първенци, измолва тогавашния сливенски мютесарифин *Джевид-паша* да позволи, щото изнуреният от път и изтезания „доктор-комита" поне до Цариград да иде с кола.

В Цариград той бил затварян в тесни и мръсни килии, дето след няколко време се разболял и бил пренесен в болницата по настояването

39) По тоя въпрос Миркович разполагаше с много неиздадени записки, предадени на **г. Заимов**, за които той беше ни упълномощил да ги вземем от последния, обаче от там те отишли у г-н **Д. Страшимиров**. В едно предсмъртно писмо побелелият старец много се тревожеше за съдбата на ценните си записки.

(Бележка на Вергилий Кръстев: Те са публикувани от Стефан Каракостов в „Диарбекирски заточеници", с. 95–162, което ще публикуваме отделно и то изцяло*)*

40) Доротей, развален владика, е бил по народност българин, родом от Копривщица. По-известен е с името *Дорчо*.

на един чужденец-лекар.[41] От Цариград, още не оздравял, Д-р Миркович, отново турен в окови, трябвало да пътува 25 дена пеш до **Диар-Бекир**. Там той заварил повече от 150 души български затворници все по политически причини и от разни времена. Между тях имало много сливенци, между които и такива затворени до живот за обира на Али-ефенди в Сливен (1859 г.). От там сполучил да избяга заедно с другаря си сливенеца *Таню Стоянов*.[42]

Част от затворените българи измрели, защото животът и порядъкът в тия зандани Д-р Миркович не можеше да характеризира освен с набръчкване на челото си при израза „ужасия"! За окаяното положение на Миркович там и на другарите му, интересна е дописката до *в-к „Знаме"* от 15-ий дек. 1874 г., бр. 2; после и тая на поляка М-ски, пак до „Знаме" (17 май, 1875 г., бр. 16), дето се засяга и предаването на Д-р Миркович от Доротей.

При всичките лишения и болнавост Миркович и там приложил своята медицина и изцерил много затворници – жертви на изтезанията и мизерията. Един евреин, също лекар, наклеветил Миркович като главатар-бунтовник в Диар-Бекир и властите решават да го махнат от там. Разкарвали го със заптиета из разни села и тюрми на М. Азия и най-после се намерил със свой познат, по народност арменец, който с няколко граждани, също арменци, от града **Мардин** (Диарбекирско), става му поръчител и се освобождава от оковите след 6 годишни теглила. От страх да не го затворят пак, той стоял в Мала Азия до 1878 г., когато се дава обща амнистия за всички политически престъпници и се завръща в Сливен.

В началото на **1879** г. Д-р Миркович заедно с Д-р *Н. Планински* и Д-р *Д. Минков* основават първия български вестник в Сливен – „Българско Знаме", издаван под редакцията на последния.

Тук през време на окупацията бил е още и **„губернски врач"** и след това – **директор** на Сливенската гимназия за една година, а по едно време и управител на местната болница. В 1880 г., през март, ще е бил „председател на клуба на Българите" в Пловдив, тъй като на тоя адрес му е пратена телеграма от 26-и март от княз Батенберг със следното съдържание: „Много съм чувствителен на приветствията на представителите от Източна Румелия и чрез Вас им благодаря сърдечно за техните към мен чувства – Александър."

Градски лекар в Сливен е бил за кратко, а в **1891–92** г. – държавен лекар по линията Ямбол-Бургас, в качеството си на какъвто е награден от княза с кръст за гражданска заслуга V степен (от 14.II.1892).

В 1894 г. е бил пенсиониран и до смъртта си след това се е занимавал със свободна практика, писателство и с обществени начинания.

По случай 25 годишния юбилей на санитарното дело у нас награден е с медал с корона за гражданска заслуга, като най-стар лекар в България. Освен това, има и побornически медал.

41) Д-р Д. Минков разказва, че през 1872 год., когато бил ученик в „Robert College", няколко пъти посетил Д-р Миркович в цариградския затвор, наречен „Метерхане" и бил поразен от неизказаната нечистота, смрад и развален въздух на тоя затвор.

42) Ср. в-к „Знаме", 14 септ. 1875, бр. 27.

Като писател и човек на науката, Д-р Миркович е дал доволно много трудове на зараждащата се българска книжнина. Писал е „**Българска граматика** (една от най-старите) около **1860** г.; „Практическо приготовление за граматиката в основните училища" (1883 г.); „Петър Великий, Екатерина II и Мечников" по Ламартина; „Домашен хомеопатически лекар"; „Предпазителни и лечителни мерки против холерата" (1893); „Униатското движение и Черковния въпрос" (1897 г.); „Вечните истини, от духа В. Хюго" (превод, 1900 г.) и т.н.

В **1891** г. е почнал издаването на спиритическото списание „***Нова Светлина***", а в **1893** г. го допълни със списанието „***Здравословие***" в което проповядваше хигиена и естествени лечителни способи като магнетизма, хидротерапията, масажа, слънчевите бани, а също и хомеопатията.

В **1903** г. вместо прекъснатата „Нова Светлина" почна издаването на списанието „*Виделина*".

Благият по натура, учен и заслужил Д-р Миркович се помина на 29-и септемврий 1905 г. на 80 годишна възраст, неженен.

На тържественото му погребение в което са взели участие почти всички граждани, дружества, учреждения и корпорации в Сливен, по особна програма, изработена от кметството, се казали две прочувствени речи за живота и заслугите му – едната от Д-р Зах. Димитров, директор на гимназията, а другата от Ил. Гудев – кмет на града.

Библиотеката и изданията си Д-р Миркович завещал на народното читалище „Зора" в Сливен, а имотите си – за благотворителни и общополезни цели. Една от заветните му идеи е била основаването на сиропиталище в Сливен.

Като революционер Д-р Миркович е възела между външните ни революционни комитети и тия, основани в самата България, които дадоха епохалния епилог на робските ни усилия.

1.4. Д-Р ГЕОРГИ ВЪЛКОВ МИРКОВИЧ (1828–1905)

Стефан Гидиков-син

В: *Той* не умира. Сливен на безсмъртните си синове.
София: К-т за въздигане паметник на воевода Хаджи Димитър, 1935, с. 250–267.

Автор: **Стефан Гидиков-син**,
племенник на Д-р Георги Миркович и син на Стефан Гидиков–старши, от майка на име Щиляна,
една от дъщерите на Русчо Миркович, рожден брат на Д-р Георги Миркович

В архивата на по-големия му брат, Русчо Вълков Миркович, се намери черновката на една недовършена автобиография, в която между другото дава сведения за произхождението на родителите си.

„По предание знам, че **баща ми Вълко Мирков** произхожда из селото називаемо Ченгене-Сарай, близо до село Стралджа, Ямболска околия, разорено, както съм чувал, по времето на кърджалиите. Днес на мястото му се съхраняват някои развалени остатки от здания съзидани в предишни времена от тухли и вар. От това се проумява, че реченото село Ченгене-Сарай е било голямо, с хора богати, както турци, тъй и българи.

Дядо ми **Мирко**, ако и да е бил земледелец, но същевременно е бил и търговец, който се занимавал него време с манифактурни стоки, които разнасял по околните тамо села и заобикалял панаирите, като носел стоките си на коня, без да е имал отворен дюкян някъде. За такъв дюкян е служела къщата му в селото Ченгене-Сарай.

Дядо ни умрял в називаемото Голямо чумаво, което мисля да се е случило около края на 18 век или в началото на 19. По казването на **баща** ми той останал сираче на около **14–15** години и наследник на добър имот, но като нямал настойник, парите, които имало заровени в земята, една част отровили и присвоили неговите най-близки роднини, а други заровени не можал да намери. Други движими и недвижими имоти, като се оборили и прахосали, най-после с една малка част пари дошел баща ми тук в града (Сливен) и постъпил при едного художника да учи изкуството да шие калеври и папуци."

Чрез това си „художество" и чрез търговията баща му **Вълко** отворил дюкян, прибрал на работа слуги, замогнал се, оженил се за една **сливенка**, която се поминала, а след туй повторно се оженил за една вдовица на име **Койна Русева**, бащата на която бил от с. Раково, тогава в Сливенска околия, а сега в Котленска. Баща му бил честит с това второ венчило, „защото тя беше много старателна на работата си и като по него време в Сливен се работеха доста много **аби** във всяка почти къща, майка ми, като трудолюбива, е изработвала по-множко аби от които получаваха добра полза и от друга страна баща ми, като непрестанно се занимаваше с

художество и търговията си, препитаваха къщата си добре и му оставаше нещо за капиталец".[43]

Дядо Вълко, тъй добре поставен материално в тогавашните времена е отвъдил доста плодовито семейство – четире сина и две дъщери – от които Нойко, Костадин и Стефана са умрели преди Освобождението, а само **Иванка**, **Русчо** и **Георги** доживели годините след Освобождението.

Георги се е родил в гр. Сливен на **10 март 1828 г.** В по-раншните печатани биографични статии е поставена 1825 год., а в едни негови собственоръчни бележки пише: „Роден съм в 1826 или 1827 год. през март". Обаче горнята дата е отбелязана в дипломата му от медицинския факултет в Монпелие и трябва да се смята за най-вярна.

Още от малко дете е трябвало да бяга с родителите си в Ромъния през голямото преселване на българското население от Сливенско и Ямболско след руско-турската война на **1829** година.

„Баща ми, пише дядо Русчо, с всичката ни фамилия, като оставя тук къща, лозя и други имоти, потегли за Анхиало и от там по море излязохме на Галац. Понеже тогава беше се появила чумава болест, пазихме 20 дни карантина и влязохме в града, като наехме къща. След някой ден баща ни отиде в Браила и понеже турците се изселваха из Влашко по условията за сключване мира с Едирненския трактат, той с някой наш сродник купиха една доста добра къща за 2500 гроша и тъй се преселиха в Браила на своя къща."

От тия цитати трябва да се разбира, че дядо Вълко със семейството си се установил в Браила, а не в Берязка. Навярно там ще да е стоял до завръщането си в Сливен.

По собствените бележки на д-р Миркович, в Сливен той се учил по гръцки до 1846 г. Доколкото се знае, тогава там е бил учител видният грък Цукала, а също и българинът Димитър Кешиша, който също е преподавал на гръцки. С българския език младият Георги е бил запознат може би от Сава Доброплодни, който е бил по него време учител в Котел.

В Летописа на Българското книжовно дружество (днес Академия на науките), в книга шеста (1905 г.) е поместен поменик на д-р Г. Миркович по случай смъртта му в който четем: „Жаждата за знание се появила у него още в детинство. Поради това той напуща бащиния си абаджийски дюкян и на 1847 г. заминава за Киев". В тоя град по инициативата на д-р Селимински, братя Мустакови и други родолюбиви българи в Ромъния е бил устроен български пансион за отбрани младежи из България, на които да се даде образование и възпитание в славянски дух. Между изпратените из разните градове българчета да следват в Киевската семинария са били Драган Цанков от Свищов, Сава Филаретов от Жеравна, Иван Кишелски от Котел. Между тях попада и нашият Георги от Сливен. Пансионът се е завеждал от някои си Крайчев като управител, но толкова лошо, мръсно и безпорядъчно, че въпреки контрола упражняван от българина Хрисант, игумен на един киевски манастир и бащинските грижи на друг българин от

43) Правим тия цитати от недовършените автобиографически бележки на дядо Русчо, който беше пълен самоук, четеше много и имаше най-голямата библиотека в турско време в Сливен, за да се види, как простичко, но искрено и хубаво предава преживяванията си и спомените от оная тъмна епоха. Оригиналът с другата му архива се намира на съхранение в Народната библиотека, София.

Киевската духовна академия, по-сетне пловдивски митрополит Натанаил, Георги е намерил по-пригодно да напустне Киев в 1848 г. и да отпътува за Цариград. Там го сварва новината за смъртта на баща му, отива в Сливен, прибира наследството си от 10,000 гроша и се връща в Цариград, дето постъпва в прочутото тогава гръцко училище Куру-Чешме в което заварва като ученик Вичо Панов от Шумен с когото свършват по-сетне доктори по медицина в Монпелие.

Миркович се отвратил много скоро от гръцката просвета и преминава във френцузкото католическо училище на лазаристите в Бебек. Там останал много доволен от уредбата, чистотата, добрата храна и отличната метода за възпитание. Особено влияние упражнил над него калугеринът Рене, човек с голяма култура, с благи обноски, с широки познания и отличен възпитател. Той бил със спиритически убеждения и от тук почва заинтересоваността на Георги към тия проучвания.

През **1851 г.** той заминава за Монпелие, Франция и постъпва в медицинския факултет. Единствен другар българин му е пак Вичо Панов. Разчитащ на наследството си и на обещаната подръжка на брата си **Русчо**, който вече бил заможен търговец, младият Миркович прекарал **седем месеца** в **извънредно** парично притеснение, поради забавянето на една парична пратка чрез фирмата Александър Екзарх в Цариград. В това време случайно на един панаир в Монпелие той присъствува на **сеансите на един магнетизатор** с една **сомнамбулка**[44], която с ясновидството си откривала разни тайни на минувачите. Крайно заинтересуван, той отива в къщата на сомнамбулката, за да я разпитва как са близките му в Сливен, защо не му пишат и пращат пари и др. т. Тя му казала, че скоро ще получи писмо и известие, но че парите – ще му се броят по-късно. И действително след няколко дни получил писмо от брата си и парично известие, но поради формални пречки парите му били изплатени по-късно. Туй сполучливо ясновидство му направило силно впечатление и е способствувало да се заинтересува още по-силно в окултните явления.

Студентският си живот Миркович прекарвал извънредно икономически. Изтеглил останалите пари от наследството си и ги вложил в една спестовна банка. Ведно с друг беден студент обзавел тъй пестеливо живота си, че прекарвал месечно с 50 лева. За да не харчи за отопление и осветление, учил уроците си в библиотеката на факултета, дето се е ползувал и безплатно с хартия за писане. За да избегне плащането на такси за редовен студент, първите години продължавал да бъде само слушател. Но подобреното материално благосъстояние на брата му позволило на последния да поеме изцяло подръжката му. Георги не се поддал на увещанията да отиде в Пиза (Италия) за евтина диплома, *bon pour l'Orient*, а по съветите на брата си останал да довърши медицината в Монпелийския университет.

В **1856** г. получава докторат с тезата: „*Du régime en général à l'état hygide et morbide*". (За режима изобщо при здраво и болно състояние), издържана публично на **30 юний** и която очудва със своите здрави и проникновени мисли и с голямата ерудиция.

В последните дни на студенчеството той взема живо участие с другарите си при върлуващата тогава холерна епидемия във Франция, да

44) *Бележка на Вергилий Кръстев*: Това е Мадам Гранж, която по-късно му съобщава едно пророчество за България, което ще бъде публикувано.

обикаля селата, за да лекува и дава съвети за предпазване. За тая си заслуга е награден от Наполеон III със златен медал.

Завършил науките си, връща се в **Сливен** и става волнопрактикуващ лекар през **1857–8** г.

В родния град борбата против гърцизма, начело с учителя Добри Чинтулов, е била в пълна сила. За да се подържат българските училища е трябвало парични средства и д-р Миркович отива в Букурещ, Браила и други румънски градове между родолюбивите сливенски богаташи и сполучва да събере **600 минца** помощи.

През **1858–9** г. е градски лекар в Стара-Загора, престоява една година и към втората половина на 1859 заминава за Цариград.

Борбата около църковния въпрос е в разгара си, обаче нищо решително не се предприема и турското правителство се колебае между патриаршията и искането на българския народ за черковна независимост. За да се тури край на това неопределено положение се поражда идеята за Унията.

Ето как д-р Миркович описва в своята брошурка „*Униатското движение по черковния въпрос*" създаването на Унията:

> „Изискваше се да излезе някой измежду нази, който като е разбрал и изучил достатъчно българския въпрос, да е още вникнал и схватил добре турската политика него време, за да може да предизвика в наша полза намесването на някоя силна покровителка. Този человек беше Д. Цанков. Нему се пада най-голяма слава по разрешението на черковния въпрос: без него тоя последния дълго време щеше да тропа на едно място. Драган Цанков беше в това време учител на българчетата във френското училище на Бебек в което беше директор един калугер лазарист на име Боре, отличен дипломат. Види се, че Д. Цанков е можал да привлече вниманието му върху подобрението на нашето черковно положение. Не е никак странно, че като сполучлив начин за разрешение на нашия въпрос се е представила пред тях на първо място Унията, т. е. припознаването на папата за глава на българската черква."

Както Миркович, тъй и Цанков са считали **черковния въпрос по-скоро за политически**. Отчаяни от упорството на гръцката патриаршия, от колебливото държание на турското правителство и от опозицията на Русия, униатското движение се явява като една решителна маневра, чрез подкрепата на силна Франция, да се ускори разрешаването за българската черковна независимост.

„Ако днес имаме самостоятелна черква, пише по-нататък в брошурата д-р Миркович, то трябва да се благодари на **униатите** с Д. Цанкова на чело, които с вестник „*България*" и подкрепени от силните деня, французите, с дързостни статии стреснаха българина от летаргията му и чрез успеха на Унията принудиха и най-противните дипломати да му признаят черковните правдини."

Ето с какви възгледи и помисли докторът и неговият другар са се движили при учредяването на Унията.

Начело с Др. Цанков, Боре, Йосиф Соколски, дяконът Рафаил, д-р Миркович отива **в Рим** при **папа Пий IX**, който ръкоположил за глава на Унията дядо Йосиф. Впечатленията от невъзпитаността на тоя последния и неговите обноски в Рим са лоши.

В **1860 г.** Миркович отива във Влашко и става директор на българската гимназия в Болград (Бесарабия) на мястото на поминалия се **Д. Мутев**. Изпълнявал е едновременно и длъжността градски лекар.

Има отпечатано *„Слово във нуждата на учението и възпитанието"*, изложено от д-р Мирковича, директорът на българското централно училище и изречено от ученика Д. Грекова във време на наградите **1864 г.** юний 30". Напуща отпосле Болград и се премества в Браила като лекар. Тъкмо по него време революционните движения и кипежи между изселените българи в Ромъния вземат все по-ярък израз и докторът взема участие в образуването през **1866 г.** на революционния Букурещки комитет. Същата година той се завръща в Сливен дето намира и се запознава с **полския емигрант Чайковски**, който под турското име **Садък-Паша** командува казашкия полк (казак-алай), съставен от **българи войници**. В едни свои бележки Миркович пише следните редове:

„Още в 1860 година, когато изхвърлихме името на патриарха в Цариград, аз бях и следвах да бъда там като един от най-деятелните дейци по черковния въпрос до през лятото на 1861 година в която заминах за Влашко.

На 1864 година, когато се оттеглих от Болград, останах в **Браила** по причина на народните работи до **1866** година, време в което се състави назоваемия Букурещки български комитет. В същата тая година аз си дойдох в Сливен и останах почти цяла година. В Сливен аз намерих в това време един паша на име Садък-паша или Чайковски, родом поляк.

Негово превъзходителство, ако и да беше турски службаш, обаче хранеше в сърцето си българофилски чувства. Като се запознах с него, той ми вдъхна една добра и благородна идея за общонародната цел, като ми обеща, че ако я поставя в действие, да ми спомогне, доколкото е възможно, като ми даде препоръчителни писма както до Али-паша, министър на вътрешните дела и садразамин, тъй и до Фуад-паша, министър на външните дела.

Идеята беше следующата: да се състави един проект по такъв начин, който да представи на тогавашното турско правителство, че е по-сходно, полезно и сгодно за нас, българите, както и за него, да имаме тук в страната главни училища за възпитание на нашите младежи, отколкото да ги пращаме в чужбина и да се завръщат с разни мнения. Когато пък са тука възпитани те ще добият еднообразна местна отхрана.

За да се постигне целта не се изискваше, освен правителството да ни позволи да имаме право за всеки вилает да събираме един особен данък за поддържане на тая вилаетска школа. Идеята, както видите, не беше за изхвърляне, още повече, че тя се поддържаше от човек, който имаше значително влияние между турците и който явно казваше , че за нас най-доброто нещо е учението и доброто възпитание.

Спомогнат и насърчен от Садък паша за сполуката на делото аз с радост приех да съставя казания проект и да отида през пролетта на 1867 г. да се представя в Цариград през знаменитите горуказани министри. Които действително ме приеха много ласкаво и ми дадоха много добри надежди, че ще се сторят да се съобразят с просбата ми, като подложат проекта ми на разглеждане. Тъй той незабавно се изпрати в Дунавския

вилает до Митхад-паша, който, като го удобри, пожела, щото школите да бъдат смесени от турци и българи – нещо, което българите не искаха. Като мненията бяха тъй противоположни от едната и другата страна, то делото се възложи на една особена комисия за решения, която и до днес го решава. Тъй вършеха турците, когато не им понасяше.

Понеже от никъде, при големия натиск от желание, не можахме да си спомогнем, то начнаха да се появяват вълнения. Тъй в същата година през лятото се появи **Тотю войвода** в Балкана като бунтовник. В края на същата година се подаде едно анонимно писмо, уж от един комитет из средата на Балканския полуостров, което описваше разни злоупотребления и злини от страна на турците и искаше равенство. Това писмо се препрати както на всички чуждестранни посолства, тъй и на самата Висока Порта.

При всичко туй годината се измина без никакво последствие и на другата година се появи Хаджи Димитър, който също не направи голямо впечатление на турското правителство. Трябваше, следователно, общата наша деятелност да бъде под един и същ режим, именно да продължава да повдига подобни бунтове всяка година. Подобно нещо готвехме за **1869**, когато бяхме предадени от живеещия в Берковица софийски митрополит Доротея в ръцете на турското правителство."

Горните цитати са заети от едни собственоръчни кратки бележки на д-р Миркович, намерени в архивата му. Но той написа подобни спомени и за своето участие и премеждия, както в усилията за осъществяване на дадената от **Чайковски** идея за **чисто български** главни училища, така и за замисането си в революционното дело в Ломско и Берковско.

В тия подробни автобиографични спомени, написани под вид на отговор на Стоян Заимов за неверни негови исторически сведения и които се съхраняват ведно с цялата му архива в Народната библиотека в София, се разкрива, че **анонимното писмо**, за което се споменава по-горе е в същност адрес-изложение и е написано от самия Миркович, а връчването му на чуждестранните посолства и Високата порта е станало чрез софийския владика Доротея, който се е намирал тогава в Цариград.

Още от времето на **Унията, Миркович** е имал за другар някой си **Манол Иванов** от Стара-Загора, способен и виден адвокат на гърци и турци в Цариград, с широки връзки между българите, един от видните епитропи на българската църква във Фенер. Той е играл роля в момента, когато Иларион е бил готов да се постави начело на униатското движение. Чрез него Миркович се запознава с владиката **Доротей**, именуван още и Дорчо, българин от Копривщица, много духовит и умен, но с крайно развален характер и с амбицията да стане екзарх на българската църква. Интригант, безскрупулен, лукав, той прибягва до всички простени и непростени средства, за да заздрави своето положение и да придобие голямо доверие пред тогавашния велик везир Али-паша, с услуги против собствената си народност.

След избиването на Хаджи Димитровата чета черният кабинет на Али-паша се заема да организира една добра истинска служба за действията на българските революционери отсам и оттатък Дунава. На главния шпионски агент, **евреина Шнайдер**, се възлага да намери

подходящ за целта българин, който, ползуващ се с пълното доверие на българите да може да ги шпионува незабелязано. Такъв той намира в лицето на **Манола**. Този приема възлаганата му мисия, но с прикритата и опасна задача да изкористи хитро мнимото шпионство в полза на българското освободително движение, чрез фалшиво съставени рапорти до турското правителство в които със заблудителни и измислени сведения и имена да създаде преувеличено впечатление, че в страната се готвят големи възстанически и четнически действия.

Манол поверява тая своя мисия на Мирковича и иска неговото мнение и съучастие.

„Ето, казва той, случай да може някой да спомогне на народността си. Сега е време да преобърнем силата, която е против нас, да бъде за нас. Стига да има двама или най-много трима да работят в един дух, в едно направление, със сърдечна любов и искреност, нищо повече. Аз взимам тука всичката грижа и отговорност, стига да имам поне един верен и достоен човек във Влашко, който от време на време да ни рапортира, според което предварително се съгласим и споразумеем."

Миркович възразил, че това е една много рискована игра, която може да им костува главите. Но в името на родолюбието и за да се бие турската държава с нейните собствени камъни по главата, Манол убедил доктора да се възприеме без колебание тоя проект, като главната отговорност поема Манол, понеже е на топа на устата.

Най-после Миркович се съгласява да се наеме със съставянето и изпращането на **скроени рапорти** из разните градове на Ромъния. В тях ще се подчертава, че движението, което се подклажда от българския революционен комитет в Букурещ е от чист български състав, без никаква външна подкрепа и подбуждение; че то има агенти из всичките главни ромънски градове, които освен грижата да улесняват във всяко отношение българските емигранти, още и събират помощи за подготовката на една голяма революция в България, в случай, че черковният въпрос не се разреши до една година, или ако Портата не благоволи да постави тоя многочислен народ в нейната империя под едно привилегировано управление, за да влезе и той в рода на народностите.

За да изпълни свободно тая си задача Миркович поискал само да бъде снабден с едно официално писмо от турската власт, да не му се пречи от полицията да се свижда и среща с разни и всякакви личности, за да проучва и докладва. Поисква и получава разрешение за градски лекар в Русчук, за да бъде близо до Ромъния.

Така подготвен Миркович заминава за Влашко, отгдето изпраща до Манола исканите съчинени рапорти за брожението на българския народ и подготовката на революционния комитет за изпращане чети и организиране на възстания, *ако не се разреши час по-скоро българския черковен въпрос и дадат правдини на народа,* и то били тъй умело преувеличено изтъкнати, че до голяма степен тия рапорти са допринесли, между всички други стекли се обстоятелства, за по-скорошното издаване на фермана от 1870 год. за създаването на Българската екзархия.

С това Миркович счел мисията си свършена.

Във Влашко агенти на Манола остават Кършовски и Теофан Райнов, а Миркович отива в **Русчук** да заеме длъжността си градски

лекар. Но Митхад-паша не се съгласява и му предлага да се настани на практика в Лом или Видин. Той се установява в Лом.

В тоя край той заработва за повдигане революционния дух на населението и организиране на едно въстание, което ще има за предимство освен другото и близкото съседство на сръбската граница. Но едно обстоятелство заставяло доктора да бъде извънредно предпазлив: близкото съседство на софийския митрополит Доротей, който прекарвал доста време в Берковица. То изпълвало с лоши предчувствия душата му.

За да потвърди истинността на получаваните рапорти пред Али-паша, **Манол** предприема в свръзка с подготовката на едно въстание в Берковско и Ломско, организирането на една въстаническа чета. Тая задача възлага на някой си воевода **Васил Ганчев**, снабдява го с 1000 турски лири и го изпраща от Цариград за Берковица, като иска и съдействието на Миркович. Но тъй като Манол държал в течение на тия си планове и владиката Дорчо (**Доротей**), докторът поглежда подозрително на тая работа и взема всички мерки да няма никаква намеса в едно дело, в което има пръст владиката. Той предчувствувал, че тоя последният ще го използува чрез предателство, за да се препоръча пред Високата порта като най-подходящ кандидат за екзарх.

Тия предчувствия се напълно оправдали от всички по-нататъшни маневри и действия на Доротея спрямо него. Той прави всичко възможно да го замеси документално в подготвянето на чета и въстание.

Изпратеният воевода **Васил Ганчев** не бил на висотата на възложената му роля и скоро станал оръдие подкупник в ръцете на Доротея. В измислените си списъци за четници и въстаници той поставя и името на доктора при всичко, че тоя избягвал да има всякаква свръзка с него.

За да може да вплете Мирковича в престъплението „бунт против турската държава" владиката прибягва до измислени писма от Маноля до доктора, а също се домогва и до услугите на своите слуги без да се стъписа да пожертвува на амбициите си един прост и наивен българин на име **Брайко**, роднина на един от слугите, който също отива на заточение заедно с доктора.

Всичко това долно предателство, от което пострадаха не малко българи из него край, Доротей извършва, за да спечели в очите на великия везир благоволението му при разрешаване въпроса за екзарх.

Когато всички разпити на арестуваните лица по готвеното въстание в Берковско не дали явни и несъмнени доказателства за виновността на Миркович и благодарение голямата му и на време проявена негова предпазливост и предвидливост, а също и познанството му с управителя на Видинско, Азис-паша, и умелото застъпничество при разпитите на **Илия Цанов**, той отървава главата си от въжето и може би е щял да бъде напълно оневинен и пуснат на свобода от затвора, ако подстрекателството на Доротея не продължило под предлог, че имало доказателства за виновността му. Това е повлияло да бъде той откаран в железа заедно с Васил Ганчев и още един трети затворник през Русчук, Балкана, Сливен, Одрин за Цариград. С това откарване се е целяло да се продължат в турската столица разпитите и изтезанията и да може да се достигне до смъртна присъда, все по подстрекателството на Доротея.

Организираната от **Манол Иванов** хитра „шпионска" мрежа от която докторът, предвиждащ лошия ѝ край, рано се отдалечи, но все пак плати тежка дан, скоро породила съмнение у Али-паша и били поставени шпиони да следят главните участници. Неочакваната смърт на **Маноля**, а по-сетне на **Али-паша**, че и на **Доротея**, туря край на тая история и до известна степен **облекчава** и несигурната съдба на Миркович.

Най-късият път от Видин до Цариград е бил по Дунава през Русчук и от там през морето. Но докторът бил нарочно преведен през родния му град Сливен, за да бъде **изложен на унижения и да направи впечатление** на своите съграждани. Пътуването е било много **мъчително**, особено през Балкана, дето са ги съпровождали около 60 души пеши и конни заптиета. Тримата, натоварени с железни вериги, са вървели пеш и обвързани помежду си. Заповедта била в туй тежко положение да ги прекарат през чаршията на гр. Сливен. Но тогавашният мютесариф **Джеват-паша** бил благороден по душа турчин. Той бил познайник на доктора и на брата му дядо Русчо, с голяма почит тогава между турците. Той заповядва да ги заведат до затвора по най-пряката и безлюдна улица, позволил да се снабди докторът от брата си с пари и дал нареждане на стражарите, които ги карали към Одрин, да бъдат внимателни и по-меки.

В Цариград им вземали всички вещи, дори и палтата и ги поставили в „полозите" на затвора. „Полозът" е тъмна, тясна гола дупка, дето затворникът стои в тъмнината без постелка и завивка на голата земя и не се свижда с никого, освен с надзорника, който му донася сух хляб и паница вода, веднъж в денонощие. Ни тютюн, ни книга, нито дори сол се позволява. Денем и нощем в тъмнина и сам, затворникът в „полоза" е жив-мъртъв. Цели три месеца д-р Миркович е живял тоя мъчителен живот и само от време на време дохождали да го разпитват, без да вземат мерки да облекчат положението му. Едва на четвъртия месец, съвършено болен и съсипан, бил отведен в една болница и настанен в отделна стая и то благодарение, че лекарят се случил грък – християнин и се отнесъл към своя нещастен колега много внимателно. Добрата храна и подобрена обстановка възстановили здравето му; така прекарал още три месеца в болницата.

През това време великият везир Али-паша се поминал, а не след много и неговият противник Кабръзлията. Тази неочаквана смърт повлияла достатъчно да смекчи надзора и тежкия режим в затвора и да се даде голяма надежда за по-добри условия на политическите затворници. И действително при новия велик везир Махмуд Недин паша, преместили ги в новия затвор Медетерхането, до Ат-Мегдан.

Разбира се, че и там затворническият режим си е оставал тежък и непоносим. В същия затвор лежал и Светослав Миларов, който е поканил доктора да избяга през прокопания зид на затвора, отдето и наистина се спасиха Миларов и други затворници, но докторът отклонил тоя риск, като е очаквал скорошно разглеждане на делото му и оправдание. Но въпреки многократно даваните молби до сменяващите се велики везири, нищо решително не последвало. В архивата е запазена черновка на последното му заявление до министра на външните работи Рашид-паша, с което моли да му се реши по-скоро участта.

След цели **пет години в затвора**[45] и година след горното заявление, дохожда заповед да бъде заточен с още трима политически престъпници на доживотен затвор в Диарбекир. След двадесет и пет дни мъчително пътуване пеш от Самсун до Диарбекир, там ги поставят в общия затвор, ведно с най-лошите разбойници и убийци на Анадола, в едно отделение, в което се намирал и нужникът. Лошата миризма, мръсотията, изобилието на бълхи, въшки, мухи, комари, скорпиони и разни други гадини били непоносими.

В Диарбекир по него време имало около стотина души заточени българи, освободени от затвора под гаранцията на человеколюбиви диарбекирци. Те всички дошли да ги видят и да им обещаят застъпничеството си пред гражданите, да освободят и тях от затвора под поръчителство, но това се оказало отначало доста мъчно, поради пуснатите слухове, че тия били главните комити.

Благодарение на своята лекарска професия докторът най-после успял да се освободи под поръчителство от затвора и да се обзаведе доста добре. Но изглежда, че интересът и завистта на друг местен лекар, чрез интриги пред пашата, успели да го изместят от Диарбекир. Изпращат го на заточение в по-отдалечен град Мардин, дето и довършил заточението си до деня на амнистията. Това преместване било в негова полза, защото там намира едно **добро население** от турци, халдейци и арменци **католици** и той, като лекар придобива едно много добро положение откъм познанство с видните семейства, клиентела и прехрана. Той успял дори да закупи много имоти, които, след като се завърна в отечеството си през 1888–1889 г. нотариално **подари половината на Марденската арменска католическа община** и половината на Халдейската община **за бедните.**

През Сръбско-турската война една част диарбекирски заточеници, начело с Черковски, с когото докторът е бил в близко приятелство и са водели кореспонденция, успяха да избягат. Те са поканили и Миркович да ги придружи, но той, предвиждащ, че настъпват в скоро време големи събития между Русия и Турция, предпочел да ги изчака търпеливо, отколкото да приеме риска на неизвестността. И действително, скоро Освободителната война турна край в мъките на заточените и затворени българи. Тъкмо в надвечерието на войната и неговият брат Русчо с множество сливенски граждани, беше заточен в гр. Боло, Мала-Азия.

Завърнал се в родния си град, той става „губернски врач", след това за една година директор на Сливенската мъжка гимназия. Заедно с д-р Н. Планински и д-р Добри П. Минков основават в 1879 г. първия български вестник в Сливен „*Българско знаме*", със собствена печатница под същото название. Временно е бил и управител на местната болница.

През 1880 г. ще да е бил председател на „Клуба на българите" в Пловдив, защото на тоя адрес княз Батенберг му праща телеграма с дата 26 март със следното съдържание: „Много съм чувствителен на приветствията на представителите на Източна Румелия и чрез вас им благодаря сърдечно за техните към мен чувства."

45) Д-р Добри Минков, виден наш юрист, разказва, че като студент в Цариград е имал случай да посещава доктор Миркович в затвора Медетерхане и да наблюдава крайно лошите условия на живота там.

Бил е след това градски лекар в Сливен, но за кратко.

В **1891–1892 г.** става държавен лекар по линията Ямбол–Бургас и е награден за тая служба с кръста за гражданска заслуга V степен.

В **1894 г.** е бил пенсиониран и от тогаз насетне се е занимавал със свободна практика и то почти безплатно, за близки, познати и бедни.

По случай двадесет и пет годишнината на санитарното дело е награден с медал с корона за гражданска заслуга, като най-стар лекар в България. Има при това и поборнически медал, както и медал от папа Пий IX, при ходенето му в Рим с униатската делегация.

Д-р Миркович вземаше участие и в политическия живот на България след Освобождението, особено през време на Съединението и в размирните времена след детронирането на княз Батенберг, но с едно достатъчно широко и примирително отношение към настъпилите събития.

Той беше народен представител във Великото народно събрание по избирането на княз Фердинанд, както и по-после в едно от обикновените народни събрания. Но политическите борби в своите крайности го отвращаваха и той се отдаде на своите духови занимания.

Още в 1860 г. Миркович написа и издаде *„Българска граматика"*, а в 1883 – *„Практическо приготовление за граматиката в основните училища"*. По-сетне състави и издаде книгата *„Петър Велики, Екатерина II и Мечников по Ламартина"*. От него има и следните съчинения: *„Домашен [х]омеопатически лекар", „Предпазителни мерки против холерата"* (1893 г.), *„Униатското движение и черковния въпрос"* (1897 г.), *„Вечните истини, от духа на Виктор Хюго"* (превод, 1900 г.).

В 1891 г. започва редактирането на списание „Нова светлина" в което прокарва, като пръв пионер в България, учението на спиритизма и окултизма.

В 1893 г. към това списание прибавя и списанието „Здравословие", в което проповядваше и популяризираше водолечение, слънцелечение, хигиена, масаж, животен магнетизъм, внушение за лечебни цели, както и [х]омеопатическата метода за лекуване. Излязоха пет годишнини от „Нова светлина" и три годишнини от „Здравословие".

В 1903 г. като продължение на „Нова светлина" се почна сп. „Виделина".

Д-р Миркович беше член на „Българското книжовно дружество", сега Академия на науките. В кн. VI на „Летопис" е поместен поменик за него с биографични бележки.

Д-р Миркович се помина в гр. Сливен на 29 септември 1905 г. Родният му град, уважаващ неговите големи заслуги във възродителното дело на българския народ, като революционер и просветител, му направи извънредно тържествено погребение, по особена програма, изработена от общината, с участието на много граждани, дружества, учреждения корпорации. Животът и заслугите му се изнесоха в две прочувствени речи – едната от директора на гимназията д-р Зах. Димитров, другата от кмета на града Илия Гудев.

В архивата му, предадена на съхранение в Народната библиотека в София, са запазени писма: от И. А. Богоров (Париж, 1856 г.); от Г. Черковски (Диарбекир, 1876 г.); от Тодор Икономов (София, 1880 г.); от Екзарх Йосиф (Ортакьой, 1881 г.); от Светослав Миларов (Карнобат, 1891 г.); от Драган

Цанков (Белград, 1894 г.), с което го моли да постави кандидатурата му за народен представител в Сливен; от д-р Странски (Пловдив, 1885 г.), адресирано до брата му Р. В. Миркович, но отнасящо се и за доктора, по подготовката на Съединението. Запазени са и черновките на писма от д-р Миркович до: „Ваше Всесвятейшество" (навярно до Екзарха, от затворницата на Медетерхането, 1873 г.); до Рашид-паша, министър на външните работи (от затвора, 1873 г.); до Драган Цанков (без град и дата); до същия в Белград, 1894 г. в отговор на писмото му; до г-жа Ценова (в Браила, 1904 г.), позив за създаване приют за бедни немощни в Сливен; до министър Стамболов (1888 г.); до армено-католишки халдейски първенци в гр. Мардин (5 писма 1888-1890 г.) с които урежда дарението си на полски имоти в полза на бедните там.

Библиотеката си и изданията си д-р Миркович завеща на Българското народно читалище „Зора" в Сливен. Една от заветните му идеи бе да се основе в родния му град подслон (приют) за бедни стари и недъгави хора.

Д-р Миркович беше един благ, милосърден, искрен и справедлив човек, въодушевен от великата проповед на Богочеловека: „любов към ближния". Той понасяше със стоическо търпение страданията и лишенията по пътя на борбата за по-сносен обществен живот.

Той вярваше дълбоко в разумността на мирозданието и в победата на доброто. Той смяташе, че първият дълг на човека е да помага на ближния си при разните неволи на живота. И за това лекуваше бедните граждани безплатно, а отгоре на това помагаше и парично. Неговите [х]омеопатически лекарства, които раздаваше даром, въпреки неверието на закоравелите и ограничени материалисти, на колцина заболели хорица, старци и деца, принасяха облекчение и им връщаха здравето и живота!

Независимо от неговата революционно-просветителна дейност преди Освобождението, значението на д-р Миркович нараства много от неговите научно-философски убеждения, както върху безсмъртието и същността на душата и религиозното отношение в живота, така и върху лечебната ефикасност на безкрайно малките [х]омеопатически лекарствени дози и на магнетическите паси.

С една широко отворена душа за всички нови идеи и изследвания, той има заслугата, че в нашата страна пръв възвести ясното прозрение, че в природата, зад грубата материална действителност, действуват невидими сили и проявления от духовно естество.

В нашата епоха на вкоренени материалистически убеждения, тая заслуга и значение на доктора още не може да се оцени достатъчно, но напредъкът на науките и все по-растящата грамада от добре доказани факти по окултните проявления ще хвърлят в недалечно бъдеще една по-друга светлина върху неговото идейно дело в областта на духовното. Той вярваше твърдо в Бога, в прераждането на душата и в нейното еволюционно усъвършенствуване, а също така и в нравствения закон на живота, че всеки каквото прави, таквоз ще намери – всеки подготвя сам съдбата си.

София, 14 Март 1935 г. СТ. ГИДИКОВ

Бележка на Вергилий Кръстев:

1. Тази биография на д-р Георги Миркович е най-подробната и е написана от неговия племенник Стефан Стефанов Гидиков, син на стария Стефан Георгиев Гидиков от майка Щиляна, една от дъщерите на Русчо Миркович, рожден брат на д-р Георги Миркович.

2. Ето защо ние включваме два очерка за стария Стефан Георгиев Гидиков, както и за сина му Стефан Стефанов Гидиков.

3. Стефан Стефанов Гидиков събира и подрежда архива за д-р Георги Миркович и го предава в Народната библиотека.

4. Предал е личните писма на Петър Дънов до Георги Миркович, които ние ще публикуваме отделно.

1.4.1. СТЕФАН ГЕОРГИЕВ ГИДИКОВ-БАЩА

В*: Табаков,* Симеон Киров. Опит за история на град Сливен.
Т. 2, Политически, духовен и икономически вървеж на сливенци
от старо време до днес.
София: К-т Историята на град Сливен, 1924, с. 569–571.

Стефан Георгиев Гидиков се е родил в Сливен на **11 февруари 1837 г**., а умрял на **3 юлий 1871 г**. На млади години е бил търговец на вълна, аби и шаяци, а към 1856 г. заминава с другарите си П. Мишков, Н. Борови и др. по търговия и учение в Одеса, след което обиколил Ромъния и Сърбия, дето се запозна с Раковски и става един от първите му почитатели и сподвижници. Най-ревностно е разпространявал съчиненията на Раковски. Стефан Гидиков обикалял цяла България и тайно продавал „Горския пътник", „О Асеню Първому". През 1859 г. се завръща в Сливен и първата му работа е била да сгрупира сливенската интелигенция около тъй значущото за онова време културно огнище, каквото на първо време потърсил в основаното от него Сливенско Читалище „Зора".

Ст. Гидиков е бил във всяко отношение достоен да бъде призван към ролята на това първо тук през робството българско културно огнище: честен, откровен, голям родолюбец, енергичен и с бистър ум, Гидиков се е ползувал с голямо уважение между съвременниците си.

Между 1860 и 1871 г. той прекарвал наполовина в Сливен, наполовина в Цариград, дето е вземал живо участие в черковните ни борби.

Умрял е в родния си град, 3 юлий 1871 г., едва на 34 години, заболял от **гръдна болест**. От какво значение е бил той за града си и с какво уважение се е ползувал между съвременниците си, се вижда от отправеното писмо на Сливенската община до сливенския представител по черковните ни работи в Цариград Добри Чинтулов, с което сливенци най-трогателно изразяват скръбта си за смъртта, която „немилостиво замахна, откъсна от града ни и от общината ни най-родолюбивия и ученолюбивия, и най-заслужилия ни съотечестве-ник Ст. Г. Гидиков" (писмо на общината от 5-и юли 1871 г.; вж. Юбилеен Сборник на Читалището „Зора" в Сливен, стр. 248; Ср. и спомените на Д-р Д. Минков, id. 28-29).

Ст. Гидиков е бил женен за една от дъщерите на сливенския първенец **Русчо Миркович**, еднакво родолюбив и събуден сливенец. Син на Ст. Гидиков е интелигентния и енергичен сливенец *Стефан С. Гидиков.*

1.4.2. СТЕФАН СТЕФАНОВ ГИДИКОВ-СИН

В: *Табаков*, Симеон Киров. Опит за история на град Сливен.
Т. 2, Политически, духовен и икономически вървеж на сливенци от старо време до днес.
София: К-т Историята на гр. Сливен, 1924, с. 544–545.

През 1897 г. се полагат основите на най-сериозното през тия години списание „**Живот**", с редактор-издател **Стефан Гидиков**, което продължава до 1899 г. Списанието „Живот" бе месечно илюстровано научно-литературно". Списвало се с рядка вещина, на каквато се радва и самият му редактор-издател, и отговаряло на модерните западни списания (особно на английското Review of Reviews). И до днес това замряло по парични средства списание не е надминато от някои по-нови български списания, каквито напоследък охотно почнаха да никнат и чезнат, ограничени в сухи догматични рамки, или имащи пред очи чисто спекулационни разчоти. Списанието „Живот" първо между другите подхвърли на критически разбор злободневния тогава български *социализъм*, който през това време действително беше своеобразен български.

В списанието „Живот" участвуваха мнозина млади сливенски сили, между които и студентите по френска литература в Париж *Ив. Стойнов* и *х. Николов* (днес покоен и погребан в Париж). Редакторът му **Стеф. Гидиков** (р. 1872 г.), западен възпитаник, **внук на Руско Миркович** и син на споменатия вече, заслужил през духовното ни възраждане обществен деец **Ст. Гидиков**, днес е обещающа сила из полето на социал-економическите ни и политически въпроси. Опитал се отначало в поезията с редица стихотворения из разни списания и отделни брошури под псевдоним *Венко*, но скоро наваксва излятата си в сантиментална насока енергия с тая на положителните си жизнени мисли и начинания. Сътрудничил е на най-сериозните ни списания и вестници, а недавно е участвувал с един внушителен дял по най-жизнените у нас въпроси в списанието „Демократически преглед." Като образован и безкористен гражданин на Сливен, тук не е минавало нито едно обществено движение, в което той да не е бил един от първите двигатели. При това, той се брои между най-първите пионери на кооперативното дело у нас. (Сп. „Народно Стопанство", бр. 9, с.12).

1.4.3. ИЗВАДКИ ОТ ДНЕВНИКА НА СТЕФАН СТЕФАНОВ ГИДИКОВ ОТ ГР. СЛИВЕН

ръкопис

Автобиография

Роден съм на 10 октомврий 1871 год. в 6 часа вечерта в старата къща Миркович, долната югоизточна стая. Кръщелното ми свидетелство означава 10 октомврий, но майка ми твърди, че съм роден на 8 октомври.

Баща ми се казвал Стефан Гергев Гидиков, най-големия син на Герги Гидикя. Помня дядо си, той се помина в 1879 или 80-та година. Беше снажен и добродушен човек, весел, бъбрив, с потури и абичка, занимаваше се с един дарак за чепкане вълна и малка воденица на вода в махалата Гюр-чешме, сега съборено. Правел също и абаджилък, както повечето от по-видни сливенци.

Прякора си Гидик (прелез, щърбел) носеше от това, че е бил ритнат от катър, единият му зъб счупен и това е дало повод на един турчин да го прякороса „Гидик". Помня, че вечерно време, когато сме бивали у тях на гости, сядаше в единия кът на огнището, дето имаше тясно долапче с полици, отваряше долапчето и изваждаше едно шише с вино в което плаваше резен от лимон. Пиеше с ядене или след ядене.

Дядо ми беше моабетчия. Баба ми беше една добродушна жена, болна от ревматизъм в единия крак, с който куцаше. Тя вечно боледуваше и се оплакваше, а мене много обичаше и все плачеше и ме прегръщаше, като ме видеше.

Те имаха 3 дъщери и 4 сина: Мария, Малама и Васила – Стефан, Марко, Димитър и Тодор.

Чичо Марко беше едър бабаитин, обичаше да ходи с ..., с оръжие и на кон, беше буен.

Чичо Димитър минаваше за много весел моабетчия, а чичо Тодор беше болнав, кротък, прекрасно свиреше на цигулка и като че ли бе алкохолик.

Баща ми е бил извънредно весел и остроумен човек, обичал моабетите, но не пиел. Минавал донейде и за личен и виден ерген, но от друга страна бил много строг в изпълнение на длъжностите си, високо честен и се ползвал между обществото с голямо уважение. Той е разнасял книгите на Г. С. Раковски из цяла България тайно. И в къщи е имало скрити цели връзки, голяма част от които са били изгорени през „страшното" от дядо Георги. За тия книги, струва ми се, е имало известно недоразумение между Раковски и баща ми, и някаква полемика в тогавашните вестници. Раковски ще е бил зле уведомен или подозрителен.

Баща ми е бил на времето си един от първите патриоти и просветители в града. Той е бил ръководител на младежта. Надъхан от Чинтулова, ходещ често в Цариград и в съприкосновение с видните тогава дейци, пътувал и в Букурещ, даже Одеса, впечатлителен и умен, той е взел инициативата за основаването на Сливенското Българско Народно Читалище „Зора" и му е бил пръв председател.

Живите му съвременници го рисуват като увлекателен и авторитетен човек. Д-р Д. Минков в Юбилейния сборник на Читалището го много хвали за как добре е държал речите си и обяснявал сложните въпроси (статия на З. Киров).

Той е бил холеричен и енергичен темперамент, пъргав, откровен, ентусиаст и настойчив. За жалост слаб и може би наклонен към туберкулоза. Той ще да е бил около 30–31 годишен, когато се е оженил за майка ми, която е била на 16 години. В 1871 год. се е завърнал в гр. Сливен от Цариград, където е завеждал канторатa на дядо си Р. Миркович, види се отслабнал вече значително, заболява от гръдна болест, навярно пневмония и на 3 юлий 1871 год. почива. В една от кондиките на Сливенската черковна община смъртта и погребението на баща ми е описано много трогателно и показва с какво голямо уважение и симпатия се е ползвал той между всички. Целият град е бил потънал в скръб и е взел живо участие в погребението. Биография за баща ми е поместена в Читалищния Юбилеен сборник.

Майка ми Щилияна Русчева Миркович е била третата дъщеря на Русчо Вълков Миркович и Елена Бянова или Боянова. Те са имали шест дъщери: Иванка, Мария, Щилияна, Койна и Васила и трима сина: Георги, Тодор и Петко, без да смятаме още някои рано умрели деца.

Дядо Русчо и брат му д-р Георги Вълков Миркович[46] са били синове на средна ръка родители, преселници, както много други сливенци от близки разрушени села. Потеклото им мисля е част от с. Раково (Котленско), част от с. Ченгене-сарай, разрушено, близо до с. Сталджа. Дядо ми е бил слабо и хилаво момче, сухо и постоянно болнаво, но надарено с рядка упоритост, пъргавина, работливост. Благодарение на тези си качества и на своята пословична честност и благородство в характера, смогва полека-лека да стане заможен търговец, най-първо абаджия, после на колониални стоки. Той достигна до положението на обичан и уважаван от турците и от цялото българско население чорбаджия. Рядкост е беден работник да успее да се домогне в турско време, само с честен труд и без никакви тъмни усаци на турци и чорбаджии, до положението на млад, нов чорбаджия. Той е затъмнил старите чорбаджии и се е ползвал между турците със значението на солиден съветник и благороден човек, Турците са му поверявали пари, имоти и скъпоценности. Забележително е, че същия тоя уважаван от турците човек е бил добър патриот и се е ползвал с уважението на българското население и българските революционери. Казваха ми, че Левски когато е дохождал в Сливен се е срещал с дядо ми. Дядо много мразеше старите чорбаджии, които наричаше „турско ухо". Мнозина българи той е отървал от бесилката и от затвора.

През „страшното" (в навечерието на Руско-турската война) той е бил затворен и заточен с по-видните граждани в Анадол, гр. Боло или Воло. Между характерните черти на дядо ми са неговата безстрашливост, великодушие и тактичност – умение да се владее и държи пред разни хора. Дядо беше извънредно скромен и май саможив. Разправят, че са го венчали нощно време в черква, понеже се е срамувал пред множество. Тая свенливост той я предаде на цялото си потомство. Не обичаше да се

46) Също и една тяхна сестра баба попадия, на име Иванка, която постоянно боледуваше и лежеше.

шуми наоколо му и да го хвалят. Животът беше го научил да бъде строг и суров, но под видната вънкашна строгост се криеше много нежен баща и дядо. Той нито пиеше, нито си позволяваше някакъв разкош или слабост и беше крайно чистоплътен, морален и въздържан. Работеше със страст, беше си направил работата свое щастие и цел. Без работа не можеше да стои. Помня, че постоянно между мъдрите съвети, които ни даваше, казваше: „Днешната работа не я оставяй за утре."

Дядо ми беше самоук и много четеше. Вечерно време, като се завърнеше от работа, доде дойде време за вечеря, ако нямаше какво да приказва, четеше разни книги, каквито купуваше в изобилие. Не вярвам в Сливен да е имало частна библиотека тъй богата (почти с всички български книги) и тъй добре уредена.

Макар и да е бил слаб и хилав на младини, благодарение желязната си воля, своята строга диета в ядене и живота, и въобще своята въздържаност, дядо беше се закрепил на едно завидно здравословно състояние. Непълен, той беше заякнал и жилав човек.

Редовно ставаше, ядеше и лягаше, и никак не обичаше моабети и празненства. А пък може да се каже неговото семейство и неговата къща първа въведе в Сливен вътрешния комфорт и доволство – добри мебели, ядене на маса с прибори за всекиго, отделно легло и даже стая за всекиго, хубаво хранене, частен файтон и пр.

Правеше ми впечатление, като момче, че други богати семейства с повече външен блясък, продължаваха в къщата си да живеят примитивно, мръсно и оскъдно, когато ние вече живеехме в европейска домашна обстановка. На това много повлия завръщането от заточение на Д-р Миркович, който живееше наедно с нас и беше живял дълго в странство.

А дядо беше възприемчив на всички нововъведения. Това много се дължи и на майка ми, която след смъртта на баба и на баща ми, завеждаше домакинството у дядови и беше много любителка на чистота, ред и комфорт по европейски образец. Дядо ми се помина през декември 1896 год., когато аз се намирах в Брюксел на учение. Биография има в Читалищния юбилеен сборник.

Баба Еленка беше една слаба и нежна жена, извънредно кротка и чувствителна. Тя е била страхлива и особено се е видяла силно засегната, когато дядо е бил откаран на заточение, а тя е останала сама с дъщери и деца. Тогава е била много загрижена и отпаднала духом. Тя се помина в руската окупация – освобождението на България – от коремен тиф и дядо едвам я свари жива, когато се завърна от заточение.

Дядовият ми брат д-р **Георги В. Миркович,** на когото аз и другите племенници казвахме чичо, а не дядо, понеже беше ерген, бе един от първите български лекари. С издръжката на дядо ми, който не бил още достатъчно богат, любознателното момче, след като стояло първо на учение в едно гръцко училище в Цариград, после в едно френско също в Цариград, сетне в едно руско училище в Русия, свършил медицинския факултет в Монпелие при извънредно мъчни условия. Парите, които му изпращал дядо не отивали редовно, а понякога и цели месеци, понеже имало разни обстоятелства – политически събития, холера и пр. – които пречели.

Щом свършил бил пратен на практика във Франция, гдето по него време вършувала холерна епидемия. Още тогава нему е направило

силно впечатление предсказанията, или по-добре ясновидството на една сомнамбулка.

Той се завръща в България, стоял малко в Сливен, бил после Директор на Болградската българска гимназия в Бесарабия, после в Цариград в черковните борби и после лекар в Лом, гдето увлечен в народолюбиви работи е бил издаден и наклеветен от Софийския владика Доротей (Дорчо) и осъден на смърт, а после смекчено на заточение до живот. Прекаран окован във вериги през Сливен, откаран е бил и затворен в Цариград. Лежали са в затвора заедно със Светослав Миларов, който го е подканял да избяга с него през пробития зид. Обаче Доктора не се съгласил – побоял се и е бил пратен на заточение в Диарбекир и сетне в Мердин, дето е прекарал до освобождението. Чрез договорите между Русия и Турция той се завърна в Сливен, живя после няколко години в Бургас на държавна служба и после на частна практика и се помина пак в Сливен в 1905 год. през септември.

Биография за него има в читалищния юбилеен сборник – Сливен, илюстрация „Светлина" и във II том на „История на гр. Сливен", а подбрана автобиография от ценен исторически материал е предадена в „Архива за възраждането".[47]

1.5. РУСЧО (РУСКО) ВЪЛКОВ МИРКОВИЧ. АВТОБИОГРАФИЯ (01.04.1883)

Миркович, Русчо (Руско) Вълков. Автобиография.
София: НБКМ, БИА. ф. 169. инв. оп. II–В 3051
Преписал Вергилий Николов Кръстев

Мили мои чада и внуци,

Днес, ден петък, 1 априлий 1883 година се заемам да Ви опиша т. жизноописание с намерение, първо да ви запозная с произхождението на фамилията **Миркович**, втору да ви оведомя с добрините и злините на моя живот, когото ази съм прекарал в разстояние на **66 год**. възраст, която днес съм достигнал, и трето да ви докажа като какви политически преврати съм преминал. И от всички тези мисля, че не малко има да се ползвате, ако бъдете разумни и разсъдливи, и слушайте…

По предание знам, че **баща ми Вълку Мирков** произхожда от селото називаемо Ченгене Сарай, близо до село Страладжа – Ямболска околия, разорено по времето на кърджалиите. И днес на мястото му се съхраняват някои развалини от някои съзидани здания в предишните времена от тухли и киреч и се проумява, че реченото село Ченгене Сарай е било голямо и населено с хора богати както от турци, така и от българи.

Дядо ми Мирку, ако и да е бил **земледелец**, но същевременно е бил и **търговец**, който се занимавал него време с манифактурни стоки, които разнасял по околните села и заобикалял панаирите, като носил стоките си на коне, без да е имал отворен дюкян нейде, а за такъв е служила къщата му в село Ченгене сарай.

47) Сега на съхранение в Народната библиотека

Дядо ми умрял през названото „голямото чумаво време"[48], като не зная коя година, но мисля да се е случило около края на 18 век или в началото на 19 век.

Баща ми останал **сирак** на около 14/15 год. и наследник на добър имот, но като нямал настойник, парите, които имал заровил в земята, една част откраднали неговите най-близки роднини, а пък други пък заровил и не можал да намери. Другите движими и недвижими имоти, като се прахосали и обрали, най-после с една малка част пари дошел баща ми тук в града и постъпил при едного художника да се учи художество да шие калеври и папуци. И той като постоянно се занимавал с туй художество достигнал един капиталец и отворил дюкян, като прибрал слуги да му работят. И с тая търговия и художеството произвеждал препитанието си, дето най-после се оженил за една сливенка (името й не помня), и ако да е бил честит и добил едно чадо и брат мой на име **Димитър**, но след някоя година като е поболяла и умряла, и баща ми останал вдовец. И една година след смъртта й баща ми Вълку се оженил за майка ми **Койна**, тоже вдовица

По предание на майка си **Койна Русева** зная, че дядо ми Руси има произхождението си из село Раково[49] в Балкана, едно време Сливенска околия, а днес Котленска. И после се преселила тук в Сливен, но кога не зная, не ми е познато, но само туй зная от майка си, че днес дето имаме старата си къща, едната трета част от към водата е била преправена и оставена наследие от майка ми.

Майка ми била се оженила първом за някой си **Кондо** сът Янкооглу, с когото имала едно дете на име **Атанас**, а съпруга й Кондо от болест ли умрял не знам, но до колкото си спомням аз съм слушал да е бил **убит** от турците и майка ми останала вдовица, и след една година време се оженила на втору венчилу с баща ми. И той е бил честит с нея, защото тя била много старателна на работа и като по него време в Сливен са работили доста много **аби** във всяка къща, майка ми като трудолюбива е изработвала по много **аби**, от които е получавала добра полза. От друга страна баща ни като непрестанно се занимавал с художеството и търговията си, препитавал къщата си доста добре и му оставало нещо за капиталец.

Същите родили и моя по-голям брат на име **Нойку**, по-голямата ми сестра **Иванка**, мен (**Русчо**), и след мен по-малкия брат **Костадин**, **Георги** и сестра **Стефана** (последните са близнаци).

Големият ми брат умря в млади години от следващата случка: Някой си турчин Ганчъ алил беше навикнал да дохожда в бащината ми къща да пие ракия на сила без пари, което беше по време на заверата и българите като компрометирани за възстаници, никаква защита нямаха от правителството и бяха принудени да търпят и мълчат всяко зло и поругание. По причина на заверата българите бяха подозирани като възстаници против турското правителство и управлението беше дигнало от тях всяка защита и ги прогонваха. Турците се възползваха от обстоятелството, та ходеха по българските къщи, ядяха, пиеха без пари,

48) 1810 г.

49) което е разсипал в 1793 г. Индже войвода

а нейде и пари взимаха, а някой, ако се противопоставяше възсядваха го като добитък, биеха го и го убиваха без да се съди от правителството. Даже в него време някой си турчин на име малката молла в един ден уби 3-ма българи, а за тях като наказание му се даде 24 часа затвор и то в кафене, и сутринта го освободиха. И ходеха из града да пиянствуват и да правят пакости на българите.

В тези усилни времена за българите един турчин на име Ганчъ алил беше се научил да дохожда на бащината ми къща, да пие ракия без пари и пиеше дотолкова, дето се забравяше и земеше да се търкаля, щото бащините ми слуги бяха всякога принудени да го занасят на гръб в къщата му, за да не би се простудил нещо или пък паднал от пиянството и да се удари нейде и нарани, и това да отговаря баща ми, като му припишат, че го е отровил или го бил.

Този Ганчъ-ага един ден като дойде у дома и като взе да се качва по стълбата, която водеше на горния етаж на къщата, а брат ми **Нойку** стоял горе на стълбата и го чакал да се качи. Но той щом стъпнал горе, блъснал брат ми надолу из стълбите, който пада чак долу, без да се нарани нейде, но види се, че се уплашил силно, щото след някой ден заболя и умря.

По-малкият ми брат **Костадин** умря от **волка** (шарка) на 4 год. възраст, по-малката ми сестра Стефана умря твърде малка в пелени.

Според това както казваха родителите ми аз съм се родил на **20 юлий 1817 год**. Като достигнах възраст на 6 или 7 год. възраст, баща ми имаше един работник на име Божил, който знаеше да чете гръцки, но да хортува не. Баща ми купи ми гръцка филадра и ме тури при него да ми показва и ме учи да чета. И тъй в разстояние на една година аз се запознах с гръцката азбука и бях почнал да сричам, без да проумявам думите какво значат. След една година баща ми ме даде на учител някой си поп Рафаил, човек нисичък и хром с единият си крак, но доста учен. При него изучих **октоиха** и псалтира, но наслука ми даде есоби, като ми го превеждаше от гръцки на български. След **2** години стоене при него, дойде някой си учител **Стоянчу** в града ни, който се похваляваше като по-учен, та баща ми ме премести при него, за да се уча на гречески. Но той твърде малко време учителствува и остана в града ни, и по тази причина баща ми ме даде на учителят Димитър, при когото следвах да се уча пак на гречески, около 3 години. И след това баща ми пожела да ме даде в общинското училище в което учеше някой си тукашен гражданин на име Николаки (с. 388), за когото почна да се казва, че бил от благородна фамилия, каквито по него време се назувяваха Громкувци и се показваха, че са от гръцко произхождение. И не знам по какви причини не ме приеха. Помня само, че баща ми сърдито приказваше защо не сме били гръцковци. И тъй останах да следвам учението си пак при Димитър и следвах чак до началото на 1829.

И понеже почна войната Турция с Русия и минаваше много войска все башибозук и не можеше да се ходи свободно, и по тази причина напуснах училище.

През лятото, на 1 август руската войска превзе града ни и стояха тук до месец април 1830 и тогава се оттеглиха. Но при тяхното оттегляне нашите българи от Сливен, Ямбол, Карнобат, Айтос, Анхиало, заедно със селяните ¾ почти се **преселиха** едни във Влахия, други в Бесарабия и

една част в Карали, между които беше баща ми с всичката си фамилия, като **остави тука** къща, лозя и други имоти, **запъти се** за Анхиало и от там по море излязоха на Галац. Понеже тогава тук беше почнала чумата да върлува, пазеха ни **20** дни карантина, сетне влезнаха в града, като наеха къща. След някой ден баща ми отиде в Браила и понеже турците се изселваха из Влашко по условията на сключения мирен Едирненски трактат, баща ми с някои наши сродници купиха една доста добра къща за 2500 гроша и тъй се преселиха в Браила на своя къща.

В 1831 год. баща ми [ме] даде чирак терзия на някой си българин на име Тодор Савув от село Жеравна, който имаше и манифактурен дюкян и при когото чиракувах **2** год.

Не помня добре дали в 1830 или 1831 год. за пръв път се почна холерата, която държа около един месец, но бе толкова силна, гдето хората като вървяха в пътя като се удряха в челата, падаха и умираха, и милото умираха с кръвопускане.

ГЕОРГИ РУСЧОВ МИРКОВИЧ[50]
ДОКУМЕНТИ (1859–1890)

София: НБКМ, БИА. ф. 169. инв. оп. II–В 3054–3062

Преписал Вергилий Николов Кръстев

II–В 3054. Кръщелно свидетелство на Георги Русчов Миркович от родители Руску Вълков Миркович и Елена Бянова, род. 6.I.1859 год., Сливен.

II–В 3055. Училищно свидетелство на Георги Миркович на 16 год. до IV клас (Закон Божий, черковна история, българска граматика, землеописание, аритметика, всеобща история, българска история, естествена история, словестност, алгебра, геометрия, физика, химия, анатомия, славянски, френски, турски, рисуване, чисто-писание) 2 юли 1874 год. с учители Криваров, М. Б. Икономов, Кавалджиев.

II–В 3056. Свидетелство от военното училище в София през 1879 год. на Георги Русчов Миркович – курс по третьему разреду.

II–В 3057. Послужи списчик на пряпорщик Сливенско дружини Восточно Румейски Милиции, април 28, 1880 на Георги Миркович. На служба в армията 4 август 1878, командирован 12.XII.1878 в София, записан юнкер.

II–В 3058. Дава се на волентера Георги Р. Миркович от Сливенската волентирска кавалерия бронзов медал във войната против Сърбия 1885 г. на 2 август 1887 год., г. Сливен.

II–В 3059. Дава се на волунтера Георги Р. Миркович на 28 год. като писар от 6.IX.1885–12.I.1886 год. от началник Сливенската волентирска кавалерия „Войвода Панайот Хитов".

II–В 3060. Уволнение от военна служба Г. Р. Миркович – 1883.

II–В 3061. Препис от поемата „Сидер юнак и чер арап".

(Поема записана от Г. Р. Миркович от гр. Сливен. Има портрет на Г. Русков Миркович. Подарен от Ст. С. Гидиков X.1930 год.)

50) Георги е син на Русчо Миркович, първи подред – племеник на Георги Вълков Миркович.

<u>II–B 3062.</u> Обявление за конкурса за написване „Историята на Сливен" от 10.IV.1904, Сливен.

В конспекта отдел II „Участието на сливенци в духовната борба с гръцката патриаршия: Д-р Георги Миркович, Димитър Добрович, Хаджи Мина Пашов."

1.6. РОДОСЛОВНА СКИЦА НА РОДА МИРЧУ [МИРКОВИЧ] – ДЯДО (МИРКУ)

Вълку- I жена – от Сливен, умира

Димитър – син

Вълку II жена – **Койна**, която довежда син Атанас.

Вълку и Койна раждат деца:

1. Нойку – умира

2. Иванка

3. **Русчу Вълков Миркович**, роден 20.VII.1817 год.
 Има трима сина:[51]
 3.1. Георги – 6.I.1859–1890 г.
 3.2. Тодор
 3.3. Петко

4. Костадин – умира на 4 години

5. **Георги (д-р Георги Вълков Миркович)**

6. Стефана – умира като пеленаче

51) Кръщелно свидетелство на Руску Вълков Миркович с Елена Бянова, при което на 6.I.1859 г. се ражда Георги.

1.7. ПЛАН ЗА АВТОБИОГРАФИЯ

д-р Георги Миркович

Миркович, Георги. София: НБКМ, БИА, ф. 169. инв. оп. II–В 3123.
Преписал Вергилий Николов Кръстев

1. Коя година съм роден?
– Роден съм в 1826 или 1827 год. през м. март.

2. Коя година съм свършил докторът?
– Докторат съм свършил през 1856 год.

3. Де съм се учил?
– Учил съм до 1846 г. в България на гръцки, от 1847 год. ме изпратиха в Киевската семинария като руски стипендиант от дето 1848 слязох в Цариград и постъпих като ученик в Кору-чешменската гръцка школа; на 1847 г. влязох в **Бебек** във французката школа, що Лазаристите обдържаха. На 1851 г. отидох в Монпелие за изучаване медицина.

4. В кои градища и в коя година практикувах медицина?
От 1857–1858 г. съм бил волнопрактикуващ в гр. Сливен.
От 1858–1859 г. бях лекар в Стара Загора.
От 1859–1861 г. съм бил в Цариград волнопрактикуващ.
От 1861–1863 г. съм бил околийски лекар в Болград – Влашко.
От 1864–1866 г. бях волнопрактикуващ в Браила.
От 1866–1867 г. бях волнопрактикуващ в Сливен и Цариград.
От 1867–1869 г. бях градски лекар в Лом.
От Освобождението съм бил градски лекар в Сливен, повече от 10 год., останалото време съм бил практикуващ.

5. Какви длъжности съм заемал?
По-горе изложих лекарските служби. Бил съм още една година управител на Болградската гимназия и две години в Сливенската гимназия.

6. Под затвор за политически работи арестуван в края на 1869 г.
Поздравете всички, които ме помнят и желаят за мене дълъг живот.

23.VIII.1898 г. Варна — Д-р Миркович

1.8. РОДОСЛОВИЕ НА РУСЧО ВЪЛКОВ МИРКОВИЧ, рожден брат на д-р Георги Миркович

Диктувано от Елена Миркович,
дъщеря на Петко Русчев Миркович, внучка на Русчу Вълков Миркович
и племенница на д-р Георги Миркович.
Записано от д-р Вергилий Кръстев, 1972 г. в София

Синовете на Русчу Вълков Миркович

1. Георги – роден 6.I.1859 – 1890 год. Той е убит.

2. Тодор – завършва „Роберт колеж" в Цариград. Търговец в Марсилия, Франция.

Има 2 дъщери:

2.1. **Руска** Миркович – библиотекарка в гр. Сливен.

2.2. **Драга** Миркович – омъжена за Тодор Радоев – нямат деца.

3. Петко Русчев Миркович. Оженен за Цветана Лазарова 11/23 май 1894 г.

Имат 2 момчета и 2 момичета:

3.1. **Ирина**[52] – жена на Петко Д. Петков, има момче Димитър, което умира като дете.

3.2. **Елена Миркович**[53] – неомъжена;

3.3. **Русчо Миркович** – оженен за Катя Белчева; Доктор по финанси и държавни науки, който пише за д-р Миркович биография.

3.4. **Георги Миркович** – оженен за Димитрина Нанова. Имат 2 момчета:

3.4.1. Мирко – техник в Сливен

3.4.2. Камен – доктор по икономика в Икономическия факултет.

52) Ирина се омъжва за Петко Д. Петков, брат на Никола Петков и син на Димитър Петков на 15.02.1920 год. Приложена е снимка и е разчетена.

53) Елена Миркович, която диктува родословното дърво

Дъщерите на Русчу Вълков Миркович

4. Иванка – омъжена за сина Добри Желязков – фабрикаджията.
Имат 2 сина и 3 дъщери:
4.1. д-р Добри Желязков – почина, с 2 дъщери:
4.1.1. Невена – жива, неомъжена,
4.1.2. Веселина – неомъжена.
Завършили са Роберт колеж.
4.2. Русчо Желязков – почина – неженен
4.3. Мария Сярова в Сливен – почина
4.4. Елена
4.5. Невена

5. Койна – омъжена за **Хаджикондов**.
Има 2 сина и 1 дъщеря:
5.1. Григор – починал
5.2. Никола – починал
5.3. Елена Маринова
5.4. Зафирка

6. Мария (Мика) – омъжена за Захари Жечков.
Има 1 син и 3 дъщери:
6.1. Цветанка
6.2. Елена Кършева
6.3. Зафирка
6.4. Михаил
Има 2 сина и 1 дъщеря
6.4.1. Д-р Жечков – хирург в Сливен;
6.4.2. Иван – инженер в Сливен;
6.4.3. дъщеря, лекар.

7. Щиляна[54] се омъжва за **Стефан Гидиков** и умира на 25.11.1932 г. на 79 години. Стефан Гидиков умира млад
Има 1 син и 1 дъщеря:
7.1. **Стефан Стефанов Гидиков** – роден 10.03.1915 г., умира 13.03.1944 г.
Той е биограф на д-р Георги Миркович.
7.2. Димитрина Гидикова – омъжена за професор Стефан Киров. Нямат деца. Умира на 28.01.1891 г. в Георбердорф (Германия).

8. Василка – омъжена за Спас Кожухаров.
Има 2 сина и 1 дъщеря.
8.1. Стефан Кожухаров – адвокат, починал.
8.2. Анна Кожухарова – омъжва се за Д. Кючуков
8.3. Русчо Кожухаров

54) Щиляна е създала „Женско благотворително дружество „Майчина длъжност".

1.9. ПЪРВИЯТ:
СПОМЕНИ ЗА Д-Р ГЕОРГИ ВЪЛКОВ МИРКОВИЧ

Елена Миркович[55]

В: *Сливенско дело*. Г. 35, бр. 120, 11 октомври 1979, с. 4.

Била съм петгодишна. Живеехме в големия фамилен дом Миркович, запазен до днес. Малко, но незаличими са останали детските ми спомени за брата на дядо ни – д-р Георги Миркович. Като сега го виждам строен, мълчалив старец, с благообразен израз, високо чело, с бакенбарди и големи бели мустаци, прекосяващ плочестия двор, погалваше децата и се прибираше в работната си стая – западното приземно помещение на сегашната галерия. Виждахме го през прозореца, седнал пред масата си да чете и пише. Идваха много хора при него. Децата избягвахме да правим шумни игри пред стаята му. А при погребението му колко много народ беше изпълнил двора и улицата до площада „Аба-пазар". Цветя, венци, шпалир от учащи се по улицата...

След време разбрах, че детският ми спомен за почитта и тази атмосфера на нещо величаво около името и образа му, са отражение на неговия живот, изпълнен с народополезни дела, любов и страдалчество за свободата на родината и мъдро осъществен дълг на революционер и възрожденец-хуманист.

От детските години жажда за наука и просвета. Изселване като петгодишен с родителите си през 1830 г. във Влашко и връщане в родния град. Начално учение в Сливен и в Котел при Сава Доброплодни. По препоръка на д-р Селимински – български стипендиант в Киевската семинария, която напуска и учи в прочутото Цариградско училище Куру-чешме. Там патриотичното му чувство не го задържа и завършва френското училище в Бебек.

През 1856 г. завършва медицина в Монпелие, където като студент проявява самоотвержена дейност в борбата срещу холерната епидемия и е награден от Наполеон III с медал.

Лекар е в Сливен и Стара Загора, но крилете на свободолюбивия му дух търсят повече простор за „ползу народу" и заминава за Влашко, където събира значителни суми от богатите сливенци-преселници за нуждите на Сливенските училища.

Колкото лекарска дейност, толкова и народопросветна и бунтовна.

През 1859 г. се озовава в Цариград и взема живо участие с Драган Цанков в борбите за църковна независимост, участвувайки в посещението при Папа Пий IX, от който получава орден.

От 1861 г. до 1864 г. е призован за директор на Българската гимназия в Болград и като градски лекар. Следва лекарско-обществена дейност сред българската колония в Браила и в края на 1866 г. пак е в родния град, пренебрегвайки преимуществата на материалния и свободен живот в чужбина. Тук се сближава и сработва с намиращия се на гарнизон в Сливен известния поляк Михаил Чайковски – Садък паша, началник на казашкия полк от християни (Казак-алай). Двамата изработват проект за създаване на „главни" български училища във вилаетските градове и по

55) *Бележка на Вергилий Кръстев:* Елена Миркович е дъщеря на Петко Русчев Миркович, който е син на Русчо Миркович и се явява като внучка на Русчо Миркович и племенница на д-р Георги Миркович.

този повод се явява при великия везир Али паша и министъра на външните работи Фуад паша.

И все така неотклонно, рисковано и безстрашно към националния идеал – за просвета и политическо освобождение на народа ни. Назначен за лекар в Русе, но не приет от валията Мидхат паша, установява се за лекар в Лом. И започва болните да лекува, здравите да бунтува. Предателство от фанариотския владика, българинът отстъпник Доротей и окован във вериги, е откаран през Русе и Сливен в Цариградската тъмница. Там, при нечовешки условия, чезне в продължение на пет години, в неизвестност и без присъда. Посещава го младият му съгражданин Добри Минков, учащ се в Роберт колеж. А по едно време в същия затвор е бил и Петко Славейков.

В началото на юли 1874 г., след пет години Цариградски затвор, Миркович и още двама от Ломско-Берковския заговор, получават официална присъда за доживотно заточение и на 5 август с. г. са заточени в Диарбекир, а след три месеца са откарани, като опасни бунтовници, на 110 км по-навътре в Анадола в гр. Мардин.

В Букурещ Каравелов и Ботев многократно, в седемнадесет дописки и бележки, пишат протести и с топли чувства за „мъченика Миркович". Името и делото му не слизат от колоните на вестниците „Свобода", „Независимост" и „Знаме". Но несломим остава духът му и в затънтените анадолски краища. Там е оценен като човек и лекар, отдаващ лекарските познания за лекуване на населението. Все тогава е заточен и по-големият му брат Русчо, с двадесет негови съграждани, в гр. Боло, а преди това оставя костите си в Анадола зет му – свещеник Атанас Гаджалов.

Изгрява свободата над родината и д-р Миркович се завръща в родния си град, за да се включи в изграждането на третата българска държава. Съредактор е с д-р Минков и д-р Планински на втория в страната и първи в Сливен в. „Българско знаме"; става градски лекар, управител е бил и на болницата, „Губернски врач". Избиран е за народен представител в едно от великите и в едно от обикновените народни събрания.

През 1880 г. е бил председател на „Клуба на българите" в Пловдив; един от основателите на дружество „Червен кръст"; дописен член на книжовното дружество (днес БАН); с други румелийски общественици е подписал изложение до Европейската комисия по Берлинския договор против несправедливите му и противонародни постановления; отличен е с ордени и медали.

За разностранността на културните му интереси сочат немалкото му трудове. Още през 1860 г. издава „Българска граматика", критично разглеждана в сп. „Български книжици", последвана от „Практическо приготовление за граматиката в основните училища"; написва в превод по Ламартин книга за „Петър Велики, Екатерина II и Мечников"; в превод от Хюго – „Вечните истини"; „Униатското движение и черковният въпрос". В областта на медицинската литература е автор на „Предпазителни мерки против холерата", „Домашен [х]омеопатически лекар" (преиздаден в три тома). В последните си десетина години редактира и издава в Сливен списанията: „Нова светлина", „Здравословие" и „Виделина".

Д-р Миркович почина на 29 септември 1905 г. на осемдесетгодишна възраст, изпратен до вечното му жилище от хилядите уважаващи го негови съграждани. И като неписана епитафия на надгробната му плоча остават собствените му думи из едно негово писмо:

„С една дума, от началото на движението до затварянето ми, аз непрестанно тичах по бреговете на Дунава, кога в Турция, кога във Влашко, според обстоятелството, за общата цел, за нашето освобождение, дето малко остана да го заплатя с живота си."

Днес неговият бюст е между тези на възрожденците и революционерите в паметника-синтез на Хаджи Димитър в Сливен.

Елена Миркович

1.10. Д-Р ГЕОРГИ В. МИРКОВИЧ – РЕВОЛЮЦИОНЕР И ПРОСВЕТИТЕЛ.
По случай 140 години от рождението му

Деян Парпулов

ръкопис, машинопис

Д-р Георги В. Миркович е един от галерията „Възрожденци – стари ергени", и по-специално възрожденци сливенци (Д-р Ив. Селимински, основателя на I тайно братство у нас – 1825 г., участник в гръцкото въстание, пръв български философ-материалист, Иван Добровски, „старeят на българската журналистика", както го нарича Проф. Д-р Ив. Шишманов, Димитър Добрович-Пехливанов, първият наш художник-академик, съратник на Гарибалди на римските барикади, д-р Георги Миркович, революционер и просветител и др.), чийто вечнодирящ дух и динамичният им начин на живот, не им позволяват да се замислят за свой дом и семейство.

Роден в Сливен на **10.III.1828 год.,** Миркович учи при своя именит съгражданин Сава Доброплодни и след това по инициатива на Селимински, в Киев. Оттук той отива в Цариград в прочутото Куручешменско училище, но възмутен от безогледната гръцка пропаганда тук, преминава във френското училище на лазаристите в Бебек, също в Цариград. Завършил го, из него той излиза възторжен поклонник на свободата, на френската култура и големите френски философи и заминава за самата Франция, и тук, в Монпелие, завършва медицина и става един от нашите първи лекари (1856 г.).

Сдобил се с лекарски диплом, Миркович, впрочем вече д-р Миркович, се завръща в Сливен и се установява на частна практика, като същевременно става близък съратник на Чинтулов.

От Сливен той е назначен за градски лекар в Стара-Загора, но тук стои малко и заминава за Цариград, където борбата около българския църковен въпрос е в разгара си. Упоритостта на гръцката патриаршия, резервираността на Русия и колебливостта на Високата порта предизвикват всред част от цариградските българи известното движение за уния с Рим, един от водачите на което е Миркович, който схваща черковния въпрос преди всичко като политически и прави с унията истинска дипломатическа диверсия. Маневрата успява. И пред конкретната опасност българският народ да премине към католицизма и гърци, и руси, и турци се виждат принудени да възприемат българските искания за самостоятелна църква. Така единият враг на българщината, може би дори по-големият – Фенер, е елиминиран.

Неспокоен дух, през 1861 год. Миркович е директор на българската гимназия в Болград и същевременно градски лекар, след това лекар в Браила, а малко по-късно (1866 г.) според Ст. Гидиков, един от създателите на Букурещкия Б.Р.К., за да се прехвърли през същата още година в Сливен. Верен на себе си, убедил се, че с чети отвън България няма да можем да се освободим, Миркович отива лекар в Лом, където го виждаме активен участник в приготовленията по осуетеното Ломско въстание (д-р С. Табаков).

Жертва на предателство (фамозния Дорчо ефенди), той заедно с голяма част от другите подсъдими е осъден на „вечен затвор" и заточен в Диарбекир, където след много и сложни премеждия го заварва Освобождението и последвалата амнистия.

Завърнал се в Сливен, Миркович последователно е губернски врач, директор на гимназията, управител на Окръжната болница. Малко по-късно го виждаме в Пловдив, подчертан съединист, председател на „Клуба на българите", а след Съединението – лекар на държавна служба в разни градове на Княжеството, за да се установи на края на частна практика в Сливен и заедно с това се отдава на широка писателска, преводаческа и редакторска работа.

Д-р Г. Миркович сътрудничи близо 50 год. на повечето наши вестници и списания преди и след Освобождението, като извън своите медицински трудове и тия по разни обществено-политически въпроси, той е автор и на няколко учебника по граматика (първият издаден още през 1860 год.), а превежда и издава и редица книги. За своята научна дейност Миркович е избран за член на Българското книжовно дружество, днешната БАН.

Той е народен представител във II Велико народно събрание, както и в едно от обикновените. Още преди Освобождението той е един от инициаторите за създаване на женските благотворителни дружества у нас и горещ радетел на нашето девическо образование. Миркович, заедно с д-р Начо Планински и д-р Добри Минков, също изтъкнати възрожденски деятели, отдавна вече боравещи с перото, основават и първият сливенски вестник „Българско знаме" (началото на 1879 г.), като с помощта на П. Р. Славейков, който по това време е на служба в Сливен, му осигуряват и собствена печатница – известната Карапетрова печатница в Цариград .

Вече успокоен, доволен от живота си, ръководни начала през който са му били винаги трите големи човешки добродетели: правдата, просветата и милосърдието, д-р Георги В. Миркович умира на 15.X.1905 год., тържествено погребан при стечение на целия град. Своята богата библиотека и своите издания, заедно с една значителна сума той оставя на местното читалище „Зора", а други суми за благотворителни цели. Архивът му, съдържащ ценни исторически материали и кореспонденцията му с много от нашите най-видни възрожденци се намира в Народната библиотека „Кирил и Методий".

В знак на признателност към делото му, сливенци са включили бюста на тоя голям родолюбец в една от нишите на внушителния паметник-синтез Хаджи Димитър.

Деян Парпулов – Сливен,
ул. „Генерал Столетов" № 3

1.11. Д-Р ГЕОРГИ МИРКОВИЧ – СЪОСНОВАТЕЛ НА БЪЛГАРСКИЯ ЧЕРВЕН КРЪСТ

Вергилий Кръстев

Роден в гр. Сливен през 1825/26 г. в селско-занаятчийско семейство от баща Вълко, занимавал се с обущарство и търговия с вълна, и майка Койна, преселена из опожареното от кърджалиите село Раково.

След Руско-турската война от 1828 г. и подписания след това Одрински мир през 1830 г. семейството се преселва във Влашко до гр. Плоещ, но се връща отново в Сливен, научило урока си за родната стряха.

Георги учи в родния си град при тогавашния учител Кешиша, а по-късно и при гръцкия учител Цукала – отявлен гръкофил и българомразец, изпитвайки на гърба си побоища и унижения.

През 1840 г. заминава да учи в гр. Котел при Сава Доброплодни и се връща в гр. Сливен през 1843 г. и желае да учи в Цариград, но баща му го оставя в дюкяна да продава вълна, за да научи, че всяко нещо, което се дава трябва да се заработи.

През 1847 г. заминава с издействана стипендия от д-р Селимински за Киев, където постъпва в семинария заедно с Драган Цанков и Сава Филаретов, с последващо полувековно сътрудничество с тях. Тук престоява една год. и незадоволен от лошите битови условия, при което много българчета се разболяват и умират, той напуска Киев с цел да се лекува и заминава за Цариград, където го сварва вестта за смъртта на баща му.

Връща се в Сливен, взима част от наследството си и се завръща отново в Цариград да учи, оставайки русофил до последните си дни, но помни винаги, че онова, което се предлага не всякога отговаря на истината.

Към 1848 г. се записва в прочутата гръцка гимназия на Куру-Чешме в Цариград, но напуска недоволен от гъркоманското обучение и невероятните за описания унижения, които са понасяли българските ученици и се зарича в бъдеще да работи за просвещението на народа си чрез славянското писмо и четмо, което изпълнява впоследствие чрез живота си.

Записва се да учи в католическото френско училище в Бебек – Цариград, което завършва за 3 год. и остава много доволен от обучението. Тук се запознава с монаха Рене, който го въвежда в спиритизмът, останал нему верен до края на живота си.

През 1851 г. заминава за Франция и до 1856 г. следва медицина в гр. Монпелие, издържан от брат си, заможен търговец.

Като студент е бил награден лично от Наполеон III със сребърен медал за положени усилия при лекуване на холерна епидемия.

На 30 юли 1856 г. защитава докторската си теза и получава докторат. Тук се запознава с феномена ясновидство, изпитал лично лишения и глад поради неполучена парична вноска за издръжка от брат му, като му се предсказва, че вноската е забавена поради написания погрешно адрес, което се оказва съвсем точно и накрая изневиделица получава записа с парите, факт, който до края на дните си го е подтиквал да изучава тези неща, отбелязани подробно в неговите впоследствие списания: „Нова

светлина" и „Виделина". Френската култура и просвещение за него е идеал в неговата дейност.

Завръща се в България и е частен лекар гр. Сливен и тук започва голяма битка срещу гърцизма заедно с Добри Чинтулов, заради което заминава в Румъния и събира помощи от богатите сливенски търговци за българското училище в родния си град през 1857–58 год.

През 1858–59 г. е градски лекар в Стара Загора.

Заминава за Цариград в 1859 г., работи като лекар, сътрудничи в списание „Български книжици" 1858-62 г.

Тук през 1860 г. публикува „Кратка и методична Българска граматика" с положителни и възторжени оценки от самия Драган Цанков, издател на в-к „България", написал в 4 броя рецензии, написал преди него също такава граматика. Тодор Бурмов помества също рецензия в 4 броя на „Български книжици" в 1860 г. Тази граматика е ръководно начало на предосвобожденското методично обучение на българчетата, а второ издание от 1883 г. за основните училища е ползувана дълго време дори и след Съединението 1885 г. поради ясно показани методични правила за обучение.

От **1860** г. заедно с Драган Цанков се включва в униатското движение, което се противопоставя остро на гръцката Патриаршия, която е срещу българското национално-черковно движение за обособяване на национално самосъзнание, български език, четмо и писменост, както и срещу отрицателното отношение на Русия към искането за самостоятелна българска църква, поради това, че тя се застъпва за една имперска позиция да защитава пред Портата интересите на цялото християнство в пределите на Турската империя и така косвено подкрепя Патриаршията.

През м. март 1860 г. една делегация от д-р Миркович, Драган Цанков и Йосиф Соколски пристигат в Рим, приети са от Папа Пий IX, наградени със златен орден и Йосиф Соколски бива признат за архиепископ на българската униатска църква и призната от Портата със специален берат. Това стряска руската дипломация, която до този момент отказва да подкрепи справедливата борба на българския народ за своя национална църква, писменост и език и довежда до промяна на руската политика в полза на българското църковно национално движение.

Според Д-р Миркович, това е бил дипломатически ход от тях в политическата борба между 3 империи и борбата им срещу Патриаршията, който ход се оказва невероятно сполучлив, раздвижил цялата епоха на Източния въпрос.

Руската дипломация става на крака, уплашена от успеха на униатите и организира отвличането на арх. Йосиф Соколски с помощта на П. Р. Славейков и през **1861** г. го заселва в Киев, заедно с всички атрибути на униатската архиепископия и берата на Портата, с което се слага край на униатското движение.

Драган Цанков напуска Цариград, а д-р Миркович заминава за Влашко, където е повикан за директор на гимназията в **Болград**, работейки и като лекар до 1863 г. Тук прилага свои просветителски идеи в обучението, но влиза в несъгласие с училищното настоятелство, представено от невежи богати чорбаджии и заминава за Браила и е частно практикуващ лекар от 1863–64 г. и остава по народните работи до 1866 г., когато отива в Букурещ и заедно с д-р Начо Планински е един от създателите на Букурещкия таен

революционен комитет. След това се завръща в Сливен и се запознава с **поляка М. Чайковски (Садък Паша)**, като създават двамата проект за учредяване на главни български училища във всеки вилает по едно. Защото според двамата най-важното е просвещение за добиване на българско самосъзнание, а политическото освобождение е последица от оформила се национална общност от български език, писменост и национална църква. Д-р Миркович е препоръчан от Чайковски и се среща с висши турски сановници Али паша и Фауд паша, които възприемат идеята му, но го препращат при Митхад паша в Русе, като плана е приет, но с допълнение тези главни училища да бъдат смесени: турски и български още в 1866 г. Д-р Миркович не е съгласен с този план и се отдръпва, а цялата българска интелигенция скача и се повежда полемика траеща няколко години в българските вестници във Влашко и Цариград, довела до изясняване на възгледите им за самостоятелно и независимо българско училище от турци и гърци.

През 1867–68 г. сътрудничи на в-к „Македония" на П. Р. Славейков.

От 1868–69 г. е лекар във Видин и Лом. От края на **1868** г. взима участие в един план, според който трябва да се принуди турското правителство да издаде фермана по черковния въпрос. Затова трябва да се убеди Портата с фалшиви донесения от цялата страна, че се появяват брожения, че ще минат чети през Дунава, подобни като тази на Хаджи Димитър 6–31 юли 1868 г., за да се включат и чуждите консули с рапорти до своите правителства за появили се съобщения за въстания, целта на която е самостоятелна българска църква, призната от Портата. Това се проверява от турското правителство и се убеждава в достоверността на противоречивите съобщения, но опита, който има с българското четническо движение, довежда до промяна в позицията си – това става една от причините за по-скорошното издаване на фермана от 28.02.1870 г. за основаването на Българската екзархия.

Заради обществената си дейност и организирането на революционни движение във Видинския санджак, бива предаден от софийския митрополит Доротей, българин, сестрин син на Найден Геров, гъркофил, туркофил, с намерение да стане доверено лице на турското правителство, за да бъде посочено от него за бъдещ български екзарх.

Окован във вериги, изпратен пеш до Цариград през **1870** г. осъден на вечна каторга, престоял в затвора до 1872 г., а след смъртта на Али паша бива изпратен в Диар-Бекир, но поради лекарска завист е наклеветен от един лекар евреин, че готви бунт и след това е препратен в Мердин на по-затънтено място и отдалечено място. Тук лекува безплатно затворници, заточеници и е освободен от оковите си през 1875 г., за да се справи с холерна епидемия и оставен под гаранция да се движи свободно, за да лекува местното население, където спечелва завидно състояние. Тук остава на заточение, спазвайки едно пророчество на местен пророк, че ще бъде освободен след една голяма война.

След амнистията от **1878** г. се завръща от заточението в гр. Сливен.

Участвува в движението срещу решението на Берлинския конгрес през май 1879 год., довели до създаването на Източна Румелия. Той е главен инициатор за създаването на първото у нас дружество „**Червен кръст**" заедно с Д-р Начо Планински и е основано на 25.X.1878 г.

През **1879** г. заедно с д-р Планински издават в-к „Българско знаме", уводната статия е подписана от д-р Миркович. Назначен е за директор на мъжката гимназия 1879–80 г. и след това за градски лекар и управител на местната болница до 14.02.1879 г.

Активен член в либералното демократично движение, създава благотворително дружество и дава помощи, дава идеята за създаване на Женско благотворително дружество в Сливен.

Назначен за депутат в областното събрание в Пловдив – Източна Румелия до 13.X.1879 г., където го сменява Иван Вазов.

Председател е на клуба на българите в Пловдив през **1880** г., градски лекар, убеден съединист с княжество „България", завръща се в Сливен, участвува с брат си в основаването на комитет „Единство", заедно със Захари Стоянов за съединяване на Източна Румелия с Княжество „България".

От **1891–92** г. е държавен лекар в строящата се линия Ямбол–Бургас и от **1894** г. е пенсионер. Политическите борби го отвращават, поради което се оттегля от политическата дейност и насочва вниманието си към просветна и обществено-благотворителна деятелност.

След завръщането на българската делегация начело с митрополит Климент (Васил Друмев) от Русия, той и Иван Вазов русофили, изпращат до Искърското дефиле митрополита на път за Русе с файтони, който преди това е заявил: „Вярвайте и очаквайте скорото примирение наше с Велика Русия".

През **1893** г. отива в Париж и там се запознава с **мадам Гранж**, чрез която получава по медиумичен начин едно съобщение, което поместувва в неговото списание „Нова светлина", год. 5, с. 119. Същото с допълнителни бележки включва в списание „Виделина" след 1900 г. В него се говори за идването на **млад Вожд**[56] от българския народ, който се връща в страната след много пътешествия, надарен с Божия сила. „Благословена Русия, защото нейният план ще служи на Божествения план и ще отвори пътя на младия Божествен вожд, който ще издигне знамето на независимостта на потиснатите страни в едно цяло чрез вярата на всеобщото единство на верующите в света. Миркович, мой сине, мое скъпо същество, което покровителствувам, вашият Божествен водач, когото вие желаете да познаете, диктува това послание на медиума в Париж, под знамето на истинската светлина."

През **1899** г. д-р Миркович заедно с Пеню Киров и Тодор Стоименов от Бургас са поканени лично от Петър Константинов Дънов от с. Николаевка – Варна да присъствуват през м. август във Варна на първия събор на духовната верига.

Следващите **1900–1905** год. той е редовен посетител, а през м. август 1905 г. по негова молба на запитване чрез медиум е предупреден да си приключи нещата, защото времето на заминаване за него е предстоящо. И то настъпва на 29 септември 1905 г., когато лично пристига от Варна П. К. Дънов и го освобождава да напусне тялото си, след което е погребан с големи почести от гражданството и обществеността на гр. Сливен.

56) Този млад Вожд е Петър Дънов роден 1864 год. Това пророчество ще бъде публикувано отделно.

На много места той с похвала говори за лекарските умения на д-р Миркович, както и за спиритическите му увлечения.[57]

На следващия събор на духовната верига 1906 г. по молба на приятелите му д-р Миркович се явява чрез П. К. Дънов и разказва за своя нов живот в другия свят след заминаването му от земята.

Според П. К. Дънов спиритизмът се явява, за да докаже, че съществува зад материалната бариера друг свят, който ние не схващаме с нашите 5 сетива. „Спиритизмът и теософията са методи на Бялото Братство, те подготвят пътя му."[58] Едновременно с това и предупреждава, че увлечението към него е вредно и опасно за здравето на човека и живота му, защото се изсмукват жизнените му сили и човек се отклонява от своя път, подложен на заблуди и внушения от сили от нисше естество и архаична еволюция, търсейки у човека място за изява.

Д-р Миркович издава „Нова Светлина" – месечно списание посветено за тълкуване на тайните явления в природата, излиза от 15.04.1891 г. до 15.03.1896 г., съдържащо статии по спиритизъм, хипнотизъм, магнетизъм, сомнамбулизъм, ясно-видство, пророчества, прераждане, предчувствия, предзнаменования, съзерцания, опити с намагнетисване чрез ръце, български случки от спиритизъм и пророчества, предаване на мисълта от разстояние, за здравето на човека и жизнената му сила, за източника на болестите, за лечебните средства и безсънието, и за пръв път говори за хомеопатия на 15.06.1892 г., явяващ се и първият лечител с метода на малките и безвредни лечебни дози.

Излиза „Здравословие", списание за запазването здравето и лекуване на болните по най-безвреден начин, от м. XII. 1892 г. до м. III. 1896 г. със статии по хигиена, хидро-терапия, лечебен магнетизъм, внушение, народна медицина, слънчеви бани, морски бани, пречистване на водата, хигиена на тялото, здравето, болестите, хранене на новороденото дете, правилно хранене, срещу алкохолизма, за неделния отдих и зимната почивка, за профилактиката (предпазителност) професионална и лична, ролята на гнева, страстите, внушение и самовнушение, ролята на облеклото според възрастта, грижа за косата.

През 1902 г. издава „Виделина", ежемесечно списание посветено за развитието на душата, ума и сърцето с подобни статии от предишните сп. „Нова светлина". Издава „Домашен омеопатичен лекар" и е първият у нас хомеопат с много наблюдения.

Д-р Миркович завещава личната си библиотека и изданията си от 1400 тома на читалище „Зора", както и имота си за благотворителни и общополезни цели и 3000 златни лева за сиропиталище в Сливен, като посочва в завещанието си винаги да се иска съвета на своя духовен брат Д-р П. К. Дънов.

Завещава през 1890 г. доста имоти в Мердин, спечелени през заточението си като лекар на католическата и арменската община, на онези, от които е намерил съдействие и препоръчителство в изгнанието си.

57) Вж Вяра и съмнение. 30 лекция на Общия окултен клас, 2 година, 17.06.1923. Русе: печ. Малджиев, 1923.

58) Вж Беседи, обяснения и упътвания от Учителя : дадени на учениците от Всемирното Бяло братство при срещата им в гр. Търново през лятото 1919 г. София, [1919], с. 104.

Д-р Миркович е Възрожденски просветител, борец за черковна независимост, революционер, Диар-Бекирски заточеник, радетел за демократично общество и предтеча на духовните движения в България, подготвяйки почвата за идването на чакащия за това „Вожд" на светлината, дочакал да се сбъдне и това пророчество.

Настоящият обзор бе подготвен по случай благотворителния концерт и чествуване на съоснователя на „Червен кръст" и благотворителността в България, който е д-р ГЕОРГИ МИРКОВИЧ гр. Сливен.

Д-р Вергилий Кръстев

П.П.:

1. Този концерт се състоя през м. април 1990 год. в салона на юристите на ул. „Пиротска". Това бе първият концерт след 45 годишно комунистическо управление след 10 ноември 1989 г. [59]

2. Обзорът бе набран с дребен шрифт, отпечатан и раздаден безплатно на посетителите на концерта. Изпратен бе и в провинцията.

3. Настоящият обзор бе направен по случай благотворителния концерт за д-р Георги Миркович от гр. Сливен, един от първите 3-ма ученика на Учителя Петър Дънов. А това са Пеню Киров, д-р Миркович и Тодор Стоименов.

4. Д-р Георги Миркович е един от съоснователите на Българския червен кръст. Това са идеи от времето на Наполеон III, когато е следвал медицина в Монпелие във Франция.

5. Той е един от тези, които създават благотворителността в България. Като пример той предварително раздава много неща, вещи, имоти, пари за благотворителни цели.

59) Вж Изгревът … Т. 3. София: Житен клас, 1995, с. 376–377. ISBN 954-90041-2-8.

2.
УНИАТСКОТО ДВИЖЕНИЕ И УЧАСТИЕТО НА ГЕОРГИ МИРКОВИЧ В НЕГО

2.1. УНИАТСКОТО ДВИЖЕНИЕ ПО ЧЕРКОВНИЯ ВЪПРОС

д-р Георги Миркович

Сливен: скорпеч. Бълг. знаме, 1897. 34 с.

В „Периодическо списание” на Българското Книжовно Дружество[60], прочитаме едно изложение от **Т. С. Бурмова**, под заглавие **„Българо-гръцката церковна распра”**[61]. Авторът излага разните случки на тая борба по такъв начин, щото да сполучи целта, която си е начертал. Неща, които не идат на неговия план, са даже и неспоменати.

Излиза, че той се стремял да запази между българите православието, тъй както си е било, вместо да търси да подобри другояче българското положение. Според него, всички други старания в туй отношение били противни и гибелни за българите, а особено католицизма с пропагандата на униатите българи. Последните тези, за възнаграждение на техните трудове и жертви, се наричат от автора не само безверници, подкупници, изменници, но и предатели; коги, в същност, те бяха сърцето и душата на черковното движение. Всеки знае, че без тях в това време нищо нямаше да стане. Излаганието на работите по-нататък ще го обясни. Главното тука е, че дейците униати не се стараяли ни за католицизма, ни за православието, а за подобрението на българското положение изобщо.

Аз мислех, че автора ще изложи колко-годе безпристрастно събитията; но след прочитание видях, че останах излъган. Като съвременен деец на тая борба, аз ще се постарая да изложа безпристрастно течението на работите.

Но преди да влезем в същността на делото, аз ще помоля автора да каже, върху какво се основава, за да ни нарича **предатели**? Да има някой особно мнение и да действа по него, предател ли бива? Ако сме ние такива, защо и той да не бъде такъвзи, като има едно съвършено противно мнение на нашето? Тая дума тука си няма никак мястото, нито по отношение към него, нито по отношение към нас.

Той ни нарича **изменници**. И кой ли не е изменник! Изменничеството е основното явление на напредъка. Сам г. Бурмов е изменник със сегашните си мнения към някогашните си и подир неопределено време ще бъде пак изменник с бъдещите си мнения към сегашните си. Нашите прадеди, които от поганци станаха християни, не бяха ли изменници?

Г-н Бурмов още ни нарича **подкупници** – качество което, види се, той черпи по аналогия от себе си. Най-сетне той ни нарича и безверници, за която дума, понеже се отнася до неговата специалност, Богословието, ще се распространя малко.

Какво разбира той под тая дума? Ако е: человек, който не вярва в нищо, то той казва една безмислица, защото и най-дивака пак вярва в нещо. Ако ли разбира человек, който не вярва в православието, то е друго нещо. В този последния случай той поставя православието като единствена вяра, чрез която някой може да бъде спасен. Тази идея действително съществува в главата на простите поклонници на всяка

60) Книгите 16–38 и нататък (1885–88 г.).

61) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Вж *Бурмов*, Тодор Стоянов. Българо-гръцката църковна разпря 1867–1870. Средец: Държ. печ.,1885. 357 с.

религиа, но да я намирам и в главата на един богослов, това ми се вижда чудно. Вън от православието, според него, всички други вечно ще гният в пъкъла! Съвсем на противно мнение сме ний: Всяка религиа си има и добрините и злините, както и своите мъченици-светци.

Както всички видими и невидими неща са творение на Бога, тъй и всички религии са негово вдъхновение. Затуй и всички имат еднаква основа. Никоя не казва: лъжи, кради или убивай, а всички проповядват любовта и справедливостта. Ако са лоши, те добиват това си свойство от своите главни представители, от религиозните началници, които наместо да вървят по духа на Божието вдъхновение, почват да се съобразяват с изискванията на светските обстоятелства, като се сдружават с царете, за да угнетяват, преследват и колят тези, които те би трябвало да спомогнат и въздигнат. Колко невинна кръв е попила земята от подобни религиозни началници!

Доде се потвърди научно, че земята се върти, а не слънцето, папите не малко хора изтребиха.

Днес още, в този век не виждаме ли, че *религиозните началници* въртят *повече светска политика*, отколкото да ръководят съвести? Почти всички не служат ли като оръдие на царе и императори? Има ли някой от тях, който да отдава справедливо кесаревото кесарю и Божието Богу? Наглед – евангелическото слово се проповядва, а всъщност – противното се върше. Живота се минува в раскошни палати със задоволение на всички светски прищевки.

За нас най-добрата религиа е тази, която отговаря най-задоволително на въпросите: от де идем, защо сме тук, къде отиваме, и изпълнява напълно добродетелта, вкоренява любовта, като спомага и уважава ближния си.

Когато душевните способности у всички хора достигнат до равновесие и високо развитие, когато религиите се съгласяват с науката, тогава ще настане това, което Евангелието определя: един пастир и едно стадо.

Сега за сега пред научните и религиозните претенции ний трябва да бъдем благоразумни: не трябва да ги приемаме без контрол и доказателства; но ще бъде неблагоразумно и да отблъскваме непознатото, ако то и да се представя под един невероятен изглед, понеже, ако истината понякога може да е невероятна, често невероятното може да е истина – телефона, фонографа, внушението и пр. са свидетели.

Лесните съвременни съобщения правят размяната на идеите много бърза. Както земната атмосфера, претрупана с електричество, начева да се вълнува и поразява силни бури с трескавици, тъй и умствената атмосфера, която изглежда в сегашно време препълнена с религиозни и други вълнения, ще се прояви в голям преврат, който се очаква в недалеко бъдеще. Той ще съедини религията с науката. Ето как един учен, *Вошев*, се изразява по това религиозно изменение:

„**Новата религиа** ще има един съвършено научен характер. Тя ще се бори с легендите, с подозрителните чудеса, с измамите от всякакъв вид; но тя няма да отхвърля *по заключение* никое потвърдение, никое действие. Тя ще упражни върху всяко нещо и връх всеки човек най-строгите и независими права на едно свободно разглеждание.

Както тя няма да се влияе от никаква секта, която зависи от някое народно или местно предание, тъй също тя няма да бъде свързана от никакъв догматически или свещенически морал.

Предложението на независимия морал може да бъде прието в името на новата идея, необходимо е само да се определи точно, какво се подразбира под независим морал. То просто значи, че моралната идея няма да зависи ни от Буда, ни от Мойсея, ни от Мохамеда, ни от Христа и че няма да бъде нужно, за да стане някой честен човек и да бъде в правия път, щото да претърпи кръщението на попа и ли обрезанието на рабина.

Морала е по-обширен от катедралите, по-висок от джамиите, по-широк от синагогите. Той притежава човеческата съвест, на която зародиша лежи на всекиго в сърцето.

Человек е дошел на този свят да се усъвършенства, да се подобри, да се възвиши. Ада е да запази в себе си зародиша на гибелта и безчестието, които са на отпадък; рая е да се възвиши към височините на справедливостта и истинността чрез благородни дела и чрез развитието на добри и чисти мисли.

Последните научни открития, твърде богати с философки и физиологически следствия, ни позволяват да предвидим часа, когато ще е възможно да се осветлят невидимите тела, които избягват от нашите погледи, и да се опише ясно и точно влиянието, което те имат върху видимите.

Тази нова наука, види се, е била предчувствана от древните поганци. Те не само посветяваха храмове и статуи на популярните и определени божества, но поставяха още в някои обществa места един образ със следующия надпис: *На непознатиа Бог.*

Непознатиа Бог е утрешната наука, днешното усилие, слабата светлина, която, обиколена от темна мъгла, едвам блещука още, но скоро ще стане бляскава."

Според историческите доказателства, всяка религиа стои в нравствено отношение високо, додето нейния основател и първите му ученици живеят; след смъртта им религиата отслабва в своите начала или се развратява от нейните водачи, които начеват съвсем противното на началата.

Религиата е **отделно нещо от светските работи**; тя е духовна свръзка по съвестно убеждение. Който е вдаден в нея, е готов да претърпи всичко за нея: от тук – мъчениците на всяка религиа.

Религиата си е **такава, додето е независима от светските работи**. Щом прескочи своите предели, тя си губи значението и важността: от духовна власт тя се преобръща в светска. Христовите дела и тези на апостолите съобразни ли са с делата на днешните техни наместници? Ни най-малко.

Защо тая разлика? Защото първите вършиха по силата на „Святаго Духа", коги техните сегашни наместници вършат по силата на светските стремления. В днешните времена коя светска власт няма за подпорка духовната? Или коя духовна не действа в полза на светската?

С други думи духовните начала на всяка религиа са се удавили днес всред светските ламтения. От тук произлиза, дето, вместо да

се уважават взаимно и да се считат като различни клонове на едно и също божествено учреждение, религиите хранят помежду си умраза и нетърпимост. Православни, католици и протестанти не са ли всички Христови последователи? При всичко тъй те имат най-голяма нетърпимост помежду си, както и към всяка друга религия. Коя е най-главната причина за това? Не е ли светската власт на династиите, към която религиозните началници биват всякога привързани? Земното царство не преодолява ли над небесното? Слава Богу, че благодарение развитието и напредъка в умствено отношение поне кървавите порои на тая нетърпимост престанаха да текат.

Ако разгърнем римската историа, няма ли да намерим, че **нетърпимостта** е най-главната причина, дето християнството в начало си още продължи да се преследва цели три века? Най-после, като видяха императорите, че колкото го преследват, толкова то се осилва, намислиха за по-добро да се прехвърлят и те към тая страна, дето са повечето; иначе може да се повреди царството им. Тъй, императора стана християнин не по убеждение, а по желание да запази и съхрани царството си. Щом той се обяви за християнството, естествено беше, идолопоклонниците да възнегодуват, от което запоследва и размирие. Тези, които до вчера се преследваха в името на императора от идолопоклонниците, днес в същото име захванаха да преследват тиа последните. Работите си оставаха пак същите, само жертвите се измениха: от християнски станаха погански. Освен това преследването, вършено от християнска стана, беше по-строго и по-умразно, понеже, когато поганците преследваха, не разгласяваха поне, че имат миролюбиви начала, както се показваха християните; те се отнасяха с относителна търпимост, понеже признаваха всички богове. За тях християнството беше нетърпимо в това, че провъзгласяваше себе си като единствено **вярна** религиа.

Макар християнството да проповядаше доброта и братство, благодеянието и любовта към ближния, но то ***не*** *се съобразяваше* с тези свои начала. Вместо да потвърди на дело думите, както правели апостолите, то се яви **по-строго** и от идолопоклонниците в преследванията си.

И кои бяха отговорните дейци на туй? – Духовните началници, особено *владиците* – тези, които бяха длъжни да всяват с думи и дела търпимост и мир между паството си, които трябваше да напомнят думите на Христа; който удари с нож, от нож умира. Главните служители на религиата подбуждаха императорите да издават заповеди против идолопоклонниците и еретиците, когато те бяха длъжни с любов и кротост да им придобият съвестите.

Славолюбието в тези времена беше достигнало до там, дето самите владици пожелаха да станат магистри в уредбата на гражданските работи. Това се почна още в Константиново време. От тогава те вече взеха връх и вършиха допростими и недопростими неща чрез закрепеното си положение.

Константин, който гледаше да запази светската си власт, дълго време я караше посред, т.е. беше и с едните, и с другите. Тъй, той даде сестра си на някой си Ликиниа, който беше идолопоклонник, само и само да го привлече към себе си, като му отстъпи даже и да царува в Рим.

Една година само подир победата на Максанса, Константин издаде заповед, че никой не трябва да се безпокои за религиата си, замести

римскиа орел с кръста, забрани да се убиват християнските деца, да се мъчат, или убиват християните, и позволи на християнските попове да освобождават робите без да прибягват до светските магистри; но същевременно той задоволи по друг начин и идолопоклонниците, като им и въздигна храма Конкордия в Рим.

Като видя с време, че християните напредват, Константин подейства да се убие зет му. Щом съперника му изчезна и остана сам господар на империята, той тогава вече постанови, щото християните по право да си завладеят отнетите от Ликиниа имущества и обеща привилегии и ползования на тези градища, които си строшат идолите. Той обеща също на християнските духовни, да имат право връз всяко нещо подарено или завещано, за което те отдавна го молеха, като ги освободи и от всякакви данъци и им позволи да имат особени съдилища. Най-сетне, за да придобие съвършено по-яката духовна страна, той се зае да прекрати размирието, което беше се породило от страна на арианците. Върху това той свика събор от 318 архиереи, наречен **Първи Никейски и Вселенски Събор**, и без да е владика, той председателства в първото събрание.

Както обикновено бива, че по-умните и по-далговидни хора не се търпят и се осъждат от по-простите, тъй и тогаз Арий, който имаше право, се осъди от събора, който постанови, че Христос е единосъщен с Бога, въпреки мнението на Ариа. Тоя, както и последователите му владици, бяха заточени от императора, който запрети всяко събиране на еретиците и им конфискува всички недвижими имоти, като ги отстъпи на православните черкви. Тая беше вероятно причината, която му придоби названието Велики.

При всичко туй, не след дълго време убитите духом арианци се съвзеха до толкова, че Константин се доволно стресна да не пострада нещо царството му и се принуди да повика Ариа назад от заточение. Скоро след завръщането си този умря от силна колика. Арианците предположиха, че е бил отровен, коги православните претендираха, че смъртта му била едно чудо, произведено от молитвите на свети Атанаса, Александрийски владика, непримирим враг на арианизма.

Арианското учение не умря заедно с Ариа. Наследника на Константина, син му Констанс, го въздигна, види се, с властолюбиви цели. Като стана император на цяла империя, той свика събор в Римини от 400 владици, за да даде край на арианския въпрос, и провъзгласи учението на Ариа за право. Но повечето владици не искаха да подпишат провъзгласението и си останаха на мнението в Никейския събор. За да ги принуди на своето, императора им запрети да се разотидат и те, след четире месеца упорство, се съгласиха да подпишат, като подписаха в също време и едно второ провъзгласение с двояка смисъл.

Наследника на Констанса, Юлий Философа, не беше ни арианец, ни православен, а повече идолопоклонник.

Аз се отвлякох малко в тия исторически разправии за да обърна вниманието на **светската роля**, що християнството, както и всяка друга религиа, е била длъжна да играе още в началото си.

И до днес се продължава същото, макар по друг, по-малко очевиден начин. Самото изложение на г. Бурмова потвърдява това.

II.

За да разберем значението на Униата в нашето духовно движение, трябва да хвърлим един поглед върху състоянието на народния дух преди половина век.

Не трябва да забравяме, че няма още столетие, когато нашиат народ беше съвършено убит духом и нямаше никакво народно съзнание. На пръсте се четяха по-съзнателните българи, и тях ги беше срам да се наричат такива. Ний бяхме между другите народности, както са циганите сега между нас: хора без никакво светско или духовно началство, без никаква книжовност. Мнозина от нашите по-стари българи, навярно, помнят тези времена на невежество. За да достигнем до такова дълбоко затъпяване, нужни са били такива тежки обстоятелства, каквито са прекарвали тогава дядовците ни.

Като оставяме настрана еничерските времена, за характеристиката на които е достатъчна само думата еничерски, останала между нас за определение на нещо строго, лошо и варварско, нека погледнем пътьом времената от **Руско-турската** война през **1828–29** г. насам, които са още пресни в паметта на по-възрастните българи и когато еничерите бяха вече изчезнали.

Доколкото сме слушали било от бащите си, било от други стари хора, обхождането на **турците** с **българите** през тази война било нещо **безчеловечно**. Войниците, бил те даалии, или други тем подобни, като минавали през градищата, установявали се всякога в къщята на българите. В тоя случай последните не са били освен безусловно оръдие на техните прищевки, понякога съвършено невъзможни. Ако не ги изпълнявали – измъчвания, дори и смърт. Не стига, дето нахранвали и напоявали тях и добитъците им, както трябва, но на тръгване българите трябвало да заплатят и *диш хакъ* (плата задето яли). Нека си представи всеки, какъв терор е бил между нашите хора него време и до колко им е бил сигурен живота и имота, когато ги считали за по-долу от добитъци. Никому не се позволявало да бъде колко-годе независим и самостоятелен. Който би пожелал да води един по-охолен и свободен живот, трябвало да бъде подчинен на капризите на някой султан, бей или ага, та под неговото крило да бъде запазен от нападенията на другите. Въобще Българина не е бил по него време освен едно страдателно същество, убито телом и духом: Турчина е намирал в него материалната си жертва, а Гърка – духовната.

Прост и невеж, смазан от рабски страх, Българина е гледал на тогавашните си пастири – **гръцките владици** – като на **светци**. От тях той е очаквал спасение като в онзи живот, тъй и в този. Набожен до немай-къде, той изпълнявал редовно всички вънкашни изисквания на религиата си, без да разбира смисъла й. Когато владиката искаше да направи една обиколка, българите трябваше да излязат скупом най-малко половина час вън от града, за да го посрещнат с поклони до земята и целуване ръка. Тази почет не беше от дълбоко сърдечно и религиозно чувство към своите пастири, но от голяма наивност и простота.

Възползовани от това невежествено състояние на българите, гръцките владици ги не само стрижаха, като овчарско стадо, но още ги и злоупотребяваха във всяко едно отношение, както можаха и както знаяха.

Основната отличителна черта на всяка народност е **езика**. Духовните ни пастири се силеха да **искоренят нашиа език** и да го

заместят с своя. Възползовани от нашата слабост и глупост, те сполучиха да завладеят умствено по-влиятелните и събудени хора из градищата; това вече придобито, отваряше се за тяхната деятелност голямо поприще. Те сполучиха почти навред из градищата да **въведат в черквите гръцкиа език** вместо българскиа. След туй и **училищата** минаха под тяхна ръка. Българската поговорка „С нашите камъни по нашите глави" – напълно се оправдаваше.

Тъй, гръцките владици, като ни съблачаха материално от една страна, бяха ни завладели и морално от друга, и навярно биха ни съвършено унищожили като съзнателна народност, ако не бяха толкова сребролюбци. Каквито мерки бяха взели за мъжкия пол, ако бяха ги приложили и за женскиа, като поставят на свои разноски по една учителка за гръцки език във всеки град, то до сега нищо не щеше да остане от българизма. Ний бяхме спасени благодарение на тяхното лакомство за пари.

До каква степен гръцизма беше подчинил нашите хора, може да стане ясно от положението на **Сливен** него време. Знае се, че Пловдив минаваше за гръцки град, макар сега да е известно, че основното му население е повече българско. Самото турско правителство ни наричаше Рум мемлети, т. е. гръцка народност, а земята ни *Румели*. Това не е никак чудно, когато се вземе под внимание, че нашиат град, който минава за един от най-чистобългарските градища, е бил също тъй подчинен на гръцизма, както цяла Българиа.

В детинските години аз никога не чух да се говори нейде за „аз, буква", а запомних „алфа, вита" или, както тогава го казваха, „алфа'овита в топла пита". С нея научих граматика и аритметика, историа и географиа. Всички нея учиха и нея знаяха, а писмеността беше български думи с гръцки букви. До **1840–45** год., ако дойдеше някое писмо написано на български, не се намираше никой в цял град да го прочете.

Гъркоманите имаха голям интерес да помагат на владиците в гръцизма им, защото на свой ред владиците имаха голям интерес да позволяват на гъркоманите разни ползованиа от черковните доходи. Те взаимно се крепяха. Владиката имаше влияние по-горно даже и от един паша. Когато дойдеше в града ни, той естествено слизаше на квартира у някой виден гъркоман. Този и неговите съмишленици ставаха посредници между владиката и нуждающите се простосмъртни; следователно, какъвто миситлик (плата за посредничество) се падаше, според работата, те го прибираха. Нямаше какво да се прави: каквато подпорка търсеше Българина, той я намираше само във владиката и в гъркомана-съдеец. Излезеше ли някой вън от тоя път, той се считаше за политически престъпник: достатъчно беше един донос до правителството от страна на владиката, за да бъде някой затворен и пратен на заточение.

Режима на **владиците и гъркоманите** беше **неприкосновен монопол**.

Тъй вървяха работите почти до **1860** год., когато се появи **Униата**. И имаше ли друго средство за избавление? Ами Анадол, Диар-Бекир, Акиа! Нека г. Бурмов си пее, както иска: делата са по-силни от думите. Може ли някой отказа, че не е Униата, която разсипа тия произволи и злини?

Почти всякога черковни епитропи бивaха тези, които съчувстваха горе-долу на владиката и се подкрепяха от гъркоманите. Черковните

доходи, вярвам, не са били по-долу, отколкото са сега, ако не и повече, понеже тогива хората бяха по-набожни и ходеха в черква повече, отколкото сега. Разходите обаче бяха никакви. Повече от 5–6000 гроша на година нямаше де да се харчат.

В чумавото, **1834–35** г., помня, имахме за учител прочутия Чокала, от когото трепереше мало и голямо; той е имал една от най-големите заплати – 10,000 гроша за три години.

Друг главен учител, като него, Сливен не е имал, освен Добри Чинтулов, по-после за когото ще говорим.

Епитропите в това време не са имали ни входящи, ни изходящи, ни никакви други тефтери. В една кесия са тургали парите, от която са и харчили. Което останело, считало се за излишък. Работите се вършили по комшийски: да се крепим! Една година обаче случва се, та минава за епитроп един от тези, които гъркоманите, наречени по между си *благородни*, назоваваха торлаци или простаци. Той беше от фамилиата *Ьовчооллар*.

По обичай влиятелните гъркомани пращали, види се, от време на време да им се пълне един бърдак с дървено масло от черквата. Щом новия епитроп влязъл, един от тях си праща бърдака да го напълнят. Торлака епитроп, като му се видяла подобна една постъпка чудна и недостойна, вместо да каже да се напълне бърдака, взема, че го тръшва и строшава. От тогава престава гъркоманския обичай и си остава поговорката: *Влезе торлака, счупи бърдака!*

Такова беше положението на нашиа Сливен до **1849** г., когато някои българи, родом от Сливен, но живущи във Влашко, Ценовци и Симовци, се заемат да извадят родния си град от това несносно и срамотно негово положение.

В това време беше свършил една руска семинария **Добри Чинтулов**, родом също от Сливен. Като минавал през Браила, свищовци го поканили да го условят за учител в Свищов.

Нашите сливенци намерили, че ще бъде по-добре да го склонят за учител в Сливен, отколкото да ходи другаде, което навярно и Чинтулову се е повече харесало. Тъй, те го съгласяват да му плащат всяка година от тях си една задоволителна плата, с условие само да бъде български учител в Сливен. В случай, че сливенци го съгласят за общ учител, то платата, която ще му дават, да бъде пак негова; но преди да го съгласят, то да преподава три години по български на общината даром. От туй условие се вижда, че нашите сливенци в Браила са подозирали, че може Чинтулов да не бъде приет в Сливен, щом ще учи по български.

Както и да е, Чинтулов дойде и начена да учителствува по матерния език. Той положи основата на по-сетнешното въздействие против гърцизма и гъркоманите в училището и в черквата у нашиа град. Какви усилия и крамоли, доде се изкоренят ръждивите идеи на самоунищожение! Понеже говоримия език беше още българскиа, то от нея страна не се посрещна толкова голямо съпротивление, колкото в отнемането черковните приходи от ръцете на гъркоманите.

Когато Чинтулов начена да учителствува, той се считаше, ако **не** по-долен, то никак не по-горен от гръцкиа учител, който беше също

сливенец, на име Яни Сотиров. Този последния беше до толкова фанатик, щото, докогато следваше да преподава гръцки, той не възприе да изучи азбуката, та като превеждаше от гръцки на български, пишеше превода с български думи, а с гръцки букви.

От **1849 до 1856** година, време от 7–8 години, българизма беше се вече доволно усилил у нас. Аз се завръщах от учение из Франция и заварвам Д. Чинтулов главен учител в града ни, дето той полагаше неуморими старания за напредъка на училищния ред и за развитието на българизма.

Млад и разпален, макар и да нямах още никаква обществена опитност, аз намислих да направя един потик за този общ напредък. Като прекарах зимата у дома си, през лятото на **1857** г. аз се реших да мина във Влашко, за да подбудя тамошните сливенци да принесат по една доброволна помощ, за да се нареди горе-долу поне една полугимназиа.

Насърчен от тази си помисъл, аз минах през Гюргево, заобиколих през Букурещ и Плоещ и отидох най-поле в Браила при тези отлични патриоти, които, от няколко години следваха да плащат на Чинтулова за благородната цел – да възвърнат българизма на погърчените сливенци.

Тям аз представих каталога, що носех със себе си, за саморъчно подписване на всеки пожертвувател. Те удобриха на напълно моята постъпка и я подкрепиха с подписите си. Сумата се възкачаше на 5–600 минца в година. Състави се акт и се отреди комисия, която да се потруди да изложи и нареди, по кой начин да се събират и харчат тези пари. Акта и кондиката се намират до днес, мисля, в Никола Ценов, който беше определен в това врем за касиер.

Всичко туй наредено и извършено, Браилската община съобщава на Сливенската, че има подобна помощ за подобрение на Сливенското училище, която обаче ще се отпуща само с условие, сливенци да представят всяка година сметка за разходите и доходите по това нещо.

Епитропите[62] бяха него време пак гъркомани, т. е. хора, които искаха под покровителството на владиката да имат в безконтролно разпореждание черковните и училищни доходи. Съобщението на браилци, вместо да ги зарадва, напротив, ги възмути, че им се искало годишна сметка; те категорически отказаха с тези думи: *нямаме нужда от чужди помощи!*

Това беше достатъчно на Браилската община за да проумее с какви хора има работа. Въз основа на техните думи тя отказа да праща и тази помощ, що даваше Чинтулову. Тоя последния, недоволен от заплатата на сливенци, поиска им да му я допълнят със сума, равна на отнетата от браилци помощ. Като се намираха в невъзможност да направят това, те се разядосват и отказват учителството на Чинтулова. Ямболци, които нямаха учител в това време, го повикват и го уславят.

Тъй, Сливен остава за няколко време без главен български учител.

Под таквоз положение се намираше Сливен относително народното съзнание през това време, когато тук-там беше почнало да се издава глас на българизма.

62) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Епйтроп – училищен настоятел (остар.); черковен настоятел; лице избрано да се грижи за паричните средства на една черква.

Четенето в черква по гръцки и гръцкиа език в училищата не се изхвърлиха, освен когато отвред гръцизма захвана да се прогонва – в **1860** година. При всичко туй, гръкоманството и до днес още лежи в сърцата на някои от нашите граждани, които скърбят за него: привичката е второ естество!

III.

Отдалечих се от предмета си, за да дам горе-долу вярно понятие за положението на българскиа дух през времето, когато се появи **Униата**. Ако нашиа град, с чисто българско население, е бил до такава степен заразен от гръцизма, може всеки да си представи, как са се намирали градовете, дето е имало и гръцко население.

От **1850 до 1860** год. българското съзнание захвана да се пробужда, но още по твърде глух начин. Никой не смееше да си издигне гласа открито.

Изобщо се говореше изначало, да се отнесем до патриаршиата с молба да ни назначи български владици, което, мисля, и се извърши от населението на търновската епархия, без да има благоприятно следствие. Явно е, че никакви молби, колкото покорни и умилни да бъдат, от българска страна не можиха да склонят гърците към такива отстъпки, които подкопават тяхната духовна власт, защото това би значили да се самоунищожават.

През туй време на пробуда в народното ни съзнание не малко беше се изменил и политическия ход на работите в Турциа. *Източното и западното* влианиа бяха взели да дохождат в стълкновение.

По причина на **Кримската война**, западната политика, особено френската, се беше усилила в Турската империя. Наполеон III беше почти диктатор в Цариград.

Времето се оказваше най-сгодно да издигнем гласа си за нашите грабнати черковни правдини от патриаршиата, което и стана. Но това не беше достатъчно: слабият без една силна подпорка е подобен на сляп без тояга.

Българскиа черковен въпрос, щo издигаше от време на време на гласа си, **не се подкрепяше** от там, от дето всеки българин очакваше, а напротив се потушаваше.[63]

Какво се изискваше за да се усили? – Изискваше се да излезе някой из между нази, който, като е разбрал и изучил достатъчно българскиа въпрос, да е още вникнал и схватил добре турската политика него време, за да може да предизвика в наша полза намесването на някоя силна покровителка. Този человек беше **Д. Цанков**. Нему се пада най-голяма слава по разрешението на черковниа въпрос: без него тоя последния дълго време още щеше да тропа на едно място.

Драган Цанков беше в това време учител на българчетата във френското училище на **Бебек**, в което беше директор един калугер лазарист на име **Борè**, отличен дипломат. Види се, че Д. Цанков е можил да привлече вниманието му върху подобрението на нашето черковно положение. Не е никак странно, че като сполучлив начин за разрешение на нашиа въпрос се е представила пред тях на първо място **Униата**, т.е. припознаването на папата за глава на българската черкова.

63) *Бележка на Вергилий Кръстев*: Това е руската църковна политика, която поддържаше гръцката Патриаршия.

Никаква услуга на света не се извършва без взаимност. **Черковния въпрос беше по-скоро политически**. Силата, която се заемеше да ни спомогне и подкрепи, трябваше да намери в това някоя политическа полза, та като спомага на нас, да спомогне същевременно и на себе си. Каква полза щяха да извличат католическите страни от нашето униатство, не е толкова важно да се знае, но ний, с припознаваньето на папата придобивахме права и сила пред турското господство, понеже спечелвахме поддръжката на Наполеон III, който беше диктатор не само над Турциа, но и над цяла Европа.

По-сгодно време за провъзгласение на българска независима черква не можеше да бъде. Трябваше само да се разпространи идеята между българите, чрез някой орган. Д. Цанков незабавно се снабди с една печатница и начена да издава прочутия вестник „Българиа", който смая българите със съдържанието си против гръцката патриаршиа. Колкото да не бяха привикнали да слушат укори и нападки против духовните си началници, българите скоро се съвзеха и видяха безумността на сляпото си придържане о **гръцките владици**, що и захванаха да **гледат** като **първи врагове на народността ни**. Скоро наченаха и да ги пъдят из епархиите.

Колкото из Българиа настроението против гръцките владици се усилваше, толкова и в Цариград постъпките пред Високата Порта отиваха по-успешно и по-основателно.

От като се изхвърли името на гръцкиа патрик из българските черкви, владиците българи, **Иларион** и **Авксентий**, следваха да си черкуват свободно, без гръцката патриаршиа да може да им пречи чрез влиянието си пред Портата, както това ставаше друг път. Същевременно се определиха с пълномощие от българскиа народ и няколко души, които да следват пред турските власти за юридическото отцепване на българската черкова от гръцката. С една дума, въпроса взе официален характер пред турското правителство. Пред това последнето се явяваха за разрешение нашите черковни домогвания и претенциите на патриаршиата, водеха се препирни и прего-вори, назначаваха се комисии с разни точки за спогодба от едната и другата страна, но нищо не излизаше, защото турското правителство не се решаваше на нищо.

Додето работите стояха в това неизвестно положение Д. Цанков, под покровителството на французите, свободно си издигаше гласа и силно развиваше въпроса против патриаршиата за грабнатите ни черковни правдини. Той явно й викаше, че ако не ни възстанови присвоените от нея правдини, българите ще се съединят с папата. Туй последното имаше двойно значение: то заплашваше гърците да се принудят да отстъпят на нашите искания, от една страна; то привързваше към нас симпатиите на целия западен свят, като го лъжеше с изпълнението на едно историческо събитие, което ги радваше – от друга. По тоя начин, нашиа черковен въпрос ставаше и въпрос на **източната и западната дипломации**, които се надпреваряха с влиянието си в Турциа. Тази последнята стоеше като посредница на нашите распри с патриаршиата и не знаеше, как да реши въпроса, защото не можеше да определи, нито как й беше по-износно, нито как да угоди същевременно и на Изток и на Запад.

Въпроса беше много труден и деликатен. Да задоволиш и едните и другите ще каже, да се нахраниш, и питата ти пак да остане цяла. Колкото

Турциа и да искаше да разклати дадените правдини на патриаршиата, които ѝ стояха като един трън в очите, не можеше обаче тъй лесно да се произнесе.

Подир дълговременно колебание в дипломатическите си разисквания тя реши най-после да се произнесе по следующия начин, що и съобщи на определените за тая цел български представители: „Кажете на вашиа владика Илариона да отиде да целуне ръка на гръцкиа патриарх и гледайте да се примирите."

Чрез тази си постъпка Портата задоволяваше и Запад и Изток: на едните, които желаяха Униата, тя щеше да обясни поведението си тъй: отказахме на българите за да ги принудим по-скоро да се съединят с папата; на другите, които искаха да си остане патриаршиата ненакърнена, тя можеше направо да се похвали, че го е направила в тяхна полза.

Българите, смаяни и като стреснати от това ненадейно известие, не знаеха, какво да мислят и правят. Владиката **Иларион**, уплашен до немай-къде, да не би да се случи нещо с него в късо време, незабавно повиква черковните епитропи **Манола**[64] и **Сапунова**[65], и ги помолва да известят всички български еснафи, щото на утрешния ден, по 9 часа преди обед, да бъдат без друго в оградата на метоха; освен това, да видят още да приготвят и всичко нужно за обряда на **съединението с папата**, което ще стане в **същия ден**.[66]

Тая ненадейна и необмислена новина не малко зачудва и смайва епитропите, които се съпротивили и отказали. Но стареца настоявал толкова силно на своето решение и ги уверявал тъй много, че колкото по-скоро, толкоз по-добре, че всяко тяхно постоянство и колебание си нямало повече място. За да избегнат всяка отговорност, те го помолили да им го даде писменно.

Владиката изпълнил това им желание. За да ги увери, че това е непоколебимо решение от негова страна, той им изважда и връчва всичките си махзари (адреси), що притежавал из цяла Българиа и които го упълномощавали да действува като може и както знае за извоюване на религиозните ни права, като им казал: „Наместо моя подпис, нà ви с хиляди подписи, основан на които аз смея да пристъпя към подобно дело; идете там, дето трябва, и с тях в ръка извършете потребното." Снабдени с подобни документи, епитропите нямало освен да извършат и приготвят, което им се изискваше.

След като съобщили на българските еснафи да присъствуват в девет часа утрината за обряда, епитропите дохаждат най-сетне в Пера за да приготвят католишката страна с новото известие; но понеже никой от тях не беше запознат с католическите водители, необходимо беше да се срещнат с нас, за да ги поведем и улесним. Това беше часа по девет вечер. Колкото и да бяхме за идеята, но тая ненадейна новина и **нас**

64) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Манол Иванов

65) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Никола Евтимов Сапунов (1815–1861)

66) Това показва, че всичко е било готово от страна на Илариона: като работите стояха надве от доста време, акта за съединението беше отдавна готов и обмислен от всяка една страна, както от същиа, тъй и от другите. По същия акт се извърши Униата по-сетне.

очуди. Ний не можихме така леко да се изложим, без да ни се даде време да обмислим положението. След един сериозен разговор, ний решихме да поискаме, щото без друго да се отложи церемонията за подир един ден; но пратениците, които бяха всичко приготвили за уречения ден и които бяха твърдо уверени в сериозната и честна дума на владиката, постоянствоваха и налягаха да се съобразим с желанията на Илариона. Да отричаме повече беше невъзможно от наша страна.

Часа беше почти 11 по европейски, когато най-после се решихме да отидем да известим арменския католически патриарх **Хасуна**, който да благоволи да бъде като посредник за предаване новината и за съдействие в делото пред другите официални места. Той, като разгледа махзарите, които носеха с хиляди подписа, обеща се да извърши всичко, като ни помоли да го известим във всеки случай на утринната за извършването.

Отговорността не беше малка и товара, що бяхме взели отгоре си, не беше тъй лек. На утрината, двамата пратеници и ние двама с Цанкова, рано-рано, преди всички се озовахме с безпокойствие в метоха при стареца, Негово Преосвещенство **Илариона**. Преди да влезем при него, с прискърбие се известихме, че той бил неразположен и лежи. Догадихме, че тука има някакво друго неразположение. Влязохме при него и начнахме да се разговаряме. По изгледа и от разговора, както и от редовното биение на пулса, разбрахме, че предположението ни не беше лъжливо. По причина на болест, стареца настояваше да се отложи обряда за друг път, когато оздрави; ние, напротив, казвахме, че трябва да се извърши днес, щом веднъж се е пристъпило, защото иначе работата ще излезе смешна, а особено неприятна за тези, които се изложиха.

Препирнята се продължи доволно и повиканите еснафи българи напълниха вече почти метоха и тръсяха да узнаят, какво става.

Стаята, в която лежеше стареца, беше с две врати, от които едната водеше в друга стая, а другата – в коридора. От натиска на събраните вън хора, по едно време, и двете врати се отвориха и леглото на стареца стана изложено на всички. Пред публиката работата се сплете и можеше са стане твърде сериозна, ако се изкажеше истината; но благодарение на благоразумието, премълча се и един от епитропите, **Манол**, като взе думата, обяви на публиката, че „действително стареца е болен, но щом оздрави, обряда, за който днес сте канени, ще се извърши без друго. Бъдете уверени в това, което ви казвам, и, без да се зловиди никому, нека имаме още няколко дни търпение. Надеждата е най-главната утеха във всяко критическо положение."

Въз основа на уверението, че обряда ще се извърши по-нататък, събраните се разотидоха спокойно; но работите си останаха, както си бяха.

Между туй, еснафската маса беше съвършено недоволна; тя не само негодуваше, но даже се и бунтуваше, особено за тескеретата[67], които добиваха през гръцката патриаршиа и дето всеки българин трябваше да се пише под думата *Рум Мемлети*.

С време, щом се узна от публиката, че акта за Униата е готов вече от самиа старец Илариона и че, освен туй, той е изменил намерението си

67) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Тескере (ар.-тур.: *tezkere*) – пътен лист за пътуване във вътрешността на султанска Турция.

относително Унията, повечето от еснафите, като бяха за нея, почнаха **да** не мируват и да се вълнуват за нейното осъществение. Това не произлизаше толкова от религиозна ревност, колкото от политическо стремление. Българина търсеше да се сподобие с едно особено свърталище, дето да намира помощ и защита, както в обикновените случаи, тъй и в критическите моменти. Туй главното стремление на Българина стоеше, обаче, преплетено в преважния дипломатически въпрос, наречен *Източен*, дето бяха в борба интересите на Изток и Запад, и на самата Турциа. Както казах вече по-горе, тази последнята, гледаше как да унищожи озаконените права на патриаршиата; **Запад** имаше интереса да подкрепя българите в Униата, а **Изток** (Русия) напротив гледаше да потуши гласа на Българина за да не се накърни целостта на патриаршиата и православието. Под тези противоположно влияния българите се развиваха и упражняваха, в дадения случай, за една по-нататъшна стъпка.

Аз споменах вече, че турското правителство, било от благоразумие, било от други съображения, отказа на българите в техните заявления за самостоятелна черкова и каза на Илариона да иде да целуне ръка на патриарха и да се помири. Това се доказва още и от следующето: Не много подир отказа, гръцкиа владика от Балчик изпраща със заптие един български поп, на име **Димитър**, до патриаршиата. Този поп **не** искал под никакъв начин да припознае гръцкиа владика за свой главатар. Владиката, комуто, види се, да е било съобщено вече официално, като как трябва да постъпва в подобни случаи, го изпровожда до патриаршиата в Цариград.

Българите в Балчик телеграфират незабавно на Българската цариградска черква да посрещнат попа и да го вземат под гаранция, да стои в българската черква, доде му се разгледа разправията. Епитропите посрещат попа и чрез молби сполучват да склонят заптието да го заведе в Българската черква. Като преспиват, на утринта заптието предлага на попа да дойде да го теслими там, дето трябва.

„Ако има някой, казал той, който да иска да му стане поръчител и да го земне, нека да дойде там от правителството да го поиска".

Черковните епитропи, като разчитали, че като му станат поръчители, ще го вземат, станали, отишли. Там те показали, че са поръчители на поп Димитра от страна на българската черква, на българскиа народ, но им се казало от Портата, че турското правителство не припознава нито българска черква, нито български народ, а патриаршиа; следователно, попа трябва да се отведе в патриаршиата, че от там, който обича, нека отиде да го изиска.

Това порази и разтревожи всички, даже и най-хладнокръвните българи. Мало и голямо вече начена да мисли и дири да осъществи **Униата**, тъй щото и Българина, като всичките хора, да се види в реда на другите народности. За успокоение на духовете, а особено за подкрепение на въпроса,

Униата беше станала **необходимо нещо**; без нея не само духа и куража на Българина се губеше и убиваше, но още и самиа черковен въпрос отпадаше. Така, тя трябваше да се извърши от немай-къде, по какъвто и да е начин; иначе, Българина се лишаваше от всяка морална подпорка и движението можеше да се спре за дълго време.

Българина, като не е имал никога добри и истинско учени духовни пастири, не е можал да се сдобие и с твърд религиозен дух. Всичкото негово

черковно движение, както казах, беше повече формално, отколкото в същност религиозно. Той търсеше главно да се сдобие със самостоятелно политическо учреждение, и на тоя му идеал подпълно отговаряше Униата.

Два дни преди да се извърши Униата, наедно с Цанкова отидохме при Негово Преосвещенство Илариона за да го предизвестим за бъдещата случка, която щеше да произлезе от усиленото душевно настроение на българите, дошло до върха си и на което инициативната искра излезе почти от самого Илариона.

„Ако пътищата са различни, казахме, **целта е една и съща**: **да се отървем от гърците** и от тяхното нехристианско, произволно управление; следователно, нека работим наедно, додето обстоятелствата покажат, към коя страна ще бъде по-износно за целокупното ни обединение да се прехвърлим. Ако не бъдете за, то поне недейте бъжда против."

Той, колкото и да отговори благоприятно на думите ни, изпосле обаче не се оказа и делом тъй.

Униата, както казах, трябваше да стане под натиска на обстоятелствата, за да се успокои усиленото настроение на българите. Но трябваше за тая цел и едно духовно тяло, горе-долу свястно и порядъчно, което ни задаваше големи грижи. При всичко туй, пороя, като дойде, влече, каквото намери.

Освен **Иларион** и **Авксентий**, всички други духовни него време бяха готови да вземат участие в Униата, стига да имат, с какво да прекарат добре живота си. Това беше най-затруднителната точка, що трябваше преди всичко да решим.

Черковните епитропи, **Манол** и **Сапунов**, които бяха посредници за присъединението на стареца, бяха главните двигатели и ядката на тези, които се стремяха за **Униата**. Като стана дума за одържката на духовното тяло, те изказаха мнение, че тя, поне сега за сега, додето се позасилят работите, трябва да се дава от католиците. И инак затъ не можеше, по причина на българската голотия. Католиците не отказаха никак помощта и бяха напълно разположени за това.

През това време, поп **Димитър**, който беше запрян в патриаршиата, пращаше известие след известие, да му се покаже способ, как да се избави. Неговото положение вълнуваше много еснафите. Както и да е, трябваше да му се помогне.

Но как? Никак другояче, освен чрез католиците. Прати му се известие да постъпи по два начина: „или да каже, че **не** припознава гръцкиа патриарх за глава, а папата; или, ако това не му се харесва, да побегне, както може, и да дойде направо в Сант-Бенедето, в Галата." За да не му напакостят, като каже, че не припознава патриарха, поп Димитър предпочел да избегне и дойде в назначеното място. Още два попа, взети из българската черква на Фенер, и двама калугери, дядо **Йосиф** и някой си на име **Макарий**, като се присъединиха, съставиха криво-ляво духовното тяло, което беше нужно за да се извърши обряда на съединението.

Трябваше още едно нещо: **дом за черкуване**.

Униатите сполучиха да се сдобият с една *къща в Галата*, в която, като я превърнаха набързо в храм, наченаха да се черкуват свободно и да се управляват политически отделно. Мало и голямо се стекоха, кой от сърдечна любов за делото, кой от любопитство, да видят това ново

българско учреждение, което отиваше повече, отколкото се надявахме, добре.

Всички българи прекратиха всякакво сношение с гръцката патриаршиа; никой вече не се отправяше до нея ни за тескере[68], ни за друго нещо. Униата стана центр на всяко българско движение по черковните работи, а още повече след като се изпратиха българските владици на заточение. Навред из Българиа тя беше завладяла умовете, така щото навред гръцките владици се изгонваха и не се припознаваха, Като се *погребваше българскиа черковен въпрос с патриаршиата и възкръсваше на негово място Униата*, то тая реакциа всред българите, придружена с възхищение, се очакваше като съвършено естествено нещо.

Тези, които изначало тръсеха да сплашат българите и да запазят целостта на гръцката патриаршиа, се стреснаха страшно от това положение на работите, което те не очакваха никак. Самите те, за да отвърнат българите от тая насока и възвърнат вниманието им към друга страна, трябваше да постъпят по нашиа пример за да произведат противна реакциа.

Незабавно се свикаха от всичките градища представители да пристигнат час по-скоро за да помогнат в критическото положение на черковниа въпрос, който от източен заплашваше да се обърне на *западен*.

Въпроса с гръцката патриаршиа, който беше издъхнал, начна да се съживява. Щом представителите из Българиа пристигнаха, даде се прошение на Портата за подновението му, което и се прие за разглеждане: умрялото възкръсна.

При всичко туй **Униата** следваше да напредва и в нея Българина имаше повече доверие, отколкото в събуденото старо движение. Тъй като от много места искаха да се присъединят към Униата и да им се ръкоположат **попове**, оказваше се належаща нужда да се сдобият униатите с владика. Тези от гръцките униатски владици, които искаха да ни помогнат в туй отношение, не бяха приети за да не компрометират наченатото дело.

Ний **трябваше да се сподобийме крак по-скоро с униатски владика от чисто българско произхождение**. За такъв можехме да прибегнем само към нашето духовно тяло. Двама кандидати имаше всичко: дядо Йосиф и Макарий; но ни единия, ни другия отговаряха за тоя висок пост. При всичко туй, трябваше между две несгодности да се избере по-малката, защото нямаше къде да търсим други кандидат.

Дядо Йосиф, старец около **75** годишна възраст, среден бой, беше человек скромен и наглед невинен, но твърде **прост**. Поведението му беше истинско духовническо: сутрина и вечер той редовно се молеше и ходеше в черква, често обикаляше болниците да наглежда болните, когато имаше наши да лежат, и въобще с всичките си обноски се препоръчваше за духовен началник, макар по *умственото си развитие да стоеше много долу*.

Макарий, който щеше да бъде като негов помощник и съветник, беше человек около 40 годишен, с висок бой и прилично лице, брада дълга и представителна, с по-отлично умствено развитие. При всичко, че наглед той пò приличаше да бъде владика, отколкото дядо Йосиф, но по причина,

68) *Бележка на Вергилий Кръстев:* Униатите чрез турското правителство получават правото да издават тескерета, без вноски и без помощта на гръцките владици.

че показа в поведението си признаци такива, които не подобаваха на едно духовно лице, той не можеше да бъде приет.

Предпочете се, следователно простотиата от безнравствеността.

Дядо Йосиф се реши да бъде ръкоположен за владика – и то де? – В Рим, от папата **Пиа IX**, дето щеше да бъде придружен от дякона си **Рафаила**, от лазариста калугерин **Боре**, от **Д. Цанкова** и от **мене**. Депутацията беше доволно порядъчна, само че много разнообразна в състава си. Ний, миряните, горе-долу се приравнявахме, но духовната страна се намираше в най-голям контраст помежду си: колкото **Боре** беше образован и развит, толкова **дядо Йосиф** беше тъп и прост; **дякона Рафаил**, млад момък, беше доволно събуден и разбран. Като **дядо Йосиф не** знаеше освен български, необходимо беше да се придружава, ако не от двама ни, то поне от едногото, за да му посредничи и помага, когато нуждата се окажеше да отиде при някой кардинал или при някоя знаменита личност. Нищо по-трудно от да имаш да управляваш в подобни случаи невеж и прост човек, който, лишен от всякакво подобно понятие, мисли се обаче за знающ и не иска да слуша. То беше за нас просто едно наказание; но нямаше що да се стори: уловихме се на хорото, трябваше да го играеме. Историата на това наше пътешествие е пълна с извънредни и оригинални работи, които ний изоставяме за сега.

Като какъв край може да вземе една работа, става явно от хората, които се заемат да я карат и управляват. Дядо Йосифовите *способности* бяха невежеството и простотиата; събратята му не стояха по-горе от него. Денят се познава от сутринта, казва поговорката.

Всичките духовни имаха за идеал *личната полза*; ни един от тях нямаше оня общеполезен идеал, що се въртеше в главите на някои миряни. Католиците проумяваха добре, каква е работа, а особено Боре, който пътуваше с нас и говореше български, като българин; но тям по-добре идеха простаците на политиката, понеже те по-лесно скланяха на техните внушения и пò се влияеха. При всички тези несгодности, както те, тъй и ний следвахме да разиграваме тая религиозна комедия, чрез която всеки търсеше да достигне целта, що гонеше.

Дядо Йосиф се **ръкоположи**, както казахме в Рим, от папа **Пий IX** и се завърна в Цариград, дето с берхат[69] от Портата се назначи да бъде български **униатски патрик**. При такова едно официално назначение, всяко мирско намисане трябваше да престане. Мирските дейци нямаше освен да се оттеглят всеки на работата си. Дядо Йосиф, като глава, и неговия помощник Макарий оставаха веке да държат кърмилото и да управляват.

Но дядо Йосиф, като видя това, което не беше преди за него твърде ясно и за което той не беше достоен, ще се е разочаровал вътрешно, като е съзнал, колко високо стои работата, а колко ниско е той! Той не можеше да схване положението си и да се приспособи. Това го е докарало навярно да

69) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Берат, берхат – акт на султана на Османската империя, издаван под формата на указ или грамота за назначаване на служба, с който се предоставят или потвърждават права и привилегии. Бератът носи султанския знак „тугра“ и се подновява (подменя) с възкачването на всеки нов султан.

размишлява, какво е бил преди и какво е сега, и като е сравнил миналото с настоящето, трябва да е намерил, че предишниа живот, макар прост, е бил по-приятен и по-сносен, отколкото сегашния, тъй бляскав, но труден.

В Габровския мънастир, дето живеел преди, той бил един за всичко, начало и конец; неговата воля се слушала и той господарувал без голяма отговорност. Тука, напротив, той не можеше да върши каквото си иска, трябваше да се повинява на това, което му се кажеше и да отговаря за всичко извършено. Голям контраст съществуваше между тиа две положения. Това трябва да го е подвеждало да се сравнява с циганина, когото направили цар. Находящ се в такова умствено положение, той ще си е спомнил също, че беше дошел в Цариград с цел да замине за в Русиа по просиа за мънастиря си, когато пороя от обстоятелствата го отвлече към друга страна.

Каквото и да беше частното положение на униатския патрик, то не пречеше на Униата да напредва и се развива; нейното движение от ден на ден ставаше по-широко. Отвред българите към нея прибягваха, към нея се обръщаха за всяка черковна потребност. От много места, дето я припознаха вече, искаха попове.

Тоз напредък направи лошо впечатление на нейните противници. Те, от страх да не би повечето българи се обърнат и се присъединят към Униата, побързаха не само да възкресят умрелия черковен въпрос пред Портата, но още и да побъркат с всички усилия на униатското движение, на което намаляването зависеше действително от съживяването на първия. За да постигнат по-добре целта си, то удара им трябваше да падне върху основата на униатството – главата на Униата, духовното тяло.

Лошото разположение на дядо Йосифа беше усилено още повече от интригите на Макариа, който търсеше да компрометира началника си и да седне на негово място. Положението на дядо Йосиф ставаше от ден на ден по-нетърпимо за тоя недостоен старец. Противниците, за които не беше мъчно да узнаят туй настроение в душата му, се възползуваха и го усилиха. Навярно, те са му представили бъдещето в розови краски, ако напусне поста си, защото не може да се помисли, че ако би той знаел истината, щеше да се съгласи. Без друго те са му казали: „Сега е най-сгодното време да отидете да съберете най-богатите подаръци за мънастиря си, дето, като се завърнете, ще можете да прекарате старините си царски. Елате, ако обичате, ний ще ви помогнем да отидете в Русиа!"

Прост и глупав старец, без никаква проницателност, той се оставя с пълно доверие да го отвлекат с руски параход в Одеса.

След дядо Йосифа отвлякоха и дякона му Тодор Икономов, като му обещаха да го настанят в Русиа даром да се учи. Подир него примамиха поп Тодора, поп Димитра и пр. Така бива с хора, които се кланят на светите сребърници и се обръщат към тая страна, към която се появяват тие последните: чрез тях се засили Униата, чрез тях **отпадна**.

Действително, противниците на Униата сполучиха да отслабят влиянието й между българите, но кога? – Когато униатите си бяха вече изиграли ролята, която се състоеше в следующето:

[1] Да се разбуди заспалиа наш народ, който, ако и да помръдваше от време на време, не смееше обаче да си издигне гласа, за да изиска черковните си права;

[2] да се убеди, че тие права, към които се стреми, могат да се придобият и по друг път, много по-бърз и сигурен: Униата. Без нея българскиа глас щеше да бъде всякога потушаван пред Високата Порта и никога нашиа черковен въпрос нямаше да се реши; коги, щом се откри тя и захвана да напредва, турското правителство се видя принудено да допусне към решение черковниа въпрос. Тая беше програмата на униатските дейци, такова бе тяхното старание, което се и короняса с успех.

Че българскиа черковен въпрос беше вече умрял, че Униата именно го възкръси и обсили, това е факт, що не може да се оспорва. Турциа не можеше да реши тоя трънлив за нея въпрос, ако не бъдеше приет добре от Запад и от Изток. Това е тъй ясно, че не иска никакви коментарии. Тя отказа на българите и им заповяда да се примирят с патриаршиата, а като не послушахме, след няколко време тя прати владиците на заточение, с което вече и се туряше точка на всичко. Само когато **успеха на Униата** показа, че българите знаят и другояче да си решат въпроса, заинтересуваните дипломации, които до сега потушаваха гласа ни и защитаваха целостта на гръцката патриаршиа, се стреснаха и побързаха сами да извадят на зелената маса погребаните ни претенции.

Ако днес имаме **самостоятелна черква**, то трябва да се благодари на **униатите**, с Д. Цанкова на чело, които с вестник „Българиа" и подкрепени от силните на деня – французите, с дързостни статии стреснаха българина от летаргията ми и чрез успеха на Униата принудиха и най-противните дипломации да му **припознаят черковните правдини**.

Няколко думи върху мемуарите на Т. Икономова (относително Униата)

В сп. „*Искра*", год. VI. се обнародват мемуарите на Тодора Икономов, дето намираме изложени с коментарии и събитиата през време на Униата (кн. I). Тая последнята той до толкова хвали, до колкото и осъжда и това прави впечатление на безпристрастно разглеждане; в същност, той мери работите с личен аршин и в оценката си не излага основите на мненията си.

Той се очудва, защо бил избран **дядо Йосиф** – такъв простак и невеж – а не Макарий, и казва:

> „На униатите като предстояло да правят за успеха и за заякчението на Униата много нещо, то за по-добре се видяло да се тури на чело человек незлобен и невеж, нежели человек с образование, с разбиране на работата и със самостоятелност в мислите и в действията. Успеха на делото искал, щото делата да бъдат не в ръцете на един религиозен началник, а в ръцете на ръководящи комитет, в който освен Цанкова, Мирковича и Манола, влезва още и един поляшки доктор с червена брада и с неприятна за мене физиономия.

Избирането на дядо Йосифа на мене направи не толкози добро впечатление, но когато ми обърнаха вниманието на честото пианствуванье на Макариа, аз си замълчах."

Тук Т. Икономов намира несгодно, дето управлението изначало е било в ръцете на един светски комитет, а не в ръцете на един религиозен началник – без обаче да показва някое достойно в това време лице.

От духовните, тези, които трябваше да подведат работите и народа, стояха хладнокръвни в това отношение, ако и да бяха те сами причина за предизвикването на Униата (Иларион), като се водеха от разни чужди мнения и съвети. Т. Икономов забравя още, че нашите духовни чакаха всичко на готово, че ако работите бяха останали тям, то и до днеска щяхме да бъдем на същото стъпало, дето бяхме тогава.

Дядо Йосифовия избор не се понравил на Т. Икономова, но при всичко туй пак е дошел на сметка, понеже сам казва: „Избора на бъдещия архиепископ още повече ме приближи към гнездото на униатите." Смисълта на тези тъй изказани негови думи трудно може да се разбере от читателя, ако той не е бил съвременник на тогивашните работи и в течението им. Чисто и просто, с туй той проумява личните си намерения: Дядо Йосиф, като простак и невежа, не беше добър за напредъка на общото дело, но беше добър за частни хора, като Икономова, които могат да го подведат лесно, както си искат.

Тук явно се оказва, като каква е била целта на Т. Икономов, водим от която той се ръкоположи диакон от дядо Йосифа, само и само да му стане близен усиповен приател, за да може, в дадено време, да извърши мисълта си: да му стане морален водител, което и сполучи. При всичко туй, той напада дядо Йосифа до немай-къде.

Тези му нападки са до нейде справедливи, но не и уместни. Уместни щяха да бъдат, ако имаше някой по-добър и по-способен измежду събраните униатски духовни, та дядо Йосиф да се намираше излишен. Той още не малко напада всички униатски свещеници, като изкарва, че те дошли за лични облаги, а не по убеждение, което е също справедливо, но не уместно. Ами той самиа по убеждение ли се присъедини после към тях.

Той премълчава и не обяснява, защо при такава безредица в работите и при такива ниски, прости и невежи твари той отиде и се присъедини с тях? Това не доказва ли, че той е имал някаква цел, която не беше тайна за водящите делото. Времето показа, колко малко са били излъгани тези последните в неговото намерение.

Главатарите миряни, при всичко че **Униата** напредваше, както сам Т. Икономов го признава, знаеха, че един ден, рано или късно, нейниа край ще бъде развалата, защото в историата ще намерим, че няколко пъти е ставало подобно съединение, но никога не е хващало корен.

Като е тъй, ще каже някой, защо беше нужно да се въздига и провъзгласява Униата? – Всяко зло за добро, казва пословицата.

Без Униата никога нямаше да се достигне това добро следствие, което гонеха и желаеха някои да достигнат, а именно спечелването на черковни правдини от патриаршиата и турското правителство.

Българина дойде в съзнание за своите права чрез в. *„Българиа"*, който начна да разкрива и доказва тяхното историческо основание и да заплашва патриаршиата, че ако не ни отстъпи до нейде самостоятелни черковни правдини, ще се съединим с папата. В случай че туй заплашване се изпълнеше, то щеше съвършено да побърка на политико-дипломатическия ход на нашите работи: *източниа въпрос* ставаше почти *западен* – нещо не твърде в полза за славяните изобщо. Ако Българина подигна тоя деликатен въпрос, то беше от голямо принуждение и от необходимост: за да се отърве от гръцкиа ярем нямаше друго средство.

Владиците българи се заточиха, дано българите се принудят да се помирят и съединят с патриаршиата; но пътя на Униата като беше вече проправен, те се отправиха повече към нея, отколкото към патриаршиата. Какъвто и да беше дядо Йосиф, като се завърна от Рим, много от българите, както и сам Т. Икономов го казва, се отнесоха към него и просеха съединението. Вместо Униата да отслабнее, тя се усилваше и всичката надежда на Българина оставаше в нея.

Какво се изискваше за да отпадне тя? – Трябваше черковниа въпрос, що турските власти бяха погребали, да възкръсне и се поднови с положителна надежда за сполука.

В този критически момент **Т. Икономов** дойде между нази. Ний знаехме неговото намерение, но никаква пречка не му направихме, особено като, след завръщането на дядо Йосифа от Рим, управлението оставаше всецяло в ръцете на духовните.

Ний, миряните, се оттеглихме от всяко намисанье и, ако съвета ни и да съществуваше още, то беше само на лице, додето се съвземе добре дядо Йосиф всред властта си. Следователно Т. Икономов се заблуждава или съзнателно вкарва в заблуждение читателите си като казва, че, когато искал да остави, малко останало да пострада от ръцете на униатите, които търсели да си отмъстят за неговото предателство.

При всичките си мъдрувания в дневника, той сам се издава, че не е бил нищо друго между униатите, освен един разстроител и развратител. Сам той казва, как **дядо Йосиф** бил недоволен от положението си и как се решил да избегне вече. Тези разговори между него и дядо Йосифа напразно ли са били? Той явно го е уговарял да извърши голямата оная глупост, що **дядо Йосиф** направи без време и за която хиляди пъти се каеше сетне до края на живота си, без да може да види това, което очакваше. Не е никак трудно да се подведе един прост, слабоумен и наивен човек по безсъвестен начин, като го излъгаха да иде в Русиа да събере богати помощи за мънастиря си.

Както и да е, Т. Икономов, като иска да даде голямо значение на себе си, обвинява всички, даже и тези, които вече знаеха, с каква цел върши той тези работи. Той ни обвиняваше, че не сме подкрепили съставените от него правила, които излагаха и „определяха отношенията на униатското черковно общество към папата и западно-католическите учреждения въобще". С тези **правила** той искаше да ни **скара** с **католиците**, като подигнем ний сами въпрос за неща, които не са под наша отговорност и наша длъжност.

Духовните работи принадлежат на духовенството; в случай, че Униата се усилеше и станеше самостоятелна, духовенството й тогава можеше да се заеме да изглади тези въпроси, също както днеска то се заема да извоюва черковните ни правдини в Македония. В началото, Униата се **пазеше**, до колкото бе възможно, от всяко нещо, което можеше да бъде в нейна вреда, додето се узнае, ще ли тя да се развие и порастне или ще издъхне преждевременно.

С тези правила Т. Икономов търсеше да породи умраза и раздор между католиците, които ни подкрепяха, и униатите. След като употреби няколко подобни машинации и не можа да сполучи, тогава, вярвам, е прибегнал към средството да уговори дядо Йосифа да избегне.

Действително, подир дядо Йосифовото завръщане от Рим, появиха се някои католишки духовни, които искаха да дойдат да отворят с техни разноски училище за възпитание на младото ни поколение, като обещаваха да направят и други подобни благодеяния. Тези духовни бяха **от славянско племе** – от фамилията на княз Гагариновци. При всичко туй, ние ги отблъснахме, като им се извинихме, че още не е време.

На едно място в дневника си Т. Икономов казва, че Униата щяла да повреди българското население, като го раздели на две – нещо, което никой добросъвестен не отказва. От друга страна сам потвърдява, че тя можала да напредне и обвладее цялото население при един способен началник и едно добро духовенство.

„Движението, казва той, беше вероизповедно и по тая причина начело трябваше да стоят духовни лица, лица с известен духовен авторитет."

Съвета, който беше от миряни до дядо Йосифовото ръкоположение, не можал бил да има такава сила и такова значение, като духовните.

Още той казва:

„От много места съединението се искаше, но извършването му се замедляваше именно по нямание духовни лица, които можеха да подведат това движение, да му придадат значение и енергия и да го доведат до край. Ако начело на униатското общество беше се поставил някой от българските по-добри владици, движението би обвзело цяла Българиа."

За да бъдеше това, което той претендира, трябваше българскиа народ да има много владици и едно значително число попове. Той забравя, че имахме само двама владици на лице и те гледаха да отива работата повече за тяхна облага, отколкото за народна. Това тяхно егоистическо поведение подбуди и принуди цариградското население да предизвика Униата преждевременно.

Колкото за твърдението, че движението, което щяло да обхване целия народ се замедлявало[70] по нямание попове, не трябва да се вземе тъй, както иска да го представи Т. Икономов. Какво по-лесно от да се ръкоположат попове, като има владика? Ако съвета държеше работата тежко и медленно и ако се въздържаше върху разширението на Униата, причината беше не нямането попове, а самото **положение на работите**.

Мислеше ли Икономов, че съвета не знаеше **анархията**, която съществуваше между духовните униати, както и невежеството, от което страдаха? Измамен е бил в мнението си. Вълнението тогава беше такова, че щом се **провъзгласи Униата**, стекаха се всички духовни из българската черква във Фенер, да искат да станат нейни чада. При всичко туй, **униатите отказаха** приемането на всяко духовно лице – само и само да не остане съвършено без поп нашата стара православна черква. Това е едно достатъчно доказателство, че главатарите униати не вършеха това движение с цел да повредят българскиа народ или неговото стремление, а с цел да произведат една спасителна **реакциа** в обща полза, което и се сбъдна.

70) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Замедлявам, замедля (рус.: *замедлять*) – забавям

Водата, додето се не размъти, не се обистря, казва пословицата. Униата беше мътилото на заблудените в гръцизма умове, както и на тези, които мислеха, че тя не може да земне връх между нази. Каквато и да беше. Тя не можеше да бъде по-лоша от гръцката патриаршиа, и Българина щеше да пред почете между двете злини по-малката.

В стремлението си за черковни правдини, българите не срещнаха помощ и съчувствие никъде. Нито турските власти, нито „Православието над Православните" (Русия) искаха да чуят за такива правдини.

Униата до толкова стресна туй последнето, че от неразположено към нас, то стана най-ревностен подбудител за **независима черква**, от страх да не се превърнем в **униати** и да се изплъзнем по тоя начин из под влиянието му.

Успеха на Униата беше в всичко усигорен: българите, останали без владици и настроени против патриаршиата, се отправяха за всичко към униатите. Ако целта на тези последните беше именно размирението на Униата, те нямаше защо да държат немарливо работите. За тяхната цел Т. Икономов нямаше тогава ни понятие.

Той, колкото и да беше един от по-способните, по-развитите и по-умните в това време между другите негови събратя, не беше обаче от тези, които, подбудени от патриотическа ревност, идат да подадат помощна ръка на делото; както другите, тъй и той имаха за главна цел личната облага. Поведението, което държа между събратята си, и ролята, която игра в критическото положение на Униата, доказват доволно ясно, какво стремление е имал той. Този му егоистически характер се проявява почти навред един и същ във всичките му по-сетнешни политически дела.

Какви са изобщо неговите мемуари, категорически не мога се произнеса; само ще се огранича да забележа, че ако всичките точки, по които той пише, са изложени тъй, както са изложени униатското движение и неговото, като префект, престояване в Сливен, то неговите мемуари не могат да се вземат като безпристрастно историческо излагание, понеже се промъча в тях една егоистическа жилка. Точното историческо изложение трябва да има предвид вид самата истина, без никаква задня мисъл.

Съвета напълно знаеше, че Т. Икономов, в критическото положение на Униата, действуваше не за нейното съхранение, а за нейното разстройство, но обаче не обърна ни най-малко внимание на това, като се трудеше да запази чисто българскиа характер на Униата. Казванието на Т. Икономов, че униатите се заканили да го хвърлят от четвъртиа етаж за да си отмъстят, дето той разстройвал униата, е следователно чисто негова измислица, за да даде значение на своите лични действия. В тях времена средствата за отмъщение бяха изобилни в ръцете на униатите – стига те да искаха.

Турското правителство беше повече за Униата, отколкото за всяка спогодба с гръцката патриаршиа, понеже то също търсеше средства да се разделят силите на православието за да може по някой начин да се отърве от свръзките, които имаше с патриаршиата или поне да ги направи по-леки. Униата се явяваше подходяща с туй му стремление.

Ако униатите искаха да си отмъстят на Т. Икономов, нямаше освен да съобщят на турското правителство, че той действова против униатските интереси. Туй само беше достатъчно, щото в 24 часа Икономов да се

намереше на път към някой азиатски град, вместо към Русиа, дето отиде на правителствени руски пари да следва в духовна академия. И това също показва, че униатите провъзгласиха и крепяха Униата не за друго, а само за да се съживи и озрее **черковниа въпрос** до толкова, щото тези, които бяха против него, да се преобърнат за него. Това и стана.

В повечето си подробности за униатството Т. Икономов е почти точен и верен; но и той, като г. Бурмова, е пропуснал най-важното от събитиата, а именно: как Униата се породи и разви и кой беше главниа двигател неин. От туй тяхно премълчаванье се поражда мисълта, че без друго те са черпали сведенията си от едно и също място.

Както и да е, ний не можем да не бъдем благодарни на Т. Икономова за излаганието на тогавашните събитиа. Там се срещат големи истини, ако и подправени по нейде, за да изпъкнат действията на автора под една благовидна форма. Колкото и да беше человек сериозен и с обширни способности, той беше обаче повече деец на частното, отколкото на общото. Бог да го прости и вразуми, дано за напред поне бъде повече общ деец, според божествените закони.

2.2. КЛЕТВА НА ЙОСИФ СОКОЛСКИ ПРЕД ПАПАТА

прев. д-р Г. Миркович

В: *Селимински*, Иван Георгиев. София: НБКМ, БИА, ф. 28, а.е. 24, л. 35–36.

Също и в: *Известия на Българското историческо дружество*, 1924, кн. 6, с. 152.

Клетва за вярност към апостол Петър и папата за запазване тайна, за защита на решението първосвещенство и правдините на св. Петър при ръкополаганието му.

Клетва на дедо Йосива към Папата във време на ръкоположението му

От тоя час за напред ще бъда верен и покорен на блаженият и на святата Римска църква, и на вас Папа Пия Деветий и на вашите наследници, които наследяват католически.

Не ще да бъда в заговор или в съгласие, или в дело, за да изгубите живота си, или един став, или да се заробите, или да се тури ръка насилствено с някакъв начин върху вас, или върху тях – и да станат някои укори по каквато и да е причина. Но съветът, който ще ми поверите вие сами, или вашите посланници, или вашите писма, умишлено не ща да го открия никому за ваша вреда и за вреда на наследниците ви.

Ще помогна вам и тям, за да въздържа и браня Римското първосвещенство и царските правдини на св. Петра, колкото ми позволява чинът, против секого. Ще се старая да пазя, да браня, да умножавам, да разпространявам правата, почестите, привилегиите и властта на светата Римска църква, вашия и на вашите горeречени наследници.

Не ще да бъда в съвет, или в дело или в заговор в който се кроят против вас или против същата Римска църква, неща противни и вредни

на лицата, на правото на честта, на състоянието и на властта им. Или ако позная, че такива неща се струват или се гледат да се сторят към когото и да бъде, ще го възспря колкото мога и колкото скоро ще го обадя на вас или на друго лице, чрез което да може да достигне до ваше знание. Ще пазя със сичката си сила и ще направя чрез други да се пазят правилата на светите лица, заповедите, заръчванията или разположенията, запазванията, придвижданията и апостолските заповеди.

Колкото мога ще гоня и ще се боря с еретиците, схизматиците и с ония, които се подигнат против вас или против речените наследници. Ще обхождам праговете на апостолската църква във време определено в писмата на папа Сикстил пятого от блаженият памят.

Този е установеният камен въз когото наместника на святого Петра си е поставил църквата.

Приемете друже мой това съкровище и употребете го в народна полза и в народно изяснение.

Д-р Г. В. М. 1861 г., О-ври, 12 Болград.

Бележка на Вергилий Кръстев:

Преводът е направен от д-р Г. В. Миркович в Болград, на 12 октомври 1861 год. Преписан от фонд 28, а.е. 24, л. 35–36.

Публикуван от Ст. Станимиров в „Известия на Историческото дружество" 1924 год., в кн. VI, с. 152.

1. Д-р Миркович е имал стари връзки с Болград, гдето той е бил през 1857 г. Това се вижда от писмото на Сава Илиев до Найден Геров.

(Вж архив „Найден Геров", т. 2, писмо 1984, с. 219.)

2. П. Р. Славейков в писмо до Найден Геров съобщава, че д-р Миркович е отишел в Бесарабия.

(Вж архив „Найден Геров", т. 2, писмо 2038, с. 261.)

3. Следователно през м. октомври 1861 г. д-р Г. Миркович е бил в Болград.

4. От там той прави превода на тази клетва, която е много мъчна за разчитане поради необичайния превод и езика, който тогава се е употребявал.

5. Всичко изречено в тази клетва изобщо не се изпълнява от Йосиф Соколски, поради което той заминава и остава заточеник в Русия до края на живота си.

2.3. ТОДОР ИКОНОМОВ И УНИАТСКОТО ДВИЖЕНИЕ

В: *Икономов*, Тодор. Мемоари. подб., ред. Тончо Жечев.
София: Бълг. писател, 1973, с. 49–71.
(Библиотека Български мемоари)

30 януари 1861 г.

Вчера пристигнах в Цариград и днес рано с нетърпение посетих униатската черкова. Аз бързах да видя това нововъведение у нас, което, според мнозина други и съгласно с моята наивна вяра, трябва да обнови не само духовната страна на България, но и външната – политическото й и материалното й положение.

Бях в черквата на служба и по-сетне в събранието на по-първите от униатите. В черквата служи поп **Димитър** из Балчик, а в събранието най-много разправяше Манол Зааралията. В събранието се намираха арх. Макарий, арх. Йосиф, Д. Цанков, Г. Миркович и др. Тъй като наклонността ми към унията беше позната на Цанкова по някои детински кореспонденции до в. „България", мене ме посрещнаха доста добре. Аз се запознах с всичките дейци по това дело и се показах привърженик на унията. Гръцките хули против българския народ, горчивите гръцки присмехи към българската неспособност и препятствията, които Патриаршията отвсякъде издига против българските домогвания да си имаме свои владици, ме ядосват до полуда и ме тласкат към унията с необикновена сила. Унията ме привлича към себе си не само с това, че тя ни освобождава напълно от фанариотските владици, но и с големите неопределени надежди за недалеко политическо улучшение в съдбините на нашия народ. Г. Цанков напира най-много на тая страна на въпроса и уверява, че веднъж откъснат от единоверието с Русия, нашият народ ще си привлече симпатиите на цял Запад и с помощ и съдействие оттам ще си подобри твърде много положението в Турция. Навожданите в потвърждение на това примери на „Мирдити", Либанци и др. придават на тия доводи голяма сила от вероятност.

В събранието аз се запознах и с г. Пашова и Бракалова, а г. Цанков ме покани да погостувам у него, което аз и приех. Подир вечеря излязохме с г. Цанкова къде „Кафе де Франс" и там имах случай да видя още мнозина от българите. Разговорът се въртеше все около черковния въпрос и униатското движение и се поддържаше с един вид жива и характерна разпаленост от едната и другата страна. Против Патриаршията говореше някой си Славчев, и говореше доста силно, а против ползата от унията говореше старецът Ранов[71], с тон по-снишен, но не по-малко упорит. Цанков повече слушаше, но и не оставяше да се прекъса разговорът. Разбира се, всеки си остана при своето мнение и от разговора не излезе никаква практическа полза.

71) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Константин Ранов – т.е. Константин Петров Райнов (1796–1866)

14 февруари 1861 г.

Като човек без работа и с възторженост към многообещающата уния, аз се предадох на това движение всецяло и ден не пропущам да не замина към униатската черкова.

През миналите две недели се реши въпросът за избора на лицето, което ще приеме от папата ръкоположението за български униатски архиепископ. Като лице ново за униатското общество и не от съвета, аз не вземах участие в тоя избор и даже не зная точно времето, когато е той станал. По тая причина аз не мога да кажа защо тоя избор падна на дяда Йосифа, а не на други някого и особено на [архимандрита] Макария, който се броеше за временен духовен началник на униатите. От частните разговори обаче с Цанкова и други узнах, че причината на избирането **на дяда Йосифа** е била простотата на тоя последния и възможността да се **води** от другиго по-лесно и по-много.

На униатите като предстояло да правят за успеха и за заякването на унията много нещо, то за по-добро се видяло да се тури начело человек незлоблив и невежа, нежели человек с образование, с разбирание на работата и със самостоятелност в мислите и действията. Успехът на делото искал, щото делата да бъдат **не** в ръцете на един религиозен началник, а в **ръцете** на ръководящия **комитет**, в който освен Цанкова, Мирковича и Манола влезва още и един поляшки доктор с червена брада и с неприятна за мене физиономия. Избирането на дяда Йосифа на мене направи не толкози добро впечатление, но когато ми обърнаха вниманието на честото пиянствувание на Макария, аз си замълчах.

Избора на бъдещи архиепископ още повече ме приближи към гнездото на унията. Като се явява нуждата да се прати и Цанков в Рим, мене се предлага да приема на себе си **учителствуванието** в училището при униатската черкова. Това ми се предложи днес в съвета и аз с удоволствие приех. Утре ще премина да живея в това училище и да преподавам на събравшите се там около 40 ученика. Какво ще бъде моето първо учителствувание, аз не зная; но от разгледванието на състоящите класове забележих, че големи работи не ще се искат и че с труд и старание не ще бъде невъзможно да се направи нещо. За друго сега и не мисля. В джебовете ми има още малко пари и това ми е доста. За заплата нито мисля, нито си напомням. За мене е доста, че получавам работа и че помагам на едно дело, което аз считам за общо и полезно.

8 март 1861 г.

Повече от две недели става как съм влязъл в униатската черкова и преподавам в училището при нея. Училищното дело върви, доколкото то може да върви в ръцете на такъв учител като мене, на учител без сериозни познания и без практика. Криво-ляво аз преподавам на учениците и надзиравам техните занятия и техните игри. Половината почти от учениците като са пансионери, то надзорът над тях е почти непрекъснат.

Наред с моите занятия в училището аз съм се заловил да се взирам и в делата, и във **вътрешната страна** на униатското движение. Аз искам да намеря и да си направя ясни основите на онези надежди, които така

всецяло полагаме на това движение. В тези свои преглеждания аз вече начевам да се срещам с известни съмнения и да чувствувам един вид малки разочарования.

Най-напред мене ме смущава постоянното намисание в работите на униатското общество на гореспоменатия доктор поляк. Този човек се меси във всичко и по един твърде малко прикрит начин. В отсъствието на Цанкова и Мирковича ръка и мисъл на униатското общество става тоя човек, който впрочем не е ни от най-деликатните в обходата и маниерите си, ни от най-предпазливите в натурничествата си.

Той се отнася към Манола и Джейкова, мнимите водители на работите, не само малко повелително, но и с известно високомерие към самото общество, към неговите нрави и към неговата способност да мисли за себе си. Туй вмешателство на един **фанатик поляк** във вътрешните дела на черковата и на униатското общество ме кара да мисля, че тука работите се слагат и водят не по съображенията на самите униати, а по скроен отвън план. Ще почакам Цанкова да ми разясни тая работа, а дотогава аз ще си оставам чужд за тоя чървенокосмен поляк, към когото чувствувам необяснимо отвращение.

Дядо Йосиф тръгна за **Рим** с Цанкова и Борѐ. Тоя човек, дядо Йосиф, е не само безграмотен, но и полудив. Неговите душевни и умствени качества не са по-много развити, отколкото у най-загрубелия български селянин. Освен случките от неговия полудивашки и горски живот никакви други знания не пълнят неговия ум. Разсъждение, здрава смисъл, познаване на живота и на хората, прилична обхода, всичко това е чуждо за неговата дебелоотсечена натура! Цанков се помъчи да успокои моите повторителни недоумения с уверението, че дядо Йосиф се назначава за духовен началник **привременно**, до устройството на униатското общество, и че после тоя чин ще се даде на най-достойното лице.

12 март 1861 г.

Съставът на униатското духовенство докарва человека до отчаяние. Между духовните лица, които са прегърнали унията, няма нито едно, което е направило това по убеждение и за идея.

Дядо Йосиф и дядо Макарий, архимандрити, са приели унията, защото в Българския метох в Цариград ги приели зле и им обявили, че като за тях хора няма там ни място, ни служба, ни архиерейски санове. За да не си идат назад и пред уверенията, че ще им се дадат епископски места в униатското общество, те прегърнали унията и я поддържат само в ожидание на по-големи облаги.

Поп Димитър от Балчик стоеше в унията, защото нямаше къде да иде. Щом по-сетне му се отвори място в Балчик чрез г. А. Екзарха, той се оттегли от униатската черква и я напусти, както се напуска всеки подслон в бурно време.

Поп Тодоро всеки познава и всеки може да съди за неговата привязаност към унията. Той седеше повече за месечината, която тука се плащаше всеки месец редовно из вписаните от пропагандата суми. Троянският иконом, както и друг един свещеник из Стара Загора, търсят в униатството безнаказаност. И двамата бяха виновати, и двамата

подлежаха на наказание и аргос, и двамата избегнаха наказанието чрез прегръщанието на унията.

Дякон Рафаил беше преминал към униатите от гняв към дяда Авксентия, защото този последният го обвинил в открадване на някакви си пари.

Това е засега съставът на духовенството, което стои начело на униатското общество. Че тоя състав николко не съзнава своето назначение и не се грижи ни най-малко за успеха на делото и за доброто състояние на работите, за това не ще и дума.

Всичката грижа на тези духовни лица е да си получат месечината и да си прекарат времето колкото се може по-весело и леко. Никакво сериозно занятие, никакъв труд не ги занимават. Всичкият им труд състои в убиванието на времето. Безредията във взаимните им отношения и въобще в цялото им поведение, ежедневните пиянства и песнопения, отсъствието на всеки ред и на всяко приличие в тяхното стоение, в тяхното обръщение и в техните разговори надвишават всяко въображение. При вечерните кефове техните песни се чуват чак на Юскюдар. За това ми приказват униатите от еснафите в Юскюдар.

Срамно е това положение за всинца ни и обезпокоително за онези, които живеят в същото здание. Никакво спокойствие тука не е възможно, никакво занятие не е мислимо при таквизи шумове и викове. За да се тури една граница на тоя голям безпорядък, аз приготвих със сгласието на съвета един правилник за начина, по който ще живеят духовните лица в оградата на черквата, ако искат да живеят тука; но духовенството единодушно отблъсна тоя правилник. Предишният безпорядък се продължи и нам, на Рафаила и на мен, не остана, освен да се оттеглим в най-далечните кюшета на къщата и да си четем уроците.

Още по-преди аз бях се запознал с някои от лазаристите в Сан Бенедетто. За да не си губя свободните часове, аз молих патер Фавериала да ме учи французки. Той прие и аз го посещавам сега всеки ден. Той ми посвещава всеки ден по един час и прави това не с неудоволствие.

Отношенията на учениците от **униатското училище** към **учениците от фенерското българско училище** и обратно стават от ден на ден **по-лоши** и по-неприятелски. Това ми прави големи безпокойства. То ме кара да се позамислювам докъде могат да идат нашите взаимни отношения, ако унията не успее да обгърне целия български народ. В такъв случай тези вражди не ще ли се разнесат по цялото протяжение на нашето отечество и не ще ли се повтарят на голямо между гражданите и членовете на същото общество, на същия народ? Омразата и разделението не ще ли се пренесат и в другите дела и всеки ден не ще ли имаме да оплакваме братоубийствените борби и развала? Два дни наред не се минават да не се сбият речените ученици и да не си направят едни на други някакви пакости.

Неприетата от всички уния не ще ли усили и изостри разделението между нас. Тогава где ще й бъде ползата? За да не излезе от нея вреда и пагуба за българския народ, тя би трябвало да се приеме от целия народ. Ами ако не се приеме? Ако не се приеме от всички българи, тя ще може ли да докара добро? На-да-ли! Тя може да бъде много полезна за онези, които я приемат; чрез нея политическото положение на нейните последователи

би могло да се улучши; но какво ще излезе от това за самия народ? Самата разница в положението у едните и другите българи ще послужи за усилване на разделението и на омразите: тогава прощавай, народно единство! С различението в положението ще се различат и тежненията на разните части от нашето отечество и тогава прощавай и ти, идеале за една целокупна и самостоятелна България! Въпросът е важен и заслужава най-сериозното изучване. Над него трябва много да се мисли; неговите резултати трябва да се предусмотрят много добре; инак за няколко близки и по-маловажни ползи ние рискуваме да пожъртвуваме цялото бъдеще на българския народ.

Томина неделя [30 април] 1861 г.

Дядо Йосиф се завърна от Рим. Католиците и арменокатолиците на цял Цариград се изпровървяха да му **целуват** ръка. Всички изпросваха и приемаха благословението му с дълбоко благоговение; всички падаха на колене и му целуваха ръка с такова смирение, каквото би се показало към апостолите. Но какво бе неговото поведение в тия важни времена? Боже мой, това посрещание беше твърде срамотно за българския народ. На своите посетители, на всички без изключение, дядо Йосиф разказваше своя **живот в Балкана с ножове и пищови в ръце**… За да тури край на тоя срам, съветът се разпоредил да се дядо Йосиф под някакъв надзор и да се държи повечето усамотен и далеч от работите. Него начenaха да търсят само тогава, когато подписът му ставаше потребен. Във всичките други случаи работите ставаха без него и мимо него, ако и в негово име. По Великден той беше почти свободен да вижда и да приема всекиго; след Великден до него се допущаха само лицата, които го познаваха отблизо и пред които не можеше да се компрометира с думите и историите си. Дядо Йосиф видимо се тяготи от туй свое положение, но да се изкаже явно още не смее. Той се оплаква на мене, но още с голяма предпазливост.

След завръщанието на дяда Йосифа, когато настана времето за вътрешно устройство на униатското общество и за силно пропагандиране в полза на унията, нуждата за по-развити духовни лица стана и по-явна, и по-осезателна.

От Водина, от Сливен и от други места поченаха да се явяват предложения за присъединение към унията, а пък духовни лица да водят това движение, да го упътват и да го държат в надлежните предели нямаше. Движението беше вероизповедно и по тая причина наело трябваше да стоят духовни лица, лица с известен духовен авторитет. На дело направлението на туй движение се даваше от съвета, но тъй като в последния действуваха все **миряни – Цанков, Миркович, Манол, Сапунов** и др., – то действията на съвета не можаха да имат онова значение, което трябваше да влече хората. От много места съединението се искаше, но извършванието му се замедляваше именно по нямание на духовни лица, които можаха да поведат това движение, да му придадат значение и енергия и да го доведат докрай. Ако начело на униатското общество беше се поставил някой от българските по-добри владици, движението би обвзело цяла България. Ако днес то не успява, причината е отсъствието на достойни духовни началници. Не за да възпълня тоя

недостатък в настоящето (за таквази цел се искат други хора), а за да се приготви в моето лице един по-свестен духовен служител, аз послушах съветите на околните си и се съгласих да се ръкоположа за духовно лице.

Сега **аз съм дякон** и съм зачислен към лика на духовенството при униатската черкова. Съзнавам, че съм взел на себе си тежък и непоносим товар; съзнавам, че званието на духовно лице твърде малко е съвместимо с моя волен и непристорен нрав; съзнавам, че противоречието между новите ми обязаности и естествените наклонности на моята природа ще бъдат силни и уморителни; съзнавам, че моята голяма независимост от всякакви лица и задължения мъчно ще се подчини на смирението, което трябва да стои на първо място, в ред с качествата на един църковнослужител; съзнавам, че нетърпението често ще ме хвърга в дела от свойства не толкози съгласни с духовното самоотречение – съзнавам всичко това, но увлечението на младините, необмисления патриотизъм имат по-голяма сила над мене и аз се увлякох подир мечтата, както се увлича всяка млада натура. Аз погледнах само на едно единично нещо; в мене заговори по-силно чувството и желанието да бъда полезен на делото, което аз считам за избавление на България, и аз побързах да се почерня на 20-годишна възраст. Аз вярвах, че Бог ще ми даде добър съвет и добра воля да пренеса новата си служба с търпение и полза за мене си и за другите. А ползата, която вярвах да принеса на делото, беше следующата:

Със завръщанието на **дяда Йосифа в Цариград** (из Рим) отношенията на лазаристите из Сан Бенедетто и из други външни места с униатската черква почеват да стават и по-чести, и по-натурничави. Католическите дейци почеват да идат в нашата черква и в нашите жилища почти ежедневно. Те престават да се свенят и явно подмятат, че сега вече нищо не препятствува те да служат в нашата черкова и ние в тяхната. Разбира се, че ние, униатското духовенство, не даваме и да се помене за таквизи неща, но това не отчайва нашите приятели. Техните желания за по-тясно съединение с униатите чрез богослужението се поддържат и от някои из членовете на униатския свет. Така мене ми дава да разбера отец Фавериал, когато отваря дума за тая работа. Той намира, и го казва без предпазвание от мене, че след ръкоположението на дяда Йосифа от папата места и причини за деление на униати и католици в богослужението вече не остават. Той иска, щото двете духовенства да служат безразлично във взаимните църкви и процесиите на едната да не стават без участието на другата. Догдето бях учител и мирянин, за тези работи никой не говореше с мене. Сега всички говорят и мнозина искат моето съдействие. Въпросът е важен и съм длъжен да го изуча, доколкото ми е в силите. Аз трябва да изуча този въпрос, за да се знае где се намираме и що можем да чакаме от униатското движение за онова, що се казва бащина вяра.

Да се отблъснат посегнуванията върху тая вяра, ако наистина се помишляват таквизи, това са някои от помислите им. Аз трябва да гледам и да слушам, за да мога по-добре да си оправям стъпките и поведението в пътя, който бяхме заловили уж за добро на България.

10 май 1861 г.

Зданието, в което се помещават черковата и училището на униатите, се обърна на дом за прибиране на всевъзможни жители. Освен пансионерите, духовенството, прислугата, съвета и канцеларията тука се поместили напоследък и семействата на Сапунова и Манол. Какво спокойствие може да има човек тука, разбира се от само себе си…

Колкото повече дни се минават от моето постъпване в духовен чин, толкова повече съм почнал да се уверявам, че съм взел на себе си тежък и невъзможен товар, че моята постъпка е била твърде лекомислена и прибързана. Освен изгубването на свободата аз почевам да съгледвам, че съм се решил да служа на цел, която не ще може да излезе за полза на напия народ. Много неща ме карат да виждам, че унията не е поставена на здрави основи и че под нея се разбира нещо повече от просто съединение с папската черква. Това повече никога като не може да бъде прието от голямата част от българския народ, то унията не може да излезе и за полза на България. Освен разпокъсване в българското общество тя не може да принесе при сегашното си поставяние нищо друго на България.

Отношенията на българската униатска черква към Рим и обратно като са съвършено неопределени, то всеки си ги тълкува по своему и всеки иска да ги определя по своему. По-горе аз казах как ги разбират лазаристите. Сега ще прибавим, че в същата смисъл ги разбират и в Рим и че оттам са дошли няколко католишки свещеници от славянско племе и не само са предлагали да служат в униатската черква, но и да останат при нея за черковни служители. Те донесоха със себе си черковни славянски книги, в които стои и думата „от сина". Няма съмнение, че всички предложения и опитвания на римските служители се отхвъргаха с негодуване от униатското българско духовенство, но появлението и повторението на тези предложения и искания доста ясно показват, че между папата и Българското униатско общество няма определено съглашение, няма правилни отношения.

Освен акта за присъединение, който е просто изявление на тържественото присъединение, и брошурата за ползите от присъединението други актове по делото на отношенията на двете черкови – Римската и Българо-униатската – няма. Има само голи уверения от страна на водителите на униатите, че Българската униатска черква ще бъде **съвършено самостоятелна** във вътрешното си устройство и управление и че от съюза с папата за нея **не излазя** друго освен припознаването на тоя последния за най-висок глава на черквата.

За нас, духовенството, главенството на папата състоеще в помянуванието му от нашия, българския, духовен началник и в ръкополаганието на последния от папата. Никаква друга намеса във вътрешното устройство на униатската черква, никакво намисвание в делата на богослужението и на черковното управление ние не сме разбирали и не можем да разбираме. Затова появлението на католически и униатски попове от други народности между нас е за нас такъв печален факт, който ни кара дълбоко да се замислюваме. За да разберем где сме и що ни чака, аз се залових да говоря на Цанкова и на Мирковича за положението, показах им неопределеността на туй положение и недоуменията, които се

пораждат от него, и настоявах, преди да се иде по-нататък, да се приготви и заключи между нас и папата едно съглашение, което с точни и определени точки да определи отношенията на двете страни.

Подир няколко колебания, че уж ще помислят за това, **Цанков и Миркович** ме натовариха да приготвя това съглашение, което аз и направих в един акт от 20–30 члена.

Съдържанието на акта е в горенаведенния дух и прилагаше още, че католическите калугери и калугерки нямат **право** да се установяват в България под какъвто и да било предлог и да откриват богоугодни заведения или да ги поддържат. Въобще с този акт Българо-униатската черкова се поставя в пълна вътрешна независимост от папата. Единствените знакове на подчинението бяха: ръкоположението на архиепископа (или патриарха) в Рим и помянуванието на папата от тоя архиепископ.

Цанков и Миркович взеха тоя акт за изучение и казаха, че ще го представят по принадлежност. Ще видим що ще последува. Дотогава аз намирам, че трябва да се действува предпазливо. На моите другари, духовните, аз ще съветвам голяма въздържаност в словата и делата по тяхната служба, а на приходящите, с цел да се присъединяват, аз ще препоръчвам търпение и възчакване. С някои нетърпеливи сливненци и воденци аз вече употребявам тоя език и сдържам техните налягания.

Дядо Йосиф се тяготи от положението си и псува. Аз му посочвам, от една страна, опитванията на католическите свещеници, а, от друга, обстоятелството, че в негово име се държат сношения с пропагандата, а сам той не знае нищо от работите, и с това го приготвям за решителни стъпки в случая, когато приготвеното съглашение се отхвърли. Да се възпламени таквази дива и необуздана натура не е ни мъчно, ни невъзможно. Дядо Йосиф е готов на всичко.

Аз продължавам да слушам уроци от френцузки език при отца Фавернала. Сега той е още по-откровен пред мене и не престана да жалее за недоразуменията между униатското духовенство и тях – лазаристите и др. католически монаси и свещеници. По нямание що да му кажа аз го съветвам на търпение в надеждата, че скоро всичко ще се уясни и уреди. Той намира, че със сегашното униатско духовенство мъчно щяло да се дойде до съглашение, и затова предлага ми да ида в някое духовно училище в Париж и да се приготвя за ролята, която ще трябва да играя в съдбините на унията. Отговорът ми е, разбира се, че ще си помисля.

15 май 1861 г.

Цанков и Миркович се отказаха да искат потвърждение на акта, който ще определя отношенията на Униатското черковно общество към папата и западно-католическите учреждения въобще. Те казуват, че моите правила били таквизи обширни и поставяли униатската черкова в таквази пълна независимост от Рим, щото те не намирали за възможно да излязат пред надлежните лица и места с подобни предложения.

На моите възражения, че аз не съм поставял в акта нищо повече от онова, което е говорено и обещавано на духовните, които прегърнаха унията, те ми казаха, че друго е да се дават устни обещания, друго е да се подписва тържествен акт.

От целия разговор излезе явно, че тям се е обявило по един несъмнен начин, че подобни условия не можели да се подлагат на Рим и че в това отношение бил достатъчен първоначалният акт със заявлението, че униатите си запазват въсточните обряди. На моите забележки, че това е недостатъчно, че само с това не могат да се отблъснат вмешателствата на пропагандата и разните калугерски посегнувания, че ето още вчера бяха се появили няколко калугери и калугерки с предложение да се поселят в някои места на България и да отварят там учебни или други богоугодни заведения, че тоя наплив на услуги и предложения може да се отстрани само с изрични поста-новления, припознати и подписани от двете страни, и че без таквизи постановления той най-после ще обгърне цяла България – на тези забележки Цанков и Миркович отговарят с това, че не могат да предложат на папството условия като приготвените от мене.

Виждаше се, че те искат да направят нещо, особено като им се каза, че без тези условия няма възможност да се рекомендува пред народа унията и че е твърде вероятно, че движението ще си засъхне в корените без здрави и положителни уверения за народа, че неговата черковна самостоятелност и неговите въсточни обряди в нищо не ще се покътнат – но не бяха в състояние. И в тяхното държание се забелязва някакво недоумение…

Подир тазквози поставяние на работата, подир тая невъзможност да се постави униатството на здрави и неизменни основи, какво остава на нас, духовните, да правим? Да постоянствуваме в унията, то е не само да се осъждаме на безплодни усилия и деятелност, но и да съдействуваме за откъсванието на една част от масата на народа без полза (и даже за вреда) на самия народ. Всичките вероятности претеглени: към унията народът не ще прилепне, защото с нищо не може да се увери, че вярванията, обрядите и черковната му самостоятелност ще бъдат запазени, непочекнати, а без подобно уверение, основано на здраво съгласие, никой не ще бъде луд да оставя разклатената гръцка черковна власт за такава духовна власт, която е била страшна и за много по-големи и силни народи.

Идеята за покровителството от Запад чрез унията не е без обаяние, но и страхът от духовното робство под Рим и под йезуитизма не е от обикновените страхове. Тоя страх надминава по сила надеждите за покровителствувание и облекчение, особено ако няма покатоличвание.

Следува от всичко това за нас духовните, че ние сме тръгнали по път не толкова прав и на нас лежи длъжност да изправим неправилното и да принесем покаяние за греха си, като се отречем от едно поведение, което не е от добрите, правите и полезните. Ние трябва да напустим и разстроим униатското гнездо още отсега, догдето неговите действия за разцепление на народа още са слаби и неразширени. С това ние не ще се покажем твърде далновидни и предусмотрителни, но за то не ще си навлечем проклетиите на цял народ във вероотстъпничеството и предателство на народната черква.

Дядо Йосиф вече е готов да напусне това гнездо, но върху мястото, гдето трябва да побегне, още не се е решил. Нему се иска да побегне в Сърбия; но ще бъде ли там безопасен?

Прескоченият и оскърбен **Макарий** чака само удобна минута, за да се оттегли.

Поп Димитър се готви да си иде дома. Той ходи при А. Екзарха да му изпроси от Патриаршията разрешение да си иде в Балчик.

Поп Тодор изведнъж ще иде в черквата на Фенер, а троянският иконом не ще представи мъчнотии за своето оттегляние. Всичко това е добро и разрушително за унията, но гнездото все пак остава.

Престъпният загорски поп, **дякон Рафаил**, гръцкият владика **Неаполеос** и още един цинцаромакедонски дякон остават. Те не щат да чуят за оттегляние, защото нямат къде да идат или се боят от наказание.

Наистина, значението на тези лица в делото на унията е твърде слабо, но все пак ще послужат за закрепление на това гнездо, което трябва да се съсипе наведнъж и завсегда. Няма що да се прави, ще се действува в пределите на възможното.

От утре разтурванието ще се начене и на мърданията по градищата и каазите в полза или в противодействие на унията ще се тури край; защото с оттеглянието на духовенството с архиепископа Йосифа начело всеки ще се стресне и замисли. Дейците в полза на унията ще загубят кредит и кураж и ще притихнат за дълго време, ако не завсегда.

Ще угасне ли съвсем движението по приеманието на унията, или не, аз не мога да предскажа; положително съм обаче уверен, че разпространението на туй движение ще се пресече и отслаби. А засега и това е доста – да спази единството на народа да не направи от [него] две неравни части, чужди една за друга.

28 май 1861 г.

Комедията се свърши.

Духовенството се разтури и на унията развитието се спря.

Дядо Йосиф побягна със Славейкова **в Русия**, архимандрит Макарий премина на Фенер, поп Тодор побягна, поп Димитър замина за Балчик, аз напуснах униатския дом.

Подир този удар аз не вярвам вече, че унията ще може да се съвземе и да направи прогрес. Тя ще се влече като пребито куче, догдето съвсем изчезне при едно важно улучшение на народните съдбини. Всичкото й значение занапред ще се ограничи в ролята на плашило срещу Патриаршията и нейното сляпо упорство.

Аз напуснах униатския дом завчера, но не без гюрултия. Аз имах обяснения с Цанкова, Мирковича, Манола, Рафаила и други униатски водачи вкуп и малко остана да пострадам от ръцете им. Като ми приписваха по-голямата част от това, което стана в последните дни с униатското духовенство, тези хора люто ми се сърдеха и искаха да си отмъстят. Те ме заплашваха да ме **хвърлят от прозореца долу** (бяхме на четвъртия етаж), но не се опитаха да го направят. Аз бях се приготвил да се защищавам с един стол в ръцете. Впрочем не вярвах и не вярвам досега, че у Цанкова е имало мисълта да направи таквози нещо. Той е доста умен, за да разбира вредата от подобно нещо и за него лично, и за самата работа. Той е доста почтен за таквази мисъл. През всичкото време на съвместното **ни служение при унията аз съм го наблюдавал и съм забележил, че той служи безкористно и без грижа за себе си**. Догдето другите се ползуваха от сумите, които се отпущаха ежемесечно из касите

на пропагандата, **Цанков** ходеше със **скъсани кондури** и не се грижеше за друго, освен отгде да икономиса някоя пара, за да **издаде** вестника си „България" един път повече.

В едно само може да се обвини Цанков – в хитрост и в притворност. Там, гдето трябваше да се показва само една искреност и откровеност, там той употребяваше понякога хитрост и преструвка. Той представляваше някои неща не всякога тъй, както са си били, а както иде на общия план. Положението и страданията на народа му бяха близки и в грижите си за изцелението им готов беше да попреиначава работите. Към хората беше добър и внимателен.

Моето положение сега е твърде келяво. Парите ми се привършват и ази не зная що да правя. Едничкото нещо, що ми остава да правя, е да ида нейде да се уча, но где и как? Да приема предложението на лазаристите аз не ща, защото нито искам, нито мога да служа на техните цели. Да приема, а после да се откажа да им служа, това не ми се види честно. Да ида на бълг.[арската] черква на Фенер, там няма ни що да правя, ни с кого да се посъветвам. Подир изгнанието на владиците в метоха владее пустота и униние. Ще ми се да ида до руското посолство; но как и чрез кого да си отворя път?

20 юни 1861 г.

Обърнах се към Александра Екзарха. Той биде толкова добър, щото пое на себе си да говори на посланика, княз Лобанова, за мене и да настои да се изпратя в Русия. Днес г. Екзарх ми съобщи, че посланикът писал в Петербург за мене и че **аз мога да замина за Русия**. На ръцете ми се даде и едно писмо до одеския генерал-губернатор.

Аз се препоръчах като дякон на дяда Йосифа и макар да не беше ми това дотам приятно, приех го от немай-къде. През тези дни ще тръгна за **Одеса**.

29 юни 1861 г.

Тая заран излязох в Одеса и се наместих в една гостилница на гръцката улица. Одеса ме порази със своите широки улици и големи домове.

Тоя град е добър, богат, голям и много прилича по смешението на населението си на Цариград.

Животът е скъп, въздухът е пълен със ситен прах, който се вдига от улиците по причина на ветровете и движението на многочислените дрожки и товарни коли. Тоя прах виси над града като черен облак и премрежва дори лъчите на слънцето. Не може човек да се подаде на улицата, без да бъде изведнъж покрит с дебел кат прах. За избежание на това неудобство хората се обличат повече с дрехи от сив цвят.

15 юли 1861 г.

Видях се няколко пъти с настоятелството на „Българското общество" и му предадох писмото до генерал-губернатора, понеже не исках сам да го нося и да имам работа с лица вън от „Българското общество". Обществото ме прие „так себя" и се обеща да ми помогне да проживея до пристигание отговор от Петербург. Повече съчувствено се отнесе Конст. Ник. Палаузов. Него аз полюбих повече и всякога към него се обръщах в нуждите си. Той по-малко докачаше моята срамежливост и моята гордост, па ако щете, и самолюбие. Той с по-голяма готовност изслушваше моите представления и с по-голяма снизходителност разговаряше. Господ да му даде всяко добро. Добър е и Миронович, но докача с грубо чорбаджийските си обноски и обръщения. Аз при него не отивам.

За да премина уж по-лесно и да не се скитам из града като дякон, Настоятелството ме посъветва да ида да поседя в **мъжкия манастир** на Ланжерона при Одеса. Аз отидох и се наместих в една килия, но подир тридневен опит принуден бях да напусна тоя манастир. Освен килията друго не видях в манастиря и никой не ме попита гладен и жаден ли си, или не.

Против волята си аз се повърнах в града и се наместих при един българин, Н. Палаузов, на когото Настоятелството беше ме препоръчало, Сега си имам стаята и трапезата благодарение на Настоятелството.

30 ноември 1861 г.

Досега аз не бях получил никакво уведомление по просбата си – приемам ли се в някое духовно училище на правителствени разноски, или не? Аз се търкалях из Одеса и не знаех какво да правя. Грижите и безнадеждността бяха наченали да ме обземат. А от друга страна, стеснен досега от правилата българския домашен и обществен строг живот и поставен наведнъж в условия съвършено противоположни, аз се предадох на живот, който не беше съгласен ни с правилата на здравието, ни с условията на званието ми. Бог знае докъде можех да стигна в заблуждението си, ако една сутрина не беше ми се съобщило, че светейшият Синод благоволил да ми разреши да се приема на правит[елствено] съдържание в Киевската академия. Това съобщение ме изтръгна из дълбокото самозабвение и ме принуди да помисля и за работа. Не с неудоволствие аз тръгвам за Киев и напущам Одеса.

В прошението си да искам място в някое духовно училище аз не указвах на никое заведение и разбирах, че туй заведение трябва да бъде някоя семинария. По рекомендация обаче из Цариград св. Синод в разрешението си указва на Киевската дух[овна] академия. Разумът ми ме съветва да вляза в семинарията и да се приготвя за академията по-добре; но възрастта, честолюбието и бързанието ми надвиха и аз постъпих направо в академията, без изпит и без всякаква подготовка. Видеше се, че на мене гледат като на изключение и че са готови да ми правят всякакви снизхождения. Това ме още повече унижи в моите очи и като вярвах, че ме унижава и в очите на другите, аз начених да се чуждя от хората, па дори [и] от другарите си и да живея сам със себе си и със своите чувства.

Разтуха и облекчение намирах само в средата на нашите българчета. За академията и за нейното управление аз гледах да бъда колкото се може повече чужд. И тъй, сега аз съм студент, но не пълен и редовен студент, а нещо като волнослушающ.

Дядо Йосиф беше дошъл в Киев преди мене; той ме **прие добре** и ме обяви пред всички за негов **дякон**. Аз се помирих с тая мисъл и наистина минавах за такъв, ако и да си ходех в мирски дрехи. Дядо Йосиф пожела да облека попските дрехи и аз се съгласих; но когато той поиска мнението на Киевския митрополит, този последният обяви, че дрехите мога да нося, но че за да бъда дякон, трябва изново да се ръкоположа. Това ядоса дяда Йосифа, а на мене причини истинско удоволствие.

Моето предишно ръкоположение, ръкоположението от дяда Йосифа, **не се припозна** от руската черква и аз си останах белец. Дядо Йосиф не се противи вече да си ходя по светски и продължаваше да ми помага с каквото можеше.

Аз живея в академията и **с помощта** от дяда Йосифа преминавам **доста добре**. Класовете посещавам редовно, но полза от професорските лекции извличам малка; едно, защото без надлежна подготовка тия лекции са неуловими за мене; друго, защото не ми лежи сърцето на психологиите и гомилетиките. Мене ми се иска храна повече реална, аз я намирам в книгите извън академическия курс. Физиологията на Люиса и популяризацията на положителните науки в разните нови издания и в журналите „Съвременник" и „Русское слово" поглъщат не само всичкото ми почти време, но и всичката ми охота за придобивание познания. Академическите лекции в тяхната отвлеченост и в тяхната остаряла форма ми служат само като горчиво лекарство за възбуждение на апетит към друга храна. В друго време и при друго настроение тези лекции биха били за мене, който знаех „жития святих" наизуст, драгоценно приобретение; аз бих ги поглъщал с жадност и бих се мъчил да ги преобърна в капитал; днес те действуват на мене отрицателно и ме тласкат към други познания, които не ми наумяват предишното, а отварят пред мене нов свят, света на положителните науки.

Май 1862 г.

С мене се случиха през миналата зима два куриоза. Иностранците възпитаници в академията, като не можаха да търпят нечистото ядение на заведението, подадоха в правлението на академията прошение да ги освободят от тая трапеза и да ги оставят да живеят навън, като им дават отпусканото съдържание в пари. На това прошение се подписах и аз, ако и да бях още нов и не бях изпитал несгодностите на академическата трапеза. Впрочем „борша" с чървивите хамени бях ял вече много пъти. Аз се бях подписал Т. Икономов, но академическото началство обяви, че не познава Т. Икономов, но Т. Петрова, както било писано в паспорта ми из Цариград. По неволя аз останах в Русия Т. Петров на основание само на това, че паспортът ми ме назовавал тъй. Колкото и да разправях, че Т. Петров е писано от турския кятипин по неумение да напише Икономов, за правлението, па и за всичките руси аз си останах Т. Петров.

Друго. Като **бивш дякон** аз продължавах да си нося брадата. Според мене цели бради отпуснаха и няколко руски студенти. На началството това не се хареса и през февруари тая год[ина] се издаде от правлението заповед всички студенти да се съобразят с правилата на академията и се **отрекат от целите бради**. Трябваше или съвсем да бъдем бръснати, или да носим бакенбарди. Разбира се, че аз не се съобразих с това искание на академията, защото все още се надеях да ми припознаят дяконския чин. Като обявих, че академическите правила за брадите са установявани преди 100 години и не са имали пред вид иностранните студенти, а само руските, аз се отказах да хвърля брадата.

Моите занятия в академията не ме задоволяват. Аз посещавам понякога и университета. Естествените науки ме влекат и занятията в анатомическия театър не ме отблъскват. Какво хубаво щеше да бъде, ако можах да мина в университета! Но как и с помощта на кого да мина? Това ми е невъзможно. Аз ще се занимавам, както зная, и малко ще обръщам внимание на академическия курс. Занапред това ще ми бъде по-лесно, защото излазям да живея на квартира.

Без да отпуща пари, акад[емическото] началство обяви, че желающите от иностранците могат да живеят извън стените на академията. Аз ще се възползувам от това разрешение. Дядо Йосиф ми обещава една малка помощ, с която ще се мъча да премина, догде се разреши въпросът за отпускането на казионното съдържание вън от академията. С десет рубли на месец мъчно се живее, но аз ще се мъча да мина с тях.

2.4. ОТРИЧАНЕ ОТ ГРЪЦКИЯ ПАТРИАРХ И УНИЯТА

В: *Славейкова*, Светослава. Петко Р. Славейков. биографичен очерк. София: Бълг. писател, 1959, с. 72–80.

В Търново той[72] продължавал да бъде ръководител на борбата против тревненските чорбаджии. На 8.V.1858 г. отправил послание „до всичките еснафи в Трявна и до всеки един тревненец в село и в колибите" и ги призовавал на бунт против „тези царски хинаети и селски изедници, тревненски чорбаджии, седжии и каяфи", но той е сам, „като устранена стена сред морето. Отдето вятър да духне все нея блъска". Блъскали го чорбаджиите от Трявна, блъскал го протосингелът на Търновския владика Григорий – Милетий – за неговите критики във в. „България".

В отсъствие на владиката, Милетий го изправил на съд пред пашата и със съдействието на Филан чорбаджия „без много церемонии" го блъснали в тъмницата при убийците. На другия ден гражданите се събрали и отишли да молят пашата да го пусне на свобода.

Милетий настоявал и го принудил да даде „запис", че няма вече да пише „ни добро, ни зло".

В 1859 година Славейков започнал да изпраща редица критики във в. „България", под названието „Книжевни забележавания", за което съобщава в брой 2 от 1859 г.:

„Наумил съм от новата 1859 година да следвам, кога как ми времето

72) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Петко Рачов Славейков (1827–1895) – поет, публицист, фолклорист, политик

дава и занятията ми допущат, да правя разбор на статиите, които се вместят в двата наши книжевни органа, в „Цариградски вестник" и в „Книжиците", и то тъкмо в отношение на езика и още понякога в отношение на съдържанието им, ако те се покажат вредителни".
„За да пише човек добре – казва той – не стига да има добро перо и хубава книга. Трябва най-повече да има много разсъждения в духът си, много благородство в сърцето си и в чувствата добър вкус."

И най-силните таланти имат нужда от едно систематическо изучение, а в лишение от него, необходими са много четение, и много работение, за да може да достигне някой до едно възможно усъвършенствувание."

В **1860** година Славейков подписал нов договор за учителствуване в **Трявна**. В Цариград, Търново или Трявна той бил в самия център на борбата. Издавал календари, пишел статии, сатири, писма и прошения, пращал копия за махзари[73], събирал подписи и всячески се стараел да раздвижи духовете и да увлече народа в борба.

В началото на **март 1860** година в Цариград Славейков взел участие в тайното заседание, дето се взело съдбоносното решение, което учудва със своята смелост: на уречен ден в една мирна демонстрация българският народ тържествено **да се отрече от гръцкия патриарх**. Събитието станало на първия ден на Великден[74]. Същия ден, чрез махзар с 1 000 подписа, се съобщило на Портата за станалото в черквата. Министрите посрещнали благосклонно делегацията с махзара. Народът ликувал. Оттогава името на гръцкия патриарх не се споменавало вече в черковната служба.

За да се засили дейността по черковния въпрос, в началото на **1861** година в Цариград се свикал общонароден български събор.

На **24 май** П. Р. Славейков пристигнал тук като представител на **Враца** и **Севлиево**. Съборът обаче не постигнал никакъв резултат.

На **14 юли** с. г. починал султан Абдул Меджит и поради смъртта му настъпило затишие в черковния въпрос.

Временният успех на българите вбесил патриарха, който прибягнал до интриги и клевети, за да убеди Портата, че движението на недоволство у българите е дело на отделни лица, които подбуждат към бунт, а масите са чужди на това движение. Неговите интриги премахнали временното разположение на Портата към българите и състоянието на работите се влошило.

В този опасен момент много българи били тласнати към **унията**, като към изход от отчаяното положение.

73) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Махзар – публична декларация; донос.

74) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* На 3 април 1860 г. Иларион Макариополски, на тържествената Великденска литургия в дървения български храм „Свети Стефан" в Цариград, не споменава името на вселенския гръцки патриарх, а на негово изрича „всякое епископство православных", което се произнася само от предстоятел (патриарх, епископ или митрополит, или недогматично: ръководител, глава) на автокефална църква. Този ден е известен като Българския Великден.

Някои от дейците, начело с **Драган Цанков, д-р Миркович**, Н. Е. Сапунов, Ваклидов, поп Тодор и др. виждали в унията спасение и освобождение от гръцкото иго.

На **18.XII.1860** година около 200 души отишли при папския нунций в Цариград, монсеньор Брунони, и му подали прошение за приемане католичеството, при условие, че ще запазят славянският език в богослужението и старите обряди. На срещата присъствувал и арменският католически патриарх Хасун, който обещал да посредничи пред папата. Делегацията го помолила да иска и покровителството на Франция.

Още на другия ден турското правителство отговорили на арменския патриарх, че ще признае официално българската униатска черква. Портата гледала с добро око на раздорите между българи и гърци и особено на унията, която би откъснала българите от Русия и би ги поставила под **не** тъй опасното за Турция френско влияние.

На **25.XII.1860** г. се осветила набързо приготвената в една частна къща униатска черква.

Вестник „България" на Драган Цанков станал орган на униатите. В неговия брой 92 от 1860 г. бил напечатан актът за присъединяване към римската черква.

Бившият игумен на габровския манастир, осемдесетгодишният старец Йосиф Соколски, почти **неграмотен човек**, който по това време случайно пребивавал в Цариград, бил избран от униатите за глава на тяхната черква.

На 15 март една депутация го завела в Рим, дето папата го ръкоположил за униатски архиепископ на „съединените българи". Новината бързо се разпръснала в Цариград и смутила българите. Застрашена била целостта на българския народ и на българската черква.

Още преди да дойде на събора в Цариград, Славейков започнал борба против унията. Трябвало на всяка цена да се попречи на раздвоението на народа.

Във вестника на Раковски – „Дунавски лебед" Славейков отправял редица писма до Драган Цанков, в които го нападал и изобличавал, че е отишъл при „папищашите" и се отрекъл от своите.

Под Славейково влияние *Ваклидов* и архимандрит *Макарий* се отказали от унията. Старият Соколски бил съвсем разколебан. Важното било както той, тъй и редакторът на вестника им – Драган Цанков – да се отстранят. С тази работа се заел Славейков. Той склонил стареца да изостави всичко и с помощта на русите **на 8 юни** го отвел в Одеса.

> „Във вторник сутринта рано в 7 часа представителът П. Р. Славейков дошъл в българската патриаршия. Влязъл в одаята на Соколски и след ¼ час излезли заедно с един слуга. Вечерта, като видели, че Негово Преосвещенство не се върна, принудиха се да отворят одаята му… Негово Преосвещенство **взел със себе**

си императорския берат[75], златния кръст, енголието[76], всичките си антерии, общите пари, които бяха у него и една вехта скуфа. От това, разумява се, че това е бягание или открадване".[77]

След няколко дни мълвата за това изчезване се разпръснала и във вестниците, а в униатския вестник „България" се вдигнала страшна буря от нападки против Славейков. Работата отишла чак до съда.

За това събитие разказва Тодор Бурмов: „Тъй както беше настроен, **Соколски** с радост посрещна мисълта, която му се **внуши** – да остави униатската община и да замине за Русия. Заслугата да се внуши на дяда Йосифа тази мисъл принадлежи на П. Р. Славейков, който беше един от народните представители, дошли в 1861 година от провинцията в Цариград. Руското посолство чрез Найден Геров, беше подбудило Славейков да отведе Соколски в Русия."

Друг съвременник *Д. Паничков*, разказва:

„Вестник „България" беше запретен в Русия, но аз, като го разнасях из Цариград на спомощниците, все оставях и по няколко вестника от всеки брой в руското посолство. Веднъж като пак занесох вестници, дяконът от посолството ми даде едно голямо писмо за дяда Йосифа, комуто го и предадох. След три дни, един вторник, дядо Йосиф замина за Русия."

В едно писмо до Н. Начев Паничков казва между другото: „Тогава вапора тръгваше в сряда, а те със Славейков тръгнаха във **вторник**, 30 май."

В Одеса Славейков бил приет много добре от българската колония. Той се срещнал с членовете на българското настоятелство и с изпълнителите на завещанието на В. Априлов, с които отдавна бил в преписка. Срещнал се и с Раковски, с когото се познавал от Плевен, когато и Славейков бил секретар на владиката Доротей, а Раковски минал оттам.

След завръщането си от Одеса Славейков отново влязъл във връзка с все още пребиваващия в Цариград Найден Геров, с когото се срещал тайно. По писмата, които си разменяли, може да се следи продължението на борбата против другите водачи на унията.

След дълги увещания най-после Славейков склонил Драган Цанков да тръгне с него за Трявна и там да се установи учител с 10 000 гроша годишна заплата, от които 4 500 гроша щяла да му плати общината, а останалите – русите. Цанков взел парите и тръгнали заедно. Големият син на Славейков, Иван, осемгодишно дете тогава, си спомня как късно

75) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Берат – акт на султана на Османската империя, издаван под формата на указ или грамота за назначаване на служба, с който се предоставят или потвърждават права и привилегии (най-често от стопански или финансов характер). Бератът носи султанския знак „тугра" и се подновява (подменя) с възкачването на всеки нов султан.

76) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Енголие, енголпие или панаги – малка кръгла икона носена на гърдите на архиерея. На нея се изобразяват Спасителя, св. Богородица или свещени събития. Тя означава печата на вярата и нейното изповедание от цялата душа и сърце. Панагията произлиза от древните кутии или ковчежета, в които поставяли частици от св. мощи, текстове от Св. Писание и др. Носи се само от епископите.

77) В. „България", бр. 1 от 11 / 24 юни 1861 г.

една вечер двамата пристигнали в къщи. Цанков не можал да се задържи повече от един месец в това малко село, съвсем отдалечено от света и друга една вечер изчезнало от Трявна.

Ударите, нанесени на унията, успели. Главата на униатската черква бил отстранен; вестник „България" спрял. Свещениците и привържениците на унията се разпръснали и тя загубила съвсем значението си.

Каква е заслугата на Славейков за разтуряне на унията се вижда от писмото на Найден Геров до руския посланик в Цариград Лобанов-Ростовски:

> „Известният на Ваше Сиятелство българин Славейков – пише Геров – който съпровождаше епископ Йосиф Соколски при изпращането му в Одеса, съдейства с всичките свои сили също за убеждаване на цялото униатско духовенство да се възвърне към православието и все още работи, и не без успех, за окончателното унищожение на унията на българите със западната черква. При това той не щадил своите незначителни средства да постигне тази цел и сега търпи нужда..."[78]

Поради непрекъснатите борби с чорбаджиите, тяхната неприязненост и интриги, както и поради честите си ходения в Цариград, Славейков бил повечето без работа. Принуден да си потърси хляба другаде, през януари **1863** година той завел тежкото си семейство от жена, четири деца и пето на път в Ески Джумая, гдето го поканили за учител.

В бр. 40 на в. „България" от 14 януари 1863 г. една дописка от Ески Джумая[79] съобщава, че от две години се застроило ново. Недоволни от стария си учител, ескиджумайци поканили П. Р. Славейков, „който се и драговолно отговори, че е готов да дойде и днес-утре се очаква да пристигне. Надяваме се с ръкоплескания от всички граждани да се посрещне и според него всички да се заловим за ръка в знак съединения".

Отначало Славейков бил доволен от **Ески Джумая** и дори смятал да остане там завинаги. Но след едно нощно разбойническо нападения на къщата му той решил да напусне този град. Правил опит да се настани в Шумен (Коларовград), но като не успял, преместил семейството си в Търново и скоро след това го прибрал в Трявна. Той постоянно прескачал ту в Търново, ту в Габрово – все по народни работи.

Като учител в Ески Джумая Славейков започнал да издава в. „Гайда", който с прекъсвания излизал в Цариград всеки 15 дена – от 15 юни 1863 г. до 1867 г. Първият му брой бил приготвен още в Трявна.

В Ески Джумая Славейков редактирал четиринадесет броя от него. В началото „Гайда" е „сатиристический вестник за свестяване на българите", а по-късно, под натиска на властта, става „вестник за наука и забава".

„С Гайдата – пише негов съвременник – Славейков застава начело на един свой период, който открива достойно и завършва още по-достойно... Сатирическата „Гайда" на Славейкова се чете на времето си със същия възторг, с който бяха посрещнати първите трудове на самоука

78) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Архив на Найден Геров. Ч. 1, 1857–1870. София: БАН, 1931, с. 998.

79) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Ески Джумая – град Търговище. От 1573 до 1934 г. наименованието на селището е Ески Джумая.

писател. „Както казва „Гайдата" на Славейкова", „както казва Славейков в „Гайдата", беше станала обикновена приказка. Помня, че нашите учители ни даваха понякога като образци от книжнината и неща не само от „Смесената китка" на Славейкова, но и от неговата „Гайда"..."[80]

В 1864 година, преди да се установи в Цариград, Славейков бил известно време учител във Варна.

Интересни сведения по установяването на Славейков в Цариград ни дава **д-р Лонг** в едно писмо от **18.XI.1895** година до Иван Славейков:

> „Запознах се с баща Ви в **1860** г. Тогава и двамата бяхме млади хора. Неговата сърдечна доброта, пъргавост, поетичния му темперамент и верен усет за истинското, хубавото и доброто ме привлякоха към него. Завърза се веднага приятелство помежду нас, което никога не се наруши, както и доверието, което имахме един към друг през всичките тези години, пълни със събития. Аз открих гения му в употребата на матерния му език, сладостта, грацията и чистотата във всичко, що излизаше от неговото перо. Тъй като библейското дружество се канеше да преведе и да издаде светото писание на български език, аз предложих на другаря си д-р Ригс, който беше натоварен с тази работа, да се покани баща Ви за сътрудник в това важно предприятие. За тази цел двамата го посетихме през пролетта **1862** година в дома му в Трявна и се споразумяхме с него. Той започна да приготовлява черновката на български на Новия завет и във февруарий **1864** година се присъедини към д-р Ригс, Христодул Костович и мене да редактираме и приготвим за печат превода.
>
> Тази работа, която се извършваше в Цариград, стана причина баща Ви да напусне своето село Трявна и да се установи в голямата столица, за да извърши тази литературна работа през един от важните периоди на българската история".[81]

80) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Вж *Бобчев,* Стефан Савов. Преглед на Българский печат 1844–1894. – В: *Юбилеен* сборник по случай петдесетгодишнината на българската журналистика. София: Вълков, 1894, с. 37.

81) Арх. ф. П. Р. Славейков , п. XVIII, 5. II.

2.5. АРХИЕПИСКОП ЙОСИФ СОКОЛСКИ В КИЕВО-ПЕЧЕРСКАТА ЛАВРА.

Ст. Станимиров[82]

В: *Духовна култура*. Г. 31, 1930, кн. 42, с. 56–65.

Избягването на архиепископа Йосифа Соколски в Русия

На 14 април 1861 год. *Йосиф Соколски*, когото на 2 с. м. папа *Пий IX* ръкоположил за *архиепископ и апостолически наместник на съединените българи*, пристигнал от Рим в Цариград, гдето бил посрещнат много тържествено. Скоро подир това водителите на католическата пропаганда изходатайствували от султана (Абдул Меджид, който умрял на 13.VI.1861 г.) берат, с който новият архиепископ бил признат за *миллет-баши* (народоначалник) на българите-униати. Това обстоятелство стреснало дори и княза *Лобанов-Ростовски*, който по онова време бил руски посланик в Цариград и, като че ли, преди това малко се интересувал от въпроса за унията на българите с папата. Изплашен да не би българите масово да преминат в унията и с това да нанесат вреда на Православната църква, княз Лобанов заповядал да се вземат мерки за разтурянето на унията. В същото направление вече работели и водителите (народните представители) на българите в Цариград. Скоро, обаче, и руското посолство и българските представители се убедили, че нищо не могат да направят.

> „Она (мисията, руското в Цариград посолство) боролис ся унiею столько времени напрасно и без малейшаго успеха."[83] – казва Н. Геров в писмото си от 22.III.1865 г. до Михаил Александрович Хитрово (руски консул в Битоля, а по онова време в руското посолство в Цариград). – Като се намирали в такова отчаяно положение, българските представители решили да подирят човек, който да е познат на Соколски и да се ползува с авторитет пред него, та да го замолят той да въздействува на Соколски, да го склони да напусне католиците, които вече били започнали да го принуждават да въведе в униатската църква католическите догми и католическото „верую".

Вероятно, по предложение на пловдивския народен представител д-р Ст. Чомаков българските народни представители са решили тази работа да се възложи на руския вицеконсул в Пловдив, българина *Найден Геров*. Чомаков, вероятно, е знаел, че Соколски и нарочно е идвал в Пловдив да моли Герова да изходатайствува да го пуснат да отиде в Русия да събере милостиня за монастирите си (Соколски мъжки в Балкана и девически в Габрово) и заради това се е надявал, че в случая Геров ще има успех.

По решение на народните представители Чомаков в началото на м. май 1861 г. посетил княза Лобанова и от името на всичките българска

82) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Станимир Попстефанов Станимиров (1858–1943) – историк

83) „Из архивата на Найден Геров", кн. II. Издава Бълг. акад. на науките. София, 1914 г., стр. 685, писмо № 2623.

представители в Цариград го молил да извика Герова от Пловдив в Цариград, за да уговори Соколски да избяга в Русия.

„В 1861 год. Чомаков был лично у кн. Лобанова и просил его от имени прочих представителей выписать меня на время в Константинополь", пише Н. Геров в друго едно свое писмо от 24.I.1866 год. до поменатия Хитрово[84].

Геров бил извикан и дошъл в Цариград не по-рано от 17.V.1861 год.[85] Тук той с успех завършил възложената му мисия. На 6 юний 1861 г. Соколски бил вече на руския параход на път за Русия.

Сам Геров в първото от поменатите писма до М. Ал. Хитрово пише: „А поехал я в Константинополь (в 1861 г.) и на 20-й день после пріезда туда епископ Іосиф был на параходе на дороге в Одесу, и все духовенство уніатское возвратилось в Православие, так что не осталось священника, который бы служил в уніатской церкви".

А във второто от поменатите писма Геров пише: „И две недели спустя после моего прибытія туда унія начала распадаться, а чрез месяц Іосиф был уже в Россіи".

А в едно писмо от 11.VII.1861 г. до Николая Дмитріевича Ступин (руски консул в Одрин след Кримската война и голям приятел на българите) Геров пише:

„Устроив бягство епископа Іосифа Сокольскаго и всего почти духовенства уніатскаго, я бы мог попытатся об окончатель-ном уничтоженіи уніи, но не иначе, как *действуя через других, как делал и до сих пор*, (к. м.), чтобы невъзбуждать подозреніе уніатов против себя"[86].

В друго едно писмо, адресирано до руския посланик в Цариград – княз Лобанов-Ростовски – Н. Геров пише:

„По удаленіи из Болгарской уніатской церкви епископа Іосифа, Вашему сіятельству благоугодно было приказать употребить все средства *для убежденія и архимандрита Макарія възвратиться также к православію*" (к. м.)[87] Това писмо е от 4.IX.1861. В това писмо, адресирано, както се каза, до самия руски посланик, се изтъква, че след като Соколски бил убеден да напусне униатската църква и да избяга в Русия, на Герова било заповядано да убеди и архим. Макария да напусне унията. То не оставя място за каквото и да било съмнение, че именно Н. Геров е успял да убеди Іосифа Соколски да напустне униатската църква.

Но не само от писмата на Герова се вижда ролята му при изпращането на Соколски в Русия. Има писма и до Герова от лица, които, поради службата си, са имали възможност добре да знаят въпроса за избягването на Соколски в Русия, в които също се изтъква, че именно Н. Геров е убедил Соколски да избяга в Русия.

84) Н. Геров (така за по-кратко ще отбелязвам цитованата вече книга „Из архивата" и пр.) т. II, стр. 693, п. № 2623

85) Ст. Станимиров. „Архиеп. Иос. Соколски и опитите му да се възвърне в лоното на Православната църква", в „Сборник в чест на Васил Н. Златарски". София, 1925 год., стр. 423.

86) Н. Геров, т. II, стр. 340, п. № 2181

87) Пак там, т. I, стр. 997, писмо № 1641.

Тъй в писмото си до Герова от 23.VI.1861 год. поменатият по-горе Ник. Дмитріевич Ступин пише от Петербург:

> „Княз Болванов и Архиплутопуло[88] величаются, что они будто успели заставить Іосифа Сокольскаго раскаяться. Но Москва и Петербург, и вся Россія, кроме, может быт, Горчакова (*министър на външните работи в Петербург*, б. м.), уверены что эта заслуга принадлежит только твоему вліянію на эту личность"[89].

Сава Филаретов, бележитият софийски учител, който по онова време бил вече на руска служба, пише на Герова от Петербург на 16.VI.1861 г., между другото, и следното: „Дяду Іосифу се предложи да отиде в Москва или Кіев, где пожелае сам. Князь Лобанов споменува за тебе по тия работи с хорошей стороны. – Царьт се зарадва на това, както и сички други"[90].

По желанието на Николая Павловича Игнатиев, приемник на Лобанов в цариградското руско посолство, Ник. Д. Ступин прибавил в писмото си от 28.IX.1861 г. до Герова следующия постскриптум:

> „P. S. Сейчас Николай Павлович Игнатьев, прочитав это мое писмо, пожелал, чтобы я прибавил, что по възвращеніи сюда, он настоял у министра, чтобы ты был награжден орденом, за дело Дядо Іосифа"[91].

Министърът на външните работи взел под внимание ходатайството на Н. П. Игнатиев и представил Герова за награда с орден за заслугите му, принесени на православието с изпращането на Соколски в Русия.

Императорът – Александър II, който добре познавал въпроса за изпращането на Соколски в Русия, побързал да изпълни ходатайството на Горчакова, както това се вижда от следните думи на С. Филаретов в писмото му от 24.VIII.1861 г. до Н. Геров от Петербург: „Поздравявам Ви с орден, който Ви се изпраща днес"[92].

Въпросният орден Н. Геров получил в края на ноемврий 1861 год., както това се вижда от следващето писмо на Николая Павловича Шишкина (руски консул в Одрин) от 22.XI.1861 год. до Н. Геров:

> „Посылаю Вам, любезный Найден Герович, полученный мною со вчерашнею почтою пакет на Ваше имя, заключающій, судя по надписи, Вашего Станислава. Пользуюсь сим случаем, чтобы сія Монаршая милость была возвестительницею других милостей, более достойных Ваших заслуг"[93].

Тодор Бурмов в своя ценен труд: „Българо-гръцката църковна разпря" пише:

> „Така като беше настроен, той (*Соколски*) с радост посрещна мисълта, която му се внуши, да остави униатската община и да замине за Русия.

88) Болванов Дураковскій – Лобанов Ростовски (вж п. № 2182, стр. 340.) Архиплутопуло – Аргиропуло (гкавен драгоман при руското посолство в Цариград, грък и голям българомразец.

89) Найден Геров, т. II, стр. 338, писмо № 2512

90) Найден Геров, Пак там, т. II, стр. 586, писмо № 2512

91) Найден Геров, Пак там, т. II, стр. 344, писмо № 2184

92) Найден Геров, Пак там, т. II, стр. 588, писмо № 2514

93) Найден Геров, Пак там, т. II, стр. 880, писмо № 2933

Заслугата да се внуши на дяда Йосифа тази мисъл принадлежи на П. Р. Славейков, който беше, както видяхме по-горе, един от народните представители, дошли в 1861 г. от провинцията в Цариград. Славейков беше подбудило да отвлече стареца от униатската община руското посолство, чрез Н. Геров, руски вицеконсул в Пловдив, който тогава се намираше в Цариград."[94]

В. Теплов, който по „Неизданным источникам" писал съчинението си „Греко-Болгарскiй церковный вопрос", пише:

„Достигнув своей цели (*като ръкоположили Йосифа Соколски за архиепископ и апостолически наместник на съединените българи*), iезуиты охраняли вернувшагося в Цариград Сокольскаго с особым тщанiем и берегли его как зеницу ока, точно предчувствуя неустойчивость убежденiй новаго болгарскаго прелата.

Сердце их оказалось вещуном: прошло не более *пяти месяцев* (!?) (к. м.) после возвращенiя Сокольскаго в Константинополь, как снедаемый угризе-нiями совести за вероотступничество и мучимый сознаiем, что он сделался орудiем созданiя общины, которая от ныне, благодаря своему новому юридическому положенiю, имеет все средства, чтобы вести ожесточенную борьбу с православiем – Сокольскiй внял внушенiям болгарскаго патрiота Славейкова, не взирая на приставленную к нему почетную стражу, бежал из своего дома; на простом трехпарном каике прибыл он в Буюкдере – летнее местопребыванiе рускаго посолства."[95]

Без да помене нито дума за Н. Геров, Теплов по-нататък разправя за явяването на Соколски пред руския посланик кн. Лобанов-Ростовски[96] и завръшва разказа си така:

„Наградою же кн. Лобанова был весьма лестный отзыв об его образе действiй в этом случае со стороны покойнаго Императора Александра II и звезда св. Анны, присланная ему с первою же после разказаннаго происшествiя почтою, пришедшую в Константинополь из Росiи"[97].

Теплов в случая, освен че неточно определя времето на избягването на Соколски (*пет* месеца след връщането му в Цариград от Рим), но е

94) Т. Ст. Бурмов. Бълг.-гръц. църк. разпря, стр. 227., ср. Ст. Станимиров, ц. ст. в „Сборник В. Н. Златарски", стр. 423. – Нека отбележим, че по онова време Бурмов бил в Цариград, а с Н. Геров се познавал още от 1856 г., когато Геров с Рачински бил в Киев. Бурмов ги водил в Киево-Печерската лавра (вж Н. Геров, т. I, стр. 43, п. № 85). – Ал. Викт. Рачински бил доверено лице на кн. Василчиков, а после (от 1861 г.) руски консул във Варна. – Княз Виктор Иларионович Василчиков бил влиятелно лице в Русия и голям защитник на българите.

95) В. Теплов. „Греко-болгарскiй церковныи вопрос по неизданнiм источникам". С. Петербург, 1988, стр. 40.

96) Ср. Ст. Станимиров ц. Статия в „Сборник в чест на В. Н. Златарски", стр. 424.

97) Пак там, стр. 29; ср. В. Теплов. Княз Алексей Борисович Лобанов Ростовскiй. Биографическiй очерк. С. Петербург, 1897, стр. 8–13.; ср. Ст. Станимиров. Страница из живота и пр. В „Изв. на Истор. друж.", кн. VI, 1924 г., стр. 159–161.

и пристрастен: всичката заслуга той приписва на кн. Лобанов, макар че, както видяхме, Ст. Чомаков подтикнал княза да заработи тъй, както се работило (със съдействието на Н. Геров) и се постигнали добри резултати, и че Н. Геров ръководил цялата работа.

Също невярно излага този въпрос и *Йордан п. Георгиев*, който в статията си „Архиепископ Йосиф Соколски в Русия" пише: „То (руското посолство в Цариград) поставило стария познайник на дяда Йосифа, П. Славейков, да склони стареца да избяга в Русия и да се откаже от унията.

Положението на Йосифа Соколски било станало вече толкова несносно, щото само в една среща П. Славейков можал да го убеди да се съгласи на всичко, толкова повече, че дядо Йосиф отколе още като игумен мечтаял да посети Русия, да види нейните светилища и да изпроси разни потребици за своя беден монастир"[98].

Както е явно и Георгиев не поменува нищо на Герова. Освен това той казва, че Славейков *само в една среща можал* да убеди Соколски да се съгласи на всичко, но не посочва, от где черпи това сведение. Бурмов казва, че споразумението между Славейкова и Соколски „се установи лесно и в късо време"[99].

Д-р Хр. Т. Стамболски познавал Йосифа Соколски още от петдесетте години на XIX век (може би, от 1853 г., когато Соколски често пъти идвал в Казанлък и донасял на Стамболски подаръци от Габрово[100]). – В началото на м. ноемврий 1860 година Йосиф Соколски дошъл в Цариград[101], „на път за Русия по просия"[102].

По това време Стамболски бил ученик в императорското медицинско училище в Цариград и счел за нужно да посети стария си приятел. Соколски го посрещнал с думите: „Чуваш ли, Христьо-о-о, патрик ще стана". Когато Соколски, ръкоположен вече за архиепископ и апостолически наместник на съединените българи, се завърнал в Цариград, Стамболски пак го посетил. Сега вече Соколски не се радвал и хвалил, а завършил дългото си оплакване от положението си с думите: „Дотегнало ми е, Христьо"[103]. Стамболски, който през свободното си време винаги отивал в българските центрове в Цариград (Фенер, Балкапан, Галата, Пера и българо-униатската община[104] на *Юксек калдаръм*[105]), в началото на м. юний 1861 г. пак посетил архиепископа Йосифа, комуто на 1.VI. с. г. бил връчен султански берат за припознаването му за български народоначалник.

Соколски сега бил още по-недоволен.

„Радвам се на берата си, казал той, като крава на мъртво теле… Той ми прилича като пищов на гол корем". Когато ставал този разговор

98) Списанието на Българската академия на науките, кн. VIII. София, 1914, стр. 109–110.

99) Бурмов, ц.с., стр. 228.

100) Д-р Хр. Т. Стамболски. Автобиография, дневници и спомени. София, 1927 г., т. I, стр. 15.

101) Т. Бурмов. Българо-гръцката църковна распра. София, 1902 г., стр. 160.

102) Д-р Хр. Стамболски, ц. с., стр. 94.

103) Пак там, стр. 107.

104) Пак там, стр. 124–125.

105) Пак там, стр. 97.

(вероятно на 3 или 4 юний), П. Р. Славейков влязъл в стаята. След малко Стамболски си отишъл[106].

На 10.VI. с. г. Стамболски бил на Фенер и там се научил, че „Народният представител П. Р. Славейков убедил дяда Йосифа да напустне унията и, със съгласието и помощта на руския посланик княз Лобанов, откарал го на 6-того (6.VI.1861 г.) в Одеса, от гдето не се е върнал още Славейков... Сега разбрах, казва Стамболски, защо Славейков *посещаваше* (к. м.) дяда Йосифа[107].

А защото на Фенер (от Ив. Найденов) не можал да събере подробности по избягването на дяда Йосифа, Стамболски отишъл в Балкапан и там научил следното: „Найден Геров, руски консул в Пловдив, случайно находящ се в Цариград, се сговорил със Славейкова, стар познайник на дяда Йосифа, как-как да отстранят униатския патрик в Русия с посредничеството и покровителството на Лобанова.

Славейков възприел със самоувереност мисията да убеди дяда Йосифа с увещания, че горещото му желание от дълго време да отиде в християнска Русия да проси за Габровския монастир милостиня, одежди и други утвари, сега можало най-благополучно да се осъществи.

Действително, Славейков сполучил в тая си мисия много лесно, а още повече, като прибавил, че сам той ще го заведе и че руският посланик е турил на разположението им един царски (руски) параход да ги изкара в Одеса, гдето има толкова знатни габровци търговци, познати нему (на дяда Йосифа) и то без пара, без пул. А пък, както се видя при двете посещения на Христа (*Стамболски*) у converting стареца Соколски, последният бактисал (умрънало му било) от такъв *патришки* живот, дето нямал рахат (спокойствие) от Цанката (*Др. Цанков*), Манола и Цваклидова (Ваклидов), които го най-после и обрали, и от католишките патери, които го разигравали като мечка; тъй че Соколски е бил разположен да последва съветите на Славейкова и охотно се съгласил на това важно предприятие.

Споразумели се и за деня на отпътуването – 6 юний, вторник, в който день не щяло да има калабалък в *унията*[108]; а до тогава Славейков отнесъл в руската пароплувна агенция на Топхането едно по едно: короната, патерицата, енголпието и архиерейските одежди на стареца, който пък на 6 юний, сутринта рано, мушнал в пазвата си султанския берат и излязъл от унията, и без да го види някой, кривнал по улицата към Топхането.

Недалеч от ъгъла на улицата го чакал Славейков. Двамата слизат на Топхането и влизат във филуката (лодката) на руската агенция и от там с багажите си на руския параход, готов да тръгне и тръгнал за Одеса."[109]

Особен интерес представляват, колкото малко и кратки да са сведенията по интересуващия ни въпрос, които хаджи Димитър Паничков дава в писмата си до стария учител Н. Начов. Тези писма г. Начов използувал за статията си: „Дядо хаджи Димитър Паничков", напечатана в „Сборник на Калоферска дружба", книга II, София, 1924 г. Ето какво съобщава Паничков:

106) Пак там, стр. 132.

107) Пак там, стр. 133.

108) „Така бяха свикнали българите-униати да наричат свърталището си", д-р Гр. Стамболски, ц.с., т. I, стр. 126.

109) Пак там, стр. 133–134.

„...а когато бях в Цариград и печатах вестник България, а пък г. Драган Цанков, като списваше вестника, а че беше заминал за Рим за да ръкоположи при папата дядя Иосифа, та се бави един месец. Тогава поп Кръстю ми пише от Калофер и ме мъмри защо пиша лошо за калоферските чорбаджии? И мя мислял, че аз списвам в. България (когото списваше едно шумненче момче – Д. Константинов, който е и днес (*1902 г.*) търговец в Шумен).

Пращаше писма и на дядя Йосифа чрез мене, и пишеше ми на Пиши му, че тая работи сочи въз Заногата!!! В Калофер знаеш въззаногата Балкана къде Радивков мост до Марагедик, самодивско кладенче, че като фалираше някой утиваше си на Стамбул през Заногата, а не през Плачи камък, че ще го гонят и върнат кредиторите"[110].

В друго едно писмо, писано в Свищов на 26.X.1902 г. Дим. Паничков пише на Начива:

„Георги Димитров пише, че съм нарекъл унията „калпава вяра" и че не било вярно, от Калоферци да се празднува св. Кирил и Методий. След като побягна дядо Йосиф Соколски, бивши униатски владика, тогава се отделих от Д. Цанкова и си приместих печатницата от Галата – Санбенедето, та я занесох на Фенер на Българския метох и печатих „Български книжици", редактор Бурмов…"[111].

„Като побягна дядо Йосиф с руска поща, па и поповете се разбягаха, додоха на Фенер с Макария коприщеницат. Аз, като раздавах вестника, носях няколко броя на руското консулато. Често пъти ми даваше писамце запечатано руския дякон да го дам на дяда Йосифа.

Вестник България не са пущаше в Росия, но в канцеларията (при руското посолство, б. м.) вземаха 11 броя. Едно по-голямо писмо запечатано без плик занесох от дякона на дяда Йосифа, на утрето, доде при мене дядо Йосиф на печатницата ми – той често дохождаше – и помоли ме да му дада едно момче от работниците ми да му служи, че имаше при мене в печатницата ми нещо до 24–25 работници, между които беше и Петър Карапетров, сега той е в София в окръжния съд, тогава малко момче, и др. Дадох на дяда Йосифа едно Копривщенче.

След два дни дядо Йосиф замина с руска поща за Одеса с момчето, то беше вторник на *30 майя* (sic!), тогава руската поща тръгваше в сряда, но тая поща вапора тръгна във вторник вечерта. Славейков ходи с вапора[112] до Одеса само.

После, гърците паликарета викаха по кюприята моста и по сокаците: „Изгубил са е Българския униатски патрик, който го намери, има голям бакшиш". Па даже и садразамина Али паша попита Лобанова, как тъй пощата ви замина още във вторник бързо, а не в сряда?"[113]

Като оставим без внимание неточностите в подробностите (напр. 30 май вместо 6 юний), които непременно се дължат на това, че Паничков писал писмата си до Начова след повече от 40 години от избягването на Соколски, разказът му изобщо е верен. Както и г. Бурмов и Стамболски,

110) ср. „Сборник на Калоферската дружба", кн. II, стр. 108.

111) Преписано от оригинала

112) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Вапор (остар.) – параход

113) ср. „Сборник на Калоферската дружба", кн. II, стр. 106–110.

Паничков не говори за ходенето на Соколски в лятната резиденция на руския посланик в Буюкдере и за срещата му с Лобанова. Ето защо трябва да допуснем, че Теплов, който писал и биографията на Лобанова, е измислил този разказ, за да величае Лобанова.

Въз основа на всичко до тук изложено работата по избягването на архиепископа Йосифа Соколски в Русия трябва да се представи в този вид: след възвръщането на Соколки в Цариград, и руското в Цариград посолство, и българските представители видели, че, ако Соколски **остане** при българо-униатската църква, това може да има **пакостни последствия преди всичко за българския народ**, който ще се раздели в религиозно отношение на две части, а по-нататък и за православието изобщо, от което ще отпадне една част, а може би, по-после и целият български народ и заради това решили да го отнемат от униатите.

Дълго те работили, ала нищо не свършили. Тогава д-р Ст. Чомаков отишъл при руския посланик и от името на намиращите се в Цариград български представители го помолил да възложи на Н. Герова да убеди Соколски да напустне унията[114].

Посланикът изпълнил ходатайството на Чомакова. Н. Геров се заловил за работа. За да не възбуди против себе си подозрение у униатите, чрез **Славейкова убедил Соколски** да избяга от „унията" и заедно със Славейкова да отиде в Русия, с каквато цел той и дошъл в Цариград още в началото на м. ноемврий 1860 година. Рано сутринта на 6 юний 1861 г. Соколски тайно напуснал „унията" и, придружен от причакалия го на улицата Славейков, отишъл в руската параходна агенция. Очевидно, предупредени от посолството, чиновниците направили на Соколски всички улеснения и той заедно със Славейков безпрепятствено се качил на руския параход, който в същия ден заминал за Русия.[115]

114) Стамболски не поменува името на Чомакова

115) Като говори за заминаването на Соколски за Русия, **В. Теплов** на стр. 47–49 на ц. с. казва, че **Соколски с лодка** отишъл от Галата в Буюк-дере, гдето била лятната резиденция на руския посланик; че паднал на колени пред посланика и го молил да го отърве от езуитите; че посланикът (Лобанов-Ростовски), като го видял облечен „в фіолетовом одеяніи и таких же чулках", се отказал да говори с него, докато **не се преоблече** като православно духовно лице и пр. (вж и у нас в „Страница из живота и дейността на Соколски", с. 160–161 и „Арх. Йос. Соколски и опитите му и пр., с. 424). Всичко това е измислено от Теплова. При една среща с Д-р Хр. Стамболски аз го запитах дали Соколски в Цариград се е обличал като католически прелат „в фіолетовом одеяніи и таких же чулках"? – „Не, отговори ми той, в Цариград Соколски се обличаше тъй, както се обличат и всички **православни духовни лица**". Подир този отговор аз започнах да се съмнявам дори и в това, дали Соколски се е срещал с Лобанова. По-вероятно ми се вижда предположението, че Соколски **не се е срещал** с Лобанова.

2.6. ДРАГАН ЦАНКОВ И УНИЯТА

2.6.1. ДРАГАН ЦАНКОВ

Стоян Чилингиров

В: *Български* писатели: живот, творчество, идеи.
под ред. на М. Арнаудов. Т. 2.
София: книгоизд. Факел, 1929, с. 175–185.

2.6.1.1. ДРАГАН ЦАНКОВ (1828–1911) – МЯСТОТО МУ В НАШЕТО ВЪЗРАЖДАНЕ

Отдал се само на политическа дейност след освобождението на родината си, в държавното и културното строителство на която взема живо участие ту възвеличаван като герой, ту преследван като зломишленик и пакостник, но винаги чувствуван между най-първите от първенците на своя народ, неговото дело през епохата на нашето възраждане остана почти забравено. И то не защото е заслужавало подобна участ, а защото интересите ни към събитията на днешния ден не са ни позволявали да надзърнем в страниците дори на най-близкото си минало. А надзърнем ли в тях, Драган Цанков ще се очертае пред очите ни с всички ония характерни белези на българския неспокоен дух, с който са се отличавали неговите съвременници, поставили благоденствието на българското племе пред сгодите на собственото си безбедно и безметежно преживяване. Тогава ще го схванем и като равен на малцината наши великани от възродителната епоха на българския народ, възвели неговата челядна, обществена и черковна доброчестина до степента на култ.

...Такъв един копнеж постига и Др. Цанков с основаването на своя собствена печатница, откриването на която бърза да оповести с отделно печатно известие от 22/3 октомврий 1857 год., в които между другото казва:

> „Българският народ не е имал до сега книгопечатница, която да е можала доста да му посрещне най-законните и най-главните нужди. С това ние се изключвахме от другите народи, които се намират у турското царство, и това беше малко срамота за нашия народ, но да кажем правото, че тая погрешка не беше от великодушието на нашите господари, и най-много пък от Султана Абдул Меджида. Не, тая погрешка ставаше от други."

Печатницата на Цанкова ще бъде не само едно техническо заведение, но и една лаборатория на духа, в която ще работят едва ли не на еднакви начала и с еднаква ревност както съдържателите на печатницата, така и книжовниците отвън. Но, за да се извърши това по-успешно, Др. Цанков взема инициативата да се основе още същата година една ученолюбива дружина под името „Община за българската книжнина". Освен това тази община си поставя задачата да подпомага българските училища и църкви с книги, да подпомага за събирането и разработването на народната ни книжнина, както и да подбужда учените българи да си изказват мислите по въпросите за нашата духовна и политическа свобода.

За постигане на тия така широко начертани задачи общината пуща през **1858 год.** един „Месецослов", в който Др. Цанков помества своя „*Поглед върху българската история*". След две години излиза втория „Месецослов" за годините 1858 и 1859 год. И двата месецослова се отличават със своя разнообразен и грижливо подбран материал.

На следната година пък – **1858** – общината пуща първата книжка от своето списание „*Български книжици*", което просъществува цели четире години – от 1858 до 1862 год. За редактори то е имало: най-напред Д. Мутев, после д-р Ив. Богоров, Г. Кръстович и пр. А сам Цанков, година след започване на списанието – **1859** – излиза със своя личен орган „**България**".

Печатницата, издръжка на съдружнически начала с Боян Мирковича от гр. Т. Пазарджик, се е помещавала под храма на католическия мънастир Сан Бенедето на Галата. Едновременно Цанков е преподавал няколко часа седмично български език във френското училище на Бебек, което му дало възможност да се сближи с лазаристите. Това училище, благодарение на енергичния му директор Борѐ и на настъпилите след Кримската война условия, било посещавано от много българчета, дошли из разните краища на България.

2.6.1.2. РУСИЯ И ИЗТОЧНОТО ПРАВОСЛАВИЕ НАЦИОНАЛНИ ДОМОГВАНИЯ НА БЪЛГАРИТЕ

И тъкмо тия две причини – близостта му с лазаристите и новият политически курс, възприет от централната турска управа – заставят Цанкова да се яви проповедник още с първия брой на своя в. „България" на една нова политическа и черковна ориентация, която, най-малко, ще обособи българите като отделен народ в пределите на турската йерархия с право на своя самостойна черква, с народна черковна история и с изгледи за политическа независимост. А тъкмо руската политика, към която бяха обърнати очите на всички българи до Кримската война, не даваше изгледи за такива придобивки.

В желанието си да запази поне отчасти своето влияние върху балканските християни, почти заприщено с подписания в Париж на 1856 год. мир, Русия трябваше да обърне всичкото си внимание върху фенерската патриаршия, обединителка на тия християни, към каквато народност и да принадлежат те. Тя вярваше, че само чрез патриаршията ще може да се бори с неприятелския лагер: с католишките и протестантски пропаганди, които заплашваха жизнената и мощна хомогенност на православието, закрили зад своите верски домогвания чисто политически и икономически задачи.

За Русия, следователно, не оставаше нищо друго, освен да тръгне по същия път на своите западни противници и да обърне религията в средство на политиката.

Руската политика възприема религиозния принцип по отношение всички народи от православна вчера, принцип, който става неизменна традиция и крайъгълен камък във всичките ѝ дипломатически акции. А 19 в. беше възвестил вече друг принцип, който не остана чужд и за

българския народ, особено за по-първите му синове – тоя на националното обособение. Затова и техните религиозни копнежи за независима черква се явяват само маска за политическите им цели: те почват да виждат в църковната организация най-удобното средство да се обединят народните маси и да се даде на народа единство, което му липсвало.

Искало се е само да се намери смелчак, който като демаскира чуждите политически домогвания под плаща на религията, да разкрие картите на българите, които чрез черковната си независимост бленуват да се самозапазят като народ, като самостойно цяло, а не като съставна част от друго, чуждо за тях единство, образувано в името на каквито и да било религиозно догми.

И тоя смелчак се явява в лицето на Др. Цанков.

Живял в Австрия до и след борбите на полско-унгарската уния за държавна независимост, той не е могъл да не се зарази от нейните политически тенденции, както и ония чувства на неприязън към руската политика, с които страдаха и умряха полските и маджарски борци за свобода. А тия въздействия над него не са се прекъснали и в родината му, дето намериха подслон под неволната закрила на турската власт около 2000 емигранти, начело с Лайош Кошут, генералите Бем, Дембински и др. Там по-отрано пък се подвизавал Чайковски, известен на широките народни маси с турското си име Садък паша, основател на прочутия Казак-алай и страстен проповедник на федеративна турско-славянска държава под скиптъра на султана.

Голяма част от тия емигранти се настаняват на турска служба, като приемат и мохамеданството; останалите пък се явяват пригоден елемент, особено поляците – и поради племенната си и езикова близост с българите – за чуждите иноверни пропаганди.

Техният лозунг е, че всичко зло иде от православна Русия, който напълно хармонира с лозунга на българите: нещастията на българския народ се дължат предимно на православната фенерска патриаршия. И от тия два лозунга се изковава трети: борба срещу Русия на политическа почва, като се измени макар за известно време на покровителствуваното от нея православие.

Не по-малко са повлияли и лазаристите върху решението на Др. Цанкова да направи от българския църковен въпрос един въпрос не от вътрешно, а от външно политическо значение. Папата чрез тях се е надявал да разшири своята власт над Балканите, а западните велики сили – чрез тази духовна власт на папата да направят по-мотивирана своята намеса във вътрешните работи на Турция, като същевременно отбият руското влияние върху подчинените на Турция православни християни.

2.6.1.3. ПОДБУДИ НА Д. ЦАНКОВ ЗА УНИЯТА. СЛУЧКАТА В КУКУШ

Добре пресметнал тая кръстосаност на чуждите интереси, Цанков решава веднага, без предварителна и широка подготовка, въпроса за религиозната принадлежност на българите и чрез нея за тяхната черковна свобода. Той знае, че колкото по-изненадано бъде поставен тоя въпрос, толкова по-голямо впечатление ще направи той и на едната, и на другата страна. Най-малко ще извади руската дипломация от инертността, в която се е намирал до тогава, като я застави да вземе по-активно и по-определено отношение към българите. Че е тъй, идат да ни подкрепят думите му: – той прибягнал към нея като към „буря срещу бездейността на руската дипломация" (Матвеев, Болгарія и пр. стр. 101[116]).

А и папският престол, подкрепен от западните католически държави, особено от Франция, ще направи потребното, за да се дари българският народ с повече правдини.

Няма да останат назад и протестантските държави начело с Англия, религиозните пропаганди на които спечелиха не малко привърженици и между първите българи.

Има основания да се твърди, че техен човек е бил до известно време и П. Р. Славейков (Стамболски, Автобиография, I, 90[117]). Защо, най-сетне, да не се прибегне и до това средство, когато се знае, че в миналото българските царе не веднъж са прибягали до него, било в изгода на своя трон, било в изгода на българските държавни интереси и то винаги при остри конфликти с византийската черква, наследница на която се явява гръцката патриаршия?

Не са изпуснати из предвид и политическите интереси на Турция. Ориентирана към Франция, Цанков е дълбоко убеден, че тя, най-малко, ще погледне благосклонно на унията, която ще отдели българите от русите, и намесата на Русия в турските работи неминуеми ще прекъсне.

По-нататък Цанков знае, какво ще стане. Ако надделее западната дипломация, подкрепена от Рим, българската народност ще бъде припозната, макар и под лоното на другата черква; ако надделее Русия – патриаршията ще трябва да отстъпи, което, в същност, значи пак официално припознаване на българската народност със свои собствени интереси и тежнения. Не ще съмнение, че по-изгодно от гледището на славянските и на православните успехи е второто решение, но и първото не е за пренебрегване. Трябва само да се чака сгоден случай, за да се откаже българският народ от Рим също тъй, както се отказаха по-късно армено-католиците, както са се отказвали някога и българските царе.

Отначало Цанков не открива своите планове за прегръщане на унията, но не се отказва от ловки агитации, особено между цариградските българи, било чрез печата, било чрез лични срещи с тях. Така той

116) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Вж *Матвеев*, Павел Александрович. Болгария после Берлинского конгресса. С. Петербург: тип. В. С. Балашева, 1887, с. 101.

117) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Вж *Стамболски*, Христо Танев. Автобиография, дневници и спомени на д-р Христо Танев Стамболски. Т. 1: 1852–1868. София: Държ. печ., 1927, с. 90.

успява да се събере около себе си младите, които пленявал, защото бил „откровен, свободомислещ, свободолюбив", качества които рядко имали в онова време „някои хора". Тачели са го и са го уважавали също и старите българи: чорбаджиите, тежките търговци и банкерите. Той е говорел всякога „пламенно, убедително и искрено". Па и казаното от него било казано, и думата му била дума до там, че понякога правел впечатление на човек „дързостен и решителен" (в. *Съгласие*).

В това време става едно неочаквано за българските първенци събитие, което указва решително влияние върху хода на унията.

Кукушани, недоволни от своя грък владика, срещу когото протестират от години подред против патриаршията с молба да се прати други – българин, подават на 12 юний 1859 год. прошение до папа Пий IX, с което го молят да ги приеме в лоното на католическата черква.

Цариградският патриарх се стресва от тази им постъпка и повиква при себе си първенците българи от Цариград. На тях той обещава, че ще ръкоположи българин за владика на Кукушката (Полянската) епархия.

Цанков, който наблюдава всичко с трепетен интерес, пише на 12 септемврий покрай другото и следното:

> „Но ако примерът, когото жителите на Поліана дават на сичкити ни Българе ся подражяй на сякъде, доброто ще стане главно. Тогава ные не само ще сме по-силни с подпорката и взаимното насърдчаваніе, които сичкити наши Българи ще си дадат, но още и което е превъсходно полезно, за да не речем нуждно за сичкіят ни народ, Негово Святейшество Пій IX ще може да постави нашата църковна іерархія и с тоя начин да даде на нашето вероисповедно положеніе една твърда основа връх която – под сянката на Августіят Скиптър на Негово Величество Султанът – ние ще положим нашето доброденствіе и нашата бъдна величина".

Но до официално обявяване на унията още не се пристъпва. Цанков се задоволява само с проповеди за нейната положителност, като пуща не само пламенни статии в нейна полза, но прибягва и до оборване авторитета на всички български първенци, които по една или друга причина не са за нея. А противниците й не са малко.

Пръв се обявява против нея **Гаврил Кръстевич** с една статия в „Български книжици". А в едно писмо от 3 август 1859 г. до Т. Бурмов, като говори за лошото впечатление от проповедите в полза на унията, моли го да се обади и той, защото го смята „най-способен" да й се противопостави в печата.

Против нея се обявява и **Ботьо Петков** от Калофер. Веднага взема страна срещу Цанкова и Раковски. Докато по-рано го държи в течение на своите книжовни планове и намерения, сега той не може да намери думи, с които да го наругае и нахули в своя „Дунавски лебед".

Причините на тая опозиция срещу Цанков не са всякога от верски и църковен характер. Мнозина от неговите противници се обявяват и за врагове на унията чисто и просто от боязън да не би тя да предизвика разцепление в народните маси и с това да тури кръст върху току-що окопитилото се народно съзнание. Ако не е бил този страх, трябва да се предполага, че поне враждата между очерталите се два лагера – привърженици на унията и привърженици на православието – не би била толкова ожесточена.

2.6.1.4. ОБЯВЯВАНЕ НА УНИЯТА. БЪЛГАРСКАТА КАТОЛИШКА ОБЩИНА И ЙОСИФ СОКОЛСКИ

Цанков не чакал времето да разреши сложения въпрос, а иска да изпревари събитията.

Затова на 18 декември същата 1860 год. ведно с **д-р Мирковича** и с повече от 2000 души българи подава молба на папския заместник. Държат се възторжени речи и от двете страни, започват се хвалебствия, опее се Te Deum и пр. В продължение на 6 дена, благодарение енергията на Цанкова, долният етаж на една арменокатолическа къща се обръща в храм и на 25 декември се извършва първата католическа служба.

Още същия ден армено-католишкият патриарх Хасун уведомява министра на изповеданията Али паша за станалото и го помолва правителството час по-скоро да припознае българската католишка община.

Ако и да е било очаквано от цариградските българи, обявяването на унията произвело потресно впечатление. Почти всички се питали, дали наистина е станало то и са се мъчили да обмислят начините и средствата, чрез които би се осуетил по-нататъшният и по-широкият успех на тази постъпка. Три дни подред се е движила на тълпи, на тълпи безкрайна върволица от български еснафи, търговци и работници по улиците на Фенер, всички обхванати от безпокойство и грижа за народното дело.

Най-сетне, на 22 декември, Иларион свиква голямо събрание от общинарите, комисарите и от по-бележитите търговци, еснафлии и младежи, които осъждат водачите и причинителите на унията. Разискват и съдържанието на едно възвание към българския народ, с което го подканят да не последва заблудените свои синове.

Страшно се разтревожва наново и руската дипломация, която почва да чувствува, че губи почвата под нозете си. И, за да изпълни своя дълг, тя се залавя на всяка цена да запази ценните връзки на Русия с източните православни народи, особено с българите, които връзки са образували винаги същината на руското влияние върху сърелигиозните народи на Русия.

Но Драган Цанков не само продължава да упорствува – той отива и по-нататък, дълбоко уверен, че неговото предприятие ще го доведе непременно до очакваните резултати. Пък и няма, от какво да се бои: сам той и другарите му са вече под закрилата на папата и на Наполеона до там, че той вече може свободно да открие фронт и на турците, към които по чисто тактични съображения е гледал да бъде винаги угодлив – те не могат да му спрат вестника, нито да му закрият печатницата, защото тя се намира в оградата на католишкия мънастир, следователно, намира се под покровителството на Франция.

И с тая увереност той, начело с Евгений Борѐ завежда след три месеца Йосифа Соколски в Рим, дето последният бива ръкоположен за архиерей. Папата им обещал да го направи и патриарх на българите, но тогава, когато униатите стигнат до 500 хиляди души. Въпреки това, обаче, beratът, издаден от турското правителство, го произвежда своеволно за такъв.

Сега всички условия за затвърдяването на унията са на лице: тя не само има свой духовен началник, не само е припозната от официалната турска власт, но се ползува и със симпатиите на всички западни велики сили.

Едничкият й главен недостатък е, че начело е поставено лице, което със своята простащина, неодялани маниери и почти класическо невежество почва да отблъсва от себе си и униати, и католици.

Раздвижва се още повече и Руското посолство, което решава на всяка цена да премахне Йосифа Соколски от заемания пост и тъй да запази влиянието си над българите, като с една смела постъпка ги отърве от един нежелан натрапеник.

С тая смела постъпка се натоварва драговолно П. Р. Славейков в съгласие с руския посланик Лобанов-Ростовски[118]. Той отива при Соколски, с когото се познавал отколе, представя му се за верен човек и му съобщава, че целият български народ заедно със заточените владици приема унията и го припознава за български патриарх.

> „След туй го поканил да идат на събранието в Буюк-дере, дето всички го чакали. Трябвало, обаче, Соколски да си вземе грамотата от папата и берата от султана, за да се прочетат. Без да се досети, Соколски взема книжата в една чанта и двамата стари приятели тръгват за уреченото място. Една лодка, приготвена от руското посолство, чакала на морето. Тая катерка вместо в Буюк-дере ги извежда в един руски параход, нарочно приготвен от Найден Геров, руски консул в Пловдив, и други българи, руски възпитаници. Щом приятелите влезли в парахода (6 юлий), последният вдигнал котва и потеглил за Одеса."

Според едно допущане, това отвличане е мнимо: то е станало със съгласието на самия Соколски, който самоволно се бил отказал от униатството (Н. Станев, България под иго, стр. 241–242[119]).

Скоро в руското посолство се отказва тържествено от унията и Драган Цанков (62–63 год.), последван и от другите видни членове на униатската черква, за да станат отново те нейни най-ревностно крепители и борци за независимостта й от цариградската патриаршия.

118) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Алексей Борисович Лобанов-Ростовски, княз (1824–1896) – политик, дипломат

119) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Вж *Станев*, Никола. България под иго. Възраждане и освобождение 1393–1878. София: Придворна печ., 1928, с. 241–242.

2.6.1.5. КРАЙ НА УНИЯТА. РОЛЯТА НА ЦАНКОВ

Тълкувана различно тая постъпка, тя докарва не малко неприятности на Цанкова, срещу които може да устои само един твърд характер и едно бистро и съзнателно пресмятане на обстоятелства, както и едно чудовищно търпение да се дочака желания край на така рискувано предприетото дело.

Едни са отдавали унията на чисто користни подбуди, други на Цанковото желание да играе роля, ако ще и пакостна за родината си, трети на инат и озлобление.

Раковски пък в „Дунавски лебед" го нарича просто на просто, „недостойнаго подкупника и придателя отчества, заблъденаго Лъже-Българина".

А в същност нито едното, нито другото е било вярно.

Много от неговите съвременници и то тия, които го познават най-добре, твърдят, че той не е получавал дори парична подкрепа за вестника си от лазаристите. Инак той не би го отстъпил през м. май 1861 год. на Хр. Ваклидов, за да го поеме наново през април 1862 год.

Сега Цанков наистина е получил някои и други помощи от униатската община, главно от поляците, но те са били токова незначителни, че той се вижда принуден да спре вестника си през 1863 год., след като изкарва четвъртата му годишнина. Често Цанков е нямал и 5 пари, за да мине моста.

Така беден става и брат му Стамат, който иждивява за издаването на „България" всичкото си състояние от 50,000 гроша. Цанков никога не е бил човек, който се подкупва.

Бил, обаче, „решителен и инатин" (в. Съгласие). Като „изпитан патриот" го смята и Ат. Илиев (Спомени, стр. 175[120]). Далеч е от мисълта да допусне у Цанкова каквато и да била користна заинтересованост в делото на унията и неговият съвременник, съидейник, а известно време и върл противник П. Р. Славейков.

Изиграли така ролята си в църковния въпрос, а, може би, останали и без средства, Цанков и другарите му се виждат принудени да подирят служба от турската държава, на която не малка услуга пренесоха със своята дейност, като волно или неволно улесняваха нейната игра между западните сили, Русия и патриаршията. Миркович заема длъжност във Видин, а Драган Цанков в Свищов. Само Хр. Ваклидов излиза вън от пределите на Турция и отива в Браила, дето почва в. „Българска пчела".

120) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Вж *Илиев*, Атанас Трифонов. Спомени. София: БАН, 1926, с. 175.

2.6.2. ДРАГАН ЦАНКОВ – ПРЕДСТАВИТЕЛ НА БЪЛГАРСКИЯ НАРОД

2.6.2.1. ПОКРОВИТЕЛЯТ

В: *Пеев*, Петко Петков. София: печ. Стоп. развитие, 1944, с. 48–58. (Библиотека Прослава. Нашите водачи ; г. 2, кн. 5)

Отблъснал възможността да намери подкрепата на Русия и убеден, че българският народ има нужда от **силен покровител**, Драган Цанков все още търсешстае тоя толкова желан покровител. Но тъкмо при това търсене случи се нещо съвършено дребно, което се указа съдбоносно.

Когато Драган Цанков пристигна за пръв път в Цариград неизвестен и непознат, а при това влачещ и своята печатница със себе си, когато най-сетне след продължителни постъпки той получи толкова очакваното разрешение за откриване на печатницата, пред него се изправи въпроса: къде да я настани?

При ония материални възможности, с които разполагаше това първо по рода си печатарско предприятие, за неговия ръководител не беше лесно да се справи с тоя въпрос. И когато му се откри възможност да настани своята печатница в същата сграда, в която се помещаваше католическият манастир Сен Бенедето, той не се подвоуми нито за миг да приеме гостоприемството.

И тъкмо това **случайно гостоприемство** се указа твърде скоро съдбоносно за него. Намерил се в католическото гнездо по едно време, когато борбата между българи и гърци бе в своя разгар и когато сам той бе непримирим противник на гърците, когато търсеше покровител силен и могъщ при започнатата неравна борба, той бе особено затрогнат, когато намери **не само съчувствието** на католическите среди, но и тяхната **морална подкрепа**. Французкият вестник в Цариград „Presse d'Orient" не само даваше отзиви срещу безчинствата и злоупотребленията на гръцкото духовенство, но често излизаше с твърде остри статии, с които се атакуваше гръцката патриаршия.

Тази идейна връзка беше подсилена още повече от обстоятелството, че все по това време Драган Цанков работеше върху своята ***Кратка българска история***. А в нея, пренасяйки се в по-далечното минало, той разглежда с доста подробности покръстването на българския народ и борбите между Цариград и Рим за повече влияние над новата българска църква. Той се спира на големите злоупотребления извършвани от гръцкото духовенство, спира се също и на постъпките, които българите са правили още през XIII век пред папата, за да се отърват от гръцкото духовенство.

Припомняйки си цялата тази история на българите, Драган Цанков затваряше очи и често пъти се унасяше по това, което е било през вековете, от което е страдал някога българският народ. А когато се пробуждаше от своя унес и когато си припомняше това, което бе станало вчера или в дните от неговото време, той неволно потъркваше очи и се мъчеше да отдели миналото от настоящето, но дори и тогава, когато идваше в пълно

съзнание, струваше му се, че някои случаи толкова много си приличаха, като че ли се повтаряха.

Тогава у него се роди идеята да се повтори и сега това, което някога българите бяха направили през XIII век. И при блясъка на тая идея, неговите лазаристи от католическия манастир Сен Бенедето му се видяха още по-добри и по-мили хора, а в лицето на папата стори му се, че най-сетне е намерил оня мощен покровител, чрез когото българският народ наистина ще бъде отърван от цариградската патриаршия.

Тази идея, обаче, колкото чиста и безкористна да беше по своите подбуди в съзнанието на Драган Цанков, тя бе използувана много ловко от католическата пропаганда за свои собствени домогвания, както изобщо постъпва и всяка опитна пропаганда.

И без да подозира, че се е поддал на чуждо влияние, той се хвърли към тая идея с всичката си упоритост на делови човек и с всичката пламенност на онзи, който е убеден, че върши едно спасително дело за своя народ.

А когато други не по-малко добри българи се обявиха против това покровителство, когато в съчувствието на католическите среди те видяха само техните домогвания да разклатят устоите на Православната църква, когато се обявиха рязко против тия намерения на Драган Цанков и когато открито го обвиниха, че ще стане причина да се разпокъса българският народ, той въпреки всичко това остана толкова непримирим в борбата си против цариградската патриаршия, че според него всички средства бяха позволени, само да може да избави българите от непоносимото повече духовно робство. И тогава може би имаше моменти, когато той дълбоко в душата си бе признал пред себе си, че това беше един от ония случаи, за които може да каже:

– Целта оправдава средствата.

И веднъж убеден в правотата на своята кауза той издигна високо своя глас, който прогърмя тъй силно, че разтърси из основи и без това разклатения вече от собствени прегрешения престол на цариградския патриарх.

Неговият в. „България“ стана знаменосец на тая непримирима борба, а от неговите колони изхвръкваха като молнии огнени слова.

Скоро в тия слова започнаха да се вслушват и ръководните среди на турското правителство.

И без да издават скритите си намерения те дори започнаха да поощряват тая борба. А това бе достатъчно за наивните българи да обнадеждят сърцата си, че наистина много скоро тяхната борба ще се увенчае с пълен успех. И привържениците на Драган Цанков, който искаше българите да се откъснат от патриаршията и да признаят папата за глава на новата българска църква, като запазят своята православна вяра, се увеличаваха все повече.

Тъй се стигна до **осемнадесети декември 1860 година**.

В тоя ден няколкостотин българи начело с Драган Цанков и игумена на Габровския манастир архимандрит Йосиф Соколски се явиха пред католическия архиепископ Брюнони[121] и заявиха високо своето желание

121) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Паоло Брунони /Paolo Brunoni/ (1807–1977) – грък по рождение, италиански католически свещеник, епископ

да се отделят от цариградската патриаршия, да основат своя българска църква и да признаят Негово Светейшество папа Пий IX за глава на новата българска църква, като за това се сключи уния, но при условие, че „обредите, обичаите и езикът на нашето Богослужение ще останат непокътнати". След постигнатото съглашение бе подписан следният акт:

„На цял християнский свят е познато, че в старо време българский народ имаше една народна каноническа независима йерархия, която беше съединена чрез връзки на покорност със светата всеобща[122] Римска църква и беше припозната от тая последната за каноническа и независима.

Особени обстоятелства съединени с непозволени средства, допустиха на гръцкий цариградски патриарх да лиши българский народ от това каноническо учреждение и да присъедини към своя престол правата му. От нея епоха насам българите не престанаха да протестуват явно и с въздишанье от сърце против това грабванье на техните свещени права.

Сегашний наш народ, като изповядва същите убеждения, счита това право за неотемлимо и неизсрочвано и одързостен от уверенията, дадени от Н. И. В. султана, наший господар, в Хатти-хумаюнът[123] от 6/18 февруарий 1856, уверения, които обезпечават на всичките жители на отоманската империя свободата на съвестта, протестува днес както са всякога протестували неговите прадеди и толкоз повече, че той сзнава опасността за общенародната нравственост и за умственото развитие от антиканоническите угнетения и зпоупотребления на гръцкото духовенство.

Съблазнен от безнравственото поведение и от развратния живот на гръцките владици, от които много има на този час да отговорят пред съдилището за дето-убийство и насилванье и ревнив за упазванье православната вяра в оная чистота, в която му е била предадена от прадедите му и в която и тия последните са я приели от светите Апостоли и от Вселенските събори, българский народ докачен в религиозната си съвест от всичко това, реши да скъса връзките, които го свезват с гръцкий цариградски патриарх, да се откъсне от неговата неканоническа власт и да обяви, както сега и обявява всенародно, че почита и припознава,

122) Предпочетено се да се каже всеобща вместо католическа, защото последната дума не звучи добре за ухото на Българинът.

123) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Хатихумаюнът (тур.: *Hatt-ı Hümayun*; съвр. тур.: *Islâhat Fermânı*) – султански ферман, издаден на 18 февруари 1856 г. от султан Абдул Меджид I (Хат-и хумаюн – букв. щастливо писмо; султанска наредба по най-важните държавни въпроси). Издаден е в навечерието на Парижката конференция от 1856 г. след приключването на Кримската война. Ферманът дава и гарантира равни граждански права на християните спрямо мюсюлманите в Османската империя. Премахва изтезанията и целѝ реформа на затворите. Хатихумаюнът гарантира свободата на религията на всяка религиозна група, независимо от големината ѝ защитава поданиците на империята да не бъдат принуждавани да променят религията си и да не бъдат преследвани за убежденията си.

сега и до века, светата Българска цариградска църква за своя истинска майка. Българский народ желае щото чрез посредството и грижите на тая света Църква, да се поднови древната му канонически и независима йерархия, а нейний началник, както и наследниците му да носят титлата българский патриарх.

Като припознава речений свещеноначалник за глава на всичките български църкви, на всичкото българско духовенство, на което както и на речените църкви, ще е той управител, съобразно с църковните правили и царски закони, българский народ желае щото подновяването на неговата канонически независима йерархия да се извърши под покровителството на светата западна Римска църква, която в старо време е припознала българската йерархия за канонически и независима.

По тая причина ние долуподписаните, на които народът е дал пълномощие да направим потребните постъпки, за да подновим свръзка със светата западна Римска църква, чрез посредството на началника на тая Църква, който е истински началник на християнската Римска църква, обявяваме тържествено, че припознаваме за свети догмите и обредите, които следва светата западна Римска църква, уверени сме, че църковните ни обреди и богослужението ни, а тъй и обичаите на духовенството ни и начинът на изповеданието догмите, ще останат небутнати, според както е дозволено и решено от Флорентийский събор относително догмите и обредите на възточните църкви.

Долуподписаните молят прочее Негово Светейшество папа Пий IX, като приема спротив гореизложений начин, съединението и общението на нашата Българска църква да благоволи да припознае, без всякакво ограниченье, нашата канонически и независима йерархия.

Най-после ние покорно молим Негово Светейшество да благоволи да се погрижи да пригласи Негово Величество французкий император, като по-стар син на църквата да посредствува пред Н. И. В. султана, щото да се припознае нашата йерархия за независима и от отоманското правителство и да окаже то усърдно покровителство против интригите, които могат да дойдат от гръцкото духовенство или от друга някоя страна. Също молим французкото правителство да благоизволи да ни даде покровителство и добрите си услуги, както ги дава на другите народи от отоманската империя, които припознават Западната църква.

Като туряме надеждата си в християнската любов на Ваше Светейшество, ние подписваме с най-голяма синовна почест."[124]

След подписването на тоя акт настроението между последователите на Драган Цанков бе твърде повишено. В тоя ден те изживяха може би най-върховния момент от своя живот. И това, което за цели поколения оставаше само мечта, за тях беше вече факт. Те не само бяха се откъснали от ненавистната им цариградска патриаршия, но в лицето на папата те смятаха, че са намерили най-влиятелния покровител, какъвто можеха да си пожелаят. И не само това. Основавайки своя българска цариградска

124) Вж „Български Книжици", книга втора за декемвр. 1860. – в. „България", год. II, стр. 617–719.

църква със своя независима йерархия, тия българи може би подхранваха дълбоко в душата си и друго някакви надежди, щом чрез подписания акт бяха се сетили да потърсят покровителство и на френския император.

А от всички тия българи сигурно най-възторжен измежду тях е бил самият Драган Цанков. И той бърза да извести за станалото събитие с извънредно издание на своя вестник България:

– Как да изразим всичките си душевни впечатления! – възкликна той и бърза да добави: – Денят 18 декември 1860 година е най-благополучният ден от всичките, които преминахме откак нашите майки са ни донесли на свят. Денят 18 декември ще е за нас първия народен празник.

Тъй чувствуваше и туй мислеше тогава Драган Цанков за своята постъпка и за унията, която сключи. А зад тия чувства и мисли той подхранваше и други надежди, които му разкриваха най-светли хоризонти за българския народ.

Едва бяха изминали само няколко дни от историческото събитие на 18 декемврий и турското правителство побърза да признае българската униатска община, на която даде правото да има и свой печат. Това подействува толкова по-ободрително, защото останалите българи, които вече от девет месеци бяха прогласили отричането си от цариградската патриаршия, все още не бяха признати от турското правителство за отделна църковна община, само защото нямаха никакъв покровител, който да се застъпи за тях,

След първото опиянение трябваш да се помисли и за бъдещия глава на новата българска църква. За такъв бе избран егуменът на Габровския манастир архимандрит Йосиф Соколски, който по това време бе пристигнал в Цариград. Ръкополагането трябваше да се извърши от самия папа и затова бъдещият български патриарх трябваше да бъде отведен в Рим. С тая деликатна мисия се зае, разбира се, пак Драган Цанков.

И на 15 март 1861 година той заедно с д-р Георги Миркович от Сливен и с началника на лазаристите в Цариград Борѐ придружиха бъдещия глава на българската униатска църква в далечното пътуване.

Няколко дни след пристигането на българската делегация в Рим при нея се явил кардинал Барнабо[125] и с великолепни екипажи отвел българските пратеници във Ватикана. Там папа Пий IX вече ги очаквал. И щом те били въведени в приемния му салон, той се обърнал към тях:

– Елате, елате, чеда мои, елате, чакам ви.

След това архимандрит Йосиф произнесъл едно „словце", което написано на български и на френски после бе предадено лично на папата. Той от своя страна отговори, като между другото каза:

– Нищо по-прилично от това да последвам и аз преданията на моя предшественик папа Св. Николай I, който ръкоположи първия ви архиепископ.

След няколко дни се извърши и самото ръкополагане на новия архиепископ и апостолски наместник на съединените българи, а когато след това направи някои официални посещения, навсякъде той бе приеман с тържественост отговаряща на новото му високо положение. И минавайки

125) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Алесандро Барнабо /Alessandro Barnabó/, кардинал (1856–1874)

през улиците на Рим с оставените на негово разположение папски екипажи, народът бурно го акламира, като вика: да живее българският патриарх.

Преди да си замине българската делегация нейните членове бяха обсипани със скъпи подаръци. Самият архиепископ получил от папата скъпоценен потир и разкошни одежди, изработени според православните изисквания, а от името на гражданите на Рима получил една дароносица.

След отсъствие от цял месец, на 14 април 1861 година българската делегация се завърнала в Цариград. Тук новият архиепископ направи също някои официални посещения, придружен от многобройна свита на коне и нарочни гавази, изпратени към него от Високата порта.

С целия този външен блясък, заедно със значителния факт, че турското правителство веднага призна новоръкоположения архиепископ за глава на новата българска църква, не можеше да не се укаже известно влияние както върху широките народни маси, тъй също и върху някои политически и духовни фактори от първостепенно значение.

Това бяха дни, през които Драган Цанков повече от всякога, бе повярвал, че е разкъсал вече веригите на духовното робство и че е приготвил едно по-добро бъдеще на своя народ.

2.6.2.2. В ЛАБИРИНТА НА ГОЛЯМАТА ПОЛИТИКА

В: *Пеев*, Петко Петков. София: печ. Стоп. развитие, 1944, с. 58–68. (Библиотека Прослава. Нашите водачи ; г. 2, кн. 5)

Никой днес не може да оспорва нито добрите намерения, нито възторжения идеализъм, нито безкористната дейност на младия някога публицист и общественик Драган Цанков, когато още от първите дни на неговото пристигане в Цариград, той се намеси в работите по народното дело. Но и никой не може сериозно да иска от един роден в робство, живял в робство и все още пъшкащ под гнета на робството, да познава свободата, да може напълно да се ползува от нейните облаги и да познава тайните на свободния обществен живот. А когато такъв млад човек нагази в лабиринта на голямата политика, може ли някой да твърди, че идеализмът е достатъчен, за да го предпази от погрешни стъпки?

Да, Драган Цанков може да е грешил в преценките за някои събития и моменти, може наивно да се е доверявал на отделни хора и някои среди, може да се е излъгвал в значението и силата на някои политически фактори, но никой не може да го обвини, че той е действувал от користни подбуди.

И затуй въпреки всички възможни негови грешки, именитият писател от наши дни Стилиян Чилингиров, като пише за мястото на Драган Цанков в епохата на Възраждането, той го изтъква като „равен на малцината наши великани от възродителната епоха на българския народ".

Същият Чилингиров като се спира и на разни непроверени слухове и като отхвърля подозренията, че тоя голям българин е възприел унията ръководим само от самолюбието и дори користни подбуди, че той е получавал от лазаристите пари за своя вестник под разни форми, след направените проучвания пише за него: „Много негови съвременници и то тия, които го познават най-добре, **твърдят**, че той **не е получавал** дори **парична подкрепа за вестника си от лазаристите**".

Нима от самолюбие се вмъкна той някога в олтара на църквата в Свищов, за да разкъса гръцките църковни книги? Нима не **вложи той своето бащино наследство в закупената във Виена печатница**? Колко незаслужени огорчения, колко с нищо неоправдани клевети и колко морални угнетения можеха да се спестят по цялата българска земя, ако не беше толкова силно вкоренената българка мнителност. Може ни, тя има своите основателни обяснения, но тая българска мнителност с нищо не може да бъде оправдана.

Та кой ли българин не е ставал повече или по-малко жертва на тая подозрителност, на тая мнителност? Драган Цанков, обаче, беше преди всичко делови човек, той носеше в сърцето си най-благородни подбуди, а неговата съвест беше твърде чиста, за да може да следва спокойно нейния глас.

И тъкмо затуй той **подписа акта за унията**, тъкмо затуй той отиде и в Рим. И с каква вяра, с какви надежди той бе поел пътя за вечния град?

Младият публицист, обаче, в желанието си да спечели правдини за своя народ, без да иска го засегна и го засегна на най-чувствителното му място, засегна неговата вяра, вярата на неговите деди. А по онова време на двойно робство, едничкото, което все още мъждееше в душата на българина, бе само неговата вяра.

Наистина, в акта за унията, който бе подписан Драган Цанков бе вмъкнал изричното постановление, че „**обредите, обичаите и езикът на нашето богослужение ще останат непокътнати**", а все пак и най-простият българин бе разбрал, че новата българска църква съгласно тая уния, трябва да признае за свой върховен глава **папата**, който беше и главата на целия католически свят. Това обстоятелство, обаче, бе достатъчно, за да смути душата на българина.

В своята простота тогава българинът бе твърде далеч от спекулациите на голямата политика. За него вярата и дори самите обреди бяха нещо възвишено, недосегаемо. Всяко посегателство върху това, което е било през вековете, върху което единствено се крепеше все още народностното съзнание, се смяташе за най-голямо светотатство. Това именно чувство залегнало дълбоко в душата на народа, младият публицист като че ли не бе достатъчно доловил. Може би, дългите години, които бе прекарал в Русия и в Австрия, бяха отслабили неговото религиозно чувство, бяха го и отчуждили в това отношение и от чувствата на неговия народ. А това именно го доведе до решението да си послужи с вярата като средство на политиката.

За такава една отчужденост, за такова едно недостатъчно познаване чувствата на своя народ всеки общественик бива наказван. Не беше пощаден и Драган Цанков, заради неговата уния.

Навлязъл веднъж в лабиринта на голямата политика трудно е за неопитния човек да се справи с толкова противоречия и с толкова много чужди домогвания, при това тъй умело прикривани, че често се представяха дори като приятелски благопожелания.

След като Драган Цанков бе се убедил, че не може да разчита на подкрепата на Русия и след като бе насочил погледа си на запад, той използува пребиваването си в Рим, за да влезе във връзка с политическия свят и особено с френските дипломати.

По това време влиянието на Франция в международната политика бе твърде голямо, а сам Наполеон III бе прогласил като лозунг на своята политика: **покровителство на националната идея**. А тъкмо това търсеше възторженият националист Драган Цанков за своята поробена родина. И той без да се колебае заминава за Париж с едничкото желание да се срещне с този, който бе прогласил тоя толкова примамлив и толкова обещаващ лозунг.

Когато обаче влезе инкогнито в Тюйлери и когато се представи на самия император Наполеон III, младият български националист остана напълно разочарован в своите очаквания.

Подписал унията и представил се на папата, Драган Цанков бе си представил, че това е достатъчно, за да спечели не само покровителството, но и силата на могъщия тогава френски император. Каква наивност!

Неопитните тогава български водачи правеха първите си стъпки в политиката и няма нищо чудно, че тия стъпки често бяха последвани от разочарования. Та нима много по-късно и водачите на свободното вече Трето българско царство не претърпяха много несполучливи стъпки и много разочарования?

Тогавашният идеал: духовното и политическо освобождение на българския народ сам по себе си както и всеки народен идеал е трудно постижим.

Трябва да се слезе от царството на бляновете, да се слезе тъй, че като се запази неугасимия пламък на идеалистичните стремежи, да се проумее суровата и жестока действителност и не само да се проумее, но и да се преодолее. А за да се стигне до там нужни са несломима упоритост и готовност за всички жертви.

Голямата цел, която Драган Цанков бе си поставил, беше **освобождението от духовното и политическо робство**. За такава една цел той смяташе, че всички жертви са позволени. Тук, обаче, младият общественик се излъга и то двойно – от една страна той бе повярвал, че за неговите политически сметки и за спечелването на един силен покровител той можеше да поиска от своя народ да пожертвува, макар и само в известна степен, своята вековна вяра, а от друга страна той наивно бе повярвал, че „покровителят" ще бъде готов и той на известни жертви.

Българският народ, обаче, който беше чужд на всякакви политически сметки и който всичко бе изгубил, но все още запазил своето здраво народностно чувство, не бе склонен за никакви обещания да подлага като разменна монета своята вековна вяра, вярата на дедите, която едничка му бе останала и която го крепеше през всички изпитания.

Скоро Драган Цанков почувствува тая въздържаност на българския народ и тогава може би научи от него една поука, научи и разбра, че не може безнаказано да се ползува от старото йезуитско правило: целта оправдава средствата, особено когато се засягат съкровени чувства на един народ.

А когато вече разбра това, унията като че ли се изпари и от нея не остана нищо повече от един книжен документ, както това става с всяко книжно творение, което няма опора в средите на народа и което е чуждо на народната душа.

И наистина едва бяха изминали само три месеца от тържественото ръкополагане в Рим на новия архиепископ и апостолски наместник на

съединените българи от самия папа Пий IX, когато тоя архиепископ се почувствува смазан от високия си сан и предпочете **да го захвърли** като непотребно достояние. И не можейки да остане повече между своя народ **простодушният старец предпочете да забегне в Русия**. Преди да стори това, обаче, той намери за нужно да отправи едно послание към българите, за да обясни своята постъпка и за да предпази други да не сторят същата грешка. В това послание той пише чистосърдечно:

> „Нашата постъпка беше благородна, защото ние имахме пред очи народното добро, общата полза! Но уви! Надеждата, която ни даваха папищашките калугери, се обърна в горка безнадеждност! Нашата цел, нашите стремления и желания се разсипаха в прах… Ние горко оплакваме сега нашето заблуждение, разкайваме се и се отричаме от унията"…

Тъй безславно завърши тоя опит и все пак макар и напълно безуспешен в пряко поставената си задача, тоя смел опит на Драган Цанков оказа неизмеримо влияние върху по-нататъшното развитие на българския църковен въпрос.

Та малко ли е това, което извърши Драган Цанков със своята уния?

Неравната борба на българите срещу Цариградската патриаршия бе се затегнала. Високата порта и руското правителство преследвайки своите политически домогвания продължаваха упорито да се противопоставят на справедливите български желания. И тъкмо в най-критическия момент от тая неравна борба един млад българин се появи на международната политическа сцена и преди още да узнаят нещо за него, той прогласи шумно подписания акт за уния. А тоя акт излязъл от тъмния лабиринт на голямата политика произведе ефекта на истинската бомба.

Във Фенер и Петербург се раздвижиха. Във Високата порта протриваха ръце. И макар никой да не познаваше действителното настроение всред българския народ, достатъчно беше за дипломатическите канцеларии да прочетат акта за унията, за да разберат, че българите вече не са сами, че зад тях се изправя папа Пий IX с всичкия си огромен авторитет, а могъщият император на велика Франция Наполеон III взема българите под свое покровителство. Това стресна преди всичко руското правителство и то си взема добра бележка за своето по-нататъшно поведение спрямо българския църковен въпрос.

Влиянието, което Драган Цанков със своята уния указа, не се свършва само в областта на голямата политика. То се простря не по-малко и върху самите българи.

Реакцията, която той предизвика даже много преди да бъде подписан самият акт за унията, беше в крайния си резултат само благотворна. От една страна редиците на българите се сгъстиха и се направи проверка на тяхното единодушие, а от друга страна се импулсираха още повече за борба. Достатъчно е да приведем само един факт, за да оценим цялото онова значение, което създаденото от Драган Цанков движение, указа в развитието на българския държавен въпрос.

Когато на историческия трети април 1860 година, ден първи от светлите Христови празници, българската църква бе изпълнена с

богомолци, някакво напрежение се чувстваше там, като че ли въздухът бе наситен с електричество, а заедно с това, лицата бяха изопнати, някакъв шепот се разнасяше и всички очакваха да се случи нещо.

А когато в църквата вече бяха изпели „Елици во Христа крестистеся“ и дяконът се готвеше да произнесе многолетствието, напрежението във всички богомолци достигна своя връх.

Всред всички тия богомолци, тъй плътно прилепени един до друг и все пак всеки от тях самотен в своето напрегнато очакване, чувстваше се едно ядро, едно значително множество от хора, които представляваха нещо цяло, които мислеха само за това, което ще стане и които дори вече знаеха какво и кога именно ще се случи.

И наистина, когато дяконът извика с тържествен глас и произнесе: Святейшему Кирилу, няколко души от това ядро го прекъснаха със забележката, че не бива повече да произнася името на гръцкия патриарх.

Но кои са ония смутители на божествената църковна служба, би се запитал всеки непосветен, всеки чужденец?

Скоро обаче стана известно на всички, че тия които се осмелиха да прекъснат дякона тъкмо в най-тържествения момент от богослужението, които имаха дързостта да изискват по един толкова внушителен начин да не се поменава повече името на патриарха, тия именно хора, които очевидно действуваха по един предварително уговорен план, бяха хората на Драган Цанков, неговите съмишленици, неговите последователи.

И в тоя върховен момент всички различия между българите изчезнаха, остана само голямата идея, идеята за разкъсване на духовните вериги, за отделянето от цариградската патриаршия, идеята за духовно освобождение на българския народ. Само тази да беше заслугата на Драган Цанков от цялата негова политическа маневра с унията и тя е толкова голяма, че още не е оценена по своето значение.

Действително, единодушието дойде съвсем непринудено, без речи, без подготовка, само по един знак, както за големите пожари често е достатъчна само една едничка искра.

А можем ли да си представим какво би станало, ако тоя знак не бе даден, ако липсваше онзи голям режисьор на политическите събития? Само няколко мига бяха достатъчни, за да може дяконът да произнесе своето тържествено многолетствие за цариградския патриарх, както то бе произнасяно по навик вече от цели векове. И ако тия няколко мига бяха пропуснати, ако липсваше организираният протест, ако зад него не се криеше фигурата на опитния режисьор, може би в историята на българския народ щеше да има една историческа дата по-малко. Тогава историческата дата **трети април 1860 година**, когато се изхвърли от българската църква името на гръцкия патриарх, сигурно нямаше да бъде записана. А днес всички вече знаят значението, което това историческо събитие е имало за по-нататъшното развитие на българския църковен въпрос.

Беше изминало много време от тия първи стъпки в лабиринта на голямата политика, младият тогава общественик бе преминал през живота и носещ като тежък товар цял куп от клевети, обвинения и порицания като „униат”, „папищаш”, „вероотстъпник” и още колко други, за да стигне с тях и до смъртния си одър.

Едва тогава започнаха да се долавят признания за сторени заслуги. Тук искаме да посочим телеграмата от екзарх Йосиф, с която

главата на българската православна църква от висотата на положението, което заема, не се поколеба да посочи заклеймения „вероотстъпник" като „високо заслужил деец по народното ни духовно възраждане".

Ето и самата телеграма:

„Приемете сърдечните ми съболезнования за нещастието, което постигна вашето семейство със загубата на скъпия ви дядо и отец, високо заслужил деец по народното ни духовно възраждане. Горещо молим Всевишния да успокои душата му в своето небесно царство".

Ще мине още време и всичко дребнаво, което неизбежно съпътствува човешкия живот, ще отпадне. И колкото повече времето минава, колкото повече големите по дух мъже се отделят от времето на техния живот, толкова те израстват до своя истински ръст на великани, толкова сиянието над техния живот става по-светло и толкова повече това сияние ще осветява пътя на поколенията.

2.6.2.3. ДЕЛЕГАТ НА БЪЛГАРСКИЯ НАРОД

В: *Пеев,* Петко Петков. София: печ. Стоп. развитие, 1944, с. 68–69. (Библиотека Прослава. Нашите водачи ; г. 2, кн. 5)

След като значителна част от наследството на Драган Цанков беше погълнато от издаването на в. България и след като вестникът бе преустановен, Драган Цанков трябваше да помисли за себе си. И той се видя принуден да постъпи на държавна служба.

Със своето образование и със своите лични качества за него не бе трудно да намери някаква подходяща служба. И заредиха се най-разнообразни длъжности, при които случаят го отвеждаше, но той, макар и да беше турски държавен чиновник, никога не забравяше, че е българин и никога идеалите на неговия народ не бяха засенчени нито за момент в неговото сърце.

През 1864 година Драган Цанков се прибира в родния си град Свищов и там получава длъжността Директор на паспортите. Когато наскоро се основава новата Дунавска област със седалище в Русе, начело на която застана Митхад паша, тоя проницателен администратор потърси хора за своите големи планове. Тогава той се спря на Драган Цанков, назначи го за Директор на новата печатница при областта и му възложи да я организира и поеме нейното ръководство.

Тук той не се задържа много и става инспектор при Управлението на турските параходи по Дунава.

После става действителен член на Областния апелативен търговски съд в Русе. А когато долавя големите проекти на Митхад паша да се тури ръка върху обучението в българските училища, Драган Цанков заедно с някои от по-будните българи като Тодор Бурмов, Тодор Икономов и други се обявява открито против тоя проект, пише статии в цариградския французки вестник и най-сетне сполучва да провали тоя голям план, с който Митхад паша искаше да отоманизира всички български училища. А какво би станало с българите, ако бе се посегнало и на българските училища по онова време, всеки може да си представи. Това, обаче, костува на Драган Цанков неговата държавна служба, от която бе освободен.

2.6.3. ДРАГАН ЦАНКОВ – РЪКОВОДИТЕЛ НА УНИАТСКОТО ДВИЖЕНИЕ

2.6.3.1. ДРАГАН ЦАНКОВ – ОБЩЕСТВЕНИК, ПОЛИТИК И ДИПЛОМАТ В УНИАТСКОТО ДВИЖЕНИЕ

В: *Ганчев*, Стефан. Свищов. Принос за историята му. Свищов: П. А. Славков, 1929, с. 254–256.

Сам Др. Цанков пояснил рода си със следните писмени сведения: „Баща ми е бил чорбаджи Цанко, прочут със своето богатство и със своята строгост към духовенството и към лошите управители на града. Чорбаджи Цанко е роден у Свищов от поп Георги, който е попувал в Свищов и роден у Свищов пак от поп, комуто забравихме името". [126]

Родил се през 1828 год. Домът на родителите му бил на мястото, гдето е построен сега магазина на Анг. Цветков. Др. Цанков учил най-първо при Хр. Павловича и Васкидо-вича, а после в Русия и Виена, подпомогнат в настаняването си от Българската Благодетелна дружина в Букурещ.[127]

През 1857 год. учителствувал във Французкото католическо училище в Цариград на Бебек при Босфора, като основали с Боян Миркович българска печатница в турската столица на Галата – в католическия монастир Сен Беноа.

През 1858 год. той започнал да редактира в. „България", с когото пледирал каузата: освобождението ни от гръцката патриаршия. Тая борба увлякла Цанкова и, поради отслабването на Русия след Кримската война, го наклонила да препоръча, като средство за избавление на българския народ от фанариотите приемане католическата вяра. За тая цел завел егумена на Габровския монастир Йосиф Соколски в Рим при папата, за да го ръкоположи във владишко достойнство. Рим го направил патриарх на българите-католици, които били малцинство, и то католици само до като Соколски бил отведен в Русия. След изчезването му по скроен план от Цариград, новите там „българи-католици" се отрекли от новата си вяра.

През 1864 год. Митхад паша извикал Др. Цанкова в Русе и му възложил да основе провинциална печатница. Назначил го неин директор. По-после бил член в апелативния турски съд и след това учител в Отоманския лицей в Цариград. Турското правителство му поверило и административна длъжност в Ниш и Видин, но тя не го задоволила.

Скоро той заел учителска длъжност в българското училище в Русе, гдето преподавал французки език. По затварянето на гръцката църква в Русе бил обвинен и изпратен от Митхад паша в Цариград на заточение. Там му била възложена в 1875 год.[128] цензурата на българските и др. издания.

От тук и заминали с М. Балабанов, подир априлското възстание, за Западна Европа, за да осветлят европейската дипломация по несносното

126) Критиката на Др. Цанков върху брошурата на Раковски: Няколко речи о Асену Первому, в. „България", 1860 г., бр. 81, септ. 5, стр. 450.

127) Сборник на Държ. Търг. Гимн. „Дим Х. Василев", Свищов, 1900 г., стр. 11.

128) Вестн. „Напредък", год. X, бр. 59, стр. 234.

положение на българския народ и да искат подкрепата на европейските царски дворове за свободата на отечеството ни.

През време на руската окупация бил вицегубернатор в Търново. Избраник е бил в Първото учредително Народно Събрание. Продължително време е работил за България, като политик, министър, дипломат и управник.

През бурните времена на ранния ни свободен политически живот половин век той е работил и страдал за България, като във всичко е имал пред вид само общонародното добро.

> „Неуморно, неспирно, непрекъснато той работи, върши службата на народен учител, публицист, писател, доброволен народен представител още в турско време, буди народното съзнание по всички линии, тласка българския народ към отчаяна борба с Фенер, дори като турски цензор защитава българската книга; - като турски чиновник той никога не престана да бъде български патриот.[129]

Книжовно-публицистичната дейност на Др. Цанкова в Цариград се заключава в списването в. „България" редактирането на сп. „Читалище", „Кратка Българска История"; превел „Тъмниците ми" от Селвио Пелико. Негов превод е и Катехизис на западно-католическата църква.

Др. Цанков служил 60 год. „пред олтаря на българското отечество." Той, казва Ст. С. Бобчев, не сложи никога оръжието, не спря никога своето слово на учител, на будител, на вожд, който дава директива за повече плодотворна работа".[130]

Големите заслуги на Др. Цанков към българския народ се изтъкнаха при погребението му през 1911 година.

2.6.3.2. УНИЯТА (1860–1863) И ДРАГАН ЦАНКОВ – РЪКОВОДИТЕЛЯ НА ДВИЖЕНИЕТО

В: *Ковачева*, Маргарита. Драган Цанков – общественик, политик и дипломат до 1878 г.
София: Наука и изкуство, 1982, с. 117–139.

Междувременно стечението на обстоятелствата продължава да се развива в полза на униатското движение. Една от първите инициативи на Иларион след Великденската акция като самостоятелен епископ – ръкополагането на балчишкия поп Димитър – патриаршията посреща с твърда реакция. Органите ѝ във Варненската епархия категорично отказват да го признаят, за да покажат, че всичко ще си остане тъй, както преди обявената самоволно от българите църковна независимост. Нещо повече, изпратен под стража в Цариград, поп Димитър е хвърлен в патриаршеския затвор. Освободен, вероятно със съдействието на католическата пропаганда и влиятелното френско посолство, той се озовава в манастира „Сан Бенедето". Така униатското движение още повече засилва позициите си като фактор, който успешно противодейства на могъщата патриаршия.

При неблагоприятните изгледи за признаване на българската независима църква дори сред най-ревностните привърженици на

129) Ст. С. Бобчев. Поменик за Др. Цанков. Летопис на Българ. Ак. на науките. София, 1914 г., стр. 53.

130) Пак там стр. 53.

православието започват да се издигат гласове за радикално скъсване с Фенер. Даже видни духовни лица вече считат отклонението от църковната традиция като тактическо отстъпление.

На предварително определения ден – **18 декември 1860 г**., около 120 българи – еснафи, търговци, духовници, начело с Цанков, обхванат от силно патриотично възбуждение, от безгранична ненавист към патриаршията, се озовават в метоха при Иларион Макариополски с предложение да подпише документ за приемане на унията. Но той отказва. Настроени обаче за решителни действия, без да се смущават от проливния дъжд, те незабавно се отправят към дома на католическия архиепископ в Цариград П. Брунони, който предизвестен ги очаквал заедно с арменокатолическия **патриарх Хасун**, заобиколен от целия си клир.

Там, както свидетелствува Борѐ Цанков и последователите му заявяват желанието си да се възстанови тяхната древна йерархия, като запазят своя източен обред. Те декларират, че приемат всичко, каквото Римската църква учи, и оформят съответен протокол. Веднага след това в църквата на папското представителство оповестяват, че са снабдени с пълномощия на народа – в същност те се позовават на дотогавашните униатски събрания – подписват акт за отричане от православието и за присъединяване към католицизма.

Отправено е и прошение до папа Пий IX, в което съобщават, че изповядват „всички истини", които учи Римската църква, и молят да си запазят своите обреди и църковни обичаи. Тези противоречиви постановки несъмнено изразяват лавирането, към което прибягва Цанков, считайки го за незначителен компромис при началната стъпка, особено след предявеното важно условие – запазването на „всички наши предимства и обичаи, съществуващи от древността в нашата църква и народ".

Продиктуван от пропагандни съображения, във вестник „България" е поместен по-различен и разширен текст. В него, от една страна, **се признават** догмите и обредите на католицизма, а, от друга, се изразява **увереност**, че богослужението, обичаите на духовенството, черковните обреди в българската църква ще останат **незасегнати**. Фигурират също искания папата да издействува посредничеството на френския император пред турското правителство за утвърждаване на „нашата йерархия за независима", а френското правителство „да ни дава покровителство и добрите си услуги, както ги дава на другите народи в турската държава, които припознават Западната църква".

Безразличен към теологичните въпроси, тук Цанков премълчава **приемането на католицизма** от българката депутация при подписването на унията. Колкото до **призивите за френска протекция** – които по същество той отправя по-рано чрез меморандума си до Наполеон III – в действителната молба към папата именно заради необходимостта от строго религиозния й характер са отбягнати.

Депутацията получава уверенията на католическия архиепископ в Цариград Брунони, че българските желания ще бъдат удовлетворени в най-кратък срок.

Изпълнен с надежди от тези обещания, Цанков отдава голямо значение на приетата уния. Тържествено, с тон на прокламация звучи известието по този случай в неговия вестник:

„Съотечественици, от много години насам ний, българите, искаме едногласно…, една йерархия…

Секи от нас е чул, видял или чел, че ний почти от една година насам ся отказахме от гръцкия патрик, който неканонически владееше над нашия народ.

Всеки от нас е известен, че почти от сичките места, обитаеми от българи, ся подадоха безчетни молби, покрити с хиляди подписи и печяти, на правителството на НИВ султанът… За да искат възобновлението на народна… йерархия, уничтожена и сляна в един елемент, на когото днес гърците дават името велика църква…

Българският народ още преди два месеца тържествено изяви на своето духовенство, за да прибърза да тури в действие нашата йерархия, като поднови старите сношения на българската църква с римската: с една реч, да приеме унията. Българи! Днес основите на нашата народна йерархия ся турихa."

Турското правителство, стремящо се да подрови колкото се може по-дълбоко руското влияние сред българите, вижда в унията път към постигането на тази цел. Ето защо, когато на следващия ден Хасун представя на държавните органи акта за съединението на българите с католическата църква, Портата незабавно **признава** новата **българска униатска** община, която възглавява Цанков (въпреки, че архимандрит Макарий е считан за неин временен началник). Сега Цанков се насочва към организирането й, към осигуряване на дело обещаното покровителство за българския народ.

Веднага след подписването на акта започва **преустройството** на подарената от един богат арменец **къща** за параклис на униатите-българи. Но поради бързане за ускоряване на работата не е взето предварително необходимото султанско разрешение. Ето защо полицейските органи спират строителните работи, дори арестуват главния майстор. Уведомен за инцидента от архиепископ Хасун, турският външен министър Аали паша, веднага се разпорежда да бъде освободен задържаният, лично разрешава да продължи работата и заповядва на началника на полицията „да си затваря очите" относно този строеж. Така само за **шест** дена къщата се превръща в български униатски параклис.

Но обявяването на унията, от друга страна, предизвиква **потресаващо** впечатление **сред** българската колония в Цариград. Три дена наред се движи на тълпи безкрайна, дълбоко развълнувана върволица от еснафи, търговци и др. по улиците на Фенер, обезпокоени за съдбата на народното дело.

Наскоро, през **януари 1861 г**., папа Пий IX потвърждава с послание унията, а също поетия от Брунони ангажимент за спазване на обредите и обичаите в българската църква.

Относно реализирането на подробностите в практиката обаче – понеже се тълкуват различно – липсва единомислие между **лазаристите** и **полските** емигранти.

Борѐ се стреми поради несигурно приобщените към унията българи към **радикалното** им свързване с **латинския** религиозен орден, а да се осигури действително духовното ръководство на Римската църква.

Но Вл. Йордан се опасява, че подобни действия ще отблъснат българите, и счита, че на първо време трябва да бъде подготвена **само** основата за бъдещите успехи на католицизма, а до създаването на правно-организационни условия да се предостави на новообявените униати свобода и възможност да спазват своите ритуални традиции.

Той твърде реалистично преценява решимостта на Цанков за независима българска църква под егидата на римския примат, която да разполага със своите вътрешни дела. Така още в началото между униати и католици **назряват** условия за сериозни противоречия.

Въпреки покровителството на униатското движение от католическата пропаганда и турското правителство започват първите трудности. Остава дълго време открит проблемът, **кой** от духовниците да бъде издигнат за ръководител на униатската църква – никой от уважаваните български владици в Цариград не приема унията. Няколкото приобщени свещеници се оказват неподходящи за високия сан. Напразни опити предприема Цанков да привлече Натанаил Стоянович (Охридски), игумен по това време в Добровъцкия манастир при Яш. „Отче – пише му той – защо не отсудиш црковни въпрос", но получава отрицателен отговор чрез „Цариградски вестник".

На **22 декември** Иларион свиква голямо събрание на цариградските българи, което остро порицава и осъжда унията.

В началото на **1861 г**. последва нова акция – Иларион и Авксентий отправят противоуниатско послание към българския народ.

Поради средствата, събрани в Париж и Рим за новата българска униатска община, обвиненията в корист не слизат от колоните на „Цариградски вестник", „Дунавски лебед" и други български периодични издания.

В мощния поход срещу унията главният удар се насочва към Цанков. Макар че никой **не вярва**, че от користни съображения организира униатското движение, с цел да бъде дискредитиран той е назован „предател" и „познат подкупник".

Един френски вестник по повод на подетата кампания срещу униатите съобщава, че **не** може да превежда материали, изпълнени с волностите, които българският език си позволява.

И сега неаргументираните обвинения, отправени към Цанков, далеч не отговарят на истината. Той продължава да живее все така **скромно** и **оскъдно**, както преди.

„През всичкото време на съвместното ни служене при унията аз съм го наблюдавал и съм забелязал, че той служи безкористно и без грижа за себе си." – пише за него Т. Икономов по време, когато съвсем не може да му се приписват лични симпатии към Цанков.

> „Догдето другите се ползуваха от сумите, които се отпущаха ежемесечно из касите на пропагандата, Цанков ходеше със скъсани кондури и не се грижеше за друго, освен отгде да икономиса някоя пара, за да издаде вестника си „България" един път повече."

Тази особено показателна оценка е поместена в дневника на Т. Икономов – отпечатан с късна редакция – към **28 май 1861 г**., след като той напуска унията, т. е. след острия му разрив с издателя на „България".

Колкото за личните, интимните подбуди на Цанков, той не познава граници в устремността си да бъде полезен на своето поробено отечество.

„Положението и страданията на народа му бяха близки и в грижите за изцелението им готов беше да попреиначава работите" – отбелязва Т. Икономов въз основа на близките си, непосредствени впечатления от него.

Междувременно поради липса на авторитетно духовно лице, което да възглави българката униатска църква – всички усилия в тази насока отиват напразно – изборът пада върху родолюбивия, но престарял и неграмотен игумен **Йосиф Соколски**, основател на Габровския (Соколския) манастир, който се стреми към владишки сан.

В същност Римската църква дотогава му била съвършено чужда. Няколко месеца по-рано той изтъква пред Н. Геров, че желае да подари Соколския манастир на руския цар. Соколски се озовава в унията случайно, наскоро след като в българския цариградски метох не среща съчувствие на желанието си стане владика.

Скоро униатското движение достига връхното си развитие.

За придружаване на Йосиф Соколски до Рим се сформира делегация. Предвиден в нейния състав, Евгений Борè отначало отказва. Отнасяйки се резервирано към българското униатско движение поради ярко изразения му светски елемент, той предпочита да се въздържи от този представителен акт, но получава нареждане от ръководителя на ордена на лазаристите Етиен да участвува.

Така през пролетта на 1861 г. делегацията в състав Йосиф Соколски. **Драган Цанков, д-р Георги Миркович, Рафаил Попов и Евгений Борè** отива в Рим. Там след аудиенция при папата Йосиф Соколски е ръкоположен тържествено за архиепископ на българска униатска църква (14 април 1861 г.).

Когато делегацията се завръща в Цариград, той наскоро е утвърден със султански берат.

Обявяването на Йосиф Соколски за миллет баши създава престиж на българска униатска община, доказва официално наличността на българи в Османската империя.

Но макар и въодушевен, изпълнен с надежди от тези първи успехи, Цанков далеч не счита, че трябва да предостави на времето очакваната протекция над българския народ.

Сега от свое име и от името на Й. Соколски той изпраща специален **„Адрес на българите до княз Чарториски",** (публикуван по-късно във вестник „Свобода"). Този документ показва ясно, че негов автор е в същност Цанков, защото немислимо би било на крайно ограничения дядо Йосиф да си приписва подобно съавторство. Тук той отново изразява дълбока признателност към полската нация „за братските симпатии, които тя не е престанала да... свидетелствува" на българите, изтъква помощта й в борбата на своя народ за отхвърляне на фенерското иго.

Ръководен от прозападната си ориентация по църковния въпрос и в съгласие с концепциите на Чарториски, Цанков подчертава:

„Не само кръвта ни свързва днес, княже, с полската нация, а също религията и всички политически симпатии. Ние си простряхме ръцете към този Запад, гдето вий ни показвахте винаги нашето спасение."

Адресът, страстен зов към ръководителя на полската емигрантска централа в Париж – „наш естествен посредник", – разкрива целенасочените му усилия чрез Чарториски да се осигурят външните фактори – Турция,

Франция, Англия, за обезпечаване успеха на българската църковно-национална борба, горещо призовава за съдействие „България... да стъпи в пътя на прогреса".

Така, както преди подписването на акта за унията, така и след като тя е вече факт, ползувайки гъвкаво и прагматично религията, той предприема официални постъпки, насочени към спечелване на могъщи **съюзници** в борбата за извоюване на църковна самостоятелност, за признаване и утвърждаване на българската нация.

Не случайно в този пореден документ на своята начална международна дейност Цанков призовава княз Чарториски за съдействие и пред правителството на Великобритания.

Английската дипломация с цел да бъде подровено руското влияние в Турция **заема** положителна **позиция** към българското църковно движение. Нейните представители в Цариград обективно подпомагат българската кауза – настояват пред Портата да удовлетвори справедливите български искания за самостоятелна църква. Ето защо адресът до Чарториски, в който ясно прозират усилията на Цанков, насочени към засилване на благоприятното въздействие, оказвано от Англия върху хода на църковната борба е веднага обнародван в английския вестник „Левант Хералд".

Във връзка с постъпките на Цанков княз Чарториски, който счита, че привличането на българския народ към съюз с Римската църква е в интерес на полската емиграция, действително се застъпва за униатското движение. Император Наполеон III лично отправя крупно дарение за българска униатска църква, оценявана като важен фактор в борбата на западните сили срещу руското влияние на Балканите.

По настояване на френския външен министър Тунел в началото на 1861 г. в Париж е създаден „Комитет за католическо съединение с България" начело с граф Богюс, в който княгиня Чарториска играе особено активна роля.

За да улеснят издаването на Цанковия вестник – проводник на френско влияние – и за обзавеждане на униатски църкви членовете на комитета се задължават да внасят ежегодни вноски. Отправен е и апел към католиците във Франция за подпомагане на българското униатското движение.

Изобщо в Западна Европа се вдига голям шум около българската уния. Особена активност проявяват френски и полски автори. Българската тема се налага като една от най-интересните във френския печат. Бързо се появяват няколко книги, изследвания, редица публикации, статии и пр. Независимо че се води от позициите на католицизма, тази пропагандна кампания има своя обективен резултат – популяризиране пред външния свят в такива широки размери, както никога дотогава, на поробената и забравена вече няколко века българска народност.

С цел по-нататъшното развитие на униатското движение, необходимо според Цанков за приобщаване на българския народ към високите материални и духовни постижения на напредналите западни държави, той се стреми да разширява контактите на новата „съединена" църква с видни обществени дейци в Европа.

Така още в началото на 1861 г. Цанков се обръща от името на група „съединени" българи към **Йосиф Щросмайер**, изтъкнат славянофил, епископ на Срем и Босна, основател на Югославската академия в Загреб,

като му съобщава, че новата българска униатска община се нуждае от помощ – морална и веществена. Горещ привърженик на унията, Щросмайер вижда в нея политическо средство за разпространение на католицизма, фактор за сближение с хърватите, който може да послужи на българския народ – от една страна, за преодоляване на гръцката опасност, а, от друга – за да стане участник във всички ония блага, на които Западна Европа се радва. Ето защо Щросмайер изразява активно симпатиите си към българската уния – разпорежда се да бъде подпомогната с книги за негова сметка, заема се лично да издържа български младежи в Загребската семинария и пр.

Във връзка с отношенията Цанков – Щросмайер следва да бъде упоменато едно писмо, съхранявано в архива на Стефан Веркович, което съдържа наставления, изпратени от сремския епископ до издателя на вестник „България" относно разпространението на унията в Македония. Проф. Ив. Шишманов след редица проучвания стига до извода, че този документ е в същност апокриф с цел да бъдат злепоставени Цанков и Щросмайер.

Съдействието, оказвано от заинтересованите фактори на българската уния, се засилва. Вдъхновявани от идеята за единство на поробените славянски народи, поляците-емигранти продължават да участвуват в помощната акция, особено при събирането на средства за финансирането на вестник „България".

Цанков ползува рационално унията и за да осигури издръжката на свои сънародници в чуждестранни училища. Въодушевен от желание за създаване на високо образовани кадри, нужни на поробената родина, чрез застъпничеството му отпътуват над 20 български младежи за Рим, Париж, Загреб, Бейрут, където постъпват в различни учебни заведения. Той с признателност подчертава активното покровителство, упражнявано от полската емиграция и по-специално от генерал Замойски над младите българи, учещи се във френската столица.

Необикновената бързина, с която турското правителство признава новата униатска църква, големият отзвук на българската уния в западния печат оказват своето **въздействие**. Броят на „съединените" българи нараства – в Пловдив и в редица други селища, но далеч **не** от религиозни съображения.

От значение за престижа на униатската община в Цариград се явява също фактът, че тя издавала тескерета и други документи 5–6 пъти по-евтино, отколкото патриаршията и българската община.

В своята пропаганда за унията Цанков изтъква предвижданите от него **облекчения** в тежкото **социално положение** на българския народ. Така при агитацията си сред малкотърновчани той красноречиво посочва, че ще получат изгоди от католицизма – ще спечелят покровителството на западните посланици, ще се избавят от притесненията на чорбаджиите, ще добият права пред Високата порта. Пояснено е, че вместо користолюбивото гръцко духовенство те ще имат свои свещеници, а църковното богослужение ще се извършва на майчиния им език. Като чуват от българин тези обещания, малкотърновчани изготвят документ, че приемат унията, надявайки се с помощта на този „папа", под чието име се подписват да подобрят положението си.

Изобщо там, където по места се сблъскват със съпротивата на патриаршията и не намират подкрепа от руска страна, българите **заплашват**, че ще прибягнат до върховенството на **папата**.

Случаят с Кукуш, който чрез уния с католическата църква успява да наложи искането си за български митрополит, подхранва надеждите.

Движението за приобщаване към главенството на Римската църква обаче само **външно** изглеждало монолитно. В същност от първия ден на унията между нейните привърженици започват дезертирания, още повече, че част от последователите ѝ се включват в движението поради **чисто лични интереси**. Това особено се отнася до свещениците, привлечени от миражите за бърз просперитет. Мнозина от тях с пропадането на възможността да получат висок сан се отказват незабавно от унията. След избора на Йосиф Соколки за архиепископ почувствувалият се пренебрегнат **Макарий** твърде скоро се връща към православието. Дори ръкоположеният по-късно епископ **Рафаил** приема унията от честолюбиви съображения, виждайки за себе си добри перспективи.

Същевременно нараства недоверието сред лазаристите и полската емиграция, че българите се обявяват за униати само за да ползуват протекцията на **Франция**.

Независимо от очертаващото се разминаване с целите на католическата пропаганда Цанков вижда, че в своето огромно болшинство българският народ остава **равнодушен** към униатската агитация. Ето защо въпреки първоначалния успех **не** се самоуспокоява. Упорито се стреми към привличането на всепризнатия български духовен глава – Иларион Макариополски, за да възглави униатската църква, да обедини духовно българите. Но усилията му отиват напразно. Изпълнен с тревога за бъдещето, Цанков още през април 1861 г. му изпраща пламенен призив:

„Бъдете уверени – пише той, – че сичкият **съединен** български народ, както и духовенството му, ще Ви приеме с голямо възхищение." Издигайки се над каквито и да било лични отношения, готов веднага да забрави горчивините, които изживява от Иларион, Цанков горещо го увещава да се приобщи към униатското движение. „Нека оставим сичко настрана – настоява той – и елате, *направете единството в народът*" (курс.а., М. К.).

Отчаян, безуспешният опит да го привлече дори в последния момент, непосредствено преди издействуваното от патриаршията заточение на Иларион Макариополски и Авксентий Велешки.

Сега вече в Цанков настъпва колебание, неувереност и той **преотстъпва** редактирането на вестник „България" от 10 май 1861 г. на **Христо Ваклидов**, възпитаник на френския колеж в Бебек, активен участник в униатското движение, публицист и преводач. Новият издател продължава Цанковото направление. Така, че без да се подценява ролята на Ваклидов, „България" си остава „Цанков лист".

Обявяването на унията активизира руската дипломация. След последователни, неуспешни усилия – дори в навечерието на акта – да бъде отклонен Цанков, руското посолство в Цариград взема извънредни мерки за противодействие.

Азиатският департамент се разпорежда консулите в Европейска Турция да предпазват българите от влиянието на унията, да ги ободряват

и насърчават, че Русия предприема постъпки за решаване на българо-гръцкия църковен конфликт.

„Департаментът ще очаква от Вас своевременни и подробни донесения по това в най-висша степен важно дело" – се заключава в изпратеното по този повод указание.

В отговор на предприетото засилено проучване върху настроенията на българските провинции особено се откроява пловдивския вицеконсул Найден Геров. Уведомен от руския посланик в турската столица княз Лобанов-Ростовски, че незабавно ще му бъдат съобщавани „разпорежданията, които патриархът счете за нужни за удовлетворяване законните искания на българите", че „за императорската мисия е извънредно важно в настояще време да получи най-точни и подробни сведения...", той изпраща цяла поредица писма и доклади. Изготвени със задълбочено познаване на църковния въпрос, тези документи разкриват крайно **тежкото положение на българите** под гръцкото духовно владичество, масовата борба срещу грабителската и денационализаторска политика на Цариградската патриаршия, осветляват бурно изразените, непреодолими народни стремежи за самостоятелна българска църква. Като изтъква пречките в просветното движение на своите сънародници, Н. Геров тактично посочва, че „всички възпитаващи се в Русия млади българи за учители се преследват от гръцките архиереи." Макар и убеден противник на унията, той осветлява обективните причини, които довеждат българите до тази акция. „Сам патриархът с неуместните... разпоредби принуждава българите към уния и още с такава настойчивост, че средствата за задържането им от това се изчерпват. А бързото признаване от Портата на общината – продължава Н. Геров – уверява българите, че с приемането на уния и ще постигнат своята цел: да имат собствена народна йерархия, каквато правителството на султана сега им отказва."

Той целенасочено акцентира върху фактите, които опровергават закостенялата руска църковна доктрина – единство на православието в Османската империя, като същевременно водят към извода, че трябва да бъдат подкрепени правата, предявени от младата българска нация за духовно освобождение. Твърде прямо, с горест съобщава **Н. Геров** на своето началство: „българите не искат да вярват, че Негово сиятелство (т. е. самият княз Лобанов-Ростовски – б. а., М. К.) прави нещо за удовлетворяване на техните закони искания".

При условия, когато унията в ранната пролет на 1861 г. се развива към своя апогей, пловдивският руски вицеконсул засилва настояванията си за решаване на българския църковен въпрос. Той уверява, че не вижда друго средство за задържане на българите в православието освен застъпването на „императорската мисия". „Иначе – добавя той – на мене ми се струва невъзможно да се удържат от приемането на унията, която по внушения на пропагандата не е изменение на религията, а само **заменяне** на ненавистното **име** на патриарха с името на папата, което ще им даде преимущество и покровителство, с което се ползуват католиците."

Геров отново изтъква опасенията си, че „при такъв порядък на работите българите скоро ще излязат из търпение и едни от тях ще се обърнат към католичеството, други ще приемат протестантството, а голяма част ще изгуби всяко уважение към духовенството и към религията..."

Като отчита дейността си за отклоняване от унията, директно на Азиатския департамент Н. Геров пише: „Аз бях длъжен да им повторя (на българите – б. а., М. К.) уверението, че императорската мисия… ще се застъпи за тях." А за да допусне каквото да било съмнение, че българският църковен въпрос може да се реши чрез преговори с патриаршията, добавя: „никой не иска и да слуша за примирие с патриарха".

По този начин поради заплахата от унията известният родолюбец чрез консулския си пост допринася за постепенното пренасочване на руската балканска политика към справедливо решаване на българския църковно-национален въпрос.

Наскоро посолството на Русия в Цариград взема решителни мерки да парализира униатското движение.

За изпълнение на тази трудна и деликатна задача Найден Геров се свързва с Петко Р. Славейков, който, макар да сътрудничил на вестник „България", възприел линията му само като тактика за въздействие в интерес на българските искания, се обявява срещу провъзгласената уния. Чрез съдействието именно на Славейков, който познава отблизо Йосиф Соколски, българският униатски архиепископ отплувал с параход за Одеса на 6 юни 1861 г., отнасяйки всички папски отличия и награди. **Отвлечен** или **избягал** – причината за тази шумна сензация е третирана различно от изследователите. Едно обаче е несъмнено: изчезването на Йосиф Соколски при неизвестни обстоятелства се явява резултат от акцията на руското посолство в Цариград.

Този пръв голям удар върху българската уния веднага дава своето отражение. Напускат я почти всички духовни лица и голяма част от светските „съединени българи".

Предприел обиколка в българските земи, Цанков се вижда все повече изолиран. През **юли 1861** г. Петко Р. Славейков замисля да откъсне и него от унията, като се надява, че ще успее, пред вид горещото родолюбие на Цанков, с което бил широко известен.

Действително ръководителят на униатското движение в началото на септември 1861 г. поради противоречията, които изживява, приема предложението да постъпи учител в Трявна. „Цанков се съгласява да напустне Цариград – съобщава тържествуващо Найден Геров на руския посланик княз Лобанов – и… с неговото напускане… унията се разстройва окончателно" – добавя той.

Това намерение на униатския ръководител българската колония в Цариград посреща с възторг. „Голяма радост направи… тука… желанието на Цанков да ся върне в недрата на православната вяра" – изтъква Геров в писмо до училищното настоятелство в Трявна. Поради финансови задължения той поставя като условие за отказа си от унията да му бъдат предоставени 30 000 гроша. Той приема сумата да бъде намалена и използува тези средства, за да уреди дългове по издаването на в. „България" и неизплатени суми на униатските свещеници, за които се чувствува отговорен.

Стъпките назад от унията, показателни за зигзагообразната линия, която следва, за разочарование в прозападния курс, са свързани с тенденцията му отново да търси руската опора. Докато през 1857 г., разколебан за известно време в избрания път, си дава оставката от Бебекското френско училище, сега Цанков даже изявява желание да

предостави вестника си на русите. Нещо повече. След като Лобанов, който прави запитване в Петербург дали да прехвърли помощта, отпускана за „Цариградски вестник", върху „България", но получава отговор, че това не може да стане без повод, по предложение на руския посланик Цанков дори прекъсва издаването на своя орган в края на септември 1861 г.

Наскоро след отиването си в Трявна, понеже не се разбира с местните първенци, Цанков напуска града и се премества в Търново. Но и тук той се сблъсква с враждебното отношение на чорбаджиите. Невъзмутим от трудностите обаче, преизпълнен със стремеж за културното възраждане на народа, той се залавя да организира читалище.

„Като беши Цанкоф в градът ни и са трудеши да направи читалище на един ноф хан, както и беха започнали да са сабират младежите около негу, като видеха това по первите ни граждани..., нигу одобриха и са сабраха... и утидоха при пашъта и му доказаха устно, чи нещат г. Цанкова да стои в градът ни, а пашъта тос час привика г. Цанкова и заповяда му да излези от градът ни..." – съобщава един съвременник. Това враждебно отношение на търновските първенци към него се дължи както на униатската му дейност, така и на ожесточената критика, която отправя чрез вестника си към чорбаджийството като институция. Затова именно търновските първенци се стремят да осуетят разпространението на неговия орган в Търново, както това беше вече отбелязано.

Въпреки спънките, които среща, Цанков успява да открие **читалище** – първото в старата българска престолнина, да го снабди с книги и вестници. Новопоявилото се просветно огнище предизвиква жив интерес, засилва жаждата за знания особено сред младежите. Но заставен от търновския паша да напусне града, той поема обратно към турската столица и решава да възобнови вестника си с помощта на българите, а в случай че му бъде отказано, да прибегне отново до съдействието на лазаристите.

По пътя към Цариград Цанков посещава Казанлък, където от цялата пловдивска област през 1861 г. унията постига най-значителен успех – привлечени били 250 души. Съобразно големия си стремеж за създаване на колкото се може повече български учебни заведения той още преди това си посещение в града действува заедно с поляка Климент Пшевлоцки да бъде открито там **униатско училище**. Инициативата се осъществява. Училището, отворено през същата 1861 г. с 80 ученика, получава по-късно специална помощ от Фондацията на източните училища в Париж.

В края на 1861 г. Цанков пристига и в Стара Загора, но към малката група местни „съединени българи" не успява да привлече нови униати. И тук наред с униатската си дейност, както във всички градове, където минава, той не оставя на заден план другия голям въпрос, с който живее, или по-точно проблемите, които най-неразривно свързва с целите на унията – българското културно възраждане. Така в Стара Загора той посещава взаимното училище, където „остава доста дълго време".

„Останало ми е в паметта – си спомня Атанас Илиев, тогава ученик, – че той препоръча на учителя да преподава българска история... по учебника на Д. П. Войников."

Оценявайки високо този новоиздаден труд за патриотичното възпитание на българите, обикаляйки по апостолски училищата, Цанков пропагандира въвеждането му в учебните програми.

Като пристига отново в Цариград, при обстановката на недоверие, което изпитват към него православните българи, той заживява с предишните си настроения и се залавя пак, през **април 1862 г.**, с издаването на вестник „България".

Акцентът на страстната политическа борба, пропиваща отново неговия орган, продължава да бъде непримиримостта към гръцките владици в българските земи, за да се отърси народът от потисничеството им. И сега той посочва **съюза** с Рим като единствената алтернатива за създаване на независима българска църковна организация, която да възглави развиващото се просветно дело.

„Унията, единственото според мене спасение за българския народ." С по-нататъшното изчакване, понеже „времената се меняват", което може да продължи години наред, той не се примирява и пак поема униатския път.

Последователно настъпателен е неговият вестник особено когато отбранява българската народност от попълзновенията на великогръцкия шовинизъм.

Като се надява, че съюзът с Римската църква ще разкрие за поробеното му отечество нови хоризонти, че ще донесе социални придобивки за българите, той пише:

> „Българският съединен народ, макар още малък, обаче е равен по права и привилегии с кой да е друг народ от Отоманската империя, а под високото покровителство на папата... е равен по права и привилегии с кой да е друг образован народ от католическия свят."

Независимо че продължава главното си направление, умереният вече тон на възобновения вестник „България" към критиците свидетелствува за различната позиция на Цанков преди и след неговата обиколка в провинцията.

Убеждавайки се от непосредствените си впечатления, че влиянието на унията сред народа е незначително, сега вече Цанков не осъжда така остро своите идейни противници, обявили се както срещу патриаршията, така и против униатското движение.

> „Аз ся признавам, че те били за извинение – пише той в съобщението си за възобновяването на вестника. – Защото, като са били **далеч** от средоточието на работите – продължава Цанков, – те са си **въображавали**, че българите имат толкоз различни средства, за да се издигнат на височината на другите народи..., колкото пътеки има в България... Но не е тъй. И колкото по-много отидем напред, толкоз по-много секи ще може да ся убеди, че само **един път** ни е отворен, за да улучшим нашето религиозно положение и да опазим нашата народност." „И ние същите – добавя той, – защо да не го **изповядами** чистосърдечно, не са убедихме от веднаж."

Като сравнява „младите" – привърженици на схващането за самостоятелна българска национална църква, постигната чрез **безкомпромисна** борба, и униатското движение – също за пълно откъсване на българите от патриаршията, но под покровителството на католическата църква, той изтъква, че това са „**две** различни партии, които равномерно търсят доброто на нашия обичан народ". И понеже счита, че разликата между тези две течения се свежда само до **пътя**, който са избрали за решаването на църковния въпрос, заявява: „ние уверяваме от сега, че ще

почитами сичките ония, които не веруват, че ще могат да споделят нашите убеждения".

Между **Цанков** и **католическата** пропаганда в турската столица още с появата на българската уния се зараждат **противоречия**. Докато той я приема като средство за създаване на независима българска църква и затова пледира за национално духовенство, едва е ръкоположен Йосиф Соколски, и католическите мисионери **пренебрегват** обещанията, че униатите ще **спазват източния** си обред, и излизат с искане **те** да служат в униатската църква, Тези недвусмислени тенденции след сензационното **изчезване** на униатския архиепископ бързо прерастват **в** настояване за **покатоличване** на българите. Такава постановка е обаче твърде далеч от национално-политическата програма на Цанков.

Като резултат на все по-задълбочаващия се конфликт в организирания през **1862** г. Комитет на българската уния **не** е включен нито един българин. Сформиран изключително от французи и поляци, този странен парадокс – **Комитетът на българската уния**, създаден при пълно пренебрегване на българите – е доказателство за предприетото **настъпление** срещу българските искания **в** църковната борба несъмнено съобразно целите на католическата пропаганда. Появата му свидетелствува вече за сериозни **разногласия** между **Цанковата** програма и **католическите** мисионери.

За да упражнява **строг** надзор, цариградската мисия поставя през **1862** г. начело на българоуниатската община **двама** католически свещеници: **Петър Арабаджийски**, който получава от папата титлата архимандрит, и поляка **Франциск Малчински** – негов протосингел. На тази основа се изострят до такава степен **противоречията**, че по-нататъшното излизане на вестник „България" католическите мисионери поставят в зависимост от задължението на Цанков да **не печата** нищо против следваната от тях линия. Той обаче далеч няма намерение да се съгласи с пренебрегнатите от католическата пропаганда обещания за създаване на българска национална йерархия.

Вдъхновител на остро недоволство срещу потъпканите тежнения на своя народ, Цанков продължава упорито **да подготвя реализирането** на голямото си желание – българската униатска църква да бъде **възглавена от българин**, авторитетно духовно лице. Отново се обръща с надежда към изпратените в изгнание владици – **Иларион** и **Авксентий**. С горест припомня на българския народ самоотвержената им борба готов, както винаги, да пренебрегна всички свои лични огорчения – те двамата публично го заклеймяват на **22 декември 1860** г. като **„лъжебългарин"**.

> „Преди две години цариградските българи учудиха света с изхвърлянето на патриаршеското име от народната в Цариград църква – напомня той за акта на 3 април 1860 г. и след като разкрива настъплението, предприето от Фенер, изтъква: „Гръцката патриаршия преуспя, та изработи заточението на избрания и разгласения български свещеноначалник – Илариона, както и на другаря му Авксентия."

Освен агитация предприема и конкретни практически стъпки: **възглавява 20**-членна делегация, която отива в гр. Измид (Мала Азия) при заточения Авксентий с предложение да **приеме унията**, за да му

се издействуват патриаршески **сан в** българоуниатската църква. Но владиката твърдо отказва и този пореден опит на Цанков да приобщи изтъкнатия духовник към унията завършва неуспешно.

Важен момент в борбата срещу Цариградската патриаршия след 3 април 1860 г. е организираното постоянно **представителство** на българския народ в турската столица, съставено от избрани **пратеници на** отделните епархии.

В поредицата усилия да се издействува от Портата признание за обявената българска национална църква се явява и смесената българо-гръцка **комисия**, назначена от великия везир въз основа на молба, подадена от българските представители. Но заседанията й, изпълнени с дълги, безплодни спорове, **не** са обещаващи.

Цанков внимателно следи разискванията в комисията. Гъвкав, както винаги, той **не** изключва промени в линията си, стига само да се появят нови, благоприятни перспективи. Ето защо, макар и скептично настроен, Цанков проявява жив интерес към българо-гръцките преговори.

Запитан от един църковен деец – участник в тях: „Ако свършим нещо в комисията, ще дойдете ли при нас?" – не се поколебава да отвърне: „Дохождами..." Пред вид обаче непрестанно преследваната цел – единството на нацията, не пропуска да добави: „Но ако **не** свършите, вие дохождате ли при нас?"

Същевременно нищо **не** се оказва в състояние да го **примири с** наложените свещеноначалници на българската уния: единия – П. Арабаджийски, католик, а другия – Ф. Малчински, протосингела му, също католик, а при това и чужденец.

Ето защо той **организира шумна протестна демонстрация**. Така след богослужение на **гръцкия епископ-униат Вениамин** в българоуниатската църква (**22 февруари 1863 г.**) голяма група българи, носейки хлябове, се явява при П. Арабаджийски са настояване в качеството си на духовник от български произход да ги благослови. Но той не е запознат със съответния източноправославен обред. По този повод избухва бурно негодувание. След проведеното събрание е написано изложение, с което се настоява за оставката на Арабаджийски.

Във връзка с тази акция на Цанков и другите униатски дейци било съобщено, че за свещеноначалник на българската уния ще бъде поставен **Малчински**. Новият избор обаче е посрещнат с възмущение. На Арабаджийски българите-униати дори изпращат ултиматум да **не** допуска воденето на службата от чужденец.

В сложна обстановка, при разразилите се **принципни** противоречия **с** католическата пропаганда Цанков умело **насочва** привържениците си срещу опитите да бъдат използувани за чужди на българската кауза интереси. Ползувайки се с дълбокото им доверие, понякога, щом счита, че е нужно, той им въздействува дори само със силата на своето мълчаливо неодобрение.

Такъв е случаят, когато пред униатските първенци, възглавявани от Цанков, арменокатолическият архиепископ **Хасун** се опитва да наложи Малчински за свещеноначалник на тяхната община. Тогава те се обръщат въпросително към своя ръководител. Той обаче както през цялото време на срещата, така и сега мълчи. След миг на колебание за тях не остава

вече никакво съмнение какво иска да им внуши и единодушно заявяват, че **не приемат** направеното предложение.

Отстоявайки националния характер на униатската църква и **запазването** на **източния обред**, Цанков многократно обяснява, че възраженията му **не** са конкретно срещу личността на Малчински, а защото българският народ никога **не** ще **приеме** духовен началник чужденец.

Що се отнася до искането за българско духовенство, разяснява, че е настояване изобщо на униатите, а не само негово лично схващане.

При срещата си с **Емануел д'Алзон**[131], който пристига от Париж идеологически да ръководи католическата пропаганда в отношението й към унията като папски пратеник, той му представя група най-видни български еснафи. Мисионерът ги уверява, че предстои изпращането на сума за материалното подпомагане на българоуниатите, че за същата цел във Франция е направена подписка. Същевременно дава обещание да бъде осигурено образование на техните деца, не пропуска да подчертае и донесените одежди за източния обред. Но в отговор посетителите му „заявяват, че веднага желаят национален клир." Според папския представител те всички говорили по внушение на Цанков.

Преговорите продължават и вечерта същия ден. Придружаващите Цанков този път двама българи съобщават, че **25,000** семейства в Сливен са готови да приемат унията, ако им се даде за духовен глава техен сънародник.

Д'Алзон, който сутринта се аргументира, че турския външен министър Аали паша няма да приеме никой от българите за високия сан, сега прибягва до други мотиви, че е **нужно** време, за да се подготви българско духовенство, че в момента няма нито един просветен свещник. Посетителите му обаче недоволно реагират, загдето Д'Алзон клевети българите, тъй като в страната, изтъкват те, има образовани свещеници.

В хода на този разгорещен спор папският представител недвусмислено заявява:

> „Ние знаем вашата скрита цел: вие се стремите към **една независима национална църква**, но няма да я **имате**."

Изчерпвайки търпението си, Цанков и другарите му бурно възразяват: „Но папата ни обеща национален клир!"

> „Папата направи за вас едно изключение, като не поиска да се откажете от източния обред – заявява Д'Алзон – и ви даде Соколки. С неговата измяна и с неустойчивостта на вашите свещеници, които от схизма минават към уния и от уния към схизма, папата се намира освободен от своите обещания."

Сега Цанков и сподвижниците му подчертават, че в такъв случай сливенската уния ще се осуети. В същност съобщението им за възможността да се присъединят 25,000 семейства от Сливенската епархия било чиста измислица. По този начин Цанков се стреми да наложи българските искания. Нещо повече, дава да се разбере, че отношението му към свързването с Рим може да се промени.

Изобщо при разговорите си с мисионерите той използува същите прийоми, към които **прибягват** Иларион Макариополски и други дейци, за да принудят патриаршията на отстъпки.

131) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Емануел д'Алзон /Emmanuel d'Alzon/ (1810–1880) – основател на конгрегацията на Успенците, 1850 г.

Борбата срещу **католическата** пропаганда за **отстояване** на **българските църковно-национални** искания – това е вече вторият фронт, където Цанков неотклонно и целенасочено воюва. Опитите за налагане на **чуждо** национално духовенство независимо от формата, която приемат означават **грубо** пренебрегване на цялата агитация, която той водеше чрез вестника си „България", влизат в остро противоречие със стремежите на българския народ за духовно освобождение. Затова Цанков твърдо и последователно ги **отхвърля**.

От своя страна католическата пропаганда се опитва всячески да **сломи** неговата силна опозиция. Но по какъв начин – чрез **изолирането** или **приобщаването** му, сред представителите на Ватикана липсва по този въпрос единомислие.

Поради съпротивата, която организира срещу линията им, далеч в миналото остават и техните ласкави отзиви за него. Така католическият архиепископ Брунони, като го назовава „камък на препъването", „чума на унията", настоява Цанков да бъде отстранен.

Арменският архиепископ Хасун пък, давайки си сметка колко опасен може да бъде издателят на вестник „България" за унията, предлага да се прояви отстъпчивост, понеже е способен, интелигентен и особено защото „в тоз момент не ще бъде лесно да се замести". От подобни съображения изхожда и абат Азарян, който счита, че ако Цанков бъде отстранен, ще стане още по-голямо препятствие. Затова препоръчва да се потърси начин за спечелването му, като в същото време бдят срещу неговите „интриги".

Опасенията от големи смущения, които той може да предизвика с авторитета си, определят и становището на Д'Алзон, чието мнение Цанков да **не** бъде явно изолиран надделява. В края на краищата се решава, че за да се осуети публикуването на материали, разкриващи **противоречията** между **българите**-униати и **мисионерите**, върху „България" трябва да е **упражнява** предварителен надзор. Така Цанковият вестник се оказва под **двойна** цензура: от една страна, правителствена, а, от друга – на католическата пропаганда.

Независимо, че след разискванията си за уточняване на единна позиция спрямо Цанков, католическите мисионери възприемат цензуриране на „България" в същност те се различават в подхода си към българската уния.

[1.] Едни от тях – архиепископите Брунони, Хасун, папският представител Д'Алзон, настояват за **форсиране**, т. е. за строго католическо църковноканоническо отношение.

[2.] Лазаристите пък **Борѐ, Фавериал, Лепавек** поради ясно изявените **национално-политически съображения** на Цанков и привържениците му, за да **не** бъде **изложена** унията на провал, предлагат **умерен метод**.

Въпреки приложения натиск и мерките за ограничаване на влиянието му редакторът на „България" далеч няма намерение да се примири.

Той организира подаването на **прошение** до Портата с искане за **граждански началник** на **унията** да бъде утвърден един от българоуниатските свещеници. В борбата за удовлетворяване справедливите искания на своя народ и при открития нов фронт с

католическите мисионери Цанков съобразно обстановката гъвкаво сменя тактиката си. **Не** се **увлича** в догматично следване на линия, ако се окаже лишена от изгледи за успех. Прибягването към компромис, за да осигури крачка напред, за да обезпечи в перспектива осъществяването на целта, явно се очертава като един от политическите му принципи.

Така известно време той се **обявява** против наложения свещеноначалник на българите – католик П. Арабаджийски, а впоследствие се съгласява, но ако му се **възложат** само **граждански функции**. Що се отнася до воденето на религиозните служби, настоява да се **осигури български униатски** свещеник.

По този повод е подадена и молба до **папа Пий IX** (3/16 април 1863 г.) с възражение срещу налагането на **инороден мисионер** за духовен глава на българската уния.

> „Но тая мярка, от една страна е по принцип противна на обещанието за национална йерархия, която Ваше светейшество сам ни дадохте… се изтъква в този документ – и, от друга страна, ние знаем, че всички и даже наши братя, не приели унията, биха погледнали с неудоволствие един чужденец да бъде начело на нашата йерархия и в ръководството на нашите дела."

Ясно е отразена и маневрената стъпка на Цанков – **Арабаджийски**, признат от турското правителство, да остане за **граждански** началник, а **религиозните служби** да бъдат водени **от** български униатски свещеник. В тази молба до папата прозира тенденцията следващата крачка да бъде все по-настойчивото искане за обособяване на национална българоуниатска църква.

Същевременно Цанков прибягва и към други средства – подготвя **молба** от свищовските българи **до** т. нар. „Българска патриаршия в Цариград", на която е безсъмнен вдъхновител, ако не и редактор, за да покаже конкретните условия, необходими според него за съществуване на унията.

В нея мнимите податели декларират публично отричане от Цариградската гръцка патриаршия и преминаването си към каноническата власт на Рим, но при определени условия.

Така те признават папа Пий IX за духовен началник и покровител на *„нашата… православна църква"* (курс. а., М. К.), който обаче трябва да възстанови и припознае българската **независима йерархия**. Освен това „подателите" заявяват, че главният архиепископ на българската църква в Цариград трябва да бъде **началник** на целия **български клир** и да носи титлата български **патриарх**.

Същевременно се настоява цялото духовенство – патриарх, митрополити, свещеници, да бъде от български произход. Владиците да се избират от епархиите и да се утвърждават от патриарха, който от своя страна да се издига по общото желание на висшия клир и на целия народ, а да бъде утвърждаван от папа Пий IX.

Всички обреди на Източната църква, както и църковните книги да останат неизменни във всяко отношение, а в училищата да се преподава на български език, като се запази **кирилицата**.

Изобщо по дух и съдържание тази молба е съставена напълно според платформата на Цанков за унията. Сега обаче редица нейни

същностни постановки предизвикват реакция сред представителите на католическата пропаганда.

Коментарът, изготвен за „свищовската” молба от Д’Алзон и абат Теста, секретар на П. Брунони, отхвърля като идея упомената, но несъществуваща „Българска патриаршия в Цариград”, понеже внушавала мисълта унията да се осъществи, когато бъде създадена тази институция.

Относно искането за българска независима йерархия католическите мисионери настояват думата „**независима**” да бъде заменена с „**отделна**”, а вместо „български патриарх” да се каже „български архиепископ”.

Особено показателно е възражението, с което се посреща изразът „нашата българска православна църква”. По този въпрос мисионерите недвусмислено отбелязват, че думата „православна” следва да се заличи, понеже оставя отворена врата за обособяване в перспектива на българска независима църква, което безусловно трябва да се предотврати.

Свищовската молба, от една страна, и коментарът към нея на мисионерите, от друга, разкриват ясно големите **противоречия** между униатското движение сред **българите** и **католическата** пропаганда.

Един от главните аспекти в униатската програма на Цанков – българска църковна независимост, представителите на католицизма схващат само като право за **отделна** българо-униатска църква.

Ето защо той заявява на Д’Алзон, че унията **не** ще може да проникне сред българския народ при новите условия, които вече католическата пропаганда предлага. Но и тогава съобразно конкретната международна обстановка Цанков продължава да вижда униатското движение като **стъпка** към обезпечаване **могъщ съюзник** за своя народ чрез използване на противоречията между великите държави.

Затова съпротивата му срещу линията на католическата пропаганда е **упорита** и ясно целенасочена – посредством унията да бъде създадена **независима** българска църква. В този дух решително отхвърля настояванията на Д’Алзон да бъде приет за известно време като духовен глава на униатска църква един чужденец въпреки уверението, което получава за материално поддържане на вестник „България”.

Освен, че оказва лично противодействие, като организира писмени изложения, Цанков все повече разширява арсенала си от средства за съпротива срещу линията на католическата пропаганда. Чрез големите си връзки в българските провинции той привлича на своя страна униатите от много селища.

Особено ясно се откроява влиянието му в Македония, където „съединените” българи уведомяват мисионерите-лазаристи, че **не приемат** да бъде поставен **инородец** за духовен началник на унията.

Независимо от сериозните затруднения в униатското движение Цанковият орган продължава борческата си линия.

Ярка трибуна на българското национално възраждане, със своята изключителна актуалност и действена сила неговият вестник „България” продължава да привлича като сътрудници видни патриоти и публицисти.

> „Който и да си, побратиме, кореспондентино на „България”, пиши, братко, пиши – призовава през 1862 г., дори категорично настроения против унията Петко Р. Славейков. – Пишете и не бойте ся... Разглашението же на потайни дела и постъпки, които развращават и опропастяват един кой да е народ, е нещо изискуемо от законите

за унищожение на злоупотребленията, изтребление на заразата и за преставание на злото."

От друга страна обаче, натискът върху Цанков се засилва. Комитетът на българската уния начело с архиепископ Брунони обявява, че временно ще **затвори канцеларията на** българоуниатската община **до** преодоляване на смущенията. В същност се цели чрез **създаване** на трудности за униатите при снабдяването им **с тескерета** и други документи да бъде наложен Малчински като техен духовен началник.

Това грубо настъпление на католическата пропаганда срещу българските национални тежнения предизвиква и формално вече **разцепление в** униатското движение: създава се опозиционна партия на Цанков и предава партия, възглавена от Константин Груев.

Изострената **криза** в отношенията между **Цанков и католическата** пропаганда предвещава вече все по-непредотвратимо **края** на униатската му дейност.

[1.] Със своята гъвкавост въпреки могъщия си противник – признатия от папата и от Портата Комитет на българската **уния**, той успява да издейства правителствено **разрешение** за **откриване** на нова българоуниатска **канцелария**.

[2.] **Срещу** назначаването пък на чужденеца **Малчински** за глава на българоуниатската община отправя протест до министър на външните работи Аали паша и дори спечелва благоразположението му.

Но въпреки силния **отпор**, който оказва срещу опитите да бъдат потъпкани тежненията на българската църковно-национална борба, тези негови акции бележат заключителния **етап** на дейността му като ръководител на униатското движение.

За да защищава българските интереси според схващанията си, Цанков приема да получава материална **издръжка** за своя орган **от** католическата пропаганда. Когато обаче католическите мисионери пред вид материалните затруднения на Цанков му предлагат субсидии за издаването на вестника с цел да наложат неговото отстъпление от българската кауза, той последователно и категорично **отказва**. Така на **25 март 1863 г.** преустановява завинаги издаването на „България".

Но в последния, прощалния брой, изпълнен с лична отговорност, Цанков се отчита пред народа за политическите резултати от своя вестник.

[1.] С чувство на **удовлетворение** са пропити думите му, че чрез **униатското движение** е популяризирал българското **име**, българските национални **искания в** Западна Европа, че нашироко пред външния свят е пропагандирал за съществуване на пет милиона българи.

[2.] Друг актив на вестника му, който с основание го въодушевява, е смелата **борба**, която водеше срещу денационализаторските планове на Цариградската патриаршия.

„Фанариотското духовенство, което беше присвоило нашите епархии..., намира са сега добре опознато: или ще умре гладно в България, или ще иде да проси хляб от ония, които ще му продават свещеническия характер... – пише Цанков. – Таквози е следствието от нашата преданост за нашето любезно отечество, следствие, което ще ни утешава сякоги и тогази биля, когато не ще можем веке да му правим услуги."

* * *

Но неговият орган по значение в същност далеч надминава отбелязаното от Цанков в прощалните му слова с читателите.

[1.] „България" от самото начало се явява **най-ревностен защитник** на българските интереси, мъжествено **отстоява** правата на народа" – пише Любен Каравелов въпреки негативното си отношение към униатството.

[2.] С широкия си поглед дори върху цялостния възрожденски периодичен печат той изтъква големия **принос** на Цанковия вестник за формирането на българското национално съзнание. „България" … – подчертава Каравелов – *първа* (курс. а., М. К.) поставила народът по пътя на **самосъзнанието**."

[3.] Съвременниците, които нападат Цанков, опасявайки се от **разцепване** на народното единство – понеже през този период се формира българската нация – са **опровергани от** обществено-историческата практика. Многовековната принадлежност на българите към православието предопределя до голяма степен последвалия **крах** на униатството като религиозно движение. За Цанков обаче унията **не** е стъпка от верско естество, а **политика** и **следва** да бъде преценявана като такава.

Някои автори, които поставят **акцента** върху **религиозната** страна на униатството, въпреки че изтъкват яркото **родолюбие** на Цанков, се **дезориентират в** сложните перипетии на политическия му ход. Така едни от тях поради връзките му с Лазаристкия орден, макар в противоречие с фактите, го представят като „напълно убеден сътрудник на католическата пропаганда."

Поради същите причини други изследователи пък, отчитайки също патриотизма му, разглеждат политиката на Цанков в църковно-националната борба като „нещастно" избран път. За тези негативни характеристики, диаметрално противоположни на високите оценки – според най-меродавни източници – за Цанковия вестник, който е орган на униатското движение, особено допринасят **предубедените обвинения** към него, изпълващи възрожденския печат.

Несъмнено обективната преценка за Цанкова в случая трябва да се определи от **критерия** униатското движение, което той възглавява, **съдейства** ли за **решаването** на църковно-националния ни въпрос или **не**.

Тактиката му за свързване на българската църква с католицизма, която той ще назове по-късно „идея, внушена от отчаянието", не следва да се обяснява единствено с неговата прозападна ориентация през този период.

Това означава да бъде игнорирана **противоречивата** и маневрена **линия**, която той следва в униатското движение. Така не само редицата податки от преговорите му с руското посолство, но най-вече стъпките му назад от унията, когато търсеше **руската опора**, разкриват лавирането, двойната насоченост на тактическия му ход: от една страна, първият явен аспект, изразен чрез широка пропаганда, визираше спечелването на **френското** политическо покровителство върху българската църковно-национална борба, а, от друга, вторият – само загатнат, едвам доловим, за който липсват директни изявления на Цанков, именно

защото преследването му изключваше каквато и да е декларативност – предвиждаше посредством опасността от унията **активизиране** на **руската** дипломация.

Подчертаната сдържаност относно тази втора насоченост на своята тактика Цанков проявява и по-късно, когато към нея, макар при други условия, българските патриоти отново ще прибягнат.

За архимандрит **Методи Кусевич**, който впоследствие чрез **блъфа с** унията цели предизвикването на руската помощ, той ще отбележи само, че духовник се заема да я осъществи.

„Друго беше моето – изтъква по този повод Цанков широките прерогативи на политиката. – Аз бях **светско**, **политическо** лице."

Документите свидетелствуват, че от тази дейност на Цанков през 1860–1863 г., а именно поради униатската заплаха, която той създаде, **последва** непосредствено положителен **отзвук** – **раздвижването** на руската дипломация. То е симптом за бъдеща **преориентация на Русия към** българската църковно-национална борба.

По този начин се стигна до важни положителни резултати от униатското движение:

1. Политическия ход на Цанков с унията допринася българският народ да **намери** отново традиционната си **опора в** близкоизточната политика на **Русия** за благоприятно решаване на църковния въпрос.

„Факт е – пише Крумка Шарова, – че дори всички отрицателни последици, които можеше да има унията на българската църква с Рим, точно **католическата пропаганда**, разобличителната **дейност на униатите** и краткотрайният, но знаменателен **успех** на унията, а оттук и активната **дейност** на френските католически ордени с перспективата за засилване на френското влияние бяха една от **причините**, които накараха **Русия** да преразгледа категоричната си **позиция за** единство на православието."

Приносът на Цанков за **преориентацията** на руската дипломация с лице към българските искания изтъкват и редица други изследователи. „Главната причина..., за да се почне един благоприятен **обрат** в руската политика по църковния въпрос, бе силното впечатление, произведено от унията" – пише Симеон Радев.

Въздействието на Цанковата тактика отбелязва и Тончо Жечев.

„Яростното настъпление на Цанков по всички фронтове на българската борба – посочва той – предизвикало другата партия, **патриаршията**, **руската** дипломация, **европейските** сили, **турските** политици към **активно отношение** по българския въпрос."

2. Чрез униатското движение Цанков **спечели** за българската **кауза** и друг, непосредствен **съюзник** – френската политическа подкрепа, която му дава възможност безпрепятствено да атакува през **1859–1863** г. могъщия противник на своя народ – Цариградската патриаршия, активно да **допринесе за** разгръщането на **църковно-националната борба**, да съдейства за по-нататъшното й развитие към успешния завършек.

3. Положително следствие от Цанковата политическа **маневра** – свързването **с** Рим, е и предприетата **от** католицизма широка **пропаганда** на униатското движение, обективно допринесла за **популяризирането** на българската **нация** в Европа.

Ето защо като политически ход в светлината на отбелязаните резултати унията се явява, както изтъква Крумка Шарова, „една от първите **успешни** български дипломатически **акции**, в която Др. Цанков съумява са използува генералното сблъскване между **православието, католицизма, антагонизмите** и заинтересова-ността на европейските сили" в интерес на българската борба.

[4.] Именно затова Цанковата тактика е използувана и по-късно. Възприета като **средство** за активизиране на руската дипломация, униатската заплаха се прилага за решаване на български църковно-национални проблеми през **1874** г. и непосредствени след освобождението отново **с** успех.

С международния и вътрешнополитическия аспект на своята дейност в църковно-националната борба – а това е униатското движение – Цанков, след като с времето **отшумяват** произволно отправените му **обвинения**, получава дълбокото **признание** на народа.

[5.] След издаването на **фермана** за учредяване на екзархията, преосмисляйки големия принос на Цанков за тази голяма придобивка, **обединила** българските земи в една **етническа цялост**, Любен Каравелов през 1872 г. ще го причисли към най-ярките личности в усилията на българите за обособяването и утвърждаването им като нация, за създаване на самостоятелна църква: „...днес ние можем вече да поблагодарим от името на всичкия български народ о Илариона Макариополски, о Панарета, Драган Цанкова... – пише той. – Всичките тия личности ще се запишат със **златни слова в** страниците на българската черковна история."

Не остана чужд на народното виждане въпреки предубедената критика на съвременниците, на заинтересованите политици впоследствие и основоположникът на научния социализъм у нас Димитър Благоев, който му дава висока оценка като един от най-видните дейци на църковния въпрос.

2.7. УНИАТСКОТО ДВИЖЕНИЕ В ДНЕВНИЦИТЕ И СПОМЕНИТЕ НА ХРИСТО ТАНЕВ СТАМБОЛСКИ ОТ КАЗАНЛЪК

2.7.1. НА ИЛАРИОНА СЕ ПРЕДЛАГА ДА ПРИЕМЕ УНИЯТА

В: *Стамболски*, Христо Танев. Автобиография, дневници и спомени на д-р Христо Танев Стамболски от Казанлък. Т. 1: 1852–1868. София: Държ. печ., 1927, с. 93–99.

Арменокатолическият патриарх; Нови опити да се склони Иларион към приеманенунията; При папския наместник в Цариград; Христо се бои от разцепление на българския народ; Православните българи в Цариград се вълнуват от слуховете за унията; Христо се среща с Илариона; При униятските водачи; Портата припознава униятската община; Възвание против унията

На 18 декемерий Христо отива на Фенер. Българската църква беше затворена; Иларион[132] отсъстваше, само Найденова[133] намери. От последния той се научи, че след съвестните и нравствени сътресения от миналата неделя Иларион се разболял и лежал в легло, когато х. Мина Пашев[134], в сряда, на 14-того пак го посетил и без да се бави много при него, заминал и отишел да търси Тъпчилеща в Балкапан. След малко довтасват, подстрекнати от поляците, стотина еснафлии: тютюнджии и абаджии от Галата во главе с Цанкова, д-р Мирковича, Никола Сапунова, църковния епитроп Хр. Ваклидова, Манол Заагралията, Иван Бозвелията от Казанлък, Стоян Джейков от Копривщица и др. и нахълтват в метоха и в стаята, в която лежал владиката, заставяли го да се съгласи и състави акта за съединението с римокатолическата църква и да го подпише. Едни от тук, други от там, го задявали да извърши това сега без колебание.

– Как така, възразявал той, отговорността е голяма, аз не мога да я понеса; трябва преговори, трябва условия, това не става тукутъй, трябва да се обмисли добре.

132) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Иларион Макариополски (1812–1875), Иларион, епископ Макариополски, със светско име Стоян Стоянов Михайловски

133) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Иван Найденов (1834–1910) – педагог, публицист

134) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Хаджи Мина Иванов Пашев (1838–1881) – общественик, родолюбец и дарител за развитието на училищното и образователно дело в Сливен. И до днес част от наследството му се предоставя за подпомагане на културата и образованието, като е учредена и годишна степендия за талантливи деца. Преводач от гръцки, руски, френски, турски и румънски езици. Защитник на българщината, той е един от основателите на българското читалище в Цариград и е избран за пръв негов председател. През 1869 г. става един от основателите на Българското книжовно дружество в Браила и председател на заседанията при изработване на устава му.

От тези думи водачите заключили, че Иларион е съгласен и, че трябвало да се почака още два-три деня додето оздравя; и с такова убеждение, тълпата се разотишла с намерение да дойде пак в събота.

На излизане от метоха, църковният епитроп Н. Сапунов отваря касата църковна, в която се съхранявали църковните пари, утвари, важни книжа, между които и всичките адреси до Илариона и преписи от махзарите, изпратени до Портата от разните градове; изважда само адресите, с които се припознава Иларион за священноначалник на българското духовенство и се упълномощава да действува в името на българския народ, за независими от гръцката патриаршия йерархия. Всичките тия книжа Сапунов ги предава на Стоян Джейкова, за да се използуват в даден случай.

Арменокатолическият патриарх. – От тук, продължава Найденов разказа си, тълпата, подбрана от Цанкова и Д-р Мирковича, in corpori отива в дома на армено-католическия патриарх Хасуна, предизвестен за това, и, без никаква молба или заявление от страна на Илариона, предават му адресите, които уж последният им бил връчил.

Патриарх Хасун прочел адресите и им поръчал да направят едно заявление до монсейньор Брюнони, с молба последният да посредничи пред папата, за да се приеме и българския народ в лоното на Католическата църка, след което в неделя, на 18 декемврий, за днес, да се представят пак всички в дома на Брюнони да му го предадат.

Черновката на заявлението съчинили патерите[135], католишките попове, а на български то било преведено от х. Мина Пашев и др. Цанков.

Същият този ден, сряда 14-того, Хр. Тъпчилеща и х. Мина Пашев разгласили и из Балкапан, че със съгласието на Илариона и на българското духовенство при българската църква, унията ще се прогласи идущата неделя, за която цел се поднасяло едно заявление за подпис от еснафите в Галата.

Всичко това станало известно в Руското посолство и посланикът, княз Лобанов, пратил посолския архимандрит завчера сутринта, на 16-того, при Илариона, за увещание да не предприема толкова пагубната постъпка за православието, а сам той, Лобанов, отишъл при патриарха, за да го убеди за отстъпките на българите. Същият ден, 16-того, петък след обяд, се събрали и общината, и комисията в метоха, и всички решили (само Хр. Тъпчилеща се въздържал) да не се обръща внимание в домогванията на няколко самозванни водачи на народа, а да се чакат избраните народни представители и тъй насърчили Иларион.

Нови опити да се склони Иларион към приемане унията. – На утрето, на 17 декемврий същата тълпа със същите водачи дохождат в метоха и навлизат – едни: Цанков, д-р Миркович, Ваклидов и др. в общинската стая при Илариона, други: Н. Сапунов, Манол Иванов, Иван Бозвелията и др. из стаите на архимандрита Макария, таксидиотин на Хилиндарския манастир в Самоков, задържан тука от Илариона за поправка на поведение, на архимандрита Йосифа Соколски, егумен на

135) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Пáтер (остар) – католически свещеник.

Габровския манастир, на път за Русия по просия и на другите свещенници и диякони. Първите насиляли Илариона да подпише и той заявлението до Брюнони, а той отказа доблестно. На това се чуваха препирни, обвинения, караници, даже и заплашвания, но той постоянствува да отказва. Вторите пък убеждавали Макария, Йосифа и другите попове и им обещавали високи, богато-платени църковни санове, а третите карали да оберат богослужебните книги и църковните утвари и одежди, за да ги отнесат на Пера. Тая суматоха, този хаос трая до обяд, до когато Иларион се оттегли в стаята си. Тълпата се разпръсна.

Днес пък, продължи още Найденов, Никола Сапунов, епитропът църковен, с Манола Заараличта, подбират оглашените от вчера: архимандрита Макария, дяда Йосифа Соколски с поп Висариана, поп Тодора и диякона на дяда Авксентия Рафаила, носящи всеки един по една-две служебни книги и ги подкарват, с няколко десетки миряни, богомолци, дошли да се черкуват, към Галата-Пера, за да служат в някоя си католишка църква; а нашият (казанлъченин) поп Иларион Факиркин, остана тук да искара утренната, след което и той се изгуби.

– А владиката Иларион? – запита Христо Найденова.

Той още вчера след обяд, растревожен, нерасположен, замина с дяда Авксентия за острова; щяха да се върнат тая сутрина за църква, но още ги няма, завърши Найденов разказа си.

И двамата смаяни, недоумяваха: дали двамата владици са задържани негде от правителството, или са отведени мълком на заточение? Или пък отидоха и те на Пера, както уверявали Сапунов и Манол?

При папския наместник в Цариград. – След обяд Христо, с раступано сърце, се опътва за Балкапан. Тука той се научава, че горепоменатите духовни и мирски лица, придружени от стотина-двесте еснафлии: абаджии, тютюнджии, чорапчии и др. в Галата, се отправили за в Пера към къщата на папския наместник, цариградския католически архиепископ Брюнони. Пътьом тълпата се увеличила с още много любопитни инородни хора. Тука, в къщата на Брюнони, биле събрани: армено-католишкият патриарх Хасун, с по-видните си подведомствени духовни и мирски лица, също и такива от чисто католическо вероизповедание.

Българите подали на Брюнони едно прошение на френски език, с което просят ходатайството му пред папата, за да ги приеме в лоното на Римо-католишката църква, като го признават за глава на църквата, само трябвало да си запазят църковните обряди, нравите и обичаите. А Брюнони молят да им издействува от Високата порта признаването на независима йерархия.

Хаджи Мина Пашев държал пред всички реч на гръцки за горнята цел, а Хасун отговорил на турски, че задно с Брюнони ще изпълнят изказаните им желания и, нещо повече, ще им приготвят и черква в 5–6 дена, за да се черкуват ново-оглашените, и къща, която била вече готова, за жилище на духовенството им. Разноските по всичките тези потреби, както и тия по поддръжката на духовенството и на новообразуваната църковна община, щели да стават от католишката пропаганда.

След това се поднесли за подписване от присъствуващите българи и католици приготвеният преди *акт* за станалото съединение, а само от

българите – духовенство и миряне – тоже предварително приготвено друго заявление до Папата на френски език. Тогава всички навлезли в съборната католишка църква; изпяло се по латинско славословие, Макарий държал реч на български, псувал, ругал, сквернословил гръцките православни владици. Един католишки поп тоже изказал на гръцки почти същите псувни и ругатни, както и Макарий, против гръцкото духовенство. След това всички се разотишли радостни и весели, а някои си се понапили.

Христо се бои от разцепление на българския народ. – Главата на Христо беше зашеметена и не можеше да направлява съжденията си при толковато съдбоносни за народа ни приключения. Наскърбен до неимоверност, той се страхуваше от възможното разцепление на народа, което главно занимаваше неговия дух. Да става каквото ще става, си мислеше той, но единодушието, единомислието, единството на българския народ във всеки случай трябва да се запази, инак всичко е изгубено. Със съвършено незнание, в пълна неизвестност за утрешния ден, тъй сломен под тежестта на печалните тия размишления, той се върна в училището същия ден вечерта. Другарите му българчета, освен един, сънотечественика му от Казанлък Иван Енчев, възмутени от постъпката на Цанкова и съмишлениците му, споделяха Христовите възгледи и страхове по разцеплението на народа. Смутен от събитията, с голямо нетърпение Христо чакаше петъка, 23 декември, когато щяха да разпуснат за Коледа православните ученици, за да иде на Фенер у Ив. Найденова на гости за през коледните празници, да изучава положението на църковния ни въпрос след изпъква-нето на унията и за да провери от самаго Илариона, случившето се миналата неделя.

Православните българи в Цариград се вълнуват от слуховете за унията. – След като се уверил в истинността на по-горе изложеното, Христо узнава за големия смут и за тревогата, която обладала владиците Илариона и Авксентия, след завръщането им от острова миналата неделя, в който ден още вечерта се завърнали в метоха, разкаяли, два-трима от свещениците, участвуващи в това униятско движение, в тая религиозна комедия, както самите те я наричат.[136]

Същото смущение и залисия обзели и търговците и писарите им, дошли в понеделника на канторите си в Балкапан и в други ханища и български центрове на Цариград. Всеки питал: истина ли е, възможно ли е такъв скандал? Где са общинарите? И развълнувани бързо, бързо се отправят за Фенер при владиците, за да се уверят и решат какво да се прави, какво да се предприема, за да се спаси положението от голямата угроза: разцеплението на народа.

Три дни под ред, то било една нескончаема върволица из улиците на Фенер. Провървели се от всичките краища на Стамбул и Галата българи на тълпи на тълпи, да научат нещо за станалите събития. Съвещания след съвещания ставали през това време от по-видните търговци и от по-благоразумните младежи и еснафлии.

136) Виж брошурата на д-р Мирковича: Униатското движение по черковния въпрос, стр. 25.

Всички укорявали и порицавали начинателите на това непристойно и пагубно за народа ни движение; всички съветвали постоянство в досегашния прав път за постигане въжделенията за независима йерархия по честен начин, а не с измяна на вярата ни.

Най-после, на 22 същий, Иларион свиква голямо събрание от общинарите, комисарите и от по-бележитите търговци, еснафлии и младежи, които осъждат водачите на безразсъдната и противонародна тая постъпка, разискват съдържанието на приготвено едно възвание към българския народ, за да се не заблуждава, което се и подписва от всички, както и от разкаялите се десетина-петнадесет духовни и миряни.

Христо се среща с Илариона. – Този ден Христо издебна благовремие и влезе при Илариона, когото мислеше, че ще завари унил, озадачен, а пък то, напротив, го намери бодър, дързостен, готов да се бори за справедливите домогвания на българите и да отстоява на всички удари, идещи от страна на Патриаршията или на правителството, също и на посегателствата от страна на пропагандите, католишка и протестантска.

– Вие ме очудвате с вашата бодрост, с вашата дързост, казал Христо Илариону, особено сега след изпъкването на унията.

– Да, няма да скрия положението си, в което се намерих два-три дена, от понеделник насам, смутих се, сломих се до отчаяние, загрижих се и се уплаших от тежката отговорност, която поех пред народа; но като разпитах и узнах какви лица и как се е извършила унията, особено пък като видях въодушевлението и голямата заинтересованост на здравомислящите ни сънародници и настояването на последните да удържим вярата си непокътната и да постоянствуваме в борбата до извоюване правдините си, аз се успокоих.

Наистина, унията е едно злокобно явление, печален инцидент, даже мога да го нарека един скандал в течение на църковния ни въпрос, но аз съм убеден, че тя няма да хване корен между народа. Ето на, половината от подмамените се върнаха вече, също и двама свещеници, с които се готвим да служим за Коледа. От друга страна пък, тя ще стане причина да престанат русите да галят толкова усърдно гърците и Патриаршията им, която ще накарат да се съгласи на българските искания.

Този знаменателен разговор се прекъсна от влизането на новоизбрания в общината църковен епитроп Дим. Добрович, ревностен защитник на българщината от няколко години, с дяда Авксентия. При все това Христо остана много доволен от този, макар и къс, но многозначущ за него разговор.

При униатските водачи. – От тук той се запъти за Галата, в дюкяна на съгражданина си Ив. Бозвелиев, първомайстор на тютюнджийския еснаф, гдето завари Никола Сапунов, първомайстор на абаджийския еснаф в Стамбул и Стояна Джейкова, първомайстор на абаджийския в Галата, и троицата върли привърженици на унията и крепители на водачите ѝ Драгана Цанкова, Д-р Мирковича, Манола Зааралията и Хр. Ваклидова. Разговорът между троицата първомайстори се въртеше все около станалата уния. Възхваляваха Брюнони и Хасуна за готовността и ревността да жертвуват всичко, пари, време и спокойствие, за успеха

на унията, като се погрижили ò време да накарат Портата да припознае новообразуваната униятска българска община, още на утрешния ден от прогласяването й, сиреч на 19-того, с всичките права и преимущества, особен почит за издаване на пътни тескерета, паспорти и др., а пък укоряваха и враждебно злословеха както Илариона и Авксентия, тъй и общинарите и комисарите при българската на Фенер църква, тъй и всичките други българи, духовни и миряни, търговци и еснафи, защото не ги последвали.

Портата припознава униятската община. – Действително тука Христо се научава, че още в деня, 18 декемврий, в който стана унията, армено-католишкият патриарх Хасун уведомил министра на изповеданията Али паша за станалото и го молил правителството да припознае тая община по-скоро; затова и Али паша на утрето съобщава Хасуну, че правителството я припознава и го заставя да пристъпи към изпълнението на някои формалности.

От този ден се започнало приспособяването на долния кат на една голяма къща на Юксек-калдъръм, в която живеял отпреди сам Хасун; а горния й кат мобилиран, бил вече отреден за жилище на новопосветеното униятско духовенство во главе с архимандрита Макария, когото Брюнони назначил за привременен духовен началник. Църквата щяла да бъде готова за в неделя, Коледа, когато ще се освети и служи коледна служба.

От по-нататъшния разговор Христо забележи, че у троицата се съзирало неволно едно самопризнание, че всичко станало много на бързо, без подробно и всестранно осведомление на участвующите привърженници на унията, защото били известени, че много от подписавшите акта за съединението, духовни и мирски, се отметнали, и че даже имало някои из между последните, които подписали някакво си възвание против унията, издадено от народните предатели, руски и гръцки оръдия! Тъй наричаха те всички睍 ония, които не възприеха унията или не й съчувствуваха.

Възвание против унията. – На утрето, след отпуска на църквата, Христо намери и прочете възванието, което, види се, да е направило отлично впечатление върху духа на много от еснафлиите от Галата, надошли днес на Фенер вкупом да признаят заблуждението и измамата си, в която попаднали от увещанията на униятските водачи и на първомайсторите си, че и владиците Иларион и Авксентий били възприели унията. Разкаяни, те сега чакаха ред да искат прошка и да целунат десницата на двамата народни пастири.

От големия наплив Христо разбра, че не ще може да се срещне нито с едного от владиците, затова се отправи към Балкапан. Тук стари и млади люто осъждаха водачите на унията, особено Цанкова, х. Мина Пашев и Д-р Мирковича, за гдето унизили тъй безчестно високото народно значение на църковния ни въпрос и с измама, и лъжи отцепили от тялото на народа ни простодушни и невинни, било духовни, било миряни, па макар и малочислени, българи.

Ако духовенството ни, общината ни и комисията, която избрахме и опълномощихме да действува пред правителството по църковните ни работи, казваха балкапанци, намереха за добре, в краен случай, да се

прибегне към уния, трябваше предварително да се поставят условията, одобрени от целия ни народ, да станат прями преговори между нашето висше духовенство и папата, че тогава, с общото съгласие на народа от Цариград и областите, да стане тържествено съединението ни с римокатолишката църква в народната ни на Фенер черква, а не тъй насилствено, крадишком, тайно, с лъжи и подмама, да идем да се влачим из улиците на Галата и Пера, да се резилиме пред цял свят, да слушаме проповеди и наставления от инородци и иноверци, и то на турски и на гръцки езици(!) като някои диваци неимеющи ни свой език, ни свое духовенство! И най-после да се подмилкваме на чужденците, за да ни съградят църква и жилища за духовенството, за началник на което католиците поставиха един безнравственик, както самите водачи на унията назовават Макария[137], с един безграмотен простак-калугер Йосифа Соколски. И всичко това защо? За кефа и безумното честолюбие на заинтересованите главатари, трима-четирима заслепени от корист още от преди унията!

Христо потърси х. Мина Пашева из Балкапан, за да го убеждава против унията, защото срам било за него и за младежта да участвува и да поддържа с користолюбива цел това униятско движение, но му се каза, че от два-три дена, той, както и Цанков, не смеяли да стъпят в Балкапан, гдето настроението против тях било много враждебно. Особено бяха зле разположени против тях Гавраил Кръстевич, Дим. Гешоглу и Николчо П. Тъпчилеща. Последният беше прекръстил униятския орган в. „България“ на *Латиния*.

2.7.2. ХРИСТО ОТИВА ПРИ ДЯДО ЙОСИФ СОКОЛСКИ
Из спомените ми за Иларион Макариополски

Христо Стамболски

В: *Иларион Макариополски*, митрополит Търновски 1812–1875. биографични спомени и статии за 50 год. от смъртта му. София: К-т „Иларион Макариополски“, 1925, с. 28–47.

Също и в: *Стамболски*, Христо Танев. Автобиография, дневници и спомени на д-р Христо Танев Стамболски от Казанлък. Т. 1: 1852–1868. София: Държ. печ., 1927, с. 107–108.

Портата видимо покровителствува униятското движение;
Униятската делегация заминава за Рим

При тия печални и усилни за истинските българи времена, Христо, все във ваканция, посещаваше българските центрове: българската църква и община на Фенер, Балкапан, Галата, Пера и българо-униятската община. В тая последнята се запозна още по-отблизо с изветрелия старец, отдавнашен негов познайник, още от Казанлък, дяда Йосифа, който му се похвалил, че светия папа Пия деветий наскоро щял да го направи *патрик*.

„Чуваш ли Христьо-о-о, *патрик* ще стана“, извикал старецът.

С горест на сърцето си, Христо съжали изумелия и незлобив

137) Виж брошурката на Д-р Мирковича: Униатското движение по черковния въпрос, стр. 24.

човек, като го изгледа умилно от глава до крака, а най-много му стана жално като видя до каква степен могат да се унижат от користолюбие, хора уж учени, водачите на унията!

Тук след малко дойде д-р Миркович, когото Христо упрекна в тщеславие, в корист, без оглед, че с унията се нанася опасна рана върху целостта на българския народ. Събеседникът му, без повече и без забикалки, отговори: „Заловихме се на едно хоро, трябва да го играем!"

Правителството, макар и друговерно, виждаше хлабавостта и слабата основа на това недоносче, – унията; но движимо:

1) от принципа разделяй и царувай;

2) от готовността да услужи на Наполеона III, защитника на католицизма;

3) от мисълта, че ще напакости на Русия, като отстрани от православието част от славянския български народ и всее омраза и разногласие между самите българи и

4) от стремежа си да намали престижа на Патриаршията върху многобройните последователи на правосла-вието в турската държава, – то не само олесняваше унията и я подкрепяше всячески, но, при удобен случай, използваше обстоятелствата, за да дразни и настроява враждебно българите-унияти срещу българите-православни, както ще се види по-долу.

Портата видимо покровителствува униятското движение. – Както е знайно, българите и духовенството им още от великденската служба (**3 април 1860**) скъсаха прякото си сношение с гръцката патриаршия, затова Портата стана като посредница между спорящите страни по домогванията и възраженията им.

Руският посланик не гледаше с добро око на тая пряка намеса на иноверното правителство даже и в най-дребните религиозни и църковни разправии между разнородни, но едноверни народности, затова княз Лобанов постоянно настояваше за взаимни отстъпки, за помирението им, нещо, което пък Портата предугаждаше и се грижеше твърде усърдно да омаловажи възприетия принцип в Кючюк-кайнарджийския договор[138] за покровителството от Русия на православните християни в турската държава.

По тия и други причини, Портата принуждаваше българите-унияти да се сдобият по-скоро с един вероизповеден началник; последните като нямаха между своите духовни лица човек по-способен и по-достоен за високия този сан и за да се не назначи някой други от друга народност, армено-католик или гръко-католик, както ги съветваше Брюнони, или някой

138) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Договорът от Кючук Кайнарджа е мирен договор от 21 юли 1774 г., сключен между Русия и Османската империя след Руско-турската война от 1768–1774 г. Този договор е подписан в края на петата поредна Руско-турска война, предприета от султан Мустафа III срещу руската императрица Екатерина II. Споразумението е сключено в селото Кючук Кайнарджа, днес Кайнарджа, Североизточна България, в Добруджа, близо до Дунав и на югоизток от Силистра. За Османската империя подписът полага великия везир Мухсинзаде Мехмед паша, а за Руската империя – Пьотър Румянцев.

славянин-католик, чех, хърватин или далматинец, както им подшушнувал Стросмайер, и с това да се компрометира и пропадне съвсем унията пред очите на българския народ, решиха да се избере лице от българско произхождение, казва д-р Г. Миркович, най-интелигентния униятски водител, затова и нему се дава думата по този въпрос[139] тука: – „За такъв, (казва докторът) можахме да прибегнем само към нашето духовно тяло. Двама кандидати имаше всичко: дядо Йосиф и Макарий; но ни единия, ни другия отговаряха за тоя висок пост. При всичко туй, трябваше между две несгодности да се избере по-малката, защото нямаше къде да търсим други кандидат.

Дядо Йосиф, старец около 75 годишна възраст, среден бой, беше човек скромен и наглед невинен, но твърде прост.

Макарий, беше човек около 40 годишен, с висок бой и прилично лице, брада дълга и представителна, с по-отлично умствено развитие. При всичко, че наглед той по-приличаше да бъде владика, отколкото дядо Йосиф, но по причина, че показа в поведението си признаци такива, които не подобаваха на едно духовно лице, той не можеше да бъде приет. Предпочете се, следователно простотията от безнравствеността.

Дядо Йосиф се реши да бъде ръкоположен за владика – и то де? – в Рим, от папата Пия IX, дето щеше да бъде придружен от дякона си Рафаила, от лазариста калугерин Борѐ, от Д. Цанкова и от мене. Депутацията беше доволно порядъчна, само че много разнообразна в състава си. Ний, миряните, горе-долу се приравнявахме, но духовната страна се намираше в най-голям контраст помежду си: колкото Борѐ беше образован и развит, толкова дядо Йосиф беше тъп и прост; дякона Рафаил, млад момък, беше доволно събуден и разбран. Като дядо Йосиф не знаеше освен български, необходимо беше да се придружава, ако не от двама ни, то поне от едного, за да му посредничи и помага, когато нуждата се окажеше да отиде при някой кардинал или при някоя знаменита личност.

Като какъв край може да вземе една работа, става явно от хората, които се заемат да я карат и управляват."

Униятската депутация заминава за Рим. – И тъй депутацията за Рим тръгна на 15 март 1861 год. Как е пътувала, как е била посрещната в папския дворец, как са погледнали папата и кардиналите му на невежеството и на простотата на дядо Йосифа, как и с каква титла е бил ръкоположен игуменът на Габровския мънастир, каква реч е държал, какви шеги и смехурии е правил при банкети и при срещи с княгини, дукеси, баронеси, маркизи и др. както сам той расправяше, а и придружаващите го Цанков и Миркович потвърждаваха след завръщането си, оставяме на последните двама да опишат с надлежната искренност и истина, както впрочем те сами обещават, а ний да проследим събитията в Цариград.

139) Виж брошурата на Д-р Мирковича: Униятското движение по черковния въпрос, стр. 24-25.

2.7.3. ХРИСТО ПОСЕЩАВА УНИЯТСКАТА ОБЩИНА
При Йосифа Соколски

В: *Стамболски*, Христо Танев. Автобиография, дневници и спомени на д-р Христо Танев Стамболски от Казанлък.
Т. 1: 1852–1868.
София: Държ. печ., 1927, с. 122–126.

Също и в: *Стамболски*, Христо Танев. Автобиография, дневници, спомени 1852–1879. Откъси.
София: Бълг. писател, 1972, с. 146–151.
(Библиотека Български мемоари)

От тук Христо отиде в Българо-униятската община, да изучи какво се е случило там, след завръщането на униятската депутация от Рим.

Знайно е, че тази депутация се върна в Цариград на 14 април, в който ден се беше съобщило на православните български първенци, фаталната заповед за заточението на владиците ни. През 22-та дена от завръщането на депутацията, тука кипнала голяма дейност от страна на главатарите унияти, **Цанкова, Мирковича**, Архимандрита **Макария** и **Манола Зааралията** с **Хр. Ваклидова,** при които се присламчил и някой си Тодор Икономов от Жеравна; дейност, поддържана от вълшебното влияние на звонковите наполеон д'ори, изпращани чрез Папата, а събирани в Париж от благотворителните женски дружества, под ръководството на знаменитите и влиятелни в двореца на Наполеон III Madame Ротрадон и полякинята княгиня Чарториска. Учредил се управителен съвет; отредили се мухтари (кметове) из разни квартали за издаване пътни тескерета и свидетелства; назначили за Капу-Кехая (предявител) пред Портата Никола Ив. Сапунова.

Наредило се **българо-униятско училище**, в което бил поставен за учител **Тодор Икономов**, същевременно и за певец в църквата. Последният след малко бил ръкоположен от **дяда Йосифа** за дякон под името **Йосиф**. Христо влезе в общинската стая, в която намерил, освен Цанкова, всичките горепоменати лица.

Те се похвалиха, че посрещането на депутацията, със съдействието на правителството, станало много тържествено, че при официалните посещения, **правителството** указало на дяда Йосифа същите почести, каквито се указвали и на гръцкия патриарх и на другите вероначалници, че Наполеон III-й направил скъпи подаръци на българо-униятската община, че от много места из Българско, с прошение до българо-униятския *патрик*, българите, желаяли да приемат **унията**, както от Одрин, Малко-Търново, Енидже-Вардар, Казанлък и др., и искали да им се пратят попови-унияти.

Христо възрази: „Това всичко добре, но не виждате ли вие, като добри българи, че опасно **разцепление** грози народа ни, че вие съдействувате на най-върлите му врагове, гърците, за отслабването му?"

Миркович го пресече и каза:

– Ако **стане разцепление у народа**, за това **ние не сме виновни, а Иларион и вашите чорбаджии**.

А Ваклидов упрекна, че **нямало други способ** да се отървем от **гнилото гръцко и руско православие**.

Христо кипна, но сдържано му отговори, че с подкопаване вярата и набожността у българския народ както прави в. „България“, вие го развращавате, вие разрушавате вкоренената у него вяра и разкъсвате връзките на единствената му народна организация, църквата му, която е упазила до сега духовните му чувства и народните му предания и чрез която българите са можали да се срещат вкупом, да се разговарят и да образуват българско общество и да запазят народността си. А тежко и горко на оня народ, който изгуби религиозните чувства, основата на всяка благодетел, той е осъден на явна погибел.

Този разговор на пререкание стана отегчителен след като се намеси **Тодор Икономов**, на когото теориите миришеха повече на безбожие; затова Христо го прекрати и се качи да **посети** дяда Йосифа Соколски.

При Йосифа Соколски. – Колкото събеседниците му долу в общината бяха надменни и самоуверени, толкова дядо Йосиф беше умислен, загрижен и унил; „*нямам кеф*“, казал той, „защото си спомних живота в Габровския манастир.

Там бях прост егумен, но думата ми се слушаше; с една псувня накарвах всичките калугери па и гостите да ми се покоряват, а тук уж патрик! Какъв ти патрик, светия папа ме ръкоположи за архиепископ!

Та когато българите станели един милион, тогава щял да ме направи патрик, чуваш ли Христчо-о-о, трай коньо за зелена трева! Че нали сме пет милиона българи?

Измамиха ме Христчо, измамиха. Да мий сега да се метна на моя сив кон, че да го разиграя из Балкана, майка му!...

А тук, сутрина ми се изпречи архимандрит Магария и заповядва, тъй да се облечеш, тъй да стоиш, това да говориш, кога дойде еди-кой-си Хасун, Ампарцун, Унций (нунций), или някой келеш (гологлав) патер.

След Магария дохажда Цанката (Цанков) с Манола: туй направи, онуй направи, тука подпиши и др. Че това работа ли ми е? Тя фтаса тя. И това всеки ден. А пък след обяд, като се провърват гости, гости, води ги Хр. Цваклидов (Ваклидов) и като върти очи и ми смига да стана, да седна, да приказвам, да мълча, че аз маймуна ли съм? Че като седнали да ме съдят, че не съм знаел да посрещам гости!

Нека дойдат на манастиря ми в Балкана, да видят как се гости посрещат с песни: „Вятър ечи, Балкан стени, млад юнак с коня“ и др. Дотегнало ми е, Христчо.“

Този своеобразен и характерен разговор внезапно се прекъсна; почукна се вратата, слугата обади, че гости идат. Показа се на вратата един млад момък, по-възрастен от Христа, със завити вече мустаци.

„*О-о-о Иванчо, яла, яла*, извика дядо Йосиф, *това момче* (показващец Христа) *не е турчин, то е от Казанлък, син на Танито Стамбуллоглу, мой стар познат, ученик в царското училище; а пък тоя момък* (показващ Иванча) *е син на Хаджи Тодора от Лясковец, Търновско.*[140] *Защото познавам и двама ви,* каза дядо Йосиф, *а пък няма*

140) Иван х. Тодоров се записа по-после за ученик в Императорското медицинско училище и свърши медицината; още е жив в Търново, 1918.

и калабалък, ще ви покажа ей-сега българския патриарх" и набързо изкочи от стаята и затвори вратата.

Останаха двамата младежи и си помислиха, че ще им донесе и покаже някой портрет и чакаха: след десетина минути отваря се вратата, както и тая на отсрещната стая през коридора, и ето ти **дядо Йосиф**, облечен в светли патриаршески литургийни одежди, патерица в ръка, наложил на главата си блестяща корона, величаво пристъпя, излиза от срещната стая и през коридора влиза в стаята при двамата гости с възглас: *„туй то българския патриарх, соколския хайдутин*", и побърза да излезе и се върне в стаята си, за да го не завари други някой.

Двамата гости премряха от смях до сълзи, държейки хълбоците си.

Дядо Йосиф се върна при гостите си да им се похвали, че всичките тия дрехи и други още, с короната, енголпието и патерицата, биле **подарък** от светия отец **папа Петър (Пия IX).**

Надойдоха и други гости и Христо напусна унията (така бяха свикнали българите-унияти да наричат свърталището си), и се върна в училището сломен от печалните душевни сътресения, претърпени в тия два последни дни.

Той прекара две-три будни нощи в скърбно настроение; особено се разтъжи от жалките впечатления, от цинизма на униятските главатари и от визитата при дяда Йосифа. Тая последнята Христо я затаи в най-затънтените гънки на душата си и не я съобщи на другарите си българи в училището, освен много късно, когато Иван Тодоров се записа в училището и го предизвика да я направи известна и на учениците; защото той не допускаше възможността у просветени хора, за каквито се препоръчваха Цанков, Миркович и Ваклидов, да се прибегне до такива **светотатски средства**, до такова кощунство, подигравка с религиозните чувства на един 80-годишен прост старец, само и само да задоволят своята амбиция, своето користолюбие. Такова нещо би било съблазън и отрова за крехките души на младите.

2.7.4. ДЯДО ЙОСИФ СОКОЛСКИ ИЗБЯГВА В РУСИЯ

В: *Стамболски*, Христо. Автобиография, дневници и спомени на д-р Христо Танев Стамболски от Казанлък. Т. 1: 1852–1868. София: Държ. печ., 1927, с. 133–134.

Също и в: *Стамболски*, Христо. Автобиография, дневници, спомени 1852–1879. Откъси. София: Бълг. писател, 1972, с. 157–159. (Библиотека Български мемоари)

От тия печални съобщения на Найденова, Христо се наскърби и намръщи, но скоро лицето му се разведри, като чу от Найденова, че народният представител **П. Р. Славейков, убедил дяда Йосифа** да напусне **унията** и със съгласието и помощта на руския посланик княз Лобанова, откарал го на 6-того в Одеса, от гдето не се е върнал още Славейков. Освен това, че и съгражданинът им свещеник Григорий поп Минков, с поп Тодора от Видин, са напуснали днес унията и са се върнали в българската църква на Фенер, понеже са се убедили и те в измамата на униатските главатари, тъй като това не било уния, а цял католицизъм.

– Голямо събитие! – извиква Христо. – Сега разбрах защо Славейков посещаваше дядо Йосифа.

Христо се разбърза, сбогува се с Найденова и се отправи за Балкапан, за да научи подробности по явяването на представителите пред министрите и по отвеждането на дяда Йосифа в Одеса. Тук той узна от самите представители, че обноската на Кърбрълията[141] била по-груба от колкото Найденов я разправил; той ги нарекъл фесатчии (бунтовници), за това щял да ги накаже. Те се уплашили и без да му продумат нещо, целунали му скута и си излезли.

Относително дяда Йосифа, той (Христо) узнал, че **Найден Геров**, руски консул в Пловдив, случайно находящ се в Цариград, **се сговорил със Славейкова**, стар познайник на дяда Йосифа, как-как **да отстранят униятския патрик** в Русия с посредничеството и покровителството на Лобанова. Славейков възприел със самоувереност мисията да убеди дяда Йосифа с увещания, че горещото му желание от дълго време да отиде в християнска Русия **да проси** за Габровския манастир милостиня, одежди и други утвари, сега можело най-благополучно да се осъществи. Действително, Славейков сполучил в тая си мисия много лесно, а още повече, като прибавил, че сам той ще го заведе и, че руският посланик е турил на разположението им един **царски (руски) параход** да ги изкара в Одеса, гдето има толкова знатни габровци търговци, познати нему (на дяда Йосифа) и то без пара, без пул. А пък, както се видя при двете посещения на Христа у стареца Соколски, последният **бактисал** (умрързнало му било) от такъв *патришки* живот, дето нямал рахат (спокойствие) от Цанката, Манола и Цваклидова, които го най-после **и обрали**, и от католишките **патери**, които го **разигравали** като мечка; тъй че Соколски е бил разположен да последва съветите на Славейкова и охотно се съгласил на това важно предприятие.

Споразумели се и за деня на отпътуването, за 6 юний, вторник, в който ден не щяло да има калабалък в унията; а до тогава Славейков отнесъл в руската параплувна агенция на Топхането, едно по едно: короната, патерицата, енголпието и архиерейските одежди на стареца, който пък на 6 юний, сутринта рано, **мушнал в пазвата си султанския берат** и излязъл от унията, и без да го види някой, кривнал по улицата към Топхането; не далеч от ъгъла на улицата го чакал Славейков. Двамата слизат на Топхането и влизат във филуката (лодката) на руската агенция и от там с багажите си, на руския параход, готов да тръгне, и тръгнал за Одеса. Тук нашите сьотечественици посрещнали твърде почтително знатните пътници и ги настанили в дома на познатия търговец, габровеца Рашеева.

По въпроса за унията Христо се научил в Балкапан, че след избягването на дяда Йосифа, освен поп Минкова, поп Тодора и други духовни лица, между които архимандрит Макарий Хилиндарски и диаконът Йосиф – Тодор Икономов, напустнали тоже унията и се прибрали на Фенер. Последният даже хвърлил монашеските дрехи и калимавката.

141) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Кърбрълията, Кърбрълъ Мехмед Кямил паша (на турски: *Kıbrıslı Mehmed Kamil Paşa*) – османски държавник, велик везир на Османската империя през 1885–1891, 1895, 1908–1909 и 1912–1913 година.

2.7.5. ПРИ УНИАТИТЕ

В: *Стамболски*, Христо. Автобиография, дневници, спомени 1852–1879. Откъси. София: Бълг. писател, 1972, с. 155–159. (Библиотека Български мемоари)

Оттук Христо се запъти към **унията**, гдето узна от главатарите-униати хвалбата, че **Наполеон III** настоял пред Портата да се издаде **берат**, в който българо-униатският владика Йосиф да се нарече **патриарх** на съединените българи, и че такъв берат е бил издаден на 1 юни, донесен и връчен на дяда Йосифа; че отсега нататък **унията** ще се сношава направо с Високата Порта чрез своя патрик с такрири, както с другите патриарси. (За да избягнат упреците на Христа, главатарите нарочно замълчаха названието в официалните книжа **булгар-католик миллети – българо-католически народ**, – което название личи и върху дадените им печати.)

Главатарите се похвалиха още, че наскоро ще изпратят дякона Тодор Икономов в Париж на учение, както и други момчета в Рим, Загреб и Краков за същата цел – да станат после **униатски свещеници**. Само очаквали пари да пристигнат от Франция и ще тръгнат.

От последните изявления Христо разбрал, че униатската каса се изпразнила; затова той се яви и при дяда Йосифа да го поразпита за нещо и да му честити султанския берат.

Старецът, намръщен и умислен, го посрещна с думите:

„Радвам се на берата си като крава на мъртво теле; защо ми е берат с празна каса? Той ми прилича като пищов на гол корем! **Цанката и Манол** с Цваклидова ми зеха моите **30 000 карагрошове**, обраха ме, окрадоха ме, аз ще си вървя в Габрово на манастиря, пиши на баща си, че ще му отида на гости тия дни."

Христо остана смаян от тия изречения и се готвеше да иска обяснение, когато П. Р. Славейков, севлиевски и врачански представител, влезе в стаята; след кратък разговор Христо напусна събеседниците си и се прибра в училището.

Тука той беше много умислен и озадачен от следующите три обстоятелства:

1) при явяването на народните представители пред великия везир, Кързълъ Мехмед паша, на когото **омразата** против българите беше **всеизвестна**, последният не ще ли ги запита: кой позволи на избирателите ви да се събират и да ви избират без знанието на правителството, и по този начин не би ли унищожил техните мандати и пълномо-щия?

2) дали съдържанието на Раковскиевите писма до Дайнелова не беше пред-вестие за някои съдбоносни изненади за нашия народ в недалечно бъдеще и

3) като се знаеше тежнението към протестантството на П. Р. Славейкова, **посещенията** му при дяда Йосифа оставаха **необясними** и загадъчни също както и намеците на последния да си ходи в манастиря. В такива трепетни размишления Христо прекара цяла седмица и с нетърпение чакаше съботата, за да излезе и да иде на Фенер.

Народните представители се събраха при великия везир. – На 10 юни Христо на Фенер узнава от Ив. Найденова, че събралите се 30 представители в предишния ден (**9 юни**) се явили на Къбрързлията с пълномощията и прошението си за независима от когото и да било народна йерархия.

Везирът не им направил никаква бележка относително техния избор и мандат (Христо си отдъхна и каза: „Слава Богу!"), но със свойствената си злоба против българите той ги изхокал с крясъците: „Каква е тая независимост, която **бълнувате за вашата църква**? Не забравяйте, че сте турски поданици. Думата независимост (истиклял) трябва да изчезне от главите ви. Видях страданията ви от гръцкото духовенство и ще направя потребното, за да се задоволите."

Тъй огорчени и отчаяни, народните представители се явили и пред **Али паша** за същата цел, но и той им отговорил в същата отрицателна смисъл, само че се отнесъл към тях учтиво и се разговарял с тях кротко и благосклонно, като им се обещал, че правителството ще взима във внимание справедливите оплаквания и желания на българския народ и ще ги **удовлетворява** в границите ма възможността.

Представителите, смутени от такъвато прием на най-висшите сановници, от които зависи благоприятното разрешение на църковния въпрос, продължил Найденов, от утре, 11 юни, ще се събират тука да размишляват какво да се прави занапред.

2.7.6. УНИАТСКОТО ДВИЖЕНИЕ: СТАНОВИЩЕ НА ИЛАРИОНА
Из спомените ми за Иларион Макариополски

Христо Стамболски

В: *Иларион* Макариополски, митрополит Търновски 1812–1875.
биографични спомени и статии за 50 год. от смъртта му.
под ред. на М. Арнаудов.
София: К-т „Иларион Макариополски", 1925, с. 28–47.

Избирателното събрание за новия патриарх беше упределено да стане на **20 септемврий 1860 г.,** нъ то ся отложи пак по много важни причини чак до началото на октомврий. Раздорите между членовете на смесения патриаршески съвет, нескончаемите разпри и ежби между герондите[142] и другите дошли от вън владици, спорът между духовни и миряне за участието на последните в избора, най-после забавата на султанското ираде за утвърждението избирателната глава на устава, съдействуваха много за това отлагание.

Българите отдаваха, или по-добре, щеше им ся да отдадат това отлагане, в колебливостта на правителството да задоволи някак си чрез този избор и Българите. Нъ не ся сбъдна това им въжделение;

142) Геронди ся наричат ония синодални владици, които Самуил патриарх беше назначил и Високата Порта утвърдила за постоянни членове на синода, защото биле от по-близките до Цариград епархии. Те са: Халкидонскийт, Дарконскийт, Никомидийскийт, Ираклийскийт, Кизическийт, Никейскийт, Ефескийт и Кесарийскийт. Тези владици, като несменяеми, са живели постоянно в Цариград и са правили най-големите злоупотребления и интриги. Даже те сваляли и те качвали патриарсите.

защото в утвърдената глава не се указа нещо особено за тях. При това патриаршията испрати поканителните си писма за представители за избора на 28 епархии, включая и българските, а на цариградската община не писа, а покани писмено на 15 септемврий от българските първенци само Хр. П. Тапчилеща и Дим. Ив. Гешоглу, като търговци, и хаджи Никола Минчоглу, като чиновник, и това по новия устав, а не като Българи. Както българските епархии тъй и първенците писмено отказаха да участвуват в този избор, по простата причина, че те от шест месеца насам нямат нищо общо с гръцката патриаршия.

Според новия устав правоимеющите да гласуват за избора, трябваше предварително да изберат и представят на Високата Порта кандидатите си за удобрение и зачеркване на тези из между тях, които й били неугодни; за това на 20 септемврий те ся събраха и избраха 11 души подгласни, каталогът (списъка) на които се испрати на Портата.

След удобрението на каталога на подгласните, сега пък трябваше да ся съберат и изберат трима из между удобрените, от които, след призованието святаго духа в църквата, с тайно гласоподавание само между владиците, щеше да ся избере един и прогласи за Богоизбран патриарх, без да ся гледа числото на гласовете получени при първия и втория избор за кандидати. На това второ събрание, както и на първото, присътствуваха сички правоимеющи да гласоподават, духовни и миряни; още при влизанието си в заседателната зала и по коридорите, враждебните свирепи погледи, които си отправяха двете противоположни партии и сумтението им преди да ся започнат разискванията, предвещаваха злокобното им сблъкновение.

Действително, щом почнаха пренията, за и против, предлаганите трима кандидати на двете партии, като из огнедишущ вулкан изригваха из устата даже и на престарелите старци, такива ругатни и псувни, щото секи християнин неволно и болезнено би извикал: Йоанне златоусте! Ела и виж твоите приемници как ся злословят! Какви мръсотии ся изливат от тяхната уста! Не стигаше това, ами, в разгара на яда си, някои прибягнаха и до побой!

Жално и печално зрелище за сяка християнска душа! Най-накрая, понеже герондите отричаха правото за гласуване в църквата на находящите ся случайно в Цариград други владици, двете партии ся отнесоха с особени жалби и мотивировки до Портата за разрешение въпроса.

Иноверното правителство, принудено по този начин, ся намеси в тая распра и заповяда сичките владици да земат участие в гласоподаванието в църквата. Тогава сичките владици ся събраха в църквата и по установений ред, с тайно гласоподавание, ся избра Кизический митрополит Йоаким и ся прогласи за вселенски патриарх, когото и Портата утвърди с такъва берат, какъвто ся е давал и на досегашните патриарси без никакво изменение в съдържанието му, сиреч в който ся включваха и чисто българските епархии.

Това последното обстоятелство угорчи премного Българите, защото въпреки техните справедливи оплаквания, правителството ги оставя пак и за напред под ведомството на гръцката патриаршия. Освен това след завръщанието на Кърбрзлията в Цариград, почнаха да ся дочуват много неблагоприятни даже и зловещи слухове, че правителството щяло да

покани Българите на помирение с патриаршията и тогава съвместно с нея, щели да ся разгледат и проучат подадените на Портата арзухали[143] и оплаквания от страна на Българите.

За да станело това помирение трябвало първенците Българи, во главе с Илариона, да отидат при новия патриарх да му целунат ръка! За това Али паша, министра на външните работи, повикал даже и лично Илариона и го канил да стори това, нъ Иларион отклонил под предлог, че работите са дошли до там, щото е немислимо да постъпи тъй нито той, нито народът.

Виждаше ся твърде явно, че благоприятният изглед на черковния ни въпрос до тогава, да ся е дължал на отсъствието от Цариград на великия везир, нъ след завръщанието му, особено след публикуването на рапорта му до султана в края на ноемврия 1860 год., на който рапорт заключението беше, че при новия патриарх и с новите наредби злоупотребленията на патриаршията и на гръцките владици ще ся премахнат и сичките недоразумения между Гърци и Българи ще ся изгладят, целия гръцки сонм, духовни и миряни, от една страна, а от друга, влиятелните Поляци-потурнаци от Йезуитската пропаганда, имеющи в помощ Драгана Цанкова с органа му в. „България", да са внесли обрата в управляющите турски глави.

Действително в. „България" не само клеветеше Българите първенци с Илариона и сичките им съдейци и съмишленици и ги представляваше за руски оръдия, агенти, следователно за врагове и предатели на турската държава, нъ и с постоянните си хули и псувни против православната вяра, сполучи да расколебае религиозното чувство на слабоверните Българи и да всее разврат и непослушност у едва съзнаващата ся българска младеж.

От третя страна и протестантската пропаганда, имеюща за съмишленици и сподвижници П. Р. Славейкова, Тодура Икономова и други двама-трима, не преставаше да подстрекава Българите да напуснат православието, инък не било възможно да ся отърват от патриаршията, защото сичките западни протестантски държави, неприятели на Русия, не ще подкрепят българските искания пред Портата, а ще им ся противопоставят, тъй като те, Българите, с отделна православна църква, щели да станат оръдия в ръцете на Русите. А пък в тия трудни обстоятелства и руският посланик княз Лобанов не показа особено горещо желание да насили патриаршията да отстъпи. Тъй че положението на Българите стана много незавидно, критическо, опасно. Нъ общинарите Българи не ся отчайват. Свикват на 6 Ноемврий голямо събрание, на което присъствува и Христу, от търговци и еснафи, и което реши:

а) да ся подаде ново прошение на правителството с ясно упределено съдържание както следва:

1-о Българският народ признава и почита святейшия цариградски патриарх за първи епископ на православната църква.

2-о Българите, като отделен народ от Гърците, желаят да имат отделна Йерархия под управлението на един българин архиепископ със седалище в Цариград.

3-о Този архиепископ да ся избира от Българите, а да ся потвърдява от патриарха.

143) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Арзухал (остар.) – писмена молба; просба, прошение.

4-о Сичките български епископи да ся избират от местните духовенства и миряни представители, със съгласието на казания архиепископ.

5-о Българите сами да си уреждат църковните работи.

6-о Българите да плащат ежегодно на патриарха упределна парична помощ.

7-о Българите да платят съразмерна част от патриаршеския дълг, състоящ от 11,000,000 гроша.

б) да ся призоват от българските епархии пълномощни представители, за да действуват солидарно и съвместно с комисията на цариградската българска община и

в) да ся натовари отново последнята да продължава мисията си пред Портата по народните ни работи.

В отговор на това прошение Али паша праща Кабули ефенди при Илариона да му напомни предишния им разговор, че отделна от гръцката патриаршия друга православна йерархия е немислима в държавата и че той трябва да ся помири сега с патриарха, че после щяла да ся състави една смесена българо-гръцка комисия за преговори по въпроса; нъ Иларион почтително пак отказа.

Тая втора покана на правителството за помирение с патриарха, бързо-бързо, като мълния, ся разчу из Цариград и стигна чак до медицинското училище.

Учениците от това училище ся наскърбиха много и почнаха да ся колебаят в сполуката на предприетата борба с патриаршията и да мислят за прибягване към други способи на действие.

А Българите от сичките съсловия ся възмутиха от коварството на гърците и непостоянството на правителството, а и в. „България“ използува това прескръбно положение на цариградските дейци, еснафи и младежи, хулеше всячески Илариона за постоянството му за независима йерархия, клеветеше го като предател на народните ни права, защото щял да ходи при патриарха да му целува ръка и да му се подчини.

От друга страна пък и публикувания рапорт до Султана на Великия Везир Кьбрьзлъ Мехмед паша за пътешествията не даваше голяма вероятност за това. Затова в неделя на 11 Декем. по-събудените и заинтересовани Българи, както и сичките общинари, ся стекоха на българската църква, за да узнаят истината по злокобната новина от самаго Илариона.

Тука Христу завари сичките общинари, освен трима членове на общинската комисия, които живееха на остров Халки. Тука бяха по-видните търговци от Бал Капан, Чорапчи хан, Яааджи хан и от Галата с почти сичките първомайстори на еснафите.

Тука пристигнаха Славейков, Славчевич, Цанков, Ваклидов с други младежи.

Тука беше епитропа църковен Никола Ив. Сапунов с Манол Иванов, последний тесен приятел на Поляците потурнаци и член от шпионското бюро на Шнайдера.

От наплива на дошлите не можеше да мине човек през улицата, която разделя църквата от метоха. Голямата глъчка и вълнението на духовете предвещаваха не бивали до сега събития.

След отпуска на църквата, владиката Иларион, последван от епитропите църковни, които следеше и Христу, пробиха си път, минаха през улицата, качиха ся в метоха и влязоха в общинската стая, гдето ги чакаха общинарите и по-познатите дейци. Подир установената пълна тишина Дим. Добрович почтително запита Илариона:

– Ваше преосвещенство! Истина ли е, че правителството въ принуждава да отидите при патриарха да ся помирите с него?

– Да, истина, отговори смело Иларион, *нъ аз отказах и на двата пъти.*

– Тогава какво мислите да правите? – продължи Добрович.

– Ще чакаме; времената ся меняват, ще потърпим още малко до дето дойдат изисканите от епархиите народни представители – отговори владиката.

– Трай коньо за зелена трева, извика Цанков, *до кога ще чакаме? Имате в ръцете си до 150–200 махзари, които въ упълномощяват да извършите каквото намерите за добре, защо бездействувате?*

– Уния, уния, чуха ся гласове от коридорите, *ще станем унияти, ще станем протестанти*, додадоха ся гласове от стълбите и чак от улицата, *нъ не бива да ся ходи при патриарха.*

Мълвата стана голяма и нищо не се разбираше; чак когато заговори стария Хр. Тъпчилеща сичко утихна. Той обнадежди присъствующите, че в скоро време царството щяло да каже олур му, олмаз му = бива ли, или не бива.

Въсползуван от тишината, Иларион велегласно заяви: *– Господа! Вий търговците и еснафите на два-три пъти с подписите си упълномощихте смесената общинска комисия да действува тя пред правителството по църковните ни работи. Завчера в петък*[144] *ся събрахме, община и комисия и наредихме, както ви казах преди малко да ся чака. Имайте доверие в тая комисия, тя ся състои от лица, също тъй родолюбиви като вас.*

– Чисто по чорбаджийски, извика Славейков, *тъй зер народа да не знае какво ся върши за него.*

Нова глъчка, нови викове: *– Народа няма да търпи, не може да чака.*

Тогава ся обади и **Манол Иванов**: *– Хайдете да отидиме при Брюнони* (цариградски католически архиепископ) *представителя на папата, той ще нъ опъти какво да правиме.* Чуха ся и ускърбителни за Илариона думи, също такива що изобилствуваха във в. България. Иларион видимо ся развълнува и душевно смути. Той помоли присъствующите да го оставят, че не може вече да продължава. Сички ся разотидоха.

Същий ден надвечер, преди да замини за училището си, Христу посети Илариона, при когото намери Хр. П. Тапчилеща, х. Николи Минчоглу и х. Мина Пашов.

144) Общината и комисията ся събират обикновено само в петък в метоха, за да могат и членовете чиновници на турска служба да присъствуват; а извънредно по покана, когато стане нужда.

Владиката беше умислен, узадачен и разколебан, страхуващ ся да не би да ся разцепи народът.[145]

Като ся сбогуваше Христу каза Илариону: *Също такова тревожно беше положението ни преди осем месеци, кога патриаршеското събрание отказа да признае каквито и да е права на Българите, и когато ся наговаряхме да изхвърлим името на патриарха и слава Богу сполучихме без да ся раздели народът, тъ сега ли когато сме ся засилили в домогванията си за независима йерархия? Прочее търпение и постоянство.*

Христу си замина, нъ остана в недоумение за посещението на троицата видни дейци, особено за това на х. Мина Пашов, на когото тяжненията към унията му бяха известни.

На 18 Декем. Христу отива на Фенер. Българската църква затворена. Илариона няма, само Найденова намери. От последния той ся научи, че след съвестните и нравствени сътресения от миналата неделя Иларион ся поболял и лежал в легло, когато х. Мина Пашов, в сряда, на 14-того пак го посетил и без да ся бави много при него, заминал и отишел да търси Тапчилеща в Балкапан.

След малко довтасват, подстрекнати от поляците, стотина еснафлий: тютюнджий и абаджий от Галата во главе с Цанкова, д-р Мирковича, Никола Сапунова, църковния епитроп, Хр. Ваклидова, Манол Заагралията, Иван Бозвелията от Казанлък, Стоян Джейков от Копривщица и др. и нахълтват в метоха и в стаята, в която лежал владиката, заставящи го да ся съгласи и състави акта за съединението с римокатолическата църква и да го подпиши. Едни от тук, други от там, го задявали сега да извърши това без колебание.

– Как така, възразявал той, отговорността е голяма, аз не мога да я понеса; трябва преговори, трябва условия, това не става тукутъй, трябва да ся обмисли добре.

От тези думи водачите заключили, че Иларион е съгласен и, че трябвало да ся почака още два-три деня додето оздравял; и с такова убеждение, тълпата ся разотишла, с намерение да дойде пак в събота. На излизане от метоха, църковния епитроп Н. Сапунов отваря касата църковна, в която са съхранявали църковните пари, утвари, важни книжа, между които и сичките адреси до Илариона и преписи от махзарите, испратени до Портата от разните градове; изважда само адресите, с които ся припознава Иларион за священноначалник на българското духовенство и ся упълномощава да действува, в името на българския народ, за независими от гръцката патриаршия йерархия. Сичките тия книжа Сапунов ги предава на Стояна Джейкова, за да ся използуват в даден случай.

От тук, продължава Найденов расказа си, тълпата, подбрана от Цанкова и Д-р Мирковича, in corpori отива в дома на армено-католишкия

145) Тъкмо по това време Иларион беше получил едно писмо от Загребския католишки епископ славянофил Стросмайера (†1905), горещ застъпник, деец и пожертвувател за обединението на южните славяни. В заключение в края на писмото си този епископ казваше Илариону: Ако целия Български народ е съгласен да възприеме унията, само тогава да пристъпи и предложи условията си прямо, без посредничества, на самия Папа; инък не, защото разцеплението на народа е неминуемо и гибелно.

патриарх Хасуна, предизвестен за това, и без никаква молба или заявление от страна на Илариона, предават му адресите, които уш последний им бил вручил. Прочел адресите и им поръчал да направят едно заявление до монсейньор Брюнони, с молба последний да посредничи пред папата, за да ся приеме и българский народ в лоното на католическата църка, след което в неделя на 18 декем. за днес, да ся представят пак сички в дома на Брюнони да му го предадат.

Черновката на заявлението съчинили патерите, католишките попове, и на български преведено от х. Мина Пашов и Др. Цанкова.

Същий този ден, сряда 14-того, Хр. Тапчилеща и х. Мина Пашов разгласили из Балкапан, че със съгласието на Илариона и на българското духовенство при българската църква, унията ще ся прогласи идущата неделя, за която цел ся поднасяло едно заявление за подпис от еснафите в Галата.

Сичко това станало известно в Руското посолство и посланикът, княз Лобанов, пратил посолния архимандрит завчера сутринта на 16-того при Илариона, за увещание да не предприема толкова пагубната постъпка за православието, а сам той, Лобанов, отишел при патриарха за да го убеди за отстъпки на Българите. Същия ден 16-того в петък след обяд ся събрали и общината и комисията в метоха и сички решили (само Хр. Тапчилеща ся въздържал) да не ся обръща внимание в домогванията на няколко самозванни водачи на народа, а да ся чакат избранните народни представители и тъй ся насърчил Иларион.

На утрето 17 декем. същата тълпа със същите водачи дохаждат в метоха и навлизат: едни, Цанков, д-р Миркович, Ваклидов и др. в обширната стая при Илариона, други: Н. Сапунов, Манол Иванов, Иван Бозвелията и др. из стаите на архимандрита Макария, таксидиотин[146] на Хилиндарския манастир в Самоков, задържан тука от Илариона за поправка на поведение; на архимандрита Йосифа Соколски, игумен на Габровския манастир, на път за Русия по просия; на другите священници и диякони.

Трети ся растършуваха из църквата.

Първите да насилят Илариона да подпиши и той заявлението до Брюнони, а той отказа доблестно; за това ся чуваха препирни, обвинения, караници, даже и заплашвания, нъ той постоянствува да отказва.

Вторите да убеждават Макария, Йосифа и другите попове и да им обещават високи, богато-платени църковни санове, а третите да оберат Богослужебните книги и църковните утвари и одежди, за да ги отнесат на Пера.

Тая суматоха, този хаос, трая до обяд, до когато Иларион ся оттегли в стаята си. Тълпата ся разпръсна.

Днес пък, продължи още Найденов, Никола Сапунов, епитропът църковен, с Манола Зааралията, подбират оглашените от вчера: Архимандрита Макария, дяда Йосифа Соколски с поп Висариона, поп

146) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Таксидиот (от новогр.: *ταξιδιώτης*, *„пътник"*) се нарича пътуващ православен монах, който събира помощи, доброволни пожертвувания за манастир, или събира информация за книга. Същевременно таксидиотът изпълнява мисионерски и общопросветителски функции, свързани най-вече с християнската религия.

Тодора и диякона на дяда Авксентия Гавраила, носящи секи един по една-две служебни книги, и ги подкарват, с няколко десятки миряне, богомолци дошли да ся черкуват, към Галата-Пера, за да служат в някоя си католишка църква; а нашийт (казанлъчанинът) поп Иларион факиркин, остана тук да искара утрината, след което и той ся изгуби. – А владиката Иларион? – запита Христу Найденова. – Той още вчера след обяд, растревожен, нерасположен, замина с дяда Авксентия за острова, щяха да ся върнат тая сутрина за църква, нъ още ги няма, завърши Найденов расказа си. И двамата смаяни, недоумяваха ся: дали двамата владици са задържани негде от правителството или са отведени мълком на заточение? Или пък отидоха и те на Пера, както уверявали Сапунов и Манол.

След обяд Христу, с раступано сърце, ся упътва за Балкапан. Тука той ся научава, че горепомянатите духовни и мирски лица, придружени от стотина-двеста еснафлий: абаджий, тютюнджий, черакчий и др. в Галата, ся отправили за в Пера към къщата на Папския наместник, цариградския католически архиепископ Брюнони; пътьом тълпата ся увеличила с още много любопитни инородни хора.

Тука в къщата на Брюнони биле събрани: Арменокатолишкийт патриарх Хасун, с по-видните си подведомствени духовни и мирски лица, също и такива от чисто католическо вероисповедание. Българите подали на Брюнони едно прошение на френски език, с което просят ходатайството му пред Папата, за да ги приеме в лоното на Римо-католишката църква, като го признават за глава на църквата, само трябвало да си запазят църковните обряди, нравите и обичаите. А Брюнони молят да им издействува от Високата Порта припознаванието на независима йерархия.

Хаджи Мина Пашов държал пред сички реч на гръцки за горнята цел, а Хасун отговорил на турски, че заедно с Брюнони ще испълнят исказаните им желания и нещо повече: ще им приготвят и черква в 5-6 дена, за да ся черкуват ново-оглашените, и къща, която била вече готова, за жилище на духовенството им. Разноските по сичките тези потреби, както и тия по поддържката на духовенството и на новообразуваната църковна община, щели да стават от католическата пропаганда.

След това са поднесли за подписване от присътствующите Българи и Католици приготвенийт от преди *акт* за станалото съединение, а само от Българите, духовенство и миряне, тоже предварително приготвено друго заявление до Папата на френски язик.

Тогава сички навлезли в съборната католишка църква; испяло се по латински славословие, Макарий държал реч на български, псувал, ругал, сквернословил гръцките православни владици; един католишки поп тоже исказал на гръцки почти същите псувни и ругатни, както и Макарий, против гръцкото духовенство.

След това сички ся разотишли радостни и весели, а някои са съ понапили.

Главата пълна с бръмбали, зашеметена, Христу не можеше да направлява съжденията си при толковато съдбоносни за народа ни приключения. Наскърбен до неимоверност, той ся страхуваше от възможното расцепление на народа, което главно занимаваше неговия дух. Да става каквото да става, си мислеше той, нъ единодушието, единомислието, единството на българския народ в секи случай трябва да ся упази, инък сичко е изгубено.

Със съвършенно незнанство, в пълна неизвестност за утрешний ден, тъй сломен под тяжестта на печалните тия размишления, той ся върна в училището същия ден вечерта. Другарите му Българчета, освен един, съотечественика му от Казанлък Иван Енчев, сички други, възмутени от постъпката на Цанкова и съмишленниците му, споделяха Христовите възгледи и страхове по разцеплението на народа.

Смутен от събитията, с голямо нетърпение Христу чакаше петък, 23 декем. когато щяха да распуснат за Коледа православните ученици, за да иди на Фенер у Ив. Найденова на гости за през Коледните празници, да изучава положението на църковния ни въпрос след исканието на унията и за да провери от самаго Илариона, случившето ся миналата неделя.

След като ся уверил в истинността на по-горе изложените, Христу узнава за големия смут и за тревогата, която обладава владиците Илариона и Авксентия, след завръщанието им от острова миналата неделя, в който ден още вечерта ся завърнали в метоха, раскаени двама-трима от свещениците, участвующи в това униятско движение, в тая религиозна комедия, както самите я наричат[147].

Същото смущение и залисия обзели и търговците и писарите им, дошли в понделника на канторите си в Балкапан и в други ханища и български центрове на Цариград.

Секи питал истина ли е, възможен ли е такъв скандал? Где са общинарите? Где са комисарите? И развълнувани, бързо-бързо ся отправят за Фенер при владиците, за да ся уверят и решат какво да ся прави, какво да ся предприема, за да ся спаси положението от голямата угроза: разцеплението на народа.

Три дни под ред, то било една нескончаема върволица из улиците на Фенер. Провървели ся от сичките краища на Стамбул и Галата Българи на тълпи на тълпи, да научат нещо за станалите събития. Съвещания след съвещания ставали през това време от по-видните първенци и от по-благоразумните младежи и еснафлий.

Сички укорявали и порицавали начинателите на това непристойно и пагубно за народа ни движение; сички съветвали постоянство в досегашния прав път за постигане въжделенната ни независима йерархия по честен начин, а не с измяна във вярата ни.

Най-после, на 22 същий, Иларион свиква голямо събрание от общинарите, комисарите и от по-бележитите търговци, еснафлий и младежи, които усъждат водачите на безразсъдната и противонародна тая постъпка, разискват съдържанието на приготвено едно възвание към Българския народ, за да ся не заблуждава, което ся подписва от сички, както и от раскаялите ся дестина-петнадесят духовни и миряни.

Този ден Христу издебна благовремие и влезе при Илариона, когото мислеше, че ще завари унил, узадачен, а пък то напротив, Илариона намери бодър, дързостен, готов да ся бори за справедливите домогвания на Българите и да отстоява на сички удари, идящи от страна на патриаршията или на правителството, също и на посягателствата от страна на пропагандите, католическа и протестантска.

147) Вижд брошурката на Д-р Мирковича: Униатското движение по черковния въпрос, страница 25.

– Вий мя очудвате с вашата бодрост, с вашата дързост, казал Христу Илариону, особено сега след изпъкването на унията.

– Да, няма да скрия положението си, в което ся намерих два-три дена от понеделник насам, смутих ся, сломих ся до отчаяние, загрижих ся и ся уплаших от тежката отговорност, която поех пред народа; нъ като распитах и узнах какви лица и как ся е извършила унията, особено пък като видях въодушевлението и голямата заинтересованост на здравомислящите ни сънародници и настояването на последните да удържим вярата си непокътната и да постоянствуваме в борбата до извоюване правдините си, аз ся успокоих.

Наистина, унията е едно злокобно явление, печален инцидент, даже мога да го нарека един скандал в течението на църковния ни въпрос, нъ аз съм убеден, че тя няма да хвани корен между народа. Ето нà, половината от подмамените ся върнаха вече, също и двама священници, с които ся готвим да служим за Коледа. От друга страна пък тя ще стане причина да престанат Русите да галят толкова усърдно Гърците и патриаршията им, която ще накарат да ся съгласи на българските искания.

Този знаменателен разговор ся прекъсна от влизането на новоизбрания в общината църковен епитроп Дим. Добрович, ревностен защитник на българщината от няколко години, с дяда Авксентия. При все това Христу остана много доволен от този, макар и къс, нъ многозначющ за него разговор.

От тук той ся запъти за Галата, в дюкяна на съгражданина си Ив. Бозвелиев, първомайстор на тютюнджийския еснаф, гдето завари Никола Сапунова, първомайстор на абаджийския еснаф в Стамбул и Стояна Джейкова, първомайстор на абаджийския еснаф в Галата, и двамата върли привърженици на унията и крепители на водачите й Драгана Цанкова, Д-р Мирковича, Манола Зааралията и Хр. Ваклидова.

Разговорът между троицата първомайстори ся въртеше все около станалата уния. Възхваляваха Брюнони и Хасуна за готовността и ревността да жертвуват всичко, пари, време и спокойствие, за успеха на унията, като ся погрижили о време да накарат Портата да припознае новообразуваната униатска българска община, още на утришния ден от прогласяването й, сиреч още на 19-того, със сичките права и преимущества, особен почит за издаване на пътни тескерета, паспорти и др. а пък укоряваха и враждебно злословяха както Илариона и Авксентия, тъй и общинарите и комисарите при българската на Фенер църква, тъй и сичките други Българи, духовни и миряни, търговци и еснафи, защото не ги последвали.

Действително тука Христу съ научава, че още в деня, 18 декем., в който стана унията, Армено-католишкия патриарх Хасун уведомил министра на исповеданията Али паша за станалото и го молил да припознае правителството тая община по-скоро; затова и Али паша на утрето съобщава Хасуну, че правителството я припознава и го заставя да пристъпи към изпълнението на някои формалности.

От този ден ся започнало приспособяването на долния кат на голямата къща на Юксек-калдъръм, в която живеял от преди сам Хасун; а горния й кат мобилиран, бил вече отреден за жилище на новопосвятеното униатско духовенство във главе с архимандрита Макария, когото Брюнони му назначил за привременен духовен началник. Църквата щяла да бъде готова за в неделя, Коледа, когато ще ся освети и служи Коледна служба.

От по-нататъшния разговор Христу забележи, че у троицата ся е съзирало неволно едно самопризнание, че сичко станало много набързо, без подробно и всестранно уведомление на участвуващите привърженици на унията, защото биле известни, че много от подписващите акта за съединението, духовни и мирски, ся отметнали и че даже имало някои из между последните, които подписали някакво си възвание против унията, издадено от народните предатели, руски и гръцки оръдия! Тъй наричаха те сички ония, които не възприеха унията или не й съчувствуваха.

На утрето след отпуска на църквата Христу намери и прочете възванието, което, види ся, да е направило отлично впечатление върху духа на много от еснафлийте от Галата, надошли днес на Фенер вкупом, да признаят заблуждението си и измамата, в която попаднали от увещанията на униатските водачи и на първомайсторите си, че и владиците Иларион и Авксентий били възприели унията. Раскаяни, те сега чакаха ред да искат прошка и да целунат десницата на двамата народни пастири.

От големия наплив Христу разбра, че не ще можи да ся срещне нито с едного от владиците, затова ся отправи към Балкапан. Тук стари и млади люто усъждаха водачите на унията, особено Цанкова, х. Мина Пашев и Д-р Мирковича, за дето унизили тъй безчестно високото народно значение на църковния ни въпрос и с измама и лъжи отцепили от тялото на народа ни простодушни и невинни, било духовни, било миряни, па макар и малочислени, Българи.

Ако духовенството ни, общината ни и комисията, която избрахме и упълномощихме да действува пред правителството по църковните ни работи, казваха Балкапанци, намеряха за добре, в краен случай, да ся прибегне към уния, трябваше предварително да ся поставят условията, удобрени от целия ни народ, да станат прями преговори, между нашето висше духовенство и Папата, че тогава, с общото съгласие на народа от Цариград и областите, да стане тържественно съединението ни с Римокатолишката църква в народната ни на Фенер черква, а не тъй насилствено, крадишком, тайно, с лъжи и подмама, да идим да ся молиме томува, ономува, да ся унижаваме, да ся влачиме из улиците на Галата и Пера, да се резилиме пред цял свят, да слушаме проповеди и наставления от инородни и иноверци, и то на турски и на гръцки язици!

Като някои диваци неимеющи ни свой язик, ни свое духовенство! И най-после да ся подмилкваме на чужденците, за да ни съградят църква и жилища за духовенството, за началник на което католиците поставиха един безнравственик, както самите водачи на унията го назовават Макария[148] с един безграмотен простак калугер, Йосифа Соколски. И сичко това защо? За кефа и безумното честолюбие на заинтересованите главатари, трима-четирима заслепени от корист още от преди униати!

Христо потърси х. Мина Пашева из Балкапан, за да го убеждава против унията, защото срам било за него и за младежта да участвува и да поддържа с користолюбива цел това униатско движение, нъ му ся каза, че от два-три дена, той, както и Цанков, не смеяли да стъпят в Балкапан, гдето настроението против тях било много враждебно. Особено бяха зле расположени против тях Гавриил Кръстевич, Дим. Гешоглу и Николчу П. Тапчилеща.

148) Вижд брошурката на Д-р Мирковича: Униатското движение по черковния въпрос, страница 24.

Последний беше прекръстил униатския орган в. „България“ на *Латиния*.

На утрешний ден Коледа, Христу присътствува на божествената служба в българската народна на Фенер църква, която свърши рано сутрината при небивало до тогава многолюдно стечение на богомолци Българи.

Той желаеше да ся яви пред владиците, да им цалуни ръка и здрависа, нъ не дочака защото от любопитство да види сам лично какво ще става него ден в унията на Юкскек калдъръм, побърза да напусне Фенер и отиди на Пера.

Тука той намери х. Мина Пашев, идящ от печатницата на Сан-Бендето гдето ся печаташе в. България и носящ в ръка няколко листа от притурката на този вестник, написана от него, защото я поправяше тук-таме, в отговор на възванието, отправено от Православното българско духовенство и първенците на православните българи при народната ни на Фенер църква към българския народ.

Съдържанието на тая притурка даде повод на караници, остри припирни и на взаимни порицания между двамата младежи из пътя, додето влязат в новоприспособений за униатска църква храм, още недоискаран, Голям наплив от еснафлий Българи, едни съчувствующи на унията, други любопитни за събитието, а най-многото сеирджии прости свидетели, Гърци, Арменци, Католици, Славони, Далматинци, даже и потурчени поляци, висши чиновници в турската армия като лекари, инженери.

Сичко това направи странно впечатление на Христа, особено пък той печално ся повлия и развълнува като видя да ся мяркат из черквата и олтаря 3–4 священници с католишка носия, с малки калпачета на глава, затова и не можа да ся сдържи и извика с глас, управящ ся към х. Мина, тия католишки священници, какво търсят тука?

Х. Мина, смутен влезе в олтаря и ся изгуби. Службата ся свърши в пълно безредие, в анархия и Христу отиде да направи визита на Атанасаки Стоянович от Пловдив, Българин банкерин руски подданник, от когото узнал, че униатското движение твърде много наскърбило руския посланик Княза Лобанова и го узлобило против патриаршията за незадоволяването Българите.

След като ся съгласиха да убеждават х. Мина да ся отвърне от унията, двамата приятели ся разделиха и Христу ся върна на Фенер да прекара празниците, гощаван, ту у Д-ра Струмски, ту у Дим. Добровича, ту у Найденова.

Мнение за една българска християнска черква (1861)

След Коледа Христу ся прибра в училището и ся поспря да не излиза даже по ваканционните дни, петък и неделя; защото до испитите оставаха само два месеци, а пък трябваше да преговоря по класните предмети макар и да беше подготвен по тях много добре. При все това той не испусна нишката по течението на народните ни работи, защото Найденов често го посещаваше и го уведомяваше за сичко.

В това време **Добри Г. Кехаев** в две-три писма съобщавал, че в Казанлък ся вестявал някакъв си полковник от казанлъшкийт полк

полякът Пшевлодски с цел да увещава населението да приеме унията и го разколебал до известна степен, нъ чорбаджиите му въспрепятствували. В отговор Христу посъветвал Добря да убеди чорбаджиите и еснафите да протестират публично против водителите на унията и да изкажат преданност и привърженност Илариону, когото и да насърчат в досегашната му ревност за независима православна йерархия. И наистина такъва протест от 18 Януарий 1861 г. му пристигна и ся публикува в *Цариградски вестник*.

През тези критически за църквата и за народа ни дни, почти секи ден ставаха събрания от общинарите и комисарите, за да обсъждат ежедневните проявления в течението на въпросите последвани от окръжни до сичките български епархии, за да ся уведомяват сънотечествениците за хода на работите ни.

В такова едно събрание под председателството на Илариона на 29 Декемврий ся решило да ся изпрати назидателно пастирско послание от страна на двамата ни Архипастири Илариона и Авксентия, в което се осъждаха примамливите стремежи с лъжливите обещания на Йезуитската пропаганда…

* * *

Ваканциите ся свършиха на 26 Март, неделя, в който ден ся прибра и Христу в училището. Като разгледа програмата на учебните предмети за настъпающата 1861–62 година, състояща ся от пространа Алгебра, Геометрия, История и Арабска логика, той ся усети тоже подготвен по отношение първите три науки, само арабската логика ще го затрудни, понеже ся преподаваше на арабски язик с турски обяснения; тъй че той нагоди времето си също така като и през миналите две години. Следователно той натъкми продължението на между-класовите си конференции и частните си уроци, по превод от френски на турски, за четирите Турчета.

Това обстоятелство му даваше възможност да не прекъсва своите посещения по Фенер и по Цариград, два пъти в седмицата през ваканционните седмични дни, неделя и петък, и тъй да следи хода на народните ни черковни работи и то ако има нещо важно станало или ся предвижда да стане такова по тях.

Между това в патриаршията усилено ся работеше всячески с всевъзможни средства, простими и непростими против Българите и владиците им.

Испращаха ся окръжни след окръжни послания до всичките епархии за да ся увещават Българите да ся не отделят от православната патриаршия, да не слушат развилнелите ся против нея нечестиви владици Илариона и Авксентия, да избягват сяко общение с тях и да испратят еднакви махзари (адреси) до Портата и до патриаршията, за че Българите са верни, преданни и благодарни от владиците си и от управлението на патриаршията.

Само от западна България, а именно от Ниш, Видин, Лом, Враца, Ловеч и Кюстендил ся изпратиха такива махзари, подписани от гръкомани. На основание на тия шест махзари, новийт патриарх Йоаким свика на **24**

февруарий 1861 едно духовно събрание за да разреши *τό σκανδαλόσις τούτο ζήτημα*[149] – скандалния този въпрос, както го наричаше сам той.

Това свято събрание, което Христу от близу дебнеше в самата патриаршия, ся състоеше от двама бивши цариградски патриарси, от тогавашните Антиохийски, Йерусалимски, Александрийски патриарси, от 23 владици, все Гърци, и от четирима Българи, подлизурки на патриаршията. Тези последните бяха: Ксантския владика Панарет (по-после Пловдивски), Родоския Игнатий, Врачанския Доротей (Дорчо) и Величкия Паисий (Палисвят).

Без да повика *правилно*, съгласно с каноните на църквата, Илариона и Авксентия да ги съди за поведението им, това съборище, само за лице, ги покани *устно* три пъти в разстояние на два часа, а те като ся не явиха, осъди ги и ги низвергна от сановете им със заточение.

По предложение на Доротея, същата участ последва и Пловдивския митрополит Гърка Паисия, защото ся беше отказал от патриаршията и пригърнал каузата на Българите. А за да ся задоволят уш Българите, същото съборище изработи, по наставление то на руския посланик, 15-тях известни точки, една от друга по-несъществени, които патриархът побърза да испрати на В. Порта, за да ся утвърдят с фирман, както и стана.

Същото съборище, за удовлетворение уш на Българите и за възнаграждение на послушните владици-Българи, подписавши присъдата против народните ни пастири Илариона, Авксентия и Паисия, назначи Панарета за Пловдивски, вместо низвержений Паисия, Игнатия за Кюстендилски, Доротея за Софийски, а Паисия (Палисвята) за Врачански. Освен тия назначения, патриарх Йоаким ръкоположи за Шуменски митрополит Архимандрита Антима, Българин, преподавател в богословското училище на остров Халки.

След като стана известно решението на патриаршеското събрание, цариградските по-видни Българи с членовете на общината и с тия на комисията, ся събраха още на утрето в метоха. След продължителни и бурни разисквания и размишления за способа, по който трябваше как, да ся отделим от гръцката патриаршия, предложиха ся разни проекти, един от други по-странни и по-чудовищни; тъй на пример, едни искаха да настояваме за съединението ни с англиканската църква; това мнение ся показа и ся поддържаше от П. Р. Славейкова.

Други искаха да ся повърнем пак на унията с Папата.

Трети представиха проект за реформиране на църквата ни с изменението на някои членове от символа вери.

Четвърти, цялата комисия, подкрепяше мнението на Илариона и Кръстевича, да постоянствуваме в досегашния път за независима българска Йерархия, каквато сме имали до скоро.

Пети пък изказаха мнение да ся изхвърли само думата *православна,* та нашата църква и да ся нарече *Българска народна християнска църква*.

Това последньото мнение преудоля и ся възприе с грамадно болшинство, защото с него ся сполучвало да ся различат и отдалечат Българите от Русите поне по вяра, защото същността на религията свързвала много Българите с Русите, нещо от което ся страхували

149) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Вероятно изразът е *τό* σκανδαλίσεις τούτο ζήτημα

и Портата, и западните велики сили, и което било причина да не са удовлетворявали Българските стремежи за независима йерархия.

В смисъл на това последньо мнение ся подаде след 2–3 дена и една просба до Високата Порта.

А Българите от епархиите не само не обърнаха никакво внимание върху посланията на патриаршията, върху решенията на съборището ѝ относително низвержението от сана им на народните ни трима архипастири и проклятието на съмишленниците им; не само не ся поддадоха на залъгалките ѝ с 15-тях точки и с назначението в 4–5 чисто български епархии владици родом Българи, нъ в две-три епархии тържествено прокълнаха патриаршията и беззаконното ѝ сонмище. Тъй че те не приеха 15-тях точки, нито пък натрапените им от патриаршията владици, макар и Българи.

На просбата им до В. Порта, Али паша съобщил на цариградските Българи, че както другите държави, тъй и Портата няма да позволи образуванието на нови вери; за това просителите трябва да ся присъединят към една от припознатите църкви.

Пропагандите, католическа и протестантска, особено първата, като ся научиха за този категоричен отговор на Али паша, надпреварваха ся в своите агитации и удвоиха усилията си, първата в Цариград, а втората из областите, да увещават Българите да приемат унията с едната от тях. Сега вече очевидно стана, че Портата явно действуваше за разцеплението на народа ни, като благоприятствуваше на униатите-Българи, които и обсипваше с разни права и привилегии, а от друга страна, правеше спънки на православните Българи и охотно изпълняваше прищевките, несправедли-вите решения и беззаконните постановления на гръцкия патриарх спрямо последните.

Народните ни водачи обаче, во главе с Илариона и Кръстевича, не обърнаха никакво внимание на предложенията на пропагандите и макар да ся смутиха от злокобния отговор на Портата, решиха без да ся отклоняват ни на дясно, ни на ляво, да постоянствуват в домогванията си за исканите си църковни правдини за да ся сдобият *честно и почтенно* с независима йерархия.

Същевременно напомниха с окръжно до всичките български епархии да побързат и испратят исканите от събранието на **6 Ноемврий 1860 г.** упълномощени и избрани по известен ред народни представители в Цариград, гдето съвместно с комисарите на цариградската българска община, да решават и споделят отговорността.

2.8. ЧЕРКОВНИТЕ БОРБИ В СВИЩОВ И СЛИВЕН

2.8.1. ЗАПЛАШВАНЕ ЧРЕЗ УНИЯТА

В: *Ганчев*, Стефан. Свищов. Принос за историята му.
Свищов: П. А. Славков, 1929, с. 181–184.

Течението за уния, подържано от **Драган Цанков в Цариград, не намерило съчувственици в родния му град Свищов**. Числото на последователите му били малко в града. Според дописки от Свищов до царигр. вестници, всички българи в града били съгласни „да действуват за независима народна йерархия, а някои младежи, които са малко, подържали за уния; намерили се благоразумни Свищовци и останало само с едно дрънкане".[150]

По повод на дописка, произходяща от Свищов, напечатана във в. „Дунав. Лебед", бр. 36, 1861 г., според която мнозина Свищовци били **наклонни да пригърнат унията,** за да не се заблуждава българския народ в империята, за да се разубличала тая неистина, свищовци пратили „протест", който бил напечатан във в. „Дунавски Лебед", бр. 32, год. 1861.

Наистина, в Свищов станало събрание от някои подържници на Др. Цанков, но от долуизложения документ и от устни сведения[151], става ясно, че **интимните замисли на Др. Цанков са били: да се заинтересува Русия за Православна България и да се спечели нейната помощ** за извоюване църковната ни свобода.

Цялата тази акция е била само един **дипломатически похват**, да се сплаши патриаршията и да отстъпи пред исканията на българите. Такива са били замислите на Цанкова и на всичките му сътрудници по тоя въпрос.

Съществува следния документ, запазен у свищовския гражданин Атанас Велев:

„Препис"

Към българската патриаршия в Цариград
От Свищовските жтели

ОТНОШЕНИЕ

Ний Българите, жители свищовски духовни и миряни, като призовавами на помощ Благодатта на святаго духа, торжествено и всенародно обявявами, чи ся отказвами от не каноническото и протовозаконното притезание, което Константинополский грцки архиепископ прави върху православната наша Българска церква и като прикаснуваме всяка духовна сверска и сопричастие сод него исод сичкоту нему под чинену грцко духовенство по примерът на нашите бащи и преди повращамися в законното и каноническото преобладание на седаслището на верховният от апостолите на св. Петра и подновявами обьщението и

150) *„Дунав. лебед"*, бр. 22, 1861 год.
151) По разказ от Скеофилакс Николай П. Казаков

сопричастието исод святата западна Римска черква иомоля вами же Н. Св. Апостолският наместник папа Пий IX да ни приеме в единството на все общата тая церква христова като одобри и потверди началата на чинът на присоединението в следуищете полужения[152]:

Ний верувами истенно в состояната наша черква таквaз каквато смия приели от св. Отци и св. Вселенски собори в исто времи ний вервувами и исповедвами чи римските первосвещеници са истини наследници на св. Петра и подновявами со причастието си и седалището на св. Петра верховни, което Исус Христос е усновал в церквата си и на което верховно седнал и управлява тя ои истенна церква Христова Пий IX, когото и ний припознаваме за духовен началник и покровител на нашата Българска православна черква.

II. Както продължаваме да сме секога най-верни на Н. В. Султана на тоя господар, в същото време ще пазим пълна и често усердна верност и най-усердно синовно послушание и към св. Папа Пий IX и към неговите наследници на светото седалище имящи и припознаваяще сега и до века светата Българска майка.

III. Святата западна Римска черква според както в старо времи и още узаконила да и днес неин началник благоволява св. Българската наша черква каноническа и независима иерархия и то Н. Св. Пий IX. Верховният днес неин началник благоволява да възобнови и да припознае законното съществувание из тая наша каноническа и независима йерархия

IV. Главният архиепископ на Българската наша в Цариград черква ще бъде глава на вънкашните български церкви и на външното българско духовенство и ще ги управлява съобразно черковните правила и царските закони за това ще носи титла Български патриарх, той и неговите наследници.

V. Българскията патриарх, както и митрополитите и епископите и сичкото духовенство, които ще управляват българските епархии и енурии ще бъдат сички българи, епископите ще се избират от епархиите по вишегласието и ще се одобрява от патраиархът, а патриархът ще се избира с общото желание на свишето духовенство и на сичкия народ, и ще се одобрява от Н. св. папа Пий IX под покровотелството на когото ще бъде.

VI. Сичките обряди и постановления на нашите восточни церкви, както богослужението, торжествата и состоянието и черковните обичаи на нашето горно и долно духовенство способат във вършението на тайнствата и раздаванието на причастието остановат ся неизменно секо отношение, както биле в употребление до сега, така ще бъдат и занапред.

VII. Читанието на символа на вярата ще бъде според както стои в черковните наши книги, остава си не изменен. Така календарят ще се установи по ветхому с приетите от восточната черква святи и празувание.

VIII. Черковните наши книги, по които сми отправели и ще още отправеми богослужението си устануват си истити, коиту и днес ся в употребление на славянски или старобългарски език с народните си букви и характер и ще бъде всякога главният език основа на учението на нашите младежи.

863 февр. 17. Свищов

152) По разказ от Скеофилакс Николай П. Казаков

Събрание, наистина станало и за тоя акт решение било съобщено на в. Journale de Conctantinople. Но този документ бил предаден На папския легат викарий Брунони в Цариград „в препис“, без подписи – както е останал и съхраняван сега в частната архива на Ат. Велев. Легатът го повърнал за по-точен превод. Вероятно, очаквал е по-приятно съдържание в него.

Тъй сторено, всичко било после отречено от свищовци.[153] Ясно е, че с всичко това се ен изиграла дипломатическа игра в Свищов от хората на Др. Цанков. Защото още през 1851 година Свищовци съобщили на цариградските вестници:

> „Нашето общо мнение и желание се заключава в следующите, какво ще бъдем конечно във Восточната си православна вяра твърди, пък в отказванието си от гръцкия фанаерлийския Патрик, постоянни и горещи в исканието си за независима Българска народна иерархия в лицето на нашия свещенноначалник при българската църква в Цариград, без никакво изменение вери.
>
> 1861 февруарие 25, Свищов
>
> Следват 26 подписи на градоначалниците“

2.8.2. ЗАПЛАТАТА НА ТЪРНОВСКИЯ МИТРОПОЛИТ ГРИГОРИЯ И ПРЕДАТЕЛСТВОТО

В: *Ганчев*, Стефан. Свищов. Принос за историята му. Свищов: П. А. Славков, 1929, с. 184–186.

През март 1864 год. търновският каймакамин свикал представители от всякой град на епархията, които да одобрят заплатата на Търновския митрополит Григория. Представители от Свищов били за този събор Атанас М. Каракаш, Н. Хр. Попов и Костаки Ковачев. От тримата само първият гласувал и подписал, заедно с други представители от други градове, че е съгласен да се гласува заплата на **митрополита**.

По тоя случай станало шумно събрание в Свищов, в което се протестирало за постъпката на пратеника Атанас М. Каракашев. Изпратен бил протест от свищовци до Свищовския мюдюрин, до Търновския каймакамин и до Русенския садразамин, в който заявили, че единият им **представител е изменил на директивата**, която му е дадена в Свищов.

Свищовци не искали да плащат данък „владичина” на грък владика. Тоя протест бил напечатан във в. „Българска Пчела”, поради което тоя вестник бил забранен за известно време за четене в Търново и Свищов.

> Между другото, в протеста се казвало: „Нека прочие да загърми навсякъде, дето български се говори, че в Свищов няма погинала душа, която да защищава фенерското злонамерение към българския народ; нека се чуе, че в Свищов, освен няколко лица, народа е български и няма между тоя народ лица, които да не призират собственото си благополучие, за да удържат целостта на българския народ в православната вяра, в старите български обичаи и в благородния характер.

153) Вест. „Съветник“, 1863 год. От 1 април, бр. 2

Туй наше засвидетелству*ване* ще го докаже времето и обстоятелствата." (к. н.)[154]

Изпратена била на 1 февруарий 1864 год. до Търновския каймакамин Али-бей молба-заявление от Свищов, с която се изтъквало, че „Царското правителство като издава, в кръга на законите, ирадета за в полза на гръцките владици, никак не е разположено да гледа да се продължават злоупотребленията, притесненията и клеветите на злонамерените гръцките владици върху незлобивия български народ, в сърцата на които (на гр. владици) има място само едната злоба и умраза към всичко, що не е гръцко, без да притежават нито най-малко от големите ония добрини, и от високата оная любов, която им налага християнската религия, на която са тии чиновници!...

Правителството, като е благоволило да разрешава българския въпрос и е предоставило преди две години на представители от народа да разглеждат в столицата тоя въпрос и особено осемтях му важни точки, българският народ има право да чака големите царски милости и да се надява, че тоя въпрос ще се разреши в негова полза."

Каймакамина се умолява да приемне молбата на свищовци и на каазата и да разбере надеждата на народа за едно скорошно разрешение на въпроса и избавление на покорнейшия български народ от незаконното господаруване на фенерското гръцко духовенство."

Молбата била подписана от 187 свищовски граждани, от четирма селяни от Саръ-яр, от пет новградчани и пет вардимчани. Подпечатана била с печатите на селата: Турско Сливово, Българско Сливово, х. Муса, Беляново, Караач, Саръ-яр, Павел, Караманово, Татари. Скрепено било и с печата на „чорбаджи Стояна" (вж. в. „Б. Пчела" същия брой.)

2.8.3. ИЗГОНВАНЕТО НА ГРЪЦКИЯ ВЛАДИКА ОТ СЛИВЕН И ЧЕРКОВНИТЕ БОРБИ

В: *Табаков*, Симеон Киров. Опит за история на град Сливен.
Т. 2, Политически, духовен и икономически възвеж на сливенци от старо време до днес.
София: К-т Историята на град Сливен, 1924, с. 440–441, 447–448.

Движението по черковния въпрос съвпада с революционното у нас дело, свързано е с него, а от друга страна, е пряма последица на училищното ни пробуждане.

Частно за Сливен, отделът по тоя въпрос се разпада на две: участието на сливенци в изгонването на гръцките владици и това в униатското движени. Борбата ни отниса най-вече в самия град Сливен и същевременно към дейността на сливенци в Цариград и Влашко.

Авторитетът на **Одринския митрополит** в сливенската епархия е бил разклатен още преди да се начене какъв и да е въпрос за отделянето на българското духовенство от Цариградската патриаршия.

Още **през 1827 г**. тоя митрополит е **затворил** сливенските училища, афоресал и аргосал някои сливенски монаси, свещеници и един

154) В. „Българска пчела", бр. 43, год. I, от 20 март 1864 г.

местен учител. Това станало по интригите на Светогорския **таксидиот Партений**, по народност грък и оръдие на тоя митрополит. Очевидно е, че причината за това ще е била някакво опитване на сливенци за самостойно пробуждане, още повече, че както е изповядало сливенското момче на Венелин в Силистра, „един учител, който се е решил да преподава по български в Сливен (преди 1830 г.) бил изгонен от Владиката".

В 1829 г., сливенци в надвечерието да дигнат въстание в града, **изгонили с камъни владиката Герасим** и без малко щели да го убият между Сливен и Ямбол, както пише Раковски в своя „Горски пътник".

Това е първото известие в историята ни за позорно **изпъждане** на владика от паство, което до тогава го е считало за втори след царя. Вероятно, Герасим не ще е падал по-долу от някои свои съвременници – **също гърци**, за които народът **разправя** най-отвратителни истории. Голяма част от тия божии помазаници били големи невежи, кални в миналото си и още по-кални като черковни служители.

Така Д-р Селимински, като описва разврата на висшето гръцко духовенство, изрежда късите, но характерни биографии на запомнените от него тогавашни черковни светила:

„Бившият Търновски митрополит бил пехливанин в М. Азия. Пловдивският **Никифор** е обърнал митрополията на вертеп, а самата му сестра е била негова сводница.

Самоковският Игнатий е бил кючек в Цариград, после олан при Халил-Паша, а майка му – наложница на предшественика му. Робинята на Видинския Паисий му е била също наложница и обща жена на всички в митрополията." (Запис Д-р Селим. I, 55–58.)

Цинично, но характеристично. Това се отнася за малко преди 1850 г., а какво е било в по-черните години – историята мълчи, защото се срамува.

Неофит Бозвели, от времето на когото се зачуват първи протести срещу патриаршията, бе само един енергичен български духовник – вещ отглас на набраните в сърцето и паметта на тогавашните българи ропот, отвращение и съзнание.

* * *

Черковната борба в Сливен, подклаждана и от революционното движение между народа, не престава с изгонването на гръцкия владика от града. Упорството на патриаршията и бавенето на турското правителство да разреши българските искания, усилиха още повече борбата и дадоха поле на една крайност, *униатството*, – толкова осъдителна по принцип, колкото и отлична като средство. Сливенци и тук участвуват.

През деня на провъзгласяването му (**18 Дек., 1860 г.**) в Цариград, между най-видните му партизани там се намирали **Д-р Миркович и Х. Мина Пашов** (сливенци). Него ден, заедно с другарите си, те се представили на католическия архиепископ Павел Брунони (в Пера).

Написаното на френски заявление до Брунони било поднесено от **Драган Цанков и Д-р Миркович**. Чрез него униатите са молели Брунони да ходатайствува пред папата за подновяването на българското духовно началство, с условие, щото обредите, обичаите и славянското богослужение да бъдат запазени. В същата смисъл говорил в речта си пред събранието споменатият вече Х. Мина Пашов.

Вече през март 1861 г. **заминали за Рим при папата членовете на българската депутация**, в която **влизал и Д-р Миркович** (Ср. труда му: „Униатското движение по черковния въпрос", Сливен, 1897).

На всеки случай униатското движение сплаши едновременно и гърци, и турци, и руси. Запознатите по-подробно с поведението на русите до тоя момент спрямо тоя въпрос и с влиянието и плановете на Наполеон III през това време, ще отдадат безпристрастна оценка на униатското движение между българите в надвечерието на разрешаването на черковния ни въпрос.

Друг сливенец, сподвижник на униатството, е бил поменатия вече *Поп Станчо*, който през това време се намирал в Цариград.

Разправя се, че Драган Цанков, за да го привлече на своя страна, оженил се за осиновената му дъщеря. И действително, Поп Станчо, подобно на Тодор Икономов, е бил на първо време един от униатските български свещеници.

Униатското движение, вън от цариградските сливенци, намира отглас и в самия Сливен. Повече за уплаха на патриаршията, отколкото от симпатии към чуждия за тях папа, между главните привърженици на унията в Сливен са били *Анастас Х. Добрев, Христо Самсаров, П. Генов* и др. (За излятата злоба на православния свят спрямо упорството на българите в борбите им срещу патриаршията ср. „Ответ рускому вестнику по болгарским делам", Спб., 1858).

През 1860 г. когато сливенци били поканени чрез Одринския митрополит да се готвят за избор на нов Цариградски патриарх, те отговорили, че не припознават над себе си никоя друга власт, освен тая на духовното си началство при *българската народна черква* (Б. кн., част II, кн. II, 1860).

2.9. КАТОЛИЧЕСКАТА ПРОПАГАНДА И УНИАТСКОТО ДВИЖЕНИЕ В СЪЧИНЕНИЯТА НА ГЕОРГИ СТОЙКОВ РАКОВСКИ

2.9.1. НАЧАЛО ДВИЖЕНИИ КАТОЛИЦИЗМА И ДНЕШНОТО МУ ПОЛОЖЕНИЕ

В: *Раковски*, Георги Стойков. Съчинения, Т. 3. Историография. София: Бълг. писател, 1984, с. 273–280.

Знайно е, че Западная черкова, отначала еще разделения си от Възточная зела е едно неуморно стремление за прозелитизма и всякоги е показала, че е готова да употреби всяко средство да би могла да откъса нещо си от възточни християни, православни зовими. Но такова едно нещо до кръстоносно походи тя не можа да сполучи, защото Византийско и Българское царство не й допущаха.

Във време же кръстоносних поход тя не загуби благовремие да се възползува и в разстояние владения кръстоносцев на Възток тя успя да обърне в католическа си вяра познати днес гърко-католици, армяно-католици и българо-католици, павликяни зовими.

Подир изтребление же власти кръстоносцев на Възток от Асеня царя българскаго и от византийцев, римская черква непрестанно се е трудила чрез мисинонеров си не само да поддържи в католицизма вишепоменатих отцепников, но още и да привлачи других.

Нейни обаче успехи са се ограничали повеч над гръко-католици и армяно-католици, защото с тях сношения й са били по-лесни поради местоположения им. Българска покатоличени павликяни до 1828 л. почти бяха останали заборавени от римская черква и тии се бяха умалили до толкова, щото може се каза, че тии и не съществуваха почти.[155]

До тях папски мисионери рядко се добиваха и едвам на 7 или 10 години веднаж се явяваше някой си католишки поп между им и то преобразован и покрит. Но в 1829 л., когато Русия в Одринския договор с Турция удължи В. Порта да има само тя изключително право да защитава православни християни на Възток, а гръцкий патрик да има неогранична власт над тях във вероизповедни им дела, когато се отвори път и католическим силам да имат и тии същое право върху католиков християн в Турция и издействуваха и тии да се назначи армяно-католически патрик.

Римская черкова не забрави да се ползува от тия благоволни й обстоятелства и да обърне внимание си върху заборавени до тогава българо-католици павликяни.

От него време почнаха да се строят черкви по павликянски села около Пловдива и Свищова, да им проводят попове от Рим, кои тутакси отвориха първоначални училища по всяко село, зеха и няколко си млади българчета, та ги изпратиха по пропагантстки училища в Италия, напечатаха и няколко молебни книги на български език с латински букви.

Великая же фенерска черкова не обърна на това никакво внимание, ако и да можаше от по-преди още да уничтожи тая зараза католицизма между българи и ако многажди тии бедни павликяни да са прибегвали при пловдивски митрополити да ги примнат и съединят с православная българска черкова!...

От 1829-го лета колкото повеч католически сили добиваха политически влияния на Възток, толко повеч и римская пропаганда успяваше в България и изучаваше средства, за да постъпи един ден и в нов още прозелитизъм от българи. Времена от ден на ден се явяваха по-благоприятни за римская пропаганда, защото гръцкое духовенство подпадаше в развратност и разстройство, а българский народ почна да чувствува веке че тряба един ден да се освободи от тежкия угнетения того наложенаго му духовенства и да добие богослужение си на свой матерен език, кого то беше изгонило и от черкви, и от училища и трудеше се на всяк начин да претопи и слее български род в гърци.

Започнатое преобразование в Турско от султан Махмуда усърчи българскаго народа и възбуди в сърца му надежда достижения желания му; а свободний вход европейцев в Турско откри дипломатскому кръгу западних сил план разпространения влияния им в Турска Европа. Но на това само препятствие за тях беше руское влияние, кое в тях времена цветеше в Турска Европа и сички въобще православни християни бяха

155) За павликяни каква секта са били пред обращения им в католицизма и в какво положение са били до 1828-го л. читател може видя по-обширни разяснения в съчинение „Няколко речи о Асеню първому и пр." У[чредител].

до най-голяма степен привързани Русии и от нея само чякаха спасение си. Европейски дипломатски агенти и мисионери пропаганди трябаше от тамо да започнат, т. е. да изстудят православни християни от Русия първо и тогава да постъпят в предприятие си.

Във време же маджарския битки (1849), когато прибягнаха маджарски и поляшки бежани (емигранти) в България, именно же Кошут, Бем, Замойски, Дембинкси, Клапка и други многи и седяха близо до 10 месеца в Шумен, тогава най-много се разнесоха тия политически и религиозни мисли, т. е. тии проповядаха явно българскому народу, че той не тряба веке да чака нищо добро от Русия и даже, че тряба да се отдели от православна си вяра, да привлече с това съжаление западних сил и чрез того да добие религиозна и политическа си свобода. Но в тях времена техни проповеди не нахождаха никакъв отзив в български сърца и тъй за време остаха безплодни.

Многи от поляшки емигранти остаха по разни места Българии и установиха се между народу; някои си постъпиха и в учителско звание, а някои си и в турска служба, от коих и до днес многи еще се нахождат. Тяхно же ежедневно и неуморно занятие е да противодействуват на все ще е русийско или на все, що клони към Русия.

Първи от поляков, кой е започнал да има сношения ближни с някои си от по-знаменитих българ, бил е Чайка Чайковски, днес потурчен Садък паша. Той еще кога беше поляшки агентин в Цариград от страни княза Чарторижскаго, ходи и пътешествува отчасти по България и после, като се възвърна в Цариград, препоръчи някои си млади българи да се учат в Бебешкое учил[ище] Лазаристов, защото и той сам е в тясно сношение с него орден. От по-подирни времена като доби влияние пред Отом. Порта чрез банкерина Алеона французина, почна да подпомага някои си българи, кои дохождаха в Цариград за частни и обществени работи при Вис. Порта. Във време же Тензимата (1839), когато се призоваха от всички български области по двама пълномощни при Отом. Порта, той и тогава има с тях сношение, защото беше твърде добре приет от Риза-паша, в могущество същаго в него врем.

От емигрантов же 1849-го лето конт Замойски направи по-тесни познайнства с някои си знаменити българи и като си отиде в Парис, еще имаше с тях преписки понякогаш и даваше им надежда, че поляшкое в Парис общество има грижа за българи и за български дела!

Това тъй отиваше до 1853 лето, а в 1854, когато дойдоха съюзнии войски в Цариград и се готвеха за Кримская експедиция, дойде съвременно и Замойски, проводен от Чарторижскаго с цел да състави един поляшки регимент от 12 тисящи человеци, но защото нямаше толкова поляци в Турско, той призова някои си от по-знаменити българи, кои имаха влияние при народу и предложи им да съдействуват щото това число воинов да се събере от българи, а офицери да бъдат поляци.

За тойзи регимент бяха се донесли и няколко си военни форми поляшки от Франца и султан Меджид бе се обещал да даде 25 милиона грошове, а други разноски щяха да се дадат от французов и англичанов, част же от княза Чарторижскаго. Но призовании от Замойскаго българи не приемнаха това предложение и отказаха се с един добър начин; и тъй Замойсковий регимент се обърна на казашкий полк, под предводителство

Садък паша (Чайковскаго), кой се състави от руси, липовани зовими, от поляци, от гърци, арменци и от твърде малко прости някои си българи, защото и в него ни един знаменит българин не рачи да участвува.

От 1854 л., като се усили влияние западних сил на Въсток, римская пропаганда съгласно с поляшкое общество почна да действува силно в България – поляци заради политическая си ненавист, коя имат против руси, а лазаристи за разпространение католицизма си. Но в поляци се криеше и една политическа цел и мисъл, коя тии искаха да достигнат между българите чрез обращения им в католицизма.

В 1856, подир Парижкий мир и договор, почнаха веке да действуват открито на това и склониха и Отоман. Порта да им съдействува, като я убедиха, че то е в нейна полза и за нейно спасение!

В тях времена найдоха заблуденаго Цанкова, человека отчаянаго и чрез него събраха няколко си млади българи и приемнаха ги в Бебешкое Лазаристко-езуитско училище в Цариград да ги изучат и приготвят за тая цел.

Съвременно же му допустиха да печати в Сан Бенедето български книги и чрез тях да започне да сей мисли им между българи, а от по-подире му издействуваха да издава на български език и вестник под название „България", чисто папищашко оръдие. Какво направление имаше той вестник, от кого се одържаваше и еще до днес одържава, що е писал и що пише еще, то е веке от всякаго познато.

Поляци, като достигнаха до тамо, мислеха веке, че тяхна цел е достигната и съставиха един таен комитет за това да подействува незабавно. Поляшкая политическа пропаганда, както е знайно, отдавна е съставена и има за главен управител и председател в Парис княза Чарторижскаго, кой и най-много разноски прави за поляшки дела, а за български дела се определи в Парис конт Замойски, а в Цариград – Ладисла Юрдна, колонел турски, кой прежде беше секретар Чайковскаго, доде он беше еще поляшки агентин в Цариград. Секретар же Юраднов на тая работа е някой си Подхайски. Сички писма, що се проваждат от Франца, Испания и Австрия върху тая поляшка пропаганда в Турско, коя се крие под религиозное було, идат до тейзи лица и тии разпоряждат агенти си по България. По-главни им же агенти, поляци, армено-католици и българи, са под покровителството на французшко (protegés) и в пашапорти им занятие се назначава professeurs – учители!

По консолати же и агенции католических сил, колкото има в Турска Европа, тая политическа поляшка пропаганда е успяла да намести един или по два чиновници поляци родом, кои работят само на това. Вишеречени же консулати и агенции по България въобще имат налог и заповед да действуват и тии на тая религиозна пропаганда и в случай, като се яви някой си агентин българин или друг с такъв пашапорт, да го защитяват силно.

Освен же редовних агентов и всех поляк, кои се нахождат в турска служба и от коих многи се скитат по България, както са най-паче служащии в казашки полк, се това проповядват и обещават простому народу, че спасение му било в принятие унии и като стане това, казват тии, щели да се съединят с българи и католическа една сила щяла да им помогне да освободят България от турскаго ига!...

Това се проповядва на яве българъм под име уния, коя тии представят, че не е някое си изменение вери, но само едно припознаване за папа, че е сам той глава черквии, че сам той имал канонически парва над сички християни въобще!

Но поляшкая тайна политическа пропаганда мечтай друго нещо. Тии чрез того начина се стараят един път като станат българи католици, кое никоги не ще бъде, да се навлекат сичките им емигранти в България и помощия на някоя си сила да дигат народа против турков и да съставят там ново поляшко царство! (Яж, бабо, гнили круши, да ти израстат зъби!) Тии са почнали да пишат по някои си вестници, че българи са се преселили от Полша и че познатии потурчени българи помаци били уж от поляков(!?). Такова нещо бе писано в Journal de Constantinople в брой...

Това е поляшкая пропаганда в България, коя удари на сухо в последни времена и сега поляци и лазаристо-езуитски мисионери имат едно неспоразумение между си, защото лазаристи прибързали с католицизма и тъй развалили план поляков и нихно мечтайно ново царство изчезнало из глави им!

А в религиозная пропаганда главний двигател е познатий мисионер лазаристов Борѐ; секретар же е някой си страшен лицемер Фавариял в Сан-Бенедето, в Цариград, кой познава добре български език, както и други някои си от тях, кои пишаха и пишат еще в поменатий католишки орган „България", както и ония предателски статии, що бяха обнародвани в Courrier d'Orient, се от тях езуити бяха писани.

От българи же по-главни агенти в тая пропаганда били са не повеч от десетина мина, явни и тайни, и тем до някое си време се плащаше твърде изобилно, но повеч от тях не знаеха тайная машина поляков, ами се водеха като жълти телета!

На 6 мина от тях се дадоха и ордени папски с документи за заслуги им! Тии ордени носят надпис Pius IX, vertuti et merito. Anno MDCCCXLVII. Тии имат право да носят и военна форма и сабя, като папски войници!

В тая езуитска пропаганда е помесен и познатий хърватин Строссмайер, епископ босански и проч. от папска страна, кой под видом родолюбия лъсти и мами някои си простодушни българи.

Той има преписки с лазаристи в Цариград върху това движение и най-паче се труди в Македония да впосей религиозний раздор и да въведе католицизма. На негови разноски се печатат и няколко си книги на сръбски и български и пръскат се в Турция да лъстят православни християни да приемнат католицизъм.

Какви сплетни е правила досега в България тая пропаганда, то е веке доволно описано и познато.

А как срамотно пропадна нихно съборище, кое бе събрало в това разстояние около езуитская сган, то не ще ни реч от тому. Читатели наши знаят, че сички свещени лица от България, кои имаха слабост, та приеха уния, излъгани от самая реч, като видяха че езуити им налагат тутакси и католицизъм в сичка му обширност, оставиха ги с презрение и се завърнаха пак на православная българска вяра, като известиха писмено братям си българъм да се не лъже веке никой от тия хитролукави езуити.

От какви причини и от коги се е възбудил тойзи свещен въпрос в българи, описано е до сега в обширност, но тук еще можем каза няколко си

речи. Грьцкое духовенство отначала еще кръщения Преславскаго двора е гонило българская народност и всякоги е искало да владей вероизповедно българи. В

сякоги, кога е находило и най-малкое благовремие, не го е пропущало, без да покаже злоба си врьх българское духовенство. Българи же от своя страна всякоги са се трудили да имат независимо свещеноначалничество, както са го имали в толкова векове.

Настоящий век разви доволно българский дух, българи поискаха да въведат в черкви си българское богослужение, както и в училища си българское учение, кое гърци от един век насам съвсем бяха уничтожили и заменили с грьцкое и искаха да разпространят панелинизма си до Дунава.

Несмисленая упорност и крайная развратност грьцкаго духовенства разяри българскаго народа до най-голяма степен и дигна всяко страхопочитание и благоговейност от него към себе си. Народ реши веднаж завсегда да се отърве от духовное иго гърков и от нихни непоносими веке угнетения.

Римская и поляшкая пропаганда искаха и ищят да се възползуват от тия обстоятелства. Видяхме и виждаме еще какви неуморни старания показах и показват еще да би могли да получат цел си. На това, както е знайно, тии се подпомагат и от католически сили, кои имат свои си мисли в тойзи наш въпрос.

Протестантски же общества и тии не мируват никак, но стараят се на всяк начин да добият и тии хища си в това обстоятелство. При сички тия околности народная страна, коя иска и ищи да се съхрани целокупност народа ни като се отбие всяк религиозен раздор, тя до сега се бори със сички тия неприятели и противници и със сичка си слабост успя, та даде един добър удар унии, но дело не е еще свършено с това.

Народное всеобщо желание не е еще удовлетворено и неприятели български не са еще престанали от действия си; тии действуват и готвят се еще да действуват по-силно. В досегашная си борба с такива и толкова неприятели народности ни ние действувахме и се борихме с тях сами самички.

Никой от нигде не ни помогна в нищо. Кое убо бе наше оръжие, кое нас толкова неприятели навладя до сега и отби тая смъртоносна зараза, коя исуити ищеха да въведат между ни? Нищо друго не бе ни оръжие, освен святое братско съгласие, всенародное постоянство. То ни спаси досега и то ще ни спаси за в бъдъщност!

Нека, братя, бъдем постоянни до край и наше желание ще се достигне. Исторически ни вероизповедни права ще ни се дадат без друго. Нека не мислим, че имаме някой си приятел, от кого да чакаме нещо си добро. То е едно чисто заблуждение да чакаме от другиго, когато ние с постоянство си можеме извърши онова, що е наша правдина.

2.9.2. КАТОЛИЧЕСКАТА ПРОПАГАНДА И ЙОСИФ СОКОЛСКИ

В: *Раковски*, Георги Стойков. Съчинения.
избор, характеристика и обяснителни бел. М. Арнаудов.
София: Държ. печ., 1922, с. 493–499.
(Университетска библиотека; кн. 18)

Исуитская пропаганда ся отби и отхвърли от цял Български народ с най-голямое презрение и похуление. В нейната история тая й страница оста ще въ веки зачърнена за безчестните средства и предателства коихто агентите й употребиха при отоманская порта са би могли да заплашят и докарат в отчайвание българский народ та да приемни католицизма им!

Никога Рим-поп не е бил тъй смешно излъган и тъй стидно понижен, както в тойзи случай. Агентите на тая пропаганда в България избират едного простака и безкнижника старца инока от Габровки манастир Соколския планини, именем Йосиф, дават му имя Соколски и представят го за едно важно и знамянито лице българскаго священства! Съдружва го Г. Борѐ с двама отчаяни злочестни Българи и завождат го в Рим да го ръкоположи святи Петровий наследник за българо-католишки патрик!

Поляшкий комитет прави контребуции за разноските и тръби лъжовно чрез сичка Европейска преса пред цялаго света чи три милиона и половина православни Българи веки пригърнали католицизма и чи другите остали скоро щат следова истое!

Папата от голямая си радост за успеха и от любов към новообратените си Българи призовава Дяда Йосифа на обяд, де е бил и бивший Неаполитански цар Франц II ведно с царицата си. Дядо Йосиф не знай друг язик освен български и турски, щото присътствието Г. Борѐ е било необходимо нужно за тълмач.

Сядат на стола да ядат, Дядо Йосиф не ще да яде, изговарящ ся с презрение чи той *не е католик да яде благо в петък!* Г. Борѐ ся унужда да изяви святейшему отцу, що говори Дядо Йосиф.

Св. отец повелява да ся донесе постно ястие. Обяда следова и ся продължава, Дядо Йосиф ся чюди и удивява за тънката и крехката снага на Францувата царица. Подир обеда доносят сладки работи в скъпоценни съдове и подава ся от слугите сякому да си земи.

Дядо Йосиф в нея минута приказва отломки от своята история, чи преди йоще да стани калугер, когато бил главатар на една хайдушка чета и носил имя *Стоян войвода*, бил ся с един черен и страшен арапин и най-после успял та убил с ятагана си неприятеля си арапина! Движението на ръката му приобърта съдовете със сладките работи! Какво ли впечатление е дало то святому отцу? А какъв ли тълмач е бил Г. Борѐ в такъв случай и за такива разговори?

Вероятно чи святий отец е казал: и Христовите ученици бяха прости и безкнижници рибари, а Павел беше разбойник и Петър тегли нож и удряза ухото едному Евреину, нъ кату получиха дар Божии успяха е посолството си; и тойзи прост и безкнижен Българин, кату получи моята дарба, която само аз имам право да давам на тойзи свят, кату наследник Христов, той ще успее да убърни сички български род в католицизма и да го подчини под мой царски папски престол… и тъй сцената си следваше.

Подир няколко дни заведоха Дяда Йосифа в чърквата няколко си кардинали да го ръкоположят. Свят зрители ся стекоха на тая триумфална церемония. Накараха Дяда Йосифа да изчете католишкое Верую, той сиромах не знай да чете! Четоха други за него! Доде време да му убръснат връха на главата, мустаците и брадата според католишкия обряд, Дядо Йосиф ся упря, почна да вика и не даде да ся изпълни това нещо на неговата белокоса глава, изговаряш ся гневом и презрением чи той никак нещо търпи да става поръгание на света в старите си години! И това ся пригълна от кардиналите, се за Христовото имя!...

Папата биде излъган в своите злати надежди и в своята сила. Неговата дарба далеч от да подейства в Дяда Йосифа, както Христовата в безкнижните апостоли, тя зе напротив друг ход.

Старий фанатизм ся възбуди в Дяда Йосифа йоще от обяда, де видя чи папата яде благо в петък! Усилванието, да му убръснат поне белокосото теме, разяри го йоще повеч и той не мислеше веч друго освен как да ся изтръгни от ръцете на католиците.

Той сиромах мислеше веки чи е влязал в нехтите на сатана и страшний пъкал бе веки отворен пред очи му да го погълни подир смъртта му…

Папата обдарява Дяда Йосифа със скъпоценнни подарки, дава му и нужния документи кату българо-католишки патрик и провожда го в Цариград да управля новоубратеное стадо в католицизма!

Дава и декорации (кавалерии) на ония клетници Българи, кои го бяха съдружили в Рим както и няким другим от по-знамянитития двигатели на тая злочеста пропаганда в България.

Поляшкий комитет зема сичките нужни мерки, да ся приемни Дядо Йосиф блистателно, кату доди в Цариград и да ся припознай и снабди с ферман от отоманская порта, кату званичен българо-католишки патрик!

Сичко това ся испълни хубаво и сяйно и многи веки от агентите сънуваха злати мечти, особито Поляците. Нъ Дядо Йосиф, далеч от да ся поколибае в старите си мисли от такава една чест и слава, коя му ся отдаваше от сичкия католишки свят в Цариград, особито от знамянитите и богатите армено-католици, с които можаше и да ся разговаря на турски язик, той ся впусти в едно морно замишляние и искаше средство да ся отърве от тая яма в коя бе паднал без да си ще.

Той си напомняше преминалий си живот, кого е имал в младост, кату предводител свободния чети в хайдутството си, по зелената шума, де е бил кату един малак горски цар и де е казнил злоупотребленията на угнятателите милаго си народа. Студената горска вода и животворящий въздух, зелената морава, прохладните сенки и сичките други горски природни добрини, бяха за него едно най-голямо блаженство на света.

А от после неговий живот в Соколски монастир, на връх Стара планина, съзидан от него при едни студени и бистри извори, де беше преминал по голямая част живота си, игумен на тойзи монастир, почитаем не само от околошния Българи, кои го имаха кату един същи отец и над коих он имаше неогранично влияние, нъ и от сичките други Българи, кои духождаха тамо на поклонение тия сичките не можаха да излязат от глава му и той виждаше себе паднал в едно най-голямо злочестие. А най-главное чи неговата съвест непрестанно го гризеше и не можаше даже и да спи!

Той си думаше чясто в себе си: *Как аз в стари години да стана католик! Какъв отговор ще давам Богу!* Папата и кардиналите насъни го гонеха кату едни страшни злотворници Вещици и тъй он нямаше никакво спокойствие, ни телесно, ни душевно!

Дядо Йосиф ся нахождаше в това жалостно състояние, а агентите на пропагандата полагаха сичката си деятелност, чрез органа си кого издаваха в Сан-Бенедето в Цариград и чрез скитниците си коих бяха пустили по сичка България и кои повечь бяха емигранти Поляци, растръбеющи чи сичко веки е свършено и чи за малко време не ще остани Българин кой да не влези в кошарата на святи Петровий наместник!

Комитет нов ся състави в Парис, под имято ***Българо-католишки Комитет***, нъ състоящ ся се от емигранти Поляци и от някои си побожни от ултрамонтенская партия Французи. Работата порасти, достигна чак до Парис! Помощи, числа знамянити, ся събираха от тойзи комитет за мечтайните новоубратени в католицизма три и половина милиона Българи!

Народа же български, далеч от да ся поколебае в такива разорителни за народността му мисли, следваше си борбата с гръко-фенерското священство и с неколцина от отчаяните и заблъдените Българи, кои подкупени с количьства от пропагандата бяха ся прилепили при нея и съдействуваха й. Нъ тии, за добра чест българскаго народа, не бяха някои си знамянити и важни лица, щото да могат да повлекат подире си чяст поне от народа. Тии ся състояха от няколко си недобро-възпитани и развратни человеци, от няколко си банкрути (михлюзи) и от няколко си неопитни млади българчета, както ся намират такива между сичките народи.

Главните агенти на пропагандата пазеха строго, да ся не приближи някой си от добрите и истинни Българи при дяда Йосифа та да му убърни ума. Нъ със сичкото това строго пазенье, някои си родолюбци успяха та ся приближиха.

Дядо Йосиф едвам дочека такова едно нещо и тутакси реши да побегни и зарежи католиците. Подир едно размишление, дали в Сърбия или в Романия да бяга, намери ся за пò неопасно да бяга в Русия.

Един ден Дядо Йосиф, кату съблечи патришките си дрехи и кату събра сичките папски документи, султански берати и други работи що имаше, гуди ги в една проста торба, ублечи си старото калугерско расо, зе си тояшката в ръката и отиди право в парахода, кой беше готов да тръгни за в Одеса, де и благополучно достигна.

От там той написа управдание си пред народа, иска прошка за погрешката си и исказа сичките лукавщини с които го бяха измамили пропагандистите. Това управдание ся напечати в повремяное съчинение „Български книжици", кое ся издаваше тогава в Цариград.

Пропагандата остана замаяна, кату чи бе ударена гръмом! Тичаха насам, тичаха нататък агентите и да търсят Патрика си, нъ той беше веки далеч и неприближим за тях! След малко време извадиха едно друго лице, съвсем непознато от Българите, именем Арабаджийски!? Нъ смъртоносний удар веки бе даден за пропагандата и Българите нямаше веки що да правят връху това освен едно ничтожно презрение.

Бележка на М. Арнаудов:

От пропагандата се оттеглили тогава и няколкото младежи, които били близки до нея, в. *България* спрял, а сам Д, Цанков, „първи двигател на тая злочеста пропаганда", се настанил на турска служба в Свищов, гдето – спор. Раковски – шпионирал българите и вършал предателства. „Такав биде конеца на исуитская пропаганда в България."

Между това българските пълномощни представители в Цариград, вместо да постоянствуват за искането на народа – независимо свещеноначалие, пристанали да се образува една *смесена комисия* от българи и гърци, та да се изравни спорът.

Съставили се няколко проекта от двете страни, и върху един от тях, по одобрението на Али-паша, министър на външните дела, се почнали преговори. Заседанията повели към безкрайни прения без някакъв резултат, тъй като ловкият **Али-паша** явно **лъстял** българите, а тайно си **плетял** кошника с фанариотите.

Най-сетне захванало да се вдига глух ропот по цяла България против представителите в Цариград – едно за тяхната мудност, а друго за превишаване на пълномощията и уговаряне по-широка програма за преговори с гърците, извън възобновата на българската духовна йерархия. И наместо да си дадат оставките, тези пълномощници взели да пеят чрез вестника си „стари песни, кои други преди него, подкупени от фенерская патриаршия, пеяха чи Българите уш нямали приготвени и учени человеци за священоначялници и такива други клевети!" Посещението на тези пълномощници у фенерския патриарх засилило недоверието към тях, и всички подозирали, че постъпката им „не е чиста".

Раковски излага подробно случката в гр. Русе, гдето пашата накарал българския свещеник да се подчини на гръцкия владика, но народът не позволил това и направил шумна манифестация.

После той минува на въпросите: какво трябва да се прави понататък и от кого трябва да се очаква помощ в борбата против Фенер? На тях той отговори „с онова исто българско чистосърдечие, с онии исти народен глас, кой всякоги е между вам тръбил истинния народни ползи, истинний път кого трябва да следвате, да би дошли до едно сходно днешному веку развитие, а чрез него до ваше старо величие и слава."

Раковски съветва: да не се допуска отново въдворяването на гръкофенерското духовенство в България, защото ще почне старото гонение и предателство, старият раздор и разврат. „За вас няма веки народност, няма веки нравствен живот, ако допустите такава една вагабонтска гръцка зган и такова едно ново наводнение панелинизма над вас си!"

И Раковски излага историята на умразата между българи и гърци още от най-стари времена, характеризувайки древните гърци като разбойници, развратници и шовинисти, които искали да елинизуват всички варвари.

С цитати от Платоновия *Кратил*, Ксенофона и речника на Скарлат Византийски от 1852 г. доказва, че елинската народност и елинският език били примесени с много чужди елементи, поради което нямало тук нито основание за гордост, нито сила за независимост.

Изложил завладяването на Гърция от римляните и увеждането на християнството, той цитува места от Amédée Thierry, *Histoire des fils d'Attila*, за да покаже, че **Константин Вилики бил славянин от Ниш**, и очертава

борбата за **надмощие** между византийския **патриарх** и **римския папа**. Отслабен Рим, гърците обърнали поглед към българите, за да водят с тях разорителни войни, догде ги завладеят и догде унищожат народността им. Но надеждата им за покорение и еленизация могла да се смята, въпреки всички усилия, осуетена – както признавал това и гръцкият историк К. Папаригопуло.

2.9.3. РОЛЯТА НА ФЕНЕР В УГНЕТЯВАНЕТО И ПОГЪРЧВАНЕТО НА БЪЛГАРИТЕ

В: *Раковски*, Георги Стойков. Съчинения.
избор, характеристика и обясн. бел. М. Арнаудов.
София: Държ. печ., 1922, с. 499–508.
(Университетска библиотека; кн. 18)

Многото напряганье на Византийская империя, да победи Българите, беше я докарало в едно най-жалостно положение във време когато Турците веки успяха да ся остановят в Бруса. Тя не беше веки империя, нъ една малка област, състояща ся от Цариград и от няколко си села наоколо и крайбрежни градовце! Нъ гръцкая злоба пак не престана против Българите, кои бяха йоще доволно силни.

Гръците кату ся караха помежду си за византийский престол и ту една страна ту друга призоваваше Турците на помощ, възбудиха дивите туркестански орди да отворят очите си и да почнат да мислят завладението на Европа. Тии ги подпомагаха явно и против Българите с подзорничество (спионство) и предводителство по непознатите им до тогава български места и предели. Истина чи Българите, сами съюзници имеящи Романите, биха ся и бориха ся юнашки, браниха милото си отьчьство седемдесят и пят години с партизанските боюве на осталите по горите войводи, нъ най-после подпаднаха под турское иго заради несъгласието и раздорите що имаха помежду си, кое повечьто се пак от гръците ся впосяваше в тях чрез срождението което имаха царските и някои си войводски домородства с тойзи вечно неприятелски лукав род!

Византийская тогдашна империя, както е знайно, не можи повечь от три месеца да противостои турскому нападению и удару. Видя ся, чи *храбрите Елени във Византион*, ако да бяха и многократно повечь и по-многобройни от триста, но можаха обаче да покажат някое си *Термопилско чюдо* да противостоят на сто и петдесят тисящи варвари Турци! Нити по море, да удържят няколко си шайки, койх тогдашний Султан по сухо заповядал през Галата да извезат и да спустят в залива Златнаго Рога, както някогаш ся на Саламина и на Маратона подавили толкова персийски бродове и даже със зъби си ги задаржавали да не бягат и им утекат!!!

Как и да е и Българите и Гърците подпаднаха под турская власт. Нъ гърците и в това си падение пак не заборавиха старая си умраза и злоба кам Българите, нити пак *голямая си идея панелинизма*. Тии щом им ся останови пак патриаршията в Цариград от завладетеля му Мухамеда II, тутакси съставиха пак една зган от збирщина и почнаха чрез сплетни и предателства да ся трудят да уборят българская първо патриаршия в Търново, а после в Охрида, както и сърбская в Печя, и, похитивши на тойзи начин свящeная власт над тия народи, да почнат чрез религията да

ги потъпчят и слеят в себе си. Тая зган направи гнездото си в Цариград около патриаршията, коя беше и ся находи и до днес на място назъваемо *Фенер*. А от това място тя збирщина зе имято *фанариоти*, кое днес има равно значение с *предатели, подзорници, сплетници, народоубийци* и, и, и…

Понеже ние днес имаме с тях най-повечь работа, нужно е да кажим нещо си за нихното начало и как тии успяха да уборят нашето народно священоначалничьство и тъй да дойдим пак на предмета си, т. е. на въпроса български, как тряба да го браниме.

Първите завладетели Българии султани, със сичките кръвопролитни битки, не са можали да я завладеят и усвоят навсякъде със сила и нападение. По-многото места ся са покорили с договори и условия. А първо и главно условие било да остани вероисповедание им и народно священоначалство свободно. Щото в привзетието Търнова българский патрик е остал на седалище си в повестности ся види до половина и више века. А коги е уборен, йоще не е точо изследовано. Нъ в Охрида е съществувала независимая българска патриаршия даже до 1764, както щям видя по-долу.

В привзятието Цариграда, Турците оставиха и тамо грьцкаго патрика, отвърдивши го с ферман и давши му вероисповедная власт над своих само Гръков, както ся е находила тогава тя област. Нарядиха йоще негов избор да става от народа и упределиха му и заплата от царското съкровище, кое за малку време само следова. Защото тии сами Гърци почнаха наскоро да чинат големи злоупотребления и да купуват патришкое седалище, като ся наддаваха и ся караха с най-лукави сплетки, клевети и предателства помежду си, заради кое и тогдашни султани дигнаха първая заплата и чест коя им благоволно даваха в първите времена.

Знайно е чи Цариград притърпя голямо разорение и упустошение във время привзятия му от Турците и тогдашни султан, да би населил пак тойзи великий и лепозрачний град, унужди ся да доведе и присели людие от разни области, а най-паче ония византийци Гърци и други, коих византийская власт беше заточила или тии бяха избягали в Бруса и Одрин, кои градове, както е знайно, отдавна йоще бяха завладани от Турците. А тии бяха изгонени и заточени ради недобраго им поведения и раздорнаго им духа и, прибегши под защита Турков, действуваха предателски против отечества си! Тии Гръци ся населиха около патриаршията, на място кое и днес йоще носи имя *фенер* и от того получиха ново има *фанариоти*, кое имаше при турците някакво си уважение, защото тии, както казахме бяха веки заслужили Туркам за завладението византийско. Тии не имеящи занятие, нити умеящи да вършят някаква си търговщина защото бях граждански сплетници и научени да живеят от потта других, същи же благоволеями от Турков, ако и с най-голямо си безчестие и безсъвестие прилепиха ся, кату гладни пиевици, около патриаршия и тутакси патришкое седалище стана за тях оръдие печялби и личния користи! Какво злоупотребления и крачмарства са ставали във *великая* назвала чърква от това почетно съборище, от кое ся състоеше фенерская зган священства и мирянах им, то само техни летописци обширно са описали! Человеку е срам да чете нихните дела!...

Число фанариотое разтеше от ден в дня от подобних им скитников и сплетников, кои ся приселяха в Цариград на вишеказаное място *фенер*. А защото малочислений брой Гръков, коих духовно владеяше Цариградска фенерска патриаршия не беше доволно да им дава големи и изобилни приходи, тии намислиха да уборят Славянските в Турско священоначялства, българское и сърбское, и тъй да подчинят себе сички православни в Турско Християни под священая власт фенерскаго патрика.

Турская же държава, учрьдивша ся крепко в Константинов град, трябаше да има непреривни сношения граждански и търговски, с Европейските безмощни тогдашни кралевства, От того ся ражда нужда знания Европейских языков за Турците. Нъ Турци, споряд тогдашнаго си духа правоверства, не само не учаха странни язици, но йоще не допущаха едному *гяурину* да им говори прямо на странен язик, ако и он да е бил даже и посланик някого си европейскаго царя, мислещи чи ще им ся оскврьни слух!...

Такова нещо трябваше да ся изпълнява чрез тълмачя (терджумана) и то с голямо понижение представляющих ся послаников, Ако някой си посланик е имал налог от двора си да представи нещо си отоманскии порти от стрьни правителства си, он е трябало да измоли с много подарки дозволение и да го представат няколко си *бустанджии* пред великаго везиря, кой е сичко изпълнявал после султана, държащи го, кату едного виновника и унуждающи го да ся покланя до земя няколко си пъти пред него, да му целуни със страхопочитание края на скута и, гледаящ смирено на земя, да му желуни със страхопочитание края на скута и, гледаящ смирено на земя, да управля говор си тълмачу, а он да изказва смисъл говора посланика, ублечена с най-нижни изражения покорности и рабства! Великий же везир споряд в каквото разположение ся е находил, решавал е много пъти в отговор посолства, да ударят няколко си тояги на крака посланику или го затворят в посланическая тъмница на Еди-куле-седем-торня или даже и прямо да го убесят, ако го е разсърдил за нещо си! Първий же тогдашни тълмачи отоманския порти били от Евреи, кои са имали всякоги пристъп при Турците, търпящи всяко безчестие и подлагающи себе за усърдно оръдие в най-безчеловечните дела против Християните. Тии са били и първите турски лекари, съветници и подзорници (спиони), както и първи им търговци-базиргян-баши. Фанариоти са убърнали на това внимание и трудили ся са да освоят тая еврейска служба, на кое са с време и успели.

Тряба да си въображи человек чи такава служба, други род, освен Евреите и фанариотите в тях времена находящий ся в турска служба трябало е сичко да търпи и върши лъжи, клевети, предателства, безчестие, поръгание, бой по крака и многажди мършаво бесило!

Наши Българи освен във военна служба щo ся били из начяла при Турците, и то в особни пълкове, под свои войводи (беюве) и под свои знамяни, други служби не са могли тогава да понесат ради естественаго начертания (характера). Заради това фанариотите са успели да ся въдворят изключително при Турците и да ся зближят до толко, щото да имат най-голямо влияние на техните дела, кое ся простира и досега.

Така кату ся удвориха лукавите фанариоти при турското правителство и добиха голямо влияние в техните работи в обще, тии почнаха да мислят непрестанно, как да уборят славянските в турско

священоначалничьства. Клеветите и предателствата бяха най-удобното за тях оръдие против тия ратоборни народи Българи и Сърби, за коих предложиха Порте чи тии народи ако останат под тогдашните легки тям дадени условия, имеящи и свое народно священоначалничество твърде скоро могат ся подигна против султанская власт и себе от турскаго подданства освободи.

Отоманска порта почна най-напред да унищява дадения Българъм условия, а най-паче войнишки им войводи и главатари и да ограничява техните полкове, кои бяха съставени особно само от тях и под свои знамяни, обвязани же да съвоюват с Турците против неприятелите им. Тая мярка зе отоманска власт, защото не можеше да закачи вероисповедните права, до де не унищи военната сила, коя не беше за презиранье.

Подир това ся испроводиха няколко си военни силни отделения, кои избиха по-знамянитите человеци по България, а без разлика сичките книжевни Българи. А множество малолетни мъжескаго пола от 13 до 18 години събраха и отправиха ги в Одрин и Цариград, де кату ги насила потурчиха, по-младите разделиха и зеха в служби си турски велможи и главатари, а по-възрастните смесиха в яничерския орди.

От тях времена са приели и ислямская вяра, видимии днес в България помаци-помагачи (нефрам), както и потурчении Сърби в Босна кои йоще говорят матерни си язик, славянски, в обще и съхраняват и много народни и вероисповедни обряди, както и родословни си стари имяна.

Освен того отоманская власт е съставила разни пълчища приведени от Азия под название *делии* или *зюмре оджага*, да ся скитат по сичка България и Сърбия и да угнетяват тях бедни народи и да угасят съвсем народни и военни им дух!

Тии пълчища или по-добре тя зган от злодейцев, при коим ся прибавиха и множество други разбойници, в по-последните времена, под имято *капусъзи* без служби людие и други банди, каквито бяха знамянития Кърджалии и турско-арнаутите, скитаха ся за много години по България и Сърбия, освен местните спахии и свирепи яничери, убиваха, съблачяха и пленяха безурьжнаго народа, убезчестяха и грабеха им девици, турчеха ги насила и струваха най-големи безчеловечни злини коих днешний человек мъчно можи си въображи, а камо ли да повярва!

На някои си от тях има йоще живи свидетели старци. Това свирепо и безчеловечно средство беше разорило и докарали тия два народа в най-дълбокое невежество и простота и затъпило народности дух до най-голяма степен. Защото всяк е чакал смърт и разорение си ежедневно и ежеминутно и друга мисъл не е имал само, как да спаси свой живот! Многи ся се спасли с домородства си в Австрия в Банат, и в разни места Русий, в Романия и другаде, де живеят и днес потомци им.

Фенерская лукавщина си злоба не ся е ограничела до тамо, нъ получивша първи й удар, следвала е друго по-зло и в полза себе, кое е било нейна главна цел, както више казахме. Българите изгубивши условия си, съставиха истина едно съпротивление (реаксия) от горски юнаци, нъ то не можа да доди до успеха! Самая нихна надежда и успеха беше народното им независимо священство; нъ лукавии фанариоти веки бяха го подкупали и бяха приготвили падение му.

В 1700 първи Йоан Ипсилант фанариотин, прочют сплетник (интригант), приселец във Фенер от Трапозан, почнал да бърка при отоманская порта, да убори българская патриаршия в Охрид и сърбская в Печя (Ипек). Он е представил Порте, чи тии имат тайни сношения с Австрия; защото по тях времена Турция имаше бой с нея. Нъ неговата клевета тогава не можа тутакси да успее; само изгубиха живот многи невинни человеци! А многи ся преселиха във время патриарха Арсения Ювановича в Австрийска земя. Нъ и той не остана ненаказан за това предателство. Турите му отрязаха главата, защото го усетиха чи предавал и техните ентереси, подкупен от Австрия!

После смърти того сплетника фанариота наследи го брат му Атанас Ипсилант (в 1758) във время султана Мустафа III. Син же негов Юван Ипсилант, добивш йоще по-голямо влияние при Портата, чрез разни сплетки и предателства, положи в действие, почнатое от чичя си зло против Българите, имеющ силнаго помощника и съдеятеля сродника си патрика Самоила, кой най-напред убори сърбская архиепископия в Печя, а после три години и българская патриаршия в Охрид, както тии сами са записали в патришките си архиви.

А то е било в 1764 л., в кое время и най-много е бесняло гръко-фенерское священство против българская народност. Той българогонец явно почна да гори българските стари книги и да треби от лице земи всяка българска древност и старина и тогава ся изгони българский язик от чьрквите и въведе ся грьцкий.

Проводиха ся и от Атоинская гора простаци и нехранимайковци калугери гърци, да пазят да ся не чете нигде български и да введат в училищата грьцкий язик. От него время ся откриват и сега йоще старобългарски книги зазиждени в зидове и засечени в хралупи по гори. Види ся чи благоразумни Българи са ги съкрили да отбягнат священий грьцки калугерски огън!...

(Следват извадки от съчиненията на новите грьцки историци Йон. Филимон и Атанас Стагирит, – *Исторически опит за елинското възстание и История и География на Епир*, 1819, – относно премахването на българската патриаршия в Охрид и погърчването на българите в Македония.[156])

На тойзи начин грько-фанариотите кату зеха вероисповедната власт в ръцете си над сичките православни народи в Турско, почнаха пак да приуготовяват възражда-нието на старата Елада се пак от смес разних народов, имеющи за оръдие вярата. Всяк кой е чел историята им, и старците, кои са йоще живи свидетели, знаят чи в 1821 лето бунтът за освобождението на Елада ся подигна под имято на вярата и назова ся *завера* с Българско название и от самите мними гърци. Там ся стекоха Българи, Арнаути, Романи, (Власи) живеящи в Турско и твърде малко мними гърци, и, с много пожьртвувания, едвам успяха та ся освободи днешна названа Елада, и то не пак сама, нъ с помощта на Европейските сили, а най-паче на Русия, иначе сичко бе изгубено.

156) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Текстът в кръгли скоби е на Михаил Арнаудов.

Тая днешна бедна свободна Елада ся състои не повечь от един милион жители, от коих половина са чисти Арнаути, говорящи свой матерни язик. Осталая же половина ся състои от Ромъни, Българи и от стара смес народов коя носи имя *гърци*. Романите в Елада говорят тоже свои Ромънски язик; щото в това си положение тя никоги не можи да бъди силна и да напредова.

Нейното единствено прибежище се пак е мечтайната *голяма идея панелинизма* и сичкото старание на иступлените Гърци е това. Тии имат вечно съзаклятие да действуват със сичките възможни сили да би могли да достигнат успеха си. Нъ главното им препятствие е развитието народности в Българите, кои са най-многоброен народ в Турска Европа и кои имат своя стара и богата книжевност. Колкото за Арнаутите, тии бедни ся са зле повлекли от тях, очаровани от елинизма! Нъ може и в тях скоро да ся възроди народний им дух и тогава: *збогом мечтайна Гърция*.

Тряба всяк Българин да знае чи **свободна днес Гърция ако не би имала фенерское священство**, поради кое ся доловиха и въдвориха фанариотите и във Влахо-богданските княжества, тя никоги не би могла да дойди до средства да придобие независимостта която има днес. Първата мисъл за нейното освобождение във Фенер ся е родила; а средствата, чрез коихто издържяваха ***етериите*** им, чърпани са чрез **фенерское священство най-много от българский род**!

Освен того в съзаклятието Патрика Григория имало е и много **знамянити Българи**[157], кои, убедени от единоверието или заслепени от *елинизма*, съдействували са твърде много не само с изобилни пожъртвувания имения си, нъ и със самий си живот. По сичките градища и знамянити села в България **имало е Българи съзаклятници за гръцкото от турская власт** освобождение под речта *за вяра*! А в откритието на това съзаклятие, кату убесиха Турците патрика им Григория, тутакси ся испратиха няколко си паши пи разни направления по цяла България, да оберат оръжието от Българите, кое им беше свободно да носят, и да избесят по-първите Българи по градищата и по знамянитите села. Това ся испълни в 1821–2, за кое и днес йоще имаме живи свидетели. За съзаклятниците Българи и самите гръцки историци описват няколко си, нъ за пострadanието им нити реч спомянуват!

Тогдашний план гръцкаго съзаклятия е бил да възобновят Византийская Империя и да направят *една голяма Елада*, както си я тий и до сега въображават в иступлените си глави. Несполучивши же тогава тии не са ся отказали, нито щат ся отказа от тия си мечтайни мисли и намерения, както ги показват делата им които са вършили и вършат в това отношение в свободна днес Гърция. Да би же узнали и делом тия гръцки напрягания нашите читатели, обнародоваме тук няколко си от званичните им дела (актове), кои са вършили **в 1843**.

Читателите виждат как явно са действували **за притопението на Българите** в мечтайний им *панелинизъм* и как за незчястие, наши някои си клетници, заблъдени тогава Българи, ставали са сами нихно сляпо оръдие на това.

157) *Бележка на Вергилий Кръстев:* Вж Гръцкото възстание от 1821 година; Българите в гръцкото възстание от 1821 г. – В: *Изгревът* … Т. 11. София: Библ. Житен клас, 1999, с. 125–127. ISBN 954-9915-01-8

2.9.4. КАТАЛИЧЕСКАТА ПРОПАГАНДА И ЧЕРКОВНИЯ ВЪПРОС

В: *Арнаудов*, Михаил Петров. Г. С. Раковски – живот, дело, идеи. 2. изд. София: Бълг. книга, 1942, с. 161–169.

Католишка пропаганда

Срещу тези домогвания за автономна черква и българско духовенство се опълчват не само нашите исконни врагове, което не никак чудно, но и някои зле разбрали нуждите ни и спасението ни сънародници, които стават неволни оръдия на заинтересувани външни фактори.

Въз основа на Хати-хумаюна, Високата Порта бе дала в 1857 г. заповед на Патриаршията да направи необходимите преобразования за да удовлетвори българските искания. Но Патриаршията не предприема нищо, под предлог, че българите гонели с отделянето си политически цели, че те нямали право на независима черква, понеже изповядвали същата вяра, каквато и гърците, и привилегиите на цариградския патриарх над всички православни християни в Турската империя били потвърдени със султански фермани и припознати от договорите между Русия и Турция.

Резкият отказ на патриарха накара някои патриоти са подирят други пътища за постигане законните български желания. И тук им се притече на помощ католишката пропаганда. Нейни агенти се явяваха поляците на турска служба, напътвани от Париж, гдето княз Чарторижки и граф Замойски, устройваха религиозното отцепване на България, унията й с католишката черква и припознаването на папата за върховен духовен глава на българите; неин застъпник пред турското правителство беше дипломацията на Наполеон III, загрижена за славата и могъществото на Франция и обезпокоена от влиянието, което придобиваше между българите Русия – макар Русия да залягаше най-много **за хегемонията на патриарха**, като не желаеше никаква схизма и се стараеше на всяка цена да предотврати разрива между българите и гърците.

Колкото повече се изчерпваше търпението на българите и надеждата да бъде склонена Патриаршията на отстъпки, толкова по-лесно се създаваше настроение за необмислени, крути мерки у някои борци за черковна свобода.

Орденът на лазаристите-католици с манастир и френско училище Сан-Бенедето в Галата (Цариград) беше захванал скрито своята прозелитска агитация между българите; по негова инициатива бяха преведени и отпечатани в *Месецослова* на българската община за 1859 г. „Документи за българската черковна история", които доказваха зависимостта на българската черква във времето на Калояна от папата – и които се оказаха апокрифни.

Все под негово влияние Драган Цанков състави своя „Поглед върху българската история" (*Месецослов* за 1857 г.), гдето също са прокарани католишки тенденции досежно приемането на християнството от българите и връзките между Калояна и римската черква.

А списанието *Български Книжници* (1858), и вестник *България* (почнал да излиза през март 1859) се поставиха открито в услуга на унията.

Душа на цялото движение бе Драган Цанков – честен и упорит българин, който е действувал по убеждение, а не по користни мотиви, и който се е интересувал не от религиозните, а от политическите последици на покатоличването. Срещу всички обвинения, които лучат характера и патриотизма на Цанкова, може да се противопоставят решителните свидетелства на съвременници: те са единодушни в признаване на благородни подбуди у тоя човек, който – докато издавал вестник „*България*" (4 год.) и служил на **униатската пропаганда** – е живял само **с дългове, в бедност** и често **лягал гладен**.

Сношенията на Цанкова с поляци, маджари и католишки мисионери в Цариград го правят по това време русомразец и франкофил. И по внушение от тази страна той издига знамето на униатство, искрено убеден, че полза за народното ни дело може да **има само от приобщаване** към западната черква.

На **18 декември 1860 г.** множество цариградски българи, предвождани от архимандрит Йосиф Соколски (игумен на Габровския манастир), търговци от Бал-капан и някои интелигентни хора се представят на папския наместник Павел Брюнони и му връчват едно заявление, гдето се изтъквало, че българският народ желае да се върне в лоното на католишката черква, че той би искал да получи своя народна йерархия, дадена някога от папата и унищожена после от гърците, и че той ще признава главенството на папата, като си запази обаче старите обреди и славянско богослужение…

На Коледа същата година униатите-българи, сдобили се със свой временен началник архимандрит Макари, отпразнуват първото свое богослужение в новоосветения си храм; а на **15 март 1861 г**. те изпращат в Рим престарелия и наивен Йосиф Соколски, за да бъде ръкоположен от папата за „архиепископ и апостолски наместник на съединените българи".

Комичният край на тази история е добре познат: през м. юний архимандрит Йосиф, признат със султански берат за „миллет баши" (народен глава), бива отведен хитро от Петко Славейков с параход за Одеса, а малко по-късно българо-униатската община се разтуря, по безсилие да устои срещу атаките от всички страни.

Раковски е стоял известно време близко до Цанкова, кореспондирал е с него, ценял е родолюбието му и познанията му, искал му е услуги за научните си издирвания (вж. писмото от 15 май 1858). Но веднаж узнал гибелните за народното ни единство униатски идеи на другаря си, той взима рязка позиция против него, за да не щади ни убежденията, ни личното му достойнство и да го обвинява в най-низки грехове.

Цанков, редакторът на „Лъже-България" (или на „Латиния", както казват други), е според него платено оръдие на католиците-йезуити, родът му не е чисто български, а цинцаро-арнаутски (името му било прекръстено от Димитри Гику), като турски чиновник в Свищов – след провалянето на унията – той шпионирал българите и станал един от „най-черните предатели", като „изгорил толкова невинни человеци до сега"…

Всички тези подозрения, непотвърдени с нищо, са документи на ожесточената онази гонитба между двата лагера по черковния въпрос, която увлича с отровния си хашиш и най-благоразумните тогава.

Като четеме днес диатрибите на Раковски в *Дунавски лебед*, *Няколко речи за Асен I и Асен II* и *Българския вероизповеден въпрос*, или тия на Цанкова в *България*, ние чувствуваме от далеч възбудените страсти на борците за народност и свободна черква, които се **клеветят и подозират в предателство**, неспособни за що-годе взаимно уважение. Разбира се, идеалът, на който служат, и културното равнище на средата, в която дирят подкрепа, изключват от напреж всяка търпимост.

Несъмнено е, обаче, че силни с аргументи и прави пред историята ще останат противниците на унията. Техни идеолози са били Кръстович и Д-р Чомаков в Цариград и Раковски в чужбина. Докато за Кръстовича Раковски има някои резерви (срв. поведението на К. към Георги Мамарчов, *Горски пътник*, и мнението му по Хати-хумаюна, което сведочи за незнание или дори за нещо по-лошо (срв. *Глас едного българина*, „Съчинения", 111, 342-343), за Чомакова той изпитва високо уважение, брои го „истинно българско сърце" и очаква от него необходимата твърдост по народното село (срв. писма от 11 април и 6 юний 1861 г.).

Кръстович, Чомаков и Раковски са еднакво необходими за извоюването на българска черква. Такт и енергия у първите двама, легални вожди на българския народ, и остро перо на втория, авторитетен като нелегален публицист, нанасят непоправим удар на католишкия сепаратизъм у българите и подготвят триумфа на българската екзархия в 1870 г.

Към историята на черковния въпрос

Борбата около унията е само един епизод от дългата история на българския черковен въпрос. Тази история е твърде поучителна, като пример за това, как с постоянство и с общо съгласие могат да се преодолеят и най-големите пречки по пътя на народното развитие.

Раковски е горд като българин за успехите на движението за независима черква и храни пълна увереност, че при решително отстояване и при готовност за самопожертвуване на водителите (Неофит Бозвели, Иларион, Авксенти) успехът може да се смята от напреж за осигурен.

Отказът от фенерската патриаршия в 1860 г. безвъзвратно начертава целите на борбата; при това султанът и някои велики сили са съзнали, че българските искания не стоят в разрез с държавно-отоманските интереси на Турция. Но все пак ентусиазмът и постоянството на борците трябва да се поддържат неотслабно, като се обезсилват чрез печата и гръцките интриги, които забавят решението на Портата. В устата на всички добри българи тогава е черковният въпрос, най-много статии посветяват цариградските и задграничните вестници на него, той е станал център на всички мисли, той се обсъжда във всяко събрание – и ние имаме хубава картина на възбуждението, обзело цариградската българска колония по времето, когато добиването на народна йерархия е поставено на дневен ред от перото на Марко Балабанов.

Раковски е между първите в обсъждането и подтикването на въпроса. Канонист, юрист и политик едновременно, той влага и пламъка на сърцето си в разговори или съчинения по него.

Спорейки с Теодоси Икономова по унията, той едва се сдържа в разгара на словесния двубой да не мине към действия, Но доколко за

тази повисена чувствителност по едно тъй важно народно дело трябва да държим отговорна, освен патриотизма му, и неговата религиозна вяра, остава съмнително; защото не липсуват между дейците на черковното ни движение и *волтерианци* като Георги Золотович напр., този образован цариградски търговец, който гледа на черквата като на просто оръдие за политическо освобождение и, макар да не обича твърде чернокапците, отдава висока почит на българските духовни лица, страдали за идеята.

У Раковски религията също в голяма степен средство (а не само интимно лично чувство, без оглед към време и условия), както показват мислите му от 1861 г. за една „българска религия", продиктувани от чисто политически съображения, и следното признание в писмо от 14 февруарий 1861 г.:

„Аз ся изражявам искренно и нека никой ся не сърди на това. *Ние трябва да си останем на наша прадедна вяра* и друго нищо, *ако исками да си увардим народност*. Вие знайте чи *аз не сам суеверец и пустоверец*, тия неща са много далеч от мене. Но убеден съм, както съм го и доказал, че ние *само чрез това средство* т.е. къту си останим нипоколибими в прадедная си вяра ще можим *да увардим милая си народност*, коя с толкова трудове сме разбудили."

Важно в очите на Раковски е да се откъснем от Патриаршията, без да навличаме подозрение, че плуваме в чужди води; важно е също да се чуе българското име в Европа и да станем „народ български за себе си" – което за сега може да се постигне най-удобно чрез „българска народна черква", свободна от външни влияния и приятелски разположена към *всички* християнски черкви. Нашата черква признава за свой основател Исуса Христа, а за свой свещеноначалник – избраното от народа лице, както е било във времето на светите апостоли; тя обявява всички други християнски вероизповедания за еднакво „богоспасаеми", и, като пази своите обичаи, премахва от книгите си всяко фанатическо проклятие против тях, всяко обвинение на съперниците си като нечестиви: – ето две точки, които Раковски предлага на цариградските българи като платформа. Чрез тях ние не само се обособяваме от всякаква чужда намеса в народните ни работи – и това ще бъде благоприятно за въпроса – но даваме още доказ, че сме хора, които разбират „ход днешнаго образованаго века". Което ще каже, че Раковски преценява нещата от широкото становище на политико-социалните насоки на Запад и на големите ни национални интереси, и съвсем не гледа тесногърдо, взимайки във внимание само религиозната съвест или черковна догма.

В две книги от 1860 и 1864 год.: *Българският за независимо свещенство въпрос*, печатана първоначално в Дунавски лебед, и *Българският вероизповеден въпрос*, печатана най-напред в Бъдущност, Раковски чертае подробно историята на българските домогвания за независима черква.

Тези две изложения носят характер повече на мемоари, макар да съдържат и исторически уводи, които ни отвеждат към състоянието на българската черква до настъпването на борбите против фенерското духовенство от първата половина на XIX век.

В първото от тях е отделено твърде широко място на Неофит Бозвели и на борбата за търновката митрополия; във второто се засяга главно католишката пропаганда и фенерската политика накъм българите.

Неофит Бозвели, както видяхме, е пряк учител и вдъхновител на Раковски, и неговите големи заслуги за повдигането на черковния въпрос са достойно оценени от продължителите на делото му.

Страниците, посветени на Неофита, дишат дълбока обич и състрадание към хилендарския заточеник; те издигат до култ почитта към този „разпален родолюбец, имеещ дарба природна слова, дързосьрд и решен да принесе и живот отьчьства ради".

Как Неофит пристига в 1844 год. в Цариград, след като години е проповядвал из цяла България, особено в Свищов и Калофер, и е напечатал в Белград няколко учебни книги, които е тръгнал да разпродава;.

Как този просветен калугер, намразил гръцкото духовенство и българското невежество, намира радушен прием между шивачите на царски дрехи, настанени в т. н. Хамбар и организувани военно, на чело с първомайстора си Иван Спасов, малоучен и простодушен човек, но отличен патриот;

Как той почва да държи слова пред хамбарлиите и да им чете молитви по славянски, за което му била почистена и една голяма стая, гдето той бил сигурен срещу измамите на Патриаршията;

Как той събужда у тези честни хора народно съзнание и им разкрива два светли идеала: издигане на народна черква в Цариград, която да бъде средище на българската колония, и изгонване на грабителското гръцко духовенство от България;

Как Неофит спечелва тук на своя страна образования и влиятелен Василаки Великов (от с. Върбица, близо до Котел), както и чорбаджи Стоян Чалъков (от Пловдив), а после предлага да се поднесе на султана прошение за назначаването на български митрополит в Търново;

Как Патриаршията осуетява тази милост на султана и отвлича Неофита, за да го заточи на Принцовите острови; как Неофит бива освободен, и борбата за Търновската митрополия пламва отново, и Неофит бива отново заточен – сега в Атон – от гдето ще се върне в 1844 год., за да подкачи заедно с Илариона постъпките си по народното свето дело: – тези и всички последващи епизоди на черковната борба до 1860 г. Раковски разказва с живо участие, със смяна на радост и възмущение, като историк, който съединява чистия поглед за обективно вършеното с вживяването на поета и критиката на политическия мислител.

Информиран добре, често от личен опит, върху събития, лица и домогвания, той се стреми да бъде справедлив към всички, без да таи обаче две основни настроения: възторг от беззаветната преданост към народния идеал у Неофита и у толкова негови сътрудници; омраза към виновниците за несполуката, били те фанариоти или наши българи, останали безучастни в борбата или подкрепили противонародната страна.

2.10. УНИАТСКОТО ДВИЖЕНИЕ В ПИСМАТА НА КОРЕСПОНДЕНТИТЕ НА ВЕСТНИК „ДУНАВСКИ ЛЕБЕД“

2.10.1. ПИСМО ОТ ЙОСИФ ГЕНОВ ДАЙНЕЛОВ
7 ноември 1860 г., Цариград

В: *Раковски*, Георги Стойков. София: НБКМ, БИА. Р. 31-а, т. 2.
(№ 314)
преписал Вергилий Николов Кръстев

Вчера имаше събор на народната църква като уж общ. Според колкото можах да проумея, еснафите – пуста куха глава – са сичките надъхани от папищашките подкупници, втория чин търговци, и възрастни, млади и старите са съвсем противни на идеята уния. (ах!) и клетите младежи, тия невежествени твари, са цяла папищашка утрепка – младежи, сиреч писарчета гакъмлар (от категория писарчета).

И тъй се разгледаха общонародния въпрос и прочее. Всичките еснафи бяха изплели язици като мулета, искаха уния. Разни съвети им се дадоха, но пусти подкупници, зле ги надъхали. Казват, стигало толкова, ако беше имала Портата намерение да ни даде нещо, тя отколе би го дала и такива други, без да си отварят мислите, че това ще накара Портата да не да е нищо.

Подкупници са: Манол Иванов, мюхлюзен (фалирал, банкрутирал), Миркович – доктор – прегладен, Райнов, айлак, нему плащат (заплата) и С. Джейков – куфа глава. Тия са, които правят всичко. Наконец след много кандърмаци са даде упределение след 25 дни пак да се съберат и до тогава как-как трябва Портата да реши. Работата е важна и глупите млади хора не мируват, как ще се стори – не знам.

Няма друго, братко. **Цанков** да бяга от нас, да го няма по света. Той скоро ще си изпати. Ах, що са такива наши българи? Портата дава голяма надежда, гдето не повече и аз съм уверен, ако постоянствуваме, всичко ще стане. Но вън хората зле са разярени, брат.

2.10.2. АНОНИМНА ДОПИСКА.
21 ноември 1860 год., Цариград

В: *Раковски*, Георги Стойков. Архив на Г. С. Раковски.
Т. 2, Писма до Раковски 1860–1941.
София: БАН, 1957, с. 874.
(№ 376)

Как е била образувана униятската община от някои цариградски българи?

„Жал, жал, голяма жал! Но дали ще успее този католицизъм? Казал ви бях, че гръцкия Патрик постоянствува и иска по-напред визита да му направят българите, та чак тогава да се състави комисията да разгледа нашата народна работа. На това постоянствува и Портата и кара нашите българи.

Тия се събраха на 18-того в неделя и като разсъдиха, решиха да не идат да направят визита Патриарху, а да дадат жалба на правителството, в която да му изложат причините, по които не могат да идат да направят тая визита, и правата си, та да им признае и потвърди йерархията (тая жалба се прави и ще ся даде).

На 18 същия ден, там дето се прави това нещо научаваме се, че от друга страна папищашката партия от 5 лица: Манол Иванов, Д-р Миркович, г-н Константин Ранов[158] и г-н Калист Хамамджиоглу смаяний (които ви предзабележих с двамата братя Цанкови. Братя Цанкови са: Антон Киряков, който се настанил в Гюргево като търговец-комисионер и кореспондент на немски вестници, и Драган Цанков – редактор на в-к „България") и Никола Сапунов, лъгали били неколцина, че са съгласни сичките, и големи, и малки да станат унияти.

Това тия българи като съзрели се, че нямат нашите главни българи, още тогава някои се разбегали, но доктор **Миркович** се качил в църквата като закачили да шушнюват и разбегуват, та засвирил музиката и ги слисал, та чакали и други такива измами. После това сега се ядат и карат един други, а са се разкаяли. Но тия зверове папищаши си следват и от само себе си, та уж как напред на работата е, а те са същите 5-6 лица.

Д-р Миркович отишел да върти музиката (орган) в папищашката църква. Както и да е, разотидват си всяко на мястото си, сиреч в дома си."

158) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Константин Ранов – възприета форма на името Константин Петров Райнов (1796–1866)

2.10.3. ПИСМО ОТ ЙОСИФ ГЕНОВ ДАЙНЕЛОВ[159]
23 ноември 1860 г., Цариград

В: *Раковски*, Георги Стойков. Архив на Г. С. Раковски. Т. 2, Писма до Раковски 1860–1941. София: БАН, 1957, с. 716. (№ 336)

„Наистина те са добри хора, но лудо исуитство променило, както съзрях, парадната им личност.

Забележете, че в **утрепка**, както искаше да ми докаже един, имало един преводач от французки на руски език, един поляк чист дипломат, което аз никак не ща да вярвам, но от друга страна е сбъднато нещо. И наистина отчасти можа да повярва и крайно време, защото, братко, Гику, за да си запише името не е достоен, той се е обърнал на едно чудовище и да го духнеш ще падне, а то от що?

От да ходи да интригува между простите. Следователно той ходи цял ден горе-долу и за да пише, не вярвам, защото и нощем си има компанията в „Кафе де Франс" или „Санкт-Петербург" с Райнов маскарата, доктор **Миркович** и по някой път и другите двама, когато им направят чест да ги призоват. Прочее да пише той, не пише защото не е достоен."

2.10.4. ПИСМО НА КОНСТАНТИН ПЕТРОВ РАЙНОВ[160]
5 януари 1861 г.

Писмо За църковни български въпрос, училищни комисии, и Български книжици или повременно списание на Български книжици. Цариград: печ. Сан Бенедето, 1861, с. 7–8, 21.
В: *Раковски*, Георги Стойков. Архив на Г. С. Раковски. Т. 3, Писма до Раковски 1861. София: БАН, 1966, с. 122.

Господине Редакторе!

…Помисли с г. хилен[дарец], че народ от 6 мес[еца] насам вика и иска една комисия, за да измисли средства и да нареди едно българско училище. Комисия църковна великденска съществувала еще. Ето прилика. Г. Хилендарец позива едно народно събрание, за кое пратиха и на мене едно позивателно писмо. Като изложи нужда на една комисия училищна и за да ся промени църковна комисия, г. Хилендарец предложи на събрание да избере членове за те две комисии.

159) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Дайнелов, Йосиф Генов (1839–1891) – търговец, публицист, участник в борбата за независима българска църква и сратник в културната и пропагандна дейност на Георги Раковски.

160) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Вж *Райнов*, Константин Петров. Писмо за църковни български въпрос, училищни комисии, и Български книжици или повременно списание на Български книжици от Конст. Петр. Райнова до г-на Георг. Раковскаго, редактора на вестник „Дунавский лебед". Цариград: печ. Сан Бенедето, 1861. 22 с.

Също и на адрес: *Национална библиотека „Св. Св. Кирил и Методи"*. Дигитална библ. Старопечатни книги [прегледан 23.01.2020]
http://82.147.128.134/sp/public/view

Едногласно избраха **г. Д. Мирковича**, г. К. Хамамджиоглу и мене за членове на училищна комисия. Дойде ред да ся избере и комисия църковна. Тогива г. Г. З[олотович] рече на събрание: ако т[ърновския] чорбаджия и еди-кой (кого он именом означи и кой с т[ърновския] чорбаджия малко пре [= по-рано] беше излезел от събрание по причина, че имаха работа при В[исоката] порта) не станат членове на новоизбираемата комисия църковна, понеже тия господие не щат да мироват, работа ще ся развали.

Горка и понизителна за народа, ала цела истина изрече онзи господин, хотя да по-право и по-остроумно беше да ся кажи, че ако т[ърновския] чорб[аджия] и г. хил[ендарец] със свое си безразсъдно властолюбие влезат в речена комисия, работа е **веки развалена.**

Тъй же от нова църк[овна] комисия стана и т[ърновския] чорбаджия член.

Напокон г. Хилендарец като видя, че он и неговий съдружник не можяха да си турят ръце и на училищна комисия, обърна ся и каза на събрание: аз ся надевах да бъда председател на тази комисия училищна, като ваш с[вещеноначалник], никой не му отговори или ей, или не!

Видевши аз такова едно неприятно положение, казах на събрание, че аз съм признателен на тази чест, що ми ся дава от страна на народа и че, съвсем что аз от десят години насам все поканювам и говоря за основание на едно народ[но] българско училище, и що аз бех на мнение да ся почне то дело преди ново зградение на църква ни, коя макар и дървена, може ни служи еще 10 години, из разни обаче причини не мога връх себе си да зема тази длъжност. Нека вместо мене ся наименува други, па ся обвезувам, като ми наложи нещо комисия училищна, с усердие и по сили си да го извършва. Подир мене даде оставка.

К. Райнов[161]

161) Константин Райнов е бил възпитател на сръбския престолонаследник княз Михайло Обренович, бил е цензор на славянските книги в турското Министерство на просветата.

2.10.5. ПИСМО ОТ ЙОСИФ ГЕНОВ ДАЙНЕЛОВ
8 февруари 1861 г.

В: *Раковски*, Георги Стойков. Архив на Г. С. Раковски.
Т. 3, Писма до Раковски 1861.
София: БАН, 1966, с. 144–145.

Изобличение на **К. Ранов**[162], авторът на печатното отворено писмо до Раковски. Неприятни новини от Стара Загора. Александър Екзарх, агент на патриаршията. Съвети да не бъде оставен той намира. Иска портрет на Раковски. Пълномощното на търновския представител х. Николи Минчоолу.

Мъдрословесний господине!

… Следователно поспешавам чрез настоящето си да ви известа някои и други новини, кои вам непременно са нужни, ако в случай сиреч са зауземите да разясните колко чини **кратуната** на исуитина **Райнов**.

Пратих ви с миналата поща една част от пасквила му. През тая седмиса излезе и кусура и наистинна, както щете видя, предположението, че в остатока ще са открий исуитския г-н Ранов дух, ся откри, но на широко и от далеч, кое иска разяснение пред публиката. Аз не я прочетох поне, както и всички тук, с прочитане, ами всяк от първия член като видя що ще е за стока и ги изпокъсаха.

Ранов е цял исуитин, но не казва той, че не е подкупен. За упровергание на тоя приличен за него наслов „подкупник", що са му отдали, той предлага, че е живял между благородни людие и е земал и по 5000 фр. и пр., както сте видели. Нека кажим, че едно време е живял, както казва той, обаче то време с днешно са не съобразява.

Г-н Ранов има 10 и повече месеци, от как не си е зел заплата от правителство. От друго някое място никакъв доход, знайте добре, няма, фамилия же иска да яде и пие. Как прочее Ранов, който е един човек съвсем без вяра и цял почти Осман (нрава му и прочее го не различават от турчин), не ще предпочете 500-х фр[анка], за да не умре гладен? Но нека речем, че и това не тъй. Е, добре! Като е чист Ранов и като му плаче сърце за народ, защо г-н от 3 месеци насам, от тогива сиреч, когито захванаха подкупници да действуват явно между народа, хвана да хоратува против сичко добро българско и да казва, че постоянствующи българи са с дървена глава? И защо още ся е прибрал с **Гика**[163], **Манола**[164], **тиквата Миркович**, Калпазанов и глупия Джейков и конференции до конференции всяка вечер и сутра в „Кафе де Фр[анс]"?

При това же защо от когато хванаха да ся действуват явно папищашкити предначертания, той съветуваше и съветва тукашнити,

162) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: К. Ранов е Константин Петров Райнов (1796–1866) – вж *Райнов*, Константин Петров. Писмо За църковни български вълрос, училищни комисии, и Български книжици или повременно списание на Български книжици. Цариград, 1861. 22 с. – В: *Национална библиотека „Св. Св. Кирил и Методий"*. Дигитална библ. Старопечатни книги [прегледан 21.01.2020] http://82.147.128.134/sp/public/view

163) Драган Цанков

164) Манол Иванов

кои за да го изпитат що е за стока, му и предлагали да им са разясни, българити кой път тряба да следват. Ранов са е отговорил: „А, бе, братя, уния, **уния най-добро!** И тук народност, и там народност, сир. и униятен, и православен, се българин ще бъде".

Още и защо Ранов, като бил с чиста съвест човек, е раздал слух и е накарал Гика да пише, че х. Н[иколи Минчоолу] и Хр. Т[ъпчилещов] ходили тайно да се поклонят на патрика и е разглешавал, че н[ародната] к[омисия] ще **продаде народа** и тряба да поспеши да се избави? Х. Н[иколи] е бил внимателен и са научил временно, че Ра[й]нов дал тая лъжа. Знам убо една сутра бе дошел в кантора ни и г-н х. Н[иколи] го попита и иска разяснение за тази лъжа. Ра[й]нов рече, че „Аз чух от Авксентия". Работата се разпита и също беше, че х. Н[иколи] и Хр. Т[ъпчилещов] бяха ходили при Йерусалимския патр[иарх], кой бе ги викал, за да им предлага спогодба. Ранов щом научил това и на другия ден са лъсна в утрепката, сир. че х. Н[иколи] и Хр. Т[ъпчилещов] ходили при Йерусалимския патр[ик]. Тия и таковити накараха всички почти да го ненавидят.

2.10.6. ПИСМО ОТ СТОИЛ Д. БАЛКАНСКИ[165]
15 февруари 1861 г.

В: *Раковски*, Георги Стойков. Архив на Г. С. Раковски.
Т. 3, Писма до Раковски 1861.
София: БАН, 1966, с. 176, 177.

... Изуитските българи попове са в голямо отчаяние по причина, че в начяло от вън, като от св. Гора, от Рила, са биле появили до 50 души духовни последователи, но отпосле видяли противното по причина, че чорбаджиите биле разписали, та хората ся намират в голямо съмнение, затова казоват „ще чякаме Портата какво ще реши".

Клети исуити, сега си познаха пагубната за тях безсрамлива постъпка. Главатарите им подарили **бебешката фабрика за 10 години за училище**, за сега ще отворят в армено-католишкий си **яхър** училище, догде ся понаредят, а главний им учители ще **бъдат Миркович**[166], **Гику**[167]

165) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Вж *Балкански*, Стоил Д. (1839–1890) (Стоил Димитров Попов, Стоил Димитров Попов-Балкански). – редактор на в. „Дунав"; сътрудник на в. „Дунавски лебед". С Йосиф Генов Дайнелов основава „Тайната дружина на верните приятели" в Цариград, 1861 г. по образец на карабонарите в Италия. В нея членува и Васил **Левски,** посветен от Стоил Попов, за което Левски казва в писмо, че се е клел от лятото на 1861 година. Други участници са Стефан Илич, Димитър Гешоглу, Марко Балабанов, д-р Стамболски, хаджи Иванчо хаджи Пенчович, Киро Попов, Атанасаки Стоянович. Съдейства за набирането на доброволци за легията на Раковски (1862). Търговски служител в Цариград.

166) Д-р Георги Миркович (Сливен, 1825 – Сливен, 1905), лекар по онова време в Цариград, остро нападан в „Дунавски лебед" заради дейността му в полза на унията. Една седмица преди датата на това писмо д-р Г. Миркович е излязъл с отговор на Раковски във в. „България", бр. 99. През 1897 г. е издал своите спомени от Цариград в книгата „Униятското движение по черковния въпрос", Сливен, 1897, стр. 34. За него вж. „Илюстрована Светлина", XIV, 1905, кн. XI–XII.

167) Гику е Драган Цанков

и **Костадинов** и един турски учител.

Още ся хвалят, че до 50 българчета щели да ся обдържяват в Европа да ся пратат, та отпосле като ся разпръснат из България, тогава казоват Ян Келелим[168]. ...

2.10.7. ПИСМО ОТ ГЕОРГИ РАКОВСКИ
Белград, 21 февруари 1861 г.

В: *Раковски*, Георги Стойков. Съчинения.
Т. 2, Публицистика.
София: Бълг. писател, 1983, с. 231–232.

Любезни съотечественици!

Всем вам е познато в обширност всичко, що се е досега действувало за наш свещен въпрос толко от народная страна, колкото и от противния. Народная страна се е старала с всичка си възможност да сполучи от Вис[окая] порта признание независимости нашия обореная йерархии.

Йезуитская пропаганда е употребила всички хитрости и лукавщини да впосее между ни вероизповедни раздор с цел да разори наша възжививша се народност. Неин успех, както ви е познато, ограничи се само на пет-шест подкупени отчаяни и недостойни българскаго имени людие. Но тя еще не се е оставила от предприятие си, а най-паче сега, като види, че от всички епархии се събират упълномощени българи в Цариград да издействуват веке съвършеное решение въпроса ни. Тя лукава пропаганда ще употреби всички си възможни сили да би сполучила цел си, защото веке е паднала в крайна отчайност и има да дава отговор католишкому свету, кого е излъгала, че тисящи и милиони българи се обратили в католицизм.

Това беше обнародвано в разни европейски вестници. Затова, братя мили българи, сега най-много достойнство се изисква от нас, сега най-паче трябва да бъдем съгласни и да действуваме единодушно. Нека останат частни страсти и омрази настрана и всеки да има пред очи и на сърце си, че тук трябва да се действува за общая полза българскаго народа. Тойзи един твърде важен въпрос за всеки народ, а особито за наш български, кой чрез самая прадедна вяра е съхранил милая си народност под толкова тежки обстоятелства.

Тии лукави йезуити ще се трудят на всеки начин да впосеят раздор между ви, защото без него не могат сполучи цел си. Най-опасное е, че освен явния подкупници може несъмнено да има и други покрити между народу, кои ще им съдействуват на това.

Пример имаме пред очи си, че доде беше наяве само **един Гику** познат подкупник, явиха се и други, кои до отчаяная си постъпка уж действуваха заедно с народа! Такива бяха познатии веке вам **Миркович, Н. Евтимов** и др., еще по-жално е, че и две свещени лица се явиха такива.

В това общенародно събрание, кое се приготвява да стане в Цариград, изисква се най-голяма осторожност да се някак си не увлекат

168) Погрешни вм. „ян гелелим“, което значи „да си починем“.

такива предатели народа и с хитролукав начин раздвоят мнение събрания и тогава всичко пропадва!

При том не трябва да заборавим, че и патриаршия не е изчерпала еще всички си лукавщини. Тя от своя страна ще употреби всяко средство да отбие тойзи смъртоносен удар, кого твърде люто е усетила в себе си. Сега е време да се покаже кой е истинни български син и кой е сукал несквърнено девиче мляко.

Невинний български народ, като увери тойзи си свещен въпрос само на няколко си лица, разумява се, че той им го уверява от българско искрено сърце и упълномощява ги да действуват по негово желание, кое е да придобие народна независима йерархия, а не да променят господар! Затова, ако се появи между пълномощним (кое не вярваме) някое си надъхано от йезуитска пропаганда лице, нека тутакси го отстранят и да вземат от ръце му пълномощния писма, коих му е народ уверил не за раздори вероизповедни, но за съхранение единства българскаго народа, кое другояче не може се съхрани, освен като си остане цял народ в православие.

Ние се надейме, че наши мили съотечественици щат послуша слабий ни глас и щат обърна внимание на това, що им пишем от искрено и отворено българско сърце.

2.10.8. ПИСМО ОТ СТОИЛ Д. БАЛКАНСКИ 22 март 1861 г.

В: *Раковски*, Георги Стойков. Архив на Г. С. Раковски.
Т. 3, Писма до Раковски 1861.
София: БАН, 1966, с. 303, 305.

... Опит да се сломи духът на българите. ... Ролята на Александър Екзарх. Праща статия от П. Р. Славейков. Иска да му се изпрати „Горски пътник“. **Българска униатската делегация заминала за Рим.** ...

Г-не Г. С. Раковский в Белград!

... Преминалата сряда **отидоха за Рим** Цанков, **Миркович**, Борè, Йосиф габр. хайдутин, и дякон Рафаил. Самити исуити казоват, че макар Йосиф още не може да чете правилно „верую“, стига само че го имаме за орудие за да си постигнем целта.[169] Утрепката я приимат тука само 2-ма

169) Ето какво пише по този въпрос в мемоарите си **Тодор Икономов**: „От частните разговори с Цанкова и други узнах, че причината на избиранието на деда Йосифа е била простотата на тоя последния и възможността да се води от другиго по-лесно и по-много. На униатите като предстояло да прават за успеха и за заякчението на унията много нещо, то за по-добро се видяло да се тури на чело човек незлобив и невежа, нежели човек с образование, с разбиране на работата и със самостоятелност в мислите и действията. Успеха на делото искал, щото делата да бъдат не в ръцете на един религиозен началник, а в ръцете на ръководящий комитет, в който освен Цанкова, Мирковича и Манола, влезва още и един поляшкий доктор с червена брада...“ (вж. Мемоарите на Тодор Икономов, „Искра“, VI, 1896, кн, 1, стр. 5–6.

заблудени х. Мина[170] и Д. Т. Бракалов.

По настоящем са тии 2-мата заедно с Константинов редактори и сами си исповедаха вчера, че колкото статии ся вместяват като габровската и пр., все си биле от тука техни изкуства, както ся хваляха снощи, че днес в „Курие д'Ориан" ще има от Балкапан един член относително за Вас. Тия двама синове са ся толкова заблудили, дето ако человек им слуша чапкънскити думи, ще ги оприличи на хамали. Тия двамата лъжяха простия народ до сега. Тия, казвам, за нищо друго вече не са, освян бог давно им вземе душата, другояче страшно е да си не видят кръстника от някой…

2.10.9. ПИСМО ОТ ЙОСИФ ГЕНОВ ДАЙНЕЛОВ
7 юни 1861 г.

В: *Раковски*, Георги Стойков. Архив на Г. С. Раковски.
Т. 3, Писма до Раковски 1861.
София: БАН, 1966, с. 514, 515–517.

Сведения за упадъка на униатската пропаганда. Ролята на двуличника х. Томаки от Видин.Възобновяването на в. „България". **Бягството на дядо Йосиф Соколски и Макарий**. Пристигането на нови народни представители в Цариград. Слухове за Доротея, че бил отровен в София. Протосингелът на гръцкия владика бит от народа в Търново. Султанът тежко болен. За брошурата „Преселението в Русия".

Мъдрословесний господине!

… Сега да дойдем за новини. Новини, гос[подине] мой, през тая седмица като че са поумножиха, но ако са сичкити основни. Аз ще захвана по-напред от вунята на исуитити.

С последното си, кое вий не ще сте сварили, аз ви казах, **дето унията е на развала**, но там са съмнявах да не е някоя исуитска сплетня. Знак на развалата й подаде **поп Тодор**[171]. Този поп, знайте, че бяха го пратили в Едирне за агентин. Там вече какво е правил той и струвал, не знам. Знам само, че като свършил харчлъка, принудил са да бяга за тук с извинение още, че иска книги и пр. Той миналата неделя дойди тук и в първото му стъпване през нощта ходил на нар[одната] църква и с плач на очи показал една отчайност за гряха си. Наши свещеници са го приели с отворени пазухи и са му доста разказвали през цялата нея нощ. Той известил, че са отрича съвсем от вунята и можел да **привлече и дяда Йосифа и Макарий**, но ако има някой леснина, за да ги защити църквата. Наши са им обещали всичко, само ако можи той да направи такова едно нещо. Това го научава и х. Томаки видинлията, който е бил в тоя случай и фанариотин, и исуитин, сир. имаше и с двете страни сношения добри. Като сътечественик на поп Тодора, той сполучва да го кандардиса изцяло и поп с кравави сълзи показа вече крайно отвръщение.

170) Х. Мина Пашов

171) Поп Тодор от Видин. Няколко дни след бягството на Йосиф Соколски той напуснал окончателно унията.

Поп Тодор трябаше на другия ден да бяга пак като агентин за Едирне. Взема 75 лири в ръка и отива на Родосто. На другия ден той са допиля право на нар[одната] църква. Между това като той са обеща, че Йосиф и Макарий са готови да прибягнат, само защита да има твърда, представителити употребиха всичкити си сили, за да намерят таковото.

Едно предложение ставаше да ги изпратят право за Русия и там да си останат, друг – на някой манастир, но що са случи и стана, не можах да узная, защото са върши тайно. Следвателно **поп Тодор** като прибягнал на нар[одната] църква и го **прибрали с отворени гърди**, от страх исуитска ли, какво, на вечерта се замел в гр[ъцката] патрикана и искал от патрика прошка. Той го благословил по фанариотски и му рекал каквото обича и гдето ще да го нареди. Отговорил, че като свещ[е]ник на бъл[гарската] църква, той ще си остане пак там. „Много добре" му ся е отговорило, но до днес той са намира в една владишка къща във Фенер (тъй казват), а според други в х. Томакева.

Смущението на исуитити в тоя случай е излишно да ви го съобщавам. Те за да ся подкрепат, решават да издават пак утрепката (бяха я пристанали), но само един път в седмицата. И понеже миналата събота им са бил дал берат за припознаването на дяда Йосифа **за вунятски патрик**, завчера в неделя го готват в яхъра си и го напечатват, за когото ето ви една отломка тука. Туй ги посъживило и си наточиха пак зъбите. Но какво с[ъ]битие!

Вечерта на 5-ий того дядо Йосиф и Ма[к]арий побягват от яхъра им. Вчера всичкити калугери исуити са биле струпали тамо и „Аман, де са и що са!", но никаквата. Туй го таиха до пладне вчера, до когато са раздаде слух из цял Балкапан. Същия час са испратиха няколко младежи на цър[квата] ун[иатска] и са уверихме, че дядо Йосиф и Макарий побягнали, като зели със себе си и всичкити кръстове и пр., подарени от мършевия папа. Папищашите тропкат и каде са? Пък нищо на мегдан!

Но както и да е, **дядо Йосиф и Макарий** побягват. Сега тук ся пита къде са? Още не съм са научил. Защото, както проумявам, че и патриканата е спомогнала в събарянето на унията. Едни казват, че биле в патриканата, а от другиго са известих, че снощи биле в ср[ъбската] канцелария. Аз знам само това, че **Славейков**[172] можя да съживи доста жилити на Йосифа и Макария през цяла една нощ, през която са работи силно, тъй също и Макариевото три-четири нощно идване посред нощ на н[ародната] църква, за да са търси способ за защита.

Засега работити са тъй, сир. една мъгливост твърде голяма, но до **довечера** надявам са да узнаем где са прибягнали.[173]

172) За ролята на Славейков при побягването на Йосиф Соколски вж. Д. Косев. Петко Рачев Славейков. Обществена и политическа дейност. – *Годишник на Соф. Ун-т, Истор. филолог. фак.*, т. XLIII, 1946–47, С., 1947, стр. 67–70.

173) На 6 юни архим. Йосиф Соколски напуснал Цариград и с руски параход отплувал за Одеса. Няколко дни след това напуска унията и Макарий заедно с поп Христо, поп Тодор, поп Димитър, поп Григор и дякон Йосиф (Т. Икономов). При униатите останали поп Станчо от Сливен, дякон Рафаил и свещ. Партений, който по-късно побягнал при гръцката патриаршия. Йосиф Соколски правил по-късно много опити да се върне в православието. За тези му усилия вж *Ст. Станимиров*. Архиепископ Йосиф Соколски и опитите му да се възвърне в лоното на православната черква, Сборник в чест на Васил

Ако са у патриканата, за което ми ся иска да вярвам, аз не мога да са радвам за друго, освен само че **унията са обезсили** доста и **почти е на развала** досуш, ако в случай чи исуитити не упопят Гика, **Мирковича**, Ваклидова и едно хлапе х. Мина, сливненче и цял сойсузник, сир. тия четирмата ся принуждават да са попат, и Миркович ведно с Гика са изрекли завчера на „Каве де Фр[анс]" пред едного от представителите, как „нищо друго **не ще ни направите** (те мислят, че представителите биле причината), освен да са принудим **да са упопим**, шю пак унията **не ще оставим** да са развали". Парички нямат ни дукат и исуитити вече не дават. Остават им сега един поп, казанлъшко магаре, и един дякон, когото през динеси удиячи Йосиф, но с един бербантин, един хулузин зеде олмаз, сир. само един дървен господ като види, той ще обръсни и брада, и сичко. Какво ще прават сега, прочее? Царят им е дал берат, а дядо Йосиф им остави и берати, и сичко. Ето от тук едно доказателство за Европа, че българският народ лесно не са дели и разделя.

Сега Портата каква роля ще подбире, не знам още. Шю горе-долу тия са сега за унията и с втори писаща ви пак, защото **вапора ще бяга**. Голямо едно смътение в духовете владей и всяк гледа как по-добре да потъпче тоя трън неизцелим, кой ся бе породил.

Представителите, рекох ви завчера, че ходиха да са представят на Али па[ша] официално, не можиха да го сварят и тъй след байрама остава. Вчера стигнаха от Варна и от Хаскьой, Пазарджик и стават хепии. Те ся всички съгласни на всичко, постоянството им е добро и действуват добре, но нищо още официялно, освен събора, що имаха с Азис паша, който ви рекох, че е показал знак, как са е упределил от Портата да са намери един конец на бъл[гарския] въпрос и рекал, че всичко ще ви са даде, но засега да го вържим негде одовлетворително, гдето да не стани някак Русия на бунт и пр.

В неделя са чу, **че Доротея го отровил в София** и искат вече да го потвърдят добре. Мене ми са не вярва, защото никой от търговцити няма нещо такова, освен че го изпъдили посрамено софиянци, Дай боже да са му светили маслото!

В Търново биле до напикаване протосингела фанариотски Мелетий и Грогор, за да ся упази, е заобиколи конака си със заптиета. На другия ден же го чули, че отишел по неволя да бире даждия си. Пусто недостойнство. Един куршум. Казват че са писало на търновци да издействуват таковато и ето нашето спасение. ...

Н. Златарски по случай 30-годишната му научна и професорска дейност, С., 1925, стр. 423–446.

2.10.10. ПИСМА ОТ ЙОСИФ ГЕНОВ ДАЙНЕЛОВ
9 юни 1861 г.

В: *Раковски*, Георги Стойков. Архив на Г. С. Раковски.
Т. 3, Писма до Раковски 1861.
София: БАН, 1966, с. 520–523.
(№ 188, 189)

2.10.10.1. УНИАТСКАТА ПРОПАГАНДА НА ЗАЛЕЗ ...
(№ 188)

Мой почтенний!

На **7-ий** того, завчера, ви писах потребнити през Н. Ценова. Днес пак ви пиша.

Дядо **Йосиф е в наши ръце** и всичко е изработил и издействувал Славейков, кой да живей! Той бил ески дост[174] с дяда Йосиф и при напомнюването му на ветхи минали, възбудили ся в човека такива стари чувства, щото Славейков сполучил да го убеди, за **да бяга ведно с него**. За прибежище рекох ви, че са мисли много и са споменуваше да го завлекат в Р[усия]. Работата са опича (Н. Геров е тука) и във вторник, когато вапора[175] бяга за Одеса, **Славейков и дядо Йосиф отиват из Ц[ари]-град**. Стареца си **зел** всичко със себе си, сир. папини кръстове, берат и пр., всичко до игла. Исуитити усещат дядо Йосифовото липсване едва по пладня у вторника. Същият час колкото исуити има тук, са събрали на събор и след мислене, изчупват дядо Йосифова стая и какво да намерят? Едни скъсани парцали. Бре аман, бре заман, разтичват са, но нищо. И тъй вий разумяхте, че сме сигорни, а не в гръци. Има още подробности, но не съм ги изпитал, защо всичкото сега е много тайно и всяк нищо не знай…

Макарий до вчера е бил на църквата им, днес ведно с балчишкия поп, кого бе запрела патриаршия и побягна при исуитити, тъй и едно дия[кон]че жеравнянче, както и други двама попа, прибягнаха на народната църква, коя ги и прибра.

Поп Тодор и той доди, но шава, както му са ще и на Макарий, и аз у тогова човека имам голямо съмнение, защото е чорт. Устава им же на униятити един дякон и един калугерин.

Цанков и Миркович додоха на **църквата да търсат Йосифа**, но оджус куртурдулар[176]. Представителите щели да ги поналожат. Слуха за да ся попат тия **Цанков и Миркович** са съвсем потайни.

Каква ще я въртят исуитити, като и берата им фръкна, валлаха[177], чудно е! И дали още ще постоянствуват на намерение си? Те още мислят, че дя[до] Йосиф е у п[атриаршия]та, но се съмняват, че го измамил Славейков. Това го и хоратуват, особено като виждат, че Славейков го

174) Стар приятел
175) Вапор – параход
176) Евтино се спасиха
177) За бога.

няма, но дали ще могат проумя, где го е завел. Това е най-ентересарно! Имат един милион борч. Пари им искат – нямат.

Н. Еф[тимов] ще иди, както са вижда, на заточение за калпазанлък[178] с едни селски мюхюри[179]. Манол никакъв ся не вижда и почти, че един дръпна насам, друг нататък и работата кажи, че е на издъхване, освен ако да вършат нещо исуитити.

Каква срам! Цяла Европа го научи, това, а днес патрик побягнал… Портата с какво око ще гледа дела си, не знам.

Работи им са у магла и след тия всичкити аз мисля, че и ако ся подкрепи унията, савда гейри[180]…

2.10.10.2. ДОПИСКА ЗА УНИАТСТВОТО.

Дядо Йосиф се върнал от Рим разколебан и съзнал, че са го измамили. Йезуитите го изолират от външния свят. Мистериозното му изчезване от Цариград. Заблудените поуниятени попове се връщат в православната българска църква. Народните представители на официално посещение у великия везир и Али паша. Правителството определило заплата на заточените владици.

(№ 189)

… Несъмнено исуитити по тази причина са докараха до толкова глупи и презираха благовремието, което им са допущаше от българска страна, за да проумеят с кого имат да прават. Както и да е, **унията** видяхме на какви основи са подложи.

Течението на работити от друга страна си следваха както трябаше, щото уния дедиклери престигна прибежище на от кол и въже побегнавши: подкупниците едяха и пияха бол-бол, и като видяха работата на пипан-динар и изядоха около 60 хиляди гроша на злощастнити дядо Йосиф и Макарий, днес имат борч повече от милион и кой ще го плаща, като всички ся разбягаха? Видящем!

Между това ето още една исуитска дипломатика. Невинния и прост **старец**, смътен от разни обещания, волею неволею, завлече са в Рим да са патричи… Горко! Но да следваме.

Дядо Йосиф друг отиди, друг доди. С всичката си простота той сам в себе дохожда в съзнание, като видял откровенно в Рим, че на стари години минува вяра си, като го причистил сиреч един кардинал с болина и го заклел три пъти, че припознава символа с „и от сину” по католически.

И тьй, щом са възвърнали Борѐ и др. от Рим, стареца изявил публично, че него го няма в тази работа, **защото са излъгал**. Това даде причина да се запрети свободното влизане при дяда Йосифа, защото неприятелити, казваха исуитити, му разваляли ума.

Работата за няколко време са бе потаила и Борѐ поискал да са **убрасни дяду Йосиф всред главата**, щото да стане словом и делом папищашин, без човека да има от това ни най-малкото известие. Дяду

178) Фалшификация

179) Печати

180) Празна надежда

Йосиф силно са упорствувал и решил вече да търси спасение на душата си.

Исуитити усещат горе-долу работата и за да го умират, положиха труд и В[исоката] порта, желающа да меним вяра си, не забава да им **даде берат**, припознающа дяда **Йосиф за патрик униятски**. Всичко обаче бе черно преде очити на стареца, а решението му решение. Както и да е, берата са четва миналата седмица в **конюшника вунятски**, привод на когото не забавиха да напечатат исуитити с едно изложение от Шам до Багдат.

Клети исуити! Понеделника до вечерта са мина с тишина. Във **вторника же сутринта** дядо Йосиф са **загубва** и тук дядо Йосиф, там дядо Йосиф, няма го. В два часа колкото калугери исуити има в Цариград са намериха на униятската църква и след един исуитски събор са строшава стаята на стареца, в какво да видат? Нищо друго, освен едни голи дъски. Колкото дарове от папата, тъй и берата си като пребира и взема със себе си стареца, задува му края. Най-горчивия час в человеческия живот нищо не бе пред страшнити краски, кои са изображиха по лицата на исуитити и едно мъртво тело пò привликание би имало от колкото технити образи по него час. Между това, без да са бават, разпущат са агенти, но где дяда Йосиф?

Българити знаят как си вършат работити. И тъй до днес дяду Йосиф го няма, а нето пък и ще го има.

Между тия движения, колкото попове, тъй и балчишкия поп, кой за да се избави от фанариотити, прибегва пръв при исуитити, [представиха] са на нар[одната] църква, коя ги прие и пригърна с отворено сърце.

Ний не можим вече са надея, че унията съществува, а особено след едно такова движение, но исуитити не пристават да бълнуват.

Насилили са **Цанкова, Мирковича и Ваклидова да ги попат**.

Цанков са отрича, защото имал с **циитората** си 7 годишно дете.

Миркович же, защото бил много греховит, а Ваклидов, защото лаф истемезмиш.

Съдете вече какви следствия можи да има от сега нататък такава една работа. Аз же ще забележа, че унията не съдейства на нищо друго, освен дядо Йосиф да яде на царска суфра, няколко изпокъсани да са пооблечат и Н. Ефтимов да умре в тъмница. За **Гика** видящем щастието какво ще реши, защото аладжаклиите негови подписи даржели. И тъй, ведно с нас нека всяк българин слави бога, че са избавихме на конец от едно убийство толкова отравно.

2.10.11. ПИСМО ОТ ЙОСИФ ГЕНОВ ДАЙНЕЛОВ
7 юли 1861 г.

В: *Раковски*, Георги Стойков. Архив на Г. С. Раковски.
Т. 3, Писма до Раковски 1861.
София: БАН, 1966, с. 588–589.

… Той са отхвърлил вече от унията и дал писмено задлъжение тамо да **привлече и Мирковича**, и Бракалова (чуваш ли, куме!) и други такива, кои ма е гнъс да ги хоратувам, защото знам, че това е всичко клевета от тогова **униятина** връх вас, особено като казва, че вий не сте рачели да ся реши въпроса ни и са удовлетворим, а па освен това аз ви знам, дето вам поне на ум за такъв план не е дошло.

Тук в Цариград, г-не мой, не прилича като напред. Българити имат неприятели, неприятели с колата. Дали тия безосновни работи (тъй нека река) не ще са чуят до правителството, като тоя младец без никакво предупазение ги разпръсна? Нали трябаше да са потаява и помежду си да го знайме, макар че и да не е истинна! Имал, казва, и едно писмо до тукашнити българи (не знам от кого), в което им са известявало, че за пролет работа е спукана… Мислете сега вий сами, ако тая обхода на тоя млад е наистина народна. Не знам, но вий можете да смислите нещо за мене, като ви пиша тъй простичко, но аз повтарям, че не е добро станало и онзи, който си върше работата тайно, всякоги бива по-добре. Аз нямам с тогова младеца тесно сношение, защ ото и не желая да имам. Бих обаче му говорил нещо си, ако са надявах, че ще хвани място, но с всичко това, чрез приятели си съм го доста съветвал. Добри сетнини да дава бог!

Клетият **Гидиков**, като не приел от вас никакво писмо, прибегнал при **униятити** и щели да го пращат в Галиция да се учи в семинария. Ив. Ваклидов, един безсъвестен звер и брат на Хр. Ваклидов, са готви да са попи за **униятски владика**. Работа им е за сега съвсем заспала, защото Борѐ е във Франца.

2.10.12. ПИСМО ОТ СТОИЛ Д. БАЛКАНСКИ
9 август 1861 г.

В: *Раковски*, Георги Стойков. Архив на Г. С. Раковски.
Т. 3, Писма до Раковски 1861.
София: БАН, 1966, с. 644.

Миркович ся определи да бъде **лекар във Видин** на тамошная **турска войска**. Страшно е тая папищашка подлога да не посее някакъв раздор между тамошния граждане.

2.10.13. ПИСМО ОТ ТОДОР НИКОЛОВ ШИШКОВ[181]
30 август 1861 г.

В: *Раковски*, Георги Стойков. Архив на Г. С. Раковски.
Т. 3, Писма до Раковски 1861.
София: БАН, 1966, с. 715.

Извод от Т. Ш[ишков] писмо

Научявам ся от верен източник, че **г. Миркович** (униат) бил ся наредил от ц[арското] пр[авителство] за **военний доктор във Видин**, а разумява ся, че от туй си положение той ще действова там за разпространението на унията, каквото Цанков в Едрене и други другаде.

Вий знайте 2-мата наши българе В. Чолакова и К. Миладинова, които до сега са били в Загреб, по каква работа и аз не зная. Толку само знам за последния, че там печатя едно богато събрание от „Бълг[арски] нар[одни] песни", повечето из Македония събрани, от които вчера пристигнаха до мене тука няколко екземпляра за продан.

И сега г. М[иладинов] от Загреб отишел за Солун[182] а г. Ч[олаков] ся канял да си дойде в отечеството през Белград. Добре, че го не е страх да го не дочяка там онази чест, която го и изпрати зимъска за Загреб[183], дето ся основава за нагласената вече „Jugoslavianska akademija znanostich i umjetnostich" под покровителството на Н[егово] п[реосвещенство] г-на Юрия Стросмайера![184]

181) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Тодор Николов Шишков (1833–1896) – учител, публицист, читалищен и културен деец. По негова инициатива през 1850 година в Стара Загора се отваря първото читалище. Автор на учебници, преводач от гръцки и френски език.

182) Запрен е тук. С. Б[алкански].

183) Чолаков е **бил хванат в Белград от родолюбиви** българи и бит, а книжата му иззети. За случката вж писмото на Раковски до Дайнелов от 13 декември 1860 г. (Архив Раковски, т. I, С., 1952, стр. 220–221.)

184) Начало на Югославската академия в Загреб слага Й. Ю. Щросмайер на 10 декември 1860 г., когато за целта внася 50 000 фиорина. Академията има големи заслуги за развитието на книжовното дело в Хърватско. **Щросмайер** полага големи усилия за **закрепването на униатското движение сред българите**. На това движение той гледа като **на политическо средство**, което може да послужи на **българския народ** да спаси и народността си от

Добре струва г. Р[аковски] да обнародова нещо в листа си за тази Академия, защото мнозина от нашите учени и неучени ще земат друго (може би криво) понятие за нея.

Аз не знам добре, но осещам, че тя ще [е] изуитска работа и много тайна етерия. В туй повечето ся уверявам от едно известие, което скоро ми дойде до слуха, и Цанков тъкмял около 15 българчета, да ги изпрати в Загреб за наука… Но туй ти ще съобщиш Р[аков]скому, като от своя страна, за да не би инак ся открие моето имя и тогаз нищо не ще можя да ся научявам за речената етерия, която и мене и други още ще ся мъчи да спичели, но ти знаеш Ш[ишко]ва, че не ся вози на людски кола, и може да си уверен, че в никой случяй не може да бъде народен изменник.

Отговори ми ся с 1˚, че и аз ще ти пиша като добър твой

Т. Н. Ш[ишков].

2.10.14. ПИСМО ОТ ЙОСИФ ГЕНОВ ДАЙНЕЛОВ 25 октомври 1861 г.

В: *Раковски*, Георги Стойков. Архив на Г. С. Раковски. Т. 3, Писма до Раковски 1861. София: БАН, 1966, с. 832–834.

Тряба вече да сте са известили, че **развратния Гику** [Драган Цанков]**, иступления Ваклидов** и **шарлатанина Миркович**, първити тези слепи папищашки орьдия и немилостиви поборници народнаго ни права, пред месяц време са разпръснаха като чил еврусу.

Всряд една тишина на работити и там гдето са ругаяха тия врагове с бедния ни родец, чу ся, че папищаши ги изпъдили като уж вече за недостойни, но пред тоя слух, както са научавам, някои си от представителите биле им предложи[ли] да ги възмездят тъй, както те искат, само да дръпнат крак от папищашити. Не рачи много философия, че исуитити чакаха с отворени пазухи и с пятдесят очи такава една слабост от страна на няколцината мними тия представители и това е едно на ръка, защото всяк от исуитити беше видял, че с гидиша си не щат могат довека преоспе да впосеят ядовитата си зараза, ами тряба под вид на исуитското си благочестие (първия този канон на това хайдушко сборище) да употребят друга политика, сир. да потаят вече работата и да хванат тайната…, а за да заливосат очити на ония хаплювци, кои си мечтаят за нещо си, не закъсняха да се ползуват от показаната им слабост и тъй, вътре в една седмица, утрепката им са прикъса, Ваклидов хвана да са кай и разкайва, а **Цанков** да търси пят пари за хляб! От сутрента до вечерта не преставаха да миткат около някои си простодушни, а нощем уж изпъдени от всряд папищашити, а то при тях едяха и пиеха и земаха уроци.

Наконец **Ваклидов** сполучил да вземи препоръчителни писма и са запилял в **Браила** при безценнити тамо българи, които са в положение да спомогнат всячески на бедния си народ. Не знайме вече браилчени с какво

гръцката опасност и същевременно като средство за сближение с хърватите.

Вж по въпроса за унията преписката, обнародвана от С. Юринич, Йосиф Щросмайер, СбНУм, кн. XXII–XXIII, С., 1906–1907, стр. 35–50.

За Щросмайер вж и Ив. Снегаров, Й. Щросмайер – покровител на българската просвета, „Лит. фронт", бр. 33, 17 август 1961 г.

сърце са го приели, знам само, че препоръчителните му писма пишеха да са нареди писар на някоя си търговска къща тамо. Според последните же известия, казват че щял да става редактор на един вестник. Чюдим ся до без сила за тая слабост на браилските българи!

На какво основаеми са обвериха на Ваклидова, кой до вчера пишеше в утрепка си, че онзи, който уближел онова, що е плюл, той бил хайванин! При това и с какво може да ги довери Ваклидов, че са е разкаял искрено от вунящата си идея? Не могат ли да си напомнат, че този същия Ваклидов е онзи, който с това си **исуитско търкаляне** сполучи да бъде учител в Е[ски] Загра и който най-после, освен като разсипа цяла Железненска община, ами представи железничани за бунтовници пред ч[естното] правителство? Защо прочее тая слабост? Ваклидов и Цанков да са покаят!?! Може би когито само им скаси дните.

Но нека си следваме. След една неделя на Ваклидовото отхождане, **Цанков** придружен от Славейкова, заминаха за **Свищов** и от там в **Трявна** за **учители уж да стават**. До отдалечението Цанково от тук, нищо друго не може да са проумей за разпореденният нов план на исуитити, освен в едно събрание от млади Балкапанци, той – **Цанков** – са похвалил, че ако ще бог, след месяц ще има в Търново **исуитски владика**(!). Тия по еронически изречени Цанкови думи не сполучиха целта, коя си бе предположил той пред изричането им, ами всякий са принуди от тях да вникне в ролта, коя са заиграли клетити исути. Впрочем от достоверните издирвания, кои са станали до сега, нека бъди известен всякий българин, от малак до голям, че връх глава му са е запалил твърде страшен огън, който ще пригори издън народа ни. Аз с второ ще бъда в положение да ви съобща подробно всичкити тайности на това ново исуитско съзаклятие, тъй да река, а за сега забележете само това, сир. че руския агентин **Н. Геров** е дал план да са **примамат**(!) Цанков, Ваклидов и пр. Двама-трима от представителите са били като за уръдие (без да са сетат) на русци и исуити, а исуитски калугери са си уплели добре кошница… Нека види сега секий пък какво пишат до едного приятеля тук от Търново:

„… Да оставим Караказаня на страна, че да метним един къс поглед върху **порутената уже уния**. Но страшно е от нейнити развалини да не са възстанови друга по-крепко основана от първата. Защото, дето казват, че еди-кой и еди-кой са там запилели уж с разкайване, то е чиста измама, братко, то е Есоповата котка, която са преструвала умрела, за да измами мишките. Но не зная и **браилцити**, дето отишел Ваклидов, и **тревненцити**, дето е сега Цанков, не зная дали ще са хитри и умни колкото онези миши!

Аз хеле не вярвам Цанков и Ваклидов да применат мнения за вунята и за православието, макар последния да напуща днес в[естник] „България" (утрепката) и първия да са моли за ново положение. Но те под видом благочестия, исуитски пак за вунята, пак за католицизм са държат и ще са държат, като слепи за тояга. При другото тези двамата **изверги** и **народни изменници** ще бъдат, както са види, и шпиони на т[урците]и ще видиш в малко време, че туй мое предчувствие не мя е лъгало и не ще ма излъжи, да знаеш, защото съм стъпил добре подир дарета им,

Цанков онзи ден в неделя отиде за Трявна, дето **Славейков** със силата на едно писмо от Н. Герова иска да го препоръчи на **Тревненската община**, като й обещава помощ от няколко лири на годината, ако бъдат и двамата учители там и как – Славейков да е главен учител, а Цанков –

негов помощник! В туй познай, че и Геров, и Славейков са измамени, като приимат Цанков за покайник и смеят да го препоръчват на б[ългари]те за добър учител, а от друга страна (Ц[анко]в) тайно на някои и други тука говорил за вунята и ги приканвал да я приемат, ако не повече, то барем 5–6 къщи най-напред, че сетне добър е господ!

Видиш ли покайване Ц[анко]во! Таквози ще е и мекерето му Ваклидов, комуто, както знайте, братът е **униятски** поп днес за днес. Туй тъй сигорно ви го казвам и за оплакване са ония, които вярват лесно за покаян стар един вълхва и сами му отварят къщата си, като на добър човек."

Свещенноначалниците ни по цар[ска] заповед ще се върнат, Н[егово] п[реосвещенство] Иларион на Бруса а Н[егово] п[реосвещенство] Авксентий – на Измит. Някои си младежи са канят да идат да ги посетат, защото с вапора за 4 часа са отива при тях.

2.10.15. БЪЛГАРСКИ ВЕРОИЗПОВЕДЕН ВЪПРОС – ЕЗУИТСКАТА ПРОПАГАНДА

В: *Раковски*, Георги Стойков. Съчинения.
Т. 3, Историография.
София: Бълг. писател, 1984, с. 326–330.

Езуитская пропаганда се отби и отхвърли от цял български народ с най-голямое презрение и похуление. В нейната история тая й страница оста ще във веки зачернена за безчестните средства и предателства, коихто агентите й употребиха при Отоманская порта да би могли да заплашят и докарат в отчайвание българский народ та да приемни католицизма им!

Никога Рим-поп не е бил тъй смешно излъган и тъй стидно понижен, както в тойзи случай. Агентите на тая пропаганда в България избират едного простака и безкнижнаго старца инока от Габровки манастир Соколския планини, именем Йосиф, дават му имя Соколски и представят го за едно важно и знаменито лице българскаго свещенства! Сдружава го г. Борѐ с двама отчаяни злочести българи и завождат го в Рим да го ръкоположи свети Петровий наследник за българо-католишки патрик!

Поляшкий комитет прави контрибуции за разноските и тръби лъжовно чрез сичка европейска преса пред цялаго света, че три милиона и половина православни българи веке прегърнали католицизма и че другите остали скоро щат следова истое!

Папата от голямая си радост за успеха и от любов към новообратените си българи призовава дяда Йосифа на обяд, де е бил и бившиий неаполитански цар Франц II ведно с царицата си. Дядо Йосиф не знай друг език освен български и турски, щото присъствието на г. Борѐ е било необходимо нужно за тълмач. Сядат на стола да ядат. Дядо Йосиф не ще да яде, изговарящ ся с презрение, че той не е католик да яде благо в петък! Г. Борѐ се унужда да изяви святейшему отцу що говори дядо Йосиф. Св. отец повелява да се донесе постно ястие. Обяда следова и се продължава. Дядо Йосиф се чуди и удивява за тънката и крехка снага на Францовата царица.

Подир обяда доносят сладки работи в скъпоценни съдове и подава се от слугите сякому да си земе. Дядо Йосиф в нея минута приказва отломки

от своята история, че преди еще да стане калугер, когато бил главатар на една хайдушка чета и носил името Стоян войвода, бил се с един черен и страшен арапин и най-после успял, та убил с ятагана си неприятеля си арапина! Движението на ръката му преобърта съдовете със сладките работи! Какво ли впечатление е дало то святому отцу? А какъв ли тълмач е бил г. Борѐ в такъв случай и за такива разговори? Вероятно, че светий отец е казал: и Христовите ученици бяха прости и безкнижници рибари, а Павел беше разбойник и Петър тегли нож и отряза ухото едному евреину, но като получиха дар божий, успяха в посолството си; и тойзи прост и безкнижен българин, като получи моята дарба, която само аз имам право да давам на тойзи свят, като наследник Христов, той ще успее да обърне сички български род в католицизма и да го подчини под мой царски папски престол… и тъй сцената си следваше.

Подир няколко дни заведоха дяда Йосифа в черквата няколко си кардинали да го ръкоположат. Свят зрители се стекоха на тая триумфална церемония.

Накараха дяда Йосифа да изчете католишкое Верую, той сиромах не знай да чете! Четоха други за него! Доде време да му обръснат върха на главата, мустаците и брадата, според католишкия обряд. Дядо Йосиф ся опря, почна да вика и не даде да се изпълни това нещо на неговата белокоса глава, изговарящ се гневом и презрением, че той никак не ще търпи да става поругание на света в старите си години! И това ся прегърна от кардиналите, се за Христовото име!...

Папата биде излъган в своите злати надежди и в своята сила. Неговата дарба далеч от да подействува в дяда Йосифа, както Христовата в безкнижните апостоли, тя зе напротив друг ход.

Старий фанатизм се възбуди в дяда Йосифа еще от обяда, де видя, че папата яде благо в петък! Усилването да му обръснат поне белокосото теме, разяри го еще повеч и той не мислеше веч друго освен как да се изтръгне от ръцете на католиците. Той сиромах мислеше веке, че е влязъл в нектите на сатана и страшний пъкъл бе веке отворен пред очи му да го погълни подир смъртта му…

Папата обдарява дяда Йосифа със скъпоценнни подарки, дава му и нужния документи като българо-католишки патрик и провожда го в Цариград да управля новообратеное стадо в католицизма! Дава и декорации (кавалерии) на ония клетници българи, кои го бяха съдружили в Рим, както и неким другим от по-знаменитития двигатели на тая злочеста пропаганда в България.

Поляшкий комитет зема сичките нужни мерки да се приемне дядо Йосиф блистателно, като доде в Цариград и да се припознае и снабди с ферман от Отоманская порта като званичен българо-католишки патрик! Сичко това се изпълни хубаво и сяйно и многи веки от агентите сънуваха злати мечти, особито поляците.

Но Дядо Йосиф, далеч от да се поколебае в старите си мисли от такава една чест и слава, коя му се отдаваше от сичкия католишки свят в Цариград, особито от знаменитите и богатите армено-католици, с които можеше и да се разговаря на турски език, той се впусти в едно морно замишляние и искаше средство да се отърве от тая яма, в коя бе паднал, без да си ще. Той си напомняше преминалий си живот, кого е имал в младост като предводител свободния чети в хайдутството си,

по зелената шума, де е бил като един малък горски цар и де е казнил злоупотребленията на угнетителите милаго си народа. Студената горска вода и животворящий въздух, зелената морава, прохладните сенки и сичките други горски природни добрини бяха за него едно най-голямо блаженство на света.

А отпосле неговий живот в Соколски манастир на връх Стара планина, съзидан от него при едни студени и бистри извори, де беше преминал по голямая част живота си, игумен на тойзи манастир, почитаем не само от околошния българи, кои го имаха като един същи отец и над коих он имаше неогранично влияние, но и от сичките други българи, кои дохождаха тамо на поклонение, тия сичките не можаха да излязат от глава му и той виждаше себе паднал в едно най-голямо злочестие.

А най-главное, че неговата съвест непрестанно го гризеше и не можеше даже и да спи! Той си думаше често в себе си: как аз в стари години да стана католик! Какъв отговор ще давам богу! Папата и кардиналите насъне го гонеха като едни страшни злотворници вещици и тъй он нямаше никакво спокойствие, ни телесно, ни душевно!

Дядо Йосиф се нахождаше в това жалостно състояние, а агентите на пропагандата полагаха сичката си деятелност чрез органа си кого издаваха в Сан-Бенедето в Цариград и чрез скитниците си, коих бяха пустили по сичка България и кои повеч бяха емигранти Поляци, разтръбяющи чи сичко веки е свършено и че за малко време не ще остане българин, кой да не влезе в кошарата на свети Петровий наместник!

Комитет нов се състави в Парис, под името Българо-католишки комитет, но състоящ се от емигранти поляци и от някои си побожни от ултрамонтенская партия французи. Работата порасте, достигна чак до Парис! Помощи, числа знаменити, се събираха от тойзи комитет за мечтайните новообратени в католичизма три и половина милиона българи!

Народа же български, далеч от да се поколебае в такива разорителни за народността му мисли, следваше си борбата с гръко-фенерското свещенство и с неколцина от отчаяните и заблудените българи, кои подкупени с количества от пропагандата бяха се прилепили при нея и съдействуваха й. Но тии, за добра чест българскаго народа, не бяха някои си знаменити и важни лица, щото да могат да повлекат подире си част поне от народа. Тии се състояха от няколко си недобро-възпитани и развратни человеци, от няколко си банкрути (михлюзи) и от няколко си неопитни млади българчета, както се намират такива между сичките народи.

Главните агенти на пропагандата пазеха строго, да се не приближи някой си от добрите и истинни българи при дяда Йосифа та да му обърни ума. Но със сичкото това строго пазене някои си родолюбци успяха, та се приближиха.

Дядо Йосиф едвам дочека такова едно нещо и тутакси реши да побегне и зареже католиците. Подир едно размишление дали в Сърбия или в Ромъния да бяга, намери ся за по-неопасно да бяга в Русия. Един ден дядо Йосиф, като съблечи патришките си дрехи и като събра сичките папски документи, султански берати и други работи, що имаше, гуди ги в една проста торба, облече си старото калугерско расо, зе си тояжката в ръката и отиди право в парахода, кой беше готов да тръгне за в Одеса, де и благополучно достигна. Оттамо той написа оправдание си пред народа,

иска прошка за погрешката си и изказа сичките лукавщини с които го бяха измамили пропаган-дистите. Това оправдание ся напечати в повременое съчинение „*Български книжици*", кое се издаваше тогава в Цариград.

Пропагандата остана замаяна, като че бе ударена гръмом! Тичаха насам, тичаха нататък агентите и да търсят патрика си, но той беше веке далеч и неприближаем за тях! След малко време извадиха едно друго лице, съвсем непознато от българите, именем Арабаджийски!? Но смъртоносний удар веке бе даден за пропагандата и българите нямаше веке що да правят върху това освен едно ничтожно презрение.

Някои си младежи, кои бяха се приближили при тая пропаганда, оттеглиха се и дойдоха пак в недрата народа си, като признаха, че са се излъгали като человеци. Народа ги прие с братска любов.

Вестника же „България", кой се издаваше от езуитите в Сан-Бенедето за тая цел, следова еще малко време и престана. Само мнимий му редактор, който се четеше уж и за първи двигател на тая злочеста пропаганда, оста католик и до днес, покатоличи и една българка, дъщеря едного отпадника попа, кого отодавно еще бяха изгонили българите от Сливен за развратното му поведение, и я зе за жена. Той преди няколко време, като свърши сметките с пропагандата, вкоренен в злото си към българский народ, издействува се пак чрез езуитите, та се изпроводи за явен спионин турски в Свищов да прегледва кой минува оттамо и какви книги се вносят в България и други гнусни предателства. Той е днес един от най-черните предатели и е изгорил толкова невинни человеци досега! Но и той ще се умори един ден в злото си.

Родолюбивите свищовци не търпят такива петна (лекета) помежду си. Самата утеха за българите, че той **не** е и чист българин. Такъв биде конеца на езуитская пропаганда в България.

2.10.16. СТАТИЯ ОТ ГЕОРГИ РАКОВСКИ
Смърт и погребение на унията в България
7 ноември 1861 г., Белград

В: *Раковски*, Георги Стойков. Съчинения.
Т. 2, Публицистика.
София: Бълг. писател, 1983, с. 383–384.

Отколе не сме говорили за йезуитская зараза, коя папищашите ищаха да въведат и в наше мило отечество. Причина на това мълчание беше, че нямаше веке що да се говори!

Йезуитската брадва удари на камък в България! **Покойний дядо Йосиф** даде смъртоносен удар на тая сбирщина, като стана и той бедний жертва, далеч от месторождение си, между чужди хора немил и недраг!

Подир дяда **Йосифа** умира в тъмница затворен **Николчо Евтимов** от Габрово, най-деятелний орган на тая пропаганда.

Миркович зарязва и уния, и йезуити и отива в **Бесарабските** български колонии в Молдава да стане лекар в **Болград**.

Ваклидов, редактор на лъжовния им вестник, кого издаваха български в Сан Бенедето, зарязва редакторство и дохожда в Браила с препоръчителни писма до браилските родолюбци българи да му намерят някоя си работа да може да живее.

Най-после остава **Цанков, пусти Цанков**! И той, горкия, приема да стане негде си в България даскал и ето го и него в Трявна да постъпи в това звание. Сега в Сан Бенедето остават си пак йезуитските дервиши самички!...

Ето българска уния на какво зло налетя! Българските глави истина, че били корави. Не вземат нито от обещания, нито от папски благослови, нито от индулгенции, нито от пашапорти за в рая: лошави хора! Не щат и в рая да влязат!

Нямаме никакво съмнение, че тейзи наши братя българи, разбравши злото, в което можеше да попадне милий ни народ с вероизповедний раздор, нямаме, казваме, някакво съмнение че тии са се от все сърце веке оставили от йезуитските планове и че оттук нататък ще бъдат истинни родолюбци българи и ще се трудят за в полза беднаго ни народа, а най-паче сега, като с преселението искат неприятелите ни да го разорят съвсем.

Дано най-после нашето несъмнение излезе основно!

2.11. ИЛАРИОН МАКАРИОПОЛСКИ И БЪЛГАРСКИЯ ЧЕРКОВЕН ВЪПРОС

2.11.1. УСИЛИЯТА НА КАТОЛИЧЕСКАТА ПРОПАГАНДА

В: *Иларион Макариополски*, митрополит Търновски 1812–1875. биографични спомени и статии за 50 год. от смъртта му. под ред. на М. Арнаудов. София: К-т „Иларион Макариополски“, 1925, с. 191–198.

Турското правителство, което посреща по-скоро симпатично, отколкото равнодушно черковната разпря в тая ѝ фаза (след 3 април 1860 г.), стои известно време на страна, наблюдавайки развоя на събитията. И когато то не вижда да настъпва желания изход, намесва се открито, за да ускори развръзката. То не е против разцеплението на българи и гърци; но то стои под известни чужди влияния, които биха предпочели унията пред самостойната българска черква. Ето защо, на край, то излиза от резервата си и косвено иска да застави българите да признаят върховенството на папата.

Аали паша, министър на външните работи и култа, твърде хитър източен държавник, предлага на Илариона да направи заедно с българските първенци едно посещение на Патриарха и да му изкаже своите почитания, като на свой духовен началник. Той е убеден, че това едва ли може да стане. И той разчита на психологическия момент, когато българите ще предпочетат наместо позорно отстъпление – унията, с всички нейни изгледи за национален триумф. Това би било и в интерес на Портата. Задоволени аспирациите на българите в тая смисъл, естествено тия престават да бъдат русофили и оправдание за русите, в интервенциите им по дипломатически или военен път; и, освен това, българите стават културни васали на една държава, Франция, която не преследва никакви териториални придобивки на Балканите, държейки здраво за целостта на турската империя. В услугите на тая туркофилска,

католишка и противоруска политика, и като помагачи на Франция, идат и поляците.

Изтъкнахме вече по-рано връзките на полските емигранти в Турция, и особено на Чайковски, с нашите народни водители, Неофит и Иларион. Когато тези връзки не дават никакви резултати, пропагандата подиря други, по-удобни агенти между българите. И тя не закъснява да ги намери. Защото нейните аргументи, национално-политически главно, могат да пробудят надежда за по-добра съдба на българското племе и внасят радост в покрусените български сърца.

Илюзиите, създадени от делото на 3 април, рискуват да се разбият, колкото се отнася до хора с известен темперамент и с известен умствен склад, ако не се направи тая смела диверсия, способна да донесе изведнаж всичко. Православието е за тях, нетърпеливите политици, без дълбоко значение, и вероизповедните тънкости не могат да ги въздържат от присъединение към един фронт, все пак християнски, на който в техните очи стоят решаващи сили, папата, католишка Франция и голям дял от средна Европа.

Ако трябва да се прави избор между Русия и Патриаршията, от една страна и Франция и унията, от друга, този кръг дейци се обявяват в полза на Запад, твърдо убедени в това, че Изток им готви само робство или унижение. Те съвсем не държат, като другия кръг, около Илариона, на вярност към миналото и на расова солидарност, които не могат да се жертвуват заради временни недоразумения.

Чайковски е хвърлил своята мрежа между българите и организува заговор против Русия. Той е насърчен за това от високо място, той действува в съгласие с кабинета на Гизо във Франция и под прекия надзор на княз Чарторижски, глава на полската емиграция във Франция.

В стaранията си да стегне полско-турското сближение, продиктувано от еднаква опасност за двете страни, Чайковски работи неуморно и търси сътрудници главно между българските еснафи и някои наивни интелигенти. Редица обстоятелства му идат на помощ, и особено толерантността на турското правителство към униатите и умишленото протакане на обтегнатите отношения между Патриаршията и българска черковна община, от страна на Портата.

Работата достига до там, щото, ако вярваме на Бурмова, и някои по-благоразумни водители на българското движение не са против преговори с папата, за да се заплаши Патриархът и ускори признаването на независима българска йерархия.[185] При тоя драматически подвижен

185) Т. Бурмов, *Българо-гръцката църковна разпря*, 143, 146. Бурмов говори за „тайното съдействие, което дадоха на речените агенти (на папството) две от ръководещите в православния стан лица, а именно Иларион Макариополски и Христо Тъпчилеща, с цел да се даде по-голям вес на желанията на българския народ..."

П. Карапетров, *Сбирка от статии*, 174, отива по-далеч: „Всичкото българско духовенство в Цариград, включително владиците Иларион и Авксентий, беше се съгласило да стане съглашението с римо-католишката черква, а така също бяха се съгласили и старите български търговци и първенци... Обаче, като се научил за станалото (присъединяване на българите към унията през декември 1860 г.), руският посланик в Цариград, княз

ход на мисли и настроения един едничък случай стига, за да се вземе решение.

Като независим йерарх, Иларион бил ръкоположил в Цариград, по искане на гражданите от Балчик, един свещеник за тяхната черква; и този свещеник си вършал вече службата. Но варненския владика наредил да се закара той вързан в Патриаршията. Свещеникът сполучил да избяга от затвора си, скрил се в Сан-Бенедето и приел католицизма; така той се спасява от всякакви преследвания.

„Това обстоятелство, бележи Бурмов, разтълкувано и обяснено, направи силно впечатление на настроените в полза на унията прости умове. Агентите на пропагандата се възползуваха с него, за да ускорят денят на провъзгласянето й."[186]

На 18 декемврий 1860 г., неделен ден, една тълпа българи от няколкостотин души[187], въпреки проливния дъжд, потегля за дома на папския нунций в Цариград, архиепископ Брунони, за да му подаде

Лобанов, тутакси побързал да извести на българските владици и първенци да не приемат унията, ами да протестуват против станалото вече съединение с римо-католишката черква, защото той щял да настои пред Високата Порта да се даде на българите независима от патриарха и от папата йерархия. Българските владици и първенци повярваха руския посланик и послушаха съветите му".

Така и Сл. Миларов, *История на бълг. народ* (1885), 176, 171, приема, че след прогласяване на унията дори Иларион клонял да мине към нея, като единствено спасение от Патриаршията.

Трудно е да се твърди категорично за или против това разкритие на първите двамина летописци, тъй като мемоарите им излизат след смъртта на визираните лица. Макар субективната правда на Бурмова и на Карапетрова да е изобщо над съмнение, обективният ход на работите едва ли е всякога вярно улучен, и пристрастие, или неосновотелно подозрение, не е изключено. Ние знаем едно положително: че Иларион осъжда веднага унията. Какво е таил в душата си по-рано, какво е очаквал от унията и какво го е разубеждавал Лобанов, това може само да се предполага; историческо достоверно няма нищо на лице. Разбира се, не е принципиално изключена една временна еклипса на някои вожди от лагера на православието, отчаяни и под натиска на мощни афекти на еснафа, спечелен отчасти за унията; но скоро идва и опомнянето.

Вън от тези вътрешни перипетии, от тези душевни бури и променчиви настроения, – неподатливи вече за точна анализа поради липса на документи, – има още едно сигурно: писмото-изповед на Илариона от **март 1869**, което, макар и тенденциозна защита, е все пак надежден извор. Като говори, как част от народа бил тласнат в обятията на унията поради упорството на Патриаршията, Иларион добавя: „Аз не преставах и словом и делом, с писма и с увещания, и частно и публично да се подвизавам, да възвърна в недрата на православието заблудените, което и сполучих с божията помощ, а за награда на пламенната тази ревност патриарха Йоаким ме осъди на низложение". *Периодич. списание*, кн XI–XII (1876), 17.

186) Т. Бурмов, ц. кн. 144.

187) Докато Т. Бурмов, ц. кн. 146, говори за „стотина-двеста души", П. Карапетров, ц. кн. 170, също свидетел на станалото, наброява „повече от две хиляди души". – За приемане на унията на 18 декемврий 1860 г. вж. отчета в *Български книжици* 1860, декемврий, кн. I, 396 нт., както и Д-р Г. Миркович, *Униатското движение по черк. въпрос*. Сливен 1897.

едно заявление, с което се моли от папата подновяване на българската йерархия, унищожена от гърците, при условие, че славянски език и старите обреди ще бъдат запазени.[188]

Начело на тоя народ стоят духовните лица: архимандрит Йосиф Соколски, игумен на Габровския мънастир, дяконът му Висарион, от същия мънастир, архимандрит Макарий, хилендарски таксидиот в Самоков, поп Тодор от Видин, свещенник при българската черква в Цариград, поп Димитър, избягалият балчишки свещенник, и още няколко други свещенници, и светските лица: Драган Цанков, редактор на в. *България*, **Д-р Георги Миркович,** Манол Иванов от Стара Загора, Никола Евтимов Сапунов и търговци от Бал-капан.

Папският представител, подготвен от по-рано и заобиколен от своя клир и арменокатолишкия патриарх Хасун, изслушва заявлението и устната просба на делегацията, след което обещава да посредничи пред папата за приемане на унията.

„Българският народ желае, щото подновяването на неговата каноническа независима йерархия да се извърши под покровителството на светата западна римска черква, която в старо време е припознавала българската йерархия за каноническа и независима".

Тия думи на заявлението са последвани от просба, да призове папата французкия император да посредничи пред Портата за признаване на новата българска йерархия, и от друга просба, да благоволи французкото правителство да вземе под своето покровителство българския народ в отоманската държава. Още същия ден арменокатолишкият патриарх съобщава на Портата за акта на българската уния, и на другия ден министърът му отговаря, че правителството ще признае официално българската униатска община в Цариград.

Архимандрит Макарий бива тогава назначен от монсиньор Брунони за привременен духовен началник на тая община, и на 25 декемврий става тържественото освещаване на униатския храм, – една сграда на Галата, отстъпена от някой си богаташ арменец на турска служба, – в присъствието на българи поляци, маджари и други католици. Чайковски честити по тоя случай на първенците българи за избавата на българския народ от гръцкото духовно иго. И няма край радостта на униатите от тоя нечакан успех на пропагандата им, добила много по-голямо значение, отколкото те са предполагали.

Отпор на българската община в Цариград. – Когато се разчува в Цариград за демонстрацията на униатите и за постигнатото съгласие с папския представител, веднага в метоха на българската черква бива свикано голямо събрание. В него, на 22 декемврий 1860 г., стават бурни разисквания: касае се за целостта на българския народ и за съдбата на българската черква.

В трудното положение, в което се намира въпросът за независимото ни духовенство, постъпката на униатите означава едно насилствено скъсване с вековни традиции и една политическа ориентация, която хвърля в съмнение по-трезвените привърженици на източната черква и славянофили по душа.

188) Текстът на заявлението във в. *България*, бр. 92 от 23 декемврий 1860. Срв. П. Карапетров, ц. кн. 471, и Т. Бурмов, ц. кн. 147.

Обсъдено положението, събранието, в което присъстват Иларион, Авксентий, Николи Минчоглу, Димитър Гешов, Хр. Тъпчилещов и множество търговци и еснафи, натоварва избрани лица да редактират едно възвание към българския народ. То излиза отпечатано на особени листове, поради липсата на вестник, който би го поместил. И в него се заявява:

„Здравата и голямата част на народа стои вярна на народната си вяра и постоянствува в решимостта си, да добие със законен и честен начин онова, което желаем."

Постъпката на хората около *Латиния* (т. е. в. *България*) е постъпка на хора без характер." Кои са те? Възванието ги обрисува в няколко черти, без да щади морала им.

Това са „лъже-българинът" Цанков, „човекът без вяра" Д-р Миркович, три пъти фалиралият М. Иванов, познатият на габровци Н. Сапунджиев, глупавия Ст. Жейков и измамникът Иван Клинката, подлъгал абаджиите.

„От два-три месеца насам тези безсрамии хора непрестанно са ходили да смущават умовете на еснафите", и най-после спечелили с обещание за пари поп Тодора и калугера Макария, увлекли 150 души народ и обявили папищашкия акт на 18 декемврий. „Народът е чист от това безчестие."

Независимо от това възвание, на 1 януарий 1861 г. Иларион и Авксентий излизат с едно пастирско послание. Тук те захвалят твърдостта на съотечествениците си, неподдаването им на патриаршески закани и на католишки увещания, с думите:

„Крепки в светата вяра на отците си, вие не обърнахте внимание нито на интригите на речените гръцки архиереи, нито на злобните укори върху светото учение на нашата източна черква и лъжливите обещания на папските проповедници – йезуитите."

И те заклеват, с горест в сърцата си за падението на някои българи:

„Не се увличайте по примера на отчаяните и безверните, по примера на простите и неразбраните, за да не налагаме без причина самоубийствена ръка върху нашия окаян народ… Във всички вас гори, както е известно, желание за народна йерархия. Това висше желание е свето; но каква ще да е тази независима йерархия, която вие би приели чрез съобществото си с йезуитите, когато те турят условие – народът да си промени вярата."

Те предпазват и срещу заблудата, че папата не щял да бута обредите на българите.

„Вярата не е в обредите, а е главно в догмите; а онези, които приемат папската уния, задлъжават се папските догми за свети да имат…"

След толкова страдания за вяра, нима сега ще се посрами българският народ, когато султанът е заповядал свободната изповед на всяка религия и изкореняването на всяка несправедливост? Далеч от нас тоя срам – и нека всички вървим „по път, по който досега сме вървели", за да спечелим с търпение и чрез милостта на султанското правителство своето нравствено право.

Иларион развива трескава дейност, за да отстрани разкола, и чрез това си спечелва доста хули от органа на униатите, *България*. Веднаж тия се борят дори честити, гдето не отишел при тях опасният човек.

„Един човек такъв, какъвто е г. Иларион, щеше да бъде, – нека употребим евангелската дума, – един вълк в нашата мандра." Разбира се, този вълк би се превърнал изведнаж в нещо по-симпатично, ако речеше да мине към лагера на хулителите си. Не напразно те са му придворвали тъй дълго, без да го спечелят. Но той няма да се разколебае от козни и нападки и ще държи високо факела на народното движение.

Атакуван от вси страни, гледан накриво и от турските властници, и от католишката пропаганда, и от руския пълномощен министър (княз Лобанов-Ростовски), който е изцяло в услугите на Патриаршията, Иларион не се разколебава в чувствата и във вярата си. Никога той не е бил в тази мяра решителен борец за съвест и народност, както тъкмо в този момент на черковната разпря.

На 1 януарий 1861 г. в метоха става ново събрание, едно от многото, държани тогава, – под председателството на Илариона. В него се взима становище по предложението на Портата, да направят българските черковни и светски първенци посещение на Патриарха, след което тя да назначи смесена комисия за изравнение на спора. Събранието отхвърля това предложение като унизително за народните представители и като противно на тяхната съвест.

За да се подтикне въпросът за припознаване, в друго заседание от м. февруарий бива решено, да се изискат от българските общини в царството просби до правителството в тая смисъл. Такива просби наистина почват да пристигат в Портата и те само **дразнят униати и патриаршисти**, които, покрай другите измислици по адрес на Илариона, подхвърлят интригата, че той работи „за сметка на тайните неприятели на българския народ и на отоманската империя" (в. *България*).

2.11.2. ТЪРЖЕСТВО И ПРОВАЛЯНЕ НА УНИЯТА

В: *Иларион Макариополски*, митрополит Търновски 1812–1875.
биографични спомени и статии за 50 год. от смъртта му.
под ред. на М. Арнаудов.
София: К-т „Иларион Макариополски", 1925, с. 217–221.

Унията, провъзгласена през декемврий 1860 г., не може да се похвали с особени успехи. Осъдена от Илариона и съмишлениците му, осмивана и хулена от Раковски, отхвърлена от народа в голямото му множество, тя рискува да издребнее до един незначителен епизод в черковното движение. За да внесат малко движение в пропагандата и за да използуват възбуждението на духовете след низвержението на Илариона и Авксентия, католишките агенти намислят да издействуват от папата назначаването на един униатски патриарх.

Изборът за тоя сан се пада на архимандрит Йосиф Соколски, игумен на Габровския мънастир и някогашен приятел на Неофита Бозвели. И на 15 март този български архиерей, придружен от Драган Цанков, Д-р Г. Миркович, дякон Рафаил и началника на лазаристите, Борѐ бива изпратен за Рим.

Личността на Йосиф Соколски е добре позната още от мемоарите на Раковски, гдето с толкова хумор се излага историята на това униатско поклонение у папата. „Никога Рим-поп не е бил тъй смешно излъган и

тъй стидно понижен, както в тойзи случай." Един прост и почти безкнижен старец, близо 80-годишен, бива вдигнат от Балкана и заведен като важно лице във вечния град, за да бъде ръкоположен за българо-католишки патриарх от наместника на Св. Петра.

Полският комитет за пропаганда поема разноските по пътуване на посолството и тръби пред цял свят, чрез европейската преса, че три и половина милиона православни българи приели вече католицизма. Героят сам едва разбира ролята си. Дошел през ноемврий 1860 г. в Цариград, да научи нещо по черковния въпрос, той гори от желание да стане владика. Защо не?

„Той знаеше, разказва историкът на черковния въпрос, Бурмов, уставът на богослужението, като петте си пръста, четеше наизуст много псалми и молитви, държеше страна в черквата, на вечерня и утрена, в пълно съзнание, че проумява и върши делото си по-добре от всички попове в Габрово... Отдавна време още той подаваше на всички мънастирски братя пример на строг пост и въздържание. През Великия пост той не ядеше по три дена, а по някога и по пет дни, и повече от петдесет години не беше турял месо в устата си."

Всичко това е в негови очи достатъчно, за да оправдае наивния му блян за слава. „Не мога вече да търпя", казвал честолюбивия старец на едного, който отивал за Цариград в 1860 г., „да гледам, че стават владици само гърците. Занеси много здраве на еди-кой-си чорбаджии в Цариград от мене и гледайте да ме направите по-скоро владика. Аз искам, като служа, да турям и аз на главата си митра. Ако би патрикът да неще да ме направи владика, отивам в Рим, да ме направи папата."[189]

Дошел в Цариград, архимандрит Йосиф вижда колко безнадеждни са изгледите му за православен владика и как много по-лесно е с помощта на униатите да постигне нескромния си идеал. Тъкмо тогава Цанков и компания се оглеждат за един подходен кандидат, който да бъде представен на папата за български патриарх.

Почтенната възраст, трогателната наивност и безграничното честолюбие на дядо Йосифа го препоръчват бързо на униатите. И на 22 март той пристига в Рим, за да бъде приет четири дни по-късно на тържествена аудиенция от папата, Пий IX. Архимандрит Йосиф прочита тогава една кратка реч на български, преведена после на французки от лазариста Борѐ, с която заявява, че българите се връщат в лоното на католишката черква и признават за свой глава наследника на Петровия престол.

Папата изказва радостта си от това решение на българския народ, а след няколко дни издава грамота, с която назначава Йосифа архиепископ (не патриарх!) и апостолски наместник на съединените българи. Йосиф е извън себе си от радост. Но той буди навред в Рим удивление с обноски и държане, и Раковски знае да разказва весели

189) Г. С. Раковски, *Български вероизповеден въпрос.* Букурещ 1864. Срв. *Съчинения*, 494 нт. Т. Бурмов, ц. кн. 159 нт. – За Й. Соколски срв. ц. ст. на Ст. Станимиров, *Известия ма Истор. дружество*, VI (1924) 91 нт.; Д-р Г. Миркович, *Униатското движение по черковния въпрос*; мемоарите на Д-р Хр. Стамболски (вж. в този Сборник, II отдел, 28 нт.); П. Карапетров, *Сбирка от статии*, 160 нт.; и *Дунавски лебед*, бр. 29 от 11 април 1861.

анекдоти за неокастрения българин, който дели трапеза с коронованн особи и забавлява сътрапезниците си със спомени за своите хайдушки години.

При ръкополагане поискали да му обръснат темето, мустаците и брадата, по католишки обред.

„Дядо Йосиф се опря, почна да вика и не даде да се изпълни това нещо на неговата белокоса глава... Старият фанатизъм се възбуди у дядо Йосифа още от обяда, гдето видя, че папата яде благо в петък! Усилването да му обръснат поне белокосото теме разяри го още повече... Той сиромах мислеше вече, че е влязъл в ноктете на сатана и страшният пъкъл бе вече отворен пред очите му, да го погълне подир смъртта му."

Завърнал се в Цариград, Йосиф бива приет от Портата като истински патриарх, и нему се отдават почести като на глава на самостойна черква (милет-баши). Но това не прави вече впечатление на българите, пък и сам Йосиф като че е разколебан в своите униатски чувства. Дали защото изпитва някакви скрупули от бойкота на голямото число българи, верни на православието и възмутени от ренегатството на бившия игумен, или защото у него заговаря носталгия за родните гори, с тяхната зеленина и прохлада, но той е силно разтъжен.

Един ден, на 6 юний 1861 г. той бива споходен от стария си другар П. Р. Славейков, един от народните представителя, дошли в Цариград. Славейков го скланя да напусне униатството и да забегне в Русия, по един план уговорен в руското посолство чрез Найден Герова, тогава руски консул в Пловдив.[190]

Дядо Йосиф завдига папския документ и султанския берат, навлича калугерско расо и се озовава със Славейкова тайно на парахода, който трябвало да замине още него ден за Одеса.

190) Че Славейков действува по указания от княз Лобанова, показва ни ходатайството на Н. Геров, руски консул, пред посланника, да бъде Славейков поощрен материално за труда си „на това поприще." Славейков имал голяма заслуга, за гдето е „содействувал всеми своими силами для убежденія всего уніасткаго духовенства възвратится к православію и все еще хлопочет, и не без успеха, для окончательнаго уничтоженія уніи Болгар с Западн. Церковію". Писмо от 13 септ. 1860 г. *Из архивата на Н. Геров* I, 898. След отдалечаването на Йосифа, Лобанов бил заповядал – по свидетелство на Н. Геров – „употребит все средства для убежденія и архимандрита Макарія възвратится также к православію". За тази цел било обещано на Макария материално обезщетение за загубата му. Н. Геров до Лобанов, 4 септ. 1861 г. *Из архивата* I, 997. В същия ден и на 21 с. м. Н. Геров докладва на княза, че Славейков успял да убеди и Цанкова да се откаже от служба на католицизма. Цанков бил дори готов да продаде вестника си и да се отдалечи от Цариград – „и как с удаленіем его унія разстроивается окончательно, то я обещал Славейкову содействіе Имп. Миссіи для достиженія этого." *Из архивата* I, 998, 999.

И пристигнал там, той изпраща едно послание до българите, в което се кае за заблудата си, отрича се от унията и съветва всички жертви на папищашките козни да се върнат в лоното на православието, за да се борят за българската независима йерархия.[191]

Тази история, разгласена три дни по-късно, действува като гръм от ясно небе върху главите на униатите. Още на 16 юний 1861 г. от унията се отказват всички свещенни лица на чело с архимандрит Макарий, а не след много време тя губи съвсем силата и привържениците си, така че и сам Цанков трябва да се оттегли, като спре и издаването на католишкия печатен орган, в. „България".[192]

2.12. БЪЛГАРСКИЯТ ЦЪРКОВЕН ВЪПРОС И ВЕЛИКИТЕ СИЛИ

В: *Генчев*, Николай. Българско Възраждане. 2. изд. София: ОФ, 1981, с. 221–230.

2.12.1. БЪЛГАРСКИЯТ ЦЪРКОВЕН ВЪПРОС В ПОЛИТИКАТА НА ВЕЛИКИТЕ СИЛИ

Най-активно в гръцко-българските отношения и след Кримската война се намесва руската дипломация, която продължавала да се придържа към **архаичния канон за единство** на християните в Турция под върховенството на Цариградската патриаршия. В една официална записка от 1858 г. са посочени основните начала на руската източноцърковна политика:

[1.] Русия защищава навсякъде Цариградската **патриаршия**,

[2.] тя **не ще допусне** в никакъв случай независими и отделни от Патриаршията църкви в Европейска Турция. В същото време записката предвижда

191) Т. Бурмов, *Българо-гръц. църк. распря*, 227; Раковски, *Съчинения* 197. В. Теплов, *Греко-болгарскій церковный вопрос*, 48, разказва как Йосиф Соколски, като бил изведен от П. Славейкова, пристигнал с един каик в Буюк дере, лятната резиденция на руския посланник, княз Лобанов-Ростовски. Соколски паднал на колене пред посланника и с разкаяние искал да бъде спасен от йезуитите. Посланикът го посъветвал най-напред да съблече облеклото си на католишки прелат, поръчал да го облекат в дрехите на дякон Акакий, който имал същия ръст, и след като Соколски отново молел да бъде спасен от ногтите на католишкото духовенство, Лобанов предложил: „Днес имаме поща и подир един час ще дойде руски параход, който заминава за Одеса. Ако Вашето разкаяние е искрено, то нищо не Ви пречи са се качите на парахода и тутакси да се отправите за Русия." Подир минута размишление Соколски приел предложението. Всичко станало тъй бързо и тъй ловко, щото униатите едва след три дни разбрали истината.

192) В писмо от Киев, 26 август 1866 г., Йосиф Соколски разказва своята история от 1861 г., като е обръща към българския народ с увещание, да се пази от унията. *Време*, бр. 17 от 3 декемврий 1866.

[3.] да се **окаже** съдействие на славяните да подготвят свой **духовен клир**. Тази теза се опирала на принципа за защита на православието – официалната руска идеология.

[4.] В новата обстановка тезисът за православното единство влязъл вече в остро **противоречие** с *националния* принцип. По този начин *царската политика* се **противопоставила** на българските национални домогвания, а това силно накърнило нейното влияние в България и дало възможност на западните държави да засилят религиозно-прозелитичните си действия в Ориента.

След акцията на 3 април 1860 г, руските дипломати и политици разбрали, че се отива към окончателен разрив между Патриаршията и българите. Именно поради това те започнали

[5.] да търсят **компромисни** решения. Сред официалните среди в С. Петербург и Москва се оформят **три** различни разбирания за подхода към българския църковен въпрос. **Славянофилите** Александър II и някои по-далновидни духовници, уплашени от униатското движение настоявали да се заложи на *българите*. Една група начело с княз **Горчаков** смятала, че трябва да се следва пътят на помирението и компромиса. Но и през заключителния етап на църковното движение все още най-силно влияние имали **прогръцки** настроените консерватори начело с оберпрокурора на св. Синод граф **Д. Толстой**.

При тази постановка на българския църковен въпрос, сред руските политически върхове през **1864 г.** за посланик в Цариград бил назначен генерал *Н. П. Игнатиев*, за който един френски дипломат пише, че Русия едва ли би могла да намери по-способна и енергична личност, която да защищава нейните интерес на Изток.

[1.] Новият руски посланик възприел по църковния въпрос курс на **помирение** чрез компромис между двете враждуващи страни,

[2.] като се **придържал** в старата доктрина за *единството* на християните под егидата на Патриаршията.

[3.] Неговите **отстъпки** пред българските искания, когато движението придобивало силен размах или когато българите обръщали очи на Запад, плод на помирителната му линия, са резултат от **промяната** на тактиката, а **не** на източноцърковната доктрина.

[4.] Главната грижа на Игнатиев била да се **отблъсне** западното религиозно влияние в България, което повече от всичко плашело *руската* политика. В тази област били съсредоточени средствата и дипломатическите усилия на руския генерал.

И така чак до решаването на българския въпрос през **1870 г.**, пък и след това, *царската* дипломация в Цариград *не могла* да **излезе** извън рамките на традиционната си политика. Изключение в това отношение правят само усилията на пловдивския вицеконсул Н. Геров, който имал големи заслуги за туширане на крайностите.

От слабостите на царската дипломация се възползували западните държави Англия, Франция и Австро-Унгария, които сметнали, че българо-гръцкият църковен конфликт им предлага удобен случай да **откъснат** българите от руското влияние, да разширят своето въздействие сред турските християни, като използуват завоюваните позиции, за да предотвратят евентуални усложнения, които биха заплашили целостта на Османската империя.

Най-точно е определил целите за западната църковна политика **граф Андраши**. Според него приобщаването на българите към *католицизма* би изменило коренно аспектите на Източния въпрос.

В българо-гръцкия спор активно се месела английската дипломация. Нейните действия се определяли от генералната английска стратегия – запазване на целостта на Турция. От друга страна, те имали за цел да подпомогнат разпространението на протестантските мисии в Ориента.

Непосредствено след войната *английските дипломати* разглеждали българския въпрос в духа на Хатихумаюна. Но когато през 1860 г. българското движение заплашило вътрешния мир в Турция, английският посланик в Цариград Хенри Булвер поискал категорично от Високата порта да **удовлетвори** *българските искания*, за да се **предпази** от опасни усложнения. Независимо от интимните съображения на английската политика Англия единствена от големите сили подкрепила **радикално** *българските искания*. При нейното влияние в Цариград това имало важно значение за определяне на турската позиция и за благоприятното разрешаване на българския въпрос.

Английската дипломация за разлика от Франция разбрала също и безсмислието на прозелитизма[193] сред православните християни на Изток. Именно поради това тя **не залагала** така много на *протестантските* **мисии** както Франция на католическите. Но все пак с нейно съдействие след войната в България се настанили първите протестантски мисионери. Те успяват да създадат няколко малки общини в Шумен, Търново, Пловдив, Стара Загора, София, Битоля, Самоков, Банско.

През **1863 г.** протестантите открили в Цариград прочутия *Робърт колеж*. Протестантски училища за момичета и момчета били отворени в Пловдив, Ст. Загора, Солун, Битоля.

Със средствата на *Евангелийското* дружество в Цариград били издадени голям брой книги на **български** език, предимно с религиозно-етично съдържание. В продължение на десет години протестантския мисионер **Баингтон** редактирал и разпространявал в. „Зорница". Но, общо взето, българите, предани на своята вяра, останали равнодушни към протестантските проповеди, като в същото време се възползвали от протестантските училища, за да получат по-високо и модерно образование.

След Кримската война много дейно в източноцърковните отношения се намесва католическият Запад и преди всичко Франция. Политиката на *Франция* се блазнела от мисълта, че чрез католическите мисии в Турция може да закрепи влиянието си в Ориента и да изтласка Русия.

Главното оръдие на тази политика остават католическите мисии и основаната в Париж няколко дни след Парижкия договор „Фондация на източните училища".

След войната бързо се увеличават броят и средствата на католическите мисии, главно от ордена на *лазаристите*, предназначени за действие в България.

193) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Прозелитизъм (от *прозелит*, на латински: *proselytus* „обратѐн", на гръцки: *προσήλυτος* „обратѐн, намерил своето място") е течение в религията, което се стреми да разпострани и разпростре своето учение и да привлече, т.е. да обърне в лоното на своята вяра хора извън паството си.

Това са традиционните мисии в Цариград и Солун и откритите опре 50–60-те г. мисии на лазаристите в Битоля, на асомисионистите от Ним в Одрин и Пловдив. Тези мисии заедно с многобройни женски благотворителни групи, поддържани от Франция, си поставили за цел да привлекат български младежи и девойки и да ги подготвят в своите училища като бъдещи мисионери на католицизма. В същия дух действували и мисиите под австрийско покровителство в Пловдив, София, Никопол, както и полската мисия на ордена „Възкресение Христово", настанена в Одрин през 1863 г.

Наред с мисионерското действие още в хода на войната френските *лазаристи*, ръководени от енергични пастор **Еужен Борè**, започнали тайно да *подготвят* бъдещото **униатско** движение. По тяхно внушение през **1854–1856 г.** в Цариград се сформирал кръг от българи начело с *Драган Цанков*, който поема пътя на униатството.

През **1859 г.** в Цариград със средствата на лазаристите била открита *униатска печатница*. Под редакцията на Др. Цанков започва да се издава в. „България", орган на българските униати. Около редакцията на вестника се оформя униатска община. Така били създадени организационните предпоставки за започване на униатското движение.

Първи опити за уния, нещо като проба и генерална репетиция, се прави в **Кукуш** и Дойран през **1859 г.** Като използували острите противоречия на местните общини с гръцкия владика, католическите мисионери успели да привлекат няколкостотин българи, които отправили официална молба до папата да ги приеме в лоното на римската църква, но като се запази източният обряд и българският език на богослужението.

Кукушкият опит накарал мисионерите и водачите на унията да преминат към действия в цялата страна. На **18 декември 1860 г**. около 120 българи начело с Драган Цанков подписали от името на 3000 свои сънародници **акт** за преминаване под духовната власт на римската църква. След акцията на 18 декември били създадени няколко униатски общини в Одрин, Пловдив, Кукуш, Битоля, София, Казанлък и други градове, които през 1860 г. успели да привлекат около 15 000 привърженици.

Начело на българската униатска църква папата ръкоположил още през същата година архимандрит Йосиф Соколски.

Първите успехи на унията в България предизвикали големи надежди сред западния католически свят.

В Париж бил създаден „Комитет за подкрепа на българската уния".

В Италия е открита подписка за нейното финансиране.

През 60-те години на Запад били издадени няколко книги, посветени на България.

В Цариград бил учреден координационен съвет по въпросите на унията начело с апостолическия викарий Брюнони, който имал за задача да ръководи непосредствено униатското движение в България.

Френската политика, без да се меси пряко, подкрепяла движението с всички средства. Под предлог, че защищават свободата на съвестта, френските дипломати в Цариград склонили Високата порта да признае официално българската униатска община. Те, особено пловдивският *вицеконсул Шампоазо*, се заели да **ангажират** някои от известните български владици като **Иларион** или пък авантюристите **Доротей** Софийски и Хрисант Одрински да застанат начело на движението.

Но надеждите на Запада и усилията на френската дипломация отишли напразно. Много скоро поради енергичната съпротива на българското духовенство начело с Иларион Макариополски, поради контрадействието на Русия и поради грешките на мисионерите униатското движение **угаснало**. **Непоправим** удар на това движение нанася „аферата Соколски", т.е. отвеждането на примата на българските униати **в** Одеса през лятото на **1861 г.**

След този акт въпреки усилията за спасяване на унията с назначаването на **Рафаил Попов** за глава на българските униати през 1866 г. движението постепенно замира. Католицизмът в България претърпял през 60-те години неуспех. Отново, както и преди унията, останали само традиционните католически гнезда на павликяните в Пловдивско и Никополско.

Официалната френска позиция в българо-гръцките църковни отношения се съобразявала с интересите на униатското движение.

През 50–60-те г. *френските дипломати* в Цариград, които непрекъснато се занимавали с църковния въпрос, държали за **запазване** на властта на *Патриаршията* и поради това, макар и по различни съображения те **действували** съвместно с **руското** посолство.

Целта на френската дипломация в случая е ясна – като разгаря противоречията между българите и Патриаршията, да може да разширява периметъра за разпространението на униатството, което се проявявало не като осъзнато религиозно движение, а като реакция срещу гръцката неотстъпчивост.

Но от средата на 60-те години **френската** и **австрийската** дипломация променили своята позиция и макар и колебливо, застанали на *българска страна*. Към това ги подтикнал провалът на католическата пропаганда и стремежът им да **дискредитират Русия**, която все още продължавала да се придържа в тезиса на православното единство.

Промяната във френската и австрийската позиция показва още веднъж, че политиката на великите сили във всички случаи се съобразявала единствено със собствените си интереси. Българските водачи трябвало да лавират в сложните лабиринти на тази политическа джунгла и след многобройни компромиси да се домогват до крайната цел.

Така през **50–70-те г.** на фона на могъщото църковно движение се заражда и българската национална политика, израстват първите признати представители на българската нация, които трябвало да регулират нейните отношения с Турция и Цариградската патриаршия, с европейските велики сили. От този пръв пряк контакт на българите с „голямата политика" кристализират окончателно различните течения и партии в църковно-националното движение.

Първата, най-силна и влиятелна групировка в църковното движение е „партията" на националното действие. Тя има двама големи водачи – **Иларион Макариополски** сред духовниците и д-р **Стоян Чомаков** сред гражданските лица.

Опирайки се на масовото народно движение, на спонтанно изразената народна воля, тази партия защищавала отначало докрай българските интереси. Тя отхвърлила категорично както тезата за единството, така и прозелитичните домогвания. Националната партия се ползувала с подкрепата на цялата нация, на общините, на радикално

настроената българска интелигенция, на революционната демокрация. Силно влияние върху нейните схващания оказвала екзалтираната патриотична позиция на Г. Раковски, защищавана на страниците на в. „Дунавски лебед", намерила израз в неговия химеричен план за създаване на „Българска национална християнска държава", откъсната както от Източната, така и от Римската църква.

Втората групировка е на **умереното** действие. Тя застъпва тезата, че българският въпрос трябва са се реши чрез преговори и отстъпки, като се избягва разривът с Патриаршията. По същество това течение отразява компромиса между българските домогвания и руската политика и представлява русофилската партия в национално-църковното движение. Начело на „умерените" стоят проруски настроените български дейци като **Н. Геров**, **Т. Бурмов**, за известен период и **Ал. Екзарх**. Привържениците на това течение са ръководителите на Одеското българско настоятелство и на Добродетелната дружина. Към него гравитира и П. Р. Славейков, макар че много често той се проявява и като привърженик на партията за независимо национално действие.

Третата групировка се представя от **туркофилите – Г. Кръстевич**, братя **Тъпчилещови**, **Иван Хаджипенчович**, редактора на в. „Турция" **Н. Генович** и др. Те също са за независима българска църква, но смятат че целта трябва да се постигне чрез умерени, легални действия, които да покажат на Високата порта, че срещу верноподаничеството българите имат право на компенсация. Това фактически е една „политическа опашка" на противоречивите начинания на **Али** паша и на Високата порта.

Четвъртата групировка е на **западняците**. Те смятали, че българският въпрос може да се реши най-удачно със съдействието на Запада (униатите на Франция и Австро-Унгария, протестантите на Англия и САЩ). В тактическо отношение те са привърженици на **прозелитичното** действие. В тези среди има много различни настроения. Само малка част от тях били искрени привърженици на католицизма или на протестантството. Повечето смятали, че чрез унията може да се упражни ефикасен натиск върху руската и патриаршеската неотстъпчивост и да се ускори църковната независимост.

Но всички тези течения заедно с техните разновидности имат една **обща черта**. Обединявал ги българският патриотизъм, желанието да решат църковния въпрос в интерес на българската нация. Разбира се, разделянето на българските политици и на интелигенцията в това първо масово национално движение е явление със сериозни последици. То не било предизвикано от различни социално-политически мотиви, тъй като хора от една и съща среда действуват в противоположна посока, а се определя от влиянието на великите сили, от тяхната конкуренция за надмощие в българското национално движение. Така в най-ранните часове на българската буржоазна политика влиянието на великите сили става фактор, който по-нататък често ще определя българското политическо развитие.

В случая обаче нито намесата на великите сили, нито борбата между различните течения, нито противодействието на Патриаршията и интригите на Високата порта можели да спрат национално-църковното движение. Неговата съдба, може би един от малкото случаи в нашата история, била решена от българския народ.

2.12.2. УЧРЕДЯВАНЕ НА БЪЛГАРСКАТА ЕКЗАРХИЯ

Тридесет и две години след първите надигания в Търново, през 1870 г. българското църковно движение достига своя щастлив завършек.

На **27 февруари** (11 март) бил издаден султански **ферман** за учредяването на самостоятелна българска духовна власт под формата на Българска екзархия. Според фермана *Екзархията* е независима **от** Патриаршията. По гражданските въпроси тя кореспондира директно с Високата порта и сама урежда своето вътрешно управление.

Член **10** на фермана определя и духовната юрисдикция на Българската екзархия, която обема **15** епархии: Русенска, Силистренска, Шуменска, Търновска, Софийска, Врачанска, Ловчанска, Видинска, Нишка, Пиротска, Кюстендилска, Самоковска, Велешка, Варненска (без град Варна и някои села), Сливенски санджак, Созополска каза, Пловдивска епархия (без град Пловдив и Станимака и някои села). За останалите области със смесено население се предвиждало да се проведе народно допитване, за да се определи съгласно предпочитанията на населението под чия власт то ще премине.

След издаването на фермана борбата между българите и Цариградската патриаршия избухва с нова сила. Висшият гръцки клир, подтикван от Гръцкото кралство, се **противопоставил** категорично на отделянето на българите в самостоятелна църква. Започнало грубо и безцеремонно преследване на екзархистите в смесените македонски епархии. Патриархът заплашил, че ще свика събор и ще обяви отцепниците за схизматици.

Българите обаче, които решавали не толкова един църковен, колкото един изключително национално-политически въпрос, не се уплашили от гръцките интриги и нападки. Те не се поддали и на апелите за помирение, а се заловили незабавно да изградят в съответствие с фермана Българската екзархия.

През **1871 г.** в Цариград бил свикан църковно-народен събор, който приел *екзархийския* устав и определил основните начала, върху които трябвало да бъде изградена българската църква. Тези начала предвиждали **съборно** управление и изборност на управителните църковни органи.

В съответствие с устава на **16 февруари 1872 г.** за пръв български екзарх бил избран видинският митрополит **Антим I** (1816–1888). Истинският водач на българската църква Иларион Макариополски бил отстранен от поста, който логиката на обществената борба му беше предопределила, поради позицията на Високата порта, внушена ѝ от великите сили, които **не** искали да имат работа с такава ярка, предана на нацията влиятелна личност.

Създаването на Българската екзархия предизвикало бурна реакция от страна на Патриаршията. Подтиквана от западната дипломация, която се стремяла да увековечи разделянето, тя отхвърлила апелите на ген. Игнатиев за помирение.

Цариградската патриаршия свикала събор, който на **16 септември 1872 г**. обявил българската църква за **схизматична**, т. е. за отлъчена от

православието. Оттук нататък вече борбата била пренесена в смесените епархии на Македония.

През **1874 г.** съгласно фермана в Скопско и Охридско било проведено допитване до народа. Установило се, че в Скопска епархия от 8698 християнски къщи само 567 пожелали да останат под властта на Гръцката патриаршия, а останалите 8131 изказали желание да минат под духовното ведомство на Българската екзархия. В град Охрид и околността му пък само 139 души поискали да бъдат патриаршисти, а 9387 фамилии категорично се обявили за Екзархията.

В резултат на плебисцита турското правителство издало берати за назначаване на български владици в двете епархии. Така завършила борбата на българите за национално-духовна и културна еманципация.

Създаването на Българската екзархия е едно от най-крупните събития в новата българска история, плод на всенародно движение, в което участвувала цялата нация под ръководството на буржоазната класа. В резултат на продължителните и организирани борби за духовно обособяване след близо пет робски века българите били признати за самостоятелен народ. В общи линии това признание съответствувало на историческите права на българската нация.

Ферманът и проведените плебисцити включили под властта на Екзархията почти всички български земи от Дунавска България, Тракия и Македония, където през Средновековието и вековете на робството живеели българи, хора, говорещи български език, където се бяха създали главните центрове на българката материална и духовна култура.

Българската екзархия е първата международно призната национално-политическа институция. Тя изиграла изключителна роля в новата българска история. Като обединила българите духовно, политически и религиозно, като се противопоставила на чуждите посегателства срещу националното културно-историческо наследство, като застанала на стража в защита на езика и вярата на българите, Екзархията способствувала във висша степен за запазване и развитие на българската нация.

2.13. УНИАТСКОТО ДВИЖЕНИЕ И ПОЛИТИКАТА НА ФРАНЦИЯ

В: *Генчев,* Николай Николов. Франция в Българското духовно възраждане
София: СУ „Св. Климент Охридски“, 1979, с. 137–200.

Беше вече показано, че **в** навечерието на Кримската война, идеята за налагане на католичеството **в** България, или за свързването на българите **с** римския двор става основна **доктрина** на източната френска религиозна политика. Тази нова концепция, ревизирала традиционните постулати на протектората, се проявява в дейността на *френските* дипломати и *полските* емигранти през средата на **40-те** години, във френската дипломатическа инициатива за възстановяване на *българската* патриаршия през **1849 г.** и в пропадналият опит за откриване на полски католически викариат в България по време на Кримската война.

В хода на войната, когато за пръв път в източните работи **Франция** придобива **преобладаващо влияние**, всемерно се активизират всички отряди на френския политико-религиозен апарат в България. Дипломатите и мисионерите преценяват, въз основа и на опита от двете изтекли десетилетия, че в трудната и деликатна униатска дейност може да се постигне успех, само ако се **заложи** на *влиятелни* среди **сред** българското общество, като се създаде едно добре организирано **ядро** от привърженици на униатската **идея**, което подкрепено от френските мисии ще подготви условията за един реален пробив. Като главен аргумент на тази акция с далечен прицел се използува непрекъснатото засилващият се процес за национално обособяване сред българите, който изостря българо-гръцкия църковен спор.

Политиката на **Русия** за запазване на **единството** на източния *православен* свят **под** върховенството на цариградската патриаршия от друга страна давала възможност на Франция да **поеме** ролята на защитник на *българските църковни интереси* и да **подготви** своята прозелетична акция.

Еужен Борѐ внимателно проучва и анализира измененията в източноцърковните работи. Още през **1854 г.** той констатира, че сред поробеното християнско население „първоначалното образование, любовта към родината и влиянието на цивилизацията са така проникнати в нравите", че е създадена благоприятна обстановка за действие. Тази мисъл Борѐ доразвива в един доклад, където констатира, че в Турция има една силна опозиция **от** гръцки схизматици и арменци, които държат за Русия. Католиците в империята подкрепят нейната политика и западните доктрини.

„Католиците – продължава Борѐ, се намират в условия по-благоприятни от всякога" и те трябва да използуват обстановката за сериозни начинания.

Все в духа на тези проучвания Борѐ изработва през 1854 г. и един цялостен трактат върху гръцката (Фотиевата) църква, където добре долавя тенденцията към **разпадане** на източноцърковното единство и възможностите за католическото проникване в Ориента и в България.

Наред с проучванията, **лазаристите** в Цариград започват да действуват много **енергично** още в началото на Кримската война, когато става ясно, че Франция няма да отстъпи този периметър на полските емигранти на Терлицки, а ще го запази за своите мисии. Отначало се правят жестове, които имат за цел да печелят доверието на българите. Така през **1853 г.** се провежда операцията с епископа Бенжамен, който отправя молба до папата да премине към католическата църква, но епископът е заловен от патриаршеската полиция и затворен в един Самоковски манастир. Борѐ успява чрез Али паша да издействува неговото освобождаване. Това окуражава няколко български свещеници да се обявяват за последователи на отцепника.

Получили славата на влиятелни пред Портата закрилници на преследваните, лазаристите очакват нови срещи. И те не закъсняват. През ноември **1854 г.** при тях се явява **Драган Цанков**, заедно с един свой приятел, за да търси помощ и съдействие за **откриване** на *българска* печатница, която да издава учебници и елементарни книги. За това желание на Цанков френските агенти сигнализират **от** Русе още през **1848 г.** Борѐ отправя молба на Цанков до Министъра на външните работи и

на култовете – Решид паша и сам отива при него, за да ходатайствува. Намесва се **патриархът Антим I**, който изкарва Цанков агент на Русия. Френското посолство се изплашва от скандала и отказва да подкрепи акцията на Борѐ.

Провалът с печатницата **не прекъсва** връзките между Цанков и лазаристите. Те го приемат в своята среда, настаняват го в колежа на Бебек, където за пет месеца той изучава френския език и догмите на католическата религия.

През март **1855 г.** Цанков заявява на Борѐ, че иска да се покръсти, акт извършен тайно в седалището на мисията „Сан-Беноа" в Цариград.

После вече естествено се набелязва планът за действие. Цанков уведомил Борѐ, че и други млади българи са готови да го последват. Уточняват се, че като се съберат първите униати, ще започне издаване на книги, после ще се сложи началото на едно *организирано* движение. За център на това движение е избрана старата българска столица – Търново.

Съобщавайки за всичко това в Париж, Борѐ енергично настоява Франция да даде своята „директна и могъща подкрепа". Той заявил още през 1854 г. на един влиятелен френски политик, че победата на армията на Изток ще бъде временна, ако Русия продължава да има на Дунава **едно** общество, свързано с нея чрез *общността* на религията. И за това смята, че осемте милиона българи трябва да бъдат привлечени в латинската църква, като се убеди Високата порта в ползата, която тя би имала от едно такова радикално изменение на църковното статукво.[194]

В името на тази цел, лазаристите здраво се вкопчват в **Драган Цанков**. През **1855–1856 г.** той е назначен за **учител** в училището на Бебек, въпреки направените му внушения да изостави католиците. По този повод Цанков се оправдава пред Найден Геров, като му съобщава, че като **не** можел „да сполучи, останал учител за българския и френския език във френското училище на Бебек (Цариград)".[195]

Около Цанков се оформя първият **кръг** привърженици на **унията**, в който първоначално най-дейно участвуват **д-р Миркович, Манол Иванов и Хр. Ваклидов**.

През 1855 г. тази четворка учредява в Цариград „Българска община", към която се зачисляват и няколко възпитаници на бебекското училище. Общината получила от лазаристите печатница в Галата и постепенно подема пропаганда в полза на католицизма.[196]

През 1855 г. Борѐ прави още един опит да увеличи ядрото на своите привърженици. Той се застъпва пред Мехмед Али паша и успява да освободи от каторга двама млади българи от Свищов и Русе, обвинени в шпионаж. И двамата веднага след това покръстени. Сведенията за този случай – съобщава Борѐ в Париж, ще имат значение за бъдещето.

Така групата на Цанков достигнала **12–15** души. В сътрудничество с Борѐ, този кръг най-напред се заема да превежда и да издава книги, да привлича от цялата страна нови ученици за лицея в **Бебек** и за другите католически училища, да се готви за една предстояща публична акция.

194) Виж също Патриарх Кирил Български, Католическата пропаганда..., с. 102-104.

195) АНГ, II, Д-р Цанков до Н. Геров, 13 декември 1856 г., с. 699.

196) Също *Патриарх Кирил Български*, Католическата пропаганда..., с. 106–112.

Още през 1856 г. в Цариград било афиширано създаването на „Община на българската книжовност", която под ръководството на Цанков издава през следващите години **две** книжки на списание „Мецеслов". Тактиката на новото издание е добре промислена. То подема на висок **глас** националната **идея**, а под сурдинка започва да пропагандира католическите възгледи, да разглежда българското минало в стила на историците на католицизма.

Тези първи прояви на Цанковия кръг предизвикват остра реакция на руските дипломати и черковници, както и на влиятелни български среди.

Още в началото на 1856 г. Н. Геров пише до М. П. Погодин, че поради **руската позиция** по българския въпрос, западните държави **не** ще пропуснат случая да действуват в руска вреда, а българите, в отчаянието си могат да **тръгнат** след тях.[197]

Малко по-късно тревожно сигнализира за същото и старши секретарят на руското посолство в Цариград – Е. П. Новиков. Той съобщава, че западната пропаганда взема опасни размери, че по-скоро „е насочена срещу политическото влияние на Русия, отколкото към чисто религиозни интереси".

Новиков стига дори до там, че разглежда българската идея за самостоятелна църква като френско внушение. За същото докладва на Св. Синод и настоятеля на руската църква в Цариград Петър Троицки.

В отговор на идващите от Цариград сведения, Филарет Московски[198] нарежда да се изпратят сред българите двама-трима тайни мисионери от български произход, за да призоват своите сънародници на съпротива срещу католическата пропаганда. Препоръчва също да се спечелят Ал. Екзарх и Цанков, които вършели вредна работа, а също така да се използват методите на лазаристите, като с руска помощ в България се открият духовни училища, а при посолството в Цариград и българска печатница.[199]

Решителността на руската дипломатическа и църковна върхушка раздвижва и българите русофили. В началото на **1857 г.** Н. Геров пише до ОБН, че „Мецесловът" обосновава идеята, че католиците са прави, а Източната църква е еретическа.[200]

Срещу групата на Цанков надигат глас и „старите" в Букурещ. Хр. Георгиев съобщава на Геров, че българите не харесват Цанковите издания, тъй като те са със „западен дух". Той подозира като западняк Никола Тъпчилещов.[201] В същото време Хр. Георгиев обвинява руските представители в нетактичност, което носи вреда на славянството, за да заключи, че „нашите ще се прилепят към западните и всичко ще отиде напразно".[202]

Много енергично срещу католическите кроежи в Цариград и срещу групата на Цанков се надига и **Г. Раковски**. В едно писмо до Ст. Тошкович

197) АНГ, II, Геров до М. П. Погодин, С. Петербург, 26 януари 1856, с. 191–192.

198) *Филарет Московски*, ц. с., Писмо на Е. П. Новиков, 24 дек. 1856 / 4 януари 1857, с. 5.

199) Пак там, отзив на Филарет по писмата на П. Троицки, с. 194-195.

200) АНГ, II, Н. Геров до Ст. Тошкович, 1 януари 1857, с. 405.

201) Пак там, Хр. Георгиев до Н. Геров, 2 март 1857, с. 218-219.

202) Пак там. Писмо на Хр. Георгиев, 30 април 1857, с. 226-227.

от 1857 г. той отбелязва, че „Мецеславът" е „продадено тяло", „оръдие на йезуитското училище на Бебек", че се управлява от мисионера Борѐ. „То съчинение – продължава Раковски, дише паписм и туркизм". Той предлага на одеските българи да дадат пари за основаване на една истинска българска книжовна община.[203]

Същият въпрос Раковски разглежда и в писмото си до Ив. С. Иванов. Като го уведомява за засилващото се западно влияние в Турция, че „турский султан е една сянка и негово царство се управлява от Западна Европа", Раковски го моли да уведоми руското правителство, че западните мисионери действуват свободно в Цариград.[204]

В тези условия, когато срещу замислите на лазаристите и срещу първите опити за действие на Цанков се противопоставя руската дипломация и влиятелни среди на българската общественост, **Борѐ и Цанков** решават да отговорят с една дръзка акция – издаването на **вестник**, който открито да афишира идеите на униатството.

Така на **28 март 1859 г.** се ражда в. „България", издаван от Др. Цанков, списван от талантливи френски публицисти, начело с Евг. Борѐ.

Цанков обнародва съобщение за издаването на вестника на 21 февруари 1859 г., в което известява сънародниците си, че Високата порта е дала разрешение за вестника, че негов управител ще бъде самият той, а покровител – Н. Бакалов. Вестникът – според обявлението – ще пише по всички български въпроси и няма да има определена програма.[205]

Много скоро в. „България" показал посоката, която ще следва. На неговите страници се появяват остри **реплики** срещу *гръцкото духовно иго*, за **самостоятелна** *българска* църква. Тръгвайки от тази изходна точка, вестникът започва атака срещу Русия и руските позиции в източноцърковните отношения. На прицел е взет както **панелинизма**, така и **панславизма**. Типична в това отношения е уводната статия от 4 юли 1859 г., в която се декларира, че между българите от една страна и русите и гърците от друга има „природно разделение". Статията апелира за българска литургия и духовенство, за „опазване на нашата народност, една защита повече срещу **фанариотското** или **московското** присвояване.[206]

Вторият основен мотив, който подема в. „България" е пропагандата на западната цивилизация, култура и просвета. Горещо се препоръчва френският език, застъпват се **католическите** религиозно църковни доктрини, подкрепят се **френската** политическа стратегия в Ориента, правят се определени, макар и **неискрени реверанси** на турската власт. Именно поради тази основна насока на в. „България", Еужен Борѐ, го смята като едно от главните постижения на своята мисия. В писмо до Париж, той съобщава, че вестникът се издава в къщата на мисията „Сен Беноа" и се редактира в напълно католически дух. Според Борѐ „България" упражнява голямо влияние тъй като третира жизнено важни въпроси от политическо и религиозно естество, припомня на българите техния „католически произход

203) АГСР, I, Раковски до Ст. Тошкович, Нови сад, 14 май 1857, с. 109–110.

204) Пак там, с.155–157.

205) НБКМ–БИА, ф. 16, а. е. 145, Известие за излизане на в. „България", л. 74.

206) В. България, I, 15, 4 юли 1859 г.

и други полезни истини, като пропадането на българската империя и на националната им Патриаршия след влизането й във Фотиевата църква.

Появата на в. „България" с неговата **прокатолическа** и **профренска** ориентация представлява **крупен успех** на *лазаристите* в подготовката на униатското движение в България. Поради това руските дипломати в Турция посрещат вестника на Цанков с настървение, преценявайки, че това може да нанесе силен удар на руската църковна политика, още повече, че плащаният от тях по това време в. „Цариградски вестник" бил твърде анемичен, за да може да се противопостави на ловките публицистични удари на Борè и на Цанков.

Руската дипломация се плашела и от бързо растящата популярност на вестника. Във връзка с това одринският консул Ступин пише до Н. Геров, че при незрелите убеждения на читающата младеж, „България" ще възбуди нови противоречия между българите и Патриаршията, от които ще се възползва само римската църква, като нарежда на Геров да използува цялото си влияние, за да отклонява българите да се абонират за вестника.

...Позицията на Франция била окончателно установена, няколко дни преди акта на унията, когато в Цариград пристига инструкция № 103 на Тувнел, в която *българското* **движение** се характеризира като **стремеж** към религиозна и административна **автономия**, към **национална хомогенност**.

Ако българите *имат самостоятелна* национална църква, пише Тувнел, те **няма** да се **подчинят** на **папата**. Но въпреки това, френският министър нарежда да „не се пренебрегва нито едно усилие, което би подкрепило онези тенденции, които биха довели до мирно и законно разпространение на католицизма в Ориента." Той препоръчва да се действува в името на свободата на съвестта и продължава: „трябва да забележа, че Вашата (т. е. на посланика) позиция в тази деликатна работа трябва специално да зависи от условията на момента и от начинанията на Портата и на Вашите колеги" (посланиците на другите страни – бел. Н. Г.). Колкото до искането на българите за френско покровителство – завършва Тувнел, аз не мога да кажа в какви граници то може да бъде дадено. Речта на Утрей пред техните представители, казана по Ваше нареждане, определя точно тези граници.

Дипломатическата преписка между Париж и Цариград ясно свидетелствува, че на френските дипломати в Турция било **забранено** да се **месят пряко** в *униатското движение*, препоръчвано им било от тайните канцеларии да го насочат в тази насока, която би донесла полза за политическото влияние на Франция.

Декларацията на Лавалет резюмира тази позиция. „Аз – заявява той, ще защитавам свободата на съвестта и религията „обещана от Портата на християнското население, като се опитвам да дам подкрепа на българките постъпки, които могат да възбудят опасения или раздразнения".

Тази позиция на френската дипломация е добре разбрана и от Еужен Борè. Разглеждайки подготовката за унията той пише: „Вярно е, че господин посланикът на Франция, който не искаше да упражни никакво влияние върху решението на българите, беше заявил на министрите на Портата, че ще протежира свободата на техния избор".

Междувременно докато Франция най-предпазливо изработва своето отношение, актът на унията беше извършен.

Лавалет трябва да определи отношението си към него и на 1 януари 1861 г. изпраща подробен доклад в Париж, заедно с едно писмо на Брюнони, в което се настоява френското правителство да поеме покровителството на новото религиозно общество, една декларация от 20 декември, подписана от 20 българи и нотата на архиепископ Хасун до Високата порта за признаване на българската униатска община.

Като описва постъпките, направени от мисионерите и Хасун за узаконяване на българската уния, Лавалет заключава, че тъй като се е държал настрана от тези събития, не може да направи пълни заключения за религиозния и политически характер на движението, но е сигурен, че „този инцидент ще предизвика възбуждане в Петербург." **Лобанов** вече му заявява, че за станалото е **виновен** *висшия клир* на Гръцката патриаршия. В началния, твърде неизбистрен ход на събитията Лавалет не отделя вниманието си от тях.

На **1 януари 1861 г.,** когато изпраща и първия си доклад, той сигнализира за акцията на Иларион Макариополски и Авксентий Велешки срещу униатите. Няколко дни по-късно последвал нов доклад, в който се разказва за благосклонното отношение на Али паша и на Високата порта към католическите действия в Цариград, за назначаването на архимандрит Макарий като водач на униатите.

На 16 януари Лавалет уведомява Париж, че Пловдивският епископ поискал също да се присъедини към унията, ако Рим запази диоцеза му, а Хасун писал до Тувнел, за да поиска намесата на Лавалет в конфликта, тъй като Русия и Патриаршията били готови да запалят огън.

В тази обстановка френският посланик, без да излиза открито, започва да подкрепя униатите. Към края на януари чрез своя драгоман Утрей, той води нови преговори с Али паша, който заявил, че ще подкрепи унията, тъй като я предпочита пред една самостоятелна българска църква, която ще попадне в обятията на панславизма.

Възползвайки се от благосклонността на Портата, през февруари 1861 г. Лавалет се обръща, вече официално към Али-паша, за да **поиска** отделянето на *униатите* в самостоятелна община. Али паша удовлетворил неговото искане и наредил на административните служби да заведат униатите в **отделен регистър**. Пак по този повод Лавалет се среща и лично с великия везир, който го уведомява, че префектурата в Цариград разделила 15 български униатски представители по кварталите на столицата и с това окончателно било уредено правното положение на тяхната община.

Дадено било разрешение на един български свещеник да замине за Одрин, а на одринския губернатор било поръчано да позволи на католиците свободно да упражняват своята религия, като ги отдели от гръцките регистри.

...През **април** конфликтът с двамата владици стига своята кулминация. Али паша изпраща стража да ги арестува, но българите блокират къщата и не позволяват, като искат владиците да останат на великденската служба. Великият везир отстъпил.

Този конфликт **променил** *позицията* и на руското посолство, което застанало по-определено на страната на преследваните духовници. Във връзка с това, по инициатива на Лобанов се провежда среща на посланиците на великите сили, на която князът поискал всички да направят постъпки пред Портата, тъй като заточението на Иларион и на Авксентий щяло да предизвика кървав безпорядък в столицата. Това бил ловък ход на Лобанов. Той смятал да предотврати изострящия се гръцко-български конфликт чрез една колективна акция на великите сили, като запази себе си в сянка, за да не развали отношенията си с патриарха. Но Лобанов останал сам. Лавалет дори му заявява, че никой не бива да се учудва, че мисионерите се опитват да използват разделянето на източната църква.

В тази обстановка, най-после Лавалет решава да се намеси пряко. Той се среща с Иларион Макариополски, който се оплакал от предателството на своите сънародници и му съобщил, че е „изпратил своите приятели **при** ръководителите на българските униати **на** Галата, натоварвайки ги да попитат последните, дали ще го **приемат** в тяхното общество". Иларион уведомил посланика, че униатската община се съгласила, но **не** му дала гаранции срещу заточението.

На **7 май 1861 г.** Иларион събира своите привърженици във Фенер, за да вземат решение за присъединяване към унията. Хасун уведомява Лавалет за това събиране и иска от него гаранция срещу заточението на българския водач. Лавалет, който беше провокирал този ход, в последния момент обаче се изплашва от изостряне на отношенията с Русия и Англия и отговаря на Хасун твърде **неопределено**, като му напомня, че линията, която френската дипломация следва е „пълно въздържане докато покръстването се извърши, официална интервенция в името на свободата на съвестта, ако тази свобода е заплашена от преследване".

Веднага след срещата с Лавалет, Иларион започва преговорите с **униатите**, продължили **цяла седмица** през първата половина на май 1861 г. Но тези преговори били прекъснати от турското правителство, което под натиска на Патриаршията и на Лобанов арестува **Иларион** и **Авксентий**, за да ги заточи далеч от Цариград.

Сутринта преди насилственото им отвеждане при тях се явяват представители на униатската община, за да ги подканят за последен път да приемат унията.

> „Те заявили на католическите делегати – съобщава Лавалет, че са искали да станат католици, но че техните партизани не пожелали да ги следват в този път и че ще се подчинят на съдбата, каквато и да е тя. Господин Иларион и в тази обстановка – завършва Лавалет с огорчение – даде още едно доказателство за малодушието на своя характер."

Заточаването на Иларион и Авксентий бележи **краят** на *френските* усилия за укрепване на унията чрез привличане на най-влиятелните представители на българската нация. Това е провал на опитите на Тувнел и Лавалет, на усилията на католическите асове от Цариград, първи голям успех на противниците на унията.

Провалът на френските дипломати и мисионери се дължи на сложната обстановка в Цариград, на острите атаки срещу унията от страна на българската **национална** партия и на Русия, на непоследователната позиция на Али-паша.

Този провал бил плод и от твърде *неясната концепция* на Франция в източно-църковните работи, нейната протурска позиция, на страха от усложнения, предвид болезнените амбиции на Русия в източноцърковните работи. Той се дължи на твърде безцеремонното поведение на Хенри Булвер[207]. Показателен в това отношение е и фактът, че от юни 1862 до февруари 1863 г. френското посолство **не** се обърнало нито веднъж към конвулсиращото униатско движение и към източно-църковните отношения.

Провалът с Иларион не погребва обаче окончателно идеята за привличане на висши български духовници **към** унията. Но въдиците били пуснати вече към по-малки риби.

Мисионерите и дипломатите се обърнали най-напред към **Доротей Врачански**. По този повод Шампоазо[208] го характеризира като „интелигентен, много амбициозен, но малко лек".

През 1862 г. Шампоазо отново сигнализира, че Доротей поискал да стане **католик**. Подобно желание изразил и гръцкият епископ на Одрин, Хрисант. През следващата 1863 г. с въпроса за двамата кандидати се занимава и новият френски посланик в Цариград.

Окуражен от Шампоазо, Доротей заминава в началото на 1863 г. в Цариград, където се среща с Брюнони и Хасун, пред които обещава да поеме ръководството на униатската община.

Но след консултацията с общината, католическите мисионери разбрали, че мотивите и на **Доротей**, и на **Хрисант не** са сериозни.

Първият имал един милион пиастра дългове, вторият се намирал в остър личен конфликт с патриарха.

Униатската община отказала да се **ангажира** с дълговете на *Доротей* и сметките на одринския грък. По този повод Мустие – новият френски посланик писал до министъра на външните работи – Друен дьо Люи, че е „много важно да се привлекат висши духовници, но от друга страна не беше никак умно да се отива на нов скандал".

Шампоазо не споделя мнението на своя предшественик и се възмущава от факта, че двамата владици били отблъснати. По този повод той подозира Брюнони и Хасун, че искат да наложат начело на българските униати латински духовници, което според него би било груба грешка.

Фактически отблъскването на Доротей и Хрисант било решено в Рим, след като Друен дьо Люи предложил на папата да реши този въпрос. Конгрегацията на пропагандата се обявила против.

Кардинал Антонели смятал, че мотивите на двамата са лични, техният морал съмнителен. На същото мнение било и Външното министерство на Франция. Във връзка с това, Друен дьо Люи съобщил

207) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Хенри Булвер (1801–1872) – британски посланик в Цариград 1858–1865.

208) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Шарл-Франсоа-Ноел Шампоазо (1830–1909) – от 1862 до 1865 г. – През 1857 г. заема поста на френски вицеконсул в Пловдив. Следват: постът на временно управляващ (изпълняващ длъжността), а после и на редовен консул в Одрин, съвместяван изглежда с вицеконсулския в Пловдив, консулски постове в Янина (поет през 1865 г., прекъснат през 1866 г., когато получава едногодишен отпуск), Крит (1869–1870), Русе (1870–1872), Измир (Смирна), Неапол (откъдето се оттегля от дипломатчиеската кариера през 1890 г. с ранг пълномощен министър).

на Мустие в Цариград, че папският престол преценява важността на религиозните интереси в България и моли френското посолство да се заеме по-енергично със защитата им пред Високата порта, тъй като в момента те са повече от всякога въпроси на политиката, отколкото на религията. Предавайки исканията на Конгрегацията, френският външен министър обаче, отново апелирал към предпазливост.

След неуспеха да ангажират с унията влиятелни български водачи, през март 1861 г. Хасун и Брюнони предложили архимандрит **Йосиф Соколски** за глава на българската униатска църква. Изборът на мисионерите паднал върху този 72-годишен старик, тъй като той имал популярност сред българите, бил простичък и скромен, без претенциите за един такъв духовен сан – както свидетелствува Борѐ. Папата одобрил избора и изпратил писмо в Цариград, в което съобщил решението си да възстанови отдавна скъсаната с България връзка, като лично връчи на Соколски епископските атрибути.

Българският комитет в Цариград назначил делегация, която да съпроводи Соколски до Рим. В нея влезли Борѐ, Рафаил Попов, Др. Цанков, д-р Миркович. Отначало Борѐ отказал, но след като получил нареждане в същия смисъл от ръководителя на ордена на лазаристите – Етиен се съгласява.

На 27 март 1861 г. с кораба „Ефрат" делегацията се отправя за Рим. Там тя най-напред била приета от ръководителя на Конгрегацията за пропаганда на вярата – кардинал Барнабо. След четири дни делегацията била вече при папата, който заявил, че след няколко дни ще връчи епископските отличия на Соколски, наградил Цанков и Миркович с орден „Пий IX", обещал да даде средства за откриване на една българска семинария.

След аудиенцията при папата, делегацията се среща и с държавния секретар на Ватикана – кардинал Антонели и започва да се подготвя за церемонията, която щяла да се проведе според славянския ритуал.

Преди церемонията, Соколски изведнъж поискал да се измени неговия титул – „архиепископ, апостолически викарий на българските католици", като отпадне думата „католици" и остане само „апостолически викарий на българите". Това предизвикало гняв във висшите ватикански среди, но в края на краищата било прието. Последвала тържествена церемония в присъствие на папата, на 12 кардинали и на ръководителите на източните католически църкви. После делегацията останала още **осем** дни в Рим и се прибрала в Цариград.

Така в края на бил извършен началният пробив на католицизма в България. С мълчаливото съдействие на Франция и на нейните източни дипломати, католическите мисионери успели да организират акта на **18 декември**, да създадат и консолидират българската униатска община, да я снабдят макар и с второстепенни духовници, да назначат архиепископ на българските униати. Всичко това било само начало на замисленото широко постъпление на католицизма в България.

Католическият **удар** предизвикал **бързо** *надигане* на всички сили, замесени в Източния въпрос и в гръцко-българските църковни отношения.

В Цариград се образували няколко враждебни лагера. От една страна били униатите, ръководени от Брюнони, Борѐ и Хасун, толерирани от френското посолство, фаворизирани от Високата порта и преди всичко от великия везир Али паша.

На другата страна, като най-крайни противници на унията застават Русия и Цариградската патриаршия. Заедно с тях в случая действувала и националната партия на българското църковно движение. Против униата се обявява и английската дипломация. Австрия, която се радвала на католическите успехи в Ориента, ревниво съперничела на Франция и на нейните мисии, страхувайки се от прекомерното засилване на френско религиозно влияние на Изток. Предстояли остри сблъсъци на източноевропейската църковна сцена, продължителна битка за спечелване на българския народ.

В подкрепа на българската уния най-напред много *възторжено* се намесва френската общественост. Актът на 18 декември предизвикал във Франция големи надежди. Още в началото на 1861 г. в Париж бил създаден „Комитет на католическата уния в България" със задача да следи настроението на духовете и нуждите на новото католическо общество. Комитетът установил преки връзки с католическия комитет в Цариград и с българските униати. Начело на този комитет застава директорът на Ораторията – Пепето. За негови заместници са избрани С. М. Жирардиен, граф Монталамбер от френската академия и полския генерал Замойски. В състава на комитета влезли 25 влиятелни френски интелектуалци, търговци, мисионери и бивши дипломати от Изтока.

Комитетът за българската уния и **Фондацията** за източните училища станали главните оръдия на френската политика по българския униатски въпрос. Те отпуснали на униатската община в Цариград незабавна помощ от **15 хиляди** франка, предназначени за мисионерите **от** Румелия и за построяване на униатски църкви в Цариград, Одрин, Пловдив и Казанлък.

По искане на фондацията български момчета и момичета били приети в училищата, колежите, пансионите и семинариите в Цариград, Бебек, Солун и Битоля.

Пак в началото на 1861 г. председателят на комитета Пепето изпраща други 6300 франка за поддържане на 5 български ученика, като обещал по 1200 франка за всяка новосъставена община в България.

Малко по-късно, когато **Йосиф Соколски бил отвлечен**, двете организации отправят горещ апел към френските католици да подпомогнат българите, иначе ако „бог и католиците на Франция не помогнат" унията ще загине. Във връзка с това била открита подписка в полза на българските униати. В тази подписка се включват Съветите за разпространение на вярата в Лион и Париж, които отпущат 20 хил. франка, папата, който предава на българските униати един браслет на стойност 5 х. екю, полският епископ на Галиция Призиновски и много други духовници и граждани. Събраната едра сума била изпратена в Рим.

През есента на 1861 г. фондацията отделила от нея нови 6300 франка за Цариград, за да се покрият разноските на българските католически училища. По същото време е решено да се привлекат няколко българи на учение в Париж.

В началото на 1862 г., когато **унията** започва видимо да **упада**, „Българският комитет" и Фондацията за източните училища удвояват усилията си, за да я запазят от пълна разруха. Точно тогава генералният директор на Фондацията Субиран, лансира интересен и смел проект.

„Със сто хиляди франка – пише той, ние можем да основем по едно училище във всеки главен български град и да разнесем от името на католическите народи светлина и истина на пет милиона души, които са с нас, в най-хубавата страна на нашата стара Европа".

Субиран иска съдействието на интелектуалците и духовниците на Франция за реализиране на този проект. Пак по същото време и председателя на „Българския комитет за унията" – Пепето, настоява да се създадат в главните български центрове акционни комитети, църкви и училища, на които да се осигурят необходимите средства. Той предлага също да се изпратят хора в Цариград, които да проучат как да бъде запазена униата.

Актът на унията и дейността на двете горепосочени организации в Париж, предизвикват **жив интерес** сред **френската общественост към** България.

След 1860 г. България става една от най-интересните **теми** за френския печат. Бързо се появяват няколко книги и изследвания. Най-напред излиза книгата на Бенжамен Дюпра – „Християнска България". Списанието на фондацията за източните училища обнародва голяма статия за унията и отношението между България и католическия свят. „Revue contemporaine" печата друго изследване за българското движение, подкрепено с главните униатски документи, с анализ на политиката на чуждите сили в българския въпрос. Списанието сочи, че унията ще има огромни последици, главната от които ще бъде ликвидирането на руското влияние в България. България – завършва патетично авторът на това изследване Амеро Жустен „ще издигне между Русия и Цариград една великолепна бариера, по-добра отколкото бариерата на нейните реки и планини".

Все в тоя дух са разсъжденията, застъпени в едно специално документално издание от 1863 г., което като преценява религиозната обстановка в България, с надежда заключава, че „църковният въпрос може да придобие в нашия **век** такова значение, каквото е имал преди **1000** години." Униатското движение предизвиква редица други още интересни изследвания и публикации, но те ще бъдат разгледани по-нататък.

Докато френската политика, макар и нерешителна, се опитва да използва унията в своя полза, а католическа Франция се ласкае от мисълта, че в Ориента ще се разкрият нови периметри за нейното влияние, Русия остро и безкомпромисно застава срещу унията, търсейки възможност да я унищожи още в зародиш.

В навечерието на акта на 18 декември *руските дипломати* в Цариград били на крак. Те опитвали всички възможности да отклонят Цанков от замислената акция. В името на тази цел, те дори били съгласни да **ревизират** своето традиционно становище за единството.

И когато на **27 ноември 1860 г.** в Цариград се превело събрание на българските първенци, което отхвърлило унията и решило да признае **Иларион** за **глава** на българската църква, Лобанов-Ростовски веднага **одобрил** тези решения.

Но така или иначе актът на унията не бил предотвратен. Първоначално след 18 декември руските дипломати са стъписани. Но много скоро Лобанов-Ростовски се заема да намали силата на удара, като използва сръбско посредничество за отклоняване на българите от унията. Но въпреки това, той с тревога съобщава на Горчаков, че разцеплението на църквата в Турция вече е консумирано. Последвало бързо и категорично указание на Азиатския департамент.

[1.] На руските консули било наредено да вземат всички **мерки**, за да се противопоставят на католическата пропаганда, да беседват със свещениците и старейшините, да им казват, че **Русия** се стреми да **реши** гръцко-българския църковен въпрос, че ще се създадат възможности за участие на *славяните* във висшето духовно управление.

[2.] Дипломатите се задължават по-нататък да агитират, че католическата пропаганда поставя под заплаха съществуването на славянската народност, подчинявайки я на влиянието на Запада. Накрая, Азиатският департамент иска да бъде информиран постоянно „по това в най-висша степен важно дело".

В отговор на този циркуляр през януари и февруари 1861 г. Н. Геров, който в случая като българин и пловдивски вицеконсул имал предимство пред другите дипломати на Русия, изпраща **три** доклада до Лобанов в Цариград, в който го информира за бързото разпространение на униатството в Пловдивско, за активизи-рането на полските емигранти, за опитите да се създадат униатски гнезда във Видинско и Шуменско. Наред с това Геров съобщава, че Шампоазо е получил нареждане от Лавалет да съдейства на унията. [209]

През февруари Геров разговаря и с **Доротей**, за да го отклони от намеренията му да стане униат, търси сътрудничеството на английския вицеконсул в Пловдив – Блънт, за противодействие на католиците.[210] След продължителна напрегната работа, в края на февруари Геров обобщава своите наблюдения „по това в най-висша степен важно дело" и в един голям доклад уверява Азиатския департамент, че *униатите* **не** са намерили подкрепа сред българите, но прозелетичните действия на западните мисионери ще бъдат голяма опасност за в бъдеще, ако не се реши българо-гръцкия църковен спор.[211]

В същото време, когато Геров се опитва да **спре** униатството във вътрешността на България, в Цариград княз Лобанов-Ростовски пробва всички възможности да намали остротата на българо-гръцките противоречия и да ликвидира по този начин почвата за проявление на католическия прозелатизъм. Веднага след акта за уния, той **внушава** на *патриарха* да **отстъпи** пред българския натиск, за да се нанесе удар на униатите, но гръцките духовници **не се съгласяват**.

През януари 1861 г. продължават безуспешните му усилия да регулира отношенията между ръководителите на българската църква и гръцката патриаршия, после отново и отново води преговори с патриарха с оглед уталожване на страстите, за да съобщи накрая на Горчаков, че

209) АНГ, I, Писма на Геров от 4/11 януари и 8 февруари 1861, с. 190–191, 205, 220–221.

210) Пак там, Геров до Лобанов, 15 февруари 1861, с. 223–224.

211) Пак там, Геров до Азиатския департамент, 24 февруари 1861, с. 229–230.

патриархът **отказва да признае** българския митрополит за глава на новоформира-щата се църква. Този тревожен доклад бил представен на императора Александър II, който сложил върху него следната резолюция: „Hellas! Не предвиждам нищо добро."

В отговор на Лобановите и Героните сведения за изострянето на българо-гръцките отношения и за засилване на униатството, в края на януари 1861 г. Горчаков изпраща категорична телеграма в Цариград, в която задължава посланика да употреби всички средства, но да **принуди** *патриарха* да се откаже от *отлъчването* на Илариона **от** църквата. В тази телеграма се настоява също да се търсят пътища за **създаване** на *независима* българска църква, с вътрешна автономия, но това да стане **чрез** Патриаршията. Малко по-късно последвала инструкцията на Министерството на външните работи до консула в Солун Н. П. Шишкин, в която в детайли се определяли действията на руските дипломати. Те се задължавали да обещаят на българите самостоятелна църква.

„Противодействувайте – се казва в инструкцията, с всичкото свое влияние на тези от тях, които искат да влязат в уния с Рим. Унията не само би разсипала връзките на българския народ с Русия, но ще му даде в замяна на това несигурната дружба с Франция или Австрия. Тя би подкосила жизнената му стихия, както доказва примера на други славянски племена, попаднали в уния. Тя (унията – б. м.) би отдала едва започващото умствено и духовно развитие на българския народ в жертва на мъртвешкото влияние на йезуитизма.

И така, съдействувайте, увещавайте, убеждавайте, щото българите да останат верни на православието, за което те са страдали 470 години и единствено, което е спасило тяхната народност". Накрая Министерството задължава дипломатите да **устройват** църкви, да **съдейстуват** за въвеждане на славянско богослужение, да **изграждат** училища. Шишкин е призован да действува и пред френския консул в Одрин, за да парализира католиците.

Нарежданията на Петербург активизират руската дипломация в Турция. **Лобанов** е в непрекъсната връзка **с** българските *дейци* и гръцките *владици*. Наред с това той предприема споменатия вече демарш пред посланиците на великите сили за колективен натиск срещу Патриаршията да се откаже от интернирането на Илариона и Авксентия.

На 11 март 1861 г. Лобанов посреща Лавалет, за да изкаже съжалението си за инцидентите в българската църква и да го попита какво е становището на Франция по този въпрос. В началото на май, на едно събрание на посланиците на Франция, Англия, Австрия и Русия, той остро атакувал западните сили за това, че подклаждат прозелетични действия сред българите.

Огромна активност проявява и Н. Геров. Интересно е, че в случая той действува не само като руски дипломат, но и като български деец. Разбрал твърдото намерение на руската дипломация да предотврати унията, Геров упорито настоява във всяко свое писмо от пролетта на **1861 г**. да се побърза с решаването на българския *църковен* въпрос. За

тази цел той използува случая със заточението на пловдивския епископ – Паисий,[212] неискреността на турската политика[213] и всеки конкретен повод.

Все с оглед да отклонят българите от унията, руските дипломати прибягват и до услугите на отрицателно настроения към тяхната политика **Г. С. Раковски**. С него води преговори генералният консул в Белград А. Е. Влангали.

Консулът уведомява Петербург, че Раковски „се съгласява да служи на нашите интереси, **без** да приема програмата на Патриаршията и без да губи влияние сред своите сънародници". В замяна на това Раковски поискал средства и разрешение за разпространяването на „Дунавски Лебед" в Русия. На това донесение Александър II е поставил резолюцията „Да се види какво може да се направи".[214]

Малко по-късно Влангали изпраща писмената молба на Раковски от началото на април 1861 г., в която отново се настоява за разпространението на „Дунавски Лебед" **в** Русия, който имал за цел да попречи на католиците „да унищожат православието сред българския народ чрез духовното му разделяне от другите славянски народи."[215]

Действията на руските дипломати през *пролетта* на **1861 г. не** успели да спрат униата, макар и силно да ограничили възможностите на католическите мисионери за действие. Именно, поради това руската политика се решава на един **рискован ход** – да **отвлече** архиепископа на българските униати Йосиф Соколски и да **отклони** от унията духовните и граждански лица, ангажирани с нея. Идеята за това сигурно е дошла от Цариград, но тя била дълго и внимателно обсъждана в най-висшите сфери на Русия.

Така на 1 юни 1861 г., т. е. 17 дни преди да се извърши операцията, Горчаков пише до Александър II, за да иска разрешението му за настаняване на Соколски в Русия, задигането на когото се подготвяло в Цариград. Императорът одобрил тази акция, като върху доклада на Горчаков написал: „Това е много куриозно, защото ние ще можем да го използваме за връщането на българите в лоното на ортодоксията". След това поставя своята фамозна резолюция – „d'accord!".

Акцията за отвличането на Соколски била естествено възложена на **Геров**, но той действувал чрез други лица, т. е. **чрез** П. Р. Славейков, на когото трябвало да заплати.[216] Сигурно Соколски бил дълго време **обработван**, защото по едно време той почва да се страхува и към средата на **юни**, заедно с четири-пет граждански лица се отзовава при френския шарже д'афер Лалеманд, за да **иска** закрила.

В отсъствието на Лавалет, Лалеманд заявил на Соколски, че унията е въпрос на съвест, църковна работа, но обещал, че ако униатите са обезпокоявани, посолството ще се намеси, а освен това е готово да осигури и добри услуги чрез Портата.

212) АНГ, I, Геров до Лобанов, 21 април 1861, с. 250–251.

213) Пак там, Геров до Азиатския департамент, 21 април 1861, с. 251–252.

214) АВПР, ф. Славянский стол, д. 5066, Донесение на Лобанов до Горчаков за преговорите с Раковски 4/16 април 1861, л. 9.

215) Пак там. Молба на Раковски, не по-късно от 12 април 1861, л.11.

216) АНГ, II, Геров до Ступин, 11 юли 1861, с. 340.

Непосредствено след тази среща на **18 юни 1861 г**. Соколски внезапно изчезва. Той бил отведен **от** П. Р. Славейков, заедно с дипломната за инвеститура в архиепископство и с другите духовни отличия, на борда на руския кораб „**Елбрус**", който внезапно отплувал **за** Одеса.[217]

По този повод Лалеманд – без да знае нищо за подробностите около операцията пише в Париж, че „това е лош акт срещу нас и лош вкус, проявен от руското посолство", за да продължи по-нататък:

> „Лобанов си е въобразил, че нашата индиферентност повече привидна, отколкото реална, му е позволила да действува срещу нас без скрупули".

Във връзка с инцидента, той разговаря с Хасун, който поема временно ръководството на униатската община. Двамата се договарят, че за в бъдеще начело на българите-униати трябва да застане пловдивският католически епископ Канова.

Ватикана и френското правителство се опитали да омаловажат постъпката на Лобанов. Нямало нито протести, нито дипломатически скандали. Обяснението за *индиферентността* на френската дипломация трябва са се открие в нейната линия да **избягва** прекия ангажимент **с** католическите мисии и да предпазва Турция **от** дипломатически усложнения.

Интерес към „аферата Соколски" се проявява едва през **1865 г.**, когато с вербална нота папският двор поискал от френското правителство да го осветли по въпроса какво е станало с българския архиепископ, който изчезнал при неизвестни обстоятелства.

Правителството наредило на своя посланик в Цариград Мустие да събере конфиденциално сведение по този въпрос. Посланикът изпратил своя отговор след пет месеца като съобщил, че Високата порта не знаела нищо за Соколски след неговото изчезване. Хасун бил убеден, че Соколски доброволно е напуснал Турция и че няма основание да се вярва, че отново ще стане католик.

Ясно е, че френското посолство и тогава **не** успяло да разбере какво се е случило. Във връзка с наново повдигнатия въпрос през 1865 г. във френския печат се появила и една статия на Марко Балабанов, в която авторът обяснява поведението на Соколски с претенциите му за патриаршески **сан**, незадоволени от папата.

Успехът на акцията Соколски, нанесла **смъртен удар** на *унията* в България, както и *анемичната реакция* на френското правителство и **на** Ватикана по този повод, **активизирали** руските атаки срещу униатското движение. Отново в тази работа бил ангажиран П. Р. Славейков.

На 29 юли 1861 г. току-що завърнал се от Одеса, той иска от Геров средства да отиде в Одрин и да унищожи унията. Очевидно Геров му е предложил малко пари, защото Славейков сърдито завява, че ще действува **сам** и **на** своя сметка.

На 1 септември Славейков отново пише до Геров, за да го предупреди, че **не** бива българите да **разберат**, че борбата срещу Цанков се върши **от** руска страна. Той му съобщава, че вече е предложил

217) Подробности за неговата по-нататъшна съдба виж у **Н. Генчев**. *Одеското българско настоятелство и цит. литература*. За отвличането на Соколски, Борè обвинява Брюнони и Хасун, които не взели мерки и го обяснява със старческата немощ на архиепископа.

на Цанков срещу пари да се откаже от своите намерения. Последният поискал за „тази услуга" 30 хиляди гроша. И точно когато Славейков го убедил да напусне унията, руското посолство лансирало пред него внушавания от Геров и от московския митрополит Филарет вариант, да промени програмата на в. „България".

Славейков се обявява против това и настоява Цанков да бъде отстранен от Цариград и изпратен за учител в Трявна. Това щяло да струва на руското посолство 10 хиляди гроша. За Ив. Ваклидов препоръчал да се настани като писар в Галац, Браила или Букурещ.

Акцията на Славейков и този път завършила успешно. Той принуждава Цанков и Ваклидов временно да напуснат Цариград и да **спрат** издаването на в. „България". Това предизвикало у Борè силни подозрения. За услугите, които Славейков направил на русите **поискал** *солидно заплащане*. Но първоначално предложената му сума била много малка, той отказва да подпише разписката и заявява на Геров: „Не мога да им представя чест – та да се гордеят, че са могли да ме употребят като сляпо оръдие или бездушна машина в своите действия." В началото на октомври 1861 г. той обаче подписва разписка за 4500 гроша, „с които ще допълни разноските, които ще станат по отдалечаването на Цанкова и Ваклидова от унията и за пресекването на издаването на в. „България" за една година. За всички тези заслуги на Славейков, и по отношение на Соколски, и по отношение на Цанков, Геров уведомява през септември Лобанов-Ростовски.

Лобанов е силно обнадежден и нарежда да се върви до край, да се употребят всички средства за отклоняване от унията и *на архимандрит* **Макарий**. И тези негови нареждания били изпълнени.

Скоро във вестниците били обнародвани **два** адреса, подписани от осем граждански и духовни лица, участници в акта на унията, които заявили, че „папските агенти" имат само една цел – да унищожат ориенталските обреди и да въведат латинската вяра.

...В досегашните изследвания униатското движение в България е получило **две** рязко противоположни характеристики.

Едната е формулирана в българската национална преса през епохата на Възраждането, след това застъпена в много-цитирания труд на Патриарх Кирил Български. Според нея униатството е **плод** на френската политика и на френските мисионери, подбудено от **вън** [в] момент, когато се извършва националната консолидация на българите. Отначало до край това движение е *отрицателно*, тъй като посяга на традиционната вяра, задържа духовната консолидация, заплашва единството на нацията.

Втората преценка принадлежи на автори католици. Тя е представена най-обобщено в използувания труд на Ив. Софранов. Според нея движението на българите към католицизма имало за цел да **възстанови** католическото **единство** в Ориента, да върне българите в „правата вяра" и по този начин да открие големи възможности за тяхното бързо придвижване по пътя на цивилизацията.

И двете оценки съдържат по **нещо** вярно, но тъй като изхождат от **два** противоположни полюса (православие-католицизъм; Изток-Запад) са тенденциозни и лишени от качествата на **историческата** обективна премереност.

Настоящото изложение показва, че **без** да се пренебрегват *българските съображения* за **използуване** на **унията** като **средство** за натиск върху Цариградската патриаршия, униатското движение е предизвикано на живот от външни внушения. То е резултат преди всичко от действията на френските **мисионери** от ордена на лазаристите, намиращи се под дипломатическата закрила на Франция. Това движение **няма** нито исторически корени, нито реални вътрешно-социални мотиви в българското общество. И неговите инициатори, и българските му изпълнители са разбирали много **добре** историческата обреченост на унията, но са тръгнали към него, с различни съображения, надявайки се на *обществените* превратности. Най-ярко изразява това състояние на нещата един от водачите на унията **д-р Г. Миркович**.

> „Главатарите миряни – пише той, при всичко, че унията напредваше, знаеха, че един ден, рано или късно, нейният край ще бъде развалата, защото в историята ще намерим, че няколко пъти е ставало подобно съединение, но никога не е хващало корен".[218]

Като всяко прозелитично движение, униатството **посягало** на *единството* на българската нация в периода на нейната най-интензивна *консолидация*, извършваща се на базата на вековната народността, културна и религиозна традиция.

Не е случайно, че униатите насочват усилията си към онези части от българската народност (Македония и Тракия), където процесите на националното възраждане се извършват **по-бавно**, преодолявайки огромни трудности. И в такъв случай при успех, който е можел да бъде само частичен, унията **би** могла да разедини нацията на верска основа, да задържи национално-образуващия процес.

Униатското движение има и още една отрицателна последица, на която е обръщано малко внимание. То твърде рано **свързва** *българските дейци*, както униатските водачи, така и техните противници, **с** *интересите* на **великите** държави, намесени **в** Източния въпрос. Не е случайно, че точно в утробата на това движение се ражда такъв люшкащ се в крайности политик като Драган Цанков.[219]

Но като всяко обществено движение, униатството **не** може да бъде разглеждано еднопосочно. Не би могло да се абсолютизират само неговите отрицателни последици. Както е **посочвано** от **всички историци на унията** и на **българския църковен въпрос**, това движение съдейства за **развръзката** на българо-гръцкия църковен конфликт.

Пред заплахата за единството на източноправославната църква,

[1.] то **принуждавало** Гръцката патриаршия на **отстъпки**,

[2.] карало руската политика да се **усъмни** в своя тезис за единството на източното православие,

[3.] предизвикало английската дипломация да обърне повече внимание на българските **църковни** интереси,

[4.] **респектирало** гръцкия национализъм и

[5.] **ускорило** преобразова-телните **замисли** на Високата порта.

218) Д-р Г. *Миркович*, Униатското движение по черковния въпрос, Сливен, 1897, с. 29.

219) Върху характеристиката на Др. Цанков виж Т. *Жечев*, Българският великден и страстите български, С., 1976, с. 109–125.

Интересни потвърждения на тези заключения дава самата хронология на униатското движение.

Появата му през **1860 г.**, когато гръцко-българските конфликти бяха стигнали до краен предел бързо размести добре подредените карти на всички сили, действуващи в Цариград.

Второто македонско издание на унията от **1874 г.** ускори решаването на въпроса за *спорните* епархии.

Униатството е един пример как нереализираните и нереализуемите намерения на едно обществено движение могат да **ускорят** или забавят процесите в други социални области. И точно като тактическа **маневра** на група български общественици, унията **подпомогна** процеса на *отделянето* на българската църква и от една обратна страна съдействува за българската национална консолидация.

В случая обаче, това което е най-необходимо за третираната тема, трябва да се изтъкне още една положителна страна на унията. Тя, макар и много бледо, поради мъртвото доктринерство на католическите мисионери, **свързва** българското културно развитие **с** културата на католическия запад, с неговите училища, език, литература, театър, музика, и по този начин **стимулира** процеса на *българското културно* възраждане. Но за това ще се говори на друго място.

2.14. БЪЛГАРО-ГРЪЦКИТЕ ЦЪРКОВНИ БОРБИ. УНИЯТА

В: *Бурмов*, Тодор Стоянов. Българо-гръцката църковна разпра 1867–1870.
[2. доп. изд.]. София: Св. Синод на Бълг. православна църква, 1902, с. 145–205.

Приемането уния с Римската Църква от една част Българе в Цариград. – Актът, подписан от тях за поднасенье на папата. – Възвание към всичкий народ от страна на другите Българе в Цариград. – Староанията на пропагандата за опровержение възраженията от страна на православний български стан против унията. – Поспешний ответ на папата върху молбите, изразени в актът за унията. – Ненапредвание на унията при всичките старания на дейците на папството и при всичките улеснения, давани тям от Портата. – Възникновенье на мисълта за незабавно назначение на особен патриарх за униятите Българе. – Избранието на простий старец Йосифа Соколский за кандидат на това звание. – Завождането в Рим старецът Соколский от началникът на Лазаристите. – Аудиенцията му у папата. – Ръкоположението му за архиепископ с титлата апостолский наместник за униятите Българе. – Завръщането му в Цариград. – Окръжно послание на Патриарх Йоакима, по повод приеманието уния от една част Българе в Цариград. – Отговор върху това послание от името на българската народна църква в Цариград. – План на същий патриарх за спъвание движението на Българете.
– Низложеньето българските народни владици от патриаршията, съединено с някои отстъпки в полза на Българский народ. – Маловажността на тия отстъпки в свез с планът на Портата за

откъсване Българете от Православната Църква. – Предубеждението за чужд пръст в българското движение. – Усилията на Гърците за поддържание на това предубеждение. – Обращанието на българските народни владици и представители към Евангелский съюз с молба за поддръжка. – Безуспешността на ходатайствата на този съюз пред правителствата на протестантските държави в полза на Българский народ. – Мерките на Портата за поддържание определението на патриаршеский събор относително българските владици. – Стесненото положение на Българете вследствие на тия мерки и тяхното заевенье пред Портата за съставенье отделна от православните Гърци община. – Безплодността на това заевенье. – Мисълта за испращане в Цариград представители, взети измежду способните и влиятелни люде на всичките окръзи. – Распореждането на Портата за испроваждане българските народни владици на заточенье пред самий празник Въскресение Христово. – Целта на това распореждание. – Натрупването на множество народ около метохът на българската църква в Цариград за въспиране испращанието владиците на заточение. – Ходатайства пред султанът и пред посланиците на великите държави за тази цел. – Оставеньето в покой владиците при българската църква през времето на светлий празник. – Тяхното заточение след празникът и заветът им към всичкий народ по този случай. – Безполезното опитвание на агентите на папството за склонявание владиците в полза на унията пред самото им заминавание за местата на заточението им.

Унията, за която толкоз усилно работеха с в. „България" агентите на папството, може́ да се приеме от е́дна част Българе в Цариград на 18-й декемврий, благодарение, както казахме в предидещата глава на неблагоприятний обрат, който беше зел въпросът за припознаванието българската независима йерархия, а така и на тайното съдействие, което дадоха на речените агенти две от ръководещите в православний стан лица, а именно **Иларион Макариополский** и **Христо Тъпчилеща**, с цел да се даде по-голям вес на желанията на Българский народ пред представителите на православний християнский свят.

Вследствие на това тайно спомагание, някои от находещите се при българската църква **духовни** лица, **лесно се склониха** да последват съветът на явните привърженици и проповедници на **унията**.

В условений ден те земат от църквата Богослужебни книги и църковни одежди, повличат подиря си стотина-двесте души прости хорица и отиват с тях в домът на Латинский архиепископ, **Брюнони**, да заевят, че приемат съединение с Римската Църква. Простите хорица така лесно се увлекли в тая стъпка, защото им било казано, че всичкий **народ** с **първенците** и **духовенството** приема унията.

Духовните лица, които отидоха в домът на Латинский архиепископ за да заевят, че стават унияти бяха архимандрит **Макарий** от Самоков, архимандрит **Йосиф**, игуменът на Габровский мънастир с дяконът от същий мънастир, **Виссариона** и поп **Тодор** от Видин, свещеник при българската църква.

Водачите на това движение от мирянете бяха **Драган Цанков** от Свищов, **Д-р Георги Миркович** от Сливен, **Манол Иванов** от Стара-Загора, **Никола Ефтимов Сапунов** от Габрово, **Стоян Джейков** от Копривщица и **Иван Кинката** от Калофер.

Известени с време за денят и часът, когато имаше да стане **заевеньето**, Латинский архиепископ, Брюнони и Армено-католический патриарх, Хассун чакаха в домът на първий, окръжени от многочислено духовенство, поевяванието на Българете. Попитани за предметът на посещението им, водачите отговорили от страна на духовенството и на народът, че Българете са имали, преди години, свое народно духовенство, своя народна йерархия, която им бил дал в старо време „духовний началник на всичките християне и наследникът на Св. Петра". Но тая йерархия била унищожена, по интригите на гръцкото духовенство. Сега нуждите на народът искали нейното възобновение.

„Прочее ние молим, казали по-нататък водачите, н. преосв. Арменский патриарх и н. преосв. Католический архиепископ да посредствоват пред негово светейшество, папа Пия IX, който е единствен законен и канонический наследник на Св. Петра, за да **поднови** народната и каноническата ни йерархия. Но ние принасяме тая молба с условие, че **обредите**, **обичаите** и **езикът** на нашето Богослужение ще останат **непокътнати**".

Армено-католический патриарх, чрез когото ставал разговорът по турски, съобщил на всичкото присътствовавше католическо духовенство това заевенье и после отговорил на Българете, че монсиньор Брюнони и той земат на себе си да посредствоват, както пред папата да се **поднови** Българската йерархия, без да се **докачат** обредите и обичаите на сегашното вероисповедание на Българский народ, така и пред Високата Порта да **припознае** тя бъдещий български патриарх.

За казаното от двете страни се съставил и подписал протокол, после което архимандрит Макарий се наел да расправи с едно словце пред народът, какви са били страданията на Българете от гръцкото духовенство, в какво състоят желанията им и че тия желания не могат да бъдат удовлетворени от султановото правителство без съединението с Римската Църква. След това словце на българский архимандрит всички слезли в църквата, гдето от първо се слушала една реч, казана от страна на един от католическите свещеници, който говорил по същата тема, която развили в речите си Армено-католический патриарх и архимандрит Макарий, а после се чел актът за съединението на Българете с Римската Църква, който бил съставен в следните думи:[220]

Актът, както забележва читателят, е съставен така, щото, като изражава всичко, щото е потребно за съединението с Римската Църква, не само да не дава никакво подозрение на Българинът, че прави с подписването му нещо неуместно и безпътно, но и да се вижда, като че той не съдържи друго освен исказванье и подтвържденье действията, извършени от Великден насам и последвани от всичкий Българский народ, който призна за свое духовно началство свещено началството на българската в Цариград църква. Българинът припознава с този акт *„сега*

220) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Текстът е публикуван в т. 2.6.2.1.

и до века светата Българска Цариградска Църква за своя истинска духовна майка".

Разликата е само в това, че **подновеньето** на българската независима йерархия става „под покровителството и с грижата на **светата Римска Църква**", но и това не е нещо ново и нечувано, защото от тая същата света Римска Църква е била в старите времена **установена** и утвърдена българска каноническа независима йерархия. Сега же подновяването чрез тая църква българската йерархия ще има и това добро, че ще тури българский народ от силното покровителство на Франция. Добър за папството и приемлив за Българете, актът удовлетворяваше и честолюбието на старий син на Римска Църква, като правеше да ечи неговото име посред славенските населения на турската империя и отвареше път за расширението влиянието на Франция по Въсток.

На другий ден след подписването този акт Турското правителство обеви, по докладът на Армено-католический патриарх, че е съгласно да **припознае и утвърди** българската униятска община в Цариград, вследствие на което речений патриарх тутакси приготви за нея една привременна църква в Галата. До где да се види, как ще върви и какви размери ще има новоучредената община, за нейний привременен началник се избра архимандрит Макарий. Нейните дела до правителството се вършеха, обаче, в първите времена чрез посредството на Армено-католический патриарх, по представление от архимандрита Макария.

В. „България" извести за станалото на 18 декември обращение към папата от страна на една част Българе в Цариград с извънреден лист със следните думи: „Отгде да захванем, не знаем... как да изразим всичките си душевни впечатления!... Всичко се извърши... Денят 18 декемврий 1860 г. е най-благополучний ден от всичките, които преминахме откак нашите майки са ни донесли на свят. Денят 18 декемврий ще е за нас първий народен празник..."

Щом се расчу, че някои от живущите в Цариград Българе приели уния с Римската Църква, всичките по-първи и по-благоразумни людие от нашите еднородци в турската столица се незабавно **събраха** на съвещание в метохът на българската църква гдето всичките едногласно **осъдиха** тая постъпка, като пагубна и унизителна за Българский народ, и всички се отзоваха с негодование и порицание за лицата, които бяха главните нейни виновници.

Ония двамина от ръководещите люде, които бяха спомогнали за провъзгласеньето унията, споделиха това порицание срещу главните двигатели наравно с другите членове на събранието. Толкоз силно преобладаваше помежду по-зрелите и поредъчни в това време люде отвращението към мисълта, че Българский народ требва да отстъпи от праотеческото си вероисповедание, за да му се припознаят от турското правителство църковните правдини, щото всеки, който искаше да минува за человек от тая категория, се срамуваше да каже сочувствена дума за унията.

За да не се излъжат еднородците в провинцията относително людието, които се решиха да се обевят унията на 1 декемврий, и за да се предопази въобще народът от подобна постъпка, събравшите се в метохът по-известни Българе решиха да испратят до всичките живущи

вън от Цариград свои сънародници едно **възвание**, в което, като им дават пояснителни сведения за станалото, ги съветват такожде да се не помамят подир агентите на пропагандата, но да стоят твърдо на истинно патриотическата народоспасителна и достолепна почва. **Възванието**, по нямане в това време народен вестник, се напечата **на един отделен лист**, който се распрати на всекъде, гдето живеят Българе. В това възвание на цариградските Българе до всичкий Българский народ се отражават твърде ясно възренията на представителите на чисто народната посока върху унията, тяхното мнение относително главните виновници на станалата в полза на католицизмът стъпка, и въобще се изрисоват много чърти от епохата. То е интересно за потомството във всичките тия отношения. Неговът текст е следний:

„**Отгде за захванем, пита извънредний лист на „Латиния"** (т. е. „България"[221]) от 18 декемврий. Отгде да захванем, питаме и ние. Толкова противонародно, толкова безмисленно може ли да се постъпи?

Отгде и как стана това, що обнародва папищашский лист?

Кое е това народно духовенство?

Кои са тези народни представници, за които хортува този народоубийствен лист?

Какво видяха и що предосетиха тези мними представници, че отидоха да направиха потъпка, която за винаги ще да е срам за народът?

Някой принуди ли ги, някой насили ли ги?

Отгде таквази постъпка?

Съотечественици! Здравата и голямата част на народът стои вярна на народната си вяра и постоянствова в решимостта си да добие със законен и честен начин онова, което желаем, по искането на религията ни[222], сиреч народна независима йерархия. Всички ние имаме основателни надежди, че високото правителство на н. и. в. августейший ни цар няма да остави Българский народ да се онеправдава от грьцката патриаршия, но ще му удовлетвори законното желание.

Постъпката, за която поменува извънредний лист на Латиния е постъпка на хора без характер. И може ли наистина да бъде другояче?

Ето главните лица, които я извършиха със свойствената им безхарактерност и низост.

Първий е известний предател Драган Цанков, който, като гледа, че целта, която гони наедно с папищашските калугери, не ще да се достигне, и той ще остане във вечно презрение, гоним от всекиго Българина, где да си е лъжи изрече в мерзский си лист, за да смути и обезкуражи народът, дано го потегли някак на страната си. Низостта и развратността на този лъже-българин е известна между нашите съотечественици.

Вторий е Георгий Миркович Сливненец, някой си доктор, който,

221) Нашите еднородци не желаеха да нарекат органът на пропагандата с неговото име „България", като виждаха, че е орган на чужди, а не български интереси.

222) Да се казва, че Вярата налага на Българете да си искат народна независима йерархия, беше потребно, за да не се възбужда подозрение и негодование в Турците. Основание да казват така, нашите еднородци намираха, между прочим, в 34 апостолско правило, което гласи: „Епископам *всякаго народа* подобает знати перваго в них и признавати его, яко главу".

като не може да се ползува от докторията си, прибегна при папищашските калугери, като стана събрат на Цанкова по делата и чувствованията си. За него е доста да се каже, че той самси е думал много пъти, че е человек без вяра, но че той уш съветва Българете да припознаят папата поради някои си негови политически съображения.

Третий е някой си Манол Иванов от Загра. Този человек се е до сега омюхлюзвал три пъти. В отчаяното състояние, в което се сега намерва, той е готов и по-голяма стъпка да направи, а не само папата да припознае за глава на Църквата и за наместник Христов.

Четвъртий е Никола Ефтимов Сапунов. Какво е и що е този человек, него го Габровците доста знаят.

На четворицата тия може да се приложат, като помагачи, някой си **Стоян Жейков** Копривщенец, познат за глупавата си послушност, и **Иван Клинката** от абаджийский еснаф, който им биде в тая случка оръдие, та излъга някои от събратията си **еснафи** да земат участие в недостойната постъпка.

Това са речените представници, за които упоменува извънредний лист на Латиния. От два-три месеца насам тези безсрамни хора непрестанно са ходили да **смущават** умовете на **еснафите** тютюнджии, абаджии и проч. Те са ги лъгали и кандърдисвали различно. Ту им са казвали, че **Портата** не може да припознае на Българете независима йерархия и че тя уш лъже народната комисия, ту са ги уверявали, че тя решително веке е отказала на Българете в искането им и че най-доброто поради това е да се отнесат Българете до папата.

Това като вършиха два-три месеца и като малко успяха, те намислиха да сторят по-решителна постъпка. Ето те се съгласяват с Армено-католический патриарх да им даде едно **кюше** в една от църквите на Армено-католиците и обещават на един от поповете на българската народна църква, поп Тодора, 1000 гроша месечина, и на един несвестен калугер от Хилиндарский мънастир, по име Макарий, на когото всичкото достойнство е в голямата му **брада**, 2500 гроша, а после и патриарх българский да го направят. Сребролюбието у хора, които не почитат вярата си и нито я познават, е едно шило, което ги кара да се хвърлят на всекъде, където им видят очите. Оставало сега на лъжливите народни агенти да нагласят ден, кога да **отворят** църквата си и да **провъзгласят** унията си. Но требвало да има народ, или да се рече, че има народ, а отгде той да се земе?

Нашът Българский народ си знае народната църква и в папищашска не стъпа, понеже той си знае само неговата Вяра, неговата Църква и, както е праведно, тях само обича и почита. Безсрамните агенти и служители на папищашството, побудени от желание да турят в дело онова, за което толкова време са лъгали народът и с това паднаха в още по-голямо безчестие отколкото изнапред, не се много чудят, как да сторят. Те отиват, та излъгват народът, че всичките Българе, търговци и владици са се съгласили на унията и сичките до един са си дали вече подписите, и му казват в еди-кой си ден да се намери всеки в еди-коя си църква. Най-простодушните, или най-вятърничавите и лудите послушват, та отиват, но и пак всичките били около сто и петдесет души, в числото на които се намерили и няколко Арменци и други хора по любопитство.

Простодушний **старец Йосиф**, игуменът на Габровский мънастир, отишъл и той с дяконът си **Виссариона**, като бил коварно излъган от сънотечественикът си Никола Евтимов Сапунов. Това е многочисленний народ, това е народното духовенство, за които поменува санбенедетската утребка Латиния. Ако беше това нещо работа на един многочислен народ и на народното духовенство, този народ и това духовенство требваше да приеме **уния** в народната българска църква, а не да се крие в кюшетата на армено-католическите църкви.

Агентите на папищашството, ако бяха малко по-честни, требваше да си намерят всичко, което им е било потребно за тази цел, или пак с умно постъпване да накарат Армено-католиците да им го доставят, ако не можеха те сами, а не да са принудени били заедно с побегналий **поп Тодора** да откраднат от българската църква черковни одежди, книги и други работи. Каква безсрамност! Каква низост! Тя пада единствено върху лудите глави на четирите главни агенти на противо-народната работа, която стана на **18 декемврий**.

Поповете се надеели, че ще служат литургия в този ден. Тъй мислели и другите, но Папищашите не вършат тъй, както мислят някои простодушни Българе. Те, въпреки обещанието си, земат простодушните Българе на *истинтак*, та ги испитват хубавичко, вярват ли в главенството и наместничеството на папата, познават ли за свети догмите на Римската Църква, и, като чули отговор *да*, зели им и подписи за по-голямо уверение. Сетне ги събират в една католическа църква, гдето Арменский патрик им казал слово на турски. Словото изражавало радостта на Арменский патрик и уверявало новообращените да не мислят, че ще имат покровителството на коя да е чужда сила, нъ че си остават пак рая по поданство, а по вяра католици.

Но какво стана после? Простодушните тютюнджии и бахчеванджии виждат, че са станали жъртва на една коварна измама, и се повръщат сега един по един, като искат назад, в простотата на сърцето си, подписите си и като се силно ерят върху агентите на папищашството.

Съотечественици! Ето как е работата. Народът е чист от това безчестие. То пада главно върху **четирмата** горе-речени агенти, сиреч върху Драгана Цанкова, който придоби гнусна известност в отечеството ни, и върху неговите едномисленици и сътрудници Георгя Мирковича, Манола Иванова Заграчанина и върху Никола Евтимова Сапунова Габровчанина.

Кой из нас не желае да си добием народна независима йерархия, както иска Вярата ни?[223] Но работата не е да я добием с изменение на Вяра, по желанието на подкупените, безсовестните и най-главните неприятели на милото ни право, а със законен и честен начин, както иска целий наш народ и както е благоприлично пред човеците. В туй законно добиване требва да бъдат положени старанията на всеки истински Българин, него желаем и искаме и всички ние, и, с Божията воля, милостта на възлюблений ни господар, султан Абдул Меджида, няма да ни остави, без да испълни това горещо желание на всичките истински Българе, вернейши нему поданици. Господ да продължи на многая лета благите му дни!

Цариград, **22 декемврий 1860**.

223) Глед. предидущата бележка

Духовенство: Макариополский Иларион, прежде Велешский Авксентий, йеромонах Иларион, споменуемий из лъган свещенодиакон Виссарион, свещенодиакон Рафаил, свещенодиакон Алексий.

Народни представители: Х. Н. Х. Д. Минчоглу Търновский представител, Димитър И. Гешооглу народен представител, Хр. П. Тъпчилещов.

Търговци: Н. П. Тъпчилещов, Хр. Д. Караминков, Мих. Д. Панайотов, К. В. Славчевич, К. Маринович, Димитрий Добрович, Хр. С. Арнаудов, П. Д. Павлов, Дим. Н. Бракалов, Киро Х. Попов, Мих. Райкович, Ив. В. Чоканов, Хр. Х. И. Мавридов, Петър Николаевич, Ст. Д. Бояджов, Божил Иванов, Киро Иванчо Х. Петрови, Дим. Х. Несторов, И. Р. Хаджаров, Г. Груев, И. Г. Дайнелов, Иван Найденов – учител, Т. Ст. Бурмов – редактор на Българските книжици, Х. Генчо Х. Ф. Холович, Станчо Х. Гавраилов, Братия Г. Комсиеви, Ив. Йорданов, С. Г. Симов, Никола Авраамов, Хр. К. Басмаджиев.

Еснафи: протомайстор Драган Г. Чавдаров, протомайстор Иван Р. Франджов, протомайстор Иван Дочов, протомайстор Хр. Т. Рабаджов, протомайстор Енчо Т. Еленкин, Стойко Мирчов, Калчо Иванов, Киро Лазаров, Никола Павлов, Димитър Хр. Балтаджи, Димитър Иванов, Гошо Мирчов Царев, Петър Н. Карадимов."

В. „България" побърза да отговори на това възвание с извънреден лист. В отговорът си, той като кореше всекак главатарите на народът в Цариград, посочваше **превъсходството** на положението, в което се намирали били **униятите** Българе пред православните, т. е. че първите били вече званично припозната община, а вторите се лъжели само с празни надежди.

Възраженията, които се отправеха от православний български стан срещу унията бяха предмет на особено внимание от страна на пропагандата. Тя се стараеше с всевъзможни начини да ги опровергне, за дано някак се склони по-скоро Българский народ да се подчини на папата. Понеже на простий народ, при преминуването от едно исповедание в друго, най-много прави впечатление променението в обредите, а пък от страна на противниците на унията се непрестанно твърдеше, че униятите променят Вяра, че и самите **обреди** на Православното Исповедание, които им се сега **запазват**, ще бъдат след време заменени с обреди чисто католически, то агентите на пропагандата намериха за добре, преди да дойде отговорът от папата върху молбата, отправена до него на 18 декемврий, да издаде Армено-католический патриарх Хассун едно писмо от името на Римский първосвещеник в смисъл такъв, щото да не остане никакво съмнение, че както **догмите**, така и **обредите** на Всточното Исповедание ще бъдат запазени за Българете, които приемат уния. В това писмо, издадено четире дни след провъзгласението унията, в отговор на писмото, което адресуваха до него водачите на униятската община, Хассун казва:

> „Вашите религиозни обреди, обичаи и начинът на исповеданието догмите, установени от светите Отци и упазени благочестиво, не само няма са се изменят, но ще се почитат и ще приемат ново потвърдение, както обеви това тържествено сегашний върховен

първосвещеник н. с. папа Пий IX в своето окръжно от **6 януарий 1848**, проводено до възсточните християне.

Вашето духовенство с народната му йерархия ще се почита и потвърди в своите степени и почести. Прочее, духовенството и йерархията, която ще ви управлява, ще бъдат вашето духовенство и вашата народна йерархия под защитата на върховната власт на върховните първосвещеници, които са толкоз обичали вашата Църква и вашът народ."

Същевременно **Портата побърза да потвърди думите си, че припознава Българо-униятската община**. Тя даде **печат** на тая община, нещо което не беше направила за Българо-православната, ако последнята и да считаше вече близу девет месеца от отделението си от гръцката Цариградска патриаршия.[224]

За да има бърз успех унията, папата от своя страна потвърди в най-скоро време думите на Армено-католическия патриарх.

В посланието, което Пий IX отправи до Латинский архиепископ в Цариград, монсиньора **Брюнони**, по случай на известието за приеманието уния от една част Българе в Цариград, стоят, между другите, тия думи:

„Ние ви написахме, честний брате, без всека забава това послание, с което ви препоръчваме да известите, в нашето име, на същите съединени Българе, че ние се крайно радваме за тяхното толкоз желано връщане в исповеданието и единството на Всеобщата Църква, и в нашето име още да ги уверите, с най-благосклонни думи, за особената и съвсем отеческа нежност, която имаме за тях, като ги пригърнете с любов, като наши най-обични чада на Всеобщата Църква, и им кажете, че ние сме расположени да извършим всичко, което може да бъде в тяхна голяма духовна полза, и дано даде Бог скоро да пригърнем и да видим съединени с нас и с този Петров престол всичките други членове на благородний Български народ, особено ония, които са в духовен чин и които са почетени с високи църковни чинове.

Същите тия обични чада, съединените Българе, изложиха ни твърде почетни в горепеченените техни писма своите желания за упазване техните свещени и законни обреди, тяхното Богослужение и тяхната йерархия. За това, честний брате, вие ще потвърдите, в нашето име, онова, което им вече отговори честний брат Антон (Хассун), Арменский патриарх, сиреч, че ние им даваме твърде драговолно онова, което изрекохме и обевихме ясно и открито върху тия точки с нашето окръжно послание от 6 януарий 1848 до всточните християне.[225]

При всичката мегка форма на актът за присъединението на към Римската Църква, при всичките уверения от страна на представителите на папата в Цариград, че **догмите, обредите и обичаите** при Богослужението, които отличават Православната Църква от другите Църкви, **не ще се в нищо изменят**; че българското духовенство ще управя църковно-общинските дела на Българский народ „под защита на върховната власт на върховните първосвещеници", уверения, които прибърза да потвърди и сам папата; при всичките **улеснения**, които правеше на Българо-униятската община

224) Вестник „България", год. II, стр. 650.

225) В. „България", год. II, стр. 705, 706.

Портата; при всичките, от друга страна, неблагоприятни и съмнителни знакове, че ще може да се припознае българската независима от патриарх и от папа йерархия; при всичките големи затруднения, които посрещаше чисто народното дело, унията не напредваше. Напротив, след като се узна, че тя е дело на малцината явни агенти на пропагандата, мнозина от ония, които бяха, по незнание, взели участие в постъпката на 18 декемврий и фигурираха при първите събрания в униятската църква, **хванаха да се оттеглеват полегка легка**. В униятската община останаха само онези, които, по тая или оная причина, имаха личен интерес да стоят в нея и колкото други по-прости хорица те можеха да задържат с личното си влияние.

За да не замръзне работата в самото още начало, Портата прибърза, по молбата на главатарите на унията, да се распореди да се **припознаят** от надлежните власти особени **мухтари**[226] за Българете унияти във всичките махали на Цариград, без да се гледа, има ли или няма в тях жители Българе. Но и тая мярка не произведе очакваното действие и не повлия за успехът на унията.

Незабавното **отделение на българската народност от гръцката по всичките махали**, отделение, което толкоз се е желало от Българский народ, не прилъга нашите еднородци. Названието унияти Българе, за което се назначаваха тия мухтари, показваше всекиму, с каква цена се е придобило това отделение и какъв характер то носи. **Мухтарите унияти бяха мухтари *in partibus***.

Още по-голямо фиаско претърпяха агентите на папството в провинцията. При всичките приканвания и замамвания на техний орган, дълго време населението не заеви нигде желание за съединение с Римската Църква. Предадени на пропагандата хора имаше обаче на всекъде. Тези хора работеха с усърдие и постоянство достойни за по-добри дела. Те придумваха народът с всевъзможни средства да последва примерът даден на 18 декемврий в Цариград, но безуспешно.

Едвам след два месеца от провъзгласението униата в Цариград, **агентите** на папството могоха да примамят една част от Българете в **Едрине** и да основат и в този град един малък център.[227] Гласът, който се разнасяше по всичка България от страна на представителите на чисто-народното дело, се внимателно слушаше и следваше. Нашите еднородци осещаха правотата и чистотата на този глас и не се поддаваха на софизмите и при-мамванията на агентите на пропагандата, колкото хитро и да действоваха последните.

Представителите и дейците на папството в Цариград мислеха, че, като се провъзгласи веднаж унията в Цариград и се учреди там една българска църковна община под покровителството на папата, всичкий Българский народ непременно ще се присъедини до нея, кога се научи, че Портата отказва да припознае българската независима йерархия, и

226) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Мухтар(ин) (от пер.-тур.: *muhtar*) – българин, селски старейшина, в турско време.

227) Опитването да се увлече в унията населението в Казанлък остана без успех. В Едрине спомогна на пропагандата, без съмнение, упорството на Гърците да не допущат употребението на Българский език в църквите и училищата.

поради това бяха не малко озадачени, като видяха, че очакванията им, които бяха толкоз вярно, но видимому пресметнати, не се сбъдват.

Те се принудиха да прибягнат към средства, с които да се произведе по-силно впечатление помежду Българете в полза на унията. За такова средство, най-първо, те намериха да се ръкоположи от папата един патриарх за Българете, без да се гледа, че е още малко между тях числото на последователите на унията. Кога се чуе, че за съединените с Римската Църква Българе е назначен **патриарх от българский род**, и че този патриарх е припознат от султановото правителство, и то в онова същото време, когато българските архиереи от православний стан, Иларион и Авксентий, които бяха вече извержени от патриаршията, ще да са негли **в заточение** (на пропагандата това беше станало известно от турски източници по-рано), та няма съмнение, – мислеха си агентите на пропагандата, че всичките Българе, волею неволею, ще влязат в **широкоотворените от папата врата за въздигането** българската народна йерархия и освобождението българската народност от гръцкото порабощение. За кандидат на патриаршеското звание те одобриха архимандрит Йосифа Соколски[228], игуменът на Габровский мънастир.

Архимандрит Йосиф Соколски беше дошъл от Габрово в Цариград в началото на месец ноемврий **1860** година, с единствена цел да види, какво става с въпросът за **българската йерархия и дали скоро ще хванат да се ръкополагат** Българе за владици. Ако и да беше **почти безкнижен**, защото едвам можеше да чете и да пише, той, като беше виждал отблизу, какво нещо са гръцките владици, мислеше, че е не по-малко достоен от тях да носи архиерейска митра. Той имаше основание да мисли даже, че превъсхожда в много отношения тия владици и че въобще е един от по-първите и по-достойните духовни лица на България.

Той знаеше уставът на богослужението, като петте си пръста, четеше наизуст много псалми и молитви, държеше страна в църквата, на вечерня и утреня, в пълно съзнание, че проумява и върши делото си по-добре от всичките попове в Габрово. При това той беше основал един мънастир, на който беше вече игумен в архимандритски сан близу до тридесет годин. Отдавна време още той подаваше на всичките мънастирски братя пример на строг пост и въздържание. През Великий пост той не ядеше по три дни, а по някога и по пет дни, и повече от петдесет годин не беше турел месо в устата си. Всичко това съставеше, според него, преимущества, които му дават право, ако не да управлява епархия, то поне да носи архиерейский сан и да възлага на главата си митра, кога служи в мънастирът.

> „Не мога вече да търпя, казваше той, в началото на 1860 г. на едного, който заминуваше за Цариград, да гледам че стават владици само Гърците. Занеси много здравие на еди-кои-си чорбаджии в Цариград от мене и гледайте да ме направите по-скоро владика. Аз искам, като служа, да туря и аз на главата си митра. Ако би патрикът да не ще да ме направи владика, отивам в Рим да ме направи папата".

228) Названието Соколски старецът Йосиф имаше от Габровский мънастир, който, по мястото, гдето е построен, се нарича освен Габровски още и Соколски. По подражание на монасите на другите обители, игуменът и братията на мънастирът, прибавеха до имената си, кога се подписваха, названието Соколски.

В простотата си, Йосиф Соколский и не знаеше, какво е различието между Римский папа и Цариградский патриарх. Той знаеше, че има папи светци, както Св. Лев, Св. Григорий, Св. Силвестър и проч., на които беше нееднократно чел житието в четьиминеите. Но че отпосле папите със своето властолюбие отстъпиха от чистотата на Христовото учение и допуснаха неизвестни на древните Отци нововъведения, той не знаеше това отчетливо. Поради това той и не разбираше, защо да не бъде той ръкоположен за архиерей от папата, ако гръцкий патрик не е на това съгласен.

Като стигна в Цариград, Йосиф Соколский седя няколко недели при българската църква на Фенер в очакване, че скоро ще се припознае от портата българската йерархия и той ще се бъде завладичен. Като се протакаше работата и като беше му умръзнало да седи в Цариград далеч от реките и горите на Габровската планина, за които отколе вече въздишаше сърцето му, той лесно се помами от привържениците на унията, които често слушаше да му казват, че Гърците няма **никога да се съгласят** да стават и Българе **владици**, че чорбаджиите лъжат, а пък папата, щом му се поиска българска йерархия, ще я даде незабавно, та че и него само ще направи завчас владика. Когато агентите на папството намериха за целесъобразно да се ръкоположи по-скоро патриарх за Българо-униятската община и хванаха да премислеват, като кое от духовните лица на тая община ще да е най-добре да се препоръчи за това звание, те дойдоха до убеждение, че **архимандрит Йосиф Соколский** притежава най-сгодните, дойдоха до убеждение, че **архимандрит Йосиф Соколский** притежава най-сгодните, според тях, качества да носи патриаршеската мантия.

Старецът Йосиф беше крайно добродушен и прост. Като гледаха, че не отбира нищо, а пък не е нито лукав, нито сребролюбив, а още и води живот благочестив и добродетелен[229], дейците на пропагандата и главатарите на новата униятска община не се страхуваха от него, че ще злоупотреби с високото си положение или че не ще се води от тях. Те бяха уверени, че, при тия качества, той ще бъде в ръцете им, като едно най-послушно дете.

Избраното за патриарх лице требваше да се ръкоположи от самий папа, и поради това **дядо Йосиф Соколский требваше да се заведе в Рим**. Тая мисия зеха на себе си началникът на лазаристите в Цариград, Борѐ, който беше и най-ревностен деятел на латинската пропаганда между Българете, Драган Цанков, и д-р Георгий Миркович.

Бъдещий архиепископ и патриарх на съединените Българе требваше да се съдружава и от един диакон, и за такъв се намери **диакон**

229) За бившия игумен на Габровский мънастир Раковский каза туктаме в списанията си (глед. между другите: „Българский вероисповеден въпрос с Фанариотите и голямая мечтайна идея панелинизма"), че бил разбойничил в младите си години. Ние сме имали възможността да проверим този слух у люде, които са знаели от много време и отблизо Йосифа Соколский. Те всякога са отричали, да е той правил някой вид разбойничество с каква годе цел. Може неговото ягко здравие, неговото юначество, неговото бързо ходене, неговото легко качване и слезване по горите, когато той беше даже осемдесет годишен старец, да са дали повод някому да предположи, че той при тия качества без друго ще да е бил предводител в младото си време на някоя чета разбойници. Но това предположение не се е подтвърдило с никой факт.

Рафаил, монах от Рилский мънастир, който такожде бе приел **унията** и който по-после се произведе за епископ на униятите Българе в Едрине[230]. Всичките тия лица отидоха в Рим, като депутация от страна на Българский народ, която да помоли светий отец да даде на този народ един патриарх в лицето на старецът Йосиф Соколский.

Депутацията тръгна от Цариград на 15 март 1861 год., а пристигнала в Рим на 22 март.[231]

На станцията от вечний град депутацията посрещнал, по заповед на папата, сам префектът на пропагандата, кардинал Барнабо, който я и завел в приготвений за нея дом. В същата вечер когато пристигнали, членовете на депутацията имали дълга аудиенция у кардинала Барнабо.

„Колко поздравления, колко ободрения, колко доказателства от почест и благосклонност ни даде негово високопреосвещенство!", пишеше оттам във вестник „България" един от членовете на депутацията, който не ще да е бил друг освен Борѐ; „но най-много, колко негово високопреосвещенство беше щастлив да ни извести, че депутацията ще има, след малко време, щастието да се представи на светий отец.

Вечерта срещу нашето пристигане в Рим светий отец се беше малко **разболял** по времето на службата в църква и беше даже **баялдисал**. Бяха го изнесли от църквата, и той не беше още оздравел. Но, щом се известил за нашето пристигане, извикал:

„С молитвите на този добър народ (Българете) аз оздравех, и аз вардя първий прием за тяхната депутация. Само нека благоволят да потърпят два-три дни и да се помолят още за мене".

След четире дни кардинал Барнабо и секретарят му Каналди завели депутацията във Ватикан с особени екипажи. Щом тя влязла в приемний салон, папата извикал: „Елате, елате, чада мои; елате, чакам ви". – „Светий отец беше прав, разказва по-нататък кореспондентът на „България", и облегнат на масата си. Ние бяхме му целунали вече краката и се разговарехме, когато негово високопреосвещенство, кардиналът префект на пропагандата и секретаря му, които влезоха след нас, му казаха, че архимандритът желае да му отправи няколко думи по български".

Пий IX тутакси поканил българский архимандрит да говори, и той уши исчел по български едно словце, което имал написано и което е било съставено по френски от Борѐ, а преведено на Български от едного из Българете-членове на депутацията.

В словцето се казва, че съединените Българе се връщат във Вярата на бащите и дедите си, че Българский народ, до като бил покорен и верен на ръководенето на бащата на голямата християнска фамилия, законний наследник на Св. Петра, бил благополучен и богат с духовни и мирски блага, но, прелъстен от лош пример и вероломни съвети, той поискал да се отдели, подобно на блудний син в евангелската притча, от фамилията и, като се отдалечи в най-пустата страна, страната на заблуждението, се хранил много векове с жълъд, т. е. „с нечистото учение на Фотиевата

230) Диакон Рафаил се намираше в 1860 г. при бивший Велешский владика, Авксентий, като негов диякон. Той прие уния по причина на едно подозрение, което падна върху му, когато в началото на 1861 г. се откраднаха на Авксентия около триста лири.

231) Глед. „България" год. II, стр. 801; год. III, стр. 66.

схизма". Най-после като гинел от бедност и глад, той си напомнил светий отец, който го е родил за животът на християнството.

В това припомнене той си казал, в лицето на съединените Българете: да идем да го намерим, като припознаем, че сме съгрешили на небето и пред него. „Тъй светейший отче – казвал при свършване словцето си старецът Йосиф – ние с връщаме под стрехата си, одързостени от вашето призование, което не е само призованието на прошката, но още гласът на любовта и на нежността. Ние сме слаби тълкователи на всичките наши братия Българете, съединени с нас в същото изповедание на католическата вяра. Ако има още от тях, които да се задържат пред вратата от предразсъдъците, невежеството или от други препятствия, благословението, което ще ни дадете, ще привлече, надеем се, същата благодат върху тях, и така ние ще станем пак едно стадо под един пастир. Амин."[232]

Папата зел после това от ръцете на българский архимандрит словцето, което било написано не само по български, но и по французки, и отговорил, че с голямо удоволствие приема проводената от Българете депутация; че той се бил нажалил от радост, като се научил, че една част от тях се върнали във вярата на бащите си и че това връщание е едно от най-големите утешения, които Бог му праща. Като помолитствовал да утвърди Бог в решението им ония Българе, които са се върнали в пазвата на Римската Църква, и да вдъхне на другите мисълта да последват примерът им, и като изразил пълна надежда, че молитвите, които възнася към небето за това, ще бъдат чуени, Пий IX свършил с тия думи:

> „Колкото до ония неща, които се отнасят само до мене, знайте, чада мои, и не забравяйте, че аз искам да съдействовам на вашето съвършено връщание в пазвата на истинската паства с всичките възможни и прилични средства. Нека прочее този добър старец (**архимандрит** Йосиф) се приготви. В неделя, гдето иде, аз сам ще го ръкоположа **владика**. Нищо по-прилично от това да последвам и аз преданията на моят предшественик, папа Св. Николай I, който ръкоположи първий ви архиепископ, веднаж като сте се съобразили и вие с преданията на вашите прадеди".

След това Пий IX известил, че е заръчал за бъдущий българский архиепископ един **потир**, но той не бил още готов, и че и другите членове ще имат подаръци. На отпущане, когато депутацията му се кланела до земя, а архимандрит Йосиф стоел на колене, негово светейшество уловил архимандритът за ръка, дигнал го и му казал: „Ще се погрижим да основем една семинария за българското духовенство".

Когато архимандритът тръгнал да излезва из салонът, папата му бил казал по български: „Сбогом, българский патриарше".

След аудиенцията у папата, депутацията била заведена у държавний секретар, кардинал Антонели. През всичкото време на пребиването си в Рим, депутацията била предмет на особено внимание от страна на папский двор и на жителите на градът. Нейните членове били развождани по забележителните места на вечний град в особени хубави

232) В. „България", год. III, стр. 65, 66. Старецът Йосиф не е могъл нито просто да прочете това словце, ако не му е било написано с едри църковни букви и ако не го е преговарел две-три недели най-малко.

кола, дадени в расположнието й от папский двор. Жителите на Рим, всеки път, като се зададели колата на стареца Йосифа, викали: „Да живее Българский патриарх."[233]

Но Йосиф Соколский, при всичко че и сам папата го поздравил на аудиенцията с титлата български патриарх, се наименова в папската грамота не патриарх, а *архиепископ и апостолский наместник на съединените Българе*. В писмата из Рим, които бяха се испратили тогава за напечатване в цариградските вестници, се казваше, че титлата апостолски наместник, без да има по-малко значение от титлата патриарх, давала по-големи привилегии от последнята.

„Титлата апостолский наместник се предпочете, думаше едно писмо, обнародвано в *Journal de Constantinople* от 17 априлий, за да се удовлетворят в най-голям размер потребностите на положението, което заема от ден на ден вероисповедното движение на Българете".

Но папата се обрекъл, в присъствието на кардиналите, архиепископите и прелатите от въсточний обред, да даде на архиепископът и титлата патриарх, когато числото на съединените Българе достигне петстотин хиляди, щото да има под негова власт няколко епархии.

Йосиф Соколский и другите членове на депутацията били осипани с подаръци. Папата подарил на архиепископът скъпоценен **потир** и архиерейско облачение по въсточний обред, а жителите на Рим му поднесли, за спомен, една дароносица.

Мирските членове на депутацията получили между другото ордени от негово светейшество, във възнаграждение заслугите им за Църквата.

Новоръкоположений архиепископ и апостолски наместник на съединението Българе пристигна в Цариград на 14 Априлий. Наскоро след пристигането си, Йосиф Соколский направи **посещения** на Латинский архиепископ, монсиньора Брюнони и на Армено-католический патриарх, монсиньора Хассуна. Многочислена свита от духовни и мирски лица, възседнали на коне, и последвани от гавази, испроводени от Портата, го съдружаваше при тия посещения със същий алай.[234]

В очите на цариградското простолюдие Йосиф Соколский беше вече, според този алай, такъвзи също патриарх, както и другите патриарси,

233) (Гл. „България", год. III, стр. 65, 66, 67). Този разказ за пребиванието на Йосифа Соколский в Рим е основан на съобщенията, които е счела потребно да направи пропагандата. Той представлява бивший игумен на Габровский мънастрир в чърти, каквито приличат на един въспитан и живел в цивилизовано общество монах. Но старецът Йосиф, очевидно, не е могъл да издържи тая роля. Вследствие на крайнята си простота и нецивилизованост, той е правил в обнасеньето и разговорът си както на аудиенцията си у папата и при другите високопоставени лица, така и на официалните обеди, на които е бил поканван, много постъпки не само несъгласни с приличието, но и явно груби и неуместни, и това е дало повод на много забавни анекдоти и разкази относително неговото пребивание в Рим.

234) Когато минуваше така тържествено по улиците на Цариград, старецът Йосиф често забравяше, че новий негов сан и официален характер му налагат известна сдържаност и степенност, и за това, като се срещнеше с някого от старите си познайници, правеше някои движения с ръката, които изражаваха неговото негодование или доволство по отношение към лицето, което бе срещнал по пътят. Толкоз голяма беше неговата простота и неподготвеност да заема прилично високата степен, която му се даде.

Арменский, Грьцкий и пр. Агентите на пропагандата и униятите Българе го нарекоха такожде патриарх. Те дори и вратата на домът, гдето беше униятската църква и имаше местопребиванието си старецът Соколский, не наричаха другояче освен патриаршески врата.[235]

В същност те имаха право. Униятите Българе получиха в лицето на Йосифа Соколский в гражданско отношение такъв също духовен началник какъвто имаха Арменците, Армено-католиците и Гърците в лицето на своите патриарси.

С ръкоположението особен архиепископ за Българо-униятите и с незабавното му припознаване от Портата за техен народоначалник (миллет-баши), тържеството на привържениците на унията стигна най-горнята си степен, толкоз повече че, когато така те тържествуваха и се хвалеха с пълна сполука, в станът на православните Българе надеждите за припознаване от портата независимата православна българска йерархия бяха се почти изгубили, и отчаянието беше готово да обземе всичките духове. Но нашите еднородци, както в столицата, така и в провинцията, се опазиха от искушението и не се увлякоха в унията, както се очакваше в турските политически кръгове и както мислеха в Рим, основаващи се на уверенията на агентите на пропагандата. Това впрочем се дължи отнюд не на грижите и предпазванията на гръцкото духовенство, а на превъзмоганието, което имаше в сърцето на тогавашните по-влиятелни еднородци наши гласът на здравий разум и на истинский патриотизъм, всекога верен на праотеческите предания.

Приемането унията от една част на цариградските Българе не произведе в умовете посред гръцкото общество и висше духовенство някое променение. То възбуди в патриархът и окръжаващите го владици повече негодование срещу главатарите на българската в Цариград община, които работеха наедно с Илариона, за да се припознае народната българска православна йерархия, отколкото настроенье да се направят някои сериозни устъпки за удовлетворенье народните български желания и премахване опасността от страна на латинската пропаганда.

Патриарх Йоаким издаде в последните дни на декемврий едно послание до подведомните нему православни християне в столицата и нейните предместия, с което запрещаваше посещението униятската църква, като не принадлежаща вече на православието, и в истото време осъждаше както ония Българе, които приеха съединението с Римската Църква, така и тия, които бяха останали верни на Православието, но бяха заевили, че не признават вече над себе си властта на Цариградский патриарх и бяха се произнесли да се не поменува вече неговото име в българската народна църква.

Негово светейшество особено порицаваше в посланието си народните български архиереи, които представеше, като виновници на отцеплението от Православието на едните и на несъобразното с каноните постановление на другите. Това окръжно послание, освен че не можеше да повлияе нито най-малко върху умовете на униятите Българе, които не искаха нито да чуят, какво мисли патриархът за постъпката им, озлоби и ожесточи против негово светейшество още повече Българете, които си бяха начъртали да искат да се обезпечи отделното развитие и

235) „България", год. III, стр. 68.

самоуправление на Българский народ без отстъпване от праотеческата Вяра, и това те изразиха твърде недвусмислено с отпечатването на един отговор върху патриаршеското окръжно писмо, който носеше подпис: „**От народната Православна Българска Църква**", и който те распратиха навсекъде в провинцията.

Този отговор е проникнат от чувството на голямо негодование против патриархът, който се проевява твърде рязко на всека редушка. Вместо да се погрижи за удовлетворението справедливите искания на българский народ и с това да затвори вратата на пропагандите, негово светейшество, казва се в отговорът, изсипва всевъзможни порицания върху всичките Българе, защото поискаха църковната си независимост, съгласно с отеческите и съборни постановления.

Патриархът и синодът си присвояват название: Църква Христова, но Българете не могат с това да бъдат въведени в заблуждение и да ги считат за действително представляващи Църквата Христова. Българете такожде нито най-малко не дават внимание на думите на негово светейшество, че били нарушили църковните правила, като отблъснаха властта му, която е служила за потъпкване българската народност, българский език и за извършване злоупотребления и притеснения, които унижават Вярата.

„Каква ще да е тази Църква Христова, която да дозволява на владиците многообразно и разновидно да притесняват невинните християне, да подават съблазнителни примери, а да не дозволяват да им кажат самите християне:

„Или испълнете заповедите на Иисуса Христа, основателят на вярата и заповедите на светите му апостоли, или ще ги испълним и ще ви распъдим; или вардете църковните правила и дайте ни народът правдините му, или ще ги увардим и ще си земем правдините, които ни дават тези правила; или образи бивайте на стадото и го поучавайте с примерът си, стига сте го притеснявали и развращавали с беззаконията си, или ще ви отхвърлим и ще си намерим пастир по Вярата. Нека не мисли негово светейшество, че Българете са добитъци, които не знаят какво правят, и че поради това той може пак да ги накара да си турят шиите под неговът хомот, като им каже, че те престъпили правилата с това, че му отхвърлили властта.

Българете, не само няма да останат пак под гръцките владици и да ги гледат равнодушно, като се гаврят с Вярата, но ще се постараят да принудят и тях сами, волею неволею, да тръгнат в правий път.

Негово светейшество няма нито най-малко право да говори не само против православните Българе, които му отказват повиновение, но нито срещу ония, които се отделиха от Православието и приеха католицизмът, защото сама патриарши-ята е причина на тяхното отстъпление. те бягат от нея окаяните, но, разумява се, паднаха в по-лошо."

– Отговорът се свършваше с увещание към всичките еднородци да се вардят „от фанариотский квас", да се не поддават на вятърът, който вее от латинската пропаганда, и да бъдат уверени, че „правдата на Българете ще надвие на лъжата на Фанариотите" и че Българский народ с постоянството си ще добие йерархия независима както от патрикът, така и от папата.

На този отговор върху патриаршеското окръжно послание се приготви от страна на патриаршията едно дълго опровержение, което

се напечата на гръцки и български под насловие: *„λάλει καί μή σιωπήσῃς*, глаголи и да не умолкнеши", (Деян. XVIII, 9), но то освен че не можеше, разбира се, да разубеди някого от Българете, ами остана, може да се каже, незабележено, като че да не се е еявало на светът.

Патриаршията осещаше, обаче, че с едно запрещение от нейна страна да не посещават православните християне униятската църква, с едно порицание постъпката на българските народни архиереи, които се явно туриха на чело на движението против нея, с едно мъмрене и осъждане всички ония, които последваха това движение, тя не ще може да се ограничи.

Българете дори и в очите на мнозина от Гърците, не бяха съвсем криви. Пред вид на опасността от пропагандите, пред вид на очевидната справедливост на оплакванията на Българете, патриаршията требваше да направи нещо за тяхно удовлетворение, ако не искаше да навлече на себе си порицанието на всичкий православен свят. Да бъде устъпчива и благоразумна се подаваха ней съвети и от такива места, гласът на които тя не можеше съвсем да пренебрегне без страх за по-лоши последствия.

Патриарх **Йоаким** намери прочее за добре да направи някои маловажни устъпки на Българете, но, за да се вардят за напред в неприкосновеност правдините на Вселенский престол и за да бъде той по възможност ограден в бъдущето време срещу такива посегвания, каквито си позволиха цариградските Българе на чело с Илариона и Авксентия, негово светейшество намисли да съедини тия устъпки със строги мерки против нарушителите на каноните и на правдините на престолът. За да подготви испълнението на този план той, най-първо, изиска от находещите се в България гръцки владици да му представят от страна на Българете адреси, в които да се изевява преданост и покорност на Великата Църква. Тия адреси имаше да послужат на негово светейшество за доказателство, че голямата и здравата част на Българский народ остава твърда в праотеческата си преданост към Великата Църква, че следователно смущенията върху църковната почва, които стават тук-там, са дело на малцина някои честолюбци, миряне и духовни лица, против които църковната власт требва да земе надлежните мерки, съгласно с каноните.

Подобни адреси, които се вижда от архивата на патриаршията, се испратили обаче само от Кюстендил, от Ниш, от Враца, от Белоградчик, от Ловеч и от Видин, при всичко че са били искани навсекъде из Българско. Противонародний дух, в който са съставени някои от тия адреси, явно показва, че те са били диктовани от самите владици и че са могли да бъдат подписани само от няколко подлизници и мюзевири, каквито на всекъде е имало и има и сега. Също така, едновременно им испращане около крайт на януарий и тяхното еднакво съдържание не оставят място за съмнение, че са се испращали по предписанье на висшето църковно началство.

Адресът от Кюстендил изражава негодование против ония, които са се дигнали срещу местний владика, обвинява народний български архипастир Авксентия, че се опитвал да отлъчи от православната вяра Кюстендилската епархия, обевява, че Гъркът архиерей на тази епархия е каноническия неин архипастир, който й е направил много добрини, и нарича

Великата Църква кърмилница, наставница и покровителка.[236] В адресът от Ниш се исказва негодование срещу ония от цариградските Българе, които приеха уния; но той осъжда и Българете, които дирят народните си правдини от патриаршията, като остават твърди в праотеческата си Вяра.

Подписаните думат в него: „Провъзгласяваме всички ония, които се опитват да смутят мирът и спокойствието на общата наша майка Църква, като мятежници и отстъпници от Великата Христова Църква... Не споделяме никак нововводимите от чужбина идеи, на които двигател са страстта и своекористието, и удостоверяваме, че, като пребиваваме в отеческите предания, приемаме за вероисповеден началник когото би ни испратила, като способен и испитан, Великата Църква, и както открай нашите бащи са били благодарни от непрекъсваний ред на светите архиереи, които ни са били испращани от Вселенский престол, така и ние сме преблагодарни от нашът владика" и пр.

Жителите на Враца също изказват в техний адрес крайня благодарност от новий им епископ Българинът Паисий.[237]

Жителите на **Белоградчик** осъждат ония Българе, които са приели унията и исказват признателност към Великата Църква и към владиката си.

В адресът си **Видинци** казват, че осъждат малцината безразсъдни Българе, които от няколко време се мъчат по всекакъв начин да вкарат нововведения в Православната църква. Те считат още за своя длъжност, като гледат „как злославните уста на тия Българе не пощадили честта на Църквата и на свещений клир", да принесат на последнята благодарността си, че и удостоила с такъв архиерей. „Чест и слава е за нас, прибавят те, да се причисляваме до целий православен свят, понеже сме всички братия без различие на племе и на народ. Това като исповядваме в съвестта си, осъждаме лъжата и измамата на ония, които се провъзгласят самозвани представители на Българете ради своите преисподни цели и търсят пред Високата Порта и пред Църквата правдини уш от страна на всичка България".

„От тия адреси и прошения, бележи се в докладът на комисията на общото (гръцко) събрание, свикано в **1864** год. в патриаршията за разгледване **българский въпрос**, патриарх **Йоаким**, като видя, че православний Български народ се размъща от малцина някои, и че христоименното испълнение негодува против великодушието на Великата Църква, съзва на **24 февруарий 1861** голям събор от бившите Цариградски патриарси, от блаженнейшите патриарси (т. е. Александрийский, Йерусалимский и Антиохийский) и от всичките находещи се в Цариград свети архиереи, между които бяха и Българете по произхождение – Родоский **Игнатий**, Пиротский **Доротей** и Врачанский **Паисий**. Този събор,

236) В протоколът на синодът от 2 март се поменува и за друго едно прошение от Кюстендил, в което жителите, като осъждат постъпката на Българете, които приеха уния, искат да се отдалечат от епархията им някои немирници, които сеели раздор между Гърци и Българе.

237) Той е онзи същий Паисий, когото патриаршията, както и поменахме във втора глава, беше испратила в 1859 да управлява Самоковската епархия. Патриарх Йоаким, наскоро след стъпането си на престолът, счете за добре да го отдалечи от Самоков, гдето неговото пребиванье дигаше голям глъч, и да го испрати във Враца, а Врачанский Доротея, тоже Българин и с нрави като Паисиевите, да назначи в Пирот. (гл. „България", год. II, стр. 537).

като зе във внимание противоканоническото поведение на Макариополский **Илариона** и на бивший Диррахийски **Авксентия** и като ги пригласи **три** пъти, според свещените канони, да дойдат да дадат пред него ответ, понеже се не евиха по непокорство, ги **извъргна** от архиерейский сан, като въздрузивши нов жъртвеник в самий център на Вселенский престол, като **непокорни**, като **отстъпници** и като нарушители на 31 и 35 апостолски правила, на 15 правило на Двукратний вселенски събор, на 5 правило на Антиохийский събор и пр.

Едновременно с тях той извъргна, по същите причини, и Пловдивский митрополит, **Паисия**[238], които всички се осъдиха на заточение. Съборът лиши от сан и свещениците и дияконите, които бяха ръкоположени от речените архиереи".

Патриарх **Йоаким** смяташе, че с **извържението Илариона**, **Авксентия** и **Паисия**, домогателство на Българете да се припознае за тях една самостоятелна йерархия се **посича** в коренът си, толкова повече, че с извържението българските владици, по стар обичай, беше свързано и **заточението им**, за което патриархът беше се споразумял предварително с Портата. Щом бъдат извържени и заточени владиците, които представляваха българската йерархия, последнята ще се обърне в една неосъществима мечта, мислеше си негово светейшество, и Българете, по необходимост, ще се задоволят с някои устъпки, натъкмени за удовлетворенье народното им самолюбие. Но патриарх Йоаким и окръжавшите го **архиереи останаха горчиво излъгани в предположенията си**.

Лишението от сан българските народни архиереи не озадачи нито най-малко нашите еднородци. То ги само огорчи и още повече раздразни против патриаршията. От тяхна точка на зрение, тая мярка нямаше нито най-малко основание в учението на Църквата и в съборните правила.

Апостолските и съборните правила, които послужиха на събраний в патриаршията събор, като основание за извържението от църковний чин Илариона, Авксентия и Паисия, според българското **възрение**, не можеха да се **приложат** справедливо към българските народни архиереи.

Българский народ, българските архиереи се **отложиха** от подчинение Цариградскому патриарху, защото се убедиха, че последний **не се съгласява** доброволно да възвърне на този народ неоспоримите му правдини; че гръцкото духовенство иска и занапред да **притеснява**, с името на Вярата и на Църквата, **българската народност** в полза на гръцката и да господарствува **над Българете**, като над племе, което като че е нему заробено по силата на самите църковни узаконения. Такова стремление от страна на гръцката йерархия, като явно противно на християнската Вяра, беше способно да развълнува всекий Българин.

Лишението от сан българските владици не беше друго, в очите на Българете, освен изражение на това същото стремление. При това

238) Паисий, както поменахме в III глава, се присъедини нелицемерно до паствата си, която се отложи от Великата Църква наедно с другите български епархии, и на скоро след избранието патриарх Йоакима заеви формално в едно послание до представителите на епархията си, че е готов не само да се не отделя от паствата си, но и душата си да положи за нея, като истински неин пастир (гл. това послание в „България", II, стр. 563).

съборът, който го произнесе, наруши, от пристрастие, самите правила на църковното съдопроизводство, според които един привлечен към ответственост епископ се вика в епископский събор на съд чрез епископи или с грамота **три** пъти, и за евяването му пред съдът се дава месечен, двумесечен и даже годишен срок, според обстоятелствата (74 Апостолско правило и 18 правило на Картагенский събор).

Българските архиереи, Иларион и Авксентий, се **викаха** в едно и истото заседание на **съборът**, който ги осъди, три пъти в разстояние на два часа, а не на един или повече месеци, и се викаха от двама **архимандрити**, а не епископи, а Пловдивский Паисий не се повика никак.[239] Че съборът и патриаршията произволно нарушиха правилата на църковното съдопроизводство, това се засвидетелствува наскоро и от дванадесет владици-членове на този събор, които бяха подписали извержението на българските архиереи от църковний чин.

В едно прошение, което подадоха на Портата тия архиереи няколко месеци след съборът, за да се оплакват от произволът на патриарха **Йоакима**, те, между другите обвинения против него, указаха и на неправилното осъждане и извържение българските народни архиереи.

> „Как стана, пишеха те в прошението си, низложението на българските архиереи? То се предначерта от него (патриарх Йоакима), и определените от църковните правила три призования станаха в същото заседание на съборът в разстоянието на два часа, без да се даде изискваното от съборните правила време.
> Между това българските архиереи, още преди да си разиде съборът, бяха известили на патриархът званично чрез Високата Порта, че те ще се представят в съборът да дадат отговор, но негово светейшество не само не послуша правий съвет на правителството[240], нъ още и излъга Високата Порта, защото отговори лъжливо и самоволно, че уш вече било произнесено приличното наказание и, тозчас подир заминаването на испроводений от Портата чиновник, принуди съборът да подпише низложението. Че това стана тъй, никой от членовете на съборът не може го отрече".[241]

Вследствие на всичко гореказано, **низложението** на народните български владици не само не може́ да спре, както мислеше Великата Църква, движението помежду нашите еднородци за пълно отделение от Гърците по църковното управление, но го още **по-много усили**. То **раздвои** още по-нашироко и наглъбоко Българский народ от **патриаршията**.

239) Паисий сам свидетелствова за това в частното си до Автокефалните православни Църкви послание, приложено до общото, което адресуваха Българете архиереи в 1869 до тия Църкви, за да оправдаят действията си.

240) Портата беше се споразумяла с патриархът за извържението и заточението владиците, но намираше за добре да се покаже, че уш съветва на негово светейшество умереност.

241) Иларион Макариополский и Паисий Пловдивский такожде указват в посланията си от 1860, отправени до всичките самостоятелни православни Църкви, на това свидетелство, като на необоримо доказателство, че съборът е неправилно действовал при низложението им.

Окружното патриаршеско послание, с което се съобщаваше лишението от **сан** българските владици, запрещаваше на християните, под страх на отлъчвание от Църквата, да земат благословение от речените владици. Българете, като не считаха за нищо определението на съборът и пазеха напрешните си отношения към архиереите си, т. е. ги почитаха за свои истински архипастири, погледнаха на това запрещение, като преко отлучване и анатема, произнесени срещу всичкий Български народ, и за това в някои места, каквото Търново и Габрово, тържествено изрекоха в църквите проклинания с **анатема** против патриархът.[242]

Мнозина от нашите еднородци в столицата настояваха да стане същото и в народната ни Църква в Цариград, но едно че можеше да произлезе кръвопролитие между Българе и Гърци, понеже се чуваше, че някои луди глави испомежду последните се готвели да нападнат на Българете в случай, че се **прокълне** патриархът, а друго че прокълнанието не ще принесе никаква практическа полза, в българската църква в Цариград не стана нищо подобно. Там се чете само, наскоро след извержението народните владици, именно на 5 март, Неделя на Православието, едно **слово**, приготвено от Т. Бурмов, в което се хвърлеше поглед върху действията и стремленията на гръцкото духовенство от гледна точка строго християнска в паралел с действията и стремленията на Българете и се извождаше заключение, че извържението, произнесено от съборът на гръцките владици против българските, **няма** никакво **законно основание** и поради това е недействително.

Това слово, като отговор от страна на Българете върху първата *званична* присъда на патриаршията по тяхното народно движение за възстановение потъпканите им правдини, е забележителен **исторический акт**. То не се напечата в някой вестник, или периодическо списание, а се **распрати** в отделни летящи листове на всекъде из Българско. Ние не *могохме*, за съжаление, да го намерим запазено нито в нашата сбирка, нито другаде негде.

Низложението владиците от съборът **не** произведе желаното от патриархът действие между Българете още и по тая причина, че устъпките, които бе той свързал с тая мярка, далеч не удовлетворяваха справедливите желания на Българский народ и сами по себе си твърде ясно говореха за пристрастното постъпанье на негово светейшество. Тия устъпки одобрени от същий събор, който произнесе низложението и утвърдени със султанский фирман, се съобщиха едновременно с низложението по всичките епархии.

В очите на патриарх **Йоакима** и на неговите съветници те оправдаваха строгостта на Църквата против **непокорните** ней български архиереи.

В очите на Българете те показваха същото стремление от страна на патриаршията, за **осуетенье** усилията на Българский народ да се установи отделно от Гърците, българско църковно общинско, управление.

Султанский фирман, който утвърди тия устъпки, гласеше така:

„Известно е на всичките, че най-голямото ми царско желание е спокойствието и безопасността на всекий клас от моите императорски поданици. Понеже царството ми одобри просбите, които изрази устно и писмено пред високото ми правителство състоящето под духовната власт

242) В. „България", год. III, стр 1, 21.

на восточната Църква **българско племе**, а именно да се назначават духовните му отци и управници, митрополитите т. е. и епископите му, испомежду лицата, на които има пълно доверие и да **знаят** още и **языкът** му, като просби, испълнението на които ще способствова за пълното благоденствие на това племе, както и ще внесе мир и спокойствие среди него във вероисповедно отношение, и понеже удовлетворението на тия просби се е видяло за необходимо от царството ми, за това се възложи на главний началник на восточната Църква, Рейский патриарх, да размисли върху устъпките, които се допущат от църковните правила и да ги представи.

Речений патриарх, като свика събор, състоящ от пребивающите в столицата ми бивши Цариградски патриарси, от сегашните патриарси на Александрия, на Антиохия и на Йерусалим, от членовете на постояннии синод на митрополитите и от епископите, **разисква този въпрос** с тях, и резултатът на това разисканье представи с доклад, подпечатан от всичките участвовавши в заседанието на съборът лица. В този доклад се съдържат следните членове:

„1) Отсега нататък за чисто българските епархии ще да се предпочитат и назначават за митрополити и епископи духовни лица от **българско происхождение**, които са без укор и обладават изискваните от църковните правила качества, а така и лица, които знаят добре българский език.

2) Ако в един от чисто-българските градове осиротее митрополията или епископията, и неговите християнски жители **предложат** едногласно за осиротялата катедра някое **духовно лице**, което има изискваните от църковните правила качества и което е испитано и известно на патриаршията по разумност и способностите си, такава синовна молба ще се **приема** с благодарение от патриаршията.

3) Едно Богословско **училище** ще се основе в съответствено място, за да се изучват в него Българете, които желаят да стъпят в духовно звание, и разноските на това училище ще се покриват от християнете, находещи се в чисто българските епархии и други места на императорската ми държава, а уроците, които ще се преподават в него, за да **не** съдържат нищо противно на Восточното Християнско Вероисповедание, ще се определят с програма, съставена от **патриаршията**.

4) Надзорът върху това училище ще се възложи върху митрополитът на епархията, гдето ще се то намира, и върху настоятели, избирани испомежду испитани духовни лица.

5) Във всичките български училища ще се предпочита изучението на **българский** език и на неговата литература от всекий друг, като се въспретява всека книга със съдържание противно на православната Вяра и на императорското ми правителство.

6) За всеко нарушение на горе казаните распореждания и постановения относително училищата и за всек недосмотр при избранието на учителите, а така и за всеко немаренье от страна на последните в испълнение учителските им обезаности, вкратце за всеко нераденье и несъглеждане по надзорът и управлението на училището са отговорни **митрополитът** и настоятелите.

7) Един или двама от митрополитите на България ще заседават, както и по-преди, в синодът на митрополитите, като ще се променят и заместяват, един подир друг, всеки две годин, по каноническо указание от патриархът.

8) В Богословското училище на остров Халки ще се прибират ученици и отмежду Българете, както е било и по-преди.

9) **Доходите** на находещите се в България митрополити и епископи ще се определят с особен званичен устав.

10) В църквите на чисто българските митрополитски и епископски епархии църковните обреди ще се извършват по български.

11) Измежду пребиваующите в Цариград първенци Българе ще се избират и назначават някои за членове в настоятелствата (епитропствата) на патриаршията и на другите нейни учреждения.

12) За да се образуват децата на находещите се в столицата ми православни Българе и за да изучват собствений си език, ще се основе едно **първоначално училище** в оградата на българската църква под надзорът на патриаршията.

13) Званичните църковни книжа, които ще се испратят до митрополитите и епископите на чисто българските епархии, ще се пишат **по гръцки** и **по български**.

14) Патриаршията ще се грижи, по възможност, да улеснява и расправя относещите се до нея благословни просби и дела на Българете.

15) Патриаршията ще испровожда, кога е нужда, надлежни духовни лица за издирванье поведението на митрополитите и на епископите в България, както и на всичките въобще духовни лица и учители, и за исправление биващите отстъпления и недостатки.

Понеже гореизложените петнадесет члена се представиха на Високата ми Порта, както се каза, с мазбата, и, като се прочетоха и обсъдиха един по един в министерский съвет на държавното ми царство, се съобщиха и на самодържавието ми, и то се увери, че те отговарят на подобренията, които справедливо **дирят християнските жители** в България, според настоящите им истински нужди, и че пълното им приспособление може да въдвори църковен мир посред известните със своето честно и добро поведение императорски мои поданици Българе, за това издадох високото си царско ираде, да се повестят непосредствено, а в същото време и всекий да побърза да направи искрено и прямодушно което требва, без да допуща нещо противно нему. Поради това и се издаде настоящий ми императорски фирман, украсен и с високий ми царски автограф.

Писа се в 1277 година от егирата в крайт на месец рамазан".

Съборът, който разгледа тия устъпки, намери за добре такожде да се назначат незабавно за Пловдив и Шумен, гдето катедрите бяха вакантни, **Българе митрополити**, и за Пловдивский, той одобри Ксантский митрополит **Панарета**, а за Шуменский – архимандрит **Антима** (отпосле български екзарх), който тогава беше учител в Богословското на остров Халки училище. И двете тия лица от българский род бяха отблизу известни на патриаршията.[243]

243) Панарет беше от години известен на патриарха Йоакима и се считаше верен нему человек. Той беше начeнал духовното си поприще с

Един бърз поглед върху устъпките, които направи на Българете патриарх Йоаким показва, че тези устъпки са твърде **несъществени** и освен това **еластични**. Някои пък от членовете, в които те се заключават, не само че не представят някоя особена устъпка, но обезпечават нови права на патриаршията и обвързват Българете с нови **задължения към** нея. Портата, обаче, ги счете, както показва султанский фирман, за удовлетворителни.

Султаново правителство, както изесняваше официозний по това време орган, *Journal de Constantinople*, имаше пред вид **да отвори** на българското движение **два пътя**, единът – **унията с Римската църква**, а другият – **подчинение под Цариградската патриаршия** с горепривeдените устъпки.

Портата смяташе, че при неудовлетворителността на последните, Българете ще **предпочитат първий** от тия два пътя, нещо, което й **се искаше**. Под предлог, че уш е **неутрална**, тя видимо тикаше Българете **в пазвата на католицизмът**. Нейните истински желания обаче се ясно отражаваха в нейния официозен орган, който нерядко така също **канеше** нашите еднородци да се **съединят** с Римската църква, както и припознатите органи на пропагандата. Като работеше в тая посока, той се стараеше между другото да покаже, че Портата уш **не можела** да се реши да припознае независима йерархия за **Българете**, защото чрез таквази йерархия щело да се отвори път на чуждо, т. е. **на руско влияние** помежду тях. Че чрез унията с Рим Българете подпадат също под чуждо влияние, официозът на Турското правителство не отричаше, но той считаше това влияние за далечно и повърхностно, от което Портата не можела да има страх за спокойствието на своите области и за верността на своите поданици. Той отиваше още и по-надалеч, като казваше, че най-после Българете **с приемането уния** не правели нищо лошо в религиозно отношение, защото с това те се връщали в пазвата на Църквата от расколът на Фотия.[244]

От коментариите му върху устъпките на патриарха **Йоакима**, се ясно виждаше, че те се бяха удостоили със **султанско ираде**, защото се добре съгласуваха с планът на Портата за вкарвание Българете в католицизмът.

> „От двете неща, казваше турский официоз, требва да стане едното: или Българете да приемат **католицизм** – полето е свободно, пътят открит, привилегиите са дадени – или да останат привързани на Великата Църква с правдините, които им тя сега дава и при които движението на партията, която иска едно църковно самоуправление, не ще си има вече мястото и ще се превърне в един вид опозиция, която няма нищо общо с религията. Автономната църква, народната църква патриархът я даде с един

това, че се бе **главил писар при Йоакима**, когато последний беше Кизичский митрополит. От после той бе ръкоположен за викарий на Кизичската митрополия и по-подир назначен за митрополит в Ксант (Скеча).

Антима знаеха в патриаршията такодже отдавна, защото той беше се въспитвал в същото това Халкинско Богословско училище, в което отпосле беше учител, и беше испращан в Московската духовна академия от самата патриаршия за усъвършение богословското си образование.

244) Гледай във в. „България", год. II, стр 690, 691.

акт, който, ако е добър в религиозно отношение, още по-добър е в политическо, защото туря край на положението, в което ставаха намеси от страна. Устъпките са големи.

На Българский народ е дадено правото,

1) да си избира владиците измежду собственото духовенство,

2) да употребява язикът си, да си има особени училища и

3) да проважда един или двама владици в светий синод, и ние имаме право да кажем, че разделението на Българете от патриаршията, което ще е твърде плачевно в политическо отношение, и учреждението на една отделна автономна Църква не ще им дадат нещо повече.

За напред Българете нямат три пътя, ами **само два**: да останат привързани на патриаршията, или да се върнат в **пазвата на Римската Църква**. Да се положи така въпросът е предпочтително отколкото другояче. С този начин се отдалечават вече политическите влияния и интриги."

Турский официоз се осещаше принуден да даде на устъпките на патриархът значение и важност, каквито те нямаха. Инак пристрастието и интригата на Портата щеха да бъдат твърде явни.

Нареканието, че тя се ползова заедно с представителите на католицизмът от раздорът между Българе и Гърци, че тя даже **подклажда** този раздор в съгласие с пропагандата, не беше без основание, и официозний орган требваше да се погрижи да го отстрани, поне за приличие, с няколко бележки, нещо което той направи, без да може, разумява се, да убеди някого.[245] Фактите говореха силно и красноречиво.

По предположение, че Българска независима православна йерархия може да бъде орган в ръцете на Россия, в полза на католицизмът работеха по онова време и Англичанете.

Органът на английското посолство в Цариград, *Леван Херал*д, казваше, че, ако Българете **не могат** да се обърнат в **протестантство**, хиляда пъти било по-предпочтително да станат униати, отколкото да сполучат да имат сянката на една народна Църква, която би могла лесно да стане оръдие и таен агент на Россия.[246]

За да се убеди общественото мнение в Европа, а така и посред Турците, че една **българска независима йерархия** може да стане **орган** на Россия, работеха постоянно, освен агентите на латинската пропаганда, такожде и Гърците с всичката известна тяхна хитрина. В това същото време, когато се **прогласи унията** от една част Българе в Цариград и когато агентите на католицизмът напъваха всичките си сили, било да покажат на Българский народ, че единствений възможен изход за него е съединение с Римската Църква, било да представят, че да се припознае Българската православна йерархия е опасно за Турция, Гърците утвърждаваха в една напечатана в Париж брошура (*La Vérité sur la question bulgare),* че Българете са били всекога подчинени на Вселенский престол: че техните обвинения против гръцкото духовенство и техните оплаквания от него за безосновни; че учреждението българска независима йерархия, без да ползова нещо самите Българе, ще въведе опасното за Турция начало на народностите, вместо началото на религиозните общини, и при това

245) В. „България", год. III, стр 1, 2.

246) Гледай в „България", год. II, стр 731.

доказваха, че **руский панславизъм** е **подбудил** Българете да искат народна независима йерархия.

„Is fecit sui prodest, думаше авторът на брошурата. Само руский панславизъм може да извлече полза от положението, в което Портата и народностите на Възток ще намерят опропастяването си. Естествено е, прочее, да се предположи, че той е пак виновникът на българското вълнение. Една борба, на която ожесточението е равно с тайнствеността й, се е заловила от няколко годин помежду **гръцката** Църква и **руский панславизъм**.

Подигането на Българете против властта на гръцките владици е само една от нейните фази. Ние можехме да представим преко доказателство на това, като наведехме фактове, които доказват, че руските консули в Пловдив, Едрине, Силистра, Варна и проч. са истинските подбудители на мнимото народно движение на Българете.

Същата оная руска партия, която в **1853** год. подигна дълга и кървава война, блъска още и сега Россия в славолюбивата политика, от която тя се показваше, като че да се е отрекла. Между положението в 1853 и настоящето състояние на вещите съществува, как и да е, голямо сходство.

Както в 1853 Россия *не виждаше неудобство да се образува от* ***България*** *една независима държава* (глед. № VI от *тайната и конфиденциална кореспонденция* на Сеймура), също така и *сега Россия* ***не вижда*** *неудобство да състави* ***България независима Църква***. В 1853 тържествени договори свързваха Россия с Турция, обаче Россия направи тогава съществованието на Турция въпросно. Днес тя, според всичкото й минало, трябваше да е **естествена защитница на правдините на гръцката Църква**, обаче тя работи срещу тая същата Църква".

Като припомнева след това настояванието на княз Меншикова в 1853 да даде Портата един *сенед*, че щеварди ненарушимо правдините, привилегиите и волностите на православно-възточното духовенство, така, както ги е то имало тогава, и като привожда някои относещи се до това места от нотите на руский извънреден посланик, авторът на брошурата казва:

„При видът на тия актове, всеки ще си каже, че ако има някоя държава, на която да **не се пада да критикува** сегашното stato quo на гръцката Църква, тая държава е **Россия**. По тая причина нейний посланик в Цариград се въспира сега да говори от срам. Но, косвено, има ли усилие, има ли жъртва, която руский панславизъм да **не е направил,** за да сполучи съсипването на това също духовенство, което той искаше да **удуши** в 1853 в скутовете на покровителството си?"

Като обвинява така безсрамно Россия, че тя била подбудило българското движение, за да съсипе гръцкото духовенство.

Гъркът съчинител простира още безочливостта си лъгането до там, щото казва, че уш руский панславизъм, т. е. Россия, като работела на Запад в полза на Българете, убеждавала тамошните либерали, че се касае за събуждането на една притеснена народност, а католиците уверявала,

че едно случайно сблъскване помежду Българете и Гръцката патриаршия ще може да даде случай за *една добра работа* в полза на католицизмът.

Съчинителят с усърдие събаря тия мними маневри на руский панславизъм, после което се обръща с увещание към европейский печат да раскрие пред публиката работата, както си е, и свършва това увещание със следните думи:

„Кога Россия види, че мнението на Запад не се лъже, възможно е тя да не се реши да продължава едно таквоз опитване, което би могло да има и за нея твърде важни последствия. Поддръжката на печатът и на общественото мнение **даде** в **1853** на Турция **кураж** да защищава правдините си. Тази пак поддръжка требвало би да й се даде и сега още в българский въпрос. Ние настоятелно призоваваме сериозните люде да размислят върху тая точка. – Ние ще бъдем щастливи, ако сполучим да убедим читателят, че в българский въпрос работата не е за интересите на някои попове от едно *предместие* на Цариград, но за тия истите интереси, които общественото мнение знай така добре да заварди преди седем години".[247]

Гърците и сами **не вярваха**, разумява се, това, щото казваха пред европейский свят и пред Турците за Россия, т. е. че нейната ръка работи в българското движение за съсипвание гръцкото духовенство и за изравнение пътят на панславизмът, но в Европа отдавна е станало обичай да се подплашва, с преисподните уш интриги на Россия, общественото мнение, за достигание известна цел.

Самата **истина беше**, че Россия се **отнасяше еднакво дружелюбно към Гърци и Българе** и се грижеше да ги **примири** помежду си, като увещаваше Гърците да направят сериозни устъпки на Българете, а последните придумваше да не настояват всичко **изведнаж** непременно да им **се даде,** защото всичкото да се получи изведнаж е мъчно, а постепенно да се върви към желаемото нещо естествено и надеждно. Такъв совет даваше Россия на Гърците и Българете, за да ги помири, но нито едните, нито другите оцениха надлежно нейните добри намерения, а общите врагове на Россия, на Гърци и на Българе това и искаха.

Като гледаха, че постиганието народното желание ставаше все повече и повече съмнително вследствие на упорството и на **интригите** на Гърците от една страна, и на **коварството** на Турците от друга, и като разумяваха, че несполуката може да има, поради улесненията, които Портата даваше на агентите на папството, твърде пагубни последствия, водачите на **чисто българското движение** в Цариград намислиха през януарий **1861** год. да поискат поддръжката на Евангелский Съюз за делото на свободно от Гърците нареждание **Българската църква**.

Някои от американските **мисионери**, членове на този съюз, които се трудеха, с помощта на един-двама Българе, над **преводът** на Свещеното Писание по български, бяха съобщили чрез тия Българе на владиката Илариона, не без задни, разумява се, цели, че **те съжаляват**, че правителството на Високата Порта препятствува на Българский народ да устрои църковното си управление, както сам разумява и го принуждава да се покорява на Гръцкий патрик и да почита за свои архипастири и духовни

247) Глед. La Vérité sur la question bulgare, Paris, 1861, p. 52-48.

отци хора, които са зле наранили неговото сърце с тяхното нехристиенско обнасение и които той гледа, като свои най-върли неприятели.

Мисионерите бяха обеснили при това на Българский свещеноначалник чрез същите лица, че дружеството „Евангелский Съюз", от което клон се намира и в Цариград и което има за главна цел да защищава на всекъде свободата на съвестта, би могло да спомогне, със своите ходатайства пред правителството на протестантските държави, да се не прави насилие на Българете в делото на религията, а да се остават свободни да се устрояват църковно и да си избират пастири, както им се за добре види, по тяхното вътрешно убеждение.

За да стане таквоз ходатайство, не се искало друго от Българете освен да се обърнат те с едно изложение на работата си до цариградский клон на реченото дружество и да го помолят да им окаже съдействието си за безпрепятствено нареждане църковните им дела.

След като приемел такова едно изложение, Цариградский клон на Евангелский Съюз изведнаж имал да се отнесе до представителите на протестантските държави в Цариград, т. е. до английский, американский, пруский, голландский, датский, и шведо-норвежский посланици с молба да направят на Пората потребните представления, щото тя да **престане да принуждава** Българете да се подчиняват, въпреки съвестта си, на гръцкото духовенство.

В критическото положение, в което се намираше народното дело в началото на 1861 година, съдействието от чья и да е страна за благополучното му искарвание на добър път беше скъпо.

Помощта на шест правителства, три от които, Английското, Американското и Пруското имаха неоспорим вес в Цариград, не беше, наистина, за презирание, а особено когато тая помощ имаше да се поиска и да се даде върху основанието на един общепризнат и осветен принцип, каквото е свободата на съвестта.

Народните владици, представители и първенци се отнесоха прочее до клонът на Евангелский Съюз с един меморандум, в който като раскриваха, на основание от каноните и обичаите на Православната Църква, правото на Българский народ да има **собствена независима йерархия** и указваха притесненията, които претърпява българската народност от страна на висшето гръцко духовенство, молеха Евангелский Съюз да помогне да се **припознае** от Портата това право, толкова повече, че този народ се е ползовал с него до преди 90 годин и че то, като се е признавало така в старите времена от султаните, е още и на ново подтвърдено с Хатти-Хумаюнът от **1856** година, който обезпечва на християнете всичките права, каквито са те имали от древне време и до сега.

Този меморандум беше отбележен с деномесечие 13 януарий. Комитетът на клонът от Евангелский Съюз, като го получи, отнесе се незабавно до представителите на шестте протестантски държави в Цариград с ходатайство да подкрепят с приятелското си влияние пред султановото правителство просбата на Българете.

Писмото, което той отправи с тая цел по адресът на казаните представители, доказва неоспоримо, че **българските архиереи** и първенци от православно-народний стан **не са нито най-малко** мислили

да приемат протестантство, според както утвърждаваше тогава в. „България" с цел да покаже, че уш и те вече се решили да променят Вяра, само че избират протестантството, а не католицизмът. Това писмо, препис от който се намери в нашата сбирка, е съставено в следните думи[248]:

„Господине!

Ще да е достигнало, без съмнение, до вашето знание, че Българский народ се старае от няколко време да свали от себе си игото на гръцката йерархия и иска от Отоманското правителство възстановеньето на древнето си право да избира епископите си измежду сънародниците си.

Мотивите, върху които се основава това искане са изложени в меморандумът от 13/25 януарий 1861, адресован до Евангелский Съюз от епископите, духовенството, представителите и главните членове на Българската община в този град.

Те казват най-първо в този меморандум, че **Българската** Църква е била съвършено **независима** от Цариградската патриаршия до **1767** година, в която тогавашний патриарх Самуил, подкрепен от фанариотските архонти, сполучил с интригите си да добие от Отоманското правителство **упразнението** на **Охридската** архиепископия и да тури Българский народ в зависимост от Цариградската патриаршия.

Те бележат второ, че **господството** на **гръцките владици** е било всекога умразно на славенските населения. Народът гледа на тия владици, които не знаят езикът му и въспират употребеньето му в църквите и училищата, като на егоисти – тирани, които нямат друго пред вид освен да спъват моралното му развитие. Те ги обвиняват още във възмутителни злоупотребления и в най-унизителна безнравственост. Те поставят на вид, че, като молят Високата Порта да ги освободи от господството наречените владици, друго не правят освен че искат да им се **върнат древните привилегии**; че Хатти-Хумаюнът от 1856 год. подкрепя исканието им, като подтвърждава различните привилегии, които са били давани на християнете, поданици на империята, от времето на Мохамеда II.

Те бележат освен това, че не искат нищо повече от онова, което имат другите народонаселения, турени под скиптърът на султанът, и те особено наблягат на фактът, че Гърците имат **четире патриархии: Цариградската, Александрийската, Антиохийската и Йерусалимската** и една автономна архиепископия, Кипърската, от което всека е независима от другите. Те отблъсват обвинението, че някои уш чужди влияния са ги подбутнали да заевят това искане, като уверяват, че движението им е от сами тях, и исказват непоколебима вярност към правителството на н. и. в. султанът. Като не са могли още да сполучат да се припознае официално от Високата Порта църковната им независимост, те се обръщат до Евангелский Съюз, който е припознат, като приятел и защитник

248) Този препис е същий онзи препис, който беше се дал тогава на владиците и първенците от комитетът на клонът. Той е писан с ръката на един от членовете на този комитет.

на свободата в религиозно отношение, с молба **да им не откаже** поддръжката си.

Долуподписаните се осмеляват, от страна на клонът на Евангелский Съюз в Цариград, да обърнат вниманието на ваше превъсходителство върху тая толкоз важна постъпка и да ви помолят да употребите вашето приятелско влияние пред султановото правителство, за да се съгласи то да **отдели** Българский народ, според желанието му, от ведомството на Цариградский патриарх.

Позволете ни да изложим вкратце причините, които ни подбудиха да направим тая молба.

1) Движението на Българете, до колкото ни е позволено да съдим за него, е **движение** на цял народ, а не на една партия, и ние мислим, че то е излязло от събуждането на народний дух в българското население, който го подбужда да отваря училища и да търси с жадност Свещеното Писанье, преведено на Българский език, както свидетелствова за това продажбата на много хиляди екземпляри от преводът.

2) Ние мислим, че това движение е съвършено независимо от всеко друго влияние и от всека политическа комбинация, враждебна на султановото правителство. Ние мислим още, че българете се броят между **най-верните** поданици на негово величество.

3) Тяхното искане да им се възстанови правото да избират духовните си началници испомежду си, право, което са те упражнявали преди много векове и което им се отрича само от един век насам, е, според нас, искане, узаконено от Хатти-Хумаюнът, който обезпечава религиозната свобода на всичките поданици на султанът без различие.

4) Припознаването от султановото правителство независимостта на българските духовни началници от Цариградский патриарх се съвършено оправдава, според нас от фактът, че **българското население е много повече** на брой от гръцкото в Европейска Турция и, вероятно, се въскачва до четире-пет милиона.

5) Ние имаме основание да мислиме, че оплакванията на Българете са справедливи и че те проистичат от доказаното грабителство и непристойно поведение на повечето от гръцките владици.

6) Поддържането **господството** на гръцките владици в българските епархии, ни се чини, ще е твърде неблагоприятно за нравственото и умственото усъвършенство-ване на населенията, което ще може да се достига най-добре само с употребеньето **народний език**.

7) Очевидно е, че ако правителството на султанът не се съгласи да припознае на Българете правото да избират епископите си, една значителна част от тях ще гледа да достигне тая цел в **споразуменье с папството**, и така ще излезе един раскол, вреден на преобразованието, съсиплив за общината и противен на интересите на правител-ството.

8) Ние сме на мнение, че, като приеме едно толкоз справедливо искане, правителството ще спечели благодарността и ще укрепи предаността и верността на всичкий Българский народ към султанът.

9) Клонът на Евангелский Съюз в Турция, като земà най-живо участие във всеки местен въпрос, който има свръзка с религиозната свобода, счита своя длъжност да приеме молбата за симпатия и поддръжка, с която се обръща към него българската община, и да изрази свето вътрешно убеждение, че императорското (султановото) Правителство, като постъпи в това обстоятелство, съгласно с припознатото от Хатти-Хумаюнът начало, ще заварди собствените си интереси и ще удовлетвори едно искане, основано върху права, които самò е даровало на поданиците си.

10) Ние се научихме от разни страни, че **султановото правителство е добре расположено към Българете** и ние се надеем, по тая причина, че представителите на протестантските държави, като искажат такова мнение върху предметът, ще му дадат една силна подпора. В заключение, ние ще прибавим, че е твърде желателно да не се продължава вече тежкото състояние на неизвестност и на безпокойствие, в което се намира българската община. За това ние и молим ваше превъсходителство да употребите всеко влияние, което ще ви се покаже добро, за ускорение решението на един толкоз важен въпрос.

Цариград, **5 февруарий 1861**".

Посланиците на протестантските държави **не приеха** да се застъпят за Българете. Ония от тях, на които гласът се слушаше повече, **не помръднаха нито пръст** в тяхна полза, по тия, види се, същи причини, по които английский в Цариград вестник предпочиташе, както поменахме по-горе, да станат Българете **по-добре католици**, отколкото да сполучат да съставят независима от патриаршията Българска Църква, а посланиците на дребните протестантски държави, естествено, бяха длъжни да се съобразят с мнението на своите по-влиятелни колеги.

От отговорите на английский и голландский посланици, които се оказаха в нашата сбирка, се вижда, че те се ограничили с изражение на платоническо съчувствие към Българете, като се извинили, един по една причина, а друг по друга, че не могат да **земат деятелно** участие в защита на българското дело.

„Моето мнение е, казва сир Генрих Булвер, тогавашний представител ма **Англия** в Цариград, че патриархът треба вòвреме да направи устъпки, да пожъртвува мирското си върховенство, за да спази единството на Църквата, и това мнение аз съм заевявал открито.

Що се касае до въпросът, как треба да постъпи Портата, има много съображения да се земат във внимание, а, между тях, и фактът още, че едно мусулманско правителство би постъпило несъгласно с правилата, от които се е ръководило Отоманското Правителство, ако се намесеше в религиозните дела на една християнска община, и опасностите от едно таквоз намесване са толкоз големи, колкото и сгодите, които би излезли от него. Моята линия на поведение е такожде да не правя деятелно посредство в подобно дело; но аз се считам щастлив, че мога да кажа, че нашите мисли са въобще еднакви и че, доколкото дозволяват благоразумието и скромността, аз не ще оставя да ги не поддържа". Голландский посланик казал, в ответът си, че той се радва на всеко **искрено**

религиозно пробуждане, което има за цел премахването на едно притеснително и несправедливо поробване под една фанатическа Църква, и че той с голямо внимание и с голям интерес следи движението на българската община, но че, поради официалното положение, което заема, той требва да се въздържа от всеко преко намесване в религиозните разногласия, които възникват в империята.

„Друго е нещо, свършва той, да заевявам, колко високо цени Нидерландското правителство, а така също и аз сам, принципът на пълната свобода на съвестта, който прие недавно и Отоманското правителство, а така и справедливото и безпристрастното приспособление на този принцип, нещо, което, разумява се, аз не ще оставя, при всеки сгоден случай, да правя пред Отоманското правителство."

Като видял, че постъпката му пред посланиците на шестте протестантски държави **няма онова** действие, което очаквал, комитетът се **отнесъл тутакси до Евангелский Съюз в Лондон**. На основание на докладът на комитетът, председателят на съюзът, Коллинг Ердли, се обръщал, както се види от писмото му до комитетът, находящ се в нашата сбирка, до английский министр на външните дела, лорд Жон-Руселя, с молба да **подействова** в Цариград да се **припознае от Портата независимостта** на българската народна Църква, и сам писал до сир Генриха Булвера писмо, в което го убедително молил да съдействува на Българете да постигнат желанията си.

Той говорил със същата цел и с турский посланик в Лондон, Мусуруса, но последний му бил казал, че чуждо влияние се меси в движението на Българете, т. е. същото онова, което се било шушнело и в Цариград, според както писал комитетът.

„Но, признавам се, казва Коллинг Ердли, аз не мога да разумея, как руската дипломация ще да подбужда противно на гръцкий патриарх движение; но може пък и да става таквоз нещо, и ние требва да увещаваме нашите приятели Българе да се отдалечават от всеко нещо, което не прави чест на делото им".

Вследствие прочее на това общо страхуване в политический свят (което у едни е било негли повече присторно, отколкото истинско), че в движението на Българете против гръцкий патриарх ще да има руский пръст и че една независима Българска Църква ще стане **оръдие** в ръцете на великата **северна империя**, а така и вследствие на стремлението на Турците за разпокъсване Българский народ в религиозно отношение, каквото и да предприемеха нашите еднородци за достигането целта, отиваше напразно. Между това работата, след низложението народните ни владици, не търпеше вече протакане.

Почти тутакси след осъжданието българските владици от **съборът**, се показа, че **патриархът се е споразумял с Портата** за тяхното лишение от сан и испращане на заточение, макар че последнята се стараеше да направи да се повярва, че тя съветвала уш негово светейшество да не бърза да приема крайни мерки.

Три-четире дни след като биде низложен, Иларион, който не искаше да зачете за нищо тая строгост на патриаршията против него, служи Литургия пак в българската църква. Щом стана известна тая негова

постъпка, министрът на външните дела, **Аали-паша**, който всекога гледаше да се покаже за доброжелател и приятел уш на Българете, прати на българский епископ **известие**, че е по-добре да не се намира вече при речената църква, поне за няколко дни. Това известие той предаде Илариону чрез двамата първенци Българе, Хр. П. Тъпчилеща и Хажи Никола Минчооглу, които от време на време се евяваха пред него с цел да чуят нещо по народното дело.

Според наставленията, които беше им дал хитрий турски дипломат, истинската причина за отдалечението на Илариона, т. е. че така се заповядва от министрът, не требва да се открива никому, а требвало да се каже само, че Иларион отива, по причина на недобро расположение, да промени за няколко дни въздухът, за което гореречените първенци му били испросили нарочно позволение от Портата.

Иларион, който беше вече опитвал строгостта на Великата Църква, като чу тази заповед на министрът, се тутакси усъмни за личната си безопасност. Той се отдалечи от българската църква, от първо на Принцевите острови, а после в Ени-Махале (село при Босфорът), гдето избра **жилище**, за всеки случай, в домът на един чужд поданик, за да не може турската полиция да го грабне тутакси, щом й се заповяда.

Едновременно с това, на преосвещений Авксентия, който такожде беше свещенодействовал след извержението, се даде от страна на същий министр да разбере, че требва да се въздържа за напред от всеко свещенодействие. Въпросът, какво требва да се прави за да се излезе от това трудно положение, беше в устата на всичките.

Насилието, което се правеше на нашите еднородци от страна на Портата в чисто вероисповедните дела **беше явно**. Но как и на какво основание можеше то да се отстрани? С постъпките си Портата явно показваше, че тя действително ще следва, по един от двата пътя за развръзване българский въпрос, който посочваше, както поменахме по-горе, *Journal de Constantinople*, официозний нейн орган, т. е. че или Българете, като остават православни, требва да се подчинят на патриархът, или пак ако не щат да му се подчинят и искат да се **отделят** от него, требва да изберат, към кое друго исповедание ще принадлежат.

Портата имаше пред очи с тази тактика, както казахме, да принуди Българете да се присъединят, кои към **католическата Църква**, кои към протестантските.

За да не направят нито едното, нито другото, и в същото време да **запазят** независимостта си от гръцката патриаршия, нашите еднородци в Цариград намислиха да подадат на султановото правителство заевенье в следующий смисъл.

Цариградсий патриарх обеви българските народни владици лишени от санът им по тази само причина, че те зеха страната на Българский народ, който, притесняван от него, отхвърли духовната му власт.

Патриархът отлъчи от Църквата и прокълна такожде всичките Българе за това, че те се оплакваха против него на Високата Порта и поискаха да се даде край на страданията им. Последнята негова постъпка въздигна **една стена** между Гръцката и Българската Църкви, въпреки стaранията на императорското правителство да се даде удовлетворение на Българский народ и да се въдвори мир между двете страни.

Цариградските Българе са принудени, прочее, да заевят от страна на угнетений и прокълнатий Българский народ, че, понеже неговата съвест го задължава, съгласно с правилата на праотеческата му Вяра, да отхвърли окончателно от себе си духовната власт на Цариградский патриарх, той образува една отделна религиозна община под названието: „Българска Християнска Църква свободна и независима от Църквата на православните Гърци", и те молят Високата Порта да припознае официално тая Църква и да й предостави пълна свобода да служи на Бога и да се нарежда по убежденията си.

Това е новата вяра, това е **протестантството** за приемането на което се хулеха тогава от страна на агентите на латинската пропаганда народните владици и първенци.[249] Това не беше нито нова вяра, нито протестантство, а беше просто **по-рязка форма на заевеньето**, което направиха Българете в Цариград миналата година и към което се присъединиха еднородците им от провинцията. Тая **форма** се намисли от немай къде, с цел **да се парализува** стремлението на Портата да принуди Българете да приемат католицизм или протестантство и да се отлъчат от православно-всточната орбита, стремление, на което впълно съчувствоваха и нейните тогавашни интимни съюзници.

Истина, че **протестантските мисионери** обикалеха тогава дейците от народний лагер доста много и гледаха дано с някой начин ги склонят да направят някоя такваз постъпка, която да тури Българската Църква в категорията **на протестантските**, но се убедиха, че главатарите на чисто народното движение старателно избягват всека фраза, която може да означава сближение на Българската Църква с протестантските, и че те желаят да се припознае тя официално свободна и независима от гръцкото духовенство и пак да си остане във всичко православна.

Че таквази беше целта на казаните главатари, че те т. е. имаха пред вид да сполучат някак да убедят Портата да припознае Българската Църква за отделна по управлението от Гръцката, ако ще би най-после и със съдействието на **Евангелский Съюз**, се принудиха да исповядат и самите дейци на папството и за това писаха във в. „България", че уш обращението на народните владици и първенци до Евангелский Съюз било им внушено от Россия.[250]

Портата също така проумя смисълът на горechasаното заевенье на народните владици и представители, т. е. че те имат пред вид едно отделно българско църковно управление, без да разумяват някое изменение на вероисповеданието. За това тя отговори, когато й се поднесе горепоменатото заевенье, че не е възможно да се припознае по този начин Българската Църква, като отделна християнска община в империята. Ако тая Църква, беше казал тогава на българските представители министрът на външните дела Аали-паша, е нова някоя секта, ние не можем да я припознаем, защото правителствата на всичките страни са приели за правило да не позволяват основанието на нови вери и секти. Ако ли пак тя принадлежи към едно от съществующите вероисповедания, католическо, протестант-ско, православно и проч., това требва да се каже изрично, за да знае правителството, с кое име да я обозначи.

249) В. „България", год. II, стр. 689, 778.
250) В. „България", год. II, стр. 787.

От този отговор всички Българете окончателно се убедиха, че Турското правителство си бе **предначъртало** да ги накара или да се **подчинят на патриархът**, ако искат да държат Православното исповедание, или да **приемат друго**, ако желаят да имат **отделно** от гръцката патриаршия църковно управление. Въпросът, какви постъпки треба да станат по-нататък за да се признае правото на Българский народ да има свое собствено църковно управление, със запазване праотеческото му исповедание, остана да се реши от представителите, които имаше да **дойдат в Цариград от всичките български окръзи**. Мисълта да е испратят представители от всичките окръзи и особено да се изберат за тая мисия способни, учени и влиятелни люде възникна още къде крайт на 1860 година, когато правителството хвана да исказва видовете си относително българското движение и предложи на малцината български представители в Цариград да отидат да се подчинят на патриархът. Сега, като народните владици се обевиха от съставений в патриаршията събор **лишени от архиерейский** си сан и като правителството ясно показва, че то не ще им позволи да пренебрегват съборното определение, защото няма намерение да припознае официално съществованието на една българска самостоятелна Църква, нуждата да се испроводят от всичките български окръзи представители, за да се намери някой цяр на трудното положение, се съзна по-живо на всекъде.[251]

Преди да **дойдат** представителите, народните владици се испратиха от Портата на заточение, съгласно с решението на горереказаний събор.

Ние поменахме по-горе, че министрът на външните дела заповяда, **Иларион** да се отдалечи от българската църква, а **Авксентий**, който се остави да живее в частната си къща при нея, да не извършва никакво свещенодействие. Двамата народни владици стоеха така, единът затворен в една къща, далеч от народът и от църквата, а другий, ако и пребиваващ до самата църква, но **без** право да тури патрахил месец и половина.

Наближаваше **Великден**. Мнозина очакваха, че поне за поразникът преосвещений Иларион ще се завърне при църквата. Бяха останали шест-седем дни до светий ден, когато министрът на външните дела извести чрез двамата горекречени първенци, че в съветът на министрите се разсъдило за добре да се **проводят** народните български архипастири на заточение в Анадол „за два-три месеца". Министрът съобщи това решение **в деньт**, когато бе пристигнал от Рим старецът **Йосиф Соколский**, ръкоположен от папата за българо-униятски архиепископ.[252]

Българските народни владици, низложени от патриархът и унизени, требваше **да вървят на заточение в истий ден, когато униятский архиепископ**, посрещнат и приет, като патриарх, правеше в съпровождение

251) До сега с воденето народното дело се занимаваха и се явеваха пред Портата, като български представители, първенците измежду цариградските Българе, но и от тях само двама-трима имаха формално пълномощие за това от някой окръг. Другите представеха Българете в Цариград, които от своя страна се считаха действоващи от името на всичкий Българский народ.

252) В истий ден Портата беше проводила по телеграфът заповед в Пловдив да се арестува и испрати на заточение в Св. Гора тамошний митрополит Паисий, нещо, което незабавно се испълни („България", год. III, стр. 69).

на една бляскава свита, официалните си посещения. Когато Българете, които се съединиха с католичската Църква, тържествуваха, когато в техний стан се бяха вече впълно осъществили всичките желания на Българский народ, когато те се радваха на един патриарх от родът си, на едно отделно от Гърците българско църковно управление, когато те, така удовлетворени, се готвеха весело да посрещат великий християнский празник, Българете, които не искаха да последват примерът им, които ходатайствоваха да се припознае за българската народност една, отделна от гръцката, православна йерархия, требваше да се разочаруват в надеждите си, да разумеят, че се хранят с мечти, да съзнаят погрешката си и да я исправят, да остават безисходний път, на който се намираха, и да стъпят на онзи, който води към испълнението на желанията им, т. е. да **пригърнат католицизмът**.

Портата, както се каза по-горе, беше дала съгласието си да се заточат българските народни владици още преди да произнесе съборът тяхното низложение; инак последний не щеше да бърза да ги низложи и особено да постанови да се испратят на заточение. Едно просто низложение, без заточение низложените, беше по онова време за патриаршията безцелно.

Да низложи просто българските владици, без да иска заточението им, патриаршията можеше още на другий ден след постъпката им, която се зе като нарушение на каноните. Ако тя не направи това тутакси след провинението им, то беше по единствената причина, че Портата **не се съгласяваше** тогава изведнаж да се заточат низложените.

Портата пък не склоняваше от начало да се наложи наказание на българските владици, защото искаше да види по-напред, какъв характер ще вземе българското движение, где ще отиде то и как именно ще може тя по-добре да се въсползова от него за целите си. Когато събитията се достатъчно развиха и разумя, че извержението българските владици от духовний чин, съединено със заточение, както искаше патриархът, може **да спомогне за отстранението** Българете от Православната Църква, султановото правителство даде съгласието си **да се земе тая мярка** срещу тях от страна на Великата Църква.

Вследствие на това, то беше длъжно, когато владиците се извъргнаха, най-първо да им не позволи да не зачитат определението на съборът, нещо което то и извърши, като заповяда, Иларион, комуто не доверяваше, да се отдалечи от българката църква, а Авксентий да се въздържа от всеко свещенодействие, до гдето да дойде моментът, когато, по планът му, беше най-целесъобразно да се испълни решението за заточение българските владици.

Същевременно с известието, че българските народни архипастири ще се испратят на заточение, на Илариона се позволи да се върне при българската църква. По распорежданeто на Портата, той имаше да слезе от Ени-Махале на Фенер, на **20 априлий** когато се падаше светий Великий Четвъртък, и оттам **да върви** със събратът си Авксентия на **22 априлий**, Великата Събота, **в Азия на заточение**. Да преседи Иларион два дни при българската църква и да върви на заточение в надвечерието на Великден беше нагласено, без съмнение, с цел да се принуди той **да приеме унията**. На Турците беше се подшушнало, че Иларион, за да избегне неприятностите на заточението, което му предстоеше преде

самий празник, ще се реши да се подчини на папата, а неговът пример ще последва без друго и митрополит Авксентий.

Иларион се върна в назначений ден при българската църква сдружен от множество верни на праотеческата Вяра и на народното дело съотечественици, които бяха отишли надалеч да го посрещнат и доведат в българский метох, гдето беше жилището му и гдето го чакаше събрат му Авксентий.

Тутакси след неговото пристигане, метохът и дворът на църквата се испълниха с народ, който беше надошъл, за да засвидетелствова глъбоката си скърб, по случай нечаканата печална развезка. Едни отиваха, други дохождаха. Но ония, които си отиваха, бяха все по-малко от тези, които дохождаха.

Събраний **около пастирете** си народ не искаше **да се разотиде**. Какво са сторили тези невинни старци, се чуваха гласове из средата на множеството. Ако има някой виновен, то сме ние, а не те. Те действоваха по нашето искане, по нашите желания. Нека прочее Портата проводи нас на заточение, а не тях. Ние не даваме архипастирете си. Тия гласове бяха изражение на една обща мисъл, която беше в умът на всичките, на чувството, което осещаше всеко българско сърце. Поради това събраний народ се реши **да стои неотстъпно около пастирете си**, за да въспре заточението им.

Предполагаше се, че, понеже вината на владиците беше вина, само от гледна точка на Великата Църква, вина, която Българете считаха за лишена от основание в религиозно отношение, правителството, кога му се помоли народът да не го лишава от пастирете, които си е избрал по религиозната си съвест, не ще се реши да употреби сила, за да испълни определението на патриаршеский събор и наскърби с това цял верноподан народ, а напротив ще намери в молбите на този народ извинение да отклони от себе си испълнението му, особено ако те се подкрепят още с ходатайство пред самий султан и пред посланиците на чуждите държави.

Когато народът беше така събран около пастирите си, **двамата чорбаджии**, чрез които **Аали-паша** беше съобщил решението на Портата за заточението им, дойдоха при църквата с един чиновник, който беше натоварен да прочете емирнамето за заточението. Чорбаджиите искаха да се видят с владиците насаме, но, по недоверие, нито народът, нито владиците се съгласиха на такова частно свиждане.

Чорбаджиите и чиновникът се принудиха да идат сами в стаята, гдето седяха владиците. Тука единът чорбаджия, а именно Хажи Никола Минчооглу поиска повелително от множеството да се оттегли из стаята, но, в отговор на това, биде нападнат и зле набит от ядосаний народ.

В смущението, което произлезе по този случай, чиновникът на Портата исчезна и вече не се показа втори път. Малко време след това се **еви при църквата полицията** и поиска да се разотиде народът, но под предлог, че всички са дошли, едно, да се черкуват по случай на празникът, а друго, да засвидетелствоват на архипастирете си живото си **участие** в тяхната **съдбина** и да молят правителството, ако е възможно, да ги не проважда на заточение, защото са невинни, нито един не послуша това поискване. Като видя, че не ще бъде послушана доброволно, полицията не счете за нужно да употреби насилие.

Народът се остави да се бере около църквата, но в кварталът се испрати войска, която от време на време минуваше около църквата, за да напомнева на събраната тълпа, че никакво безчиние не ще се търпи.

Два часа след залязването на слънцето, дойде в метохът сам министрът на полицията, съдружен от джандарми и достатъчно войска, и поиска да види владиците. Щом влезе при тях, той им обеви пред всичкий народ, че е дошъл **да испълни** ирадето за **заточението им**. Неколцина от страна на народът му расправиха, един след друг, че владиците нямат никаква вина, защото те не са направили друго освен, че са испълнили желанието на народът, на който **не позволява совестта** да припознава **гръцкий патриарх** за свой духовен началник, и за това нека по-добре се накаже всичкий народ, а не само те, ако наистина Българете са осъдени да бъдат роби на гръцката патриаршия. Пашата отговори, че веднаж като е излязло царско ираде, то требва да се испълни, каквото и да се казва. На това му се възрази, че ирадето е излязло, по злобата на гръцкий патрик; че на Българский народ се прави голяма несправедливост, която не ще да е добре известна на негово величество, султанът; че народът вярва, че, като се оплаче на негово величество за тая несправедливост, султанът ще бъде милостив и ще отмени заповедта си за заточението на българските владици.

„Ние, добавихме онези, които говориха, сме решени **да не предадем доброволно** архипастирите си, догде не ни се даде възможност да представим на негово величество нашите оплаквания, та че вие не правете каквото щете."

Министрът на полицията отново расправи, че е **невъзможно** да не се испълни повелението на султанът, като се опитваше ту с кротост и сладост, ту със строгост и сърдитина да убеди народът да не се противи на испълнението на ирадето, но като видя, че той постоянствова да иска да му се даде време за представенье **султану жалбата** му, премълче и си отиде. Нощта мина без всекакви приключения.

Народът не се разиде, но и **полицията**, която **се евяваше** сегис-тогис около метохът за наблюденье, не го пъдеше. На другий ден, **Великий Петък**, се избраха **две** депутации, от които едната да подаде жалба на султанът, когато ще отива в жамията за Богомолие, а другата да се представи на посланиците на великите държави и да им подаде прошение, Както в жалбата до султанът, така и в прошението до посланиците се излагаше **несправедли-востта**, която се прави на Българский народ, като му се не зачитат оплакванията против гръцкото духовенство и му се не припознават правдините по църковна част.

Заключението на им беше молба да се **припознае правото** на Българский народ за църковно самоуправление и да се оставят в покой неговите архипастири. И двете депутации испълниха възложеното им поръчение.

Депутацията, която беше натоварена да подаде жалба на султанът, имала случай да расправи и устно нейното съдържание пред двама влиятелни в това време министри, **морский** и **военний**, които подали надежда, че молбата на народът ще се вземе във внимание.

Депутацията, която се представи на посланиците, се **прие** от едни, каквото от английский и австрийский **студено**, а от други с изражение на едно само платоническо съчувствие.

Няколко часа след подаването султану жалбата, дойде отново в метохът **министрът на полиция**та и обеви, че султанът благоволил да заповяда **да се оставят владиците** на местата им през времето **на празниците**. Народът посрещна тази вест с исказване чувства на глъбока благодарност, с четене молитва и пеене многолетствие за Султанът. Мислеше се, че, като се оставят владиците в покой през празниците, ще да е възможно и съвсем да се измолят от заточението.

Празникът се посрещна и испрати с радост. И двамата **владици** служиха на първий ден литургия с всичкото възможно тържество, без да бъдат за това обезпокоени от чия и да е страна. Народът, ако и да се трупаше по дворът на църквата и около метохът през първите дни, хвана да се порастурва към крайт на седмицата. Страхуването, че владиците ще се испратят на заточение, беше намалело.

Но ето в събота сутрента дохождат при църквата мюстешаринът (съветникът) на министер-ството на външните дела, Кабули-ефенди и началникът на жандармите, Салих-паша, съдружени от няколко роти войска. Те **обевяват на владиците**, че решението за заточението требва да се испълни, и ги поканват да се **приготвят** тутакси за в път. На метохът се намираха само петдесет души Българе, които се помолиха на представителите на властта, както и по-напред, да се не безпокоят владиците и да се не прави на Българский народ таквази несправедливост.

„Владиците, отговориха сановниците на Високата Порта, требва да идат на **заточение поне за петнайсет дни**. Ирадето на султанът не може да се **не испълни**."

Събраните около архипастирите си Българе се доближиха до тях с цел да ги не предадат и не искаха да отстъпят. Кабули-ефенди и Салих-паша се помъчиха още веднаж да ги убедят да се не противят на ирадето, понеже то требвало да се испълни поне за малко време, и, като нямаха успех, поискаха помощта на войската. По скомандование, сълдатите сложиха оръжието си долу и едни се наредиха по стълбата отсам и оттатък чак до горний кат на метохът, гдето бяха владиците, а други навлязоха в стаята им и **извадиха** един по един всичките Българе, които бяха в нея. **Извадените** се препращаха от ръка на ръка през редът на сълдатите, които бяха на стълбата и по улицата. После това владиците бидоха спокойно отведени през една от съседните с метохът къщи до каикът с **10 чифта лопати**, който ги чакаше при нея, и чрез няколко минути бяха вече **на параходът**, който беше приготвен да ги заведе към бреговете на Мала Азия, отгдето преосвещений Иларион имаше да върви за Кютая, а преосвещений Авксентий за Воло.

На вапорът отдавна чакаше пристигането на светите старци **Драган Цанков** с един-двама **още** от агентите на католичската пропаганда испомежду Българете, с цел да ги прикани да се **обевят униати** и се спасят от заточение. Той бил съставил в няколко реда и заевлението, което требвало да подпишат народните архипастири, за да се освободят тутакси от всеко по-нататък преследване. Но преосвещените Иларион и Авксентий **отхвърлиха** с презрение предложението му. След малко параходът се оттегли и тръгна към Брусенските брегове.

Светите старци предпочетоха да страдаят в изгнание до крайт на животът си, отколкото да помрачат подвигът си за светото дело на народът и на Църквата с отстъпване от истините на православната праотческа Вяра. Те предпочетоха, казваме, да страдаят през цял живот, защото,

когато се **испращаха на заточение**, никой не можеше да знае навярно, ще ли някога да се върнат, или не от затънтените места на Азиятска Турция, за които се испровождаха. Това е бляскаво доказателство за чистотата на побужденията, по които те пригърнаха народното дело, и на неподелната им преданост към Православната Църква.

След заминуването на архипастирите, вратата на българската народна църква в Цариград се **обвиха**, в знак на обща **народна скръб, с черно платно**, посред което блестеше бял кръст. Този кръст требваше, както тогава се каза, „да напомнева на всичките истински Българе търпението и надеждата, които те трябва да имат, като истински християне, догде се познае правдата им".[253] В деньт, когато оставиха българский метох, за да идат на заточение, народните архипастири се обърнаха към сънародниците си със следното послание:

„Възлюблени в Христе чада наши, вси истински Българе! Благодат Божия да прибъде с всички вас до скончания века! Знаете всички, че до сега бяхме наедно, подвизаващи се за светото дело на Вярата и на народността.

Сега настана време да се **разделим** телесно, а не душевно. Ние отиваме, по висока заповед, на заточение, защото ни представиха за бунтовници на народът, тогава като ние бяхме едни испълнители на светите заповеди на нашата Божествена Вяра, която Фанариотский патрик **безсрамно тъпчи**, за да притеснява всичкий наш народ.

Съвестта ни е, възлюблени чада наши, чиста пред всесветаго Бога, и ние с душевна радост отиваме да пострадаем за правдата и истината. Нам не ни е мъчно да претърпим и самата смърт за светостта на името Божие, което се хули с беззаконното постъпване на фанариотските калугери. Но нашата душевна радост ще пораства от ден на ден по-много, ако слушаме, че вие всички, въодушевени от любов към православната наша Вяра, постоянствовате с твърдост, която е прилична на светото нейно име, да добие народът ни правдините, които ни тя заповядва да си искаме, без да се уклонявате нито на десно, нито на ляво, нито към Фанариоти, нито към папищаши, нито към някоя друга страна. За нейното име ние страдаем, с нейното име и вас увещаваме да стоите верни на нейните свети начала.

С тези мисли ние отиваме, с тях желаеме и вас пак да намериме. Надеждата ни е на Бога, и утешението ни е от него. Той да ни закриля, той да проводи своето Божествено утешение върху всички нас, като благоволи да излее на нас милостта си чрез избраникът си, кроткий наш самодържец Султан Абдул-Меджида, комуто всички молитствоваме от все сърце дълги и щастливи години.

Цариград, 29 априлий 1861.

Макариополский Иларион, преждебивший Велешкий Авксентий".[254]

Това послание прие название **завет** и се напечата в множество екземпляри. То се распрати на всекъде в провинцията, а в Цариград се раздаде непосредствено на народът, когато той, няколко дни след

253) „Български Книжици", год. IV, месец май 1861, стр. 27–37.
254) Гл. в. „България", год. III, стр. 105.

заминаването на народните архипастири, беше се стекъл в българската църква да празнува деньт на светите славенски просветители, Кирила и Методия.

Заточението **свърза** Илариона и Авксентия с всичкий Българский народ по-ягко отнапреж. Те бяха в неговите очи мъченици за правото дело. Наместо да се раздвоят и распокъсат след отдалеченьето на архипастирите си, нашите еднородци се още **повече скрепиха под знамето**, което носеха народните владици, и се зеха с още по-голяма енергия да търсят правдините, които им принадлежат, като на отделен народ в империята.

„Фанариотите, думаше се в словото, сказано от Т. Ст. Бурмов на 11 май, в българската народна църква в Цариград, помислиха да ни разлъчат с архипастирите ни, но **те ни още повече свързаха с тях**. Те ги отдалечиха от нас телесно, но ни накараха с това да не ги изваждаме никога из мислите си и да имаме винаги образът им в сърцата си. Заточените наши священоначалници са най-вече сега с нас, и ние с тях. По-напред, когато те седяха телесно по между нас, и никой ги не буташе, ние малко осещахме съюзът си с тях; но сега, сега не се минува минута да не се смислим за тях и да ги не спомним. И тъй, те са сега повече с нас, отколкото преди.

Нас не може вече нищо да ни разлъчи от тях, нито планини, нито морета, нито разстояние, нито стихии. Ние сега ще продължим свещената работа за **освобождението ни** от фанариотското робство и за подигването потъпканата Вяра с по-голямо засилване, с по-жива деятелност. И няма съмнение, че с търпението и постоянството си, ние ще възтържествуваме над тези притеснения и гонения, които посрещаме от беззаконните фанариоти.

В светът ще бъдете скърбни, казал Иисус Христос на Апостолите, *но дерзайте, защото аз надвих на светът.* Скърбни сме сега и ние, братие, че ни гонят Фанариотите, тези нови Фарисеи и стари идолопоклонници, но дерзайте, защото победата ни е приготвена от самаго Иисуса Христа.

Ние се борим с истото зло, с което се борил избавительт наш, Иисус Христос. Сегашните фанариотски калугери са **едни нови Фарисеи**, по-лоши от отколешните. Разликата е, че ние не сме онези безпомощни и слепи Иудеи, посред които древните Фарисеи лъжели. Ние сме укрепени с благодатта Божия, която свел на земята Иисус Христос, и сме осветлени от Божественото учение, което той проповядвал...

Ако Фанариотите почитаха светостта на Християнската Вяра, ако познаваха Божествений неин Основател, те не щеха толкова решително да отблъснат справедливите искания, които заевиха Българете, подбуждани от ревност към Вярата, от любов към нейното име, и не щеха да употребят гонения и заточения да потъпчат онзи благочестив дух, който ни въодушеви да поискаме от тях испълнението на заповедите Христови и нареждането църковните дела, съобразно с височата и чистотата на Християнството, *Сія вся сотворят, яко не познаша Отца, ни Мене*.

Нека възблагодарим Господа Бога, братие, че паднало такова високо жребие на наший народ, щото да стане той причина за очистеньето злоупотребленията, които **введоха** Фанариотите в светата Църква Христова, и за възвръщането честта и славата, която принадлежи на светото име Христово.

Нека се радваме за **гоненията**, които претърпяхме от тях, ради светий подвиг, който сме поднели върху себе си, и нека никак не се отчайваме за благополучното му довършване. Силата Божия се в немощ извършва...

В тези свети и чисти стремления, угодни на Господа, е нашата главна надежда. От тях вземаме ние всичката си сила да стоим срещу беззаконните калугери фанариотски. Те са нашето общо утешение. От тях вдъхновени, нашите свети архипастири предпочетоха страданията на заточението от спокойствието. Нека бъдем уверени, че истата светост и чистота на нашите стремлениям са верен залог за сполучването на наште общи желания".[255]

Идеалът, който бяха си начъртали нашите еднородци в борбата с Фанариотите и който така светло се рисуваше пред тях всред затруднителните събития, беше несравнено по-висок и по-увлекателен за религиозното и духовно чувство, отколкото перспективата, която им предстоеше, **ако послушеха слугите на папството, и която беше изневеренье**, отстъпничество, скъсване връзките на еднoплеменността, на вековните предания и вражда против истинските благодетели и доброжелатели на България, и ново поробощенье под една по-тежка духовна власт. Представителите на първий естествено требваше да надделеят над защитниците на втората. Така и стана, както ще видим в следнята глава.

2.15. КАТОЛИЧЕСКАТА ПРОПАГАНДА СРЕД БЪЛГАРИТЕ ПРЕЗ ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА XIX ВЕК

2.15.1. МЕМОАРИ И СПОМЕНИ

2.15.1.1. ТОДОР ИКОНОМОВ

В: *Кирил*, патриарх бълг. Католическата пропаганда сред българите през втората половина на XIX век. Т. 1: 1859–1865. София: Синодално изд., 1962, с. 59–61.

Мемоарите на **Тодор Икономов,**[256] останали след смъртта му и обнародвани в научното сп. Искра (год. VI, кн. I-II, Шумен, 1896–1897 г.). представляват сериозен извор на сведения по църковния въпрос и по политическата дейност в България за един близо тридесетгодишен период. Те започват от 30 януари 1861 г., когато Т. Икономов пристигнал в Цариград и се присъединил към унията, и свършват с 1889 г.

255) „Български Книжици", год. IV за май 1861, стр. 17, 18 и 19.

256) Син на иконом Петър Тодоров от Жеравна (Котленско), роден около 1838 г., учил се в Жеравна, Сливен и София при Сава Доброплодни и Сава Филаретов, по-късно завършва Киевската духовна академия.

(За Т. Икономов гл. *Иван Тодоров*, Тодор Икономов и дейността му служение на българския народ. София, 1921, с. 120. Това е кратка биография, написана популярно, едностранчиво и ненаучно. По унията авторът е имал пред вид главно мемоарите на Т. Икономов, след това други някои автори, посочени у него под линия).

За настоящото издирване интерес представляват спомените на Т. Икономов за участието му в унията през краткия период **от 30 януари до 27 май 1861 г.**, т. е. от пристигането му в Цариград и присъединяването му към унията, участието му в първото устройство на униатската община, до внезапния упадък на унията след бягството на Йосиф Соколски, когато и сам Т. Икономов, който бе станал униатски йеродякон, я напуснал.

Мемоарите на Т. Икономов съдържат интересни и ценни сведения и наблюдения и бегли характеристики на лица. Авторът съчувствувал на униатството още от по-преди и е пращал дописки за униатския орган в. България (с. 4).[257]

В Цариград той е участвувал в събранията на по-първите униати, като архимандрит Макарий, Йосиф Соколски, Др. Цанков, д-р Г. Миркович и др. От разговорите си с Цанкова е знаел за неговия западнополитически уклон, изхождащ от убеждението му, че със западна помощ може да се подобри политическото положение на българите в Турция. В полза на това свое убеждение Цанков привеждал примера на мирдитите (албанци), ливанците и др. (с. 5).

Цанков е искал униатската община и цялото униатско движение да бъдат ръководени не от духовни лица униати, а от комитета, в който са преобладавали миряните. Цанков и Миркович били против гледището на Икономова за пълно еманципиране на униатската община от ръководството на Католическата пропаганда, като се признае само върховенството на папата. А лазаристите били на противно мнение. Цанков и Миркович били нейде по средата, но не устоявали гледището на Икономова.

В Икономовите мемоари се разказват любопитни и правдоподобни неща за Й. Соколски, за Макарий и други участници в унията.

След като напуснал унията и завършил Киевската духовна академия, Т. Икономов е участвувал в църковно-народното движение, заставайки на страната на напредничавата група.[258]

Мемоарите на Т. Икономов били предадени на редакцията на сп. „Искра" от сина му д-р К. Икономов. Редакцията смята, че Т. Икономов в тях безпристрастно е изложил както своите дела, тъй и делата на другите политически и обществени дейци. На пълното безпристрастие на нашия мемоарист не можем обаче да се доверим безусловно.

От внимателното им проучване се установява следното:

1. Те не са писани на посочените дати, но Т. Икономов е държал бележки, може би по-пълни, които подире допълнил и преработил. За това може да се съди от много места от мемоарите му (гл. 12 март 1861 г.; също Томина Неделя 1861 г., дето пише: „За сега аз съм дякон", без да определя кога е станал дякон).

2. Че мемоарите представляват по-късна доплънка и преработка на спомените му, личи и от самия стил. От 1861 г. до приключването им в 1889 г. стилът е еднакъв, и то обработен, което показва късната им редакция.

257) Първата му дописка е от София, 13 дек. 1859, обнародвана във в. България, бр. 40, 24 дек. с. г., в която осмива Цариградски вестник и одобрява в. България. Надъхана е с омраза срещу фанариотите.

258) Гл. *Кирил, Патриарх Български*, Екзарх Антим. София, 1956, с. 325, 328, 337, 396, 577 и др.

3. Някои разсъждения за личното поведения на Т. Икономов и за унията, както и за по-късния политически живот в България са оформени след фактите и събитията.

4. Навред в мемоарите личи критично отношение към лица, замисли и събития. А това е могло да стане по-късно.

5. Характеристиките на лицата са бегли, но са обобщаващи и съдържат цялостно впечатление от тях.

Изобщо мемоарите на Т. Икономов не издават непосредност на отбелязаните впечатления, нито някакво противоречие на наблюденията през разни времена, засягащи лица и събития. Всичко това свидетелствува за по-късна редакция на спомените.

Макар и да обхващат кратък период от развитието на униатството, мемоарите на Т. Икономов са ценни, защото съдържат важни данни, към които следва да се отнасяме в голяма степен с доверие.

2.15.1.2. Д-Р ГЕОРГИ МИРКОВИЧ

В: *Кирил*, патриарх бълг. Католическата пропаганда сред българите
през втората половина на XIX век.
Т. 1: 1859–1865.
София: Синодално изд., 1962, с. 61–65.

Д-р Георги В. Миркович е познавал българските църковно-народни дейци още от 1848 г., когато за кратко време е бил ученик във Великата патриаршеска народна школа в Куручешме.

Получил образованието си във Франция, отдето се завърнал в Сливен през 1856 г., т. е. тутакси след Кримската война, той е бил политически ориентиран към Запада, особено към Франция на Наполеона III. Поради това лесно се е поддал на униатската пропаганда и скоро станал един от изтъкнатите униатски водачи, близък помощник на Цанкова.

Особено голямо е било неговото участие в унията **от 18 декември 1860 г.** Поради това би трябвало да се очакват от него по-подробни и по-точни сведения за униатското движение и за участниците в него. За съжаление едно такова очакване не се оправдава, като се има пред вид, че неговите спомени (Униатското движение по черковния въпрос. Сливен, 1897, с. 34) представляват едно твърде сбито и кратко общо изложение, писано вече на стари години, и може би поради това лишено от обективност и от правилна оценка на някои събития, факти и постъпки на отделни лица.

Следвайки **изложението на Мирковича**, трябва да изтъкнем като неверни и неточни следните негови твърдения:

1. Не на Цанков се пада най-голямата слава по поставянето и разрешаването на църковния въпрос. Други народни труженици по-отдавна го бяха поставили и бяха страдали за него (Неофит Бозвели, Иларион Стоянович и др.).

Цанков по-скоро използува църковния въпрос за унията. А пък унията от своя страна даде по-силен тласък на църковния въпрос.

2. Не е вярно също и твърдението, че Цанков е привлякъл вниманието на лазариста Борѐ върху българското църковно положение.

Станало е обратното: лазаристът Борѐ е внушил на Цанкова убеденост в безизходността на църковния въпрос поради противодействието на патриаршията, на Русия и на турското правителство, с цел да го спечели за унията.

3. Съвсем не може да се твърди, че чрез унията се е целело да се постигне българска църковна независимост и че тя е била сполучлив начин за разрешаване на църковния въпрос. Унията е целела единствено да присъедини българите към католическата църква. Това е било и в стремежите на Цанкова.

4. Какво вярно има в твърдението, че за да бъде спечелен българският народ за унията, Цанков се снабдил с печатница и почнал да издава в. „България"?

Вярно е, че за тая цел е започнал да издава в. „България", но не е вярно, че именно тогава Цанков се снабдил с печатница. Известно е, че той имал вече печатница до неговото сближаване с Католическата пропаганда, ала нямал разрешение от турското правителство да я открие.

5. Миркович представя събитията по сключването на унията съвсем различно от други съвременници и от самия Иларион Макариополски, поведението на когото тълкува своеобразно.

Той иска преди всичко да представи унията като патриотично дело, политическият замисъл на което се бил оправдавал с трудното положение на църковния въпрос. Миркович твърди, че той и Цанков не са замисляли сериозно унията, но **само като средство да се подтикне разрешаването на църковния въпрос**. А подире, ако се приеме унията, и следователно не се предизвика разцепление сред българите, тя би останала; ако ли пък не се приеме, ще бъде отхвърлена от всички, и следователно народното единство пак ще бъде запазено.

Това твърдение е също неоправдано от развитието на унията. То е съвсем произволно и е от късно време, с цел да се оправдаят вече извършените действия по сключването на унията. А знае се, че въпреки скоро настъпилия неуспех на унията, Цанков и Миркович продължаваха да я пропагандират. Особено Цанков прояви упоритост и тогава, когато унията беше вече загубила всякакви благоприятни изгледи.

Миркович иска да каже, че когато тя е била замислена, бил е предвиден и неуспехът й, но тежестта на самото движение била поставена в началния удар, който трябвало да раздвижи църковния въпрос. Това представлява твърдение след фактите и има всички признаци на произволност.

6. Според Миркович, Иларион е бил уплашен да не би да се случи нещо с него, т. е. да бъде отново заточен от Патриаршията, та затова настоявал да се сключи унията, и просто бил насилил църковните епитропи Манол Иванов и Никола Сапунов да се избърза още на следния ден със сключването й. Това е недоказано твърдение, извор на което са били самите споменати епитропи. Те двамата бяха най-ревностно и непримиримо прегърнали унията, тъй че едва ли са могли да бъдат учудени и смаяни от подобна заява на Илариона, та дори се били и противопоставили на неговото избързване, за да не би да се направела грешка. Цялото по-нататъшно поведение на двамата епитропи потвърждава техния решителен уклон към унията.

7. Не е известен такъв документ, за който споменава Миркович, а именно Иларион да е дал на Манол Иванов и Никола Сапунов писмено съгласието си за сключване на унията. Ако имаше такъв документ, той щеше да бъде използуван от Цанков в неговите яростни нападения срещу Илариона поради несъгласието му с унията.

Цанков писа доста срещу Илариона, обвинявайки го, че е един от първите поддръжници на идеята за уния. Ако би имал такова безспорно доказателство, той безусловно би го използувал, най-малкото би се позовал на него въз основа на свидетелски показания.

8. Неправилно Миркович изяснява поведението на Илариона, когато предал на двамата епитропи всичките махзари, адреси, които имал от вътрешността на страната, за да били работили както намерят за добре по разрешаването на църковния въпрос. Че махзарите са могли да бъдат и в ръцете на епитропите, изобщо на дейци по църковния въпрос и особено на Никола Сапунов, е съвсем допустимо. Не е било потребно Иларион да им ги даде, за да си послужат с тях при сключване на унията. Махзарите упълномощавали Илариона да действува за разрешаването на църковния въпрос както намери за добре при познатите условия, а не чрез сключване на уния. Последното е било изключено като възможност за разрешаване на църковния въпрос.

Но махзарите действително са били използувани пред архиепископите Хасун и Брунони, а от тях пък пред Портата в полза на унията. Това са именно двете хиляди подписи, на които се позовавали дамата католически архиепископи като израз на желанието на българите да приемат унията.

9. С твърде голяма неопределеност и пристрастност Миркович обяснява и поведението на Илариона през последните дни до сключването на унията (18 декември 1860 г.).

Случаят с внезапното присторено заболяване на Илариона се отдава на влияние, упражнено върху него от страна на руския посланик княз Лобанов, с цел да се избегне унията. Това предположение би могло да се приеме, макар че не е безспорно обосновано. По-вероятно е другото обяснение, а именно, че не Иларион е настоявал да се избърза със сключването на унията предния ден, а Цанков и неговите привърженици от средата на еснафите. Старият владика пък търсел да отбие настойчивостта им, поради което на следния ден се присторил на болен.

Ако Цанков и Миркович вечерта са били колебливи, нерешителни, даже несъгласни да се действува бързо, не е лесно обяснимо как на сутринта са станали тъй решителни, неотстъпчиви и бързи!

10. Миркович твърди, че той бил искал с патриотични съображения да убеди Илариона в необходимостта по-скоро да се сключи унията.

Два дни преди сключването ѝ той с Цанков са били при Илариона, за да го увещават да не противодействува. Иларион и те трябвало да възприемат по въпроса условно отношение: обстоятелствата да покажат на коя страна трябва да застанат с оглед запазване единството на българския народ.

Очевидно е от това, че Иларион особено изтъква мотива на националното единство. С тоя мотив той искал да възпре унията. С него са си служели всички противници на унията, за да отбият пропагандата на в. България. Ще рече в поведението на Илариона не е настъпила никаква промяна. Но той не се поддал и на увещанията на Цанков и на Миркович

да се откаже да противодействува на унията. И тъй, Иларион не само не бил съгласен със сключването на унията, но, и според убеждението на униатските водачи, решително й се противопоставил, та било необходимо да го увещават поне да не противодействува, докато се види кое би било в интерес на националното българско обединение.

Ясно е, че у Мирковича по поведението на Илариона има противоречиви разсъждения.

11. От разказа на Миркович излиза, че унията не била от дълго подготвяна, че и самият акт на сключването й бил дошел някак неочаквано.

Всъщност униатското движение сред народа бе подготвяно по-отдавна: година и половина бяха изминали от неговото начало. Тая подготовка имала пред вид сключването на унията, т. е. акта на съединението. Времето за нея пък се определяло от напрежението в гръцко-българските църковни отношения. Това време не е дошло случайно, а е било търсено и избрано от ръководителите на Пропагандата.

Ще рече, Миркович греши и по тоя основен въпрос, издавайки удивителна неосведоменост по появата, развитието, целите и движещите сили на униатското движение.

12. Миркович е с недобро мнение и за останалите българи, духовни лица, които били готови да вземат участие в унията. Те били бедни хора и нямали от какво да преживяват, а католиците предлагали помощи. Междувременно се появил и случаят със запирането на балчишкия поп Димитър в Патриаршията. Той успял да избяга от Патриаршията със съдействието на българските еснафи и заедно с Йосиф Соколски и някой си на име Макарий съставили криво-ляво духовното тяло, което било нужно, за да се извърши актът на унията.

Архимандрит Макарий игра изтъкната роля при сключването на унията и не е съвсем понятно защо Миркович пише, че „някой си Макарий" се бил присъединил към унията. Може би с това е искал да умаловажи личността му. Защото малко по-нататък той отбелязва, че Макарий бил около 40-годишен, висок на ръст, с прилично лице, с дълга и представителна брада, с „по-отлично умствено развитие" (с. 24).

13. Преценявайки мемоарите на Т. Икономов относно унията (сп. *Искра*, VI, кн. I), Миркович отново счита унията и униатските водачи като национални дейци. Миряните, водачи на унията, когато тя напредвала, били знаели, че тя рано или късно ще се разтури, защото в историята на българския народ имало и друг път унии, без да са хванали корени. На въпроса, защо тогава е била обявена унията, Миркович отговаря, че всяко зло било за добро и че без униата нямало да се достигне до придобиването на черковните правдини.

А тъкмо това българските водачи на унията не са знаели: че един ден тя ще се разтури. Това твърдение е в пълно противоречие с фактите.

14. Невярно е и твърдението, че след като Йосиф Соколски се завърнал от Рим като архиепископ, църковното униатско управление минало изцяло в ръцете на духовните лица, а миряните се били оттеглили. Съществувал е Мирски съвет, но само за лице.

В същност ръководството на униатските църковни дела не е било в ръцете на духовните лица, а на Мирския съвет (Цанков, Миркович, Манол Иванов, Никола Сапунов и др.). Това е съвсем известно. Т. Икономов изрично го поддържа (Мемоари, сп. *Искра*, г. VI, кн. I, 1896, с. 10), а

доказва се и от по-нататъшното развитие на отношенията между униатите и Пропагандата, която искала да вземе изцяло в ръцете си униатската община. Мирският съвет не е искал да се помири с това положение и Цанков застанал начело на силна опозиция срещу Пропагандата, особено след като Йосиф Соколски избяга в Русия и Пропагандата постави българоуниатската църковна община в още по-силно подчинение на своите органи.

15. Невярно е и твърдението на Миркович, че Тодор Икономов бил съставил правила, които определяли отношенията на униатската църковна община към папата и към католическите учреждения, с цел да я скара с католиците, но като не успял да създаде раздор между католици и униати, прибягнал бил към уговаряне на Йосиф Соколски да избяга в Русия.

Знае се, че от самото начало отношенията между униати и католици са били неправилно уредени и е имало сериозни противоречия.

Още Тодор Икономов искал да се постави преграда на все по-засилващото се влияние на Пропагандата в работите на българоуниатската община. Той не успял. Властта на пропагандните органи все повече се засилвала. (Гл. Мемоарите на Т. Икономов, с. 13).

16. Миркович се изказва добре за спомените на Т. Икономов по унията. В тях имало много истина, но и някои подправки, които били целели да представят действията на Икономов „под една благовидна форма".

Тая оценка на Миркович е интересна. В нея има нещо истинно, но то не съвпада с твърдението му, че Икономов, както и Бурмов, не са били правилно разбрали истинските причини за появата и развитието на унията.

Изобщо кратките спомени на д-р Георги В. Миркович по-малко се занимават с излагане на фактите, отколкото с пристрастни разсъждения, които целят да оправдаят дейността на униатските водачи, включително и неговата, представяйки я като национално дело, добре обмислено и политически. Към такъв род спомени се налага извънредно голяма предпазливост.

Това по-подробно **критично разглеждане на кратките спомени на Мирковича** се наложи, понеже той е бил един от дейните участници в униатското движение и близък сътрудник на Др. Цанкова, та би могло да им се отдаде по-голямо доверие, каквото те в никакъв случай не заслужават.

2.15.1.3. ПЕТЪР КАРАПЕТРОВ

В: *Кирил*, патриарх бълг. Католическата пропаганда сред българите през втората половина на XIX век.
Т. 1: 1859–1865.
София: Синодално изд., 1962, с. 65–67.

Петър П. Карапетров[259] ни е оставил спомени за унията (Сбирка от статии, Средец, 1898. Спомени за унията, станала на 18 декември 1860 г.; същата статия с псевдоним Черновежд в СбНУ, кн. XI. 1894, с. 326-345; Из живота на Драган Цанков, и някои други статии). Той съобщава,

259) Кратки сведения за него гл. у *Н. Начов*, Цариград като културен център на българите до 1877 г., с. 76 сл.

че спомените си записал не само като съвременник, но и като близък очевидец, който бил в течение на събитията и в много от тях участвувал.

Иска да каже, че е бил обективен, но приема, че може да е пропуснал някои маловажни обстоятелства. Това обаче се дължало на изминалите 25–30 години. Все пак той не счита за напълно точни своите спомени, затова моли още живите съвременници и участници в униатските работи да допълнят и да поправят неговите бележки (с. 160 сл.).

Бележките на Карапетров обаче не са обективни и безпристрастни, пък са и неточни.[260] При това той изхожда от русофобско становище (гл. Сбирка от статии, с. 48, 49, 51), поради което не може да бъде и обективен. А неточностите му са твърде много и засягат всичките по-важни събития по Цариградската уния от 18 декември 1860 г.

1. Невярно е твърдение му, че за патриотичните българи по времето на църковно-народната борба не е имало друг изход освен унията, за да се признае българският народ за особен (с. 164). Развитието на църковния въпрос доказа противното.

Невярно е, че Цанков по неволя бил писал срещу Православната църква, защото тогава така изисквали обстоятелствата (с. 165). Това е ненужен опит да бъде оправдан Цанков.

2. Неточно съобщава, че 2000 души се били явили на 18 декември 1860 г. при архиепископ Брунони с желание да приемат унията (с. 170). Известно е, че те са били не повече от 200 души.

3. Невярно е съобщението му, че цялото българско духовенство в Цариград заедно с владиците Иларион и Авксентий се били съгласили с унията, а също така и повече от по-старите български търговци и първенци, но нарочно били изпратили неколцина от духовните лица, служещи при българския храм, както и настоятелите му, младежите, мнозина първомайстори от еснафите, за да извършат акта на унията, та подире да се види, как те да постъпят (с. 174).

Това е напълно измислено и с нищо друго не може да се обясни, освен с наивна вяра в някои слухове, които авторът на старини не е могъл дори правилно да разбере.

4. Разказът за бягството на Йосифа Соколски е съвършено наивен и е построен върху несъстоятелен слух за отвличането му против неговото желание (с. 185).

5. Невярно е и сведението, че скоро след първия удар срещу унията поп Станчо я бил напуснал (с. 189).

Известно е, че поп Станчо – тъстът на Др. Цанков, не я напусна тогава; напротив, тоя беше изтъкван от Цанковата група за униатски владика.

6. Невярно е и съобщението, че в. „България" се издържал само от абонати (с. 192). Известно че, че вестникът е имал субсидия от Пропагандата. Това не означава подкупност на Цанкова. Карапетров

260) Карапетров се отнася лековерно и към разни стигнали до него слухове. В статията му „Бележки за някои стари дейци и дела" в Сбирка от статии, с. 258–265, той безкритично приема слуха, че султанът след Гръцката завера в 1821 г. и обесването на патриарх Григорий V бил обещал на българите не само да им се ръкополагат владици, но и дори за Цариградски патриарх да бъде избран българин.

усърдно брани неподкупността и безкористието му (Из живота на Драган Цанков. Сбирка от статии, с. 201).

7. Невярно е и сведението за католическия свещеник Петър Арабаджийски, който бе назначен за временен началник на българоуниатите в Цариград. Той съвсем не се е противил на външни вмешателства в униатската община, най-вече на поляците. Това е съвършена измислица (с. 192).

Но авторът не разбира правилно и целите и кроежите на униатските водачи. Като изхожда от вярното разбиране, че те си поставяли политически цели, съвсем неоснователно и просто измислено твърди, че униатските водачи са искали със съдействието на Наполеона III да получат от турското правителство признаване на българския народ за отделен от гръцкия, като се уреди българската униатска църква, а при удобен случай да се откажат и от папата, тъй както били сторили арменокатолиците. Наивността на това твърдение е очевидна, тъй като такива кроежи униатските водачи не са имали.

А що се отнася до арменокатолиците в Цариград, той показва пълно непознаване на въпроса. Вътрешните недоразумения в арменокатолическото общество в Цариград са се дължали на една по-сложна причина, по която Карапетров изобщо не е бил осведомен, а именно: националистическото крило (мъхитаристи) на арменоуниатите държало за запазване на арменските национални традиции срещу по-силното латино-католическо крило, възглавявано от арменокатолическия архиепископ Хасун.

И тъй, със спомените на Карапетров трябва да се борави предпазливо. Каквото точно в тях се съдържа, то е известно и от други мемоаристи.

2.15.1.4. Д-Р ХРИСТО СТАМБОЛСКИ

В: *Кирил*, патриарх бълг. Католическата пропаганда сред българите
през втората половина на XIX век.
Т. 1: 1859–1865.
София: Синодално изд., 1962, с. 67.

Мемоарите на **д-р Хр. Т. Стамболски** (Автобиография, дневници и спомени, т. I (1852-1889), София, 1927) са интересни, но не всичко в тях е съвсем точно. Всякога трябва да се има пред вид, че те са писани на старост, тъй че носят отпечатъка на несигурната памет и на характерното за старческата възраст самолюбиво преработване на факти и събития, с оглед на личното участие в тях или на личната им оценка. Има обаче някои любопитни подробности (като спомена му за Щросмайеровото писмо до Илариона Макариополски, с. 93 и др.). които са ценни, понеже изхождат от съвременник на събитията и при това с достъп при Илариона Макариополски – един от най-изтъкнатите църковно-народни дейци и противник на унията.

Стамболски е последователен противник на унията и изхожда от тая своя предубеденост при излагане и оценка на събитията и на дейността на църковно-народните дейци и на участниците в и против униатското движение.

2.15.1.5. КУЗМАН ШАПКАРЕВ

В: *Кирил*, патриарх бълг. Католическата пропаганда сред българите през втората половина на XIX век.
Т. 1: 1859–1865.
София: Синодално изд., 1962, с. 67.

Интересни сведения за Нако Станишев, един от начинателите и главен деец на кукушката уния (1859 г.) дава **Кузман Шапкарев** в „Материали за животоописанието на братя Х. Миладинови Димитрия и Константина. С прибавление нещо и за живота на Нака С. Станишев" от К. А. Шапкарев, Пловдив, 1884. Към някои от тях, главно към основното им ядро, можем да се отнасяме с доверие.

Основания:

1. К. Шапкарев е познавал Н. Станишев, с когото се намирал в лични приятелски връзки. Имал възможност да се запознае с появата и хода на кукушката уния, както изобщо с църковно-народното движение в Македония;

2. Достоверните му съобщения в голяма степен се покриват с други сведения от безспорен извор.

Но изобщо в разказа на К. Шапкарева има доста неточности в предаването на чужди сведения за събитията, като например преразказаното от него отклоняване на Илариона Макариополски от постигнатото съгласие между Н. Станишев и мисионера Боре когато последния бил принуден да напусне Кукуш, за срещата на Н. Станишев в Цариград с българи църковно-народно дейци и с Илариона.

И все пак, макар и не съвсем точни, тия сведения на К. Шапкарева заслужават сериозно внимание.

СЪЧИНЕНИЯ

Униатските опити от 60-те и 70-те години на XIX в. не можаха да разширят влиянието си из цялата страна, да обхванат голяма част от народа, да прераснат в масово движение. Тъй че не е оправдано да се говори за истинско униатско движение у нас, а само за униатски опити.

Поради това значението на униатството за църковното, културното и политическо-националното развитие на българския народ на може да се смята за голямо.

Все пак не само изследвачите на църковно-религиозния въпрос през втората половина на XIX в., но и на културната и политическата история на народа ни се спират с внимание на униатството като интересна и немалозначителна съставка на цялостния църковно-народен въпрос.

Опитите за българска уния от средата на XIX в. (кукушка – 1859 г., цариградска – 1860–1861 г.) са засегнати по-общо или по-широко от доста български историци на Възрожденската епоха, някои от които са дали критическа оценка на унията и на отделни въпроси от цялостния униатски проблем. Ще се спрем само на неколцина.

2.15.1.6. ТОДОР БУРМОВ

В: *Кирил*, патриарх бълг. Католическата пропаганда сред българите през втората половина на XIX век.
Т. 1: 1859–1865.
София: Синодално изд., 1962, с. 68–70.

Тодор Стоянович Бурмов от Габрово (1834–1906) е бил деен участник в църковно-народното движение. Писал е статии по църковния въпрос в Цариградски вестник. Участвувал е в борбата против унията много дейно, отначало с полемични статии, а в Цариград влиза в ръководната група на църковното движение и на противоуниатската акция. Неговите статии, обнародвани в Цариградски вестник, са богословско-исторически и канонически обосновани. По-късно в Цариград той става редактор на цариградските вестници „Съветник“ (1863–1865) и „Време“ (1865–1867).

Участието на Бурмов в противоуниатската дейност привлича неприязънта на Цанкова и през периода на оживената полемика около унията в. „България“ пише язвителни статии срещу него.

Систематизирани сведения по църковния въпрос, и по-частно по унията, намираме в книгата на Т. Бурмов „Българо-гръцката църковна разпря" (София, 1902).

По църковния въпрос той е започнал да пише твърде отрано в руски богословски списания, а в 1885 г. в *Периодическо списание* се явяват последователно негови статии. По-късно той продължил тия статии в СбНУ, 1898 г., и отново в Периодично списание. Едновременно с това, пригодени за руския читател, статиите започнали да излизат в *Русский вестник* на славянофила Катков (от 1885–1887 г.), а след това във вестник *Европы*.

Тия статии са били прегледани, преработени, допълнени и влезли в съдържанието на книгата му **„Българо-гръцката църковна разпря**“.

Книгата на Бурмова заслужава **положителна обща оценка**. И до сега тя е една от интересните книги по църковния въпрос.

Причините за това са следните: авторът е непосреден участник в църковно-народното движение, той е просветен човек и вещ богослов, познавач на въпроса от богословско-историческо и каноническо гледище.

Бурмов пише въз основа главно на домашни и на гръцки извори. В предговора си той казва, че освен от собствените си спомени, се е възползувал от разни ръкописи и печатни документи, които своевременно е събирал, от протоколите и кореспонденцията на Екзархията; имал е пред очи българските, гръцките и някои други вестници и списания, издавани на времето в Цариград, а и други източници.

Няма съмнение, че по униатския въпрос Бурмов е бил добре осведомен. Той познавал униатското движение: произхода му, условията за неговото разширение, първите настъпления, ролята на в. „България“ – основан от Пропагандата, участието на лазаристите и пр.

Според Бурмов, чрез Цанкова говорели самите мисионери (с. 82). Те действували прикрито (с. 83). Създавали настроения против Русия (с. 83). Бурмов е бил в редовна полемика с униатските ръководители (с. 84). Той пише сравнително доста подробно за Кукушката уния (с. 84–93).

Особено интересно и достатъчно обширно е изложението на Бурмова върху унията от 18 декември 1860 г., в което дава сведения за ролята на в. „България“, за събранията в метоха, за Йосифа Соколски (с. 145–167); загатва за проуниатския уклон на Иларион и Авксентия, обяснявайки го като политически ход (с. 197); разказва за бягството на Йосиф Соколски и последвалите събития (с. 225–235); спира се и върху продължената дейност на унията, за нейни нови успехи и върхове (с. 257–264).

Както по църковно-народното движение, тъй и по унията книгата на Т. Бурмов е богат извор на сведения. Трябва обаче да се има пред вид, че тя е написана от строго православно гледище и от това гледище са обяснени всички разглеждани документи.

Понеже авторът не е имал на ръка други извори, освен домашните и донейде гръцките, съчинението му разглежда църковния въпрос и унията едностранно. Това не намалява неговото важно значение, преди всичко като мемоари-извори по разглежданите въпроси, доколкото авторът изнася непосредните си впечатления, подкрепяйки ги с други съвременни на църковно-народното движение свидетелства и данни.

2.15.1.7. СВЕТОСЛАВ МИЛАРОВ[261]

В: *Кирил*, патриарх български. Католическата пропаганда сред българите през втората половина на XIX век.
Т. 1: 1859–1865.
София: Синодално изд., 1962, с. 70.

Светослав Миларов (**Черковний въпрос**. Исторически опит от Св. Н. Миларов, сп. „Наука“, Пловдив, 1882–1883 г. По-особено кн. 8–10, 1883 г.).

Изследването на Светослав Миларов е опит, както и сам той казва, да напише история на църковния въпрос. Започва обаче твърде отдалече, занимавайки се изобщо с историята на българския народ.

По църковния въпрос показва голяма осведоменост, но не пълна. Той бил млад човек по онова време и не е могъл да бъде непосреден участник в църковния въпрос.

Неговият баща Никола Сапунов е бил обаче един от активните църковно-народни дейци, извънредно влиятелен абаджия и ръководител на тоя еснаф, епитроп на българската църква в Цариград, а и един от най-изтъкнатите униатски дейци. Сам Св. Миларов като момче е бил изпратен от католиците на учение в Загреб, отгдето обаче не се завърнал с католически настроения и убеждения.

По унията Св. Миларов не казва нещо особено, а повтаря, и то твърде накратко, познати работи. Твърди, че Иларион се бил съгласил да приеме унията, Пропагандата обещавала да не изменя православните

261) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Светослав Миларов (истинско име Светослав Николов Сапунов) (1849–1892) – писател, историк и публицист

вярвания и обреди, нито да налага „филиоквето"[262], а само да се споменува името на папата, вместо това на патриарха. Обещано било българската йерархия да бъде правилно устроена и „съвършено независима" (кн. 10). Това Миларов говори изобщо, имайки пред вид писанията на в. България, но не е имал някаква по-особена осведоменост по тоя въпрос.

Почти всички повече или по-малко осведомени съвременници на унията говорят същото по въпроса за отстъпките, които Римската църква обещавала на българските униати. Това показва, че те не са били добре запознати с гледището на Римската църква за съединението на некатолиците християни с нея и от общите изрази са правили неправилни изводи.

Миларов отбелязва случката, която дала тласък на унията, а именно един български свещеник (по име Панталеймон) на 12 декември 1860 г. избягал от Патриаршията и се укрил най-напред в българския метох, а след туй в католическия манастир „Сан Бенедето" на Галата (кн. 10, с. 860). Миларов има пред вид случката с поп Димитър от Балчик, но понеже по-късно името на монах Панталеймон бе повече нашумяло, той го прави герой на посоченото събитие.

2.15.1.8. ПРОФ. МИХАИЛ АРНАУДОВ

В: *Кирил*, патриарх бълг. Католическата пропаганда сред българите през втората половина на XIX век.
Т. 1: 1859–1865.
София: Синодално изд., 1962, с. 70–72.

Проф. Михаил Арнаудов в съчинението си „Иларион Макариополски", София, 1925 г., с научна компетентност се занимава с дейността на Католическата пропаганда и с унията. Той разглежда въпроса за връзките на Неофит Бозвели и Иларион Макариополски с полските емигранти в Цариград[263], спира се на опита за кукушката уния, на ролята на Драган Цанков и на противодействието на Макариополски. Арнаудов бегло излага развоя на унията от първите успехи до провалянето

262) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Филиокве (*Filioque*) е латинска фраза, която означава „...и от Сина". Добавка от XI в. към латинския превод на Никео-цариградския символ на вярата, утвърден окончателно през 381 г. на Втория вселенски събор. Включен е от Западната (Римската) църква в нейния догмат за Светата Троица и оповестява произхода на Светия Дух не само от Бог Отец, както в оригиналния Символ на вярата, „но от Отца и Сина". Филиокве става един от поводите за разделението на Вселенската църква през 1054 г., тъй като Източната (Константинополската) църква не приема нововъведението.

263) По връзките на Неофита Бозвели и Илариона с Чайковски и лазаристите в Цариград М. Арнаудов пише и в голямата си монография „Неофит Хилендарски Бозвели", София, 1930, с. 661 сл. Основавайки се на свидетелството на самия Чайковски, авторът убедено отбелязва, че лазаристът Боре, въпреки усърдното си залягане, не е успял да преобърне в католицизъм двамата духовници, които бяха намерили временно убежище в лазаристкия манастир „Сан Бенедето". М. Арнаудов и тук правилно преценява ролята на руския посланик Титов като неблагоприятна за Неофита и Илариона поради връзките им с полските емигранти и с католическите мисионери (с. 663 сл.).

й в Цариград, дейността на полската емиграция, на Пропагандата, на подкрепата, която Франция й е давала, особено се спира на слуховете за уклон към унията на Иларион Макариополски и на други цариградски българи от партията на умерените, като критически разглежда досежните сведения на Т. Бурмов, П. Карапетров, Св. Миларов (с. 121 сл., 170 сл., 193 сл.).

Към труда на Арнаудов са прибавени (с. 338–362) известните важни документи, засягащи отношенията на Иларион Макариополски към полските емигранти в Цариград (Кратка автобиография и самозащита на Илариона Макариополски от 1850 г.), към унията от 18 декември 1860 г. (Завет към българския народ от 29 април 1861 г. на Иларион Макариополски и Авксенти Велешки), изобщо към Католическата пропаганда и униатските опити (Две писма на Иларион Макариополски от декември 1861 г. и окр. писмо до Православните църкви от 9 март 1869 г.).

Нашият учен, познавач на Възрожденската епоха и на църковно-народното освободително движение, разглежда всички въпроси, свързани с църковно-народната дейност на Илариона, с широка осведоменост, безспорна вещина и критична предпазливост, що се отнася до изворите и мемоарните податки. Той добре познава всички по-значителни дейци по църковния въпрос и унията (привърженици и противници) и има определено мнение за тях. М. Арнаудов познава и Н. Бозвели, и Г. Раковски, и Др. Цанков, на които е посветил сериозни монографии и студии. Поради това заслужава внимание неговото мнение, че Цанков е добър патриот и безкористен човек, който вярва, че чрез униата българският народ ще се освободи от духовното и политическото робство, но че Цанковият път бил нещастно избран и тръгването по него означавало една авантюра (с. 170).

Арнаудов не умаловажава свидетелствата на съвременниците за проуниатския уклон на Иларион Макариополски и допуска, че принципиално не е изключена една временна еклипса на някои водачи от лагера на православието (има пред вид Иларион Макариополски, Авксенти Велешки, Хр. Тъпчилещов), но скоро дошло опомнянето. Той обаче дава особена цена на писмото-изповед на Илариона от 9 март 1869 г., което, макар да представлява една тенденциозна защита, е все опак надеждна опора. А в това писмо Иларион се изтъква като борец за православие (с. 193).

Това становище е сериозно, особено като се приемат като надеждна опора както писмото-изповед на Илариона от 9 март 1869 г., тъй и други някои свидетелства, идващи от органите на Пропагандата. При такова осветление, поведението на Илариона следва да се обясни не като колебливост между две силни течения, без национално-идеологична и вероизповедна твърдост, а като църковно-политически ход, който си служи с измамата на една „временна еклипса", за да придвижи църковния въпрос чрез съдействието на Руското посолство и при отстъпчивостта на Патриаршията.

Иначе цялото поведение на Илариона от 1848 до 1864 г., през две заточения, остава загадка, или по-скоро една жизнена нелогичност.

2.15.1.9. БОЯН ПЕНЕВ[264]

В: *Кирил*, патриарх български. Католическата пропаганда сред българите през втората половина на XIX век.
Т. 1: 1859–1865.
София: Синодално изд., 1962, с. 72–73.

Боян Пенев (История на новата българска литература, т. IV, ч. I, 1936. Първата глава „Борба за черковна свобода" е до 154 стр. Състои се от два отдела: 1 – до 61 стр., 62 – до 154 стр. Вторият отдел (стр. 62–154) представлява повторение на много от фактите и разсъжденията, които се съдържат в първия отдел на същата глава, и вероятно е написан по-рано, главно по Т. Бурмова. Тоя отдел съдържа повече факти, отколкото първият).

Съчинението представлява университетски лекции, и то неокончателно обработени. Предназначени за студенти, лекциите са написани достъпно и бегло излагат църковния въпрос. Те не издават голяма осведоменост по тоя въпрос и **не съдържат самостойни проучвания**.[265] Но в тях се съдържат немалко правилни изводи и оценки на събития и на епохата.

Сам авторът казва, че се опитал да изложи във възможно по-сбита форма най-съществени моменти от борбата на българите за църковни свобода (с. 94). Спрял е вниманието си на църковната борба, понеже до него тя била разглеждана твърде повърхностно, погрешно и едностранчиво, без да се подчертае онова, което съставля-вало нейната същност. А пък по-подробното ѝ разглеждане било наложително, „за да могат да се изнесат нейните отражения в литературното развитие".

Църковната борба е продукт на Националното възраждане, изразява една по-нататъшна негова форма, като внася ново съдържание в идеите на Възраждането, поставя по-широка идейна основа и начертава нови насоки на националния живот. Но нейното въздействие е еднакво силно и значително по последиците си както върху обществения живот, така и върху литературата, която в много отношения е резултат на този живот (с. 55).

Авторът правилно изтъква, че църковната борба е спомогнала за популяризиране идеите на духовно освобождение в общ смисъл, следователно и за политическото освобождение (с. 56).

Правилна е и оценката на църковната борба като важен фактор за общественото възпитание на народа и за създаването на дейни личности, едни от които са изпъкнали като народни водачи (с. 59).

Правилно е също така и гледището, че църковната борба е способствувала за разграничаването и обособяването на две противоположни сили в нашия обществен живот: от една страна – средното съсловие, а от друга страна – съсловието на чорбаджиите (с. 60).

264) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Боян Николов Пенев (1882–1927) – литературен историк и историк.

265) Б. Пенев посочва главната библиография, която е използвал (с. 154): *П. Р. Славейков*, Габровското училище и неговите първи попечители. Цариград, 1868; *В. Теплов*, Греко-болгарский церковний вопрос. Москва, 1899; *Т. Бурмов*, пос. съч.; *Гр. Трубецкой*, Руската политика на Изток. София, 1905.

Правилно е и гледището, че фанариотският материален гнет е давал до известна степен класов характер на борбата между българите и висшето гръцко духовенство, което в повечето случаи е действувало в задружност с чорбаджиите (с. 7).

Всичко това е известно и изразително подчертано в първите още опити да се даде макар и случайна и бегла характеристика на църковната борба. Не е нова мисъл, че тя е продукт на Националното възраждане, нито че изразява една по-нататъшна негова фаза. Тъй че подчертаването на тая мисъл от Б. Пенев не може да се вземе като поправка на дотогавашното „твърде повърхностно, погрешно и едностранчиво разглеждане на църковния въпрос".

Авторът се занимава и с дейността на Католическата пропаганда, за която се създали много благоприятни условия след Кримската война, когато руското политическо влияние на Изток било значително отслабнало. Според него, интимните отношения на някои от водителите на църковната борба с мисионерите и уклона към идеята за уния не били и до сега достатъчно осветлени, но все пак данните, с които се разполага, давали основание да се вярва, че някои от българите са били оръдие в ръцете на католическите пропагандатори по чисто лични съображения, други ще да са вярвали на католическите обещания и са се поддали на Пропагандата, макар и за кратко време. А мисионерите са обещавали да удовлетворят всички български искания чрез влиянието на папата.

Но между българите имало и такива, които са възприемали идеята за уния по чисто тактически съображения, правейки политика с унията. Те са искали да упражнят натиск върху Русия и Патриаршията за задоволяване на българските стремежи за църковно освобождение (с. 37 сл.). Турското правителство пък се показало склонно да признае независимостта на българската йерархия, ако българите приемат унията и по тоя начин се попречи на руското влияние сред тях (с. 39).

Нататък се разказва историята с подписването на акта за унията, излага се накратко развитието на гръко-българските църковни отношения, с оглед и на домогванията на Католическата пропаганда.

Б. Пенев пресилва положителната оценка на последиците от дейността на Католическата пропаганда. Според него тя била спомогнала да се определи по-ясно посоката на църковната борба и тя да добие по-определен национален характер, а именно ясно била изтъкната мисълта, че българският народ трябва да запази и църковното си единство, и да има национална църква (с. 81). Но това бе станало програмно искане на българските дейци по църковния въпрос, независимо от Пропагандата и от унията. За тях може да се рече само, че са ускорили развитието на църковния въпрос по силата на явилите се сред самите българи вероизповедни различия.

2.15.2. СТЪЛКНОВЕНИЕ. ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ

В: *Кирил*, патриарх бълг. Католическата пропаганда сред българите през втората половина на XIX век.
Т. 1: 1859–1865.
София: Синодално изд., 1962, с. 211–213.

Срещу акта на унията бързо се явило противодействие.

На 22 декември 1860 г. едно събрание в метоха приело протест срещу унията и срещу нейните ръководители. Те били заклеймени като безхарактерни лица. Поименно били споменати: Драган Цанков – лъжебългарин, д-р Георги Миркович от Сливен – безбожник; Манол Иванов от Стара Загора – компрометирана личност; Никола Евтимов Сапунов – добре известен на габровци. Към тях се били присъединили Стоян Джейков, копривщенец, от абаджийския еснаф, и Иван Клинката. Към тая група са преминали архимандрит Макарий от Хилендарски манастир при обещание, че ще получава 2500 гроша месечно и че ще стане български патриарх; поп Тодор, комуто били обещани 1000 гроша месечина; простодушният старец Йосиф, игумен на Габровския манастир; неговият дякон Висарион, който бил излъган от Никола Е. Сапунов.

Като посочва кои са ръководителите на унията, протестът иска да изтъкне несериозността на извършеното дело. Той бил подписан от Илариона, от Авксентия, от представителите на търговското съсловие и еснафите.[266]

На Нова година (1861) в българската църква в Цариград Т. Бурмов произнесъл голямо полемично слово срещу унията. Това слово е добре стъкмено и достъпно за слушателите, между тях и хора по-простички. То излага важността на църковния въпрос и отрицателното значение на унията. Тонът е високо патетичен.

Какво представлява актът от 18 декември 1860 г.?

Унията отчуждава една част от българите от целостта на народа, и по тоя начин внася разделение сред българите, а това всъщност е ядовита стрела, която разкървавява родолюбивото сърце. Българите трябва да посрещнат новата 1861 г. с плач и ридание, защото са подведени да изменят на вяра и народност. Ораторът говори с подчертана враждебност срещу йезуитите, името на които е било тъй непопулярно в Европа, а и сред българския народ. Това е ефектен удар, с цел да бъде представено делото на българските униатски водачи като плод на йезуитски уловки, и главно на подкуп.

Унията не може да доведе до независимо духовенство. Събитието на 18 декември доказва това, защото едва създадената българоуниатска общност веднага подпада под властта на френското и арменокатолическото духовенство. И това става в едно време, когато разрешението на църковния въпрос било близко. Отпусканите пари и субсидии за закрепването на униатската общност обаче не могат да обезщетят вредата, която унията причинява. А обещаното покровителство на френския император Наполеон III са празни хортувания само за пред прости хора. По тоя въпрос и самият Хасун бил твърде ясен пред българите униати.

И тъй, външно политическо покровителство българският народ не може да очаква от Франция, а още по-малко от папството, което по това

266) *Цариградски вестник*, XI, бр. 2, 7 ян. 1861.

време търпи притеснения в Европа, европейските страни гледат да се отърват от неговото влияние и пропъждат монашеските ордени.[267]

Походът срещу дейците на унията продължил. Протестът от 22 декември, който впрочем е един слаб документ, дал само тревожния сигнал.

Раковски бе писал за Йосифа Соколски, че е „изумен калугер", който уж на два пъти бил ставал католик и пак се връщал в православие, че е съвсем безкнижен, че преди да стане монах бил хайдутин и се подвизавал под името Стоян. След като награбил много пари чрез разбойничество, построил Соколския манастир край Габрово.[268]

Срещу архимандрита Макария било писано, че Хилендарското братство, към което се числял, го изхвърлило от средата си.[269]

Застаналите начело на унията били представени като користолюбиви, някои от тях (Макарий) като пияници, всички като прости и глупави.[270]

Но разбира се, във всички случаи главният удар се е насочвал срещу Цанкова, най-силното обвинение срещу когото е било, че бил подкупник и оръдие на йезуитите.[271]

Срещу самите униати не били щадени укорни прозвища, като вероотсъпници, павликяни, папищаши, еретици, подкупници.[272] Понеже за новата българоуниатска общност са били събирани средства и в Париж, а са били изпратени и от Рим – нещо, с което в. „България" обичал да се похвалва, а и в. „Курие д'Ориан" бе писал, че папа Пий IX изпратил на униатите 1000 римски скуди, равни на 28 000 гроша,[273] обвинението в корист и подкупничество не слизало от колоните на противоуниатските български вестници. За Цанкова се пишело, че е подкупен с 2000 гроша на месец, че с пари са били привлечени и двамата известни учители Васил Манчов и Васил Чолаков.[274] Раковски злъчно бе нападнал Цанкова като предател и като „познат подкупник".[275]

Обвинението в подкупничество и корист, поддържано и по-късно, е почивало на някои сведения, известни на всички цариградски българи: че на свещенослужителите униати били дадени големи заплати, че Цанков получавал немалка субсидия за в. „България", че и миряните униатски водачи били облагодетелствувани, например Н. Сапунов и М. Иванов заедно със семействата си били настанени да живеят в униатския дом, дето живеели и свещенослужителите, че на някои униатски дейци децата били изпратени да се учат в чужбина: тъй синът на Никола Сапунов, Славе Сапунов (известният Светослав Миларов), още на 10–11 годишна възраст бил изпратен да се учи в Загреб,[276] други били изпратени в Рим и другаде.

267) *Цариградски вестник,* XI, бр. 2, 7 ян. 1861.

268) *Дунавски лебед*, I, бр. 29, 11 апр. 1861.

269) *Цариградски вестник*, XI, бр. 8, 18 февр. 1861.

270) Там, бр. 22, 27 май 1861

271) Там, бр. 31, 29 юли 1861.

272) *Цариградски вестник*, XI, бр. 18, 29 апр. 1861.

273) Там, бр. 5, 28 ян. 1861.

274) Там; също бр. 24, 10 юни 1861; *Дунавски лебед*, бр. 36, 29 май 1861

275) *Дунавски лебед*, I, бр. 22, 21 февр. 1861.

276) *Българска сбирка*, г. I, кн. II, 1 ноем. 1894, „Двете касти и власти" от Славе Сапунов, с. 891.

Отново била засилена кампанията против в. „България“ и против получаването му в българските епархии. Вестникът бил наричан „Латинска България", а не само „Латиния", както по-преди.[277] Отново зачестили отказите в българските градове да се получава в. България.[278]

Протестът на българите е бил насочен и срещу френския католически вестник в Цариград „Курие д'Ориан“, задето бе публикувал лъжливи дописки и злепоставял българите пред Портата, твърдейки, че тяхното искане за независима църква било руско внушение и че дейците за църковна независимост били опасни за турската държава. Това било преценено като низък начин да се клевети цял един народ, а такова безчестие не подобавало на френското име на вестника.[279]

Не по-слабо е било огорчението срещу поляците емигранти, и особено срещу свещениците. Според Раковски, те всички са сътрудници на в. „България“ и подвеждат българите, а в Париж било образувано дружество, председателствувано от граф Замойски, за насърчаване на българоуниатското движение. Раковски съветвал поляците първо да се постараят да оправят собствените си работи и след туй да се заемат с българските.[280]

С не по-малко огорчение Раковски нападнал и хърватското и чешкото католическо духовенство, заради насърчаването на българоуниатското движение. Хърватското католическо свещенство било издало и разпространявало за тая цел една книга на сръбски език с възхвала на унията изобщо, която напоследък проникнала в България. А в Прага бил отслужен молебен по случай българската уния.

Раковски с негодувание открива противоречие между разпространяваните от учените чехи и хървати южнославянски идеи и това, що проповядва тяхното католическо свещенство. Докато първите говорят за съединение и любов на всички славяни, вторите всяват между тях вероизповедни раздори. И чехи, и хървати трябва най-напред да се освободят от фанатичното си духовенство, преди да прегърнат южнославянската идея.[281]

2.15.3. РЪКОПОЛОЖЕНИЕТО НА ЙОСИФ СОКОЛСКИ

В: *Кирил*, патриарх бълг. Католическата пропаганда сред българите през втората половина на XIX век.
Т. 1: 1859–1865.
София: Синодално изд., 1962, с. 253–257.

Архимандрит Йосиф, игумен на Соколския манастир при Габрово, бил родолюбив човек и следвал строго монашеско правило; но бил неук, простоват, несамостоятелен, а при това нелишен от честолюбив стремеж към владишки сан. В Цариград го бе отвела църковната борба.

277) *Цариградски вестник*, XI, бр. 17, 22 апр. 1861.
278) Там, бр. 3, 14 ян. 1861; бр. 8, 18 февр. 1861.
279) *Дунавски лебед*, I, бр. 24, 7 март 1861.
280) Там.
281) Там, бр. 29, 11 апр. 1861.

Но в българския цариградски метох не срещнал съчувствено отношение към желанието си да стане владика.[282] Той лесно попаднал в униатското движение. Това е било по-скоро една случайност за простодушния тоя човек. Западната църква му била чужда, както и въобще Западът е стоял извън хоризонта на неговия духовен интерес и всекидневен поглед. Най-далече погледът му стигал до Русия.

Архимандрит Йосиф през средата на 1860 г., т. е. малко преди униатското си злополучие, бил намекнал пред руския консул в Пловдив Н. Геров, че желае да подари Соколския манастир на руския цар.[283] Може би и в това трябва да се търси силно честолюбивият стремеж на един простодушен и незлобив наивник към владишки чин.

Попаднал в кипежа на унията, Йосиф Соколски не е могъл отведнъж да заеме предното място между неколцината униатски свещенослужители. Архимандрит Макарий Савов, самоковец, хилендарски подстриженик, който случайно се бил присъединил към църковно-народната борба, бил счетен от Хасун за по-подходящ и затова го бе препоръчал на великия везир като най-изтъкнат българоуниатски духовник, ползуващ се с народното доверие и снабден с пълномощие от народа да го представлява, годността на когото му била лично позната. Макарий станал помощник на Хасун по българските църковни дела.[284]

Макарий е бил буден човек, пък и донейде просветен. Той не е бил наивник като Йосиф Соколски, виждал събитията, разбирал въпросите, но нямал порядъчния живот на своя събрат[285] и скоро загубил първото си място в унията. Мисионерите предпочели полуграмотния, но със строго монашески живот архимандрит Йосиф и го определили за бъдещ български архиепископ. Всъщност на него се спрял арменокатолическия архиепископ Хасун, който по-преди бе избрал за свой помощник Макария, но види се скоро се разочаровал от него.[286] Макарий изпитал много огорчения: след като в българския метох не му обещали владишки сан, сега и в унията му го отказали.

282) Т. Икономов (Мемоари, сп. „Искра", VI, кн. I, 1896, с. 5–7), който бе станал униат и познавал отблизо дейците по сключването на унията, отбелязва, че Йосиф Соколски бил безграмотен и полудив. Т. Бурмов (пос. съч., с. 227) го нарича „незлобив и простодушен старец". Сам той пък се наричал „рогач от планината". Д-р Г. Миркович (пос. съч., с. 31) го нарича прост, слабоучен и наивен човек. Т. Кокошкин, чиновник при Министерството на народното просвещение в Петербург, бил определен да придружи Соколски до Холм през 1872 г. В доклада си за изпълнената мисия по ръкоположение на униатски свещеници Кокошкин пише, че Йосиф е в буквален смисъл столетник, макар и в сила и здраве, че е човек съвсем прост, малограмотен, на пръв поглед поразяващ с източната странност на своите маниери и неосвободен от старчески своеобразности и капризи (*Ст. Станимиров*, Архиепископ Йосиф Соколски в Холм. *Духовна култура*, 1929, кн. 36-37, с. 6).

283) Из Арх. Н. Г., II, 266-2050, писмо на Й. Соколски до Н. Геров от 23 юни 1860.

284) Цит. изложение на Хасун до великия везир, приложение към политическата телеграма № 4 от 8 януари 1861 на Лавалет до Тувенел.

285) Т. Икономов го нарича пияница (пос. съч., с. 6–7).

286) Френският посланик Лавалет в доклад до Тувенел № 33, Пера, 12 март 1861 (Archives Min. Étr., vol. 348, с. 372 сл.) отбелязва, че архимандрит Йосиф бил определен за български архиепископ от Хасун.

По тоя въпрос е била водена преписка с Рим. Кардинал-префектът на Пропагандата поискал да узнае мнението на Хасун относно ръкоположението на един от двамата архимандрити – Макарий и Йосиф Соколски.[287] Брунони и Хасун се спрели на Йосифа Соколски.[288] Кардинал-префектът ги уведомил, че папата е съгласен той да бъде ръкоположен и назначен за архиепископ, и че сам папата ще го ръкоположи.[289]

Предстоящото ръкоположение на Йосиф Соколски за униатски владика било оповестено от печата на Пропагандата като важно събитие, за да се посочи на българския народ, че със съдействието на Рим вече се възстановява българската национална йерархия. Дори в. „България", в извънреден брой от 4 юни 1861 г., го разгласил като доказателство за възстановяване на българското патриаршество.

На 15 март 1861 г. за Рим потеглила с френски кораб цяла депутация,[290] която придружавала архимандрита Йосифа. В нея влизали Цанков, д-р Г. Миркович и дякон Рафаил, а с тях бил и мисионерът Боре. В Рим депутацията пристигнала на 22 март. Към българското униатско представителство във Вечния град се отнесли с голямо внимание. Кардинал-префектът на Пропагандата Барнабо представил българите на папа Пий IX. При тоя прием Йосиф Соколски прочел кратко слово, в което се говорело, че Римската църква някога е хранила българския народ с млякото на чистото учение; че папата е законният приемник на св. апостол Петър, комуто Иисус Христос поръчал да пасе стадото; че българският народ подобно на блуден син, отпаднал от единството на църквата и се отдал на Фотиевата ерес, та стигнал до духовна нищета и глад, но сега българите с разкаяние си спомнят за своя отец и решили да се завърнат при него.[291] Боре прочел латинския превод на словото.

Както Боре пише в доклада си,[292] папата на няколко пъти се бил просълзил.

Словото на Йосифа Соколски било предадено на папата, а той отговорил също с кратко слово, изразявайки радостта си.

На раздяла папата се обърнал към Соколски и усмихнато му казал: „Сбогом, сбогом, български патриарше".

В Рим Соколски проявил някои странности и известна самостоятелност, а това не се понравило на куриалните среди, а на Боре дори направило неприятно впечатление. На обеда, предложение от кардинал Антонели, Соколски не рачил да блажи понеже било Велики пости. Това не е странно. Но удивлението дошло от едно дръзко за римските прелати възражение на Йосифа Соколски, което би могло да се сметне като оскърбление за високото достойнство на папата. Макар и да било пост, според римския обичай с разрешението на папата могло да се

287) Archivio Congreg. Prop. vol. 352 (1861), c. 69.

288) Там, с. 94.

289) Там, с. 98, 101.

290) *България*, IV, бр. 104, 15/27 март 1861.

291) Според сп. La Civilta cattolica, Serie IV, vol. X (27.IV.1861), p. 352-356, това слово произнесъл дякон Рафаил от името на Йосиф Соколски. *Mansi*, t. 45, col. 4–7.

292) Annales, t. 26 (1861), 481 сл.

блажи при такъв тържествен случай. Йосиф Соколски твърдо отвърнал на Боре, че над папското разрешение стои Бог.

Но с това не се свършили неприятностите за Боре. В навечерието на ръкоположението трябвало било да се отреже малко коса от темето на Йосифа Соколски, за да бъде помазан със св. миро. Йосиф Соколски не се съгласил, като противно на източния православен обичай. Боре е бил не само смутен, но и възмутен. Той упрекнал Йосифа Соколски, че ако сега отказва подчинение, друг път би го отказал и в по-сериозни случаи, дори догматически. Отказът на Йосифа бил упорит, но най-подире старецът отстъпил по силното настояване на членовете на българската делегация.

Йосиф Соколски проявил упорита непримиримост и пред самото ръкоположение. Папата бил определил на българския архиепископ да се даде титлата „Йосиф Соколски, архиепископ, апостолически викарий за българите католици". Пред вид на това, че той не имал епархия, не му е дадена титла на епархия, нито пък титла in partibus. Цялата българска делегация била недоволна от думата католици. Боре уведомил кардинал-префекта на Пропагандата Барнабо за това ново затруднение. Папата се съгласил да се изпусне нежеланата дума.[293]

Според установения канонически ред на Римската църква, една кардиналска комисия се занимала с въпроса за Йосифовото ръкоположение и съставила декрета („Neminem latet") по назначаването му за архиепископ и апостолически викарий на българите униати.[294] Папата одобрил тоя декрет с бреве от 19 април 1861 г.[295]

Ръкоположението било извършено на 14 април от папата в Сикстинската капела. За по-голяма тържественост, поканени били да присъстват на ръкоположението кардиналите на Курията и сановниците на Конгрегацията на пропагандата. Разпоредено било да присъстват монасите антониани с техните ученици, отците прокуратори на двете конгрегации на мъхитаристите от Венеция и Виена (арменокатолици), учениците от Урбанския колеж на Пропагандата, монаси от различни маронитски и гръцкомелхитски (всички униатски) ордени, прокураторът на Базилианския орден в Полша.[296]

Част от литургията била отслужена на славянски език по източен обред от ново-ръкоположения униатски владика Йосиф.[297]

Йосиф Соколски прочел писмено изповядване на вярата, с което приемал цялото догматическо учение на Католическата църква, признавайки първенството на римския престол и върховенството на папата като приемник на св. апостол Петър и истински наместник на Христа;

293) Archivio Congreg. Orient.

294) Archivio Congreg. Prop. vol. 352 (1861), c. 199.

295) *Mansi*, t. 45, col. 93 сл.

296) *Mansi*, t. 45, col. 4-7 по цит. сп. La Civilta cattolica

297) *Цариградски вестник* (XI, бр. 18, 29 апр. 1861) печата и кореспонденция от Рим на Журнал дьо Константинопол по ръкоположението на Йосифа Соколски. Преди това *Цариградски вестник* (бр. 17, 22 апр.) бе дал сведения по събитието според френския вестник *Месаже дьо миди*.

осъждал и обявявал анатема на всичко противно – на всички схизми и ереси.[298]

След като прочел изповядването на вярата, предал го на церемониалмайстора, за да се запази в куриалните архиви.

На това изповядване на вярата папата отговорил накратко, изразявайки очакването си, че унията ще се разпространи в цяла България. „С такава надежда, завършил папата, ние прегръщаме българите католици с отеческа нежност и с любов даваме на тебе и на твоите апостолско благословение."[299] И сега българоуниатите били наречени католици.

След ръкоположението, в частната библиотека на папата бил даден обед. Йосиф Соколски сега повдигнал въпроса за възстановяване на българската патриаршия. Боре, който служел за преводач, изпаднал в паника и се опитал да оправдае Йосифа, но папата заявил: „Един патриарх предполага архиепископи и епископи под негова юрисдикция; а вие още сте съвсем сам. Почакайте паството добре да се оформи, за да можем да му дадем пастир. Но ние обещаваме да ви дадем патриарх щом станете поне 500 000 българи униати".[300]

В-к „България" от по-преди бе разгласил, че Йосиф Соколски ще бъде ръкоположен за български патриарх. Дори с негодуване опровергал съобщението на *Цариградски вестник* и на *Журнал дьо Константинопол*, че Йосиф бил ръкоположен за владика, когато всъщност бил ръкоположен за патриарх и апостолически наместник.[301] В Рим не се е мислело за патриаршеско достойнство на първия българоуниатски владика. Лавалет, осведомен по въпроса, бе докладвал още на 3 април н. ст. 1861 г.,[302] че Йосиф Соколски ще получи от папата ръкоположение като архиепископ на българите униати. тъй че турският официоз *Журнал дьо Константинопол* е бил добре осведомен.

Йосиф Соколски се завърнал в Цариград на 27 (н. ст.) април 1861 г. и му било устроено тържествено посрещане. По това апостолическият викарий в доклад до префекта на Конгрегацията от 3 април 1861 г. съобщава,

298) *Ст. Станимиров* в: Из живота и дейността на Архиепископа Йосифа Соколски (София, 1924, Изв. Ист. д-во, VI, отпечатък) печата „клетвата" на Йосиф Соколски по време на ръкополагането му, която намерил в Архивния отдел на Народната Библиотека в София в папка с документи от архивата на д-р Селимински. Тая клетва е била доставена от униата д-р Георги Миркович с негова датировка – 12 окт. 1861, Болград (с. 152–154). Текстът й обаче не дава основание да се мисли, че изхожда от Римската курия. Има идеи, които са общи за такъв род документи, и може следователно да се приемат като внушение на Римската курия, но документът в целостта му не може да има такъв произход. Изповядването на вярата, което Йосиф Соколски е произнесъл пред папата, е известно. Тоя документ е публикуван (*Mansi*, t. 45, col. 5–6; гл. Archivio Congr. Orient., vol. 1, c. 509, *Ив. Софанов*, с. 89). Поради това не може да се приеме мнението на Ст. Станимиров, че въпросната клетва е български превод от клетвата, която Соколски е бил положил пред папата (с. 155).

299) Annales, t. 26 (1861), 494 сл.

300) Там, с. 507 сл.

301) *България*, III, бр. 108, 12 апр. 1861.

302) Archives Min. Aff. Étr., vol. 319, c. 9 сл.

че на 27 април рано сутринта пристигнал в Цариград новият архиепископ, българският апостолически викарий. При пристигането не е могло да се устрои едно тържествено посрещане, обаче след обед били му отдадени почести, когато отишъл да посети Брунони. Възседнал бил хубав кон със златни украси, воден от един арменец, чиновник на Портата, следван бил от архимандрита, също на кон, а от двете страни имало други българи, богато облечени и с дълги бастуни в ръка. Тая тържествена процесия, предшествувана от 12 турски жандарми, изпратени от правителството, ръководена от двамата депутати Др. Цанков и Г. Миркович, се движела сред голяма тълпа любопитен народ и минала през главната улица на Пера, приемайки военни почести от всички полицейски части, които се намирали там.

Йосиф Соколски и българите униати направили посещение на Брунони. При всички подирешни посещения, запитан, какво е видял в Рим, той отговарял: Рим е цяла любов.[303]

Соколски направил посещение и на Хасун, на турските министри и на дипломатическите представители. За да се изтъкне новото му високо йерархическо достойнство, той носел мораво расо и пръстен на ръка.[304]

Правителството не закъсняло да издаде и султански берат на Йосифа Соколски, в който се казвало, че той се утвърждава в архиепископското си достойнство и занапред ще ръководи църковните работи на българите, приели католичество.[305] Това признаване на Йосифа Соколски за миллет баши създавало престиж не само нему, но и на българоуниатската община, която била поставена в благоприятните условия, каквито имала арменокатолическата община. То в същност означавало, според официалното турско схващане, гражданско достойнство на патриарх или представител на гражданските интереси на религиозната общност.[306] В такова гражданско достойнство на патриарх е бил облечен на два пъти и арменокатолическия архиепископ Хасун.

303) *Mansi*, t. 45, col. 7–8.

304) *Цариградски вестник*, XI, бр. 17, 22 апр. 1861.

305) Там, бр. 24, 10 юни 1861.

306) Писмо на Боре, Цариград, 25 юни 1861, вероятно до главния началник на Конгрегацията на мисиите, която го изпратила на папата. Archivio Segr. Vat., № 1818.

2.15.4. БЯГСТВОТО НА ЙОСИФ СОКОЛСКИ И РАЗПАДАНЕ НА УНИЯТА

В: *Кирил*, патриарх бълг. Католическата пропаганда сред българите през втората половина на XIX век.
Т. 1: 1859–1865.
София: Синодално изд., 1962, с. 266–270.

Скоро след всички тия събития в Цариград се е заговорило за недоволството на Йосифа Соколски от унията. И наистина, около новия българоуниатски архиепископ ставало нещо. Н. Геров от Пловдив бе заминал в Цариград, за да противодействува на унията. Той имал влияние върху Йосифа Соколски поради предишните им връзки, но си послужил и с П. Р. Славейков, който също имал влияние върху него. И тъй, на 6 юни 1861 г. Йосиф Соколски напуснал Цариград и с руски параход отплувал за Одеса.[307]

Ентусиазмът на първото увлечение у едни от новообърнатите българоуниати бърже намалял, у други угаснал, у трети настъпило нескрито разочарование. Въпреки тържествеността на приема, който бил оказан на българската депутация в Рим от папата и от други куриални високи сановници, както и от някои обществени римски среди, за българите не останало скрито същественото при тия приеми, а именно – подчертаваното фактическо присъединяване на българоуниатската общност към Католическата църква. Така например българската депутация трябвало да подпише изповядване на вярата, което е било в пълно съгласие с католическото вероучение, въпреки очакванията на българоуниатите, че „филиокве"-то не ще се добави в Никео-цариградския символ на вярата.

От друга страна, след завръщането на Йосифа Соколски в Цариград българо-униатската църква продължила набърже да се доустройва, но намесата на лазаристите мисионери и на апостолическия викарий Брунони, както и на арменокатолическия архиепископ Хасун се превърнала в попечителство и във фактическо изземване ръководството на цялото църковно униатско дело. Губели се надеждите, които Цанков бе пробудил, че българската уния ще запази не само източноправославния литургичен обред, но и вероучението на Източната църква. Какви са били основанията за това?

В устната заява за присъединение към Католическата църква, направена пред архиепископите Брунони и Хасун на 18 декември 1860 г., българоуниатите бяха молили да им се запазят „всички привилегии и обичаи, съществуващи от древност" в Българската църква, но в същото време приемали всичко, каквото Католическата църква учи. В тая тяхна заява е имало неяснота и вътрешна противоречивост, но те не са разбирали това. В изповядването на вярата, което представили на двамата архиепископи, както и в молбата до папа Пий IX те заявявали, че приемат всички истини на вярата, които изповядва Католическата църква, като молели да им се запазят обредите и църковните обичаи.

307) Из Арх. Н. Г., II, 338-2180, писмо на Н. Д. Ступин до Н. Геров. Петербург, 23 юни 1861; 338-2181, писмо на Н. Геров до Н. Д. Ступин (по това време в Петербург). Пера, 11 юли 1861.

Цанков, противно на тия устни и писмени заяви, бе писал във в. „България“,[308] че българоуниатите били искали да си запазят дори вероизповеданието на догмите, тъй както са го наследили от бащи и деди. Това било условие sine qua non. С това той искал да внуши у народа доверие към делото на унията.

И подире Цанков ще говори за запазване на догматическото учение на Православната църква, без обаче с това да се внасяла по-голяма яснота и определеност във въпроса за безусловните вероизповедни задължения на униатите. И те говорили за същото, вярвайки, че то им е обещано.

Нима е било възможно да се запази догматическото учение на Православната църква и след приемане на унията? Но българоуниатите са се доверявали и на обещанието на мисионерите, че догмите няма да бъдат засегнати, без обаче да се говори за догматическите различия между Православната и Католическата църкви, явили се след раздялата им в 1054 г.

И сам папа Пий IX в енцикликата си от 6 януари 1848 г. призовавал православните християни да се съединят с Католическата църква при обещание, че ще запазят всичките си догми, обреди и богослужебния чин, като приемат обаче учението за изхождането на Дух Светий и от Сина (филиокве) и признаят главенството на папата.

В отговор на тая енциклика източните патриарси бяха поканили папата да премахне всички догматически нововъведения във вероучението на Католическата църква. А в тия именно нововъведения се е състояла вероизповедната разлика между двете църкви.

И тъй, мисионерите могли да обещаят, че зависимостта от Цариградската патриаршия в никакъв случай няма да бъде заменена с фактическа зависимост от апостолическото викариатство в Цариград. Излъганите надежди на българоуниатите били използувани от противниците на унията, за да засилват разочарованието им и да предизвикат отстъпления от едва-що създадената българоуниатска община.

Но и преди римските тържества по ръкоположението и назначаването на Йосифа Соколски за архиепископ и апостолически наместник на българоуниатите, в Цариград вече се чували недоволните гласове на някои униати. Турското правителство държало новата българска вероизповедна общност да се нарича католическа, а не униатска, а в тефтерите при българоуниатската община униатите да се записват като католици, а не като православни – съединени с Католическата църква. Това пък новообърнатите униати не искали да приемат, защото от унията те търсели да извлекат гражданско-политически изгоди, но не да станат католици и, което им било по-неприятно, да бъдат наричани католици. Затова още през февруари 1861 г. мнозина от тях върнали на още непризнатата, но фактически действуваща българоуниатска община тескеретата си.[309] Повече от новозаписалите се униати в тефтерите на българоуниатска община са били гурбетчии, дошли от вътрешността на страната. Снабдяването им с тескерета, на които е пишело, че са католици, при завръщане в родните им места ги злепоставяло пред семействата

308) II, бр. 92, 23 дек. 1860.

309) *Цариградски вестник*, XI, бр. 8, 18 февр. 1861.

и пред цялото селище. Консервативността на семействата, и главно на жените, изиграла важна ролята за отказа на тия новообърнати католици от унията.[310] Все през месец февруари се забелязва известно смущение и у някои от българските свещенослужители, приели унията. Така един свещеник и един дякон, спечелени за унията от архимандрита Макария, бърже я напуснали.[311]

След завръщането на Йосифа Соколски от Рим вътрешните размирия в униатската община се засилили. Подкачили били да се карат.[312] Йеродякон Висарион, македонец по произход, бързо разбрал смисъла на събитията и изобличил Йосифа Соколски, задето в Рим се съгласил да направи изповедание на вярата, несъгласно с гледището на новите униати по тоя въпрос. Йосиф Соколски се оправдавал, че бил прочел изповеданието тъй, както било преведено на български от латински, без да е разбрал добре смисъла му. Той бил признал, че са го излъгали. Висарион със силен протест напуснал униатската община.[313] Че наистина Йосиф Соколски в Рим е проявил някакви колебания, узнаваме и от Боре, който в своето писмо от 25 юни 1861 г. до главния началник на Конгрегацията на мисиите[314] пише, че в навечерието на ръкоположението му в Рим той проявил слабост, на която били свидетели както Боре, тъй и самият началник на Конгрегацията.[315]

Т. Икономов в мемоарите си изразително описва положението на унията непосредно преди бягството на Йосифа Соколски. След завръщането на тогова от Рим сношенията на лазаристите с униатската черква ставали по-чести и по-натурничави. Католическите дейци идвали постоянно в униатската църква и настоявали униати и католици да служат съвместно. За същото и Фавериал говорил на Икономова. Но от униатска страна това се считало като посегателство.

Отношението на униатската църква към Рим и обратно било неопределено. Лазаристите искали пълно подчинение. Те донесли славянски черковни книги, дето стояла и думата „и от Сина". Според униатите, главенството на папата се състояло само в поменуването му от българския духовен началник и в ръкоположението на последния от папата. Не била желателна никаква друга зависимост. По тоя повод Икономов разговарял с Цанкова и с Мирковича и изработил правила, уреждащи положението на униатската църква към Рим, но тия двамата не ги одобрили; казвали, че били обширни и поставяли униатската църква в пълна независимост от Рим, а според тях достатъчен бил първоначалният акт на униата относно запазването само на източния обред.

Йосиф Соколски вече бил готов да напусне унията. Искал бил да побегне в Сърбия. И Макарий чакал удобна минута да се оттегли.

310) Там, бр. 2, 7 ян. 1861

311) Там, XI, бр. 9, 25 февр. 1861.

312) Из Арх. Н. Г., I, 374-597, писмо на Атанас Геров до брата му Н. Г. Цариград, 2 ян. 1861.

313) *Цариградски вестник*, XI, бр. 20, 13 май 1861.

314) Цит. по-напред.

315) „Неговата слабост, за която вие заедно с мене имате един печален пример даже в навечерието на неговото ръкоположение, не можа да противостои и преди пет дни той изчезна, отнасяйки каквото може да име ценно." – цитат от посоченото писмо.

Поп Димитър също искал да се завърне в дома си. Само дякон Рафаил упорствувал да остане.[316]

* * *

В униатската община бързо настъпило разложение, толкова повече, че и парите, които се получили от Рим, намалели.[317] Зачестило връщането на тескеретата, макар че в тях вече се говорело само за „съединена българска църква в Галата".[318]

А бягството на Йосифа Соколски паднало като гръм и ускорило процеса на оттегляне от унията.[319] Напуснали унията архимандрит Макарий заедно с цяла група свещеници,[320] като поп Димитър Гавриилов от Балчик, иконом х. поп Христо от Троян, поп Тодор Тошков от Видин,[321] поп Григорий поп Минков и Тодор Икономов, който бе станал униатски дякон под името Йосиф.[322]

* * *

След като Йосиф Соколски бе отстъпил от унията и бе забягнал в Русия, в страната било разпространено едно негово послание,[323] в което съобщавал причините за приемането на унията и за отстъпването от нея. Той се бил съгласил да приеме унията при обещание, че няма да се иска от българите никаква жертва, т. е. изменение на вярването, обредите и обичаите на православието, че ще им се даде народна независима йерархия. Приемането на унията при такова условие било смятано като народно дело. Но скоро дошло разочарованието, тъй като дадените обещания не били удържани.

Българоуниатите били принуждавани да приемат католическото вероизповедание, постепенно бил въвеждан западният богослужебен обред и се установила властта на папата, когото нарича „жестокий папа". Като оплаква своето заблуждение, Йосиф Соколски се разкайва и съветва българите, станали жертва на унията, да се откажат от нея. Българският народ трябва да има вяра в собствените си сили, водейки борба за освобождение от Фенер.[324]

Това послание било последвано от друго покайно и увещателно послание на Макарий и отказалите се от унията българи. И в него се повтарят същите основни мисли на Йосифовото послание, а именно, че

316) *Т. Икономов*, Мемоари, т. I, кн. 1, с. 11–15.

317) *Цариградски вестник*, XI, бр. 22, 27 май 1861.

318) *Дунавски лебед*, I, бр. 36, 29 май 1861.

319) *Цариградски вестник*, XI, бр. 24, 10 юни 1861.

320) Там, бр. 29, 15 юли 1861.

321) Поп Тодор е бил доверено лице на униатското ръководство и Пропагандата му бе връчила една парична помощ, която да предаде в Одрин за строената нова униатска църква. Но от Родосто той се върнал в Цариград (поред сведенията на Пропагандата), придружен от един член на Руското посолство (*Mansi*, t. 45, col. 10). В Цариград той разказал, че и други се канели да напуснат унията (Български книжици, IV, кн. 3, юли 1861).

322) Скоро по-голямата част от униатските свещеници в Цариград, Тракия и Македония отстъпили от унията. Наброявани били около 15 души (Archives Générales, c. 187).

323) Скоро по-голямата част от униатските свещеници в Цариград, Тракия и Македония отстъпили от унията. Наброявани били около 15 души (Archives Générales, c. 187).

324) Т. Бурмов, пос. съч., с. 29 сл

са били измамени, тъй като от тях се искало да изменят религиозните си вярвания.

2.15.5. ИЗЯСНЕНИЯ ПО БЯГСТВОТО НА ЙОСИФ СОКОЛСКИ

В: *Кирил*, патриарх български. Католическата пропаганда сред българите през втората половина на XIX век.
Т. 1: 1859–1865.
София: Синодално изд., 1962, с. 271–282.

Арменокатолическият примат архиепископ Хасун е бил един от първите уведомители на Пропагандата за изчезването на Йосифа Соколски. С доклад от 26 (н. ст.) юни 1861 г. той съобщил, че българоуниатският архиепископ бил излязъл на 18 юни (н. ст.) сутринта от униатската църква без някой да знае.

„Само един го видял, че върви с някой си мирянин, който същата сутрин рано бил дошъл да го посети. След дълги търсения накрая се узнало, че тая личност е бил руски агент, който го взел сутринта и го качил на руски кораб, отплувал същия ден за Одеса. Нямало никакво друго сведение, въпреки толкова издирвания, направени от нас и от Високата порта. Установило се обаче, че това е било руска маневра, но до сега не е могло да се обясни как монсиньор Соколски е бил така подведен, докато до последния ден се показвал привързан към Светия престол на папата."[325]

Римската курия е била уведомена за пристигането на Йосифа Соколски в Одеса още с писмото от 14/26 юни 1861 г. на генералния понтификален консул в Одеса И. Губичич.[326] Според тоя доклад, на 8/20 юни на Одеското пристанище пристигнал „архиепископ Соколски" на борда на кораба „Елбрус" на Руското параходно дружество. Губичич е бил уведомен от арменокатолическия архиепископ Хасун за изчезването на Йосифа Соколски, за което никой предварително не бил знаел. Консулът се заинтересувал да узнае подробностите по пристигането и местонахождението на българоуниатския архиепископ. От сигурен източник бил узнал, че той е пристигнал без паспорт, че е бил приет на борда на кораба по заповед на руския посланик в Цариград, че по силата на едно писмо на същия посланик до Одеския главен управител архиепископът е бил приет в града, дето продължавал да се намира, настанен в дома на Н. М. Тошков, негов сънародник и търговец от първа класа, и че след кратко време щял да замине за Москва. Йосиф Соколски бил придружен „в качеството на слуга от някой си Петко Славейков, бивш студент на Пражкия университет, български представител, също приет тук без паспорт, който сега е вече отпътувал назад".

И тъй, цариградските власти са могли вече да знаят, че П. Р. Славейков е придружил Йосифа Соколски до Одеса, без да има паспорт и по същия незаконен начин се е завърнал обратно.

325) *Mansi*, t. 45, col. 8–9.

326) № 17, 14/26 юни 1861 до кардинал Г. Антонели, държавен секретар на Светия престол в Рим. Archivio Segr. Vat., Rubrica 295, Protoc. 18315.

За внезапното изчезване на Йосифа Соколски докладвал на своето Министерство на външните работи и австрийският посланик барон Прокеш.[327] [328] Тоя доклад бил изпратен до префекта на Конгрегацията на пропагандата в Рим.

В него за Йосифа Соколски се казва, че бил старец малко интелигентен, но с почтителна външност. След ръкоположението му за архиепископ, в Цариград направил посещение на министрите на Портата и на мнозина дипломатически представители, акредитирани при султана. Навсякъде той бил приет с уважение, дължимо на неговия ранг.

Според сведенията на фон Прокеш, Йосиф Соколски бил посъветван от един от свещениците на неговата свита да отиде и при руския посланик княз Лобанов. Той отишъл, но не го намерил, поради това приел поканата, която Лобанов му изпратил, да го посети в Буюкдере. Същият свещеник го бил придружил. След дълъг разговор Йосиф Соколски се бил качил на руския кораб, стациониращ пред вилата на Лобанова, и скоро потеглил на път за Черно море, а корабът на посолството се завърнал без него. Тоя кораб го завел само до входа на Черно море, дето го очаквал пътнически параход, който го отвел в Одеса.

Отначало в Цариград се било говорело за отвличане на Йосифа Соколски, но фон Прокеш знае, че преди два дни било дошло писмо от Одеса, което съобщавало, че Йосиф Соколски е пристигнал от Цариград в Одеса, дето бил приет добре и живеел при един знатен търговец на едро.

Фон Прокеш още не бил успял да вдигне булото, което покривало тоя епизод, и следователно не може да каже дали униатският архиепископ доброволно е отишъл в Одеса, или пък насила е бил отведен. Мненията по тоя въпрос били се различавали, обаче той подчертава, че последиците от това изчезване на Йосифа Соколски за делото на Пропагандата били много лоши. По тоя въпрос фон Прокеш отбелязва: „Оттогава новата българоуниатска община е почти разтурена."

И в друг свой доклад от 19 юли 1861 г. до Министъра на външните работи във Виена, също препратен на кардинал-префекта на Конгрегацията на пропагандата в Рим,[329] барон Прокеш стига до същото заключение за безперспективността на унията, а пък и бурният, почти революционен ход на българското църковно движение, което увлича целия народ, му вдъхва вяра в успеха, и с това пресича пътя на униатската пропаганда.

Той споменава за доклада на австрийския консул в Пловдив, съдържащ твърде любопитни факти върху непрестанно растящата съпротива, оказвана от българите на изпращаните от Цариградската патриаршия духовници. Така например митрополит Доротей, наскоро назначен от Патриаршията на Софийската катедра, само със сила е могъл да влезе в митрополитския дом, който дни наред е бил държан от партията

327) Доклад № 59 В. Буюкдере, 12 юли 1861 – приложение към писмото на секретаря на Конгрегацията на извънредните църковни работи от 14 сеп. 1861 до кардинал-префекта на Конгрегацията на пропагандата. Archivio Congreg. Orient., vol. 1862–66. Тоя документ накратко и у *Mansi*, t. 45, col. 9.

328) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: барон Антон фон Прокеш-Остен, Антон Прокеш фон Остен /*Anton von Prokesch-Osten*/ (1795–1876) – австрийски дипломат, генерал.

329) Със същото (цитирано по-горе) писмо на Секретариата на Конгрегацията по извънредните църковни работи от 14 сеп. 1861 до кардинал-префекта на Конгрегацията на пропагандата.

на противещите се българи. Енергичната намеса на турските власти предупредила един сериозен конфликт и успяла да постигне временно съглашение. Все пак обаче огънят горял под пепелта и основателна е боязънта за близка експлозия, понеже събитията, които станали в българоуниатската община в Цариград, значително намалили изгледите за мирно уреждане на българския църковен въпрос чрез обръщането в католицизъм.

Фон Прокеш преценявал правилно положението след удара, който униатското движение претърпяло с бягството на Йосифа Соколски и отказването на почти цялото българоуниатско духовенство от унията. Изгледите за покатоличване на българския народ, според него, са значително намалели, след като в предишния си доклад от 12 юли той се бе изказал, че българоуниатската община в Цариград е почти разтурена.

Как Цариградската мисия е схващала твърде тежкия за нея случай по бягството на Йосиф Соколски, узнаваме от писмото на Боре, адресирано вероятно до главния началник на Конгрегацията на мисиите, и чрез него представено на папата. В това писмо, изхождащо от Цариград, 25 юни 1861 г., Боре споделя тъгата си поради бягството на Йосифа Соколски. Но как то да се обясни? След като българската депутация се завърнала от Рим в Цариград, Боре предвиждал трудностите, които ще срещнат „тези невежи и изоставени на себе си хора". Особено напоследък той е можал да установи тяхната крайна чувствителност към него, боейки се може би, че иска да господствува над тях и да им се налага. Поради това решил да се държи настрана, като предал всичко в ръцете на Брунони и Хасун. Боре смятал, че неговият мандат е вече свършен и че не е упълномощен нататък да ги ръководи. Все пак той „много задължил" архиепископ Брунони да се споразумее с архиепископ Хасун, за да начертаят на българоуниатския архиепископ Йосиф линията на поведение, която трябва да следва, а и да поставят в униатската общност сигурно духовно лице, годно да просвещава българите. Ще рече, той препоръчал някой от мисионерите отблизо да следи и да ръководи българоуниатската община.

„Тази предпазна мярка бе пропусната; архиепископът (Йосиф Соколски, б. м.) е бил изоставен на своята неспособност, по-опасна за него след почестите, които получи."

А двамата католически архиепископи трябвало да бъдат съветници на Йосифа, пък и били имали това право, понеже издръжката на българоуниатския владика и на неговият архиепископски дом идела от подаянията на папата и на западните католици. От паричната зависимост Боре извежда фактическото право на власт.

Миряните продължавали да упражняват върху Йосифа влияние със съветите си. Те пък всички били бедни хора и в непрекъснати парични затруднения. В-к „България" не е могъл вече редовно да излиза и на края бил спрян, без знанието на Боре. Изобщо унията не могла да продължи. Архиепископ Соколски, вместо да пътува из провинцията, както кардинал-префектът още в Рим му препоръчал, останал в своя дом „край съмнителни свещеници, спечелени от Русия, и които му тъпчели главата непрестанно". А архиепископът бил познат със своята слабост, в което Боре и началникът на Конгрегацията на мисиите още в Рим могли да се убедят, дори в самото навечерие на неговото ръкоположение. Ето

тоя човек преди пет дни изчезнал, отнасяйки със себе си всичко ценно, каквото е могъл да вземе.

„Голяма бе скръбта на католиците поради тоя скандал, толкова по-малко понятен, тъй като турското правителство се отнасяше към тия нови католици с голямо доверие и доброта и понеже два дни по-рано то облече горепоменатия архиепископ с гражданско достойнство на „патрик" или представител на административните интереси на неговата общност.[330]

Говорело се, че един руски параход го бил задигнал и отвлякъл в Одеса. За щастие, Йосиф не е могъл да задигне и чашата на папата, която пристигнала късно.

И все пак Боре се надява, че унията ще продължи, тъй като нейните мирски началници се били държали добре.

Цариградският в. „Курие д'Ориан" (бр. 66, 24 август 1861) бе обнародвал статия „Ние имаме новини от монсиньор Йосиф Соколски", в която се поддържала тезата за недоброволното му заминаване за Одеса.

Интересът към бягството на Йосифа Соколски продължил и по-късно. Отец Джовани Батиста от Фалероне, префект на реформираните минорити от Цариград, съобщил на кардинал-префекта следната кореспонденция от Киев, обнародвана в „Журнал дьо Константинопол" (Цариград) от 28 октомври 1862 г.:

„Съобщихме, че българският архиепископ Йосиф Соколски не е умрял и не се е отказал от вярата си. И аз мога да ви потвърдя тая новина, твърде тъжна, с оглед на неговото затворничество, но много утешителна по отношение на тоя беден свещенослужител."

Полският в. „Час" от 22 декември 1862 г. поддържал противното, а именно, че Йосиф Соколски по собствено желание отишел в Одеса и се отказал от унията. Той публикувал една дописка от Цариград от 12 декември 1862 г., с която се опровергава съобщението на Джовани Батиста от Фалероне. Според тая дописка, съобщението на „Журнал дьо Константинопол" не е вярно. Дописникът съобщава, че е по-близко до извора и трябва да опровергае още веднъж новината въз основа писмото на самия Соколски и върху свидетелствуването на сведущи лица. Добавял, че Соколски е получил от Петербургския синод потвърждение на своето достойнство и вече няколко пъти е служил в Киево-Печерската лавра, че получавал, освен издръжката си, и 60 рубли (240 франка) на месец. Макар че се ползувал със свобода и виждал своите сънародници, той се отегчавал и не би било удивително, ако се завърне. Авторът завършва: „Аз дължа тези подробности на един българин, който напоследък го е видял. Ако той е свободен и не протестира, това е още едно доказателство, че неговото недоброволно отвличане е една необоснована историйка."[331]

За отвличане на Йосифа Соколски се е говорело в Цариград и по-късно; дори към края на 1864 г. в. Турция, който продължил проуниатското дело на в. България след спирането му, в една дописка от Татар Пазарджик бе подметнал, че Славейков бил отвлякъл Йосифа Соколски в Русия. Не без духовитост Славейков се бранел срещу такова подмятане.[332]

330) Пак там

331) *Mansi*, t. 45, col. 10.

332) *Гайда*, II, бр. 12, дек. 1864, с. 95.

Това са обаче вестникарски съобщения, които не заслужават голямо внимание, тъй като са публикувани с определени пропагандни цели.

Въпросът за бягството на Йосифа Соколски се нуждае от някои изяснения. Може ли да се говори за отвличане?

Бягството на Йосиф Соколски било предварително обмислено в Цариград и по неговото изпълнение била постигната съгласуваност с руското правителство. Може да се приеме, че Йосиф Соколски е бил и в пряка връзка с Руското посолство.[333] Александър II е знаел, още преди Йосиф Соколски да потегли от Цариград, че той ще избяга и ще се отрече от унията. За това той уведомил и Филарета Московски. А на 7 юни 1861 г., т. е. деня след бягството на Йосифа Соколски, княз Лобанов от Цариград уведомил императора, че той е отпътувал вече за Одеса.[334]

И тъй бягството на Йосифа Соколски не е било инцидентно, но е могло да бъде изненадно що се отнася до внезапността на заминаването.[335]

В Одеса Йосиф Соколски е бил приет добре от църковните и правителствените власти. Той е бил настанен в Киево-Печерската лавра, гдето прекарал до края на живота си.[336] Наистина, той е изявявал желание да се завърне в България, но руското правителство не му разрешило по понятни съображение, с оглед на определени стремежи на Пропагандата. Според сведения на българските дейци в Цариград, тя била влязла във връзка с някои поляци в Киев с поръка да склонят Йосифа Соколски да потърси покровителството на петербургския френски посланик за връщането му в Цариград. Това било донесено и до знанието на посланика княз Лобанов.[337]

Йосиф Соколски обаче бе направил два опита да се завърне в Православната църква.[338] Някои българи са смятали, че е добро нещо

333) За това споменава и известният цариградски печатар и близък приятел на Др. Цанкова дядо Паничков в писмо до *Н. Начов* (пос. съч., с. 50, бел. 1).

334) Собрание мнений и отзывов Филарета, т. VI, с. 282–283, 287.

335) *В. Теплов* в „Греко-болгарскоий церковний вопрос по неизданным источникам", с. 47 сл. разказва как Йосиф, придружен от П. Р. Славейков, избягал с лодка от Галата в Буюкдере, лятната резиденция на руския посланик. Тук той бил приет от княз Лобанов, който му предложил веднага да замине за Одеса. Това го било изненадало. Разбира се, В. Теплов е бил осведомен за това, което е станало в дома на Лобанова, следователно може да се приеме, че за Йосифа Соколски е било изненадно предложението веднага, още същия ден, да замине за Одеса. Но то не значи, че отказът му от унията и решението да замине за Русия не са били по-рано уговаряни, защото иначе той не би се намерил в дома на Лобанова и още по-малко би приел, макар и след кратко размишление, да замине за Русия.

336) По пребиваването на Йосифа Соколски в Русия гл. *Ст. Станимиров*, Архиепископ Йосиф Соколски и опитите му да се възвърне в лоното на Православната църква. Сборник в чест на В. Н. Златарски, 1925, с. 423–446; същият: Архиепископ Йосиф Соколски в Холм. *Духовна култура*, 1929, кн. 36–37.

337) Из Арх. Н. Г., I, 998-1644, доклад Н. Г. до Лобанов, Пера, 13 сеп. 1861.

338) Собрание мнений и отзывов Филарета, т. VI, с. 309 сл.; гл. *Ст. Станимиров*, Архи-епископ Йосиф Соколски и опитите му…, с. 400 сл.

Йосиф Соколски да се върне и формално в Православната църква, но не и да напусне Русия, за да не се навреди на църковния въпрос.[339]

Йосиф Соколски не е имал искрена убеденост в католическата вяра. Това е безспорно. Той съвсем случайно, движен от църковно-политическите събития, бе попаднал в средата на Цанковия кръг. Човек неук и при това наивен, както го познавали всички съвременници, православни и католици, той не е могъл да разбере действителните различия между православието и католическото вероизповедания.[340]

Следователно за католическа убеденост не може и да се говори. Пък и свидетелството на един от най-авторитетните католически съвременници, най-непосредният вдъхновител и ръководител (особено през подготвителния и началния периоди) на унията – Боре, не оставя никакво съмнение, че Йосиф Соколски не е разбирал правилно акта на унията и задълженията, които поема към Католическата църква, че той изобщо е бил колеблив човек, но държал за Православната църковна традиция, която поставял над католическата, и дори по-горе от авторитета на папата (случаите в Рим, за които пише Боре).

Единствен арменският примат архиепископ Хасун в доклада си за бягството на Йосифа Соколски изказва учудване, как е могъл той да го стори, като се имало пред вид, че и до последно време се бил показвал твърде привързан към Светия престол. Но от едно такова мнение на Хасуна не може да се прави извода за безспорната привързаност на Йосифа Соколски към папството. Учудването на Хасуна по-скоро е подчертан израз на изненадата му, че и до последно време е бил измамван от престорената привързаност на Йосифа Соколски към папството.

В католическия лагер обаче се били убедени, че Йосиф Соколски е отстъпил от католицизма. В това е бил убеден и сам Хасун. На заседанието на Комитета за българска уния от 3 март 1863 г.[341] той докладвал какво е казал на българоуниатите, водени от Цанков, по въпроса за отхвърлянето на П. Арабаджийски като началник на българоуниатската община и назначаването на негов заместник, а именно: „Правителството не е разположено да приеме никого от вашите свещеници. **Бягството (la fuite)** на Соколски...“ и пр. За същото споменава и Брунони в своя доклад по изчезването на Йосифа Соколски.[342]

Брунони в доклада си по изчезването на Йосифа Соколски от 26 август 1861 г. пише: „Лица, които се върнали от Одеса, разказват, че апостолическият викарий Соколски е бил измамен да отиде в Буюкдере, за да преговаря със своите сънародници дисиденти и да се присъединят към него. Но тук руският посланик изиграл играта си с големи обещания, ако отиде в Русия. Там щял да намери средства за постройка на своите манастири, църкви и други. Бог знае още какво друго. От лица, придадени

339) Из Арх. Н. Г., I, 247–392, писмо на Хр. Георгиев до Н. Г. в Цариград. Букурещ, 13 юни 1861.

340) Според П. Карапетров (Сбирка статии, с. 181) Йосиф Соколски бил прост и почти безкнижен човек. Той едва могъл да чете и да записва името си, ала все се считал за много-знаещ и достоен за владика. Знаел добре богослужебния ред и много молитви, тропари и пр. знаел наизуст. Строго постел. Той не знаел какво е Западната църква и каква е разликата между двете църкви.

341) *Mansi*, t. 45, col. 103.

342) Там, col. 11.

към Руското посолство, ни бе разказано, че руският посланик, след като е наредил да избяга Соколски, е бил много разтревожен поради някои обстоятелства около бягството, и се боял, че Французкото посолство ще иска да бъде върнат, както и турското правителство, и че тогава ще бъде задължен да го върне."[343]

И в друг документ Брунони говори за отстъпление на Йосифа Соколски. В изложението си от 14 януари 1862 г. до председателя на Парижкия комитет за българската уния Пепето той пише, че първият епископ на унията е бил въвлечен в **отстъпление**, че Светият престол, за да предотврати повтарянето на един нов **скандал**, възприел становището да не назначи за началник на българите униати новообърнато в католицизъм духовно лице, а да направи избора си само измежду свещеници българи, родени и възпитани в лоното на католическата църква; че **отстъплението** на униатския епископ хвърлило българската църква в състояние на вдовство.[344] За същото говори и кардинал-префектът на Пропагандата.[345] Поради тая причина в 1862 г. не се приема назначаването на друг униатски епископ. Брунони е бил решително против това. А според арменокатолическия примат Хасун, Аали паша щял бил дори да откаже да издаде берат за граждански началник, особено на един българин, очевидно поради бягството на Йосифа Соколски.[346] На същото мнение е бил и специалният пратеник на папата в Цариград д'Алзон. Пристигнал в Цариград на 21 февруари 1863 г., той е имал една твърде възбудена беседа с Цанкова и неговите привърженици. На забележката на Цанков, че папата е обещал на българите епископ от тяхната народност, той отговорил недвусмислено, че след **измяната** на Йосиф Соколски папата е освободен от дадената дума. При това и Аали паша не ще даде берат на българския свещеник.[347]

Брунони и по-късно, като дава мнението си по повод на начената от Пропагандата информативен процес по епископското ръкоположение на Рафаил Попов, изтъква, че българоуниатите са се чувствували унижени от крайното недоверие към тях на Светия престол вследствие **отстъплението** на Йосиф Соколски.[348] А Галабер, добре запознат с българската уния, като деен участник в хода на нейните отношения с цариградската мисия на Пропагандата, през 1864 г. пише за изчезването на Йосифа Соколски,[349] а не за отвличане.

Един от близките сътрудници на Йосифа Соколски е бил дякон **Рафаил Добрев Попов**. Той остана в унията, ръкоположен бе от архиепископ П. Брунони за свещеник (1861 г.), от Рим бе въздигнат в епископство (1864 г.) и бе назначен за началник на всички българоуниати. В едно свое окръжно писмо от 1865 г. (Цариград), следвайки нововъзприетото от Пропагандата становище, той говори за отвличане на

343) *Mansi*, t. 45, col. 9–10.

344) Там, col. 14–15.

345) Archivio Congreg. Prop. vol. 352 (1861), c. 338, 352.

346) *Mansi*, t. 45, col. 101 сл.

347) *Mansi*, t. 45, col. 105–106; Archives Générales... Дневник на Галабер, 1 март 1863.

348) Archivio Congreg. Orient., Febr. 1865, V, c. 20 сл.

349) Archives Générales, c. 187 сл.

Йосифа Соколски.[350] Но в Дневника си (писан през март 1874 г. в Солун) той отбелязва, че Йосиф Соколски избягал от униатската църква.[351]

По-късно вече, вместо за отстъпление, се говори за вярност на Йосифа Соколски към католицизма[352] и за отвличане.[353] А на 13 февруари 1865 г. Главната конгрегация е разгледала случая Йосиф Соколски и е възприела тезата, че той е бил отвлечен, поради което решила да се провери чрез френското и австрийското правителство дали той е останал верен на католицизма, и в случай че е така, да се поиска неговото освобождаване и завръщането му в Цариград.[354]

* * *

Неоснователно е твърдението,[355] че руският посланик Лобанов и Н. Геров били имали много срещи с Йосиф Соколски и че му била предложена епископската униатска катедра в Холм, Волиния. За това няма доказателства. Не е допустимо, че е могло да му се направи такова предложение, при което той пак би си останал в унията. Това не би могло да има никакво въздействие върху българоуниатите, в смисъл да ги отклони от унията, а Азиатският департамент това е желаел.

Руското правителство не е имало нужда да „отвлича" един българоуниатски архиепископ за служба на руските униати в Холм. Известно е, че след настаняването на Йосифа Соколски в Киево-Печерската лавра, по поръка на руското правителство той е бил изпращан два пъти в Холм, за да извърши някои ръкоположения на тамошните униати. Но тоя въпрос е напълно изяснен[356] и не оставя никакво съмнение относно случайността на връзката на Йосиф Соколски с Холм, дошла по-късно. Освен това напълно е изяснен и въпросът за изразеното на два пъти желание на Йосиф Соколски (вече в Киев) да бъде по законен църковен ред приет в Православната църква в архиепископския си ранг.[357]

Приведените свидетелства от католически произход за бягството на Йосифа Соколски и пристигането му в Одеса не могат да послужат

350) Печатано в краткия, неточен и пълен с невярности разказ за Цариградската уния, в. Истина, 1927, бр. 11-18, *Божидар Трънов*, Цариградското възсъединение (18 дек. 1860 г.).

351) „В месяц юний Негово В. Преосвещ. Г. Йосиф Сокол. избягна от съед. българ. Патриаршия, като стана жъртва на московците с измама от П. Р. Славейкова", с. 100 на Дневника.

352) Така напр. същият кардинал-префект до Брунони (Там, vol. 353 (1862), с. 702 сл.).

353) Галабер, писмо от Одрин, 7 ноем. 1866. Archives Générales.

354) Archivio Congreg. Orient., февр. 1865, с. 3 сл., 15 сл.

355) *А. Славов*, Киевският затворник Йосиф Соколски. София, 1930, с. 136.

356) *Ст. Станимиров*, пос. съчинения.

357) Собрание мнений и отзывов Филарета, т. VI, с. 282, 304, 327. Никодим Милаш пише, че имал случай лично да разговаря с... Йосифа Соколски (след бягството му), който се бил горчиво разкайвал, задето приел унията (Римокатолишката пропаганда, нейното начало и сегашното й устройство. Превел на български П. Иванов. София, 1901, с. 130).

като доказателство за насилно отвличане.[358] Наистина, някои български писатели, писали по тоя въпрос, употребяват думата **отвличане**, но тя на български не означава безусловно принуждение, чрез насилие и измама, а и доброволно откъсване (отбиване) чрез увещания и обещания. В последния смисъл те употребяват тая дума.[359] Не е необходимо да се спори, че Йосиф Соколски е бил увещаван с родолюбиви и честолюбиви доводи. Но на един „твърде привързан към Светия престол" човек такива увещания не биха подействували. На Йосифа Соколски те са подействували тъкмо защото изобщо не е бил привързан към Светия престол и защото е бил такъв колеблив наивник, какъвто Боре го е видял и го представя.

Нима тоя добродушен, но простоват, при това много честолюбив старец не е бил увлечен в унията с надежди и за себе си, похранени с обещания? Знае се, че Йосиф Соколски нескрито бе търсил владишко достойнство в Цариград.[360] Тоя честолюбив стремеж го бе увлякъл, чрез обещания, в унията.

Не би ли могло и неговото отиване в Рим за епископско ръкоположение да са назове отвличане от Православната църква чрез обещание?[361]

358) Ив. Софранов (пос. съч., с. 113-120) старателно, но предубедено тълкува тия документи, с цел да намери доказателства за принудителното отвличане на Йосифа Соколски чрез измама или насилие. Въобще той се мъчи да доказва предаността към католицизма на главните първи дейци на унията Йосиф Соколски, Драган Цанков и други (За Др. Цанков, гл. с. 161), за да представи унията и като религиозно-вероизповедно движение, а не само като национално-политическо по своите първоначални потици. Той се отнася с неоправдано доверие към книгата на униатския свещеник *Андрей Славов*, Киевският затворник архиепископ Йосиф Соколски. Както сам Славов казва, книгата си е написал въз основа на позната книжнина и на свои „записки", т. е. бележи от български и чужди публикации, както и по сведения от някои посочени от него лица. Тя обаче няма научна стойност, пък и авторът не е смятал, че пише научно изследване. Поради това погрешно е научното разглеждане на въпроса за бягството (или „отвличането") на Йосиф Соколски да се основава на Славовите твърдения и предположения (с. 135 сл.).

359) Ив. Софранов (пос. съч., с. 26) мисли, че у всички тия писатели тя безусловно значи принуда чрез измама и насилие, равна на употребената от него френска дума enlèvement.

360) *Т. Икономов*, Мемоари, с. 5–7.

361) Ив. Софранов за своята теза по насилното отвличане на Йосифа Соколски в Русия се позовава на разказа на Радивоев (Време и живот на Търновския митрополит Илариона Макариополски, с. 184–185, у Софранов погрешно посочени с. 126, 127). Понеже Радивоев бил близък на П. Р. Славейков, тъй като бил един от главните сътрудници на независимия в. Македония, то разказът си вероятно (sic!) дължи на него (Ив. Софранов (пос. съч., с. 124 сл.). Според тоя разказ, Славейков посетил Йосифа Соколски, представил високата си почит като на български патриарх (нарекъл го „Светейший владико") и започнал да го уверява, че от Патриаршията българският народ не ще може да се отърве, та всички българи, заедно с владиците Илариона и Авксентия, били решили „да признаят него, Йосифа Соколски, за патриарх на целия народ". На Соколски било вече дотегнало „натурничеството на лазаристите, които небрежно се отнасяли към него,

Но защо Йосиф Соколски отива в Русия? Не е ли било достатъчно да се откаже от унията, като си остане в Цариград? Нима това би имало по-слаб ефект? За българите и за Руското посолство отдалечаването от Цариград ще да е представлявало въпрос на сигурност: обезпечаване на постигнатия успех. Трябвало е да се предполага, че както Френското и Австрийското посолства, тъй и турското правителство биха могли да окажат силно противодействие и да дезориентират Йосифа Соколски. За самия пък Йосиф Соколски е могло да подейстувва убедително съображението на лична сигурност, пред вид турското покровителствено отношение към унията. Пък и отстъплението му идело само няколко дни след издаването на берата, а това представлявало един политически удар на Руското посолство срещу турското правителство. Дали то не би реагирало по някакъв застрашаващ самия Соколски начин? А знаем, че турското правителство е било крайно недоволно от отстъплението и бягството на Йосифа Соколски и поради това дълго време не се е съгласявало да даде берат за граждански началник на българоуниат.

Като вървим по пътя на вероятните предположения, би могло да се допусне още, че Йосиф Соколски е считал отдалечаването си от Цариград за временно.

Наистина, В Русия Йосиф Соколски е изпитвал носталгия и е искал да се завърне в родината си. Това е напълно естествено, но не доказва привързаността му към Светия престол, когато отпътувал за Одеса. А защо не е бил пуснат да се завърне в България? И това не е такова доказателство, защото от съображенията на сигурност не може да се

радостно и нетърпеливо запитал приятеля си, кога и как трябвало да стане това провъзгласяване". Славейков му бил отговорил, че всички представители (на брой 30) от епархиите и цариградските първенци били събрани и го чакали в Буюкдере. Там щяло това да стане, след като бъдат прочетени писмата на заточените Иларион и Авксентий, както и „грамотата от папата и beратът от султана" на Соколски. Йосиф Соколски, „без да му мисли много-много", забързал да отиде „на казаното място". Тук двамата със Славейков били влезли в „една катерка", приготвена от Руското посолство, стигнали Буюкдере и тук вече влезли в един руски параход, приготвен от по-рано все от Руското посолство, и били отведени в Одеса.

Каква оценка заслужава тоя разказ? Първо – не е безспорно (според Софранов е „вероятно"), че Радивоев дължи разказа си на Славейков. Второ – според разказа, Йосиф Соколски бил угнетен от натурничеството на лазаристите и следователно бързо приел предложението да се отърве от тях, т. е. да се откаже от унията. Трето – Славейков го бил съблазнил с предложението да бъде признат за патриарх на всички българи, т. е. за православен български патриарх, което ще рече – да изостави унията. Четвърто – Йосиф Соколски бързо-бързо приел предложението и се озовал в Буюкдере, а оттам в Одеса.

Какво остава от тезата за привързаността на Йосиф Соколски към светия престол, за неговата католическа убеденост? Нищо.

Трудно може да се приеме, че Йосиф Соколски тъй просто, само след един разговор със Славейкова, се решил на една важна стъпка. Разказът е твърде повърхностен. А знае се, че Славейков е уговарял с Йосифа Соколски въпроса за отказа му от унията. Върху такъв разказ не може да се построи една теза, важна по своето значение.

направи подобен извод. Даже и да се предположи (както от католическа страна се е предполагало), че Йосиф Соколски, завърнал се в Цариград, пак би застанал начело на униатската църква, и това не е доказателство, че бягството му е било насилно отвличане. Не е ли обаче ясно, че от Йосиф Соколски би могла да се очаква и такава стъпка: да се върне в унията? Тоя колеблив и наивен старец бе дал две сериозни доказателства: веднъж, като се увлече в унията, втори път, като отпадна от нея, и то скоро след владишкото му ръкоположение в Рим.

Ако би се върнал по-късно в Цариград, Йосиф Соколски би намерил унията не в подем, а в упадък. При това българският църковен въпрос е бил вече разрешен с фермана от 1870 г., което пък не било условие за напредък на унията. Как при това положение би постъпил? Дали не би сторил същото, каквото сторил неговият български вдъхновител Драган Цанков, като окончателно изостави унията и се присъедини към Екзархията в качеството на неин съветник, на отговорен неин сътрудник? Но това са вече догаждания, които нямат нищо общо с научното историческо издирване.

Следва да се предполага, че и от българска църковна страна биха се явили може би затруднения за приемане на Йосифа Соколски в Православната църква в неговия епископски сан. Ако мнението на Цариградския патриарх по епископския му сан е въздържало Руския синод да го признае безусловно,[362] колко повече това би могло да въздържа българския синод в Цариград, пред вид на съществуващите по онова време гръцко-български църковни отношения.

2.16. БОРБИТЕ ЗА ДУХОВНОТО НИ И ПОЛИТИЧЕСКО ВЪЗРАЖДАНЕ ПРЕДИ ОСВОБОЖДЕНИЕТО

Георги Димитриев Димитриев

4. изд. Бургас: печ. Д. Ангелов, 1926. 32 с.

ПРЕДГОВОР

Преди да престъпя към изложението на борбите по нашето духовно и политическо възраждане, преди освободителната Руско-Турска война през 1877–78 години, ще спомена, че като българи трябва да изучим обстойно нашата история. Тя е огледало на миналото, урок и поука за днешното и бъдаще поколение. Да черпим поука от светлите страници на нашата история, да се възхищаваме от славното минало, но същевременно, като вземем поука от отрицателните и лоши страни на нашата история, които за жалост са твърде много и които са били причина за пропадане на старото ни царство.

Даже и днес, след 500-годишното робство и от горчивите опити от миналото, не сме се още вразумили. Когато във II-то българско царство, във времето на Тертеровци, България се е опустошавала от нашествието на татарите, болярите в Търново, разделени на партии, гледали с всички средства само да се доберат до властта, образували отделни княжества, като например Шишмановци във Видин.

362) Собрание мнений и отзывов Филарета, т. VI, с. 282, 304, 327.

Гръцкото влияние чрез гръцките царкини донасяло в България пакост и разврат. Убийствата на царете, по подражание на Византия станали чести, не се считали даже за престъпление, мнозина се качвали на престола по труповете на предшествениците си.

По-горе споменах, че трябва да изучим нашата история обстойно. В пиесата „Светослав Тертер" се споменава, че българската слава и скръб нямали летописци, даже и великите събития минавали неотбелязани, или пък случайно отбелязани по корите на черковните ни книги и в житиетата; а историята ни била скърпена от неверните, оскъдни и изопачени сведения на гръцките историци. В това време българските царе, като подражавали грубо и раболепно на придворния цариградски живот, величаели се с надутите титли: благородни, благоверни, Христолюбиви; даже придворните титли и длъжности са били копие и подражение на гръцките такива. Ето защо пак ще повторя, да черпим поука от добрите страници на историята ни, като отбягваме по настоящем да повтаряме лошото минало.

БОРБИТЕ ЗА ДУХОВНОТО НИ И ПОЛИТИЧЕСКО ВЪЗРАЖДАНЕ

Духовното възраждане е предшествувало политическото. Изречението: „Свободата не ще екзарх, иска Караджата" не е вярно, понеже дейците по черковния въпрос са ратували за политическата свобода, само че не са по същия път, по който са работели революционерите: Христо Ботев, Раковски, Караджата и др.

Право е казано в юбилейната книга в чест на С. Бобчев: осмивани на времето си от буйните революционери в техния упорен труд за мирното и постепенно развитие на своята родина, не са оценени както би следвало, понеже ако четите на Х. Димитър, Караджата, Ботев и въобще революционното движение е ускорило разрешението на черковния въпрос (духовната независимост), то учредяването на екзархията е допринесло още повече за по-бързото разрешение на политическата независимост.

Целта на революционерите и дейците по черковния въпрос била една и съща, един идеал, но пътищата различни: понеже българските издавани вестници в Цариград, които са се борили за църковни и училищни правдини, след придобиването им в 1872 год. 28 февруарий заговорили веднага за политическа свобода. Същите еснафи и търговци в Цариград, които ратували за духовна независимост, в 1876 г. изпращали във вид на стока в Тракия муниции и оръжие за Средногорското възстание.

Дейците по черковния въпрос мисляли, че с развиване съзнанието в народа чрез просвета ще укрепне идеята за самостоятелен живот и робските вериги ще спаднат постепенно. И, когато разпалените патриоти викали: „Дайте оръжие", будителите на народната просвета викали: „Книги, книги, дайте".

Право е казано, в юбилейната книга в чест на С. Бобчев, че не може да се тури резка граница между едните и другите, понеже някои от революционерите като напр. Раковски е бил и черковник същевременно.

В Цариградската медицинска школа в 1868 г. от 20 постъпили ученици българчета, нито един не можал да свърши курса, понеже тъкмо тогава било времето по народно-черковния въпрос, а по-сетне и по политическата борба и всеки младеж се усещал и мислял, че ще бъде полезен и бързал да принесе лептата си на олтара на народното дело.

Преди да свърша въпроса за борбите по духовното ни политическо възраждане, считам за нужно да кажа няколко думи, като какво е било положението [на] нашия народ преди възраждането, т. е. от паданието ни под турско робство до първите проблески на нашето възраждане.

Най-грозно и най-тежко е било робството на нашия народ сравнително с другите балкански народи; турците след покорението на България разорили градовете, унищожили всички учреждения, избили по-първите и будни българи, унищожили Търновската патриаршия и оцелелите българи обърнали на роби да им работят, като ги обременили с тежки парични и кръвни данъци.

Съвсем другояче постъпили турците с другите завоювани от тях балкански държави – освен дето не посегнали на културните им учреждения и преобретения, но още от първите дни след завладяването проявили своите грижи и великодушие към победените.

Султан Мухамед II-й като влязъл в Цариград и като видел цели квартали обезлюдени, приселил от Мала-Азия ерменци и гърци.

На ерменския патриарх дал почти същите права каквито на гръцкия.

Особено било благоволението на султаните към Влашко и Молдова и в сключения договор в 1492 г. с княз Влад, Мурад се задължавал да защищава Влашко срещу всеки враг, като си запази правото на сюзерен в княжеството, да не стъпа никакъв турчин във Влашко без уважителни причини и без разрешение. Срещу всичко това княжеството да плаща на султана 10 000 гроша годишно.

В 1577 год. на сърбите били дадени черковни права, възобновена била Иперската сръбска архиепископия и обърната в патриаршия, в областта на която влизали всички сръбски земи и голяма част от българските епархии в Македония; гърците изгубили политическата си свобода, но запазили черковните си и граждански права.

Цариградската патриаршия освен гдето останала непокътната, но добила от султана привилегии, каквито нямала даже при византийските царе. Завоевателят на Цариград Мухамед II-й проевил осезателно своето великодушие към гърците, като дал на новоизбрания патриарх Генадий Схоларий жезъл обсипан с брилянти и му определил 1000 жълтици годишна заплата. Гръцката патриаршия не само се закрепила, но станала и представителка на гръцкия народ, единствения признат християнски народ, в турската империя. Възползвани от това положение на работите, в гърците се поражда идеята, чрез погръчване народите на Балканския полуостров, да влеят нови жизнени сокове в отслабналото донегде гръцко духовно племе, да изгонят турците и да възобновят старата гръцка империя; за която цел те най-напред се обърнали към нас българите, като по-близки до тях и които по-рано сме им успорявали техните владения на Балканския полуостров, и като народ макар с по-долня култура от гръцкия, но по-млад, по-свеж и в разцвета на своите умствени и физически сили, чрез погръчването можал да усили гръцкото племе. Затова именно и патриаршията чрез религията (духовното оръжие) поискала да ни погърчи. Идеята е била да стане в XVI век, а гърците закъснели.

Както споменах по-горе, завоевателят на Цариград Мехамед II-й е проявил особено благоволение към гръцкия народ; неговите културни учреждения били запазени, също и църковните и граждански права.

Обаче не такова било положението на българите, особено с признаването на гръцкия патриарх с берат на султана за политически и духовен глава на всички православни християни в Балканския полуостров, българите престават да съществуват като народ.

След превземането на Търново от турците, Търновската патриаршия била унищожена, патриарх Ефтимий испратен на заточение, българските учители, книжовници, боляри и първенци избити и прогонени, вследствие на което народа остава без свой роден духовен представител и ходатай пред турското правителство, без ръководители и община, която да го свързва и се застъпа за неговите културни нужди, разсипани българските монастири, които са били средоточие на книжнина и просвета.

Немало вече онова културно огнище, т. е. Търновската патриаршия, което пръскало светлина не само в България, но и в Сърбия, Ромъния и Русия.

България преди турското робство била културно огнище и непосредствен източник на просвета за сърби, руси, ромъни и албанци. Руският княз Св. Владимир, съвременник на Самуила, обръща се към него с молба, да му изпрати учени хора, йерей и книги, които и получава. Руският професор Ламански като говори за духовното съобщение между Русия и България казва, че през всичкото време Русия е получавала от България не само ръкописи, но и духовност, певци и писатели, понеже България в духовното развитие е стояла по-високо от тогавашната Русия. Турците унищожили всички културни учреждения, всичко интелигентно. Останалите българи и по селища и градища били зашеметени. Трябвало много време до гдето се опомнят и съвземат. Ударът бил страшен, понеже българите попаднали под двойно робство: духовно и политическо, и под двама господари: турци и гърци. Първите почнали да разполагат с живота и имота им, а другите с душата им и националната им съвест.

Изгубили веднаж политическата си и духовна независимост, българите постепенно попаднали под властта на Цариградската патриаршия, която макар и да имала широки права над тях, обаче, на първо време се ограничила да праща свои епископи на българските катедри, само за да ги подчини и да си създаде доходи. Пращаните епископи имали за цел само да грабят, да събличат паството си и да трупат богатства.

Гръцките владици в България, обкръжени с еничери обикаляли селата и събирали владищината, като връзвали и затваряли тия, които не могли да платят и вземали каквото намирали в къщата. Населението много се бояло от тях, особено от грабителството им.

Чрез гръцките владици турското правителство държало българите в повиновение и ги следило; с това то е избегвало да държи големи гарнизони в градовете и центровете и от грижата да създава политическа централизация. В повечето български градове имотните, първенците и търговците били погърчени. Гърцизмът, силен в градищата, срещал голям отпор в еснафите, в работната класа, а особено в селата и в монастирите, които не се подали на гръцкото влияние.

В началото на миналия век и по-рано никой не мислял да просвещава селската маса, а пък училището е било най-лесното средство за погърчване. В очите на гръцките владици селското население било безсловесно стадо, създадено само да се стрижи и те го стрижали постоянно до кожа и кокал. С десетки ръце бъркали едновременно в кесията и хамбарите на българския селянин. Начело на грабителите стоял

сам гръцкия патриарх, който просто търгувал с епархиите и енорийните. Случвало се едновременно да наддават за една и съща епархия няколко владици и който наддавал повече той вземал епархията, без да се гледа, дали е бил способен за поста си.

Раковски в „Горски пътник" разправя, че някой си неграмотен грък Антим, бивш лодкар на един турски паша, станал патриарх. Нито един не е взел патриаршеския сан по честен начин и без да не даде по 2–3 милиона груша рушвет. Даже определената за патриарха, при покорението от султана Цариград, 1000 желтици впоследствие някой си Симеон при назначението му за патриарх, подарил на султана 1000 желтици, а други патриарси увеличили тая сума до 20 000 желтици годишно. Всичките тия пари са излизали от българското население, което копало и орало гладно и жедно за гръцкото духовенство, което, както казвал Раковски, щело да го въведе в рая. Патриарха и духовенството в Цариград натрупали несметни богатства, отворили търговски къщи и банки, от които правили в заем и самите турски управници; всичко това излизало от българското население.

При дохаждането си в епархията новоназначеният владика веднага с турска власт пристъпвал за събиране на данък, който надминавал много повече дълговете му; понеже можело чрез наддаване друг да вземе епархията, то владиците още първата година в епархиите си бързали са забогатяват. Идвали голтаци, а се връщали с богатство. Един гръцки владика излизал в епархията си с цела свита около 20-30 души: сеизи, готвачи, слуги и др., и със сребърни юзди на коня си. Кониц казва, какъв контраст с положението на турските имами (духовници), което дохождало до нищета сравнително с разкоша на гръцките владици. Даже малцина от турските паши са могли да съперничат по разкош с тях.

Заедно с материалното съсипване на българското население от гръцкото духовенство вървяло и нравственото; с користни цели се бъркали в съпружеския живот, напр. семейства в близко роднинство, допускали да встъпят в брак срещу големи суми. Бракоразводните биле средство за събличание на населението и се разсипвали богатите семейства. Особено били експлоатирани селяните, под предлог на роднинство и разни измислени духовни опущения. Глобявали простодушните селяни и всявали раздор между сговорните съпрузи, и несговорните – пращали при владиката за глобяване. Владишките конаци били не само място за грабеж, но и за нравствена похаба, били пълни с жени и девици, които уж били роднини на владиците?

Гръцките владици посегнали върху най-святите неща на българите – църквите, училищата, езика и народността. Българските свещеници, учители, първенци, бранители на народа и името му били гонени, преследвани, бити и заточвани.

Богуслужението в градовете почнало да се извършва на гръцки, българският език в общините се заменил с гръцки. Употребили се всички мерки и средства, за да се убие всяко съзнание у българите и да се унищожи всичко онова, което може да напомни миналото на българския народ, като напр. книжнината и памятниците.

В 1823 год. гръцкият владика в София **Йоаким** като се научил, че в църквата на селото Църковна, Берковска околия имало древни български ръкописи и изображения, накарал селяните да ги заровят; същото направил **шуменският гръцки владика** с древните български ръкописи

в 1840 г. когато бил повикан от селяните в с. Тича да освети местната черква. Така постъпили гърците с ръкописите намерени в Стара Загора, а в Зогравския монастир, основан от българските царе, изгорили една част от ръкописите, а другите хвърлили в морето. В светогорския монастир Ватопад гърците палили пещите за хляб със славянски ръкописи.

В 1828 година била изгорена библиотеката на Търновската патриаршия.

Като били унищожени памятниците и изгорени българските книги, българите почнали да забравят своето минало, след време щели да се изличат и сетните спомени от миналото, но гърците, след унищожение на търновската патриаршия и охридската епископия, чрез църквите и училищата искали да ускорят времето.

През векове, в повечето български градове са служили на **гръцкия език в църквите**. В общините гръцки език станал официален и за да имат място в общината българските първенци се принудили да говорят гръцки. От общините гръцкия език станал знак на благородство. Всеки българин, който знаял гръцки, бил уважаван и чествуван от владиката и владишкият конак бил отворен за него. Който не знаял гръцки език, не се считал за благороден човек. На първо време общините били купела, гдето българските първенци, след потопяването, излизали с гръцки език и гръцки дух.

Във всички градища и центрове училищата били гръцки, от които излизали търговци, свещеници и учители възпитани в гръцки дух и език.

Само простолюдието на пазаря и в къщите са говорили български. Заможните и богати българи не само говорили и се учили на гръцки, но са мислили и работели като гърци. Повечето български търговци в България и вън от нея в Букурещ, Одеса, Браила, Темишвар говорили в къщите си гръцки и се считали за потомци на Перикла. Даже, първенците българи срамували се да се наричат българи. Много погърчени първенци и търговци българи били членове на гръцките революционни комитети, а през гръцката революция **1821–1829 г.** били **избесени** от турската власт.

Василий Априлов, най-бележитият български патриот, родолюбец и благодетел, който обезсмъртил името си със своите завещания в родния си град Габрово и като бил в Одеса, считал себе си за **грък**, даже бил член и касиер на гръцкия революционен комитет в Одеса. Такива са били и много други български търговци в Букурещ, Виена, Браила и др.

Като изредих какво е било положението на българите под гръцката духовна власт преди възраждането, да кажа няколко думи и за положението им под турците.

Българите в по-големата си част останали в покорената, разорена и опустошена българска държава, без привилегии, без благородни семейства и без духовен представител, под властта и волята на румелийския бейлербей; под властта на който се намирала България. Освен гдето при покорението на България турците разорили и опустошили градищата, но това продължавало и по-сетне. По главните пътища, които водели за р. Дунав, Унгария, Австрия и през Македония за Босна и Адриатическо море постоянно се движели турски и чужди войски, които опустошавали и ограбвали села и градове. Населението бегало далеч по гори и планини гдето не можало да ги постигнат движащите се войски, също еничари и кърджалии.

Адам Венер, който пътувал в началото XIV-й век казва, че от Белград до Цариград в продължение на 2–3 дневно пътуване не можал да види нито една къща и село. Друг пътешественик, който преминал през селата за 9 дни от Мачин до Русе поразило го контраста между богатството на страната и бедността на селяните, понеже, като на границата, през 10–20 години ставали войни, турците вземали добитъка, изгаряли селата им и селяните избягвали във Влашко и по горите, след войната отново се устройвали; често подир войната и чума ги заставяла да бягат по гори и планини. При тези условия не е било мислимо за никакъв стопански и културен живот, всеки гледал само да спаси живота си. Не стигало това, но и от зверствата на **спахии, кърджалии и еничари** се принуждавали да бягат, за да се спасят. От данъците най-тежкият бил кръвният данък, гдето за еничарска войска събират момчета 10-15 годишни.

В 1610 г. в Чипровци дошли **300 еничари** и почнали да събират момчета, населението се разбягало в ужас по планините и горите, за да крие децата си до като мине опасността; много родители осакатявали децата си за да не ги вземат войници. Еничарите били най-храбрата войска на турците, техният **военен** дух отпаднал, когато почнали да ги размесват с **турци**, те станали опасни за самите султани и когато султан **Селим III-й** искал да реформира войската да унищожи еничарския корпус заплатил с главата си.

В **1828 г.** при султан Мурад II-й на Ат мегдан в Цариград били избити повече [от] 15 000 души и 20 000 души от еничарите били изловени и изпратени на заточение. По-износен е бил живота на българите само в крепостните градове и в някои отдалечени планински градчета. Българските села и градове били опустошавани не само от турци, но и от християните.

В **1869 г.** [?1469 г.] Влашкият княз Влад V минал Дунава, опустошил с войските си България, потопил я в огън и кръв и откарал във Влашко **25 000** роби българи: мъже, жени и деца, които набил на кол. Когато султан Мохамед II-й минал Дунава, за да го накаже за опустошенията, намерил се пред ужасно зрелище – гора от колци, набучени с човешки тела.

В XV-й век положението на българите се влошило от войните на западните европейски държави с турците още повече понеже страната се опустошавала от проходящите турски и европейски войски. И като били мамени от надеждата за освобождение българите обявили едно по друго три въстания, като разчитали за помощ от западните държави и от съседните княжества Влашко и Молдова.

Западните държави гледали само да увеличат владенията си. Испания искала да завладее Венеция и островите в Архипелага, а влашките и молдовски князе – съседните български земи.

Първото въстание станало в 1598 г., когато по силното настояване на българите влашкият княз Михаил Витяз минал Дунава, опожарил Видин, Никопол, Оряхово, Вратца и повече от 2000 села до София и като се върнал, заселил повече от 60 000 българи с покъщнината им в разни места във Влашко.

Втори опит за въстание станал в 1612 год.; във въстанието взели участие всички Балкански държави.

Третото въстание, което било чисто българско станало в 1688 година. Водител и душа на въстанието бил Петър Парчевич от Чипровци,

болярин. Цяла западна България се дигнала на оръжие, за да извоюва свободата си, но като не бил подкрепен от вън, както се очаквало, било скоро потушено. Възстаниците били разбити при Кутловица, голяма част от тях избягали по планините, а друга във Влашко. Чипровци и селата в цяла западна България били ограбени и опустошени. От цели околии след възстанията жителите напущали селата и се заселвали във Влашко и Трансилвания. Изселванията били по-опустошителни за българите от турския нож.

От падането на България под турците до втората половина на XIV [XIX] век **три лами подяждали** българското население: първата била **турския нож**, втората **асимилирането** и третята **изселването**.

Втората и третята са погълнали повече българи отколкото турския нож. Във Влашко цели околии и градове се заселили с българи като напр. Плоещ, Александрия, Гюргево, Краево и около 30 големи села; макар и по-енергични и културни от ромъните, българите не можали да противостоят срещу некултурността и неподатливостта на ромъните и били претопени след 2–3 поколения.

Днес самите имена: Димитреско, Георбеско, Добреско показват българския произход. Защо да отиваме надалеч, понеже не само в Ромъния се претопява наши българин, но едва ли не в България. Във Видин сега всички говорят ромънски, даже в съдилищата имало преводчици на ромънски; край Дунавското село Сомовит всички говорят ромънски, макар и да знаят български.

Според Раковски в „Горски пътник" [в] Сърбия имало от преди освобождението ни около 35 села заселени българи, даже до Смедерово и Крагуевац населението било българско. Нашата стара граница със Сърбия е била при Паракин и освен гдето са посърбени въпросните 35 села, но Пирот, Ниш и Враня, заедно със селата, които са присъединени към Сърбия от 1878 год. днес са вече посърбени. Ако ли местата в Македония и Босилеградско, които останаха в Сърбия, останат в тях 10–15 години ще бъдат и те посърбени.

Преди паданието ни под турците нашата държава се простирала, макар и не за дълго време до Карпатите, Дунава и до моретата: Черно, Бяло и Адриатическо. Пелепонез е бил заселен със славяни; Калоян, Симеон, Самуил почвали войната в Пелопонез, имайки за цел обединението на славянското племе в Балканския полуостров.

София се е наричал Средец, наверно, защото се е намирала в средата на българската държава. Ний, които сме дали просвета и книжнина на сърби, ромъни и руси, наместо да можем поне от части да претопим, да побългарим, напротив, ний сме се претопили. От 15 милиона преди падението ни под турското робство днес сме останали едва 5 милиона.

Коя почва не сме наторили и кой не е късал от българската снага?

Трябва да бъдем поне отчасти шовинисти като сърбите, та ако не можеме да претопяваме, поне да сме запазили нашето.

Понеже духовното възраждане в нас е предшествало политическото, считам за нужно да кажа за него няколко думи. Гърци, сърби и ромъни се пробудили по-рано от нас, понеже са граничили Сърбия с Австрия, Ромъния с Русия, Гърция чрез морето с Европа, а ний сме били изолирани в средата на Балкански полуостров; при това гърци, сърби и ромъни се намирали само под едно политическо робство, а ний под две – политическо под турците и духовно под гърците. Сърби, гърци и ромъни

почват борбата за освобождение само с външния политически противник, а ний освен с гърци и турци трябвало да се борим и с погърчената българска интелигенция.

В България от духовната свобода изниква политическата, а в нашите съседи напротив – политическата свобода донася духовното възраждане. В нас политическата свобода изникна чрез училищата и църквата, когато възражданието се почва от долу, от масата и се налага на първенците и на интелигенцията: а в Гърция начело на движението застават интелигенцията, първенците и висшето духовенство.

За начало на българското възраждане едни смятат историята на Паисий в **1762 година**, други още по-рано. Семето на просвета, посято от българските царе, патриарси и книжовници, тъпкано с векове от гръцкото духовенство и изкоренявано, не изчезнало съвсем, а се запазило тук-таме в планинските места и в българските монастири в Атон, Рила и др., от гдето излезли първите учители (монаси и свещеници) на българската азбука и разпространители на славянобългарската книга. Отворили се по къщята и в метохите на така наречените килийни училища, учителите в тях преподавали само славянско четене и книга, но без да могат да кажат нещо за миналото на народа и да пробудят съзнанието в него.

Обаче, в 1762 год. въплотител на тая идея се явява в лицето на хилендарския йеромонах **отец Паисий**, който издал в ръкопис книгата „История славянобългарския и родах царях и святих български".

В книгата си Паисий казва, че българите първи приели християнството, те имали само независима църква и патриарх, и първо славянско училище отворили българите; той люто осъждал и проклинал гърците, гдето изтребили българските книжовници и първенци и изгорили българските книги, а най-вече осъждал ония българи, които се срамили от народността и езика си като казвал: „О неразумни юроде, поради що се срамиш да се наричаш българин? Или не са имали българите царство и господарство? От що се ти, неразумни, срамиш от своя род и се влачиш на чужд език?"

Той изобличавал и ония руси и сърби, които се присмивали на българите, като казвал, че българите са били много по-просветени от тях, че цар Симеон е бил най-ученият писател и философ. Книгата на Паисий се чела със захлас и възторг от всички, тя минавала от ръка на ръка и я преписвали, по немане на печатници. Килийниците, учителите и учениците се просълзявали като я чели, често на кориците от запазените преписи имало надписи:

> „Потрудете се да я прочетете и Вий братя за ваша полза, за похвала на българите и за пакост на гърците" или: „Който не чете с внимание да чете и да познай какво и българите са имали царство."

Тая книга е била искрата на българската мисъл и съзнание. Книгата на отца Паисия имала не само читатели, но и ученици подражатели, от които най-виден бил свещеник Стойко от Котел, от после Софроний Вратчански владика; той преписал историята на Паисий и я чел на сънародниците си.

Подир четири века пръв път християните във Вратца виждат роден пастир в лицето на Софроний и пръв път чуват словото Божие да им се проповядва на матерен язик.

История на Паисий засегнала само част от народа, учителите и свещениците, които стояли по-близо до нея, тя не проникнала в горните слоеве на погърченото българското общество, да извади интелигенцията

от заблуда, да я отдръпне от гърците, да я повърне към народа, от когото тя се отричала и страняла; такъв Паисий се явява в лицето на карпатския украинец **Юрий Венелин**, велик българолюбец и бележит славянин, който е създал епоха в нашето възраждане, с издаването на историческия си труд „Древните и сегашни българи” в 1824 г.

Книгата на Венелина дала силен тласък на възраждането, в началото на XIX век то вървяло мудно, но от 1830 година тръгнало устремно напред, проникнало в градищата, засегнало всички слоеве и раздвижило първенци, търговци и еснафи. Интелигенцията, която минала през гръцките училища и като била обладана от гръцкия дух, на първо време се двоумила, струвало й се, че това което излага Венелин в книгата си е сън, като че ли й се искало да не вярва в славното минало на българския народ, но авторът е бил увлекателен и убедителен; интелигенцията се отвръща от гърцизма, слива се с народа и се туря начело на възраждането.

Василий Априлов, че като прочел книгата „Древните и сегашни българи” се възродил и се отметнал от гърцизма, същото направили и другите търговци и първенци българи в Одеса, Букурещ, Браила и др. Априлов дава идеята на сънародниците си в Одеса да открият в родния си град в Габрово училище и въпреки упорството на гръцкия владика в 1835 г. училището било отворено, което било първото българско училище по европейски образец.

Примерът от Одеските българи се подвзел и от др. търговци родолюбци. Калоферските търговци в Одеса: Мутев, Тотев, и др. отварят училище в Калофер, свищовецът Ангелов отваря и подържа училище сам в родния си град. Мнозина родолюбци плащали по 15 и 50 хиляди гроша за отваряние и подържание на училища, х. Стоянов от Сливен построил в родния си град грамадно училище, което струвало 60,000 лева и сам плащал на учителите. Явило се е едно общо съревнование за откриване на училища, рядко е имало градско училище без свой благодетел.

Право е казано в юбилейната книга в чест на Бобчев: това време е било идеалната епоха, понеже държавната трапеза не е хранила като днес стари и млади; освен гдето не е имало както днес пътни, дневни и заплати, но даже турската власт е пречила на възраждането, всичко е ставало с доброволни пожертвания.

През **1876** г. подир въстанията, когато кореспондентите на европейските вестници и някои от консулите като обиколили опустошените села и градове, останали изненадани от големия успех на българите в училищно и просветно отношение.

Кореспондентът **Макгахан** писал: в Англия мисляли за българите, че са диваци като американските индийци, но какво било учудването му когато узнал, че във всяко българско село има училище, издържано по доброволен начин и освен гдето нямало никаква помощ от властта, но тя е препятствувала, спъвала учението. И надали, казвал кореспондентът, ще се намери българско дете да не знае да пише и да чете, и процентът на грамотността не бил по-доле от тоя в Англия и Франция.

Съзнанието, което тъй бързо се развило и раздвижило българите, стреснало гръцките владици, врагове на Възраждането, те се заемат с всички сили да угасят искрата на съзнанието. Още повече като се основавали на своите берати, дадени им от султаните, не допущали не

само да се отварят отделно български училище, но и скромното искание на българите поне два пъти в седмицата да се преподава български език, макар и училищата да се издържали от българите.

Във всички градища и по-големи села училищата са били открити с дълги борби и жертви. Почти във всяко българско училище имало поименик за учители, духовници и граждани, гонени, затворени и бити. В места, гдето гръцкият дух бил пуснал дълбоки корени имало и такива дейци българи, които сами почвали борбата за училищата, до гдето най-после се намесил в борбата и самия народ.

Училищният въпрос отворил очите на народа, грозната и отвратителна истина застала пред него и му казала: „Ето един грък, с висок чин, със свещеническа одежда, тъпче 100 – 200,000 българи в епархията си, като налага на децата гръцки език, клевети ви пред турската власт, вследствие на което много българи са преследвани, заточени, затваряни и то само затова, защото децата ви искат да учат български и да запазят народността си.

Срещу неправдата, българите имали само едно оръжие – **единодушието,** което употребено с такт и умение, наложило българското училище на турската власт и на владиците.

Вместо да искат от турската власт да затвори гръцките училища в българските градове и да ги избави от гърцизма, българите в повечето градища **оттеглили** децата си от училищата, **затворили** кесиите си; като останали без средства почнали да се затварят гръцките училища, а да се **отварят български**. Едно съревнование, един общ ентусиазъм обладал българите.

Гръцките владици протестирали, турските власти затваряли, заточавали, преследвали, но не можало нищо да спре българите за да **не пращат** децата си в гръцки училища. Единодушието било на страната на българите, а когато то е вдъхновено с една висока идея, каквато е била **възраждането на нашия народ**, то съставлява морална сила. И тая **морална сила** е била на страната на българите.

Такъв бърз прогрес е направило училищното дело, та в **1872 г.** рядко е имало село без училище. Не малко са спомогнали за възраждането и еснафските сдружения, които най-напред почвали борбата с Патриаршията, като **давали пари за поддържание** на училищата и построяване на църкви.

Ето какъв тласък е дала хвърлената искра на **българската мисъл** и хилендарския монах Паисий в XIX век за училищното дело, което възобновило българската църква и приготвило независимостта на България и мястото на българския народ на полуострова и новата му роля в историята.

Нека да следваме примера на нашите книжовници и дейци по възраждането и дано постигнатите нещастия от последната война и безредиците след нея ни вразумят да заработим задружно за културното и економическо повдигане на родината, като се надеят занапред на по-светло бъдаще.

2.17. ТРИТЕ РОБСТВА НА БЪЛГАРИТЕ: политическо – от турците, духовно – от гърците, чорбаджийско – от погърчените българи

В: *Селимински*, Иван Георгиев. Избрани съчинения. София: Наука и изкуство, 1979, с. 303–337.

ИСТОРИЧЕСКИ СПОМЕН

писан в Кишинев през 1855 г. по време на войната на Русия срещу Франция, Англия и Турция за защита на православието

1. Събитията, които предхождаха падането преди пет века на нашия народ изцяло под властта на най-жестоката династия на османското племе, като че преопределиха това събитие.

Народът ни изгуби не само човешките си права и чувства, но и самата идея за това, което се нарича **личност**. Той се вскоти и принизи до най-крайна степен. В грижата си да се укрепи за много векове тогавашната османска власт си служеше не с нормите на законността, но с най-гибелните средства на жестокостта.

В основата на нейната вътрешна политика залегна максимата за прякото и непрякото заличаване на народите и племената, които тя бе поробила, и особено на по-войнствените и на по-многобройните. При постигане на тази своя цел османските власти си послужиха, първо, **с потурчването**, второ, **с ятагана** и, трето, **със заличаването** на всеки исторически **спомен** и знание в съзнанието на тези народи, че някога са били свободни и неподчинени на никого. В резултат на тези действия на властта поробените народи достигнаха до неописуемо състояние.

2. По това време голяма част от нашия български народ, може би за да избегне някаква по-голяма опасност, се **реши да приеме исляма**, както това сториха и всичките родопски жители, които днес се наричат **помаци**. Те превърнаха християнските си храмове в джамии и манастирите в дервишки вертепи, но запазиха и досега старите си народни обичаи и език.

Турците не се посрамиха **да изколят** по-голямата част от българските аристократи, като унищожиха дори и народните символи. Стигна се дотам, че днес никъде не може да се намери било издълбан, било нарисуван българският лъв, нито монети, нито някакъв друг стар паметник от нашите прадеди.

3. Най-сетне турската власт **унищожи** независимия и автокефален **патриаршески престол** на България, като го **предаде** в ръцете на вселенския константинополски патриарх. Тогава българската свещена йерархия бе заменена с гръко-фанариотската. Тази нова йерархия е не само вярна на турската политическа система, но побърза с вълчи апетит **да ограби** българския народ. Като отне от него всякаква представа за славното му минало, отне и силата му, служейки си с всякакъв вид непозволени средства.

Фанариотският клир се бореше всячески да промени толкова нашият народ, щото след време да **не остане** и следа за неговото

историческо минало. В тази своя дейност фанариотите си служели със суеверието на народа и на самото духовенство, както и с невежеството, което владеело народа, и жестокостите на властта. Този клир грижливо следял за отдалечаване на всякакъв вид знание, което е насочено срещу системата на управление и интересите на патриаршията. **Фанариотите** твърдели, че **народността** е нещо отвратително и противно на самата наша християнска религия.

4. За постигането на тези свои планове фанариотите направиха много с **въвеждането** и **основаването** на своя **език на училища**, **премахвайки нашия народен** език както от кореспонденцията, така и от богослужението и църквите, макар че това противоречи на думите на ап. Павел и на здравия разум, както и на всеобщата представа по този въпрос на цялото човечество.

И за да доведат докрай тази адска политика, фанариотите **започнаха да унищожават всичките книги, писани на нашия** народен език, било ръкописни или печатни, като казват, че те са без стойност и значение. Тези книги **те търсят навсякъде** – и в манастирите, и в църквите, и дори в частните домове. И понеже са стари, казват, че като принадлежали на нашите прадеди, тези книги **не са свещени**, но противни на нашата православна вяра и затова трябва да бъдат хвърляни в огъня.

Подобно нещо се случи и в мое време в Стара Загора по заповед на фанариота Иларион, който бе назначен за търновски митрополит. Поради подобни безбожни постъпки на гръцките владици **не е могло да се запазят досега** освен твърде малка част от най-скъпоценните остатъци от предишната ни слава, които остатъци могат да се намерят тук-таме из мазетата.

5. Благодарение на интригите, съветите и най-вече на съдействието на фанариотския клир нашият народ получи **три важни** и смъртоносни рани от турското варварство.

Дълбокият мрак на невежеството се разпростря по целия български хоризонт. От този общ потоп с голям риск се спасиха малко български манастири, в които съществува богослужение на славянски език, свещената писменост за българите и малки остатъци от извършеното от нашите прадеди, както и хрисовулите на българските царе, запазени с голям труд от благоговейните монаси от унищожителния поток на фанариотските йезуитски архиереи.

6. Всичко това даваше по-голяма сигурност на турците и те спокойно и без всякакъв страх си служеха с честта, имота, вярата, с децата и живота на народа така, както си искаха. Защото голямото невежество превръща човека в животно, прави го роб, а робството го поставя в реда на животните, да чувствува само физически нужди, които той едва задоволява, и то твърде мизерно. Впрочем такъв народ какво ли би могъл да направи в подобни случаи?!

Българинът не смееше да се обърне за помощ към никого, защото нямаше **кой да го чуе** и да пожелае да му помогне, и затова търпеше всичко с голямо негодувание. Това състояние на нещата на нашия народ окуражи лошите человеци да вършат явно различните си злодеяния.

Фанариотските владици, като имаха за пример варварската турска власт, се надпреварваха един друг, за **да я надминат**. Те не вършеха нищо друго, освен да **грабят** всичко, каквото им позволяваше съвестта и позволяваха обстоятелствата. Те **продаваха** всичко свещено и дори свещенодействията, шпионираха словесното си паство и зломисляха против семейната му любов и спокойствие. Те се намесваха във всички частни спорове и особено се стараеха да сложат ръка на всичките работи на християните, уреждайки всичко в духа и системата на фанариотизма.

На първо място искаха да фанариотизират целия народ посредством **въвеждане езика** и идеите на фанариотския клир. Поради това вече не само не се намираха църковни книги на нашия славянски език, но кирилицата от периода на своята младост се **смяташе** почти **за йероглифи**.

В родния ми град Сливен само един гражданин на име Биянос можеше да чете и да пише с кирилицата. И това се смяташе за нещо изключително. Тези проклети фанариоти, като следваха целта си, по един твърде остроумен начин се стремяха към **заменяне на кирилицата с гръцката азбука**. Невежеството и неразбирането навлякоха на нашата родина и на нашия народ голямо нещастие,

7. Само тези от младежите, навлезли в лабиринта на тогавашното гръцко учение, го оценяват колко струва, които са вкусили от неговите плодове. Като се отдалечиха от естествения прав път след многогодишно безплодно лутане от **10–15** години и след като **похарчиха** много пари и най-ценното време на юношеството, тези младежи излязоха от тези учения още **по-ненаучени**. Те не познаваха дори онова, което е необходимо в самото начало за водене на обществения живот, нямаха идеи и představи и поради това бяха безполезни членове на онова общество, от което произлизаха.

Много често те бяха **вредни и за самите себе си**, защото излизаха оттам със стари и напълно противонародни идеи, които са вредни за днешната кауза на народа ни. С чиста съвест приемаха, като да е математическа истина, а не софизъм и опасна грешка, мисълта: „Всеки не грък е варварин."

Подобни младежи правеха всичко възможно да **превърнат** своите **съграждани българи в гърци**, както това вършеха фанариотите, или пък доброволно отиваха като в заточение в някой гръцки град, защото мислеха, че е **загубено** времето да живеят между хора, които **не** са **гърци**. По този начин те сами се осъждаха на нещастие, живеейки в чужбина без родители и роднини, приятели и сродници. Те се унижаваха, защото още отначало започваха криво, продължаваха по-криво и свършваха най-криво.

Така народът ежедневно **губи цвета на своята младеж**, от която очаква подобрение на положението си и един ден край на бедите си.

8. По този начин гърцизмът дотолкова се разпространи, че стана мода да се **променя кръщелното и народното** име с гръцко или пък в презиме с гръцко окончание. Тази мания не се ограничи само между мъжете, но се разпространи и между женските имена.

Който проговори езика на фанариотите, него започват да смятат за образован и почитта към него е като към човек с по-високо възпитание.

Нравите на фанариотите навлязоха в домовете на мнозина българи. Започна **надпреварата** в използването на **гръцки** думи и в най-обикновения разговор, ако не се успяваше да се говори на развален и вулгарен гръцки език. Онзи пък, който можеше да пише на чудовищния азиатски стил, на който пишеше патриаршията, беше смятан за човек с високо образование.

Много от нашите българи, като отидеха по търговски сделки до Константинопол за няколко месеца, почваха да **пелтечат** и да се преструват, че са **забравили майчиния си език**. Те биваха по-доволни, че говорят неправилно гръцки език, отколкото езика на своите родители, на който език като младенци са сукали майчиното си мляко.

9. От тези **погърчени българи** се образуваха в градовете махалите на гърците. Те именно представляваха и **партията на фанариотския владика**. Тези съсловия бяха на почит от страна на владиците и техните приближени. На тях те гледаха като на най-благородна и аристократична партия в общините, поради което и биваха защищавани, когато това се отнасяше до личния интерес на владиката. Това съсловие, заразено веднъж с противоречивите идеи на фанариотските владици, се **отдели** напълно от българите и заживя и действуваше под диктата на архиереите. То **вземаше участие** в техните грабежи и злоупотреби, тъй като, имайки тяхната закрила, не се плашеше от обвинения и преследване от страна на народа.

От тази именно каста по препоръка на владиката някои започнаха да се вмъкват и в турската администрация. Те винаги биваха **предатели, клеветници и шпиони**. Към това съсловие се присъединяваха и настанените на временно пребиваване или постоянно местожителство гърци и куцовласи. По този начин това съсловие се превърна в най-презираното от страна на нашия народ.

10. Тези **погърчени българи** поискали да имат особени отличителни белези. Така те **въвели** свой начин на обличане, дрехи и украшения, които са различни от тези на нашите богаташи. И това те сътворили, за да бъдат по-близо до нравите на фанариотите. Новите им обичаи повлияха дори и върху религията.

Тези **нови гърци** си поставяха и **нови имена**, с каквито наричаха членовете на семействата си и роднините си. На баща си те казваха бобà, на майката – нинè, на големия брат – нини, на по-голямата сестра казваха дзидзи, на кума – татàс. Тези хора употребяват и други подобни и неизвестни думи, които невежите, като слушаха, мислеха, че това са най-красивите думи. Те разкрасяваха и речта си с някоя гръцка дума. Помежду си се наричаха така, че на имената слагаха гръцки окончания.

Всичките тези хора, като да бяха се уговорили предварително, **не се събираха** да разговарят с останалите граждани, нито се сватосваха с тях, тъй като не искаха да смесват благородната си кръв с тяхната. Такова впрочем е така нареченото **гръцко съсловие** в нашите български градове,

11. Колкото повече напредваше фанариотската система, толкова повече тя се **вкореняваше** и простираше из цяла България. Фанариотите си служеха с тези две средства: лъжата и терора. Посредством **лъжата**

приспиваха властта и я командуваха, както си искат. **С терора** заплашваха народа и той **не се осмеляваше** да се противопостави на извършваните от архиереите непростими беззакония. С подкупи, интриги и обвинения на невинни хора, с глоби и налагане на църковните проклятия на честни и християнски семейства **фанариотите успяваха да упражняват абсолютен политически и религиозен деспотизъм** върху всички и във всичко. Затова никой не се осмеляваше да се възпротиви на никое несправедливо и отвратително дело на фанариотския владика, за да не попадне под неговия гняв и под гнева на властта. Такъв човек го очакваше пълно загиване. С подобни средства те успяха да вземат в ръцете си найсетне всичко, така че никаква работа в общината не се извършваше без знанието на владиката и на неговите приближени. Но всичко ставаше с много пари, което караше членовете на общината да се противопоставят на неговите интереси.

Така нашият народ предусещаше злото и познаваше неприятелите си, но не се решаваше да направи каквато и да е стъпка, за да се отърве, понеже от всички страни беше **заобиколен** от **шпионите на фанариотския владика**.

12. Фанариотските владици обаче не бяха убедени в ефикасността на своята система, нито пък се покриваха напълно с целите на поддържащите ги партии. В процеса на своята дейност те разбраха, че трябва по подобие на католическата църква да образуват **система**, подобна на йезуитската, посредством която по-сигурно ще научават за тайните мисли на народа.

На първо време за тази цел те използуваха **таксидиотите калугери**, на които дадоха право да **изповядват** народа през време на постите и да се **намесват** при помиряване на тайните семейни спорове, което нещо преди това се вършеше от бялото духовенство. Тези калугери, облечени в калугерско расо, вършеха всичките беззакония. Понеже бяха непосредствено зависими от епархийския архиерей, за да спечелят благоволението му, те се **превръщаха в сляпо оръдие** на всичките му мисли и желания. Посредством тях владиците-гърци най-лесно **научаваха** какво се таи в душата на всеки човек и на всяко семейство.

Владиката развращаваше ума и сърцето на християните, като ги насочваше да постъпват така, че действува на пасомите да съвпадат с неговите фанариотски намерения. По този начин в епархиите владиците се превръщаха в злия демон на народа.

13. За знание на читателите ще кажа нещо и за **таксидиотите**. Калугерите от Ерусалим, Синайската планина, Света гора и от други места обикалят из епархиите, изпращани от своите началници да **събират милостиня** за поддържане на своите манастири. Тези калугери живеят постоянно или временно в дадена епархия и притежават за това писмено **разрешение** от владиката, за което те му плащат **ежегодно** по 1000, 2000–3000 гроша. И това зависи от големината на епархията. Този данък се нарича **емватик**.

Тези калугери-таксидиоти, които остават временно в дадена епархия, плащат от 500 до 1000 гроша за едно позволително. Тези монаси идват в манастирите от народната маса и са обикновено **хора невежи**,

суеверни, мързеливи и безнравствени, които, било че не желаят да имат или не могат да се занимават сред обществото с някаква честна дейност, отиват в манастирите, които са се превърнали в общо прибежище на подобни люде. Там, бидейки отначало най-обикновени **слуги**, се научават само **да четат**. Когато си почиват, те се задоволяват да се упражняват в четене на някои жития на монаси и постници, които са отдавна умрели. А тези жития са пълни с баснословни бабини дивотии. Затова прочитането на подобни книги е позорно и унизително за всеки умен човек, ако той е убеден, че това ще допринесе за спасението на душата му.

Ежедневното им задължение в манастира е да работят каквото им нареди игуменът, да присъстват на богослужението, което се извършва три пъти на ден: сутрин, на обед и вечер, да се молят, **произнасяйки думи**, които в повечето случаи **не знаят** какво означават. В сряда и петък и през четирите пости на годината храната им се състои от сух хляб. Най-прилежният и въздържан монах става пример за другите и се смята за най-добродетелен и за светия. Като минат този подготвителен период, те биват повишавани в степен **свещеник** и започват да изучават и стриктно да спазват църковния ред и канон. Но тъй като този ред е един и същ, за неговото усвояване не се изисква нито много ум, нито остроумие, нито голяма мъдрост, нито пък някаква специална наука. Достатъчно е калугерът да знае да служи според изискванията на старите предания и това е всичко. Изразите „Вярвай и не питай", „Не пристъпвай старите предания" се използват за неоправдателно оправдание. И като се упражнят във всичко това добре, започват да се готвят за таксидиоти, без което калугерът не може да получи големи права в манастира.

В дейността им на таксидиоти им помагат мощите на светците, честният кръст, четенето на монашеските жития и други подобни. След всичко това началниците им **ги пращат с писма сред народа** да събират **милостиня** за нещастните християни. Такива са т. нар. **таксидиоти**, за които споменавам между другото, за да разберете по-добре намерението ми за какво искам да пиша, защото те играят важна роля в обществото...

14. Една идея пробужда друга, а една нужда ражда друга. След като **разделиха** християнското население в градовете на партии – **гръцка** и **българска**, като отнеха висшите задължения на християнската религия от бялото духовенство и ги възложиха на таксидиотите, т. е. изповедта и помирението на семейните тайни спорове и властта върху душата на всеки християни, фанариотите се заловиха за коренното нравствено преобразуване на целия ни народ.

Те **изхвърлиха** отвсякъде нашия народен език и **настаниха** в епархиите за **учители гърци**, повечето от които бяха певци и можеха само да четат, но не и да разбират това, което четат. Според тогавашните обстоятелства добре възпитаният човек беше рядко явление на света. Затова почти всеки в онова време можеше да стане учител. Като вид духовни лица учителите зависеха от епархийския архиерей, който ги препоръчваше и покровителствуваше, за да изпълняват поставените от него изисквания: да **погърчват** нашите младежи и като ловджийски кучета посредством учениците си да вървят по следите на ежедневния домашен живот на християните. По този начин учителите научаваха всичко, което е станало предишния ден в дома било за някое семейство, било за

някое обществено съвещание или дело. По обяд те можеха да докладват подробно на владиката, който по този начин научаваше подробно и точно за всичко, което се извършва.

Такива бяха възпитателите на младежите, върху сърцето на които те имаха пълна и абсолютна власт. Тези невежи и зависими същества бяха всичко в обществото и за обществото.

15. И така нашият злощастен народ придоби и имаше около себе си и вътре в себе си **пет силни и враждебни неприятели**:

[1.] турското кръвожадно и варварско управление,

[2.] фанариотската и противонародностната йерархия,

[3.] новообразуваната, както е наречена по-горе, гръцка партия сред народа,

[4.] таксидиотите-монаси и

[5.] **учителите на незрялата младеж**.

Всичките те бяха против народа. Тяхната борба беше 5:1, но по сила може да се каже $5^3:1^3$.

Тази е, братя, причината, поради която нашият народ **не можеше никога да извърши нещо голямо за себе си**.

На **владиците** бяха подчинени и сърцето, и душата му, и просветата, и честта, и богатството, та дори и самият му живот, с една дума всичко. Затова обществото, намирайки се в такова положение, на какво добро можеше да се надява?!

О, колко са щастливи онези народи, които можеха да притежават тези фактори и да ги използуват за себе си. Народи, които веднъж загубят всичко това, много лесно се превръщат в същества, които **живеят** като **животни**. Това е изворът на всичките преследвания и на вечната вражда между човеците, на междуособните войни, на народните въстания и на гибелните войни между великите държави. Единият се стреми да отнеме благата на другия, а пък той бърза да ги защищава. От такова начално словоборство се раждат споровете, конфликтите, сраженията и войните. Блажен е този народ, който никога не е бил в подобно изпитание. А най-блажен е, който и дори да не знае за съществуването на тези злини.

16. Въпреки това поробените народи не се отчайват. Същото е и с нашия народ, който, макар и да е попаднал това нещастие, винаги се е надявал да се освободи от тези беди.

Народът вижда, че злините се увеличават, но вижда и това, че държавата на турците се е **разклатила** из основи. Това разклащане е започнало **от 1770 г.** и се засилва все повече и подхранва добрите надежди.

Трофеите, отнесени от руската царица **Екатерина II**, изгубването на някои провинции в Азия и Европа, междуособните войни сред турските паши, отричането от Корана на всякаква просвета, развитието и големият успех, постигнат от човешкият разум през XVIII в., всичко това подхранва добрите надежди между всички християни и особено между тези от Европейска Турция за едно по-скорошно и щастливо бъдеще.

17. В онова време сред **гърците** бе основан **комитет**, който спечели много привърженици и сред нашия български народ. Така по-големите

и по-развитите християнски народи почнаха да мислят за пълното си избавление от непоносимата турска власт.

Започнаха да основават различни търговски компании, да разширяват търговските си връзки с останалите просветени християнски народи; **събираха парични** помощи за построяване на редовни **училища**; помагаха на младежи да учат в университетите на просветните народи в Италия, Франция, Германия…

А **нашият народ** поради **непримиримата си омраза** към тираните турци не обръщаше внимание на нищо и за друго не се грижеше, но силно желаеше да **съдействува** с всички средства за съвършеното **изгонване** на станалия им омразен турски народ.

За българина е приятно да слуша да се говори против турците и подкрепя онези, които обикалят и говорят между народа, че турската държава скоро ще се сгромоляса.

Всички копнеят за падането на Турция, след което ще настъпи подобрение на положението на християните. Те казваха: Нека Турция се махне от средата ни, та всички християнски народи да се възползуват от общите блага с братско равенство,.

18а. И наистина тогава изчезнаха национализмът, благородството, споровете и исканията на градските първенци. Всички имаха един общ символ – честния кръст, и един общ лозунг – „Сражавай се за вярата и за отечеството". Тогава нашият български народ забрави нанесените му от гръцките фанариотски владици обиди. Затова и подаде ръката си с чисто сърце за **създаване** на **съюз** с останалите християни срещу общия враг.

Всички като един мислеха по какъв начин да се освободят от надвисналата над тях в продължение на пет века опасност, за да получат всичките блага, като разрушат железния ярем и разкъсат неразкъсваемите вериги – всичко друго те изоставиха на заден план.

18б. Този общ тогава стремеж на християнските народи, които бяха обхванати от един дух и една мисъл, фанариотите, като не намираха сили да им се противопоставят, замислиха, ако това им се удаде, да го насочат за постигане на своите цели. Затова на първо време започнаха да говорят, че и те мислели и желаели същото. Под общия лозунг за освобождение от позорното робство посредством владиците и останалите служители на религията в цяла Турция насочваха нещата в своя полза. Те казваха, че именно така народът може да се вдигне по-лесно и по-целенасочено и да има успех. Като се възползува от искреното желание за единство на християните в Европейска Турция, фанариотското духовенство откри в този стремеж удобен момент за разширяване на фанариотската политика за увеличаване още повече на гърцизма посредством заглушаване напълно на останалите народности.

Това е епоха, която може да свидетелствува, че нито в Румъния, нито в България, нито в Македония и Албания можеше да се чуе нещо в църква или в училище, да се види в писмата на хората друг език освен **гръцкия**, разбираем от една много малка част от нашия народ.

19. Владиците, таксидиотите и учителите не се страхуваха от нищо, защото **турската власт и гръцката партия** бяха на тяхната страна.

На владиците бе дадена политическа сила, а на таксидиотите и учителите внушено, че те превъзхождат останалите християни в духовно отношение. Затова владиците бяха смятани за политически съвет, а учителите и таксидиотите – за духовен. Но в този случай владиците по необходимост използуваха таксидиотите и учителите и особено в българските епархии, където те бяха **учители** на нашата младеж **по гръцки** език. Този именно език беше станал моден, въпреки че цялото обучение се състоеше в запознаване с принципите на елементарната грамотност и църковното пение.

Тези три елемента – **владиците, таксидиотите и учителите** – образуваха **духовния съвет**. Впрочем владиците бяха председатели и в двата съвета на християните и затова вършеха, каквото си искат.

Политическите съветници посредством терор, а пък духовните – с религията и църквата образува чудноватата политико-религиозна система, посредством която ръководеха работите на всички християни и особено на нашия народ.

Наистина такава отвратителна шайка не можеше да има друг език освен този, който произлиза от порочни мисли и на който език говорещият не вярваше, а слушателят не разбираше.

Фанариотите, като се възползуваха от простотата на народа и от общото стечение на обстоятелствата за християнските народи, преследващи една и съща цел, проповядваха, че **езикът, на който говорят**, е езикът **на пророците** и апостолите, на църковните отци, на светците, без да изпитват и най-малкото угризение на съвестта за това, което приказват.

Те се опитваха да убедят слушателите си преди всичко в това, че **християните** принадлежат на **бъдещия** живот, а **настоящият живот е чужд** за всеки човек. Че на земята човекът живее не свободно, а по присъдата на бога и затова с труд и мъка и сред най-различни опасности той изкарва прехраната си. Радостите в този свят според тях са измама за телесните сетива, една заблуда, мъчение и изпитание на грешната човешка природа. Блажен е, който може да се възпротиви на светските съблазни. Затова, който иска да се спаси трябва да се отрече напълно от себе си и да презре завинаги материалните и нравствени радости на този свят.

Турското господство не е зло нещо, а божие изпитание за християнина и средство по пътя на неговото спасение. Сегашните наши мъки са изпратени от бога заради прегрешенията на прадедите ни, който иска по този начин да ни спаси. Защото, когото бог обича, него той наказва.

20. Фанариотите казваха също, християнинът, за да се спаси, не трябва да има друго прибежище и задължение, освен да се **моли на бога** със **сълзи** на очи, като скърби за извършените грехове. И това да върши той в храма, което да бъде придружено и с правенето на поклони. Също така да посещава светѝте места, където светците постоянно се молят за всички грешници.

Всеки **таксидиот** подканва народа да посети **неговия** манастир, за да намери там опрощение на греховете си, защото само там се праща и получава божията милост. И тъй таксидиотите от Божи гроб канеха народа

да посети Божи гроб, тези от Синайската планина да посетят **Синайската планина**. Първите изтъкваха факта, че именно в Ерусалим божественият Логос приел човешка плът и възвестил радостната вест. Там Христос е пострадал, бил погребан и най-сетне възкръснал. Синайските таксидиоти пък – че не другаде, а на Синайската планина слязъл от небесата сам бог и тук предал на Мойсей десетте заповеди. Останалите пък говореха, че **Света гора** е градината на св. Богородица, застъпничеството на която е много силно, поради което божествената милост тук се излива в голямо изобилие. И лековерният нещастен народ колкото по-злощастен беше, толкова повече се насочваше на групи към тези свещени места, като се надяваше, че ще бъде удостоен с всичките небесни и земни блага, с каквито той наистина обсипваше безделните и мързеливи калугери.

С това този народ се отклоняваше от правилния път в противоположна посока и ставаше по-нещастен. Така той изразяваше своето лековерие и неразбиране.

21. Като си служеха с такива подбуди и науки или, по-добре е да се каже, лъженауки, тези проклетници постигаха целта си.

Нашият народ започна да се занимава и **изпълнява** всичките отвлечени и безплодни калугерски и празни вярвания, като се **ограничи** в четенето на църковни книги, св. Евангелие, синаксарите и други станали вече банални, като тези за спасението на грешниците или, по-добре е да се каже, за загиването на грешниците, които книги по съдържание са от най-долно качество. Освен тях на народа бяха известни и други книги като: Синтип, Бертандор и Хрисанца, Историята на едно магаре, Свитата на Кносия и Александрия. Тези книги таксидиотите настоятелно препоръчваха. Всяко друго занимание те смятаха за празна работа, за губене на скъпоценно време и за смъртен грях.

Изобщо народът стигна до такова положение, че **не можеше да говори**, **нито да се изразява** ясно и правилно в своите обикновени и ежедневни **разговори**. В него бе замъглена и най-малката представа за историята на нашите някогашни предци, че и те някога и във война, и в мирно време са вършели отлични дела между тогавашните велики и силни народи, но сега, както и много други, са попаднали под силата на злата съдба.

Народът само по слух знаеше, че нашите предци са били безбожници и че след това са станали християни, но че тази история не трябва никой да чете, за да не повреди чистата си съвест. Никакъв стар ръкопис или напечатана книга, дори и нерелигиозна, не се докосваше с ръка поради своята безполезност. Те бяха смятани за порочно дело.

22. Всички хрисовули и фермани, останали от различните султани, както и другите официални документи, които се бяха запазили от по-рано, бяха смятани за безполезни и за такива, които нямат никакво значение. И понеже по-младите не знаеха истинската им стойност, **не ги и пазеха**, поради което след време **загинаха** заедно с притежателите си. При това всеки отличителен знак, било написан, било нарисуван, се смяташе само като стар навик на нашите прадеди. Ако някой пазеше остатъци от някакво отличително облекло на прадедите ни, говореха и мислеха, че прадедите ни така са се обличали, че такава била модата, без да знаят горките, че

тези **знаци** означават степента, когато тези наши прадеди са имали в обществените отношения.

23. За изчезването на всеки исторически спомен за отличилите се в старо време знатни семейства немалко значение има **унищожаването** на **старите имена** и прякори.

Днес ние се познаваме само от името и презимето си. Тази гибелна система нанесе последния удар върху народа ни. Сега нито едно семейство не познава своята история по-далеч от един век назад, а други се задоволяват да стигат само до собствения си баща. На пръв поглед това означава, че народът ни има много кратка история. Поради това и новото поколение се смята за съвършено ново и не вижда сходството си с предишното.

Днес няма нито едно семейство, което да знае, че произхожда от някое старо и знатно семейство на нашия народ.

24. Въпреки всичко това, тъй като фанариотските архиереи не бяха спокойни, измислиха един твърде пресен и остроумен софизъм, според който **нашето спасение** трябва да се предаде **в ръцете на вярата и духовенството** и по този начин искат да ни задържат в подчинение на своята власт. Разбира се, това е вярно, но твърде относително.

Но нека поясним, да не би да се заблуждаваме и по този начин да заблудим и нашите сънародници. Наистина всяка религия и всяко духовенство се грижат за спасението само на своя народ. Което ще рече, че нито религията, нито духовенството ще спомогнат за спасението на някои друг едноверен, а още по-малко нееднороден народ.

Българите и гърците се различаваме по това, че сме едноверни, но **не и еднородни и едноезични народи**. **Гърците** управляват, а ние **изпълняваме**; ние **произвеждаме**, а онези само се ползуват.

25. Българската църква попаднала под политическата и духовна власт на фанариотската йерархия, която ръководела така българските църковни въпроси, че да съответствуват на общите интереси на техния народ и родина. Еднаквостта на вярата послужи като повод за насочване на всичките действия на България към въпросите на спасението и пр. Всички сродници на поставените на българските епархийски престоли владици, **бедни до** степен на **просия в родината си**, светски и духовни лица, в България намериха благодатна **почва за забогатяване**. Епархийският архиерей ръкополагаше дякони, архидякони, протосингели, изповедници... и веднага те сядаха да решават църковните въпроси, тези, които до вчера наистина не бяха кадърни да решават собствените си въпроси, а камо ли да ръководят по-големи предприятия. Но тук споровете и в семействата, и между духовенството биваха решавани от тях. Впрочем какво ли можеха да направят тези хора, които **до вчера** нямаха насъщен хляб, нито достатъчно дрехи, нито дори пукната пара в кесията си. Това се разбира от само себе си, за да не трябва да го казвам аз.

26. Светските пък лица, които идваха с владиците, казваха, че са братя, внуци, зетьове, близки и сродници, и затова те биваха веднага назначавани, като им се определяше някаква служба в митрополията,

да водят кореспонденцията или пък да отговарят за външните работи. Единият, който водеше кореспонденцията на владиката, се наричаше архиписар, другият пък се наричаше челеби на митрополията и служеше за таен съветник на владиката и регистратор на политическото отношение на митрополита с турските власти. Сред гражданите и християните от епархията тези хора се ползуваха с такава почит, каквато се отдаваше и на владиката. До вчера гладният, като се намираше в положение да може да си играе със съдбата на много човеци, без да отговаря за действията си пред някого, как ли би се отнасял, особено грък към българин, когато би могъл да постъпи несправедливо? Това нека каже някой друг, а пък аз казвам, че той след 5–6-годишно пребиваване се връща у дома си с твърде **завидно богатство**.

27. Матроните и някогашните **сводници** на владиците, а често пъти и самите им наложници, като дойдеха в епархиите, биваха **преименувани** в майки, сестри, внучки… на владиката и започваха да се наричат кира или парамана (дойка) на митрополията. Всичките те между жените заемаха почетно място. Много често тези именно **жени се налагаха** и **управляваха църковните работи** в епархията в зависимост, разбира се, от влиянието, което те имаха върху владиката. Чрез тези **жени** фанариотските **владици вкусваха** от насладите на Афродита в най-пълна степен.

28. На всичките онези **скитници**, които можеха да се срещнат навсякъде под разни имена и по разни причини, срещу парично възнаграждение владиците разрешаваха свободно да **обикалят българските епархии**. Това те използуваха за свое лично забогатяване. Такива са различните капитани, пострадали при корабокрушение, лица, срещу които е възбудено незаконно преследване, християни-търговци, обрани от разбойници, родители на уж насила пленени синове и дъщери, насила помохамеданчени християни и много други скитници-гърци. За своето нещастно положение те се снабдяваха с документи с фалшиво съдържание, издавани от самите владици. По този начин ограбват нашия нещастен и човеколюбив народ и се връщат у дома си пълни с пари.

29. С препоръка и молба за служба при владиката идват и **развратните синове на техните приятели**. И те веднага биват назначавани или като **учители** на българската младеж, или като **певци** в храмовете. И това се върши за тяхното обогатяване.

Посредством владиците издателите на гръцките книги, без значение с какво съдържание са тези книги, намират **купувачи** сред българите. Също посредством владиците онези гръцки градове, които се занимават със строеж или ремонт на църкви и училища, **получават** големи и богати **помощи от българите**.

Известно е, че **Божи гроб и сега се поддържа преди всичко от българите**. Никой от поклонниците **не е** видял грък да е дал няколкостотин гроша, докато българите дават всичко, каквото имат.

И какво да се каже? **България** за гърците е неизчерпаем източник на блага, каквито те никога не са получавали от своите сънародници. Като си служат с всевъзможни средства за свое обогатяван, владиците ежегодно изпращат по няколко пъти в родината големи суми, а след

смъртта си оставят още по-големи средства, натрупани с несправедливост, злоупотреби и грабежи, за да бъдат разделени между техните сродници. Затова гърците са справедливи, когато казват, че **религията и духовенство** са ги спасили.

30. Срещу всичките тези блага, с които са се ползували и ползуват гърците, какво ли са дали на българите? Каквото евреите на Христа: вместо манна – жлъчка, вместо любов – кръст, на който ежедневно разпъват българския народ.

Нека някой ми каже каква **помощ гърците са дали** на България **за построяването** на църква или училище или за подпомагането на някой нещастен българин? Кой грък е помогнал с нещо при издаването на някоя българска книжка? Никой. И нека някой ми каже, че аз лъжа.

А днес освен отделни лица и гръцките вестници в своите колони непрекъснато **публикуват статии против България** с различни заглавия. Дори техните прочути професори от катедрите хвърлят най-ядовити стрели и много често ни обсипват с всичките проклятия на света. Самият аз често пъти съм слушал и виждал и в Атина, и в много други градове, и в събранията на гърци да се говори против нас, българите.

31. Не ги успокоиха и тези йезуитски изобретения. Владиците и техните приближени бяха неспокойни от ежедневното осъзнаване на собствените си престъпления. Те се съмняваха във всичките си макиавелски мерки, насочени срещу горкия български народ. Тяхната съвест, недоволствата срещу тях в провинциите, общата неблагосклонност на целия български народ, исканията на народа да си има свой еднороден и едноезичен владика, горчивите и остри изложения срещу тяхното поведение от страна на наши учени тук-там, всичко това, вместо да ги вразуми и да намалят непростимите си беззакония, те започнаха да се занимават **с изобретяването** на по-нови и по-лоши, по-ужасни и по-силни **извъртания** на всеки един случай.

И затова днес всяко предложение, всеки въпрос, всеки процес относно религията проклетите владици **представят** пред властта като **въстание**. Като истински заговор срещу управлението характеризират и всяка търговска компания, макар да има подчертано търговско име.

Всяка съпротива срещу злодеянията и беззаконията на фанариотския клир се представя пред властта като **революционно движение**, което трябва час по-скоро да се потуши, преди да е създало по-голямо зло. Поради това ежедневно горкият български народ понася неописуеми и неизцерими рани: заточения, убийства, арестувания и други подобни сред знатните първенци из епархиите. Най-верен свидетел на техния действия е животът.

Затова, за да стане известна на читателите мерзостта на проклетите владици, ще съобщя буквално едно писмено изложение, направено от достоен мъж и предадено на един прочут дипломат през 1846 г. В този документ се потвърждават всичките извършени от владиците беззакония.

32. На 8 декември 1846 г. въпросното изложение бе предадено като писмо на г-н Дашков, вицеконсул в Молдо-Влахия.

I. **Надменността, користолюбието и алчността**, тези три главни страсти на **вселенската константинополска** патриаршия и изобщо на другите **владици-гърци**, са превърнали благочестието в средство за **снабдяване с пари**, божия дом в търговска кантора, божествените и свещените работи в средства за **грабеж и преследване**.

Епископските места в Турция се **продават на владиците** на търг, затова след време техните цени се покачиха твърде много, които ръкоположените владици наведнъж или ежегодно по определена сума плащат на вселенския патриарх, на така наречените отбрани владици, на големците и на силните в турската власт: банкери, търговци, фанариоти, паши и други. Затова именно началниците се стремяха да запазят за себе си избирането на епархийските владици и да не се отстъпва това дело на самите епархии. Това право се смята за **собственост** на константинополския патриарх. И това става не в интерес на народа, нито се върши за издигане значението на православието, а за да могат по свое усмотрение да уволняват, да преместват, да избират и да назначават каквито, когато и където пожелаят. А поради честите промени те претоварват епархиите с нова и непоносима тежест.

II. Всичките тези **тайни съдружници** и явни покровители и приятели снабдяват **владиците с препоръчителни писма** до провинциалните власти; те им дават фермани и с това абсолютна власт над словесното им стадо. Пред властта те възхваляват верността на владиците и отричат нападките и обвиненията, отправени срещу тях от народа или от другаде. Това те вършат, като извиняват всички архиерейски злоупотреби, а, от друга страна, като представят народа за непослушен, невъзпитан и варварски, който се противопоставя от злобно вироглавство, като **не иска** да плаща на своя суверен (т. е. владиката) законното му право, което той има, дадено му от султана.

III. И така новоръкоположеният владика, след като **предразположи** към себе си всички в Цариград, **заминава** за **епархията** си с цяла **свита**, която му импонира във всичко, и дори понякога с хора, крайно безнравствени, с много подаръци за турските бейове и първенци-християни в епархията. Като пристигне в града и си почине, той отива да **представи** своя ферман на управителя, после посещава турските и християнските първенци, на които раздава подаръци.

Второ, обикаля епархията си, като налага **данъци** на всичките съсловия от народа, на свещениците и на църквите.

Трето, негово задължение е да създаде **група** от свои **приближени** сред гражданите.

Четвърто, да **всее раздор** сред гражданите, спорове между чорбаджиите и ако успее, да проникне и сред домашните тайни на гражданите, за да може да държи всичко под своя власт. Така **фанариотските** владици утвърдиха абсолютната си **власт в българските** епархии, изхвърлиха из храмовете **езика на народа** ни и насила въведоха **гръцки език** в свещенодействията, който език народът не знае.

В училищата забраниха да се преподава на български език и узакониха преподаването на гръцки. Българското духовенство преследват до смърт, а на постоянните и на временните гръцки монаси дават пълна

свобода, затова те злоупотребяват с доверието на народа, както пожелаят, и си служат с него като с оръдие в своята безнравственост. Чрез тях именно владиците се запознаха със семейните работи на гражданите, чрез тях посегнаха и на семейната им чест. Тези монаси им служат за шпиони сред народа в епархията и за да не бъда голословен, ще посоча само един пример.

IV. Някой си калугер на име **Партений** дошъл от светогорския манастир „Дохиари" като таксидиот в моя роден град **Сливен**.

Като изповедник на всичките граждани той знаеше техните **тайни** и затова в продължение на **10 години** беше бич и зъл демон за този град.

По време на гръцкото въстание, понеже знаеше, че няколко от гражданите бяха съучастници на дружеството „За вярата", стана причина за няколко години те да напуснат Сливен. Спокойни останаха само онези, които с пари удовлетвориха калугерската му алчност. Партений беше още **блудник** и **педераст**. По негово искане **владиката затвори** училищата в града, афореса един от учителите и забрани на тамошните монаси и свещеници да служат само защото бяха изобличили нечестивите му дела. Това стана на 10 януари 1827 г. в Сливен. Ето и други примери.

V. Бившият **търновски** митрополит **Панарет** бил някога борец и гладиатор в Мала Азия, както за това свидетелствуват раните на раменете му.

Освен това сам си признаваше, че е бил такъв, и дори се хвалеше с това си минало. Щом стъпи на търновския архиерейски трон, без да изброявам другите обикновени злини на този гръцки архиерей, Панарет за дълго време **забрани богослужението** в църквата „Св. Николай" да се извършва **на български език**. Той затвори и много църкви в селата и аргоса техните попове, защото бедните селски попове **не можеха да заплатят искания от неговата** алчност евматик. Затова само в с. Кадъкьой много деца умряха без да бъдат кръстени, и много погребения станаха без поп. Панарет утрои данъка, който се плащал на неговите предшественици. И понеже **първенците се възпротивиха** на безумните му желания, той ги **наклевети** пред турската власт, че искат да създадат **тайно съзаклятническо** общество.

За това свое деяние той ми призна сам, когато през **1840 г.** минах през Търново и на Великден обядвахме заедно. Владиката уволни **учителя** по **български** език като ненужен и на негово място назначи сина на свой приятел от Цариград, но вече като учител по гръцки език. Той **ограби митрополитската архива**, в която се пазеха много от скъпоценностите на българските патриарси, чиито седалища бяха в столицата. Между тях имаше скъпоценности и от нашите обикновени предци. Предишните владици **не се докоснаха** до тези скъпоценности, книги, ръкописи, одежди. От неговото светотатство народът успя да се спаси само една патерица. И като не можеше да търпи повече всичко това, народът изпрати много прошения с искане той да бъде махнат и на негово място назначи еднороден владика. Но и сега **не получи** удовлетворение на молбата си главно поради противодействието на патриаршията и на другите ѝ съдружници в Цариград.

VI. За наследник на Панарет бе назначен **Неофит**, когото народът **изгони**.

Въпреки църковните правила за епископ бе ръкоположен на **25-годишна** възраст. Роден в Псоматия (Цариград), той бе възпитаван в патриаршията, **невежа** и твърде **безнравствен** юноша, надменен и без да споменавам най-обикновените му пороци, присъщи на всички владици, ще отбележа особената му страст да **преследва нашето духовенство**. Неговите служители през време на обиколката му из епархията **яздеха** поповете. Пресен пример имаме в лицето на свещеника от с. Златарица, когото владишкия писар Костаки караше да го пренася през реките. Той още преследва игумена на Лясковския манастир Максим, мъж добродетелен и уважаван от всички, за това, че не се съгласил да го пренесе през реката. Дори владиката с помощта на цариградските си приятели издейства неговото заточение. Но по божието благоволение той се спаси в Белград (Сърбия). За това заточение нямаше никаква сериозна причина и то стана за удоволствие на владиката, който искаше да покаже своята власт.

VII. Пловдивският митрополит **Никифор** е роден на о-в Митилена.

Той е **неграмотен** човек и положи много усилия да забрани в Пловдивското училище да се преподават други предмети освен октоих и псалтир. За това той много често ми говореше, когато през **1828 г.** бях директор на тамошното училище. Митрополитът, след като извърши всичките обикновени владишки злоупотреби, **обезчести девици и съпруги**, издаваше решения за незаконни разводи и пр. За **сводница** му служеше **родната му сестра**, която бе в дъното на всичките му престъпления. Връх на всичките му безобразия бе това, дето **събра** всичките екземпляри от **Св. Евангелие**, преведено на български език от Неофит Рилски и сверено от него с руския превод, и ги **изгори пред очите на народа,** като че да принасяше жертвоприношение, и то не нещо друго, а най-свещената книга, за която сам бог нареди на християните да я четат. Той забрани също да се продава каквато и да е книга **на български**, като забрани за това и на учителите с писма, каквито изпрати из епархията.

VIII. Скопският митрополит покрай другите беззакония незаконно аргоса един поп, като затвори и църквата в градчето Трън.

Един от сродниците на попа се оплака пред Високата порта и помоли пашата да издаде заповед за разглеждане на въпроса. Владиката от страх да не бъдат изобличени престъпленията му спомогна за **убийството** из засада на сродниците на въпросния свещеник. Тогава първенците от гр. Скопие поискаха да видят убиеца и виновника на това убийство. Но владиката, като се видя в затруднено положение, измисли една **клевета** пред Портата – именно, че **чорбаджиите** били замесени в албанската революция, заради което **20 души** от скопските първенци бяха изпратени на заточение в различни места, а няколко души от тях още са в цариградските тъмници.

IX. Най-позорен произход и най-порочно поведение има **самоковският митрополит Игнатий**.

На младини в Цариград бил хаймана, а след това момче при Халил паша. Майка му пък беше **наложница** на бившия Самоковски митрополит. Човек съвършено **неграмотен**, син на такава майка и израснал в такава позорна среда, бе ръкоположен за Самоковски митрополит. Игнатий и като митрополит се занимаваше със занаята на младостта си. Народът го търпи, защото се страхува да не го сполети съдбата на скопските първенци,

и очаква да го накаже и изхвърли от епархията **божието провидение** и да го освободи от този позор.

X. Твърде безобразен човек беше и **Корис**, роден на о-в Серифос и ръкоположен за **Видински** митрополит с име **Паисий**.

Като изоставя настрана много други известни събития, ще спомена тук само едно. Паисий взе, че **си купи една робиня**, която живееше в митрополията и му беше **наложница**. Тази жена, живеейки между калугери и светски лица, се беше превърнала в **обща за всички жена**, докато най-после бе заразена от сифилис. Тази болест **прихвана** и владиката. Затова, когато той служеше в църква, използуваше **волски мехур**, завързан между краката му, в който се събираше урината. Но един ден, когато той служеше, държейки в ръцете си потира пред вратите на олтара и според обичая споменаваше народа..., от тежестта мехурът се развърза и падна, а урината се разпръсна по пода и **завоня из целия храм**.

Народът, като видя станалото, се възмути до дъното на душата си, а като разбра и причината, не можа да стърпи гнева си от това безобразие и се оплака пред валията Дервиш паша. **Пашата**, като **взе много** пари от владиката, побърза да го **изгони навън от епархията**.

XI. Не остана по-назад от другите архиереи и един друг видински митрополит на **име Кирил**.

Народът, като не можеше да търпи повече всичките му безобразия, реши да се **събере** и да помисли какво да прави и как да постъпи. Но владиката посредством **шпиони** научи за това съвещание и се яви преде управителя (а той беше ренегат от гръцки произход) и наклевети гражданите в това, че те устройвали **събрания против властта**. Тогава валията изпрати в събранието на народа свои доверени хора. Народът обаче не се разотиде, а като се събра около тях вкуп, се представи на управителя, на когото каза всичко и го помоли да им помогне, тъй като владиката бе станал вече нетърпим. Пашата обаче нареди множеството да се разотиде и при него да останат само няколко представители, с които да говори.

Но народът, като се разотиде, той веднага **арестува останалите**. Тази постъпка на пашата накара множеството да се вдигне на крак и с помощта на австрийския представител след много молби и протести да **успее да освободи арестуваните**. Но **владиката не млъкна**. Той отново измисли нещо, което се оказа по-опасно от първото. На управителя митрополитът донесе, че **народът се готви за въстание**, за която цел има събрано много оръжие и муниции. Тази клевета отново застави една голяма група от 500 човека да се яви при пашата в крепостта и да настоява да се ограничат действията на владиката. Но пашата, като се **споразумя** предварително с владиката, нареди да **затворят** вратите на крепостта и да започнат **да бият** народа. След това той арестува първенците, а останалите освободи. В този момент архиереят изпрати своя протопсалт при затворените с писмо, написано от него саморъчно, но по съдържание като да е диктувано от самите тях, че те **наистина** са се били събрали да **обмислят действията** си **не** срещу владиката, а **срещу властта**. Владиката обещаваше, че ако се съгласят да подпишат писмото, той сам ще се погрижи за тяхното освобождение, в противен случай ще ги изпрати оковани като бунтовници в Цариград.

По този начин този проклет владика искаше да спаси себе си, като прехвърли обвинението върху целия народ. Но арестуваните взеха документа и съобщиха след това всичко в Цариград. Такива добрини направи на своите епархиоти от града видинският владика.

Ще посоча още един пример, който ще бъде напълно достатъчен да убеди всекиго в злорадството на този човек. Синът на един от гражданите на града поиска да се **ожени за девица**, която си беше **избрал сам**, а не за друга, която му посочваше владиката. И момъкът не се съгласи с предложението на архиерея и се ожени за своята избраница. Владиката до такава степен се разгневи от този случай, разбира се, пак по материални съображения, че **наклевети бащата** на младежа г-н Манол Шишманоглу и издейства **неговото заточение**. За да освободят баща си, синовете трябваше да похарчат голяма част от парите, които притежаваха. За освобождението на г-н М. Шишманоглу помогна и австрийското министерство.

Този пример е напълно достатъчен като доказателство за **алчността** на тези авантюристи, които не се спират пред нищо, могат да опропастят цели семейства и дори цели епархии само и само да **заситят** безумната си страст.

XII. Бившият **серски владика Атанасий** е роден в Карамания.

Той допринесе толкова много **злини** на собствената си епархия, че за това се появиха статии дори във вестниците. Дори гръцкият вестник „Минерва" в продължение на цяла година **описваше** неговите пороци, доказани от достоверни свидетели и за които няма да говоря, защото са известни на всички.

Всичко това стана причина да бъде преместен той в Търновската епархия, където се хвърли в един кладенец, понеже тук **не можеше** да върши всичко онова, което той правеше в Сер.

XIII. На всички, дори и на тези, които имат съвсем бегла престава от географията, е известен **о-в Андрос**, наричан калугерски остров. (Този остров е родното място на прочутия Каирис.) Поради крайната си бедност жителите на острова решили да **покалугерят** децата си от мъжки пол, като оставят само по едно, защото мислели, че от всички занаяти калугерството е най-добрият и най-доходният. Те пращат децата си в Цариград или в някой друг голям град на Турция да се учат и практикуват, както те го наричат, това изкуство. Тези деца отиват при архиереите или при някой друг висш духовник най-напред като готвачи, кафеджии, чибукчии или просто като слуги без заплата, за да получат след време прозвището чираци, което е синоним на низост, на лицемерие и ласкателство. Тази категория младежи познава всеки, който е посетил владиците в Цариград. Фактите показват, че хора от подобен произход и възпитание не е възможно да бъдат добри. Но за нещастие **владиците в България** са именно от такъв произход и възпитание, животът на които е верига от най-пошли дела.

Ето и някои примери, които говорят за техните пороци.

Когато през **1842–1843 г.** албанските пълчища нахлуха в **Нишката епархия**, роденият в Андрос владика не само не пожела да защити паството си от натисналата го скръб, от огъня и от ножа на нападателите, но се и **възползува** от обстановката, за **да си отмъсти** за лични обиди, с каквато цел влезе във връзка с пашата. Към такава една постъпка са приложими евангелските думи: Добрият пастир дава живота си за защита на овцете, а

този, който е наемник и не е истински собственик на овцете, като види, че идва вълкът, бяга и напуща овцете. Тогава вълкът разграбва и разпръсва овцете, но овчарят не го е грижа, защото не са негови (Евангелие от Йоан, 10: 11-13).

Ловчанският архиерей е роден също в Андрос. Преди две години той взе повече от **80 000** гроша, които бяха събрани от **родолюбиви** граждани за **построяването** на народно училище. Когато му поискаха парите, той обеща да ги върне по-късно, като в себе си мислеше да ги прахоса, ако това му се удаде, и по този начин да лиши народа от едно общополезно здание. Но когато народът на Търново **се оплака от своя владика на султан Абдул Меджид** и успя да го прогони, ловчанският от страх да не се случи и с него същото повика един от чорбаджиите, който се казва Хаджиолу, на когото предаде само 2000 гроша от посочената по-горе сума. Но два дни след това, като научи, че за **търновски** владика е назначен **серският Атанасий**, повика същия този чорбаджия и му поиска парите обратно. За да не му ги даде, той го излъга, че парите вече са изпратени в Свищов и на други места за закупуване на материал. В неделя по време на литургия, когато свещеникът споменаваше, както и друг път, по време на великия вход името на архиерея, владиката се обърна към народа и извика високо: „Слушайте! Владици-гърци се споменуват, а не българи. Защото, ако може циганите да стават попове, тогава и българите могат да бъдат ръкополагани за владици." Проклетият владика не се задоволи само с това, но с помощта на един турчин на име Мандраджиолу съдейства за убийството на първенеца Хаджиолу. Турчинът извърши убийството, като се преструваше на луд и минаваше през християнската махала, където уби и няколко други българи. Управителят, като научи за станалото и понеже знаеше предварително за всичко това, преструваше се, че търси убиеца, но че **не може да го хване**, а през това време той свободно обикаляше из епархията необезпокояван от никого, като заплашваше народа.

Можем да съобщим много неща и за **охридския владика**, но понеже вестникът „Народен приятел" публикува една статия против него, нея ще съобщим тук буквално.

„Едва гр. Серес се отърва от прочутия си владика, на когото беззаконията стигнаха до Патриаршията, друг град, **Охрид**, започна да страда от друг, по всичко по-лош владика на **име Йосиф**, който поради позорните му дела е изгонен от три епархии. Като че ли това не му подейства, за да се вразуми, но започна да напада с още по-голяма ярост. Той действува толкова безсрамно и върши такива дела, каквито трудно може да си представи човек, като нарушава и божествените, и човешките закони.

Този владика подобно на бъчва е пълен с всякакъв вид пороци. Той е клетвопрестъпник, лъжесвидетел, за когото законите не са нищо. Той **благославя незаконни** бракове, издава незаконни разпоредби, допуща противозаконен съпружески живот, благославя четвърти и дори пети брак, продава на търг църквите и манастирите от своята епархия, без да иска съгласието на народа и на епархиотите. За да се излекуваме от това зло, ние не разчитаме на нищо друго освен на правдолюбието на великата църква, която най-сетне ще разбере, че преспанският скитник

тласка своята епархия към пропастта. И този човек не иска да се вразуми, въпреки че е бил изгонен от Ерзенската и Димитриадската епархия.

Народът от тези епархии протестира направо пред Високата порта, която вече се стреми към подобряване на моралното и материалното положение на своите многобройни народи, като въвежда нови закони и нов начин на конституционно управление. Но преспанският владика не обръща внимание на всичко това и руши всичко, което би допринесло за доброто на нашите съграждани. Той **затваря** училищата и **преследва** гражданите, които са против тази негова дейност. Ако великата църква, която знае всичко, не го уволни, народът на тази епархия ще **премине към католицизма** или **ще се потурчи**, защото робството на преспанския владика е непоносимо, както и това на серския Манасий" (гръцки вестник „Народен приятел", № 419, 25 септември 1846 г.).

От тези малко на брой и кратки примери става съвсем ясно, че злощастният ни народ страда ежедневно много. Поради това той много често се оплаква на патриаршията и моли да бъде освободен от непростимите беззакония, нечовечността, злоупотребите и неблагочестието на владиците от всичките български епархии, без да знае системата от тайни споразумения между тези владици и споменатите по-горе чиновници на патриаршията. Затова тя не само отхвърляше и сега отхвърля предложенията на народа, но и го обвинява в непослушание. За да бъде по-спокойна, тя арестува по-знатните, като ги праща на заточение или пък осъжда с още по-тежки присъди. Едни биват **отравяни**, какъвто беше случаят с *Дионисий Казански* (Котленски), други **изпраща** на заточение, както постъпи с Неофит, трети клевети, че замислят нещо лошо, както се случи с хаджи *Иларион Стоянович* от Елена. Учителите из провинцията обявява за безнравствени и безбожници.

Това е общо оръжие на злите и порочните люде, което те насочват срещу доблестните мъже. По този начин Патриаршията се опитва да се освободи от онези, които могат да бъдат полезни на духовните и нравствените потребности на нашия народ. Така народът из епархиите страда много тежко от тези ужасни и най-разнообразни преследвания на патриаршията и техните архиереи.

По време на **тазгодишната обиколка на султана** хората навсякъде слушаха речите на министъра Решид паша за законност, за равноправие и справедливост без разлика на народност. Тогава и нашите сънародници предадоха на султана прошение, с което го молеха да им **бъдат изпратени за владици българи**, като се уреди и въпросът с тяхната заплата. Защото не съществува никаква заповед за това, та владиците **искат и получават** толкова, колкото им позволява тяхната алчност. За него знаеше и генерал Грамбер, който бе изпратен от цар Николай да поздрави султана. Копие от същото прошение бе връчено на Грамбер.

Цариградската патриаршия, като узна за това общо движение на народа, се смути много и **за да предвари султанската заповед за разследване** на нейната и на архиереите им система на управление, побърза да **премести някои от владиците**, като назначи на тяхното място други от същата пасмина. Уволни само Търновския владика, на мястото на когото назначи бившия серски архиерей Атанасий. Той, както посочихме по-горе, сам се хвърли в един кладенец и така се отърва от света и светът

от него. Християните от Търновската епархия, като научиха за неговото назначаване, **протестираха** пред самия султан и искаха настоятелно съгласно прошението си **за владика свой сънародник**. По този повод Патриаршията по най-безсрамен начин съчини и съобщи на Портата една клевета, че уж българите мислели да въстанат против турската власт, но понеже владиците-гърци са верни на султана, се страхуват и поради това искат за архиереи **свои** сънародници. С тази измислена от фанариотското духовенство клевета Патриаршията искаше, от една страна, да сплаши народа, за да не смее друг път да се оплаква пред властта срещу назначаваните архиереи, и, от друга – да **унизи** първенците на нашия народ и да **заздрави** още повече своята абсолютна власт.

Тази фанариотска клевета срещу нашия народ бе подкрепена и от някои хора и особено от онези, които имаха облаги и интереси от действията на фанариотските архиереи. Такива са пашите, банкерите фанариоти...

Турското правителство, като слушаше да се говори същото нещо и от други, започва да вярва и затова се видя принудено да повиши управителя на Търново в степен паша и да изпрати при него многобройна редовна войска под предлог да поддържа реда и потуши въстанието, което се очаквало да избухне наскоро. Тази войска нанесе безброй обиди и оскърбления на гражданите. Като отминавам много събития, ще съобщя само, че бяха убити трима невинни граждани и бяха **потурчени** насила на самия байрам **седем** християнки момичета. Ето и имената на момичетата и тези на турците:

Ана от с. Ковanлък, която бе потурчена от някой си хаджи Хасан ефенди.

Василка от Търново, потурчена от търновския войвода, който бе назначен за паша, който от своя страна я предаде на един от слугите си.

Велика от Търново, потурчена от субашията на пашата.

Иванка, потурчена от един юзбашия от редовната войска. Тази мома бе дъщеря на поп Андрей от с. Буийндол.

Катерина бе потурчена от някой си Тахир бей.

Рада, потурчена от ковчежника Мустан ага.

Стояна, потурчена от един слуга на тамошния паша.

Във Видин беше изпратена Хюсеин паша, който трябваше да бъде готов за потушаване на въстанието. От всичко това пострада нашият народ, защото поиска да си има свои религиозни водачи, еднонародни и едноезични, както това се изисква от самата църква и каквито имат народите по земята.

Като видяха всичкото това нашите сънародници и като **не се надяваха** вече на никакво подобрение на собствената си съдба, сметнаха, че е пò за предпочитане и по-сигурно да **потърсят покровителството на папата**, като обещаваха да преминат и към западноримската вяра.

Това схващане досега бе подкрепено от 6 свещеници и техните енории и от мнозина първенци. До **папа Пий IX** бе изпратено **писмо**, което разясняваше въпроса. Тази постъпка засили още повече тайната пропаганда сред нашите сънародници. Неин главатар бе **католическият** епископ в **Букурещ**, който много **често** започна да обикаля **българските** земи. Друга група пък смята, че католицизмът не осигурява спокойно бъдеще на българите, и се **насочиха** към **мюсюлманството**, което е

господствуваща религия в турското царство и която религия като приемат, им отваря вратите към политическите права в държавата. По този начин се освобождават завинаги от тежките притеснения на патриаршията и владиците, които нашите сънародници понасят толкова векове и бог знае колко още ще понасят, сковани с този железен ярем на шията. Тези мисли се разгласяват навсякъде почти явно и служат за съблазън за малодушните. Поради гръцкото фанариотско духовенство такива неща се зародиха и развиха сред горката наша България.

На това трябва да се обърне сериозно внимание, защото е много опасно да не би тези идеи да се разпространят сред целия народ и тогава един бог знае докъде може да стигне и това зло. И макар да не получат реализация изцяло тези мисли, пак ще останат дълбоки следи и ще засилят охлаждането към народната ни и бащина вяра и ще развратят още повече сърцата. А това нас наистина много ни интересува. Особено сега, когато турското правителство се показва индиферентно и толерантно към вярата, подхранва тези мисли на населението и го укрепва в това. Това то прави, защото в действителност е съгласно с духа на днешната политика на Портата.

Сигурно такива и подобни злини и отчаяния и по-рано са принудили **хиляди български семейства** да **прегърнат** било **католицизма**, било **исляма**. Затова не е никак невероятно да се случи същото и през този век, защото, види се, интересът към религията и уважението към нея са много намалели. Тази зараза вмъкнаха сред нас препоръчаните от владиците гръцки учители, които бяха назначени из българските епархии.

Цялата тяхна мъдрост се ограничаваше в четирите части на граматиката и с превода на малки откъси от старогръцките автори. Но безнравствеността и **развратът**, който те въведоха, са наистина нетърпими. Но беше ли възможно юноши, по произход и възпитание еднакви с това на владиците, да станат добри преподаватели и възпитатели на българската младеж? Достатъчен е примерът на пловдивския учител, някой си *Цукалас*, който бе препоръчан и избран от самата Патриаршия. Със своя скандален живот и клеветничеството си този човек **смути съвестта** на народа. Освен това **Цукалас** правеше опит да **развращава** нравите на младежите, които обучаваше.

Пловдивчани, за които той бе станал непоносим, с мъка се отърваха от него. Но и като напусна Пловдив, този човек не престана да клевети нашия народ. Гръцките вестници и най-вече тези, които излизат в Цариград и Смирна, се пълнят със статии, писани от **Цукалас** против българите и българските учени. На това безобразие достойно отговори нашият (българският) вестник, като доказа, че този **мръсник** грък напълно съзнателно се опитва чрез клевети да компрометира нашите учени и по този начин да охули и народа ни.

Друг такъв пример е учителят от **Свищов Емануил Васкидис**. Със своите действия този човек направи така, че народът **не иска да види** и прост грък в своя град. В продължение на 20 г. Васкидис **не се занимаваше** с нищо друго, **освен да смущава и обърква** мислите на гражданите, да ги **клевети пред владиката** и пред управителя, да развращава невинната ни младеж, да внушава отвращение към религията, отричане на народността и презрение към нашия език и нашия произход. Преди известно време по-образованите направиха опит да се освободят от този порочен човек или

най-малкото да ограничат неговата дейност, но не успяха, защото той бе под закрилата на изгонения вече архиерей Неофит. Накрая действията на Васкидис се превърнаха **в скандал за града** и народът бе принуден да **се оплаче** на видинския паша, но за съжаление въпросът все още **не е** решен. Затова и досега народът ни страда от този лош демон на гръцките учители.

Тук ще приложа, за да стане известно на целия наш народ **прошението**, което тогава беше подадено до султан **Абдул Меджид на 27 май 1846 г.** в Русе и което бе преведено на турски език от г-н Г. Петров, таен съветник на сръбския княз Александър Карагеорги, който бе дошъл да поздрави султана.

„Царю,

Дано всеблагият и всемогъщ бог Ви надари с дълголетие и безсмъртна слава Вас, най-справедливия и най-милостивия наш баща и цар султан Абдул Меджид, амин!

Милостта, с която Ваше Величество щедро дарява всичките верни поданици, вървейки по стъпките и благородните намерения на нашия любим и уважаван самодържец султан Махмуд и Ваш баща (дано справедливият съдия и бог да въдвори душата му в рая), смелостта, която изяви с толкова много хатишерифи и особено с този от **18 февруари 1846 или 4 ревюлеверя 1262 г.**, дава сили на всеки верен поданик да се яви **свободно** и да **изкаже** страданията си, болките си и всичко, което той смята за полезно за напредъка и подобрението на верните поданици от цялото царство на Ваше Величество. Това окуражи и нас, покорните и верните Ваши поданици, да се представим пред Вас и Ви принесем най-дълбоката благодарност от страна на целия ни народ за безбройните ежедневни Ваши грижи към нас, както и благопожеланията ни за здраве, дълговечност и слава на Ваше Величество и за заздравяване на силното Ви царство.

При това осмеляваме се да предоставим на Вашата постоянна благоразумна и бащинска за нас грижа уреждането на многобройните нередности, злоупотреби и грабежи, които вършат владиците из епархиите на силното Ви царство и особено в България, та горещо молим за следното:

1. Да се определи точно **годишната заплата на владиците** и **броят на техните слуги**, защото, докато всичките Ви министри и чиновници имат определени заплати и определен брой слуги, владиците искат и получават без съвест, колкото могат, като за това си служат с всякакъв вид престъпления. В тази своя дейност те се опират на получения от Ваше **Величество ферман**, но никога **нито го показват**, нито го прочитат пред народа, за да научим при какви условия биват изпращани тези владици при нас. Те употребяват като средство за заплашване името на нашето правителство и на уважавания ни монарх и без всякакъв страх вършат най-невероятни закононарушения, неправди и грабежи. Много пъти **те вземат** от бедняците и най-необходимите им **домашни съдове**, което не се върши и от жестоките разбойници. Като идват при нас, владиците водят със **себе си цяла свита от безсрамни и безнравствени слуги**, които вършат всякакви безобразия, псуват народа, отнасят се жестоко с нашите

свещеници. Става така, че и най-нищожният слуга на владиката е един малък архиерей в митрополията, който е по-лош и от титулярния владика. При обикаляне из епархията от тези разбойници страдат и селяните, и свещениците.

2. Понеже **владиците** биват назначавани за доброто на народа, а народът **не се ражда**, за да им робува и да ги **храни** без взаимна услуга, трябва да бъдат избирани от народа и само утвърждаването да става от надлежното място. Защото никой друг не може да познава религиозните интереси на верните поданици на Ваше Величество освен самите поданици, които, трябва да плащат толкова разноски и дългове, ще потърсят за владика мъж уважаван, добродетелен и достоен да заеме архиерейския сан. А изпращаните ни от патриаршията **владици**, по-голямата част от тях, да не кажем всичките, са **неизвестни, невежи, безнравствени, неблагочестиви, лице-мерци** и мислят само за забогатяване, а не и за лошите последствия. Това ние научихме от многото и безобразни неща, които са известни и на Вашето правителство от преди много години.

3. Всичките народи имат за **свещеници и архиереи еднoплеменни и едно-езични** на тях лица. Например арменците, католиците, евреите и самите гърци и само нашият народ **е лишен** от това право, защото патриаршията от известно време и особено откакто не й се удаде да упражни произвол и влияние върху княжествата Молдо-Влахия, Сърбия и върху кралство Гърция, оттогава **системно изпраща** при нашия народ за **архиереи чужденци**, другородци, другоезични и което е най-лошото, владици, които принадлежат към друга държава. Така например **Нишкият** е родом от о-в Андрос. От Андрос са също **Струмишкият** и Ловчанският. **Кюстендилският** владика е от о-в Сифнос и още много други... Ваше Величество, тези хора-чужденци **не се интересуват** от паството си, което Ваше Величество им поверява, за да управляват. Те се грижат само за личния си интерес и пренебрегват интересите на народа.

Здравият разум и гласът на събитията съгласно добрите желания на Ваше Величество **изискват да се** избират и **назначават владици от нашия народ**. Такива владици, които са свързани с народа ни чрез кръвта, сродени с езика и произхода, ще се грижат за преуспяването и оправянето на повереното им паство, което ще бъде в съгласие с всекидневните Ви високи заповеди и желанията и добрите намерения на Ваше Величество. И това ще бъде гаранция за искрената им преданост и уважение към правителството на Ваше Величество.

4. Да се **издаде заповед**, чрез която да се **забрани** на владиците да **товарят** народа ни **с огромни дългове**, каквото той не познава, и да не го заставят да плаща ежегодно големи лихви на така наречените дворцови бонове.

Ние, Ваше Величество, мислим, че тези чужди архиереи, за да получат архиерейска епархия, обещават да плащат ежегодно по много хиляди грошове, но ние не знаем на кого. С такива лоши постъпки и зли намерения се настаняват на архиерейските тронове, които тези хора изцапаха и опозориха с несправедливите си дела. А нашите **първенци** и **чорбаджии**, които се възпротивиха и поискаха да им бъде обяснено защо се вземат такива големи дългове, като сметнаха, че това ограничава техните свободи, архиереите **обвиниха** пред властта и те **получиха** много тежки наказания: парични глоби, многогодишен арест, заточения в

далечни страни. Много често владиците **увличат** в съдействие и **местните власти**, съчиняват фалшиви документи и събират под тях подписите на народа било с подкуп, било със заплаха или с измама. По този начин нещастният ни народ, най-верният, най-мирният и най-трудолюбивият от всички народи в царството на Ваше Величество, мълчаливо търпи непоносими злини, без да смее да отвори сърцето си пред любимия си монарх, за да покаже раните си, от страх да не го последва нещо по-лошо, както е ставало винаги досега.

5. Ваше Величество, молим най-горещо в бъдеще да не обръщате внимание на това, което казва Патриаршията, именно че **не можела** да назначи за владици на българите българи, защото към тях нямала доверие. Има право! Но нека ни посочи поне един българин владика, че е такъв, каквито ние представихме, че са назначаваните от патриарха гърци. Ако не ни пречеше нашето лично достойнство, ние бихме посочили безброй примери на гърци-архиереи, които и преди, и сега показаха в действителност какво е било отношението им към народа и към самото правителство.

Много често Патриаршията несправедливо говори, че нашият народ се е **изродил** вече и че между него **не могат да се намерят мъже**, достойни за такава една служба. Това е много странно, Ваше Величество, защото как **по-рано** от нашия народ ставаха и **епископи**, и **митрополити**, и **патриарси** и как сега не може да се намери нито един достоен да заеме този пост. Тези оправдания на Патриаршията са неоснователни. Но тя намира достойни архиереи от о-в Андрос, от о-в Сифнос и от други места от чужбина, които архиереи са врагове на нашия народ и на самото царство. Тези именно глупави предлози и назначаването на такива лица твърде много компрометират пред Ваше Величество Цариградската гръцка патриаршия.

6. Всеки път, когато нашият народ е предлагал на Патриаршията да **ръкоположи** за владика **българин**, тя не само че не е искала да помисли по този въпрос, но и предложеният кандидат е характеризирала като смутител на реда. Въпреки че, Ваше Величество, смутители се оказаха преди години във всички части на силното Ви царство само онези, които при подобни смутове не губят, а печелят. Такива са и ще бъдат всичките гореспоменати чужденци без родина и огнище, а не тези, които си останаха в постоянното жилище, добиха собствен недвижим имот, уредиха живота си, свързаха различни отношения с народа ни, с правителството ни и самото царство. Такива са нашите еднoплеменни и едноезични архиереи, защото в напредъка и в нравственото издигане на народа ни или, по-добре да се каже, на тяхното паство се намира тясно свързано и тяхното щастие. Само те искрено се интересуват от силното царство на Ваше Величество, защото всяко обществено вълнение е опасно и за самите тях.

Следователно само те единствено са полезни да управляват Вашите покорни, поверени на тях поданици, като ги упътват и със слово, и със своето благочестиво и доблестно поведение към бога, към полагаемата вярност и покорност пред своя владетел и към братска любов, за да се върви и спокойно по пътя на спасението.

Ние, покорните и верните поданици на Ваше Величество, представяме това на Вашата бащинска доброта, като молим горещо да изпълните всичко това изцяло, за да се изкоренят за в бъдеще толкова

многото причини за негодуване и самата несправедливост. Всеблагият и всемогъщ бог да благослови и ощастливи всичките Ви благородни намерения, да Ви надари с дълговечен, славен и щастлив живот и да подчини под Вашите крака всеки враг и неприятел.

На нашия миролюбив, милостив и силен самодържец султан Абдул Меджид покорни слуги и верни поданици."

Като научи с помощта на своите шпиони, че това прошение е предадено на самия султан от страна на целия ни народ и със знанието на самия генерал Грамбер, Патриаршията се смути, но благодарение на интригите, коварството и помощта на своите силни приятели в турското правителство успя да направи така, че прошението да остане без всякакво последствие.

3. БЪЛГАРИТЕ В БЕСАРАБИЯ, ПРЕСЕЛВАНЕТО НА СЛИВЕНЦИ И УЧАСТИЕТО НА Д-Р МИРКОВИЧ В ЖИВОТА НА ЗАСЕЛНИЦИТЕ

3.1. ПРЕСЕЛЕНИЕ И ОРГАНИЗИРАНЕ (1752–1857 г.)

В: *Дякович*, Владимир Иванов. Българите в Бесарабия. София: Държ. печ., 1930, с. 1–5.

Българите в Бесарабия населяват южната нейна част, която е позната в историята под името Onglum (Oglum, Ογγλος, Ογκλος)[363]. След време пък, когато тази област биде окупирана от ногайските татари (1560 г.), тя биде назована от тях **Буджак**, което име носи и до сега. Нейните граници са: на запад – р. Прут; на юг – р. Дунав (срещу Добруджа); на югоизток Черното море; на изток – р. Днестър; на север – Горният Троянов окоп от гр. Льово на р. Прут до вливането на р. Ботна в р. Днестър, южно от гр. Бендер.

Тук, в Онгъла заседава към края VII столетие прабългарската дружина на Аспарух, минава Дунав (679 г.), завладява Скитиоя (Добруджа) и Долна Мизия и основава Българската държава на Балканския полуостров.

Българите в Бесарабия не са от това време. Те са бежанци от Турско. Преселването им почва от половината на XVIII столетие (1752 г.) почти едновременно с изселването от Онгъла на татарите, което завършва към 1812 год., когато по **Букурещкия мир** на **1812 г.** Турция отстъпва на Русия цяла Бесарабия до Прут и Дунав, а татарите от Онгъла и турците от Бендер, Акерман, Измаил и Килия се изселиха в Крим и Турция.

През течението на всички руско-турски войни от XVIII и XIX стол., като почнем от онази на 1769–1774 год. и завършим със Севастополската 1853–1856 г., подир руските войски са последвали десетки и стотини хиляди българи – бежанци от Добруджа, Мизия, Тракия, Македония и дори Мала-Азия.

От тях едни са се пръснали по Сърбия и Австро-Унгария, други са се спрели във Влашко и Молдова, гдето са увеличили населението на градовете (Крайова, Питещи, Букурещ, Гюргево, Фокшан, Браила, Галац, Бузъу и др.) или са образували нови селища (Александрия, Беряска–Плоещ и др.).

Мнозинството, обаче се заселва в Южна Русия (губернията – Черниговска, Херсонска, Таврическа, и най-вече в Бесарабия). От тия последните едни се настаняват в и около градовете Бендер, Кишенев, Льово, а мнозинството – в татарския Буджак.

Заселват се бесарабските българи не във влашки или руски селища, а или в напуснатите татарски села или си основават нови колонии. Затова имената на техните села са или на онези на напустнатите татарски, или на селата в Турция, откъдето са се изселили, или пък са нови.

След Севастополската война (когато е станало последното масово изселване в Русия на повече от 100 000 българи) само отделни лица и домочадия емигрират дори и през течение на Освободителната война от 1877–78 г., след оттеглянето на Гурковия авангарден отряд на север от Балкана, подир боя при Стара-Загора на 19.VII.1877 г.

363) Onglum или Oglum по мнението на едни историци произлиза от славянската дума Ъгъл, която значи ъгъл (l'Angle, а се чете Ongle); по мнението на други – от прабългарската дума Оглос или Олгос, която означава заградено или защитено място (по турски Алгъ). Татарското име Буджак също значи ъгъл (Angle).

Според данните на руската официална статистика, при преброяването населението в Южна Русия на **1897 г.**, **българи** в този край е имало:

в Бесарабия – 103,225 д.;
в Херсонската губерния – 25,687 д.,
в Таврическата – 41,260 д., всичко 170,170 д.

Според данните пък **1910 г.** в Бесарабия българското население е било 200,316 д., т. е. в течение на 13 години е нарастнало с 97,091 д.

Съответният брой на българите в Херсонската губерния ще бъде приблизително 44,320 д., а в Таврическата – 71,194 д.

Всичко, следователно, през 1910 г. българи в Южна Русия е имало около **315,830 д.**

Като вземем пред вид пропорционалния ръст за 18 години, от 1910 до 1928 г., заключаваме, че днес в споменатите 3 области живеят около 517,513 д. българи, от които в Херсонската губерния 70,132 д., в Таврическата 112,641 д., а само в Бесарабия 333,750 д.

Това население обитава само чисто българските колонии, които в Херсонската губерния са 7, в Таврическата 45, а в Бесарабия 72, всичко 124.

Ако вземем във внимание още многобройните български колиби (кашли) в споменатите губернии, а също и българите в градовете и из влашките и руски села, то техния брой е над 530,000 д., а само в Бесарабия е към 350,000 души.

3.2. БЪЛГАРСКИТЕ КОЛОНИИ В БЕСАРАБИЯ

В: *Дякович*, Владимир Иванов. Българите в Бесарабия.
София: Държ. печ., 1930, с. 9–14.

До 1820 г. българите, преселени в Огъла, са водили чергарски живот, скитайки от място на място по пустия Буджак, който е бил един вид военен лагер. Затвърденото им настаняване започва от времето, когато е било уредено специално „попечителство" над колониите и за негов ръководител е бил назначен генерала Иван Никитич **Инзов**. По предложението на тогова последния, **Император Александър I** издава на **29.XII. 1819 г.** указ, с който се уреждат началата на поселението. Този указ, състоящ се от 2 части с по 16 точки, написан на пергамент, подписан от министра графа Кочубей и подпечатан с печата на Александър I, е бил предаден на колонистите от специален пратеник майор Малевински.

Тази „Царска грамота", както я назоваха колонистите, е била сложена в олтаря на Болградската катедрала „Св. Преображение", като неприкосновена светиня. Главните наредби на тая грамота са:

1) свобода на вероизповеданията, сдруженията и занятията,
2) освобождение от данъци и всякакви тегоби за 7 години,
3) освобождение от военна тегоба и гражданска служба, освен при доброволно съгласие,
4) безмитен внос на имоти и предмети за обзавеждане,
5) на всяко домочадие се дават безплатно 60 десетини (1 дес. = около 10 дек.) земя,
6) свободно закупуване на земя, освен дадената безплатно,

7) ползуване от правителствените земи срещу 20 пари годишно за десетина,

8) безакцизна търговия с вино и ракия,

9) отпущане заимообразно пари за обзавеждане при изплащане в течение 10 години подир изтичането на лготните[364] 7 години,

10) след изтичането на 7-те лготни години, плаща се данък 10 влашки гроша за семейство, емляк[365] и други даждия[366], в полза на общинските учреждения,

11) отстъпената 60 дес. земя минава във вечно потомствено владение, без право на отчуждаване, като бедните биват наследявани от най-близките безимотни роднини,

12) братя и роднини се разделят само с разрешение на властта.

Като пояснения и допълнения на Грамотата са били издадени и специални постановления за колониите, преведени на български и ромънски езици (Постановления за българските колонии в Бесарабия, Statutele colonilor bulgare din Bassarabia) и раздадени на населението, за да им служат за ръководство; те са имали силата на закон.

Огъла е бил разделен **на 4 окръга**:

Измаилски, с център гр. Болград,
Кахуло-Прутски – с. Хаджи-Абдула,
Долно-Буджашки – с. Българска-Ивановка,
Горно-Буджашки – гр. Комрат.

Над всички 4 окръга е стоял един, назначаван и плащан от правителството, управител, със седалище в гр. Болград, а всеки окръг отделно се е управлявал от изборни и плащани от колониите старшини и 4 съветници (2 заседатели и 2 кандидати-заместници); всяка пък отделна колония (община) си имала свой изборни Кмет и 4 съветници (двама заседатели и двама кандидати-заместници). Старшините се избирали на всеки три години, а кметовете на всеки две години.

През течение на попечителството под управлението на **генерала Ив. Н. Инзов (1818–1845 г.)** българските колонии са били току-речи напълно уредени: земите измерени и разпределени, а селата планирани и застроени, като във всяко от тях са били въздигнати църква, училище, общинско управление, общински хамбар за резервни храни, селски дюкян – кръчма; направят се мостове, чушми, кладенци, мелници; прокарват се шосета и междуселски пътища.

Всеки е бил длъжен да си построи жилището по определения план и да го огради с дувар от камък и чамур.

Всяко домочадие е било длъжно да внася в общинския хамбар определено количество зърно, и при всяка нова реколта старото се заменяло с ново, като се продавало и събраната сума се внасяла в Одеската търговска банка, а по-после в Болградската колониална, и служила за откупуване земи от помещиците за малоимотните и за други обществени нужди.

364) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Лготни (рус.: *льготны*) – освободени от данъци

365) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Емляк (остар.) – недвижим имот; данък върху недвижим имот.

366) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Даждия (остар.) – данък, данъци

Както на църквите, тъй и на училищата се определяло земи за издръжката им.

Селският дюкян – кръчма, който служел и за странноприемница, е бил единствен в село; приходите от него отивали за издръжка на училището.

В течение на казаното време в безлесния Буджак са възникнали плантации от черници, ясени, елхи, акации и пр.; засадени били почти от всяко домочадие лозя, зеленчукови и фруктови градини. Наред с това подобрени били породите на овцете, конете, домашния добитък, птиците, пчелите и пр.

Училищата бързо нарастват – на 1847 год. те са вече 83 мъжки и смесени, 1 мъжко землемерно и друго девическо – домакинско в Болград.

Централната колония в Болград („Болгар-город" = Български град), също основана на 1820 год., бързо приема вид на културен център.

Освен основните 2 и споменатите 2 класни училища, в него се въздига най-големия в Южна Русия храм „Св. Преображение", изящна катедрала, по стила на Исакиевската в Петроград. Този храм е със същото значение като онзи на Александър Невски в София – храм-паметник, символ на „Преображение" и „Освобождение" от турско-гръцкото иго, израз на благодарност към Русия за основаване на „Новая Болгарія", гдето намираха прибежище прокудените чада на българското Отечество.

Като специален пък израз на благодарност към своя благодетел **генерала Ив. Инзов**, бесарабските българи му въздигат на гробищата изящен, в **римски стил храм-мавзолей**, в който и погребват костите му подир неговата смърт в Одеса, **на 27 май 1845 год.**

Край езерото **Ялпух**[367], на чийто северен бряг е разположен града Болград, се протака обширен, планиран, с надлежните постройки, извори и фонтани парк, а от двете негови страни, пак край езерото, се засаждат градини, лозя и плантации по цялото протежение на езерото Ялпух.

Тъй, когато прокудените из родните си огнища българи навлязоха в чуждия и пуст татарски Буджак, пред взора им се простря на шир и длъж една обширна, безлесна и безводна степ, обрасла с гъсти, високи бурени и търнаци, над които се виели ята орли и гарвани.

Зиме глутници вълци виели по всички посоки на широката степ, а лете над нея лягала тежка, задушна и нагорещена от южното слънце атмосфера, напоена от смрад и маларични изпарения, що многобройните плесенясали блата от разливите на реките и езерата в крайнините на Огъла разнасяли навред. Дневна жабна музика огласяла простора, а през тихите лунни нощи орляци бухали из пустите татарски колиби бухукали своите проклятия…

И бежанците, като преглътнали сълзите и затаили в дъното на душите си тъгата за родните райски балкани, запретнали ръкави, прекръстили се и се заловили за работа – упорита, безспирна, денонощна. Пламват бурените и търнаците, та цели месеци от Добруджа и Влашко се любували през нощите на сяйналото буджашко поле…

367) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Езерото Ялпуг е крайречно лиманно езеро в областта Буджак, в югозападната част на Одеска област в Украйна, разположено покрай левия бряг на река Дунав.

Така говорят преданията. И пустият татарски Буджак се обръща в житница, възникват благоустроени села, изсушават се блатата и поникват разкошни лозя, ниви, плантации, градини.

Един от навремените писатели в своите описания на българските колонии, дава следната обща преценка на туй, що е бил Буджакът преди и след заселването в него на българите:

„В новоруските губернии и Бесарабската област в течението на изтеклото полустолетие се настани и щастливо живее доста многобройно семейство от Българския народ, което с преселването си зае най-пустите степи и долища, като през течение на туй време ги обърна в най-цветящи и благоустроени земеделски стопанства. Братски приети, снабдени със земи и сгодности, поощрени с права и привилегии, българите представляват днес едно от най-утешителните в нашето отечество зрелища. Така се създаде и постепенно **затвърди в** Бесарабия „Нова България".

Трябва тук да отбележим, че парични пособия, каквито са се отпущали на по-предишните преселенци в Русия, на българите не са давани (А. Скальковскій[368], стр. 30).

Следователно тази Нова България, възникнала преди повече от едно столетие в пустия Буджак, който до тогава принадлежеше на Турция, е създадена изключително от мазолестите ръце на бесарабските българи и на никой друг.

В това общо положение русите предадоха на ромъните южната част на Българска Бесарабия на 1857 год.

3.3. БЪЛГАРСКА БЕСАРАБИЯ В РОМЪНСКО ВРЕМЕ (1857–1878 г.)

В: *Дякович*, Владимир Иванов. Българите в Бесарабия. София: Държ. печ., 1930, с. 15–25, 28–35.

Въз основа на Парижкия трактат от **4.III.1856 г.**, Русия отстъпи на княжеството Молдова 40 колонии заедно с централната, **гр. Болград**. Това стана на 4 февруарий 1857 г., когато в гр. Яш князът на Молдова, или както се титулуваше, каймакамът *Т. И. Балш издаде прокламация* към населението на присъединената част от Бесарабия, която се назова „Ромънска", за различие от останалата – „Руска". В тази прокламация се казва:

„Молдавският народ Ви приема, любезни съотечественици, всички като свои братя и от една вяра; вие за напред ще бъдете участници в неговата съдба. Молдавското правителство не само, че не ще ви *нанесе никакво накърняване на правата, от които сте се*

368) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Аполон Александрович Скалковски /Аполлон Александрович Саклььковский, на полски: Apollo Skalkowski/ (1808–1898) – руски и украински историк, статистик, икономист, етнограф и публицист. Цитираното произведение е: *Болгарские* колонии в Бесарабии и Новороссийкой крае. Статистический очерк. Одесса: тип. Т. Неймана и К, 1848.

> *радвали досега под Императорското руско правителство, но ще си вмени в дълг да запази привилегиите и правата, що имате придобити*, и да ви направи участници в онези благодеяния, които установленията на княжеството могат да Ви обезпечат… *Следвайте прочее с увереност вашите обикновени занятия…*"

Наскоро каймакамът Балш почина и негов заместник стана *княз Николай Конаки–Богориди*. Българите заблагоразсъдиха да изпратят до новия каймакам депутация, за да моли формално утвърждаване Царската грамота от 29.XII.1819 год.

Княз Богориди уважи тази молба и издава специален *хрисовул от 6 юний 1858 год.*, с който се утвърждават правата и привилегиите на колонистите. В него се казва:

> „Въз основа на рапорта от Съвета под № 2207, с който ми се поиска да одобря издаването на искания хрисовул и предвид, че споменатата прокламация, издадена от правителството във времето на присъединението тая нова територия към Молдова, българите-колонисти трябва да се ползуват с всичките права и привилегии, що им са били дадени от Императорското руско правителство, аз намерих за уважително едно такова предложение и затова *заповядвам* на всички, до които се отнася това, да знаят, *че правата и привилегиите на българите-колонисти* от новата Молдовска територия, осветени с грамотата на руското правителство **от 12.III.1820 год.** (датата на Царската грамота, в която е съдържанието на Императорския указ от 29.XII.1819 год. Б. н.), от която колонистите пазят заверен препис, който ми се представи с горе-поменатия рапорт на съвета, *да бъдат съблюдавани и да действуват с всичката си сила*, за която цел държавният секретар ще нареди да се напечати на ромънски език както казаната грамота точно по заверения препис, що се пази от колонистите, тъй също и колониалните постановления, които се намират в XII том от сборника на руските закони – да служат на българските общини както до сега, без каквито и да е отклонения".
>
> – „Настоящият хрисовул, приподписан от Държавния секретар, се издаде днес на 6 юний 1858 год. в гр. Яш. *Николай Конаки – Богориди*. Приподписали: Държавен секретар, *Янко Н. Кантакузен*; за директора на секретариата, *Янко Антониади Спатар*; за шеф на отделението, Довидел".

Подир двата отбелязани акта – прокламацията на Балш и Хрисовула на Богориди – последва *Хрисовулът от 10 юний 1858 год. за откриването на* **българската гимназия в гр. Болград.**

Това ***първо българско средно учебно заведение* след възраждането** на Българския народ през епохата на турско-гръцкото робство, изиграло важна роля в това възраждане, е замислено още в руско време.

В молбата, поднесена на княза Н. К. Богориди от специална депутация на българските колонисти, се казва:

> „Мисълта за подобно общо образователно заведение, поради вървежа на работите по нашето колонизиране, не можа да се прояви по-рано.

Тя възникна и се разви едва преди началото на изтеклата война. Руското правителство удобри нашата замисъл и обеща за нейното осъществяване своята подкрепа: но *началото на войната и неизвестността на нейния ход побъркаха на нашите начинания.* Сега, когато са отстранени всичките препятствия, които ни спъваха към достигането на много-желаната цел, ние, долуподписаните колонисти от двата Измаилски окръга по общо единодушно съгласие, желаем да се учреди в първенствуващата колония Болград отдавна желаното училище, *в което науките да се преподават на български език*, а така също да се преподава и господствуващия молдовски език…

За издръжка на цитираното училище ние определяме завинаги приходите от отдаваните под аренда: риболовства в колониалните езера, двата плавателни моста и петте полски ханища."

Върху тази молба княз Н. К. Богориди слага резолюцията, на 26.III.1858 год. в Яш:

„Препоръчвам настоящето на Департамента по църковните имоти и на народното просвещение *за незабавно туряне в действие предложението, изложено в него, в пълния му обем.*"

И последва хрисовулът, чийто съществени положения са:

1. *Народното училище в Болград* ще се издържа от общите доходи на Болградската община и на останалите 39 общини в Бесарабия, присъединени към Молдова, известни до сега под името „колонистки села".

Споменават се отбелязаните по-горе имоти (§ 1, чл. 1).

2. *Приходите от имотите ще прибира* „инспекционният комитет на Болградското народно училище". (§ 1, чл. 3).

3. „Училището ще *бъде достъпно за всеки колонист, беден и богат, а също и за всеки чужденец"* (чл. 4).

4. „*Всички предмети в това училище ще се преподават на български и на ромънски езици* и на тях ще се обясняват чуждите езици.

А в началните училища, които се откриват *във всичките колонии, преподаването ще става* на ромънски език в онези села, в които мнозинството от населението е молдованско; *а в ония села, гдето мнозинството от населението е българско – на български език*, при това обаче условие, че изучаването в тия последните не ромънски език да бъде задължително (§ 1, чл. 6).

5. *Курсът на училището е 7 годишен* с 2 отдела – долен от 3 години и горен от 4 (§ 2, чл. 1).

6. Завършилите долния отдел имат право на учителски и писарски места в колониите, *а завършилите горния отдел, „получават свидетелства, утвърждавани от Министерството за завършен курс на колежните науки и ще имат права, които се дават от училищния устав по общите правила на княжеството*, (от училищните наредби за ограждане публичното право на държавата – § 2, чл. 2 и 3).

7. *Управлението на това училище ще се повери на трима настоятели*, избрани с мнозинството на гласовете из средата на първенците-колонисти, които заедно с директора на училището и

под председателството на *управляващия колониите* ще съставляват *инспекционния комитет* (§ 3, чл. 1).

8. *Бюджетът* се съставя от инспекционния комитет и се утвърдява от Министерството (§ 3, чл. 5–6).

9. Излишека може да се употреби за подпомагане бедни ученици във вид на пособия или като се открие *за тях пансион* (интернат – чл. 7).

10. *Инспекционният комитет има право да предлага на Министерството всичките професори*, и то, ако ги намери с потребните качества, утвърждава окончателно тяхното назначение (§ 3, чл. 12).

11. „*Правата и длъжностите на професорите* ще бъдат същите, които са предвидени в гл. II на училищния устав (общ за цялото княжество), с измененията, що изисква настоящият устав, а именно *относително назначаването им на длъжност* и *относително познаването на езика*" (§ 9, чл. 1).

12. Инспекционният комитет заедно с професорите има право да предлага нови правила относително *преподаването и дисциплината* (§ 9, чл. 2).

13. *Броят на учениците е неограничен* (§ 10, чл. 1).

14. В I или кой да е друг клас учениците се приемат с изпит, с изключение на завършилите с успех началните училища в колониите (§ 10, чл. 3).

15. Завършилите долния отдел имат право за учители в ланкастерските училища[369], а ония от горния отдел – за такива и в самото централно училище, както и *права за постъпване на гражданска и военна служба* (§ 11, чл. 2–4).

Накрая хрисовулът гласи:

„Издаден в столицата Яш, на 1858 г., месец юний, 10 ден.

(Подписали): *Никола Конаки Богориди*.

(Приподписал):

министър и стат–секретар *Княз Димитър Кантакузен*;

директор на министерството *Георги Дулческо Ага*;

началник на отделението, *Георги Младенов*.

Отделение I на Министерството на църковните дела и на народното просвещение, № 4726. Яш 1858 г. юний 10 (Печ. М. П.).

На 1 май 1859 г. се откри тържествено гимназията (колежа) с I и II клас. На 1873 г. се въздигна ново специално здание, в което се помества и сега училището.

На 1860 г. гимназията се снабдява със собствена *печатница*, която обслужва не само на училището, като се печатат в нея разните гимназиални книжа и учебници, но и на другите учреждения в цяла Бесарабия, понеже

369) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Ланкастерско училище – известно като Взаимно училище. Светско начално училище през периода на българското Възраждане, в което се прилага Бел-Ланкарския метод на обучение. При прилагане на този метод някои по-напреднали ученици обучават част от своите съученици. Обучението във Взаимното училище продължава 2 години на говорим български език. Учениците изучават: граматика, нравоучение, хигиена, естествознание, география, история, аритметика и вероучение. Неофит Рилски съставя първите учебни пособия. Взаимното училищв поставя началото на на новобългарското образование.

бе единствена в тази област, както и на обществото с печатането на разни книги, вестници и списания – български и румънски.

На 1861–62 г. при гимназията се открива *библиотека* с оглед да се развие в *„народна читалня"*. За тази цел постепенно се набавят в оригинал съчиненията на най-добрите френски, немски, английски, руски и др. автори, почти всички тогавашни български издания, както и избрани румънски. Тъй, освен руските автори, набавиха се още тогава пълния сбор от съчиненията на Волтер, Расин, Буало, Монтескьо, Ламартин, Виктор Хюго, Лесинг, Шилер, Гьоте, Хайне, Байрон, Шекспир, Данте и др.

Библиотеката още в началото си е получавала около 35 разни списания и вестници, като не броим всички български; между тях:

румънските – Tribuna Romȃna, Revista Carpatilor, Instructiuna publica;

френските – La Lecture, Gonseiller d'enseignement public, Revue des deux Mondes, La Science pour touts, Journal général de l'intruction publique, La valeur;

английската – The illustrated London news;

немските – Pädagogisches Archiv, Journal für Buchdräcken;

сръбския Видов дан;

руските – Рускій вестник, Одесскій вестник, Журнал для воспитанія, Учитель, День, Колоколь, Рускій инвалид, Мірское слово, Земледельческая газета, Филологическія известія, Педагогическій сборник, Будущность, Голось, Москвич и прочие.

Освен тази библиотека при гимназията на 1872 г. се учредява ученическо дружество *„Събуждание"* със своя ученишка библиотека, при цел: „умствено и нравствено развитие на членовете му". В това дружество, под ръководството на учителите и педагозите, учениците са се упражнявали в излагането и развитието на разни научни теми из областта на учебната и литературна материи.

На 1862–63 г. при гимназията се открива *пансион* (интернат), в който са прекарали със стотини бедни ученици, най-вече из Турско. Възпитанието на пансионерите се ръководеше под върховния надзор на директора и педагогическия съвет от специални *три педагози*, от които единат бе *шеф-педагог*.

В надвечерието на Освободителната руско-турска война, **а именно на 1876 г. гимназията биде** приравнена по програмите си **с румънските лицеи**. Това стана по предложение от Министерството на народното просвещение със специално решение на инспекционния комитет и учителския съвет, като българския национален характер на училището остана непокътнат и като лицея биде признат „равноправен с другите държавни средни учебни заведения".

Солидните начала, върху които се постави гимназията, личат преди всичко от състава на **професорския персонал**. Директорите до реформирането на гимназията (лицея) в последвалото руско време бяха:

1) **Сава Радулов** (временно от 15.III. до 15.X.1859 г.), познат български книжовник от лицея на Дук де Ришелье в Одеса;

2) **Д-р Д[имитър] Мутев** (15.X.1859 – до смъртта 13.I.1864), д-р на философските науки от Ришельевския лицей и университетите в Бон и Берлин, основател и пръв редактор на първото българско периодическо списание през епохата на възраждането – *„Български книжици"* в Константинопол;

3) **Д-р Георги Миркович (I.1864 – VIII.1864)**, от Медицинския факултет на университета в Монпелие;

4) **Д-р В[асил] Берон** (1864–67), от Медицинския факултет на университета във Вюрцбург, познат български книжовник;

5) **Т[одор] Икономов** (1867–1869), историко-филолог от университетите в Киев и Прага, основател и редактор на списанието „Общ труд" в Болград;

6) **Парву Титус** (1869–1870), от лицея в Яш, ромънин;

7) **П[авел] Теодорович** (1870 до смъртта си на 5.VII.1881 г.), кандидат на филологията от Московския университет;

8) **Г[еорги] Стаменов** (1881–1885), филолог от Московския университет.

Всички тези директори, освен П. Титус, бяха българи.

... Болградската гимназия съществува и до днес, но тя вече не е българска, а ромънски лицей.

До 1897 г., до когато разполагаме с точни списъци, тази гимназия даде 32 випуска **от 350** завършили ученици; от тях 261 българи, 32 руси, 18 евреи, 13 поляци, 4 ромъни, 8 украинци, 8 немци и 6 гърци. От българите мнозинството, след като повечето завършиха **висше** образование **из европейските** средни учебни заведения и специалните училища, заминаха в Източна Румелия и България, гдето се проявиха като първи **строители на младата държава** – около 87 правници, 42 гимназиални професори и народни учители, 33 лекари, 15 военни, 7 инженери, 5 университетски професори, 4 финансисти, 4 дипломати, 2 духовници, 2 агрономи, 2 артисти и пр.

Мнозина от тях са били депутати, префекти, кметове на градове, висши съдии, а също някои **и министри** – Ал. Малинов, Д. Греков, И. Титоров, проф. Д. Агура, генерал Д. Николаев, майор Олимпи Панов, Г. Згурев, П. Стаматов. И днешният министър на просветата Николай Д. Найденов е бесарабски българин.

...Не мина обаче без опити от страна на ромънската власт да отнеме свободите и правата на бесарабските българи.

Тъй: Още на 1860 год. Молдавският министър М. Коґълничану, при посещението си през лятото на гр. Болград и българските села, обяви, че *привилегията за* **невземане** *на войници ще падне*.

Населението се разтревожи – не толкова от обстоятелството, че ще дава войници, колкото от това, че в тоя акт съгледа началото на едно постепенно унищожение правата и свободите, дадени им от русите и потвърдени преди 2–3 години от Князете Балш и Богориди.

И то почна да се изселва в Русия. В стремежа си да го задържи, правителството прибягна до силата, та се дойде дори до кървави инциденти, които **засилиха бягството**. Сплашило се, че областта може да запустее, правителството изпраща същия министър Коґълничану да си вземе думите обратно, а княз Куза делигира адютанта си, поляка Песоцки, да увещава и обнадеждава. Обаче и това не помогна, **та се изселиха цели села в руска Бесарабия и в Крим**, гдето основаха **гр. Бердянск и няколко села**.

Изселването продължи дори до **1862 год.** Първенците българи, също изплашени, че ще се разори благосъстоянието, постигнато със страданията на две поколения, изпраща тричленна делегация до Високата Порта и посланиците на великите сили в Цариград. Те поискват автономна област, непосредствено подвластна на Портата, с генерал-губернатор Н. К. Богориди, като дори изпращат за тази цел и делегати в Париж, до правителството на императора Наполеон III.

В резултат на тия постъпки последва *Декрета на княза Александра Йонн Куза* от **2.VIII.1861 г.** под № 203. Този декрет гласи буквално:

„Върху рапорта на нашия министър, Държавен секретар на департамента на Вътрешните дела и Председател на Министерския съвет, под № 15913.

Като видяхме решението, издадено от Молдовското законодателно събрание на 7 април н. г., което гласи:

„Предвид съобщението от Министерството на вътрешните дела, **относително емигрирането на българите**-колонисти, събранието опълномощава министерството, **да им обезпечи ненарушимо запазването на правата, с които те се ползували във времето на присъединението**" – по силата на чл. 14 от конвенцията 7/19 август 1858 г. постановихме и постановяваме: ...

...7) *Унищожават се завинаги* и във всичкото пространство на колониалните и домениелните земи *правата, привилегиите за монополите за кръчми и пр.* – За улеснение на жителите *бивши* колонисти и домениени, **в изплащане цените на земите към държавата**, те ще бъдат *освободени от даване новобранци за постоянната войска в течение на 10 години* от турянето изпълнение настоящия закон (чл. 10).

Благодарение на увещанията от Княза Кантакузена, който се ползуваше с уважение всред българите, като бивш министър, при когото се издадоха хрисовулите на Княза Богориди, и когато правителството нарочно назначи за префект, населението **се примири с реформата**, която прави всекиго „пълен собственик" на земята си; то обаче поиска срокът за изплащането на земята да се продължи от 15 (чл. 13) на 25 години, което и биде уважено от правителството.

С този закон, както изрично се отбелязва в чл. 7, **се унищожаваха „завинаги всички права и привилегии".** След него, може би, щеше да последва друг – **за отнемане и на другите правдини** – административни, църковни и училищни, обаче настъпилите събития отнеха от Ромъния южната част на Бесарабия и я повърнаха на Русия.

В това, очертано по-горе, общо състояние ромъните **предадоха на русите българските колонии**. И както виждаме, макар и да не мина без борби, нашите бесарабски сънародници се ползуваха през този ромънски режим с всичката възможност да се държат в духовно единение с народа си; **радваха се на свободата за национално-културно развитие и напредък чрез свои църкви, училища, сдружения, събрания и книжнина**; запазиха си правото на вътрешно самоуправление, за избор на депутати, за национално-обществена и частна собственост.

Спомените за тия някогашни добри отношения между българи и ромъни са още живи всред българския народ отвъд и отсам Дунав; с чувство на сърдечност те се отбелязват и в нашата литература.

Тъй познатият, неотдавна починал, български писател П. Кисимов, ето какво пише в своите „Исторически работи" (София, 19 февруарий, кн. IV, с. 33):

„Но аз предпочетох тихия български ъгъл – Болград. В тази българска средина аз реших да се останова; в нея виждах, че ще намеря второ *отечество* и обаянието, от което бях се лишил, а го имах в изгубеното вече отечество, Българя: *по население, език, обичаи и песни народни, по църквите и училищата, по облеклото на хората и по всичко тук беше българска страна*...

В нея се намираха, тъй да кажа, представители от всички краища и всички ъгли на оная страна, която по-сетне, в 1878 год. получи историческото име „Сан-Стефанска България".

3.4. БЕСАРАБИЯ В РУСКО ВРЕМЕ (1878–1918 г.)

В: *Дякович*, Владимир Иванов. Българите в Бесарабия. София: Държ. печ., 1930, с. 35–39, 45.

Подир Освободителната руско-турска война от 1877–1878 год., въз основа на Берлинския договор, южната част на Бесарабия отново минава към Русия в **замяна на северна Добруджа**, която се даде на Ромъните по мимо техните протести.

И на 9 октомврий 1878 година руските власти поеха управлението. Положението на бесарабските българи се значително измени. Икономически населението се почувствува по-добре. Руското правителство усвои ромънския закон за земите от 1874/75 година, но намали стойността на земята до 20 рубли за десетина и данъците изведнаж спаднаха с 33.2 по-долу от онези през ромънско време.

На 1885 г. почнаха да вземат и войници, тъй че на 1 януарий 1900 година бесарабските българи се простиха с привилегиите по „Царската грамота" от 1819 година – точно на срока определен от споменатия ромънски закон за земите.

Обаче обществените институции в южна Бесарабия русите оставиха непокътнати: общинските съвети с кметовете, окръжния съвет, („Земство") с постоянната комисия и управлението на колониалната банка си останаха изборни.

Окръжната болница, църквите и училищата със своите имоти също се запазиха, като собственост на колониите; дори учреждения, като гражданския клуб в Болград, необикновено нещо в царска Русия, не бидоха разтурени.

Позволена биде една относителна свобода на здруженията, събранията, печата и театра, доколкото законите на монархията и цензурата допущаха.

Не се посегна нито на българския език, нито на българската книга, нито на **народните сборове по селата – тлаки, седенки, вечеринки**, разни обичаи и **обреди** при празнуването на религиозните и национални български празници.

Опитът да се забранят коледуванията (ходене на дружини от „коледари" от къща на къща през нощите срещу Коледа и трите нейни дни да пеят „коледни песни"), по искане на **руския Синод**, като „**езически**" обичаи, след едно кърваво стълкновение с полицията и подир протеста на българското население – опит направен още в началото на присъединението – има за последица разпоредбата, – **да не се посяга върху народните традиции**.

Наред с това в Болград девическото училище се разви в пълна девическа гимназия и се откриха още две класни училища – мъжко ремеслено-педагогическо и девическо-стопанско.

В град Комрат, още когато отстъпи на Молдова Южна Бесарабия, българите си откриха две класни училища – мъжка реална гимназия с пансион и девическо домакинско училище. Всички тези училища се издържаха със свои дарения и със средства на българските колонии.

Независимо от тях руското правителство откри разни мъжки и девически средни специални училища из градовете и централни села на Бесарабия – Акерман, Измаил, Кишинев и пр. Обаче всички тези български училища, както и основните по селата, бяха **порусени** т. е. **българският език и история изхвърлени не само като език, на който да се преподават учебните дисциплини, но и като отделен учебен предмет за българчетата**. Това насилие не мина без протести и борби от страна на българите-колонисти, особено за запазване националния характер на историческата Болградска мъжка гимназия.

Още на 17 октомври 1878 година, осем дни подир присъединението, българите побързаха да осигурят самостойността на гимназията си: Инспекционният комитет, преименован на „попечителен" запитва бесарабския губернатор „как да се постъпи по въпросите на училищните дела, които съгласно с чл. 11, § 3 на Хрисовула изискват одобряване от Министра на Народното Просвещение." В отговор на това запитване на попечителния комитет биде съобщено, както от Губернатора, тъй и от Попечителя (Инспектора) на Одеския учебен окръг, под който спадаха и всички учебни заведения в бесарабската губерния, – да продължи „управлението делата без изискваните от устава (Хрисовула) одобрения, до втора разпоредба".

След три месеца на 12.I.1879 година Попечителя на учебния окръг извиква в Одеса Директора на гимназията П. Теодорович с предложение да бъде готов за отговор на въпроса: „Към кои от двата рода учебни заведения, правителствени или частни, ще бъде причислена Болградската гимназия". За тази цел попечителния комитет свиква на 21. I. с. г. гражданите-първенци и учителите на общо събрание, което решава:

1) за основа на училището да си остане и занапред Хрисовула (на Кн. Богориди от 1858 година);

2) руския език да заеме мястото на ромънския, а руската история – на ромънската;

3) училището на място „централно" да се назове „гимназия", а програмата му да е като на руските класически гимназии.

След като се взема и мнението на постоянната комисия при окръжния съвет (Земството), горните точки се сведоха към следните искания:

1) Училището става гимназия;

2) за поддържката му се асигнува сумата 18,000 рубли годишно, която ще изплаща земството;

3) децата на колонистите се освобождават от училищна такса;

4) ако е възможно гимназията да е с два отдела – класически и реален, ако ли не – то да бъде класическа, но при условията, че **закон Божи, български език, история** и литература да се преподават на **български език**, *а преподаването на предметите* ***по руски*** *език* да се въведе постепенно;

5) за издръжката на пансиона се асигнуват до 4,000 рубли годишно;

6) за издръжка на пълна девическа гимназия се асигнуват 3,000 рубли годишно и здание.

С тези искания се изпратиха до попечителя на учебния окръг делегатите – Директора Теодорович и председателя на попечителния комитет Т. Шпакович. Тенденцията на отбелязаните искания е ясна:

Осигуряване националния български характер на гимназията; постепенно въвеждане на руския език (безусловно предявено руско искане), докато се настанят за учители българи, руски възпитаници; *прехвърляне* на училищните имоти в ръцете на цялото население, респ. земството, като по-голяма гаранция срещу евентуалното **посегателство за обсебването им от правителството**.

Обаче, наскоро, по доклад от Министра на Народното Просвещение, последва решение на Държавния съвет и Департамента на държавните икономии от 24 октомврий 1879 година. Това решение нарежда:

1) училището от 1880/81 учебна година се обръща в осмокласна гимназия „на общи основания"; допуща се преподаването в следобедно време на българска история, език и литература, като *незадължителни предмети*, за които се определят в общ збор не повече от 12 урока седмично, а преподаването на руски да се въведе постепенно, като се почне от приготовителния и първи клас;

2) издръжката на гимназията ще е от приходите на собствените на гимназията имоти;

3) тези приходи и имоти да се приведат в най-точна известност, „а потребните за издръжка на Болградската гимназия разходи да се внесат в надлежния бюджет на Министерството на Народното Просвещение", като се влезе в съгласие с Министерството на Финансите и държавния контрол.

На 15.I.1880 година Императорът подписва това решение и заповядва да бъде изпълнено.

... Както е ясно от цитираните параграфи, имотите на гимназията и тяхното управление, както и грижата върху материалното подобрение, се обезпечават напълно с признаването правото на българите-колонисти над нея.

Обаче, това което най-вече интересуваше българите – **националният характер на гимназията, биде брутално отнето**.

Русифицирането на училищата и специално на гимназията силно **охлади** българската интелигенция в **Бесарабия** спрямо **русите**; голяма част от нея **напустна** родния си край и замина към онзи **на своите деди** и бащи – Източна Румелия и България, а останалата, силно настроена

русофобски, се сдружи с придошлите поляци и ги отчужди из своята среда.

За цялото българско население **родната им гимназия**, учредена от бащите им и издържана от техни средства за техните деца, **им стана чужда**, защото не чуваха вече в нея **своя език** и история, а учителите им се подбираха из всяка друга народност, но само **не из средата на българите**, които още в първите години бидоха до един отстранени.

И българите предпочетоха да задържат в селата, при себе си, своите синове, ако и малограмотни, научили се да четат и пишат покрай руски и на български, или да ги изпратят в България, отколкото да ги издавят в пространното руско море.

Това личи от самите отчети на гимназията: докато през **българския период от 21 випуска** завършиха напълно гимназията **214** души, от които само 11 не са българи, в руско време за 10 години (1888–1897) от 138 завършили гимназията само **44** са българи, а всички други – от разни народности, придошли от всякъде другаде, но не и от българските колонии или от България. Така продължи до деня на руската революция.

3.5. БЕСАРАБИЯ СЛЕД РУСКАТА РЕВОЛЮЦИЯ ДО ДНЕС (1917–1928 г.)

В: *Дякович*, Владимир Иванов. Българите в Бесарабия. София: Държ. печ., 1930, с. 46–51.

След настъпването на руската революция през март 1917 год. населението в Бесарабия от всички народности – руси и украинци, молдовани, българи, немци французи (швейцарци) и евреи – се обединиха, усмириха появилите се тук-таме болшевишки чети и един Конгрес, състоял се на 25 октомврий 1917 год. в Кишинев, вотира следната резолюция:

„Вземайки в съображение необятността на територията на Русия, множеството на расите, които я населяват, различните цивилизации и установеното им етническо съзнание, централизацията на властта, която съставлява пречка за националното и економическото развитие, Първият Военен конгрес решава, че единствената приемлива и възможна форма на управление може да бъде само една *демократическа и федеративна република*".

Тази резолюция завършва така:

„Един народен съвет (Сфатул-Църей) ще бъде веднага съставен, за да администрира всичките дела на автономна Бесарабия…

Народният съвет трябва да бъде считан като временен орган до свикването на Учредителното събрание на Бесарабия, което ще бъде избрано с всеобщо, равноправно и тайно гласоподаване.

От тази резолюция следва, че се даваше: *„правото на всяка народност да се изучава на своя език*".

Обаче, „Учредителното събрание" не можа да се състои, а последва следното:

1. На 2 декемврий 1917 г. народният съвет (Сфатул-Църей) декларира, че занапред Бесарабия ще образува демократична република *Молдавия, съставляваща част от федералната руска република,*

2. На 24 януарий 1918 година същият съвет обявяваше Бесарабия за народна Молдавска република, свободна и *независима*.

3. Най-сетне, на 27 март с. г. „в името на бесарабския народ" Сфатул-Църей обяви: „*Молдавската демократическа република* (Бесарабия), с граници: Прут, Днестър, Черно море и старта австрийска граница, която Русия откъсна преди повече от сто години от тялото на старата Молдавия, уповавайки се на своето историческо минало и родство и на правото, което имат народите – сами да решават съдбата си, се присъединява още от днес и за винаги към майката – отечество Ромъния."

По-нататък за съдбата на Бесарабия следват изложените по-долу факти:

През мирните преговори бесарабският въпрос беше сложен в *Конференцията за предварителните уговаряния на мира* пред комисията, натоварена с изучването на териториалните проблеми, относящи се до Ромъния.

На 5 март 1919 г., като възприе по принцип присъединяването на Бесарабия към Ромъния, комисията споменува между другото:

> „Това присъединяване тряба да се извърши под една форма, *която ще запази* общите интереси на Бесарабия и *правата на малцинствата от вероизповедна гледна точка."*

…договора, подписан в Париж на 9 декемврий 1919 г. от главните сдружени и съюзени сили и Ромъния, а *именно да осигури там на жителите, без разлика на раса, религия или език, същите гаранции за свобода и правосъдие*, както на другите жители от всички територии, съставляващи част от Кралство Ромъния.

Чл. 5. В срок от две години, от деня на влизането в сила на настоящия договор, поданиците на бившата руска империя, на възраст повече от 18 години и остановени в територията на Бесарабия, упомената в чл. 1, ще имат правото на оптират[370] за всякаква друга народност, която ще им бъде открита.

Оптирането на мъжа влече със себе си онова на жената, а оптирането на родителите – онова на техните деца, които не са навършили 18 години.

Лицата, които са упражнили предвиденото по-горе право за оптиране, ще трябва в срок от 12 месеци, да прехвърлят местожителството си в държавата в която полза са оптирали.

Те ще бъдат свободни да запазят недвижимите имоти, които притежават в ромънска територия. Те ще могат да отнесат своите движими имоти от всякакво естество. За това не ще им се налагат никакви такси при износа.

Чл. 6. *Ромъния признава за ромънски поданици по право и без никакви формалности поданиците на бившата руска империя*, които са родени в територията на Бесарабия, упомената в чл. 1, от родители, имащи там своето местожителство, при все, че те самите от момента на влизане в сила на настоящия договор, не са имали в Бесарабия остановено местожителство.

370) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Оптира – избор; правото на оптира – правото на избор.

...При тези условия, комисията по външните работи дава своето одобрение на договора, относително Бесарабия, сключен в Париж на 28 октомврий 1920 г., и ви предлага да натоварите председателя на французката република да го ратифицира и се изпълни, ако стане нужда."

След прогласяването автономността на Бесарабия и учредяването на Conseil national (Svatul Ţăreĭ), и българите, наред с другите народности в областта, побързаха да **възстановят националния характер на всички свои училища**, какъвто те имаха и беше узаконен от самите ромъни отпреди 70 години, в Молдовско време, с Хрисовула на Княза Богориди от 1857 г., – както в административното им, тъй и по отношение правата на българския език при обучението.

Българинът Хр. П. Мисирков, депутат-секретар и ръководител в учредената автономна бесарабска диета в Кишинев, урежда в гр. Болград курсове за изучване български език от учителите-руси при гимназията и при основните училища.

Как обаче, по-нататък се развиха работите е известно на всеки, който е следил живота на българите в Бесарабия.

3.6. ПРЕСЕЛНИЦИТЕ ОТ ГРАД СЛИВЕН

3.6.1. ПОСЛЕДИЦИТЕ ОТ ЗАВЕРАТА ЗА ГР. СЛИВЕН

В: *Табаков,* Стефан. Опит за история на град Сливен.
Т. 2, Политически, духовен и икономически възвеж на сливенци от старо време до днес.
София: К-т Историята на гр. Сливен, 1924, с. 88–89.

Последиците от ***Заверата*** за Сливен и въобще за българите са големи.

1. Преди всичко, турците са **унищожили** много **привилегии** в някои български краища, с оглед най-вече на *войниклъка*. И действително, за сливенските „войници" вече нищо **не** се чува от 1821 г. нататък.

2. Подобно на *Габрово*, в Сливен е било **забранено** правенето на **барут** (Царската „барутчийница" е била в Новоселския боаз).

3. Прочутият тук тюфекчилък (пушкарство) значително е отслабнал.

4. Видни търговци, замесени в готвеното въстание, трябвало да напущат имот и стоки и да бягат вън от Турция. Главното прибежище е бил австрийският град **Брашов**, дето се образувала цяла колония от сливенски търговци. С тях се срещнал Селимински в тоя виден тогава край през 1823 г. Той сам пише, че „от многото съзаклятници на родния ми град (Сливен) мнозина притеглиха неизказани злини".

5. След 1821 г. за дълго време не се чувало из града песни или сборове. Турците **забранили сватбите** да стават публично и със свирни. Сватбарите вървели по улиците „като на умряло". Па и червения пояс, който до тогава сливенци опасвали дори до врата си, трябвало да се замени временно с „черен месал".

Но не само това – датата **1821 г. е епохална**.

Идеята за „**християнство**", тъй мъглява в съзнанието на българина тогава, се облича в политическа одежда и почва да се разведрява. Българите вече узнават, че на Балканския полуостров действително има „**християни**", но че между тях има разни народности, разни „миллети[371]". За това помогват главно две обстоятелства: *фанариотските* интриги и освобождението на гърците.

1. Фанариотите след обесването на Цариградския патриарх, за да **омаловажат** виновността на гърците, с влиянието си пред Портата, са клеветили **българите**, като главни „завераджии".

2. Из България са сновели специални бумбашири или бостанджибашии, пратени от Цариград, за да **изловят** водителите на тъй готвеното тук възстание.

Спомена се за сливенската песен, дето някой си „паша" дошъл в града да пита „дали е готов барутя", за да погуби Сяро Барутчия, Чорбаджи Еню и Тодория Ексара. Това се чува в песен, а ний не знаем какво е ставало в тъмните „хумби" и зандани на Тахировите конаци в града (Били са до къщата на Шкоренко; когато дошли русите тук, в тях били намерени много човешки кости).

3. Едва изтекла годината 1821 и патриаршията е клеветила пред Портата, че **българският** народ мисли да възстане против турската власт, но не ще може да изпълни това, ако му се назначат *гръцки владици*.

4. Сливенци до 1821 г. **не** са помнили масови турски зулуми. От тая година нататък те стават с турците непримирими съседи и съграждани, невъзможни поданици на султана.

От тук нататък поединично хайдутство се развива в политическо, масово войводство. Сабята „френгия", „пушката бойлия" и „чифте пищови" почват да се въртят не за свободата на „християни", а за тая на едничка останала окаяна рая – *българи*. Лозунга „борба за *вяра*" се заменя с тоя „**борба за вяра и *народност***".

5. Спечелената от гърците свобода накара българите да заключат, че те ако бяха „*християни*" и те щяха да се освободят наедно с гърците. Този факт урони окончателно гръцкия авторитет пред българите и турските власти. Елинизма, тъй усилно загнездван между българите, почва да **увяхва**.

Три години след паметната 1821 г. излезе от печат първата българска училищна книга: „Рибния буквар" на Берона, с подкрепата и средствата на сливенеца *Андон Иванов* в Брашов.

371) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Милѐт (ар.-тур.: *miller*) – народ, нация.

3.6.2. КОМПРОМЕТИРАНОТО НАСЕЛЕНИЕ ОТ ГР. СЛИВЕН

В: *Табаков*, Стефан. Опит за история на град Сливен.
Т. 2, Политически, духовен и икономически вървеж на сливенци от старо време до днес.
София: К-т Историята на гр. Сливен, 1924, с. 128–129.

Наскоро става известен текста на **Одринския мир**[372], според който най-важното за сливенци е било, че русите трябвало да изпразнят заетите турски градове и, следователно, България пак оставала в турски ръце.

Сливенци се намират пред дилемата: или да се изселят, или да станат **жертва на турски отмъщения след** заминаването на русите.

Може смело да се твърди, че член XII от Одринския мир, дето се говори за **компрометирано население през войната, визира най-вече сливенци**.

Това се види и от думите на англичанина *Слейд*[373], който е говорил с населението по пътя от Сливен за Котел. Той ги е увещал да не се изселват, но те му отговарят: „Ний знаем, че султана ще си отмъсти, *защото ний се съединихме с неговия неприятел*, **ограбихме и избихме мохамедани**. Можем ли очаква прошка?" (тhe Sultan must punish us. We have joined his enemies, we have plundered had killed musulmans; /can we expect pardon?/)

Че русите действително са искали „да споменат" нещо за българите в Одринския трактат се види от следното обстоятелство:

Дибич, който, види се, не е правил разлика между „християните" в Полуострова, натоварва Одринския владика *Герасим* (грък) да събира жалби между подведомственото му християнско население и да ги представи в заседанията по сключването на мира „за да се направи нещо добро и за българите", както се изразява Раковски.

Герасим освен, че не събрал подобни жалби, но ходел между българите да агитира да **не се преселват**, да казват, че са доволни от турците и че не искат друго „добро". Такъв фалшив рапорт той представил на самия Дибич.

Както се загатна, *Герасим* е идвал в Сливен с такава агитация през самите приготовления за възстание, но бил изгонен от сливенци с камъни и щял без малко да падне убит между Сливен и Ямбол.

За чест на Сливен, този е първия случай, в който се чува за изгонване на **гръцки владика** от българи.

Гръцките владици по това време, и въобще фанариотското духовенство, много са повлияли пред чуждите представители за европейското заблуждение, че Балканския полуостров е заселен най-вече с **гърци**.

При обсъждане въпроса за обявяването Гърция като независима политическа единица, се е говорело и за разширяване границите й *чак до Балкана*.

372) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Одринския мирен договор от 14 (стар стил 2) септември 1829 година е мирен договор между Руската и Османската империя, който поставя край на Руско-турската война от 1828–1829 година.

373) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Адолф Слейд (1804–1877) – адмирал в турския флот, писател

И тъй, Сливенското въстание, готвено още от 1827 г., се осуетява около месец септември 1829 г., поради заплашванията на Дибича.

Събраните в Сливен въстаници според очевидеца Селимински, са били на брой около 1000 души. Те щели да се съединят с тия от селата между Сливен и Котел и се запътят за Търново, дето да забият знамето на свободата.

Възстаниците са били против идеята за преселване. Селимински е бил на обратното мнение и даже бил заплашван със смърт. Види се, това обстоятелство го кара да замъгля патриотическите чърти на Мамарчова. Така, според него, Мамарчов е събрал 1000 души сливенци и бил в сношение с разни полски и маджарски офицери в руската армия, които заедно закроили плана, според който с избухването на полската революция, българите едновременно с нея да дигнат възстание и произведат диверсия в Полуострова… Уж след разкриването на тия замисли сливенските приготовления се компрометират, а Мамарчов е бил отвлечен от Сливен от 200 души казаци.

3.6.3. ПРИГОТОВЛЕНИЯТА ПО ИЗСЕЛВАНЕТО НА СЛИВЕНЦИ

В: *Табаков,* Стефан. Опит за история на град Сливен.
Т. 2, Политически, духовен и икономически вървеж на сливенци от старо време до днес.
София: К-т Историята на гр. Сливен, 1924, с. 136–139.

И тъй, почти всички сливенци, провинени в помагане на русите, в отмъщения и обири над турците, а най-вече, в готвено възстание срещу тях, с узнаването, че русите се оттеглят от България и я оставят неосвободена, трябвало да изберат едно от двете: *предишно робство с риск за живот и имот – или преселване*.

Навикнали цели **десет месеца** и половина на свобода, сливенци мъчно можаха да се примирят с повръщане към стария ред, който в такъв случай щеше да се почувствува по-тежък. Ето защо, мнозинството на града решава да удари зад Дунава и примижи пред оставени роднини и близки, пред имоти и огнища, – пред люлката на своето минало. По тоя път Сливен, като „столица на румелийските българи", както се изразява *Слейд*, повлича след себе си по-голямата част от населението на югоизточна България.

Мнозина погрешно вярват, че дошлите под Балкана руси са истински виновници за преселването или по-специално – те са подбуждали сливенци и др. българи да се преселват в Русия. Подбуждането е посредствено и по-скоро *официално*.

Всички руси, които са познавали Сливен и сливенци, плодородните и прелестни места на Подбалканските покрайнини, в сравнение с тия на бесарабските степи и тръсища, дето посочили новите огнища на преселенците, открито са съветвали последните да **не напущат родината** си и че „и за тях ще дойде ред".

Сам Раковски изповядва, че *Дибич* е говорил в тая смисъл на българската депутация от Сливен и Котел.

Селимински пък твърди, че подобни съвети били давани от офицери от неруска народност в руската армия. Англичанина Слейд също е убеждавал сливенци и котленци да **не** се преселват, но той е свивал рамена пред техния отговор, че няма други изход, защото инак султана ще ги **накаже**. И тъй, *преселването*, колкото и осъдително да е било, е **крайност** от неизбежен и извънредно важен за новата ни история характер.

За доказ на обстоятелството, че българското изселване след идването на русите под Балкана не е било изненада за последните, говори красноречиво **чл. XII** от Одринския мир, според който се давало срок от **18 месеца** на тия, които желаят **да се преселят**, да се приготвят и продадат недвижимите си имоти.

Българското преселване на маси не е ново в 1830 г. Емиграцията ни датира още след самото идване на турците на Полуострова и то в разни посоки: в Италия, гръцките острови, М.-Азия, Трансилвания, Ромъния и Русия. Систематичното емигриране се почна от време на Руско-турските войни, а най-вече от края на XVIII-я век.

Преселването през 1830 г. може да се счита за последно и най-крупно. **Три четвърти** от населението **на Югоизточна България** се разпръсва из Ромъния, Русия и североизточна България.

За сливенци не е било тъй лесно да напуснат цветущия си град, развитата си индустрия и прелестна природа, за да търсят нови огнища в степи и безводни равнини зад Дунава. Ето защо, самите тия, които са намирали абсолютно неизбежно да зарежат Сливен, се разделят с него със сълзи на очи.

Даже, когато въпросът за изселването е бил вече решен, сливенци се разделят на *две партии*: *една*, в която влизали местни първенци или мирни и стари сливенци, подържала идеята да **не** се изселват, и втора, тая на мнозинството, в която влизали замесени във възстания, „улинтирство" и грабежи, настоявала за преселване. Начело на тая партия е бил и самия *Селимински*, който ходел при *Дибича*, като член на сливенската депутация, за да узнае кое място в Русия се отрежда за новите поселенци. Посочило се *Бесарабия*, като страна изселена от татарите и нуждающа се от трудолюбиви колонисти. Селимински, обаче, добавя в записките си, че Дибич отговорил, какво преселенците могат да изберат и друго място.

Посоченото на първо време място е било около днешния *Болград*.

Види се, в свръзка с тая свобода на избор, всред партията за преселването се явява течение за преселване в чокойските земи на днешна Ромъния. Селимински нарича тая фракция от сливенци „нова, малобройна".

Можем си представи какво е било положението на сливенци от септември 1829 г., когато става явно, че ще се преселват, до априлий 1830 г., когато тръгват вече от града по посока към Дунава. Никой не помислювал вече за работа, за лозя, за търговия, па и да е помислювал, вършел е всичко това „без сърце", защото е знаел, че ще напуща града и ще търси нови средства за прехрана.

> „След всички измами и разочарования, пише *Слейд*, те решиха да се разделят с родината си, да напуснат удобните си жилища и плодородни полета, за да се подложат на лишения в една чужда земя".
>
> „**Турците**, пише Селимински, побързаха със **сълзи** на очи да **помолят** *по-знатните християни* да **не бягат**, като им обещаваха,

че в бъдаще ще живеят като братя…"

Те изпратили пратеници до самия Селимински, за да въздейства и спре изселването, като му предлагали и подаръци, но никой **не** искал да слуша…

За взетото решение на сливенци скоро се научават и селените не само в Югоизточна България, но и по **Старо-Загорско** и **Одринско**, които решили да ги *последват*. От страна на турците било упражнено известно въздействие, за да отклонят преселването. Така, голяма част от водителите по изселването са били арестувани от турците и закарани в *„Bagnio*", до военния арсенал в Цариград.

Загубите от изселването били огромни, както за самите българи, тъй и за турците. Сливенци изпродават съвсем малко от недвижимите си имоти. Къщите им в града са били или подпалени, или оставени като „веранлъци[374]" и „махлюли[375]". Лозята, полу-запустели, са били зарязани като мараши[376], а някои сливенци са ги коренили по най-безогледен начин, за да **не** се ползувал друг от техния пот.

Васил Добреско в Букурещ разправяше, че родителите му, които по майка произлизали от привилегирован сливенски род и имали огромни богатства, оставили голям „мюлк[377]" в града. Много преселени сливенци са идвали отсетне в Сливен да си търсят недвижимите имоти и ако ги заварвали оцелели, продавали ги и пак си заминавали.

Турците губели от преселването, защото сливенци давали **добри доходи на държавата**, **снабдявали я с шаеци и аби, с пушки, бинбарис** и т. н. Името *„Исливне*" е било познато не само между паши и везири, но и в самия *Илдъз*. Когато султан Махмуд се научил, че сливенци ще се преселят, той заповядал да му доведат един от сливенските по-влиятелни българи, за да го разпита за причините на изселването и му внуши да въздейства на съгражданите си да не се преселват.

Пращат хора из целия Цариград да търсят сливенец и най-после намират такъв на *Бал-капан*. Той бил **Вълчан Чорбаджи**, търговец на кебета и др. вълнени изделия в Цариград. Когато му известили, че султана го вика, той изтръпнал. Тъй или инак, Вълчан разбрал от думите на султана, че **не** е извикан да отговаря с главата си за преселването на сливенци, но за молба да убеди сливенци **да не се преселват**. Но било вече късно, защото сливенци тръгнали.

Султан Махмуд обещал парична помощ и други улеснения на тия, които ще се върнат. Разправя се, че сам *Вълчан Чорбаджи* е бил изпратен с още двама висши турски чиновници, да убеждават сливенци из Влашко да се върнат в родината си.

Вълчан Чорбаджи е имал възможност да обясни лично на султана

374) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* веран, виран, веранлъци *(пер.-тур.* viran*)* – разнебитен, изоставен

375) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* махлюл, махлюли *(диал.) (ар.-тур.* Mahl-l) – безстопанствен, безстопанствени.

376) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* мараз, мараши (*ар.-тур.* maraz) – болест, болни

377) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* мюлк (*тур.* Mülk, от арабски) – поземлено или друго имущество в Османската империя, която е частна собственост.

причините на сливенското преселване и се възползувал от тоя случая да извоюва позволение да се **доправи** сливенската черква „**Св. Димитър**", да се **намалят** злоупотребленията в събирането на данъците и да се унищожи обичая, според който някои сливенци по краищата на града били задължени да берат *шербет* с крина и да правят от него *бимберис*. Този шербет, както се спомена и по-рано, се събирал вместо данък. Растял е в голямо количество по Хамам-Баир, а най-вече около днешната *градска градина*, което място, почти в гористо състояние се е наричало *Шербетлик*. *Вълчан Чорбаджи* е видял с очите си бъчовките в Илдъза, дето се намирал бимбериса от сливенския шербет.

Въобще, турското правителство се **стреснало** много от преселническото движение в Сливенско и е *употребило* всичко възможно **да го спре**.

3.6.4. ПРЕСЕЛВАНЕТО НА СЛИВЕНЦИ

В: *Табаков,* Стефан. Опит за история на град Сливен.
Т. 2, Политически, духовен и икономически вървеж на сливенци от старо време до днес.
София: К-т Историята на гр. Сливен, 1924, с. 140–145.

След като се минава зимата, през началото на пролетта сливенци почват да стягат „гйочовете[378]" си за път. Преданието не помни точни дати, но посочва сезона на тая епохална емиграция, защото пътуването е траело цели **три** месеца: **от Великден до Петровден** (1830 г.). Датата на излизането на сливенци от града е **13-ий априлий**.

Можем си представи картината при напущането на един град, който тогава е броял тъкмо толкова, колкото и днес, около **25,000 души**, а при това, бил е средище на първостапан панаир – фабрика на стари индустрии, платове, оръжия, розово масло и прочутите тук на времето си медарство, копринарство и т. н.

Много сливенски фамилии са били с идеята да минат Дунава и се отдалечат от града си доде се забравят произшествията в периода между 31-й юлий 1829 г. и 13-й април 1830 г., и да се върнат пак назад.

Един и същ род се разпилявал по разни посоки – едни отивали за Влашко, други за Бесарабия, трети за Крим. Случвало се да се делят син от майка, брат от сестра, за да се разпръснат и забравят – „*за да не се чуят, ни видят*". Тия, които са запомнили деня на тръгването, разправят интересни и покъртителни подробности. Пятата от сливенци за тоя случай песен е днес забравена в самия Сливен и по-добре запомнена от преселените:

Тиллаля вика из Сливен,
Из Сливен града голяма:
Който ша седи да седи,
Който ша бяга да бяга.
– – – – – – – – – –
Мама Иванчо приспива:
Нанни ми нанни, детенце,

378) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* гйоч, гьоч (диал.) (*тур.* göç) – преносима покъщнина

Да растеш, да порастеш,
Царството да си отнемеш.

_ _ _ _ _ _ _ _ _

Заповедта за тръгване е била издадена на 13-й април. Официално посоченото място за заселване е било *Бесарабия*.

Всяко семейство се снабдявало с по един паспорт, в който се отбелязвали имената на членовете на семейството, презимето му и родното място. Тия „билети" се издавали още от месец февруарий (1830 г.) и то не само от главния руски щаб, но и от другите военачалници.

Селяните от Сливенско и от другите кътове на Югоизточна България, които последвали сливенските кервани, се сдобивали с тия билети в **Айтошкото поле**, дето всички бежанци се събрали да се чакат, и в Бургас. Издадена е била също заповед от интендантството, да се отпуща безплатна храна на бедните бежанци.

Картината при Сливен в деня на потеглюването е била покъртителна: деца в пелени, носени на ръце или водени за ръка, плачели на „спокъсване" всред гъмжило от граждани, които тичали „на горе на долу" да товарят и разтоварят; старци, прегърбени на две, със сълзи на очи поглеждали назад лозистите баири и сенчести огнища на младини и прадеди. Други, по-млади, в упоение и забрава, с нарамени бъклици, под песни и провиквания, играели и буйствували около натоварените „гйочове".

„По-опитните и далновидни граждани, пише Селимински, искаха да изгорят целия град поради следните причини:

1) За да **не** се ползуват след тях от благата им тия, които цели пет века им правеха само злощастия и които стават причина за изселването, и

2) да не се **остави** никаква **надежда за връщане назад**."

Мнозина са били против изгарянето на града, защото се надявали час по-скоро да се върнат.

Факт е още, че тия сливенци, които са били за горните крайности, са упражнявали и насилия над тия, които не искали са се преселят. Това най-често се случвало из Сливенските села, дето имало и заплашвания със смърт. Мнозина са били принудени да тръгнат с колята си „за лице" и по пътя, уж че се спират да си поправят счупените коля, гледали да останат надире и да се върнат назад.

Селимински казва, че всяко сливенско семейство натоварвало туй, което се побирало само на една кола, когато в същност, добавя той, всяко семейство притежаваше движим имот за десет и повече коля. „Много бедни, вдовици и сирачета, стражи и малки деца, вървяха пеши, дори някои натоварени с по нещо. Неопитните младежи, увенчани с цветни венци, яздеха на коне. Други мъже вървяха със свирни и песни".

Хаоса от дим, викове и плачове е бил неописуем. Някои едва стигнали до *Балдарамския мост* (на един час разстояние от Сливен) и се връщали назад, а останалите, с въздишки, с прощални думи, със сълзи и клетви, са се връщали на всяка крачка да видят за последен път незаменимия си кът и блага, додето той се изгуби пред очите им, за да се обърне в сянка и сън...

Сливенци са били придружавани от едно казашко отделение, което, по думите на Селимински, служело за ариергард, за да ги пази от разбойнически турски чети из Балкана.

По тоя начин, руситe напущат окончателно Сливен и подбалканските кътове, като оставят в града един консул, както ще се види по-долу.

Преселенците вървели много бавно из пътя поради тежките си „гйочове" и главоболията с малки деца и прегърбени старци. (Версията на *Влад. Дал*, в повестта „Сливенка", че из пътя, при една почивка, младите сливенци решили да избият старите, за да не се мъчат и да не им пречат по пътя – ще е по-скоро поетическа волност. Сливенци уж се отметнали от това си решение само когато руситe ги заплашили с оръжието си).

Ако се уповаваме на Селимински, излиза, че сливенци стигат в Бургас девет дена след тръгването си от Сливен. Вероятно, тук те са чакали и останалите бежанци от югоизточна България.

Ето как скицира очевидеца Владимир Дал сливенското емигриране:

„Дни, недели и месеци се изминаха; мирът беше подписан, тържествата се свършиха, увеселителните огнйове изгоряха..."

„Сливенци си удържаха думата: след като получиха позволение, те се натовариха на огромни коля със семействата и покъщнината си и потеглиха *из същия път, по който бяхме дошли и ние*".

„Като напуснаха завинаги своето отечество, те **отплащаха** *на враговете* си с безразсъдна, зверска **жестокост**: те ги **колеха** тайно един по един, където им се попаднеше случай, и **подпалваха** къщята им. Когато говоряха за тях, те треперяха с цялото си тяло и като си стискаха зъбите, бледнееха от умраза и злост. Там хората не се раждат с такава кръв както у нас; лошото управление и всичко наоколо учи първобитната им душа на **отмъщение** и **саморазправа**. Те не правят разлика между понятията: отмъщение, самоуправа и справедливост – за тях те са все едно."

„По тесните улици на Сливен се блъскаха коля и пешеходци, талиги, камили и волове – всичко това беше се смесило в една буйна, шумна тълпа; радостните викове, грубите проклятия, плачът и викът на децата, скърцането на ненамазаните колелета, мученето и цвиленето на животните – всичко това се сливаше в един хаос – целият град беше се дигнал, беше потеглил. Един 70-годишен старец – турчин, с извехтяла чалма, напипваше стените с ръце и вървеше без да знае къде отива; лицето му бе окървавено; някой на прощаване бе му извадил очите през последната нощ и го пуснал да се скита по света. Конница от сливенци, с тъмнокафени потури и салтамарки и с черни калпаци, тичаха край него и замахваха срещу му с камшик; слепия не можеше да види заканванията им, а само боязливо се свиваше към стената като чуваше проклятията хвърлени върху него; тая побесняла тълпа, която напускаше тихите си жилища, прахът на дедите си, лозята, градините и *райското место-положение на отечеството си,* скоро се изгуби и потегли по пътя към Камчията.

След тях Сливен се запали, задими и купчини прах и пепел показваха мястото, дето недавна се намираше цял град. При първата почивка сливенци се събраха на съвет и решиха да **погубят** всички *престарели хора,* които им бяха без полза из пътя. Те дойдоха да доложат това на новото си началство, обаче, всички убедявания и увещавания на това последнето бяха напразни; те не ги разбираха

и пак настояваха на своето мнение, като казваха, че старите им са само товар, пък от друга страна не искат доброволно да останат в земята си. Трябваше най-после да им се обясни хубаво и ясно, че убийците ще бъдат разстреляни; срещу такава логика нямаше вече никакво възражение; просителите се поклониха низко и си отидоха"... (op. cit. 45–48).

Дал, несъмнено, колкото се отнася до характеристиката на сливенските сурови нрави през това време, гледа с очилата на чужденец и не познава патилата на сливенци и българите въобще под турците, като причина за отмъщения и жестокост от страна на първите към последните.

Види се, след минаването на Източния Балкан над Месемврия, сливенските емигранти до тук конвоирани от едно отделение донски казаци, след това до Дунава са били поверени на полка на Бакленов или *Катасанов* (ср. ibid., p. 49).

При Бургас преселническите кервани са чакали останалите бежанци от Новозагорско, Старозагорско и въобще от югоизточна България и Одринско. По това време Бургас е бил главната руска квартира. Тук се е намирал *Дибич*, генерал *Обручев* и т. н.

Оттеглюването им от България е отбелязано в един летопис: месица априліе замина чрез бабадàй граф Дивич главнокомандующій и ɣтиде в Россїѫ...

Официалният маршрут за преселването е бил Сливен, Бургас, пътя край Месемврия, прохода Дервиш Йован, Варна, Баба-Даг. Обаче, някои от закъснелите са минали през Чалъ-Кавак, а други се **накачат на кораби от черноморските пристанища** за Одеса и Крим.

Добровски помни когато сливенци отишли в *Анхиало*. Според разказа на стари селени от Сливенско, нейде между с. Кашлакюю и Стралджа, дето се събрали граждани и селени, преселниците се разцепили: едни заминали от тук през Чалъ-Кавак, а тези, които имали много „Гйоч" отишле в Месемврия, дето им натоварват „гйоча" на гимии. Сливенци помнят, че мястото, дето се събрали между Кашлаклюю и Стралджа, било при един „стар град". Тъй или инак, главният път е бил почти същия тоя, през който дошли и русите под Балкана.

Между тия, които ударили по море за *Крим*, е имало доста от самия Сливен. Това се види и от факта, че видният в Сливен търговец *Иванчо Желязков* (†1902 г.) е раждан в *Бахче Сарай* (Крим), дето баща му, родоначалникът на текстилната индустрия в полуострова е бил временно заселен. Това ще се подтвърди и от биографията на *Х. Мина Пашов*. В стария Крим (Левкопол, Таврическа губерния) и до днес има българска колония, особено тютюнопроизводци, между които и стари сливенци.

След Кримската война, когато Бесарабия мина отново в турски ръце, много от заселените там българи се поселиха в Крим.

Живописецът *Добри Пехливанов*, който също помни преселването, разправя, че е имало сливенци и селени от Сливенско, които са странствували чак къде Москва.

Венелин е посетил Варна тъкмо през време когато преселенците стигнали там и пазели карантина, тъй като тогава върлувала силна епидемия.

Както се видя, още в Сливен е било решено между българите кой за къде да пътува и през къде да минува. Тъй, че не всички сливенци

минават през *Баба Даг* и *Исакча*. Между многото преселенци от разни краища, Венелин срещнал в Силистра и „Сливненци".

„Тая гòдина много заминàха чрез Бабадай Сливенски жители и Ямболски във Влахіѭ, некои си в Бесарабия".

От тук се види, че болшинството сливенци са минали по официалния маршрут и са били последвани от руските войски през *Баба-Даг*.

3.6.5. ЗАСЕЛВАНЕТО НА СЛИВЕНЦИ ВЪВ ВЛАШКО И РУСИЯ

В: *Табаков,* Стефан. Опит за история на град Сливен.
Т. 2, Политически, духовен и икономически вървеж на сливенци от старо време до днес.
София: К-т историята на гр. Сливен, 1924, с. 145–149.

Броят на изселените само от града сливенци е бил около **15,000 души**. В Сливен са останали от 2 до 3 000 жители българи. Твърдението на някои, че само 30 фамилии не се преселили, е преувеличено. Тъй или инак, градът след тоя изход е представлявал почти развалини, тъй като при тръгването си някои сливенци изгаряли домовете си. За жалкия изглед на Сливен след тая дата пише и *Буе*, а генерал *Джокмъс* твърди, че „Сливен много пострадал от войната" (разбирай промеждутъка 1829–1830 г.).

От преселените жители измрели доста поради върлуващата епидемия и несгодите при пътуването, което е траяло цяло три месеца. Старци измирали от възраст и мъки, деца се разболявали, а трудни жени раждали из пътя. Сливенци прекарали цели одисеи, и човек неволно си спомня странствуванията на евреите от Египет или анабазиса на „десетте хиляди гърци". Из пътя мнозина са били **принудени** да се **заселват** *по селата*, особно в *Североизточна България*, както пише *Липранди* „отправились за нами, с всеми стадами и пожитками своими".

Казаното за Сливен се отнася отчасти и за всички градове на Югоизточна България. По брой на изселени, *Ямбол* иде след *Сливен*, след това Карнобад, Бургас и т. н. За Бургас се разправя, че там останало само едно семейство. От тук можем заключи на какво може да се дължи до скоро *слабия български колорит* не само на Бургас, Анхиало, Месемврия и Созопол, но и почти на цяла Югоизточна България. Факт е, че когато русите преброили преселващите се българи (само събралите се в Айтоското поле), оказало се, че там имало 16,565 семейства преселенци или близо 100,000 души, като не се вземат пред вид тия, които ударват през *Чалъ-Кавак* или пристигат по-късно в Бургас.

Преселенците минават Дунава със салове, едни при Силистра, други – край Исакча. Тоя, които заминават за Бесарабия, настанили се около **селото Табак**, до което по-после основават града **Болград** („Български град"). Тоя градец е бил направен най-вече от сливенци и след тях идат ямболци. Той и до днес се дели на кварталите: *Сливенски, Ямболски* и *Тукански*. *Тукански* значи квартал заселен от *местни, заварени* там българи, които са били преселени от България, но по-рано: през 1810 г. или от края на XVIII-я век.

По думите на мнозина, руското правителство се е грижило майчински за новите бежанци, като е давало на всяко семейство по петдесет десетини земя (около 250 декара) за обработване и право за безплатно ползуване от околните балтии.

Повечето **селени** от Сливенско се настаняват **в Бесарабия**, като основават нови заселища или поселват изселени татарски села. Някои от новите им заселища носят и до днес имената на старите им села под Балкана: *Трапоклово, Чаирлий, Бургуджий, Твърдица, Пандаклий, Дермен-Дере, Чомлекюю, Копаран, Кортен, Есирлий* и т. н. От тук се види, че *цели села* са се изселвали.

По-голямата, обаче, **част от сливенци** се заселват във Влашко, било след като са стоели малко в Бесарабия, било направо от България. Между тия са били и *най-интелигентните сливенци*. При заселването си във Влашко, те **не** са вървели вкупом, а по разни посоки. Така, едни оминали през *Бузъу* и отиват направо в Плоещ; на някои не им харесало мястото и се приготвили да се върнат, но стигат в Браила и пак се повръщат във вътрешността на Влашко. Тия, които отиват направо там, изпращат една комисия от опитни сливенци, която да обходи цяла Ромъния и намери подходящо на сливенския вкус място за окончателно заселване. Такова не намерили никъде и се връщат в Плоещ, дето останали само зарад водата, която сравнително била по-добра от останалата из Влашко. (Това разправяше и до днес живият сливенец в Плоещ *Панайот Жеков*, роден в 1820 г.)

От всички краища, дето сливенци се разпръснали из Влашко, най-много се събрали до самия град *Плоещ* и намислят да основат *Нов Сливен*. Това място се казвало **Берязка** и на времето си било мушия[379].

Селимински пише *Берязка* и *Перязка*, в областта *Прахова*. Влашкото правителство не е давало най-напред място за заселване. Сливенци не се отчайват и избират депутация, натоварена да ходатайствува в утвърдителен смисъл.

Именно в тия приготовления, богатият сливенец в Брашов *Андон Иванов*, идва на помощ на съгражданите си. Той се запътил от Трансилвания да види членовете на семейството си и помогне на сливенци, като купува със собствени средства (286,000 гроша) избраното място. По тоя начин въпроса с правителството бил решен. Сумата от 286,000 гроша трябвало да се повърне на Андон Иванов в продължение на десет години. Додето се купи това място, мнозина сливенци се разпръсват по разни градове из Ромъния. Мястото е било продадено около 30 март 1831 г.

Сам родолюбивият Андон Иванов е станал член от настоятелството на поселените тук сливенци. Друг член е бил *Васил х. Михайлов*, който, както се каза, е следвал между 1822–1825 г. в Париж. Решили щото тая сливенска колония да се нарича „*Нов Сливен*".

Свищовци по подражание на сливенци, основават градец, също във Влашко, но излизат по-влахофили и го наричат по името на Александър Гика – *Александрия*. Селимински е взел живо участие в образуването на тая колония. Априлов се лъже, че тя била основана от сливенци.

379) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* мушия, мошия (*рум.* moşie) – имение, чифлик.

Сливенци, вече разпръснати из Бесарабия и Ромъния, не можли да се съберат на едно място и направят, тъй да се каже, едно второ издание на цветущия си до тогава град под Балкана.

Някой си сливенец, *Маврудия Балсамаджия*, който в Сливен е имал първата аптека, отцепва 100 сливенски семейства от „Новия Сливен" (Берязка) и ги заселва в селото *Дудещи* до Букурещ. *Дудещи* е било мушия на Влашки болярин *Каминар-Мосху*. Друга част се заселва в *Трешори* (до Плоещ), в имота на Скарлат Барнинеску, трети се установяват в самия Плоещ. а четвърти и в *Гюргево, Галац, Браила и Букурещ*.

Най-интелигентните и богати сливенци се настаняват в *Букурещ и Браила*. „В последния град, пише Селимински, се настаниха и много мои роднини, които сега са най-видните семейства в тоя град."

Ежби и злорадства между новите колонисти в *Берязка* накарват простодушния *Андон Иванов* да се убеди, че с тия сливенци „няма да излезе на глава". Той решава да препродаде мястото, макар и със загуба, за „да си умие ръцете". То минава в ръцете на барон Сакелари, експлоататорските намерения на когото накарват сливенци да се разпилеят от Берязка. По-голямата част от тях отиват в близкия Плоещ.

Направената от сливенци черква в Берязка и до днес личи в развалини до града Плоещ. В последния град, в един чисто български квартал, една от улиците носи и до днес името на разсипаната тая колония Берязка – (Strada Berescі).

Сливенци не току тъй лесно се отървали от барон Сакелари. Те са прекарали големи изпитни, доде се изселят от Берязка. Окончателното разсипване на тоя градец е в **1838 г.** Но трябва да се забележи, че до тая година там останали само най-бедните сливенци, които били третирани като ратаи на мушиера Сакелари.

> „Така, моите **съотечественици**, пише Селимински, поради **своите глупости**, вместо **землевладелци** станаха **ратаи**. Вместо поданици на император-султан, станаха такива на един търговец, *роби на един роб*"…

Берязка е обещавала да стане един завиден български център във Влашко, дето инак и до сега щеше да владее чисто български дух, защото тук са били само сливенци и то в най-компактно количество, които са имали своя черква и училище. Но тъй зародените заплитания, новите условия там и т. н. накарват сливенци да мислят че те „оставили питомното и намерили дивото."

Останалите до 1838 г. сливенци в Берязка били разделени на три партии: *туркофилска, болярофилска и ратайска*.

Селимински много е помагал на съгражданите си в Берязка. Той им идва на помощ в 1834 г. и бил натоварен от колонията да й стане генерален пълномощник пред правителството и съдилищата. Той я разделил на 24 части, след като я организирал „политически". Всяка част е избирала по един делегат за върховна някаква комисия, която представлявала общината. Сливенци изградили там 600 къщя, направили много дюгяни и насаждат 500 дюлюма лозя. Всичко това се опустошава след 1838 г. Тъй че, до тая година, само в Берязка е имало повече от 3,000 сливенци, без да се смятат разпръснатите по Бесарабия, по другите влашки градове и върналите се вече в България.

3.6.6. ЗАВРЪЩАНЕТО НА ЧАСТ ОТ БЕЖАНЦИТЕ

В: *Табаков,* Стефан. Опит за история на град Сливен.
Т. 2, Политически, духовен и икономически възвеж на сливенци от старо време до днес.
София: К-т Историята на гр. Сливен, 1924, с. 149–154.

Трябва да се признае, че сливенци никъде не могли да намерят кът подобен на Сливен. Напусналите люлката на своите блага и минало не могли да се примирят с новите си жилища във Влашко и Русия. Даже и тия, които със свойственото си трудолюбие изграждат богати домове, градини и лозя в Болград, Плоещ, Берязка и т. н. скоро се насищат на скитничество и замечтават за благата на старите си огнища.

Когато били зад Дунава, винаги при изгрев или залез на слънце, те посочвали с ръце посоката, дето се падал Сливен. Някои решават да се върнат просто под тласъка на спомени за сливенските „*гивечи*, пастарма, милинки и береци". Те не могли да забравят огненото сливенско вино, нито „киселото зеле", което лозарите обичали да ядат със зъвана в ръка при шуртящите, бистри сливенски потоци.

Израза: „*Ааах, кога ша сийдим в Сливен!*" е станал пословичен между бежанците. Завареното население в Бесарабия и Влашко им се видяло много *нечистоплътно и просто*. Дори сливенските селени, настанени на обширни, безплатни земи в Бесарабия, взели с въздишка да посочват „там, дето изгрява слънцето" – тяхното родно място.

Можем си представи, какво е било влечението на сливенци към родното им огнище, стига да вземем предвид препятствията за тяхното завръщане:

1) правените спънки от влашки и руски власти;

2) страха от погубване, ако се върнат между турците и

3) че почти всички са имали изградени домове зад Дунава, които трябвало да остават безплатно на другите или да ги продават на извънредно ниски цени, а при това, обстоятелството, че много сливенци изгорили или продали недвижимите си имоти в самия Сливен.

Трудолюбивото тракийско население още в първите три години от преселването си във Влашко и Русия обръща тамошните полета в градини и житници. А че и власите подобно на русите са препятствували на завръщането, се види от това, че тия, които решили да се върнат, скришом изпращат двама пратеници в Цариград с молба до султана, да издаде заповед до влашкия княз Александър *Гика* да остави българите свободно да се върнат зад Дунава.

Както се видя, султанът още преди потеглянето на бежанците от Югоизточна България към Дунава е употребил всички усилия да ги отклони от намеренията им да се изселват.

Вълчан Чорбаджи напразно се нагърбил да въздейства над своите съграждани. Даже, както се разправя, той ходил със същата мисия и зад Дунава. Но той не е бил едничкия.

Султанът изпраща във Влашко и Видинския управител *Хюсеин паша*, който пък от своя страна назначава за комисар в Букурещ някой си *Х. Тонуз*, за да действува пред влашкото правителство и улеснява възвръщането на бежанците.

Плоещкия префект *Кукурешко* набедява Селимински в съучастие с турските агенти и напразно е убеждавал колонистите да останат в новите си огнища.

Освен горните султанови пратеници, малко по-рано са сновали от заселище в заселище, там дето има бежанци, ямболският *Хюсеин-Ага* и *Баш Бешли Ариф Ага*. Те уверявали преселените българи, че няма никаква опасност за тях под Балкана, и че султанът „ще им тегли масрафа" за превоза по завръщането им.

Важното е, че част от сливенци в Берязка и околните влашки градове „дигнали глава" да се връщат назад още на следнята година от преселването.

Вече през 1832 г., 60 коля, натоварени с „едно-друго" на сливенските бежанци, се озовават в Русчук, на път за Сливен. Възможно е за тоя случай да се отнася бележката на даскал Никович от Разград: „и после 2 години, а някои по-сетне се варнаха пак в турецiѧ на зать."

Възвръщането е било съпроводено с още по-големи изпитни, тъй като при преминаването на Източния Балкан в него върлували много турски разбойници.

Някои, на които им „причерняло на очите", едва-що минали Дунава, отчаяни, съсипани от път и загуба на покъщнина, почват да се пилеят из разни кътища на Североизточна България, най-вече в Силистренско и Варненско.

Много сливенци, преди заможни *граждани*, били принудени да напуснат старите си занаяти и да станат *селени земледелци*.

Други пък, най-вече селени от Сливенско, когато се завръщат в старите си огнища, заварват там чужди поселенци, повечето турци, които им заграбили имотите. Това ги принуждава да идат в по-далечни села или пък да заправят нови. По тоя начин, **чисто български села в югоизточна България до 1830 г.**, стават насетне **турски или гръцки**, особно към границата. Гърците са идели тук от към бреговете на Егейско море, даже и от Тесалия и Епир.

Венелин срещнал чак в Силистра преселници от Лариса. През преселването, Месемврия изгубва ⅔ от населението си, което е било попълвано отсетне все с такива пришълци, които днес са „чисти гърци". Същото става и с Анхиало, Бургас, Созопол, Василикос, Ахтопол и т. н. , които до преди **1830 г.** са били **населени главно с българи**.

Още когато взели да сноват турски агенти между бежанците във Влашко и Бесарабия, Селимински като видял, че мнозина желаят да се върнат в България, предложил да се изпратят пратеници до султана „за някои привилегии". Но противодействието на *Никифор,* игумен на Яшкия монастир, осуетило решението. След това „разочарование", Селимински подал на руските власти обстойно изложение за работите на колонистите. Ако и да бил повикан да живее в Русия, той останал в Ромъния, *като свързан чрез клетва с другите членове на братството*.

Читателят се сеща, че тук е въпроса за *Сливенското „братство"* от 1825 г., което бе се обърнало на революционен комитет. Повечето от видните му членове били преселени зад Дунава, но не престанали да бъдат съединени под същия, зароден в Сливен, дух за *просветяване и организиране на българския народ*.

И действително, всички по-нататъшни приготовления за подигането на народа ни, в частност Сливен, са били внушавани в Ромъния от събудени там сливенци. Между българските емигранти в Ромъния се заражда планът за извоюване на първо време българска автономия чрез миролюбиви споразумения със султана. От тук и проектираното послание на Селимински до султана за „някои привилегии".

Тъй или инак, горните проекти са проблясъци на едно вече зазряло, неудържимо пробуждане – пряма последица от раздвижването на българите след войната 1828–1829 г.

Завръщането на сливенци под Балкана не станало наведнаж. Като последня дата на тая обратна емиграция трябва да се счита 1839 г., в началото на която и в края на 1833 г. „*Новия Сливен*" или *Берязка*, окончателно се разсипва.

Тъй че, **завръщането** е ставало почти **ежегодно от 1831 г. до 1839 г.** В 1836 г. е било изпратено официално послание до султана чрез княз Богориди от името на преселените във Влашко българи. То е било писано от Селимински в Плоещ и изпратено по инициативата главно на сливенци. С него се замолвал Богориди да ходатайствува пред султана за *въвеждане на реформи в Турция*, които да гарантират не само правата на сливенци в намерението им да се върнат в *„търговския и прочут оня град Сливен, но и тия на всички християни, жертва на непоносимия турски режим."*

Най-много почнали да се завръщат след **1833 г.**, вероятно поради това, че в тая година **чумата** престава да върлува в Турция. Точният брой на завърналите се сливенци в града не е известен. На всеки случай, те не са били много и едва ли са броели 1000–2000 души. Тъй, че 12–13 000 души сливенци остават разпръснати из Влашко, Бесарабия, Крим и отчасти в Североизточна България. Граждани от Сливен в последния край са останали сравнително малко. Повечето били селени от Ямболско и Сливенско. Те се настанили там било при преселването си в 1830 г., на път за Влахия и Русия, било при завръщането си под Балкана, между 1831 г. и 1839 г.

По-важните кътове, дето са останали такива преселени от Сливенско и Ямболско, са следните:

Известното село *Девня*, Провадийско, заселено с преселенци от Ямболско и Сливенско през 1833 г., на връщане от Русия.

с. *Тестеджи*, също Провадийско; жителите му са из Сливенско, заселени там в 1830 г.; близкото до него с. *Синдел* е заселено с ямболци.

с. *Кутлу-бей*, на север от Девня, със 123 къщи, заселено със сливенци подир войната 1828–1829 г.

с. *Байрам-Дере*, Преславско, със 77 български и 62 турски къщи, заселено с преселенци от Сливенско, както се види и от наречието им: удà, уфцà, гурà, кузà и т. н.

с. *Кара-Хюсеин*, Варненско, смесено с гърци и българи; последните са из Сливенско, пак от време на горнята война.

с. *Енево* (Янево, Юнус-кюю), Шуменско; заселено е с преселенци от Ямболско и Сливенско, а най-вече от с. Дермендере.

Голяма част от селените в Добричката околност са преселенци там след Одринския мир (септ. 1829 г.), все тракийци от Ст.-Загорско, Каваклийско, Ямболско и Сливенско.

Така, с. *Осман Факъ* е заселено с българи през 1834 г. откъм Добруджа, от селата: Чинели, Башкюю, Беш-тепе, Ени-Кюю (все Бабадашко), които пък села са с потекло от Ямболско и Сливенско.

В с. *Бабук*, Силистренско, има заселени и сливенци. Известното село *Афлатар*, същата околия, с 333 къщя, е със селени из Сливенско, главно из селата *Черкешлий* и *Дермендере*.

с. *Гюргенджик*, Силистренско, е заселено с керменлийци и със селени от Ямболско.

В с. *Ветрен*, пак там, край Гребенци, има сливенци и „балканджии". Населението в Добруджа е главно от преселенци из Шуменско, Провадийско, от Източния Балкан (селата между Котел и Гулица) и от тракийци из Одринско, Каваклийско, Ямболско и Сливенско. Някои от селата в Тулченско и Бабадашко са също заселени с бежанци от Ямболско и Сливенско.

Така, с. *Бейдаут* е населено със сливенци, а с. *Хамамджи* – с ямболци и сливенци. Такива са още селата: *Буджак* (югозападна Добруджа) със селени от Сливенско и Ямболско; в с. *Галица* има „шиковци" и сливенци. В *Гърлица* и *Куюджик* – също сливенци.

В с. *Липница* – ямболци и сливенци. Селото *Демирдже* (възможно да е от *Демирджилий*, село до Сливен) е населено със смесица от ямболци и сливенци.

Преселените в Ромъния и Русия българи са се наричали различно, но с общо име **бежанàри**; заварените там българи наричали новите: *нови* или *туркоземци*, а новодошлите преселенци наричали първите: „вети българи", *туканци* или по турски – *ерлии*. Останалите в Североизточна България носят и други имена: *балканджии*, *балканци*, *планинци*, *горненци*, а частно за произходящите от Тракия „из долния вилает", „отвъдешни", „отеюзлии" или просто „тракийци". Някои са носели имената на старите си заселища или близкия до тях град: „одринци", „главанци", „загорци", „ямболци", „сливенци" и т. н.

3.6.7. СЛИВЕНЦИ ОСТАНАЛИ В РУСИЯ И РУМЪНИЯ

В: *Табаков,* Стефан. Опит за история на град Сливен.
Т. 2, Политически, духовен и икономически вървеж на сливенци от старо време до днес.
София: К-т Историята на гр. Сливен, 1924, с. 154–157.

От сгрупираните в *едно* с внушителен брой сливенци из разните градове на Ромъния и Русия могат да се посочат само два града: *Плоещ* и *Болград*. В останалите градове, като: Браила, Букурещ, Галац, Тулча, Кюстенджа, Гюргево и т. н. сливенци са живели разпръснато между другите колонисти или между чуждото там население.

В *Болград* сливенци живеят в свой отделен квартал, наречен *Сливенски*. Собствено, целият град може да се счита направен и населен почти само от сливенци и ямболци. Последните също имат свой квартал, а третият по ред е на „вети", заварени българи – *туканци*. Те са били не токова интелигентни и затова изразът „туканска глава" се считал за обиден.

Като бесарабски град, **Болград** по силата на Парижкия договор от **1856 г.** се отнема от **Русия** и се дава отново на автономните дунавски княжества: Влахия и Молдавия. Това променя значително живота на колонистите.

В политическия и обществен вървеж на Бесарабия най-видна роль са играли болградци, а главно живущите там сливенци, които се смятрят и за най-интелигентните в Бесарабия. И дори до днес едни от най-видните тук български семейства са сливенците *Парушеви* и *Атанасиеви*.

За *Парушеви* ще се спомене и при духовния развой на Сливен, тъй като един от тях е взел инициативата за основаването на *първата българска гимназия*. *Васил Парушев* е бил народен представител на Болград, а *Андон Парушев* – кмет на града. Дъщерята на *Никола Парушев*, по мъж *Теодорович*, е била председателка на *първото българско женско дружество*.

Атанасиевци, едни от най-състоятелните жители на Болград, също са играли видна роль. *Никола Атанасиев* е бил секретар на кметството, болградски делегат до влашкото правителство за облекчение положението на колонистите и т. н.

По дядо, професор *Ал. Тодоров*, роден в Болград, също е от Сливен. Същото е и с генерал *Николаев* по баща.

Доста болградци се прехвърлиха пак в България след Освобождението и заемаха видни служби, като банкови чиновници, администратори, учители и военни.

Д-р Селимински е бил на няколко пъти **окръжен лекар** в Болград, председателствувал е раздаването наградите на местните гимназисти, от които мнозина са били от самия Сливен, а сам **Д-р Миркович** е бил **директор на тамошната гимназия**.

В Сливен и до днес има фамилия *Болградлиеви*.

Селата около Болград, на брой 80, заселени с българи, преселенци от 1830 г., са големи и богати. Всички те си пазят наречието, традициите и носията.

Тези от преселенците из Сливен и Сливенско в Бесарабия, които се връщат назад под Балкана, сторили това най-вече през **1833–1835 г.** *Клаус* отдава това на големия **неурожай** през тия години в Бесарабия.

1. След 1856 г., когато Бесарабия се отнема от Русия, много колонисти заминали към вътрешността на южна Русия.

2. През 1862 г., ромънското правителство решава да рекрутира войници между българските колонисти в Бесарабия. Българите обаче се възбунтуват и около **5–6000** семейства се **изселват** от там и заминават за *Кримските полета*.

Според *Клаус*, изселването между „задунайскіе преселенцы" почва в 1861 г. и продължавало през следните години. Повечето се настанили в *Бердянския* и Мелитополския уезди, Таврическа губерния.

През 1874. ромънската камара изработва нов непоносим закон за колонистите в Бесарабия. По тоя случай много български депутации са ходили с прозби в Букурещ.

Положението на колонистите в руска Бесарабия през 1874 и 1875 г. е било доста тежко. 1000 души от тях са били пратени в Кавказ, дето и погиват.

Както се каза и по-рано, селените от Югоизточна България са основали нови села в Бесарабия със същите имена на старите си огнища, като *Копаран*, *Пандаклий*, *Чомлекюю* и с тия на близките до Сливен села: *Чаирлий*, *Трапоклово*, *Дермендере*, *Бургуджий, Есирлий, Кортен, Твърдица* и т. н.

Мнозина сливенци, настанени в уединени кътове из Южна Русия, се загубват сред гъсти руски редове. Някои от тях се пренасят на веки там или случайно се зачуват между българите под Дунава. Такъв е случая с даровития артист от Московската опера *К. Михайлов – Стоян* (с родители заселени в Одеско).

Ако българите **в Бесарабия** биха могли още за дълго да си **„държат вярата"**, не е същото обаче с тия, които **се разпръснали в Ромъния**. Те са на изгубване главно поради туй, че не живеят на маси – наедно, нямат свои черкви и училища и не се женят между себе си, а смесено.

Впрочем, Освобождението скъса ония връзки, чрез които българите под Дунава бяха постояннни сношения с емиграцията ни в Ромъния. Градове, в които българите са сравнително най-надеждно поставени са: *Браила* и *Тулча*, дето те имат свои черкви и училища. Българската община в *Браила* е държала първо място по интелигентност и предприемчивост между останалите общини не само в Ромъния, но и в цяла България. Види се, за това ромъните издигнаха в Браила монумента на своя „прадядо" – император Траян.

Всред ромънските градове най-много сливенци има в *Плоещ, Браила* и след туй по ред: в Букурещ, Галац, Тулча, Кюстенджа, Гюргево и т. н. И до днес надали ще се намери ромънски град, в който да няма сливенска жилка. Но много български имена окончаващи на *-ов, -ич* или *-ски* трябваше са се заменят с нови или закърпят с *–у, -иц, ску*. По тоя начин, биха казали ромъните, че *гарванът ставал орел*, когато пък Селимински ни уверява в противното.

Броят на българите в Ромъния и до днес не е известен напълно; знае се, че голяма част от тях са ромънизирани.

Всички стари, сливенци, с които говорихме в Ромъния, разправят, че когато се заселили там в 1830 г. заварили **села** и *най-невежествено население*. Сливенци още с преминаването си на Дунава се убедили, че *„оставили питомното и отишли да гонят дивото*." И действително, още в първите години на тая емиграция българите са били най-видните търговци в Ромъния.

По пияците на Букурещ, Браила, Гюргево, Галац и т. н. се говорело само български. Но нещо повече. Образованието през тия години в Ромъния не били ромънско, а гръцко. Както ще се види, сливенци не се славили само в родния си град със своите „елински" знания, но и между самите гърци в *Халки* и *Куру Чешме* (Цариград), в Мала-Азия и в самата Ромъния.

Сам Д-р Селимински е бил учител по гръцки в Руше-де-веда, в Букурещ, Плоещ и т. н., а братът на Маврудия – Балсамаджия, също сливенец, е занимавал по гръцки синовете на най-видните влашки боляри.

Такъв е случая и с *Михаил Колони*, пак от Сливен, който е бил частен преподавател на децата на княз *Александър Гика*, отпосле техен

наставник в Атина и Париж. Сума сливенци са заемали видни държавни служби в Ромъния, както ще се види малко по-долу.

И тъй, наканилите се сливенци да основат колония в Ромъния със старото име на града си, – „Нов Сливен" (Берязка) – не сполучват и се разпръсват по всички ромънски краища. Сто сливенски семейства от Берязка отиват в *Дудещи* до Букурещ, а други сто дали пълномощно на *Лазар Газибарата*, братовчед на Селимински, да основе колония където ще, но последният не посочва мястото.

Само през 1830 г. в Букурещ имало 31 сливенски семейства. Нека не забравяме, че както в Букурещ, тъй и в останалите градове на Ромъния, някои от останалите в Сливен българи, имайки роднински връзки с преселените от 1830 г., са се заселвали от време на време след 1830 г. Такива примери не са редки дори до Освобождението.

Мъчно биха се изредили имената на всички преселени сливенци в Ромъния, а при това страниците ни за това са тесни. Посочените имена на сливенци, преселени в Ромъния, засягат само известни личности в първите години на преселението, и то като представители на общини или членове в комисии и депутации.

3.6.8. ИЗСЕЛВАНИЯТА СЛЕД ОДРИНСКИЯ МИР (1829 година)

В: *Кристанов*, Цветан Ангелов, Маслев, Стоян. Д-р Иван Селимински като учител, лекар и общественик.
София: БАН, 1962, с. 88–97.

Селимински се върнал от Пловдив в Сливен, когато пред народа стоял съдбоносният въпрос, какво да се прави? Никой от българите не придавал никакво значение на чл. 13 от Одринския мирен договор, според който на всички се давала амнистия за извършените престъпления през време на войната.

Научени от горкия опит, те знаели, че той няма да има никакво приложение и въздействие върху турските власти и население. Сливенци изпратили една делегация в Бургас, в която влизали Васил х. Михайлов, Атанас х. Паскалев и чорбаджи Цено Койнов, при главнокомандуващия фелдмаршал Дибич, комуто тя изложила предстоящите опасности за населението и помолила да им бъде осигурено покровителство чрез руските консули в градовете. Явили се и други делегации със същите въпроси и молби и въпросът е бил отнесен до Петербург, откъдето било наредено да се даде разрешение и помощ на желаещите българи да се изселят.

Самият Дибич по свидетелството на Селимински се стеснявал да ги съветва направо какво да правят – „да стоят ли в родината си, или да се изселят, защото и едното, и другото бяха гибелни". Той наредил чрез началник щаба генерал Вахт как да стане тяхното изселване. Русите са проявили големи грижи в средства и организация по изселването на българите-бежанци, което е подчертано в нарочните инструкции за настаняването им в Русия.

След този отговор на главнокомандуващия сред сливенци се оформили три партии: първата настоявала да се изпратят пратеници

до султана, за да се измоли прошка за всичко, което е било извършено против турците през време на войната и руската окупация; втората партия настоявала за масово изселване, единственият път да се избавят завинаги от отвратителната турска тирания; третата партия била за повдигане на общо въстание в цяла България, използуване присъствието на руските войски за освобождението на страната ни от турско иго.

Първата партия обединявала гражданите от „гръцката класа" според Селимински, т. е. чорбаджиите. Те се надявали чрез покорството и блюдолизничество да придобият отново турската подкрепа и господството си в обществените работи, за да живеят за сметка на обществените средства. Те били ненавиждани от останалото гражданство и естествено е било да пожелаят да придобият на всяка цена и с всички средства покровителството на турците. По-заможните граждани пък трудно могли да се помирят с мисълта, че трябва да жертвуват толкова свои имоти и имущества. Ето защо те се наредили на страната на „гръцката класа".

Привържениците на последната, които Селимински характеризира като герои на клеветата, доносите и низостите, не са имали смелостта да излязат с открита агитация в полза на своето становище, затова извикали одринския митрополит Герасим Критски, към чиято епархия се числел тогава Сливен, да убеди народа да остане. Владиката се отзовал на поканата, обаче влиянието му сред народа отдавна било изчезнало поради редица противонародни мерки и клевети, които той отправил по-рано срещу сливенци. Гражданите го посрещнали така, че той бил принуден да си отиде преждевременно, за да си спаси живота, затова не можал да свърши нищо.

Втората партия се състояла предимно от търговци и занаятчии. Това били хората, които живеели, общо взето, добре, без излишъци, но и без лишения. Те са били оная част от градското население, върху която е падало най-тежкото данъчно бреме. Уповавайки се на своите занаяти и на търговията, те били решени да се избавят веднаж завинаги от несигурността и опасностите, които съществували за тях при турската власт. За селяните пък било достатъчно, пише Селимински, да имат необходимата обработваема земя и добра вода за пиене. Тази партия била най-многобройната.

Третата партия се състояла от млади, буйни и решителни в живота хора, жадни за подвизи. Те се събрали около известния родолюбец и революционер капитан *Георги Мамарчов* от Котел, който през същата война командувал един отряд от 500 души българи доброволци и пръв проникнал с отряда си в силно укрепената Силистра, като улеснил бързото падане на града, което било отбелязано от руското командуване. Щом Мамарчов вдигнал знамето на въстанието, към него се стекли мнозина българи, които помагали на руските войски във войната и отмъщавали на турците за техните зверства. В скоро време под неговото знаме се събрали повече от 1000 души революционери.

За Селимински е било много ясно, че нищо не може да спаси не само провинилите се пред турските власти българи, но и много от невинните. За него е било по-трудно да определи отношението си към революционната партия на капитан Мамарчов.

Мненията на Селимински и Раковски за Мамарчов се различават коренно в зависимост и от различията преценка на тогавашното вътрешно и международно положение. Раковски се възхищава в хайдушката си поема

„Горски пътник" от благородното дело на юначния българин, разбира се, не защото Мамарчов е бил негов сродник, а защото е бил сроден с него по дух. Раковски разглежда нещата така, като че ли само задържането на Мамарчов от русите е осуетило всенародното въстание и освобождението на България.

Селимински е гледал на положението по-другояче. Той е съзнавал напълно, че всенародно въстание и въоръжена борба за освобождение на родината ни е „свято дело", против което не би могъл да възразява никой разумен човек.

В онзи момент обаче според него то не е било възможно по следните съображения: не са били приготвени предварително оръжие, бойни припаси, пари и храни; не е била осигурена безопасността на жените и децата; отсъствувала връзка с останалите градове на България за широко разгръщане на въстанието и постигане на единодействие, нямало връзка и със съседните народи; липсвали са при това и достатъчно достойни мъже, които да ръководят въстанието; голям недостатък е било и обстоятелството, че българите не са били опитни във владеенето на оръжието; и, най-важното, той е считал, че най-голяма пречка е било отрицателното отношение на руските военни власти към едно такова въоръжено въстание на българския народ, което би могло да предизвика редица конфликти на Русия както с Турция, така и с великите сили. При това Русия се е намирала в затруднително положение и не е щяла да може да окаже съществена помощ на едно такова въстание. Освен това чумната епидемия взела големи размери всред армията и населението.

За Селимински са били същевременно ясни пагубните последици от масовото изселване на българите и накърняване целостта на българския народ, но той се е утешавал с мисълта, че изселниците ще могат да се върнат пак по своите родни места или пък техните потомци.

И тази надежда на Селимински не е останала празна. Отрядите на българските доброволци през Кримската война, опълченските дружини през Освободителната война и многобройните родолюбци от средата на българската емиграция оправдаха предсказанията на Селимински.

Не са останали нечути от Селимински и разпалените и затрогващи слова на бунтовниците. И след четвърт век те са звучали силно в неговите уши, както това личи от неговите думи.

Дейната опозиция на Селимински срещу кроежите на Мамарчов и неговите привърженици му е навлякла враждебността на последния, изразила се в различни заплашвания от страна на неговите привърженици.

Революционната партия, която брояла вече над 1000 души в Сливен и имала по-стегната организация от другите, започнала да упражнява известна власт в града. Към нея се стичали постоянно все нови и нови привърженици. Нейната власт обаче не била дълговременна, защото руското военно командуване се намесило и арестувало капитан Мамарчов, който бил отведен в главната квартира в Бургас. Делегацията от котленци и сливенци, негови сподвижници, която се явила при главнокомандуващия фелдмаршал Дибич, за да иска освобождаването на Мамарчов, въпреки че била много настойчива, не е имала успех.

Партията на „гръцката" класа след провала на мисията на одринския митрополит също не могла вече да разчита на успех. Само партията на привържениците на изселването печелела все повече и повече почва.

Причината за това не се криела само в страха, а главно в събитията, които станали в града.

След сключването на Одринския мирен договор много турци се завърнали в града. Още в присъствието на руските войски те започнали да вършат различни издевателства над българите. Турските разбойнически башибозушки чети нападали и убивали българите открито и само благодарение на енергичните мерки на русите били предотвратени големи кръвопролития. Изпращането на руския консул Ващенко в Сливен по молбата на българите и с разрешение на султана не могло да разколебае взелите решение да се изселят сливенци. Самият Ващенко не оправдал надеждите на българското население и бил отзован по-късно.

След като мнението на втората партия надделяло, била изпратена делегация до главната квартира в Анхиало, за да се научи кое място е определено за заселване на бежанците и някои други подробности. В делегацията взел участие и Селимински. В главната квартира делегатите научили, че руското правителство е определило за заселване южната част на Бесарабия.

След завръщането на делегацията всред сливенци настъпило известно успокоение. Още през февруари 1830 г. 100 семейства от Сливен изпратили съгражданина си Лазар Станчов във Влашко и Молдова да им търси място за поселение. Някои пък от користни подбуди, както твърди Селимински, агитирали народа да се засели също във Влашко, в селата на каминара Стефан Мосху. Агитациите са били изострени и ожесточението по едно време стигнало дотам, че членът на „Братството" *Добри Желязков* е искал публично смъртна присъда за Селимински поради факта, че Селимински е бил един от най-горещите защитници на идеята за преселване в Русия.

Селимински отправил писма до други градове и села да последват примера на Сливен и да се приготвят за изселване. Ето защо той посетил втори път главната квартира, където генерал Вахт му предал покана на бесарабските български колонисти до новите изселници, с която те ги приканвали да се заселят в Бесарабия, като ги уведомявали, че ще отделят от всеки 60 десетини земя по 10 десетини за новите преселници и че ще им помагат всякога като на свои родни братя.

Денят на тръгването на изселниците бил определен за 20 април 1830 г., обаче руските войски получили заповед да напуснат Сливен на 15 април и затова денят на заминаването на изселниците бил изменен и определен на 13 април, с което се целило ариергардът на руските войски да пази бежанските кервани от нападенията на турските разбойнически чети, каквито гъмжели из страната.

Сливенци разпродали на нищожни цени движимо и недвижимо имущество, покъщнина и занаятчийски инвентар, за които едва се намирали купувачи.

> „Взиманията – даванията и свързаните с тях парични документи – пише Селимински – трябваше да бъдат считани за напълно загубени, също и неиздължените сметки от търговски предприятия. Неизплатени дългове, складове, пълни със стока, работилници, гъмжещи от разни работи, къщи, нагласени с всичката необходима покъщнина, дворове с хубави цветни градини и овощни дървета, вътре в дворовете кладенци с най-бистра вода за пиене и вади

с текуща вода, хълмове, покрити с лозя, най-плодородни полета, вечно текущи реки, много и гъсти гори, забележителни чифлици, най-здрав климат и охолен живот.

Всичко това, плод на толкова векове и безброй ръце, трябвало в един миг да изчезне, а в него намираха утеха хиляди семейства на старини. Въпреки всичко те трябваше да ги напуснат с най-голямо равнодушие само и само де се избавят от нечестивото и непоносимо турско иго. За да стигне човек до такова решение, щото да пожертвува всички блага на своето благоденствие и да се изложи на нови нещастия с неизвестен завършек, показва и всеки трябва да повярва, че турското владичество е най-страшното от всички, което въпреки всичко това някои именуващи се християнски народи защищават с най-големи жертви и поддържат още запазването на тази държава всред останалите държави за срам на човечеството и на гигантския напредък на цивилизацията на настоящия век."

Българският народ тогава се е намирал в страшна нужда, за да се реши той, който е така привързан към своето родно място, към своята къща и земя, във вид на огромни кервани, които са обхванали повече от 100 хиляди души, да остави своите родни огнища и да се напъти към Влахо-Молдавия и Русия.

„Човек трябва да е видял сам, пише Селимински, колко голяма скръб и душевно сътресение изпитваше народът, когато се виждаше принуден против собствената си воля да напусне преди всичко светилищата, оставени от дедите му, и гробовете на прадеди, деди и други близки сродници.

Това място на последната му молитва беше същото, където той винаги отиваше да се моли и получаваше благата и благословиите на небесния отец, където се извършваха всички свещенодействия, където се кръщаваше новороденото дете, където се благославяше бракът, където получаваше опрощение на греховете си, където чуваше поучението за справедливото възмездие на неговите деяния – смъртта, където се извършваха молебствия за умрелите, където слушаше божието слово, където най-после намираше ежедневно утеха за скърбите и нещастията си и обещание за възмездие на добродетелните си дела.

Той трябваше да посети за последен път гробищата, където почиваха прадедите, родителите, роднините, приятелите и децата му, за да ги прекади, да направи последните обичайни помени за упокоение на душите на всички покойни, да ги целуне и пролее последната сълза за свое утешение. О, колко здраво е свързан човек с родното си място! – възкликва Селимински. – Той предпочита много пъти да падне в сражение за защита на отечеството си, отколкото да го остави и да се пресели на друго място, ако и да е много по-хубаво."

Настъпил последният час на раздяла. Едни, които според Селимински били по-опитни и по-далновидни, искали да бъде изгорен градът по две причини:

1) да не се ползуват от оставените неща онези, които цели 5 века са им причинявали нещастие върху нещастие, и

2) да изчезне надеждата у изселниците за обратно връщане.

Други са били на обратното мнение. Тяхната интимна мисъл е била, както вярно се е досещал Селимински, че може да се създадат в близко време благоприятни условия за връщане. Такава надежда им е била внушена и от одринския митрополит Герасим.

Твърде е възможно при заминаването на изселници някои от привържениците на първото становище да са осъществили плана си, но в никой случай не може да се сметне за правдоподобно сведението на руския етнограф и писател Вл. Дал, съставителя на знаменития руски тълковен речник, по образование лекар, който по това време се е намирал там с руските войски, че Сливен бил запален и само купчините прах и пепел показвали мястото, където недавна се е намирал градът. Трудно е да си представим и такава всеобща безразсъдна постъпка, с която изселниците се отплащали на враговете си турци, за каквато пише същият Дал в повестта си „Сливенка".

На **13 април 1830 г.** рано сутринта огромен керван от бежанци напуснал Сливен. Пътят на кервана бил определен. Айтос бил средоточище, където трябвало да пристигнат и бежанците от другите градове и села на Югоизточна България, та оттам да тръгнат заедно. По-нататък пътят им бил определен все край морето през селата Баня, Бяла река, Фундукли, Петрикьой, Варна, Каварна, Мангалия, Кюстенджа, Бабадаг, Исакча и оттам през Дунава при Сато-нову в Бесарабия.

Някои закъснели са минали през Чалъкавак, други минали през Твърдишкия проход, а трети се накачили на кораби от черноморските пристанища за Одеса и Крим.

Селимински твърди, че от 4000 семейства в Сливен само 65 се решили да останат. Когато в Айтос станало първото преброяване на бежанците, събрали се и от Стара Загора, Нова Загора, Новай, Ямбол, Карнобат и др., оказали се 16 565 семейства. Керванът бил съпровождан от казашка охрана.

Селимински говори за четири партии, които се оформили по пътя:

„Едната партия се състояла от твърдо решени хора да се изселят извън границите на турската държава. Тази партия се разцепила от своя страна на две други партии: едната била за изселване в Бесарабия или изобщо Русия и другата – за Влашко и Молдавия.

Трета партия искала на всяка цена да се върне.

Четвърта партия била твърде войнствена и имала план да настани семействата си в балканските котловини, а мъжете да се опълчат срещу турците. От целите на всяка партия – пише Селимински – се вижда, че едната (т. е. търговско-занаятчийската – бел. н.), искаше вече да се пресели в страна, където да може свободно да работи.

Така наречената „гръцка класа"... знаеше, че не е възможно да живее заедно с народа, както преди, защото, както се каза по-горе, от нея произхождаха клеветниците, предателите, шпионите, лъжесвидетелите, интригантите и смутителите.

Тази партия желаеше да се върне и да живее заедно с турците...

Третата партия (т. е. тази, която била за преселване във Влашко и Молдова – бел. н.) се ръководила твърде много от користолюбие, та пожелала да се възползува при тези обстоятелства от нещастията и нуждата на страдащи заедно с нея съграждани. Тя замислила лоши кроежи срещу по-простите и искала дори, ако е възможно, да ги направи свои подвластни крепостници.

Четвъртата партия, може би най-достойната за похвала, имаше съзнанието, че човек не може да благоденствува никъде другаде на земята освен в родната си земя и преди всичко в отечеството си, което се намира под свое народно и самостоятелно управление.

„В отечеството си човек трябва да бъде или свободен, или да не се чувствува вече щастлив."

Човек по самата си природа е сраснал с отечеството си и нравствено, и обществено, и физически. Никакъв разум не е в състояние да обуздае неговия устрем и благодарение на това той се решава на най-смели и големи дела, ако и да са често пъти невъзможни. Членовете на тази партия бяха сега съвършено малко и не можеха да имат други сподвижници освен само онези, които при подобни случаи и да не постигат целта си, не губят много, напротив, печелят най-голямата за човека слава."

Всяка от тези партии си имала и свои водачи, които обособили своите групи и когато стигнала към реката Тича (Камчия), всяка тръгнала по свой път. Едната продължила пътя си по крайбрежието на Черно море по посока на Бесарабия, другата се отправила за Силистра, за да премине във Влашко, третата партия се върнала, а четвъртата, след като извършила няколко безуспешни набези под предводителството на Мамарчов срещу турски села, се разцепила и хората ѝ се присъединили към останалите три партии. Разложението на тази партия станало окончателно, след като за втори път Мамарчов е бил арестуван от русите и откаран в Букурещ, за да бъде съден.

Преселниците, които се насочили към Бесарабия, според Селимински запазили най-голям ред и по пътя не се случило никакво нещастие и безредие.

В описанията на Селимински лъха от всяка дума дълбока скръб, породена от страшното нещастие, което се стоварило върху нашия народ след Одринския мир. Такова велико преселение от около 100 хиляди души, което обезлюдило почти цялата Югоизточна България, от която не само болшинството цветущи села, но и градове се изселили под страха от страшното отмъщение на турското население и власти, не е било запомнено от падането на България под турско иго. Това представлявало огромен урок за нашия народ, който на един път е загубил такова голямо количество население.

Трябва да подчертаем, че въпреки много прочувственото описание на това изселване от страна на Селимински той не е разбирал огромната загуба, която се нанасяла на българския народ с това масово изселване.

От тая гледна точка ще трябва да признаем, че според нас капитан Георги Мамарчов е бил на по-прав път, защото той не е целел изселването на българския народ, а оставането и защитата му със свои собствени революционни мерки.

За щастие турското правителство по своята късогледа политика не могло да насели тези запустели места и нашият народ със свойствената си жизненост в близките десетилетия е могъл наново да покрие и засели тези плодородни места с бързия си естествен прираст.

Благодарение на добре организираната руска помощ с храни и превозни средства и защита на бежанците последните са могли благополучно да минат Дунава. Когато пристигнали в Сату-нову, преселниците били посрещнати от нарочни руски чиновници, натоварени със задачата да ги приемат и настаняват. Били обнародвани и привилегиите

на колонистите, които в същност съществували отдавна съгласно указите на Екатерина II (1762–1796) и Александър I (1801–1825). От всичко това се вижда, че руското правителство е проявило твърде много грижи за българските бежанци.

Много по-тежко било положението на бежанците, които отивали за Влашко и Молдавия. След като пристигнали много хиляди семейства в Силистра, бил поставен на дневен ред въпросът за мястото и условията на настаняването им. Влашкото правителство не било взело никакви мерки, било от политически съображения, било поради равнодушие, защото знаело от опита на предишните български преселения, че преселниците сами ще се погрижат за настаняването си. Вместо това тук се стекли много влашки боляри и земевладелци да канят преселниците да се поселят в техните имения, като им давали най-съблазнителни обещания.

Българите, знаейки за крепостното положение на влашките селяни, не се оказали лековерни. Те изпратили една делегация направо при влашкото правителство да го уведоми за пристигането на толкова много хора и да го помоли да им даде свободна земя за поселение. Правителството отговорило, че не разполага със свободни земи за такава цел, но че преселниците, ако не се разделят по селата, могат да си купят място, на което да се настанят. Този съвет бил възприет от преселниците и благодарение на подкрепата на споменатия вече родолюбец Андон Иванов Камбуроглу, родом от Сливен и живущ тогава в Брашов, идеята имала всички изгледи за успешно осъществяване.

Селимински като водач на партията за изселването в Русия бил избран от бежанците след пристигането им в Сату-нову за техен представител (депутат) в Галац, за да улеснява преминаването на народа по местата за установяването им, пренасянето на вещите, които били изпратени преди това с парахода от черноморските пристанища, а също и по другите въпроси, свързани с преселението им, особено и с чумната епидемия.

3.6.9. БОЛГРАД И БОЛГРАДЧАНИ

В: *Селимински*, Иван. Избрани съчинения.
София: Наука и изкуство, 1979, с. 291–300.

3.6.9.1. БОЛГРАД

Честите размирици, каквито ставали в различни времена в Европейска Турция, са били основната причина за преселването на българите отсам Дунава, в ъгъла на Южна Бесарабия, преди това в Русия, а сега в Молдавия. Тези българи отначало живеели разпръснато, с еднакви права и при еднакви условия с руските селяни. Но когато за главен управител на Новоросийска област бил назначен генерал Инзов, той измоли от император Александър I права и като събира всички българи, основава в Бесарабия по подобие на немските колонии българско заселничество, сред което израства колонията Болград. Това име й било дадено да напомня на следващите поколения, че българите са се преселили от своето отечество България и в този край, като заизграждат село, те го назовават с името на отечеството си Болгар град.

Освен тази колония били основани още около стотина, но такава, която има най-голямо значение, е Болград, защото този град е основан от хора, които са излезли от различни градове из България: занаятчии и търговци, които малко или много били грамотни.

Този град е основан от хора със състояние, които могат и на рабош да зарязват, и с перо да пишат. Едни от тях са грамотни, които са чели и могат да четат писмо, докато е още мокро, а други – когато е дори сухо.

В тази колония поради това, че е в средата на останалите български колонии, и поради това, че тук се развиваха най-важните занаяти и търговия, бяха обявени постоянните длъжности на основаното ръководство на колониите, тук бяха окръжният началник и пазарът. Търговията тук започна да се разраства.

Населението се активизира и така ние видяхме, че Болград нарасна на повече от хиляда къщи, които бяха построени покрай реката Алпука. Той беше заобиколен от около 100–150 вятърни мелници. В центъра на града е построена съборна църква, оградена с желязна ограда, която струва между 30 и 40 хиляди рубли. Има също централно училище или гимназия и кафене, пред което се извисява пожарната служба. Това е накратко нашето описание, което даваме на Болград.

3.6.9.2. ЗНАЧЕНИЕТО НА БОЛГРАД ЗА ДРУГИТЕ КОЛОНИИ

Другите колонии поради това, че били заселени от хора земеделци, орачи, хора без занаят и неграмотни, отначало, както и досега, трябвало да ходят на пазар в Болград. Там те купуват и продават, вземат пари в заем, за което плащат съответен процент, а така също към болградчани се обръщат за наставления и съвет. Освен това тук още се намирал окръжният началник и управлението на цялата колония, към които според нуждите си при съдене волю-неволю трябвало да се обръщат.

И още друго, че Болград, както казахме по-горе, е населен от хора търговци, които по търговски сделки обикалят околните колонии, в които продават своите манифактурни и бакалски стоки. Те откриват кръчми, в които продават вино и ракия (тези две неща са любимото занятие на болградчани, върху които те притежават по-особени способности и познания), закупуват вълна, сирене, жито и добитък.

Освен това със своите много или малко книжовници те задоволяват и другите села с попове, даскали и писари. И така читателите могат да се уверят, че Болград с тези свои качества е могъл да има и сега има голямо значение за другите колонии, както и нравствено и материално влияние над тях.

3.6.9.3. ЗАНАЯТИТЕ НА БОЛГРАДЧАНИ

Главните занаяти, които болградчани практикуват, са: шивачество, кожухарство и абаджийство. Тези занаяти са донесени от България и отначало имали голямо значение и играели важна роля в търговията, но понеже болградчани и другите колонисти започнаха да се отказват от народното си облекло и обичаи, сега виждаме, че тези занаяти западат.

Сега всички младежи и стражи в Болград се обличат като европейци; по същия начин се обличат и жените, а след това този пример е последван и от останалите колонисти.

Тази промяна се почувствува особено силно, след като колонистите останаха и в Молдавия.

Тази е причината, дето от няколкото десетки души, които преди това са се занимавали с този занаят, сега са останали само трима-четирима, и то наред с това имат и манифактурни дюкяни, занимават се още с дърводелство, градинарство и скотовъдство. Има и такива, които се занимават със събирането на добитък, а други пък с жито. Но по-голямата част от болградчани освен къщи за живеене имат на двете главни улици дюкяни и кръчми, в които през годината се продават безброй много бъчви, пълни с вино и ракия. Тези третостепенни заведения се посещават от низшата класа на народа, която насища свободно своята жадна и пресилена алчност. В тези заведения царува пълна свобода. Но когато прехвърли границите, тя става скъпа и за нея се заплаща със спукани глави и счупени ръце. Разбойничеството и кражбата не са твърде редки явления.

Има хора, които смятат кражбата за занаят, например да крадат чужди волове, коне и овце, които след това продават на друго място или пък колят в своите касапници. Кражбата е толкова разпространена, че надминава всички останали занаяти.

Част от старите болградчани заемат служебни постове: училищни настоятели, касиери,... старшини,... кандидати и пр. Те с удоволствие образуват партии, за да бъдат избирани за ръководители, и са готови да проливат кръв само и само да си останат старши.

Младите болградчани, въпреки че от скоро време започнаха да заемат граждански служби, са все още безгласни, по значение нищожни и пътят им е още тъмен и закрит. Като вървят по стъпките на своите бащи, те когато подранят и надпреварят бащите си в кафенетата, стават първи герои на билярда, на който с особено изкуство и прозорливост търкалят слоновите кости, отиграват кафета и чай за няколко дни напред, с особена настървеност се залавят в играта на карти и с гордост доказват правата си в картната игра. Вечерно време мерят улиците с твърде весели и съвременни песни като например: frounza verdi, или „красива природа", а понякога и през нощта, когато спиртът ги въодушеви, грижат се за увеселяване на улиците. Трябва да кажем, че тези похождения на младите са твърде неприятни за старите. По този въпрос ние ще поговорим по-нашироко по-нататък.

Нека читателите не мислят, че болградчани спят, обратното, те напредват и се развиват бързо по посока на цивилизацията. Тази цивилизация те разбират наопаки и я посрещат като окаян тузлучанин, който, като няма нова дреха, посреща байрама, като си обръща наопаки ямурлука. Затова ние ще разгледаме системата, която те са избрали на тази европейска цивилизация.

През 1857 г. в Болград имаше само едно кафене, което се посещаваше от малко хора, и то тези хора идваха тук за кратко време с единствена цел да прочетат нещо ново в политическите вестници, а сега в Болград има повече от 10 кафенета и всяко от тях си има билярд и пр. Всичките тези кафенета от сутрин до вечер са препълнени с хора, билярдът е ограден с хора подобно на тузлучани, когато се натрупат на

тарханата. Всичките те са заети: едни играят на билярд, а други на карти. Тук не се намират с дребни работи, с четене или с разсъждение по някои обществени работи. Но необходимо ли е да се говори за това? По същите причини не е необходимо и да се чете, защото те знаят да зарязват на рабош и да отбелязват с тебешир на стола като хора грамотни, излезли от школа с атестати свидетелства и похвални грамоти. Такива хора се красят със знанията си така, както хаджиите със своя Ерусалим и с едното и другото са украсени къщите на болградчани, а това им придава такъв вид и украса, че те съвършено падат дори и в техните очи.

Нито една воденица не познава такава навалица, каквато има в болградските кафенета. Те не се изпразват от сутрин до вечер; стените им, таваните им и подът са почернели от дим и ако кажем, че приличат на цигански катуни, ще е малко, но пък затова можем да ги сравним с немските заведения, в които кънтят свинските бутове. Впрочем това название подхожда напълно, защото един болградчанин, който има по-обработен език, на техен възпитан маниер смята за унижение да каже: „Да идем в кафенето", но в „кочината", вместо да каже: „Дай наргилето", „Дай кюлхането"; „Да идем да играем билярд", „Да идем при хауза".

Някой чужденец, който иска да се запознае с болградчани, може да стори това само в кафенето, защото както за познат, така и за непознат човек техните къщи са затворени по същия начин, както и източните хареми за европейците.

И така ние виждаме, че Болград върви напред. Имало е случаи, когато някои от добрите и уважавани старци, когато е искал да поучи болградчани да не се пристрастяват до такава степен в кафенето към играта на карти и на билярд, за това негово наставление са го вдигали на вили и са го отрупвали с хиляди укори, обвинявали са го, че той не разбира духа и времето на цивилизацията.

Известно е, че образованите хора винаги са имали влияние над простите, но тук виждаме това да е обратното. Ние ще посочим по-долу, когато му дойде времето, какви са лошите последствия, които е оставила върху младите учащи се юноши играта на карти. Тук в кафенето както ученикът, така и всеки друг може да види, че болградчани излизат от дома си сърдити и с някакво особено настроение, без дори да са изпили чаша чай или кафе (повечето от посетителите на кафенето не пият в дома си нито сутрин, нито вечер чай и кафе; това вършат само в празници и когато има именни дни), бързат към кафенето. По пътя те нямат време да си задават въпроси, нямат време изобщо да говорят. Който не познава живота на тези хора, може да си помисли, че болградчани, като отиват към кафенето с такава забързаност, като че бягат от своите задължения.

Болградчанинът, като стигне в кафенето и направи едно „Сабах-хаир-олсун", тогава ще потрябват карти, кафе и чибук, разбира се, за сметка на този, който губи, след това сяда с някого и започва да играе на карти. С едната ръка той дава и реди картите, а с другата държи чибука, от който излиза дим като от комин, от време на време ще дръпне от чибука и ще сръбне от малката чашка кафе (тук кафето се вари по турски с каймак). Разбира се, при играта на карти често възникват спорове и ругатни. Когато открият, че единият е скрил карта или излъгал, тогава биват изричани много хулни думи. Но има и такива случаи, когато при подобни спорове

единият от играещите се разсърдва, оставя си кафето и чибука и излиза от кафенето, а онзи, който остане, ще има работа с кафеджията (читателите ще разберат защо). Всичките тези странности в тяхното поведение, големи думи, лъжи и пр. служат за пример на младото поколение, но това е все още нищо. По-долу ще видим и някои други безнравствени примери, каквито бащите дават на чедата си,.

И тъй, когато болградчанин играе на карти, човек с пищимал не може да излезе пред него. За болградчани не е добър този човек, който не посещава заедно с тях кафенето. Такъв човек бива укоряван, осмиван в простотия и затова, че той не познава тяхното преуспяващо общество.

Така например един от добрите, честните и трудолюбиви младежи Иван Начев се намира сега в такава немилост. Впрочем дали ще дойде време, когато те ще могат да го разберат, или пък той да тръгне по тяхната вода?

3.6.9.4. СЕМЕЕН ЖИВОТ

Ние вече видяхме, че мъжкият пол в Болград прекарва четирите годишни времена в кафенето по същия начин, както на Изток и турците, а през това време жените си остават в къщи като кукувици, лишени от книги и среща с добри хора. Впрочем това е нещо обикновено: щом мъжете не четат книги, да не четат и жените. Затова, като нямат никакво развлечение, нямат и познанства между семействата си и живеят в скука и безделие, а всеки човек, който остава без работа, започва да интригува, започва разправии, осъжда постъпките на младите. Това за тях се превръща в такъв важен предмет, какъвто е за италианците днешната политическа власт.

Най-много страдат болградските учители, които не минава ден да не ги оприказват; те са станали предмет на разговор и закуска за безделниците. Наред с това, като се изключат две-три семейства, не е лесно за мъж болградчанин или чужденец да се запознае с някое семейство, когато мъжът отсъствува от къщи; той ще бъде заподозрян и осъден от болградското обществено мнение. Това е позволено и вратите са отворени по време на свети дни и именни празници. Тогава, ако мъж не отиде да поздрави с „много години", бива гледан накриво от болградчани.

3.6.9.5. ГОСТОПРИЕМСТВОТО НА БОЛГРАД

Болград прави изключение между всички славяни в радушно и гостоприемно отношение. Неговите жители са хладнокръвни не само към най-близките си приятели, но и към онези роднини, с които не са се виждали години наред; при среща с тях те никога няма да ги поканят в дома си. Ако някой иска да се срещне с приятеля си, ще му определи среща в кафенето! Не е малко за учудване и това, че тази среща няма да направи особено впечатление на болградчанина и ако не може да я отклони, ще го покани в кафенето, където вместо угощение ще му предложи билярд или карти. Това го правят не само младежите, които са получили възпитанието

си в Болград, но и онези, които са били и по-далеч и сега живеят почти изолирани от всички. И така ние виждаме, че младите са възпитани по същия начин, както и старите, и вървят по техния път.

За болградското негостоприемство се разказват твърде много анекдоти, от които ще спомена най-занимателните.

През 1854 г. един от букурещките почтени българи, който съпровождал преселниците от Ренни за Болград, се срещнал с някой си хаджия от Болград, който по това време не представлявал нищо. Но той се съгласил да вземе г-н Н. и да го заведе в Болград срещу три рубли. Когато на 12-ата нощ пристигат в Болград, хаджията изпраща Н. в хотел.

През 1860 г. Н. се среща със своя близък съученик, който не бил виждал редица години. Този последният се съгласил да го вземе в каруцата си и да го заведе в Болград, където те пристигат през нощта. Болградчанинът, като се извинил, че бил женен и по тази причина не може да го приеме в дома си, завежда го в дома на учителя Н.

В последно време един от любимите учители в Болград на един имен ден обиколил повече от 20 къщи, в които никой не го поканил да остане на обед или на вечеря.

Някой си чужденец бил поканен да посети един хаджия. Но като отивал към вратата му, хаджията, който по това време излизал, го попитал: – Къде отиваш, г-н Н.? – У вас. – Но аз излизам. Нека да идем в кафенето. Там той го гощава с карти.

Един от първите млади либерали, когото старите наричат „дивак" (болградски нихилист), имал някакъв интерес към Н., на когото определи среща в кафенето, но Н. не обичал да посещава кафенето и казва на диването, че ще иде у тях в 10 часа сутринта, т. е. по това време, за което е поканен. Н. отива в 10 часа, но не го намира в къщи, не го намира и в 6 часа и едва на другия ден в 6 часа подир обед се срещат пред вратата на диването. Тогава диването пита Н: – Къде отиваш? – У вас. – Ах, жалко, че нашите се къпят на пристанището, а аз отивам в кафенето. Заповядайте там и ще поиграем на карти.

Оригинални са странностите на болградчани, но ние нямаме намерение да ги описваме.

3.6.9.6. РАЗДЕЛЯНЕТО НА ПАРТИИ

Според обществения си живот Болград може да бъде разделен на три главни партии. Ще започнем от първата.

Според терминологията на болградските филолози и техника тази партия се нарича „партия на мерсистите". В нея членуват всичките по-знатни чиновници, към които са прикътани и няколко болградски семейства. По начина на живот те са цивилизовани в сравнение с другите – аристократи. Тяхното аристократство, което ги отличава от другите, се състои в храната. Вечер те се събират последователно в 8 или 9 часа и прекарват времето си само в игра на карти. Понякога всичките сядат на една маса без изключение дори и на петгодишните деца, а друг път се групират на няколко маси, като на едната сядат мъжете и по-възрастните дами. И тук играта е на пари. На общата маса при играта на карти всички

са замислени, насърчени, рядко се поглеждат един друг, чува се само пас и пр. В тази **„партия на мерсистите"** всички имат равни права и петгодишното дете наравно с петдесетгодишния мъж опитва щастието си в играта на карти, в която може да изгуби или пък да спечели. Тук детето се учи от своя баща, като вижда, че губи, да казва на бялото черно и на лъжата – правда.

В предисловието, преди да започне играта на карти и накрая, като свърши самата игра, синовете на нашите надменни „мерсисти" започват да говорят за дневните приключения на своите учители и директори. Тези разкази с внимание биват слушани от бащите им, след което започват да псуват учителите, защото не умеели да се сговарят добре с болградчани, че не били възпитани, и като не си гледали добре работата, получавали напразно такива големи заплати. След всичкото това децата остават напълно доволни, че тяхното мнение за учителите е одобрено от бащите им (от самостоятелната педагогика).

Един път, това не беше толкова отдавна, когато мнението на децата се слушаше с внимание от старците, едно осемгодишно дете се беше така въодушевило, че скочи от дивана между няколкото свои роднински моми и момци и каза: „Чакайте, аз ще ви представя директора". След това то отиде в другата стая и след няколко минути се върна с наметнато късо черно палто, сива шапка, с кръстосани отзад ръце и накокошинено се приближаваше към своите близки, между които някой започна да говори, но в опровергаване на този разговор, то започна да маха с двете си ръце, да клати глава и бързо да говори: „Йок, йок, йок, тци, тци и пр." След това цялата зала се заля от смях.

В тези няколко семейства по именни дни се устройват балове, на които идват мнозина и от втората **партия на „пардонистите"** (или, както ги наричат, аристократите безпардонисти). В залата на именника започват да се полюшват мома с момък ту на едната, ту на другата страна (тази игра се казва кадрил). Понякога се въртят и като турски дервиши сред залата в ритъма на валс. Но за отбелязване е това, че нещо като не допадне на безпардонистите, те напускат залата, след което настъпва оживление. Причината за тяхното напускане става известна на другия ден. Семействата на тази партия спят сутрин до 10–11 часа и пр.

Във втората партия – на пардонистите, влизат всички, които са редовни посетители на главното кафене. Семействата от тази партия се събират рядко. Единственото развлечение на мъжете сутрин от 8 часа, та чак до 8 часа подир обед е кафенето, а останалото време са в къщи, т. е. през нощта. Но как живеят в къщи си, от тяхната затвореност мъчно можем да узнаем нещо, т. е. каквато е японската история за европейците. Учителите рядко, и то само няколко от тях, правят поздравления на именни дни на някои от втората партия, но това се случва два пъти през годината. Те, както ще видят читателите, не ходят никъде освен в кафенето. В главното кафене се събират хора и от двете партии, както и всичките учители. Впрочем последните (както е известно, често и периодически биват обсъждани и псувани от партиите на мерсистите и на безпардонистите) понякога идват всичките, а понякога кафенето за дълго се лишава от тяхното присъствие.

Третата партия се състои от всички винопийци, кръчмари и любителите на frounza verdi. Вечерно време те всички се събират на групи

и плевят кръчмите, а през деня по обед се срещат в кафенетата, които се намират в покрайнините на Болград, и там играят на карти и билярд. Тези кафенета се посещават и от учениците от по-горните класове на българската гимназия и вземат участие в играта на билярд. Тук те изявяват своята свобода, без да се стесняват от присъствието на учителите и на родителите си.

3.6.9.7. ЦЕНТРАЛНОТО УЧИЛИЩЕ И НЕГОВОТО ОТКРИВАНЕ (1854 година)

Идеята за отварянето на едно централно училище, което да обслужва всички българки колонии, според болградчани се появила през 1854 г., в същото това време, когато съдбата се беше надсмяла над двама наши образовани сънародници г-н Каляндджи и Радолов, но за съжаление тя не можа да се осъществи по време на руското управление.

Едва през 1857 г. с откриването на това училище се залови един от много уважаваните болградчани г-н *Панайот Мунджиев*, който, като получи подкрепата на г-н Дропуло, заедно с него ходи в Яш да моли княза в дните, когато той се чувствуваше щастлив, от името на нашите болградци и останалите български колонии за откриването на това училище в Болград.

В началото това училище беше управлявано от **Сава Радулов**, но придоби значение, като стана гимназия едва през 1858 г. при **Мутев**, който беше поканен за директор на тази гимназия. И така ние виждаме, че се навършват вече цели седем години от откриването на гимназията в Болград, която се ръководи от директор и е комплектувана с необходимите учители, за която ежегодно се харчат около 20 хиляди карабовни, но за съжаление досега тя нищо не е измътила. Тя е далеч от онзи момент, когато ще може да оправдае надеждите на всичките ни сънародници, които виждат за пръв път да се открива за българите гимназия – както за тези в Бесарабия, така и за тези в България.

Учителите в тази гимназия, както и директорът са чужди един за друг, чужди по своите мисли, представи, познания и желание. Причината да излязат те от квартирата си и да отидат в кафенето е жаждата да пият кафе или чай; гладът е този, който ги въвежда в ресторанта да обядват или да вечерят, където могат да се срещнат помежду си. Мързелът е причина те да не ходят в класа, а интересът – за да пренебрегнат девическото училище.

При болградската гимназия има и *печатница*, но не знаем защо Болград е още глухоням, прегракнал и не може да чуе, когато българите го питат, и не им отговаря защо не съществува нито един орган, който да говори заради него и да отговаря на онзи, който пита. От работите на това училище се вижда, че и досега то няма стопанин, а се отваря от този, който подрани, и затваря от този, който закъснее. Ако да имаше стопанин, още преди отварянето си той щеше да събере своите работници, да се разговори и да се разбере с тях и каже кой какво ще работи.

Болградското училище е имало и има най-голяма нужда от един педагогически съвет, който да е съставен от учители и който трябва да заседава един път през седмицата, и от един литературен съвет, който да

е съставен от учители и ученици, който да се събира, ако не веднъж през седмицата, то поне два пъти в месеца.

В продължение на 6–7 години учителите от първия съвет можеха да се запознаят с методите на преподаване на по-известните европейски методици, да сравнят новите учебници със старите и да приемат един метод, който малко или много е съобразен с времето и нуждите на българите. В литературните вечери щяха да се запознаят с учениците и всички болградски слушатели, които можеха да удостоят с посещението си това полезно и нравствено събрание. С тази си дейност учителите ще покажат, че те са главните двигатели в този край и достойни учители на своите ученици. Освен това последиците на подобни събрания са благодетелни. Те вдъхват любов към науката, уважение на децата към родителите, любов един към друг и в съгласие се насочват към общото благо. Но уви!

Всичко това не можа да дочака този див край, който е населен с много овце, които, макар и да се събират от овчари, не овчарите управляват овцете, а овцете – овчарите и бурята натиква овцете в блатистите места, в които един след друг затъват и техните овчари.

3.6.10. УПРАВЛЕНИЕТО НА БОЛГРАДСКАТА ГИМНАЗИЯ

В: *Селимински*, Иван. Избрани съчинения.
София: Наука и изкуство, 1979, с. 300–303.

Ние за пръв път в **Болград** видяхме учителите да подражават на простия народ, след като естествено е простият народ да подражава на учените. Ние сме далеч от мисълта правия да оправдаваме и виновния да виним, тъй като нашата цел е в това огледало да представим всичко, каквото е сега в Болград. Ние знаем, че в Болград няма нито един учител, който да е написал и напечатал учебник, но всеки преподава по кратки и сухи записки и така се убива времето на учениците. Но защо учителите не са изпълнили своите задължения?

Болградската гимназия е лишена от библиотека, поради което учителите проспиват свободното си време, а учениците са лишени от домашна библиотека и дори от най-необходимите книги, ограничават заниманията си само с ръкописните записки на своите учители. Свободното си време, както посочихме по-горе, използуват за измерване на улиците, в кафенетата, а вечерно време (да не кажем през нощта) – нека сами се сещат? Така че ученикът от седми клас на болградската гимназия едва може да се сравни с учениците от 4 клас от другите европейски гимназии.

От всичко личи, че учителите в тази гимназия нямат никакво педагогическо познание; те са изостанали от напредъка на науката и продължават да се ровят в остарелите учебници, по които са се учили в скамейския ученически живот. Те дори не знаят какво достойнство трябва да има един учител.

Миналата година **се поизтрепаха**, **докато отнемат на г-н Миркович** званието директор, което му бе дадено временно, но **г-н Миркович**, който беше приел това **без особено желание, се отказа доброволно** от развълнувания Болград. Да видим дали след него учителите се успокоиха; те **не само не млъкнаха**, но всеки **един публично** – пред учениците в

училище, пред хората в кафенето и на улицата – **доказваше, че има пълното право да стане директор**. От всички тях успя този, който изпревари **с хитрост и лукавство** да му бъде дадено званието **директор**, но всяко нещо, което става за лична изгода, а не по желанието на народа, не се задържа за дълго. Същото стана и с този ексдиректор, понеже народът не го обичаше, остана на тази длъжност номинално, докато най-после народът повика **друг**, когото назначи за ръководител на тази болградска гимназия.

И така досега ние разгледахме реда в българската гимназия и нейните учители. А сега ще се върнем отново при болградските граждани, към тези, които имат власт над школата и над останалите обществени работи и много или малко от тях зависи уреждането на този край, одобрението на учебните заведения и безпристрастното решаване на съдебните дела.

Ръководството на болградското общество.

Известно е, че неораната нива и непрекопаното лозе никога не могат да донесат такава полза на стопанина, каквато той очаква. Същото това наблюдаваме и в Болградската гимназия, която е лишена от техния надзор и грижа. От думите на болградчани се вижда, че те не са приучили всичките тези учители да се трудят за подобряването и благосъстоянието на този край, но как са ги събрали и приели като хора, лишени от дневното си препитание, кои са тези, които Болград със своето безкрайно милосърдие изхранва, и какво те със своето живеене в Болград дават на болградчани.

Така или иначе, като се съди по представите на болградци, още не е време да се обръща внимание на учебната част, а в нравствено отношение все още са много ниско, за да могат да оценят по достойнство едно училище, което не е на неговата степен на развитие. Това ние ще видим от следните две неща: миналата година един от отговорниците българи, когото съдбата докара в Болград, помоли училищния комитет да го назначи за инспектор на училищата в колониите. Неговата молба не зная как са я разглеждали членовете, но дълго време той не получи никакъв отговор.

Едва след половин година бе повикан в комитета и неговите членове му поднасят своето извинение, че не било много лесно да бъде назначен направо на тази длъжност, но като се запознали с неговото положение, му предложили да стане домакин при интерната с 15 рубли месечна заплата и като послужи няколко години и се уверят в неговата добросъвестност, тогава ще го назначат и за инспектор на училищата. Но това почтено лице, като несвикнало да се грижи само и за своите съестни припаси в собствения си дом, а тази длъжност била вършена от неговите слуги, макар и да сметна предложението на членовете за твърде унизително, от вежливост почтително им благодари за вниманието.

През **1864 г.** директорът на Болградската гимназия **г-н Миркович**, Сава Радолев и Пандели Кисимов с писмено изложение помолиха болградското общество, което дълго време обсъжда този въпрос именно, че **Миркович**, както и останалите **не могли да бъдат приети за болградски колонисти** (нека болградци ми кажат защо?), **Миркович** като българин и образован човек, на когото беше поверено управлението на всички училища в колониите и възпитанието на техните деца, болградчани,

след всичко това сметнаха, че той **не е достоен да бъде болградски колонист**.

Г-н Радолев, който учителствува в Болград от 1854 г. до сегашната 1865 г., също не беше удостоен да бъде колонист в Болград. А ние знаем много добре, че в продължение на 10 години както в Болград, така и в другите колонии **са се заселили извънредно много хора**: еснафи, различни съсловия от различни нации с различно поведение и с такова, каквото са заслужили в кръчмите, други – с циганското си кръчмарско и писарско занятие. От тях има много, които заемат сега почетни места наравно с първите колонисти, служат в колонистките управления като помощници на старшите, книговодители и писари, а сега от тях има и учители и кръчмари.

В заключение остава да кажем, че рано е още порядъчните хора да търсят у болградчани добросъвестност, награда за своите заслуги и почит, чест и похвала за своя труд. От всичко изложено ние правим следния извод: Болград е добър за недобрите, а недобър за добрите.

25 февруари 1865 г., Болград.

3.7. СЛОВО ВЪЗ НУЖДАТА НА УЧЕНИЕТО И НА ВЪЗПИТАНИЕТО

изложено от д-ра Мирковича,
Директор на Болградското централно училище
и изречено от ученикът Д. Грекова във време на наградите
1864 г., Юния 30.
Болград: в училищната книгопечатница, 1864. 8 с.

Господа!

Человек в продължение на своят си живот не ся стреми освен към едно нещо, не ся старае освен за едно нещо – за удобрението на своето положение, щото то да бъде в благополучие и в благоденствие; удобрение, което он не ограничава само в себе си, но клони йоще да го распространи и между другите, както и да го предаде и остави на своите потомци.

Но, коя може да бъде причината на една до толкова утешителна за человекът добрина? коя друга, освен учението, което е самият най-верен нейн източник!

Действително, слушатели мои, ако хвърлим един поглед в настоящето време въз народите, то незабавно ще намерим, че там дето цъвти просвещението, там съществува и благополучието; а там дето е изчезнало едното, страдае и другото. В що Европейцът надминува въсточният жител и стои по-горе от него, не е ли в това само отношение, което като го представлява с едно по-високо развитие, го прави съвременно и по-благополучен?

Человек на кадето не ся обърни, на кадето не ся възвие, там няма да намери, там няма да срещне, че учението е нужно и необходимо. Дали духовенството не ще почувствува нуждата му, или чиновникът, който служи между публиката, може да бъде лишен от него? дали търговецът може да го отбегне, или орачът, който ся бори със земята, няма да досети

потребата му? В векът в когото живейме, секи почти ся нуждае от него. В Париж днес даже и хамалите са подложени под екзамен, за да постъпят по тая длъжност. Ако най-долният клас в просвещените народи има потреба от учение, защо у нас барем по-горният – да няма нужда?

Да, учението е средство на улеснението.

Кому за пръв път не е било удивително изнамирането на параходът или на огняната кола, както и това на телеграфът? Сичките тези не са ли следствие и плод на учението?

Не са ли едно голямо улеснение за человеческото предприятие в сяко едно отношение? Като премисли человек тези и толкова йоще други които учението е произвело, то няма ли да заключи чи е благополучен този народ, който ги предобива? без сомнение.

Но, учението дали само в настоящето время и в сегашният век ся являва за человекът като за необходимо? Не. То и в преминалите векове е играло същият свой роль, и е било най-важния предмет за человеческото благополучие.

Историята ни го показва: Турците не стояха ли срещо западните народи и ги победяваха до XVI век, век в когото ся появи новата наука между западните? Самите тези Турци не са ли обиха като потъпкаха зрьното на просвещението в XIII век?

Векът на нашият Симеон не е ли за пример между нас като век на нашето просвещение съвременно и на нашето благополучие?

Господа, учението е било, е и ще бъде самата основа на человеческото благоденствие; защото то е само, което ни запознава с преминалото, което ни открива великата сила на естеството, което ни развива умствените сили, което ни довежда в съзнание; на конец то е което ни решава най-високите и най-деликатните въпроси. То, то и пак то!

То, то и пак то, казахме – учението.

Но що е учението?

И как то може да постигне своята цел, цел дето да произведе добър плод?

Учението само не е друго освен изучванието на един или разни предмети, предмети, които служат за улеснение на человеческото предприятие и умственото му, в материално въобще отношение, развитие. Дето ще каже че учен не е сякоги тоз, който е най-добре изучен; както тоже добре изученият человек не всякоги най-ученият человек. При учението, господа, ся изисква и друго нещо, нещо в което ся заключава самото вярно счастие на едно общество, на един народ – то е възпитанието.

Възпитанието казваме и ще кажем; защото то е душата на учението. Без него учението е като тяло без жизнь, като гозба без вкус; без него то много пъти, вместо полза, учението докарва вреда.

Но що е възпитанието?

Нищо друго освен нравственото учреждение на человекът, освен учението смесено с една особена деликатност, освен науката съединена с добродетелта, освен обработванието на духът наедно с прибавлението на характерът, с едно словото е основата на нравите. В неговият круг влиза политическият елемент, както и този на религията. То е което прави законите, закони от които зависи человеческото положение.

– На конец нека кажем, че благоденствието и доброто положение на едно общество, на един народ са само тогива в най-горната си степен, когито учението е в равновесие с възпитанието.

Следователно учението да произведе своите добри следствия, треба да е съдружено сякоги с едно добро въспитание, въспитание което да заключава в себе си не само понятието на доброто негово употребление, но и въвежданието на добрите дела, както и искореняванието на злите.

Умствените части, както и душевните наклонности ся нахождат в едно взаимно зависимо положение: засилванието или развитието на една умствена част или наклонност, обезсилва една друга; следователно развитието на добрите наклонности, унищожава злите, както това на злите заслужва да умалеят добрите.

Знайно е сякому че радостта е противоположна на скръбта, че гневът умалява страхът, че любовта е противна на ненавистта; както е тоже явно, че който има силна памят, не може да има и дълбок разсъдок; че който има голяма любов към домочадието си, не може да бъде твърд любител на отечеството си; че който ся стреми много към парите, той бива малак благодетел.

В человекът, както знаеме, ся нахождат пят чувства, чувства от които, по някоя причина, ако някое ослабни или си изгуби съвсем силата, друго от тях треба да го замени с по-голяма сила и да стане по-чувствително. Кой от нас не е забележил, че слепите ся снабдени въобще с едно чувство на чуванието или на пипанието по-силно и по-деликатно от колкото бива то в другите хора?

Под подобна една категория ся нахождат и умствените дарби на мозъкът; по подобен един начин почти те ся развиват: развитието на добротата обсебва лошавата наклонност. Следователно добрият человек не може да бъде лош, освен, принуден от обстоятелствата.

Человек може да ся роди с лошави наклонности; но, средството на въспитанието е самото, чрез което ние много малко можем да ги ограничеми и да ги изменим. Сократ явно казваше, че чувствова себе си расположен към някои страсти, които физиономистът Зопир му указваше че има; при сичко това той ги надвиваше чрез въспитанието на неговата нравственност.

Учението при въспитанието е нищо: да ся изучи человек е много по-лесно, отколкото да ся въспита.

За учението трябват години, когито за въспитанието ся изискват по някогиш и векове.

Кой не знае че душевните наклонности, добри или зли, вървят по предание? Кой не е забележил, че потомците на едного крадеца, на едного пияница, на едного лъжеца, участвуват много малко от свойствата, които са имали неговите родители? Свойства, които ся са предобили от привичка малко по малко и са достигнали да станат като една страст. Следователно да ся изменят и искоренят подобни едни привички, подобни едни зли нрави, то не само че не е лесно нещо; но, ся изисква и дълго време.

Учението е като едно семе, което като посеем и разработим, произвожда много малко своят плод; когито въспитанието е онова нещо, което търси да истреби бодлите или безполезните растения които може да вредят и да припятствуват на посявката. Когито урачът, преди да посее своята нива, търси да я учисти от бодлите които може да повредат на зръното, подобно ли е на едни родители да принебрегават нежната душа на своите чада в нравствено отношение.

Възтова основание ние срещаме в сичките просвещени народи, че за пръв път на своите чада показват възпитанието, което те ще срещнат после като основа на тяхното учени в техните учебни заведения.

Дали и ние, като сме ся захватили много малко за учението, ся нахождаме, в това отношение, под същата катигория с Европейците? Трудно ми е да ся изреча както ся следва: ние като първоначални, без съмнение имаме недостатки, и това е простително; но, като невежи трябва ли да земаме само учението като за орудие на просвещението без да подумаме, че възпитанието, което е самият източник, както казахме, на человеческото благополучие, е най-необходимото.

Да, необходимо, даже и най-нужно за общественният живот; защото е само което съставлява най-добрите общества, което прави най-честните граждани, което изображава най-благоприятните народи.

За жалост! като най-важно и най-необходимо, то е и най-рядко между нас, до толкова дето даже малко са и тези, които го добре чувствуват и проумяват. Кой от нази не знае, че вообще нашите младежи отрастят без никакво домашно възпитание? Но кой е крив, ще каже някой, когито ние не сме йоще достигнали в таз степен на развитието. Това е справедливо. С сичко това ние треба да ся старайме да го введем барем там дето ся следва.

Ако при сичкото домашно негово развитие, просвещените народи го имат за необходимо в техните учебни заведения, то ние, които сме лишени йоще от това домашно развитие, треба да го имаме за най-първо дело и най-главен за нас предмет. Следователно първата наша грижа треба да е то; главната основа на нашите училища, и най-паче девическите, треба да е то. Указвам на девическите, защото от там ще излезе сърцето, което за пръв път ще захрани нежното дете не само с умекчителна храна, но и с духовна и с нравственна.

В положението, в което ся нахождаме, ние чувствуваме че имаме нужда от наука; но колко и да ся нуждайме от нея, то треба да ся съзнайме че не по малко имаме нужда и от възпитание, което в своят круг е сърцето, душата на учението както казахме. Възпитание казвам и повтарам, защото само то заключава в себе си необходимото приготовление в нравственността, и във взаимните потреби на едно общество; то е само което искорнява сърдечният егоизъм, което докарва благово-лението, което укротява суетата, което растройва гневът, желанието и сичките горещи страсти. С едно слово нека кажем пак че то е основата на благоденствието в общественият живот.

С подобно едно стремление и намерение ся строят почти сичките учебни заведения; по същият план и същата цел са е устроило и нашето тук в Болград централно училище.

Жителите като чувствуваха от давно това за тях необходимо дело, чакаха редът му коги да го поставят в действие, като корона на техните по напрежни дела. Време беше дошло, и делото начнало беше веки да ся движи по ђроектът си, когито съдбата поиска да ги предаде под влиянието на едно по-свободно и по с ревност към просвещението правителство, под което незабавно, с първо представление, делото ся реши и ся постави в действие.

Ежедневното сегашно наблюдение възуспехът на тая част, от ден на ден я прави да бъде по-изобилна в своето си същество.

Слава Богу на неуморимите старания на нашият покровител АЛЕКСАНДР ЙОАН I, на когото действително поклонноста, стремлението и благоволението към учреждението на учебни заведения в неговата държава, не са други освен да произведе с време достойни, похвални и образовани хора, които да бъдат полезни не само на себе си, но, и на своето общество както и на неговата държава.

В това отношение делото ся позволи, утвърди и ся начна да ся работи и е веки в шестата си своя година. Но, както сичките първоначални дела не могат тъй скоро да си влезат в начертаният ред, тъй и нашата школа не треба да ни удивлява ако не са е йоще съобразила точно с своята цел. Сяко начало бива трудно.

Не треба при това да забравяме и припятствията, които обстоятелствата й нанесоха, както и досегашното й лишение от много необходими неща за улеснение на учебната част:

Първо развълнуванието на преселението не малко смути нашият школски порядок като отвлече вниманието на секиго на неизвестното негово следствие;

Второ за зла чест покойникът Мутев при сичкото си негово старание, подпадна под болест такава, която малко му даваше покой, и която напоследък му лиши и живота;

Третие местните удобства, от които и до сега йоще ся лишаваме дето да можем да ся снабдим с необходимите потребности за сяка една наука в учението.

На конец много йоще други подобни които от ден на ден времето ни указва и които само то ще допълне.

При сичко това зръното на развитието начна да ся сее, и заподирва; късно или рано, то ще произведе своят плод. Търпение само.

Що ни остава нам сега?

Нищо друго, освен да си съсредоточим сичкома силите – Членове, Директори, Учители, Надзиратели, приятели и доброжелатели, тукашни и вънкашни, дето да допълним то щото не е достатъчно, да изгладим то що не е прилично – и да поставим душевна ревност и сърдечно старание въз това що сме начнали – дело на което светлина ся учаква, както знайме, и по-далеч от колкото в нашият хоризонт.

На конец като поблагодарим нашият владетел АЛЕКСАНДР ЙОАН I за неговата към нас добра наклонност, като принесем и нашата признателност към неговият тук наместник Г. Я. Панайотеска за неговите неизчерпаеми старания, нека въздигнем и ръце към Бога да ся помолим за тяхното дългоденствие, и за любов, мир и съгласие между нас.

3.8. БЪЛГАРСКАТА ИНТЕЛИГЕНЦИЯ В РУМЪНИЯ И ТУРСКИТЕ ДЪРЖАВНИЦИ И ОБЩЕСТВЕНИЦИ В ПЕРИОДА 1800–1878 ГОДИНА

Кратки биографични данни

3.8.1. БЪЛГАРСКИ ЕМИГРАНТИ В РУМЪНИЯ (1800–1878 г.)

В: *Сюпюр*, Елена Сава. Българската емигрантска интелигенция в Румъния през XIX век.
София: БАН, 1982, с. 171–172, 195.

… **Миларов (Сапунов), Светослав Николов**.

Роден 1850 г. в Габрово, починал 1892 г. в София. Син на търговец от Габрово.

Основно образование получава в родния си град. Завършва колеж в Цариград (до 1862). През 1862 г. е изпратен в Загреб, където учи в гимназия и Юридически факултет.

Става учител в Босна (1867).

От 1868 до 1876 г. е в Цариград, където упражнява различни професии – юрист, журналист, редактор, драматург.

През 1869 г. идва за първи път в Букурещ, после до 1876 г. често е в Румъния. Сътрудник на емигрантските вестници („Отечество"). През 1869 г. е секретар на Българското читалище в Цариград.

През 1870 г. е арестуван, а емиграцията в Румъния го обвинява в шпионаж в полза на турците.

През 1876 г. се установява в Браила, редактира със Ст. Пейов и Ив. Драсов вестниците „Възраждане", „Хъш". После идва в Букурещ и влиза в БЦБО.

След 1878 г. е в България – юрист, писател, журналист, преводач, политически деец.

През 1892 г. е осъден и екзекутиран от режима на Стамболов.

Миркович, Георги Вълков.

Роден 1820 г. в Сливен, починал 1905 г. в Сливен. Син на обущар и търговец от с. **Сталджа**, Сливенско.

Учи в Сливен.

През **1830 г.** родителите му емигрират в **Беряска**, около Плоещ, но се връщат в Сливен.

Учи при Сава Доброплодни в Котел (около 1840 г.)

След три години се връща в Сливен, работи като продавач.

През **1847 г.** заминава за Семинарията в Киев, после в Цариград учи във Френския колеж.

През 1851 г. заминава за Франция, за да следва Медицинския факултет в Монпелие, и една година в Пиза. Завършва медицина през 1856 г.

От **1857 г.** е лекар в Стара Загора.

През **1858 г.** заминава за Браила и Букурещ, за да събира пари за българските училища.

През **1859 г.** заминава за Цариград – включва се в кръга на дейците около Д. Цанков и пледира за обединение с католическата църква.

През **1861 г.** с Д. Цанков участвува в делегация, която отива в Рим

при папата. През същата година отива в **Болград** като лекар на града и на окръга и тук *с д-р Селимински* и с *Д. Войников* издава през **1864 г.** „Сборник български фолклор".

През **1863 г.** издава френско-български речник в Болград.

През 1864 г., след смъртта на Д. Мутев, става **директор** на Централното училище в Болград (**януари-август**), после отива в Браила като **лекар**. Автор е и на учебници, занимава се с публицистика.

През **1868 г.** заминава за България – лекар в **Русе**. През **1869 г**. е арестуван, съден и през 1870 г. е заточен в Диарбекир и после в Мердин до 1878 г. През 1878 г. се връща в Сливен, където разгръща богата дейност – културна, публицистична.

Райкович, архимандрит Максим.

Роден 1796 г. в Дряново, починал 1874 г. в Галац. В една монография за гр. Лясковец Димо Минев отбелязва годината на раждане 1801. Но през 1874 г., когато умира, емигрантският печат пише, че М. Райкович е на 78 год., което отговаря на датата на раждане 1796.

Учи в килийно училище в Дряновския манастир, след което става чирак в една работилница. После учи в Преображенския манастир.

Бил е учител в Дряново, а през 1832 г. става учител в Лясковец, след което се покалугерява и до 1844 г. е игумен в манастира „Св. Петър и Павел" в Лясковец.

През 1844 г. е принуден да бяга от Лясковец, живее две години в Сърбия, но през 1846 г. е в Браила, после в Галац, където остава окончателно.

В Галац е измежду най-активните личности на емиграцията. Бори се за развитието на българката култура и особено на образованието.

Благодарение на неговата упорита борба се открива българското училище и се построява българската църква в Галац. Прави много дарения на книги, списания и пари на училищата в България.

През 1853 г. подписва заедно с първенците на българското землячество в Галац писмо до руския цар.

През 1874 г. завещава цялото си имущество и богатство на училищата в България за откриването на семинария и за българското училище и църква в Галац.

Райнов, Теофан.

Роден 1837 г. в Карлово, починал 1910 г. Произхожда от семейство на интелигенти – син е на Райно Попович, известния преподавател и педагог, който е и първият му учител.

Учи в Търговската академия във Виена (1860–1864).

Поддържа връзки с Г. С. Раковски и през този период е в интензивна кореспонденция с него.

В Цариград (1864–1868) е търговски чиновник, издател, публицист.

В Букурещ и Гюргево е издател, публицист, настоятел, изявен политически деец.

От 1868 г. е в Букурещ, където се присъединява към средата на „младите". Пътешества много из Европа, изпратен от Каравелов, за да установи връзки с революционните среди – с **Бакунин**, Херцен, Мацини.

През 1867 г. е в Белград във Втората българска легия.

3.8.2. ТУРСКИ ДЪРЖАВНИЦИ И ОБЩЕСТВЕНИЦИ

В: *Заимов*, Стоян Стоянов. Миналото. очерки и спомени из деятелността на българските тайни революционни комитети от 1869–1877 г.
София: НС ОФ, 1969, с. 484, 491, 509.

Абдул Азиз (9.II.1830–4.IV.1876) – турски султан (1861–1876 г.).

Отначало се придържа към политиката на реформите. По-късно провежда открито реакционен курс. Жестокото **потушаване** на националноосвободителните въстания в Босна и Херцеговина и в България през **1875–1876 г.** от турското правителство предизвика изострянето на Източния въпрос. Влошеното вътрешно и международно положение на страната предизвиква недоволството на националната буржоазия, както и на реакционните феодални елементи.

Абдул Азиз бива свален чрез дворцов преврат на либералните кръгове начело с **Мидхад паша и убит**.

През неговото управление е разрешен **българският черковен въпрос 1870 г.**

Али паша, Мехмед Емин (5.III.1815–7.IX.1871) – турски държавник.

Привърженик отначало на политиката на реформите и председател на Съвета на танзимата, по-късно противник на Конституционното движение.

През 1856 г. представя Турция на Парижкия конгрес. Участвува в изготвянето на Хатихумаюна.

Велик везир през 1855–1856 г.; 1858–1859 г.; 1861 и 1867–1871 г. Няколко пъти **Министър на външните работи**. С годините на неговото управление са свързани създаването на Държавен съвет, учредяването на Върховен съд, разрешаването на **българския черковен въпрос (1870 г.)** и пр.

Опитите на Али паша за преодоляване изостаналостта на Турция срещат противодействието на реакционно настроения султан Абдул Азиз.

Теофан Райнов (неизв. I.1837–18.IX.1910) – български обществен деец. Роден в Карлово. Син на учителя Райно Попович.

От 1862 г. се занимава с обществено-политическа дейност.

Бил с либерално-буржоазни идеи. По време на Първата българска легия 1862 г. поддържа връзка между Г. С. Раковски и виенските българи. Участвува в походите на Гарибалди.

От 1868 г. се заселва в Букурещ, като **привидно служи** на турското тайно разузнаване. Дадените му от турското правителство средства използува за подпомагане на дейците от ТБЦК.

През 1868 г. е изпратен от тях в Европа, където се среща с Херцен, Бакунин и Мацини.

Поддържа връзки с Левски, Л. Каравелов и Ив. Касабов.

След Освобождението на България от турско робство заема административни длъжности.

4.
ВОЕННО ОБУЧЕНИЕ, ОБРАЗОВАТЕЛНИ РЕФОРМИ И ФАНАРИОТСКА ПОЛИТИКА

ПОГЛЕД КЪМ СЛИВЕН, ВРАЦА И ХАСКОВО

4.1. ВОЕННАТА ПОДГОТОВКА НА БЪЛГАРИТЕ – ЗНАЧЕНИЕТО НА КАЗАК-АЛАЙ И САДЪК ПАША

КАЗАК-АЛАЙ И МИХАИЛ ЧАЙКА-ЧАЙКОВСКИ

В: *Табаков,* Симеон Киров. Опит за история на град Сливен.
Т. 2, Политически, духовен и икономически вървеж на сливенци от старо време до днес.
София: К-т Историята на гр. Сливен, 1924, с. 249–256.

Пристъпваме към историята на един оригинален институт в Турция, известен под името **Казак-алай**, а на български **Казашки полк**, който е квартирувал през по-голямата част на съществуването си в Сливен. Ако и образуването му да е плод на една авантюра, тоя военен институт не остана без значение за *Сливен*.

Състоял се е главно от сливенци, които се научили да въртят оръжие пред очите на самите турци, за да го опитват после върху самите тях… на Балкана. И наистина, голяма част от сливенските герои в Балкана са били бивши редници във въпросния полк. Но, което е по-важно, развоят на тоя Военен институт ни отнася тъкмо в надвечерието на големите революционни приготовления в България, и не току тъй случайно краят му съвпада с начало на революционните ни *комитети* във вътрешността на отечеството ни, с началото на епохалните за нас възстания и между трагичния опит на Х. Димитра и Караджата (1868 г.) и причините на освободителната война (1876 г.)

Името *Казак-алай*, тъй прословуто на времето си и с живи спомени до днес, е пряко свързано с това на поляка *Чайковски*, или по-добре познат в Сливен и между турците с името *Садък-паша*.

Михаил Чайка-Чайковски[380] се е родил в 1804 г.. в село Холчинец (Руска Полша) и се числял към стара дворянска фамилия. Неговият идеал е бил освобождението на поляците, но като *славянин*, забравил че повечето поляци са под немски ръце и се въоръжава срещу русите.

Отива в Париж и заработва с полските там емигранти за осъществяване на общия им идеал. По тоя начин той се сближил с княз Чарторийски, с учения Гизо, даже с Луи Филипа и т. н.

След дълги кроежи и опити, Чайковски идва в Турция през 1841 г., отдето мислел да помогне на поляците и напакости на русите. В мемоарите му се казва, че той имал за цел да осуетява руските „интриги" и да работи за организирането на *южните славяни*. Тия последните трябвало да се асимилират с мюсюлманите и дадат на султана обща отпора срещу „северната мечка". *Решид-паша* зачува великите идеи на Чайковски, очевидно още не „асимилирани", и остава възхитен. Възхитил се и Чайковски.

Султан *Меджид* го повиква на турска военна служба и му дава името *Садък-паша*. При отварянето на Кримската война (1853 г.) той подава проект за въоръжаването на 60 000 души българи, за да действуват

380) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Михаил (Мѝхал) Чайковски / пол.: *Michał Czajkowski*; рус.: *Михаил Станиславович Чайковский,* известен още като Мехмед Садък паша, Садък паша, Садък паша-Чайковски, Чайка Чайковски/ (1804–1886) – журналист, офицер, османски паша.

против русите, нещо което, въпреки възклицанията на султана, на Решид-паша се видяло опасно.

Оригиналният проект пропада, но се реализирал в по-скромна форма. И действително, в скоро време е бил формиран един полк от българи и поляци, който дал клетва за вярност на султана. Това станало в Одрин.

Българите малко искали да знаят деликатните цели на полка, към който се числели. За тях е било важно, че ще носят оръжие, ще ездят коне и въртят дълги саби – нещо, което до тогава за простата рая е било абсолютно забранено.

Полкът се е нарекъл *Казашки* по името на казаците, които до окончателното им присъединяване в южна Русия към русите, служеха като съюзници на турците заедно с кримските татари.

Знамето на полка е било както това на *Запорожските казаци* (червено поле с полумесец). Сам Наполеон III, тогава турски съюзник, по молбата на Чайковски пратил оръжие и дрехи за 1000 души от тия своего рода казаци.

Първите подвизи на *Казак-алай* са през същата Кримска война. Те ни отнасят при окупирането на Букурещ, Браила и по Прутската линия. След завръщането си под Дунава, той е квартирувал едно след друго в *Айтос, Карнобат, Ямбол* и *Сливен*.

Най-дълго време той е пребивавал в Сливен, дето му е било главното и постоянно седалище, и имало за какво. Югоизточна България, а най-вече Сливенско, от време на Кримската война, са били нешеговит театър на революционни движения. Даже през самата тази война, при страха от подигане на българското население по тоя край, за което не липсвали признаци по Сливенските балкани, тук са били изпратени около 10 000 души турска войска, готова за всяка евентуалност. Тя е стояла доста време в самия Сливен, а след това се отдръпва на постоянен лагер в Одрин. Подробности по това интересно разместване на войски ни липсват, но всеки може да се догади, че русите, знаейки разположението на българите по Сливенско, вероятно още от 1829 и 1830 г., са се опитали чрез свои агенти да ги възбудят и по тоя начин да направят диверсия в турските операции през казаната война.

Доброволци за *Казак-алай* се стичали от разни краища, а най-вече от Сливен и Сливенско. Повечето от тях са били хора с хайдушки наклонности и „нехранимайковци" и затова във войнишките си походи са показвали чудеса от храброст, както се изразява самият Чайковски в своите мемоари.

След завръщането си от войната под Балкана, турците излизат от полка, и по тоя начин *Казак-алай* се обръща на български полк, или както Чайковски наричал храбрите си редници – „Балкански казаци".

Командата им е била на славянски език, в дадения случай, малоруски.

В 1866 г. целият полк остава на гарнизон в *Сливен*, дето, пише Чайковски, „завързахме пак приятелски сношения с населението. Там, продължава той, много се занимаваха с народното просвещение, с черковния въпрос. Гръцкото духовенство вече беше изгонено, а гражданите се занимаваха и с това, което се вършеше в Румелия, дето се приготовляваше българската пропаганда".

В Сливен *Чайковски* е бил добре посрещнат. По-видните граждани, както се хвали сам той, му дали две карти на Балканския полуостров. Последните са съзнавали, че след свършека на войната, стоенето на Казак-алай в Сливен, с чисто български състав, не е освен за полза на българите.

През време вълненията в България, особно при слуха за подигане на революция в Сливенско, Чайковски е получил заповед да пази Източния Балкан с пет ескадрона „казаци" и две дружини. Към конницата е бил прибавен и един табор „редифи" от Сливен.

„Поверената мен страна, пише той, постлана с богати градове и села, бе истинско средище на българската народност".

Можем си представи, какви услуги е могъл султана да очаква от полка, в състава на който са влизали повечето българи и то сливенци – все „хаймани", които утре ще им скимне да продължат обичния си „хайманлък" в Балкана, като възстанници и войводи. И действително, както се каза по-рано, ако Х. Димитровият план да се озове в Сливен в 1868 г. би успял, то почти всички българи казаци щели са да се присъединят към възстанието. Споменатият *Гунчо войвода* е имал споразумение с някои от тях и ги е чакал на Катъговските полени.

Истинските заслуги на българите в Казак-алай към султана се състоят **в избиването на турските разбойници по Балкана.**

Ако вярваме на думите на *Филип Тотю,* през май 1867 г., когато той бил в Хаинкювския боаз с голяма чета и чакал присъединяването на *Хитов* от Сливен, отправения срещу него Казак-алай е бил предвождан от дъщерята на *Чайковски*. По тоя случай Филип Тотю ѝ пратил едно прочувствено писмо. „Амазонката" останала трогната, уплашва се и се връща в Сливен без да разпръсне четата.

Същият тоя полк е унищожил разбойническата банда на турчина *Кувшчиолу*, която върлувала над Сливен и имала сношение с разни бейове и даже със Сливенските турски власти. В походите срещу тая банда е участвувал и синът на Чайковски – *Адам*.

Друг от офицерите на квартируващия в Сливен Казак-алай е бил поляка *Мизеевич*, който в 1867 г. е бил повикан от Митхад-паша да пази Балкана между Сливен и Търново.

Когато Х. Димитър минал Дунава в 1868 г., много от Сливенските „казаци" влизат в четата на *Гунчо*, която, както се каза, е чакала идването на Х. Димитър в Сливен, за да подигнат наедно възстание тук. Вероятно през същата година е била донесена от един евреин новината на Сливенския мютесарифин *Джевид паша* (заместник на *Мустафа* ефенди), че над Сливен се появили много възстанници, войводата на които бил с бинокъл и т. н. *Джевид*, уплашен, отива заедно с евреина при Чайковски (пак в Сливен) и му съобщават донесеното, за да вземе нужните мерки. След повторен разпит на евреина се оказало, че лека-полека, видените от него възстанници, от 300 души намалели на 30, на 10, на 5 и т. н., до дето се констатирало, че всичко това **било измислица**, скроена от евреина, за да вземе **пари от властите** (Митхад паша освен, че си е служил с такива евреи, но и с шпиони помаци, които, като се промъквали в българските чети като възстанници, са ги издавали на властите).

Както е известно, в Сливенския *Казак-алай* е служил и *Христо Ботев*. Записването му в неговите редове е станало, когато той се връщал

от Басарабия за Калофер през Сливен и спира в един от сливенските ханища, дето са квартирували някои от „казаците". Тук той се скарва с един от тях и работата дошла до бой, докато се намесил самият *Чайковски*, който като узнал с какъв човек си има разправия, взема го в редовете на своя полк, като храбър и интелигентен *„казак"*.

Христо Ботев, по думите на *Баба Петювца* в Клуцохор, често е квартирувал в техния хан, в същия тоя квартал, до основното училище, дето сега е магазията на Кювлиеви.

Много сливенци, които служили като войници в *Казак-алай*, били наречени „хаджии", тъй като ходили с целия полк в Арабия през 1866 г. да потушават едно арабско възстание.

Най-после, поради „външни интриги", **казашкият полк трябвало да се разформирува**. Това станало **в 1870 г.** Интригите се последвали от една молба до военния министър в Цариград; първоначално на нея не дали ход, но предложили на Чайковски да въведе в полка си турския език и команда.

Чайковски, като **не** е можал да гледа потурчването на храбрите си славянски дружини, както сам той се е изразявал, подава оставка. Не след много той бил **амнистиран** от руския император, връща се в отечеството си и умира там в 1886 г.

Чайковски е оставил живи спомени в Сливен. Той и другарите му, поляци-офицери, са подържали европейския маниер на живеене в още скромния и ориенталски тогава Сливен. По-видните сливенци се научили да правят „визити", давали у домовете си вечеринки и приказвали на „салонен език". Сливенското „Газино", описано от самия Чайковски в романа му „България", е било едно от редките за времето си модерни средища на по-интелигентен кръг хора, повечето от които били ходили в странство и разбирали от „политика". (Вж бележките на Д-р Минков в *Светлина*, 1919, кн. XI–XII).

Чайковски, ако и да е носел турско име, останал си християнин. Сливенци го запомнили още и с това, че ядял печени прасета, нещо което е забранено на мохамеданите. Когато бил в Сливен, живеел е в дома на *Киро Муканина*, (сега собственост на Георги Стефанов).

Името *Казак-алай* се е употребявало дълго време след оттеглянето на Чайковски, разбира се, като спомен от едно минало. За последен път се чува, но вече като израз прилаган за отряд войници от турска сбирщина, в 1875 г., когато турските войски идват да предотвратят избухването на възстанието в Сливен едновременно със Старозагор-ското (16-и септември)...

Тъй се свършва въпросът с великия план на Чайковски да освободи Полша и напакости на Русия.

Българите, освен че не се асимилирали с мюсюлманите, но като „балкански казаци" в дружините му, се научили открито да въртят оръжие и развяват знамена, а така също да използуват придобитото в първите сгодни за народността им моменти.

4.2. ПРОЕКТ ЗА ПОТУРЧВАНЕ НА БЪЛГАРСКИТЕ УЧИЛИЩА

4.2.1. ИЗ „ЗА ИЗВЕСТНИЯ МИТХАД ПАША И ЗА ОПИТА МУ ДА ПОТУРЧИ БЪЛГАРСКИТЕ УЧИЛИЩА"

В: *Карапетров*, Петър Пантелеев. Сбирка от статии.
Средец: книж. Детска градина, 1898, с. 320–327.

Също и в: *Христоматия* по история на образованието и педагогическата мисъл в България. състав. Найден Георгиев Чакъров.
2. изд. София: Наука и изкуство, 1963, с. 184–187.

…Помежду другите полезни и неполезни преобразования, които направи в Дунавската област, Митхад паша намисли да преобрази и българските училища, с други думи, да ги потурчи. Известно е, че българите имаха не само мъжки, ами и женски добре наредени училища, които си сами поддържаха, тогава, когато турците нямаха никакви почти; техните училища бяха медресетата (един вид духовни или по-прави чисто вероизповедни) при джамиите (мохамедански храмове): в тия училища се преподаваха някакви си молитви, числителница, арабски и персийски езици и прочиташе се коранът.

Митхад паша реши да тури в действие мисълта си, като употреби за оръдие някои лични българи, ала не сполучи. Назначиха се дори и двама правителствени училищни инспектори на българските училища – Николай Ст. Михайловски и Тодор Н. Шишков, състави се една комисия от турци и българи, за да изучи проекта за наредбите, по които щат да се управляват училищата в областта чрез правителствените службаши; за членове на тая комисия от българите бяха назначени хаджи Иванчо Пенчович, член на търговския съд в Русе, и **Драган Цанков**, тогава адвокат в същия град. Гореказаният проект биде обнародван в българския вестник „*Турция*", издаван в Цариград от Никола Генович.

Българите в града Русе не могли да допуснат да се потурчат българските училища, та побързали да изявят негодуванието си за това намерение на правителството; те протестуваха и обявиха, че не приемат такива наредби.

Последствие на това хаджи Иванчо Пенчович изпратил едно писмо, вероятно съчинение от поляците, в ползуваничния вестник „*Тюрки*", издаван на френски в Цариград, в което между другото казва:

„Катехизисът ще бъде задължен за християните, както Коранът за мюсюлманите… Като седят върху същите чинове и като приемат наедно от ръцете на началството благодеянието на едно твърдо образование, децата от една и съща земя, разделена само по вярата, щат могат да се научат да се обичат помежду си… Жалостното е, че отмежду християните се повдигат възражения против една мярка, която трябваше да се поздрави като истинно благодеяние за християните и мюсюлманите. По щастие някои жители от Русе правят толкова малка част от българското население в областта, щото те бяха се смазали под броя на ония, които останаха вън от заявлението им, ако техните възражения не бяха смазани от величествената мисъл, която има пред очи Митхад паша."

Като превожда и обнародва цяло горното писмо в 33-я брой на вестника си *„Време"* от 26 март 1866 г., г-н **Теодор Стоянов Бурмов** казва: „Ние не знаем точно кой е тоя хаджи Иванчо Пенчович. „Тюрки" го нарича почтен русенски търговец. Името му показва, че той трябва да е някой българин. Ако не смесвам имената, негова милост е и нещо като чиновник при Митхад паша. Както и да е, негли господство му вярно предава мислите на главния управител, но се лъже, колкото до чувствата на християните българи, жители на Дунавската област. Колкото сме могли ние да следим за тия чувства, само малцина някои би могли като г-н Хаджи Иванчо да се отзоват така благоприятно за проекта на училищно преобразование в Дунавската област, който, както е известно, (се) състои от това: да се учредят едни училища и за турци, и за българи с турския език за науката и за преподаването. Всичките други мислят, че тоя проект може да спъне не само развитието на българската словесност, но и напредването на образованието помежду българите.

Така сме ние познали чувствата на българското население в Дунавската област. Но може да се случи, щото гласът на малцината да заглуши гласа на всичкото българско население. У нас такива неща са дип възможни. Затова Митхад паша е длъжен да различи кой е гласът на многото: гласът на хаджииванчовците ли, или гласът на русенските жители, които отхвърлиха проекта; защото, както добре разбира негово превъзходителство, наредба, която се не одобрява от същия народ, за който се назначава, не достига назначението си. Ние още по-открито щем да кажем на Митхад паша, че проектът за училищното преобразование, както го видяхме във в. „Турция", закача една много деликатна страна на българското население и ето защо негово превъзходителство, който показва на дело, че желае да задоволи всичките жители на поверената му област, трябва да се вслушва внимателно в гласа на това население и като го познае, да го почете и уважи…"

Това са само, така да се каже, предварителните забележи, а в последния 34-и брой на *„Време"* от 9 април 1866 г. г-н Т. С. Бурмов е изпълнил първата страница с разисквания и обсъждания проекта и писмото.

Според времето си статията е много важна и заслужава да се прочете. Тя свършва така:

„Възраженията прочее, които са повдигнали русенските българи против проекта, не са никак жалостно нещо, според както се чини и на г-на Пенчович, но са повече радостно, защото русенските българи свободно и искрено отговарят на едно питане, което им било предложено от местното началство, и отговарят съобразно със същността и с реда на вещите.

Те засвидетелствуваха с отговора си, че имат искрено отечестволюбие и сърдечна преданост към истинските интереси на държавата. По-добре ли щеше да бъде, ако русенските българи бяха отговорили не според убежденията си, ами в угода на някои лица, та спомогнеха да се въведе и освети една мярка, която – като се не съгласява с основните начала за развитието и напредването на държавата – не само не ще произведе желаните последствия, ами ще и да срещне истински мъчнотии в изпълнението си?"

Едва подир Бурмова **Драган Цанков** захвана да пише против тоя проект във френския вестник „Курие д'Ориан", а след това и самият

тоя вестник много писа, както доста писаха *Теодор Икономов* от Шумен (Коларовград) и други още във в. „Македония".

Мисълта, намерението на Митхад паша се не осъществи и затова има да се благодари не само на русенските българи, ами и на българския печат в онова време, подкрепян от гореказания френски вестник. Освен това случи се добра чест на българския народ, та правителството вдигна Митхад паша от Русе.

Тука трябва да се каже още, че според проекта приходите на българските общини за поддържане на училищата им щяха да влязат в ръцете на правителството, което щеше да назначава учителите, инспекторите, каквито и назначи, и пр. С малко думи казано, целта на Митхад паша беше да потурчи българите… Когато по-сетне беше главен управител на Солунската област, той се опита да отдели македонските българи от мизийските и тракийските, ала пак не сполучи.

Митхад паша е първият председател на Шураи девлет (Държавния съвет), който се учреди в 1868 г., уж нещо като френския Държавен съвет. През тая година бидоха назначени за членове на Държавния съвет и българите Георги Стоянович Чалъоглу от Пловдив и хаджи Иванчо Пенчович от Русе, а Гаврил Кръстевич от Котел биде назначен за член на Върховния съвет на правосъдието и Николай Стоянов Михайловски от Елена – за член на съвета при Министерството на народното просвещение и цензор на българските книги.

Както е известно, Митхад паша заема отпосле министерските постове, па е бивал и пръв министър. След изпращането на мемоара и преминаването на българските чети (1867 и 1868 г.) Митхад паша вече захвана явно да преследва българите и да им пакости по черковната разправа с гърците. Също както някогашния Кьбрьзлъ Мехмед паша Митхад паша гледаше на българите като на панслависти, руски оръдия и считаше ги за най-върли неприятели на държавата, като и той всякога комитети бълнуваше, а пък не можеше да гледа българската екзархия. Тя му беше като трън в очите и току диреше причини да й напакости.

4.2.2. ЗА ОПИТА НА МИТХАД ПАША ДА ПОДЧИНИ БЪЛГАРСКИТЕ УЧИЛИЩА НА СУЛТАНСКАТА ВЛАСТ

В: *Кисимов,* Пандели Георгиев. Исторически работи. Моите спомени. Пловдив: печ. Единство, 1897, с. 102–105.

Митхад паша с реформите, каквито се запретна да въвежда в България, гонеше друга – съвсем турска цел. Той искаше да заличи и това географическо име на отечеството ни, да обезличи и народа ни; искаше в тоя век на народностите да извърши един отживял времето си държавен акт, който можеше да има място само в старите векове, да накара сиреч народите в турската държава на самоунищожение, да зарежат народните си названия и всички да приемат онова на държавата: османлии – граждани на една Османска империя, като и самите турци напуснат омразното вече станало име турци…

Реформирането на туна-вилаети щеше да служи за опит и в сполука за модел да се реформират по същия ред и другите области в

Европейската и Азиатска Турция, една подир друга, както и стана. Ето защо Митхад паша и като валия на туна-вилаети, и като велик везир по-сетне настоятелно и почти насилствено налягаше за сливането на българските училища с турските медресета и новоучредените от него руждиета, на което сливане той полагаше за основа и средство на своя държавен проект и план – **преименованието на подвластните народи с общото държавно име османлии**.

За това сливане той намери одобрители и съдейци, както не трябваше да бъде, из средата на самите наши тогавашни меценати – по заблуждение или по принуждение, то е друг въпрос, – находящи се на турска служба; дори и борба се откри в печата, доста жива и смела, за и против това сливане.

Няма съмнение, че планът на турския реформатор за сливането под една администрация и под една програма на християнските училища с турските в туна-вилаети, ако би сполучил, щеше много лесно, па било и насилствено, да се въведе на законно основание във всичките други вилаети и държавната цел на Митхада щеше да сполучи поне с началото на осъществяването си. Християнският елемент, впрегнат наедно с мюсюлманския в училищното дело, щеше да влачи последния като мърша подире си и така да спъва и закъснява своето образование, в което далеч беше заминал и оставил ретроградното, владеещото турско племе.

Но гениалният от турска гледна точка план на Митхад паша се осуети. Стреснатият български народ от това турско посегателство, ако и уплашен от бесилката на тоя реформатор, силно се опря и не допусна да му вземат спечеленото право да бъде господар на образованието си, на училищата си. Митхад паша трябваше да отложи плана си за друго по-благоприятно време и се залови да прокара своята пословична ефимерна конституция.

4.3. ФАНАРИОТСКИ ЕПИСКОПИ ВЪВ ВРАЦА И ЦЪРКОВНИТЕ РАЗПРИ

В: *Йоцов*, Димитър Ангелов. Културно-политическа история на Вратца. Т. 1, От Римската епоха до Освобождението. София: Изд. авт., 1937, с. 132–147.

Фанариотската политика. – Врачанската епископия. – Султански ферман от 1753 год. – Патриаршески домогвания. – Таксидиотите. – Възвръщането на Врачанската епископия към Търновската митрополия. – Епископ Серафим. – Софроний Врачански. – Епископ Антим. – Епископ Методий. – Епохата на епископ Агапий. – Партений. – Доротей. – Епископ Паисий. – Врачанските първенци отново в Цариград. – Епископ Аверкий. – Архимандритът Константин.

От умраза към брата си за гдето узурпирал наследственото право на търновския престол, видинският владетел Страшимир признал духовното началство на гръцката патриаршия, а след падането на търновското царство под турците и осиротяването на българската църква, цариградския патриарх поставил, както в Търново, така и в другите български епархии свои митрополити и епископи. „Тези негови разпореждания не са срещнали

големи препятствия от страна на българите, които в онова време не са имали кога да бранят своите църковни правдини".

Тъй бързото завладяване на почти всички български епархии не се крие в благоволението на султаните към патриаршията; то се дължи на твърдото решение на последната да ограбва българското население, да притъпява у него националното чувство, да си създаде от благодатната българска земя грамади ресурси за лукса и разпасания живот на гръцката патриаршия и нейните представители в българските епархии.

Тъмната епоха на двойното робство, духовно и политическо, не е намерила още своя историк или своя Данте, за да опише ада на България под това робство. С назначаването на митрополити и епископи се е вършила възмутителна спекулация. Коварство, интриги, непростени домогвания, подкупи и пр. са били тъмните сили, които са отваряли вратите на цариградския синод. Султанските жени (пример султанката Хасеки), разпасани в нравите си гъркини, любимки на владици и паши, са били в състояние да издигнат дори до патриаршески трон някой пашов лакей. Може всеки да си представи каква политика ще преследва патриаршията и кой се крие зад Вселенския патриарх в такъв случай.

Политическите условия в началото на XV столетие спомогнали най-много на патриаршията да издейства от султана да й признае върховната духовна власт над всички православни народи в османската империя, та по този начин да се премахне всяка надежда у българите за възстановление на българската църква, след заточаването на патриарх Ефтимий. Султанът, Мохамед II, спомогнал за това със своята държавна политика на централизация, особено след падането на Византия под турците... „Планове на султана и скрити надежди на патриарха съвпадат по линията на автократски претенции за изравняване на народностите под знака на държавна и църковна власт..." Патриаршията станала тъй всесилна, щото нейната власт надминала надеждите й.

Под тоя духовен режим е попаднал и града Вратца. Като последен западен град на Търновското царство, фанариотският митрополит в старата българска столица го е включил в своя митрополитски район. От начало Вратца не ще да е имал титулярен епископ, или ако е имал такъв, грък по произхождение, това с никакви досега съществуващи данни не можем да установим. Изглежда, обаче, по всичко, че Врачанската епископия, като много отдалечена от Търново е била доста занемарена. Елинизмът не е проникавал дълбоко във Врачанско, както из други краища на България. От XVI до края на XVIII столетие ние виждаме българското духовенство във Вратца и по селата да е напълно независимо, както и монастирите около Вратца.

Тази самостоятелност и свобода на свещениците да си служат само със словено-българския език в своите служби и проповеди е отличителна и характерна черта за онова робско време, през което църквата е била завещана на българите от Бога да им служи като светилник на вярата и на родния език.

Съществуват оскъдни и недотам ясни следи, които все пак дават на историка възможност да мисли, че до към края на XVI столетие, българското население, поокопитило се малко от постигналото го нещастие, си е извоювало правото да посочва то митрополити и епископи. До тази епоха изборът на архиереите е ставал по установения каноничен ред и само

когато епископските събори не са имали кандидати или кандидатите не са били удобрявани от патриаршията, тогава само тая последнята изпращала свои хора за духовни началници. Обаче, когато към края на XVII столетие и през целия XVIII век турската империя литна към разложение и разврат, тогава патриаршията почна да тъгува с архиерейските постове и предостави на митрополитите да ръкополагат и назначават епископи в овдовелите епархии срещу възнаграждение, което бивало винаги предмет на долен пазарлък.

Доказателства ни дава, най-бляскави, Софроний Врачански. Той бил ръкоположен за епископ на Врачанската епархия, защото нямало друг кандидат грък, тъй като тогава са смятали Врачанската епископия за много обедняла.

Известно време Врачанската епископия принадлежала към Видинската митрополия. Това ще да в станало преди 1731 година, защото, по турските държавни документи, ние узнаваме, че Врачанската епископия е била някога съвсем самостоятелна и че тя е била закрита и присъединена към Видинската митрополия, неофициално много по-рано от горната дата, но в последствие това присъединение е било оформено с царски ферман, за който се говори в едно патриаршеско писмо от 1738 година до султанската канцелария.

Отличното икономическо положение на населението във Врачанската епархия, преди появяването на кърджалиите и другите смутове в Османската империя, в края на XVIII и началото на XIX век, е привличало специалните пратеници на разни монастири да събират помощи и да устройват цели кервани от поклонници за техните монастири. Тия пратеници или „таксидиоти" представлявали Светогорски монастири, Рилския монастир, Синайският „Св. Катерина" и Ватопедския. Във Вратца е запазена грамадна архива съдържаща интересна кореспонденция между монастирските управления и първенците на града; по тази кореспонденция се вижда, че главната мисия на таксидиотите е била да използуват религиозното чувство на населението и да го обират по един неболезнен начин.

Ватопедските таксидиоти са търгували дори с разни свети мощи, които сами фабрикували и населението скоро ги разбрало, че са обикновени шарлатани. Представителите калугери на Синайския монастир са действували във Вратца и във Врачанско под ръководството на един техен проигумен, заседнал в Търново, под протекцията на митрополията. Тяхната задача е била чисто обирническа, те са служили на патриаршията като потисници на народа и събирачи на българско злато за целите на гръцките „велики планове". Ето защо врачаните скоро им се наситили и са ги прогонили от епархията. Те имали в цяла Турция една истинска мрежа за експлоатация на наивното население. Останали са в града светогорските и рилските таксидиоти, които са стояли почти до освобождението, имали са свои собствени метоси, в съседство с Възнесенската църква. Врачанските първенци и народът са се спогаждали с таксидиотите на тия два монастири. Светогорските пратеници са били по някога и килийни учители на малките врачани; те са учили при тях словено-българския език и църковното пение. А когато някой от таксидиотите е кривнувал по други пътища, неприятни за врачаните, то първенците са искали немедленото им отзоваване, какъвто е бил случая с калугера Похомий и други.

Не може да се откаже фактът, че срещу жертвите на града Вратца в полза на двете български светини в Хилендар и Рила, той е имал за това полза. Те са държали бодро духът на гражданите и са затвърдявали у тях праотческата вяра в един период на невежество и потисничество. Когато образованието се разшири в града, тогава първенците сами взели инициативата да искат от съответните монастири премахването на таксидиотите.

Как е станало наново отцепването на Врачанската епархия от Видинската митрополия и присъединяването й към Търновската, за това досега не са намерени данни. Предполага се, че търновския митрополит е бил недоволен от фермана на Осман III и е употребил всичките си усилия пред Цариградската патриаршия да се отмени старият султански ферман и му се повърне доходната Врачанска епархия. След оформяването на това отцепване в 1762 година, Търновската митрополия изпратила за епископ във Вратца гъркът Серафим (1762–1794).

„Ролята на тоя фанариот, пише поп Георгиев, се е състояла само в едно, да събира колкото може повече пари. Серафим наложил тежки данъци на свещени-ците...”

Този архиерей свършил живота си в Търново, няколко месеци преди ръкополагането на Софроний Врачански.

Ние говорихме по-рано за Софроний. Неговият приемник бил някогашния белградски владика Антим. Този врачански архипастир не се отличавал много от Серафима. Той отивал даже по-надалече, не се завъртал почти никога в епископското си седалище, скитал по селата да събира данъци за църквата, налагал нови и всичко пазил изключително за себе си. Когато търновският митрополит го поканил да отиде в Търново да се отчете, той подкупил врачанския войвода, та последния да казва, че не му позволява да излезе от епархията си и по този начин да оправдае пред митрополията неотиването си в Търново. Остра преписка била заведена между Търново и Вратца, молби и заплашвания били изпратени от Търново чрез Димитър х. Тошов и най-сетне самата власт се намесила и Антим бил заставен да отпътува в Търново, за да си разчисти там сметките и не се върнал вече. Това било в 1812 г.

На следующата година Търновският митрополит съобщил на врачаните, чрез Димитър х. Тошов, че Антим е изпратен в Ловеч, а на мястото му във Вратца бил ръкоположен в епископски чин дотогавашния протосингел Методий, тоже грък. Митрополит Макарий отправил и едно послание пълно с венцехваления за новия епископ, а и последният, преди да иде в епархията си, изпраща подобно, чрез Димитра х. Тошова, с когото мислил, че може да се съюзи за ограбване на народа.

Епископ Методий се явява в историята на Врачанската епископия като верен последовател на Антима, с тази още разлика, че той имал при това и порокът на доносничество и клеветничество против врачаните от момента, в който врачаните се поокопитили и почнали да разбират истинската грабителска мисия на техния духовен пастир. С идването си в града, той започнал да праща по селата врачанските свещеници да му събират не само определения данък за владиците, но и други данъци, от него наложени, па и храна, която обикновено селяните не отказвали „щом се касаело за светия старец”.

Безпътното поведение на Методий и грабителските му инстинкти отчаяли врачаните. В началото на 1820 година, подбутнати от Димитър х. Тошов, те направили опит да го изгонят, обаче, от Търново ги посъветвали да мируват засега, защото времената са критични и врачаните могат да пострадат. На следующата 1821 год. Търновският митрополит съобщава на врачаните с едно послание, че натоварил Методий да събира нови данъци за църквата, по силата на султански ферман и разпоредби от цариградската патриаршия. Народът се разбунтувал от тези явни грабежи и насилия и отказал да плаща. Врачанският първенец Димитър х. Тошов взел страната на народа, завързал кореспонденция с Търново, успял да накара Търновският митрополит да намали една част от данъците, но и последният изрично подчертал, че намаленията могат да се направят само след една година, т. е. за 1824.

Негодуванието у народа растяло все повече и повече. Първенци и народ решили най-сетне да се обяви открито война на владиката Методий. За тая цел бил подписан един махзар от народа във Враца. Плевенци отказали да го подпишат. Главните водители на народа, поп Цоньо и поп Васил понесли гнева на Илариона Критски, който ги афоресал. Това, обаче, не спряло движението против Методий.

Димитър х. Тошов влязъл тайно във връзка с архимандрит Гаврил, когото поканил да дойде за врачански епископ. Двамата фанариоти не стояли спокойни; те следили делата на Димитра, узнали, че той преговаря с Букурещ и Видин, че от Видин се появил друг кандидат за врачанската епископия, че на дъното на църковната борба стои видният първенец, чиито връзки били особено здрави във Видин и решили, след едно безполезно заплашване, да го наклеветят в Цариград като бунтовник. Тази гръцка ехидност хванала място; султанът издал заповед да се откара Димитър в Цариград.

Интервенцията на бащините му приятели успяла да издействува контра-заповед и Димитър бил върнат от Стара-Загора, гдето го пресрещнал султански пратеник от Цариград и му връчил освобождението.

В началото на 1826 г. търновският митрополит съобщава във Враца, че патриаршията се нуждае от средства и заради това налага нови данъци на поповете, на монастирите и на населението. Тук вече търпението минало всяка граница и жителите на врачанската епархия единодушно се възпротивили на тоя нов грабеж. Едва те бяха се отървали от Методий, когото Димитър успял през ноември 1825 г. да заточи във Видин и го постави там под контрола на турската власт, ето още една беда идейки от патриаршията. Нови протести, нови заканвания на Илариона Критски, най-сетне второ арестуване на Димитра х. Тошов и подкарване за Цариград, но пак освободен. Патриаршията, търновската митрополия и врачански епископ Методий изчерпили всичките си усилия да се наложат на врачанци, но разбрали най-сетне, че докато е жив Димитър х. Тошов, тяхната кауза е пропаднала в събудената и национално издигнатата вече врачанска епархия. Останало последното средство: предателството, подкрепено от скроена клевета. От това загина легендарния врачански герой Димитър х. Тошов.

Приемникът на Методий бил епископ Агапий. Дали този епископ е бил от българско произхождение, както предполага Фотинов, това не е установено. Той живял до 1845 г. добре с жителите на врачанската епархия

и с първенците и народа на града Вратца и спомогнал доста за развоя на учебното дело. Обаче, известни подозрения върху неговия личен живот и нравственост турили искрата на тлеещия огън на врачанската ненавист към фанариотите. Подозрения от некрасиво естество, накърнено честолюбие, конфликти с първенците за подбора на учителския персонал, какъвто били случаите с Кръстьо Пишурка и Петко Славейков, създали една тягостна атмосфера около епископа докато най-сетне, в 1849 г., на 5-й октомврий, Агапий падна убит от куршума на един албанец. Останките на епископа са погребани във вътрешността на църквата „Св. Възнесение", с надгробна плоча, върху която е издълбан надпис, съчинен от Цвета Кръстенякова.

Приемникът на Агапий бил епископ Партений, тоже грък. Той не можал да излезе на глава със своите сътрудници и в скоро време епархията преминала в ръцете на едни копривщенски авантюрист, хаджи Дончо, който бил в Хилендарския монастир ръкоположен за йеромонах с духовното ме Доротей. В началото на **1850 година Доротей** успял да склони търновския митрополит Неофит Византийски, да го назначи като **протосингел на врачанската епископия**. В един къс период от две години Доротей се запознал добре с условията и личностите в епархията, успял да завърже дори приятелски връзки с най-влиятелните врачани, особено със синовете на загиналия Димитър хаджи Тошов, и турил в действие всички средства, за да бъде ръкоположен за **епископ** и титуляр на врачанската епархия.

Той обещал за тази цел пари на Александър Димитриев, извънредно влиятелен в Цариград и в Търново. Александър направил постъпки и в Търново, и в Цариград за ръкополагането на Доротея за врачански епископ, с едно скрито у него патриотично желание, „да види в отечеството си вече не грък, а българин да стои начело на църковните работи".

Бащата на Доротея, **богат абаджия** в Копривщица, заплатил на Търновския митрополит 100 000 гроша за посвещението на сина си **в епископски сан**, в началото на 1853 год.

Новият епископ се отнасял добре отначало с гражданите и населението. Имало е моменти, когато той се явявал защитник на населението против турските своеволия. Така за него разказват как успял с хитрост да изтръгне от врачанския кадия една мазбата, чрез която последния искал да наклевети българите във врачанско, че са бунтували против управлението и да ограби по-заможните хора. След като успял да присвои тази мазаба, **Доротей**, преоблечен, заминава тайно за Видин, където успял да измоли от пашата уволнението на Врачанския кадия. Тази негова дързост, обаче, костувала живота на вуйка му х. Геро. Като не могъл да си отмъсти на Доротея, кадията заповядал на своите албанци, квартируващи в града, в началото на Кримската война, да арестуват хаджи Геро и в последствие да го погубят.

Тази Доротеева постъпка го издигнала в очите на гражданите, но това не било за дълго.

Търновските първенци повдигнали борбата отново против Неофита Византийски. За да спре това движение против него митрополитът изпратил свои хора да обикалят всичките подвластни на Търново епархии и да накарат първенците и населението да се подпишат на едно прошение до патриаршията в което се венцеславят качествата му и се казва, че „от

500 години такъв митрополит не е идвал в Търново и че всичките епархии са благодарни от него с изключение на трима българи в Търново, които разбъркват умовете на мирното население."

Доротей, разбира се, като подвластен на Търновския митрополит, взел страната на своя шеф и се опитал да повлияе на врачаните. В това време пристигнал във Вратца специалният пратеник на търновския митрополит, Костаки Мегавули и влязъл с [в] разбирателство с Доротея. Едновременно с началото на тази кампания в полза на Неофита, врачанският първенец Тодораки Димитриев (Хаджийски) получил писмо от хаджи Минчо Хаджи Цачов от Търново в което му съобщава, че хаджи Никола заминал вече за Цариград, гдето ще изработи заедно с врачанеца Александър Димитриев планът за арката против Неофита. Хаджи Минчо удобрява постъпката на врачаните, за гдето отказали да подкрепят Доротея и да подпишат изпратеното по-рано прошение от Костаки Мегавули.

От тоя момент започва глухата **вражда** между тримата синове на Димитър х. Тошов от една страна и **Доротея** от друга страна. Потомците на загиналия врачански герой променили настроението спрямо **Доротея** поради факта, че в негово лице те съзрели **защитникът на фанариотската политика** и сега те съжалявали, че са се излъгали в надеждите си какво Доротей, като българин, ще се солидаризира с българите във Вратца и епархията за борба против гръцките митрополити и епископи в България. Тодораки във Вратца, Замфираки в София и Александър в Цариград обвинили Доротея в неблагодарност и у тях залегнала мисълта да му дадат един хубав урок.

Тодораки Димитриев пише на брата си Александър в Цариград да действува където трябва, да извикат Доротея в Цариград на съд, „та да се научи как трябва да е владика, да познава що е народ, а не само едного да слуша..." (Неофита). Освен това врачанските първенци, начело с Тодораки, Николчо Занкин, Димитър Бошняков, Христо Стойчов, Иванчо Анков, Христо Савов, Иваница Статков, Димитраки Статков, Димитър Йоцов, хаджи Антония, Димитър Статков, хаджи Васил и пр., започнали да **следят** от близо **делата** на врачанския владика и не закъснели да съберат куп неопровержими доказателства за непочтени и дързки дела, несъвместими с архиерейското му звание. Така те се добрали до първото и най-крупно престъпление на Доротея, извършено в съгласие и съдействие на Васил Кръстеняков, именно; присвояване състоянието на епископ Партений.

В последствие старият даскал Васил Кръстеняков се скарал тоже с Доротея, напуснал го и се присъединил към останалите врачански чорбаджии, които си турили за задача да махнат от града владиката, та ако ще това да им струва и главите.

Турската власт във Вратца гледала **равнодушно** на борбата на врачаните с техния владика. Врачаните били в отлични отношения с мюдюрина Али бей, а и кадията бил вече на тяхна страна; те представили кавгата им с владиката като работа църковна, засягваща висшите духовни интереси на народа, обществения морал и достойнството на църквата; те доказали на властта, че владиката се е провинил в много работи и че е нарушил каноните, че е превишил властта, а най-главното, че е в съюз с фанариотите, срещу които целия български народ се бори и има в тая борба моралното съчувствие на Падишаха. Тъй щото в това отношение

първенците на града и народа пресекли пътя на Доротея да интригува пред местната турска власт.

Хитрият фанариот чувствувал, че почвата е вулканическа под него. Той намислил един адски план, но не вече против гонителите си, които живеели във Вратца – това не би му се отдало по никой начин – а против двамата братя Замфираки и Александър, които живеели единият в София, а другият в Цариград. Той намислил тях да премахне и по тоя начин да изплаши най-стария им брат във Вратца.

Доротей започнал да пише в Цариград доноснически писма против Замфираки и Александра. Историята отбелязва една загадка, че скоро подир това Александър Димитриев, като пристигнал в София по държавна мисия, (той бил висш турски сановник) бил на съвещание в Софийския конак (сегашният дворец) и там му поднесли **кафе с отрова**. След няколко часа той умрял.

Това, обаче, не стреснало врачаните, макар смъртта на Александър Димитриев да нанесла дълбока рана на хаджи Тошовия род и специално на брат му Тодораки. Сега начело на борбата застава Николчо Павлов Занкин заедно с Димитър Бошняков и Васил Кръстеняков. Безконечни са обвиненията на врачанци против Доротея, но и примерна е тяхната воля и решителност да изкарат докрай борбата. Врачаните изпратили тия трима първенци в Търново да искат от митрополит Григорий махването на Доротея. Мотивите на първенците от Вратца съдържали поразителни факти и те се стараяли да избегнат в своите пледоарии пред Търновския митрополит чисто националния характер на борбата. Дори те хитрували, като обещавали на Григорий, че ще приемат неговия кандидат, когато в същност те готвили – след като Доротей бъде изгонен – да повикат епископ на Вратца друго лице, името на което пазели в голяма тайна.

Врачанските пратеници не успели да разрешат въпроса в Търново **за махването на Доротея.** Те заминали в началото на март 1860 година за **Цариград**, снабдени с препоръки от митрополит Григорий до влиятелни личности в Патриаршията и от Търновската община до хаджи Никола Д. Минчооглу тоже влиятелен българин в Цариград.

Представителите на града начело с Николо Занкин изнесли една бляскава обвинителна реч на след Великденското заседание на Патриаршеския синод, в която дядо Николчо започнал с думите: „С един ден няма да свърша да Ви разказвам" и описал в черни рамки врачанският епископ **Доротей**, след което и синода, и патриаршията разбрали, че каузата на този епископ във Вратца е пропаднала.

Врачанската делегация тържествувала. Тържествували и врачаните. Когато депутатите се върнали в града, **Доротей бил преместен вече в София**.

4.4. ИЗВЪНРЕДНА КОМИСИЯ ОТ ОДРИН В ХАСКОВО

ЧРЕЗВИЧАЙНАТА КОМИСИЯ ОТ ЕДИРНЕ[381]

В: *Заимов*, Стоян Стоянов. Миналото. очерки и спомени из деятелността на българските тайни революционни комитети от 1869–1877 г.
2. изд. София: БЗНС, 1986, с. 540–543.

Илюзии! И още какви!...

Народната поговорка право казва: Решението на мишите котката го разваля. Комисията дойде в Хасково и в няколко дни клуповете на покушението бяха разклупени – стана така нареченото от турските съдебни следователи „чорап сюкюнтюси".

След двумесечно разследване „извънредната" победоносно се върна в Одрин, като доведе със себе си тъкмо 23 души българановци, всичките видни членове на Тракийското съзаклетие.

Как стана това така? Как извънредната комисия толкова бърже разкри съзаклетието и неговите видни членове?

Ето, сега това ще ви разкажем, любезни читатели! Майте само търпението да ни изслушате.

„Чрезвичайната" доде от Едирне. Съставена бе от следующите „високо-поставени персони": бей-зааде Абдулла, председател, **Вели ефенди** и Нури бей, членове на комисията. Да ви запознаем:

1) **Абдулла бей-зааде** заема длъжността главен секретар (тефтердар- бей) при областното управление на Едирненския велият (губерния).

Къс, дебел, червендалест, с мандаринско „благоутробие" (признак на високозанемаемата от него длъжност), с охлювообразни очи, с голяма и угоена глава (знак на тъпост), пълна с чиновнически и житейски предразсъдъци; училищно образование има никакво.

Отраснал между алаиците на харема и слугите на селямлъка.

Произхождение – от висока аристокрация, с каквато аллахът бе удостоил Едирне.

По ум, по чувства и желания е чист турчин.

В отношение към подчинените си е **зъбест грубиянин**; към слабите на деня – жестокосърдечен, а към силните – принижен до земята. Чрез „високи връзки", чрез конашка протекция и чрез дълго пълзение по корем той бе се качил тъй високо върху стълбата на турската бюрокрация. Да чете и да пише бе се научил при един прост арзухалджия (прошенописец), а курса на дълбоките си познания по административното право бе свършил при едного от многото адвокати ерменци в Едирне. Толкова за председателя на „чрезвичайната".

381) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Одрин (в исторически контекст Адрианопол, тур.: *Edirne*, *Едирне*, гр.: *Αδριανούπολη, Адриануполи*) – град в турската част на Тракия, близо до границите с България и Гърция.

2) **Вели ефенди** заема високата длъжност председател на областния апелативен съд в Едирне.

Нисичек, сухичек, широко лице, високо чело, орлов нос, черни големи очи, пълни с дяволска енергия, с леки движения, засмяно лице, утънчени манери, любезен и свободен в обръщенията си, музикален в говора си, пъргав на съображение, хитрец в живота, артист в интригата, византиец в политиката, йезуитин в средствата си и безсърдечен към жертвата си. Иначе казано: по вънкашност, наглед, **Вели ефенди бе благ демон**, а по вътрешност – зъл гений.

Той е **бошнак** по народност, син на бедни родители; баща му бил разсилен при Министерството на правосъдието в Цариград.

Научил се да чете и да пише в едно от цариградските руждиета.

В неволя и в тежко нямание е прекарал детинството си Вели ефенди. Баща му от простодушие пожелал да направи сина си „голям човек", не се излъгал.

Настанил го, колкото за хляба, в писалището на някой си прошенописец. Тук той слугувал и учил всевъзможните казуистични форми на турския „арзухал". Като впечатлителен и даровит юноша той скоро усвоил занаята на учителя си – прошенописец: перото му станало по-„сари" и по-„кескин" от перото на мастора му.

След това постъпил в качеството си на **секретар** при едного от малкото тогава прочути адвокати в Цариград. След кратковременно слугуване Вели спечелил симпатиите на новия си професор и бил посветен в дяволиите на цариградската адвокатура. Масторът му по адвокатските дяволии бил прочутият на времето си грък адвокатин Александриди Хорозли, благодетел на баща му. В качеството си на секретар, Вели имал достъп в семейството на професора си.

Влюбил се в една от многото **негови кузини**. Чувството на любовта го накара да изучи гръцкия език, за да кореспондира устно и писмено с любезната си Клия, която се съгласила да му бъде съпруга, ако той достигне „голям меснет". Вели изпълнил нейните капризи, станал „висок чиновник"; тя се **потурчила**, станала му съпруга и му **народила** няколко **гърко-бошначета**.

От секретар, даровитият Вели скоро станал съдружник на ментора си Александриди; няколко пътя дебютирал пред столичните висши и низши съдилища; дебютът бил повече от сполучлив; отвсякъде се слушали приятни отзиви за утънчените му манери, за адвокатската му съобразителност и за сладкозвучната му реч.

Евтино спечелената слава прави хората интриганти: Вели станал интригантин; чрез интрига отнел хляба на един от съдебните следователи при окръжния съд на Пера, т. е. пъргавият и съобразителният Вели станал мюстендакчи (**съдебен следовател**), а баща му от радост плакал, като видял сина на „голям меснет".

В качеството си на следовател при окръжний съд в Пера той разкрил всичките вагабонтлуци на́ една от големите янкеседжийски шайки в Цариград. Сума вагабонти в цилиндри и пенсне, с фесове и толумбаджийски каефет са биле изпоарестувани един по един, посред пладня, по улиците на Галата и Пера. Такъво изкуство показал Вели в първите дни на бъдащата си съдебно-полицейска кариера. Този му подвиг високо го дигнал в очите на тези, които разполагат с държавните

служби като със своя частна мошия. Орден някакъв си се лепнал върху гърдите на изкусния следовател. Тъкмо около това време се наченали *въстаническите движения в острова Крит (Гиритското въстание*).

Централното правителство проводило **чрезвичайна комисия** да разследва причините на движението. Начело на тази чрезвичайна стоял **Шакир паша**, фаворизиран зет на султан Абдул Азиса.

В състава на тази комисия бил втикнат и **Вели ефенди**, като познавач на гръцкия език и „изкусен следовател". Година и повече време Вели е разклупвал нравствените възели на движението и дирил материалните виновници на тайните и явни убийства, извършени от въстаниците. Върнал се „изпечен мюстендакчия", толкова изпечен, щото и дяволът да бе се явил пред него в качеството на таен съзаклетник, и него би омотал, и него би накарал да си каже правичката. Нов орден се лепнал върху гърдите на изпечения следовател, при това повишение в службата с грамадна заплата.

От изкусен следовател **Вели ефенди станал началник на „черния кабинет"** при Министерството на полицията. Арестуването **на д-р Миркович, на Гълъба и на Светослав Миларов** бе негово дело.

По повод арестуването на някакви си гръцки паликарета той се спречкал с Министра на полицията, подал оставка и от началник на „черния кабинет" заел длъжността **цензор на „българските книги".**

Вели ефенди, като бошнак, скоро усвоил както писмено, така и говоримо езиците български и сръбски. Чрез Арнаудовци той се запознал с „висшите български сфери", каквито ги имаше тогава в Цариград. Цензурата като кариера не се харесала на дяволития Вели, който е горял от желанието високо да се дигне в сферата на висшата бюрокрация.

Потропал у вратата при Министерството на правосъдието; „ведомостта" се отворила и го записала в длъжността „председател на апелацията в Едирне", и в качеството си на такъв той бе член на „чрезвичайната", която доде в Хасково по делото на безименния виновник.

Простряхме се повечко върху биографията на **Вели ефенди**, защото той бе **солта, шекерът и отровата** *на „чрезвичайната"*, защото, ако той не бе, тя щеше да се върне с празни ръце в Едирне; безименният виновник щеше да си остане навсегда безименний и в аналите на турското правосъдие щеше да стои следующият куриоз:

„Человек някой си, жител на Луната, осъди се на 15-годишен затвор за покушение върху живота на еди-кого си".

Вели ефенди и днес е **още жив**. На стари години е получил апоплектически удар и паралич в дясната ръка. Пенсиониран е, живее в Арнауткьой в Цариград. През **1887** год., юли месец, случайно се срещнахме на морските бани в Арнауткьой.

Той се показа особено доволен от срещата ни. Взаимно си припомнихме неговото комисарство и нашето арестантство в Хасково и Пловдив.

С особен интерес разпитваше той за Узунова и Берковски. От недобра воля бях дошъл на морски бани в Цариград. Срам ме бе да му съобщя каква политическа съдба ме бе хвърлила при морските бани на Арнауткьой – срам ме бе, защото уверен бях, че ще чуя от него турската ирония: „Не вакът с – тъ, не вакът араба гечти". В смисъл: „Вчера се освободихте, а днес си вадите очите."

Тази случайна среща ми даде възможност да узная някои подробности от неговата биография и от биографиите на неговите другари комисари, така също и някои по-важни разпореждания на „чрезвичайната".

3) Вторият член на комисията бе **Нури бей**, главен прокурор в Одринската област.

Висок и тънък като кюстендилска топола, глава шилеста като дупнишки пипон, ръце вили, крака мотовили, поглед глупешки, вървеж върболежки, смях лудешки, обръщения зевзешки, изражения просташки, претенции министерски, произхождение бейовско, възпитание харемско, фантазьор, мегаломаниак – по облекло франт, а по ум брадат дурак.

Няколко години се скитал по парижките булварди в качеството си на студент при юридическия факултет, но повечето е имал работа с булевардните госпожи и госпожици, отколкото с лекциите по юриспруденцията.

Като се завърнал от Париж, назначен бил за главен ревизор (по администрацията) в Одринска област, а после за главен прокурор. На този високопоставен бей-чиновник липсваха няколко психофизиологически ключеве, или на прост език казано: *липсваха му няколко ангела*.

Любимата тема на разговора му бе: Париж и неговите широки и сенчести булварди – Париж и неговите булвардни мадами и мадмоазели – Париж и неговите дюкяни за продавание на фрукти, в които купил за една от булвардните мадами едно любениче (динче), голямо колкото юмрука му – купил го за едно бяло меджидие (петолевка).

4) В качеството на секретари към „чрезвичайната" бяха прикомадировани **две бейчета**, млади юнчта по **на 16–17 годишна** възраст, безплатно практикуващи се по административните уредби на държавата при тефтердар бей-зааде.

Наглед са хубавелчета, изнежени аристократчета; Стефан Сливков подозряваше тяхното секретаруване, а Зографинът явно уверяваше другарите си, че тез юнчета-хубавелчета, бейовски хлапета, служат за особен вид удоволствия на главния секретар бей-заадето. Кривите езици на конашкото население същото твърдяха. Устата на хората не са чувал, та да ги зашиеш: казват каквото им текнеше на ума.

5) В качеството на **стенограф** на „чрезвичайната" бе прикомандирован някой си г-н на има **Артин ефенди**.
Стенографът бе къс, та дебел, черноок, черномустакатичек, гъсти дебели вежди, червендалесто-черничък като „бошначка ябълка" и с голяма телешка глава. Писалищният му стол се намираше всякога между ширмата и стената.

Той бе послушният Спирит на Вели ефенди: хващаше „на-лету" произнесените думи от разпитваните и със стенографически йероглифи ги бележеше върху дълги книжни ленти.

Това е то пълният персонаж на „Комиссион февк-илхадѐ."

Трябва още отсега да повторя, че **демонът на тази комисия** бе умният, практичният, съобразителният и дяволитият Вели ефенди.
По скроения план на **Вели ефенди** комисията дебнешком се промъкна в Хасково – нощно време доде; и местните власти даже не знаеха за нейното пристигане.

На разсъмване (**2 юли 1873 г**.) едно дребно, но подвижно като живчик човече надзърташе в стаите на Хасковския затвор. Това бе Вели ефенди: той изучаваше условията на „единочното заключение", в което бяха турнати арестантите учители и безименният виновник.

Председателят на Одринската апелация констатира, че всичко живо – и полицейските, и арестантите – дълбоко спи, с изключение на едного, който много ниско, но тъжно тананикаше някаква си гръцка мелодия, отдавна позната на ефендито.

Вели ефенди се вслуша в тъжната мелодия и в съзнанието му се размърдаха купове и вериги от представления, скопчени с неговото „следователство" по Критските движения. „Същата история се повтаря", каза на себе си дребното човече. Затворникът свърши мелодията и дълбоко въздъхна; тънкото звякание на веригата придружи дълбоката въздишка, но съдническото сърце на ефендито, което бе хванало кора от калта на живота, не допусна на въздишката да се вмъкне поне в едно от тесните му кьошенца.

Мъртвото човече разгледа спящите полицейски, втренчено се вгледа в спящата горила – Саид Кучката, вслуша се в бълнуванието на някой си затворник; и без да разбуди някого от заптиите, стъпайки на пръсти, се измъкна из общия коридор на затвора:

Вели ефенди като нощна сянка посети затвора и като такъв се изгуби в широкия двор на конака.

Тайното пристигане на „чрезвичайната" изненада каймакам-бея. Крилата му бяха подрязани; присъствието на Абдулла бей-зааде по такъв начин в Хасково го стресна не на шега; стресна го, както въобще нисшето началство всякога се стряска от висшето, когато последнето благоволи дебнешком да изпъкнем пред очите му.

5.
Д-Р ГЕОРГИ МИРКОВИЧ ПО ПЪТЯ КЪМ ЗАТВОРА И ЗАТОЧЕНИЕТО

5.1. НЕСПОКОЙНИ ВРЕМЕНА – БУНТОВНИЦИ И ПРЕДАТЕЛИ

5.1.1. ТАЙНСТВЕНИЯТ МАТРОС – ГЪЛЪБ ВОЙВОДА (ХРИСТО ДОНОВ САРИЕВ)

В: *Диарбекирски* заточеници. героични сенки. биографични скици, писма и дневници. състав. Стефан Каракостов. София: Ив. Коюмджиев, 1946, с. 85–94.

В края на **1866** г. българските емигранти в Букурещ Иван Грудов, Атанас Андреев, Христаки х. Николов, и Киряк Цанков и плоещките – Пантели Кисимов, Райчо Попович и Иван Касабов образуваха така наречения **Таен централен комитет**.

Съставен повече по ромънска поръчка, срещу него се опълчват мнозина наши революционни дейци начело с Г. С. Раковски.

От името на този комитет се издава една брошурка *„България пред Европа"*[382] и един мемоар пред султана, преведен на френски език от преподавателя по френска литература и език в Букурещ Ulysse de Marsillac. Основната идея на този мемоар е да се даде на България политическа самостоятелност, но съгласно чл. 3 в него тя трябва „да зависи политически от Отоманската империя и да има винаги за свой цар Императора на великия Девлет от Ислямбол НИВ Султан Абдул Азиса и неговите наследници..." С това се целяло да се създаде една дуалистична държава.

Намясата на Раковски намалява значението на този комитет, оставил една хумористична страница в нашата освободителна история, особено, ако го сравним с това, което създаде Левски.

Около този комитет обаче изкача една интересна фигура, осенена с ореола на тайнствеността. Това е калоферецът **Христо Донов Сариев**, роден към 1838 г.

Първоначалното си образование той получил в Калофер и за проявени успехи и залягания в учението той бил пратен от калоферските първенци в Цариград. От там той трябвало да продължи учението си в Русия. Повлиян обаче от балкапанските българи в Цариград, той замечтава да бъде полезен на отечеството си и работи за неговото освобождение. Ето защо той не стои дълго в Русия.

Притиснат от материална несгода и тласкан от жаждата да види света, той постъпва бюфетчик в един френски параход. Капитанът на кораба, заради природната му надареност, го обиква и взема под свое покровителство. При един по-дълъг престой в Марсилия, където корабът бил изваден на док, Сариев отишел да живее в дома на капитана. Там той имал задачата да води и прибира от училище децата на своя капитан. Покрай тях той изучил добре френския език. Когато корабът бил пуснат отново във водата, Сариев обиколил света, като ходил в Индия, Китай, о-в Хаити и американските пристанища. На о-в Хаити му се случило едно приключение: Една от жителките на острова, негърка, била ухапана от

382) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* вж *Кисимов*, Пандели Хаджигеоргиев. България пред Европа / C. S. B. Букурещ: в Нар. книгопеч., 1866. 25 с.

отровна змия и започнала да вика. Той се спуснал, изсмукал отровата и превързал раната. Жената била спасена, но негрите помислили, че виковете се дължали на друго. Затова се спуснали да убият белият моряк, който нападнал сънародничката им. Другарите му от кораба видели, че Сариев бил отвлечен и се помирили с участта му – за такива работи негрите наказвали със смърт. На другия ден обаче корабът бил посетен от цяла флотилия негърски лодки с дарове, начело със Сариев. Негрите си отплатили за човечната му постъпка.

Въпреки дългите пътувания по море, той не е забравил родината си и не останал чужд на нейното освободително движение. Под влиянието на книгите на Раковски той се поставил в услуга на всички, които се борят за свободата. Отначало той станал **куриер на така наречените „турски шпиони** в България", които чрез него пращали докладите си до главния шпионин **Манол ефенди**, който пък от своя страна ги предавал на турския черен кабинет на **Шнайдер паша**. Тези български „шпиони" обаче давали неверни сведения и заблуждавали турската власт.

Куриерската служба на **Гълъб войвода** била улеснявана от положението му на бюфетчик във френския кораб „Минерва", който пътувал между пристанищата на Марсилия, Александрия, Цариград и Браила. Затова, когато Тайният централен комитет решава да връчи **своя мемоар** до султана заедно със заплашително писмо, в което се казвало, че, ако не бъде удовлетворено искането в него, султанът ще бъде убит, Гълъб войвода бил натоварен да го предаде.

Един ден по незнайни пътища Гълъб войвода вмъква в летния дворец на падишаха мемоара и заплашителното писмо. Когато султанът видял „опасните" документи, дворцовата полиция се спуснала да залови тайнствения куриер. Попаднала по следите му, тя отива да го дири на парахода. За да не бъде заловен, Сариев скочил във водата и **цели 24 часа** стоял свит до **котвените вериги**. За тази си постъпка от букурещката емиграция той бил наречен по името на героя на Раковски от „Горски пътник" – **Гълъб войвода** – т. е. като гълъб се вмъкнал в двореца. След всичко това той продължил да изпълнява куриерската си служба главно при **Каравелов**.

Пренасял в. „Свобода" и „Дунавска зора", предавал и приемал писма за Браила и Цариград. При едно пристигане в пристанището на Цариград той бил посрещнат от своя приятел **Светослав Сапунов**, по-късно известен като **Светослав Миларов**. Двамата приятели излизат на брега, но турската полиция ги залавя и отвежда в затвора. Скоро Миларов бил освободен, а Гълъб войвода задържан, защото в него намерили броеве от в. „Свобода" на Каравелов, писма и фотографически картички с ликовете на нашите войводи Ст. Караджата, Х. Димитър, Раковски и др. Подхвърлен на „дървен инстиндак" – разпит с бой, той **признал, че** е същият, който **поднесъл мемоара**. За тази постъпка той бил **осъден на смърт** чрез обесване, обаче като френски поданик и по намясата на френския консул наказанието му било заменено с доживотен затвор.

Пет години той стоял в Цариградската метерхана без да види каквато и надежда за спасение. На 25 март **1875 г.** той бива откаран в **Диар-Бекир** и затворен в крепостта. Тук се среща със заточените другари на Левски, а Атанас п. Хинов отбелязва в дневника си: „Христо Гълъба

Сариев от Калофер – стоял 5½ г. в Цариградските затвори и 2 год. в Диар-Бекир".

В **Диар-Бекир** той става **коняр** в конюшнята **на пашата**. Макар че никога не бил гледал коне, той става отличен възпитател и в знак на благодарност пашата му подарил една шашка и една кюрдска носия, запазена и днес в дома му, в Ботйовград. Пашата му позволил да се движи свободно из града, а вечер да се прибира в крепостта. Като пазач на пашовата конюшня той не веднаж **улеснявал** бягството на мнозина заточеници.

Въпреки големите привилегии, които му били дадени, животът в затвора бил непоносим. За да се спасят от скорпионите, леглата си правели на колчетата, обвити с козинява върви от навуща. Известно време бил и глашатай на пощенския раздавач.

В затвора на Диарбекирската крепост той се срещнал със **Стоян Заимов** и изказал болката си и причината на залавянето му. Пред Заимова той признал, че веднаж при разходка в Цариград казал на **Миларова** как се вмъкнал в двореца на падишаха.

Миларов предал това на българския шпионин и чиновник в Черния кабинет на Али-паша – **Христо Арнаудов**. Така Гълъб войвода бил заловен, а на Миларова обещали стипендия и впоследствие дали държавни служба. **Шпионската роля на Миларова** била разкрита от Любен Каравелов. **Миларов** под името **Сапунов** посещава Букурещ и се препоръчва на Каравелова като пътник студент. След неколкодневно гостуване у Каравелова той прави опит да го подкупи от името на министъра на полицията. Възмутен, Каравелов го изгонил от дома си, и хъшовете го наложили добре и обрали. Историята около тази злополучна мисия на Миларова Каравелов разкрива във **в. „Свобода", г. II, бр. 26 от 10.XII.1871 г.**

Ето тази дописка в „Свобода", изпратена от Цариградския дописник на вестника и допълнена от Каравелов[383]:

„Цариград, 1 – Декемврия.

От много време не съм ви писал; но причината ща да ви кажа други път, – сега ща да ви ява само някои новини. Да захвана от интригите. Случи ми са да са поразговора с един мой приятел, който са беше срещнал тия дни с **Х. Арнаудова**, и тоя български измет са оплакал на моят приятел, че „Свобода" го нападала твърде строго.

„Каравелов, рекъл **Арнаудов** ма напада във вестникът си и нарича ма предател и душепродавец… Аз търпа неговите нападения само за това, защото из Каравеловите уста говори не Каравелов, а некои си мои ближни личности" (?)…

„Когато „Свобода" каза, че много хорица биле изгинале от мене, то защо ги тя не наименува, за да вида и аз кои са тие!"[384]

383) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Текстът е публикуван и в: *Каравелов*, Любен. Събрани съчинения. в 12 тома. Т. 11, Дописки, известия, редакционни бележки. София: Бълг. писател, 1989, с. 256–259.

384) Потърпи малко, любезни приятелю, почакай малко, – сичко ще да бъде! Стига само ти да кажеш хайде, и ние сме готови да та удовлетвориме. Гнуснави измете! Имаш още уста да говориш! р. – [Каравелов.]

Истина, че **Арнаудов**, който е предал до днес много невинни хора, не може да помни имената на сичките; а освен това неговата совест е до такава степен ниска и подла, щото тя твърде често убива и паметта му. Ето защо „Свобода" би требвал да води точни сметки за Арнаудовите големи и важни дела, защото той е историческо лице и голям патриотин; но вие гледате на неговите работи само отгоре и не откривате сичкото негово було; а когато е така, то и аз не съм в състояние да опиша сичките негови пакости.

За Арнаудова **предателството** и **лъжата** са две природни нужди, както е природна храната за човекът, следователно ние би трябвало да са зачудиме само тогава когато Арнаудов би ни попитал: „Какво благородно дяло съм аз направил на светът? А? Кажете ми де? Който рече, че аз (Арнаудов) съм честен човек, той е клеветник". И наистина секи един човек иска да яде, когато е гладен; но той не е длъжен да помни що е ял вчера и завчера, т. е. хората мислят не що са направили вчера, а що искат да направят утре, следователно и Арнаудов **не мисли** вече кого е предал, а **кого още той ще да предаде**.

Нека читателите ви ма извинат, че желая да са пораспространа малко за тоя калпазанин. *В **1869 г.**, през Ноемврия, Арнаудов закъсня през вечерта да си дойде в къщи.* Семейството му са безпокоеше и не знаеше що и да мисли; но когато часът изби 5 по турски, то той влезе в стаята заедно със **Светослава Сапунова**. Преди да го попитаме де е бил и що е правил, той каза на жена си и мене (аз случайно са намерих в къщата му) тия думи: „Щехме да я извършиме. Намерих се аз случайно тая вечер на Галата часът по един; а пред очите ми са изправиха няколко заптиета, които караха двама хора. Из любопитство, аз са приближих да вида кого карат, и зачудих са като видях, че единът от тях е нашият хубостник (**Сапунов**); а другият **Гълъб войвода**. Аз тутакси са затекох в полицейското отделение в Пера и измолих от бейят Сапунова; а Гълъба не можах, защото тоя човек е много виновен, и отдавна вече го търси правителството".

Нека сега из тия Арнаудови думи секи българин разбере, що е Арнаудов: а аз да продължа разказът си. Секи вече знае колко хорица са погинали от турското самопроизволство, и погинале са не защото са биле умешани в тая или оная работа, а само из едно подозрение; а **Светослав Сапунов** ходил *алабраца* с **Гълъб войвода**, и Арнаудовата гаранция подействувала да са пустне изведнаш и да се припознае за невинен! Още и това. Сапунов бил пустен от полицейският комисарин **без позволение на министрът**! Чуете ли и видите ли сега? Ако се намират подобни примери в турската стара и нова история, то ние молим Арнаудова да ни ги яви.

Аз зная из достоверен източник, че когато Арнаудов дошел в полицията, то рекъл на полицейският комисарин за Сапунова тия думи: „**той е из нашите**" и Сапунов бил изведнаж освободен. Да се питаме сега, защо Манчевич из Свищов е изпроводен в заточение? Защо Мидхат-паша обеси Атанаса бакалинът? Но да не ходиме по провинциите, а да видиме що става в Цариград. Кажете ми, защо после затварянето на Гълъба бяха затворени още **Кърпачов, Георги** тютюнджията и **Христо** баджият? Не за това ли, че един из тях отишал в темницата да посети Гълъба: а другият за

това, че Гълъб му писал и молил го за малко пари? Колкото за третият, то той беше затворен само за това, че Гълъб споменал името му. За тия три невинни жертви нали гарантира в онова време сичкия абаджийски еснаф; а полицията им отговори, че това не е тяхна работа? Защо Арнаудовата гаранция да струва повече от гаранцията на **цял еснаф**? А ето защо. Светослав беше способно момче; а на Арнаудова и на ... (нека се черви който е) трябваше един такъв човек, за да го изпроводат във Влашко и, Сърбия, за да пише **за комитетските работи**, щото Арнаудов и Н. да извлекават полза от неговите писма. Когато Сапунов отиде в Букурещ, то Арнаудов и г. Н. разпръснаха по Цариград слухове, че **турската полиция** подозрявала Сапунова и за това той бил принуден да бяга из Цариград и да иде в Загреб, да свърши науките си. Какво стана после това, то го знаете и вие, и читателите ви[385].

Когато **Сапунов** се върна из Белиград, то, за заслугите му, го хвърлиха в **дрънкалникът** при Гълъба; а Арнаудову броиха няколкостотин лири за верността му, и още му се обещаха да го направят член в полицейскиятт съвет с 3,500 гроша месечно. И така **Арнаудов** разбогате, но наместо да плати дългът си на своите „ближни", той захвана да превожда на български турските закони, за да просвети с тях народът си. Но да дойдеме пак на думата си.

Арнаудов предаде Гълъба, за да рекомендува себе си пред тогавашния полицейски министр Хюсни паша; а после предаде **Сапунова**, за да земе и неговата част от наградите. А сега? – Сега е ред да бъде затворен и устабашията[386].

Преди 20 деня докараха от каде Берковица още четворица, които уж биле намесени в Мирковичовата работа[387].

По Цариград търсат още Николаиди ефенди, който беше в Букурещ заедно с Шнайдера; така също изпъдиха вече и Шнайдера из канцеларията на тайната полиция. Ляност или Леаност е така също изпъден; но защото е чужд поданик, то и остана цял и неповредим.

385) Когато Сапунов дойде в Букурещ, той ни донесе две писма, из които едното беше от С.; а другото от Д., в които ни рекомендуваха Сапунова като добър патриотин и умен човек. После вече ние узнахме, че писмото от Д. е **фалшиво**. В това писмо Д. (а може и Арнаудов или сам Сапунов) ни пишеха: „Поговорете със Сапунова и гледайте да приемете неговите предложения. Ние знаеме, че българските редакции са бедни и не могат без помощ: а нам е необходим един революционен вестник (??!)".

Сапунов ни предложи следующето: **1.** в. „Свобода" да престане и да се издава „Революционер"; **2.** в „Революционер" да се псува Сърбия и Русия; **3.** да се говори сичко против турското правителство, само Али-паша да се не закача; **4.** новият вестник да се издава тогава, когато окончателно се споразумеем с Х. Арнаудова.

За сичкото това Сапунов от името на Арнаудова, Шнайдера и С., ни предложи триста турски лири годишно. Нашите читатели вече знаят продължението на тая комедия. Нека Арнаудов види сега из какви източници вадиме своите за него заключения. – [Каравелов.]

386) Ние се надеяхме, че Арнаудов ще да се поправи; но сега вече видиме, че нашите очаквания са напразни. Надеяме се твърде скоро да свършиме с тая помия сметките си. р. – [Каравелов.]

387) Нека говори кой щото ще; а ние пак ще да повториме, че турското правителство е лудо. р. – [Каравелов.]

Тоя мъж **откри съзаклятието** на „**Млада Турция**" и за това биде награден с 5,000 лири от Али паша."

в. „*Свобода*", г. II, бр. 26, Букурещ, 10.XII.1871 год.

Светлина по залавянето на **Гълъб войвода** хвърля и **Стоян Заимов**, който пише, че през 1884 г., като учител в Шуменското педагогическо училище се срещнал с **Миларова**. Тогава, продължава Заимов, „разказах му за другаруването ми с Гълъб войвода в диарбекирската тъмница и го попитах за… арестуването на Гълъб войвода и Еню Карпачев.

– Светослав сякаш беше гръмнат: стисна ми ръката и каза: „Не питай. Нека *Арнаудов* отговаря пред Бога за мене, а греховете на Гълъба нека останат на моя сметка… Бях млад и неопитен… излъган бях от Арнаудова, комуто скъпо плащаха моите грешки на младостта…"

Заимов ни уверява изрично в истинността на горното и продължава: „Който не вярва… нека се обърне с писмо до казаните господа: Карпачев, живее в Калофер, Гълъб войвода в Орхание, **Т. Райнов** в Бургас, Хр. Арнаудов в Севлиево".

След Освобождението, когато по силата на Сан-Стефанския договор заточениците в Диар-Бекир се завръщат, **Гълъб войвода** пристига в София и иска сметка от Миларова за извършеното. Миларов обаче **избягва** и някогашният тайнствен матрос махва с ръка и го остава да живее с гнусната му постъпка.

Христо Сариев като **приятел на Стамболова** го виждаме ту като полицмайстор, ту съдебен пристав, ту околийски управител или градоначалник в Русе. Като градоначалник той трябвало да интернира по искане на Стамболова, Драган Цанков. Той обаче е бил приятел на Цанкова и отива да го изпрати. За тази постъпка бил телеграфически **уволнен** и след това **арестуван**. Цели осем месеца той стоял в Русенската тъмница. От там бил изваден с откуп, платен от баща му.

На Димитровден **1921 г.** в Ботйовград Христо Сариев паднал през отворения капак на мазето и получил сътресение в мозъка. Няколко дни след това починал.

Днес, в Ботйовград, на дома му признателни младежи и граждани поставили една скромна плоча, която говори, къде този неспокоен моряк и революционер е завършил последните си дни.

5.1.2. ВРЪЗКАТА МЕЖДУ БЪЛГАРСКИТЕ И РУСКИТЕ ЕМИГРАНТИ

Поглубко, Константин. Въоръжената борба на българския народ и руските революционери [Тодор Райнов и Бакунин]. –
В: *Сборник* в чест на проф. Христо Гандев.
Изследвания по случай 75 години от рождението му.
София: БАН, 1985, с. 251–252.

Осъществяването на организирани връзки между руските и българските емигранти започва в началото на **1869 г.**

Т. Райнов и Р. Гръблев по поръчение на организацията „Млада България" пристигат в Швейцария за среща с руските революционни дейци и италианския демократ **Мацини**.

М. Бакунин, който въпреки *анархистичните си увлечения продължава*, както и по-рано, да се интересува от **борбата на славяните**, топло приел българите, запознал ги с Н. П. Огарев, С. Г. Нечаев, Н. И. Жуковски и други емигранти.

Какви въпроси се обсъждали при **Бакунин** се разбира от спомените на **Т. Райнов**. По разказите на българския делегат отначало руският революционер развил пред тях програма за **организиране на социалистическа пропаганда в България**. Но след като разбрал, че българите още не мислят за социализъм, а се стремят към **освобождение от османско владичество**, пристъпил към обсъждане на **въпросите на революционната борба срещу чуждото иго**.

Бакунин съветвал българските дейци да организират снабдяването с оръжие и да го складират в местности, където ще се подготвя въстанието; да осигурят продоволствените запаси, та въстаниците да могат да се задържат в укрепени планински позиции до 6 месеца, докато Европа се притече на помощ на българите. Той смятал за необходимо да се съберат от народа парични средства за купуване на оръжие и това да се направи под предлог събиране на пари за откриване на училища и библиотеки. От своя страна Бакунин обещал да изпрати в необходимия момент военен специалист, способен да ръководи действията на въстаниците.[388]

По думите на **Т. Райнов**, руските и българските емигранти обсъдили положението на различните слоеве на населението в България и въпроса за бъдещето политическо и социално-икономическо устройство на страната.

Ив. Касабов пише, че срещите с Бакунин и Мацини имали за българските революционери голямо значение: „За много работи се допитвахме до тях и те ни даваха много добри упътвания в политическо отношение."

Българите според спомените на Райнов се опитали да осъществят на практика някои от указанията на Бакунин, като създаването на въстанически бази в планините.

„С Бакунина бяхме уговорили, че ние няма да се месим в техните революционни действия в Русия, но в случай, че узнаем нещо за революцията им, ще бъдем пасивни и не ще предаваме техните тайни, а те, бакунистите, могат да се месят и вземат участие, ако пожелае някой, по нашето въстание в България."

В началото на 70-те години вождовете на руската емиграция продължили да поддържат връзка с българските революционери. Те одобрявали тяхната стратегия и тактика в борбата за освобождаване на родината им.

За отбелязване е мнението на М. Бакунин на страниците на френското приложение на в. „Колокол", издаван от Н. Огарев и С. Нечаев. Той пише:

„Нека всички славянски народи, чувстващи се накърнени... следват примера, който днес им дават българите, да търсят спасение чрез революцията и революционната солидарност на всички народи – славянски

388) А. Бурмов. Българското националнореволюционно движение и българската емиграционна буржоазия през 1867–1869 година. – ИПр, 1961, № 5, с. 49.

и неславянски, а не само в съюз с реакцията и чрез дипломатически комбинации."

5.1.3. ВАСИЛ ГАНЧЕВ ВАСИЛЕВ
Васил Плевналията, Васил войвода, капитан Васил Ганчев, Ганчоолу

5.1.3.1. ВАСИЛ ГАНЧЕВ В БЪЛГАРСКОТО НАЦИОНАЛНО РЕВОЛЮЦИОННО ДВИЖЕНИЕ ПРЕЗ 60-ТЕ ГОДИНИ НА XIX В.

Михаил Грънчаров

В: *Исторически преглед*. Г. 46, 1990, кн. 11–12, с. 48–55.
ISSN 0323-9748

Васил Ганчев Василев, известен на съвременниците си като „**Васил Плевналията**", „Васил Войвода". „капитан Васил Ганчев", а за турците – „**Ганчоолу**", е един от заслужилите революционни дейци, чийто живот и дело досега не са задълбочено и цялостно проучени.

За революционната дейност на В. Ганчев пръв споменава в 1898 г. Ст. Чакъров, опирайки се на спомените на Хр. Иванов – Големия. По-късно, като използува запазените писма на В. Ганчев от престоя му в Цариградския затвор, Диарбекир и Мердин и някои публикувани документи, Ю. Трифонов отделя достойно място на **Ганчев** в историята на град Плевен. Изложеното обаче е съвсем кратко.

По-голямо внимание е отредено на живота на В. Ганчев след **залавянето му през 1869 г.** Писателят Г. П. Домусчиев прави сполучливо описание на физическия образ и характера на В. Ганчев.

Две кратки публикации на М. Атанасова и Сп. Спиров през последните десетилетия допринасят за популяризиране делото му в края на 60-те години.

Ал. Бурмов в недовършеното си изследване за четите в България отбелязва участието на **Ганчев** в **Турнумагурелската** чета през **1867 г.** Ив. Унджиев споменава за него във връзка със срещата му с Левски през 1868 г., а Л. Дойчев го представя като един от сподвижниците на Апостола.

Както се вижда, въпреки безспорните заслуги и участие в национално-освободителната борба В. Ганчев е слабо проучен и е недостатъчно познат на нашата общественост.

Задачата, която си поставям, е да изследвам, проследя и представя възможно най-пълно революционната дейност на В. Ганчев и да покажа мястото и ролята му в националноосвободителното движение през 60-те години на XIX в.

* * *

Васил Ганчев е роден в Плевен през 1837 г. Произхожда от среднозаможно занаятчийско-търговско семейство. Дядо му Васил бил кюркчия, т. е. кожухар, а баща му Ганчо се занимавал първоначално с касаплък, а след това с търговия. За материалното положение на семейството съдим от факта, че в 1874 г. къщата на Ганчеви се оценявала на 25 000 гроша.

В. Ганчев също се занимавал с търговия. В тази дейност, както се вижда от някои документи, той имал успех. Бил човек с добро материално положение и буен характер. Отличавал се със „среден бой, с черни очи, с черни мустаки, с възчерно лице", обличал се като „тежък търговец", пушел с кехлибарен чебук и яздел хубав кон. Турците се отнасяли към него с известно **страхопочитание**.

На 18 януари 1862 г. се оженил за Парашкева Копова, но кратко траял тихият му и спокоен семеен живот. Още през 1864 г. образувал малка **чета** от няколко души, с която до 1866 г. **наказвал злосторниците турци и черкези в Плевенско**.

... С оглед на планираното въстание по времето, когато Левски предприел втората си обиколка, **В. Ганчев и Хр. Сариев (Гълъб войвода)** получили задачи от ръководните дейци на емиграцията в Румъния „да заминат в България и разпръснат между турското население прокламации, печатани на турски език, и **да подготвят** българското население към въстание".

С тази мисия те били изпратени „от дейците по освобождението ни и пред съдействието на подписващите ся: Ив. Кършовски, Т. Райнов, Т. Хитров и йеромонах Климент Христов", както е посочено в издаденото свидетелство на В. Ганчев за революционната му дейност.

Прави впечатление освен общата задача – подготовка на българското население за въстание, и това, че както Левски, така и В. Ганчев и Хр. Сариев били снабдени за работата си в България с необходимите пропагандни материали – прокламации. Вероятно прокламациите за Ганчев и Сариев били отпечатани едновременно с прокламациите, които Ив. Касабов и Т. Райнов печатали през втората половина на март 1869 г. за Левски. Изложените факти са важни, защото дават основание да се приеме, че задачата на В. Ганчев и Хр. Сариев не е без връзка с втората обиколка на Левски. В подкрепа на това предположение има и други податки, за които ще стане дума по-нататък.

Преди да се отправят за България, В. Ганчев и Хр. Сариев, както пише **д-р Г. Миркович**, били изпратени от Т. Райнов в Цариград при М. Иванов. Той им закупил добро оръжие, снабдил ги с хубави коне и им дал според Миркович **1000 турски лири**, от които като „главатар" **В. Ганчев** взел 800. За район на действие им било определено Берковско с оглед на това, че „там балканът граничи със Сърбия, дето в секи случай ще има средство за прибежище".

В революционното дело **М. Иванов** привлякъл и **д-р Г. Миркович**, по това време лекар в Лом, а след това в Берковица. За връзка с останалите дейци М. Иванов съобщил на д-р Миркович и „лозинката", която се състояла от думата „ревност".

В кръга на съзаклятниците бил включен и **Брайко Ц. Кофарджиев**. В спомените си той сочи, че е спечелен за делото в края на декември 1868 г. в Цариград по настояване на епископ Доротей[389] и М. Иванов и заедно

389) Пряко свързан с турските власти, Доротей влиза във връзка с революционните дейци чрез М. Иванов и действува като провокатор. Насърчава тяхната дейност, а след като събира достатъчно сведения за работата им, ги предава. Това, разбира се, не са знаели нито М. Иванов, нито останалите участници в съзаклятието.

с тях положил клетва. В същото време му съобщили и другарите: „д-р Миркович, Васил Ганчев от Плевен, Ненчо Кесяков от Копривщица"[390]. Но Кофарджиев греши, що се отнася до това, кога са му съобщили имената на останалите участници в съзаклятието. Вече бе казано, че до март 1869 г. Ганчев е в затвора в Къмпулунг.

След пристигането си в Берковица със съдействието на **епископ Доротей**, без да подозира предателската му роля, В. Ганчев[391] се представил пред турските власти като търговец на добитък. Това му позволявало да се движи свободно в различните селища и да агитира за бунт.

„Васил – пише Миркович – ходеше свободно по градищата и по селата за изпълнение на определената цел."

...Междувременно дейността на **В. Ганчев** и другарите му била прекъсната поради извършеното от **епископ Доротей** предателство.

Вниманието, което се отделя в запазените извори на залавянето на Ганчев и другите съзаклятници, показва, че ръководителите на революционната емиграция залагали в значителна степен на тяхната дейност за общата подготовка на планираното въстание в България през 1869 г.

Пръв за залавянето на В. Ганчев съобщава Т. Ковачев в писмото си до П. Хитов от **2 септември 1869 г.**: „Василя Плевнелия го ванаха на Врачанский монастир."

В две последователи писма пак до П. Хитов, съответно от 5 и 16 септември с. г., Ковачев повтаря: „Васил Плевненица го фанаха и обраха на Врачанскиа монастир."

А в шифровано писмо от Цариград с дата 11 септември 1869 г., получено от Ив. Касабов, се казва: „Васил Плевнели са уловили във Видин... Тука зехме мерки за сичко. Подозрава се Доротеа да е предателат".

Отбелязва се също, че „Васил издал много невинни без доказателство".

Вестник „*Дунавска зора*" в дописка от Турну Мъгуреле с дата 29 септември 1869 г. съобщава, че преди 2–3 седмици научили за залавянето на В. Ганчев. Той бил предаден от Доротей, който му дал препоръчително писмо до игумена на Лопушанския манастир. След заминаването на Ганчев за манастира Доротей го издал на турската власт в Берковица, като обяснил, че е „един от българските завераджии". Епископът предупредил пашата, че Ганчев е „неприблежим" и за да го заловят,

390) Н. Ликовски. Спомените на Брайко Цорков Кофарджиев от коприваци (1838–1914). *Известия на държавните архиви*. Т. 49. С., 1985, с. 228.

391) Хр. Сариев не заминава с Ганчев за Берковица. Според д-р Г. Миркович причината за това е, че по пътя, преди да стигнат Одрин, по вина на Ганчев **те се скарали** (НБКМ-БИА, IIА 8545, л. 25). Но от спомените на Еньо Кърпачев е видно, че Хр. Сариев останал в Цариград. Като работещ на френски кораб, който извършвал курсове до Цариград, Хр. Сариев служел за връзка между революционната емиграция в Румъния и българските патриоти в Цариград. Вероятно към тази дейност той бил насочен от **М. Иванов**. Разкрит от турската полиция на 14 октомври 1869 г., Хр. Сариев бил заловен и по-късно изпратен на заточение в Диарбекир (*Н. Начов*. Из ръкописите на Еня Хр. Кърпачев. С., 1932, 6–12).

трябва да бъде издебнат, когато не е въоръжен, а освен това войниците да са преоблечени като поклонници, за да не събудят подозрението му. Така поради предателството на Доротей В. Ганчев бил заловен в Лопушанския манастир. Окован във вериги, бил закаран във Видин, където „след много мъки, които му наложиле, озинали още за 20–25 души Врачане, които и закарали вързани във Видин, и сега съ под страшни тирански мъки" – завършва дописката.

В следващия си брой от 15 октомври 1869 г. в. „Дунавска зора" в кратка дописка пак от Т. Мъгуреле известява, че сведенията за залавянето на В. Ганчев и останалите българи се потвърждавали и от други лица, дошли от България.

От изнесеното в цитираните източници наред със значението, което се отделя на залавянето на В. Ганчев и другарите му, като важно събитие, имащо широк отглас сред революционната емиграция, правят впечатление още две неща: първо – посочва се по категоричен начин предателската роля на **епископ Доротей**, и, второ – изказва се мнение, че след залавянето и изтезанията **Ганчев „издал" съучастниците си**.

За ролята на Доротей като провокатор и предател подробно разказват Бр. Кофарджиев и **д-р Г. Миркович**. За това съобщават Хр. Стамболски, Ф. Щърбанов и други източници. Що се отнася до предположението, че Ганчев разкрил при разпита другите съзаклятници, нещата се нуждаят от изясняване. **Г. Миркович като говори с известна неприязън за Ганчев**, пише, че той бил **причината** за арестуването на останалите лица, в това число и лично на него. Става ясно, че на Миркович **не се харесвал буйният нрав** на Ганчев и недостатъчната му предпазливост в работата, не одобрявал това, че Ганчев „дръзко и упорито говореше на секиго", че „бележеше (в смисъл записваше – б. м., М. Г.) тези, които бяха наклонни и обещаваха помощ". Обвинява го дори, че във Видин „гордо, гордо излезли пред пашата с един тефтер в ръка, в който беха написани имена на разни хора от разни места и каза: аз ще ви открия главатарите, които от неколко години бунтуват турската държава".

Доколко вярно е всичко това, точен отговор би могъл да даде протоколът от разпита на Ганчев във Видин от 26 септември 1869 г., но за съжаление той е запазен в лошо състояние и не позволява да се изясни държанието на Ганчев пред турските власти по време на следствието.

Интересно е обаче с оглед на разглежданата тема да отбележим, че този документ се отнася не само до Ганчев, тъй като в него става дума за извършен разпит и на революционери от Плевен, Рахова (Оряхово), Филибе (Пловдив), Троян и Копривщица, посочени като участници в „комитетски работи".

Като се има предвид изложеното в цитираните източници от времето на събитието, а и писаното от **д-р Г. Миркович**, че **след арестуването** им постепенно всички задържани във Видин **били освободени** и само „**Васил Ганчев в железа са испрати в Русчук**, преди Дунава да замръзни", е видно, че обвинението на Миркович не отговаря изцяло на истината. Тук е мястото да посоча, че писаното от д-р Г. Миркович вероятно е повлияно от недобрите му отношения с Ганчев по време на заточението им. Това, в което **Миркович** е прав, е, че действително при залавянето на Ганчев турската полиция намерила у него **бележник**, в който били записани имената на

лица от различни селища, спечелени за делото. За това свидетелствува и Ф. Щърбанов, който пише, че след залавянето на Ганчев у него намерили записани в списък имената на доста хора, сред които неговото и на Искро Манчов. Но предвид на това, че за Манчов с помощта на подкуп било съобщено, че е починал, а името на Щърбанов било записано погрешно като Щърбаков, той също не бил арестуван.

За това, че явно Ганчев не е посочил истинската цел, с която били записани в бележника му имената на посветените в революционното начинание, можем да съдим от казаното вече, че всички те, в това число и **д-р Миркович**, били освободени след арестуването им. Но по-късно, както сочи Миркович, поради допълнителните разкрития и внушения, направени пред турските власти пак от **Доротей**, д-р Г. Миркович и Георги Мангов от Плевен **били задържани отново** и отведени в Русе, а оттам заедно с Ганчев, „щом се разтопил Дунава", били откарани за Цариград, където следствието трябвало да продължи.

За изпращането им през април 1870 г. за Цариград съобщава и в. „*Свобода*" в броя си от 22 април 1870 г., където четем:

„Д-р Миркович, Васил и други некой си българин из Плевен преди неколко деня биле испратени в Цариград по сухо. Тия нови мъченици съ заковани в букаи и по повелението на Акиф паша, трябва да вървят пеши и да умрат от глад".

Че пътуването им до Цариград било наистина мъченическо, подробно пише и Г. Миркович.

В продължение на **пет** години, **без да имат издадена присъда**, В. Ганчев и другарите му лежали в Цариградския затвор при изключително тежки условия.

В писмо до брат си Христо от затвора Ганчев пише:

„Братко, опасно место… кавги, караштисване, бой с ножове, удрене, не може да се отбере кой сас кого кавга прави. Караштисат са петстотин души турце, християне, йермене, арапе, лазове, кюртове, гърци, караманлии, зибеце, различне народносте се не осъждане."

Тежкият и опасен живот в затвора не били в състояние да сломят буйния характер и революционния дух на В. Ганчев. Защото, както пише той в редица от писмата си от Цариград, бил „юнак", а сред „петстотин юнаци като аслан" (лъв) се отличавал.

Изповядайки, че „юнак и правда" никога няма да се посрамят, Ганчев настоявал пред близките си да не се опитват да търсят помощ от никого, за да се застъпва за него, тъй като добре знаел, че святата длъжност на борците била „на света пример да дават".

В началото на юли **1874 г.** делото на В. Ганчев и другарите му било разгледано и като лица от „бунтовническото сборище на Българский народ" били осъдени **на вечно заточение** в Диарбекир.

В дописка от Плевен органът на БРЦК в. „*Независимост*" съобщава, че на 4 септември 1874 г. те пристигнали в Диарбекир. Тъй като не било възможно да се изпълни предписанието Ганчев и останалите осъдени да бъдат изолирани от другите заточеници, било разпоредено с телеграма от Цариград, с дата 12 ноември 1874 г. въпросните лица да се изпратят в Мердин.

В Мердин В. Ганчев и другарите му престояли до април **1878 г.**, когато по силата на Сан-Стефанския мирен договор била издадена заповед за освобождаването им.

Завръщайки се в Плевен, В. Ганчев се заловил **за търговия**, но скоро тежките условия на живот, прекаран в турските затвори, се оказали фатални за здравето му. През 1885 г. той бил медицински освидетелствуван, че страда от хроническа пневмония и след **осемгодишно** тежко боледуване, от които четири години прекарал на легло, на **15 ноември 1893 г.** починал.

5.1.3.2. ВРАЦА В БОРБИТЕ НА БЪЛГАРСКИЯ НАРОД ЗА ПОЛИТИЧЕСКО ОСВОБОЖДЕНИЕ (1856–1876)

Крумка Шарова

В: *История* на град Враца. от древността до Освобождението. състав. Васил Харизанов. София: ОФ, 1976, с. 313–314.

Изглежда Васил Левски е възнамерявал да създаде революционно ядро във Враца още при ранните си обиколки из България и първите опити да се срещне със съмишленици – стари познати, или да установи връзки с нови лица. По всяка вероятност именно със задачата да провери условията за това във Врачанско бил изпратен **през 1869 г. Васил Ганчев – Плевнелията**. Той имал опит в революционното движение.

През **1867 г. Ганчев подготвял чета**, а през лятото на 1868 г., заедно с Левски, с когото се срещнали във Влашко след разпускането на Втората белградска легия, замисляли организирането на нова чета в Турну Мъгуреле.

През пролетта на **1869** г. Левски основава първия комитет в Плевен, чийто председател става Ан. п. Хинов, брат на Д. Хр. Попов, търговец в Турну Мъгуреле и верен съратник на Левски през цялото време на дейността му. В Плевен или в Турну Мъгуреле, където често се явявал, **Васил Ганчев** можал да се свърже отново с Левски. Във всички случаи през лятото на същата 1869 г. Ганчев обикалял Врачанско и Берковско, според М. х. Мицов „с цел да устрои комитет".

При тази си мисия В. Ганчев бил **заловен** поради донесението на **берковския владика Доротей**, бивш **Врачански епископ**. Че обиколката му и престоят му във Враца не представлявали обикновено пътуване свидетелствува и фактът, че след неговото затваряне били арестувани около **20–25** души врачани.

М. х. Мицов, обладан от родолюбиви чувства още от ранна възраст, не можал да се срещне с Васил Ганчев във Враца, но успял да стори това във Вършец. Отначало Ганчев не се открил на новия си врачански познат. Постепенно обаче изглежда са се разговорили и разбрали, защото имали намерение да тръгнат заедно по селата и да отседнат у един роднина на Мицов в с. Горно Озирово – Антон Бецов. **Скоро след това обаче Ганчев и Бецов били арестувани. Закарани били във Видин, където довели и двадесетина** врачани, за които имало сведения, че са замесени във

вършената работа. Всички били подложени, както отбелязва дописникът на в. „*Дунавска зора*" от Т. Мъгуреле, „на страшни тирански мъки".

В. Ганчев получил тежка присъда – заточение в Диарбекир, която излежавал до Руско-турската война.

Според други сведения у В. Ганчев било намерено препоръчително писмо, от което се виждало, че е изпратен в България „от комитета за народна цел".

5.2. АРЕСТУВАНЕТО НА Д-Р ГЕОРГИ В. МИРКОВИЧ

В: *Дамянов*, Симеон Ангелов. Ломският край през Възраждането. икономически живот и политически борби.
София: НС ОФ, 1967, с. 282–284.

След разгромяването на съзаклятието през 1868 г. Ломският край останал извън големия поток на народната революция, която се подготвяла в цялата страна. Станалите след това тук събития, макар и да вълнували силно местното население, били вече по-незначителни. Те обаче изплашили още повече местната интелигенция и я накарали съвсем да се отдръпне от революционната борба.

Както се вижда от едно писмо на Хр. Марков от Крайова до Панайот Хитов в Белград, през една нощ в началото на септември 1868 г. неколцина революционери нападнали конака в гр. Лом, убили мюдюрина и всички, които били с него, и се оттеглили в неизвестна посока.

Това събитие, което дошло само няколко месеца след разкриването на съзаклятието на Димитър Ангелов, предизвикало истинска паника сред турските управляващи среди в Лом, а патриотичното гражданство го изтълкувало като отмъщение заради арестите след залавянето на Василовския поп и заради гибелта на видния ломски революционер **Еремия Българов** на връх „Бузлуджа".

Една година по-късно местната власт била отново обезпокоена от едно друго събитие. **През 1869 г**. бил арестуван Ломският **градски лекар Миркович**.

Д-р Георги В. Миркович бил назначен за градски лекар в **Лом** в края на **1868 г.** Той бил приятел на известния Манол ефенди – ръководител на създадения за борба с революционното движение „Черен кабинет" в Цариград. Манол обаче използвал отпуснатите от правителството средства не във вреда, а в полза на народното дело и посветил в плана си и д-р Миркович. Съгласно този план, последният дошел в Лом с намерение да организира народа за въоръжена борба срещу турската власт.

С положителност може да се твърди обаче, че д-р Миркович не е успял да извърши каквото и да било, тъй като той своевременно се осведомил, че в плана бил замесен и владиката **Доротей** от Берковица, за когото в Лом се разнасяла лошата слава на предател на съзаклятието през 1868 г. Независимо от бездействието му, след като тайната на Манол била разкрита, той бил поставен под наблюдение.

От едно разпореждане на Великото везирство до Дунавския валия, носещо дата 6 октомври 1869 г., узнаваме, че още тогава д-р Миркович бил заподозрян и предстояло неговото задържане.

„Получих Вашето писмо – казва се в това разпореждане – заедно с един препис от писмото на видинския мютесарифин и превод от заловеното писмо, изпратено до градския лекар в Лом, Миркович, от страна на известния бунтовник Манол, и разбрахме тяхното съдържание. Понеже по тоя въпрос по-преди в отговор на друго Ваше писмо бяхме съобщили на Ваше Превъзходителство нашето мнение, съобразно с това ще постъпвате спрямо всички лица, които биха взели участие в бунтовническите действия заедно с гореказания."[392]

В края на 1869 г. **д-р Миркович** бил арестуван и откаран във Видин. Съдили го в Цариград и го заточили в Диарбекир.

Участта на Миркович предизвикала дълбоко брожение сред ломската младеж.

Организираните през 1868 г. от **Никола Първанов** в младежко ученическо дружество млади ломски патриоти отправили едно писмо до д-р Миркович, което Димитър Маринов поместил в редактирания от него и издаван в Цариградското медицинско училище ученически ръкописен вестник *„Балкан"*. В това писмо, като заявяват, че знаят кой е „мрьснія издаіник, коіто ви предаде в ръцете на кръвопиіците" (т. е. владиката Доротей), те изказват своето съчувствие към Миркович по следния начин: „Дерзаі, льубезниі страдалче! Не бої се! Сичките твои мъки и бедствія са мъки и бедствія на шестдесет млади ломски младежи, които от вънка страдат с теб; трудат се и ще се трудат преко сичките си сили да ви отърват; но о! льубезниі ако е време дошло да пренесем жьртва на жьртвеника на Българското освобожденіе, знаі льубезниі, че шеесет млади гърди са готови да си пролеят младата и гореща кръв за осветляванієто ви".

Естествено, никакви решителни акции, за които така патетично се говори в писмото, не било предприети за освобождаването на д-р Миркович. Животът продължил делничния си ход, несмущаван от нищо.

392) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Оригиналът на донесението е в: *Документи* за българската история. Т. 3, Документи из турските държавни архиви (1564–1908). София: БАН, 1940, с. 471. (№ 794):

До Дунавското валийство, Получихме вашето писмо, заедно с един препис от писмото на видинския мютесарифин и превод от заловеното писмо, изпратено до градския лекар в Лом, Миркович, от една страна на известния бунтовник Манол, и разбрахме тяхното съдържание. Понеже по тоя въпрос по-преди, в отговор на Ваше писмо, бяхме съобщили на Ваше Превъзходителство нашето мнение, съобразно с това ще постъпвате спрямо всички лица, които бяха взели участие в бунтовническите действия заедно с гореказания. Досежно лицето, за което се споменува в края на писмото, за да бъде назначено за член в учебния съвет, ще проследите тайно да не би да има някои писма за него и да ли то няма връзки и не звима участие в подобни работи. В случай, че се доберете до някои верни сведения, наредете веднага да ни се съобщят. Краят на джемази-юлахъръ 1286 г., *6 октомврий 1869 г.*

5.2.1. Д-Р МИРКОВИЧ

Спомени на съвременника

В: *Стамболски*, Христо Танев. Автобиография, дневници и спомени на д-р Христо Танев Стамболски от Казанлък.
Т. 2: 1868–1877.
София: Държ. печ., 1927, с. 314.

Българи – заточеници в Диар-Бекир.

На 7 юлий д-р Стамболски се научава в Министерството на полицията, че този ден биле изпратени на заточение в Диар-Бекир запрените (метерхане) още от **1868 г.** българи **Д-р Миркович от Сливен**, тогава ломски градски лекар, Брайко от Копривщица, дотогава ясакчия[393] на софийския митрополит Доротея, пребиваюш в Берковица, Георги Мангов и Васил Воевода от Плевен, заподозрени в ломското приключение и заловени от видинския мютесарифин **Азиз паша** по донос на владиката Доротея.[394]

За тия затворници многажди Д-р Чомаков заедно с Д-р Стамболски ходиха да просят ходатайството на Азиз паша за оневиняването или намалението поне наказанието на тия нещастници. При една такава среща с Азиз паша двамата доктори узнали, че и владиката Доротей щял бил да се подведе наскоро под съд за вероломното му поведение спрямо държавата.

Митрополит Доротей си подава оставката.

Действително, на 11 юлий, Доротей, сега **Скопски митрополит**, изпратен от Екзархията за титуляреn, с една телеграма подава оставката си и по заповед на Дунавския валия тръгва за Русчук. Това известие смути екзарха и смесения съвет, който телеграфически иска от Доротея причините за оставката му; Доротей отказва да съобщи причините и настоява на оставката си, инък той отхвърля отговорността за последствията и заминува за Русчук.
Този отговор на Доротея смути още повече екзарха; затова на 14 юлий, Негово блаженство отива при Министра на изповеданията Арифи паша и след завръщането му в екзархията, се взема решение да отиде в Скопие като заместник на Доротея находящия се в Цариград управляющия Видинската епархия белоградчишки епископ Кирил.

393) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Ясакчия (тур.: *yasakçi*) – човек, който охранява някого на път; пазач.

394) Според уверенията и показанията на самия **Д-р Миркович**, ето как била работата: В качеството си на Ломски градски лекар, виждал възможността да организира Берковското възстание, но някой си Брайко ясакчията (телохранител) на митрополита Доротея, който същевременно служил за пощальон между Лом и Берковица, гдето живеял **изгонения от софиянци** владика **Доротей**, издал пред последния тайния заговор за възстанието, а Доротей пък от своя страна, за да поправи компрометираното си пред турските власти поведение, издава тайната на Видинския мютесарифин Азиз паша. Последният отива набързо в **Лом**, обискирва къщата на **Д-р Миркович**, гдето намира подозрителни книжа, подлага на изтезания доктора, който изповядал истината на заговора за възстанието и бива, след дълъг местен затвор, изпратен в Цариградския затвор, в метерхането.

5.3. Д-Р МИРКОВИЧ – ЗАТВОРНИК В ЦАРИГРАД: ПЕТ ГОДИНИ БЕЗ ПРИСЪДА

5.3.1. Д-Р МИРКОВИЧ

Спомени на съкилийника

В: *Миларов,* Светослав Николов. Спомени от Цариградските тъмници. [2. изд.]. София: Гал-Ико, 1994, с. 99.

Ний, българите, всички накуп до **двайсет** души, завзехме горнята, мрачната страна от кауша, въз който нашите терзии сядаха и на слабата му светлина прилежателно шиеха. Там наредихме постелките си една до друга, пък аз завзех границата. Като познавах ужасния и опасен живот в тая тъмница, трябваше сам да застана на границата, отгдето почнуваше цял ред необуздани и свадливи турци, да предвардвам спречкванията и поддържам добрите отношения към тях.

Костаки ефенди и **доктор Миркович** – един от нашите българи – не додоха да живеят долу с нас, но получиха една стаичка горе на двора. Това беше награда на Костаки за предателската и шпионската му рол по времето на нашето бунтуване в „долнята тъмница".

5.4. Д-Р МИРКОВИЧ – ЗАТОЧЕНИК В ДИАРБЕКИР И МАРДИН

Писма от заточеника

5.4.1. ПО ПЪТЯ НА СТРАДАНИЕТО

В: *Диарбекирски* заточеници. Героични сенки. биографични скици, писма и дневници. състав. Стефан Каракостов. София: Ив. Коюмджиев, 1946, с. 95–162.

Засилващето се брожение сред българския народ през годините 1860–1870, вследствие идеята за политическа и национална свобода, заставя Високата порта по-зорко да следи българската интелигенция и занаятчийство. Затова се явява на сцената и българския отдел към Черния кабинет на **Али паша** под ръководството на австрийския евреин **Шнайдер паша**. За сътрудници по българските работи биват привлечени няколцина българи.

На първо място стои старозагорецът **Манол Иванов** – Манол ефенди. Той, вместо да се постави в услуга на турците и шпионира сънародниците си, с парите, които му дали да върши подкупи, решил да подпомогне политическото пробуждане на братята си. Повикал **Теофан Райнов**, известен като гарибалдиец, и лекаря **Георги Вълков Миркович** и им предал парите да ги използуват в народната си работа. И наистина, вместо да станат шпиони, двамата останали верни на народа си.

Теофан Райнов с получените пари отива в Женева при Бакунина[395], разговаря с него цяла седмица за началата, върху които трябва да се изгражда българското освободително движение, и от там с препоръчително писмо отива в Лондон. Той се среща с водачите на италианското освободително движение **Мацини** и **Гарибалди**. В края на **1869 г.** Теофан Райнов завършва обиколката си.

Другият сътрудник на Манол ефенди е **д-р Г. В. Миркович** (1828–1905), от Сливен, бил натоварен да организира възстание във **Видинския окръг**. Преди да се залови с тази тежка задача, Миркович имал зад себе си доста голяма дейност в полза на поробения народ.

Излязъл из будно селско семейство, роден в хайдушкия Сливен, той учи в родния си град. Впоследствие го виждаме като семинарист в Киев. През 1851 г. отива в Монпелие, Франция, и завършва медицинския факултет. Седем години по-късно той е лекар в Сливен и води борба против гръцката пропаганда. Като учител и директор на българската гимназия в Болград д-р Миркович работи и за народната просвета.

В църковната борба той повече е униат. Подтикнат от поляка **Чайковски**, преминал на турска служба като **Садък-паша**, той иска да създаде един проект по такъв начин, който да представи на тогавашното турско правителство, че е по-сходно, полезно и сгодно за нас, българите, както и за него, да имаме тук в страната **главни училища** за възпитание на нашите младежи, отколкото да ги пращаме в чужбина и да се завръщат с разни мнения…

Спомогнат и насърчен от Садък-паша за сполуката на делото, продължава в бележките си д-р Миркович, аз с радост приех да съставя казания проект и да отида през пролетта на 1867 г. да се представя в Цариград…"

За осъществяването на този проект, разбира се не особено полезен, защото в основата му стои идеята да се спре благотворното влияние в Русия и Запада, Миркович получава едно препоръчително писмо от Садък-паша до турския министър на вътрешните работи Али-паша.

В Цариград обаче Миркович е спечелен от **Манол Ефенди** за мним сътрудник на „Черния кабинет". Манол Ефенди го натоварва да отиде в Лом, като лекар, и откъдето да праща **неверни доклади** за несъществуващи бунтовници българи. В същото време д-р Миркович е трябвало да организира народа във Видинско, Ломско и Берковско за възстание.

Обиколката обаче на Теофан Райнов из Женева и Лондон била разкрита и затова Али-паша и помощникът му Шнайдер-паша, поискали да ревизират своите „агенти" Райнов и Миркович.

Теофан Райнов разбрал грозящата го опасност и останал във Влашко.

Д-р Г. В. Миркович от своя страна успял да създаде илюзията у турската полиция, че е верен на Али-паша. Ударът обаче дошел от другаде: софийският митрополит **Доротей** – Дорчо ефенди, както го нарóча Ботйов,

395) **Бакунин** пише: „Вчера прочетох в Libertè, че няколко българи са арестувани в Цариград. Между тях е посочен Reizeff, същия тоя симпатичен млад човек, който беше при мене и ми достави всичките български връзки…" (вж. *Евгений Волков*, Христо Ботев, София, 1930 г. библ. „Мисъл и дейност", с. 141.)

разкрил пред **видинския Азис-паша**, за да спечели благоволението му, че д-р Миркович готвел възстание в Берковско. Пашата арестувал внезапно Мирковича и му заловил „тайните книжа". Предателската роля на този митрополит ние видяхме тук и в главата за *Ангел Обретенов*.

За нея в спомените си д-р Миркович пише:

„Трябваше, следователно, общата наша деятелност да бъде под един и същ режим, именно да продължава да повдига подобни бунтове всяка година. Подобно нещо готвехме за 1869 г., когато бяхме предадени от живущия в Берковица софийски митрополит **Доротея** в ръцете на турското правителство".

Предателството на Доротея се потвърждава и от Ботйова, който казва: „...Дорча ефенди, който ги е издал".

Каравелов в *„Независимост"*, г. IV, 1874, бр. 41, в дописка от Русе допълва:

„Дорчо ще да дойде след някой ден в Русчук, за да се разговаря с валията за твърде важни дела.

Мирковича и Васила испроводиха вече на заточение, следователно Дорчо ефенди трябва да се рекомендува на турците втори път. Ние сме твърдо уверени, че **Дорчо** ще дойде в Русчук да изгори изново някоя къща."

(„Предателската роля на Дорча Ефенди потвърждава и **П. Ив. Берковски** в „Из възпоминанията ми", Лом, 1882 г., с. 68–77).

В чистите намерения на Мирковича досега никой не се е съмнявал. Нашата революционна журналистика никога не е хвърляла кал върху него.

Само Ив. Кършовски във в. „Еленска защита", г. XV, бр. 745 от 13 юли 1940 г. изказва мнение, че Миркович ще да е бил на турска служба и целял да разнебити революционната организация (вж. у **Михаил Димитров**, Пълно събрание съчиненията на Христо Ботев, т. III, с. 575).

Фактите обаче говорят, че Миркович не е бил шпионин, защото когато го залавят у него се намерили „тайни книжа" и се установило, че той е **враг на империята**. Окован във вериги го отвеждат във Видин, където направил самопризнания. В това време **Манол Ефенди бил починал**, а **Райнов** живеел във Влашко.

От Видин през Русе, Миркович бил откаран в Сливен, за да видят съгражданите му как се наказват враговете на империята. През Одрин бил откаран в Цариград, където го затварят в полоза на цариградската метархана.

Какво е бил този „полоз" ни каза Ст. Гидиков, биограф на Миркович: „**Полозът** е тъмна, тясна гола дупка, дето затворникът стои в тъмнина без постелка и завивка, на голата земя и не се вижда с никого, освен с надзорника, който му донася сух хляб и паница вода, веднаж в денонощие". Прекарал в тази дупка „цели три месеца"

Миркович бил сложен в **общите „кауши**[396]". В тях той живее **пет години**, след което време е откаран в Диар-Бекир. За това изпращане ни съобщава **Каравеловата** „Независимост", г. IV, 1874, бр. 41 от 27 юли, с. 333:

„...Преди две недели (към средата на август – Ст. К.) са изпроводени в Диар-Бекир д-р Г. Миркович, родом из Сливен, Брайко, родом из

396) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Кауш (тур.: *kavuş*) – отделна стая в затвор, килия.

Копривщица и Георги Мангов и Васил, родом из Плевен. Тие нещастни мъченици са се намирали в продължение на пет години в цариградските тъмници."

Когато Миркович пристига в Диар-Бекир, Ботйов отбелязва във вестника си:

„Вчера аз приех писмо от Диар-Бекир и бързам да ви известя за положението на нашите нещастни мъченици. На 5 септември [1874 г.] пристигнал там **д-р Миркович** с трима свои другари и бил затворен в една от убийствените Диар-Бекирски тъмници.

Преди да пристигнат тия жертви на турското правосъдие, нашите им намерили поръчители, които са готвели вече да подадат прошение и да се молят за тяхното освобождение".

Ботйов следи живота на този мъченик и на **5 януари 1875 г.** пак припомня за него:

„Вам е известно, че **д-р Миркович**, заедно с трима свои другари, отдавна вече е изпроводен в Диар-Бекир. При всичките прошения и гаранции от страна на тамошните православни араби, и на нашите нещастни заточеници, те и до сега още **не** са освободени из тъмницата. Даже и повече нещо: те се намират сега в друг още по-отдалечен град и търпят не само затвор, вериги и мъки, но и страшна сиромашия.

Да ви разкажа как се е случило това нещо. Когато нещастните пристигнали в Диар-Бекир, то тамошните араби и българи подали на правителството прошение и молили го да ги пустне под гаранция, но то отговорило, че в сентенцията на „тия завяраджие" било написано следующото варварско решение: „Защото тия четирима души комисиарджии са начело на софийското съзаклятие[397], то да се не пущат из града и да се не остават да се срещат с другите осъдени престъпници".

И така, те са останали в несносната тъмница. След 1 и половина месец нашите подали друго прошение и измолили доктора и другарите му да се преместят в заптийската стая и да се пущат из града под пазенето на няколко заптиета. Това се продължавало още 1 и половина месец.

В това време нещастните подали сами друго едно прошение, на което съдържанието е следното:

„Като не ни оставате да излазяме по града и да се виждаме със своите братя, то или ни изпроводете в други някой град, или по-добре ни избесете, за да се отървем от тоя несносен живот. Ето, тая е **шеста** година от както гнием в черните тъмници, без да бъдем съдени, и без да знаем даже каква ни е вината".

Това прошение се е изпроводило тука, в Цариград, и на 14 ноември по 2 часа през нощта в Диар-Бекир е пристигнала из столнината телеграма, която е съдържала следната заповед: „Четирмата да се изпроводят на часът в **Мардин**", т. е. 18 часа по-далеч от Диар-Бекир. Заповедта била изпълнена с всичката точност, която се въобще употребява навсякъде в отношението към гяурите.

Часът по 4 при нещастните дошло заптие, придружено с няколко мекерета и вдигнали ги. В това време и природата сякаш се била въоръжила против нещастните мъченици, **дъжд валел** като из ръкав, вятърът ревал

397) Става дума за готвеното въстание от Миркович, а не „софийската работа" по обира на хазната от Общи.

свирепо, а нощта била до толкова тъмна и грозна, щото човек би помислил, че небето и земята са се слепили. Напразно нашите плакали и се молили да ги остават барем до заранта; зверството и деспотизмът не търпели никакво противоречие. От тогава до сега има близо два месеца и аз едва преди един час узнах тая скръбна и плачевна новина. А сиромашията? Тя ще да умори тия наши братя!..."

В бр. 2 на „Знаме", 1874 г., Ботйов продължава да занимава читателите си с горката участ на д-р Миркович и другарите му:

„Из Диар-Бекир пишат, че д-р Миркович и **тримата** негови другари и до днес още лежат в терханата и че няма никаква надежда да се освободят.

Така също пишат, че погинали още 3 от нещастните мъченици, а именно *Дидо Пейов* из Голям Извор, *Васил Цолов* из етрополските колиби и *Цветко Вълчов* из Правец. Първият е умрел в Диар-Бекир, вторият в Арган, а третият – в Маден. А причините на тяхната смърт са били убийственият климат, страшните мъчения и голямата сиромашия. Мъченици! Дали ще има някой, който да отмъсти за вас и да разкаже на вашите деца за какво сте вие загинали?"

За кои трима другари на Миркович ни говори Ботйов? Това са **Георги Мангов** от Плевен, **Васил Ганчев** и **Брайко Копривщенецът**.

Васил Ганчев ни е оставил няколко писма до близките си, в които описва затвора. Така на 27 април 1874 г. описва Цариградския затвор, преди да го откарат на заточение:

„...опасно място заман[398] с еджел[399], заман със страх, заман недоспал, заман неорахатен, заман титиз[400], кавги, каращистване[401], бой с ножове, удряне; не може да се отбере кой с кого кавга прави. Каращисат се петстотин души турци, християни, арменци, арапи, лазове, кюрдове, гърци, караманлии, зебеци – различни народности, все неосъдени синове, кой мангал с огън хвърга, кой дъски троши, кой с чекия ръчка из калабалъка – тараф-тараф[402]. Като една година корбан дава това пусто място, по-опасно от горага, да чува Господ, Господ да е на помощ".

На 29 юни с. г. в едно от писмата си *Васил Ганчев* сам се утешава: „Добър е Бог и за нас. Никой не е останал в Цариградските зандани, така и ние няма да останем. Где ще им остане човещината?"

Той ни е оставил и няколко написани от него стихотворения:

„Бог създал юнаци,
На света пример да дават.
Кой юнак излезе,
Да тегли и да претегли…
Щото се Богу помолих,
Сѐто ме Господ подари;
Само с баба[403], остало,
И това да ме подари:

398) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Заман (арм.-тур.: *zaman*) – всякога, винаги; време

399) Винаги с край на живота

400) Притиснат

401) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Каращисвам, каращисам (тур.: *karişmak*) – смесвам, разбърквам, меся

402) Партия по партия.

403) Баба – баща, татко.

На бял свят да ме избави
Бащица да си [с]похода
И до две мили сестрици,
Един ми братец невръстник;
Сестрите да си задомя
Брата си търговец направя
Баща си да го развеселя
На достовете кефа да дойде
Душмани да се пукнат"...

Стихотворството всред заточениците е било любимо занятие, нещо което ще видим тук и в други глави.

Малко по-късно, когато заточениците са пратени в **Мердинската крепост**, **Ботйов** научава за преместването им и известява според сведенията, които праща цариградския му дописник:

„Няма ли нейде някоя българска душа, която да въздъхне за тия нещастни мъченици и която да им окаже барем такава малка помощ, която да облекчи донейде тяхните страдания? Освен теглилата, мъките и притесненията, които тия принасят с неимоверна твърдост и които ние не можеме да им отнемем, тия наши братя търпят глад, въшки и всякакви нечистотии.

Докторът е живял в Бесарабия и в България, имал е приятели хора богати и състоятелни, – какво би било, ако тия пожертвуват 10–15 наполеондара, за да могат нещастните да си купят барем една риза на гърба?"

В заключение на тези редове Ботйов казва, че единственото спасение е „по-скоро да захванем борбата!"

Няколкократното напомняне за събиране пари в помощ на заточениците намира дълбок отзвук във вестника на Ботйова:

„**Д-р Миркович** и другарите му по нещастие и досега още не са пуснати из Мердинската терсхана. Тия хорица ще да си загинат, ако им се не изпроводи от нейде каква-годе парична помощ. Безчувствени са нашите хора, безчувствена е била и вашата емиграция! Ние знаем само да мълчим и да търпим, а вие само крещите. А дойде ли случай да излезе някое „зрънце" из кесията ни или кесията ви, то вие ставате неми и глухи, а вие чифути, и влезвате на кръчмаря в очите, за да видите кого той ще да улови – ка плати виното.

Принципът на нашия патриотизъм са паричките, паричките и пак паричките. Даже и тия, които са били на чело на емиграцията, са работили и работят само за пари..."

Положението на Миркович след дългите страдания, които той нарича пред д-р С. Табаков, историка на Сливен, само с една дума „ужасия", се подобрява, когато му позволили да практикува лекарската си професия в **Мердин**.

В този град д-р Миркович, по застъпничество на някакъв арменец, получил разрешение не само да се движи свободно, но и да му се свалят оковите.

До кога този страдалец живее като заточеник?

Мнозина мислят, че той през 1875 г. избягал. Той обаче остава заточеник до освобождението на България, когато Сан-Стефанският договор му сваля веригите. От заточението обаче той донася един дълбок мистицизъм, който го съпътствува до последните му дни.

Спомените на д-р Миркович са **писани във формата на писма**, често пъти отговори на запитвания, правени от **Стоян Заимов**. Ние ги издаваме тук за първи път.

5.4.2. СПОМЕНИ ЗА ДИАРБЕКИР И МАРДИН ПИСМА ДО СТОЯН ЗАИМОВ[404]

В: *Миркович*, Георги Вълков. София: НБКМ, БИА. ф. 95. инв. оп. 8545, папка 62

Преписал Вергилий Николов Кръстев

5.4.2.1. ПИСМО № 1

С появяването на вестник „**България**", българските умове се разклатиха, навред начнаха да бълнуват за български владици, като същевременно пък всеки очакваше да сполети нещастие вестник „България"; при всичко туй вестникът се закрепи и българския кураж се поизостри тъй, дето в **1859** година, по Великден, споменуването на Патриарха в българската цариградска черква, се **изхвърли**. Борбата с гърците се почна.

Българите, водими от разни съображения, които не клонеха освен към едно и също – то е да се сдобият с едно самостоятелно черковно управление, се разделиха на два лагера. Подир дълги борби и разни фази, извоювахме на конец една българска Екзархия.

Но това достатъчно ли беше? Не! Цял свят знаеше, че под черковния въпрос се криеше политическия. Незабавно тези, които движеха черковния въпрос, обърнаха своите погледи към второто движение и начнаха да мислят като как то ще се извърши.

За тая цел състави се в **1866 година революционен комитет във Влашко – Букурещ**. Аз се намирах в това време в **Браила**; случи ми се, в същата година в начало на пролетта, да премина в Турско и да си дойда в родния град Сливен.

Като си дойдох, заварих тук един паша поляк – на име **Садък-паша** или **Чайковски**, с когото никак не бях запознат. Той, колкото да беше потурчак, като от славянско племе, беше доволно българофил. Щом се запознахме, не в дълго време, станахме доволно свободни един към други – даже до нейде интимни. При свободата на думата, откри се път и тая на мисълта ни – относително до нашето държавно положение. Той беше вече стар и много опитен, и практичен относително политическите работи. Като знаеше как стояха турците и в каква степен на развитието си се нахождахме ние, той никак **не удобряваше** нашите **бунтовнически движения**.

404) *Бележка на Вергилий Кръстев:* Писмата на Д-р Миркович до Стоян Заимов са били задържани от Д. Страшимиров, но по-късно се връщат в архива в „Народната библиотека" (на 17.XI.1927 г. от 78 стр. ръкопис). Д-р Миркович е бил загрижен за тях, понеже втори път не би могъл да ги напише. Намират се в архивен отдел в папка № 62, инвентарен опис IIA 8545, като е написано, че ги е оставил Д. Т. Страшимиров.

„Напредъкът в природата, казваше той, става йерархически; всяко нещо, от най-малкото до най-голямото, е подложено под природен закон: овощията не могат да бъдат вкусни, ако те не узреят, ако от стипчиви и кисели, не станат сладки и приятни.

Ако желаете и искате като народ да напреднете, вие без друго трябва да се подложите в реда на тоз природен закон. Иначе ще бъдете изложени под голями неприятности по причина на вашето не природно неправилно развитие. Не може никой да извърши тройното правило, ако той не е запознат предварително с четиритях първоначални аритметически правила.

Вие днес се борите за вашето черковно самостоятелно положение, което, както отиват работите, види се да сполучите до нейде; но забележете, че вие **няма** да отидете по-добре от това, що бяхте под гръцката патриаршия, понеже у вази **не съществуват владици**, които да имат точна религиозна божествена отхрана. Почти всички, които ще **поемат** кормилото на вашето черковно управление са **от фанариотско произхождение**, което има за основа и начало егоизма и славата, а не божествения идеал, що апостолите постановиха и положиха.

В случай, че късно или рано се сдобиете още с някое политическо право, нема да бъдете по-добри в наредбите си и в напредъка си, ако, с време не **се сдобиете с хора**, които да са снабдени с едно здраво възпитание в политическите работи, и да бъдат доволни от йерархическия ред, който ще настане в положенията.

Иначе вие ще бъдете изложение на едни взаимни борби, които ще ви занимават повече от колкото общия напредък, и ще бъдат повече вредителни за отечеството ви отколкото полезни.

Каквато и да е работа, нейното добро или лошо положение зависи от способността на человека, който я управлява: най-хубавото положение на една работа може да стане лошо, ако този, който е на чело на управлението ѝ, не гледа за нейния напредък, а гледа за себе си; също обратното се случва с едно лошо, когато управителят е предаден в работата си.

Изобщо, като земне некой свойствените черти на вашия народ, намира, че вие сте народ покорен, послушлив и доволно работлив; само трудно ще бъде да се произнесе някой предварително дали тези свойства са природни у вази, или са принудително те наложени от обстоятелствата. Ако е първото вие се съобразявате с Христовото изречение: „блажени нищи духом яко..."; ако ли е второто, което е по-вероятно, вие имате нужда от едно коренно преобразувание, понеже там дето страхът прави человека покорен и послушлив, владее у него ограничен разсъдък; с други думи, хората биват като един добър, но необработен материал.

По мое мнение, вие се нахождате още в детинско положение, и, преди да се еманципирате, имате необходима нужда от добро **умствено развитие**, което се добива само чрез **организацията на добри училища**. Следователно, аз ви съветвам да се постараете да средоточите сичките си сили към наредбата на вашите школи отколкото към всяко други нещо, което не може да бъде освен вредително вам".

Вкратце тези бяха неговите пророчески възгледи, които времето не се забави да потвърди.

Действително, ако вземем днешното наше положение и го сравним с преминалото, то ще намерим голяма разлика в преобразуванието на работите в сяко отношение – само няма да намерим онова, за което се очаквахме.

Всек добросъвестен человек мислеше, че като се сдобием с едно самостоятелно черковно управление, религиозните ни наредби ще вземат един по-идеален вид и че при тях както богатият, тъй и сиромахът, ще намерят една божествена душевна храна, и ще видят едно апостолско примерно поведение от нашите български владици. Обаче обратното се забележва: вместо да се намалят, както следваше, те се умножиха с **две** епархии повече и защо ли? Вероятно да се угоди на Кесара отколкото на Бога.

Гръцките владици, ако и да имаха, като человеци, слабости, **знаяха поне да ги прикриват** пред населението и да пазят както своя престиж, тъй и този на техния главатар патриарха.

Нашите като взеха всичките спекулативни техни привички, преминаха и пределите на приличието, като се **впуснаха по балове** да ходят и **с жени във файтони** да се возят. За пръв път подобно нещо се явява в християнския свет и за пръв път, въпреки протестациите на населението, подобен владика се назначава за митрополит в една епархия от святейшия български синод, на който председателят е едно лице на по-долно по поведението си от назначения: подобен на подобнаго помощ дава".

Върху този предмет много има да се говори, но като не му е тук местото и като не е моя работа, оставям думата на тези, които са по-вредни и по-компетентни, като преминувам на разказа си със Садък-паша.

Казах, че неговото мнение за нас беше: ние да **съсредоточим сичките си сили към устройството и наредбата на нашите училища**. В това отношение, ако аз последвам неговото мнение, той ми обещаваше сичкото си съдействие пред властта чрез една добра **препоръка**, както до великия **Везир Али-паша**, министр на вътрешните дела, тъй и до **Фуад-паша**, министр по **вънкашните дела**, стига аз да се заема да изработя един **проект** в който да изложа чрез убедителни документи, че ще бъде много по-полезно и по-интересно, както за нази тъй и за правителството, ако ни се позволи, чрез един лек данък само от нази българите, в Одринския особно вилает, да одържаме една главна школа, в която да могат нашите младежи да се учат и възпитават – отколкото да ги пращам по разни чужди държави от гдето се завръщат с най-разнообразни мисли; коги ако те се учат тук у нас и между нас, без друго ще се сдобият с горе-долу еднообразни идеи, полезни за отечеството – и народите, вместо да остават в странство, ще останат тук между нас. Следователно ползата е двойна: духовна и материална.

При неговото убедително слово и логичните му разсъждения, аз почнах да се уверявам, че това негово мнение не е безосновно; следователно, реших се да го последвам, като зех пред вид, че то не може да бъде вредително.

Зимата на **1866 и 67 год.** се прекара под подобни разговори и занимания, които трябваше в пролетно време да се явят на сцената. В края на месец априлия [1867], аз бех вече готов в предприятието си, когато той ме снабди с едно отворено писмо на френски до **Везиря Али-паша**

и с друго до **Фуад-паша**; още едно третьо писмо той ми даде до някой си негов приятел банкерин на име *Алеан*, който, чрез своето неограничено влияние да ни бъде помощник във време на затруднение.

През май месец [1867] аз бях вече в Цариград. Представих се както пред **великия Везир**, тъй и пред **Фуад-Паша**.

Първият възложи работата върху своя секретар, при когото ходихме няколко пътя с Алеона, без обаче да можем да се сдобием с някое конечно решение.

При втория, който доволно благонадеждно ни приемаше, сам ходих няколко пъти, но и от там никакъв решителен отговор не получих.
На конец ни се каза, че дялото са възложило на една комисия, да го разгледа и се произнесе. Тази комисия като не можала тоже да извърше нещо, го праща с Дунавския вилает до Мидхад паша, той да направи това, което се следва.

Мидхад-Паша като се сдоби от един подобен документ, присвоява идеята и настоява да се изпълни проекта без разлика на народности, то е тези школи да бъдат едни и същи за турските младежи както и за българските; и за да подвлече българите към страната си, немедлено назначава двама **туркофили българи** за главни инспектори по школите:

Никола Михайловски и **Тодор Шишков**.

Драган Цанков, който в това време се намираше в Русчук, се въздига против тоя начин, като упорствува да се приложи проекта по първоначалната си смисъл, т. е. отделно **само за българите**; турците, ако искат, нека си го приложат тоже отделно. Между тези две български партии от противоположно начало, въпросът заглъхна.

Като стана тъй явен въпроса, проекта се напечата в един от тогавашните наши политически вестници, но кой – не помня да го означа.

Тъй аз изгубих едно цяло лято, дори и есента, подир една работа, от която не се появи никаква полза, освен едно сухо разклатване на идеите. Едно нещо само забележително за мене се случи, че в това време аз имах нещастието да се запозная със **Софийския Митрополит Доротея**, именуван тоже Дорчо, от приятелството на когото малко остана да ми прикачат въжето; за което ще дам пояснение по-нататък.

Дорчо не беше човек за изхвърляне; той беше доволно духовит – само беше за злото, а не и за доброто: хубаво сирене, но в кучешки мех, както казва пословицата. Словом той беше **българин**, а духом – **грък**; словом той беше християни, а духом – **турчин**; Дорчо беше там дето имаше интерес и слава; за тези двете той мило и драго даваше и баща си продаваше.

През живота си много пътя се случва, човек ненадейно да се среща и запознае с лица, от които може да има голяма полза или голяма вреда – случка, която е свързана, види се, със съдбата на човека.

Дорча аз никак не познавах; но понеже се случи да преживея, като бях в Цариград, цялото лято в Ортакьой, дето се нахождаше той и още един приятел, **Манол Иванов**, че през последния този, запознах се с него; той ми се виде доволно развит и духовит, при всичко, че излезе от вънка кукла, а от вътре панукла (чума), както казват гърците.

Неговата вънкашност ни приближи толкоз, че ни увлече да извършим с него и едно патриотическо народно дело, съобразно с обстоятелствата и времената: то стана по следующия начин:

Понеже през пролетта на **1867 год**., се появи **Филип Тотювата чета**, ние намислихме в есента на същата година да подкрепим нейното действие с един **адрес**, който обемаше с примери и доказателства доволно незаконните злоупотребления на турците върху българите, адресуван до сичките посланици и до самата Висока Порта; той уж произхождаше от един **комитет** находящ се в сред Балканския полуостров. Този адрес, под един прост стил, се написа от мене, а се раздаде от самия Дорча, придружен от един негов човек, на сичките посолства и на същата порта. Това беше първото ни дело с Дорча, за голямо наше и негово нещастие.

5.4.2.2. ПИСМО № 2

Против тогавашния турски режим не само българите негодуваха, но още *и* самите турци бяха противни. У тях се беше появила една партия под название „*Млада Турция*", която имаше за цел да измени вехтия режим под една по-свободолюбива наредба. Главатарят на тази партия беше някой си богат и влиятелен паша, на име **Фазлъ-паша**; той сякаш беше брат на тогавашния Египетски-паша. Той даже издаде една брошура, в която излагаше, горе-долу, като каква наредба може да се даде.

Секретарят на този паша Батистен Бонал, брат на този Бонал, който се нахожда днес в Бургас. **Али-паша**, като не можеше да нападне Фазлъ-паша, състави един отдел **шпионски**, с главатар някой си на име **Шнайдър-ефенди**, който да има грижата под какъвто и да е начин, *да открие по-главните членове, турски поданици, от този комитет*. Не се знае как, но членовете на този шпионски отдел успели *да откраднат комитетската кореспонденция от Бонала*, който се занимаваше с нея, и Али Паша узнава главните турско-поданици двигатели, които *съкрушава чрез затвор и заточение*, като обезсилва, ако не за всегда, то поне временно, тая вътрешна противна сила. Това като извършил този шпионски отдел, що вие[405] във вашето *„Минало" наричате* ***черен кабинет****, Али-Паша му предлага дали той не може извърше същата работа и за българския революционерен комитет, т. е. да открие и изучи като как българите* действуват, от коя вънкашна сила се спомагат и какви са техните главни претенции.

Това предложение стана точно тогава, когато в **1868 г.** хаджи Димитър войвода вече беше преминал Дунава. Види се, **хаджи Димитровото** преминување да е произвело доволно лошо и силно впечатление на Али-паша, че той взел под сериозно внимание това действие.

Черният кабинет, подсладен, види се, от наградата, която беше получил от откритието на „Млада Турция" с възхищение приема предложение за българския революционен комитет, като обещава пълна сполука.

Главатарят на черния кабинет, като не можеше да знае какво беше тогава изобщо умственото българско разположение, мисляше, че като **има пари** всичко ще може да направи. Българите в това време бяха тъй

405) *Бележка на Вергилий Кръстев:* Стоян Заимов, в книгата си „**Миналото.** Етюди върху записките на Захари Стоянов"... говори за **шпионската мрежа създадена** от Али-паша и Шнайдер-паша.

съединени в мислите си и тъй тайни в действията си, че беше твърде трудно на един чужденец да узнае точно какво те мислят и вършат. При сичко, че имаше измежду тях шпиони, но те ги знаяха, като на пръсти, кои са и какви са.

Черният кабинет, предаден вече на таз работа, потърсва да намери такъв человек който нито да бъде подозрен от българите, нито пък да бъде някой невещ по тези работи, или неспособен да ги узнае и открие.

При такива условия, той намира за подходящ **Маноля Иванова**, когото някой от неговите членове рекомендвал, като най-способен и най-удобен за тая работа, понеже той го познавал твърде добре от неговите адвокатски действия и разсъждения. Чрез тая препоръка **Манол** се запознава с **Шнайдер-ефенди** и може би и с Али-паша; и не, както вие казвате във вашето „Минало": „в качеството си на адвокат той се запознавал лично с „Али-паша".

До колкото аз зная, когато му се предложило това, Манол не ни да, ни не; само казал: „Да си помисля няколко деня и ще отговоря категорически, наимам ли се на тази работа, или не".

По него време **аз бях в Цариград**. Отишел бях да моля правителството да ме назначи някъде на служба. Беззабавно то ми предложи да ме прати в Крит с една добра заплата – 30 л. ч. на месец. При сичко тъй, аз отказах, като го помолих, ако е възможно да ме назначи нейде по нашите места, а особено по крайбрежието на Дунава. Най-сетне сполучих да бъда назначен лекар **в Русчук**, точно там, дето аз желаях да бъда за да мога да работя, до колкото ни бе възможно, и в народно отношение.

В това също време, **Манол ни съобщава новината**, като иска и моето мнение.

– Ето, казва той, случай, да може някой да спомогне на народността си; сега е време да преобърнем силата, която е против нас, да бъде за нас; стига да има двама или най-много трима да работят в един дух, в едно направление, със сърдечна любов и искреност; нищо повече; аз земам тук сичката грижа и отговорност – стига да имам поне един верен и достоен человек във **Влашко**, който от време на време **да ни рапортира**, според както предварително се съгласим и споразумеем.

– Знаеш ли, приятелю мой, му казах аз, че подобна една работа може да има и много лоши следствия? Тя е повече опасна, отколкото да отиде някой на военното поле!

– Който се бои от смъртта, не трябва да се нарича патриот. Що е дипломацията? Една игра в думи, кой кого да измами, тук тази работа не е освен подобно едно нещо.

– Позволи ми да не бъда съгласен с тебе, му казах аз, понеже тук няма да има само думи, ще има и дела, ако един ден те се открият?

– В подобен случай, ще имам аз отговорността, понеже аз ще бъда тук на топ – аз. Следователно, не искам от тебе друго нищо освен да приемеш да отидеш във Влашко, дето, каквато случка и да се случи, ти там ще бъдеш запазен.

– Благодаря за доверието, което имаш към мене, но, доколко ще мога да приема това, е още въпрос, понеже не чувствувам в себе си да притежавам туй двоеличие – свойство, каквото се изисква за подобни случаи. Не отказвам, че делото може да бъде много полезно за нази; тъй, обещавам ти сякаква приятелска подправка, вън от обязателност.

– Бъди поне тъй добър дето да ме улесниш с пътуването си до Русчук в следующето отношение: да минеш през **Влашко**, дето от всяк **главен град** да ми отправиш по един отделен рапорт.

Тези рапорти ще обемат горе-долу смисълта на тези главни точки: че движението на българския революционен комитет в Букурещ е от чист български състав, без никаква вънкашна подпорка, ни побуждение; че той има агенти по сичките главни тук градища, които освен дето улесняват българските емигранти във всеко отношение, събират още помощи за приготовление на една силна революция в България, в случай, че черковния въпрос **не се реши** поне до една година, или ако Портата не благоволи да постави в този многочислен народ в нейната Империя под едно привилегирувано управление, дето да може и той да влезе в реда на народностите.

Ако приемеш да ни услужиш в този деликатен случай, не забравяй, като пристигнеш в Русчук да ми рапортираш тоже, додето испратя някого на твое място; още във всеки рапорт да поставяш по някои измислени фамилярни имена за личности, които са уж натоварени да минуват Дунава, от време на време, за да уговарят и приготовляват българското население за главното възстание като се задължаваш да ни уведомиш за определеното време и за местата, от дето ще минат, за да могат да се хванат от турските власти; с една дума да гледаш, щото твоя рапорт да бъде съобразен с целта, която си предполагаме, т. е. да има изглед, че е за в полза на турците, а в точност да бъде съвсем противното.

– Основан на нашето вехто приятелство, подбуден още от патриотическото стремление на делото, аз не мога да откажа да не дам нужната подпорка за такова кратко време, то е додето си испратим свой человек, с едно само условие, че ти ще ме осигуриш чрез същия официален канал, както ще осигуриш и себе си.

– Това остави моя грижа и моя работа, бъди спокоен.

Осигуряването се състоеше в това: като главен деец в издирванието на тези лица, които могат да се укажат вредителни за турското правителство, за да ги узнае той трябваше да се приближи до тях и да се съедини с техните мисли в това отношение той щеше да изиска от Али-паша официално едно писмо, щото в такъв случай да не може никой от властите да го закача. Аз го помолих да изиска и за мене едно подобно писмо.

От горния разговор, що имахме двама уединени и що в кратце изложих, *Манол Иванов* се указа силно наклонен да прегърне тази деликатна и опасна работа.

Аз, като не можах да го разубедя, **присъединих се, от немай каде**, да бъде до нейде съучастник. Коя беше причината, до толкова силно да го привлича това предприятие, аз не можах да узная тогава. Че той беше патриот до една известна степен, това всеки, който го познаваше, не му отказваше, но, да бъде тъй извънредно увлечен се вижда най-невероятно. Той беше един от **най-умните, развити** и способни българи в това време, владееше доволно добре гръцкия език и турско-говоримия, притежаваше още и дар-слово доволно убедителен; качества чрез които той **игра най-голямата роля** между **простото население във време на унията**; с една дума, той притежаваше всичките свойства, дето да може да се заеме с една подобна работа и да я изведе сполучливо – стига да имаше, както той сам го каза, един или най-много двама добри и верни съучастници;

но пак с патриотизма за едничек стимул, струва ми се не би се спустнал в такваз опасна игра.

С това предприятие, по негово мнение и желание, се гонеше следующата цел: за успеха на българския въпрос, необходимо било да се устрои още една чета подобна горе-долу на хаджи Димитровата за през лятото на 1868 г.; а това нещо не можело се извърши, казваше той, освен чрез подобно средство. Дали това е било главното му подбуждение? Този въпрос остава под съмнение, като се вземат сведенията, които са се оказали подир смъртта му.

Стефан Стефанов, наш гражданин от **Сливен**, който се нахождаше в това време при Христо Тъпчилещов, и живееше в Орта-кйово, там дето живееше и Манол, е бил един от най-близките приятели по неговите работи. Ето що разказва той:

„Подир смъртта му, което се случи като бях в него час у дома му, жена му се окайваше, как ще го погребе, като нямала от нийде нищо; внезапно тя си спомня за един плик, със заповед да го отвори само тогава, когато той може да не съществува вече. Щом отворихме плика, намерихме три записа, от които всеки един имаше стойност от 500 л. т.; нацело стойност 1500 л. т. Тези пари били дадени с лихва на някой си търговец, на име **Янко Дженфезциа Власто**, който се задължаваше да наплати постепенно, щом му се поискат.

Освен това откриват се още някои разписки за едни дадени пари на някоя печатница за подкрепление на един гръцки вестник „Театис", редактиран от един член на черния кабинет на име Николаидис, стойност, която е възлизала на две хиляди лири турски".

Само тези две суми надминуват стойността на **3000-те л. т.**, които вашето „Минало" споменува. Следователно вашият съобщител излиза **неверен** както в това, тъй и в' сичките си други мними сведения, за които ще се говори когато им дойде реда.

Още Стефан Стефанов ми съобщава едно друго малко важно нещо по тия работи. Той ми каза, *че подир смъртта на* ***Али-паша*** *се* открива една кръгла сума, от 30 до 35 хиляди л. т., които **Манол** е изтеглил от Йусни-паша, заптие Мйушуру в Али-пашово време, пари взети от хярижието под разписка на Йусни-паша и дадени на Маноля.

Министерството, което заело мястото на Али-паша, поискало отчет от Йусни-паша: като какъв е бил тоз Манол и защо му са били дадени тези пари. **Йусни-паша**, като не можел да представи никакви оправдателни документи, *освен че той дал тези пари по устна заповед на Али-паша, бил деградиран и испратен на заточение*."

Разбира се всичката отговорност по тези сведения остава на Стефан Стефанов. Но ако са верни, какво може да се заключи? Нищо друго, освен, че една от причините, които са помамили Маноля, да се увлече подир подобна работа, е била може би и **парата**, личния интерес, което се подхраня още от следующето, пак според Стефан Стефанова, той имаше един голям **процес от 200–300 хиляди гроша**, с Христо Тъпчилещова, който от години се водеше, и когото той никак не можеше спечели, освен чрез едно подобно приближавание до Али-паша.

Тук вече патриотическия идеал се заплита с идеала за материалните блага. Може би това било следствие на две причини: той като беше доволно

беден от към средствата на преживяване, още беше слаб и болнав, щото едва ли можеше да отговаря с трудовете си на нуждите, които изискваше фамилията му; не е ли възможно да се помисли, че пред вид на телесната си слабост и при недоброто си финансиално положение, като може би и да е предчувствувал, че не дълго ще живее помислил е, чрез подобно едно средство да остави поне едно, с което домочадието му да може да прекара живота си по-благополучно подир него.

Както и да се разреши това, като се анализират всичките му дела, ще се намери, *че* Манол **не е** бил лишен от намерение да извърши нещо за отечеството си чрез това средство, стига да е имал помощници такива, които да подкрепят искрено мисълта му и да го помогнат с еднообразно действие; а не единът от тях да търси удоволствието си чрез **безполезни** разходки по Европа; *а* другият, духовно лице, владика, за слава и богатство, да го предава на тези, които той се бе заел да бъхте с техните камъни по главата – нещ*о* необикновено опасно!

Ето, изобщо, като какви са нашите пастири, духовни лица, владици!

Какво направи **Теофан Райнов** като ходи в Женева и в Лондон и похарчи толкова пари на вятъра? Съвършено нищо, освен да може да се покаже пред света чрез печата, че е ходил в Женева, дето прекарала една неделя *при Бакунина*, и ходил, чрез препоръчително, в Лондон да се види с Мацини и Гарибалди! За следствието на туй свиждане дума никаква не става; достатъчно е, види се, казаното, че той се е видял и се е разговарял с такива голями хора, като: Мацини, Гарибалди и Бакунин! Целта на неговото желание е постигната.

Какво направи **Дорчо**, който за да постигне желателната си цел, да се **преизбере за Екзарх** на нашата самостоятелна черква, **предаде** брата си комуто се беше обещал християнска верност; после **политически раздор** между двама везири на Султан Азиза: **Али-паша** и **Къбръзлият**а, за дано се произведе некакъв преврат, чрез който той да се ублажи; без да помисли, че това което мишката пресмята, котката го разваля, и че, кой каквото прави намира.

Действието на Дорча причини **моя затвор** и **ускори** естествената смърт **на Маноля** въпреки желанието му да ни види, него и мене, прикачени на въжето.

През същата година, 1870, докато бях още в Цариградския затвор, очаквах всеки час кога ще ме сполети тая зла участ, раздаде се слух, че **Али-паша** умрял; подир една неделя се чу същия слух и за **Къбръзлията**. Това събитие беше сякаш от провидението, защото живота на тези двама държавни мъже беше моята смърт, а тяхната смърт се следваше да бъде моя живот.

Това се и случи: вън от мен, сички главни актьори по тая работа измряха.

5.4.2.3. ПИСМО № 3

Съобразно с обещанието си, аз като тръгнах за Русчук, минах през Влашко и изпълних напълно и верно сичко това, което моят приятел, Манол желаеше да му извърша.

Наконец пристигнах в **Русчук**, дето, наместо да си заема служба според както бях назначен, **валията отблъсна** моето назначение и не благоволи да го припознае; каза ми се само, че мога да отида там, дето обичам в Дунавския вилает да заема една служба. Коя беше причината на това мое отблъскване, не можах да узная. Вероятно някое подозрение може да се е умъкнало.

Както и да е, аз се реших да отида във **Видин** или в Лом Паланка. Немедлено писах на Манола да побърза да си изпрати человека, понеже аз не мога да продължавам дълго време тук, а требва да отида да си заема службата. Това беше в края на месец юли, когато му писах; август се измина и в началото на септември **Теофан Райнов** дойде с едно писмо до мене от Манола, и ме помоли да мина в Гюргево с него, да го препоръчам там и на нашия агентин, който беше учителя Кършовски.

Туй като извърших, освободих се от една длъжност, която ми беше, тъй да кажа, като наложителна, и можах тогава да се отправя за **Лом**, дето се установих за градски лекар.

От като се установих в Лом, аз нямах вече никаква кореспонденция с никого от тях по тия работи; какво са вършили цяла зима, аз решително нищо не знаях, освен това, че те са в действие. Ако и да имах с Маноля една малка кореспонденция, тя не се отнасяше никак по тези работи.

През марта на **1869 г.** получих едно писмо от Маноля, който ми известява следующето: тръгвам с някои членове от нашите съучастници, да отидем в Букурещ за да проверим делата дали са верни и точни; ако можете слезте до Русчук за да се видим, защото мое да се завърнем пак за Цариград.

От любопитство да узная колко годе какво се е извършило и какво ще проверяват, попросих позволение за да мога да слеза до Русчук за три, четири дни.

Пристигнах в **Русчук** точно в деня, когато Манол беше се завърнал от Букурещ. Той ми съобщи, че няма да се завърнат в Цариград, а ще заминат за Виена, от дето ще испратят рапорта до Али-паша.

„Този рапорт, ми каза той, ще бъде едно очевидно засвидетелствувание на сичко това, което до сега се е казало и рапортирало. Аз и Райнов, с няколко подкупени още съучастници, вземахме сичко за чиста монета". Подир едно подобно водение на работите, Манол като можа да се укаже способен в измамата си без да даде никому да се усъмни в неговата искреност – това не е ли едно голямо достойнство?

Без Дорчовото предателство, той щеше да бъде напълно победител в ролята си.

В същото това време, когато бягахме в Русчук още, явява се пред мене **Георги Живков**, с когото се познавах добре, и ме моли да му дойда на помощ относително една телеграма на френски, за която той бил натоварен от страна на някои поляци, да даде до Али-паша; тая телеграма се отнасяше уж до българския въпрос, то е: как били разположени и

настроени българите, ако би черковният въпрос им не се реши съобразно с тяхното желание.

Живков искаше да каже, че тези поляци искат да отговарят на Али-паша по някое негово запитване; но, като не знаят точно как да отговорят, натоварили него, той както види за по-добре, да им състави телеграмата. Тъй, той като иска моята писмена помощ, иска своевременно и моето мнение.

– Аз му отговорих, че, като живущ в Русчук, той по-добре е в положение да узнае, като как са разположени хората, от колкото аз.

– Мисля, казва той, че ако **не ни се дава** някакво черковно право, до колкото зная, поне емигрантите, които живеят във Влашко, няма да оставят населението без да направят някакъв смут, както направиха преминалите две лета. Дето ще каже, че вашето мнение е да се направи телеграмата под начин, който да показва, че населението ще бъде повече наклонно към смутове отколкото към спокойствие, ако нищо не се извърши.

– Да.

Под такъв начин стана телеграмата; но даде ли се тя или не, не зная; искрено ли беше неговото питане или шпионско, както иска да каже вашето „Минало" не знам точно, но има данни, които ме карат да вервам повече в последното, отколкото в първото, понеже **Живков** не един път дохожда при мен като бях затворен **във Видин**.

Какъв интерес го заставяше да дохожда във Видин, още да се разговаря с мене – осен този що му налагаше неговата длъжност! Както и да е, ако да не беше такъв, той нямаше да се удостои да бъде *министър, още и регент!* Живков не може се изми пред публичното мнение, относително това, още и пред съвестта си, освен ако докаже, че се е съобразил с ролята на Маноля,

Манол, както споменах по-горе, замина от Русчук за Виена, от дето, подир една неделя се завърна и дойде в Лом при мене, престоя около 5–6 дни. В това време се размениха между ни доволно важни въпроси по нашето положение, върху което да се определи здрав начин на действие. Изискваше се съдействието поне на неколко солидарни и верни хора, които, за зла чест, не съществуваха. Решихме, при нямане на никого, да повикаме с телеграма **Драган Цанков**, който се намираше във Видин. Телеграфирахме му, но той отказа и добре направи, понеже тази телеграма се яви в инстиндаците на моето **арестуване**.

Тъй, Манол *замина за Цариград с неизвестно* за мене решение относително начина, по който ще действува. Между другото аз му открих още, какво мнение имат хората тук *за **Дорча**, и как той е предал, преди една година, някой си от енорията му поп, на име поп Димитър, с едно младо момче*[406], които днес се нахождат в затвора на Акра.

Манол при пристигането си в Цариград, види се, начнал да мисли, като как да устрои една каква годе чета, която да произведе смут, горе-долу подобен на този от миналата (1868) год. Като без участници подобно нещо не може се организира, то Манол наверно се е отнесъл до **Дорча**, който в това време се намираше в Цариград и стоеше тоже в Ортакьову, и го е поканил да земе участие в това предприятие с еднаква и подобна солидарност, каквато е била тази преди две години.

406) *Бележка на Вергилий Кръстев*: Момчето е Ангелов от Лом, избягал от парахода в Измир и от там в Одеса.

Дорчо в силния разгар на нашия черковен въпрос, немедлено си е помислил: „Сега е време, дето да мога да грабна питата". От една страна обещава на Маноля някакво съдействие, а от друга, предава неговите планове на **Къбрързлията**, най-силен негов защитник.

Васил Ганчев, който бил испратен от Влашко от Т. Райнова в Цариград, наверно е бил повикан по подбуждението на Дорча, понеже се указва, че те били ближни приятели още от Плевен.

По плана на Дорча, трябваше му подобен човек. Васил дохожда в Цариград, присъединява му се още един другар, на когото името не зная, и на двамата Манол покупува по един добър кон, снабдява ги с добри оръжия и им дава 1000 л. т. за съставянето на дружината, от които 800 зема като главатар Васил.

Като ги изпраща, заповядва им да отидат да намерят още другари, които да отидат в Берковския балкан, а главатарят им, именно Васил, да отиде в Берковица да чака Дорча, който, като дойде, ще го улесни във всяко отношение относително действието.

Васил и другарят му тръгват към Берковица, но преди да дойдат до Едрене, те се скарват относително поведението, което трябва да държат. Васил, който види се, се е уговорил с **Дорча** да държи едно противно поведение, е поискал да подведе и другаря си в същия път, но като не е удобрил това негово поведение, не се е съгласил, отделя се и го зарязва. Васил отива сам в Берковица да чака Дорча.

След като испраща този войвода, Манол се отделя с едно писмо до мене, в което ми казва следующето:

„Ако дойде някой и ви принесе лозинката *„ревност"*, знайте че той е наш человек; спомогнете го, както можете и както знаете".

Това лаконическо известие не ми се понрави, то ми произведе не добро впечатление и ме направи любопитен да узная какво нещо е това. Под подобно положение, аз бях принуден да поискам отпуск от 5–6 дни за да слеза до Цариград под предлог, че лекарствата ми са се довършили, да ги набавя. **Азиз-паша**, видинския **мютесарифат**, не отказа на просбата ми.

В края на май аз бях в Цариград, точно в туй време, когито **Т. Райнов беше отишел по Европа.** Като се срещнах с Маноля, той ми разказа за испратените войводи, прочете ми и някои писма от Райнова, които обемаха съвършено въображаеми неща. Като го попитах защо към Берковица става това съсредоточение?

– Защото там Балканът граничи със Сърбия, ми отговори той, дето във всеки случай, ще има средство за прибежище; без обаче да иска да ми открие, че Дорчо ще бъде помощник.

Като се съмних в това, попитах го:

– Моля, кажете ми откровено, **Дорчо** знае ли тези неща и е ли в работата?

– Защо се боите от Дорча, бъдете уверени, че той е в ръцете ми.

Това ми беше доволно да разумея, че той е в работата.

– Дорчо, ако е искрен, му казах, може да направи много; но не вярвам. Както и да е, без да ви се зловиди, моля, не му откривайте, че аз зная нещо от това, нито пък ме задължавайте да взема участие. Като българин аз съчувствувам на вашия патриотизъм, и ако не помогна, няма

да повреда, уверени бъдете; само ще ви моля от тук нататък да прекъсните всяка кореспонденция с мен и да ме считате като ваш приятел, а не като ваш съучастник.

При сичко, че ми беше противно да се срещна с **Дорча**, но не можах да избегна, като се намираше в Цариград, да не му отида и се повида с него: сприятели се с дявола за да минеш моста, казва пословицата.

Волно и неволно, трябваше, в този случай, да се показвам като негов приятел – още повече, като не ни беше още познато неговото лошо намерение. Тъй, аз му направих една визита, в която никак дума не стана относително тези работи, и това беше наблизо при моето тръгване за Лом. Като му съобщих, че на утрината ще си тръгвам, той ми отговори, че и той наскоро ще се завърне в Берковица, даже ме помоли да му напиша на френски едно писъмце за да поиска позволение за отпътуването си от Къбразлията, което аз не му отказах.

Като се завърнах в Лом, не довърши една неделя, истърси се и Дорчо. Щом дойде незабавно се отправи в управлението при каймакамина, от дето като се завърна, заяви, че ще бърза да пристигне до вечерта в Берковица, понеже желае да се срещне с Азиз-паша, който е бил там.

Азиз паша от Берковица, подир няколко дена дойде в Лом. От разговора му аз разбрах, че се говорило нещо за мене – понеже той ми каза, че Дорчо много желаял да ме има при себе си в Берковица. Начина по който ставаше тоз разговор ми показваше, че съществува нещо върху мене като подозрение – към което аз трябваше да земна предпазителни мерки.

По-отпосле ето какво запоследва още: от една страна, някой си ломлия, на име **Тома Меладинов**, който стоеше при Азиз-паша във Видин и му беше първи шпионин по тези работи, от като се завърна пашата във Видин начна често да дохожда в Лом и да се разтоваря с мене за някакви политически въпроси; от друга страна са учах, че Дорчо наскоро ходил във Видин при пашата.

Тези явления колкото и да бяха до нейде знакове за Дорчовото предателство, аз обаче не можах наверно да предположа, че те са такива, ни пък можах да пиша нещо в това отношения на Маноля; понеже страх ме беше да не би някое мое писмо да пропадне и се хвати от правителството. Като имах понятие от това, що се върше, то чаках само да чуя гласа му и да вида какъв край ще земе; без да помисля ни най-малко, че това **Дорчово предателство** е било повече за **моята** кожа. По течение на работата, види се, че Манол е разказал до нейде на Дорча какво съм аз извършил и какво мога още да извърша, ако не бях се отказал.

Водим от това, Дорчо си е съставил плана на предателството и го е съставил тъй дето да може без друго да сполучи в предприятието си. Не беше тъй лесно да сполучи посееш **раздор** между двама **главни везиря, Къбразлията** и **Али-паша**, в една държава и да не можеш сетне да докажеш, това което си изрекъл.

Дорчо е разказал на Къбразлията подробно работата, която Манол вършеше; съобщил му е за двамата изпратени войводи, както и за моето съучастничество, и му е казал, че той отива в Берковица, не под вид да спомогне на делото, за което беше обещал помощта си на Манола, а под вид да приготви работата тъй дето да се хванат тези, които я вършат и които сами ще я изповядат тъй както той я излага.

Дорчо беше сигурен в разчета си, тъй както две и две правят четири. И неговата сметка щеше да се посрещне ако работите не бяха се изменили в някое отношение, то е ако единият от войводите не беше избягал, и ако не беше се случила смъртта на Маноля, както и тази на двамата горесказани визиря.

Без това за изменение сякам[407], че Манол и аз **без** друго трябваше да бъдем обесени и Дорчо назначен **Екзарх** на българската екзархия*!*

Един път Дорчо в Берковица завари Василя там, който го чакаше като актьорин за комедията, която щеха да разиграват. Явно е, че той го е надарил с неща, за да го привлече, и му е обещал голяма подпорка за освобождението му; понеже **Васил**, освен че **разполагаше с пари** в затвора, но още дръзко и упорито говореше на секиго, като си мислеше, че е услужил правителството чрез **коварното си предателство**.

Дорчо, като го имаше на ръка, мислеше, че работата сама по себе си ще се открие. Тъй той го пращаше по разни места и села да разгласява и уговарва хора, които ще участвуват в бунта. Васил бележеше тези, които бяха наклонни и обещаваха помощ. Имената им, като бе уловен той, се подадоха написани от последния на правителството; в него каталог беше и моето име.

Тъй като работата се приготовляваше от неговия съучастник, Дорчо се постара дано хвати пък от мен някакъв документ; в това отношение, той ми прати нарочно човек в Лом, който дойде и ми донесе едно писъмце от същия, горе-долу в следующето съдържание, на което той искаше и отговор:

„Човекът, за когото Манол ви е писал, се намира тук; той ли да дойде при вази, или вие ще дойдете тук да се повидите? Отговорете ми."

Туй беше през месец юни. Аз си замълчах и не му отговорих нищо. Той като беше уверен, че аз зная подробно до нейде течението на работата, имаше голяма надежда, че ще я открия тъй като си е – нещо, което щеше да бъде за него една подпорка в домогванията му и едно доказателство на изложението му, без той да излезе на яве. Без мене, той сам трябваше да излезе на сцената, както и се случи най-после. Тъй, той трябваше, под какъвто и да е начин, да ме въвлече в категорията на виновните. За да бъде това, той подбуди пашата официално да ме повика и по заповед да ме изпрати няколко дни в Берковица по служебна работа. В края на месец юлия аз получих подобна една телеграма от пашата, чрез която се виках във Видин за това.

Дорчо, колкото и да се криеше под булото на апостолския христов началник, беше в делата си човек съвършено безсъвестен и безбожник: сичко той предприемаше да извърше, щом се касаеше да придобие пари, а още повече и слава: тук, без друго, той е обещал да спомогне и улесни от сяка страна бунтовническата чета, но не тъй даром – под предлог на една сума не по-малко наверно от три хиляди л. т. както и е получил. Един път осигурен в това отношение, той се е вдал да сполучи и втората – славата, то е да мине като верен на държавата чрез предателството си и се сдобие да стане глава на нашата самостоятелна черква – **Екзарх**.

Ето до колко беше християнин владиката Доротея!
Чрез предателство да сполучи слава и пари!

407) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Сякам (диал.) – мисля, струва ми се.

С идущето си писмо ще ви разправя по какъв начин славният Софийски митрополит Дорчо предаде поп Димитри, поп от енорията му, и как я скаряса[408] с мен.

5.4.2.4. ПИСМО № 4

Предаването на поп Димитрия.

Поп Димитър е бил поп на едно село от Берковската околия; прост човек, както бяха и са и досега сичките наши селски попове, той бил надарен естествено с патриотическо чувство доволно развито.

Дорчо, като знаял добродушната наклонност в това отношение на поп Димитра, повиква го през есента на 1867 г., точно през лятото, когато се подаде мемоара на султана, и го пита, под булото на патриотизма, дали е истина това, което се говори тук-там между българите, че някои из Влашко българи се заели да ходатайствуват пред султана в Цариград за някакви народни правдини, че за тая цел му подали и един мемоар, с който го молят не само да припознае черковните ни права, грабнати от патриаршията, а още и да ни отстъпи и някои политически?

– Ваше преосвещенство, и аз слушам тези неща, но до колко са верни, не зная, му отговаря Поп Димитър.

– Понеже тези неща са много важни, ние като българи не трябва да бъдем хладнокръвни към тях. Аз поне, като владика, желая да ги видя и изуча, и според съдържанието им, да мога и да се постарая да принеса лептата си ако ми е възможно; можеш ли чрез някого да се сдобиеш с тези любопитни книжа?

– Не зная, ваше преосвещенство, но ще се постарая.

– В случай, че ги намериш, донеси ги и на мене да ги разгледам.

Поп Димитър, като мислел, че ще услужи и задължи своя началник, постарава се от сърце и душа да ги намери и му ги пренесе; чрез едно младо момче, негов приятел, намира ги, зема ги и му ги занася; тези **книжа** са се състояли от някакви документи, издадени от българския революционен комитет из Букурещ.

Поп Димитър, като му ги занася, дава му ги под предлога да ги прочете и разгледа. На отиване Дорчо му казва да дойде да ги вземе тогава, когато ще си ходи за село. На втория или третия ден поп Димитър отива и го известява, че ще си ходи. Той като му ги дава, му казва: „Тези книжа може да ни станат потребни за по-нататък; за сега земни ги и ги **скрий добре**, щото като ти ги поискам, да можеш да ми ги дадеш; недей забравя още, че те са с опасно притежание, че на секиго не иде да се казват; даже сега като ще си ходиш за село, постави ги на едно запазено място – например в дъното на капелото си; ако искаш да бъдеш във всеки случай спокоен в пътуването си."

Поп Димитър се съобразява със съвета на своя началник и си тръгва. В пътя го срещат едно заптие и един черкезин и го спират да видят какво носи; поп Димитър се съпротивил на това тяхно любопитство и работата дошла до насилие; като се спречкали, черкеза блъсва **капелото** на попа, от което книжата се изтърсват на земята. Веднага те се спущат, земат ги

408) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Скарясам (от гр.: *σκαρώνω)* – направя, стъкмя, натъкмя.

и го питат какви са тези книжа и защо са в капелото му? За разяснение на въпроса, връщат го в Берковица и го предават на полицията.

Като се арестува по такъв начин попа, момчето, което му ги е дало, тоже се арестува: и двамата се осъдиха и изпратиха за да живеят в **затвора на Акра**.

Тази историческа случка очуди мало и голямо за предателството, що един владика извършва против свой поп, който подбуден от народно чувство, по негово желание, се е притекъл да го задоволи с услугите си. Това е доволно да олицетвори характера на Дорча, като какъв е бил!

Според телеграмата, която получих в края на месец юли, както ви казах с предишното си писмо, аз незабавно трябваше да се упътя към Видин, дето отидох направо при **Драган Цанкова**, който като муавинин[409] при пашата, можеше да знае защо ме викат. Когато го попитах, той ми отговори, че пашата излязъл по околията и не знае нищо; отправи се, каза ми, до турския моавинин, той може да знае.

Отидох при турския моавинин, който ме прие много ласкаво и, като ме прикани да седна, ето какво ми каза:

„Пашата отиде по околията, но каза ми, като дойдете, да ви помоля да отидете за няколко време в Берковица, дето се е появило между населението някаква си болест, за да се разпоредите да дадете вашите медицински наставления, понеже тамошния лекар отсъствува."

Това негово предложение ме порази; изгубих ума и дума и не знаех какво да отговоря: целта за която се пращам тамо, не е вече съмнителна, тя става явна като две и две четири. Позамислих се как да отговоря за дано избегна това ходение.

– Не е ли възможно някой друг да отиде на мое място, попитах аз. Напоследък претърпях една такава болест, от която още не съм се съвзел добре; страх ме е да не би да ме повърне там и заболея повече.

– Берковица, каза той, е на полите на балкана; нейният климат е много по-добър от ломския; там именно ще се поправите, без съмнение.

– Не зная, му отговорих, като помисля, че и моите градски работи в Лом ще се претрупат и ще останат назад, трудно ми е да се съглася с това що ми предлагате; при сичко туй, позволете ми, ако обичате, да си помисля до утре и ще ви отговоря.

– Добре, каза той, но не забравяйте, че ако откажете, ще наскърбите много пашата, който, както зная, ви обича и симпатизира много; следователно, добре мислете.

Действително, в положението, под което бях поставен, не беше лесно да се произнеса тъй или инак. Вечерта, като гостенин у Драган Цанков, разказах му сичко подробно и като разнообразно обмислихме работата додохме до заключение, че е по-добре да отида, отколкото да се откажа, защото, като сичко вече е явно как отива, ако откажа, трябва да изчезна и от турската държава, с което ще се укаже, че съществува нещо; а ако отида и се пазя добре, то няма от какво да се боя; още ако се и случи нещо неочаквано, то поне ще имам симпатията на пашата.

Подир това, на утринта не ми оставаше друго, освен да отида и да кажа: „Да", за да ми се направят нужните писма за отиване. Тъй, без да продължавам, ще каза, че за **първи август** аз бях в Берковица, дето

409) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Муавѝнин (ар.-тур.: *muavin*) – помощник, заместник на началника

не намерих Дорча; той пак беше отишел, както ми казаха, към Видин. Там намерих неговия наместник, Архимандрит Григирой, днес Русчушки Митрополит и Синодален председател. Доде се завърне Дорчо, аз хубаво-лошаво, се настаних в една къща. Градът Берковица в това време беше много труден за един чужденец, понеже ни за спане, ни за ядене намираше някой место както трябва.

Като си дойде Дорчо, научва се, че аз съм там и праща незабавно да ме вика; аз отидох. Приемането ни беше извънредно симпатично.

– Как! – ми каза той, да дойдете и да не останете тук у нас и при нас, това възможно ли е? Като зная, че дето и да бъдете няма да бъдете по-добре от тук, то ви моля да ми позволите да пратя да ви земат нещата и ги донесат тук, дето, вярвам, ще останете много благодарни.

– Не се съмнявам, ваше преосвещенство, че тук при вази ази ще бъда много по-добре от всяко друго място, в това съм уверен и ви благодаря сърдечно. С голямо удоволствие щях да изпълня това ваше желание, ако бях съвършено свободен. Като се намирам на служебна длъжност, то отговорността ми налага да бъда отделно в занаятията си. Тъй, моля, без да ви се зловиди, оставете ме свободен в това отношение.

– Когато е тъй, то, аз ви моля, поне на обед да дохождате тук у нас да обядвате; което, ако ми откажете, ще ми се зловиди много.

Да избегна някакво съмнение от тяхна страна, да не би да си помислят, че нарочно ги отбягвам, то му отговорих, че с удоволствие приемам – за което и предварително му благодаря.

От него ден още обяда ми беше на софрата при владиката. Подир яденето, като станахме от софрата, отидохме аз и владиката, в една стая над пътя, за да си пием кафето. Първия и втория ден виждах да сяда на софрата прост един човек с потури, но какъв е и що е, никак не ме интересуваше да попитам. На третия ден, като се оттеглихме да си пием кафето, гледам той дойде и седна. Дорчо, като ни спогледа, обърна се към мене и ми казва:

– Вие не се ли познавате?

– Не, му отговорих.

– Неговата милост е **Васил Ганчев** – човек, когото Манол е пратил да покупи някакви добитъци; вие, като Манолов приятел, не е зле, сякам, да се запознаете и спрокажете.

– Добре, отговорих, нали сме тука? Като се запознахме може и да се повидим при едно свободно време.

При сичко туй аз останах много хладнокръвен към това свиждане. През туй време, Васил, на когото Дорчо беше поръчител при подписване тескерето, ходеше свободно по градищата и по селата за изпълнение на определената цел.

Едва ли десетина дни се бяха изминали от като бях дошел в Берковица, ето че Дорчо ми връчава едно писмо от Маноля из Цариград; и това по причина, че като нямаше поща направо до Берковица, то писмата на Дорча дохождаха в София с подпис до Софийския митрополит, наместникът му ги изпращаше до Берковица; тъй моето писмо се намираше в писмата на Дорча. Сега той имаше ли частно писмо или не, не зная; и ако имаше, какво му пишеше Манол, тоже не зная. Зная само, че аз получих писмо от Маноля без да съм го известил, че заминувам за Берковица; нещо, което ме зачуди и смая!

Поех писмото и посегнах да го отпечатам, коги съзрях, че то е отпечатвано. Премълчах си. Прочетох го и какво да видя! Страшни изражения: хоканици на мене и заканвания против Дорча. Ето горе-долу вкратце каква смисъл имаше съдържанието му: „Лятото се измина, вие какво правите още там? Аз тук държа толкова хора, които чакат само да чуят гласа на пушката да пукне оттатък Балкана. Кажете на Дорча, че ще му оскуба брадата, дето се потрива и дето досега нищо не е направил" и други подобни.

– Що за писмо е туй, дядо, от Маноля? Аз с него нямам никаква подобна кореспонденция и не разбирам нищо от това, що ми пише. Моля, вие ако имате нещо да вършите, защо месите и мене? Ако това писмо падне в ръцете на властта, какво ставам аз?

Давам му писмото и му казвам: „Четете и вижте". Той го погледна, като че го чете уж, и ми отговори:

– Като че не знаете характера на Маноля, той сега ни пише, да види като какво ще кажем; няма нищо, не се безпокойте.

– Има или не, аз не искам тези неща с мене да стават, и ви моля туй да бъде първо и последно подобно нещо с мене; тъй, прося да пишете и на Маноля, на когото отдавна не съм писал и няма да пиша.

Тези думи като издумах, зех писмото, скъсах го на малки части и го изхвърлих през прозореца на пътя. Подир станах и си излезох.

Сношенията ми с Дорча се **прекъснаха**. Чаках и гледах какво нещо още ще се появи. За зла чест появиха се в балкана разбойници, за които излезе потеря да ги гони. Каймакаминът, който беше един добър човек и който вероятно имаше понятие от хода на работите, ми каза един ден:

„Хеким баши, ние сме службаши на държавата, ние сме длъжни да бъдем верни ней; каквото вредително нещо чуем, че става за нея, тряба да я уведомяваме. Тези разбойници, които са се появили, дали не са някои бунтовници?"

Чрез този въпрос той искаше да ме сондира като какво зная и ще ли му открия нещо подробно.

„Като какви са те не зная, отговорих аз; колкото за верността към държавата, тя е света длъжност не само за нас, службашите, а за всеки поданик".

Положението ми, колкото беше вече трудно, стана още по-трудно с появяването на разбойниците – като помислих да не би да са пратени нарочно от Дорча, та като се хванат да изповедат, че съм ги пратил аз. За мое щастие, прогониха ги без да се хвати някой.

Щом се мина деня на пресветая Богородица, Дорчо изпрати един поп, на име сякам **поп Ангел**, с **Василия** по селата, под предлог да му купуват кон. До моята къща беше къщата на полицейския главатар (буюк баши).

Два дни подир тяхното отиване, посред нощ чувам една глъчка, една топурдия в къщата на моя съсед; какво нещо е това не мога да си обясня. Сутринта ставам и, като имах болен в същата къща, отивам най-напред там. Като си прегледах болния, на излизане попитах слугата: „Що беше за гюрултия и топурдия таз нощ у вас тук?" – „Хеким баши, ми отговори слугата, имаше заптиета, които се облекоха с тептил дрехи и отидоха да хватят някой си комита".

Аз незабавно се сетих каква е работата.

Същият ден по пладне се раздаде слуха, че заптиетата хванали Василия с поп Ангел в един манастир, назоваем свети Арахангел – ако се не лъжа, и че Василия го отвели с една кола в Лом, а поп Ангела го докарали тук и го запрели.

На утринта поп Ангела пуснаха, а **Василия** в Лом го поставили в затвора, окачили му железата и го изпратили във **Видин**. Според разказа на хората и според хода на работата, види се, че Васил е знаел за своето арестуване и се е приготвил, понеже го хватили без никакво съпротивление – за което му се е направила чест да се изпрати в кола до Лом, а не вързан и пешком.

Във Видин той гордо-гордо излезал пред пашата с един тевтер в ръка, в който бяха написани имената на разни хора от разни места, и казва: „Аз съм онзи, когото търсиха от толкова време; аз ще ви открия главатарите, които от няколко години бунтуват турската държава!"

В списъка се намираше и моето име с лозинката дадена нему от Маноля.

Пашата като дава заповед да изловат сичките написани хора от видинската околия и ги докарат в затвора, телеграфира и на Берковския каймакамин да ми каже да слеза във Видин, че му трябвам. Щом получих известието, сетих се за какво се викам, прибрах си сичко и тръгнах за Лом. В пътуването си, при разните размишления, две главни имаше, които заемаха най-много ума ми: да отида ли във Видин или с парахода да излеза направо в Калафат, думах си, ще покажа слабост и ще дам съмнение, че има нещо, от което всички обвиняеми хора, ще пострадат. Като бях уверен, че нямам никакво писмено нещо хванато, реших се, за по-добре, да отида във Видин и да се явя пред пашата, туй което и направих.

Щом пристигнах във Видин, явих му се; като беше веки вечер, той ме покани да отида на утрения ден на сутринта. На другия ден, като се явих, той ме покани в една уединена стая и начна да ме пита за Василия от де го познавам и какъв е.

Аз му отговорих, че не го познавам никак, и че за пръв път го виждам в дома на Дорча; какъв е, за какво ходи и какво върши, Дорчо трябва да знае. На тоз мой отговор той нямаше какво да каже, освен, че той му подал една листа с имена, в която се намирали и моето име като обвиняем в бунтовничество против държавата.

– Както съм арестувал другите, тъй трябва да арестувам и вази.

– Воля ваша, ваше превъзходителство. Аз съм длъжен да кажа туй, което е; щом се докаже противното, готов съм да претърпя наказанието си, при сичко, че имам и позволение да не мога да бъда обвиняем.

На туй отгоре извадих буйруктията, що имах от Али-паша, и му я подадох.

– Тъй като е работата, каза той, тогава трябва да отидем в Берковица при Дорча, да разпитваме и разумееме каква е тази работа.

– Както благоволите, на ваша заповед съм.

– Подир два дни или три дни, каза тоя, аз ще отида по сухо с пайтона, ако обичате елате с мене, или ако не, идете през Лом и ще се срещнем в Берковица.

Подир три, четири дни той ме повика пак и ми казва: „Намирам за по-добре да отида сам; вие ще останете тук, докато се върна".

Дорчо, като не може по никакъв начин да хвате нещо, с което да бъда обвинен, подмамва види се, Маноля, като как не зная, да ми отправи още едно писмо, подобно горе-долу на по-предишното, което той задържа в себе си, за да го предаде на властите. При клеветите пред пашата за мене, за потвърдение дава му Маноловото писмо отправено до мене. Пред един подобен факт пашата не можеше освен да телеграфира да ме арестуват.

Една нощ, през месец септември главатарят на полицията с няколко заптиета дохожда посред нощ у дома на Драган Цанков, дето бях, и ме повика да ме отведе до кадията и турския моавинин, със заповед да си земна и чантата. Щом отидох при тях, те с най-голяма учтивост ме поканиха да седна, заръчаха ми едно кафе и тогава ми изрекоха следующето:

„Имаме телеграма от пашата със заповед да бъдете до сутре наш гост, додето той дойде; още ви молим да ни дадете буйруктията, която имате от Али-паша."

Това действие показваше вече каква ще бъде моята участ. Стаята, която ми бяха определили за да прекарам нощта, беше мобилирана с миндерлици, дето да мога да бъда добре разположен. При сичко туй аз зная как прекарах нощта, която ми се виде твърде дълга и скучна; с четири очи гледах кога ще съмне и кога пашата ще дойде.

Слънцето току-що беше изгряло и пашата пристигна на сутринта. Щом влезе в писалището си, незабавно прати да ме доведат. Преди още да влеза в стаята, чух гласа му да говори сърдито и разтревожено. Когато ме въведоха, той ме изгледа по един неприятен начин, и незабавно извади едно писмо от джоба си и като се обърна към мене, посочи му подписа и ме попита:

– Познавате ли този почерк на кого е?

– Да, му казах, това е Манолово писмо.

Той повика **Тома Младенов**, който беше с него в Берковица и който стоеше на страна, да се приближи; даде му писмото и му каза да го прочете с глас. Тома прочете писмото от край до край, което като че беше горе-долу подобно с по-предишното, което аз скъсах и хвърлих. Щом се свърши четенето му, попита ме пак:

– Какво има да кажите върху туй писмо?

– Нищо друго, освен, че Манол, ако е бил мой приятел или познайник, може днес да е мой неприятел; питайте него; нека той отговаря. Ако аз напиша някому нещо, кой ще бъде отговорен? Не ли аз?

На туй сърдито ми отговори: „Добре, добре, ще видим тъй ли е или не", и кимна да ме отведат на мястото ми.

В стаята дето бях, никой не смееше да дойде, освен **Тома Младенов**, най-верният в това отношение, на пашата. Да бъде человек тежко обвинен, да бъде същевременно и ограничен в уединение, то е като да бъде ни жив, ни умрял: нетърпимо и несносно положение. Само тоз може да знае като какво е това, който е минал през едно подобно нещо! Мръкна се, съмна се, никого не виждам да пристъпи към мене, да ме попита как съм, освен Тома Младенов само, който идеше да ми подаде малко храна, която аз едва ли поглеждах!

На третия ден вечерта, по мръкнало, когато излезоха и си разотидоха сичките службаши, гледам пашата влиза в моята стая при

мене. Щом го видях, станах и му се поклоних. Като седна, каза и на мене да седна, и почна да разговаря с мене по въпроси. Вероятно той беше дошел дано да може в разговора да открие нещо по делото. На сичките въпроси, що той ми зададе, аз все му отговарях по един начин, чрез който търсех оправданието си – като в заключение казах, че аз от нищо нямам известие; че това не е нищо друг освен една фабрикация от страна на Дорча, който търси да се яви предан на властта, за да се **избере** за **Екзарх** на нашата нова Екзархия.

„Манол, на когото аз никога не съм говорил, нито писал подобни неща, каквито той ми пише, да дързне да ми пише по един подобен начин, това ми дава да мисля, че под туй действие се крие някоя негова задня мисъл, вероятно еднаква с тая на владиката, защото додето бях в Берковица още, получих, чрез последния, едно друго подобно писмо, което като прочетох, скъсах и хвърлих на пътя през прозореца, пред очите на владиката; на този аз се скарах за съдържанието и си излезох без да отида веки при него."

На туй пашата само ми каза зачудено: „Скъса го и хвърли!"

„За доказателство на тези мои думи, ваше превъзходителство, имате тук, по тез работи няколко души в затвора, ако един от тях или друг някой излезе и докаже, че аз съм му казвал нещо подобно на това, що ме обвиняват, или че съм му дал нещо за домогване на подобно дело, то без повече дръпнете въжето и ме обесете. В противен случай сичко що е казано за мене е лъжа. Колкото за писмото, което ми праща Манол, нека отговаря той."

Като знаях слабото телосложение на Маноля, още и степента на неговата гръдна болест, без съмнение бях не в положението, в което се нахождаше, и той няма да **оцелее**, което и се случи в късо време. Това ме окуражаваше да говоря положително в полза на самозащитата си, като бях уверен, че с нас няма да бъдат съвременни изпити.

Пашата, като изслуша тези, що му изказах с един уверителен тон, ми каза:

– Мога за минута да приема, че това, което ми казвате, е цяла истина, но какво ще кажете, за домогванията на владиката, с когото вие сте приятели!

– Вярвайте, ваше превъзходителство, че нямам нищо общо с него; ако съм го приближил, приближил съм го като българин владика, като наш религиозен началник; нищо повече. Имайте търпение и времето ще покаже кой какъв е.

– Утре ще ви пратя книга, перо и мастило, моля напишете и ми изложете сичко, което знаете по това дело.

На отиване аз го помолих да бъде тъй добър дето да се смили към мене, доколкото е възможно.

– Аз тук съм невинно компрометиран; но колко и невинен да бъда, един път опетнен, падам в подозрение, от което мъчно ще бъда отърван, ако ваше превъзходителство не ми дадете приличната помощ и подпорка; съжалете ме и в кръга на справедливостта бъдете мой покровител.

На тези мои думи, той си подаде ръката и ми каза:

– Бъдете спокойни, щом се не окаже нещо, което да ви обвини, аз ще бъда за вас.

На утринта ми се принесоха нужните неща, за да напиша това, което зная. Разбира се, аз написах не това, що знаях, а това което беше по-извинително за моето обвинение. Колкото написах на него толкова и си останах в' сичките по-сетнешни изследвания.

Откак дадох това изложение, строгостта към мене се намали: позволи ми се да мога да се виждам и с други приятели, освен **Тома Младенов.**

В това трудно за мене положение, случи се, че дойде при пашата архимандрит **Григорий**, днешния Русчушки Митрополит, който се намираше като помощник на Софийския Митрополит – Дорча, в Берковица, и който беше дошел два или три месеца преди да си дойде Дорчо. За какво беше дошел при пашата, не мога да зная. Той дойде да ме навиди и аз го посрещнах с окайване от Дорча, който ми нанесе тая несносна беля. Той, със съжаление към мене, търсеше да извини своя патрон, който, според него, бил твърде наскърбен за моето положение и уж го пратил нарочно да подействува пред пашата за моето облекчение – нещо съвсем противно на това, що те желаяха.

Казвам те, понеже и архимандрит Григорий принесе **лептата** си в мойто **обвинение**: през зимата, като заминуваше за Берковица, една вечер той беше принуден да пренощува в Лом. Като нямаше никого познат, ни удобно място като за него, аз го приканих у дома си, като гост и приятел. И като мислех, че той е българин в патриотическо чувство, имах слабостта да му повера едно нещо, което се предаваше в тайно между желающите доброто на своето отечество него време.

Марко Балабанов, който се намираше в това време в Париж, беше помолен да състави една брошура на френски, под заглавие, „Турците в България" в защита на българите. Тая брошура напечатана ми се изпраща; в престояването си през нощта при мене, аз му я дадох да я прочете. За да облекчи положението ми, като бил при пашата, той му съобщил, че, като бил у мене, аз съм му дал подобно нещо за прочитание: чиракът няма да бъде по-долен от майстора си; понякога даже може и да го надмине. Сичко това защо ли? Да бъдат те добре, че сички други нека загинат. Евангелическо человеколюбие!

До колко ми мисляха доброто, следующата им постъпка го потвърдява напълно: като ме арестуваха, аз имах да земам повече от една месечина, която пашата беше обещал **да ми се плати**. Като дойде архимандрит Григорий, пашата заповяда да го упълномоща за да ми ги съберат и изпратят. Това аз и направих. Навярно парите се събраха, но остана да ми ги пращат и досега още: **калугерска честност!**

Какъв контраст, в него време, между тези два елемента: миряни и духовни!

Първият се старают да възкресят погребаните черковни правдини и да въздигнат чрез това и народа си, и духовните; кога тези последните чрез **егоизма** си тъпчат най-светите начала, които съставят целостта и напредъка на една народност. Какво добро може да очаква някой от такива духовни! Върху това има много да се говори, но, като не му е тук мястото, прекъсвам да си влеза в предмета.

Комисия се беше назначила, за да изпита сички затворници по тая работа. Един по един ги изпитваха. Нищо сериозно, види се, не се указа, понеже сички почти се освободиха под гаранция. Също се случи и

с мене. Само **Васил Ганчев** в железа се изпрати в Русчук преди Дунав да замръзне.

Аз като знаех, че Манол е умрял, и като не мислех, че може пак да ме повикат, никак не пресметнах да премина поне временно във Влашко и то да би да задам затруднение във всеки случай на моя поръчител.

Тома Младенов, който беше верният предан на пашата, беше същевременно и кореспондентина на Дорча по вървежа на работата. Че решението на съдебните изследвания се привърше по един подобен начин, Дорчо веки знаеше от сведенията на Тома.

Този ход на работите не беше никак приятен. Следователно, той не можаше да остане хладнокръвен при едно подобно положение. Той трябваше както и да е, да я поднови. Подкрепен от своя защитник Кънбразлията, подейстувва види се, да се доведат тези, които са се указали като най-съмнителни по работата, да се разпитат отново в Цариград. Тъй, щом се разтопи Дунава, мене и още едного, на име *Георги Мангооглу* от Плевен се повикахме от властта и се изпратихме в Русчук, от дето наедно с Василия – по сухо, в железа, се изпратихме в Цариград.

5.4.2.5. ПИСМО № 5

Преди да изложа изпращането ни по сухо в Цариград и положението ни из после в този град, позволете ми да поговоря за невероятните сведения що Т. Райнов ви е дал, както сте ги написали във вашето списание[410] **„Миналото" от 1895 г**. Три вида съзнание

От както се разделихме в Русчук с **Теофан Райнов**, от като пое той да бъде отговорен пред Маноля за работите що се зае да върши, от тогава аз веки с **него не съм** имал никакви сношения – ни писмено, ни лично. Следователно не е верно, дето казва, че ни е съобщил „за срещата си и спогодбата си с Жака, като ма предизвестил, че тия дни ще ми проводи важен гост". Още по-неверни са казаните за Васил Ганчева, че се изпратил от Турно-Могурели до мене в Лом-Паланка; когато, както казах по-преди, той се изпрати чрез Маноля от Цариград за Берковица с едного другиго, който избяга.

„В края на октомвриа, казва вашето списание, страница 37, 1869 г., **Райнов** изпроводил фалшивия си рапорт в Цариград и отпътувал за гр. Женева, дето седенкувал цяла неделя **у Бакунина, видял** се после с Мацини и Гарибалди... и през месец декемврия се завърнал от Лондон в Букурещ."

Чудни сведения! Види се, че Т. Райнов ви е казвал неща не само неверни, но още несмислени; **в месец септемвриа аз бях веки под арест за делото,** по което той изпращаше фалшиви рапорти, и Манол беше сякам се преселил на онзи свят. Как в туй също време той пише, че е бил в Женева, в Лондон, и като се завърнал от там през декемврия, Шнайдер-Ефенди се научава за намерението на неговото пътуване, и като зема под подозрение българските шпиони, изпратил Николаидиса във Влашко да го следи, Леонос Ефенди да следи мене и Жйоли – Маноля.

410) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Списàние – писмено произведение, съчинение.

Сетне излага дълго и широко като как е постъпил с Николаидиса и като как го е наказал; като такъв рапорт Леонос Ефенди е дал на Шнайдер Ефенди за мене; като какъв е бил устния доклад на Жйоли пред Али-паша за Маноля. Сички тези баснословни изречения ни много удивиха, като ги прочетох!

Също баснословно нещо е и това (страница 40) дето разказва, че когато българските вестници в Цариград известили за смъртта на Маноля, тогава аз с Василия сме уреждали плана на възстанието в Берковско.

Истината е, че когато Манол умрял, **аз бях в затвора**. Още той казва, че Брайко бил телохранител на Дорча и че той служил като посредник между мене и Василя – нещо, което е чиста измислица.

Брайко се яви на сцената подир нашето изпращане в Цариград и то как! На конец казва още, че „след дълги отричания пред тайното разпитване аз съм се признал.

Инфериалното дело на Маноля, Ивана, Мирча и Жака се лъснало във всичката си голота пред Али-паша. Иван и Жак като узнали за арестуването на Мирча, офейкали из Румъния по Европа и се завърнали подир смъртта на Али-паша, в 1872 г."

Сведения, които тоже не са верни, понеже Жак дохожда във Видин при мене като бях **под арест**.

От сичките тези бабини-деветини на какво има поне една истина: сичките са сковани под влиянието на: да се каже, че и аз съм бил в нещо полезно за България; кога в точност той **не е бил освен за хората на парите**. Той като чул, измежду тези в Букурещ, които кореспондирали с Гарибалди, че последният тоз изрекъл, че щял да дойде да купи едно землище близо до Крайова и в него щял да устрои едно свърталище за освобождението на България, влезъл, види се, под кожата на Манола, да му отпусне една сума, за да отиде да извърши голямо и важно нещо, което е съобразно с нищо.

Сегашното на человека се узнава от неговото преминало.

Що е бил **Т. Райнов** от по-преди?

С една дума: **готован на всичко**. Той е наследил или намерил, не зная като как да кажа, една богата търговска кантора във Виена, която се е заел да управлява, както съм слушал. В неколко години при всичкото си старание в благоденствие той е можал да успее да фалира. Под подобно положение, да избегне от едно криминално наказание според немските закони, той се **преструва на луд** и влиза в лудницата, отдето с разни средства и помощи е можал да излезе без наказание.

Освободен един път от това си несносно положение, той дохожда в Цариград и се поставя под покровителството на своя баджанак **Христо Арнаудова**, който тоже беше фалирал и се навърташе при турското правителство като шпионин на българите, когото сички отбрани и добри българи знаяха, че той занимава една подобна служба.

Баджанакът му Т. Райнов, който се навърташе около него, не можаше да има освен една подобна длъжност.

Манол, който ходеше с всички, познаваше **Арнаудова** добре и беше в много добри отношения с него, без обаче, вервам, да му е открил своята тайна мисия. Същевременно той знаеше и Т. Райнова като с какво се занимаваше. За своето предприятие той търсеше да намери някой, който да бъде не само народен, но още искрен и чистосърдечен; тъй

да кажа: да му бъде лявата ръка в своите действия. Като не е можал да попадне на такъв какъвто е желал, той се е обърнал към Т. Райнов, като е подумал, че дето ще зема турските пари за вреда на българите, по-добре е да ги зема за в полза на тех.

Т. Райнов, в положението, в което се нахождаше с четири очи е гледал за подобно предложение. Следователно, щом Манол му е предложил, той на драго сърце е приел подходяща една такава работа съобразно с неговия характер, да има да се говори за нещо с което той да се разполага.

Т. Райнов има една много **приятна вънкашност**, която не отговаря никак на **неговата фалшива** вътрешност, която като ви е давал тези сведения, които вие сте имали добрината да вземете за чиста монета, той, вероятно, е мислил, че дава някой фалшив рапорт на Манола за Али-паша. По този си навик и като вещ приятел на турците, той **не се застраши от затвора**, подир смъртта на Маноля, но си дойде и се нареди на служба по телеграфа. Ето какво нещо е човек да служи и на Бога, и на дявола.

Дорчо, възхитен от своята операция, чакаше плодородното ѝ следствие, без да продума, че е отговорен за втория войвода, другарят на Васила, който избяга от Европа, когото задължително изискват от него. Това го поставя в твърде трудно положение. Да се избави какво направя? При себе си той имаше един слуга на име Трифон. Този негов слуга имаше един женен брат на име **Брайко**, който се намираше като работник в една печатница в Цариград.

Дорчо си наумява за него и праща Трифона, с предложение, че той има нужда от един човек за някаква си добра и изгодна работа, да го уговори да дойде той да бъде от дето да е друг. Трифон на драго сърце, с предпочитание да бъде своя сродник отколкото друг, отива, скарва се, уговорва го и го довежда в Берковица.

Целта тук на Дорча е била щото човекът да не е познат от местността на Видинското окръжие. Брайко дохожда подир два дни или три дни, Дорчо му дава да отнесе някакви писма до Ряховското управление от дето му казал ще замине пък за Русчук за някаква друга работа. Брайко подава писмата и свободно си отива на хана; коги подир малко дохождат заптиета и го отвеждат право в затвора. **Брайко** се смайва каква е тази работа; телеграма върху телеграма до владиката, до Трифона, обаче никакъв отзив. На втория или третия ден, Брайко го поставят в железа и право във Видин го изпращат.

Един път във Видин извеждат го пред Азиз-паша, който му задава най-напред следующия въпрос:

– Познава ли се с Васил Ганчева, Д-р Мирковича и Георга Манчова?"

Той отговаря:

– Не познавам никого от тях.

– Съвсем напротив: те казват, че сте се познавали и сте имали сношение чрез земане-даване, даже сте вършели много работи.

– Никакво понятие нямам от подобни неща – ни ги познавам, ни съм вършил с тях нещо.

Още на разни други въпроси, Брайко все отрицателно отговорил. На конец Пашата заповедал да го отведат и да го поставят под един строг разпит. Отвеждат го и го поставят в полоза, дето чрез разни изтезания търсели да потвърди, че ни познава. – Коги в точност нито ние сме го виждали, нито той нази, още по-малко да сме вършили нещо.

В продължение на едно тримесечно изпитание под разни начини, даже с крака на горе са го беселили само и само дано каже нещо потвърдително. Най-сетне се решава да се изпрати и той при нази в Цариград. Поставен в железа в Русчук, от дето по железницата през Варна и през море – в Цариград. От трима непознати между си, станахме четирима.

Постъпката на софийския митрополит Доротея с поп Димитра и тази с Брайко, са черни **отлични** между нравите на **фанариотските владици**!

Вторичното наше изпитване види се, да е заставено да бъде под една строга наблюдателност и разни изтезателни средства. Брайковото прекарване за Цариград се извърше през най-краткия път по морето; коги нашето – стана по сухо с отегчателна цел: **трима**та под **една верига** свързани не за друго, а само да се наказваме един други; ако единият земи нужда от нещо, то и другите двама по необходимост трябва да се съобразяват с него; денем и нощем безпокойствие.

За да преминем Балкана, повече от 60 заптиета пеши и конни имаше да ни пазят доде дойдем до Сливен. Нарочно, види се, се е заповядало да се прекараме през този **роден мой** град, за да ме чуят и видят сички роднини и приятели.

За мое счастие, в това време се случи да бъде мютесарифин[411] някой си паша на име **Джевит-паша**, человек много добър и благоразумен, познат приятел на мене както и на брата ми, който беше един от азит на идаре мезлиши. При сичко, че заповедта от Цариград е била да ни прекарат през чешмата с веригите, той въпреки нея заповядал да минем през най-кратките пътища до затвора.

Един път в затвора заповяда да ни се снемат веригите и да ни настанат в една отделна стая; позволи да ни донесат ястие от дома и ме повика да отида при него. Като се видяхме, при другите аз го помолих да ми позволи да се видя поне с брата си в негово присъствие; той ми отговори отрицателно, понеже заповедта из Цариград била такава. Аз го попросих, ако е възможно, да поиска от брата ми да ме снабди с малко пари, което той в точност изпълни.

Тук, секам, му е местото да се кажат две думи като какви бяха турците в управлението си и като какви сме ние. При един общ изглед и едно добро наблюдение друго ще се укаже едно контрастно положение между тях и нази.

Изобщо турската маса е проста, но е по-наивна и по-покорна от колкото е нашата; у тях съществува повече дисциплинирано разположение, почитание и уважение към по-горните си, от колкото у нази. У тях, при сичко, че са под един монархизъм, каквато заповед и да се появи из Цариград до някой мютесерифлък, последният може да я отблъсне или измени под основни и благоразумни доводи – когато у нас: при сичкото конституционно положение, заповедта на София се не изменява.

У тях сякога по-имотните имат връх, следователно те бяха и по-влиятелните – нещо йерархически по-природно; коги у нас съвсем противното съществува сега за сега. У тях, при сичко, че са монархисти, управлението става по избор: щом гражданите в един град не са благодарни

411) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Мютесариф(ин), мютюсариф. (ар.-тур.: *mutasarrif*). – управител на окръг.

от управителя си, като заявят чрез едно прошение, той се променя; у нас няма ценз на по-имотни и по-влиятелни, управлението бива наложително.

Пред вид на тези противоположни свойства между нас и тях, те се указват да бъдат повече конституционни отколкото монархисти; а ние под едното, или под другото, сме просто **състав от анархически тълпи**, които се борят коя как да надвие другата и да мине на власт; и като мине да има пред вид първо отмъщението и второ защитата на личните свои партизани във всяко отношение. Ето какво значи да има некой свобода, без той да бъде ней подобен.

Свободата е добро нещо, но тя си изисква нейните принадлежности: любовта на отечеството и търпимостта на подобния ни съобразно с природния йерархически напредък.

При всичко, че **Сливенския паша беше турчин**, обаче той беше от рода на тези хора, които земаха человечеството за по-горно от това на народното и религиозното чувство. Водим от това, той ни препоръча на стотника, който ни водеше, да не ни притеснява; тъй до Едрене, без да бъдем в затвор, отидохме много по-добре, отколкото от Русчук до Сливен. От Едрене до Цариград положението ни беше средньо.

Един път в Цариград, слязохме при заптието дето като ни снеха железните вериги, записаха ни от де сме и какви сме и ни уведоха в затвора, дето, като ни зеха сичко що имахме, даже и палтата от гърба, поставиха ни в **полоза**.

В идущето си писмо ще обясня какво нещо е полоз и като как прекарахме в него.

5.4.2.6. ПИСМО № 6

Що е полоз? Полоз е една местност в затвора, която служи за уединение на виновния; местност, която има толкова пространство, колкото да се побере един человек; тя е тъмна и съвършено лишена от сякакво друго нещо освен стените, тавана и земята. Един път виновният, поставен в тясна местност, той бива лишен от сякакво свиждане с вънкашни хора, от сякакво забавление, от сякаква постела или завивка, от сякаква храна, освен сух хляб и вода – **сол** даже **не** е позволено да има.

Затворен под ключ в това несгодно място, виновният бива лишен, както казахме от сякакво вънкашно свиждане, освен тези, които са назначени да го обикалят да не би да извърши някакво ново престъпление, или тези, които търсят да открият точността и истината на неговото престъпление.

В 24 часа веднаж му се дава един **хлеб** и една съдина с **вода** – нищо повече. Лишен от пушение на тютюн и прочит на книги, той е под влиянието на **мрака** денем и нощем, с една дума той е като ни жив, ни умрял – полумъртъв. При едно подобно дълго време по-вероятно е да се сбъди последното отколкото първото.

Поставен в това несносно място **три цели месеца**, аз не видях никого други при мене освен тези, които обикаляха да гледат да не би някой да пробие от нейде и избяга, и тези, които дохождаха да ни изпитват, най-вече един **фанариотин грък**, който беше надзирател на затвора, на

име **Даниз ефенди**, поне веднъж в неделята трябваше да дойде да ме подканя и да му кажа истината, за да ме освободи от това положение.

Под подобна категория като се намирах, което от ден на ден отнемаше жизнените ми сили по причина на немощната храна, що ми се даваше, то начнах и морално да се безпокоя какъв конец ще земне тази наша работа като три месеца уж се изтичат без да стане някаква постъпка за нашето изменение.

Убит морално, съсипан от несносното положение, в което се нахождах под един **сух хляб и една вода**, **аз се поболях**. Необходимо беше да дойде лекарят да ме разгледа. Яви се един турски лекар, който поиска да ма отведат в болницата, което аз отказах, като ма беше страх да не би да ма сполети съдбата на братя Миладиновци; тогава той ми предписа някакви лекарства да земна там дето съм, които аз **не смеях да земна** по причина, че се съмнявах в тяхното добро действие.

Под същото положение и под същия режим, аз не можех да очаквам подобрение; тъй от ден на ден като отивах на по-зле, бях принуден най-сетне да се съглася да ме отведат в болницата, дето ако и да умра поне да извърша тая последна минута на легло и под една покривка, а не на голата земя или голите дъски.

В течение на четвъртия месец се отведох в болницата, дето ме положиха на един креват, в една отделна стая, на врата, на която се постави едно заптие да пази да не би някой да се разговори с мен. За голямо мое счастие **лекарят**, който дойде да ме разгледа, беше от **гръцка народност – християнин**; а не турчин.

Като ме попита какво има? Аз му отговорих по следующия начин:

– Господин докторе, аз съм един ваш събрат, политически престъпник, изваден от полоза по причина на изнемощението от несносния режим. Следователно, моля ви да бъдете тъй добри да ми определите една добра храна, която мисля, за малко време ще ме поправи; подир това дозволете ми още да ви помоля една християнска длъжност, ако ви е възможно, да ма задържите тук без да ма повърнете отново в полоза.

– Бъдете спокойни, ми отговори той, ще гледам да извърша това, което мога.

Под един добър режим на една **добра храна**, за **няколко дни аз можах да се поправя** съвършено. При сичко, че бях напълно добре, докторът има добрината **да ма държи** под негово наблюдение, което се продължи повече от **три месеца**.

В продължение на това време Визиря **Али-паша**, който беше болен, види се от доволно дълго време, умира. Една неделя по-сетне се раздаде слух, че **Кърбразлията** тоже, който е бил болен от една огнечева треска, умрял.

Тая провидеална случка беше за мене едно голямо счастие, понеже от **смъртта** на тези двама държавни мъже зависеше продължението на моето пребивание: техният живот можеше да произведе моята смърт, коги тяхната смърт даде обратно едно действие.

От минутата на тая смъртоносна случка строгостта на моя надзор **намаля значително**. Заптието, което беше поставено да ме варди, начна да дохожда неопределено, додето престана съвършено.

Болните от другите стаи, като съзряха, че заптието го няма, начнаха да дохождат при мене; начнах и аз да ходя при тях, с други думи

станах и аз еднообразен с тях – нещо което, в друго едно време, аз считах като унижение да имам съобщение с подобни хора, сега същото нещо ми правеше удоволствие: обстоятелствата изменяват человека; те показват какъв е той, е казал великий Наполеон.

Както да е, може да се каже, че нова епоха се появи за политическите престъпници изобщо. При личното изменение на визирския пост, се измени и хода на работите. На место Али-паша мина садразаменът[412] **Махмуд-Недин-паша**, във времето на когото се реши затворниците да се преместят до Ат-мегдан в медетерхането, като се задържат само политическите престъпници във вехтия затвор – за които се назначи една комисия да им разгледа работите и да даде едно конечно решение. Според добрите сведения, тя се е произнесла да се изпратим **синца на заточение.** При сичко туй, туй решение не се взе под внимание, и ние си останахме както си бяхме като ни подведат под същото правило на другите, то е да ни отведат в новия затвор **на медетерхането.**

Този затвор беше едно доволно **обширно място** оградено с високи стени; той беше разделен на **две** отделения; едно отделение за катилите – тези които са обременени с железа, и едно друго – за подолните престъпници, в което бехме и ние политическите. Това отделение се състоеше почти от един голям кауш, който беше почти подземен с една желязна врата, която вечер, като се прибираха затворниците, се затваряше и сутрин, като се съмне, се отваряше. Пред нея имаше две малки стаи, едната на ляво, а другата на дясно. В последната стоеше надзирателят на затвора; тази наляво я отстъпиха на един **политически престъпник на име Костаки Алтанджи**, който благоволи да приеме и мене да живеем наедно. Вън от зандана, дворът беше доволно обширен, в който денем затворниците свободно се разхождаха.

Моя другар, с когото стоях, беше политически престъпник, по причина, че бил близък партизанин на **Мурат ефенди**. Той беше родом грък с отлично образование и доволно обширно познание; наглед той изглеждаше да е твърде сериозен и имаше една доволна голяма тежест, както между чиновниците на затвора, тъй и между затворниците.

Той само имаше свободен достъп между чиновниците – по причина, на което затворниците прибягваха до него за всяка нужда; с една дума той беше като посредник между затворниците и правителството; тъй той знаеше почти всички кой за какво е затворен и служеше в много отношения като **шпионин на правителството.** Колкото и услужлив да се гледаше в точността, той беше много забит **фанариотин грък-българофоб до немай-каде**.

При всичко, че живеяхме наедно и прекарвахме като братя, той все се стараеше да открие нещо от мене по нашата работа за да предаде на правителството. В това отношение той беше предан на своите привички. Морално неговата подпорка ми е доволна заслужила с взамена на една не малка материална моя вреда – и сичко това по измама на неговия фанариотски характер.

В продължение на туй наше пребиваване, визирите на често се променяха. На всеки нов везир по една комисия се назначаваше за разглеждане на нашето дело. Като гледахме, че никакъв край не зема

412) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Садразàм(ин) (ар.-тур.: *sadrazam*) – Велик везир

туй наше дело, то и ние, на всеки везирът, **не** преставахме да подаваме прошения, от които случайно намерих едно написано на френски и подадено на Негово височество **Мидхат-паша** със следующето съдържание:

„Ваше Височество,

Почти **четири** години става от както се запрех във Видин, дето като се подложих на изпит в продължение на пет месеца, оправдах се и се освободих; при всичко туй, подир един месец и половина изново се затворих, и като ме поставиха в окови, изпратиха ме в Цариградския затвор, дето се намирам от 32 месеца без да съм повикан ни на изпит, ни на съд; още не зная дали съм за същото дело, за което бех във Видин или за друга некоя вина.

Вехтото дело туй наречено политическо не беше освен една чиста фабрикация, една подла клевета, понеже как може да бъде политическо споразумение между хора, които не са се познавали никак и които са се запознали за пръв път в затвора? Но аз бях нечестит да се запра подир заминаването на Ваше Височество, който не беше веки да бди над справедливостта, която той сам уведе у българина, и като (за зла чест на турско) не съществуваха много Мидхат-пашовци, всичките наследници пренебрегна премного тая част.

Сичките мои усилия за да бъде на конец отсъден останаха безплодни; едва ли можах да сполуча да прекарам делото си пред Върховния съд, което от 3 месеца насам се нахожда там без да ми е възможно да узная нещо положително. Следователно аз прихождам към Ваше Височество и покорно го моля да благоволи да даде нужните си заповеди за **да ми се разгледа делото час по-скоро**, понеже този предварителен затвор, от 4-ри години почти насам, като противозаконен чрезмерно разстрои здравето ми; много опитаната справедливост на Ваше Височество няма да възприеме никак да остави един невинен да пропадне жертва в затвора под една безчестна клевета и под една неупростима немарливост.

Уверен във вашето милостиво сърце, имам честта да бъда най-покорният и най-долният слуга на Ваше Височество."

При сичките вънкашни старания и усилия, да ми се спомогне нещо, било от сродници, било от приятели – даже и приятели с доволно силно влияние – **не бе възможно тъй лесно** и скоро да се реши този наш неопределен въпрос.

При всичко туй, подир туй прошение, работата се поразклати до нейде. Появи се повикване от страна на изследователя за разпитване върху течение на работата, която се види си остана до там открита до колкото и беше.

Тая постъпка като беше станция на едно най-последньо изследвание продължи се почти една цяла година; подир която, види се, се решава и на четирима**: Васил Ганчев – предателя**, **Георги Манчов, Брайно Кофарджиев** и аз, да се **заточим до живот** в Диар-Бекир, а владиката Доротей, Софийския с време Митрополит, да се повика и подложи на изпит.

Преди владиката да се постави на изследване, нази бързо-бързо ни изпратиха с парахода в Самсун – и това да не би да стане някакво

споразумение помежду ни, от дето по сухо щяхме да се отведем в Диар-Бекир, под надзора на един юзбашия, който ни се даде още от Цариград. Владиката, не подир дълго време на нашето заточение, остава **вечна памят**, както на нас тъй на своите духовни събратя, които не малко били в несносно положение, както се уча, по причина на неговото неприлично поведение.

Според някой, той пропаднал от **болестта на една силна диария**; според други, той, като видял каква участ ще го достигне, се решил самоволно да се упъти към този неотклоним за никого път: който търси многото, изгубва и малкото, казва пословицата.

Доротей, комуто **страстта** беше тъй силна към **слава и имот**, беше уверен в своето интригантско и предателско действие, че един ден, то ще го изкачи без друго на Екзархийския престол. Това негово противосъвестно домогване, наверно нямаше да му допустне дето той се намери един ден, **по-долу от това що е бил**: по-добре смърт отколкото подобен живот е казал той: добрата мисъл произвежда добро коги злата, зло; кой каквото прави, такова намира – неизменяем закон в природата.

Подир това кратко отклонение, нека си дойдем в реда на нашия разказа. От Самсун[413] тръгнахме по сухо за Диар-Бекир дето доде достигнем горе-долу направихме около **25 дни**.

Водачът ни юзбашията, **Мехмед ефенди** беше много **снизходителен** относително строгостта, която можеше да употреби върху нази. Вероятно той се обхождаше тъй за да получи някакъв подарък от наша страна. Дето и да **замръкнехме** той свободно ни оставаше под надзора на четиритях заптиета що имаше с него, и които от град на град се **променяха**; много пътя оставахме и по **кърa** на открито небе да пренощуваме.

Тази доброволна свобода, която произхождаше колкото от добротата на юзбашията ни, Мехмед ефенди, токова и от мнението, че като сме веки в една земна страна съвършено **чужда за нази**, то няма да дързнем да злоупотребим неговото доверие.

При сичко туй, моите другари, които горе-долу, кой по-малко, кой повече, имаха по един разбойнически зародиш в сърцата си, най-паче **Васил Ганчев**, комуто това му беше като занятие, били вече си подумали, когито по пладне останем нейде на почивка, в което време заптиетата си оставяха, връз една страна, **свободно оръжието**, те да го **грамнат**, с което да ги избият и да избягат в гората. Туй мнение между тях било като углавено, под едно двоумение от страна на двамата ни другари: Брайка и Георги, които ма предизвестиха за съглашението си. Пред едно подобно намерение, аз се стреснах като помислих неговите поразителни следствия. Постарах се следователно да разубедя поне тези последните двама, като им изложих гибелните следствия на една подобна постъпка, която те като съзнаха доброволно се отклониха.

Тъй или инак, *през месец август*, благополучно пристигнахме в **Диар-Бекир** дето незабавно ни отведоха в **затвора**, в който прекарахме почти **един месец** между разни фази на наказания.

413) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Самсун (тур.: *Samsun*) – пристанищен град в северна Турция, край бреговете на Черно море, между двете делти на Червената (Кизилирмак / Къзълърмак) и Зелената (Йешилирмак / Йешилърмак) река.

Затворът се състоеше от една дълга стая на земята, в която се нахождаше връз една страна нужника, още и сички затворници без разлика, без да могат нейде да излезат, за да променат въздуха. Мръсно до немай-каде; отвън не се задашаше. Додето дишахме чист въздух като пътувахме, изведнъж влязохме между едни голи, боси и въшкави хора. Мръсотията беше неизказана и несгодностите несносни: въшки, бълхи, комари, скорпии и сякакви още други гадини ако кажа няма да излъжа, че се намираха.

Един от другарите – **Брайко**, в три, четири дни се поду тъй в лицето, дето едвам можеше да гледа. При тези несгодни удобства, трябваше още да се пазим и да не ни **откраднат** туземците.

В **Диар-Бекир** се нахождаха **заточеници** българи повече от **100 души**, както знаете. Те почти сички дойдоха да ни навидат, и сички ни обещаваха съдействието си пред гражданите, за да дойдат под поручителство да ни извадат; в това отношение последните тези бяха много благосклонни.

При сичко туй, сичките усилия на най-доброите и влиятелни граждани, останаха като глас в пустиня. Тъй, ние следваше да пребиваме в този **несносен затвор**. Коя беше причината на това упорство никой не можа да го отгатне освен с време, което **не оставя нищо тайна**.

При сичко това, разчуло се беше между гражданите, че се нахожда между нази **един лекар**. Изкуството на това занятие, като беше нещо **редко** в тези места, то **по-първите** аги начнаха от затвора да **ме вадят и викат** да им **гледам болните**. Чрез тези мои услуги, аз можах да издействувам посредством на някои от влиятелните аги, дето да ни **извадят поне в каушите** между **заптиетата**.

Тая моя пробса до нейде се изпълни със сполука. Тъй се отървахме от несносните мръсотии, и продължихме да прибиваваме под неизвестността на идущата ни съдба.

Септемвриа, октомвриа се изминаха и ноемвриа начна без да се яви някакво решително известие относително нашето определено положение. Под такава неизвестност както бехме, то подир половината на последниа този месец, ето, една нощ по среднощ, **заптиетата** дохаждат, разбуждат ни и ни казват: „Хайде, ставайте, събирайте си дрехите, че ще вървим". За каде? Никой не зная да ни каже. Пред подобна една тайна, като какво не може человек да си помисли! На най-куражлията сърцето се съкруши и изтръпна; по среднощ да ни извеждат вън от града, наверно ще ни погубят, си подумахме. При сичко туй, нямаше какво да направим, освен да се подчиним на заповедта.

Доведоха ни добитъци, натоварихме си едно друго и се качихме. Тръгнахме, портите на калето се отвориха и излязохме вън от града.

Времето беше мрачно, облачно и влажно като поруктяваше едни ситен дъжд. На каде отиваме и колко души сме, не беше възможно да се видим и узнаеме; няколко часа като вървяхме, без никакъв глас да се издаде из между ни, ето че хвана да се разсъмнува. Като се добре развидели, видяхме се, че сме изцело синца, и че **шест** заптиета и един юзбашия ни придружават да ни вардят да не би да избегнем. Като разбрахме, че наверно ни карат някъде, сърцата ни се постоплиха и добиха кураж като видяхме, че животът ни няма да пострада.

Начнахме да разговаряме с нашите пазачи, на които юзбашията попитан, ни каза, че ни отвеждат в един друг град на има **Мардин**, далеч от Диар-Бекир 20 часа. Вечерта преспахме на едно село и на утринта по мръкнало пристигнахме в Мардин, дето като **не** ни **поставиха в затвора**, а ни **гудиха в кауша при заптиетата**, разбрахме веки, че ще бъдем заточени в този град, стига да намерим **поръчители** за да бъдем свободни.

5.4.2.7. ПИСМО № 7

Веки сме в **Мардин**, но като как ще се освободим! На никому през ум не минаваше, че може да срещнем затруднение. Мардинските граждани, като никога не са имали там заточеници, гледаха на нас като на **разбойници**; под никакъв начин не бе възможно да добием поръчители.

При туй трудно положение ние пак трябва да поблагодарим на диарбекирци, на които примерното **благодеяние** на редко се среща в света. Тази тяхна свята и морална постъпка е незабравима от тези, които са били на заточение у тях. Те сякога бяха готови да пожертват труд, време и пари, за да добият, доколкото е възможно, свободата на един политически заточеник.

Щом ни дигнаха и отведоха за Мардин, диарбекирци се известяват още на утринта и като знаяли, че няма да можем да намерим поръчители, то един от тях, на име **Шикерджия**, затваря дюкяна и става та дохожда в Мардин нарочно за нази. Щом пристигва, дохожда и намира, като ни съобщава намерението си, за което е дошел.

Поканва мардинските граждани да дойдат на помощ към тая свещена обязаност; но те му отказват. При силни негови усилия, те едвам приклонили с условие само да им пишат някои си диарбекирски първенци, че може безвредно да извършат това. Тъй, господство му, Шикерджията, биде принуден да пише на тия господа да се отнесат писмено до мардинци, за да може да стане нещо. Щом пристигна писмото от тия добродетели, работата се **улесни** за освобождението ни от затвора.

Превременно **католиците арменци** ни **отстъпиха две стаи** в оградата на църквата, за да стоим докато се улесним да си намерим жилище.

Подир това приключение, естествено беше ние да възнаградим и поблагодарим **посредника си;** ако не повече то поне разноските му да платим. Тая длъжност се отнасяше към мене като по-виден.

Като тръгнахме от Цариград, аз се снабдих с парични средства около 3000 гроша, но по пътя доде достигнем, било за кирия, било за други разноски останали ми бяха около **300** гроша, с които трябваше да възблагодаря на Шекерджия, да задържа нещо за мене си, както и за двамата си другари, които аз повечето подпомагах.

Услугата и благодеянието що Шекерджията извърши заслужаваше голямо нещо; за подобно едно нещо следваше да му се поднесат, ако не повече, то поне от **8 до 10** наполеона. Аз като нямах, другите мои другари никак нямаха, освен *Васил Ганчев*, който наверно имаше около 1000 наполеона.

Отнесохме се до него и го помолихме да даде и той нещо; решителен отказ се произнесе. Попросихме го да ни даде в заем; и това не биде възможно.

В подобен случай, аз бях принуден да принеса това що имах в разположение на нашия **благодетел**, като същевременно изповядах, че това що му давам е нещо-нищо. Той като видя и узна положението ми, не искаше да земне и това що му принасях. Но аз го помолих да благоволи да се задоволи временно с това, иначе аз ще бъда несъобразен със съвестта си, пред която оставам като наказан. Тъй той приклони на просбата ми, и се раздели от нази до нейде задоволен.

Аз останах с **30–40 гроша**, които, колкото и да беше ефтено, за една неделя нямаше да ни разправят на трима ни. Имах един златен часовник, който ми костваше 15 т. л., поисках да го продам или да го заложа на някого за 200–300 гроша; ни в едното, ни в другото можах да сполуча. Но, дойде ми на ум, че, като бяхме затвора, дохождa няколко пъти някой си лекар **арменец потурнак**, на име **Хайрула ефенди**, който ми принасяше своите услуги; подумах си за него: ако се отнеса, дали той не ще ни спомогне в този случай! Попитах де стои, и отидох в дома му. Той ма прие много любезно и учтиво. Като му предложих, че имам нужда от 200, 300 гроша дали ще може да ми бъде полезен за няколко дни? Той ми отговори: даже и повече ако обичате. С благодарение той ма снабди с **3 наполеона**, които ма обезпечиха за няколко дни докато се ориентирам в новото си положение.

Гражданите като се известиха, че аз **съм лекар**, като нов, начнаха **да ме викат** и да прибягват за помощ към моето занятие. **В кратко време** аз се поправих до нейде финанциално, дето можах да излеза и на **частно-особено жилище**. Моят колега **Хайрула ефенди**, който благоволи да се покаже като мой подкрепител, и който беше просто от практиката лекар, пожела да ма покани да станем **съдружници**, което и извършихме.

Тъй, в малко едно време аз се запознах със сички по-първо фамилии, които с благодарение ме **приемаха в къщата си**; нямаше вечеринка или събрание, без аз да **не бъда поканен**. С една дума град **Мардин**, в едно кратко време, беше станал за мене като едно **второ отечество**.

Той, който имаше от 12 до 15 хиляди жители, беше от няколко народности и разни **религиозни секти**; управлението му зависеше от един **паша мютесарифин**, с когото аз станах **ближен познайник**, както и с неговите подчинени чиновници. Тъй щото аз свободно ходех, когато беше нужно, не само по селата, но и от град на град, даже от вилает на друг вилает.

Сичко туй ставаше, че аз бях **придобил пълно едно доверие**, както от правителствените хора, тъй и от гражданите християни, които мислеха, че аз веки ще стана тамошен жител и тяхен гражданин. Те мислеха тъй, коги аз мечтаях съвсем противното. За да **подкрепя тяхната мисъл** и да подправя пътя на моите мечти, аз си **покупих няколко водни места** посеяни от кавaци[414]; тъй щото аз бях вече притежател горе-долу на **10 хиляди дървета**. Тая дървена търговия беше една от най-добрите. Ката година дохождаха търговци из вън да ги прекупуват и носат към Мосул. Тъй, дърветата които се пояха редовно и се гледаха добре, в 10–12 години

414) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Кавак – топола

или най-много 15, добиваха такава дебелина дето се продаваха от 20 до 30 гроша едното.

Като се сдобих с едно такова притежание, което беше едно доволно **богато имение за тамошните жители**, то беше достатъчно **да ми добие** едно неограничено **доверие** от страна на правителствените хора, При сичко туй моят план беше съвършено противоположен: аз търсех, чрез туй доверие, да си пробия път за изход.

Този път беше веки проправен, когато *Берковски* от Диар-Бекир ма извести за тяхното намерение, на което отказах съгласието си; понеже, като беше се открила Сръбско-турската война, аз бях почти уверен, че това военно действие ще бъде за нас заточените едно очастие. Тъй и писах на покойния Берковски да не бърза, да отпусне време на изхода си, да почака да видим като какво времената ще ни посочат. При сичко туй, той не ма послуша, избяга с няколко другари. Благополучни бяха, че **не** се хватиха.

Под подобно едно благоволение като се намирах, не ми оставаше никакво съмнение, че ще мога да извърша това що желаех когато искам. Още повече, че **управителния мезлич**[415] (идире межилиши) хранеше към мене една **благосклонност** относително до медицинските потребности.

Появява се чума от към Багдат, нужно беше да се устрои карантинен пост и да се постави един лекар управител; при сичко, че бех заточеник, от всеки друг, предпочетоха мен да назначат за главен управител със 700 гроша месечно. Нещо, което у нас, ако и еднородци, не може да бъде.

Подобни случки произхождат повечето от местния обичай; по тез места турци и християни бяха привикнали **да се търпят** едни други и да живеят **без разлика едни** от други; те имаха почти едни и същи обичаи: **жените** на християните имаха същото облекло, същият обичай както и туркините: както едните имат харемлик, тъй и другите. Когато някой християнин направи сватба, призовава еднакво турци и християни; подобно правят и турците.

С една дума у тях търпимостта и взаимните симпатии се види да са по-добре развити, отколкото у нас нетърпимостта и антипатията: привичката е второ естество. От това у тях се забелязва повече наклонност към **благодеяние**, отколкото у нас, към **злодеяние**. Не искам с това да кажа, че у тях не съществува стремлението на злодеяние, ни пък у нас чувството на благодеяние; но искам да укажа, че у тях **преодолява** някак си наклонността към първото, а нас, към второто. Както да е, едното и другото зависят от преодолителното равновесие на телесните или душевни сили.

Като не му е мястото тук да се впущам и простирам повече в подобни философически идеи, то ще прекратя и ще кажа, че моето **завидно положение** в една чужда страна **разбуди и развълнува страстите на моите другари**. Те, вместо да се радват на моя напредък, повдигнаха се и подадоха **прошение против** моето свободно ходение. С което нищо като не направиха, начнаха да ми произвеждат **такива пакости**, които бяха срам и позор, и за които ми е отвратително даже да говоря. И кой?

415) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Мезлич, мезлик, мезлиш, меджлис (ар.-тур.: *meclis*) – съвет, събрание.

Тези, които аз **до вчера подпомагах** във всяко отношение. Тъй, аз бях принуден да **дружа с туземците** отколкото с тези, с които съдбата ми беше свързана.

Туземците беха хора доволно разбудени и интелигентни, в които се нахождаха и търговци, и твърде честни хора. Те, както и по-горе казах, изобщо подържаха всяко отношение турските привички и обичаи.

Един млад търговец, който ми беше и съсед, с когото често се разговаряхме, и който знаеше да хвърга ремил[416], когото той наричаше: „Ремил на пророк Данаила", и който действително беше удивителен. Каквото и да помисляше някой, той ще му даде отговор подобен на неговата мисъл.

Това като бях опитал неколко пъти през зимата, когато се зачена Сръбско-Турската война, аз една сутрина, в един празничен ден, ставам и отивам у тях с намерение да ни хвърли един ремил, като имах на ум следующето: „Тази война ще ли бъде ползовита за нази заточените или не?". Като отидох и седнахме да разговаряме, аз между приказките му казах: „Комшу, дошел съм да ми хвърлите един ремил с едно голямо внимание за една много важна работа".

Той ми отговори: „С благодарение и голямо удоволствие". Не се мина много време, той начна да работи върху моята мисъл, и като свърши, ето що ми каза:

„Подир една ужасна война, вие ще си отидете както искате."

Като се прекрати войната разбра се, че под думите „ужасна война" то било **Плевен**. Действително щом Плевен падна и русите слязоха в Цариград; не подир дълго време през пролетта, дойде известие, че имаме позволение да си отидем.

Тъй като пожелахме да минем през **Александрия**, а не през Самсун, и като пътя беше някак си опасен, то поискахме **две заптиета да ни придружат**; това наше желание се уважи. Щом пристигнахме благополучно до морето, то от там, даром с един **руски** параход се отведохме в Цариград.

Преди да свърша позволете ми да кажа нещо за **причината**, според известието на някой си (който вие може да знаете по-добре като бяхте там него време), на нашето преместване в **Мардин**.

Според сведенията, ако те са верни, причината бил **лекаря евреин**, който се навърташе около Кюрт-паша. Той като се известил, че между нас се намирало лекар, зловидяло му се да **не би някак си се повреди** положението му; още повече се настройва против това като видял, че големците ма викат от затвора за да им гледам болните. При това не му е останало никакво съмнение че, ако ни оставят в Диар-Бекир, то тоя без друго може да пострада. В подобен случай подумва си той: моите интереси, моята репутация без друго ще загинат. Да изчезне и да се премахне това, то трябва аз да извърша нещо такова, чрез което те да се изпратят в друго място, от колкото да останат тук. Тъй, той сговорва

416) Ремил е едно турско или арабско гледание чрез капки от три реда, от които капки гледачът, по един начин, извличаше букви, от които съставяш думи и следователно изкарваше едно предложение. Начинът е подобен горе-долу на този у нас, когато хвъргат карта; с тая само разлика, че тук предложението биваше глухо.

няколко души, ближни на пашата да му помогнат във въпроса, който той мисли да повдигне пред пашата, под следующия начин:

„Паша ефенди, научавам се от верно място, че последните **четирма** души заточеници били едни от най-главните водачи относително бунтовническите движения.

В града ни се нахождат доволно заточени, дали като излезат и тези няма да се появат и произведат някакви неприятни смутове? Като гледам, че ден се не минува без да отидат вехтите да ги навидат и обиколят, то не може, сякам, да не подума некой, че те сички не са едномисленици. Следователно от подобни хора сичко може да се очаква.

По длъжност и съвест нужно е мисля да доложа на ваше превъзходителство това що чух и видях; по-нататъшното действие остава под нейно благоволение."

Пашата, колкото и да не е взел това сведение за сериозно, но **подбуден** и **подпомогнат** още и от другите негови окръжающи, начнал да се двоуми. На конец казва: дето ще бъда неспокоен под съмнение, то по-добре ще бъде да издействувам през Цариград да ги изпратя в друг един град на моя вилает.

Отговорът на това долагание е било **причина** дето ние останахме цели **три** месеца под затвор в Диар-Бекир.

5.5. Д-Р МИРКОВИЧ И ДИАРБЕКИР В ЗАПИСКИТЕ НА ЗАТОЧЕНИКА ПОП МИНЧО КЪНЧЕВ[417]

5.5.1. ДОРЧО ЕФЕНДИ

В: *Кънчев*, Минчо. Видрица. спомени, записки, кореспонденция[418]. 2. изд. София: Бълг. писател, 1985, с. 270, 660.

Негово високопреосвещенство г. г. Доротей св. Софийский митрополит, бегликчи-башията, предаде нощно време през Берковица на видинския управител Азис паша тайните на доктор **Георгя Миркович**, които бяха заточени в град Мердин – 18 часа право на юг от Диарбекир – заедно с Георгя Манчов, Васил Ганчев (войвода) от Плевен и владишкия телопазител Брайка Кофарджиев от Копривщица.

В 1878 година се завърнаха, та си додоха живо и здраво в свободна България.

417) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Минчо Кънчев (Стоянов) е роден в 1836 година в старозагорското село Арабаджиево, днес Коларово. Учителства в родното си село от 1856 до 1862 година, когато е ръкоположен за свещеник. Привлечен е към революционното дело и като инспектор на селските училища в Старозагорско разпростира мрежата на революционните комитети. В 1873 година след разкритията на Хасковското съзаклятие е арестуван и заточен в Диарбекир. Освободен е в 1878 година с общата амнистия след Руско-турската война.

418) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Оригиналът е една от последните български илюстровани ръкописни книги.

Доротей (Дончо Иванов Спасов) (неизв. – 1875)

Роден в Копривщица, сестреник на Н. Геров[419].

Врачански епископ от 1852 до 1860 г., откъдето бил изгонен от населението за недостойното му държане и поддръжката му на патриаршеската противобългарска политика.

Назначен за Софийски митрополит, но въпреки закрилата на турската власт бил изгонен от софиянци.

В 1868 г. се отрича от Патриаршията и се присъединява към българската черковна йерархия;

Назначен за пръв екзархийски митрополит в Скопие (1872–1875).

Починал в Цариград. Наричан от народа Лудия Дорчо, Дели Доротей и пр.

5.5.2. ГЪЛЪБ ВОЙВОДА

В: *Кънчев*, Минчо. Видрица. спомени, записки, кореспонденция. 2. изд. София: Бълг. писател, 1985, с. 392, 481, 516, 676.

На всичките дрехите донесоха, само моя мешинен сандък няма с дрехите ми заедно, който беше купен за 150 гроша в Одрин. Обадих на нашия Хюсеин бинбаши, той проводил заптиета да го търсят и донесат. На Христя Илич брат му, Стефан, който беше главен търговец в Цариград, ми каза, че и подир може да ми изпроводи сандъка, като явим на кое място сме.

В числото да се открадне сандъка ми е бил главно-командующий нашия **Гълъб Войвода**, който мислил, че парите ми са в сандъка, та изработи тази кражба, че останах без дрехи – нищо, дрехи си направих, но книги не намерих отнигде да си набавя.

Гълъб войвода и него дотътриха, който беше в Цариградския затвор, съучастник в кражбата на моя сандък (но сега ще си го побия).

Гълъб войвода. Когато доде Гълъб, Сливков го прибра при него си и една вечер, като се разговаряли, Сливков му продумал, че и той бил съучастник в кражбата на моя сандък и дрехите ми. Гълъб го напсувал на майката.

Сливков ми разказа това и ме задължи, че кога се сбият, да ида на помощ.

То се случи тая нощ, когато принесох пурията[420] и седнахме вечерта да ядем п. Еню, Кочев, Бойчо и Станчо. Сливков и Милош сърбина се сбили, а Гълъб станал, държи Сливкова, та ги разтърва. Аз като видях, скочих от хляба, та хванах Гълъба, та го подех отдолу си и дорде да се разумейм, наложих му костите и седнах пак да ям.

Гълъб доде да се разправя и казва: „Хванаха ме едни челичени ръце, та хубай ме набиха." Разправихме, че янлъш[421] стана. Гълъб ми

419) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Найден Геров е брат на неговата майка.

420) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Пурѝя (от тур.: *boru*) – желязна тръба в главината на колело, в което се трие оста.

421) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Янлъш (тур.: *yanlış*) – лъжлив

целуна ръка, та го простих и се свърши всичко.

Гълъб войвода (Христо Донов Сариев; около 1838–1921), родом от Калофер, участник в националнореволюционната борба, куриер на Тайния централен български комитет в Букурещ, натоварен от комитета да се вмъкне в летния дворец на султана и да му предаде мемоара на комитета от 1867 г. за учредяване на дуалистична монархия (в която да имат права и българите) и заплашително писмо, което той направил; успял да се измъкне от двореца, но после бил заловен и заточен в Диарбекир; освободен в 1878 г.

5.5.3. ВАСИЛ ГАНЧЕВ

В: *Кънчев*, Минчо. Видрица. спомени, записки, кореспонденция. 2. изд. София: Бълг. писател, 1985, с. 390, 665–666.

1 януари 1874 год., вторник, поплоти обрезание господне и Василий Великий, архиепископ кесарий Кападокийскаго.
Новата година ни завари на хубаво място и честити сме та ни хранят с хубав царски хляб като дюмбели[422] и пари ни дават от Екзархията. Това място в рая не можем намери…

В този ден ходихме в черква. Ходихме да честитим **денят на капитан Василя Ганчев**. Той беше облечен в сърмалии турски бичим дрехи, който ме накара, та му изпях две песни хайдутски.

Васил Ганчев Василев-Плевнелията (1837–1893) участвувал в национално-освободителите борби от 1864 г.; емигрант в Румъния, участник във II българска легия, **помощник на д-р Миркович** (заедно с **Георги Манчов**, в някои източници **Мангов** и **Д. Манчов**); и двамата били заточени; **Брайко Цонков Кофарджиев** (1838–1914), родом от Копривщица, заточен във връзка със същата акция.

5.5.4. Д-Р ГЕОРГИ МИРКОВИЧ

В: *Кънчев*, Минчо. Видрица. спомени, записки, кореспонденция. 2. изд. София: Бълг. писател, 1985, с. 499–500, 505, 522, 665–666.

Додоха ни нови гости.

Доктор Миркович от Сливен, Георги Симеонов (Мангов) и капитан Васил Ганчев от Плевен, Брайко Цоков Кофарджиев от Копривщица. Те бяха затворени в Цариград.

Много ни помогна д-р Миркович на болните и много болни оздрави в Диарбекир. Но валията кюрд паша, като простий дивак, имаше един билерин касапин, грък, доктор, който го убеди да махне д-р Мирковича от Диарбекир. Като седяха три месеца, проводи го в Мардин, 18 часа далеч от Диарбекир, но бяха по-свободни от нас, защото не бяха в затвор; в този град само арабски се говори и много добри християни са.

422) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Дембѐл(ин) (от пер.-тур.: tembel) – мързеливец, ленивец

ПИСМО ОТ БРАТА МИ ГЕОРГА КЪНЧЕВ

Милий ми братко!

Честното ти писъмце от 27 ноемврий, брой 30, което очаквах, ненадейно като го приех на 1 януарий и колкото се вселихме и славихме бога, че сме биле честити да встъпим и в 1876 год., което кого де срещнеш, казва: „За много години",.

И толкоз повече се развеселихме всички домашни, като получихме честното ти кратко писъмце. И като прочетох пред сичкома ни домашни, и като разумяхме напълно съдържанието му, крайно се благодарихме и неизказано развеселихме; ако и да си поплакахме малко, и най-много тати и мама, задето си претърпял толкози болести от треска и циреи, сега, като ни пишеш, че си бил в добро здравие и треската като те оставила, също и циреите, много се зарадвах и моля всевишний бог да ви поддържа здравието на сичкома ви, които сте заточени в Диарбекир.

Също и моля Бога да поддържа здравието на **д-р Миркович**, който много добрина ти й направил, загдето ти й изцерил треската…

През велики пости ме повтресе 3–4 пъти, но благодарение на рецептата, която имах от **д-р Миркович**, с нея си вземах цяр и сега съм здрав. Когато бях трескавичък, моя брат поп Еню се отдели от мене, та отиде при софиянци, с даскал Иба да ядат заедно хляб. Може да е и това, че не иска да му пъшкам или ми пък послужи нещо.

Д-р Георги Вълков Миркович (1825–1905) е роден в Сливен; учил в родния си град, в Киев и в Монпелие, където завършил медицина; участвувал активно в движението за народна просвета и за независима българска църква като поддръжник на униатството, а също така и в борбите за политическо освобождение (в сътрудничество с Т. Райнов и М. Иванов); арестуван във връзка с извършената от него дейност за организиране на въстание в Северозападна България през 1869.

Лежал в Цариградския затвор до 1874 г.; после изпратен в Диарбекир, където заварил поп Минчо, а оттам – в Мардин; оказвал голяма медицинска и морална помощ на заточениците; освободен по силата на общата амнистия.

5.5.5. ЛАЛО ПЕЕВ[423]

В: *Кънчев*, Минчо. Видрица. спомени, записки, кореспонденция. 2. изд. София: Бълг. писател, 1985, с. 522–523, 679–680.

Ще ви пиша, но вий може да ми не одобрите постъпката, но трябва да знайте, че в Турско силата се почита, ако ще би и вдън-земи, и с най-големи варварщини извършени, пак захваляват на оня бабаитин и казват помежду си: „Насъл домус ерифтър, уюл!" [Каква мръсна свиня е той!]

Имаме един старик **Лало Пеюв** от Тетевен в 4-те години. Сутрената, като излязоха 6–7 души с вардяни да идат в града да ни пазарят, поп

423) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Лальо Пеев Влаевски (1813–1876) – осъден във връзка с обира при Арабаконак заедно с Димитър Общи. Дядо на Михаил Кръстев Влаевски (1894–1988).

Еню заръчал на **дядя Лаля** да му купи месо и енфие. Ходиха, пазариха, върнаха се, на поп Еня не месо, не емфе; дядо Лало взел, ама го **дал** на друг от техните **другари**, поп Еню артиса като чекън боб и леща на Великден.

Аз бях втресен, поп Еню се развика върху дяда Лала, дядо Лало и той зъл, каза на поп Еня: „Мълчи, че ти серат кучета в брадата."

Никой се не обажда да сопне дяда Лала.

Аз, втресен, скочих, взех стомната, та бръснах дяда Лала в кемането, стомната се вчупи, а главата – по-малко. И догде да каже: „Доби ме", аз го натиснах, та му наложих старите кости.

Дядо Иван Нинов, що му трябва, скочи насреща ми, и той падна връз дяда Лала, станаха турска могила, и него наложих, както и той да се хареса.

Обади се Иван Ибришима от Тетевен, та каза:

„Дядо попе, не ти прилича да бийш тези старци."

„Право говориш, Иване, мене не прилича, а на дяда **Лала** прилича да говори на поп Еня за брадата… Що се не обади тогава, зам да не яде Лало даяка и защитника му дяда Иван, или и тебе те сърби гърба. Не ща го, той утре си отива, сега да си върви, аз ще лежа зарад него."

Гласове: „Не щем го."

Поп Еню си дигна партенийката и доде до гърба ми, та си постла и захвана да хваща тертип[424] да ми направи чорбица.

Лало Пеев (Пейов), осъден във връзка с обира при Арабаконак и заточен за 5 години в Диарбекир, не можал да дочака освобождаването си, тъй като починал.

Съобщение за смъртта му е поместено във в. „XIX век", 1876 г., в което е отбелязано, че е умрял на 13 януари с. г.; според поп Минчо излиза, че е починал по-късно.

5.5.6. ДИАРБЕКИР. ПИСМА И БЕЛЕЖКИ

5.5.6.1. ПИСМО ДО БРАТ МИ ГЕОРГИ КЪНЧЕВ 12.03.1875 г.

В: *Кънчев*, Минчо. Видрица. спомени, записки, кореспонденция. 2. изд. София: Бълг. писател, 1985, с. 453–455.

Едноутробний ми Герго!

Задължаваш ме в писмото от 17 февруар[и] [1]875-та, брой 5-ий, да ви пиша в какво местоположение сме, вода и кладенци има ли?

Този проклет град **Диарбекир**, в когото черната съдба е решила да живеем привременно в него, е заобиколен със съградено старовременно кале с четири железни врати, на които деня и нощя варди войска. Калето е високо, с хубави дялани камъни, като че от един камък, високо и 10

424) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Тертип (*ар.-тур.:* tertip) – ред, наредба.

разкрача широко и на 40 разкрача има по една кула, от камък изработена, които би в него време да са заслужвали за войска, а сега за храни и уруспии, публични домове от туркини.

На североизток вратата се нарича даг-капусу, над която има закачени железни топузи и сабля, стените са описани [с] писма, но само тука име една таблица, написана с гръцки слова; казват че великий Александър Македонски ги писал, когото наричат Скендер бей.

От тази врата около 20 минути е направено шосе до валията, което е правено в 1850 година. Тука е управлението, валията, къщите, войската. Има и вода много, и посадени, древеса.

От **Диарбекир** до валията по шосето работят талиги с коне и тези талиги са работни от нашите заточени българи, които коля тукашните диваци наричат вампор, или демир-арабасъ, защото из Арабия коля няма, колята са камилите. Този път отива за Аргана Мадени към Цариград, по когото дохажда пощата.

От тази даг-капусу слиза друг път, шосе, през Хъская, стръмно място, за скелета на река Тигър, срещу селото Катарбур – това шосе Христо Илич му беше мендизина.

Тука има турски гробища, в които има една каменна кула, дълбока изкопана, с железни прозорци, която се нарича келхаане (къща за глави), а арабски – наум. Тази кула пълна с човешки глави – които бесели или клали, там им хвъргали главите.

От 2 часа разстояние иде една вода, която се дума Хамурватсую, та влиза през калето в Диарбекир за чушми.

На запад вратата се дума Урумкапусу, срещу селото Али Похар, и оттук иде друга вода за чушми в града, която се дума Али Похар сую.

На юг вратата се дума Мередин-капусу; от през калето, колкото води има в града, всички излазят навън от едно място, та се слива през бахчите в река Тигър; на тази вода има воденица, една динка за ориз и една тепавица, която я работи поп Георги Тутмаников от село Видраре.

На югоизток вратата се дума Еникапусу; тук се слиза на православните арабски гробища и на река Тигър.

От Еникапусу до Хъская река Тигър мий стените на крепостта.

Отвън около крепостта тече една малка рекичка наоколо, на крепостта Еди кардаш кулеси много бистра вода извира навън, на която се перат.

На река Тигър воденици няма, защото е много хъзла[425] водата.

По калето отгоре да се качиш, може да заобиколиш целий град и на всяко място се не минува от туркини и уруспии, публични моми.

В град вътре при Гяурмегдана на изток има една вода, която се не изтича, думат я Кючук денехчик (Малко морце); на запад има друга, която извира и се изтича, думат я Банаклъсую (Аязмо), в която гдето извира, има хубава едра риба, от която сме хващали с ръце, ако и да я пазят турците; тази вода е при Сенек пазара, в табаханата[426], има и воденица на нея.

Шадравани, чушми из града много, но това е, че хвъргат конски фъшкии в клюмкьовете, та сутрена, догде се измият, тече зелена вода.

425) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Хъз (тур.: *hiz*) – сила, устрем

426) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Табакхана, табахана, табахна (ар.-пер.-тур.: *tabakane, tabakhane*) – работилница за обработване на кожи.

Има и кладенци, но всички се не пият, с една дума, г. Диарбекир е направен над вода отгоре, но много е мръсен, от черни кучета не може да се помине.

Има много бани, които ги палят с конски фъшкии.

В средното кале извира една вода от една направа, която думат Карасу (Черна вода), на която никой не знай главата. Тази вода минува във второто кале, на която има две воденици и една динка; тука има бахча[427], която се дума Кюп али бахчеси. Тука в средното кале са управленията на юзбашия, бинбашия, миралая, беледие сандъкяр мезлиши [съвета на общинската каса] и нашите мъртвилници, тъмни порутени зандани...

Тука на земята пръстта е червена и както орат тука, ако и ний така да орем, бодил не става; тука лятно време капка дъжд не капнува, само от зимния дъжд става жито и ечмика, друго не сеят. Както ги оставил дядо Адам, тъй я карат досега. Много сладки и солено-киселички треви и корени има тука, от които туканите диваци се хранят като скотове и пак се чѐрвят като битолски просяци.

Поп Еню Попдимитров се охрани като прасе в ахчийницата[428] си. Стоян Заимов, ортака му, се изгуби или побягна – то се знай, че тъй стана, – на поп Еня остави една козя брадата пача и няколко кози рогове, а сметката остава за онзи свят да я гледат. Поп Еню пари няма, остана му кяр един маркуч с наргилето.

На 17 януарий ни събраха всички в сарая зарад Стояна Заимов, та ни държаха цял ден гладни, без хляб, та ни питаха къде й отишъл Стоян Заимов.

Ний отговоряхме, че той е аплак, с едни кючеци играл в града, може да го затриха нейде, не го знаем другояче къде й. Този път лесно се отървахме, но за 2-ий не знам.

Има много неща да ви пиша, но сега, като свършувам, поздравлявам всички домашни, роднини и приятели, които не са ме забравили, и моля всевишнаго за драгоценното им здравие.

12 март 1875 г. — Ваш едноутробний брат
Диарбекир — п. Минчо Кънчев

5.5.6.2. ПИСМО ДО БРАТ МИ ГЕОРГИ КЪНЧЕВ 12.06.1875 г.

В: *Кънчев*, Минчо. Видрица. спомени, записки, кореспонденция. 2. изд. София: Бълг. писател, 1985, с. 470–473.

Едноутробний ми братче Герго!

Писмата ви от 12 май, брой 7, в които ме поздравяте заедно с татя, приех и крайно се благодарих и неизказано зарадвах, загдето ми пишеш за всичко, гдето ви бях запитал, и най-вече, че сте били в най-добро здравие всички ни домашни, роднини и приятели, и в тоз час, когато прочетох писмото, забравих, че съм в затвор. Прочее питаш ме за някои неща и желаеш да ви ги напиша, и те са следующите:

427) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Бахча – градина.

428) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Ахчийница – гостилница.

а) Доколкото съм изучил, от 49[-та] година **в Диарбекир** са заточени около 250–300 българи.

В 1849-та год. от белоградчишкото тригодишно управление от Паша Петка, който умря тук, в Диарбекир, с хората си заедно, от които двама още живеят – дядо Стоян Ивков и дядо Иван Лилов от село Гръцко. Тези юнаци бяха завехнали вече, бели косми вече покрили главите им, а те сѐ седят, седят, седят, та чакат свобода, чакат божията милост, чакат живот или смърт.

б) От 62-ра година от Габровското въстание останали четворица: х. поп Теодосия и брат х. Йосиф (калугери от Лясковский манастир), Дончо и Никола Киселов. Другарите им измрели по пътя и тук поп Димитра от Габрово в Цариград го отрови Търновский грък владика, защо го гонил, та му не давал да взима от народа владичина; като се разболя п. Димитър в Цариградский затвор, проводиха с гърка доктора цера с фелдшера Георгя от Сопот да му принесе.

Георги фелдшера каза: „Дядо попе, по-добре да не изядеш този цяр", но д-ра каза: „Ако го изядеш, щял си да оздравееш", и попа изяде цяра и 5–10 минути се освободи от този свят.
А тези четворицата юнака бели коси вече покрили главите им и те сѐ седят и седят, седят и чакат свобода, чакат божия милост, чакат живот или смърт.

в) От Свищовското въстание Юрдан колкото момчета издаде, Мидхат паша беси, догде кандиса зверското му кучешко сърце, а останалите на милост тук в Диарбекир проводил на вечно заточение, но като мина садразамин[429], с едно прошение го помолиха да ги освободи и той послуша молбата им да ги освободи всички; има от тях трима оженени, които още тук живеят, а другите си отишле.

г) От Софийското приключение в 1872 година има 3-ма от село Извор, окръжие Орханийско, оставени в Енгюре, в Кютая 5; в Аргана Мадени 11 души от Тетевен, от Орханието 2-ма, от село Правец, окр. Орханийско, 5 души, от Гложене, окръж. Ловчанско 1, от село Извор, окр. Орхан., 2 души, а другите са в Диарбекир; от тях има 7 души наши братя на вечно заточение до живот.

Другите от 3, 4, 5, 8 и 10 години, които бяха в трите години и които утърпяха да не умряха, отидоха си. Най-много мряха от 3-та и 4-та година; от вечните имаме една жертва – Васил Петров от Орханието. Баща му дядо Петър беше в 3-та година, той си отиде.

д) Във 2–3-[та] крепост няма никаква народност да живей, има около 600 души джандари и около 65 души вардяни, които живеят, защото и тях не пускат без работа в града, и тук има железни врати, на които деня и нощя стража стои, та варди.

е) Които занесохме на ръце с хамали в затвора, умряха досега 6 души от 3-та год. 2-ма от 4-тях и един от вечните, много болни имаме

429) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Садразам(ин) (ар.-тур.: *sadrazam*) – Велик везир

и много имаме от ревматизъм болни, краката им се схванаха, та не можат да стават на крака; от нашите в тази болест е лошо хванат даскал Петър Берковски. Не е белли, т. е. не се познава, кой оздравява и кой се разболява…

ж) Ефендита няма. Само е Еванес ефенди, банкерина, нашия благодетел, който помогна на бедните заточени и от всяка правда българи потъпкани и немилостиво хвърлени в мръсните влажни диарбекирски зандани.

Еванес ефенди Харитинов е родом арменец от Трапезунд. Сестра му е оженена за грък на име Апостол, който е гюмрюкчия в Диарбекир, но не е тукашен жител.

Апостол е наш сват, дъщеря му я води Милуш, от свищовските заточени, който е освободен и тук живей, и затова Еванес ефенди се е заседял тук, и той според сестра си ни се пада сват.

з) Като бяхме свободни из града, няма кой да ни пита на вратите, кога излазяме из града от калето навън; както минуват другите свободно, така и ний минуваме и на което село искаме да идем, отиваме, но каква работа имаме, та да идем на село.

Ако да повикаш на някой кюрдин: „Гел бораи", той ти отговори: „Турча незани" (Не знам турски).

А като му повикаш: „Куро вара-вара" (Приятелю, ела, ела), той изведнъж се опери, та се обади: „Льо", и си дрънка, та яде като скот треволяка, когото си е набрал.

и) Циреите диарбекир чебанъ още не можа да обуя кундури, и да съм в града, не можа да ходя наникъде, а сега съм свободен, като съм в зандана и всички българи при мене. Цирея захвана по малко да се чисти.

к) Писмото за Исуса Христа намерихме в православната арабска библиотека в манастира „Свети Мар Козма", написано на арабски език. Накарахме един сирянски свещеник каз Дауд, та го преведе от арабски на турский язик, а даскал Христо Ковачев го преведе от турски на български язик, та го преписах и аз. Този свещ. каз Дауд предаваше на даскал Я. Кочев арабска граматика. Кочев му плаща по в месеца по 1 лира турска.

л) **Българи** тука, в Диарбекир, сме само ний, с тукашните се разговаряме по турски язик. Тука едно дете, догде да порасте, научва 4 язика: турски, арабски, арменски и кюрдски, и трябва да ги знай тукашен жител, защото с тях има работа да взима и дава.

м) Тука са следующите християни: арменци, православни араби, сюрянци, келдани, кюпюляни, хасюнисти, сиряни.

Арменците имат 2 церкови.

Арабите един манастир „Св. Мар Козма", който бил съграден подир Христа 160 години, и [в] махалата си имат един параклис „Св. в[елико] м[ученик] Георгий", в когото си служат, кога много дъжд вали, та не можат от кал да идат на „Мар Козма".

Другите имат по една черква.

В черквите службите са религиозно различни правилата.

Има една черква кюпюлянска, в която две народности се черкуват: едни ходят една неделя, турят икони, другите и те една неделя и хвърлят иконите. Понякогаж, като се сбият, правителството затвори черквата и седи затворена, дорде се разправят.

От православните араби има 4 къщи католици, които имат черква с един свещеник; същото правило се чете и обредите се вършат, както православните, само папата поменуват.

Другите народности сѐ са католици, папата поменуват.
Само арменци и сиряни не са католици.

Има една протестантска черква, в която ходят на проповед, един арменец, Бирон Томасу, им като поп.

Гледах, като венча една сватба, с евангелието за петтях деви им изчете и то беше.

Турски джамии и мечети има много.

Има една арменска черква, потурчена в джамия, много красна напарва и широк двор с 4 шадравана. Вратите на градището са с железни вериги.
Една черква на православните има потурчена в джамия турска, много г оляма и красна напарва, с 6 шадравана в двора. Наричат я Волу джемиси. Имат един мечит, в когото цяла нощ от мръкнало до съмнало дервиши лаят като кучета: ав-уф, ав-уф… В друг пък има, та пеят много хубаво от мръкнало до съмнало.

Във второто кале има черква, обърната в джамия, която наричат Хазрети Сюлейман джемиси. В нея й погребан Решид паша, на султан Абдул Меджида най-първий телопазител. Решид паша блага душа, на султана вярна слуга. За него имаше стихотворение. Когато минал Меджид, той покорил тукашните кюрди и турци, та припознали султана от 40 години насам.

В трето кале има една черква, на която по стените седят изобразените образи. Тя сега е дебой със стари пушки чакмаклии, които вземали от противниците, има и знамена, но караул не варди тука, затова ги гледахме през прозорците. В това кале има една висока могила, от изкусни дялани камъни направена, на която има два стари топа, които палят, та ги гърмят по рамазана и кога има царска дунанма.

Има още за много неща да ви опиша, но оставям за друг път да ви ги опиша, ако имаме чест още да се намираме тука, не дай боже.

Тукашните се молеха барем от туй място да ни извадят. И ний давахме прошение, та се молихме на вали кюрд Исмаил паша да ни преместят от това място в друго, но нето на владици и християни се чу гласа, нето нашето пъшкане и охкане от затвора.

Най-подир дадохме 350 гроша, та ни извадиха от този зандан 4–5 шага настана в друг, в когото седяхме 3 дни, и пак ни повърнаха, та ни туриха в първия. Само дето се местехме, та си пренасяхме едно-друго и на гръб болните, то ни остана.

Стани, стани, пробуди са,
хайде на Балкана,
няма добро от нашите,
нито от султана…

Сега си живеем спокойно пак в първото място, което мисли един по един да ни прецеди и погълне, но и ний упорствуваме и юнашки

изгонюваме всички неволи, немилости, черни теглила, които ни носи кюрд Исмаил паша, да яде на великия си пророк ……., че и той неговите.

Остава погрешката в 350 гроша, които бокгиби лапна Алия, и не знам самичък ли ги изяде, или и друг си лапна.

Веселя се, та се утешавам с едно гущерче, което излазя от порутената страшна стена и аз го опитомих, та го храня с мухи; като наловя, та му приготвя, дорде още не е излязло, че като си направи закуската, та ги изяде, самò си хваща като котка мишките.

Под постелките си намираме и змийчета, но досега не са направили някому зло. Георги Данчев много се ядосва, че го не оставят да си го изрисува, както го гледа, но му развалят плана.

12 юни 1875 г.
Диарбекир

5.5.6.3. ПИСМО ДО СВЕЩЕНИК

В: *Кънчев*, Минчо. Видрица. спомени, записки, кореспонденция. 2. изд. София: Бълг. писател, 1985, с. 480–481.

Благоговейний ми отче, вярувай, без огън живи горим и деня, и нощя. Изгоряхме живи, братче, за какво първе да ти разправям и пиша.

Дълъг и широк е **пустий Диарбекир**, яки и високи са стените на неговото кале, тежки са и турските синджири, проклет е от бога тоя турски град, проклети са и мрачните и грозни тъмници, няма дъждец, няма росица, няма прохладен планински ветрец, няма нищо добро, каквото в нашите страни, каквото в нашата благословена България.

Пече от небето арабистанското слънце, пече над главата ти като адски огън и мозъка на човека ври в главата като в бакър (котел), керемидите се пукат и куршумът над джамиите се топи от това сърдито слънце.

У нас слънцето изгрява за радост на хората и за веселие на добитъка, а в тоя пусти Диарбекир то изгрява само хората и зелената тревица да гори и суши.

Нищо тука не весели, нищо не радва, сѐ пустота и яд, ето ти Рая, ето ти и Ада, братче.

Само за турците, за камилите и за магаретата е направена тая земя, само тям е дадено да живеят там. Лежи турчинът под черницата, та се изтяга цял ден на голия хасър, гладен, и казва: „Аллах керим" (Бог ще даде).

Отче попе! Това да не прочетеш пред баща ми и майка ми, но само им попей тая песен:

Провикна се поп Минчо
в пуста тъмна тъмница:
– Бре, млади тъмничари,
юнак българчета,
не ли ви е жално
за вашите майки,
за старите бащи,
за милите братя,

за драги сестрици,
за дребните деца.
Я ги погледнете
как сълзи проливат,
как зулуми търпят,
как синджири носят,
как тежко проклинат
майчино си мляко.
Хайде, хайде,
дай… що ни мъчи…

От България, от г. Ловеч, ни докараха един нов гостенин, народност турчин, Али онбаши, той псувал светията си, великий пророк Мохамеда, и той сега е в наший рай.

И друг гостенин от православните араби, от Ерусалим, от село Римя (Ариматея). Неговата погрешка, че поддържал ерусалимския патриарх Кирила, който не прие да подпише схизмата. И той при нас, има отвън 5 души слуги, които му принасят едно-друго, много богат и много мрази гърците, не знай турски, но само арабски говори: „Сава сава куллю бургари... куллю урум миллети акрут – хенеет” (Тука, тука всички българи добри. Всички гръцки народ проклет – хиниет).

5.5.6.4. БЕЛЕЖКИ

В: *Кънчев*, Минчо. Видрица. спомени, записки, кореспонденция. 2. изд. София: Бълг. писател, 1985, с. 660, 677, 680–682.

Според запазени непълни списъци на нашите заточеници, както и от данни в спомени на диарбекирски заточеници става ясно, че в **Диарбекир** и в близките няколко града за четвърт век – от Видинското въстание (1850) до Освободителната война (1878) – са били заточени стотици български борци, част от които починали там; други се завърнали след излежаване на присъдата; най-голямата част били освободени в 1878 г. по силата на Санстефанския мирен договор, между които е бил и поп Минчо.

Заточени имало и от акции, станали през първата половина на XIX в. За облекчаване съдбата на заточениците са се застъпвали мнозина, между които Л. Каравелов, В. Левски, Хр. Ботев, а след Априлското въстание и американският дипломат **Юджин Сайлър** (**Скайлер**; 1840–1890), секретар на посолството в Цариград по време на въстанието, изпратен през юли-август 1876 г. като член на Международната комисия да обиколи пострадалите български земи; пътувал задно с преводача си – българина П. Димитров, и с журналиста Макгахан.

Ахмед Мидхат паша (1822–1884), турски държавник, известен като реформатор; един от основателите на младотурската партия; валия на Дунавския вилает (1864–1867); председател на Държавния съвет (1868); велик везир (1872, 1876–1877); автор на конституцията от 1876 г.; отявлен англофил и русофоб; бил за безкомпромисна разправа с българското националнореволюционно движение; обвинен в убийството на **Абдул Азис**, турски султан от 1861 до 1876 г.; бил заточен и убит. В оригинала името му тук и по-нататък дадено направило „Мехтад”, „Метад” и пр.

Мурад V, провъзгласен за султан на 18 / 30.V.1876 г., след свалянето на чичо му Абдул Азис.

Султан Абдул Хамид II, царувал от 1876 до 1909 г., взел властта с подкрепата на либералните кръгове, провъзгласил конституция в 1877 г. – политическа маневра за проваляне на Цариградската конференция, – а след това установил деспотичен режим и станал известен като „кървавия султан”.

6.
МОЗАЙКА ОТ ПЪТЯ НА Д-Р ГЕОРГИ МИРКОВИЧ ПО СТРАНИЦИТЕ НА БЪЛГАРСКИЯ ПЕРИОДИЧЕН ПЕЧАТ

СЪОБЩЕНИЯ, СЪБИТИЯ, ЛИЧНОСТИ (1859–1875)

6.1. ПУБЛИКАЦИИ:
1859 година

6.1.1. ГЕОРГИ МИРКОВИЧ, ЛЕКАР В СТАРА ЗАГОРА, ЗАМИНАВА ЗА СЛИВЕН

В: *Цариградски вестник*[430]. Г. 9, бр. 440, 18 юли 1859, с. 166.
рубрика: Разни новини

Според писмата, които от Ески-Заара получаваме, г-н Г. Миркович, Доктор Медицина, който беше гласен в този град за една година, оставил това место и отхожда за Сливен, отечеството си.

6.1.2. БЪЛГАРСКИТЕ УЧЕНИЦИ В БЕБЕШКОТО ФРЕНСКО УЧИЛИЩЕ

В: *България* (Цариград)[431]. Г. 1, бр. 35, 21 ноември 1859, с. 138–139.
рубрика: Изглед на българските работи

Почти преди един месец ние съобщихме на нашите читатели, че в Балкапан, няколко Българе, на които войводата е един хаджия Търновец, правяха интриги, писаха писма, разпращаха манифести, насам на татък, за да нагрозят Бебешкото училище[432] и да извадят нашите българчета, които следват тия курсове и приимат твърдо възпитание. От тогава до днес интригите им се вършеха и ние чакахме да видим краят им.

Прочее с последния си лист „Цариградски вестник" ни известява, че тия неприятели на нашите съотечественици срещнали препятствия

430) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* ЦАРИГРАДСКИ ВЕСТНИК (Цариград. Г. 1, бр. 1 (18 септ. 1848) – г. 13, бр. 52 (22 дек. 1862). Редактори И. Андреов (Богориди), Александър Екзарх, Тодор С. Бурмов. Вестникът е сканиран и предоставен за ползване на сайта на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий" на адреси: *Национална библиотека „Св. Св. Кирил и Методий"*. Дигитална библ. Периодични издания. Продължаващи издания 1844–1878 г. ; *Национална библиотека „Св. Св. Кирил и Методий"*. Каталози и ресурси. Електронен каталог COBISS+ [прегледан 27.01.2020]
http://82.147.128.134/prd/public ;
https://plus.bg.cobiss.net/opac7/bib/1254826724

431) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* БЪЛГАРИЯ (Цариград). Вестник за българските интереси. Г. 1, бр. 1 (1859) – г. 4, бр. 50 (1863). Управител и издател Драган Цанков. Вестникът е сканиран и предоставен за ползване на сайта на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий" на адрес: *Национална библиотека „Св. Св. Кирил и Методий"*. Дигитална библ. Периодични издания [прегледан 19.01.2020]
https://plus.bg.cobiss.net/opac7/bib/12539081966

432) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Бебешко училище, училище в Бебек – стар квартал в Истанбул, разположен на брега на Босфора. Буквалният превод от турски на думата *бебек* е бебе – *детето на Босфора* или по-свободно – *окото на Босфора*.

в интригите си. Защото ето, според нашият събрат, отговорът, когото те приели от управителът на Бебешкото училище и когото ни излага с едри слова: „Тескере на г. Цанкова треба да ми донесете, инак не бива."

Истина да кажем – и сякой може да съди – тия няколко души тържествено докладват добрият чин, добрата нареда, изрядното управление, които владат в Бебешкото училище. И това волно или неволно признание от страна на гонителът, е едно блескаво свидетелство за доброто внимание, което Бебешките учители имат за възпитанието на децата.

Но има още повече. Ние имаме обичай да даваме за сяко нещо очевидни и веществени доказателства.

Ще попитаме прочее г. Ексархаса, колко години има от както входът на това училище е станал свободен и за нашите българчета!

Е, добре. От тогава има пет-шест години почти и ние можем да прочетем доста Бебешки ученици, които днес занимават високи положения между българите и които при това са много по-патриоти от г. Ексархаса.

Без да говорим за сътрудника ви, ние ще напомним, че *в Сливен* г. Т. доктор Миркович е Бебешки ученик, че г. Симеон Янчев, учител в истият град е Бебешки ученик, че г. Добри Попов, учител в *Шумен* е Бебешки ученик, че г. Д. Бракалов[433] в *Балкапан* е Бебешки ученик.

Ето прочее, за пет-шест години Бебек ни даде петима младежи снабдени с учение за полза на българите. И ние се надяваме, че след малко, още повече ще ни даде. Ами Халки, какво ни е дала!!!
Редът е ваш г. Екзархасе да отговорите!

6.2. ПУБЛИКАЦИИ:
1860 година

6.2.1. Д-Р МИРКОВИЧ – БЕЗПЛАТЕН ПРЕПОДАВАТЕЛ В СЛИВЕНСКОТО УЧИЛИЩЕ

В: *България* (Цариград). Г. 1, бр. 41, 1 януари 1860 г., с. 163.
рубрика: Изглед на българските работи.

Новините, които приехме от България са до 25 дек. 1859 год.
... С благодарение ще забележим новините, които ни дойдоха от Сливен. По приканването на градоначалниците Сливенски Г-н Доктор **Миркович** се склонил да преподава без заплата по един предмет в училището. Тоя предмет е физиология, който учи на 3 и 4 разреди три часа през неделята. Тая ревност на Г. Мирковича ще намери отличие и хвала в сърцата на нашите българи."

433) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Димитър Тодоров Бракалов (1840–1903) – юрист, участник в Униатското движение. Член на настоятелството на Българското общинско народно читалище в Цариград, подпомага Драган Цанков при издаване на в. „България". Един от основателите на самостоятелна българска община (1868 г.), на българска църква „Св. Св. Кирил и Методий" и българско училище „Св. Св. Кирил и Методий" (1869 г.) в Бургас.

6.2.2. СПОДЕЛИ СТРАДАНИЯ ОТ ЗАГОВОР НА ДОРОТЕЙ ВРАЧАНСКИ[434] СРЕЩУ ПЛЕВЕНСКИ УЧИТЕЛ

Оджаков[435]

В: *България* (Цариград). Малкият лист на България. Г. 1, бр. 43, 20 януари 1860, с. 3–4.; бр. 44, 27 януари 1860, с. 2.

Плевен, 1859, 24 декември

СЛАВА БОГУ

Казва една наша пословица – „Человек за което не се надява, то му идва до главата."

Познато е на читателите приключението, което се случи в Плевен, преди три месеца, с мене и с училищните епитропи: г. Димитра Цачова, г. Вълча Станчо и с г. Никола Горанов. Ние четворица се запряхме във Видин, според щението на Н. П. г-на **Доротея** Врачански и според щението на неговите привърженици. Зачто, че зачто? За нищо и никакво.

Преди да почна да описвам причините трябва да река:

СЛАВА БОГУ, че се избавихме благополучно, треба да въздам сърдечна благодарност на Високославното царско правителство, че разпита по-тънко работите, и разумя нашата невинност в това съвсем страшно и против человеческите длъжности, обвинение.

Искам да изприкажа истината на това приключение. ...

Ела Боже помози!

Мой собственний изповед накраткио

В Плевен владеят две партии, които от ден в ден се усилват. Едната е владишка, а другата е еснафска.

434) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Доротей Врачански / светско име: Дончо Иванов Спасов/ (1830–1875) – православен български духовник, патриаршески и впоследствие екзархийски митрополит. Роден в Копривщица. Произхожда от рода на Найден Геров, който е брат на неговата майка. Баща му Иван Х. Спасов е богат копривщенски абаджия. Възпитаник е на Хилендарския манастир, където получава името Доротей. Приема монашеството през 1847 г. Кариерата си започва през 1850 г., когато става таксидиот на манастира и неговия метох във Враца. Заема длъжности и като Доротей Софийски, Доротей Скопски. Представен като предател на българите и шпионин на турското Министерство на вътрешните работи. по страниците на българските вестници („Свобода", „Независимост", „Право", „Българска пчела", „Цариградски вестник", „Македония", „България", „Източно време", „Ден", „Дунавски лебед" и др.)

435) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Петър Василев Оджаков (1834–1906) – учител, юрист, журналист, фолклорист. Деец на националносвободителното движение. Сратник на Георги Раковски при издаване на вестник „Българска дневница" (1859). Сътрудник на в. „Съветник", „Българска пчела", „Турция", „Время", „Право". „България" и на сп. „Читалище". Автор на „Българска граматика", предназначена за военнослужещите от Действуващата руска армия на Балканския полуостров и на научни изследвания по българско обичайно право. Член на българската делегация при подписването на Санстефанския мирен договор между Русия и Османската империя (1878). Действителен член на Българското книжовно дружество (1884)

Към владишката принадлежат (да ми опростят, че не ще им удостоя имената), няколко богаташи (от българский труд), които са подкупени с по 10,000 гроша на годината.

Към еснафската партия[436] принадлежат всички еснафи, които и подкрепяват училището.

Неща да обвинявам сега нито едната, нито другата, но ще изприкажа, моето странно и дори и за смърт обвинение!!!!

Като се поучих в Белградската и в Карловската гимназия, аз се върнах в отечеството си. Но скоро получих от Плевенското общество едно писмо, в което ме викаха за учител. Отидох и се цаних. И аз се радвам, че под българин (?) пастир съм бил!....

Тежко и горко! Като се цених почнах да уча учениците. Това било противно на г. Доротея. Тук било имало закон, че какво, никой учител не смеел да се цени без негово дозволение!...

Аз му писах г. Доротею и молих дозволение, но нема да ми се отговори! Страх сега ме завлада, лели мале, къде да се дяна! Страшни гласове за мене се отпушиха. Поисках да си дам оставката, но кой те пуща? Еснафите се молят, учениците плачат, а епитропите ме къткат, като петел пилета, когда слети над тях пиляк. Поп хаджи Георгии ме ухули както си треба всред църквата пред народа. Пак си исках оставката, но кой ти пуща, от зло по на зло. Поп Тодор ме и той ухули. Хайде де то е все нищо за млад человек хула. Аз не щях и сега да си дам оставката.

След като дойде Н. П. г. Доротей аз се сприятелих с него и го молих за прощение, което и получих със заклетве [обвързано с обещание, клетва] от него. Страхът побегна от мене, стана ми широко около шията.

Страшната вечер доде и заради мене – Вартоломеева нощ ме покри –големи дни, малко хляб!

На 19 септември вечерта, в събота, около три часа, ме прибраха заптиетата та – право – ПРАВО на епископията.

Дръж се сега да видим! Какво да видим!

Пълна епископията с тарафчии[437]. Страшен съд фарисейски. Лели мали, что ми пати главата. Отвори се земля, че ме погълни!

Кой те слуша? Секи си пълни вретеното и мойто пълно, ама кой го види? Сто гласове с усмивки ме питат, а мене ми се поти челото.

Най-после ми извади Мюдюрина един печат написан с черни слове: „печат на Плевенското общество" – Дума ми: „Какъв е тоя печат, и где щяхте да го изпращате?". – Немам известие. Догде изговоря това, 50 гласове: „Бе даскал чешит тар, юла яджиклар бу мехуру Москова, Франция, Немцеде ве башка краллара" – Ха! Сега я унизихме! Оправдавай се, че нямаш известие – триста думай, кой те слуша?

Ето един лъжлив шехатин[438] учител Георги Владикин – се облещи с бялата си брада, омита с върла бистра ракия.

Той лъжесвидетелствува, че аз съм го принуждавал да направи училищния печат ….! Поне да съм му рекъл реч – в името на народа – !

436) Тая партия не би постанела [омършавяла], ако беше се владал [владеел] г. Доротея български и според църковните правила.

437) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Тараф (ар.-тур.: *taraf*) – привърженик.

438) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Шахàт, -ин (ае.-тур.: *şahit*) – свидетел, очевидец.

... Като беше нощ, аз мислих, че сънувам, но какъв сън те е парило! Одаята се напълни. ... Тука се само свалиха книгите от полиците, с драгост очите им се разтвориха на четири. Носовете им душат по кюшетата, под миндерлъци, рогозки, из дулапи, дори и в захода[439].

Писма бълнуват чешитски. ...

Сърце чисто, искам да е храбро, но станало зайческо, като гледа толкова враждебници, избираха и свои собствени писма криеха между книгите ми, а ги после изваждаха. Като се наситиха и като изтърсиха непорядачно милите ми книжици от прах, награбиха се като ония с хайвер нощем, който излязъл сутринта на жабиня.

А победителите се връщат в епископията, водят ме роб. Владиката стана на крака и ги увенчава с лаврови венци, които се състояха с по една чашка кафе. Без да ме питат пространно, хайде бамбам в конака.

Е! Спи ли се тая нощ! Снощното ядене и пиене с владиката ми излезе кисело – си хортувах. Сутринта, олеле мале, излях насрещо 150 души керамятчии[440], владиката само тараф.

Място е да кажа и за троицата ми другари. Г. Вълча и него тъй страшно го наследи моето злополучие. Г. Горанова тъй също го облада мойта опасна случка, а г. Димитър Цачов, отиде на Търново – 62 заптиета с попове наедно го търсиха в къщата. Тая съща вечер додоха в конака г. Вълчо и г. Никола. ...

... Владиковите привърженици тичат с изплезени езици, а еснафите ги гонят заптиетата из конака.

След два дни поисках от Правителството да докаже обвинението.

Плевненския мездлиш[441] ми отговори, че владиката Доротей и неговите четворица ще ми бъдат даваджии[442]. ...

Мездлиша се събра в конака и мене ме извадиха пръв на отговор.

Аз се според царския закон отговаря, но кой ти слуша? Владиката председателствува. Той решава без да пита мезлиша! Никой не ми одобри праведните ми отговори. И тъй, пак се затворих. Извадиха и другарите ми двоица. И те си отговарят праведно, че с владиково дозволение направили училищния печат, но кой ги слуша.

Мездлиша нищо не отговаря. До 100 еснафи, чисти българи и верни поданици на Н. И. Величество, комуто Бог да продължи живота, дойдоха и викаха с раздрани пазви: „и ние сме известни за печата, че стана с Доротеево дозволение, обаче учителя няма в това никакво обвинение."

– Кой ги слуша?

... На утрото ето една талига се готви да ни заведе във Видин. Е! Боже мой, рекох, само да се случи. Бог помогна и отидохме на Видин.

Явихме се пред Н. В. Превъзходителство, *Исмет паша*!! Ние праведни, обаче молбата зле написана. Тая молба я писаха мюдюрина с владиката заедно!!! Според писанието на молбата ни затвориха в чаушката одая. След 6 дни доде мазар от Еснафите до Исмет паша, но не хвана

439) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Зàход – отходно място, нужник.

440) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Кèрата (гр.: *κερατάς*) – негодник, проклетник.

441) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Меджлѝс (ар.-тур.: *meclis*) – съвет, събрание

442) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Даваджѝя (ар.-тур.: *dâvac*i) – тъжител, който повдига давия (процес) срещу някого.

място. След един дойде и г. Димитър Цачов с писмо от Търновския паша. В тоя същия ден се изпитвахме на испитака, под председателството на благоразумния *Сюлейман бея*.

Той, честний мъж, Сюлейман бей е снабден с науки и разпита потънко работите. Господин Илийчо х. Томакиев е тержоманин[443] и добър отечественик, снабден с приятно благонравие, който тълмачеше[444] твърде праведно нашите оправдания … След като се изпитахме, не можа да се намери в нас някоя погрешка.

Като доде Негово Високо Превъзходителство праведний Сандъ паша, развиди ни обвинението и ни оправда, че си дойдохме снабдени с един плам, който ни одобрява, че сме били праведни и мирни поданици на Н. И. В. султан Абдул Меджит Ефендимизе ….

Не малко сме длъжни да отдадем сърдечна благодарност на Негово Високопреосвещенство г. г. Паисия, който положи искренно старание за нашето скорошно избавление. …

Но, друго, по-страшно! Доротей, след ни проводи на Видин, събрал няколко селяни и отишъл в г. Димитра Цачова, с намерение, ако намери да го пребият с камъни!!! Ето пастир! …

След някой ден отишъл пак у г. Вълчов и давал 10,000 грошове рушвет, за да му даде г. Вълчовата госпожа някое съвсем несъществуващо писмо. Той също обричал 10,000 грошове на г. Димитровата госпожа да му даде такоже несъществуващи писма!!!

И това право ли е мили българи и честно правителство? …

Ако е българин нашия епископ, ние не можем да бъдем пристрастни. За нас всекой е добър, който се влада според православния закон и според честните царски закони, и напротив – всеки е лош, който не си пасе стадото си според закона. *Доброто си е добро, а злото во веки веков си остава зло.*

Рибата се вьвонява от главата (пастира). Когда се умирише солта, с какво ще се посоли? Да не мислят нашите българи, че ние ставаме противу Българин владика! Не! Ние ставаме против неговото зло обхождане. Умоляваме ги да не бъдат пристрастни, че ако е Българин!

Зер са се свършили българите, или по-добре да речем добрите человеци.

На хилядото поне един добър ще се намери, та за това умоляваме българите, нека не определят него. …

Покорнейши Оджаков

443) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Терджумàнин (ар.-тур.: *tercüma*) – преводач при разговор.

444) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Тълмя – обяснявам, тълкувам, предсказвам

6.2.3. Д-Р МИРКОВИЧ ПРИСТИГА В ЦАРИГРАД

В: *България* (Цариград). Г. 1, бр. 46, 6 февруари 1860, с. 184.
рубрика: Всякакви неща и новини.

… Г-н Георги Миркович, доктор в Сливен доде [дойде] вчера в Цариград (5.II.1860 год.)

6.2.4. СЪОБЩЕНИЕ ЗА НОВА КНИГА: БЪЛГАРСКА ГРАМАТИКА ОТ Д-Р МИРКОВИЧ

В: *България* (Цариград). Г. 2, бр. 69, 13 юли 1860, с. 256.
рубрика: Всякакви неща и новини

… След няколко дни ще излезе под печат една **Българска граматика**, съставена от г-н Доктора **Мирковича**. Видяхме от части това интересно и полезно дело и съчинителят има добрината да ни съобщи устно методата й. Тя е **нова** и толкова **ясна**, щото нашите млади ще намерят вътре толко леснотия за изучаването на языкът, колкото и напредване. За то преимущество още от сега я препоръчваме на нашите учители и въобще на сичките Българи. По изданието й ще говорим по-надълго."

6.2.5. ПРОБЛЕМИ НА БОЛГРАДСКОТО ЦЕНТРАЛНО УЧИЛИЩЕ

В: *България* (Цариград). Г. 2, бр. 71, 27 юли 1860, с. 257, 258.
рубрика: Секакви неща и новини

Болград, 20 юния 1860 г.

Познато е вече на нашите братя българи, какво в малоизвестния до сега Болград се устроява по учебната част нечто трайно, което скоро ще възкрепне българщината и в този край, който през малко време беше я потъпкал Русизмът. Добре помнят и ще помнят на всегда тукашните жители думите на Г. Арендоренка, че „Болгаром достаточно знат Богу молиться"!

И действително аз видях в много Болградски домове – обесени по стените дълги дипломи с големи Московски орли, дадени за четение, писмо и молитви.

Като ми се случи да проведа почти цял месец в този град (чрез нетърпимите горещини) и да се опозная добре със състоянието на тукашните учебни заведения; то бързам да ви съобщя ясни и подробни сведения за тях, като предварително кажа на читателите, какво не съм намерен да описвам местоположението на града, тукашните обичаи и пр., което би съставило дълго описание, а ще обърна внимание само връх училищата.

И тъй скоро, после моето пристигане в Болград, настъпи неделя и аз отидох във великолепната Болградска черкова, за да се помоля Богу. Тука благочинното стоение сред самият иноностас на 30–40 момичета и големите им шляпи (капели) ни наумиха за девическото училище, което на другия ден побързах да нагледам (придружен от о. арх. Максима, г. Коланджиева, юдин от членовете на комитета и няколко почтени граждани.)

Девиците, които са до 60 се помещават в два класа. Учат ги: четене, писмо, молитви, св. История, Аритметика и Катехизист. – Сичко се преподава на руски език. – Преподават им още: Молдавский език, начало от французский и ръкоделие. Из ответите на някой въпроси, зададени на девиците от моите другари, забелязах, че между тях има твърде способни девици. Даже и на самите им лица се изобразяваше особена живост.

Наставницата е Руска, из Кишинев, която има и помощница из истия град. И двете са 18 годишни девици. Кога трудно може да се вери[445] управление училищно на 18 годишно момче: то какво може да се чака от 18 год. девица, на която в умът е съвсем друго!!

Кой Болградски слушател не е забележил, че главното занятие на г-жа Мария Баранова състоя [се] в постоянна премена на тънките летни рокли и ……… Впрочем никой не препятствува на г-жа Баранова да продава руският си аристократизъм по широките Болградски улици и в прелъстимата езда. Това доставя даже удоволствие на младите Болградски контета, макар и да се презират от нея, че не произхождат от дворянски род.

Главното, което треба да се забележи е, че нейно високоблагородие презира Българския език и при старанието на некои благонамерени хора, за да се преподава сичко на Български език. Нейна милост въоръжи сичкия град против них. Нашите братя в Турско се стараят да се избавят от слепотата, в която ги е въвлекъл гръцкия език, а тука с пари си купуват простотата!!

Сега за сега Болградчани немат здание за девическо училище, защо, което имат едва помещава 50–60 девици. Следователно то само удовлетворява нуждите на по-богатите граждани, а за сиромасите е недостъпно.

В Болград има и **две** взаимни училища, в които се помещават до 260 деца и им се преподава сичко на български език. Упоменатите училища се съдържат от Болградски суми.
Взаимните учители получават по 300 рубли сребърни в годината; наставницата – 400, а помощницата – 200 рубли сребърни.

За централното училище в Болград е казано подробно в Хрисовулта, който е поместен в 13-й брой на книжиците от първата година; за това ще кажа що годе за сегашното му положение, знам, че интересува мнозина.

– То се състои от два класа и се преподават следующите предмети: Закон Божий, Българска граматика, Георграфия, Аритметика, Геометрия, Естествена История, чистописание и езици: молдовский, руский и греческий.

– Наставници по упоменатите предмети са пет:

Директор г. Мутев преподава – Естествена история;

г . Радулов преподава – Българска граматика, Аритметика, Геометрия и Гръцки език;

г. Гетрован – Молдавският език;

св. Отец Михаил Казанлъкли – Закон Божи и Руский език; а

г. Баранов – чистописание.

Централното училище и другите училища в 40-те колонии се управляват от един комитет, когото съставят три члена (избираеми от сичките колонии), директорът и колониялният началник.

445) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Вверявам, введа – поверявам.

Членовете са обязани да се събират по два пъти в неделята да разсъждават за устройството на училищата[446]. Въз това трябва да се забележи, че има назначен въз колониалните училища и един външен надзирател, по видимо съвсем ненужен, а натурен от началника, за когото в някои от чл. се съзваваха [оплакваха]. Този надзирател е известният г. Павел Кьорчоглу (прекръстен после на Грамадов).

Централното училище, или Гимназия в Болград, като всяко подобно ново учебно заведение, още не може да има надлежащото си устройство, но от ден на ден се устройва по-добре и според средствата и положението си, дава надежди да принесе благи плодове, не само на тукашните, но въобще на сички българи.

С жалост се известих тук, че другата половина от българските колонии, не само, че не могат да бъдат полезни за своите братя, но и за себе си, зашото у них в училищата не устроен матерният им език, когато тука, в българските колонии на Молдовската страна се учат на матерният, понятен за тях език.

Най-прясната новина, ковто имам чест да ви предам от тука е, че Болградското централно училище скоро ще си открие и Българска печатница, в която изведнъж ще почне да се издава и едно периодическо списание, което ще носи наименование *Преселенец*. Сичко това имайте предвид, защото отдавна вече е дало воля Молдовското правителство за типография. Най-голямата мъчнотия състои в това, че няма такъв българин, който да поеме управлението на типографията. Не мислете, че и болградци са като нашите търговци! На последните само е дадено да обнародват сичко що им блесне във фандастическите[447] глави, че било се извършило после, или не, все едно им струва!

Прощавайте сега за повече, че тръгнувам за Измаил.

Един пътник

446) В тяхното събрание, според христовулът, трябва да участвуват и учителите, но това не се изпълни.

447) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Фандѐсам (гр.: *φαντζωμαι*) – главозамая се, надуя се.

6.2.6. РЕЦЕНЗИЯ НА НОВОИЗДАДЕНАТА КРАТКА И МЕТОДИЧЕСКА БЪЛГАРСКА ГРАМАТИКА ОТ Д-Р МИРКОВИЧ[448]

В: *България* (Цариград). Г. 2, бр. 72, 3 август 1860, с. 298, 305–306.
рубрика: Изглед на българските работи

… Против думанията на някои неверни скептици, успехът в който стъпа нашият язик от ден на ден е чувствителен. Не говорим за некои лица, които с малко руски или сръбски искат да ни убедят, че русизмът и сърбизмът дава на българския език повече гиздавина и повече гладчина. Граматиката дава тук правила, но секога е истина, че изключенията са малко-много изобилни. Същото е и за хората.

Думата е за языкът тъй както се говори между народът и от народът и тъй както треба да се пише с малко-много изменения от говоримият и то в некои неправилности. Прочее един такъв язик, турен в точки и разумни правила, ний го немахме и тоя язик не угажда на панславистити; те го намират много корав и варварски и ще са крайно радостливи, да го поместят с руски и сръбски или друго някое наречие. Членът, който е толко съществено нужен за Българския язик, както за секи точен язик, и който е една от хубостите и точностите на нашият, дращи на ушите на тия пуристи. И за това налагат ли му вандалско гонение!

Но да не ся отчаюват; языкът не ся променя тъй лесно, след едно толкова твърдо вкоренение.

Големи издирвания се направиха от неколко време връх българският язик, и тия издирвания, секога полезни, доказаха още един път, че нашите учени имат на сърце успехите и напредванията му. Граматики се издадоха, особити забележвания се съобщиха. По съвършенното следва несъвършенното и ако една граматика или друго какво да е нещо, е била съвършенна преди 2-3 години днес не е такава пред по-съвършенна от нея.

Искаме да говорим за граматиката на Г. Мирковича, сега скоро издадена. Имаме пред очите си един екземпляр и сме в състояние да кажем нещо.

Трудът на Г. Миркович е бил, както гледаме от съдържанието, предмет на много издирвания и на непрестанни занимания и можем да кажем без да се сбъркаме, че сичко това не е било напусто. Това не ще да докаже, че в граматиката на г-н Миркович нема недостатки. Несъвършенството на нашето естество, на човешкия ум отговаря доста на това забележване. Недостаткити, които срещаме в речената граматика са толкова малки, щото се крият под окото ни и сличават пред другите части на тоя трудец. Те са капка в океанът и не ги отдаваме на недокопването на г. Миркович, но на слабостта и на цялото развитие на езикът ни. Обаче за да не бъдем пристрастни и за да дадем случай тия мъчнотии да се решат, ний и тях ще подземем и ще ги забележим.

448) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Вж *Кратка* и методическа българска граматика. Цариград-Галата: в книгопечятницата на Д. Цанкова, 1860. III, 69 с. Също и на адрес: *НБКМ*. БИА. Дигитална библиотека. Български старопечатни книги 1806–1878 г. [прегледан 23.01.2020] http://82.147.128.134/sp/public/view. Също и в раздел *Сканирани материали*

Граматиката на Г. Миркович е методическа; долните ни оценения ще го докажат. Когато едно нещо е методически направено, то ще рече, че това нещо върви наедно и паралелно с развитието и естеството на духът, на човекът сир. не го изпреварва и не остава назад. Методата добре направена дава леснотия, помага в затрудненията или по-добре с нея затруднения не съществуват.

Като прочетохме реченната Граматика три неща ни ся видеха новоиздирени и съвсем странни в досегашните ни граматици преди Г. Мирковича:

1. Изключението на падежите
2. Нареждането на глаголите
3. Яснотата и точността на изложените правила в сичката книжка.

Ако малко надникнем в свойството на языкът си, ще видим, че в него падежи не съществуват – на страна измененията на членовете, които са разноокончателни в почти сека област. Доказателство за това нещо би било неполезно, толко е истинно, че падежите не съществуват в устата на нашия народ. И нека не се бъркат в думите ни; говорим общо и само там изключенията, в някои имена и в личните местоимения немат никаква работа тука. Който дава общото правило ще тури и изключенията.

След това, това като е тъй, защо да налагаме на българските младци излишни неща, неща които не съществуват? Защо мъчнотия връх мъчнотия. Те могат да учат други по-добри неща от падежите. Доктор Миркович разумел това и дума в предисловието си:

„Тяхното (на падежите) изложение като противно на язичното естество е едно заблуждение и едно празно затруднение за децата."

Светът търси лесното, леснотиите, за развитието на умът, а ние ги обременуваме и влизаме в мъчното! А! ба! Подиграваме ли ся?

(Следва)

– Тъй Г. Миркович бил следствен с началото си. Като изключва падежите, изключва и склоненията. Друга мъчнотия толко за паметта на ученици, колкото и за изгубването на времето им. Другояче, ето какво щеш да се случи и какво се е случвало до сега.

Окончанията са толкова разни, те съдържат толко изключения, щото склоненията треба да се умножат съразмерно със същите окончания. С тоя начин да си въобрази некой колко примери треба да има и с колко окончания. Досегашните ни граматики са там, за да потвърдят каквото думаме.

От друга страна, те сами не обаждат ли, че средния род нема други окончания освен именителния на единствено и множественото? И защото **теле** прави **телета**, **лице** – **лица**, **дете** – **деца**… следва ли, че треба да се турят толко склонения или примери, колкото изменения приемат имената? Не е ли по-естествено и по-здраво да се каже, че едни имена правят на множествено число тъй, други так. Още като пусне нянката на майка си, детето се научава, че теле прави множествено телета… Колкото за мъжкият и средния родове ние немаме окончания на **у**, **а**, **и**, в единствено, освен в неколко имена, които на пръсти се прочитат. По-горе казахме за личните местоимения. И треба да забележим, че никога частното не отмена главното.

Обаче, като упазил еднакво окончание в женските имена Г. Миркович не употребил това правило и за членът. Той пише например

за сичките падежи – жена-**тѫ**. Но ще ни рече, че това го прави тъй за да отличи от средният множествен. Ако имаше една само отличителна страна, това минуваше. Но когато можем да познаем едно женско име като му приложим моя, тая, това изменение **та** на **тѫ** остава неполезно. Още един път, тия са малки работи и бихме желали да ги не повдигаме, но да ги оставим на здравия разум на учителити.

Г. Миркович, види се, според излагането на едно от правилата си, иска Българите да пишат **добрій** без член и **добріят** с член… Добрій, и другите прилагателни неусечени са секога в определително значение; следователно съдържават член. От друга страна окончанието -**ій** не е Българско, и ако предпочетем -**ій** на -**іят** впадаме в славизъм и вървим ний против говоренето на народът, а г. Миркович против началото си: „За предмет на правилата имах говоримият и писменият наш днес въобще български язик." (предислов); а ако предпочетем -**іять** на –**ій**, тогава това последното е излишно, следователно неполезно.

Преди да минем на глаголите, които изискуват по-внимателно надникнуване, ще разгледаме третата точка, която е ясността на правилата.

Има едно правило, което казва, че определението на предметите треба да е ясно, да нема излишни думи или по-малко от колкото трябва, да прилича на сичкият определен предмет, да забележи сношенията му с другите предмети и да го отличи от тех…

Това правило е спорно употребено в граматиката на Миркович. Той не гледал само да изложи определението, но още и да му даде сичките изискани условия, щото дори и ученикът да може да гледа видело без помощта на друг некой.

Дава на правилата си една такава ясност, една бистрота, ако е допростено тъй да кажем – дето не бива повече и, както пред водата на едно бистро изворче се гледат камъните на дъното, тъй също чрез правилата, чрез определенията на г. Миркович, принципа се показва от сичките му страни, сношения и разлики. Това преимущество дава една горност на тая граматика, горност, която никоя от досегашните граматики не е достигнала.

Тъй например – и той избирал примерите си между по-слабите – какво има да се подзема в следующето определение на назначителното прилагателно:

„Назначителни прилагателни са тези, които назначават, определят и ограничават пространното значение на съществителното на което се отнасят..."

Можихме да изложим безчетни примери; но сичките правила са там за примери и тогава сичките трябва да се привеждат.

Това за днес нека се каже, ще имаме време да се върнем…

Третото преимущество на тая граматика е нареждането на глаголите, и което е най-важното. И в тях една голяма мъчнотия превърната за полза на учениците. Вместо да се маят да учат четири спряжения с по три-четири примера сякое, те ще намерят в Кратката граматика на Г. Миркович само две спряжения, без да считаме спомоществователите.

В граматиката, която днес се употребява в българското училище, глаголите са разделени на четири видове и следователно разпоредени на 4-ри спряжения, в нужно време, кой ще запрети да не станат и пет, и шест.

Но едно нещо е много ясно в нея граматика. То е, че това подразделение на **4** видове не точно, почти излишно. Двата от тия видове показват едно също значение, една съща мисъл на действието или състоянието на глаголът почти без никаква разлика; същото ще кажем и за другите два. Това като е тъй, защо съчинителят е умножил спънките?

От друга страна изясненията, които дава за секи един вид не са удовлетворителни, дори съществува един вид тъмнота, която доказва голямо мънкане. За наш счет никога не можихме да излезим из вътре и да извлечем един точен разум и сме изпаднали да мислим, че и съчинителят не е бил по-щастлив от нас. Не е, види се, задълбочил темата си.

Това положено, нека минем на граматиката на Г. Мирковича.

Има в нея три разделения на глаголите. Но от тия три разделения г. Миркович съставя само два вида. Причините му са изложили в една бележка отдолу.

Двата тия видове изискуват две спряжения. Следователно те са два.

Ето как е събрал г. Миркович сичките глаголи в една толкова тесна мерка, която уверени сме, ще се види невъзможна на мнозина.

Под първото спряжение, събрал сичките глаголи първоначални сир., които са без предлог, сичките първоначални на това спряжение окончават на **ж** и **ѭ**.

Под второто, глаголите които окончават на **-ам** и **-ям** и които биват или с предлог. Секой осеща ползата на едно такова разделение. При това там има и икономия. В два листа са събрани сичките спряжения; икономия и в склоненията на лицата, икономия в местоименията.

Но ще рече, че тая граматика е по-пълна от другите. Истина страниците й могат да са ограничени в числото, но съдържаният материал е много повече, дори по-много от онзи на другите граматики и днес това е немалко полезно.

Освен това, Г. Миркович видял за добро да изложи в граматиката си анализ сир. разделението на десят-те части на словото според съчетанието и свойството на секоя реч. Треба нашите младци да се обучават връх тая част на словосъчетанието, за да осетят сичката й полза. Това средство туря секо нещо на местото си и разпознава ученика с безчетни малки разлики, които съществуват в съставянето на фразите. То е едно приготовление за слогът и вместо да е неполезно, то съдържава съгласието и словосъчетанието. Научи анализ и словосъчетанието го знаеш.

След тия малки забележвания направени връх един толкова важен предмет не ни остава нищо друго освен да препоръчаме тая граматика на ония, които са учат. Без съмнение сичките ни младци се учат за това и на сички я препоръчваме. Тя ще докара полза толко на учителите, колкото и на учениците. Когато я преподават една година в училищата, тогава ще познаят колко удобно запечетява граматическите правила в паметта на учениците.

Съчинителят само това гледа и желай; за това господство му оставил я на една малка цена, 4 гроша за Цариград и 5 за навън. Секой може да я получи, като се отправи до съчинителят г-н Д-р Г. Миркович в Цариград.

6.2.7. БЕЛЕЖКА ЗА ДОПУСНАТА ПОГРЕШКА В ГРАМАТИКАТА НА Д-Р МИРКОВИЧ

В: *България* (Цариград). Г. 2, бр. 74, 17 август 1860, с. 343.
рубрика: Всякакви неща и новини

– Д-р Миркович ни моли да забележим на читателите, че една малка погрешка се опуснала в граматиката му. Тая грешка е в спряжение на глаголите. Вместо наклонение **условно** треба да се тури съслагателно; и обратно вместо съслагателно да се тури условно наклонение.

6.2.8. ИЗВЕСТИЕ ЗА ОТКРИВАНЕ НА ПАНСИОН[449] ЗА БЪЛГАРСКИТЕ УЧЕНИЦИ СЛЕД ЗАТВАРЯНЕ НА УЧИЛИЩЕТО В БЕБЕК

В: *България* (Цариград). Г. 2, бр. 75, 24 август 1860, с. 346–347.

Долното известие ни показува колко новосъставената училищна *комисия* има на сърце, за да се основе в Цариград едно Българско училище достойно за нашият народ. Наистина секи требуваше да мисли, че като се отвори това училище, сичките български ученици, които се възпитават в французките и гръцките училища у Цариград, ще се приберат в това народно заведение, даже които земат по-основателни науки от колкото у друго училище, ще излезат с една чисто народно отхрана приспособена на новият живот, в който влезува нашият народ. Но при сичката си ревност, тая комисия още не може да сполучи да съедини потребните средства, за да се залови за дело. Може би случая дето се затвори Бебешкото училище, ще разпръсне спънките, които стават само от недобрата воля на неколко лица.

22 ученика Българе излизат без да щат от Бебешкото училище и може повечето от тях да се върнат в отечеството си без никоя полза.

Почтените подписани лица предварят това злощастие и искат да им дадат помощ според както се види в известието. Ние познаваме тия лица да са най-способни за едно таквози дело и смело казуваме на родителите, които си поверят тям чадата, че са честити като им се явява този случай за образованието на децата им. Нека прочее побързат родителите, на които синовете бяха досега у Бебек, така и ония, които имат намерение да си пращат чадата на чуждо место за наука и отхрана, да ги предадат на това бъдно народно заведение, което подписаните се стараят да осъществят, побудени само от едно техна добрина и които си жертвуват труда.

449) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Пансион (фр.: *pension*), в смисъл интернат – училище, в което учениците учат и живеят. Приема се, че учениците живеят в пансиона през целия срок, като някои се връщат при семействата си през свободните дни. В някои случаи се приемат и дневни ученици.

ИЗВЕСТИЕ

Понеже Бебешкото французко училище, в което се учеха 22 ученика българчета от разни места на нашето Отечество внезапно се затвори; и за да не би тия млади губили времето си и техните родители би дошли в недоумение за тях, а особено *доде се възстанови* едно народно Българско училище и един *пансионат* долуподписаните прибързувами да явим на родителите на гореречените ученици и на секи сътечественик, че се решихме да приберем тия млади в една къща в тоя град да ги учим и храним под истите условия и цена, както са били до сега у Бебешкото училище, като се одължаваме да изпълним следующите:

1) Да им поставим един възпитател, родом българин и познат с честността си, който ще им предава новият и старият български язик, и който ще ги съпровожда в българската църква по празници, по служба и по разход. С една реч да се намира непрестанно с тех.

2) Да им поставим един от най-способните български свещеници в Цариград, който ще им преподава Катехизис, и Свещена История.

3) Да им поставим един учител за турският язик.

4) Понеже засега нито време има, нито се намират тука способни учители Българе, принудени сме да земем от най-добрите учители французи, които се намират в Цариград и колкото са нужни, за да допродължат науките на учениците ни.

5) Да пращаме секи три месеца на родителите списък за успехът в науките и за поведението на децата им.

6) Един от нас непременно ден и нощ ще се намира в заведението ради надзиранието колко за успехът на учението, толкова и за порядъка на заведението.

7) Колкото за други язици и музика, ония кои искат да ги следуват, ще им се набавляват от училището учители с една особна умерена заплата.

Който убо от родителите на горепоменатите ученици или други некои Българе, желае да даде на това заведение детето си, нека изволи да изяви, или на един от нас подписаните, или на сичките наедно, колкото може по-скоро и най-късно до 20 Септември. В него време ще се отвори преданието [продължението], ако се съберат до 20 ученика.

Цариград 1860, август 23.

Константин Ранов – на Бейоглу канцелария сокак № 20
Доктор Георги Миркович – на Бейоглу Тимони сокак № 4
Калист Хамамджиоглу на Балкапан
Манол Иванов на Балкапан.

6.2.9. ПРОТЕСТИ СРЕЩУ УНИАТСКОТО ДВИЖЕНИЕ

Георги Миркович

В: *България* (Цариград). Г. 2, бр. 93, 31 декември 1860, с. 628–629.

Чистата съвест, от вера се не мами, ни от материя се обладава; телото, което тя влада, бива секоги невинно. Следователно душата му не може да има такава вера, която я предава, която я води в заблуждение, която й тъпче народността и която се развива в разкошност: в доходност за нея, е по-напред от тая вера, която я тъпче. Тя не можа да има уважение на лица, които не го заслужават, не може да отдава чест там дето не й прилича, следователно, тя не може да бъде угодна там дето здравият разум не владее. Това е било нашето начало и това ще бъде за всегда. Ако беше другояче, то не щяхме да имаме честта да се хулим от нашите чорбаджии, които носят сичката народна власт!(?)

Но удивително ни се виде как, сичката им важност, дълбокият им разсъдък, народната им тяжест, големите техни имена, възприеха да говорят за низкостта и безхарактерността ни! Ако от истинна ние сме такива, делото ни не може да бъде освен съобразно; следователно то не заслужава никакво внимание – и най-паче от хора като тех важни по мнението си. В противен случай, здравият разум и хладнокръвието требваше да са техните водители.

Делото, което е по-силно от думите, и времето което открива сичките тези, ще покажат кои какви са. Стига само да помним що говорим и правим.

Целта ни е една, желанието ни тоже – действието ни само разнообразно – от що тъй? Времето не ни допуща тук да се простром. Но нека си напомним само, че едногласно сме изрекли: цигане ставаме, в морето се хвърляме, гръцкият патрик века нема да припознаваме.

Вие, Господа, с търпение и постоянство напоследък оправихте пътеката против думите си – и ако не беше нашето противодействие бихте го и извършили. Това ли е характер? Когато ние извършихме това, което сякаме за справедливо, по-народно и по-полезно – на което и вий разумно и сърдечно не сте противни, сега казвате, като нападате бездруго въз нас, че имате основателна надежда от В. Порта, за придобиването на нашата йерархия. То добро, но кои са и какви са те, инак не ги споменуваме. Както да е, ние ви молитствуваме да сполучите – и нека не остане посрамени.

Ако сполучите една *чорбаджийска черковна Йерархия* без да са поклоните на гръцкия патрик, ние сме готови да ви се поклоним и да прогласим публично това, което вашата страст излива днес въз нас; в противен случай, ние ще ви молим да са отближите тоже публично *подписите*. Пазарлъкът е към вас, имайте търпение.

Вашият протест ни пита: що сме видели и какво сме досетели, та сме се принудили тъй да постъпим? Който гледа, много вижда и доволно до нещо; който не ще да види, явно че нищо не вижда. От толкос време вие викате, че Портата не е нито Патрик, нито Папа, за да може да прави йерархия. Вашите глави, не могат да постигнат това и нека кажем друго. От девет месеца що извършихте? Нищо.

Сичката ви надежда беше в В. Порта. Тя словом и делом ви показа, че не може: Словом, тя ви каза, че трябва да се поклоните на

гръцкия патрик. Това не можете го отрече. Делом тя го показа, като докара Балчишкия поп, когото вие бяхте упопили, и за когото ни вази, ни народът, ни църквата ни, не рачи да припознай, но го прати в гръцката Патриаршия да го запрат: Треба ли тук да е слеп и нечувствителен дотолкова един Българин?(!)
Защо сега щом направихме съединението и припознахме Папата, В. Порта незабавно припозна нашата народна йерархия политически? Защото това е съобразно, секоги, с началата на нейната власт.
Господа, не треба да се дърляте, не треба да се сърдите на нас, ни на никого, но годината, която е високошна, която беше назначена за разсипване на гръцкото духовенство и за унищожението на чорбаджилъкът – тя си измина и вашите сили са смалиха – за напред бъдете уверени, че спокойствие ще имаме.
Д. [д-р] Миркович.

6.3. ПУБЛИКАЦИИ:
1861 година

6.3.1. УНИАТСКИТЕ ПРЕДВОДИТЕЛИ – ПРЕДАТЕЛИ
Из „ Последни известия по наш свещен въпрос: …дописка от 28 декемвриа 1860 …"

В: *Дунавский лебед*[450] (Белград). Г. 1, бр. 16, 7 януари 1861, с. 67.

… Народная наша комисия и сички знамянити и почестни българи търговци и еснафски главатари тутак си са издали едно обширно известие под надслов: „Папищашка Святокрадна измама" и са го разпроводили по цела България да известят Българскому народ, каква е тази папищашка постъпка и от каква лица се е подигнала.

Тамо в него известие се описват чинно двигателите й Гиков син, прекръстен Цанков, познат века от сички Българи за предател отечества; Манол от Загря, който три пъти до сега е излязъл мюхлюзин[451] и потънал от дългове до уши; **Миркович** от Сливен, празна една глава, която като не е можала да изучи нищо в Франция и се е върнала назад като неузрела тиква, прилепен в това от недостойнство да се прехрани другояче; Никола Ефтимов от Габрово, кому също име е Калпазанов и който е безчестно изгонен от Габрово. И други некои си, които и не стои да споменем имена.

450) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* ДУНАВСКИЙ ЛЕБЕД. Граждански, любословни и забавни вестник (Белград). Г. 1, бр. 1 (1860) – г. 2, бр. 52 (1861). Редактор Георги Стойков Раковски. Вестникът е сканиран и предоставен за ползване на сайта на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий" на адрес: *Национална библиотека „Св. Св. Кирил и Методий"*. Дигитална библ. Периодични издания. Продължаващи издания 1844–1878 г. ; *Национална библиотека „Св. Св. Кирил и Методий"*. Каталози и ресурси. Електронен каталог COBISS+ [прегледан 27.01.2020] http://82.147.128.134/prd/public/image ; https://plus.bg.cobiss.net/opac7/bib/1254193892

451) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Мюхлюзин (ар.-тур.: *müflüs*) – изпаднал търговец, който не си плаща дълговете.

Това е успеха Изуитски и тия са техните почтени лица, които тия разгласяват по света на целия Български народ!!! Нашите Българи са видели народното известие и не е нужда да се продължаваме више от тому, защото нас сега занимава друго по-важно нещо, което е да даден на В. Порта да разбере за тая нейна слабост, чи не è за полза. Същевременно же явим Европейскому ученому свету, че тая пасмина не е такава каквато тия разгласяват лъжовно във вестниците си т. е. че била общонародна и нихна радост не ще им принесе некаква полза!

6.3.2. КОМЕНТАР НА СТАТИЯТА ЗА ПРОТЕСТИТЕ СРЕЩУ УНИАТСКАТА ПОЛИТИКА ОТ Д-Р МИРКОВИЧ

В: *Дунавский лебед* (Белград). Г. 1, бр. 18, 24 януари 1861, с. 77.

От неколко недели насам Изуитската утрепка не бе доходила до градът ни. Види се, че и то беше некоя си Сан-Бенедетска политика.(!) Сега изведнъж се появиха неколко си броеве и извънредни *парцелчета*. Пак попръжни, пак безобразие, свойствени на една само утрепка!

Ние оставяме сички тия на страна и идем да поздравим знаменитого *Доктора Мирковича!* пречислявайки се явно веки в тая нееднокръвна збирщина. В истина в една и каква да е отделна чета нужно нещо е един доктор-лекар, а най-паче, когато би чета има намерение да излезе на бойното поле. Види се още, че Г. Миркович са е наумил да остави и едно историческо възпоминание! Той треба да е прочел негде си, че и Богомилската секта е имало некой си Васил билерин, когото византийците изгориха жив, във времето на царуването на Алекси Комнина в Константинопол. Но сегашните обстоятелства са други и работата нема да иде до тамо. Тука нема ново нищо и напусто тия сравняват арменския яхър с Витлеем.

Духовният им началник, от наистина невежество, не можел да изрече чудесное им слово! Защо не са накарали поп Тодора да го прочете? Той е майстор и чифутски биля знай!...

Миркович се заклел, че циганин става, ама Грък не става, както самичък казва в 93 бр. на изуитската утрепка[452], и види се като честен човек и с *чиста съвест*, удържал си клетвата! но разликата е, че не станал онова противно, което се е клел, но нещо по-друго… Нека си припомним Арменската клетва: б…олур, ермен, олма… и да се види цел що е станал!...

Но нека оставим тия глупости и да дойдем на *чистата съвест*, коя Г. Мирковича предлага пред лицето си като щит и иска да се закрие пред народа за ниската си постъпка, мислящ, че и той е, нещо си казал с това: „Чистата съвест, от вера се не мами, ни от материал се обладова; телото кое тя владее, бива секога невинно и пр."

Чудна мъдрост! ненадминатата логика! Тук треба некой си Индийски брахман или некой си Чинимачунски (китайски) Мандарин да я разтълкува! Защото в това положение Гос. Доктора много нещо се обема: *съвест*,

452) *Бележка на Вергилий Кръстев*: Вестник „България"

после се упределя и с реч чиста (като помия), после: *вера* и после: *материал*. Това е сичко, разбрахме! *материал!* Но има още и друго, поголямо: *невежество!*

Ние не щем разгледа тук тая *съвест*, нито Богословски нито философски, но по самое естеств, т.е. *материално* (по Мирковичу) и щем му отправим следний въпрос: Ако *чистая съвест* Гос. Мирковича му казваше, чи той треба да говее неколко дни, без да яде и пие нищо, и той се зауземеше, според нея си съвест, да извърши такова едно нещо, а празната му лукана (шкембе) почни да го гризе и най-после го накара да яде, защото иначе треба да падне сичкото му тяло, тогава питам Гос. Доктора Мирковича *чистата съвест*, както казва той, не обладава ли се от материал? Можи ли да накара изгладнелата лукана да продължава да говее и да не яде! Това е *чиста съвест* Гос. Мирковича, глад, глад, а не друго!

Чистата съвест как не погриза поне малко нещо Гос. Мирковича и да му кажи: чи раздвоение и раздор между еднокръвному народу не е добро нещо и чи от него произхождат зли и твърде зли следствия: брат брата намразва, баща сина и майка дъщеря и проч., а тая умраза достигва в страшно кръвопролитие…? Не може ли тая *чиста съвест* да го отклони от такава една пагубна постъпка? Ние не укоряваме ни една религия, ние сме далеч от фанатизма, но укоряваме злите следствия, които са произошли и могат и в нас да произведат от такива религиозни раздори. А на това зло, ето чи съвременно с тая постъпка и начало му се поява т. е. почна оная религиозна умраза, коя *Бог знай*, какъв конец ще земи.

После видим, чи Г. Миркович наденал и безобразие и напада безстыдно на нашите народни представители, назоваящ наша народна Йерархия – *чорбаджийска черковна йерархия*. – Ние го питаме: Арменокатолишката подлога по-добра ли е? Види се, че той Госп. твърде скоро е заборавил, чи до вчера още ходеше та се подмилкуваше и подлизваше около тех чорбаджии. Ние видим, чи му е мъчно, що са казали в протесту (святокрадна папищашка измама и проч.), чи той за това е станал арменокатолик, защо то не можи да живее от *докторията* си. Но кой му е крив за това? Неговата глава не била за това способна. А сега *билерски* век мина и от Българи и шарлатанството не минува века между тем.

6.3.3. ПРОРОЧЕСТВОТО ЗА МИРКОВИЧ ВЪВ ВЕСТНИК „ДУНАВСКИ ЛЕБЕД“

Георги Миркович

В: *България* (Цариград). Г. 2, бр. 99, 8 февруари 1861, с. 722.

Отговор на Д. Лебед

В бр. 18 „Дунавски лебед" по поводът на неговата тукашна Академия или по пророческата си дарба, поискал да изложи неговите философически, богословски и пророчески идеи възмое едно в „България" изложение.

Изложението му е изрядно и пълно с високи понятия! (глупости, както он сам ги нарича) непостижими от человеческият ум. С една реч

такова свойство носи също като на един пророк после Христа за Христа.[453]

Думам пророк, защото Раковски без да е лекар, от далеч познава изкуството техно – това е свойство само на пророците после Христа. Радваме се, че при философическите, филологическите му, Богословските му, дипломатическите му… понятия, Бог го увенчал още и с една най-превъзходна дарба – пророчеството.

Следователно моята логика по началата си, треба да се не среща никак с логиката на пророците после Христа, на която началата са съвсем други. Преди да арнишъ, моля ви възприемете това мое първо и последно към вам уважение и бъдете добри да следвате, ако ви е угодно пророчеството си към мене по Божественото ваше одухотворение после Христа.

Д. [доктор] Миркович

6.3.4. ИЗОБЛИЧЕНИЕ НА АГЕНТИТЕ НА КАТОЛИЧЕСКАТА ПРОПАГАНДА Д-Р МИРКОВИЧ И МАНОЛ ИВАНОВ

Призив към заблудените унияти да се върнат към православието

Дописка от Плоешка община

В: *Дунавский лебед* (Белград). Г. 1, бр. 22, 21 февруари 1861, с. 98.

Също и в: *Раковски*, Георги Стойков. Архив на Г. С. Раковски. Т. 3, Писма до Раковски 1861. София: БАН, 1966, с. 124.

Плоещ, 5-го февруария 1861

Господин редакторе „Дунавского лебеда"!

С жалост идим да изражим нашите смъртоносни удари, които почувствувахме, като прочетохме в честният ваш лист, че няколко наши съотечественици в Цариград, станали оръдие на светотатната измама, от които първият **г. Миркович**, доктор на здравите и на пропагандистите; г. Манол Заaралията[454], който ни е известен ради мюхлюзлукът[455] си.

Колкото от наша страна ние, вси плоешки българе и въобще във Влашко и Богданско намиращи ся чисти българи, казвами на нашите съотечественици в Цариград, да ся покаят и завърнат в православието, защото нигде не е останало да ся не хортува с укорение за тоя подлог, а най-паче за клетите тия подкупници, които види ся, не от някое си родолюбие или обеждение са се повели подир пропагандата, не само от голота и отчаяност.

Ний мислим, че вси други наши съотечественици чисти българи ще да дадат на глупавите, за да разумеят. А колко съжаляваме г. Доктора, който преди няколко години случи ся да мине през Плоещ, щото толко родолюбив ся показваше, както не би било възможно да търпи, което още

453) Тези после Христа пророци различават по свойството си от тези преди Христа: последните преди зваха и чудеса правиха, сегашните откриват и познават секо нещо без да го видят, да го познаят, ни чуят. Затова не треба да се учудваме ако днес гледаме некого си вагабонтина, изведнъж да се явява философ, Богослов, дипломат.

454) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Манол Иванов

455) Долен човек

тогава ще каже, че той бил отчаян. Тряба ли да мислим, че господствому прави това от убеждение или…

Е, господ. Докторе, не ви е прилично това название, но … Человек не треба да гледа да си придобие целите, че и чрез какво и да е средство. Що се възползува оний търговец, който дава, с която и да е цена, само да ся отърве от стоката си, че макар и да е с пагуба? Това не друго, освен само една глупавина и отчаяние, че и господство ви прибегнахте при Армено-католишкият патрик, да добиете, какво не знайме? Това въистинна нам премного противосъвестно ся види, защото ний, ако и отдалечени от нашето мило отечество България, но пак ся трудим и ще ся трудим до живот, колкото е възможно, да принесем нещо си полза на милото си отечество България.

Плоешка община.

6.3.5. ИЕЗУИТСКАТА ПРОПАГАНДА И ПОДКУПНИЦИТЕ МИРКОВИЧ, Н. ЕВТИМОВ И ДР.

В: *Дунавский лебед* (Белград). Г. 1, бр. 22, 21 февруари 1861, с. 98.

Любезни съотечественици,

Всем вам е познато в обширност сичко, що се е до сега действувало за наш свещен въпрос, толко от народна страна, колкото и от противната. Народната страна се е стараела със сичката си възможност да сполучи от Високата Порта призвание за независимостта на нашата оборена Йерархии.

Изуитската пропаганда е употребила сичките хитрости и лукавщини да впосее между ни вероизповеднически раздор, с цел да разори нашата възживша ся народност. Неин успех, както ви е познато, ограничи ся на пет–шест подкупени отчаяни и недостойни за българско име люде. Но тя още не се е оставила от предприятието си, а най-паче сега, която види се, че от всички епархии се събират упълномощени Българи в Цариград да издействуват вече съвършеното решение на въпроса.

Тая лукава пропаганда ще употреби сички си възможни сили, да би сполучила целта си, защото вече е паднала в крайната отчайност и има да дава отговор на католишкия свет, когото е излъгала, че тисящи и милиони българи се обърнали в католицизъм. Това беше обнародвано в разни европейски вестници.

За това, братя мили Българи, сега най-много достойнство се изисква от нас, сега най-паче трябва да бъдем съгласни и да действуваме единодушно. Нека останат частните страсти и умрази на страна и всеки да има пред очи и на сърцето си, че тук тряба да се действува за общата полза българскаго народа. Този един твърде важен въпрос за всеки народ, а особено за наш български, кой чрез самата прадедна вера е съхранил милата си народност под толкова тежки обстоятелства.

Тия лукави изуити ще се трудят по всеки начин да впосеят раздор между ви, защото без него не могат да сполучат целта си. Най-опасно е, че освен явните подкупници, може несъмнено да има и други покрити между народа, които ще им съдействуват на това. Пример имаме пред очите си, че доде беше наяве само един Гику, познат подкупник, явиха се и други,

които с отчаяната си постъпка уж действуваха заедно с народа! Такива бяха познатия веке вам *Миркович*, Н. Евтимов и др., а още по-жално, че и две свещени лица се явиха такива.

В това общенародно събрание, кое се приготвява да стане в Цариград, изисква се най-голема осторожност, да се некак си не увлекат такива предатели народни и с хитролукав начин раздвоят мнението на събранието и тогава сичко пропадва!

При том не треба да заборавяме, че и патриаршията не е изчерпала още сички си лукавщини, та от своя страна ще употреби всяко средство да отбие тоя си смъртоносен удар, кого твърде люто е усетила в себе си!

Сега е време да се покаже, кой е истинни български син, и кой е сукал несквърнено девическо млеко!

Невинният български народ, като увери тойзи си свещен въпрос само на неколко си лица, разумева се, чи той им го уверява от българско искрено сърце и упълномощава ги да действуват по негово желание, кое е да придобие народна независима йерархия, *а не да променят господаря*! За това, ако се появи между пълномощните (кое не верваме) некое си надъхано от изуитската пропаганда лице, нека тутакси го отстраняват и да земат от ръце му пълномощните му писма, които му е народа уверил, не за раздори вероясноведни, но за съхранение единства българскаго народа, кое другояче не може се съхрани освен, като си остане цел народ в православие.

Ние се надеваме, че наши мили съотечественици щат послуша слабия ни глас и щат обърна внимание на това, що им пишем от искрено и отворено българско сърце.

6.3.6. СЪОБЩЕНИЕ ЗА ОТПЪТУВАНЕ НА ДЕЛЕГАЦИЯ ПРИ ПАПА ПИЙ IX

В: *България* (Цариград). Г. 2, бр. 104, 15 март 1861, с. 801.
рубрика: Сякакви неща и новини

Завчера в сряда 15 марта замина за Рим с французкият параход Архимандрит Йосиф сдружен от дяконът Рафаил и двама мирски господата Драган Цанков и Доктор Миркович.

Тая делегация ще моли Н. С. Папа Пия IX да си ръкоположи Архимандрит Йосиф Архиерей на съединените Българи земи.

6.3.7. РЕПЛИКА НА КОМЕНТАРА НА Т. БУРМОВ ЗА ГРАМАТИКАТА НА Г. МИРКОВИЧ

Отговор на Г. Бурмова въз граматиката на г. Мирковича

Георги Миркович

В: *България* (Цариград). Г. 3, бр. 4, 3 юли 1861, с. 28–29.; бр. 5, 10 юли 1861, с. 38.; бр. 6, 17 юли 1861, с. 44–45.; бр. 7, 24 юли 1861, с. 54–55.; бр. 8, 31 юли 1861, с. 60–61.; бр. 9, 7 август 1861, с. 69–70.; бр. 10, 14 август 1861, с. 76–77.; бр. 11, 21 август 1861, с. 86.

рубрика: Изглед на Българските работи

Г. 3, бр. 4, 3 юли 1861, с. 28–29.

Слава Богу, че Г. Бурмова си свърши с последната Книжица, брой 21 критиката въз нашата Граматика – и то с големи крачки напоследък.

Ние благодарим Г. Бурмова, за честта, която ни отдади с изложението си – стига само да е от чисто сърце (?); това потвърдява, че нашият трудец си имал важност.

При всичкото благодарение, което му отдаваме за това към наз отношение, ние го молим, да упрости сега и нам нещо да кажем въз колкото той каза.

С дозволението на Г. Бурмова, ние ще му забележим, че неговото изложение си е отклонило съвсем от пътя на една логическа критика. Ако Г. Бурмов постъпваше по целта, която Книжиците изискват – ползата на нашата Книжевност – той, като техен редактор, преди да начин да говори частно, требаше да сравни нашия труд с другите до сега Граматики, да покаже в какво отношение си нахожда той с тях – и коя му е разликата и каква е. По нещастие добрата воля на Г. Бурмова не искала тъй, но, пожелала да се отнесе другояче: Първо да опроверай, и да забележи, то що си е видело противно на неговото мнение – дори и типографическите погрешки; а второ да се ограничи в думи еластически – трябваше по-добре, беше или струваше … – и неопределни като: „и тук се срещат някои неточности, или и това не е до толкова добре наредено и обяснено."

Критическият дух, секаме, че изисква секога за предводител на точността – доказателството. Ние не искаме да кажем, че Г. Бурмов е съвсем лишен от това – не. Той, ако се е увлекал повечето в наставление и в поучение накак треба и как може, то е слабост на неговото свойство учителско, което по отвличение секало, че има поправката на някой ученик. Но обширните филологически познания на Г. Бурмова и по неговото запатие[456] в тая част, ще се надяваме да чуйме нещо по-добро и по-основателно в Граматическите части, отколкото той ни каза.

Ние не представяме трудът си за достатъчен, нито пък – за безгрешен. Последният параграф на предисловието ни като показва доволно това, показва и целта на нашия състав. Следователно сяка критика въз нас е едно удоволствие за нас – стига само да търси да открий по-точното.

456) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Запатие, запáрта (итал.-тур.: *zaparta*) – нападки, хокане, бой.

Не знайме с коя цел Г. Бурмов, но ни наумява често, даже и там дето не тряба, французската Грам. – и най-паче Ноела[457] и Шапсала. Дали е да ни обори с това, че сме се повели по нея или по друга някоя, или е да покаже, че и он има познанство от франц. грам.? Ако е първото, ние секаме, че е несправедливо, защо кой да е да беше на наше място, и сам Г. Бурмов, щеше да има за повод не една, но и няколко. Ако е второто – е справедливо – и оставаме неговите бележки въз франциският език в Книжиците да отговарят:

В бр. **12** на Книжиците, страна **61**, Г. Бурмов като критикува Г. Шишков казва, че французкото относително местоимение ставало от вопросителното с прибавлението на члена. Ако се не лъжем, ние секаме, че франц. Граматика има едно местоимение и за в двете обстоятелства – (ки у льо кьел) – от които, според смисълът, кое едното употребляват, кое другото – но най-паче първото, което е без член. В предговорът си на нашата критика, брой **15**, страна **227**, той като говори за предлогът **на**, когото ние поставяме пред родит. и дател. падеж, казва, че французите в същият случай употребявали три различни; ние доклкото знайме, не опознаваме освен **два – де** и **а**.

В Книжиците на брой **20**, страна **157**, Г. Бурмов поставя една дума в скопки (дьо фур), която като си няма мястото, си няма и понятността. Ако частно в критиките си, употребява такива погрешки въз французс. Грам., какво треба да заключим за сравнението изцяло на нашата грам., с франц.? Напразно Г. Бурмов говори, да опознай себе си.

Нека оставим сега тези маловажности, и нека преминем в онези, които Г. Бурмов зема справедливо за по-важни.

Г. Бурмов начнава и казва: че като сме се наели да правим Грам., требало да кажем и нещо за наречието, което употребляваме. Първо въпросът когото Г. Бурмов ни прилага е доволно обширен дето не може да земе мясти никак е една такава малка грам.; второ той изисква филологически познания по славянската литература много по-обширни, отколкото ние имаме.; и по тая причина, трето, той принадлежи изключително на искусните наши филолоси. Г. Бурмов като употреблява същото наречие (за което намира нам махна, че не сме казали нещо). Ние, ако да го предпочетохме, предпочетохме го, защото по настоящие вооще то владее у нас устно и писменно; Македонското наречие, ако и да е по-близо при Старославянският, е рядко употребително. Сега кое от двете може да е подобно ние казаме кому прибадлежи да го каже.

Г. Бурмов, като такъв, и като редактор на едно периодическо списание, на което целта е да ползва книжевносттта, като му са даде причина, трябваше да го развие. (Следва)

Г. 3, бр. 5, 10 юли 1861, с. 38.

После Г. Бурмов следва да критикува нашето *безпадежие* – и колкото и да се съгласява с нас, като казва „нашият язик нема действително други падежи, освен именителният и звателният в сичките почти имена…" той отпосле – по причина, че сме писали и други падежи, които ако и рядко да употребяваме, правиме закон в нашето падежие, не намира

457) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Ноел Едуард Бъкстон, първи барон Ноел-Бъкстон /Noel Noel-Buxton/ (1869–1948) – английски политик, инициатор на създаването на Балкански комитет и привърженик на неутралитета на България в Първата световна война.

благословно, ни угодно да остане и с горните 2 падежа. Тия падежи, които ние не отпущаме никак (виж §37 – замеч., §47 и §144 – замеч.), както иска да има Г. Бурмов, ние ги земаме, като едно изключение при общото правило; и това треба да е тъй, защо общото при частното има секоги повече влияние; и рядко се нахождат общи правила без исключения.

Нека сега видим това, което по нашето мнение е исключение, необходимо ли е да земе част изобщо, както иска да каже критиката, с другите два падежа!

Из общо нашите други падежи, освен звателния, не изменяват никак окончанието на именителния падеж, изменение, което е основата на падежите. Ако некои си пишат дателния с **–у**, то е подражание славянско; може да се говори по некои места, но и то рядко. Под същата категория влиза и другия дателен падеж, който зема за окончание **И** или **Ѣ**: Радки, либи… Някои си, ако и да пишат винителния падеж с **Ѫ**: Владикѫ, главѫ, те за да уварддят падежите, са се подканяли да направят една разлика между този падеж и именителния; в произношението те нямат никакво отличие. Следователно ако винителния остане съобразен с именителния, що ни остава? Един дателен, когото по некоги само употребляваме, и собствените и родствените, които изменят окончанието на именителния в **–а** или **–я**. Тези са които ни пречат.

Първо собствените и сродствените, които заемат едно общо изменение за сичките падежи, като се нахождат между именителния и звателен са еднообразни, както споменахме. Ако основата, както казахме на падежите е различното изменение на окончанието, то тука гледаме, че си нема никак мѣстото – следователно, не може да имаме и падежи различни защото едно окончание остава и за 3-те падежа. Що ни остава сега? Дателния падеж, който на истина си има отличието, но не е общо употребителен! но иска положение, че е.

Ние знаем, че сичките падежи освен именителния и звателния, биват секога като допълнение на една реч.

Ученикът като разумей и научи какво е допълнение, сичкото друго му е твърде лесно. Той като срещне едно допълнение, което нема окончанието на именителния падеж, без съмнение ще заключи, че е средството допълнение или дателен падеж.

Между именителния и звателния падеж, ние казахме, че имаме точно само два падежа, които ни служат секога като допълнение… Разликата между тези два падежа е твърде лесна: единият зависи от частицата на: человек, человеку, а другият бива всякога независим: человек; първият се именува допълнение *средствено*, а вторият допълнение *несредствено*. Следователно по тоя начин, ако и да има некое изменение в окончанието, пак можем без вреда да ги изхвърлим колко повеки сега! Язиците които имат падежи, ги имат по необходимост, защото немат тая леснина: „Гръцкият например: досе то антропо то хриматикон іна ма клироси тіас Маріас – дай на человекът парите да са наплати на Мария." Трите тук падежи, както и членът, в Гръцкият язик, земат различно окончание; когито, по нашето наречие, членът като си остава същ и окончанието се не изменява.

Нека още видим дали, това което прилага Г. Бурмов, като препятствие, се среща навред. Ако пригледаме добре ще намерим, че то е само за единствено число на съществителните; в единствено число на прилагателните, както и в множествено на съществителните и

прилагателните, то се не случва. Треба ли сега да се противим, че това не може да е изключение – и че треба да влезе в редът на общото правило? Това който го желай, желай заблуждението на децата.

Препятствието въз падежите, което Г. Бурмов среща в съществителните се нахожда повече в местоименията; защо там намираме на истина не само дателния падеж – и в двете числа, но и винителния в различно окончание. Г. Бурмов като не споменува нищо тук за тех, и до същите местоимения като е достигнал, той се е удоволствувал да каже само: „при добрите забележки, които са взети от французката граматика, и се срещат някои неточности и неясности" – но кои са и какви са, премълчава! Като казва „взема" то треба или нашия език да е французки или французкия да е български; в противен случай думата – „взема" си нема местото. Както да е ние гледаме същите мъчнотии от към падежите в местоименията и в французката граматика, при сичко това непадежието пак съществува. Ако един просветен народ разсъждава добре да постъпва тъй, защо ще да го не последваме, като е възможно? Или се имаме по-умни и по-достойни от тех? Срам голем за нас, ако го даже помислим. – Способът, който показахме, вдига, както у нас, тъй и у тех всяка мъчнотия, която можем да срещнем в тия падежи.

Йоще една реч въз дателния падеж. Ако и да е в употребление нейде и от некой с различно окончание (–у) треба ли нашето днешно наречие, да го земе общо за сичките съществителни в граматиката си?

Ние знаеме, че той, ако е останал между ни, останал е от Старо-българския език; ний знайме тоже, че нашият Старо-български език е немал член, както има днес новото наше наречие; следователно ако и да съществува, добро е секаше да го ограничим, по наречието което употребяваме, само в тези имена, които не приемат член – собствените и родствените. В противен случай ние се отдалечаваме от наречието си; защо как ще можем да опознайме кога е името в определителна смисъл, кога не е? Например: „Аз се сърдѭ человеку; подарих приятелю..." Тук человек и приятел се нахождат в една не ясна смисъл, защото свойството на нашето наречие като не можем да им прибавим членът, не можем и да познаем съществува ли он в разумът или не; следователно не можем да знаеме какви са, сиреч: человеку, приятелю; с член ли са, или не.

(Следува)

Г. 3, бр. 6, 17 юли 1861, с. 44–45.

Ние, ако искаме, ако искаме гледваме наречието, което сме предприели, треба да гледаме да му увардим и формата, която сме му дали; в противен случай, ще подпаднем като гръците, да имаме един език на Старо-Греческий, на Ново Греческийн язик полононатен[458] между народа. Ние секаме, че е добре да се приближаваме при Старо-българският наш язик, но по корените само на думата, а не и по окончанието, по което народното днес наречие се е отдалечило много.

При сичките тези, ние не вярвахме, че Г. Бурмов ще дерзни до толкова да се отдалечи от истината, нито пак вярваме, че съвестно той не е почувствовал това; но колко и съвестта му да е поискала да допусти да каже истината, види си, че сърцето му не е дозволило. И тъй да ни

458) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Полононатен, поломонатен, полом – разрушен, разруха.

обори още повеки той пада в противности на логическата мисъл – като казва: „че мъчно било за нас да поддържиме франц. Грам., защото французите употреблявали три различни предлози там, гдето за нас е неизбежна необходимост да си служим с един; с това Г. Бурмов улеснява потвърдението на нашето мнение; защо, секаме, че е много по-лесно да си служим с един предлг само и за двата падежа, отколкото да имаме три различни (които са два, както казахме), както французите; окончанието додето е едно, както и предлогат, то ще каже, че няма никаква разлика – следователно треба да няма и падежи.

Тези са в предговорът, на Г. Бурмов. Нека сега разгледаме и подробните му забележки.

В подробното си разглеждание Г. Б.[459] намира неприлично споменуванието на родит., дател., и винит., падеж, без примери. Ние като определяме що е падеж (§36) именуваме в горните три падежи без примери за да покажем, че те не ни са необходими като в Славянската или друга Грам. В противен случай ние трябваше да идем против началото си. Колкото, че сме били длъжни, както казва критикът, да наложем какво окончание имат тези падежи в Славянският език; това е несъобразно с нашето мнение – и критикът с това излезе от предмета си.

После Г. Б. прибягва в разглеждание на някои думи, които намерил в изражението не съобразни с неговите мисли, или погрешими от невнимателно преглеждание; защо §38, когото Г. Б. справедливо излага за непонятен е, че вместо *звание* си нахожда думата *значение*.

При сичко това ние сме далеч да искаме да не признайме там Г. Б. дето има право, например думата *брашно*; защо във сичките и изведнъж вниманието человеческо не бива еднакво.

Ние благодарим Г. Б. за добрината дето имал да ни забележи, онова ковто на нашето внимание отпуснало; и неговите забележки щяха да бъдат по в голямо уважение, ако не достигаха до типографическите.
– В членът Г. Б. като се съгласил с нас, намира махана само дето сме зели членът **тъ**, а не **та** за женският род. Ние като не правим разлика между имен. и винит. падеж еднакво ни е, секам искам да земем **та** или **то** – толкова повече, че и двата са в употребление, отличието само от членът на средният род, множествено число – **тъ**, ни подкани да предпочетем **тъ** от **та**.

Г. Б. подобно прави неговото разсъждение и разглеждание във ъ-**тъ** на мъжките, когото ние изменяваме в **а**. Това от истина служи да привлече вниманието на един критик. И тъй Г. Б. като не досетил причината на това изменение, пита са коя е? Но неговото разсъждение он казва: макар и да зема ъ-**тъ** по-голяма гъстота, която е тази на **ѫ**, от прибавлението на членът **тъ**: но защото в средата на думата **ъ** и **ѫ** не различават никак в произношението си, то по-добро е да се остави пак **–ъ**; това е добро, но право ли е?; както видим сам Г. Б. потвърдява, че **ъ-тъ** при прибавлението на членът **тъ**, зема едно по-гъсто произношение, произношение което колко и да си приближава при гласът на **ѫ**, не се отдалечава от този на **а** – следователно, гласът който се чува в този случай е между **ѫ** и **а**.

Ако разгледаме просто произношението, то ще намерим по подобно да е **ѫ**, а не **а**; а защото **ѫ** ъ, в средата на думата, то е справедливо измяна да не става; но ако разгледаме логически делото, секаме, че ще намерим

459) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Г. Б. – господин Бурмов

много по-право да е **а**, отколкото ъ или **ж**; защо тук гласната буква между членът и окончателната съгласна на името, трябва да земе въобще едно произношение не по гдето, но по-ясно и по-тънко – по причина, че нейният глас се раздели съвременно на две съгласни: человекатъ, ъ-тъ на членът **тъ**, остава тук като безгласен.

Следователно, да имаме напосоки един глас като **ж**, трябва **ъ-тъ** да се измени в **а**; в противен случай гласът трябва да е като ъ-**тъ**; например апостолътъ: **а**-то тук освен дето се разделя гласът на две съгласни, **ж** и **т**. зема и едно изтънчаване, което го приближава с **ж,** по причина на **т**-то, което се произнася с върхът на езика.

Че това е без съмение тъй ни го потвърдяват иоще същите имена във всеки случай когато те биват определени на и от някои други думи, или биват такива от само себе си, като собствените и сродствените; например, ще казваме: на *Стояна*, на *Георгя*, на *свака*, два *человека*, три *коня*. Тук членът като не зема място, **а**-то се чува ясно о чисто.

Че гласът, който съществува между последната буква на името и членът е **а**, ни го доказва иоще и разногласието въз членът; от това е произлязло щото някои са зели за член **а**, а други пак **атъ**. Правдата е, че **а**-то това не е без място в прирородното днешно наше произношение.

Г. Б. в продължението си ни прави забележвание въз горните примери като: *два человека* и *три коня* – и казва, че по неговото мнение, тези имена не може да бъдат единствено число. От истинна те значат множество, но числото секаме, но окончанието си да е единствено; защо ние, ако казваме *два человека*, казваме и на *едного человека*; ако казваме е както он иска: *два хубави ножа*, казваме и *два хубави ножове*. Тук съществителното, че се отнася на две прилагателни, то се съгласява с едното или с другото – с това, което ви дава повека впечатление. И тъй, *два хубави ножове*, значи хубостта им привлича повеки нашето внимание;

(следува)

Г. 3, бр. 7, 24 юли 1861, с. 54–55.

а два хубави ножа – че то е числото. Следователно нашето мнение, не е едно с Г. Бурмовото.

Г. Б. по обещанието си да разгледа сичките части, преминува в прилагателните, дето не намира нещо важно за забележване, ограничава се в некои определения, които намира несъобразни с неговото мнение. Че прилагателните въобще определят съществителните, това може да се приеме; но, че сичките са ограничителни или незначителни и качествени, в това, секаше, че Г. Б. има голема погрешка.

Между качествените и незначителните се нахожда една явна разлика, която по необходимост ги дели. Ако може Г. Б. да ни покаже, че свойството на качествените се нахожда в незначителните; и че ограничението, което ни определят незначителните, съществува и в качествените, то тогава ние нема да му се противим. Но като сме уверени, че не може, ние дръзваме да кажем, че Г. Б. като ненамерил какво да каже поискал без да премине тъй, да каже уш нещо. Всяко качествено свойство има степен; в значителните колко и да се приближават при горните, не може да са качествените, защото немат степен.

И въз определението на числителите тоже Г. Б., казва нещо, но какво е? Ние като не проумехме нищо, не знаеме той как е.

Другите му забележки като немат никаква важност отпущаме ги – освен притежателните, че имат и пълно окончание, в това Г. Б. има пълно право.

В глаголите като отпуска думата *потвърдим*, която Г. Б. иска да я утвърди, ние ще да дойдем на глаголът *слѣза*, за когото Г. Б. казва, че явно означава действие, а ние несправедливо сме го нарекли че означава състояние.

Види се, че Г. Б. при сичките си високи филологически познания, има нужда от граматически още. Един учител! Един редактор! Един философ! И най-паче в една критика, за да падне под една такава погрешка, е недопростително! Ако глаголът *слѣзал* е действителен, то и *ходѩ, вървѩ*..., треба да са от същата категория. Що е един действителен глагол? Не е ли когато неговото действие се отнася пряко въз един предмет? Кой е тук предметът? Молим Г. Б. нека ни го покаже. Глаголът *слезам*, както и ходя, вървя, колко и да показват действие, логически техното свойство означава състояние. Ако Г. Б. беше прочел с внимание нашите определения (§§147, 148) въз действителния и страдателния залог, той щеше са проумее разликата и да отбегне недопростимата си погрешка.

Г. Б. не по-малко се е излъгал и за частицата „не”, като казва че пред сичките речи можем да я поставим. Той ако беше по-логически в мислите си, щеше да види, че иска секоги един глагол, който или съществува, или се подразумява и неговите примери: *немирен*, *неотносителен*, са равни с: не е мирен, не е относителен; ако свръзката и сказуемото са равни с един глагол, то следствието треба да е тоже едно; и тъй: не е мирен, не мирува; не е относителен, не се отнася.

Ако Г. Б. е в състояние да докаже, че частицата „не” може в едно предложение да съществува без *глагол* и да даде пълна смисъл, той ще потвърди, че нашето правило е криво. В противния случай, той не знае какво говори.

Произведението на настоящите причастия е твърде справедливо – и съгласно ние препознаваме истината на Г. Б.

Г. Б. по обичаят си като прекарва §§95 и 98 като тънки и неточно в изражението си, без да каже в какво, преминува в §100 и почва да разглежда определението на два типа сходни между си времена – Минало несвършено и Минало относително. Тези времена от истина имат едно голямо сходство между си; но колко и да се приближават по значението си според отношението на техното действие към едно заминало време, те секоги различават по смислявай си едното от другото.

Тяхното най-голямо различие се състои в това: Минало несвършено показва или състояние, което е станало познато на лицето, което говори в същото време, когито се е действувало – кога действието или състоянието на Минало относително, му става явно после времето от когато се е действувало или тогава когито лицето говори. Действието, на последното в миналото до тогава време, му е било като непознато или като съмнително. В тая смисъл, ние, в определението си, за последното казахме: „показва потвърдението на едно действие като сегашно с отношение към едно изминало време”.

За по-лесно понятие, ние ще поставим един и същ пример и за двете времена: когито ти пишеше, той играеше, значи че действието

станало познато на лицето, което говори в времето още като се е вършило; но ако кажем: когито ти си пишель, той е играл, значи че действието на лицето в времето, когито се е вършило, но и сега ако става познато, става по едно заключение, по едно извлечение. (следува)

Г. 3, бр. 8, 31 юли 1861, с. 60–61.

После Г. Б. доволно от кураж начнава да докаже, че немаме съслагателно наклонение в языкът си – и че ние ако сме го поставили, сме се увлекли от други граматики. И за да даде по-важност на мислите си, той зема нашето общо определение въз наклонението, за което като казва, че е съобразно с разумът на другите языци и граматики – притурга че е и тънко. Като начесто гледаме това негово изражение, ние се питаме: дали ние сме тънки или Г. Б-ов нема свет и ни намира такива – или он не може да бъде ясен, освен сам коги пише. Последното като се случва, въобще за секиго, треба да е по-вероятно. – В продължението си той следва да докаже даже, че ние се противоречим без да досети, че он сам пада в тая последователност.

В началото, когато говорихме за падежите, той беше против непадежието – и сега ето как се изражава: „Добре разсъждавал Г. М-ч, когато полагал, че като нема едно име особени изменения в окончанието си, нема и падежи..." И това е да покаже, че и тук като нема изменение в окончанието, само с частиците, не може да бъде наклонение. Много е излъгал Г. Б-ов.

Както окончанието на една реч може да земе изменение без значението и да се повреди – като: „дай ми, дай меня, или на меня"; ми, меня, значи сѐ същото; тъй тоже, то може да остане също, като зема едно различно значение: важното е мисълта на думата, а не нейното материално изменение. И тъй: ПИШѪ и АКО, КАТО ПИШѪ, колко и да имат едно време и едно окончание, немат същото значение – следователно не могат да бъдат и на едно наклонение. Г. Б., който поменува често французката граматика, треба да знае, че и тя има такива примери.

Но, какво ще каже Г. Б. за сложните глаголи, вид съвършен, които като немат сегашно време никога на **ѫ** или **ѭ**, при това с частиците го съставят, като: ако, като да *кръстѭ, препишѫ*, ще *направѭ*. Не е ли значението тук намира своето различие? Частиците като нямат никакво влияние въз значението, защо без тях не казваме: кръстѭ, препишѫ?

Следователно Г. Б. е много излъган в мнението си като казва, че ние никак в языкът си немаме съслагателно наклонение. Сложните глаголи, вид съвършен, ни го показват твърде добре; защо те като творят сегашното време, което изявителното им наклонение нема, защо другите, вид несъвършен, да не земат отново, което техното даже изявително има. От сложните още вид съвършен ще се увери Г. Б., че времената които това наклонение обема са само пет; защо ние ако казваме: ако съм преписал, не казваме: ако съм препишал.

Сичкото е че Г. Б. не дал добре внимание и искал да критикува без да прочете и да размисли добре. Не искаме да кажем, че нема какво да се каже – не; защо ние сами още днес намираме неща, които трябва да прибавим или да изменим, но, искаме да кажем, че добре треба да се внимава – и най-вече когито критикуваме, ако искаме полза да извлече трудът ни. (следува)

Г. 3, бр. 9, 7 август 1861, с. 69–70.

Че глаголите после ***могѫ*** и ***недѣй*** изпълняват длъжността на едно неопределително наклонение, то е точно; но нашата Грамм. като няма едно такова наклонение, ние сме длъжни, секаме, особените тези форми да ги сближим с онова, което имаме. Често нашите глаголи земат за допълнение сегашното време на изявителното наклонение или, по-добре е да кажем, на съслагателното с частицата *да* и падат под същата категория; защо могѫ проче – *могѫ да прочетѫ – да прочетѫ ми е можно*; както и казваме: *искам да работѭ; желаѭ да придобиѭ; да свършѫ*, ще дойда.

Под същата категория падат и формите, за които Г. Б. казва, че не сме споменали: *щях да паднѫ*… Сичките тези, по нашето мнение, са много малко наклонение съслагателно.

Второто ни спрежение било по-малко обработено, отколкото първото – казва Г. Б. – и то защото сме казали в една забел.: че то няма условно изклонение; че изявителното му няма толкова времена, колкото първото – и че съслагателното му е лишено от отколе изминало време.

Колкото за условното наклонение, Г. Б. много зле ни разумял. Той, ако беше дал малко по внимание, щеше да види, че ние, ако го изхвърляме, не го изхвърляме из глаголите, но из формата на това спрежение – защото не й принадлежи.

То принадлежи, по нашето разделение на глаголите във вид *съвършен* и *несъвършен*, на съвършенният вид, който е тип сякога на първото спреж. (§115). Произведението му става тоже по корена –тъ, на същият тип. (§131); както: *кръщавамъ, кръстихъ* (вид съвърш.), *кръстванъ* (накл. услов.), а не кръшвамъ, както иска Г. Б.; *издоявамъ, издоихъ* [накл. усл.], а не издоявам.

Примерите на Г. Б. щяха да бъдат съобразни с общото правило, ако бяха написани тъй: *събравамъ* (от събрахъ), *сметвам* (от сметохъ); а не *събирвамъ, прочитвамъ, смитвамъ, смитвамъ* (от събирам, прочитам, смятам).

Ние ще молим Г. Б. да прочетете параграфите 111, 114, 116, тоже и 132, който ако и да е забележен за погрешим, не е съвсем из вън правото си – и ще се увери добре, че е излъган в то що казва. И тъй, без да се простираме повече въз това наклонение, ние ще миним във времената на това положение.

Логическото разсъждение на Г. Б. е тук много чепрашик[460]: от една страна то ни обвинява дето не сме поставили иоще две времена – *М[инало] относително и М[инало] неотносително*, както и в първото спрежение; като: *кръщавалъ,* съм бил*;* а от друга страна той ни казва: „ние не можем да намерим впрочем различие между *кръщавалъ* и *кръщавахъ*, според колкото сме слушали Българите.“ С една реч Г. Б. не вижда там дето треба, а вижда там дето не треба. Че простата *масса* българска не давала никаква разлика в *кръщавалъ* и *кръщавахъ*, което не е точно, трябва ли един списател да бъде в това хладнокровен? И трябва ли той да опита, да издири и да назначи тая разлика? (следува)

460) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Чепрашик, чепераст – разклонено

Г. 3, бр. 10, 14 август 1861, с. 76–77.

От истина двете тези времена в повечето лица са еднакви, две само лица от единствено число различаваме между си: второто и третото лице на едното прави *кръщаваше*, а на другото *кръщава* – и по причина на това едното има за сичките лица гласоодарението си в дирния слог, а другото – в предирния. Колкото за разликите на смисъла – коя е тя между *кръщаваше* и *кръщава,* ако Г. Б. не я разбира, нека попита когото ще българина – и той ще му даде да я разумее. Следователно между тези времена нахожда се една разлика.

Нека минем въз другите две времена – *М[инало] относително* и *М[инало] неотносително*: за които Г. Б. излага една логика без основи: защото първото спряжение ги имало, требало и второто да ги има.

Ние нема да питаме Г. Б., коя е разликата между *кръщавал съм, кръщавал съм бил* и *кръщавал съм, кръщавал съм бил*, ние ще го пратим пак при простият Българин и той като прост ще му отговори справедливо, че е никаква? Г. Б. като учен иска я намери и ни кажи. Но, като я нема никак, тя е несъществителна – следователно недоказана.

Г. Б. като казва, че без причина не сме допустиле отколе изминалото време в второто спряжение – не казва благословно ли е то или не. По нашето мнение, това време в изявителното си наклонение ни показва въобще действие което се е извършило или е станало преди едно друго минало действие – следователно то принадлежи на съвършения вид. Ще е неправилно например да кажем: аз бях кръщавал ти като дойде; но треба: аз бях кръстил, ти като дойде; защо *бях кръщавал,* не определя че действието се е свършило – както *кръстих*.

Колкото за отколе изминалото време в съслагателното наклонение, за което Г. Б. напосока иска да каже, че сме зле сторили дето сме го изхвърлили – има почти правда; защо ние можем да кажем и казваме: ако бях кръщавал, щях и да венчавам; ако бях прочитал, щях и да зная. Но при сичката си правда, Г. Б. пада в големо противоречие и в явна една непоследователност: защо той сам в друго едно место иска да докаже, че нашата граматика нема никак съслагателно наклонение.

После Г. Б., като уграничава критиката си в маловажни некои думи, за които ние не щем да се запираме, като: **коренна съгласна**, **коренна гласна**, че не сички били изтълкувани; като: *плещѫ* и *плескам*, че не сме казали различието им – като че Грам. е Словар; като вместо **времената** и **наклоненията**, че сме рекли тези части – защото не биле такива на глаголът, а какви са не знайеме. Както краката и ръцете са части на телото, тъй и те са на глаголът.

Във взаимите и във възвратните глаголи, ние поставихме нарочно примери от един и същ глагол, за да покажем сходството, което земат тези глаголи помежду си според смисъла, който им се отдава. Г. Б. като им дава друг разум не какъвто ние сме им дали, иска да каже, че ние сме сгрешили. Излъган е! То е учителска работа да разкаже на учениците взаимните тези подробности и разлики.

Г. Б-в говори иоще и за причастията и казва, че средните глаголи не могат да имат страдателно причастие. Доколкото е справедлив в мислите си, не знаеме, но ние секаме, че непогрешимо може да каже некой: *стоящий, седящий, ходящий*….. (следува)

Г. 3, бр. 11, 21 август 1861, с. 86.

За правописанието и за произношението, Г. Б-в, се задоволил да каже само: „че и там се срещат некои неточности и неверности", – без да каже какви са и де са. Показва ни за такива само параграфите 189, 190, 200, 293. Ние разгледахме, но нищо такова не намерихме. Тук Г. Б-в. забравил да каже още за допълнение едно: че те са зети от французката граматика.

В последок Г. Б-в преминува във втората част – и там като забележва, за некои параграфи, че са неверни и неправилни, казва: че сичките написани понятия въз предложението сме ги заели от французката Граматика. Не само тия, но и други още много заехме, от тази граматика. Що иска да каже Г. Б-ов? Да ни укори ли?

Ние не секаме да направим по-добро от онова, което Европейските граматики са извършили от толкова време съобразно с правилата или с наредбата на пашата. Циганинът додето има клещи, не си гори пръстите, казва пословицата. Ако Г. Б-ов има некоя особенна способност – или некой такъв талант да състави Грам. без да се ръководи и да се спомага от никоя, ние го не знайме. Можно той да участвува от такава некоя собствена и извънредна дарба. Ние знаеме, че сичките граматики са положени въобще въз една основа – и че сичките много малко са съобразни в правилата си – следователно един Граматик може да си спомогне и да се поведе в много неща от коя да е.

На конец Г. Б. свършва като начертава свойствата, които треба да има един Граматик и като си дава високите съвети въз способът на съставът. Сичките неща в естеството от малки големи стават. То което е самото всемогъщо нещо, не ни показва в нищо способът, когото Г. Б-в ни излага. Самия Г. Б-в от малък е станал голям и постепенно се е усъвършенствувал до колкото е; следователно неговия съвет като е против естеството е и против логиката. Он ни учи първо да съставим една обширна и пространна Граматика, от която да извлечем една кратка; ние мислим и казваме напротив; че пространната тая Граматика, нема никога да бъде добра и редовна до дето кратката не се усъвършенствува много малко. Кратката ще стане причина да произведе пространната.

Първата наша Граматика на г-на Неофита, е по-пространна от другите последни, но при сичко това е по-недостатъчна и пò не редовна от тех. Ако г-н Андреев, г-н Груев… не бяха се потрудили и дотолкова в тая част, нашата граматика и до днес щеше да е много в по-долна степен.
Както да е, ние молим Г. Б-в вместо да съветува, което най-лесно, нека извърши – и тогива неговите съвети ще бъдат дела, от които ще може всякак да се ползва и съвременно да ги уцени.

6.3.8. ИЗУИТСКОТО ГНЕЗДО ИЛИ ПАРЛАМЕНТЪТ НА ПАПИЩАШКИТЕ ПОДКУПНИЦИ

Драма

Действие 1-во

В: *Дунавский лебед* (Белград). Г. 1, бр. 40, 4 юли 1861, с. 168.

Дъжд придружен с твърде студен вятър, се силно блъскаше по тесните улици на една цариградска стръмнина. Всичко бе потаено, гъстата мъгла се радваше в царуването си, както и силното въздушно ечение с кучешкото лаене, в размяна на приятелските си поздравления. Пердетата редом по къщата бяха дръпнати и силните лампади, кои изнемощяваха уже в светениео си, представляваха нощ на една страшна пустиня.

В това време се зададоха трима души; първият черно жълт като мъртвило, вторият червено брадат като светкавица, а третият посивял като дамлосан човек.

Часът беше около 5 – среднощ и пътниците ни, по бързото си и тихо ходене и по уединението си по него час разхождане, виждаше се да имат за цел важна причина. След една четвърт на часа спрях пред една вратаи трака-трак похлопаха.

Един момък, на бой среден, на лице русо-сух и на име Д. Константинов се намери пред вратата:

– О, по туй време! По туй време! Цанков ви чака часа до 4 ½ и като не може повече, стана и отиде сам, като ми връчи настоящето писъмце.

Едно парче тютюн-кехада, запечатана с чириш се връчи на тримата ни нощни пътници, с надпис „До Г-да М. Иванова, Д. Мирковича и Н. Сапунова", обдържанието й бе:

„Мужици! Чаках ви, не додохте, аз отивам и побързайте па да додите.

Ваше мекере

Цанков"

И тримата се начумериха и усмихнаха зад мустак и с „да направиме барем по едно цигаро" дръпнаха към къщата на армено-католишкия патрик, измокрени и измръзнали до сърце.

Десет минути от часа минаха, не минаха, между им зе място извънредно едно движение с грозно телесно потръскване; след малко же чу се глас:

– Тук е!

Една голяма врата се отвори и с едно *Заповядайте*, пътниците ни се умъкнаха.

Цанков и едно младо армено-католищко попче се представиха напред им и рекли недорекли *Добра вечер*, Цанков направи илам тактире си Без да му отговорят завлякоха се сичките в една стая.

Противоположен към към северо-запад се намираше един дървен дом с 5 стаи и салон. В едната от тия стаи, в по-голямата, гореше една восъчна свещ , която наближаваше да прегори. На стената висяха два кръста, разпятие Христово и един портрет на безмустачен и с малко тасче на глава, човек, който трябваше да бъде някой иезуитски (папа). Тишина голяма владееше и от час на час свещта пращеше придружена с хархоренето на един пъстробрадат задрямал мъж, издаваше една

страшна … Между това наближи часа да отстпи тихото царуването си…, звънецът гръмко притърщя и стайната врата скръцна. Манол, Миркович и Сапунов се изтърсиха в стаята, и предвождани от хубосника Цанков, простряха след две минути дългите си вратове да целуват обущата на Хасуна.

Пъстробрадатият мъж, сънлив и гурелив …. *Що търсите? …. Кои сте …. Ух …ааа… О! любезни чада простете…* *Поразсъни се и разграчи се: „Седнете, седнете. Таман аз сън с вас имах, в провидение…*

Приканието им им сполучи да разбуди добре Хасуна.

Хасун

Е, как сте? Вярвам, че здравето ви е в пълност?

Гостите

С молитвата на св. Отец (погледнаха към безмустаковия портрет) и за Н. Пр. сме добре

Хасун

(Благославя с две ръце).

Да живейте чада, вашия усърден отговор и свободнякавите[461] по лица ви краски дават ми да се надявам, че ми носите работата свършена. О, колко ще се зарадват братята Брюнова и Боре! Но преди да влезем в разговор обширен, елате наблизо за да ви се радвам и: *Мелкон ахчар*[462]! извика.

Един упърпан калугер без мустаци, без нос, изкръсти след две минути ръце си.

Хасун

По един чибук и по едно шекерлия кафе.

Гостите се спогледаха един други и направиха знак, като да си казваха „пак на килепир"

После това Хасун продължи: Прочее разкажете ми, разправете миявно и ясно. Склониха ли? Можахте ли да ги кандардисате? Вий снощи щом минахте Д. … Ефенди дойде. Той има сичко изредено за, где трябва да застъпите и що да правите, щото да бъдем съобразни в политиката. Уттре им иска непременно.

Манол

Благодари ме и отива добре. Ний снощи се срещнахме, според повелението на господин Боре, с П. Н…. намерихме го по-добре отколкото мислихме. Обещават и те силна защита, най-вече ни съветват да сействуваме колко по-действително, без да се от някого свеним.

Хасун

Не ли ви казвах! Аз ли ви го повтори токова пъти и брат Боре … няма нищо против, особно като си приемете на минута и заплатата и пр. следователно – на работа. Е, кажете ми де, удовлетворете нетърпението ми! О, сега ми иде на ума по времето на вашето влизане (!) в правата вяра, аз бях дякон …

Между това пресече се разговора. Мелкон ахчар и … се умълчаха и раздадоха чибуците и кафето … След това врата се силно затръшна.

461) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Свободняк – човек, който обича свободата, волен живот

462) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Ахчия (ар.-тур.: *ahçr*) – готвач

Хасун към слугата:

Затвори добре де!

Слугата:

На заповедите ви

Хасун

Прочее сега вече сме свободни и казвайте

Манол

Казаното е казано и решението решено. Поп Тодор е цял мой, дядо Йосиф на Н. Сапунова и другите както знайте са готови от се сърце. Това до тук е наша грижа. Работата е за по-нататък, сиреч трябва да се предначертае пътя, както и на г. Боре рекох за каква дипломатика ще се играй, като доде време да им се обяви, че ще минуват обреди, догми и пр. защото те сега, едно че не сме ги надъхали, как сами що бъдат чорбаджии и патрици, а друго ревността, за да станат владици ще изправи всичко, т.е. ще се закълнат и пр., но утре, в други ден …какви ще ги вършим?

Цанков

Има кой да му отмишлява [размишлява] за до там, ний сега трябва да гледаме онова, което ни се налага да направим.

Хасун

Не! Добре говори г-н Манолов, пътя се работи най-лесно. Простотата ще ни спомогне за всичко, стига вий да действате колко можете по нашему (иезуитски). Следователно, като работата е вече е осигурена, имам залог от братята Брюнони и Боре да ни известят, че сега, в недела, трябва вече сичко да се свърши и да се провъзгласи унията. Църквата, на която ще се прочете акта е назначена. Той (акта) снощи трябва да се е написал и ще ви се даде да го преведете на български и като се подпише от свещеничеството (!) и има млади момчета, то унията е съставена.

Миркович

Това много добре, а трябва да оитаме, защото и чорбаджиите не мирьват, аз съм още добре с тях. Трябва обаче, да ни го разясните, как да разположим за неделя работата.

Хасун

Него вече г. Боре ще ни го разправи. Както и да е работата, не ще никак мнение, особено като обстоятелствата са каквито ги искаме.

Цанков

Струва ни се (простете), че ще възкръсна в тоя случай.

Между това часа удря 6 и пътната врата ненадейно се захлопва.

– О, кой ли ще е! Скоро да отворят!

И други такива няколко разговора зеха място в стаята, гостите станаха като восък жълти.

След три минути Мелкон ахчар [въведе] и брат Боре.

Боре, Боре! О, случка изредка: И сички се наредиха за селям[463]. Не след много довтаса едно чудовище. Един измокрен от глава до крака калугерин с брада колкото метла … И след прилежното поздравление седнаха.

463) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Селям (ар.-тур.: *selâm*) – поздрав, приветствие.

Гостите

Понеже и вече време и ний трябва да бягаме, допростете ни да целунем десницата ви.

Боре

Да, да, идете и се успокойте: аз ще науча от Н.Пр.Хасуна потребното, а вас утре рано искам на Сан-Бенедето. Вий чадо Цанков позабавете се, да си идем заедно, защото съм сам.

Цанков

С едно до земи поклонение освети готовността си.

Гостите направиха приличното поздравление и заминаха, а Боре, Хасун и Цанков останаха. Цанков ще се прави да стане поп. (!)

Един излъган Българин

6.3.9. СЛУХОВЕ ЗА ЗАПОПВАНЕ НА ВИДНИ УНИАТИ

В: *Дунавский лебед* (Белград). Г. 1, бр. 41, 11 юли 1861, с. 170.

Цариград, 28 юни 1861

Съобщава се, че на 22 юни 1861 г. се възлиза на престол Абдул Азис.

На всяка радостна случка[464], човешкото сърдце е силен магнит. Но има случки

... Нека да ви кажа и една за изуитите. Техната работа съвсем умре. Жаркият подкупник Манол щел казват да остави жена си и да стане владика(!), а Джейков щел да му бъде дякон(!). Същото се повтори и за Гика, Мирковича и Ваклидова.

Ще е любопитно да се запише в историята и такова една анекдота. Къде ходи, че не доди!

6.3.10. РАЗГОВОР МЕЖДУ УНИАТИТЕ ГЕОРГИ МИРКОВИЧ, ДРАГАН ЦАНКОВ, МАНОЛ ИВАНОВ, СТОЯН ДЖЕЙКОВ

Уводна статия

В: *Цариградски вестник*. Г. 11, бр. 34, 19 август 1861, с. 129.

Цариград

Един от униятите, пръв в сърцето си, но излъган в ума, ни разказва следующия разговор между главатарите на Унията Цанкова, Манола, Мирковича и опашката им Джейкова.

Миркович: Их! да се не види! Не ще да върви напред Унията, само резил и маскара станахме на света!

Цанков: Е-е пак ти, Миркович, какъв си! искаш изведнъж. Полека лека!

Миркович: Какво полека лека! Още надеваш ли се да се поведе по нас некой човек за в работа? (огладявся наоколо) Тука няма некой от страна, та можи да си хоратим слободно. Я да се погледнем, кои сме и какви сме. Ти толкова годин склонява псетата нагоре-надолу и никой не те

464) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Съобщава, че на 22 юни 1861 г. на престол се качва Абдул Азис Хана.

погледна, та докле най-после намери сега кога се продаде на католиците ли ще некой да те потърси? Сега Манола да речеш, белким щат го смисли некога аладжаклиите му.

Цанков: Абе Миркович, защо хоратиш тъй на развала? Сега Джейков да хорати така простено му е, защото човекът е прост, неучен, не разбира нищо, и се е повел по нас, да се рече, че и той е нечто. Ами ти, не ли си чел барем историята на Рим, та да видиш, че основателите му не са били по-добри от нас, ала отпосле достигна тоя град да владее всичкия свят!

Джейков: Драганчо! Драганчо, я остави Мирковича, та разкажи нам нечто за Рим, зам кога ни се смее некой да знаем, как да му се отрачим.

Цанков: Тъй зер, един другий да се учим, как да се държим, а не да се отчайваме един другий. Слушайте.

Двама братя, Ромул и Рем, и двамата хайти, ами какви хайти я, дека най-после единия убил другият!

Джейков: Та и аз, речи, убих брата си. Той не щеше да стане униат, та аз го накарах, ще не ще, да върви подир мене.

Цанков: Който иска да му се чуе името, той не жали ни брата, ни баща, ни майка. Ала да си дойдем пак на приказката.

Тия двама братя Ромул и Рем изградили град Рим, та че за да го населят, събрали отоколо колкото имало хайти. Кой де се откъснеше от кол, от въже, там тичал и тия го приемали.

Миркович: Е, ние, и да не сме вече до толкова, ала пък сме сбирщина от нехранимайковци, михлюзи[465], калпазани.

Манол: Речи и билари та да бъдем всички.

Цанков: Ни! Какви сте пак вие! Потрайте малко да свърша приказката.

– Напълнил се Рим все от такива хайти, един от друг по-лоши. Напълнил се, ала само с мъже. Жена нямало ни една.

Джейков: Таман каквото сме ние сега. Освен бае Манола, и от нас няма някой женен я!

Цанков: А без жена на тоя свет не може. Ето католическите попове, дето им е забранено да се женят, за да [се] отличават от православните, па и тия държат в къщите си жени баре колкото да им слугуват.

И жителите на новия град, траяли година, траяли две, три, пет, таче най-после видели, че не ще го бъде, и тия направили един панаир и поканили околните народи да дойдат на сеир, таче кога са събрали гостите, ударили на калабалъка и увлекли колкото им трябвало жени и моми.

Джейков: Санким ние не можим да направим така! Ох, стига да подирим жени; сами щат ни дойдат на крака.

Манол: Ще подириш ти, ала не ще видиш, в коя дупка да се свреш с наложени кости, без сахат[466], без пръстен.

Помниш ли в онова село?

465) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Михлюзин, мюхлюзин (ар.-тур.: *müflüs*) – изпаднал търговец, който не си плаща дълговете.

466) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Сахат (от ар.-тур.: *saar*) – час, часовник.

Джейков: (сърдито) Теб ли остана, бре михлюзину, да съдиш света! Кога сте такива, ще посоля и унията, и сички ви!

С тия думи Джейков излезе на вън и разговорът се свършил.

6.3.11. ИЗ „ШУДРАВ[467] СЛАВЕЙКОВ, РУСКИ ПОДЛИЗНИК И ШУДРАВА БЪЛГАРИЯ

В: *България* (Цариград). Г. 3, бр. 11, 21 август 1861, с. 86.

По случай на един член обнародван в Журнал де Константинопол и преведен в 9 брой на „България" Севлиевският мним представител, г. Славейков се мъчи да тури наяве, че представителите не приемали, относително за Българският въпрос, вдъхновения от русите. ...

... Не е ли дело, че Славейков е руски агентин, руски подкупник?

Ако не е, защо подбуден от русите той дохожда нощя да извежда дядо Йосифа из Униятската черква?

Защо след като го изважда, води го на Бююкдере, в летния руски палат?

Защо след това го туря в руски вапор и го съдружава в Одеса?

Защо след като се връща от Одеса в Цариград, пише писма до Г. М..., за да го моли да му издейстува руско покровителство?

Защо проси декорации от руското правителство за заслугите, които му е отдал?

Защо се унижава да иска рубли за подържането на себе си и фамилията си? ...

...Те искаха да направят добро на Русите и на себе си като туриха Славейкова да поведе дядо Йосифа в Одеса, но злото се изля на Българския народ, който е невинния!"

6.3.12. СМЪРТ И ПОГРЕБЕНИЕ НА УНИЯТА В БЪЛГАРИЯ

В: *Дунавский лебед* (Белград). Г. 2, бр. 58, 7 ноември 1861, с. 234.

Отколе не сме говорили за изуитската зараза, коя папищашите ищаха да въведат и в нашето мило отечество. Причина на това мълчание беше, че нямаше веке що да се говори!

Изуитската брадва удари на камък в България! Покойния дедо Йосиф даде смъртоносний удар на тая сбирщина, като стана и той бедний жертва, далеч от месторождението си, между чужди хора немил и недраг! Подир деда Йосиф умира в тъмница затворен Никола Евтимов от Габрово, най-деятелния орган на тая пропаганда.

Миркович зарязва и уния и изуити и отива в Бесарабските български колонии в Молдова да стане лекар в Болград.

Ваклидов, редактор на лъжовния им вестник, когото издаваха български в Сан-Бенедето, зарязва редакторство и дохожда в Браила с препоръчителни писма до Браилските родолюбци българи да му намерят некоя си работа да може да живее.

467) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Шудрав – рядък, проскубен

Най-после остава Цанков, пусти Цанков! И той приема да стане негде си в България *даскал* и ето го и него в Трявна да постъпи в това звание.

Сега в Сан-Бенедето остават си пак изуитските дервиши самички!... Ето Българска уния на какво зло налетя! Българските глави истина, че били корави. Не вземат нито от обещания, нито от папска благословия, нито от *индулгенции*, нито от пашапорти за в рая: лошави хора! Не щат и в рая да влезат!

Нямаме никакво съмнение, че тези наши братя българи, разбравше злото, за което можеше да попадне милият ни народ, с вероизповедния раздор, немаме, казваме някакво съмнение, че тия са от сърце веке оставили от изуитските планове и че от тук на татък ще бъдат истинни родолюбци българи и ще се трудят за в полза беднаго ни народа, а най-вече като с приселението искат неприятелите ни да го разорят съвсем. Дано най-после нашето несъмнение излезе основно!"

6.3.13. СОФИЯНЦИ ИЗГОНВАТ ВЛАДИКАТА ДОРОТЕЙ
Извод от една дописка

В: *Дунавский лебед* (Белград). Г. 2, бр. 62, 24 декември 1861, с. 247.

Средец (София), 20 декември 1861

Средешките родолюбиви българи показаха един юнашки и истинорек пример на сичките българи вероизповедний ни въпрос!

Читателите ни знаят, отколкото дописки до сега обнародвани, че средешките българи ... не рачиха до сега да приемат проводения от фенерската патрикана владика Дорча, ако и бившия управител Хасан-Тахсен паша употреби въоръжена сила да го уведе в общонародний им имот (митрополията).

Те го оставиха като един прокажен и никой не приближаваше при него. Той като се видя в такова едно имотно положение, употреби сичките фенерски лукавщини и предателства, дано некак си успее и привлече част от народа, но сичките му коварства останаха безплодни.

Най-после прибегва в тъмниците да извади неколко си затворени за дългове селяни и чрез това ги добие на своя страна, да идат и да разпространяват за него, че бил *добър владика!*

През тия дни извадил с тапия от тъмницата едного болного на смърт человека от Отлукюю, донесъл го на Митрополията та да умре с цел, дано по тая причина се доближат с него гражданите като идат на погребение.

Человека действително умира и Дорчо обявил това на чорбаджията х. Юванчу, който повикал поп Тоша. Заповядал му да иде да погребе мъртвеца.

Попо Тошу му се молил много да го не излага в общенорадното негодувание, понеже народа никак не ще допусне да иди един българин свещеник в конака на фенерския владика. Но х. Юванчу като градски чорбаджия придумал попа да иди и отишел и он заедно с него.

Дорчо като видял чорбаджията, че иде скочил с едно фенерско ласкателство та го посрещнал и тутакси заповядал на слугите си да

въведат попа в стаята му и почнал да го нуди да му се поклони и да земе по фенерскому обичаю от него благослов(!), та тогава да иде да упее и погребе мрътвеца.

Родолюбивия обаче поп му се отговорил: „аз не мога да постъпя противосъвестно и против волята народна. Примери се първо с народа, та тогава, ако ти не отдам приличната чест и ако не изпълня длъжността си, нека бъда виноват и пред Бога и пред человеците!"

Чорбаджи х. Юванчу, види се да е имал некое си тайно споразумение; излезва и остава тамо поп Тоша, без да продума една реч.

Тогава Дорчовите слуги улавят бедния поп, а Дорчо с ножицата му остригва косата и брадата, земе му калимявката и гужда му един фес на главата, па си го отпусва като с поругание изревава: „Иди нека те види за пример народа ти!"

Същият ден (на 6 декември) почва да клепе клепалото на черквата „Св. Арахангел" и купища народ се събира тамо и почва разярен да роптае и вика противно тая безчестна постъпка на фенерского ученика, щото се чува до управителя, който незабавно изпраща двама турци от главните членове на съвета придружени от воения полковник с няколко войника. Тия пощо дошли в народния събор, без да изпитат каква е работата, почват да нудят народа да се разотиди, и да го заплашва, че ако не послуша това, зле ще бъде т. е. ще го ударят.

Народът отговаря гръмогласно, че не може да търпи да се скверни святата му вяра от толкова безсъвестни владици фанариоти и да се обезчестяват невинните свещеници и че той ако е султанска послушна рая, няма да търпи веке да бъде похулен от фенерското духовенство. Казва че до де не изпъди того фанариота от града, не ще се разотиде.

След този разговор, членовете на съвета си отиват и тутакси дохожда царската войска, сичките жандарми и самият управител Ахмед Ресим Ефенди.

Народът като видял това, всички едногласно извикват и се молят да ги отърве веке от того безбожного владика. Но управителя вместо да послуша молбата им, заповеда на войниците да ударят с байонети и саби и да разпръснат народа. Безоръжения народ след едно малко упиране, принуждава се да се разпръсне, като се нараняват неколко човека, между които на една жена се отрязва ръката.

Едно отделение от народа, разшива една ограда на Митрополията и влезва с цел да намери Дорча и да го извлече с безчестие от там, но войската успява та разпръсва и тех!

В това също време пристига и жената на Поп Тошо и почва да вика на управителя за безчестието що е сторил Дорчо на мъжа и.

Тя казва: „Вие кога допущате на този фанариотин да обезчесть по такъв начин мъжете ни, аз искам брада за брада, аз ще остврижа неговата и с туткал ще я полепкам на една кратуна, па пред вратата му ще я окача с кандило."

Управителят отговори: „Потрай, потрай, утре ще изследваме тая работа и аз не ще търпя да остане вече Дорчо тука."

Народът тогава извиква: – „Да живее царът! Да живее ваше превъзходителство!"

На другия ден (9 декември) пак заклепа клепалото от църквата „Св. Арахангел Михаил“ и събра се множество народ. Сичките попове бяха облечени с най-великите си одежди и изпълниха великолепна божа служба, като по обичай споменаха имената на нашите свещеноначалници Иларион и Авскентий. След службата народа не се разотиде, но събра се още повече в черковния двор и проводиха **три** пъти до пашата да свърши онова, което бе обещал да изпъдят Дорча от града.

Управителят им отговорил, най-после, че телеграфирал в Цариград до В. Порта и чака отговор.

Тогава тие нагласиха прошение редовно, в което искаха да се изпъди и накаже Дорчо за това безчестие, което той нарочно в лицето на поп Тошо направи на цел народ и на целото българско свещенство.

Но от после народът реши да затвори чаршията и да се не лъже вече от обещания от днес на утре, както други пъти.

Така ведно с прошението те събират и ключовете в една бахча и я занасят на управителя. Той приел прошението и им обещал, че ще го прати на Високата Порта, а ключовете не рачил да приеме.

Гражданите решиха твърдо да не отварят чаршията, до де се не изчисти от града Дорчо, ключовете те задържаха в общественият дом.

След това поп Тошо направа едно прошение, чрез което се иска защита на честта си от Дорчо и му се отговори също, че ще се съобщи отговора чрез В. Порта.

Дорчо не смее да излезе на вън.

Гражданите всеки ден правят общи заседания в привременния общ имот.

Днес софийския градоначалник Ахмед Расим Ефенди е обявил, че по телеграфа в **8** часа получил от Портата депеша, указваща вдигането на Дорча от София. А заимодавците му са го напекли от тогава, щото му не дават да шавне до де им не плати.

Това известие зарадва твърде много софийските граждани, че ще се отърват вече от тоя богоумразнаго Дорчо, който таз вечер изчезва непременно от София ...

Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:

За изгонването на владиката Доротей от София и поведението му вж и публикациите във вестниците и списанията:

България (Цариград). Г. 1, бр. 21. Редовна притурка; бр. 38, 12 декември 1859; бр. 35, 21 ноември 1859; бр. 41, 1 януари 1860; бр. 44, 23 януари 1860; бр. 48, 21 февруари 1860; Г. 2, бр. 54, 30 март 1860, с. 25–26.; бр. 62, 25 май 1860, с. 149.; Г. 3, бр. 2, 19 юли 1861.

Българска пчела (Браила). Г. 1, бр. 40, 28 февруари 1864. България. Г. 2, бр. 11, 11 август 1864, с. 29.; бр. 62, 25 май 1860, с. 149; Г. 3, бр. 2, 19 юли 1861.

Български книжици (Цариград). Г. 4, бр. 4, юни 1861, с. 86.; бр. 7, юли 1861, с. 133.; бр, 8, с.153.; бр. 9, с. 167; бр. 15, с. 266; бр. 24, с. 483.

Ден (Цариград). Г. 1, бр. 6, 19 март 1875; бр. 27, 11 август 1875.

Дунавский лебед (Белград). Г. 1, бр. 41, 11 юли 1861, с. 171.; бр, 42, 18 юли 1861; бр. 44, 1 август 1861, с. 183.; бр. 45, 8 август 1861, с. 187.; бр. 47, 22 август 1861; бр. 48, 28 август 1861; бр. 51, 22 септември 1861; Г. 2, бр. 57, 31 октомври 1861, с. 230.; *Дунавский лебед. Извънреден лист за София*.

Източно време (Букурещ). Г. 6, бр. 14, 18 май 1874; бр. 19, 18 май 1874; бр. 29, 31 август 1874; бр. 35, 12 октомври 1874; Г. 2, бр. 7, 29 март 1875; бр. 27, 16 август 1875.

Напредък (Букурещ). Г. 9, бр. 3, 20 юли 1874; Г. 10, бр. 55, 16 август 1875.

Независимост (Букурещ).. Г. 3, бр. 29, 7 април 1873, с. 232.; бр. 30, 14 април 1873, с. 237.; бр. 41, 30 юни 1873, с. 327.; Г. 4, бр. 6, 24 ноември 1873, с. 45.; бр. 7, 1 декември 1873, с. 53.; бр. 12, 5 януари 1874, с. 100.; бр. 16, 5 февруари 1874, с. 129.; бр. 19, 23 февруари 1874, с. 154.; бр. 48, 13 септември 1874, с. 390.

Право (Цариград). Г. 4, бр. 18, 28 юли 1869; бр. 44, 27 декември 1869; Г. 5, бр. 19, 6 юли 1870; Г. 8, бр. 7, 27 април 1873.

Свобода (Букурещ). Г. 1, бр. 34, 15 юли 1870, с. 268, 271, 272.; бр. 36, 30 юли 1870, с. 284.; бр. 39, 23 август 1870, с. 308.; бр. 45, 7 октомври 1870, с. 354.бр. 49, 11 ноември 1870, с. 380.; Г. 2, бр. 1, 2 януари 1871, с. 4.; бр. 3, 17 януари 1871, с. 24.; бр. 4, 23 януари 1871, с. 29.; бр. 5, 30 януари 1871, с. 34.; бр. 7, 13 февруари 1871, с. 53.; бр. 12, 20 март 1871, с. 89.; бр. 13, 27 март 1871, с. 100.; бр. 16, 17 април 1871, с. 124.; бр. 21, 6 ноември 1871, с. 161.; бр. 22, 13 ноември 1871, с. 169.; бр. 23, 20 ноември 1871, с. 181.; бр. 27, 17 декември 1871, с. 214.; бр. 32, 22 януари 1872, с. 254.; бр. 49, 20 май 1872, с. 396–397.; бр. 51, 3 юни 1872, с. 411.; бр. 52, 10 юни 1872, с. 418.; Г. 3, ; бр. 2, 8 юли 1872, с. 12.бр. 3, 15 юли 1872, с. 21.; бр. 4, 22 юли 1872, с. 29.; бр. 5, 29 юли 1872, с. 36.; бр. 6, 5 август 1872, с. 44–45.; бр. 8, 19 август 1872, с. 61.; бр. 12, 16 септември 1872, с. 94.

Цариградски вестник (Цариград). Г. 6, бр. 219, 2 април 1855; Г. 10, бр. 219, 2 април 1855; бр. 476, 26 март 1869; Г. 11, бр. 18, 29 април 1861; бр. 23, 3 юли 1864, с. 87; бр. 26, 24 юни 1861.

6.4. ПУБЛИКАЦИИ:
1862 година

6.4.1. СПИСЪК НА СПОМОЩЕСТВОВАТЕЛИТЕ ЗА ФРЕНСКО-БЪЛГАРСКИЯ РЕЧНИК НА ГЕОРГИ МИРКОВИЧ И ХРИСТО ВАКЛИДОВ

В: *България* (Цариград). Г. 4, бр. 33, 28 ноември 1862, с. 264.
рубрика: Сякакви неща и новини

Спомоществователи за Словаря Френско-Български на Мирковича и Ваклидова[468]:

Шумен

Добри П. Войников	учителя	екземп.	1
А. П. Гранитски	„	„	„
Николай И. Бацаров	„	„	„
Тодор Байчев	„	„	„
Илия Р. Блъсков	„	„	„
Николай Ж. Гюкчеренли, търговец		„	„

Ученици

Георги С. Попов	екземп.	1
Илия К. Савов	„	„
Андреи М. Рачев	„	„
Неделчо Георгиев	„	„
Ангел Д. Пюскюлиев	„	„
Димитър С. Кандиларов	„	„
Ангел Танасов	„	„
Николай З. Георгиев	„	„
Стефан И. Жечев	„	„
Хараалан А. Василев	„	„
Христо Кръстев Иванов	„	„
Иван Ж. Великов	„	„
Марин Вълчев	„	„
Тодор Я. Драгоев	„	„
Радуш Енчев	„	„
Стефан И. Шемшекеев	„	„
Николай Р. Николов	„	„
Стефан Р. Басоглу	„	„
Димитър Д. Теодоров	„	„
		25

468) *Бележка на Е. Ангелов-Пенкова:* Христо Дочев Ваклидов (1841–1891) – учител, журналист, редактор, преводач от френски език, общественик. Автор на първият учебник по алгебра на български език. Един от възпитаниците на френското Бебешко училище.

Ески-Джумая

Хаджи Желез Тошев	екземп. **1**
Спиридон Петров	" "
Мирко Х. Вълчев	" "
Братя Х. Маркови	" "
Братя Бързьово	" "
Таню Недялков Шишманов	" "
	6

6.5. ПУБЛИКАЦИИ:
1863 година

6.5.1. ОТКРИВАНЕ НА ИНТЕРНАТ КЪМ БОЛГРАДСКОТО ЦЕНТРАЛНО УЧИЛИЩЕ
Дописка

В: *Съветник*[469] (Цариград). Г. 1, бр. 7, 6 май 1863, с. 3.

Болград, 18 април

... С епохата на развитието на нашата народност се брои, макар и малко по-късно развитието и на преселените българи. И едно по-добро щастие дойде до такие успехи и просвещението в Болградските колонии: присъединяването на тия колонии на Молдавия 1856 г.

Днес и останалата част на колониите в Руссия съревнуват на туй развитие, и тяхното правителство, Руссия, уже е обърнало внимание да ощастливи и по тая част Българските колонисти.

Да не бъдем пророци, но твърде положително можем да предскажем, че не след много време и в Руските колонии ще се учредят: централно училище народе [народна] гимназия, типография, подобни и по направленията и по целта на Болградските заведения.

Много и доволно е писало за тукашното централно училище, за комитета, за професората и пр. Повторението е не нужно. ...

Ний сега толкос само да кажем за него в допълнение наколкото досега се е казало, и минуваме да съобщим на читателите нещо по-прясно нещо още повеч похвално за тукашний край.

Пособията, които централното училище има, достатъчните му приходи даваха възможност за съдържанието на 5 / 6 ученика от България.

469) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Вестник СЪВЕТНИК (Цариград). Народен българский вестник. Г. 1, бр. 1 (1863) – г. 3, бр. 1 (1870). Редактори: Никола Михайловски, Тодор Стоянович Бурмов, Киро х. Петров, Петър Христович. Вестникът е сканиран и предоставен за ползване на сайта на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий" на адреси: *Национална библиотека „Св. Св. Кирил и Методий"*. Дигитална библ. Периодични издания. Продължаващи издания 1844–1878 г. ; *Национална библиотека „Св. Св. Кирил и Методий"*. Каталози и ресурси. Електронен каталог COBISS+ [прегледан 12.02.2020] http://82.147.128.134/prd/public ; https://plus.bg.cobiss.net/opac7/bib/1254753508

Това похвално дело тукашното общество можело да го направи с малка економия по-обширно. Работата беше да се открие един интернат и вместо 5, 6 ученика да се съдържат в едно 25 ученика.

Приготовлението за открытие такъв интернат при централното тукашно училище отдавна бе отредено да се постави в действие; но по причина на някои недостатъци то се убави до **3-й** март, ден в когото Болградското общество има щастие да се види и с едно такова заведение, в което ще се съдържават 25 до 30 млади и способни възпитаници на обща съдържание.

Това дело действително отдава голяма хвала и чест на тукашното общество. Само по важност на това заведение, откритието му, по наше мнение, не стана с тържественото си точно приличие ...

Най-почтените граждане, както и местния управител били в присъствие на тая церемония, която се почна с изречението на едно слово от г. до. к. **Г. Мирковича** и се свърши с едно друго слово от архимандрита нашаго Българина ...

Един задунаец

6.5.2. БРОЯТ НА ВЪЗПИТАНИЦИТЕ В ИНТЕРНАТА КЪМ БОЛГРАДСКОТО ЦЕНТРАЛНО УЧИЛИЩЕ

В: *Съветник* (Цариград). Г. 1, бр. 13, 17 юли 1863, с. 2, 3.

Болград, 31-го мая 1863

В 7-т брой на вестникът ви прочетохме не без удоволствие анонимната дописка от Болград, писана от Един задунаец, в която се споменува нещо и за тукашното централно училище, и особено за новооткрития при него интернат. Справедливо тя прави чест не само на тукашното общество, на училищния комитет, но и нам – учителите, относно училищните ни наредби и напредвания. ...

... В дописката му обаче се е вкрало непреднамерено едно малко обстоятелство, което може да вкара с време в недоумение мнозина от нашите сънотечественици в България, особе то гдето се говори за интерната, числото на възпитаниците му и средствата за тяхното обдържавание. ...

Основата на интерната беше начертана введно с основата на Централното училище още в началото, в по-обширен обем, не за 5–6-ма ученика, както споменува дописникът ви, но за да се възпитават в него 40 отбрани и способни за наука ученици, повече от тукашни колонистки бедни чеда.

Оная част от училищните доходи, които бяха назначени за поддръжката на това благодетелно заведение, била би достатъчна за това, ако би се не увеличавали ежегодните разноски за Централното училище според откритието на висшите му класове, следователно и умножението числото на учителите, които се пригласиха за тях.

Това обстоятелство накара Училищния комитет да съкси размера на интерната и да се ограничи с приемането само на **20**, не повече възпитаници, що са вече налице сичките.

Г-не Редактор, тъй както няма вече ни една празна ваканция в интерната ни, да обявите сичко това на ония жедни за учение, но

бедни български юноше, които се канят да дойдат в Болград, като им посъветвувате съвременно да се не пускат в път догде не се сподобият с нужните тям средства за поддържането им в това учебно заведение и да не се надяват на друго от комитета, освен на свободното слушание уроци в Централното училище, що е достъпно всекиму и от всяка народност, според устава училищен.

На желающите пък да дойдат в Болград на учение при свои средства, можете обяви, че с време може да открийме за тях , с мъжко при интерната, един пансион, гдето според желанието на родителите им, могат би поместени с определена годишна плата. А за сега, ако прибързат, могат намери прибежище у учителите на Централното училище, според предварителното споразумение на родителите им с тях.

Приимите, господине, уверение в дълбокото ми към Вас почтение. ***Учител***

6.5.3. БЕСАРАБСКИТЕ БЪЛГАРИ

В: *Българска пчела*[470] (Браила). Г. 1, бр. 10, 2 август 1863, с. 37–38.; бр. 12, 16 август 1863, с. 46.; бр. 18, 27 септември 1863, с. 71.; бр. 19, 4 октомври 1863, с. 74.; бр. 29, 13 декември 1863, с. 114, 115.; бр. 31, 27 декември 1863, с. 123–124.

Г. 1, бр. 10, 2 август 1863, с. 37–38.

Съобщават ни следващия член, който съдържа важни и любопитни подробности за нравствения живот на българските колонисти в Бесарабия …

Ако земем да търсим в историята на Европейските народи, то едвам ще намерим такъвзи народ на когото злополучието и историческите нещастни периоди да се развият со злополучие на наш народ.

Тук като земам, че просвещението е невидима стихия, която действува с чрезмерна скорост и сила за щастието на кой да е народ, допущам, че само то едно може да спре и уварди един народ от секоя духовна болест и да отстрани от него сяко зло, което му носи гибелни потери. … Тогава, когато Българите, по причина на историческите събития се разпръснаха по чужди земи и страни, трябваше да се лишат от духовната сила на науката, която прави народа жив по между други народи. … Народното име трябваше да ся замълчи, прежната народна слава трябваше да ся загуби и на тяхно място да се чува име, да се разгласява слава на друг народ, който има щастие да земе добро място в световната

470) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: БЪЛГАРСКА ПЧЕЛА (Браила). Вестник политически, любословен и търговски. Г. 1, бр. 1 (1863) – г. 2, бр. 20 (1864). Главен редактор Христо Дочев Ваклидов (Испас Попеску). Вестникът е сканиран и предоставен за ползване на сайта на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ на адреси: *Национална библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“*. Дигитална библ. Периодични издания. Продължаващи издания 1844–1878 г.; *Национална библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“*. Каталози и ресурси. Електронен каталог COBISS+ [прегледан 25.01.2020]
http://82.147.128.134/prd/public
https://plus.bg.cobiss.net/opac7/bib/1253920740

история, и който като гледаше, че историческите обстоятелства помагат да обнаружва зверската си сила, осилваше нещастието на народът ни, дори най-после го принуди да се пресели в страна за него съвсем неизвестна.

И наистина, българите не знаеха, че Бесарабия е дива и пуста. Те знаеха само, че отиват в една страна, гдето светите им учители Кирил и Методия, посеяха семената на християнската вяра, мислеха че отиват при такъв народ, който не само е увардил тези семена, но ги е усвоил в себе си и ги е удобрил тъй, щото от тях се е родил безценен плод. Бедни разпилени българи, след като се лишиха от отечество и просвещение, надяваха се, че този народ при когото те отиват, ще им даде, ако не по-добро, то барем онова също просвещение, което е получил от них. Но нищо не се сбъди. Той в течение на 50 години време, не само, че не напреднал в духовното си развитие, но останал в Бесарабия в това невежество, което донесал от отечеството си. Тъй българите след преселението си, принудени бяха да се ограничат само в обработването на дивата Бесарабия, която по причината на нейната пустота и дивота заеха толкова места, колкото им трябваше.

Отпървом българите можаха да повярват, че всичките им мисли и надежди ще се изпълнят; защото по ходатайството на доброго Инзова[471], който според многото си добрини, направени на българите, не ще остане от них, никога забравен – получиха по-сгодни от немските от немските колонисти права, с които се ползваха доста време. Тези права дадоха възможност на нашите българи да се домогнат тъй добре, щото след 50–60 години – те си направиха къщи, отгледаха си ниви, лозя, почти таквизи, както бяха оставили в България.

Подир това българските преселенци отиваха много добре и прогрес в материално и в нравствено отношение беше видим помежду им. Но това беше само тогава, докато беше жив добрия и мъдрия Инзов, който ги управляваше, т.е. беше им управител. След неговата смърт, те трябваше да се управляват от комитет, съставен от чисти немци. Никак не беше по сърце то на българите, да имат над себе си началници от чужда нация, и по език, и по вяра, но нямаше какво да правят. Те трябваше из

471) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Иван Никитич Инзов (1768–1845) – руски генерал от инфантерията (пехотата) и администратор. През **1818** г. Инзов е назначен за главен управител и председател на настоятелството на чуждестранните колонисти на Южна Русия, а от **1820** г. е и пълномощен представител на Бесарабския регион. Като попечител на колонистите през 1819 г. Инзов ръководи изпълнението на „Указа за устройството на задунайските заселници". Инзов обръща специално внимание на бежанците от България и гагаузите, които се преселват на руска територия на левия бряг на Долен Дунав, бягайки от турското робство. Той постигна за тях статута на колонисти заедно с германските имигранти. През **1821** г. основава град Болград за български бежанци. Генерал Инзов се ползва с голямо уважение сред българската общност в Бесарабия. След неговата смърт тялото му е пренесено в Болград, главния български град в областта. Там той е погребано в специален мавзолей, който днес е изобразен на герба на града. Неговото име носи основаното през **1861** година от български преселници от Бесарабия село в Таврия, Инзовка, а през 1938 година в негова памет ямболското село Ак бунар е преименувано на Генерал Инзово.

време да се утешават с мъдрата народна пословица: търпение спасени. Но как е тая пословица понякогаш гибелна!

Новият Комитет скоро оправда своята антипатия към българите на дело. Той в непродължително време по можи [помогна] не само да улучши[472] състоянието на българските колонисти, но успя да ги тури на по-долна степен и от немските колонисти, които имаха много по-долни привилегии от нашите българи.

Колкото повече Комитета желаеше благополучието на своите събратя немци и прилагаше на това нови старания, толкова и тяхното щастие и състояние са улучшаваше в материално и нравствено отношение. В късо време те взеха първо място в търговията между руските и българските села, които в това отношение от ден на ден слабеха и беднееха.

При Инзова в Българските колонии са откриха много училища, които не можеха да се наредят догде беше жив Инзов. След неговата смърт трябваше да има над тях главен надзор, упоменатия комитет, за когото впрочем, те бяха безполезно нещо, защото освен, че не му даваха материални средства, но те с време можаха да противодействат и на секо злоупотребление и грабеж.

По старание на Комитета в българските колонии се учи Словенският език по часослов и псалтир, а учителски места се заемаха от чиновници, изредко семинаристи изгонени за лоши постъпки или человеци по старост лет, лишени от деятелност и негодни за никаква служба, по ограничение на понятията си. Таквизи учители незнакоми с българският език и интерес, а научени да гледат на себе си като на класа чиновническа, разумява се, са безполезни за българските колонисти. При това секой един учител по гореизложените причини, като не намира развлечение в колонията си, често оставя занятието си и отива по градища да си прекара времето между своите роднини, при които живее няколко месеца. Между това и самите ученици, като останат без учител, разпиляват се, а след като се завърне той, настава лятно време, работно за секой трудолюбец, а така речи, учениците изгубваха половин година на ваканция.

При таквози неправилно и нередовно занятие, не само, че не можеха да се научат децата да четат, но губеха си времето суетно. Тридесет-четиридесет годишното разстояние на училища, за които ежегодно ставаха разноски около 10 хиляди рубли, почти никаква полза не принася. Сега не ще се намери никакъв колонист, който да е в състояние да прочете свободно печатани книги на Български или на Руски език; тъй също не ще се намери ни едно тяхно дете в никое висше учебно заведение. Между това, нашите задунайски българи, при сичко турско и гръцко притеснение и тиранство, са изпратили по чужди страни повече от 150 юноши, от които 60–70 се намират в разни високи учебни заведения.

Впрочем не може да се каже, че колонистите не познават и не видят помежду си този недостатък.

Те са наченали да го изказват още от 1832–44 и 58 чрез прошения от няколко хиляди подписи до комитета, когото молиха да им позволи да си открият едно централно училище, по подобие [на] гимназия. Но техните

472) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Улучша (рус.: *улучшить*) – подобрява

прошения, като постъпваха в комитета, сякаш че потъваха в египетски лабиринт, подир което този въпрос оставаше пак чужд.

Освен формални прошения що са подавали колонистите, още и много пъти лично са просили комитета; но сичко е било напразно! Нам и на колонистите стана прежално, след като са позволили на Татари в Крьм да си открият уездно училище[473], а на Евреи и на Ермени – гимназия, а нам – не. До какво унижение са дошли бедни Българи. Потребности и желания еврейски и татарски се занимат на внимание, а наши Български – не! Впрочем, по-горе ние казахми, че за комитета е тягостно да върши нещо за българските колонисти, които не му дават материални изгоди. Той утвърждава страшини, които му плащат, уволнява пак тия, които му са непризнателни. Той е още в състояние да направи и това, за което няма право, само ако трудът му се възнаграждава.

Ние тук умълчавами други много злоупотребления на комитета, защото тука нямаме за цел да говорим за злоупотребления на комитета, а да го укорим само за това, че е бил главна причина гдето българите са останали в такова невежество. (следва)

Г. 1, бр. 12, 16 август 1863, с. 46.

Колко добри Колонистки подвизи се спират за една користолюбива угода на един комитет! Бедни Българи какво теглят, а между това тяхно висше началство нищо не знае за това. Но кой знае, може и да няма нака нужда да го знае.

Впрочем ний знаеме това, че щом половината население от тези българи колонисти остана в Молдова под друго правителство и немаха над себе си Комитетът от немци, то тутакси техните многогодишни желания се изпълниха. У нас в **Болград** става 4 години от как се е открила гимназия и типография. Ние виждаме, че при старанията на Болградските българи, тая година гимназизиските класове достигнаха на пет и че ученическото число се увеличава от ден на ден.

Сега в Болград ще срещнете лица от разни страни и места: села и градища. Гимназическият ред постепенно се улучваша и сичко върви в този край благополучно. Тъй също и типографията ни само печата и ний видим, че в година време, откакто се е открил, в нея са напечатани повече от 10 съчинения, но жал е, защо сичко това не е станало там гдето е могло да стане.

Тук Шевченковата дума се оправда:

Тъжко миѣ сыротою
На семь свѣтѣ жити,
Свои люде – якъ чужно,
Нема кому разспитати;
Чего плачутъ очи,
Нема кому расказати;

473) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Уездно училище – окръжно училище, в окръжни и провинциални градове. В Руската империя на 5 ноември **1804** г. е публикувана Харта на учебните заведения, подчинени на университетите. Според тази харта окръжното училище трябвало да служи като подготвителна институция за гимназията. На 8 декември **1828** г. е издадена нова Харта на окръжнитеучилища, според която те са предназначени предимно за децата на търговците, началниците и благородниците.

Чего сердце хоче,
Чего сердце якъ голубка.
День и ночь воркуе;
Нихто его не питае.
Не знае, не чуе. (Шевченко) (следва)

Г. 1, бр. 18, 27 септември 1863, с. 71.

На 1852 г. за голямо щастие на попечителския комитет, а за нещастие на българските колонии назначи се управляващий в Бесарабия Ив. Арендаренко[474], по произхождението си глупав и военен; человек без секое образование и вдаден в пиянство, со страшни и даже чудни възгледи върху образованието, от което произхожда богатството и щастието на сичкият мир. Тоя голям ненавистник на българите, намираше дружба и приятелство само с военните, с които прекарваше своето време.

Този человек по своето си управление и общежитие е обръщал всеобщото внимание. В осемгодишното си управление, той освен гдето е хулил, ненавиждал, надекивал[475] българите нищо друго добро не им е сторил. Той гледал на българските колонисти като на народ от друго племе и вяра, народ чужд, който е получил от Россия някои права без да и е в нещо заслужил. И заради това той на тях иначе не гледаше, но като народ, който живее в Россия по милости; а тя ги храни, възпитава, старае се за тях, без те да й до някога за това да заплатят. И при това понятие, Арендаренко не наричаше иначе колонистите, освен: Дармуеди[476], Татари[477] и Бусурмани[478]. Арендаренко гледаше нна българите като народ исторически порабощен[479] и токова поробощение намираше твърде пътно[480].

Този человек естетсвено не желаеше благополучието на колонистите и заради това той не желаеше да ги види на друго поприще освен на земеделческото; не желаеше да ги види на друга степен освен на тая, на която са били от първен, след като са се населили в тойзи край. Секой един прилично облечен колонист възмущаваше чак душата на Арендоренко; секой един книжовен българин, както и секоя една новопоявивща се книга на български език силно му мътеше кръвта. Но сичко това още не беше нищо. Арендоренко, когото беше много страх от учените, да не му до някога копаят яма, като зловреден человека на народа и на образованието, закриваше училищата, които той завари при своето постъпване открити.

474) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Иван Иванович Арендаренко – подполковник, управител на български колонии в южна Бесарабия до 1856 г.

475) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Надеквам, надекам – навиквам, нахоквам, наругавам.

476) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Дармоед (рус.) – готован, търтей.

477) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Тат, татар – крадец, разбойник.

478) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Босорман, бусурман – невеж, бедняк.

479) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Поробощен (рус.: *поробощенный)* – поробен.

480) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Пътен, пътно – прилично, редно.

Когато постъпи управител, над 80 български колонии, той намери около 40 училища устроени и наредени при работливото попечение на благодетелите на Бесарабските колонии Инзова и Буткова. Той при щастливото си управление в поверените му колонии остави от 40 само на 17. Но според чевръстата си ненавист, той и тия останалите щеше да затвори, ако не беше побъркала Кримската война, и ако не беше решила съдбата да останат половината колонии в Молдава; и на конец същата яма, която копаеше за колонистите го прекарапична[481].

Таквази черна съдбина ний би желали да озари и комитета, който е сбор на нещастието Ханово потомство[482].

Арендоренко в последното време назначаваше учители повече военни като ундроофицери[483], уредници, чиновници, по старости лет уволнени от военна служба, человеци самокнижни. Впрочем, желающите читатели да се познакомят по-добре с Арендаренка и със състоянието на колонистките училища може да прочетат подробно в руски вестник за 1857 год., книжка 6.

Някои си от тия безнравствени, бяха повече незнакоми [незапознати] с учителските обязаности [задължения]. Ни реч, че таквизи учители не са знаели ни слово от български език. Впрочем в него време и никой не мислил да го преподава. На таквизи учители съчувствеието е било в местните поизведения, като във виното и ракията.

Като не е имало кой да прегледва тези учители, те са преподавали и учили както щели. Но тъжно и горко на таквази наука, на която участта се бамира в такива нечисти ръце.

И при един такъвзи порядък, нека не се чудят читателите, гдето българите в Бесарабия при сичките си средства са останали в такова невежество и сега гдето видим да са сичките колонисти безкнижни.

Ако някой път да се е случило управляющий да е преминувал през някое училище в неприличен вид и е заварял много ученици, той ги е разпъждал, но ако са в приличен, то с изпит или без изпит е награждавал сички с похвални листове и атестати. Сичко това е записано в неговото дневно разположение[484]. Такива листове и атестати обделани с красиви рамки, ний виждаме днес окачени по стените и служат за наредба и украшение на Болградските къщи.

Курсовете на науките при Арендоренка е било да не се учат много колонистите, защото не требало на мужик много да знае, и друго, че той Българите намирал необикновено даровити, и че по това мислел, че ако некой от тях се научи, то той ще пише прошение против него.

481) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Прекапична – прекатури.

482) Членовете на този комитет са преимуществено немци.

483) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Унтерофицер (нем.: *unteroffizier* – категория на младшите офицери) – подофицер. Младши сержант е първото и най-нисше сержантско (старшинско) звание в българската армия, което съответства в някои армии на други държави (Италия, Франция, Испания и други) на званието *капрал*. Званието се присвоява на войници със звание *ефрейтор* след завършване на школа за младши сержанти. Във флота еквивалентното звание е *старшина II степен*.

484) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Разположение – право, власт да се разпорежда човек с нещо.

Но без да се пущам в много разкази, които ще бъдат тъжило на читателите, зимам едно от сичките училища на колонистите, на припример Болградското. Понеже неговото гонение в течение на трите години в пълно характеризува действието на Арендаренка, то заслужава повече от другите нашето внимание. (следва)

Г. 1, бр. 19, 4 октомври 1863, с. 74.

Село Болград е населено от Българи, които пред другите колонии се отличават със своята си наклонност към учението, а синовете им към наука. Според това ний сега срещаме много от техните синове учители и по колониите писари.

Числото на децата в Болградското взаимно училище се увеличаваше токова, колкото и пак се разпалваше желанието на Болградците, за да си учредят едно централно училище за сичките колонии. С увереност, че такова училище, което ще бъде разсадник в тойзи край, ще може да отхрани младото поколение за бъдещи деятели в България, в която да развият и разпространят знанието между синовете и не само в този невежествен край, но още и в самата България. Такова добро намерение Болградци разпространиха по между сичките колонии, които наедно с тях наченаха да явяват в прошения да своето по-ближно [у]правление.

Колонистите със своите просби само дразнеха врагите си и представителите на просвещението. Ив. Арендаренка и комитетските немци, а не помръдваха тяхната закоранелост. Колониалните управители, като бяха добре знакоми [запознати] с намерението на колонистите от техните прошения, извеждаха много различни препятствия, за да ги отбият от предприятието им. Впрочем, ний тука можем да приведем словесните отговори на колобиялните чиновници, тъй каквито те са ги дали на колонистите. Ето какви:

„Ние сме готови да ви позволим да си откриете такова училище в колониите, ако зависеше от нас, но нека да си остане в тайна помежду ни: това е нежеланието на правителството, да не се дава висше образование на колонистите."

Ей как това увехтяло немско чиновничество черни и морай своето правителство.

В **1853** в Болград имаше едно взаимно училище, в което се поместваха около 200 ученика. Такова училище се управляваше от един учител с помощник. Старият учител беше Фридрих, а помощника му Искодра, и двамата немци. И двамата омазани като вареци, голи като пушки и поклонници на Бакхоса. Тези двама мъже в течение на дълго време са си доставяли веселие и другарство в Болград с първите пияници. Те като са се разпалвали от Бакхоса и спирта като ги е слънчасвал в очите, са разбивали главите на другарите си, но и техните не са били … за това.

В **1854** двамина наши съотечествениците г.г. Калянджи[485] и Радулов[486], от които първият беше свършил науката в Киевския университет, а вторият в Одеския лицей, по просбата на Болградчани се съгласиха да останат при тях учители. Впрочем трябва да кажа, че доде

485) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Павел Цанев Калянджи (1838–1890) – учител, писател, просветен деец

486) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Сава (Стойно) Илиев Радулов (1817–1887) – учител, книжовник, преводач от руски, гръцки и френски език.

се изпълни това желанието на едните и на другите стоеше много скъпо, и при сичките си други трудове, трябваше да понесат големо оскърбление, не само от управляющий, но и от комитета, който е научен нищо да не прави, ако му се не възнагради труда и ако не се насити неговата монетна жедност.

Наконец Болградчани успяха да си осамотят от тези двамина добри человеци и след като се очисти училището, и учението начена. Но не надълго.

Не се мина много време, когато Арендоренко повелява да се изхвърли сичкото училищно имущество и го предава на военните за болница. Децата требваше дълго време да се не учат и да кръстосват улиците. Жално беше на родителите да гледат децата си без занятие, но при сичкото им старание, нямаше какво да правят, защото тъй беше угодно на Арендоренко.

Дългото чакане на колонистите да си изпълни управляващий обещанието си и да се погрижи като началник и намери друга къща за школа не се оправда. Време се минуваше, а децата им се без работа седяха и прекарваха времето си в бездействие.

Болградци се събират един празник и направят из между си едно пожертвование, с което наеха къщата на г. А. Узунова, преправиха я да се съберат децата, след което се начена втори път учението.

Но за колко ли? – Само за двадесет дни.

Арендоренко сега имаше възможност да си изпълни зловредното желание. Той отнима и тая направена къща за училище и като разпъжда децата, дава я на военните, които я обърнаха в театро, в което се наченаха през зимата представления.

Болградците намират друга къща и я изправят на свой счет. Учението се пак начена и се продължава около седем месеца. Наконец училищното здание се освобождава през лятото и се привеждат учениците в него. Така се учиха доде пристигна друга войска; подир, което военните пак зимат училището за казарма. Най-после школата се мести още 3 пъти и накрая приведоха учениците в един такъв сайвант, който не биваше за нищо. Тука учението се продължава цело лето.

И така, читателите видят сичкото гонение, което претърпяваше Болградското училище от страна на тоя управляющ. Такова гонение едва ли е и претърпяла и черковата Христова на восток във II век от идолопоклонниците. То от ден на ден толкова оскърбяваше сърцата на колонистите, колкото и радваше управлението и комитета. При такова странствуване училището изгуби сичкото си имущество, като: книги и други неща събирано в тридесет четиридесет години, подир което са похарчени за покупка повече от 1000 рубли.

При това годишно странствувание, учениците се разпиляха и числото им от 200 се умали на 40. И колонистите, които с удоволствие и готовност жертвуваха за полза на учението, станаха студени. Те не чуваха нищо друго освен, че школата се мести, закрива и че управляющий пак разпъдил децата. (следва)

Г. 1, бр. 29, 13 декември 1863, с. 114, 115.

Но за чудо, що нито една душа не се намери да подкрепи в тези гонения това преполезно заведение? Секой, който от гдето се завърнеше, искаше да заеме училището, ако не за жилище, то за конюшня (яхър). Скръбно беше на колонистите да гледат лошите действия на своите началници толкова, колкото пък беше жалко да възпомняват големите някога сторени благодеяния от основателите на българските колонии, Инзова и Буткова[487]. Ей словата на колонистите, с които винаги с възд[ишка] възпоменават своите благодетели: „Ах, минаха онези времена и не щат се вече върнат за нас. Те бяха при дните на нашите благодетели и добри началници, дядо Инзова и Буткова. При тяхното родителско попечение се разсипваха секой ден големите благодеяния на нас българите!"

Южният край на Бесарабската област и на Херсонската губерния е населен по-много от българи, сърби, и руси, останалата част са немци и си имат комитет, от който са и управляват от немци. Чиновниците на този комитет по многото са немци. Председателите, доколкото ний от 1859 помним, са били следните: Гаин, Розен, Мескахер, Ислави[488] [489] и Гами.

Секой може разум, председателите на комитета, които бивахa немци с какво радушие приимат своите съотечественици, а пък наопаки, с какво равнодушие българите. Те, кога заминуват през някое немско село, не оставят къща, ремесленик[490] да не посетят. Добрите от тях поощряват со слово и често представят към награда. Но най-големият им надзор е над централното училище, което се намира в средата на немските колонии. Сараза. Такова училище се равнее с полугимназиите. В него предметите се преподават като и по другите немски училища на немски език. Председателят се грижи за учениците, които снабдява с книги и се старае за тяхната бъдещност. Впрочем някои от тях, щом свършеха науката в ъова училище, тутакси се назначават в комитета за чиновници.

487) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Михаил Григориевич Бутков (1765–1861) – управител на всички задунайски мигранти в Бесарабия от 1834 г.

488) Ислави е бил председател на комитета от 1856 до 1857, а сега помощник на министъра. Той е чист русин и макар в късо време да е бил председател на комитета, не е отблъсквал българите, които и до нине съставят най-добра за него памет. Кога е обикалял своята област с радост е посещавал къщите на българите и любопитно гледал техните ръкоделни работи и над кои е захвалял за техния труд; а най-много училищата гдето е виждал успех и порядък е поощрявал с награди. Просителите, които ходели при него, са се винаги приимали радушно, и той с търпение е слушал техните просби и е вниквал в тях. Сичките Българи са били крайно добре разположени към него и в … време питаеха най-дълбока искреност. При него много въпроси са били възбудени, и най-паче за преобразованието на училищата в този край. Но за зла чест преди да станат таквизи наредби, правителството го зе в столицата си, като достоен мъж и на мястото му има един хам от остатъка на нещастното потомство на Хама, син Ноя. Г. Ислави ще остане в паметта на Българите, тъй както са останали запомнени, Инзов и Бутков.

489) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Владимир Александрович Ислави (1816–1895) – член на Съвета на министъра на земеделието и държавната собственост, етнограф.

490) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Ремѐслен (рус.: *ремесленный*) – занаятчийски.

Ние не виждаме нито един пример, който да ни покаже, че комитета е бил тъй внимателен над българските училища, тъй както е над немските.

Опитвали са се някои от болградските българи да постъпят на служба в комитета, но те са били без секо внимание приети и не са били чути техните просби. Председателят им се е отговарял, че не може да приеме на служба в комитета ония, които не знаят немски. И истина е, че от колонистите българи няма нито един да е служил и служи.

Аз не знам, могат ли да се обязват[491] българите да учат немски език, когати те от него нямат нужда? Те, като живеят в Русия, трябва да знаят руски, а пък като българи – български.

В заключение остава да кажем, с голямо прискърбие за нашите българи, че честта им е насякъде еднаква, и гдето да иде българина, сѐ ще го преследва нещастието. Например в Турско – българите страдаят от фенерското духовенство, в Русия пък от немските комитетски чиновници и земскополицейски заседатели. Тия комитетски чиновници немци тъй са зловредни за българите, както и ония фенерски агенти, които се намират в Турско със своите лъжовни и безосновни клевети и доноси…….

… Орачи, винари и добитовъдци, които цяла година са бъхтали, догде получат нищожно възнаграждение на труда си, са били принудени без време от бедността да продават на половин цена бедният доход от храната, виното и вълната. Макар да се намират из между Българските колонисти, които имат по няколкостотин овце и десетки говеда, но малко ще да се намерят, кои да умеят да приготвят сирене и масло за продан. Ползата, която извличат от своите си собствени трудове, заменяват с немците на коне, каруци, масло и други още железни обработени неща. Колонистите, като се изучат малко нещо децата да четат, и като лишени от средоточно[492] училище, което може да ги приготви за някоя служба, нямат и добри занаятчии, но ги правят кръчмари, на които числото в сегашното време е доста голямо. Децата, които постъпват да слугуват в тези кръчми, изучават сичките възможни и вредни безнравия.

Колонистите от година на година беднеят материално, тъй както и нравствено. Те се занимават с търговия, а пари нямат, орачлък, земя нямат, за скотовъдство – мера нямат. А от това постоянно зеха да беднеят и да си губят доверието. Те често сега зеха да си пущат со своите длъжници в хитрости. Българските колонисти, които се отличаваха, може да се каже, в сичка Бесарабия в честното си зимание-давание и данъка си плащаха с време, от тях сега се не изпразва конакът. Не ще бъде, мисля, излишно да направим едно сравнение на Българите и русите с немците колонисти, понеже помежду си са съседи и живеят в една област на занятието.

(следва)

Г. 1, бр. 31, 27 декември 1863, с. 123–124.

Нито един път человек, който не е живял в една страна и е непознат с нейното положение, не може да знае какво влияние може да има въздухът на нея и на нейната растителност. Неопозната още в народите, с тяхното състояние и нрави, той не може да угоди на народите с добри учреждения,

491) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Обязам се (рус.: *обязаться*) – задължа се, обвържа се.

492) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Средото̀чие – център.

с брежливост[493] да уварди народа от големи разноски, ще бъде щетно[494]. Напротив, секо негово предприятие, уж за добро, ще бъде несъобразно с местното требование и противно на местният народ, който ще го осъжда.

Съвременните нужди и потребности на един народ, с толко силни желания и тъй се мъчно спират, колкото и подводното течение! А секоя сила, която ще се помъчи да ги спре ще е причината за големите и пагубни следствия. И при това природата пак ще си направи своето, макар с малки спирания.

В това ни служи за истина упорното и устойчиво желание на сичките задунавски българи за да си възродят книжевността, а бесарабските – да си открият едно средоточно училище, банка, общество за прирождение на българската книжнина в българските колонии. Такива желания, особено на последните, е толкова нужно според осталостта[495] им в нравствено и имотно отношение, колкото е и необходимо, според временното развитие на сичката българска книжнина. Сичко това за едните и другите е толко нужно за излечението както на сиромашията, невежеството, простотата, колкото е и лек за сичките им недъги[496]. Но попечителният комитет, понеже се намира не в българските колонии, но далеч от тях, в Одеса, и не е опознат с тяхната страна, тъй също и с нуждите и съвременните народни требования, заради това, той със своите си противни за българите действия е бил винаги срещу тяхното възраждение, което можало да се заемне от тука за юг.

Вещественото и нравствено състояние на българските колонисти може да се улучши посредством следните полезни общини и учебни учреждения:

1. Общество за книжевно възраждение;
2. Средоточно училище;
3. При него Богословски глас;
4. Книгопечатница;
5. Банка

I. Възродителното книжовно общество да се състои от членове: почетни и обикновени. Почетните ще бъдат ония, които положат в годината по 20 рубли, а обикновени могат да бъдат сички, които платят по една рубла.

Целта на това общество ще е, да се старае чрез убеждение да уговори съотечествениците си да жертвуват за възпитанието на бедните деца при средоточното училище и да склонява хората да си провождат децата да учат в училищата.

На това общество не трябва да се ограничи числото на членовете, но напротив, доколкото е възможно да се увеличи.

493) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Бережлѝвост (рус.: *бережливость*) – пестеливост, благоразумие, икономичност.

494) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Щетно – напразно, безплодно, безрезултатно.

495) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Осталост (рус.: *осталось*) – останала.

496) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Недъг – телесен или душевен недостатък; болест.

II. Средоточно училище трябва да се открие в средата на една от най-добрите българските колонии и да бъде от седем гимназиални класове.

Обазът му по местно требование и нуждата на тая страна, а разпределението му, по мое мнение такова:

1. Молитви, Битописание, оглавление на черк. История, славянска Граматика и словесност;

2. Кратка, всеобща История, пространна българска и руска и ознакоменив [запознаване] с другите славянски истории;

3. Землеописание, общо;

4. Естествени науки; царство на животните, растителност, руди;

5. Хазяйство, икономия и търговия;

6. Математика, Алгебра, Геометрия, Химия, Физика, Философия.

Сичките горепосочени предмети трябва да се применяват[497] към битието и народното състояние и потребност.

Учениците, които свършват науките на това училище, без друго че ще бъдат достойни за учители, писари, търговци, а най-повече добри орачи, пчеловъдци, виноделци и на сичките земледелчески занаяти, не само в Бесарабия, а и в България. Занаятите в ръцете на тези мъже, които научно изучавали хазяйството, ще могат да се изтъщят[498]. Такива могат да бъдат и добри граждани и селяни. От тях може да се чака да разцъфнат занаятите и да улучшат [подобрят] народното състояние в имотно и нравствено отношение.

Учениците след свършването на науките в средото1ното гимназиално училище, ако желаят да отидат по духовна част, то те могат да постъпят в 8 богословски клас, който ще се намира при средоточното гимназиално училище. Но, ако такива ученици свършат твърде млади, то те могат да се назначават учители за година и две, и то близо при средоточното училище, което да има надзор за тях и за тяхното обхождание[499]. Такива да се назначават после свещеници по колониите български в Бесарабия, които в сегашното време толко много се нуждаят от такива духовни лица, както и самата България, Македония и Тракия.

В българските колонии в Бесарабия, консисторията до сега е назначавала попове такива, които не само, че не знаели местните народи, но и език, нрави и обичаи. А такива попове, които против желанието си отиват да попуват на народ, комуто съвсем не чувствуват интересите, му омразват. Тази омраза като се набере и прехвърли границите, тогава цяло село става с вили и лопати и секой с каквото намери, та ги изгонва. За таквизи настръхнали сцени от сичките български колонии в Бесарабия, много малко могат да се изключат. Но още заради това, пак в тях ще да се срещнат попове, които нито слово не разбират български. Впрочем, това може да е по духът на св. Писание. Всекое дихание да хвалит

497) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Применение, применяват (рус.: *применение*) – прилагат, прилагане, приложение.

498) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Изтъщявам, изтъщя – усъвършенствам, изучавам.

499) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Обхождане – отнасяне, държане, поведение.

Господа. Назначението на таквизи попове е толко далеч, колкото и на сичките фенерски попове, кои попуват над българите в самата България. И ползата, която тези са принесли се ранее с ползата, която са принесли фенерските на задунавските Българи.

Тези попове, по моему, кои ще се възпитават в предполагаемото средоточно училище наедно със сичките ученици не треба да се различават от мислите и възгледите си, а ще бъдат същи народни деятели по времето, по духът и желанието на народа. А от тях може да се чакат абсолютни старания за общото добро.

III. Колониалната банка ще спре колонистите да си не продават бедният урожай, на сичките си местни произведения на половин цена и без време, а да им чакат времето.

Това ще послужи да се ползуват те самите от своите трудове, ще престанат да зимат пари на процент и да плащат на стотях на месец три и четири, но зимат в нужден случай пари от своята колониална банка, с процент много по-малък.

При такива средства те ще развият търговията в своите колонии яко добре, от която ще обогатят страните си и ще доведат в цветущо състояние и поправят своето състояние е нравствено и имотно отношение.

Болград *от Р.С. и В.К.*
Октомврия 1863.

6.5.4. УЧИЛИЩЕТО В БОЛГРАД

В: *Българска пчела* (Браила). Г. 1, бр. 17, 20 септември 1863, с. 66.

Подробностите, които до сега сме обнародвали върху Болградското училище не са биле твърде ласкателни за съотечествениците ни, които се грижат за него, нито за ония, които чакат плод. Те ни говорят за недобрият му вървеж, за недобрият му порядък, с една дума, представляват ни го като безнадеждно за напред. Тиа са работите, които ни възбуждат днес да говорим за него и се надяваме, че единородците ни в Болград ще оценят нашите забележвания и ще земат потребните мерки за да се улучши положението на училището.

Една от дописките, които съдържаваха тия подробности отдава на управителят причините на това неприятно положение на училището; друга на управителят и на комитета. Малко ни е грижа за знаем причините на това зло състояние, когато това знание не ще послужи да пренесе някаква поправка. Онова, което е явно и което секой потвърдява и чувствува е, че състоянието на учебното заведение не е добро. Ние не сме на мястото, за да видим с очите си това, което ни казват и потвърждават дописките ни и да съдим върху виденото. Ний нямаме даже нито отчета на годишните изпитания за основа на нашите разсъждения. Ний се държим прочее о уцененията на нашите дописници, които метнаха уже черно покривало на това учебно заведение.

От друга страна, пред едно такова положение, издирванието на причините раздразня повече отколкото поправя. Болградчани познават, без съмнение, по-добре от нас тия причини, и то ще е работа безполезна да им ги показваме. Най-доброто ще е да се покаже ползата, която се

очаква от това училище и да се подбудят нашите съотечественици в Болград и особено училищния комитет, да дадат вниманието си на него и да изнамерят цер за улучшението му. Едно зло поправено в началото си, в появяването си не е зло; то има това качество, когато е неисправимо и когато не търпи никакъв цер.

Секой познава изобилните доходи, които са привързани на Болградското училище. Те не само гдето достигат за подържането му за цели години, но още, при сичките разноски, колкото и огромни и да бъдат, дават леснина да се въведат в него улучшения от секакъв вид и да го направят да бъде в еднаква степен с едно съвършено училище. Но съвсем напротив, сичко ни туря в състояние да вярваме, че то пристъпя твърде много полека и се пита человек, как при толко огромни доходи, то да се намира в такова жалостно положение, когато училищата отсреща, спротив оскудността в средствата си, стараят се и напредват малко много. Това сравнение е толко точно и справедливо щото, надяваме се, че и самите Болградчани ще го земат в уважение.

Истина, но цяла България не се намира училище, каквото е или по-добре, каквото тряба да бъде болградското. Но тряба да си напомним, че училищата тамо чакат повече от ревността, и от стаpанията на гражданите, от колкото от постоянен доход. Според това те заслужават повече оценение, защото правят от нищо нещо.

Целта и назначението на болградското училище са, да бъде то връх на сичките ни училища. На това преимущество, секой Българин, гледа на него като на едно установение, което ще принесе неоценима полза на народът. Ако прочее, едно неспособно управление пресече от сега тая полза, надеждите ни остават пусти и, което е още по-неприятно, сичките жертви и сичките трудове отиват на пусто.

Не е способност да има человек огромни средства на разположението си и да не произведе никаква полза. Малко средства, голема полза: тамо състои достойнството на един способен человек.

Коя е целта на уважението, което един Българин отдава на Болградските колонисти? Защо почита счита сичко, което произлиза от тях?

Дали не е защото познава, че притежава едно учебно заведение, което по положението си обещава благоденствие на народа ни и което един ден ще му даде мъже достойни, учени и народни! Ако прочее, това следствие не би произлезло, ако Болградското училище не би отговорило на целта си и ако колонистите не се стараеха да го водят тамо, где ще остане достойнството на предприятието им, на какво ще се преобърне почитта и уважението, които им се отдават, и най-после, какво ще бъде мнението, което ще има народът за тях и за способността им.

Человек се познава по делата и ний никога не сме помислили да кажем и да пишем в този лист скърбни и неприятни неща за Болградските ни съотечественици. Никога не сме турили в сълнение тяхното родолюбие и тяхната ревност; за това тоя път, ние се надяваме, че тяхното честолюбие ще се възбуди и ще се постараят да улучшат и поправят онова, което е поверено на техните грижи.

С този начин само те ще могат да упазят посе[м][500] уважението, което имат към тях и да принесат ползата, която се очаква от тях.

500) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Посем – нататък

Но то само не е доволно за Болградските ни съотечественици. Като имат вред очи интересът на целият народ, те не трябва да забравят интересът и на Колониите.

Человек, на каквато да е възраст, има естествена наклонност към науката и вродено желание да се развива и да научи онова, което не му е познато, но му е полезно. И ние си въображаваме колко неща има, които Болградчани не познават, на които обаче са потребни за обществения живот. Истина идущето поколение ще излезе с наука и с развитие; но не ще ли е полезно и добро, и бащите им да се развият.

В Болград има доволно учители, които подир изпълнението на учителските си длъжности, могат подари по няколко часа в седмицата за да съставят общи класове и да поучават народа в първите начала на общополезните науки. Търговията в тоя град не е толкова разпространена щото жителите да проминуват сичкото си време в упражнението ѝ. По това, на место да прекарват свободните си часове в безделие и в незначителни приказки, те могат да присъствуват в такива сборове, гдето със задоволство ще слушат полезни и непознати за тях неща.

6.5.5. РАЗДАВАНЕ НА НАГРАДИ НА УЧЕНИЦИ ОТ БОЛГРАДСКОТО УЧИЛИЩЕ.
Реч на Димитър Греков

В: *Българска пчела* (Браила). Г. 1, бр. 18, 27 септември 1863, с. 71–72.

Болград, 17 септемврий

РЕЧ

Изречена по раздаването на наградите
на учениците от Болградското Централно училище
Димитър Греков

Любезни ми съученици,

Много е бил щастлив за нас онзи ден, в когото се е открил съществуващия днес храм за нашето светилище, в стените, на което можем да достигнеоназиц цел, която цял свят се стреми да достигне.

Не по-малко сме щастливи и за що се нахождаме в цветущата възраст на младостта си и полагаме труд за да научим сладките плодове на учението в това учебно заведение, което ни е приготвило настоящето тържество и ни е свикало днес в стените си за да го отпразнуваме … И колко е велико това тържество за нас! Колко е отраден[501] тойзи ден, ден на хвалбите и наградите за един ученик, който като не жалил усилията си да се отличава тази година в науките, отличил се и на изпитите, а днес дошъл да приеме своята награда за трудовете си и примерното поведение! Но що говоря?

Любезни съученици, тия са наште съвсем малки награди против онези, които трябва да чака всеки от нас да получи след довършването курса на учението в това да станем в общественото поприще, да станем и ний деятели на общественото благо, тогава ще бъде най-голямото тържество…

501) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Отрàден (рус.: *отрада*) – радост, утеха.

Тая минута, обаче, която ние треба да дочакваме с благоговение, може да е още далеч, а може и близко на някои от нас. Но времето да не ни смущава: То е скоропроходяще и с всяка минута, час и ден, ние се все повече приближаваме към целта си и към онзи щастлив ден! И догде стигне това време нека удвоим сичките си сили и старания, за да достигнем оная още мислена отрада и награда, що ни се сочи в бъдността, като венец тържества, в юношеската възраст.

Ние с това ще удовлетворим:

1-о) духът на времето;

2-о) ще отговорим на назначението си человеческо;

3-о) ще да възблагодарим не само себе си, но и ония, които с отрада чакат да видят в нас желаемото и се трудят денонощно за нашата просвета и учеловечване...

Състави и изрече: Димитър Греков

6.6. ПУБЛИКАЦИИ: 1864 година

6.6.1. СЪОБЩЕНИЕ ЗА СМЪРТТА НА ДИМИТЪР МУТЕВ И НАЗНАЧАВАНЕТО НА Г. МИРКОВИЧ ЗА ДИРЕКТОР НА БОЛГРАДСКОТО ЦЕНТРАЛНО УЧИЛИЩЕ

В: *Българска пчела* (Браила). Г. 1, бр. 35, 24 януари 1864, с. 140.

Писмата ни от Болград ни известяват жалостната случка на смъртта на Г. Димитра Мутева, Директор на Болградското централно училище, която се случила във вторник, 14 януари, през нощта. Г. Мутев падна от една зла и продължена болест. Обрядът по погребението му се извърши на **16** с приличната почет. Четири слова са изрекли от учителите на Болградското училище над носилото му. Те били на три езика: български, влашки и руски.

Г. Мутев е родом Калоферец и е учил в Русия от гдето е излезъл Доктор във философията.

В растояние на малко време жални случки удариха народите ни в лицето на учените му мъже. Уже от трима се лиши.

– На место Г. Д. Мутева се поставил привременно Директор на Болградското централно училище Д-р Г. В. Миркович."

6.6.2. ПРАЗНИКЪТ НА СЛАВЯНСКИТЕ ПРОСВЕТИТЕЛИ КИРИЛ И МЕТОДИЙ В БОЛГРАДСКОТО УЧИЛИЩЕ

Дописка

В: *Българска пчела* (Браила). Г. 1, бр. 51, 19 май 1864, с. 201–203.

Болград, 12 май

Г-н Редакторе на Б. Пчела,

Без съмнение дълго време ще да траят описанията на тържествата на праздника на Светите Кирил и Методия в дописките из Българско от 11 май, ще пристигнуват у вас като градушка, и ще търсят място у стълповете на вашия вестник, и ще се надварят коя да заеме почетното място у него. Действително толкоз е станал вече всенароден този праздник в народа ни, и се празнува с малко много тържествувание и вред и сем, дето тържествува Българско училище, щото описанията на тържествата и на изречените връх тях слова ще да са за няколко броя доволен материал, ако и съкращения и извлечения само от тях да правите.

Ние бързаме да ви съобщим тържествуването на праздника Св. Кирил и Методия, в нашият град и сме уверени, че ще го вместите на цяло за този път, защото е **първичко** в реда си за тукашното място.

Миналата година, ако и да празнуваха учениците този праздник по самото техно тогива фаление, но то се ограничи само в един молебен направен в Съборната Църква без никакво повече тържество. Благодарение обаче на тогивашното ученическо съсещание, благодарение на новия Директор Д. [**Д-р**] **Мирковича**, на старанието на комитета, на благоволението на местното началство и на усърдието на сичките граждани, празнуването на деня Св. Кирил и Методия тас година стана едно от най-отличните тържества.

Църковната служба начна по 8 ½ преди пладне. Народът много пълнеше събора. Управителят Г. Панайотеско със сичките чиновници от управлението и с малкото градско гарнизона стояха на почетното място, учениците от централното училище стояха на група пред храма под училищен флаг, с три краски сложени със сиво, червено и жълто, и в средата на когото на черно платно със златни едри букви печатано се четеше „СЛАВЯНСКИ ПРОСВЕТИТЕЛИ С. КИРИЛЛА И МЕТОДИЯ!", а на кръг около тях стояха наредени учениците от ланкастерските училища със зелени клончета в ръце.

След свършванието и на молебена народът почна да излиза из църква по следующий начин. Най-напред излязоха учениците от ланкастерските училища и заловиха двете страни на пътя в църковния двор към централното училище, след тях гарнизонът, който поздрави излизането на управителя и другите чиновници с марш. После идеха учениците от централното училище на главе с поменатий флаг и след тях сичкия народ.

С тоя церемониал отиде тържеството в широката зала на централното училище. Тя беше прилично украсена с венци от цветя и клони, портрета на княза Александра Куза и светите образи на Кирила и Методия стояха натруфени на оная страна на залата, дето беше турен стола за водосвещението. Водосвещението извърши сам протойерея отец Никифор с църковната свита и се ръсиха сички присъствующи.

На туй отгоре две слова се изговориха, едното от учителя *Т. Икономова*[502], пространно и твърде отлично, връх празника на нашите просветители. Техният живот, техните подвиги и техното скончание бяха тема на словото му и го заключи за техната хвала с църковний тропар.

Второто се изрече от *Д. Грекова*, ученик от 6-й клас на централното училище, съставено от него самаго. По предмета си, по духа си и красността на изречението, което този момък му даде, направи благоприятно впечатление на слушателите. Ние ви претворяме преписа на това слово с умоление да го вместите като дело на плода от тукашното училище.

После водосвета требаше да видим по-голям триумф. Комитетът беше приготвил изобилна трапеза в обществения сад и там трябаше да идем.

Щом Негово преподобие отец Никифор поръси сичките стаи на централното училище, на девическото и на интерната, парадата тръгна по истия ред, както горе описахме с прибавка само на една музика, която върveше напред. Пътят до градината не беше дълъг, но когато стигна парадата на мястото, дето трапезата чакаше, часът беше 12-й.

Между тем времето беше весело, както казваме по нас, ни слънце, ни дъжд, ни ветър, ни пек, с една дума беше време на майски ден.

Въобразете си едно место до 50 разкрача околчесто като гнездо, обиколено с високи брястове[503] и тук-там из вътре от същите високи дървета, по подножието на които стояха тесните сами, като столчета издялани, камъни турени там за почивка при разходките. От източната страна зелени хълмове обрасли с морава и ветви[504] изобразяваха полукръга на мястото, а другата половина отворено гледаше измежду шумата на безбройни дървета, тихото болградско плато. Въображете си после в средата на това место трапеза сложена, столове наредени, печените агнета донесени, бурето с вино на колата, хляб със зюмбюлите; музикантите на една страна, управителя и военните на друга, учениците с флага си там, учители и граждани тук, а кажете ни какво по-живописно нещо от туй, какво по-българско.

Такъв беше изгледът на тържеството преди да земат пированите столове на трапезата. Преди туй, преди да спре наратата на почивка един наш съгражданин *Г. П. Кисимов* изрече и едно слово, съобразно с минутата, с мястото и с възторга на слушателите. Ний ви притворяме препис и от него като ви молим да ми дадете место у вестника си, като оригинал и със замечателен дух изработено от сказателя му.

После това пирът се почна и продължи дълго време с напеви, благословки и непресечно ура!! Веселбата беше неисказана, задоволството

502) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Вж *Икономов*, Теодосий Сотиров. **Слово**, изречено в централното Болградско училище в денят на празнуванието паметта на Св. Кирила и Методия от Т. Икономова, професор по езикът и литературата славянска. Болград: в Училищната книгопечятница, 1864. 8 с.

503) Това място, неизвестно защо, наричат го Роща и е в почитна памет у тукашния народ, защото на туй място сам си основателя на колониите Генерал Инзов, с ръката си е засадил поменатите брястове. Тъй в този истия ден на Кирил и Методи Болградците почетоха и паметта на дяда си Инзова като избраха нарочно онуй място, за място на народна веселба. Тъй са Българите признателни към своите благодетели и уценяват великите мъже.

504) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Вѐтва – клонче на дърво; вейка.

на управителя, на чиновниците и войскарите безкрайно. Българското хоро, българските песни не останаха спокойни в този ден от веселите болградци. Народният ни характер и тук се усвидетелствува: страци беловласи водеха народното хоро и народните песни и се радоваха толкоз по-много, че дочакали празнуванието на този народен празник.

Излишно е да ви казвам, че веселбата се продължи до тъмно.

Ако и да рекохме, че празника се тържествува всенародно, считаме се длъжни да поменем особно, че участвува в него и женския пол. Госпожи и госпожици от първите тукашни семейства присъствуваха в църквата на молебена, в училището на водосвета, почетоха го с дохождането си в сада, не местото на веселбата.

Учителят г. Киншнер, който от две години насам има длъжност в централното училище учител по краснописание и рисование, родом чех из Прага, с украшението на салона и с разпорежданието из паратата, показа се наистина, че обича доброто и прекрасното като человек образован, за кое и заслужава признателност.

Училищний флаг се занесе от истите ученици и с истия възторг назад в централното училище и се положи на вардене в архивите училищни.

СЛОВО
Изречено при тържеството на Кирила и Методия
в Болградското Централно училище
Димитър Греков[505]

За какво сме се събрали днес тук? Кой ни е свикал? Ние сме се събрали днес тук, за да отпразднуваме достойно паметта на равноапостолите светители Кирилла и Методия. Нас ни е свикала любовта и почтението към тези наши просветители. Колко трябва да бъде за нас тадостна тяхната памет, защоте те първи ни отвориха очите и ни направиха Български писмена, и с това дадоха възможност да почне да се развива и Българската литература, в същото време въведоха Християнството и благонравието не само между нас, но между всичките Славяни, за потвърждение, на което миналата година стана общославянский празник във Велиград. Българската литература в тяхното време почна да крачи с исполински крачки към съвършенството, защото същите тези просветители Кирилл и Методий са превели всичкото свещено писание и са съчинили много други душеполезни книги. Подир тях последвали техните ученици както храбрий Черноризец, Климент, Иоан Екзарх и др., които са показали такожде големи трудиве за развитието на Българската литература. Симеон Българский цар и спасител, беше един от най-учените мъже за своите пък и голям защитник и покровител на просвещението. В неговото време са се написали най-добри и най-много списания Български като: Златоструй и други много, които са се известни още, също така и той подбуждал други да пишат и да се стараят за усъвършенствуването на Българската литература. И така в това време нашата литература стигнала в едно доста голямо развитие.

Но коя е била причината за … упадък?

505) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Димитър Панайотов Греков (1847–1901) – юрист, политик, дипломат.

Нещастието, което от незапомнени времена е преследвало и до днес преследва Българите, не допуснало да се продължи това благоприятно време по-дълго. Политическите обстоятелства отвлякоха вниманието на Българите въз критическото им положение и как подир малко време попаднаха под игото на гръцуте, които като непримерими гонители на всичко онова щото е Българско, постарали се да унищожат този нам както политически, така и литературен живот, като предаваха на огън от тогава и до последно време, всичките ни драгоценни паметници и с този начин не ни оставиха да се насладим с прочетението на тези драгоценности. Колкото за развитието на Българската литература можем да съдим по няколко остатъци, които са избегнали от ръцете на гръците непримирини врази наши.

Като беше достигнала до тежък упадък нашата литература под влиянието на турците и интригите на гръците, които силно се бяха заели да ни погърчат. Но Слава Богу, то освобождението на съединените княжества от влиянието на фанариотите и нашата литература почна да се възвема, щото и за пръв път в Соединените княжества са ... нашата първа граматика, отгдето преписи се раздадоха помежду българите в Турско. И днес, всичките погледи на българите са обърнати насам и най-паче към нашето централно училище, което по благоволението на нашият покровител Александър Иоан I днес цъфти и се старае да произведе своите плодове, които да ги разнесе по цяла България.

Любезни мои съученици!

Днес като сме под покровителството на всемилостивуят ни княз, който ежедневно но оказва нови милости, който е покровител на просвещението, и като гледаме, че сме останали много по-долу от другите народи, да положим двойни старания, за да се покажем достойни за имената на славянските си прадеди и за милостта на всемилостивейшия ни Княз.

За да достигнем това имаме всички удобства, които с големи трудове са се приготвили от страна на родолюбивите граждание; сега се трябва от наша страна само труд. Да не го щадим, да се трудим колкото е възможно повече и ще достигнем оная цел, която всеки от нас трябва да гони, сиреч, да помогне на отечеството.

Откак виждаме, че милото ни правителство и родолюбивите граждани ни дават такива удобства и добрини, не ни остава друго освен да им благодарим. А ни[е] да им благодарим не тоже в тях, освен да се покажем достойни за всичките им трудове, които са положили за да ни направят щастливи, и да молим ежедневно и даже ежечасно за благоденствието им.

Благодария от страна на всичките си съученици, всемилостивейшето правителство и моля Бога щото да покори под краката си всичките грижи и ... и да подари на Всемилостивейшаго ни Княза Александра Иоана благоденствие и длъгоденствен живот!!!

Отдавам нашето уверение и вам г. Председателю на училищния комитет и в същото време местен представител на Княза за вашите многобройни трудове, които изливате за благоденствието ни.

Благодаря ви г. Директоре, г. учители, надзиратели, членове и граждани на неусипните[506] ви трудове и молим Бога да ви скрели [скрепи] с любов и съгласие, за да можете да достигнете скреплението за това благочестиво дело и да ви подари с благоденствен и дълъг живот, за да можете да видите плодовете на това училище в цялата му зрялост.

Да живее Всемилостивейшнаго ни Княз Александър Иоан, г. Председател, г. Директор, гг. Учители, бадзиратели, членове и граждани.

Състави и изрече ученик от VI клас на централното в Болград училище: ***Димитр Греков***

СЛОВО

Изречено от П. Кисимова[507] на празника Св. Кирилла и Методия в Болград

Слава Богу! Слава Богу!

Дохождат минути на радост, минути на възхищение, в които не може человек да намери думи, как да благодари за тех провидението, как да изрази свойте чувствования към създателя и подателя на онуй добро, което е причината на радостта и възхищението му, освен с тези само думи, изречени от сичко сърце: „Слава Богу!"

Слава Богу! ще кажем ний тези думи, които не знаеме и не можем как със думи да благодарим на Всевишнаго и за дето е опазил в нас този ден, този празник на нашите просветители и равноапостоли отци Св. Кирила и Методия, за които сме се събрали днес да тържествуваме.
И наистина, любезни слушатели, кой не е вдаден със сичката си радост? …

… Хиляда години са, откогато се явиха българските Писмена на Светите Кирилла и Методия, а миналата година 1863 тисящелетие се празнува от сичките Славянски братя, събрани чрез свои представители в Моравия, в град Велинград, там сиреч дето кръстиха Моравския цар и Моравския народ, на комуто предадоха същите писмена и същият език със свещеното писание.

Хиляда години стана откак този език се е приел с голям тържество като евангелски религиозен език за сичкото славянство вложи както Латинския за латините и Гръцки за гърците.

В нея година [1863] се празнува и в сичката Росия истия празник на тисящелетието. Императорски указ обяви за вследующем да се празнува по сичката Росия сека година тоя празник като празник народен всеславянски.

В турско Българите го празнуват уже от 15 год. насам като празник училищен. …

… Да живее днешното обучение за да празнува тоя ден за много и много години!

Съставено и изречено от П. Кисимов в Белград

506) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Неусипен, неусипни (рус.: *неусыпный*) – неуморен, неуморни; незаспиващ.

507) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Пандели (Пантелей) Хаджигеоргиев Кисимов (1832–1905) – журналист, писател, преводач от гръцки, румънски език.

6.6.3. НОВО ИЗДАНИЕ ЗА БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЯ „НАРОДЕН СБОРНИК"

В: *Турция*[508] (Цариград). Г. 1, бр. 21, 12 декември 1864, с. 98.
рубрика: Секакви неща и новини

Обявление

Онова, което характерисва един кой да е народ, са неговите особни и отличителни черти. Нрави, обичаи, предания, песни, приказки, пословици, обряди и проч., са самата основа за неговото развитие, чрез което той може само да достигне и точно [пълно] съзнание.

Като хвърлим един поглед върху положението, в което се нахождаме, ще намерим, че ние сме начнали точно от там дето другите народности едва постепенно са достигнали с един основателен начин до своята озрела развитост.

Добро ли било за нас, от като се посъвзехме, да обърнем внимание повече към издирването на нашите древности и към описването на нашите народни черти, които ни отличават от другите.

Това се вижда необходимо особено за нашия народ, който по разни причини, беше достигнал да изгуби не само всяка своя древност, всяко свое предание, но и сичкото свое съзнание.

Вероятно е, че другите народи при началното развитие на тяхната книжовност, имали са били съчинения, било периодически списания, дето са се описвали и излагали на подробно техните особни нрави, обичаи, предания, паметници и пр. Ние до сега не сме имали ни едно подобно списание, което да заслужи като основа за развитието на нашата книжнина. Няколкото вестници които имаме на езика си, не се занимават освен в политическо отношение и не отговарят никак на потребността, която изисква един първоначален народ за развитието на неговата литература както и неговото пълно съзнание.

Под това основание се състави днес едно общество, което ще се занимава в изданието на един вестник под название НАРОДЕН СБОРНИК и ще има за предмет следующите народни сбирки с особени заметки и критика:

1. Народни песни, пословици, гатанки, анекдоти и баяния.

2. Народни предания, древности, паметници и ръкописи.

3. Описание на градове, села и развалини, капища и стари монастири.

4. Народни празници, сборове, обряди и обичаи.

5. Наименования на животни, растения и насекоми.

6. Наименования на частите на човеческото тяло, на животните и на растенията.

7. Названия от баснословия, имена на богове и богини с изяснения.

508) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* ТУРЦИЯ (Цариград). Вестник на народнити интереси. Г. 1, бр. 1 (1864) – г. 9, бр. 24 (1873). Редактори: Никола Генович (Николов), Петко Рачов Славейков, Иван Богоров, Тодор Икономов. Вестникът е сканиран и предоставен за ползване на сайта на Народна библиотека „Иван Вазов" Пловдив на адрес: *Народна библиотека „Иван Вазов*. Дигитална библ. Периодични издания [прегледан 30.01.2020] http://digital.plovdiv.bg/BG/Pages/NBIVPeriodicals.aspx?phrase=турция

8. Описания на годежи, сватби, кръщенета и погребения.

9. Занаяти на българите с описания и именуване на техните сечива.

Освен горните, редакцията се задължава да се занимава с вместването на различни предмети, които се отнасят до различна наука, и най-повече до неща такива, от които всеки българин да може да извлече материална полза.

Вестникът ще излиза ката [всеки] месец по една брошура от **32** страници под формат среден с чист печат.

Цената се определя два икосаря[509] и четвърт сребърни за година тука в Княжествата, а два за в Турско. С получаването на първият лист, всеки абонатин ще има добрината да си заплати.

Които от учителите или други пожелаят да бъдат редовни помагачи в збирането на гореизречените предмети ще получават листът даром. Издаването ще почне от 1 март на идущата година и то ако се съберат доволно спомоществователи.

Кореспонденциите ще се управляват през кантората на г-на Николча Ценов с прибавления – до редакцията на НАРОДНИЙ СБОРНИК.

Надстоятели:
Д-р Селимински – Д-р Миркович
Д. П. Войников

6.7. ПУБЛИКАЦИИ:
1865 година

6.7.1. РАЗДОРИ В БОЛГРАДСКОТО ЦЕНТРАЛНО УЧИЛИЩЕ

В: *Турция* (Цариград). Г. 2, бр. 2, 17 юли 1865, с. 308.

Болград, 24 юния

Годишните изпитания на централното училище се свършиха и учениците са отговорили на сичките предмети твърде добре.

Това едничко училище е самия извор за бъдещото благополучие и слава на колонистите българи, ако те умеят да го управляват уредно и да запазят добре приходите що имат сега в ръцете си, за поддържането му.

От лани насам владеят тук някакви раздори, които за малко да разорят и съсипят сичко от основание! Но, за добра чест, тук се намерили чисто народни българи, които от 2–3 месеца време, като напуснали своите работи, седели в Букурещ и не се върнали в Болград, докато не разправили работата. – На това е подействувал, както се приказва, и Отец Натанаил, който по случай се е намирал в Букурещ и доста се с постарал за общото благо на колонистите, да се управлява централното училище от избраните членове на народния комитет; тъй да си остане сичко, както е било и от напред непокътнато.

Дано се вече не чуят още веднъж, таквиз губителни несъгласия и

509) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Икосар (тур.: *ikilik*) – турска сребърна монета, 1/10 от сребърната меджиди, на гръцки *икозар*.

разпри помежду! Нека обаче и почтените членове на училищния комитет наедно с Г-на Директора на централното училище, не остават да пораснува злото, но да предвиждат лошите сетнини, които могат да се породят от едно най-малко непригглеждане.

6.8. ПУБЛИКАЦИИ:
1866 година

6.8.1. ЗАЛЕЗА НА БОЛГРАДСКОТО УЧИЛИЩЕ

В: *Турция* (Цариград). Г. 3, бр. 21, 12 ноември 1866

Равнодушие към училището

Болград, 20 октомври

След едно отсъствие от 5 месеца, аз се завърнах тия дни в Болград. Мислех, че в това растояние, ще намеря нашите Болградци малко променени, но надеждата ми се изигра: същите чувства, същото равнодушие, същата недвижност владеят.

Училището особно, е за оплакване. Наместо да се умножават, учениците исилдисуват[510] секи ден. *Директорът* и той е обезсърчен от това общо хладнокръвие на влашките българи да провождат синовете си на реченото училище. Но и наредбата на училището не е от добрите.

Бъркотия. И негли тая бъркотия, която е причината за исилдисуванието на учениците ще запали един ден свещ на това училище, както браилските българи запалиха на своето.

В това училище никое момче, не е излязло образовано, не казувам съвършено, но поне да има общо понятие от науките. Учениците отиват прости, и пак прости се връщат и как може да успее това училище?

Секо училище се препоръчва от способните си ученици. Ако не извежда кадърни ученици секо училище пропадва, и аз предвиждам че ако комитетът не промени сегашния персонал на учителите, които по-голямата част не могат да се търпят в отношението си към *учениците*, лоша бъдност, ще се яви за това училище. Но както ви рекох по-горе болградските българи са равнодушни към всичко и това равнодушие ще ускори мисля затварянето му.

510) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Изсилдисвам (от тур.: *eksilmek*) – чувства се липсата.

6.9. ПУБЛИКАЦИИ:
1867 година

6.9.1. УСТРОЙСТВОТО И НАРЕДБАТА НА УЧИЛИЩАТА В РЪЦЕТЕ НА ВИЛАЕТСКИЯ СЪВЕТ

В: *Македония*[511] (Цариград). Г. 1, бр. 46, 14 октомври 1867, с. 2.; бр. 47, 21 октомври 1867, с. 2–3.

Г. 1, бр. 46, 14 октомври 1867, с. 2.

Писма немаме наистина, но както ни разказуват пътници, които дойдоха из Дунавския вилает и особено от Русе в големият вилаетски съвет, който е свикан сега в този град, сериозни разисквания станали върху един от най-важните за жителството на този Вилает и въобще за всичкия ни народ въпроса – касае се за общественото образование, за устройството и наредата на *училищата*.

Това е цяла истина, че не знаеме нищо точно и верно върху подробностите на тези разисквания и решения, но доста е да направи да се позамислим и загрижим се това, което знаеме, че на този съвет в разискванията, които стават за този важен предмет нямаме от никоя страна представители таквизи, които да отбират що годе от тази работа, освен едного, който е Търновски учител г-н Михайловски.

В каква бедност от достойни человеци се намираме!

Ще ни се сами да мислим, че ако би да се земат в призрение поне мненията на този наш съотечественик, който е едва ли не самият между нас по учеността и опитността си по тази част, може би да се нареди нещо колко-годе удовлетворително и от което да се чака некакъв напредък в училищата по тази страна; ако обаче по зла чест, както често се случва в таквиз обстоятелства, преобладават мненията на по-многото, и още по-зле, на тези които не разбират, а имат по-голямо влияние, няма освен да видим в букаи общественото образование в отечеството ни, и то против желанията и благите намерения на императорското правителство.

Г. 1, бр. 47, 21 октомври 1867, с. 2–3.

Прочитаме в „Турция":

Научаваме се, че всичките учители от главните градове на България са повикани в Русчук за преобразованието на училищната система в българските училища и турските.

Тие учители са се събирали всеки ден, за да разгледуват според кой начин тази система може да се приспособи за да отговори на очакването на народът и царското правителство.

Общините за училищата щели да се развалят и учителите от тези училища щели да се плащат от управлението на общенародното просвещение.

511) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* МАКЕДОНИЯ. Вестник политический и филологический (Цариград). Г. 1, бр. 1 (1866) – г. 6, бр. 18 (1872). Главен редактор Петко Рачов Славейков. Вестникът е сканиран и предоставен за ползване на сайта на Народна библиотека „Иван Вазов" Пловдив на адрес: *Народна библиотека „Иван Вазов"*. Дигитална библ. Периодични издания [прегледан 15.02.2020]
http://digital.plovdiv.bg/BG/Pages/NBIVPeriodicals.aspx?phrase=македония

Турският език щял да стане задължителен в Българските училища, както и българският в турските училища.

Парите за поддържане на българо-турските училища както и заплатата на учителите и от двата народа щели да се събират от българи и турци безразлично, като ще плащат всеки гражданин по 3 гроша на година.

Мълви се, че главният управител на Дуна Вилает щел да дойде тия дни в града.

Можем да забележим на почитаемите си събратя, че тези му сведения не са досущ точно. Подробности за това писменно и от лица, които са в работата, ние нямаме и сега, но от пътници, които напоследък дойдеха, както за вярно научаваме, не са всичките учители повикани, но само двама учители присъствуват в тия заседания и то като представители са пратени, а не като учители повикани за тази работа.

При другите още не е вярно разваляннието на общините, както и известието за идването на Медхат паша за града ни.

Колкото за впечатлението, което слуховете за тези разисквания върху уреждането на училищата са произвели между нашите съотечественици, ний поместяваме долната дописка от Шумен.

Г-н Редакторе,

Главният съвет на Дунавския вилает се отвори на 1-й октомври в неделя.

От словото, което каза Мидхат паша на отварянето му и от други места се научаваме, че една от главните работи на тоя съвет ще бъде уреждането на училищата по вилаети и тяхното подчинение на вилаетското управление.

Уреждането на училищата! Това е много добра мисъл, и ако се осъществяваше по-другояче, ний щяхме да ръкоплещим. Но сега ний сдържаме радостта си по причини, които излагаме по-долу.

Най-напред, ако тази мярка е своевременна и е извикана от нуждите на времето, както искат да ни уверят, ако тя е полезна, защо не се прилага на сичкото царство и не излезе от Министерството на просвещението? Защо не се подчинят под тези наредби и гръцките, и арменските и еврейските училища?

В сяка друга работа ний сме последни. Защо тука са бъдем първи? Защо нашите училища да искат подчинение на някакви закони, а училищата на другите ни съграждани да не искат и да си остават свободни?

И начина за уреждането не може да ни вдъхне доверие и добри надежди. Ако да беше времето, което кара вилаетското управление да нарежда училищата, тогава въпроса трябваше да се предаде на някоя комисия от учени турци и българи и какъвто устав изработи тая комисия, таквоз да бъде устройството на училищата. Таквизи хора ще знаят не само времето, но и училищните нужди и редове, и устава им може да докара полза на училищата.

Управлението тука трябваше само да освети със своя авторитет изработеното. Повече нищо. Защото, колкото и да е просветено това управление, то не стига до там, щото да става законодател на таквиз деликатни работи, като училищата.

Вилаетските наредби не го облачат с такава власт. При това и занятията му по управлението, по истинската му мисия, не му позволяват да разсъждава твърде много за бъдещите наредби на училищата, които се зема да управлява.

Правителството по Европа, дано не са колкото нас просветени. При се това, те никога не се залавят за училищните работи сами, а сякога предават тези работи на сведуща комисия, която продължава разсъжденията си навремени цели години.

У нас какво става?

Представители, свикани за градски работи, хора, които нямат ни хабер от нуждите на времето и от училища, и от които повечето не са знаели защо са [до]шле в Русчук, таквизи хора се настаняват да уреждат училища!

И кога? Когато духовенството ни още не е устроено, и няма нито кой да даде мнението си върху религиозното ни изучение.

Тук има две неща: ако тези хора работят със своите си глави, работата им ще излезе от лоша по-лоша. Ако ли приемат някои наложени нареди представителните вилаетски нареди се подкопават до дъно. Което и да е от тези две неща, ний го отхвърляме, като вредително за нашите училища, които ний поддържаме с най-оскъдните си средства за нуждите и за религиозното си възпитание.

За това ли сме искали училищата си от ония мрачни времена?

За това ли сме отбивали от хапката си и сме крепили училищата си, за да ги видим един ден вън от ръцете си?

По другите места, дето училищата се поддържат с правителствени пари и дето с време правителствата са зели под своето управление школското учение, там стават днес борби за освобождение на учението от властите. А ний тука сега се залавяме да туряме закони, кое трябва да учат хората и кое не.

Това е за нас времето!

Искат да кажат, че нищо не губим от пререждането на училищата, защото според плана за новите нареди, Българският език си оставал учебен език в Българските училища. Но таквози утешение не може да ни напълни очите.

Нашите училища, в които се преподава, освен закон Божий, и сичкия елементарен курс на науките, и които ний се мъчим да изравним от тая страна с европейските, нали ще се турят на една височина с турските, в които, освен голо механическо прочитание, друга наука още няма? Малко ще ни ползува Българский език, когато училищата ни ще вървят наспоред турските.

Като иска да се натовари с лишни трудове, вилаетското управление трябва да има някаква си мисъл и ний не ще се излъжем, ако кажем, че тая мисъл е следующата: Училищата ни се считат като разсадници на някакви лошотии, за това да се тури над тях едно ограничение, един близък надзор, каквото да се подкоси тяхното влияние.

До колко е истинно таквози мнение, явно е за секиго, който знае нашите училища. Лошотиите не се пръскат от училищата, в които се учат дребни деца, а от тези, които ни закачат за мило и драго.

Веднъж осъществено, намерението на вилаетското управление ще посее таквизи лошотии, които никакво училище не може посся.

Ние не отричаме правото на вилаетското управление да има надзор над училищата ни. Ний от сѐ сърце припознаваме това право, ний не можем да приемеме само това, че туй право се простира до вътрешното устройство на училищата ни, които ние поддържане с потта си.

Управлението нека бди и нека наказва секи виновник – това му е работата, но да се вмесва в тези училища, които държим за вярата си, това е голяма рана за нас. Наместо тишина, от таквиз работи излазят главоболия за самото управление. …

… Малко стеснение в училищата, и много деца ще тръгнат да търсят учение повън, което не е полезни ни за нас, ни за управлението. …

6.9.2. СВЕДЕНИЯ ЗА ПРОЕКТА ЗА УЧИЛИЩАТА В ДУНАВСКИ ВИЛАЕТ

В: *Македония* (Цариград). Г. 1, бр. 48, 28 октомври 1867, с. 3.

Друг един Сливненец отправя ни, и той чрез „*Турция*", едно прямо писмо, в което с особена претенция на дълбокомислие и остроумие иронически ни разправя нещо все за тази работа и за проектът. Отговорът ни към този наш сънотечественик вече е написан, но оставихме за в идущия брой да го поместим…

За до неделя также оставаме да обнародваме и проектът за училищата, този, за който говореше френския лист *Пресса*, и който не бил, както уверяваше този лист, подаден от носещите името български представители и в името на цял български народ, но както сега, имахме честта … и злочестината да дознайме.

Чисти и почтени някои българи православни от Сливен били го изработили и връчили г-ну д-ру ***Мирковичу*** *да го съобщи на Импер. правителство, и за който сега казва той, че Импер. Прав. не намерило за благосклонно да го удобри напълно.*

За сега ний се ограничаваме пътем и на бърза ръка да позабележим, че е скръбно наистина и твърде жалко това що виждаме, как по-умните и по-будните в народа ни человеци, па нека кажем и общини, самите които по-познават уж от работите и поемат присърце, и по-способни са, виждат да работят за общата полза на народа ни, захващат всякога частно да работят. Или и общо, ако предприемат нещо да вършат, скоро го обръщат на частно и падат в изключителност колкото безуспешни, толкоз и непростителни.

Преди три години близо слушахме поне за някакъв проект и разискване, което ставало за училищата от Пловдивската област, а за следствията на този проект и разсикване едва преди три недели видяхме 3–4 души в Турция и те като на халос изречени.

По подражение негли на Пловдивското българско общество са предприели почти истото някои членове и от Сливенското общество. Съставили и те проект, за който е думата, и който, по особеното благоусмотрение на лицето, върху което се наложило да действува за осъществяването му, трябвало да бъде потаен от всички почти българи, а известен на всичките поляци в града ни и в Едрене, и за който българските

вестници трябваше да чакат от френските вестници да чуят неточни и неверни съобщения, по които да правят и те своите предположения и съображения, да падат в заблуждения и вместо разсъждения да са принудени да правят осъждения, и от това раздражения[512] и прч.

Защо тази изключителност? Защо тази тайнственост? И каква е ползата от нея? ...

Но ето, че както рекох всяка община гледа само своята питка, и всякой деец се надява само на своите сили и всичките му усилия са да не оставя другиго да го предвари и да грабне той палмата на първенството и по умът и по способностите, но да се каже, че еди кой може, еди кой върши. Жалко себелюбие на колко народно злочестини си причина!

За проектът разискван в Дунавский Вилает ний досега чакахме да видим или вилаетският вестник да пише нещо, или друг някой от страна да ни съобщи какво годе, как се е приело и одобрило, и едно и друго, но напразно. И нямо, и глухо там където Дунав всичко православно изпълнение.

Трябва да благодарим пак на тези, които се оплакват оти сме ги невежливо обидели, че пак от тях може нещо да се чуе. Стало би членовете на тази малка общинка са по-деятелни, по-любопитни, и по-способни от нашите.

Колко са, а ето вред ги има, увират се, пъхат се, учат се що става – що не става, бъркат се горе, долу, не стоят мирни, все вършат нещо и все какво годе изкарват, когато нашите православници, едни лежат та натискат православието да не би да мръдне, а други са качили по него па препускат, хвърчат високо, високо по облаците до небето горе, та и не видят и не чуят що става и какво се върше по земята долу. Ах, жалко!!

От един член прочее на известната общинка из Русчук са дадени някои сведения за този предмет по друг член тука в градът ни, а той ги е съобщил на органът на тази общинка, от който треба да заемем днес и ний за голямата наша, но лехата[513] община следующите сведения:

„Училищата на Вилаетът ще са три вида:

[1] начални или взаимни училища (съаян мектеблери),

[2] приготовителни училища (руждие мектеблери), които се подразделят на първостепенни от пет класа и на второстепенни от три класа, и

[3] лицеи (идадие мектеблери).

Началните и приготовителните ще бъдат *двойни*: турски и български.

Основата на турските начални и приготовителни ще бъде турския език, а на българските – българският, само в лицеят, в който науките ще се преподават на турски и французки (за Българска литература и за Закон Божий ще има по един български учител), учениците ще се смесят наедно.

Управлението на сичките видове училища, ще се подложи под една Дирекция, която ще се състои от един председател Турчин, двама съветници – един Турчин и един Българин, четири инспектори – двама

512) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Раздрàжвам – раздразвам, разсърден.

513) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Лехàт – ленив, отпуснат.

Турци и двама Българи; за сичкият Вилает: четиринадесет подинспектори – половината Турци и половината Българи, които ще се намират по седемте санджаци[514], и двама писари – Турчин и Българин.

Тая дирекция ще зависи направо от Министерството на просвещението.

За заплатите на Дирекцията и за поддържането на лицеят ще се съставят две каси, турска и българска, от разхвърлянето на един данък по три гроша от гражданите и по един грош от селяните на бедели-аскерие[515].

Началните и приготовителните училища ще се съдържат, както и напред, от приходите на общините, но за да се умножат приготовителните училища, с остатъка от данъкът ще се помагат тия училища."

Казуват, че съкратко изложеният тоз проект се подписал от събранието и ще се проводи в Цариград за потвърдение.

6.9.3. ПРОЕКТ ЗА УЧИЛИЩАТА ПРЕДСТАВЕН ПРЕД ТУРСКОТО ПРАВИТЕЛСТВО ОТ ГЕОРГИ МИРКОВИЧ

В: *Македония* (Цариград). Г. 1, бр. 49, 4 ноември 1867, с. 3–4.

Ето проектът, за който се бяхме обещали в миналият брой да го поместим. Той се представил на Император. правителство, както вече предизвестихме от г-на Д-ра Мирковича по насрочване от сливенското общество.

Проект за училищата,
представен от Д-р Миркович на турското правителство)

ВАШЕ ВИСОЧЕСТВО!

Подбудени от защитата, която Ваше Височество показвате великодушно към успехът и благоденствието на сичките народности, които съществуват в голямата Отоманска империя – както и от благоволната милост, с която то приема техните просби – щото ние му представяме едно прошение.

Ние най-покорните и най-подчинените слуги на Ваше Височество, земаме смелост да му попросим дозволение щото да изложим нашите желания въз един въпрос, когото ние секахме най-важен за нашето отечество – въпрос, който в сичките времена е бил основата на всяко благополучие, от което се наслаждават народите. Този въпрос е публичното просвещение.

Това просвещение, ако да е и недостатъчно между Българите, ние не можем да кажем, че то липсва съвсем; само то греши в това, че няма добра наредба. Освен това, хората, които въобще владеят общините са хора прости без никакво понятие от подобно дело, и още някои от тях са с недобро разположение.

514) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Санджа̀к (тур.: *sancar*) – административен окръг.

515) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Бедел-и аскерие – военен данък, заменил (1856 г.) паричния данък *джизие* или *харач* (хараджи) събиран от немюсюлманското население.

И тъй от това следват две неудобства: **първо**, че доходите са често злоупотребляват, и **второ**, че учителите тоже са често зле отбират. Тяхното поведение, тяхното учение, техните мисли, добри или зли, са приети без никакво распитвание – и секи един следва да учи по една различна система.

И тъй от днешното положение на обществата принуден е секой да заключи, че вместо една морална и материална полза, която е секоги следствие на едно добро учение и на едно добро възпитание, може да запоследва противното, което е твърде неприятно както за нас, тъй и за императорското правителство.

Това като е тъй, ние секаме, че най-добрият способ дето да можем да поставим школите са, ако е възможно у всичкият Вилает, под един добър ред и под една добра система, щото да бъдат ползовити и за нас и за императ. правителство, е да са припознае официално една комисия съставена от хора достойни за тази служба.

Тази комисия ще се състои от четири или пет члена и от един управител. Тя ще има длъжност да държи взаимнописание с различните места и да прави една обща ревизия един път в годината.

Членовете на комисията като се удобрят от имп. правителство, ще имат грижа да си изберат от секи значителен град още по два члена – кои ще бъдат вънкашни членове.

Сичките тези членове Българи, както и управителят, ще бъдат избрани между най-отличните, най-достойните и най-учените лица на мястото.

Тази комисия ще има особено за дело следните точки:

1-во. Никое решение от най-важните не ще се полага в действие без удобрението или без позволението на имп. правителство.

2-ро. Системата, която ще владее по сичките школи, както и програмата за учението, ще бъдат подложени под неговото удобрение.

3-то. За вътрешното управление на училищата, комисията, ще бъде задължително да си състава един **устав**, който, като се удобри, ще й бъде като водител за всяка случка и за всяко обстоятелство.

4-то. Комисията ще има право да защищава всеки доход и всяко имение, които школите могат да имат.

5-то. Никой учител, не ще да има право да служи без удобрението на комисията.

6-то. Комисията за свойте дела ще има кореспонденцията си право с Министерството на просвещението.

7-мо. Всяко обстоятелство, което може да смути интересите на публичното просвещение ще се рапортува до Мин. на просвещението, на което благосклонната негова воля няма да липсва щото да дойде в помощ на комисията.

Този порядък на работите един път, като се удобри от имп. правителство – освен другите ползи дето ще принесе, ще произведе и последните:

1-во: Младежите вместо да ходят да се губят по чуждите места и да търсят онова, което им липсва, за да завършат своето учение, ще намерят сичко тук – съвършено това ще ги избави още и от иждивения, от които чужди чуждестанците се ползват от обстоятелствата;

2-ро: Те ще придобият едно учение еднакво и едно охранение пълно, от които ще има да се ползва местото без да придобиват различни чужди идеи, които може да бъдат вредителни;

3-то: на конец този е самият път, чрез който ние можем да поставим една морална граница между нази и между нашите вънкашни неприятели.

Но за да може това да има следствие и да се изпълни, треба щото император. правителство да благоволи да ни позволи щото да удобрим финансовото си положение, нещо което е необходимо и почти душата на делото.

Ваше Височество, знайте горе-долу, че финансовото положение на сичките български школи е под самоволния покрив на някои частни подарки, което като е недостатъчно, дето да могат да се обдържат както са в днешното си положение, колко повече ако помислиме да ги удобрим и да им дадем едно по-обширно значение.

По следствие на тези размишления, ние най-покорни слуги, молим покорно императорското правителство и Ваше Височество, да благоволи да ни отделии последната милост: щото освен определения данък, когото когото правителството, всяка казаа[516] да има воля да събира ката година по два гроша от бедел. Тези пари ще се вносят редовно на българската община от най-главния град на казаата – и ще служат за материална помощ на една **главна** школа, дето сичките деца от казаата да могат да придобият едно учение и едно отхранение прилично на мястото.

Като се уповаваме в голямата милост на нашият милостив Владетел, и в благодеянията му, от които се наслаждават сичките народности, които му са уверили своята съдба, ние, най-покорни слуги на Ваше Височество, смеем да се надяваме за доброто приемане на нашето покорно предложение както и за неговото благополучно следствие.

Като оставаме в добри надежди, ние отправяме, както секоги, нашите горещи молби към небето за дългоденствието и благополучието на нашия милостив Господар – както и за сичките Високи негови Министри и достойни службаши."

Г-н Миркович има добрината да придружи обнародването на този проект в *„Турция"* с известието, че Импер. правителство го прегледало, но го не одобрило напълно.

Той съобщава още и последният му отговор на Правителството за това:

„Царското правителство реши и съобщи навред щото напредъкът на школите да се не възпира; техното подържане ще става според нуждите до колко го изискат на всяко място; стига само сяка община да се споразумее с местния управител, за да се разхвърли в публиката потребното количество."

Колкото за техната наредба и за тяхното управление, правителството го премълчава – и като че иска да каже, че не може да земе едно такава отговорност на себе си – нека Българите да се разпоредат както знаят… – свършва Г. Миркович.

516) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Казà, каазà (ар.-тур.: *kaza*) – околия.

6.9.4. ОБЩОНАРОДНО ИЗУЧЕНИЕ

В: *Македония* (Цариград). Г. 2, бр. 2, 9 декември 1867, с. 2.

I

Изучението в Турско същински е под ведомството на началниците от различните общини, то им се е поверило в същото време, когато и светското право, като Министерството на общонародното изучение си задържа само надзора на Турските, собствено наричани, училища.

Нито един народ не е плащал по-тежки данъци и по-редовно обдържанието[517] на вероизповеданието си и за обществено изучение, колкото християните в Турско и при всичко това в един период от четиристотин години ний не сме видели да се основе нито в Цариград, нито в другите областни градове, някое главно училище, някой лицей, които да могат да дадат на Християнските деца поне първите основи на потребното за един народ изучение.

Нека не говорим за общините. Духовенството винаги е имало грижата да ги държи в най-съвършено невежество, за да ги направи по-послушни на своите искания. Ако се върнем на двадесет години назад, ний гледаме това духовенство да кара тиранството си до толкоз, щото да насилства селяните да продават ораческите си оръдия, единственият им поминък, за да могат плати претоварените си данъци, които тежаха върху тях. Оттам разпрата, която се роди от няколко време насам между Българите и Гръцката община, и която заплашва още да се обърне на разкол, ако духовенството постоянствува в прекалените си притязания[518].

Европейските християнски сили познават това жалостно състояние на рабтите толкоз добре, колкото и ний чрез дейците, които имат в повече или по-малко важните места на царството. При всичко това те там товарят върху Султановото правителство отговорностите за тези възмутителни оезредици, на които обаче не може се до край, без да се докачат правдивите, подарени с време от Султаните на християнските жителства, които правдини силите постоянствуват да поддържат, не толкоз за полза на християните, а само за да си запазят леснинса да се намесят в нашето вътрешно управление. …

Нови съвети, съставени чрез гласоподаванието на целите общини, изработиха устави, които се подложиха за одобрение на Високата Порта, която ги надари с императорско подтвърдение. Но нови мъчнотии требуваше да се покажат за приспособлението на тези установления, и днес още, ако сведенията ни са точни, едно жалостно от всяка страна разногласие в мненията между Н. Св. Вселенский патриарх и Мирския съвет на общината държи в [за]висимост извършването на казаните устави.

Прочее, за да се даде край на това състояние, което от ден на ден отива на по-лошо единственото средство, способно да даде, според нас, едно по-голямо развитие на изучението, толкова занемарено досега от духовенството, ще е да се положи този клон на управлението под исключителното ведомство на Министерството за общенародното

517) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Обдържàвам, обдържам, обдържà – поддържам.

518) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Притезàние (от рус.: *притязание*) – искане, претенция.

изучение, на който да се притури един височайши съвет, избран между мюсюлманите и християните от различните вероизповедания в Царството.

II

След като направихме в няколко думи историческо описание на изучението в Турско и показахме нуждата на съсредоточаването му у Министерството за общественото изучение, остава ни да изложим програмата, която ще бъде способна да развие изучението и да удовлетвори нравствените и умствените нужди на всичките редове от обществото.

Най-напред непременно е потребно да се приеме Турския език като основа на първоначалното изучение, като се дозволява съвременно на учениците да учат разумява се, матерния си език. Турския език е за това повече потребен за всичките жители на тази страна, защото той е званичний[519] язик, на който се пишат указите, заповедите, законите, правителствените наредби и проч. …

Струвани се, че това предложение не търпи поне и разискване. …

Това положено ще бъде най-напред потребно да се основат във всеки окръг на столицата по едно първоначално училище, пристъпно [достъпно] за ученици от всичките племена. В него ще учат Турски, като се дозволява учението на другите езици, говорими от християните.

От после ще се основат по-високи училища, за по-високи науки и факултети за различните науки, които могат се учи на французки. Защото сме лишени от учители, ще ги поискаме от Европа, доде добием едно височайшо нормално училище, което да ни снабдява с тех.

Ще се основат във всеки от столичните на вилаетите градове по едно или повече по-високи училища, според количествената важност на градът, така и едно обикновено нормално училище предопределено да дава учителите на общините. Ще се умножат колкото е възможно, общинските училища, щото да се въведе просвещението до най-последните слоеве на обществото.

Ще се даде ново развитие на инжинерското училище, на военното училище, на моряческото училище, които вече отиват добре.

Изучението на девиците, по самата си важност, се полага на най-важно внимание на Правителството. От степента на образованието на жената зависи бъдещето на един народ. Тя е дето ни дава първите познания на истинното, на доброто, и на изящното. Тя е дето прави от нас добри люде, добри родолюбци, добродетелни человеци, както също е и тя, дето, по невежеството си, или по една лъжовна матерна любов, може ни остави да сдобием пороци и, без да подозрява, да ни насърчава в лоши наклонности, които се развиват повече с напредването ни във възрастта. От тука предразсъдъците, фанатизмът, безчувствителността, престъплението. Всички тези недостатъци ний имаме като качества, приети от нашите майки.

Там дето образованието е разпространено между жените, пороците отиват на изтребление, когато гледаме противното в онези страни, дето изучението на жената е занемарено.

Колкото за изучаването на служителите на различните

519) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Зва̀ничен (срхр: *званичан*) – официален.

вероизповедания, то може да се довери [повери] на началниците на общините под надзора на минстъра на общественото просвещение.

Семинарии ще бъдат основани в Цариград, както в почти всякой от главните градове на вилаетите. По този начин ще се избегне от да се изпращат предопределените за свещеници лица в Гърция или в Русия, отдето тези издат повечето с предначертани мисли, които ги правят цели политически дейци, на която целта е да поддържат в обществото разрушителни мисли за обществените порядоци и спокойствие, вместо да учат предписанията на вярата, което е истинното послание на служителите Божии.

Колкото се отнася до подържането на училищата в царството, Правителството не ще има дори някоя нужда да състави нови доходи. Наложените на християните за тази цел данъци стигнат и престигат.

Ний мислим, че могат дори се смали значително, за да олекне товарът, който досега тегнеше върху злополучните данодавци

6.9.5. УСТАВ
ЗА НАРЕДБАТА НА СЛИВЕНСКИТЕ УЧИЛИЩА

Георги Миркович

В: *Македония* (Цариград). Г. 2, бр. 3, 16 декември 1867, с. 3.; бр. 4, 23 декември 1867, с. 2–3.; бр. 5, 30 декември 1867, с. 3.

Г. 2, бр. 3, 16 декември 1867, с. 3.

Господин редакторе,

Благоволете да вместите в стълповете на вашия лист следующето:
От няколко време Императорското Правителство има добрината да изпълни желанието на Пловдивските жители, както гледаме във вестниците, като и им дозволи да могат да разхвъргват по два гроша на бедел, сека година за подкреплението на една главна школа в този град. Това благо дело от страна на Правителството е едно потвърдение на успеха, когото то желае да види по-скоро между неговите верни поданици – за това ний вярваме, че другите Българе да не са в изключение в това отношение, стига само общините на всяко място да благоизволят да се споразумеят с местният си главен началник и да го поставят в действие за в полза на техните школи.

Желанието на Императорското Правителство е голямо към напредъкът, към успехът и към благоденствието на неговите верни и покорни поданници – не остава освен тям да се постараят щото по-скоро да изпълнят неговото стремление и благонамерение.

В това отношение ние секаме за нужно по причина на положението ни да дойдем на помощ на нашите с едно кратко изложение във наредбата на школите, което имахме случай да съставим преминалата година в Сливен за школите на този град.

Тези наредба се състои в някои правила, които се отнасят към попечителите, учителите и към разпореждането на учениците и на науките, които може да се считат нужни за една полугимназия.

Тези правила се назоваха под името **Устав**.

Да не секат читателите, че ние им представяме нещо съвършено и пълно в секо отношение. Не.

Целта ни е повече да дадем един пример (комуто може да е [х] аресан), за повод на секо общество, което по нуждите си може да прибави онова, което му липсва и да изхвърли онова, което му не трябва.

Насладени[520] от тази надежда, намираме за добро да го представим на публиката, която не се съмняваме, че ще извлече нещо за своя полза.

УСТАВ
За наредбата на Сливенските училища

I. *За попечителството*

1. Попечителството ще се състои от 5 или 7 члена.

2. Членовете на това попечителство ще бъдат от най-почтените и познати граждани; отличени по своето си добро поведение, по своята си ревност към учението, и по своето си развитие до колкото е възможно.

3. От 5-тех или 7-тех члена двоица ще се отбират за надзиратели, от които единия ще застъпва място като на един председател във всяко събрание.

4. Попечителството ще има грижа още да си избира едного от членовете, за касиерин, който ще има длъжност да държи отчет на доходите и на разходите.

5. Надзирателите треба да са и по-учените, т. е. да отговарят за целта, която са предприели и да отбират до колкото е възможно от Наредбата школска и от науките.

6. Надзирателите ще имат под свой надзор както учителите, тъй и учениците. Учителите за всяко дело треба с тях да се споразумяват. Учителския ред ще бъде под техна грижа.

7. Надзирателите ще са обязани барем веднъж в неделята да правят преглед на училището.

8. При назначаването на надзирателите, за наглеждането на училището, не се изключват и другите членове на попечителството. Забележките си само посредством на надзирателите ще извършват.

9. За всеки важна работа надзирателите ще извикват членовете, за да се разгледа и реши.

10. Вишегласието решава работите: председателя само има два гласа.

11. Половината от членовете като присъствуват в събранието, работите ще се решават, като че е цяло събрание; никой нема право да претендува за онова, кое се е извършило и решило.

12. Попечителството треба барем два пъти в месеца да се събира да разглежда работите.

13. Членовете са длъжни във всяко събрание да присъствуват, в противен случай треба всеки писмено или устно да извести отсъствието си.

520) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Насланям – облягам.

14. Главните длъжности на попечителството са:

1-во да се старае щото доходите школски да се умножават, колкото е възможно повече т. е. доходите всякога да надминуват разноските;

2-ро да защитава по възможности школското право;

3-то да се старае за напредъка на децата, както в благонравно, тъй и в учебно отношение;

4-то да поставя учители, които са по-способни, за да могат точно и съвестно да изпълняват длъжностите си.

15. Църковните надзиратели без споразумението на попечителството нямат право ни да купуват, ни да продават или преправят нещо. Не могат още да отпущат жалването на някой учител догде не получат записка на едного от надзирателите.

16. Ако некой от членовете, било и друго особно лице предприеме някое школско дело, той ще бъде удължен, щом си свърши делото да си предаде сметката на попечителството. Секретарят, както и църковните надзиратели са подложени на всяка-годишна сметка.

17. Членовете на попечителството, както и църковните надзиратели, в конеца на определеното време що са служили, не могат всички да си дават оставката по причина, че може да произведе за подир безпорядък в новите членове. Длъжни са, както половината от членовете на попечителството, тъй и един от надзирателите църковни да задържат и надале званието си, и с новоизбраните членове да изпълняват предписаните длъжности.

18. Членовете на попечителството ще се избират секи три години, надзирателите секи 6 години.

19. Попечителството ще е снабдено с един печат, който ще носи надпис *Просвещение*.

20. Печатът ще се дели на четири части, когото ще държат определени членове.

21. В секо събрание решенията, треба да се записват в една протоколна книга, за да имат ясен и точен отчет за работите си и целия ход на попечителското траяне щото в случай да може да са посади.

(Следва)

Г. 2, бр. 4, 23 декември 1867, с. 2–3.

II. *За учителите*

1. Учителите, които ще постъпват в нашите училища, треба да са снабдени с приличните си доказателства и да се подчинени на школския устав.

2. Всеки учител е дължен са представи своите документи, по силата на които ще му се позволи и учителското звание. Това правило според обстоятелствата, ако не е за сичките, то поне строго треба да се пази за главните учители.

3. Всеки учител освен учението си, треба да има и добро поведение, както и отлично благонравие, с едно слово, треба да има такива качества, които да отговарят в пълния смисъл към учението, към доброто поведение и към възпитанието на децата.

4. Всеки учител се задължава да следва своите длъжности в пълно и точно изпълнение: да бъде строг и прилежателен в преподаването си; да наблюдава доколко е възможно щото учениците да имат най-добрата

чистота, и най-голямата скромност пред всекиго; да внимава в тяхното поведение, подчинение и покорност към по-големите.

5. Всеки учител е длъжен да държи ежедневна забележка за напредването в науките, както и за поведението на всеки ученик.

6. Главните учители ще имат грижата, не само в наредбата на своите класове, но още ще бъдат ежедневни надзиратели вcovъз наредбата и входът на взаимното училище, и на предготовителния клас. Учителите на взаимното и на предготовителния ще бъдат покорни на техните забележки.

7. Никой учител нема право да се меси, ни в политически, ни в граждански работи, освен ако се позове да си даде мнението. Той ще има за предмет само назначените си уроци, за които им най-малкото си време не треба да отпуща.

8. Попечителството има да реши за своя полза в случай на неизвинено отсъствие от учителите.

9. Ако някой от учителите пожелае да напусти службата си, той е длъжен да извести попечителството преди три месеца

10. Ако би по случай някой от учителите се поболи, незабавно е длъжен да изяви настоятелите школски за неговото отсъствие от училището.

11. Ако болестта на некой от учителите се продължи, попечителството е длъжно само в растояние на три месеца да му издава определената плата, продължи ли се повече от три месеца, не може той да оглавлява[521] и нататък платата си. Попечителството остава да земне мерки по кой начин да се изпълни празното място и как ще се отнесе към учителят.

12. Който из учителите излезе от длъжностите си, ще му се забележва погрешката чрез надзирателите до три пъти; на четвъртия решението му ще стане от попечителството.

III. *За учениците*

1. Ни един из учениците не ще бъде приет във взаимното училище по-долу от шест години.

2. В предготовителния клас, както и в по-горните други, ще се гледат силите и способностите на ученикът.

3. Време за постъпване на учениците във взаимното училище, ще бъде после разпуса[522]; през лятото и подир Велик-ден. В предготовителния, както и в другите класове учениците ще преминуват секи две години.

4. В постъпването си секой ученик ще се забележва в една кондика[523] по последния начин:

1-во името му с фамилното му название;

2-ро художеството на баща му;

3-то месторождението му, вероизповеданието му, възрастта му и най-после в кой клас постъпва.

521) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Оглавява, оглавя – ръководи.

522) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Ра̀зпус – отпуск, ваканция.

523) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Кондика (от лат.-гр.: *κώδιξ*) – правилник, устав; летописна книга.

5. Ученика като свърши предписаните науки в нашите училища ще добие едно свидетелство потвърдено от попечителите, учителите и от школския печат.

6. Наказанието на учениците ще се извършва на два начина: на косвени и прави. Във взаимното и в предготовителния клас може, според обстоятелствата, и пръчка да се употреби. В по-горните класове, да се гледа само любочестието на учениците да се посъживи от употребляемите наказания.

7. Отсъствието на ученика, треба да е извинено от самите родители: само по причина на болест, или по друга, но само важна работа.

8. Отсъствието, ако и с извинението на родителите, е в извънреден само случаи дозволено. То, ако някой излезе из границите и една трета част е отсътвувал в сравнение на целогодишното посещение, по секой начин не ще може премина в по-горен клас, ако и да има добър успех.

9. Към непокорните и развратни ученици, ще се употребява най-голяма строгост. Като им се няколко пъти напомни и предписаното наказание употреби, не се ли поправят, последния начин е родителите им да ги поправят. Няма ли следствие и този път, изключенето следва без изятие[524].

IV. *Школите*

1. Една само школа ще имаме за *главна;* другите второстепенни ще се заключават във взаимно училищно и предготовително, гдето е нужно занятие.

2. Главната ни школа има да отговаря по предметите си на една прогимназия, която да могат три учителя да владеят и се дели на три класа, от които всеки ще трае 2 години:

първия ще застъпва място за предготовителен;

другите **два** ще отговарят по науките, които една полугимназия изисква по необходимост да има.

3. Във всичките частни предготовителни училища, преподаването на науките ще е едно и също щото учениците, които свършват да могат да имат еднаква сила за постъпването в по-горни класове.

(Следува)

Г. 2, бр. 5, 30 декември 1867, с. 3.

V. *За науките и техното разделение*

1. Учението във *взаимните* училища, ще трае най-малко **три** години, и ще бъде под три разреда:

в *първият*, който е за неопределено време, щом детето се обучи да прочита доволно, свободно и що-годе да записва, ще преминува във втория разред;

в *вторият,* който ще трае една год., то ще се занимава пак с четене и чистописание, с някое изустно[525] изучение;

524) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Изятие (рус.: *изъятие*) – изключение.

525) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Изустно – устно.

в *третият* то ще има за предмет чтение, чистописание и изучаването наизуст: Краткий Катехизис, Кратко свещено писание, Кратка География, и четирите действия на Аритметиката.

2. Преминуването от първия разред във втория ще остава современно с преминуването от взаимното в предготовителния клас, както и от предготовителния – в другите класове.

3. Преминуването на учениците от взаимните училища в предготовителния в другите класове, ще остава с удобрението на главните учители, както и надзиратели.

4. Предготовителния или **първия клас** ще се състои от преподаването на следните предмети:

1-о Старий и Новий завет – три пъти в неделята;

2-о Българска граматика до словосъчетанието – три пъти в неделята;

3-о Аритметика до тройното правило – три пъти в неделята;

4-о Кратка География – три пъти в неделята;

5-о Чтение – пет пъти в неделята;

6-о Чистописание – пет пъти в неделята.

5. **Вторият клас** ще обеме следните науки:

1-о Закон Божи – три пъти в неделята;

2-о Българска граматика със словосъчененището – три пъти в неделята;

3-о Политическа, Физическа и Математическа География – два пъти в неделята;

4-о Аритметика – три пъти в неделята;

5-о Древна и Средна История – три пъти в неделята;

6-о Френски и Турски езици – три пъти в неделята;

7-о Славянски език – два пъти в неделята.

6. **Третият клас**, с когото се свършват и науките ще заключава последните предмети:

1-о Нравствено Богословир – един път в неделята;

2-о Словесност, кратко понятие от поезия, риторика, и старо-българска литература – три пъти в неделята;

3-о Нова история, за първата година и История Турска и Българска, за втората – три пъти в неделята;

4-о Алгебра, за първата година и Геометрия, за втората – два пъти в неделята;

5-о Физика (предварително понятие с Метеорология и що е Естествена История и Химия) – два пъти в неделята, за първата година, и един път, за втората година;

6-о Диплография[526] за втората година – само един път в неделята;

7-о Френски и Турски езици с упражнения – три пъти в неделята;

526) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Диплография – счетоводна отчетност, двойно записване или двойно счетоводство. Първото издание по счетоводство на български език е: *Карадимков*, Стоян Димов, Караминков, Христо Димов. Диплография, или как се държат търговски книги, от Стояна и Христа Караминкови. Цариград: в книгопеч. на Цариградски вестник, 1850. 184 с.

8-о Славянски език може с упражнения – два пъти в неделята;

9-о Гръцки език – два пъти в неделята.

7. Горепосочените предмети в горните класове ще се преподават до колкото е възможно в по-пълна и обширна смисъл. Всеки 3 недели, учителят по всеки особен предмет ще задава въпроси, по прекараната част на предмета; въпроси, които учащите ще се обучават да решават писменно, това упражнение ще трае целий час. То ще става без да е снабден ученикът с некоя книга. Всяко съчинение ще се разглежда после от учители по основите, на което ще се отличават по-добрите ученици. Подобно едно обучение ще става и в свършването на всекий предмет, както и в началото на всяко главно испитание.

Ето и програмата распоредена по дните на неделята:

1-й клас

ПЪРВА ГОДИНА	ВТОРА ГОДИНА
Понеделник	
Старий завет	Новий завет
Четене Българско	Четене Българско
Кратка Бълг. граматика	Кратка Бълг. граматика
Чистописание	Чистописание
Вторник	
Аритметика	(продължение)
Чтение Славянско	Чтение Славянско
Кратка География	(продължение)
Чистописание	Чистописание
Сряда	
Каквото в понеделник	
Четвъртък	
Каквото във вторник	
Петък	
Каквото в понеделник и сряда	
Събота	
Аритметика	(продължение)
География	(продължение)

2-й клас

ТРЕТА ГОДИНА	ЧЕТВЪРТА ГОДИНА
Понеделник	
Закон Божий	(продължение)
Българска Граматика	(продължение)
История Древна	История Средна
Французки	(продължение)
Вторник	
Аритметика	(свършване
География Политическа	География Физическа, Математическа
Славянски език	(продължение)
Турский език	(продължение)

Сряда

Каквото в понеделника

Четвъртък

Каквото във вторника

Петък

Каквото в понеделник и сряда

Събота

Аритметика	(свършване)
Турский език	(продължение)

3-й клас

ПЕТА ГОДИНА	ШЕСТА ГОДИНА
Понеделник	
Литература	(продължение)
История Нова	Българска История
Французки	(продължение)
Турски	(продължение)
Вторник	
Алгебра	Геометрия
Физика	(продължение)
Славянски език	М. упражнения
Гръцки	(продължение)

Сряда

Каквото в понеделник

Четвъртък

Каквото във вторник

Петък

Каквото в понеделник и сряда

Събота

Нравствен Богослов	(продължение)
Турска История	Диплография

VI. *За испитанията и распусите*

[1]. През годината две главни изпитания ще имат учениците: едното за Коледа, а другото за Петровден.

Първото ще бъде частно с присъствието само на учителите и на някои други, които обичат от членовете на попечителството;

Второто ще е публично с присъствието на всичките граждани.

2. Времето за повторението на предметите ще зависи от благоразумното распореждание на учителите.

3. Предметите ще се изпитват по въпроси, които ще се заключват в клирози[527], от които учениците ще теглят своя сполучен въпрос.

4. До три въпроса се позволява на един ученик да тегли от същия предмет, ако би да се не отговори на първият и на вторият, в случай че се не отговори и на третия, то тогава ще се земат във внимание неговите

527) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Клирос, клир (гр.: *κλήρος*) – висока подставка за богослужебни книги.

катадневни от учителя забележки, които ако отговарят на един добър успех, ще му се дозволява да премине в друг клас.

6. Распусите ще се окончават в последните времена на годината:

1-о два дни от преди Коледа до Иванов ден;
2-о голямата и великата неделя за Велик ден;
3-о от Петров ден до първи август;
4-о десет дни за гроздобер.

7. Школата има още да празнува последните само празници: Господските и Богородичните; Светиите: Димитрия, Георгия, Николая, Кирила и Методия, Света Петка, Ивана Рилскаго и Арахангелов ден.

По обстоятелствата съдържаемите параграфи в уставът са подложени на изменение, на умаление и на прибавление.

Ако расподелението на класовете се постави по две години, то е първо да можем да се събразим с наредбата, която е по подобно училище изисква да има: да бъдат в едно време заняти учители и ученици както е навред по европейските училища – и второ да можем да отговорим на тая цел, като поставим по един учител за всеки клас. Когато, ако бяха класовете по една година, то, за да съхраним редът, трябаше да имаме, вместо три[ма] учителя – шест, нещо за което финансовото положение на нашите въобще Българи не позволява.

При сичкото това от сърце въз наредбата на училищата желание – нашите граждани малко се явиха чувствителни в това отношение.

После не много време на отсъствието ни, *чорбаджийският дух, който е навред, най-големият враг между нази**), послужи да наруши тая наредба – вероятно по враждебно некое лично престрастие – без да подума за общото дело.

Ако това не можа да произведе своето добро следствие между нас – дано барем за другите наши Българи заслужи като един добър повод за в полза на техните училища.

Д-р М.

***)** Без да опровергавам думите на почитаемия съчинител, които за зла чест не са никак безосновни, нам ни се ще да понамалим силата им, като отнемем тежестта на думите „на вред" и „най-големият враг", защото знаем на много места чорбаджийското съсловие, не само невраждебно, но желатели и ревнители и топли представители на народното образование и въобще на всяко добро и полезно, а между таквите ние бихме искали да счетем и сливенските граждани от това съсловие, въздържаме се обаче, като премислим, че съчинителят треба да знае по-добре от нас работите в родината си. При все това не пречи ще кажем, ако забележим общо на нашите млади еднородци, че и на праханта запалването зависи от откъсването й.

Главата ни е бяла, но ний се не броим още от старите, при това сме държели и ний силна борба против произволите на тези от това съсловие. Опитът обаче ни е показал, че ний не сме имали всякога право в това и могли сме да забележим още, че за много неща дето сме само тях осъждали, имаше нещо, за което требало и себе си да осъждаме. Още

повече от това можехме да забележим, че в борбата си против чорбаджиите, ний не сме били освен неусетно чужди оръдия да съсипем силните повлиятелни между народът ни лица и да останем вече все таквиз чолки[528], щото да могат кой на където иска да ни води за носът, да нема кой дума да подума нито кому думата да се чуе. В това ний сме се уверили повече от внушенията и връх това наляганията на пропагандистите, а прозираме вече и лошите следствия на тази гибелна политика.

Сега наистина не останаха тези старите чорбаджии яничари, които ядеха от народа, но го и защищаваха и достойни бяха да го защитят, сега имаме веч млади таквиз чорбаджетелни, на които силата и властта трае до зори доде напече слънцето, но за тази минутна власт, те са готови на хиляди низости. Но и като и това не е без исключение, сиреч, че както между старите чорбаджии имаше достойни и народни человеци, които правиха въобще почест на народа, тъй и между днешните млади чорбаджии, мнозина знаеме ний за человеци с чувство и колко-годе просветение, за да разбират и да се трудят за доброто на народа си, за това и отблъскваме укорът изобщо връх чорбаджиите.

Признавам и исповедвам, че Българския народ е много изтеглил, както от Йерархическото съсловие, тъй и от чиракът му – чорбаджийското, и стремлението на народа да се отърве от тези две язви е твърде праведно, но както във всичко, тъй и тук не треба да се водим от раздражанието си, но от зрелият разсъдък, че не за съсипването на тези съсловия треба да работим, но за отвъжданета на достойни хора в тех.

Това изискува положението ни, и това ни налага длъжността ни, като членове на този народ, който е толкоз безсилен, за да брани съществованието си. Б. Р. [Бележка на редактора – П. Р. Славейков]

6.10. ПУБЛИКАЦИИ:
1868 година

6.10.1. ИЗВЕСТИЕ
ЗА ПРЕМЕСТВАНЕТО НА Д-Р МИРКОВИЧ В РУСЕ

В: *Македония* (Цариград). Г. 2, бр. 6, 6 януари 1868, с. 4.

– С радост известяваме, че родолюбивият и ученолюбивият наш сънародник доктор **Миркович,** се отреди за градский доктор в Русе, за дето и замина *преминалата* седмица.

528) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Чолàк (тур.: *çolak*) – Който е с откъсната ръка или някой пръст на ръката.

6.10.2. ПО ПОВОД НА ОБНАРОДВАНИЯ „УСТАВ ЗА НАРЕДБАТА НА СЛИВЕНСКИТЕ УЧИЛИЩА ОТ Д-РА М."

Тодор Шишков[529]

В: *Македония* (Цариград). Г. 2, бр. 17, 23 март 1868, с. 3.; бр. 21, 20 април 1868, с. 2–3.; бр. 23, 4 май 1868, с. 2.

Г. 2, бр. 17, 23 март 1868, с. 3.

Сливен, 19 февруари 1868.

Господин Редакторе!

Преди малко време *Македония* беше отворила стълповете си на едно доста интересно изложение от Доктора **М.** върху наредбата на сливенските училища. То треба да е привлякло вниманието на читателите, каквото се види, защото някои от учителите, с които се по-добре знаеме, изявиха ми вече особно желание да разискват туй изложение пред публиката, ако аз се отрека, като изпълнявам тука учителска служба.

Побуден от събратята си и от любов към нашето знание и към правото, аз ви давам сега едно начертание, което ви и умолявам да вместите в стълповете на общеполезния ваш лист.

По повод на обнародвания „Устав за наредбата на сливенските училища от Д-ра М."

„Който си признай в ошибките си, той е половин изправен" – казва една стара сентенция.

Туй може да се рече и за нашите народни училища, когато недостатките им почнаха да се обаждат чрез печата. Но нашите училища треба да бъдат на цяло исправни, защото освен болестта, некои зеха да ни показват и средства за лекуване, дето ще рече – те са вече пристъпили или скоро ще пристъпят напред. Дай Боже!

В последните броеве на „Македония"[530] ний с удоволствие четохме такваз една рецепта (recette) за сливненските училища от Д-ра М., като му благодарим за труда и похвалим неговата ревност, която за улучшението на училищата в родното си место и навън, ний от положението на главен учител, което занимаваме сега тука, смееме да додиме с Негова Милост на консултация при болното тяло на школите в цяло отечество и особно тука, защото и ний секаме да сме колко годе вещ от този занаят, за да не кажем, че е наша специалност.

Г-н Доктор М. ни предлага един *устав за наредбата на сливенските училища*[531] от шест различни членове с една програма, която наистина отговаря на целта на едно добропорядъчно училище. Като предприемаме да разгледаме този устав, ний нема да обръщаме внимание към другите членове толкоз, колкото към първия за *попечителството* сравнително с втория за *учителите* и към петия за *науките и техното разделение*;

529) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Тодор Николов Шишков (1833–1896) – учител, публицист, читалищен и културен деец. Преводач от гръцки и френски език.

530) Виждъ 3, 4 и 5 броеве от втората година

531) На негово место, ний не бихме нарекли туй изложение освен *устав на сливенските училища*, защото явно е, че той ще им служи за нареда, а за не за друго.

само просим снисхождението на читателите си, ако се простирем повечко в своите разисквания, за да дадем светлина на предмета.

I.

До колкото познаваме нашите съотечественици вън от учителския круг, те в много отношения се нуждаят от съвети и съдействието на учителите, нежели учителите от тях.

А колко повече за наредата на школите треба избраните настоятели да се договорят, ако не със сичките, то барем с главния учител в мястото си.

Но с устава на нашия Доктор, ний гледаме сичките учители под една категория и на едно равнище (*ниво*), изключени до един от попечителството, те за *всяко дело треба да са споразумяват* с *надзирателите* (чл. I, пар. 6), които при другите си грижи, ще са стараят още и за *напредъка* на децата в *благонравно и учебно отношение* (чл. I – 14). А главните учители са турени при входа на взаимното и на приготвителния клас (II – 6) и едвам им се предоставя *грижата да си нареждат класовете*.

При туй в устава се строго запретява – *никой учител да се не меси в политически, ни в граждански работи, освен ако се позве да си даде мнението* (II – 7).

Тук почтеният Д-р е забравил, види се, че не само учителите, но и той, и секий другий поданик турский в империята нема право да се меси в *политически работи*, но колкото в *гражданските* работи на мястото и учителят може да участвува колкото и Д-рът, и секой друг, защото и той не е по-малко гражданин от него и от другите.

Но види се, че на Г-н Д-ра е по-угодно да направи от учителите (най-вече тези, които се случат в града му) един вид *автомати* или кукли, за да се обръщат и въртят по волята на гражданите, да не кажа по негова воля; а не смислил колко ниско той сваля учителското съсловие, което и без туй още се презира и се гледа като осъдено да робува...

Ний рекохме по-напред, че в устава си той туря нашите учители на едно равнище, но те са на едно още и с учениците, като казва (I – 6), че *надзирателите треба да имат под свой надзор* и едните, и другите, без да размисля, че от туй ще се породи своеволие от страната на учители и ученици, и следователно наместо ред и благопристойност ще владее безредие, дори и междуособища и колко други неудобства. Но за тези нравствени обиди Г-н Д-р награжда учителите, като в другий параграф на II-й член, той им осигурява платката за три месеца, в случай на продължителна болест.

– Тука аз мисля, че по-добре ще бъде, ако на болният учител за три месеца се плащаше само половината от платката му, и на главния учител да се отстъпи някоя от длъжностите, с които е натоварено и претоварено попечителството, ако то не приема да ги споделя с него.

А в мнение съм още, че главният учител се пада да бъде и един от членовете на попечителството (което аз ще нарека *настоятелство*), защото колкото и да е отбрано и достойно за мисията си, то неще бъде поопитно от главния учител в мястото: той може да го осветлява дори и да му спомага в много отношения, макар и да има помежду им някой доктор, който пак секога не може да фигурира в събранията на настоятелството или и съвсем може да отсъствува. И не стана ли същото с Д-ра Мирковича,

който по-напред беше тук, сетне в Цариград за 9 месеца и сега пак тук, че не знаеме утре къде може да бъде?

Колкото се отнася за *учениците* и *школите* в устава, ний нямаме що да възразим – и то е съгласно с наше едно изложение (проект за наредба на школите), което Г-н Д-р имаше при съставлението на устава си. А ще разискваме само един параграф от петия член с програмата, която е повечето наше дело, нежели негово…

– И туй ний не думаме увлечени от амбиция, но само и само поради изказаните претенции на Г. Доктора, че той уж *по причина на положението ни иде на помощ, с кратко едно изложение, което имал случай да състави преминалата година в Сливен за школите на този град* (в. 3 брой на Македония)

Тук естествено се представят две питания: ако положението на народа ни, в отношение към школите не е добро, защо от толкоз време Г-н Доктор да му *не доде на помощ* с някой устав, и защо на друго место да не намери този случай за съставлението му, ами тази година и тука в Сливен?

Ний се съмняваме в искреността на думите на Д-ра относително за съставянето на устава, както и по прочутия онзи проект за преобразованието на народните училища; защото самичък той е, който отблъсна *прямото* съучастие на учителите в съчинението им, като, че от тях, тука никой не отбира какво ще рече *устав* школский и как треба да бъде, или защо и как се излага един *проект* особено за дирекция школска.

Ако Негова Милост е помислил, че ний ще се противим на таквоз предприятие, измамен е много: защото струва ми се, че никой не познава толкоз нуждата от една дирекция школска, колкото нашите достойни и благонамерени учители, които явно, ще предпочетат да се въздигнат чрез нея на степен, като правителствени чиновници, нежели да останат под натиска на частни лица и да нямат право, нито колкото най-долните граждани.

За туй ний другий път и на друго място можем да поговорим; сега ще разискваме само устава в пределите, които си отгоре начертахме.

(Ще следва)

Т. Шишков

Г. 2, бр. 21, 20 април 1868, с. 2–3.

Сливен, 9 април 1868

По повод на обнародвания

от Д-ра М. „Устав за наредбата на сливенските училища"

(Продължение от брой 17-ий)

II.

От когато говорихме по-напред за устава школский на Д-ра М., читателите ни са разумели без съмнение, че ний не въставаме против този *специмен* (юрнек[532]), колкото против духа, в който е той написан, като унижава учителското съсловие до раболепност, нещо което туй съсловие няма да търпи без рекламации (истида).

И аз, се към друго не старах в първата част на статията си. Сега ще се занимаем особно с програмата на науките, която ний бяхме *начертали* и

532) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Юрнек (тур.: *önek*) – образец, модел

сетне *се преработи* от Г-н Доктора такваз каквато я гледаме обнародвана с Устава.

При съобщението й помежду ни, аз бях изразил мнение за Българската История да се преподава на два пъти, веднъж в 2-та година на приготов. клас кратко, и пак в 2-рата год. на средния или II клас по-пространно. И тъй, сякам, по-добре е нежели да остане отечествената История между предметите в 6-тата година, там дето треба да се дадат по-много часове на математиката, както и на Физиката; защото с два часа през неделята в растояние на една година, нито половин курс от Геометрия се свършва, и с един час от Физиката – нищо.

Колкото за Турската История, тя може да се изучава наедно с новата История, и нейния час в последната година на III клас може да се падне на други от назначените предмети както по-малко часове за преподаване.

Тогаз Българската История в този клас ще се замени с Естествената История, която съставя особен курс и следов. особно от Физиката требва да се преподава до колкото и в които части е възможно на нашите училища, а не както Г-н Доктора от Физиката назначава така едно *предварително понятие с метеорологията и що е естествена История и Химия* (V – 6).

И туй е една от точките, за които ние не сме съгласни и няма да бъдем съгласни с нашия Доктор.

Тука ний ще се постараем да се обясним за сичко като почнем от Историята.

1. – За преподаването на Историята има различни мнения: едни мислят, че треба да се почне от Древната История, а Отечествената оставят за подир Средната и Новата История; от тези види се да е и нашия приятел, Д-р М.

Други пък казват напротив, да се начевна първо от Отечествената История – и ний сме съгласни повече с последните, като разделяме отчасти и на другите мнението; защото мислим, че учениците ни от приготов. клас могат и треба да учат Кратка Българска История и да я повторят подир Историята на средните векове, от които почти начевна и се свършва политическото съществувание на Българите.

А, че не трябва децата да се хвърлят изведнъж в областта на всеобщата История, видно 1-во от туй, че „*Всеобщата история за децата* „е изричане на две съвсем несъвместими понятия"[533] и 2-ро, че като учим по-напред Историята на страната дето сме се родили и живееме ний ще начнем по-добре да разбираме важността на Историята, и ще сме в състояние да извличаме естествена и нравствена полза от фактите, които тя ни предлага. Но и по-естествено е, казва Волней, да излезе человек на път от своето родно място и да обиходи тъй цял свят, нежели инак – да прехвръкне като в балон изведнъж по южните страни или пък в страни непристъпни и непознати, за да се завърне пак у тях си.

2. – Има от Географията една част, която още надали е проникнала в класовете на нашите главни училища; туй е *Физическата География*, която Г-н Доктор туря подир политическата и следователно в средния клас.

533) В предислов. „Очерки из Историята и народните сказания", превод Н. Михайловскаго, Виена 1865 г.

А по предмета си, тя на може да бъде въведена по-напред от 5-тата година дето начевна и естествената История, защото ученикът треба вече да знай с политическата География и математическата, за да разбере физическата:

1-во вънкашната форма на земята;

2-ро веществата, които я съставят;

3-то водите, които покриват по-голямата й част;

4-то Атмосферата, която я обикаля;

5-то разпределението на органическите същества (животни и растения), които растат и се движат по нейната повърхност;

6-то разните климати с изчислението на по-главните ветрове;

7-мо електрическата житкост[534] в атмосферата, с магнетизма;

8-мо и най-подир човешките племена с религиите, цивилизациите и правлението им.[535]

И такваз е Физическата География, която ние сме назначили за учениците си от III-ия клас и която им преподаваме, а не каквото общо учат с въведението на географския курс по сичките наши училища, за да започнат учениците с първите термини на Географията.

3. – Тука ще разгледаме една от най-важните страни на програмата. Думата ми е за естествените науки, на които преподаването е твърде ограничено от Г-на съчинителя на устава, тогаз, как самичък дума: че по програмата на *предметите и горните класове ще се преподават до колко е възможно в по-пълна и обширна смисъл* (7 – V).

Истина е, че в нашите училища сяка наука се преподава повечето *приготовително*, но се треба да се следува в систематический ред до колкото е възможно. За туй ние не можем и не треба във Физиката, напр. да се ограничим само с едно *предварително понятие* и да преминем изведнъж в метеорологията, както назначава Г-н Доктор; защото тази последната, съставя част от прикладната[536] Физика и не може да се преподава без теорията на топлорода, колкото първоначален и да бъде курсът на Физиката.

Ние нямаме ни най-малка претенция за физик, но като педагог, от опит знаеме, че при сичкото ни лишение от потребните физически инструменти, Физиката и у нас може да се преподава със сичките нейни части, само по-съкратено и приложена повечето към практическия живот, като избягваме нейните математически теории и се доволствуваме с туй, което е необходимо за началното обучение.

Същото повтаряме и що се отнасяза естествената История, из която може да се даде само едни начала от Зоологията с Физиологията за човека.

534) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Жидкост, житкост – течност.

535) Да прощават читателите за подробностите, които даваме тука върху предмета на Физическата География, защото ние пишем тъй както секой да ни разбере.

536) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Приклада́, прилкадна – прибавя, прибавена, добавена

А колкото за Химията, която съставя особен стрък от естествените науки, у нас още не може се преподава освен в твърде кратък извод от нейните начала, и то само в някои други въпроси, които да приготвят ученика за по-нататъшното й изучаване.

Следователно нека се съгласи с нас Г-н Д-р, че както за Физиката, тъй за естествената История, и за Химията потребно е да се определят особни часове през неделята, а не само един час – и той за Физиката.

Потребните часове, за туй излизат напълно като се дигне гръцкия език от помежду и като земнем един час от словестността, на която стига само два часа през неделя вместо три.

Ако ли пък изключим и славенския език от 6-та година, ето ти още два часа за математика (Алгебра, Геометрия), на която не стигат две години с по 2 часа през неделята, колкото елементарно и да се преподава, – и туй ний от опит го знаеме, каквото един доктор, който с науката съединява и опита за лекуване на болести.

4. – Най-подир дойде ред и за Словестността (Литературата) да речем нещо.

Г-н Д-ра бележи за нея да се преподава в *„кратко понятие* от *поезия, риторика, и старо-българска литература"* (V – 6). Тукашното, каквото и другите наши висши народни училища гледат са като приготвителни за други по-висши, дето този отрасъл на науките се преподава в три части: теория на прозата, теория на поезията и теория на красноречието или риториката. На тех прилагат и историческият преглед на поетическите произведения у сичките почти образовани народи в старите и нови времена.

ози курс на словестните науки може да следува и у нашите училища до нейде; но за старобългарската литература какво и колко учениците ни биха научили или има да научат, че Г-н Д-р я нарежда след риториката като съставляюща част от словестността! (Следва)

Г. 2, бр. 23, 4 май 1868, с. 2.

Сливен, 9 април 1868

По повод на обнародвания от Д-ра М.

„Устав за наредбата на сливненските училища"

(Продължение от брой 21-ий и край)

II.

Да не се зловиди прочее Г-ну Доктору М., ако ний по гореизложените причини са принудихме за последната година от горния клас (III) да изменим програмата, която сега обема науките в този ред:

1-о Български език (в словестността) – два пъти в неделята;

2-о Френски, Турски езици с упражнения – по три пъти в неделята;

3-о История политическа (нова с отечествената) – три пъти в неделята;

4-о Алгебра (довършване) – два пъти в неделята;

5-о Геометрия (начало) – по три пъти в неделята;

6-о Физика (втора половина с метеорологията) – два пъти в неделята;

7-о Химия (първи познания) – веднъж в неделята;

8-о Естествена История – тоже по веднъж в неделята;

9-о Диплография, теоретическа и практическа, подобно.

От нашите сторени забележвания, читателите виждат де и как е изменена програмата за другите два класа – приготовителния и средния, които хлаят [отпадат] от изложението на Г-на Д-ра.

Тъй ний имаме пак 21 часа предание за секий клас през неделята, каквото и по-напред, с тази само разлика, че на някои предмети сега се дадоха по-много часове, а някои (именно Богословието и славянский език) се досущ изключиха; защото нравственото Богословие като се преподава по 2 пъти в неделята, свършва се в първата година на III-ия клас; а колкото за Гръцкия език мислим, че нашите училища биват и без него.

Прочее нека е уверен Г-н Доктора, че ако по нещастие школата и ний се лишихме привременно от един член от учителското тяло, преданията се следоват пак каквото и напред, като вместо 4 часа на ден работа, ний зехме да имаме по 5–6 за учениците и от трите класа, още като от горния клас учениците разделят с мене труда на бившия ми събрат, без да изгубва някой часовете на преданието в класа.

А понеже нашият приятел се съмнява за тази мярка, зета подир неговото отсъствие от града, аз мога да го уверя, че тя не се зе от влиянието на *чорбаджийския дух* или по враждебно, някое пристрастие, както той си мисли и го каза на края в изложението си, ами общината е добре *подумала* (негова е думата, вместо *размислила*), че не може да издържа двама главни учители, и с одобрението на сичките, упразни едногото от службата му, която следователно падна върху нас, щем-нещем, и ний днес я разделяме, както казах, с учениците от горния клас, гледащец пак да се съобразим с наредата на училището.

С други думи – никой не греши пред устава за craналите изменения, когато са по обстоятелствата и от нужда станали, съгласно с една бележка в устава, която казва: че *съдържаните в него параграфи са подложени на изменение и на прибавление*.

И тъй ний желаехме щото почтений Д-р да излезе от съмнението, което изрече в края на своето изложение – че наредата школска се е нарушила в *неговото отсъствие,* защото мислим, че в *присъствието* му, не е имало някое особно влияние на школските работи, когато гражданите и без него са чувствували нуждата от учението и в доброто си съгласие и споразумение са подържали училищата си толкоз години на ред. Но ако са станали някои изменения относително за наредата на главното училище, в него отсъствие и против волята му, то не значи, че Сливенци са *се явили малко* чувствителни върху добрата нареда на училищата си, нито пък, че уставът е потъпкан или не е *произвел своето добро следствие*; само че има помежду им, които отбират колко годе и, като повторят думите на Доктора, думат – че ако *публиката има да извлече нещо* за своя полза, тя има и да посочи на несъвършената му страна.

И ний отсред тази публика сякаме, че не направихме друго; а на читателите остава да съдят, ако Г-н Доктор М., помогна нещо на *положението* ни (зло и много зло, според него) с *краткото изложение, което имал случай да състави преминалата година* тук.[537]

От моя страна, аз мисля, че и без туй изложение народните ни училища от епохата на възраждането си, сѐ напред са вървели, а не назад. Като свършваме, ний тук ще споменем само Габровското училище с

537) В писмото му до редактора в 3-ий брой на Македония.

твърде кратък, и съдържателен и практически устав[538], Търновското без никакъв устав, а винаги с учители; тъй и Самоковското, днешното Русчушко, Шумнешско, Пловдивско, Ески-Загарско и толкоз други отсам и отвъд Стара Планина, каквото и Сливенското до сега.

И тъй аз рекох, щото рекох в име на учителското съсловие, на истината и на прогреса.

Т. Шишков

6.10.3. МНЕНИЕТО НА ТОДОР ИКОНОМОВ ЗА ВЪЛНЕНИЯТА ОКОЛО ПРОЕКТА ЗА УЧИЛИЩАТА И НАРЕДБАТА

Тодор Икономов

В: *Македония* (Цариград). Г. 2, бр. 21, 20 април 1868, с. 3.

Шумен, 5 април 1868

Г-н Славейков!

В 17-й брой на „Македония" прочетох една дописка от Сливен, в която се критикуваше проекта на Г. Мирковича за нареждането на училищата по нашите градове. Тая критика ми дава повод да кажа няколко думи върху едно нещо, за което съм писал по-надълго до редакцията на *Турция* и което замръзнало под хасъра[539].

И в сливенската критика, и в проекта на Г. Мирковича, и в някои членове на вестник *Турция* се показва желание – да преминат народните училища под друго управление; защото народа не бил в състояние да ги чевирдиса[540] разумно и както го иска общата полза.

> „Училищата са в ръцете на чорбаджиите казва *Турция*, и не могат да отиват добре, защото чорбаджиите са и прости, и хора които вършат работи по хатър и произвол; следователно, заключава, нашите училища не ще се оправят, додето не преминат под управлението на правителството."

„Нашите граждани са неразбрани, казва Г. Миркович, и не знаят да си наредят училищата; следователно ние приканваме правителство да земе тези училища под своето разположение."

„Дето ще се подчиняват на натиска на частни лица, казва сливенската критика; за учителите е по-добре да преминат под друга дирекция и да се възвишат чрез нея на степен правителствени чиновници; след. и прочее…"

У сичките основата е обща: народа е неразбран, той не познава интересите си относително до училищата и за това треба да му се турят ръководители.

На пръв поглед тая основа се показва твърде благовидна и мнозина може да земат тая благовидност за истина и да склонят на тая страна,

538) Ний за туй рекомендуваме на читателите си 38, 39 и 40 страница от историята на Габровските училища, печатана в Цариград през 1866 год.

539) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Хасър (ар.-тур: *hasir*) – рогозка

540) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Чевердисвам (от тур.: *cevirmek*) – гледам си работата.

където теглят горните извлечения. Такова потеглене ще бъде твърде желателно за народа; за това аз се земам да разкрия, колкото може, до колко е основателно и полезно мнението, което се изказва в горните откъслеци.

За да съди човек за обществените работи, требва да знае добре Историята на обществата, да знае добре пътищата, по които са вървели тези общества, да знае сичките причини за напредване и застояване. Само тогава съжденията ни ще бъдат основателни, истински и полезни. Без това условие, съжденията ще бъдат повърхни и може вредни. Без историята, днешните фактове, може да се разгледат късогледо и да се изваждат от тях тесни и криви заключения, за каквито считам заключенията, които преведох пи-горе.

Аз не имам себе си голем историк; при се това аз хортувам с историята, защото съм я прочитал и съм си мислил над нея. Като ме е научила колко тежко се изменяват народите и напредват, колко тежки се добива опит от едно общество, историята ме прави да имам широко сърце, а да не искам народа ни да се издигнем изведнъж на оная височина, на която се намират народите, които работили хиляди години за напредъка си, или пък да не ми се стяга душата за детинските нередовности на народа ни и да не искам да му се отнемат училищата за някакви сбърквания.

Аз зная от историята, че сичките народи се сбърквали дълго време и само чрез тия сбърквания са добивали опит и знание; защо да се сърдя за това на моя народ? Защо да искам да му отнемам най-святото право – да ръководи самси напредванието си?

Народът ще греши, ще прави неприятности на тоз и онзи, но народа не ще остави главната цел от окото си – напредването, каквото не са я оставяли народите, които са разполагали сами съдбата си…

Народите не се шашардисват в интересите сами; тъй се шашардисват, когато им изпречат[541] нещо и им затулят целта, за да им покажат друга.

За да бъде нам угодно, хайде да земем училищата от народа и да го оставим вечно дете. Зер сичко е затворено за него и нийде не може да добива граждански опит; хайде да му земем и училищата, та да няма никоя сфера за развиване на обществените си способности. Да затворим морето за плувеца, па да искаме да се научим да плава без вода, че тогава да го пуснем във водата. Народа ще се научи да си нарежда училищата без училища!

Малка сетнина[542]! Такава сетнина се желай на нашия народ,

Има и друго. Народът не водял училищата разумно и полезно; ако минат училищата под друго управление, по-полезно ли ще бъде?

Помислихте ли си кой ще управлява и как ще управлява? Наместо чорбаджийския хатър и произвол, не ще ли се намести най-страшния обществен бич – покровителството и произвола на чиновниците? Тогава?

Тогава надеждите ни за по-добро угасват. Тогава народа не е господар на своето напредване, тогава ума му ще върви на където искат

541) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Изпрѐчвам, изпрѐча – поставям нещо пред някого за да създавам спънка, пречка, препятствие.

542) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Сетнинà – последица, последствие, резултат.

другите. Тогава ще бъде добре само за користните и безхарактерни учители – толкова по-добре, колкото повече люлеят на по-горните си.

Аз прекъсвам защото казах доста. Който разбира, ще разбере и от малко и ще иде по-нататък в размишленията си, додето му станат ясни сичките последствия на училищното управление отвън народа.

Умните Българи не треба да се плашат от погрешките на народа, като бъдат уверени, че това е необходимо. По-добре да гледат да смягчават тези погрешки и да ги смаляват от година на година, като дават на обществата, в които се намират, полезни и добри съвети.

Във всеки град да се състави училищен съвет от няколко по-умни граждани и от учителите, и нека се предадат училищните работи нему. Умните хора ще съумеят с помощта на учителите да наредят училищата, колкото е възможно по-добре. Тогава ще се избегне оная едностранчивост, която се забележва когато училищата са или само в ръцете на гражданите, или само в ръцете на учителите. Тогава опитността ще ще се разлива между гражданите и ще научава последните да искат и да постигат нужните улучшения в училищата си.

Подир време тия съвети ще усетят нуждата да се споразумяват с другите градове и да си съединяват силите за достигане на общи улучшения. Тогава ще бъде хубаво!

Тодор Икономов

6.10.4. ЕДИН АВТОМАТ.

Човек машина показан във Виена

Георги Миркович

В: *Македония* (Цариград). Г. 2, бр. 20, 13 април 1868, с. 2–3.

Сливен, 30 март 1868

На 1769 императрица Мария Тереза даде един бал в своя палат; за да благодари повече [на] своите гости, тя призова едного представителя на физически и магнетически удивителни неща."

В продължението на представителят, тя се приближи до един млад момък, когото гледаше, че с презрение внимаваше над представените неща, и го попита: и какво думате за тези извънредна наука?

– Няма нищо ни извънредно, ни извънприродно, отговори той, което да ви удивлява; сичко е твърде просто, тъй щото секи един може да го направи без да заслужва удивление.

– Ако да не бяхте един учен человек, щях да се съмнявам в това, що ми казвате; при това обичам да вярвам, че сичките неща, които видяхме са нищо, ако би вие пожелайте и можете да ни покажете нещо, което да е по-удивително и по-невероятно.

– Приемам предложението на В. Височество и се надявам да ви убедя тъй щото да забравите за всегда тези чудеса. Само ви моля да ми отпуснете една година време преди да се представя пред вази.

– После една година – казва императрицата.

– После една година, повтаря младият человек и се оттеглева.

Този момък беше един [д]жентилом и се именуваше барон де Канпелен [Кемпелен[543]]. Честолюбив да удържи обещанието си пред императрицата, той се оттегли и се занимава цяла година – без да каже некому що е туй за нещо, което ще убеди сичкия свят.

После една година, той се представя в палата на Виена с един автомат, който играеше съндрач[544].

Автоматът беше един человек направен с турски костюм и сполучваше тъй в своята си роля – щото удиви сичка Европа и смая сичките вестници как да го описват.

Без са описваме подробностите на тая чудовита макина[545], ще кажем само че турчинът автомат беше поставен в един сандък, който стоеше над две колела, тъй щото да може лесно се движи на всякъде.

Барон де Кемпелен отваряше сандъка навред и показваше вътрешното устройство, което се състоеше от разни чаркове, на секиго от зрителите. На конец кордисваше го и поставяше автоматът да играе с кой да е от зрителите.

Автоматът като ще играе, дигаше си ръката, отправляваше я към камъка, когото ще земе да премести; държеше я над него, отваряше си пръстите, хващаше го и го поставяше там дето прилича; ако има някой камък за земане, земаше го, или ако не, дръпваше си само ръката. На секо едно движение чуваше се едно глъчка на чарковете, която преставаше, като автоматът арнише[546] да се движи.

Когато противникът на автоматът почне да играе, той си наведе главата и гледа с внимание. Ако би да попадне царицата, той правеше два поклона с главата си, ако би да е царят, той правеше три. В най-малкото измамено движение, той си клатеше главата с негодование. Много пъти биля, той конфискарваше[547] зле игратият камък на своя противник – и играеше своят без забава.

Автоматът работи пред най-прочутите и най-изкустните математици и механици – без да могат да открият тайната му. Много като мислеха, че тайната му зависеше от следствието на магнетизма, барон де Кемпелен позволяваше да се поставя един доволно голям магнит въз масата. Някои са мислеха, че може да има някое дете, от 10 до 12 години, скрито вътре в автоматът; но сичките са чудеха като барон де Кемпелен им показа подробно вътрешността, която не събираше повече от една слапа[548]. На конец сичките се оттеглиха с удивление – и много секоха, че тази макина получаваше силите на своето движение и размишление от дяволът.

543) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Кемпелен, Волфганг фон (1734–1804) (на нем.: *Johann Wolfgang Ritter von Kempelen de Pázmánd*, словак: *Ján Vlk Kempelen*, унг.: *Kempelen Farkas)* – австрийски и унгарски изобретател на автоматични машини.

544) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Съндрач (тур.: *satranç*) – шах.

545) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Макина (гр.-тур.: *makina*) – машина.

546) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Арнише, арнисвам (от гр.: *αρνουμια*) – спирам, преставам.

547) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Конфисцирам – конфискувам.

548) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Слап, -ът – стръмна и плитка вдлъбнатина в планинско място; слапей – вълнѝ, вълнообразно.

На последък барон де Кемпелен, като се насити веки да си губи времето с тая машина – за да я показва и да разказва по толкоз пъти на ден на тогоз и оногоз – възгласи, че тя се веке развалила и не може да работи.

И тъй горкият турчин Автомат с презрение се постави в едно кюше щото да лежи под прахът до дето му дойде време пак да възкресне.

Руският велик принц Павел беше във Виена със съпругата си после няколко години. Австрийският монарх, като изчерпа сичките удоволствия, с които можеше да угоди на свойте гости, наповни си за Кемпелена и за неговият автомат. И тъй извести го, като го просеше, ако е възможно, да присъствува със своя автомат.

Барон де Кемпелен понеже беше си напуснал автомата, требеше да го приготви, за да може да се представи; и тъй, в няколко дни той беше веке в положение дето да може да се представи. В представлението си, сполуката му беше превъзходна, тъй щото де Кемпелен се награди великолепно.

Това подбуди де Кемпелен да направи едно пътешествие със своят играч в Германия, във Франция и в Англия, щото да си поправи положението, което беше доволно пострадало.

Тъй той пристигна в Париж на 1783 лето. Удивлението му беше се едно и също както и повред. Автоматът, макар и да се надви от някои изкустни играчи, той с това не изгуби от своето достойнство, защото удивлението, не беше в това, че надвива секоги, но в сметката, която той произвеждаше като играеше.

Сичките най-учени франци, както и от другите места, положиха си силите щото да изнамерят, кое е изкуството на тая автоматска макина, което производжа това удивително следствие, при сичко това никой не може да удовлетвори себе си.

Автоматът не направи по-малко впечатление в Англия, отколкото в Франция; секи плащаше по 5 шилинга, за да види автомата.

Фредерик[549], пруският цар, който беше доволно любопитен въз тази игра, играеше често с Волтера по кореспонденция: един куриер между Париж и Берлин ги известяваше кой какво е играл. Фредерик призова де Кемпелен със своя автомат в столицата си. Пруският цар в присъствието на неговите чиновници, се надви от автомата; но това надвиване не заслужи освен да умножи неговото удивление и да разпали неговото любопитство, за да узнае тайната. И тъй той за да изпълни желанието си, реши да купи автомата – и чрез една огромна сума той стана свое притежание.

Когато Фридерик узна тайната, изгуби онази сладост и без да каже нещо – повели да поставят автоматът в една темна стая на палата му, който стоя 30 години

К огато Наполеон дойде в Берлин, ноповня [напомня, припомня] си да е чувал за автомата на де Кемпела и пожела да го види. Автоматът изново се завърна в живот, и императорът забрави войното поле, за да гледа повече битвата с едного турчина автомат.

Едвам бяха се играли 5, 6 камъни, когито Наполеон, за да се увери в силата на автомата, игра зле един камък; автоматът се поклони и поправи

549) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Фридрих Карл Пруски /на нем.: *Karl Nikolaus von Oreußen; "Roter Prinz/* (1828–1885) – принц на Кралство Прусия.

зле–игралият камък. После малко, Наполеон пак направи подобна една грешка, но тоз път автоматът не загуби време да му конфискара камъка и да играе своят. Бонапарт се засмя, и подир малко поиска да направи изново една подобна измама – тъй щото да раздразни автомата, в което и сполучи; защото автоматът като блъсна и разтюшка камъните, стана недвижим и се отказа да продължава играта.

Без да продължаваме повечето историята му, ние ще кажем, че ето, един автомат, който удиви почти сичките знаменити хора и им смути умовете? Защо? Защото нищо няма по-чудно и по-удивително от колкото да види человек следствие такова, от неща или същества, от което никога не се очаква, не се надява.

Ето един автомат, който без да претендирува, че е главен, само че има глава, без да има душа, доказва, че има ум. Делото потвърдява сичко. Между хората дали няма человеци, които искат да си кажат с глава, че били уж главни; и с ум, че имали думи? Това не ли чудно и удивително, даже и смешно!

Подобни человеци смеят да уподобяват себе си в автоматите. Види се, че техният организъм служи като за автомат на техните претенции, амбиции и капризи.

Д-р Г. Миркович

6.10.5. НОВИНИ ОТ РУСЧУК: Д-Р МИРКОВИЧ ЗАМЕСТЕН ОТ ГРЪЦКИ ЛЕКАР. РАЗМИСЛИ

В: *Македония* (Цариград). Г. 2, бр. 22, 27 април 1868, с. 4.

– Прочитаме в „***Курие д'Ориент***":

Няма в Турция население по-трудолюбиво, по-тихо и по-предано на правителството от колкото българското население. Нито притеснението на гръцкото духовенство, нито постоянните старания на руските апостоли не можаха да наклонят верността му. Естествено ще е прочее, щото В. Порта да свидетелствува някои съчувствия към Българите и да ги направи да участвуват в благодеянията, която тя подарява на другите християни в империята.

Не можем да кажем, че Българите останаха до тези последни времена забравени. Ний знаем, че днес правителството е въодушевено от едно голямо благоволение към тях; но не треба щото това благоволение да има един характер твърде платонически.

Тези размисли ни са внушени от следующите редове, които ни отправят от Русчук:

„Преди неколко месеца, доктор Миркович се наименова за лекар в градът ни. Българите се възблагодариха много, че тази служба са въведе на един от техните съотечественици. Но тяхната радост не беше за много време.

Хартиите (позволителните писма и пр.), които се отнасят до наименованието на доктор Миркович се проводиха в Русчук; и той сам дойде, но като пристигна той се намери заместен от един гръцки лекар. Това дело произведе връх Българите едно досадно впечатление, толкова повече, че удвоили платата на гръцкия лекар, спротив желанията на жителите, които не щат да си налагат тази излишност на разноски."

Българите имат право за дето ги докачиха с това печално наименование направено във вреда на един от техните съотечественици, с когото са обходиха съвсем неучтиво: това им се види, че искат да ги държат в един степен на низост с другите християни, които обаче са много по-малочислени от тях.

Ние обичаме да вярваме, че разменението, за което се касае, е следствие на едно недоразумение и че доктор Миркович ще приеме един равноценен пост с този, който му се отне толкова неправедно и толкова неуважително.

Колкото и да ни *е слаб гласът*, ний не *можем да се възбраним*, от да не го съединим с гласът на събратята си на „Куриер д'Ориент", и да заявим напълно неприличността и неправдата, която се налага на цялото българско население в Туна Вилаети в лицето на един негов съплеменник. Не. Не е възможно щото това да бъде резултат от една лоша роля от страна на някой местен държавник: другояче, каква надежда и одързостение може се дà на едно население, което и в своето си отечество на място да намери прилично гостоприемство, то намира непристойно отстранение, и изтикване.

Продължението на това анормално състояние на казаният пост ще означава явната неспособност и низост, която населението има, за да може да занимае този пост.

И ний также *обичаме да вярваме*, че това не е освен резултат на един янглашлак, и сме в надежда, че *правителството не ще закъснее да направи да се почете и татък към Дунават неговото строго правосъдие*. [Б. р.]

6.10.6. НЕДОВОЛСТВО В РУСЕ ЗА НЕЧЕСТНОТО ОТНОШЕНИЕ КЪМ Д-Р МИРКОВИЧ

В: *Дунавска зора*[550] (Браила). Г. 1, бр. 26, 13 май 1868, с. 99.

… Размишления .. внушени от следващите редове, които ни отправят от Русчук:

„Преди няколко месеца, доктор **Миркович** се наименова за лекар в града ни. Българите се възблагодариха много, че тази служба се въведе на един от техните съотечественици. Но техната радост не беше за много време. Хартиите (позволителните писма и пр.), които се отнасят до наименованието на доктор Миркович се проводиха в Русчук; и той сам дойде; но като пристигна той се намери заместен от един гръцки лекар.

550) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* ДУНАВСКА ЗОРА (Браила). Вестник на волните българи. Г. 1, бр. 1 (1867) – г. 5, бр. 17 (1879). Редактори: Добри Войников, Димитър Дучевич, Ангелчо Савич. Вестникът е сканиран и предоставен за ползване на сайта на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий" на адреси: *Национална библиотека „Св. Св. Кирил и Методий"*. Дигитална библ. Периодични издания. Продължаващи издания 1844–1878 г. ; *Национална библиотека „Св. Св. Кирил и Методий"*. Каталози и ресурси. Електронен каталог COBISS+ [прегледан 13.02.2020]
http://82.147.128.134/prd/public;
https://plus.bg.cobiss.net/opac7/bib/1124324580_

Това дело произведе връх българите едно досадно впечатление, толкова повече, че удвоили платата на гръцкия лекар, спротив желанията на жителите, които не щат да си налагат тази излишност на разноски."

Българите имат право за дето ги докачиха с това нечестно наименование направено във вреда на един от техните съотечественици, с когото са обходиха съвсем неучтиво: това им се види, че искат да ги държат в една степен на низост с другите християни, които обаче са много по-малочислени от тех.

Миналата седмица в неделя, Държавния съвет се състави; членовете му се заеха от християните и мюсулманите. Всичките общини се представляват в този съвет. Членовете на които се състоят от 28 турци, 5 арменци, 4 гърци, 2 евреи, 1 мароялит, 1 българи (Иванчо ефенди русенц). Наименоваха се членове на Висшият съвет на Правосъдието: 8 турци, 3 арменци, 1 грък и 1 българин (Гавраила ефенди).

6.11. ПУБЛИКАЦИИ
1869 година

6.11.1. ОТНОШЕНИЕТО НА ГРЪЦКАТА ПАТРИАРШИЯ КЪМ БЪЛГАРСКИЯ ЦЪРКОВЕН ВЪПРОС

В: *Дунавска зора* (Браила). Г. 2, бр. 8, 7 януари 1869, с. 30, 31.

Според сведенията що имаме от Цариград българският черковен въпрос се решава без удобрението на Вселенския патриарх. Ето що се говори за това:

Гръцката Патриаршия като дала на прошението отрицателен отговор срещу двата декрета за решение на въпроса, Али Паша предложил на българските представители да се свикат в Цариград колкото владици българи има из епархиите, да се състави един Български Синод, който като си направи устава, по когото ще се управлява Българската самостоятелна черква и Портата ще го одобри и потвърди.

На това основание прочее владиците: Иларион, Панарет, Доротей, Антим Видински, Иларион Ловчански, представителите и някои първенци от цариградските българи се събират на съвет, за да съставят и устроят речения Български Синод.

Владиците Партений Кокушкий и Паисий Пловдивски (който биде заточен) са отказали от да земат участие в работата, че не са ги викали формално от Портата. ...

... Гръцкият патрик е издал окръжно писмо към митрополитите по български епархии да не приемат призванието им от Цариград като незаконно. При това ги подканя да проповядват на епархийските си българи да не слушат онова що им се гласи от Цариград, доказващи им, че българите никак нямат право да бъдат отделени от Гръцката патриаршия и техните искания са противоканонически и пр. Реченото патриархическо окръжно писмо било пълно с укори и клевети против българския народ.

При тия в Цариград се говори, какво Гръцкия патрик отправил писма до трите самостоятелни Черкви, до Петербурский и други Синоди

за да ги прикани да се събере Вселенски събор в Цариград, в когото да се разгледа и българския черковен въпрос.

Не е сега за първ път дето Българите стават причина за Вселенски събор. Това се е случило и по времето на Цар Борис, когато Римския папа и Цариградския патрик не можаха да си споделят българите, на които царете най-сетне останови за първ оът Българската самостоятелна Черква с Българска независима Патриархия в Преслав.

6.11.2. ОСТАВКАТА НА БЪЛГАРСКИ ВЛАДИЦИ И ПРИСЪЕДИНЯВАНЕТО ИМ КЪМ БЪЛГАРСКАТА ЦЪРКОВНА КАУЗА

В: *Дунавска зора* (Браила). Г. 2, бр. 11, 26 януари 1869, с. 42–43.

Известията от Цариград относително за черковния български въпрос някак разпръсват съмнителните мракове що висяха над истинството на неговото решение. Радостта въобще на отсрещните ни сънародници, засвидетелствувана в техните тържествени изявления, като се лишаваше от точни сведения от страна на народните представители в Цариград, оставаше без никакво задоволствие.

Оставката поднесена на гръцката Патриаршия от страна на четиримата български владици: Панарета Пловдивски, Доротея Софийски, Илариона Ловчански и Антима Видински, дойде да довери отчасти съмнителните умове за съществуванието на някоя истинност в провъзгласеното решение на черковния въпрос.

Действително, Т.Т. П.П. [Панарет Пловдивски] се отказаха решително от службата на гръцката черква за да минат под владението на възраждаемата Българска самостоятелна черква, онищена [унищожена] хищно от гръцкия патрик Самуила.

Гръцката патриаршия отказала приемането на речената оставка. Нейните органи заплашват с наказване за постъпките на народните ни пастири като престъпление на законите и каноните на великата Черква(?). Народът ни е готов да закриля народните си пастири, които тъй дързостно и смело са отхвърлиха от фенерский духовен деспотизъм за да съдействуват във възстановлението на основаната от цар Борис Самостоятелна Българска черква.

Да, народът ни, който званично[551], се отказа един път за всегда от заблудитената духовна власт на Цариградския патриарх, трябва да защити тия си народни пастири против всяко едно неприятелско покушение на Фенер, стига само Султановото правителство да не прави две лица, и в критическо едно достигване на работите да употреби силата на оръжието, както направи това по време на заточванието на двамата български архипастири, Илариона и Авксентия.

551) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Зва̀ничен – официален.

6.11.3. ЗАЛАВЯНЕТО НА ВАСИЛ ГАНЧЕВ, ПРЕДАДЕН ОТ ВЛАДИКАТА ДОРОТЕЙ

В: *Дунавска зора* (Браила). Г. 2, бр. 43, 5 октомври 1869, с. 171.
рубрика: Из Българско

Т. Мъгурели[552]*, 29 септември*

Ако и да чувахме преди 2–3 седмици, че в Берковската кааза, уловили са от Правителството турско един българин именем Васил Ганчев, но като не познавахме на верно как е била работата до днес премълчахме. Сега като дойде тук от България един пътник, разказа ни следующето за улавянето на Василя Ганчева:

Той като се намирал в Берковската област, по Балкана, по работата си, наумил си, че в Берковица се намира Дядо му владика Доротей, българин от Копривщица, бивший Епископ Врача-Плевненский, с когото се познавали. Той като решил даже и отишел, като при добрий Пастир, а дедо му Владика Дорчо, според както е познато всякому, каква пасмина е, т. е. че той, първо биде изпъден от Враца, Плевен и Орехово, по неговите подли работи, и второ, пак преди 7–8 години, с камъни биде изгонен из София, защото беше уловил едного свещеника тамошнаго, и като му обръснал брадата и отрязал косата, наложил му и фес, по причина, че слушал народа, а не него, за да върши работи, каквито той искал.

И тъй, речений В. Ганчев, от както се изповедал добре на дедо си Дорчо, тоя му казал един ден да не стои вече в града у него, но за по-свободно негово желание, да го препоръча до едного Егумена, негов човек, от един мънастир, който е 2–3 часа далеч от града, при полите на Балкана, и като му направил писмото, провожда го там.

После това, отива на конака и казва: „аз за благоденствието на честното ви правителство, всякогаш бодърствувам, и тъй узнах че еди в кой си мънастир, намира се пашо, един от българските завераджии, да проводите за да го уловите; и покрай него, ще се уловят още много такива", като прибавил да не отиват другояче тамо, освен да се преоблекат в български селски дрехи, като поклонници и да не влизат в одаята върху му, защото не могат го улови, ами да го вардят, като отиде някоя сутрин в нужника, само там могат да го уловят по за сигур, а иначе е неприближим, ако би да вземе известие.

Правителството без да губи време, провожда 10 души, по него начин, и в една сутрин, като станал той рано и отишел в нужника, тогава наречените Поклонници, отиват върху му ненадейно и го улавят без да пострадат нищо, вързват го добре в железа, вземат му всичкия багаж и коня, и го завеждат във Видин. Там след много мъки, които му наложиле, ознали още за 20–25 души Врачане, които и закарали вързани във Видин, и сега са под страшни тирански мъки. От това какво ще излезе, Бог знае!

552) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Турну Мъгурѐле (рум.: *Turnu Măgurele*) – град в окръг Телеорман, Влашко, Румъния.

6.11.4. ОЩЕ ЖЕРТВИ НА ПРЕДАТЕЛСТВОТО НА ФАНАРИОТИНА ДОРОТЕЙ

В: *Дунавска зора* (Браила). Г. 2, бр. 44, 15 октомври 1869, с. 174, 175.
рубрика: Из Българско

Т. Мъгурели, 3 октомври

Новината, що ви бех явил с първото си сир: за излавянето на 20–25 души българи от Враца по следствието на издайството на Берковския владика фанариотина **Доротей**, днес тя (новина) се потвърждава и от други пътници, които казват, че до 20 души българи са затворени във Видин, между тях е и първата жертва на издайството на речения фанариотин Васил Ганчов

... Друга една дописка казва се за улавянето на Васила Ганчева тъй:

Тоя хъш с други трима премина Дунав с намерение, не за друго, само за чист хайдутлук. Но той се представил до едного Българин в Гюргево и го просил да му даде писмо препоръчително до някои лица в Цариград, като че уж се изпраща от комитета за народна цел, като му прибавил, че той имал отсреща негови хора готови да отидат в Балкана, само трябвало да съобщи работата на някои лица, за да знаят, че той отива в планината с народна цел.

Реченият българин от Гюргево лесно повярвал на думите му и дал му едно писмо, което писмо се намерило при улавянето му и по следствие на това се компрометират няколко невинни лица, както що е **д-р Миркович** и др.

Съобщавам ви това, г-не редакторе, да сторите добре и да го обнародвате, с намерение да знаят нашите еднородци във Влашко, щото да не се уверуват тъй лесно на кой бъде и испущват писма, които да компрометират отсрещните наши братя, които са в устата на вълка.

Ако им сме искрени братя требва да знаем как да ги пазим от най-малкото подозрение, което може твърде лесно да хвърли в опасност живота им.

При това ви казвам, че аз който съм дошъл наскоро от Българско, мога ви уверя, че нашите там страдающи братя твърде малко имат на ума си да чакат от Влашко нещо добро за тяхната грозна съдба! Защото те днес знаят твърде добре какво вършат техните еднородци в Влашко и не искат от тех друго нищо, само да им пазят честта и да не дават причина яза подозрение.

Колкото за съдбата на народа си те, като страдающи, надяват се да знаят по-добре от тях какво треба да се върши и как треба да се постъпва по-умно.

Отсрещните българе днес не желаят от техните братя във Влашко друго нищо, само да гледат и те да съдействуват, ако са искрени патриоти, за народното ни просвещение: да наредят училищата си поне колкото в Българско, да видят и тях да са направят женски дружества и др.; тогаз те повече ще им се радват и ще ги имат за истински патриоти!"

6.11.5. КОМЕНТАР НА ДОПИСКА ОБВИНЯВАЩА Г. МИРКОВИЧ И ДРУГИ ЛИЦА В ПОЛИТИЧЕСКИ ПРЕСТЪПЛЕНИЯ

В: *Свобода*[553] (Букурещ). Г. 1, бр. 3, 19 ноември 1869, с. 21.
рубрика: Известия из България

Цариград, 17 ноември

Ако сте чували от скоро по-пресни новини из Българско, то прочетете с внимание дописките на вашия букурещки вестн. *„Отечество"*, който му дописват тукашните кореспонденти, и ще се научите за сичко що става в нашето Отечество. Трябва да сте прочели 16-ий брой на „Отечество" в който е вместена една дописка от тука и която говори за работи, които са съвсем неистинни.

Тя като говори за некой си Васил, който бил затворен във видинската хапсана[554] за политически престъпления, сплетява и некои невинни лица в тая работа, като казва: „Васил имал препоръчителни писма до г. Маноля, познатия предпочитател на унията (?!), който го препоръчал на софийския (берковишкият) владика Доротея и на г. Д-р Мирковича"!(!)

Секи разбира с каква пъклена цел е изкована тази дописка; секи който я прочете ще си въобрази тутакси като какъв човек може да бъде тоя, който я е писал.

Аз за тази злонамерителна дописка не осъждам толкова дописникът, колкото редакцията на вестн. „Отечество", която вместява във вестникът си такива безразсъдни дописки, които друга никаква цел немат, освен да компрометирува невинни лица пред турското правителство.

Каква полза може да принесе днес вестн. „Отечество" за народа ни с такава лъжа и клевета! Такъв ли треба да бъде един български литературен вестник, който се издава в една свободна земя? Най-после вестн. „Отечество", като носи такова хубаво име, така ли брани интересите на народът?

Ще повторя и аз тука тая пословица, която беше казал хумористичния лист „Тъпан" на вестн. „Отечество":

„Едно куче, като не знае да лае, то самò докарва вълкът в кошарата".
И наистина „Отечество" наместо да тегли вежди, то вади очи.
Тежко и горко на българския народ с такива вестници като „Отечество" и „Турция" – по-добре да ги нема. …

553) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* СВОБОДА. Вестник политически и книжевни (Букурещ). Г. 1, бр. 1 (7 ноември 1869) – г. 4, бр. 52 (12 октомври 1874). Редактор Любен Стойчев Каравелов. Вестникът е сканиран и предоставен за ползване на сайта на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий" на адрес: *Национална библиотека „Св. Св. Кирил и Методий"*. Дигитална библ. Периодични издания. Продължаващи издания 1844–1878 г. ; *Национална библиотека „Св. Св. Кирил и Методий"*. Каталози и ресурси. Електронен каталог COBISS+ [прегледан 25.01.2020]

http://82.147.128.134/prd/public (1873–1874 г.)

https://plus.bg.cobiss.net/opac7/bib/1254653156

554) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Хапсана, Хапъсханá, хапусанá (ар.-пер.-тур.: *hapisane*) – арест, затвор.

6.11.6. ПРЕДАТЕЛЯТ – БЕРКОВСКИЯ ВЛАДИКА ДОРОТЕЙ
„Ние не можем повече да търпим в нашата епархия тоя еничерин...“

В: *Свобода* (Букурещ). Г. 1, бр. 3, 19 ноември 1869, с. 22.
рубрика: Известия из България

Берковица, 1 ноември

Много българе изказаха мнения, че българският народ не само, че желае да се отдели от фанариотската черква, но иска да състави такъв синод, който да върви по волята на народа и свето и безгрешно да изпълнява своите обязаности, както като български синод, така и като синод православен. Ако ние често викаме против гръцките епископе, то викаме не затова, че тие са гръци, а затова, че тие са противници на нашите народни интереси, викаме за това, че тие действуват не християнски и не човечески. Ако и нашата бъдеща ерархия бъде каквато е цариградската патриаршия, а нашите народни архипастири каквито са фанариотските башибозуци, то българите и тех ще прогонят.

И така българите искат не само българска народна ерархия, но и непорочни пастири, които свето да носят своето стадо и да бъдат истинни христови апостоли.

Ние в Берковица имаме българин владика, но тоя фанариотски сатрап на малко не се отличава от гърците, и в много работи е и по-лош от тех. Аз говоря за Доротея, който замина фанариотите в сичко едно нещо и, който най-после стана и турски шпион, само да глоби сиромасите с турската помощ.

Берковишката епархия проводи до българските представители в Цариград един адрес, из който читателите щат си съставят какъв пастир е отец Доротея. Между другото тоя адрес говори така: „негово преосвещенство мисли, че словестното стадо му е дадено в ръцете не да го учи, а да го стриже, да го дои и да му одере и кожата. Той е облякъл овча кожа само за това, да не плаши овцете, а той е вълк от главата до петите.

Тоя наш пастир до толкова е заборавил своите архиерейски длъжности, щото продава и народът, и себе си за пари, и нема ни съвсем такава гнусност, която той не би направил, ако само некой му даде за това сто гроша. Вие българските представители сте се обещали на народът да бъдете негови защитници от сека една страна; вие сте назначени да чистите секо едно зло, което би се появило между нас. А какво вие правите? Изпратихте ни о. Доротея да ни глоби и да ни пие кръвта.“

„Ние не можем повече да търпим в нашата епархия тоя еничерин и затова ви молим да подадете нашата просба на честното правителство, за да ни избавите от него.“ и пр.

Сега да ви разкажа какво съм видел с своите очи. Един ден като се разхождам по градът, гледам повръвило се цело едно село: старци, баби, жени млади и деца и секи носи в ръката си по един кошник грозде и помежду си приказват и проклинат владиката, че зарад него са си оставиле много пъти житото не обрано, гумното под дъжд и ветър, сеното не докарано и пр. Най-после видех едно малко дете, което беше изостанало подир една жена и то с един крак куца, а другата му кръвове и не може от болка да говори, а само плаче.

Аз попитах жената за това дете чие е, защо плаче и кому носи това грозде. Тя ми каза: „на проклетия владика. Нека той бъде проклет и от мене и от Бога! Ние се плачехме от грьцките владици, а тоя не е и за пара по-добър от тех, и той е еедник и кръвопиец, каквито беха и гръците. Тоя иедник не остави никого на мира и това дете му е събирало трънки и дренки за сладко и си е изболо краката по чалтите, та затова плаче. Тая сутрин накараха, още беше тънко по сила и с заплашване на владиката, че който не пусти по един човек от сека къща да бере за владиката дренки и трънки за сладко и диво грозде за оцет, то в тая къща владиката нема да стъпи и ще да я анате-моте (сиротата жена не може да каже анатимише). А па, знаеш ли, че не е само нашето село накарано да работи за владиката, ами сичките села около Стара планина! Защо са г. Доротея токова дренки и трънки, това не можа ви каза."

Да кажа сега как отец Доротей печели парички.

Най-напред, когато дойде г. Доротей в нашата епархия, той повика неколко души наши граждане и изпитва ги кой кога е болял и кой не е, кой е стар и нема деца, кой е вдовец и кой не живее добре с първенците наши! Когато добил що му треба, той почна да вика при себе си поповете един по един и да ги аргосва, да променява селата им и да им зима лирите. За една година той опопи около **50** попа и сега на 20 къщи имаме по 1 поп.

После това той събра селските първенци и ги съди защо тия не ходят в черква, защо не дават на владиците пари, защо са се карали с поповете си и пр., па и тех остриже като овце и им земе лирите.

Трето, почна той да гради един монастир, за който събра сичките села – и не пита кой има и кой нема – и накара ги да даде секи из тех: кой жито, кой кукуруз, кой вълна, кой крава, кой биволче и от събраните пари можеше да направи златна църква, а той направи само чердаца за себе си и яхър за конете си.

Освен това о. Доротей е зел от много богати къщи по 10 – и по 20 хиляди гроша на заем или на сила, които ще заплати на куков ден.

Треба да сте чули и за това предателство, което направи негово преосвещенство преди 2 месеца, че предаде един българин на турско правителство. Казват, че тоя предаден българин е такъв човек, когото не треба да жалеем, но требаше ли и тогова българина владика да го предаде и да бъде турски шпион?

6.11.7. Д-Р МИРКОВИЧ – НАКЛЕВЕТЕН И АРЕСТУВАН ВЪВ ВИДИН

В: *Дунавска зора* (Браила). Г. 2, бр. 49, 8 декември 1869, с. 196.
рубрика: Из Българско

Русчук

Главният управител, Акиф паша, е един от най-недеятелните турци, откакто е поел управлението на Дунавската област, жителите страдат непрекъснато от насилия вършени от правителствени хора и злодейци. Много пъти селяните са се отправяли до главното правителство с оплакване, но то не е давало ни най-малко внимание. Тие си напомнят с въздишка за Метат паша, че по негово време до толкози злоупотребления и злодейства не са ставали. **Д-р Миркович** стои още затворен у Видин без да са му казали причината за затварянето му. Само по една проста клевета той е ограничен в конака, без да има воля са излезе навън.

6.12. ПУБЛИКАЦИИ: 1870 година

6.12.1. ИЗВЕСТНИЯТ ВЛАДИКА ДОРОТЕЙ НА ОБИКОЛКА В СВИЩОВ

В: *Свобода* (Букурещ). Г. 1, бр. 12, 22 януари 1870, с. 93, 94.
рубрика: Известия из България

Свищов, януари

Несъгласията са погубиле българския народ, несъгласията са причина на нашите нещастия и от несъгласията робуваме и влачим най-тежкият ярем на светът. Чудни хора сме ние българите! Ние нито двамина не можем да се съгласим между себе си и да захванем некоя работа; ние се дружим повече с турците и евреите, нежели между себе си; ние ненавиждаме един другият и то без никаква причина; ние сме готови да извадиме очите на брата си само за това, защото сме слепи сами, с една дума, секи из нас съставлява партия сам за себе си, но съставлява я не за това, че неговите убеждения се не съгласяват с убежденията на другиго, а за това, че другият е по-богат, или че капеталете им са равни, или че е по-сиромах от него. У нас и чест и слава и родолюбие и сичко се мери с шиник.

… През тези дни берковешкия владика **Доротей** дохожда в нашите места, да проповедва съгласие между българите, но неговите думи отидоха на вятърът, защото секи българин знае кой е о. Доротей и познава неговите действия.

Ето ви накратко, какво е нашето положение, а нашият град е един от първите градове в България!

6.12.2. ПРЕДАТЕЛСТВОТО НА ВЛАДИКАТА ДОРОТЕЯ ВЪВ ВИДИН

В: *Свобода* (Букурещ). Г. 1, бр. 15, 12 февруари 1870, с. 118.
рубрика: Известия из България

Цариград, 1 февруари

… Друго, на **26–27 януари** шпионите предадоха троица сиромаси българе, които са и днес намират затворени. На единият прякорът е Кърпачов, а на другите не можах да са науча; зная само, че единият е кожухар, а другият кундураджия.

Такова също предателство направи и в Видин владиката отец Доротея. Той предаде 6 души българи, които както са види, са биле противни на неговите проповеди и работеле са против неговите злодейски действия. Той казал на пашата, че тия българе са членове на революционните комитети. Това аз научих от твърде верен източник, т. е. видех самото писмо на Доротея, което беше пратено до Христа Арнаудова, комуто нашия архипастир дава есап[555] за делата си. Ето какви пастири ние имаме: „вълци облечени в овча кожа".

Ето друго писмо, което приехме из България потвърдява думите на нашия дописник за отца Доротея и прибавлява: „отец Доротей е излязъл да се шета по България не за друго, но за пари. От бегликчия станал хайдутин, от хайдутин – калугер; от калугер – владика, от владика – императорски човек; после народен, па пак патриархален и пак народен, с една дума човек непостоянен, а още предател. Кой не знае какви гнусотии е той направил в Плевен, Враца, София и др. Кой отреза на един поп брадата защото той не искал да слуша него, а народа? Кой попи за пари, такива хора, които и „Отче наш" не знаят? …

6.12.3. ДОРОТЕЙ – „БЪЛГАРИН ВЛАДИКА, КОЙТО КАТО РЕЧИ В НИЩО НЕ Е ПО-ДОБЪР ОТ ФАНАРИОТСКИТЕ КЕСЕДЖИЕ[556]"

В: *Свобода* (Букурещ). Г. 1, бр. 19, 12 март 1870, с. 145–146.

– В Русчук е получена следующата телеграма из Цариград:
„Честита ви българска народна ерархия! Черковният въпрос се реши за наша полза. Нека живее султана."

Букурещ, 10 март

От сека една страна дохождат до нас гласов, че българският черковен въпрос, който се решаваше безпрестранно в продължението на последните двайсет години се решил, и решил се твърде справедливо и безпристрастно …

Ние в тази статия ще укажем само на тия ползи, които българският народ придобива от решението на този въпрос, а така също ще разгледаме каква трябва да бъде нашата епархия, за да не бъде тя подобна на фанариотската.

555) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Есап / хесап (ар.-тур.: *hesap*) – сметка.

556) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Кеседжия, кесиджея (пер.-тур.: *kesici*) – крадец, разбойник.

От решението на българския черковен въпрос, българският народ изиграва твърде много. Той развезва ръцете си и сваля от шията си онова тежко туморство, което му служеше не за друго, а за зло и за нещастие.

В това време когато българския народ беше подчинен под най-грозното и най-безчовечното турско иго, той беше длъжен да влече на шията си и нравственото тиранство, т. е. да се подчинява на фенерците, които в много отношения бяха по-лоши от турците, и за това българските страдания немаха никакви граници.

Секи народ бива счастлив само тогава, когато той има знание и образование; но българите под фанариотското туторство[557] не можеха да работят за себе си, не можеха да се образоват и развиват, не можеха да кажат, че са люде, че са народ, че са българе.

Секому е познато, че фанариотското духовенство не само дето убиваше секо народно движение в българския народ, но секога се мъчеше да потъпче и секи человечески напредък, който би се появил между стадото Христово, на което тие се бяха завзели да бъдат пастири и да го водят към негово добро и негово счастие.

Българската слепота беше твърде полезна на фанариотите:

1) тя помагаше на гръците да достигнат свойте цели, т. е. да огръчат българския народ и да възобновят мечтаната Византийска империя;

2) от простия и необразован народ тия можеха да смучат и кръвта; а той (народа) да им се кланя, да ги почита и да им дава от гърбът и кожата си. …

… Каква полза ще има нашият народ от нашето народно духовенство, ако това духовенство тръгне по дирите на гръцките фанариоти и ако захване така също безбожно да глоби народът и да му рови гроб, както и тие.

Ние днес имаме българин владика, който като речи в нищо не е по-добър от фанариотските кеседжие: Доротей в нищо не е по-добър от Григория или от Акакия. Ние мислим, че на българския народ, никак не ще бъде по-леко, ако го глоби Петър, а не Павел; ако го бие Аверкия, а не Паисия; тоягата е тояга, а у грък в ръцете ли е тя или у българин, това е сѐ едно.

И така на българите са потребни не само владици българи, но и люде достойни за уважение и истински патриоти, които да обичат от сичкото си сърце и душа своят народ и секога да бъдат готови да защитават неговите интереси против секого, който би поискал да тури ръка на тия интереси. …

557) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Тутор (лат.: *tuttor*) – надзирател, попечител.

6.12.4. ОКОВАНИЯТ Д-Р МИРКОВИЧ ПО ПЪТЯ ЗА ЦАРИГРАД

В: *Свобода* (Букурещ). Г. 1, бр. 24, 22 април 1870, с. 188.
рубрика: Известия из България

Също и в: *Каравелов*, Любен Стойчев. Събрани съчинения. в 12 тома.
Т. 11, Дописки, известия, редакционни бележки.
София: Бълг. писател, 1989, с. 533.

Известяват ни из Русчук, **че д-р Миркович**, Васил и други някой си българин из Плевен преди няколко деня били изпратени в Цариград **по сухо**. Тия нови мъченици са заковани в букаи и по повелението на Акиф паша тряба да **вървят пеши** и да умират отглади. Това последньото действие на турските власти е дотолкова гнуснаво, щото ни един честен човек не може и да повярва, че това може да бъде, ако да не съществуваха факти.

Д-р Миркович имал у себе си малко пари, но тия били в чантата му запечатани, следователно той не можал да ги извади. Когато мъчениците достигнали до Разград, то Миркович молил тамошните власти да разпечатат чантата му и да му дадат малко пари, но властта му отказала. Телеграфирали в Русчук и питали Акиф паша могат ли да дадат Мирковичу пари на заем, но той и тая просба не позволил да се изпълни. Откакто се появи слух, че Азис паша ще да дойде в Русчук и да изгони Акифа, то последният прави страшни варварства.

6.12.5. НЯКОЛКО ДУМИ ДО РУМЪНСКИТЕ БЪЛГАРИ
„Какво добро може да очаква нашия народ от Доротей?"
„Злото не може да се изкорени с решението на Българския черковен въпрос"

В: *Свобода* (Букурещ). Г. 1, бр. 25, 30 април 1870, с. 194.

… Нима българският черковен въпрос не щеше да бъде решен още преди двайсет години, ако да не бяха турците? Нима българите не решиха тоя въпрос още в онзи ден, в който се решиха да изгонят гръцките кесиджие и да съставят свой народен синод? Освен това, каква полза има българският народ от решението (от днешното решение) на тоя въпрос? – Нещо повече, освен, че до днес го е бил, глобил и пил му е кръвта Григорий, а от днес ще да го бие и да му пие кръвта Никодим.

Такива епископи, какъвто е Доротей ще бъдат гнуснави и под скиптъра на патриархът, и под короната на българския синод, защото както Григорий, така и Никодим ще да бъдат български архипастири само тогава, когато тие са аресат на обер-прокурорът, т. е. на Али паша или на султанът.

Какво добро може да очаква нашия народ от Доротей? Нима на народът ще бъде по-добре, ако Доротея се изпрати в България от българския синод, а не от патриархът? – Не, както щете, а злото не може да се изкорени с решението на българския черковен въпрос, това зло може да се изкорени само тогава когато се изкоренят из помежду нас и фанариотите, и турците.

Българската народна ерархия треба да бъде съвсем независима, т. е. да не зависи ни на един косъм ни от Али-паша, ни от патриархът, защото в противен случай тая ерархия, ще бъде не българска, а турско-фанариотско-българска. Българският синод треба да се подчини само на българския народ и повече на никого. Българската народна ерархия само тогава може да се нарече народна, когато народът сам захване да си избира архипастири; а не да ги назначава Али-паша. ...

Цариград, 1870. От Българския революционен
Април 17 комитет в България

6.12.6. ОТЕЦ ДОРОТЕЙ В ПЛЕВЕН – „ЕДИН ОТ НАЙ-ГОЛЕМИТЕ НЕПРИЯТЕЛИ НА БЪЛГАРСКИЯ НАРОД“

В: *Свобода* (Букурещ). Г. 1, бр. 26, 7 май 1870, с. 205.
рубрика: Известия из България

Плевен, 1 май

Когато негово високопреосвещенство о. Доротей дойде в нашия град, то кандиса в къщата на своя стари приятел и сякам владишки блюдолиз Маринка Пейова, който от както се е родил не върше нищо друго, освен мекереджелъци[558]. Тоя М. Пейов е първият интригантин в градът ни, който от както дохожда тука Доротей побърка и училището ни и читалището ни. Г. Владикин остави училището, защото М. Пейов иска та да му даде само 4,000 гроша, наместо 6,000, а двете да изяде той. Сегашните наши учители г. Нестор и Пано, ще оставят училището по тая съща причина и **300** деца са принудени да останат без наука.

Колкото за о. Доротея, аз мога да кажа пред сичкия свят, че той е един от най-големите неприятели на българския народ, даже по-голям и от фанариотските езуите. Доротей е готов да продаде и баща си и майка си за пет гроша.

Нека говори кой що ще, а аз ви уверявам, че тоя човек е едни от най-първите шпиони на патриархът и на Али паша и сичките свои шпионства прави за пари. Доротей опопи троица попове, които беха най-първи чапкъне в градът ни. Но преди да ги опопи то нашите граждане му подадоха просба, в която го молеха да не прави такова едно зло, но Доротей не ща и да обърне внимание на тая просба. А когато нашите граждани му казаха, че ще се оплачат пред българския синод, то Доротей им казал, че той не е крив, защото просбата му е донесена твърде късно. И така, вижте какъв апостол е тоя Доротей, който е **днес** отишел в Цариград да стане член на ерархията ни. Блазе ни, ако имаме такива членове какъвто е Дорчо!

558) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Мекере (ар.-тур.: *mekkâre*) – подлизурко, подлец.

6.12.7. КАКВО ТРЯБВА ДА БЪДЕ БЪЛГАРСКОТО ДУХОВЕНСТВО

В: *Свобода* (Букурещ). Г. 1, бр. 27, 14 май 1870, с. 209, 210.

Букурещ, 13 май

Секо едно духовенство трябва да бъде на челото на народа, т.е. да ръководи народа към неговото благосъстояние, към неговото величие и към неговото морално съвършенство. Такава е барем длъжността на секо едно духовенство, а до колко то изпълнява своите обязаности, това е друг въпрос. ...

... И така за нашето образование и свобода, нашето българско бяло духовенство трябва да е свободно, т.е. да не зависи до толкова от епископите, до колкото е зависело до днес.

Колкото за черното духовенство, т.е. за калугерите, дяконите и протосингелите, то, по нашето убеждение нито са потребни, нито полезни., а ако разгледа човек по-натънко тоя въпрос, то може да каже положително, че калугерите принасят на народа положителна вреда. И затова българският синод трябва да се постарае да ограничи числото на калугерите, а ако е възможно, то и съвсем да ги унищожи. А за да се достигне до това, синодът трябва да запрети да става калугер тоя, комуто не са се напълнили *петдесет* години. А така също да запрети да става калугерка тая, която още не е достигнала *четиридесет и пет* годишна възраст.

Ако нашият синод се завземе за това преобразование, то той ще да направи двойна полза:

1) той ще да повърне онова движение към духовенството, което имаха народите към него в първите времена на християнството;

2) той ще прекрати тоя разврат, който съществуваше до днес по причина на развратеното фанариотско духовенство, и ще да покаже на светът, че Българите и техното духовенство не са фанариоти, а нещо по-чисто и по-чисто.

Освен това не требе да се приимат такива личности, какъвто е крадливи Доротея и пр. Ако нашия синод постъпи така, а не другояче, то нашето духовенство ще да бъде това, щото то требе да бъде. ...

6.12.8. ИНТРИГАНТЪТ ОТЕЦ ДОРОТЕЙ

В: *Свобода* (Букурещ). Г. 1, бр. 27, 14 май 1870, с. 212.
рубрика: Известия из България

Цариград, 3 май

...Но имаме право да кажем неколко думи за тия интриги, които произхождат между цариградските българе и които щат да затруднят ходът на работите.

Един от главните интриганти е отец Доротей, и неговите привърженици, които правят твърде много пакост на народът. Главните неудоволствия на Доротея произхождат от това, че българският синод **се отказва** да го приеме за свой член и не му доверява никакво обществено дело. Кой е тука прав и кой е крив? Може ли нашия синод да приеме в числото на своите членове такъв един човек, който секога се е отличавал с непостоянство и злоупотребления.

Доротей в своя живот е направил сичките пакости каквито съществуват на светът.

Какво искаме от такъв един човек, който и в Ерусалим на поклонение е ходил на крадени пари? Доротей разкрил дисагите на Станя Ботуле в Чорапчи-хан, откраднал 30,000 гроша и бегал с тех в Ерусалим да стане Хаджия.

Но Доротей не се прие за член на синодът, щото раздразни неговата партия, която е така също достойна, както и той и служи за пари и на турци и на гърци и на българе. Ние благодарим Богу, че тая партия не е голема; тя е съставена из 5–6 хора.

6.12.9. ПРЕДАТЕЛЯТ АРНАУДОВ И „ПРИЯТЕЛЯТ" АЗИС ПАША ВИДИНСКИ.

Уводна статия

В: *Свобода* (Букурещ). Г. 1, бр. 30, 10 юни 1870, с. 233–234.

Също и в: *Каравелов*, Любен Стойчев. Събрани съчинения. в 12 тома. Т. 11, Дописки, известия, редакционни бележки. София: Бълг. писател, 1989, с. 291.

Букурещ, 9 юния [1870 г.]

Работите на турското правителство в последньото време са се заплели повече, отколкото тия бяха заплетени досега. Правителството в сегашно време е обърнало сичкото свое внимание и сичките свои сили изключително на това, за да удави общественото самосъзнание и да подкрепи своето гнило здание. То положително се е отказало днес от сичките други свои занятия и предало се е само на това, да гради шпионски системи и тайни кабинети.

Али паша иска, както и да е и с каквито средства и да е, да угуши християнското самопознаване и да убие сяко едно либерално движение, което би се появило между християните; той сече и наляво, и надясно, не влазя в големи изследования и в големи съображения; даже той не търси и обвинителни факти. – „Иван или Дончо е народен човек", говори Шнайдер или Арнаудов. – „Той тряба да работи с русите и сърбите", или „Той тряба да работи с комитетът, защото неговият побратим живее в Букурещ". – „Кажете на полицията да го хвърли в кюрекът", говори Али паша и Петър гние в темницата и сам не знае защо.

И така, шпионството е станало в сегашно време най-модният занаят; сяко лице, което иска или пари, или знатност, то се препоръчва пред правителството с шпионство и лъже безмозъчните глави, зима им лирите, затваря невинни хора и открива ония комитети, които са съставени само в неговата глава.

Да земем **Арнаудова**. Арнаудов изпраща някой чафутин (напр. Арона), грък (Николаиди ефенди) или българин (Сапунова) в Ромъния и приказва им да му напишат такова едно писмо: „Членовете на комитетът се събраха в сряда вечерта и разговаряха се отдека да земат средства, за да купят пушки и барут. Един богат българин Н. обеща се да даде 10 000 жълтици. Аз се възползувах от вашите съвети и успях да посея раздори между членовете. Пари трябат.

Комитетът се преписва с Мацини и с Гарибалди, но досега аз не можах да разузная съдържанието на писмата им. Един млад, но беден българин ми се обеща да открадне Гарибалдевите писма и да ми ги даде, да им зема копията; но тоя българин иска пари. Без пари се нищо не може."

Писмото е подписано от Сапунова. Арнаудов земе писмото, иде при Шнайдера и разкаже му съдържанието на писмото. Шнайдер, ако и да знае, че това писмо е писано по диктовката на Арнаудова, защото и той от своя страна прави същото, но зима писмото и предава го на Али паша.

Али паша повелява да се преведе тоя важни документ на френски, казва на касиеринът си да даде на Шнайдера и на Арнаудова 1000 лири (Арнаудов иска 5000 защото с по-малко Сапунов не може да направи нищо) и комитетските тайни са в ръцете на Али паша. Лирите се делят така: Шнайдер зема 500, Арнаудов 400, а Сапунов 100 (и тука несправедливост) и работата върви така до нова лъжа и до ново шпионство. Но сичкото това не щеше да бъде нищо, ако тия шарлатани, шпиони на такова също шарлатанско правителство, да не бяха компрометирали съвсем невинни хора, които живеят в Турско и които не са така независими, както ромънските българи, които знаят сичките тайни и на Арнаудова, и на Шнайдера, и даже на Али паша и умеят да се ползуват от тях.

Азис паша Видински, за да се препоръчи на правителството, че е по-способен от Акифа за Русчушки валия, наклеветил **Д-р Мирковича**, който беше негов приятел и учител.

Азис паша говорил Мирковичу: „Аз зная, че ти си невинен, и затова бъди уверен, че ще да бъдеш пуснат твърде скоро. Аз писах за тебе на Али паша и чакам от него отговор."

Но Мирковича отведоха **пеши в Цариград**, и то **с букаи на краката**.

Ние говорихме вече, че в тия шпионски времена (в XIX в., в който **и турци, и българи** захванаха да проповядват **братство и сближение между Христа и Мохамеда**), които възхваляват европейските вестници, са по-тежки и по-варварски от времената на Амурата и Сюлимана.

В Турция престанаха да убиват и да наказват невинните хора открито, както правеше Махмуд, а захванаха да ги душат тайно.

Жертви гинат сѐ повече и повече, но после сякоя нова жертва правителството сѐ повече и повече трепере от страх. Като не разбира как и отдека иде противното нему направление, то се хвърга в различни страни и прави сякакви глупости. То сякога е действувало глупаво и шантаво, но сега съвършено изгуби възможността да се ръководи с какъвто и да е положителен план. Сичките негови последни действия са цели редове погрешки, противоречия, лъжи, шарлатанства и зверства, които произвождат сѐ повече и повече неудоволствия не само между християните, но и между турците.

Но из историята ние видиме много примери, които ни показват колко дълго може да се удържи най-сляпото и най-безсмислено правителство, ако народът е разединен и не е още начъртал план за своите действия.

Между християнските народи в Турция ние още не видиме ни едно практическо и делно мнение, което би добило преобладающе значение.

Сичките християни са убеждени, че турското правителство ще скоро да падне и че тряба да се приготовят за нов живот. Но как да се приготовят? Какво да правят? С кого да се съединят? – На това секи ще ти отговори различно.

Едни казват, че трябало да се образова народът; други казват, че трябало да се иска от правителството да ни даде доброволно автономия, т. е. дуализъм; трети проповяд-ват война; четвърти – солидарност с турския народ и т. н.

И така, какво да правим? Своят отговор ние ще дадеме в следующият брой.

6.12.10. АЗИС ПАША ОБВИНЕН, ЧЕ „ПОМАГА" НА БЪЛГАРИТЕ

В: *Свобода* (Букурещ). Г. 1, бр. 32, 27 юни 1870, с. 252.
рубрика: Известия из България

Из Цариград ни пишат: „Истина е, че турското правителство е запалило Пера, за да разшири улиците.

Истина е и това, че Азис паша искаше да изгони Акифа и с помощта на един поляк доказвал, че Акиф е изел много хиляди жълтици на турските вапоре". (Али паша твърде добре знае, че Акиф паша краде, но открадн атото се дели по между им – бел. редактор.)

Акиф паша обвинява противникът си, че той уж бил полугяурин, помагал на българите (напр. на **Мирковича** – Редактор) и дал пари в един български манастир."

6.12.11. ШПИОНИТЕ НА ТАЙНОТО МИНИСТЕРСТВО

В: *Свобода* (Букурещ). Г. 1, бр. 40, 2 септември 1870, с. 316–317.
рубрика: Известия из България

Цариград, 18 август

… В по-първите си дописки аз писах за преобразованията и за новосъставеното или за *явното* министерство, а сега ще да говоря за тайния комитет или за тайното министерство.

Писал ви бех едно време, че **Доротей** иска воля, за да отиде в някой монастир, а това Дорчово старание имаше своето значение. Той искаше с това да плаши българите, че ще да разваля сичко, защото той отдавна вече бил нареден от Али-паша на особна служба.

Известно е на читателите, че Турция държи цели рояк шпионе, които изпраща в Румъния и Сърбия, за да открият българските революционни комитети, но като видяха, че няма нищо не сполучиха, а напротив, с тия свои старания самото правителство стана за нищо и никакво. Защото то изказа своята слабост и неспособност, и за това днес Али-паша обърна вниманието си на вътрешните работи. Той отреди пак ония низки души, за да извършат неговата мисия, т. е. **Доротея**, Арнаудова и Геновича (защото от тех по-привързани към падишаха не са намерили) и изпроводи ги да шпионират.

Дорчо отиде уж по Сливенско, като посланник от синодът, за да попи попове и не зная още защо, но истинната му мисия е шпионлукът. Ще видите, че той ще да обиколи сичка Турция, за да прегледа и да изпогори светът, защото той другояче и в ад не може живя.

Арнаудов отива за Солун в Македония, а г. **Генович** – за Русчук в България.

Тия троица шпионе са известни вече секому и самото правителство това разбира, но както вече казах, правителството нема по-подли и по-низки мекерета ни в европейска, ни в азиятска Турция. Тия дни сторих из един верен източник, че Арнаудов казал на Али-паша и на полицейския министър Хюсни-паша, че българите немат към неговата фамилия поверение, защото баща му бил некога си турски шпионин и сичко Габрово знаело, че той в 1856 год. предал дедовата Николова работа, а в 1862 много съдействувал, за да се открият и изловат съзаклятниците. А високите министри на султана му казали едно „аферим" и го уверили в своето благоволение като му прибавиле:

„Ние ще ти дадем пари, а ти само намери способни хора и нареди ги на работа. Нека струва, щото ще, само да се открият тия инфериални съзаклятия, а ти ще бъдеш богато награден!"

И така Арнаудов се улови по работите. Най-първото предателство Арнаудов направи чрез Светослав Сапунов, като предаде Гълъб войвода. Гълъб никога не би влязъл в ръцете на турците, ако да не беше поверил свойта тайна Сапунову, който вече беше станал орудие Арнаудово. Гълъб дохождаше три години в Цариград и ако правителството и да го търсеше строго, но не беше възможно да го улови, защото беше твърде осторожен и най-после той стана жертва на такъв един човек, когото сички считаха за патриот и за честен човек. …

6.13. ПУБЛИКАЦИИ:
1871 година

6.13.1. МИРКОВИЧ ОЩЕ Е ЗАТВОРЕН БЕЗ ПРИСЪДА

В: *Свобода* (Букурещ). Г. 2, бр. 11, 13 март 1871, с. 87.
рубрика: Най-нови известия

„Дунав" казва, че Азис-паша е пак назначен в Видин за мютесарифин. Любопитно би било сега да знаем, ще ли турското правителство да пусти и Мирковича. И наистина кажете на г-н Али паша, защо вие държите Мирковича толкова време затворен, без да го съдите?

В Сиямската империя и у африканските диваци кога подозряват некого, то или го осъждат или обесват, а във вашето „a la франга" господарство и дяволите не са в състояние да разберат що става.

Азис-паша вие вдигнахте из Видин, защото той е бил справедлив към гяурите, а Мирковича, че той бил в добри отношения с Азис-паша? А сега? – Сега вие върнахте Акиф паша (Акиф паша е бил причина да падне Азис паша и да бъде затворен Миркович за нищо и за никакво); а Миркович гние и до днес в темницата. Не е ли ви срам от покойния абисински император кир Тодора?"

6.13.2. СЪУЧАСТНИЦИ В „МИРКОВИЧАТА РАБОТА“

В: *Свобода* (Букурещ). Г. 2, бр. 26, 10 декември 1871, с. 206.
рубрика: Български известия

Цариград, 1 декемврия

„ ... Преди 20 деня докараха от каде Берковица още четворица, които уж биле намесени в *Мирковичата* работа.

(Нека говори кой каквото ще; а ние пак ще да повторими, че турското правителство е лудо – Редактор.)

По Цариград търсят още Николаиди ефенди, който беше в Букурещ заедно с Шнайдера; така също испъдиха вече и Шнайдера из канцеларията на тайната полиция, Лянос или Леянос е така също изпъден; но защото е чужд поданик, то и остана цял и неповредим. Тоя мъж откри съзаклятието на „Млада Турция” и затова биде награден с 5,000 лири от Али-паша.”

6.14. ПУБЛИКАЦИИ: 1872 година

6.14.1. МИРКОВИЧ И ДО ДНЕС БЕЗ ПРИСЪДА „Знаете ли, че по наш Никола, е захванал да ми омръзва и св. Никола“

В: *Свобода* (Букурещ). Г. 3, бр. 1, 2 юли 1872, с. 6.
рубрика: Български известия

Също и в: *Каравелов*, Любен Стойчев. Събрани съчинения. в 12 тома. Т. 11, Дописки, известия, редакционни бележки. София: Бълг. писател, 1989, с. 292.

Цариград, 27 юни

Знаете ли, че по наш Никола е захванал да ми омръзва и свети Никола.

Аз бих желал да дойдете в Цариград сами и да се порадвате на нашето духовенство, на нашите комисари, на нашите представители, на нашите вестникари, на нашия Синод и пр. пр. ...

... Нашият патриарх е захванал твърде често да посещава в. везирин. Оная неделя дядо Антим и г. Тъпчилеща ходиха при него и останаха там твърде сълго време.

Сичкият разговор се относил до устройството на българската йерархия, а особено за смесените епархии.

Махмуд паша рекъл, че **българският Синод** е длъжен най-напред да **нареди черковните** дела в Северна и Южна България, а после вече да пренесе своята деятелност в Охрида и Битола. Колкото за уставът, то В. везирин явил дяду Антиму, че той се е вече прегледал и подписал от Министерството и че след няколко деня ще да се поднесе вече и на султанът, за да го потвърди.

Разказват, че Министерството било направило големи забележки под тоя устав и че желанието на В. везирин било да се изменят много неща. Освен това везиринът се обещал, че ще да приготви след няколко

деня ферманите, които са нужни на българските владици при отиването им по епархиите.

Дядо Антим молил везиринът да помоли султанът, щото положението на **българските заточеници в Деарибекир да се улучши**[559], доколкото е възможно. Везиринът приел и тая просба твърде благосклонно.

Мнозина мислят, че султанът мисли съвсем да освободи тия нещастни българи, а аз ви казвам че сичкото това е само една празна фантазия.

За пример вземете доктора Мирковича.

Миркович е затворен още преди четири години, но и до днес още **не е изведен пред съдилището**. А защо е затворен тоя човек?

Аз ви уверявам, че това не могат да явят нито ония, които са го затворили, нито сам Миркович.

Четири години държат един арестантин в темницата, а не казват **му в какво го обвиняват**! Такива неща не стават ни в Средня Африка. Аз би посъветовал нашият Синод да повдигне гласът си и да ходатайствува за тоя нещастен човек, когото са заборавили даже и братията му.

Тряба да ви кажа и това, **че Миркович** седи в темницата по **желанието на Митхад паша**, а правосъдието на Митхад паша е известно вече и на самото правителство.

6.14.2. ЗАЩО ТУРСКОТО ПРАВИТЕЛСТВО ДЪРЖИ ДОКТОР МИРКОВИЧ?

В: *Свобода* (Букурещ). Г. 3, бр. 9, 26 август 1872, с. 68, 69.
рубрика: Български известия

Също и в: *Каравелов*, Любен Стойчев. Събрани съчинения. в 12 тома.
Т. 11, Дописки, известия, редакционни бележки.
София: Бълг. писател, 1989, с. 551–552.

Из Цариград являват, че г. Славейков е затворен при Мирковича, при Сапунова и при Гълъба. Това известие ни докара на умът да попитаме турското правителство защо то държи доктора Мирковича? Пишат ни, че Миркович, и до сега още не е изпитан. Такива неща могат да се вършат само в Турция. Три години държат човекът, без да му кажат, защо го държат и в какво го обвиняват! Ето ви и реформи!"

… В немските вестници телеграфират из Цариград, че турското правителство открило съзаклятие между българските емигранти.
(Това важно известие ние ще да обясниме така: Турските шпиони са съставили комитети, за да лъжат с тях правителството и да земат парите му.

Обершпионинът изпроважда в Ромъния едного из своите подчинени, който му пише, че е открил комитетските дела. Това писмо се занася на министерството и различните дембели се хранят от правителството и предават своите съвсем невинни братия. Митхад паша знае, че го лъжат, но той не може без комитети.

559) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Улучша (рус.: *улучшить*) – подобря.

Ние ще да кажеме още и това, че самото правителство или самите шпиони щат да научат народът ни да прави комитети. Замечателно е, че самите турци не стават шпиони. А нашите българи? р.)

6.15. ПУБЛИКАЦИИ: 1873 година

6.15.1. ПЪТЯ, НАКАЗАНИЯТА И ЖИВОТА НА ДИАРБЕКИРСКИТЕ ЗАТОЧЕНИЦИ – 1873 година

Христо Петров Ковачев[560]

В: *Право*[561] (Цариград). Г. 4, бр. 30, 5 октомври 1873, с. 3–4.
рубрика: Дописки на „Право"

Диарбекир, 3 септ. 1873.

Достопочтени Г-н Редактор на в. „*Право*"!

Осъдени за престъпници на политическите държавни закони и изпратени от Цариград по Висок царски ферман едни просто на заточение, други на заточение и затвор в крепост, и трети на заточение и затвор в железа за Диарбекир и Аргана-Мадени. Откак изпосетихме тъмниците на градовете и селата по пътят ни, изминахме най-лошите и неплодоносни, голи и камънливи бърда, планини и места на Азиатска Турция и оставихме 19 души от дружината си на Аргана-Маденската терсана, пристигнахме на местото на заточението си – Диарбекир.

Тук нас (на брой 38 души) най-напред затвориха в прочутата Диарбекирска терсана от гдето на 2-ий май, чрез поръчителството на местната православна Арабска община, седем души с наказание заточение до живот излезоха свободни в града, двадесет и трима души с наказание заточение и затвор в крепост, излязоха във вътрешната крепост и осем души, с наказание заточение и затвор в железа, останаха оковани в железа в тъмницата.

Имената на заточените до живот: г-да Д. Н. Пъшков от Ловч. Сопот, Марин Л. Попов от Ловеч, Анастас Хр. Попов от Плевен, Гавраил Г.

560) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Христо Петров Ковачев (1845–1911) – учител, певец, книжар, революционер.

561) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* ПРАВО (Цариград). Вестник за народни, политически и книжовни новини; продължение на вестник *ГАЙДА*. Г. 4, бр. 1 (1869) – г. 8, бр. 41 (1873). Редактори: Христо Т. Стоянов, Иван Найденов. Вестникът е сканиран и предоставен за ползване на сайта на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий" на адреси: *Национална библиотека „Св. Св. Кирил и Методий"*. Дигитална библ. Периодични издания. Продължаващи издания 1844–1878 г. ; *Национална библиотека „Св. Св. Кирил и Методий"*. Каталози и ресурси. Електронен каталог COBISS+ [прегледан 18.02.2020] http://82.147.128.134/prd/public ; https://plus.bg.cobiss.net/opac7/bib/1254574564

Брънчев от Орхание[562], Васил Попов, Петко Милев и Х. Стане Х. Станчев – Тетевенци.

Имената на заточените и затворени в крепост: г-да Марко Йончев за 3 год., Иван Стоянов – 8, Доче Мръвков – 8, лало Пеев – 5, братя Станче и Стане Х. Иванови, първият за 4, а втория за 3, дядо Петър Циков – 3, Ив. Петков – 3 (Тетевенци); Марин Николов – 10, Стоян Стаменов – 3, Митю Бояджията – 3 (Орханийци); Хр. П. Ковачев – 5, Ив. Лилов – 10 (от Пловдивский Сопот); Петко Даков – 4 (от Осиковица[563]); Хр. Цветков – 3 (от Оряховскоро село Койнаре); Станче п. Николов – 3 (от Ловеч); Тоне Ив. Крайчев – 3, поп Стоян – 3, дядо Стоян Мечката – 3 (от Софийското село Желява); В. Бр. Бушяраков – 10, Дико Беров – 4, Дико Тодоров – 4, Димитър Пеев – 4 (от Извор).

Имената на осемте души, които останаха в тъмницата: г-да братя Филе и Йосиф п. Петрови – по за 6 год., бр. Иван и Вуте Ветеви – първият за 6, втория за 7, Вуте Пелов – 6, поп Георги Тутмаников – 10 (от Видрари[564]); Илия Костов Гюндюзов – 10 (от Пловдивский Сопот); Васил Цветков – 6 (от Тететвен).

Както щом пристигнахме тука, така и при освобождението от затвора на 30-те души, всички почти писахме до домовете, родителите и роднините си и отговори вече на писмата си приемахме, в едно защото някои от дружината, стана толкова месеци, нямат никакъв отговор на писмата си, от което се разбира, че или писмата, или отговорите им са се изгубили. И се научаваме, че съвсем другояче се мислило за незавидното ни положение, друго, защото дописникът по работите на Софийското приключение и определението на наказанията ни не беше точен. Премислихме, че би било добре да известим публично чрез достопочитаемия ви лист за положението и определените си наказания, щото както нашите родители, роднини и приятели, така и всички, които любопитствуват, се навчрно научат.

Понеже по-горе писах за вътрешната крепост и терсана и ми се чини, че повечето от читателите не знаят, що е то вътрешна крепост, нека им разясня вкратце.

Градът Диарбекир е обиколен от една с много високи стени крепост, вътре в която на Северо-Източния край на градът втора една висока стена закачена о стените на главната крепост отделя една малка част от градът с нас *ич калеси* сир. вътрешна крепост.

Туй е то вътрешната крепост и тя е, в която сме затворени ние 23-те души, затворници в крепост, и в която се намира и прочутата Диарбекирска терсана, гдето 8-те души наши в железа братя, щат изсъдят [излежат] времето на заточението си.

Що се касае до определеното време на наказанията на заточените трима в Анкора и определените за в железа в Аргана-Маденската терсана

562) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Орхание – Село Сапунджиево, от 1865 г. приема статут на град под името Орхание, а от 1 декември 1934 г. – Ботевград (на името на Христо Ботев).

563) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Осиковица – село в Западна България, община Правец, Софийска област.

564) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Видрар – село в Западна България, община Трън, област Перник. В османските регистри 1570 г. селото е отбелязано като *Видрари*.

19 души наши братя, нищо не мога да кажа. За знание, какро на нашите, така и на техните родители, роднини и приятели с това само ще ви се похваля, че всинца, ако и да се разболявахме и още боледуваме, сме живи и няма още ни един умрял, което молим Бога да не ни допусне само когато се завърнем у милото ни отечество, причина на първата и последна наша горест.

Фамилиите на нашите братя в Аргана-Мадени се дължат глъбока [дълбока] признателност на тамошната Православна община, която ако да не беше да ги сегиз тогиз попрегледва, както са останали без пари и нямат отгде и да им дойдат, наистина биха били живи изпоедени от мънинките животинки, които обикновено изобилно се намират по жилищата, в каквито нашите братя там пребивават.

Не по-малка признателност длъжим и ний на тукашната Православна арабска община, която, като е била готова и всячески е спомагала заточаваните до сега тук Българи, не се забави да се потруди и за нашето от тъмницата освобождение, като стана ручател[565] за нас пред местната власт, която ни освободи, като взе пред вид и доверието си към българите, добито чрез достойното обхождане на нашите предшественици Свищовци и останалите тук наши заточени още от 1862 г. братя. …
Ковачев.

6.15.2. В ДИАРБЕКИР СЕ ПОМИНАЛ ВАСИЛ ПЕТРОВ

В: *Независимост*[566] (Букурещ). Г. 4, бр. 1, 20 октомври 1873, с. 5.
рубрика: Български известия

Из Деари-Бекир явяват, че на 6 септември се е поминал Васил Петров, който беше един от заточените в тоя град за софийската комедия. Васил е родом от Тетевен, поминал се на 25-годишна възраст и оставил е вдовица и 2 дребни дечица. Вечна му памет!

Нека сека българска сълза падне като мълния на главите на нашите неприятели и на техните помощници!"

565) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Ручателство (рус.: *ручательство*) – гаранция.

566) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* НЕЗАВИСИМОСТ (Букурещ). Вестник политически и книжевни. Продължение на *СВОБОДА*. Г. 3, бр. 23 (1873) – г. 4, бр. 52 (1874). Вестникът е сканиран и предоставен за ползване на сайта на Национална библиотека „Св. Св. Кирил и Методий" на адреси: *Национална библиотека „Св. Св. Кирил и Методий"*. Дигитална библ. Периодични издания. Продължаващи издания 1844–1878 г. ; *Национална библиотека „Св. Св. Кирил и Методий"*. Каталози и ресурси. Електронен каталог COBISS+ [прегледан 18.02.2020]: http://82.147.128.134/prd/public ; https://plus.bg.cobiss.net/opac7/bib/1254567652

6.16. ПУБЛИКАЦИИ:
1874 година

6.16.1. НАПОМНЯНЕ – ДОКТОР МИРКОВИЧ Е БЕЗ ПРИСЪДА В ЦАРИГРАДСКАТА ТЪМНИЦА

В: *Източно време* (Цариград). Г. 6, бр. 2, 19 януари 1874, с. [4].
рубрика: Секакви неща и новини

– Нашите читатели ще си напомнят без съмнение доктор Миркович, който от пет години насам лежи в цариградската тъмница, без да са е издало да сега некакво решение за него.

Сегашният министър на полицията, съжален най-после за състоянието на този злочест человек, отправил едно изложение на великия везир, за да ми иска инструкция за тази работа.

Ние не се съмняваме никак, че великия визир, на който правдолюбивия дух е познат, ще заповеда да се отпусне бедния доктор; и да би бил даже виноват, теглилата, които там са изтегли му дават право за това отпускане."

6.16.2. ПРИЧИНИТЕ ЗА ИЗПРАЩАНЕ В ДИАРБЕКИР. АПЕЛ ЗА СПРАВЕДЛИВОСТ КЪМ МИРКОВИЧ. Турция напредва!

В: *Независимост* (Букурещ). Г. 4, бр. 16, 2 февруари 1874, с. 129.
рубрика: Български известия

– Из Цариград явяват, че в Диари-Бекир е изпроводен и един сърбин, който до сега е бил учител в Призрен[567]. Името на този човек е Милош. Той е бил затворен още в онова време, когато Абдул Рахман паша крадеше по тия крайове. Причината да иде и тоя човек в заточение е била тая, че в неговата стая биле намерени некакви си писма. Тия писма са били хвърлени у него от некакви си гръцки паликарета, които служели на владиката.

– Ония български мъченици, които бяха хванати и затворени за х. Ставревата работа са мъчени в Едирне с различни мъки.
На единого из тях, който е живеел в тоя град е мъчена и майка му. (Турция напредва! р.)

Седем души са изпроводени в Деари-Бекир само за това, защото са се познавали с Узунова. Узунов е бил мъчен още в Пловдив с големи мъки.

И така гърците изпълниха едно от най-пламенните свои желания. Пловдивските гъркомани са подигнали из ново носовете си. …

567) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Призрен – град в Косово, на североизточните склонове на Шар планина, между границите на Северна Македония и Албания.

Един учител бил затворен и изпроводен в Солун, само за това, защото прочел в черквата „Отче наш“ на славянски език, който в ония места се нарича русски. (Турция напредва. р).

– В българското отделение на „Левант таймс” е напечатана следующата забележка:

„Нашите читатели без никакво съмнение са слушали за Д-ра **Мирковича**, който от **пет** години насам лежи в цариградските темници, без да са е дало за него какво годе решение.

Сегашният министър на полицията, когото е нажалило състоянието на тоя нещастен човек, е изпроводил до в. везир едно изложение, в което го моли да му даде инструкция за тая работа.

Ние се не съмняваме (а ние се съмняваме – р.), че в. везирин, на когото правдолюбивия дух е познат вече (пак не е познат – р.) ще заповядa да се пусне бедния доктор.

Ако той и да би бил виновен(??!), то теглилата, които е той претърпял до сега, изискват това освобождение.”

Комедии! Затворят човека и държат го цели пет години без истиндак и без присъда!

Подобни неща не биват ни в средна Африка.

Турция напредва!

На полицейския министър дожаляло вече да гледа страданията на Мирковича! Чудеса!

А какво прави законът, т. е. кодекса на Наполеона? – За кеф съдиме, за кеф затваряме и за кеф пущаме. р.

6.16.3. ЗАЩО НЕ Е ОПРАВДАН Д-Р МИРКОВИЧ

В: *Независимост* (Букурещ). Г. 4, бр. 20, 2 март 1874, с. 162–163.

Също и в: *Каравелов*, Любен Стойчев. Събрани съчинения. в 12 тома. Т. 11, Дописки, известия, редакционни бележки. София: Бълг. писател, 1989, с. 436–439.

Цариград, 18 февруария

В екзархията произхождат големи препирни. Някои от членовете (особено духовните) на така нареченият български събор желаят да удовлетворят отчасти требованията (?) на правителството, а други говорят, че ни един честен и народолюбив българин не тряба да излазя из програмата на ферманът. Вишегласието принадлежи на последните.

Мене ми се чини, че даже и дядо Антим няма воля да се връща назад и да играе „на сляпа котка” с фанариотските преподобиета.

Писмата, които се получават почти ежедневно, свидетелстват твърде ясно, че назад се не може и че сяка една слабост и сяка една отстъпка от страната на екзархията би повлякла след себе си страшни катастрофи.

Из македонските епархии пишат до екзархията, че ако дядо Антим им не подаде ръката си и ако ги предаде изново в ръцете на фанариотите, то тия епархии ще да припознаят за глава на своята черкова папата.

Из няколко тракийски епархии българското население говори същото и старае се да докаже на българския събор, че неговото решение

е твърдо и че неговата дума е свята, а някои общини из Дунавска България пишат, че ако екзархията се откаже от македонските или от тракийските епархии за ползата на патриархът, то и тия ще да бъдат принудени да се откажат от нея.

И така, работите се заплитат сѐ повече и повече.

Турското правителство, което употребява сичките си сили да разедини българският народ и да го направи неспособен за каквото и да е обществено предприятие, работи енергически.

Митхад паша, който отдавна вече е усвоил австрийската система „раздели, па владей", добива важно място в министерството.

Но ще ли нашето честно правителство да изпълни свето желание? Аз ви уверявам, че неговите старания ще да останат напразни. Българският народ е дошел вече до онова самосъзнание, което е в състояние да строши и най-яките стени. Това види твърде ясно и самото правителство. И така, немислимите унии, безцелните турски приследувания, гръцките клевети и цънцарските[568] шпионства няма да произведат нищо друго освен нови борби, нова енергия и ново мъжество в сърцата на самият български народ.

Вие казвате преди две недели в своят вестник, че „българският народ не тряба да излазя из границите на схизмата, защото тая схизма обезпечава повече от сичко българската народност".

Вярвайте ми, че почти секи българин разделя вашите убеждения. Секи из нас види твърде ясно, че както фанариотите, така и правителството ни приготовляват нови примки, следователно българското спогождение с патриархът е немислимо.

Ние знаеме твърде добре, че патриарх Антим, т. е. херoят на схизмата[569], падна не за това, защото искаше да се спогоди с българският народ, а за това, защото той провъзгласи схизмата: ние знаеме твърде добре, че патриарх Йоаким беше избран по желанието на умерената гръцка партия и чрез ходатайството на г. Игнатиева.

Най-после ние знаеме твърде добре, че новите програми на правителството произлазят не от неговата любов към гърците и не от неговите доброжелания на православието, а от неговата отдавна желаема цел да разедини българският народ и да убие неговото естествено

568) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Цинцарин – представител на малочислено балканско племе, пръснато главно из Македининя, с език близък до румънския; скъперник.

569) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: **Създаването** на Българската екзархия се извършва на църковно-народен събор, свикан по силата на султански ферман през **1870 година**, на който Българската екзархия е призната за официален представител на българската народност в Османската империя. На 12 февруари 1872 г. Временен съвет на Екзархията избира за пръв български екзарх Ловчанския митрополит Иларион. Този избор не е одобрен от Високата порта и на 16 февруари същата година на негово място е избран Видинският митрополит Антим I. **Схизмата** на Българската православна църква е отлъчване от страна на православен събор, организиран от Цариградската патриаршия, на 16 септември **1872 година**. На 22 февруари **1945 година**, с обратен акт Българската екзархия е призната за **автокефална** (самостоятелна, административно независима църква).

съединение и енергия. Когато правителството издаде ферманът, то не познаваше още ни своята земя, ни своите поданици.

Гръцките патриоти, които обичат да наричат *гръцки* даже и ония области, в които живеят по пет души цънцаре и по един янински билерин, излъгаха не правителството и не европейските сили, а сами себе си.

Ако турското правителство да би имало верни сведения за произхождението на македонските или на тракийските жители и ако то да би било познато с духовете на тамошният народ, то никога не би издало ферманът.

Истина е, че ферманът дава на българската йерархия само ония области, в които 3/4 от жителите са българи, а истилямите ни доказват, че ако в тоя ферман да би било казано: „Ако 1/70 част от народът са гърци", то и тогава патриаршията би изгубила.

Но както и да е, а нашите народни дела се повдигат напред.

Известих се преди няколко минути из достоверен източник, че Руският св. Синод е изпроводил още едно писмо до фанариотският патриарх, в което се говори, че отец Йоаким е длъжен да бъде умерен и да употреби сичките си сили за спогождението с българският народ.

Не разбирам! Аз мисля, че българите не могат да влязат с Негово Високопреосвещенство в никакви договори дотогава, дорде не бъде вдигната схизмата, дорде се не припознае българската йерархия и дорде се не даде на българският народ сичко, щото му принадлежи.

Ако генерал Игнатиев да би познавал добре състоянието на българските умове, то той би трябвало да увери руският св. Синод, че споразумението е немислимо и че гръцките действия в последните времена са станали дотолкова безчестни, низки и подли, щото гръко-българската вражда е готова да принесе твърде важни катастрофи.

От променението на в. везирин аз не виждам още никакви важни променения.

Из сичко се види, че европейските държави са успели да се умешат и в това дело навреме. Разказват, че новият в. везирин е един от ония солдати, които обичат да шарят и марангозят с брадва и които не са способни за нищо друго, освен да звякат със саблите си и да къртят камънето с подковите на конете си.

Истина ли е това, или не, аз не зная, зная само това, че ако Хюсеин Авни паша не намери пари, които са днес така нужни не само на В. порта, но и лично на негово величество султанът, то ние треба да очакваме и други променения.

Из Цариград се говори съвсем ясно, че ако не дойде Митхад паша на везирският престол, то работите не могат да се поправят.

Кой знае? Може Митхад паша да е един от ония алхимици, които са в състояние да направят злато и от шкембе чорбаса. Ще видиме и него. Из градът ни се говори, че турската коса се е ударила още о един камък.

Разказват, че между Русия и Австро-Унгария е заключен уговор да накарат Портата да уважава Парижкият трактат, който дава пълно право на Дунавските княжества и на Сърбия да заключават търговски трактати с европейските господарства, без да искат за това дозволение от Портата.

Сичкото това е подействовало твърде неприятно на турците, които в последните няколко години се бяха уверили, че Россия и Австрия са

станали техни телохранители и че генерал Игнатиев е приготвил няколко полка казаци за тяхното спокойствие.

Да ви разкажа и една твърде чудна комедия.

Когато един от нашите българи помолил Министърът на вънкашните дела да разгледа процесът на Др. [доктор] **Мирковича** и да се погрижи за неговото нещастно положение, то тоя господарствений мъж му отговорил, че ако бъде оправдан Миркович, то треба да се оправдаят и други няколко лица, а това не може да бъде при днешното правителство.

6.16.4. МИРКОВИЧ И ДРУГАРИТЕ МУ ИЗПРАТЕНИ НА ЗАТОЧЕНИЕ В ДИАРБЕКИР

В: *Напредък*[570] (Цариград). Г. 9, бр. 2, 13 юли 1874, с. 4.
рубрика: Разни новини

– Миналият понеделник се изпратиха на заточение, както казуват за Диарбекир, следующите лица, които се намерваха от пет години насам под затвор в тъмницата на Заптьето доктор Миркович от Сливен, Брайко от Копривщица, Георги Мангов и Васил от Плевен.

– Научаваме, че Скопския български евладика г. Доротей заминал тия дни за в Русе, да се разговори устно с Н. Пр. Валията за някои работи.

6.16.5. ДОКТОР МИРКОВИЧ НА ЗАТОЧЕНИЕ ЗА 8 ГОДИНИ

В: *Източно време* (Цариград). Г. 6, бр. 27, 20 юли 1874, с. [4].
рубрика: Секакви неща и новини

– Миналата седмица, доктор Миркович и други трима Българе се изпроводиха на заточение в Диарбекир.

Заточението им било за 8 години.

570) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* НАПРЕДЪК (Цариград). Вестник за народни, политически и книжовни новини. Г. 9, бр. 1 (1874) – г. 11, бр. 135 (1876). Продължение на вестник *ПРАВО.* Редактор Иван Найденов. Вестникът е сканиран и предоставен за ползване на сайта на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий" на адреси: *Национална библиотека „Св. Св. Кирил и Методий"*. Дигитална библ. Периодични издания. Продължаващи издания 1844–1878 г. ; *Национална библиотека „Св. Св. Кирил и Методий"*. Каталози и ресурси. Електронен каталог COBISS+ [прегледан 18.02.2020]
http://82.147.128.134/prd/public ;
https://plus.bg.cobiss.net/opac7/bib/1254559716

6.16.6. ИЗПРАТЕНИ НА ЗАТОЧЕНИЕ В ДИАРБЕКИР

В: *Независимост* (Букурещ). Г. 4, бр. 41, 27 юли 1874, с. 333.
рубрика: Български известия

Също и в: *Каравелов*, Любен Стойчев. Събрани съчинения. в 12 тома.
Т. 11, Дописки, известия, редакционни бележки.
София: Бълг. писател, 1989, с. 575.

– В същия вестник [„Напредък"] явяват, че преди две недели са изпроводени в Деари-Бекири Др. [доктор] Г. Миркович родом от Сливен, Брайко родом от Копривщица и Георги Маньов и Васил родом из Плевен. Тие нещастни мъченици са се намирали в продължение на пет год. в цариградските темници.

– В Цариградските вестници явяват, че Дорчо ефенди ще да дойде след некой ден в Русчук, за да се разговори с валията за твърде важни дела.

(Мирковича и Васила изпроводиха вече на заточение, следователно Дорчо ефенди треба да се рекомендува на турците втори път.

Ние сме твърдо уверени, че Дорчо ще да дойде в Русчук да изгори изново некоя къща. Р.)

6.16.7. ПОМОЩИ ЗА ЗАТВОРНИЦИТЕ, НАМЕРЕНИЕ ЗА УБИЙСТВО, ПЪТЯ ЗА ДИАРБЕКИР И ОЩЕ ЗА ДОРЧО-ЕФЕНДИ

В: *Независимост* (Букурещ). Г. 4, бр. 47, 7 септември 1874, с. 382.

Русчук, 29 август

Известих се из достоверен източник, че ония пари, които бяха събрани за българските мъченици в Мадем, и които бяха изпроводени до г-на Минчова в Цариград, са добиени от пострадалите и разделени са на развни части. Секи добил своята част и помолил се Богу да даде здраве и живот на великодушните пожертвователи. …

… Научих се още, че онзи сърбин, който някога си е имал намерение да убие Мидхат паша и който беше изпроводен в Деари- Бекир заедно със свищовците, е побегнал. Името на тоя сърбин е Иван. Той бил оженен за една православна арабка и имал две деца. Преди малко време той отишел с жената и с децата си на баните и побегнал от там.

Известих се още, че Д-р Миркович, Васил Ганчев, Георги Манчов и Брайко Коприщенинът не са пристигнали още в Деари-Бекир. Брайко е бил слуга на Дорча-ефенди, който го е предал, за да му изеде хакът[571].

Да ви кажа неколко думи и за тоя изрод.

Той се е оплакал на тукашния валия, че в Скопие се е появила една доволно силна партия, която има бунтовнически дух и която насмалко щела да го утрови. Тая партия г. Дорчо нарича сръбска, ако и да говори, че сърбите немат в тия крайове никакво влияние.

571) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Хак (ар.-тур.: *hak*) – възнаграждение; дял, част; право, заслуга.

„Сърбските пропагандатори, говори той, които доволно често посещават македонските епархии са научили тукашните (скопските) жители да не уважават правителствените закони и да не се повиняват на началници(?)."

Разбира се Дорчо-ефенди счита себе си за един от най-първите турски началници, а особено за един от първите началници на тайната полиция. Разказват, че тоя изрод са не срамува даже да говори, че ако сичкият български народ, да би се решил един ден да се потурчи, то той би са потурчил първи.

Нека говори кой що ще, а аз ще да ви кажа още веднъж, че ако дедо Антим и неговия Синод се не постараят да изчистят тия боклуци, колкото се може по-скоро, то и над тяхната глава ще да се струпат големи и важни нещастия. Освен това Дорчо-ефенди рано или късно ще да насоли на екзархията така също, както той беше насолил преди няколко година и на своите братя и покровители…

6.16.8. Д-Р МИРКОВИЧ ПРИСТИГА В ДИАРБЕКИР, 5 СЕПТЕМВРИ 1874

В: *Независимост* (Букурещ). Г. 4, бр. 50, 28 септември 1874, с. 407.
рубрика: Български известия

Плевен, 15 септември

… „Не питай старо, ами питай патило", казва една от пословиците на нашето робство. Бабичките ни разказват онова, щото записали в продължение на живота си на своите дървени хурки, а ний ще разказваме на децата си това, щото е записано на нашите дебели волски кожи и на обдъргнали магарешки гърбове. Но както и да е, ако аз да бих пожелал да разказвам и на нашите читатели тия истории, то стълповете на „Независимост" би биле тесни за моят разказ и аз никога не бих свършил описанието на нашите тежки и безчовечни страдания. …

… Вчера аз приех писмо от Диари-Бекир и бързам да ви известя за положението на нашите нещастни мъченици.

На 5 септември пристигнал там **Д-р Миркович** с тримата свои другари и бил затворен в една от убийствените Деари-Бекирски тъмници. Преди да пристигнат тие жертви на турското правосъдие, нашите им намериле поръчители, които са готвиле вече да подадат прошение и да се молят за техното освобождение.

Когато ги пуснат, аз ще да се известя и ще да ви пиша. За сега там е станало следующето променение.

Бедният Узунов е хвърлен отново в темницата, а на неговото място е освободен Васил Йонков из Гложене, комуто е станал кефил[572] некой си доктор, при когото той ще да слугува. Сичките са живи и здрави до колкото може да бъде здрав човек в тежкия климат на Азия и в несносните темници в Деари-Бекир."

572) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Кефил(ин) (ар.-тур.: *kefil*) – поръчител.

6.16.9. МЪЧЕНИЦИТЕ В ДИАРБЕКИР

В: *Знаме*[573] (Букурещ). Г. 1, бр. 2, 15 декември 1874, с. 8.
рубрика: Български известия

Също и в: *Ботев*, Христо. Събрани съчинения. в 3 тома. Т. 3. [2. изд.]. София: Бълг. писател, 1979, с. 10.

– Из Деари-Бекир пишат, че д-р Миркович и тримата негови другари и до днес още лежат в терсханата[574] и че нямат никаква надежда, за да се освободят.

Така също пишат, че починали още трима от нещастните мъченици, а именно Дило [Дидьо] Пейов[575] из Гол[ям] Извор, Васил Цолов из Етрополските колиби и Цветко Вълчов из Правец[576].

Първият е умрял в Деари-Бекир, вторият в Арган, а третият в Маден. А причината на техната смърт са биле убийственият климат, страшните мъчения и *голямата сиромашия*. – Мъченици! Дали ще да има некой, който да отмъсти за вас и да разкаже на вашите деца, за какво сте загинали?

573) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* ЗНАМЕ. Вестник политически и книжевни. Г. 1, бр. 1–37 (1874–1875). Ред. Хр. Ботйов. Вестникът е сканиран и предоставен за ползване на сайта на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ на адреси: *Национална библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“*. Дигитална библ. Периодични издания. Продължаващи издания 1844–1878 г. ; *Национална библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“*. Каталози и ресурси. Електронен каталог COBISS+ [прегледан 13.02.2020]
http://82.147.128.134/prd/public
https://plus.bg.cobiss.net/opac7/bib/1254277348

574) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Терсханà, терсанà, терсенà, терсханè (ит.-тур.: *tersane*) – каторга; корабостроителница.

575) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Дидьо Пейов Гальовски – Пощата. Вж *Маждракова-Чавдарова*, Огняна Панайотова. Голям Извор [Тетевенско, Ловешка област]. Страници от историята на Тетевенския край. София: ИК „Гутенберг“, 2011. 368 с. ISBN 978-954-617-111-5

576) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* И тримата са заловени и осъдени на заточение във връзка с организирания от Димитър Общи, с Тетевенския частен революционен комитет, Арабаконашки обир на орханийската хазна през 1872 г.

6.17. ПУБЛИКАЦИИ:
1875 година

6.17.1. ОПАСНИ ПРЕСТЪПНИЦИ – ИЗПРАТЕНИ ОТ ДИАРБЕКИР В МАРДИН
Шест години без присъда затворени

В: *Знаме* (Букурещ). Г. 1, бр. 5, 12 януари 1875, с. 20.

Също и в: *Ботев*, Христо. Събрани съчинения. в 3 тома. Т. 3. [2. изд.]. София: Бълг. писател, 1979, с. 211–212, 568.

Цариград, 5 януари 1875

… Но да оставим и това на кефът на агите и да ви разскажа едно скърбно и твърде важно и за вас, и за нас произшествие.

Вам е известно, че д-р Миркович, заедно с тримата свои другари, отдавна вече е изпроводен в Деари-Бекир. При сичките прошения и гаранции от страната на тамошните православни араби и на нашите нещастни заточеници, тие и до сега още не са освободени из тъмницата. Даже и повече нещо: тие се намират сега в друг, още по-отдалечен град и търпят не само затвор, вериги и мъки, но и страшна сиромашия. Да ви разкажа как се е случило това нещо.

Когато нещастните пристигнали в Деари-Бекир, то тамошните араби и българе подали на правителството прошение и молили го, да ги пусне под гаранция, но то отговорило, че в сентенцията на „тие зевераджие" било написано следующето варварско решение:

„Защото тие четирмата души комитаджие са начело на Софишкото съзаклятие, то да се не пущат из градът и да се не оставят да се срещат с другите осъдени престъпници."

И така тие си останали пак в несносната темница.

След 1½ месец нашите подали друго едно прошение и измолиле докторът и другарите му да се преместят в заптийската стая и да се пущат из градът под пазенето на няколко заптии. Това се е продължало още 1½ месец.

В това време нещастните подале сами друго едно прошение, на което съдържанието е следующето:

„Като ни не оставяте да излазяме из града и да се виждаме със своите братя, то или ни изпроводете в други некой град, или по-добре ни избесете, за да се отървем от тоя несносен живот.
Ето, тая е шеста година, от както гниеме в черните темници, без да бъдеме съдени и без да знаеме даже каква ни е вината."

Това прошение се е изпроводило тука в Цариград и на **14** ноември по 2 часа през нощта в Деари-Бекир е пристигнала из столнината една телеграма, която е съдържала следующата заповед:

„*Четирмата* да се изпроводят на часът в Мердин", т. е. 18 часа по-далеч от Деари-Бекир.

Заповедта била изпълнена със сичката точност, която се въобще употреблява н асекъде в отношението към гяурите. Часът по **4** при нещастните дошли заптие, придружени с няколко мекерета, и вдигнали ги.

В това време и природата сякаш се била въоружила против нещастните мъченици: дъжд валял като из ръкав, вятърът ревел свирепо, а нощта била до толкова темна и грозна, щото човек би помислил, че небето и земята са се слепиле.

Напразно нашите плакали и се молиле да ги оставят барем до заранта; зверството и деспотизма не търпяле никакво противоречие.

От тогава до сега има близо два месеца, а аз едва преди един час узнах тая скръбна и плачевна новина. А сиромашията? – Тя ще да умори тие наши братя! ..."

рубрика: Български известия

– Нашият цариградски дописник, като описва плачевното състояние на д-р Мирковича и на другарите му в темниците на Мердин, между другото говори:

„Няма ли нейде някоя българска душа, която да въздъхне за тие нещастни мъченици и която да им окаже барем такава малка помощ, която да облекчи донейде техните страдания?

Освен теглилата, мъките и притесненията, които тие приносят с неимоверна твърдост и които ние не можеме да им отнемем, тие наши братия търпят глад, въшки и сякакви нечистотии.

Докторът е живял в Бессарабия и в България, имал е приятели хора богати и състоятелни – какво би било, ако тие пожертвуват 10–15 наполеондора, за да могат нещастните да си купят барем по една риза на гърбът?

Нашият Ерусалим и нашата Света гора тряба да бъдат оние свещени места, в които са сложили костите си толкова души наши братия и в които въздишат толкова души живи същества!"

– При тоя позив ние не можем да не поканиме нашите читатели, а особено болградските учители, които познават докторът, да изпълнят своята християнска и човеческа длъжност.

– Пригледайте затворените в темницата!

6.17.2. УЧАСТТА НА ИЗБЯГАЛИТЕ ДИАРБЕКИРСКИ ЗАТОЧЕНИЦИ

В: *Знаме* (Букурещ). Г. 1, бр. 11, 11 март 1875, с. 44.

рубрика: Български известия

– Из Цариград ни пишат, че нашите мъченици в Диари-Бекир са хвърлени изново в хладните и безчовечните турски темници.

Причината на това било побегването на двама от заточените, които се не знаят нито де се намират, нито какво са станали. Това нещастие е принудило затворените да пишат в „Напредък" и да молят редакцията на тоя лист да „прогласи техната невинност, за да се земе тя в внимание там дето треба и да се опростят техните съчинени прегрешения".

Напразна молба и безполезен труд!

Правителството знае добре невинността на тия нещастни наши братя, както в престъпленията, които им е то приписало без никаква процедура, така и в *побегването* на двамата техни другари, но... но в Турция не съществува нито правда, нито закон, нито милост.

Варварщините на деспотизмът нямат никакви граници. Ние имаме достоверни сведения, че правителството знае де се намират побегналите, но тъй му изнася.

Нещастните отдавна вече са се преселили на онзи свят. Черното тегло ги е принудило не да побегнат, а да се удавят."

6.17.3. ПАРИТЕ И ПАТРИОТИЗМА

В: *Знаме* (Букурещ). Г. 1, бр. 12, 28 март 1875, с. 46.

Също и в: *Ботев*, Христо. Събрани съчинения. в 3 тома. Т. 2. [2. изд.]. София: Бълг. писател, 1979, с. 277–278.

Цариград, 23 март

– Из Деари-Бекир пишат до един мой приятел, че от заточените е побегнал само един сърбин, а другото лице (т. е. българинът) се е удавил. Сърбинът е бил един отчаян пияница, който е бълнувал да убие едно време Митхат-паша. Той е отвлякъл 20–30 лири от заточените и оставил там жена, деца и нещастие на своите братя.

Д-р **Миркович** и другарите му по нещастие и досега още не са пуснати из Мерденската терсхана.

Тие хорица ще да си загинат, ако им се не изпроводи отнейде каква-годе парична помощ.

Безчувствени са нашите хора, безчувствена била и вашата емиграция!

Ние знаем само да мълчим и да търпим, а вие само да крещите.

А дойде ли случай да излезе някое „зрънце" из кесията ни, или из кесията ви, то ние ставаме неми и глухи, а вие чифути и везвате на кръчмарят очите, за да видите кого ще той да улови – да плати виното.

Принципът на вашия патриотизъм са паричките, паричките и пак паричките. Даже и тие, които са били начело на емиграцията, са работили и работят само за пари.

6.17.4. ПОЛОЖЕНИЕТО НА ЗАТОЧЕНИЦИТЕ В ДИАРБЕКИР

В: *Знаме* (Букурещ). Г. 1, бр. 16, 17 май 1875, с. 62–63.; бр. 23, 27 юли 1875, с. 92.

Г. 1, бр. 16, 17 май 1875, с. 62–63.

М-ски. Деари-Бекир, 25 април

„Син на нещастна Полша и изгнаник в Турция, аз още от началото на своето побегване съм бил принуден да живея в Азия, и тук „в поть лица" [с пот на челото] да изкарам своят насъщний хляб.

От моите братя и другари има мнозина, които живеят в европейска Турция, но аз не можах да направя това, защото, като един честен революционерин, аз не можах да гледам на ония безчовечни страдания, които търпят цели милиони славяне от страната на едно правителство, което само из умраза към Русия ни прибира и ни прави участници на своя деспотизъм.

Аз съм проливал кръвта си за свободата на Полша и на човечеството, и не мога равнодушно да гледам на страданието и на вашия народ. Но види се, свободата нема да земе скоро връх над робството, защото и тук аз виждам това същото, което ме е преследвало през сичкия ми живот. И тука аз чувам отгласа на ония човечески стенания, от които съм побегнал; и тука аз срещам свои братя по кръв и по нещастие.

Аз говоря за вашите нещастни заточени мъченици, които днес гният в мокрите и в несносните азиатски тъмници и на които охканията ме отнасят в пустите и студените сибирски равнини.

Ако тия мъченици и да имат пълно право да се оплакват в много отношения от неспособността на своята емиграция, то аз мисля, че точно вие треба да се потрудите да облекчите техната участ, и вие треба да вдигнете глас и да утешите техните ближни.

За това аз – славянин и поляк – се обръщам от името на вашите братя към сичката ваша емигарция и с надежда, че тя нема да ги остави без помощ, описване техните последни страдания.

По празниците на Велик-ден, аз стигнах из Багдад в Деари-Бекир и първата ми грижа беше да се срещна с некой и други от заточените братя. Аз останах като вкаменен, когато чух, че те сичките биле хвърлени в тъмниците и че даже за празниците правителството не щело да ги пусне, ако за това и да имало везирска заповед.

Аз отидох в темницата да ги видя и останах крайно нажален, когато погледнах на техното грозно положение. Вие не можете си представи по-нещастни, по-убити и по-отчаяна същества. Но коя е причината на техните нови страдания?

– Между заточените имаше един сърбин, осъден на вечен затвор, когото освободените преди 4 години свищовци измолиха и освободиха, и който се беше оженил и имаше две деца. Преминалото лято сърбинът Иван оставя жената си и децата си, открадва десетина турски лири от хаджи Станя из Тетевена и побягва.

Това беше достатъчен аргумент за тираните, за да затворят сичките заточени от 1862 до 1872 г. и да ги подложат под най-страшните притеснения.

В продължението на своят затвор, тие четири пъти телеграфирали на в. везир, за да ги пусне под поръчителство, и той „се смилил за тех"; но тукашният губернатор, стар еничарин, фанатик и непримирим враг на християните, не желае да изпълни заповедта на везира (такива неща само в Турция стават) под предлог, че той чака уж отговор на едно негово писмо, което впрочем не е нито писал, нито изпращал.

През празниците нещастните се отнеси с жалба до тукашната православна арабска община и я молили да поручителствува за тях, за да ги пуснат барем на 3 деня за Велик-ден, но когато общината съобщила това на владиката и той изпратил поручителството до валията, то административното куче отговорило, че не за 3 деня, но и за 3 часа няма да ги пусне, дордето не получи отговор на писмото си.

„Нека изпукат до един" – казал звярът и изпъдил владишкия пратеник.

Може ли после това някой да каже, че в Турция съществува какъв-годе закон и каква-годе администрация?

Аз мисля, че в. везирин е писал да се пуснат затворените, но в това също време е дал и други инструкции на своят представител. Инак нещастните не би мрели един след други в темницата.

Но както и да е, и по Велик-ден те пак отслужили божествената служба със своите заточени братя попове.

Българското „Христос-възкресе", прозвучало в тъмните и мокрите двери – Деаре-Бекирски темници!

– На 23 март 1875 тука пристигнал *Христо Гълъбът*, родом от Калофер, който лежал цели 5 години в Цариградската терсхана, и който ще лежи още две години тука.

Когато аз посетих тоя момък, то той ми разказа, че предателят на **д-р Миркович**, прочутия Дорчо-ефенди, скоро ще да бъде осъден в Цариград и скоро ще дойде да види как се живее в Деари-Бекир.

Ако и да е безнравствено да желае човек нещастие даже и на неприятелите си, но аз, който познавам д-р Мирковича и неговите тежки страдания в мендерската темница, желал би да видя българския иедник и барем веднъж да го заплюя. Нещастията оправдават и най-подлите личности. Жалко е само това, че тие нещастия погубват много чисти и святи натури.

Така на 16 март 1875 е умрел тука един от добрите ваши революционери, на име *Доко Боров* от Горни Извор, който освен своето скъпо Отечество, е оставил и беден баща, немощна майка и две дечица без майка, която още преминалото лето е умрела от милост за своят 30-годишен юнак.

А на 11 април, т. е. на връх разпети петък, часът по 10, умре *Станчо хаджи Иванов* от Тетевен, който е оставил стара и беззащитна майка, млада невеста и две сирачета, и който едвам на 28-годишната си възраст е извикал: „Прощавай Българио!"

Но прощавайте и вие свети мъченици! Вечна ви памет!

Ще да кажа аз на место вашето отечество и ще да се обърна пак към живите.

В затворът почти сички са болни и ако им се не подаде каква-годе помощ, за да могат барем с по-здрава храна да подкрепят организмите си, то тие сичките ще да искапат, като гнили круши.

Геренов и *Радославов* са така също в крайно лошаво положение.

Първият, който е изпроводен на 7 години в Ерзерум[577], е като речи, постоянно болен, а вторият, който е осъден на три години в Китиия, той измръзнал до толкова силно, щото му са окапали пръстите и на краката и на ръцете.

Един само *Узунов* противостои на сичките мъки и страдания и с геройство прекарва своите черни дни. Силният характер и твърдата воля на тоя момък заслужават голямо уважение.

Из пътят за Деари-Бекир и от тука за Мерден, той се е отказвал да езди кон, морил е себе си с глад и много пъти е накарвал заптиета да гледат на него с почит.

Напразно „Независимост" го е наричала някога си предател и безхарактерен човек. Аз познавам и него, и другарите му и готов съм

577) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Ерзерум, Ерзурум (тур.: *Erzurum*) – град в източна Турция, административен център на вилает Ерзурум.

секога да докажа, че Узуновците са редки и че тоя момък е станал жертва не на своята, а на чуждата глупост.

Но стига до тука. Когато ви изпроводя мартирологът за сичките умрели от 1862 год. и до сега, то и тогава ще да поговоря за живите.

Сбогом!

Г. 1, бр. 23, 27 юли 1875, с. 92.

Деар-Бекир, 5 юлия

Аз бих желал да бъдете барем една минута в тая гробница на българските млади сили, за да видите какви мъки и страдания теглят заточените и хвърлените в безчовечните зверилници ваши братя страдалци.

Ето толкова време вече става, откакто тия втори и трети път са се молили на везиринът да се умилостиви и да заповяда да се пуснат под поръчители, а и до сега нема никакъв отговор, или ако и да има, то тукашния кюрд (пашата) не дава и да се продума за тяхното пущание.

„Нека испукат до един" – говори тоя звер и думите му, сякаш, че имат пророческа и чудотворна сила: нещастните от ден на ден линеят и умират систематически.

Само два души, *Христов* и *Маринов*, ще да се пуснат тия дни от затвора и то за голем хатър на тукашния ермениски владика, до когото плевенската община беше изпроводила едно прошение и го молеше да посредствова за техното пущание. Тия са преместени за сега из един затвор в други.

Владиката е един добър и милостив човек; аз го благодаря публично за неговите християнски добрини – да навещава затворените в темница.

Добро би било да се отнесат и другите ваши общини с прошение до тоя добродетелен старец; аз вярвам, че той ще може да земе нещастните под поръчителство.

Но вашите чорбаджии не са люде, не са славяне, не са българе.

Тая турско-фанариотска воня, която както и да бъде, само *народната революция ще може да измете*, е в несъстояние да помисли, че страданията на тия сиромаси твърде лесно и скоро могат да станат страдания и на техните галени синове.

Аз подушам от далеч. Не е ли там – възстанието в Ерцеговина начело на священната народна и славянска борба за свобода и равенство. О, треперете гадове, както трепери сега моето сърце, като си науми, че днес, при това кипение на славянските сили, и българския народ не спи вече.

Аз вярвам, че вие вече работите, и България е готова да раздели своите юначни синове на живи и свободни, на погинали и безсмъртни.

Само онзи, който е свободен, само той може да се нарече човек в пълен смисъл на думата; а който умре за свободата, той не умира само за своето Отечество, а за сичкият свят. Когато е така, то позволете ми да запиша във вашия орган на революцията при погиналите и ония мъченици на свободата, които са умрели тука под турските безчовечни и безумни мъчения.

Аз ви се обещах да направя това – сега изпълнявам обещанието си.

От заточените за търновския бунт в 1862 г. са измреле според сведенията на калугерите, които са сега в Диар-Бекир следующите страдалци:

В **Деари-Бекир**: от *Търново* – хаджи Петър Моткуров, Симеон и Иларион Хайверков; от *Арбанаси* – Панайот Балъков; от *Габрово* – поп Димитър; от *Ески-Захра* [Ески Загра, Стара Загора] – Тачо Бакърджията и още един негов другар със забравено име.

Умрели в **Кютая**[578]: от *Търново* – Стати Димчов, Павел Тютюнджията, Симеон Петров Мазилото, Край Кочо, Колю Кундураджията, Иванчо Кундураджията и Симеон; от *Казанлък* – Атанас Фурнаджиев; от *Габрово* – поп Митрофан.

Оставени в **Цариград** под кефиле[579] и умрели: от *Габрово* – Ботйо; от *Търново* – Трифон Момчов Казас, Танас Папухчиев, Стефан Маждраков, Стефан Димитров, Илия, Ангел и Марин хаджи Недялков; от *Лясковец* – дядо Димо Росов.

Умрели в **Деари-Бекир**, заточени по различни приключения: Георги Манастурлията (из *Битоля*) дядов Илйов човек, Тодор, из село *Белица*, Разложка казà, пашà Петко из село *Грамадово*, Видинска казà, дядо Нено Найденов, другарин на Петка из *Браковец* [Бряговец, Крумовградско, Кърджалийска област], Иван Радулов из село *Грацко* [Градско, Сливенско], Стефан и Рашо из *Босна-Сарай*, Сава из *Баня Лука* [град в Босна и Херцеговина], Иван Рачов из *Габрово*, Ив. Найденов из *Троян*, дядо Иваникия из *София*, Христо из *Жеравна* и Петър Павлов от село *Белово*.

Свищовлии умрели в Деара-Бекир: учител Тодор Хрулев, Мито Нонката, Никола Копойят, Никола Врачански и Кара Невин.

А **умрели по пътя** – Симеон Влахът в *Мезре*, учител Тодор Бождар в *Органа-Мадем*.

От софийското или тететвенското приключение **в Деари-Бекир** са умрели: Васил Петров из *Тетевен*, Дядо Пейов и Дико Беров Мечката из *Големи Извор* [Ловешко], дядо Стоян Младенов из село *Жулява* [Желява, Софийско], Дико Беров из *Горни Извор* и Станчо хаджи Иванов из *Тетевен*. Умрели в **Бакар-Мадем**: Цветко Вълчов и Велко Цолов из село *Правец*. Тие са страдалците, които са измрели до сега и над гробовете на които аз още веднъж ще да извикам: „Вечна ви памет, свети мъченици!"

578) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Кютая, Кютаха, Кютахия (тур.: *Kütahya)* – град, столица на едноименна провинция и регион в Турция

579) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова*: Кефилик (ар.-тур.: *kefillik*) – поръчителство.

7. ОФИЦИАЛНИ ДОКУМЕНТИ

7.1.
ГРАМОТА
Папа ПИЙ IX удостоява д-р Миркович с отличие (рицар на Ордена Пий – трета степен) 16 април 1861 г.[580]

PIUS PP IX

На обичния ни син Георги Миркович, България
Поздрав и апостолическа благословия на обичния Ни син!
Тези, които горят от ревност към вярата и които работят за възрастването ѝ с всички сили и средства, Ние по обичая си охотно награждаваме със справедливи похвали и украсяваме с блестящи отличия. И когато узнахме, че ти си такъв, решихме да ти връчим блестящо отличие като награда за твоите заслуги и като доказателство за Нашето отеческо благоволение към теб.
И така, като желаем да ти окажем тази изключителна чест, поради която те освобождаваме и занапред ще те смятаме за освободен от всякакви отлъчвания, забрани и други църковни присъди и наказания, дадени по независимо какъв начин и по независимо каква причина, ако случайно си имал такива, с Нашата Апостолическа Власт по силата на това писмо те избираме и утвърждаваме за Рицар на Пий трета степен и обявяваме, че принадлежиш към този орден, създаден от Нас и наречен на Наше име. Затова, обични Ни сине, решихме да ти облечем присъщата на рицарите от трета степен дреха, а също така да можеш и имаш право да носиш свободно и законно ордена, който представлява синя копринена лента, обточена по края с двойна червена линия, по присъщия на рицарите начин – окачен отляво на гърдите. И за да не се получи някаква грешка в носенето на дрехата и на ордена, нареждаме да ти бъде връчена … [скица[581]].

Дадено в Рим в Седалището на св. Петър и подпечатано с Пръстена на Рибаря на 16 април 1861, на 15-тата година от Нашия Понтификат.

Преводач:
доц. д-р Анна Бориславова Николова
ст. пр. Петя Христова Стоянова
03.03.2020 г., София

580) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Вж София: НБКМ, БИА, ф. 95. инв. оп. II–B 3065

581) *Бележка на Е. Ангелова-Пенкова:* Допълнението е мое. В архивните материали се намира и скицата, която публикуваме – вж документ № 6 в раздел „Сканирани материали“.



Доктор Георги Вълков Миркович (1895-1905)
- лекар, участвал в борбата срещу холерата и чумата, в борбата за национална и църковна независимост и оживял в Цариградските тъмници и от заточението в Диарбекир



Доктор Георги Вълков Миркович (1895-1905)



Доктор Георги Вълков Миркович с брат си Русчо (Руско) Вълков Миркович - в началото финансова, а по-късно и морална опора в нелекия му житейски път



Доктор Георги Миркович със сестра си Иванка



Иванка, сестрата на д-р Георги Миркович, с детето си



Болградската гимназия, в която д-р Г. Миркович е директор през 1864 г.



Иван Никитич Инзов (1768–1845)
– руски генерал от инфантерията (пехотата) и администратор.
Главен управител и председател на настоятелството на чуждестранните колонисти на Южна Русия и представител на Бесарабския регион със специално внимание към българските заселници.
През 1821 г. основава град Болград за български бежанци.



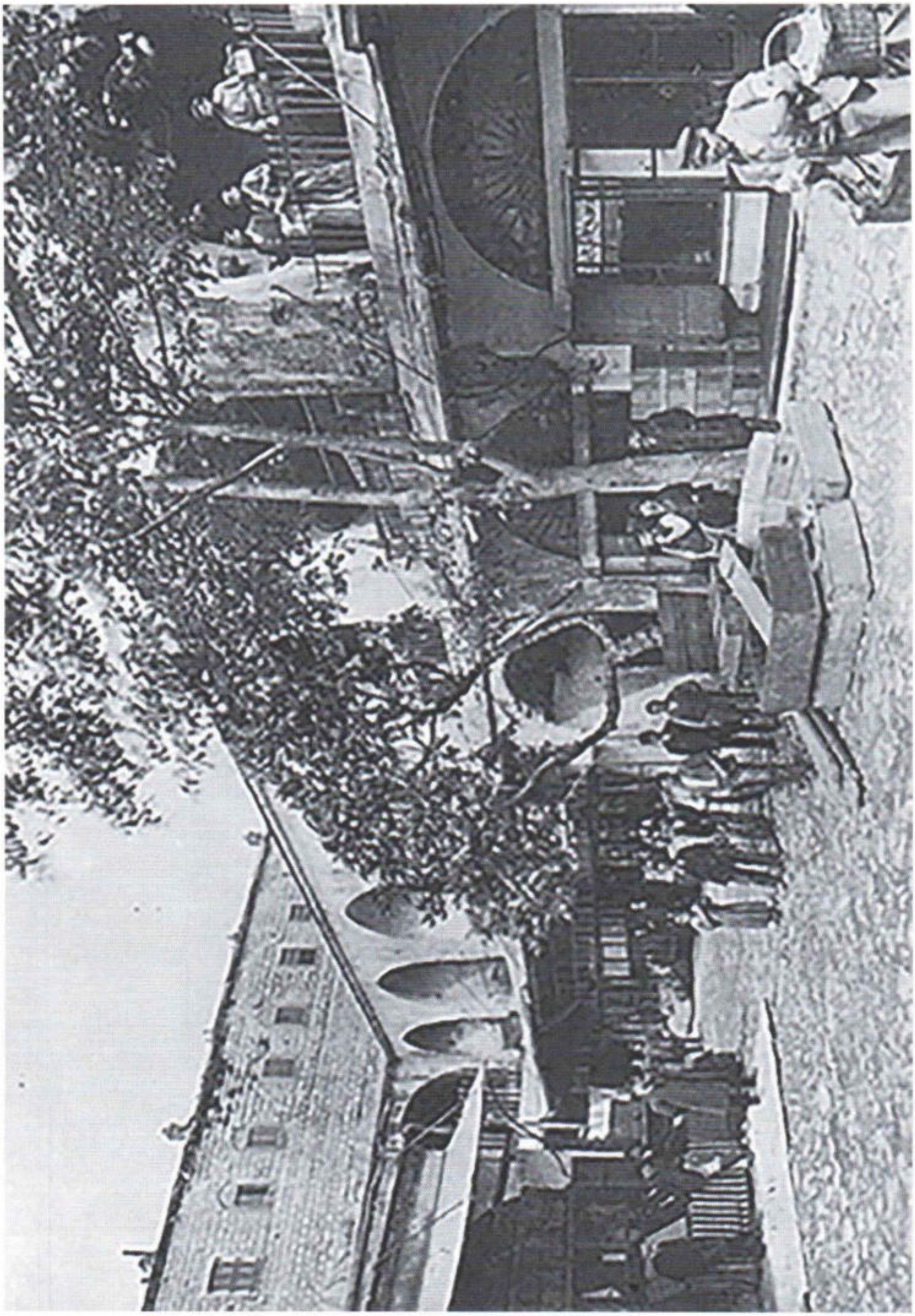
Драган Киряков Цанков (рождено име: Димитър Гигов) (1828–1911) – адвокат, дипломат, редактор, политик, почетен член на Българското книжовно дружество. Ръководител на Униатското движение, член на делегацията до папа Пий IX за ръкополагане на архимандрит Йосиф за архиерей на съединените Българи.



Тодор Стоянов Бурмов (1834–1906)
– български възрожденец, активен участник в борбата за църковна независимост
(фотограф: Карастоянов, София)



хаджи Мина Янков Пашов (1838–1881)
– участник в борбата за независима българска църква, поддръжник на Г. С. Раковски, издател и кореспондент, инициатор за откриване на българското читалище в Цариград.



Балкапан хан в Истанбул
– Български търговски център в Цариград, активно участващ в обсъжданията на проблемите в Униатското движение.



Иван Георгиев Селимински (1799–1866)
– общественик и лекар, помогнал на д-р Георги Миркович да замине за Киев, участник в борбата за национална и църковна независимост и неин летописец



Христо Танев Стамболски (1843–1932)
– общественик, участник в борбата за църковна независимост, лекар-анатом, професор в медицинския факултет в Цариград и един от организаторите на българското здравеопазване след Освобождението.



Тодор Николов Шишков (1833–1896)
– учител и просветен деец. Разпалено коментира през 1868 г. Устава за наредбата на Сливенските училища предложен от д-р Г. Миркович.



Михаил (Мѝхал) Чайкòвски (1804–1886)
– известен още като Мехмед Садък паша, Садък паша, Садък паша-Чайковски, Чайка Чайковски – журналист, офицер, османски паша. Подкрепил идеята и опита за осъществяването на Проекта за устройство и наредба на вилаетски български училища (Вилаетския проект)



Мидхат паша (1822–1883)
– Министър на правосъдието в правителството на Мохамед Рашид паша,
по времето на султан Абдул Азис.
Взаимствал идеята на Виалетския проект на д-р Георги Миркович.



Рафаил Попов (светско име: Райно Добрев Попов) (1830–1876)
– участник в борбата за независима национална църква.
На 3 април 1860 г., като дякон на Иларион Макариополски присъства на тържествената Великденска литургия в Цариград, на първия опит за църковна независимост – не се споменава името на гръцкия патриарх.



Иларион Макариополски, митрополит Търновски (1812–1875) – предводител на черковно-националната борба. На 3 април 1860 г., на тържествената Великденска литургия в дървения български храм „Свети Стефан“ в Цариград, не споменава името на вселенския гръцки патриарх. Този ден, известен като Българския Великден, е първият опит за църковна независимост – публично отхвърляне властта на гръцкия патриарх.



Папа Пий IX (1792–1878)
– приел българската делегация от Драган Цанков, дякон Рафаил Попов, д-р Г. Миркович и Боре през април 1860 г. и ръкоположил архимандрит Йосиф Соколски за глава на Унията – архиерей на съединените Българи или на Българската униатска църква.



Икона,
подарена от папа Пий IX на д-р Георги Миркович
като делегат на българските униати в Рим - 1861 година



Йосиф Соколски (светско име Тодор Петровчич) (1786–1879)
– източнокатолически архиепископ, архиерей на съединените Българи
или на Българската униатска църква.



Йосиф Соколски (1786–1879)
– източнокатолически архиепископ на Българската униатска църква.



Соколския манастир “Успение Богородично”, Габровско – построен през 1833 г. от архимандрит Йосиф Соколски, игумен на манастира



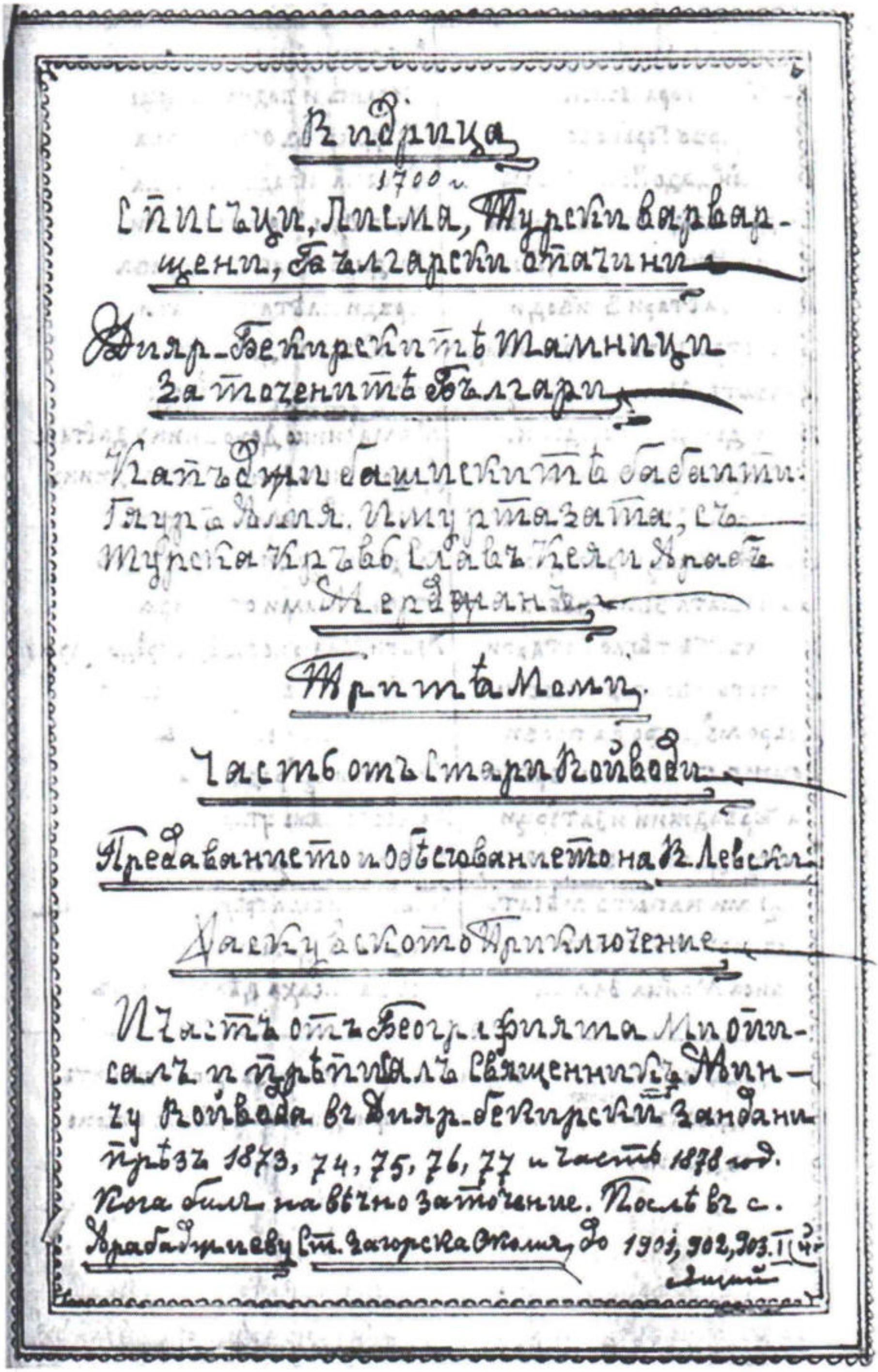
Доротей Врачански (светско име Дончо Иванов Спасов) (1830–1875) – патриаршески и впоследствие екзархийски митрополит.
Предал д-р Г. Миркович на турските власти.
Представен по страниците на българските вестници („Свобода", „Независимост", „Право", „Българска пчела", „Цариградски вестник", „Македония", „България", „Източно време", „Ден", „Дунавски лебед" и др.) като предател на българите и шпионин на турското Министерство на вътрешните работи.



Мардин – последната спирка на заточеника д-р Георги Миркович



Поп Минчо Стоянов Кънчев (1836–1904)
– учител, свещеник, участник в националноосвободителното движение, заточеник – автор на спомени от Диарбекир (фотограф: Михайловски)



Видрица

1700 г.

Списъци, Писма, Турски варварщени, Български обичаи

Диарбекирскитѣ тамници

За точенитѣ българи

Катърджи башискитѣ бабаити: Гюрга Дима. Имурта зата, съ турска кръвь Славъ Кея и Арапъ Мерджанъ.

Тритѣ Моми

Частьотъ Стари Войводи

Предаването и обесването на В. Левски

Даскалското Приключение

И частъ отъ Беографията Ми описалъ и прѣживѣлъ Священникъ Минчу Войвода въ Диар-бекирски зандани прѣзъ 1873, 74, 75, 76, 77 и часть 1878 год. Кога билъ на вѣчно заточение. Послѣ въ с. Арабаджиево у Ст. Загорска Околия, до 1901, 902, 903. I ч.

Страници от ръкописната илюстрована книга „Видрица“ – спомени на диарбекирския заточеник поп Минчо Стоянов Кънчев – записки за неговите съкилийници, между които и д-р Георги Миркович



Стефан Гергев (Георгиев) Гидиков (1837–1871)
книжар, сподвижник на Г. С. Раковски. Роднина на д-р Г. Миркович



Стефан Стефанов Гидиков (1871–1944)
– племенник на д-р Георги Миркович и син на Стефан Георгиев Гидиков, биограф на вуйчо си, съхранил и предал архива му в Националната библиотека



Кирил, патриарх български и митрополит Софийски (1901–1971) – историк, академик, доктор по богословие и обществен деятел – с приносни публикации за историята на Униатското движение.

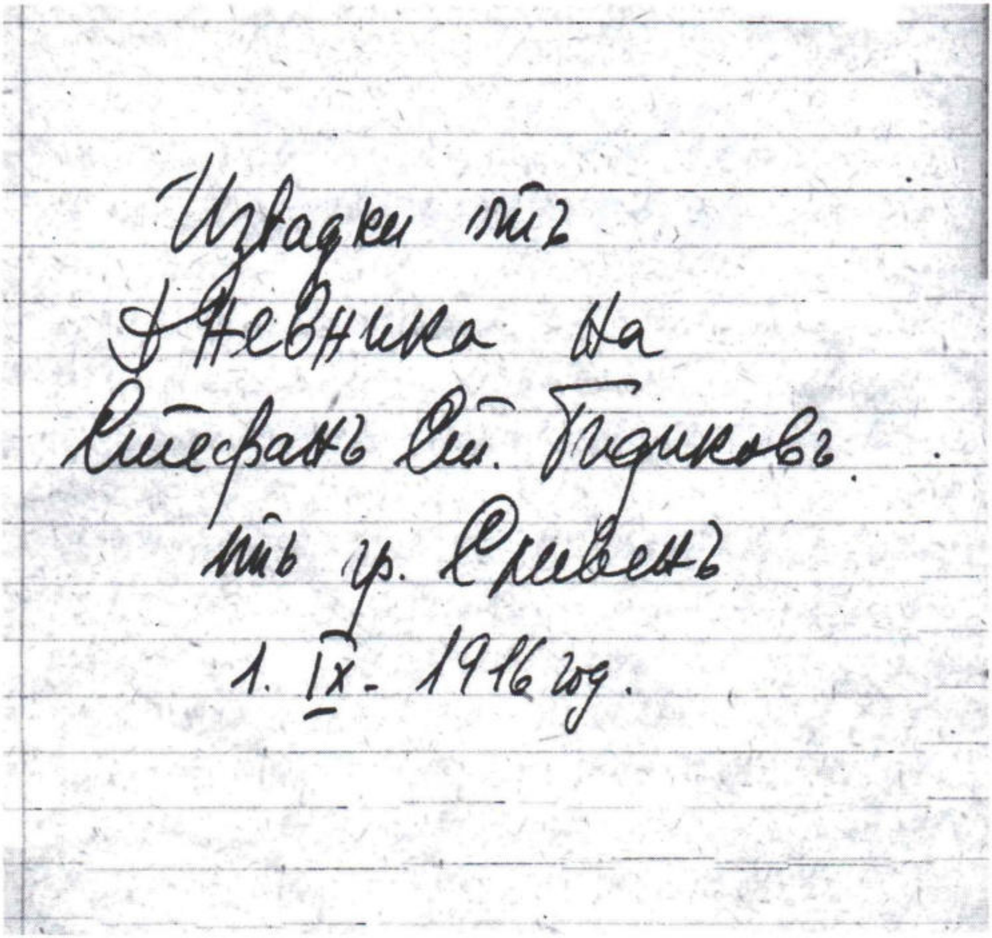


Касъров, Лука Иванов (24.06.1854–8.05.1916)
Първият български енциклопедист, лексикограф, просветен деец
и библиограф. Създател на първата българска енциклопедия
„Енциклопедически словар“
– първият справочник представил житейския и творчески път на д-р
Георги Миркович.

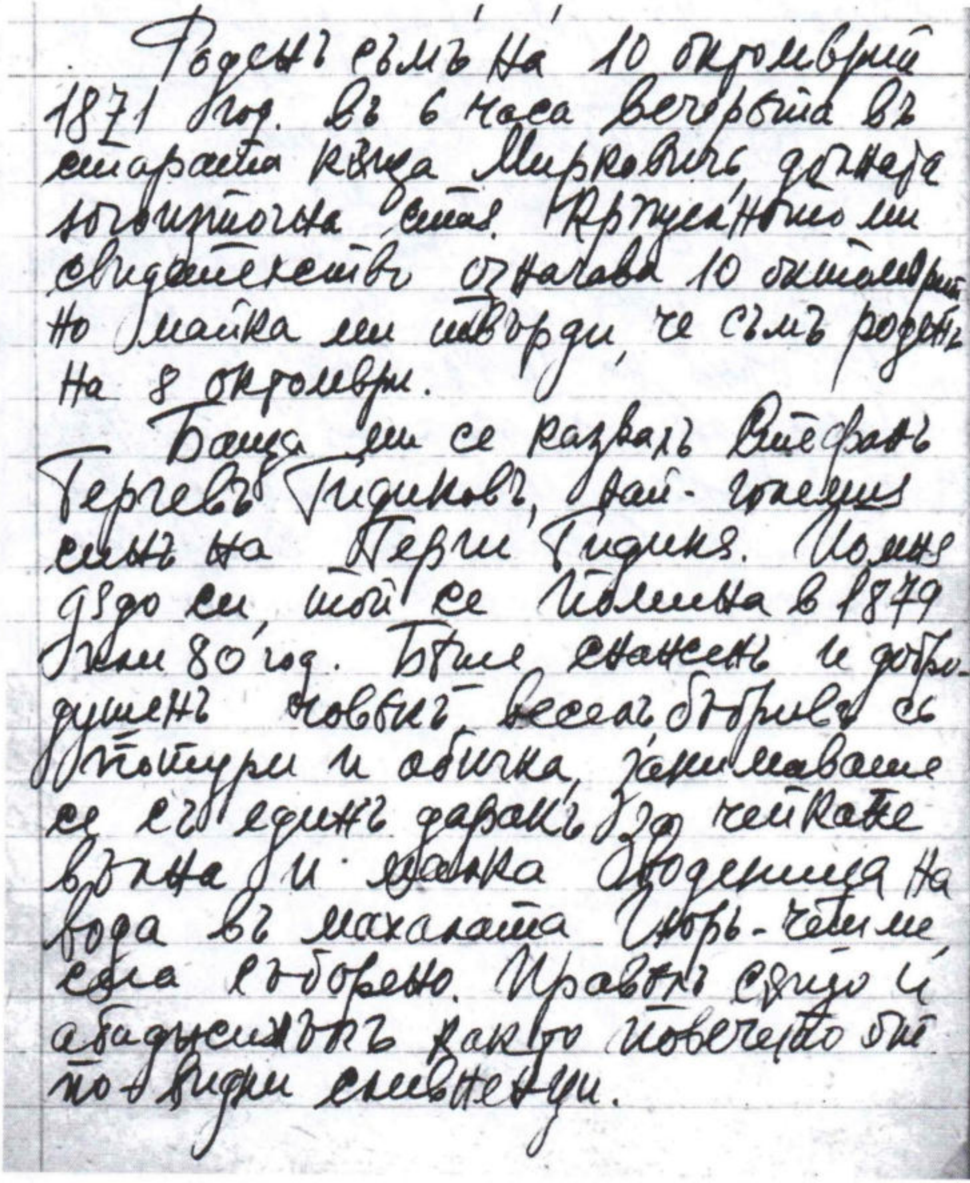


Д-р Вергилий Николов Кръстев (1938–2018)
– човекът, вложил много време и труд при събиране на материалите за изданието

СКАНИРАНИ МАТЕРИАЛИ


Извадки отъ
дневника на
Стефанъ Ст. Гидиковъ.
отъ гр. Сливенъ
1. IX. 1916 год.

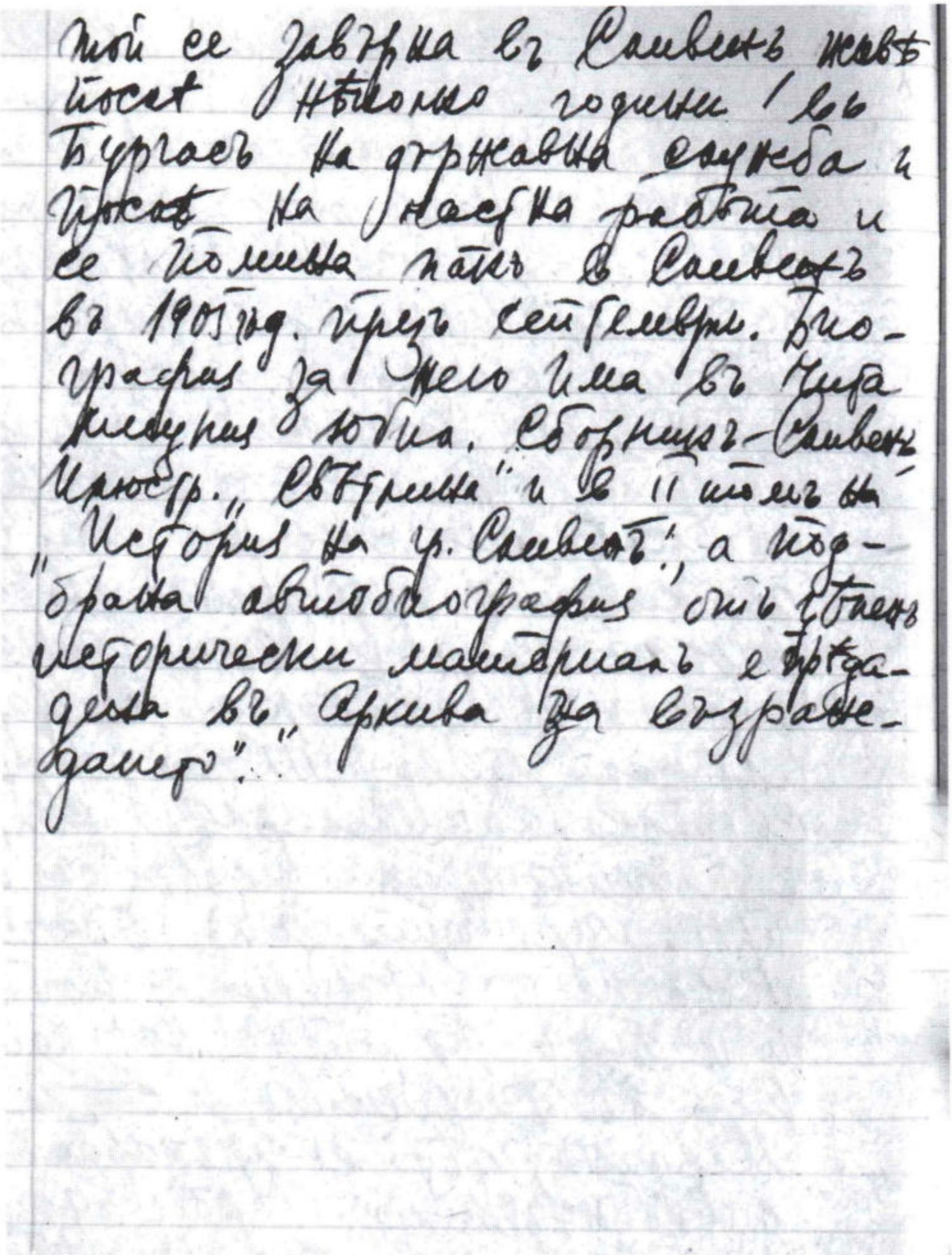
Извадки от дневника на Стефан Ст. Гидиков от град Сливен: автобиография.
(с. 1) (частен архив)



Роденъ съмъ на 10 октомврий 1871 год. въ 6 часа вечерьта въ старата къща Мирковичъ, [illegible] югозападна стая. Кръщелното ми свидетелство означава 10 октомврий, но майка ми твърди, че съмъ роденъ на 8 октомври.

Баща ми се казваше Стефанъ Георгевъ Гидиковъ, най-големия синъ на Георги Гидика. Помня дядо си, той се помина в 1879 или 80 год. Биле [illegible] и добродушенъ човекъ, весел, бъбривъ съ [illegible] турци и обичанъ, занимаваше се съ единъ фаракъ за [illegible] вънка и [illegible] водениця на вода въ махалата Чорь-чешме, сега съборено. Правеше също и абаджийлъкъ както повечето отъ по-видни сливенци.

Извадки от дневника на Стефан Ст. Гидиков от град Сливен: автобиография.
(с. 2) (частен архив)



той се завърна въ Сливенъ живѣ
после нѣколко години въ
Бургасъ на държавна служба и
после на частна работа и
се помина пакъ въ Сливенъ
въ 1905 год. презъ септемврий. Био-
графия за него има въ Чита-
лищния юбил. Сборникъ-Сливенъ
Илюстр. „Свѣтлина" и въ II томъ на
„История на гр. Сливенъ", а под-
„брана автобиография" отъ събранъ
исторически материалъ е преда-
дена въ „Архива за възражде-
дането"."

Извадки от дневника на Стефан Ст. Гидиков от град Сливен: автобиография.
(с. 17.) (частен архив)



RÉPUBLIQUE FRANÇAISE.

Duplicata
Primata: N° 691

Diplôme de Docteur en Médecine.

Le Ministre de l'Instruction publique,

Vu le Certificat d'aptitude au grade de Docteur en Médecine accordé, le 30 Juin 1856
par les Professeurs de la Faculté de Médecine de Montpellier, Académie de Montpellier
au Sieur Mircowitch, Georges, né à Selim
département de (Turquie), le 10 mars 1828
Vu l'approbation donnée à ce Certificat par le Recteur de ladite Académie;
Ratifiant le susdit Certificat,
Donne, par ces présentes, audit Sieur Mircowitch, le Diplôme de Docteur en Médecine,
pour en jouir avec les droits et prérogatives qui y sont attachés par les lois, décrets et règlements.

Fait à Paris, sous le Sceau du Ministère de l'Instruction publique,
le 30 Octobre 1889

Pour expédition conforme:
Le Directeur de l'Enseignement supérieur,
Liard

Le Ministre de l'Instruction publique,
Signé: A. Fallières

Signature de l'Impétrant:

Délivré par le Recteur de l'Académie de Montpellier
le 14 Novembre 1889.
Chancel
n° 464

Диплома за доктор по медицина, издадена въз основа на сертификат от 30.06.1856 г., на Факултета по медицина в университета на Монпелие (дубликат, 1889 г.).
София: НБКМ, БИА, ф. 95. инв. оп. II–В 3064.

КРАТКА

И

МЕТОДИЧЕСКА

БЪЛГАРСКА ГРАММАТИКА

ОТЪ

Д. Г. В. МИРКОВИЧА.

ЦАРИГРАДЪ — ГАЛАТА.

Въ Книгопечятницѫ-тѫ на Д. Цанковѫ.

1860.

Кратка и методическа българска граматика от Д. Г. В. Миркович. Цариград-Галата: в книгопечятницата на Д. Цанкова, 1860. III, 69 с.

Проглѣданна и одобренна отъ царска-тѫ цензурѫ, за да ся печата.

ПРЕДИСЛОВІЕ.

Грамматика-тж е основа-тж на единъ языкъ, и точка-тж на негово-то развитіе; слѣдователно тя е едно особенно занятіе — една наука. Всяка наука, колкото по просто и по методически е изложенна, толкова е и по лесна въ изученіе-то си. Тая е главна-тж точка която, іоще преди десять години, побуди моя-тж ревность къмъ тоя предметъ, за когото и обявленіе издадохъ. Но, понеже сждба-тж поиска, по благополучіе или по злополучіе, да мж отдалечи въ него време отъ тѣзи мѣста, припаствува ми и на намѣреніе-то.

За днесъ това не бѣше веке мое дѣло, ако обстоятелства-та, по нѣкои причини, не быхж побудѣли трудолюбіе-то ми възъ него, и изново раздразнили ревность-тж ми. За това, ако и да препознавахъ слабость-тж си, при наши-тѣ днешни Славенно—Български филологи, то, не смѣяхъ да отложж и отпуснж отъ трудъ-тъ си онова което сьмь мислялъ и мислж за по добро възъ този важенъ за насъ предметъ.

Ако искамы, сѣкамь, да съхранимъ слогъ-тъ когото днеска говоримъ и когото напосоки пишемъ, то

треба да ся трудимъ отъ него да си извлѣчемъ Граматически-тѣ правила; а ако искаме да ги наредимъ и поставимъ добрѣ, то е нуждно іоще да земемъ за примѣръ и языкъ който има голѣмо сходство съ нашія-тъ въ Граматически-тѣ си правила. Тѣзи сж главни-тѣ точки възъ които моя-тъ съставъ ся основава: За предметъ на правила-та имахъ говорнія-тъ и писменія-тъ нашъ днесъ вообще Българскій языкъ; за примѣръ из порядока-тъ имъ имахъ Французска-тж метода.

Колко-то едно нѣщо е по просто, толкова е по естественно и по лесно. Нашія-тъ языкъ, като прегледами, точно падежи нѣма; слѣдователно тѣхно-то изложеніе, като противно на язычно-то естество, е едно заблужденіе и едно празно затрудненіе за дѣца-та. Да отбѣгнимъ това, нѣмами друго, освѣнь да ги исхвърлимъ и вмѣсто тѣхъ да поставимъ правила, които естество-то язычно изисква, за по лесно.

Безъ да влѣза въ особенни подробности, дозволете ми да кажж само: че, моя-тж главна цѣль, както рѣкохъ, е да изложж онова което сѣкамь по естественно, по добро и по лесно за изученіе-то. Това всякъ ще го проумѣе като вникни отъ близо въ изложеніе-то ми.

При сичко това, не сѣкайте, господа, че искамъ да ви представіж достаточно изложеніе възъ този предметъ, защо-то, всякъ знай, че това не е дѣло за изведнъшъ, ни за едного человѣка; не сѣкайте че искамъ да потвърдіж сички-тѣ си мысли като непогрѣшими, защо-то може въ нѣщо да съмь излъганъ. Мое-то желаніе е да поставимъ това което имами по пасто-

яще тъй. щото да ся отвори пжть по когото всякъ да може да прибави онова което сѣка за нуждно. Честливъ ще ся сѣкамь, ако видѭ че наши-тѣ учители и ученици удобрѭтъ мысли-тѣ ми и постжпѭтъ по тѣхъ! Това, като мж наслади, ще ободри ревность-тж моя іоще и за по нататъкъ.

Д. Г. В. Мирковичъ.

1860. Іулія 1

КРАТКА
БЪЛГАРСКА ГРАММАТИКА

ЧАСТЬ ПЬРВА.

Введеніе.

1 *Грамматика-тж* е наука, която ны учи какъ правилно да изражавами мысли-тѣ си въ разговора-тъ и въ писменноость-тж.

2 Изражавами мысли-тѣ си въ разговора-тъ съ звукове на гласъ-тъ; а въ писменность-тж съ букви-тѣ.

3 Букви-тѣ въ Българскія-тъ языкъ сж: а, б, в, г, д, е, ж, з, и, і, к, л, м, н, о, п, р, с, т, у, ф, х, ц, ч, ш, щ, ъ, ы, ь, ѣ, ю, я, ѫ, ѭ.

4 Тѣ ся дѣлжтъ на гласни и съгласни:

Гласни сж: а, е, и, і, о, у, ъ, ы, ѣ, ю, я, ѫ, ѭ.

Съгласни сж: б, в, г, д, ж....

5 Първи-тѣ ся именуватъ гласни, защото сами по себе си даватъ гласъ; — втори-тѣ — съгласни,

защото безъ помощь-тѫ на първи-тѣ не могѫтъ да издадѫтъ гласъ.

6— Гласни-тѣ, по звука-тъ на гласъ-тъ, ся дѣлѭтъ на *единогласни, двѣгласни* и *полугласни*; а по негова-тѫ ясность на *затворенни* и *отворенни*.

Единогласни сѫ: *а, ѫ, е, и, і, о, у*. Тѣ ся наричатъ тъй, защото иматъ една гласна и даватъ само единъ гласъ.

Двѣгласни сѫ: *я, ѭ, ѣ, ы, ю*. Именуватъ ся *двѣгласни*, защото сѫ съставенни отъ двѣ гласни и даватъ два гласа.

Полугласни сѫ: ъ и ь, когато сѫ въ краятъ, и й. Тѣзи, защото не издаватъ цѣлъ гласъ, думатъ ся *полугласни*.

Затворенни сѫ: ѫ, ѭ, ъ, ь, ы, и [і], ю. Казватъ ся такива, защото издаватъ единъ затворенъ гласъ.

Отворенни сѫ: э, я, о, ѣ, о, у. Защото гласъ-тъ имъ е по ясенъ отъ горни-тѣ, наричатъ ся *отворенни*.

7— Съгласни-тѣ ся дѣлѭтъ:

На небни, и сѫ: : г, к, — х.
— зѫбни — : ж, ш (щ), ч.
— языкозѫбни : з, с, — ц.
— язычни — : д, т.
— языконебни— : н, л, р.
— губни — : б, в, п, ф, м.

8— Първи-тѣ три реда понѣкоги ся измѣняватъ между си: 1° небни-тѣ, въ зѫбни или языкозѫбни: *могѫ, можешь; подлогъ, подлози; сухъ, суша; сиро-*

махъ, сиромаси; человѣкъ, человѣче, человѣци; — 2° Зѫбни-тѣ, въ языкозѫбни или небни: *рѣжѫ, рѣзахъ; пишѫ, писахъ; момче, момци; сучѫ, сукахъ;* — 3° Языкозѫбни-тѣ въ зѫбни: *отецъ, отечество; носьѫ, отношеніе.*

Забѣл. К — то точно не ся измѣнява въ Ч или Ц, но въ Т, което прієма послѣ Ш или С, отъ които Ч и Ц сѫ сложни: Ч = ТШ, Ц = ТС. Това по ясно ни го показва дума-тѫ искамъ, която като измѣни С въ Ш и К въ Т става ищѫ.

9— Една или повеки букви, когато ся произнасьѫтъ съ единъ гласъ, именуватъ ся *слогъ*: и тъй, *братъ* е отъ единъ слогъ, *сестра* е отъ два и *человѣкъ*, отъ три.

10— Отъ слогове-тѣ ставатъ рѣчи-тѣ или думи-тѣ, и ся наричатъ *еднослоѫжни*, когато иматъ единъ слогъ, *двѣслоѫжни*, когато иматъ два, *трислоѫжни*, когато иматъ три, и прч.

11 — Рѣчи-тѣ въ Българскіа-тъ языкъ ся дѣлѭтъ на девять части, които ся и наричатъ деветѣхъ части на израженіе-то — и сѫ: *име-то сѫществително* и *прилагателно*, *члена-тъ, мѣстоименіе-то, глагола-тъ, нарѣчіе-то, предлога-тъ, сѫюза-тъ*, и *средорѣчіе-то*.

12— Различни-тѣ тѣзи части на рѣчь-тѫ ся дѣлѭтъ на *измѣняеми* и на *неизмѣняеми*.

13— Измѣняеми сѫ тѣзи на които окончаніе-то зема измѣненіе — и сѫ: *име-то*, сѫществително или прилагателно, *члена-тъ*, *мѣстоименіе-то* и *глагола-тъ*.

2

14— Неизмѣняеми сѫ тѣзи на които окончаніе-то не ся измѣнява — и сѫ: *нарѣчіе-то, предлога-тъ, съюза-тъ*, и *средорѣчіе-то*.

15— Сички-тѣ тѣзи части, първи и послѣдни, бываті:

1° *Първообразни*, когато не произхождатъ отъ друга рѣчь: *дѣте, слава*, и прч.

2° *Производни*, напротивъ, когато происхождатъ отъ друга рѣчь: *писаніе* (отъ пишѫ), *хлѣбний* (отъ хлѣбъ], и прч.

3° *Сложни*, когато ся съставении отъ двѣ рѣчи: *благочестіе*, отъ *благо* и *честь, якоглавъ*, отъ *яко* и *глава*, и прч.

ИЗМѢНЯЕМИ-ТѢ РѢЧИ.

I.

За сѫществително-то.

16 — Да обяснимъ нѣща-та които искоми да докажемъ, назначавахми ги съ една рѣчь. И тъй, назовавами з е м я, мѣсто-то което заседявами; с л ъ н ц е, звѣзда-тѫ която прави день-тъ; п а м я т ъ, сила-тѫ съ която си научѣвами случки-тѣ; в о л я, сила-тѫ съ която дѣйствами свободно, и прч. Думи-тѣ з е м я, с л ъ н ц е, п а м я т ъ, в о л я, ся именуватъ имена сѫществителни. Сички-тѣ нѣща що гледами, забѣлежвами и опознавами че сѫщестсуватъ, восприіематъ по едно име.

17— И тъй, име сѫществително думами на рѣчьтѫ съ която назовавами лица-та или нѣща-та, които или сѫществуватъ въ прерода-тѫ, като *вода, человѣкъ*, — или си ги воображавами, като *радость, благополучіе*.

18— Сѫществителни-тѣ имена бꙑватъ *нарицателни, собственни* и *сѫбирателни*.

19— *Нарицателно* име е това което принадлежи на сички-тѣ предмети отъ сѫщія-тъ родъ или видъ; както подъ име-то *человѣкъ*, разумѣвами сички-тѣ человѣци — подъ име-то *градъ*, сички-тѣ градища.

20— *Собственно* е това което не ся относя на сички-тѣ предмети отъ сѫщія-тъ родъ или видъ, но, само на едно лице или едно нѣщо: *Георгій, Цариградъ, Европа*.

21 — *Сѫбирателни-тѣ* сѫ нѣкои нарицателни които, ако и да сѫ въ единственно число, ни приставляватъ събраніе вкупъ отъ много лица или отъ много нѣща; като: *количество, народъ, стадо, мравиненъ*, и пр.

22— Замѣч. Нѣкои производни отъ нарицателни-тѣ, съ окончаніе на це, ще, ка, цъ, и прч., ся именуватъ умалителни или увеличителни, защото представляватъ предмети-тѣ по малки или по голѣми отъ обикновеніе-то; като: дѣтенце, женище, женичка, хлѣбецъ, и прч.

23— Общи-тѣ свойства на сѫществително-то сѫ: *родъ, число* и *падежь*.

24— Родове-тѣ, съ които назначавами три-тѣ пола, сѫ три: *мѫжскій, женскій* и *средній*.

25— Мѫжски сѫ сички-тѣ които природно сѫ отъ

този полъ и окончателни-тѣ на полугласна; като: *царь. рай, свако, бѫщъ, владика, человѣкъ*, и прч.

26— Женски сѫ сички-тѣ които са природно отъ този полъ и окончателни-тѣ на *а, я*, и *ь*: *душа, рабыня, радость*, и прч.

27— Средни сѫ сички-тѣ на *е* и *о*: *огнище гнѣздо.*

28— Родове-тѣ са познаватъ съ прибавленіе-то, впреди име-то: *единъ, една, едно*; като: *единъ человѣкъ, една жена, едно дѣте.*

29— Нѣкои имена, безъ никакво различіе, са употребляватъ и за три-тѣ пола — за това са именуватъ и *общи*; като: *войвода, піяница*, и прч.

30— Нѣкои одушевлени отъ мѫжскія-тъ полъ зематъ различно окончаніе за да покажатъ женскія-тъ и средні-я-тъ родъ; като: *которъ, котка, коте*; *овенъ овца*; *царь, царицъ, царче*; *кумъ, кума, кумче*; и прч. — Лични-тѣ бывать повеки на *ка* или *ина*, за женс. родъ, и *че*, за средні-я-тъ; като: *овчарь, овчарка, овчерче*; *гражданинъ, гражданка*; *гръкъ, гъркиня, гърче.*

31— Число-то е свойство-то което ни назначава или единъ самъ предметъ или много. — Слѣдователно имами двѣ числа: *единственно-то*, което ни представлява само едно сѫщество или нѣщо, като: *единъ человѣкъ, едно дѣте*, и *множественно-то*, което ни представлява много; като: *человѣци, дѣца.*

32— Ако и да сѫ съ двѣ числа сѫществителни-тѣ, находятъ ся при това нѣкои които иматъ само единственно, като: *брашно, пепелъ, волъ*, и прч.; а други

които иматъ само множественно, като: *ножицй*, *клещи*, и прч.

За изображеніе-то на множественно-то число.

33— *Правило общо.* Множественно-то число, въ *мжжскія-тъ* родъ, става като измѣнимъ окончателна-тѫ полугласна *ъ ь* и *й* въ *и*; като: *человѣкъ вѣци*, *пріятель-тели*, *обичай-чаи*; — въ женскія-тъ родъ като измѣнимъ окончателна-тѣ *а*, *я* и *ь* тоже въ *и*, като: *вода-ди*, *исторія-ріи*, *милость-сти*; — въ срединія-тъ, кото измѣнимъ сжща-тѫ гласна въ *а* или *я*: *а*, ако преди ней ся находжа съгласна; като: *мѣста-ста*, *лице-ца*; *я*, ако тя е гласна, като: *ученіе-нія*, *ходеніе ходянія*.

34— Исключи, отъ мжжкія-тъ родъ:

1° Двѣсложни-тѣ на *й*, които пріематъ просто *ове* или *ща*: *гной гнойове* или *гнойща*, — *бой бойове* или *боища*, и пр. *Краища* значи края-тъ на пѫщо — а *крайове*, развращен по свойство.

2° Едносложни-тѣ на *ь*, отъ които нѣкои пріематъ само *е*, като: *царь царье*; *конь конье*; *мжжь мжжье*; а повечето измѣняватъ *ь* въ *ове*; като: *клонь клонове*; *врачь врачове*; *пжть пжтове* и *пжтища*, и пр. Тъй и *огнь огньове*.

3° Нѣкои едносложни на *г* и сродственни-тѣ на

о, които измѣняватъ *ъ* и *о* въ *ове*; като *хлѣбъ хлѣбове*, *лѫкъ-лѫкове*, *прахъ-прахове*, *чичо-чичове*, и пр. Тъй и *вѣтъръ-вѣтрове*. *Кракъ*, *рогъ* правѭтъ *крака*, *рога*; а *трънъ*, *трънища* и *братъ*, *братя*.

4° Народни-тѣ и мѣстечни-тѣ на *инъ*, които измѣняватъ *инъ* въ *и* или *е*, като: *българинъ-ри* или *ре*, *французинъ-зи* или *зе*, *турчинъ-ци*, *сливнянинъ-ни*, и прочее.

5° Собственни-тѣ лични, които измѣняватъ окончателна-тѫ въ *овци*, като: *Марко-ковци*, *Георгий-гиовци*, *Петъръ-тровци*.

6° Двѣсложни-тѣ на *елъ*, *енъ*, *ѣтъ* и окончателни-тѣ на *ецъ*, които отпущатъ *е* и *ъ* въ това число; като: *овенъ*, *овни—орелъ*, *орли—пѣтелъ*, *пѣтли—нокътъ*, *нокти—голѣмецъ*, *голѣмци*, и прочее; — освѣнь *злодѣецъ-дѣйци*, *заецъ-айци*, *момъкъ мци*, *денъ-дни* и *въгленъ-въглища*.

Отъ женскія-тъ родъ:

1° *Кѫща*, *овца*, *свиня*, *нива*, които правѭтъ, въ множественно число, *кѫщи* и *кѫщя*, *овци* и *овце*, *свини* и *свине*, *ниви* и *нивя*.

Отъ среднія тъ родъ:

1° Нѣкои двѣсложни на *е*, които пріематъ *та* послѣ окончаніе-то си: като: *море-рета*, *момче-чета*, *теле-лета*, *поле-лета*, и проч. *Дѣте* прави *дѣца*, и *лозе*, *лозя*.

2° Двѣсложни-тѣ на *ме*, които пріематъ *на* послѣ окончаніе-то си; като: *време-мена*, *племе-мена*, и прочее. Тъй и *рамо рамена*.

3° Нѣкои, които правжтъ различно, като: *ухо, уши; око, очи; чудо, чудеса; небо небеса*; и пр.

35 — Сѫществителни-тѣ, съ окончаніе на едно небно (г, к, х), измѣняватъ го въ множ. число въ языкозѫбно (з, ц, с,) като: *другъ, друзи; человѣкъ-вѣци; сиромахъ-маси; ржка, ржци*; и пр.

36 — Окончателно-то измѣненіе на име-то, въ различно отношеніе къмъ предмета-тъ, ся именува *падежь*.

37 — Ній въ языка-тъ си нѣмами освѣнь два само падежа: *именителенъ* и *звателенъ* — и то, за въ единственно-то число; други-тѣ испълняватъ отношеніе-то си или посрѣдственно съ частица-тѫ *на* и именителнія-тъ падежь, или просто само послѣднія-тъ; като: вмѣсто *родителенъ* и *дателенъ* думами *на человѣкъ*, вмѣсто винителенъ, *человѣкъ*.

Замѣч. Ако и да употрѣбляватъ по нѣкоги днесъ наши-тѣ списатели окончаніе-то МУ и АГО, за прилагат., то е идіотизмъ Славянскій или Русскій а не Българскій.

38 — Сички-тѣ сѫществителни въ значеніе-то си сѫ въ именителенъ падежь — и въпроса-тъ *кой? какво?* искапически ни го показва; като: *кой хлопа? человѣкъ; какво е това? писмо.*

39 — Звателнія-тъ падежь, кой-то служи за възваніе къмъ предмети-тѣ, пріема различно окончаніе:

1° Мѫжски-тѣ измѣняватъ полугласна-тѫ си въ *е* или *іо*: въ *е*, когато тя е *ъ*, като: *Драганъ-гане, духъ душе*; въ *іо*, когато тя е *й* или *ь*, като: *ратай-таіо, врачь-чіо*, и прч.

Исключи: народни-тѣ, мѣстечни-тѣ и окончателни-

тѣ на *о* и *ецъ*, които правѭтъ на *о*; като: *българинъ-рино*, *ямболчепинъ-нино*, *марко*, *свако*, *гольмецъ-мецо* и проч.

2° Женски-тѣ на *а* правѭтъ на *о* и *е*, като: *глава-во*, *дума-мо*, *Радка-ке*; — на *я* правѭтъ на *іо*; като: *българя-ріо*, *душя-шіо*; — на *ь* правѭтъ като именителнія-тъ: *радость*, *старость*, и пр. Нѣкои измѣняватъ *ь* въ *е* — и тъй казватъ: *радосте*, *старосте*.

3° Средни-тѣ не земать никаква промѣна.

40 — Небни-тѣ, които за въ множ. число ставатъ языкозѫбни (§ 35), тукъ ся измѣняватъ въ зѫбни; като: *человѣкъ—человѣче*, *богъ—боже*, *духъ—душе* и прочее.

2.

За члена-тъ.

41 — Като искамы да назначимъ и опредѣлимъ нарицателно-то, ній му поставямы послѣ една отъ частици-тѣ тѣзи: ТЪ, ТѪ, ТО, за единств. число, ТѢ и ТА, за множественно-то.

42 — И тъй, члено-тъ е рѣчь-тѫ съ която назначавамы и опредѣлямы обширно-то значеніе на едно име — и о: *тъ*, за мѫжскія-тъ родъ, *тѫ*, за женскія-тъ, *то*, за средніа-тъ; *тѣ*, за мѫжскія-тъ и женскія-тъ родъ, *та*, за средніа-тъ.

43 — Да бѫде име-то въ една такава смысълъ, то е опредѣленна, трѣба то да назначава или единъ цѣлъ

родъ, като: *человѣци-тѣ сѫ добри*, то е сички-тѣ человѣци, или часть отъ единъ родъ съ едно особенно свойство или качество, като: *старателни-тѣ ученици успѣватъ добрѣ*, или само единъ предметъ, като: *учителя-тъ ся люби отъ ученици-тѣ си*.

44 — Между окончателна-тѫ съгласна буква на сѫществителни-тѣ и *тъ*-тъ, членъ, *ъ*-тъ ся измѣнява въ *а*, като: *столъ, стола-тъ; пѣтелъ, пѣтела-тъ; урокъ, урока-тъ*; и прч. Той ся неизмѣнява когато удареніе-то пада възъ него, като: *градъ-градъ-тъ, листъ листъ-тъ*, и прч.

45 — *ь* и *й*, въ сѫщо-то отношеніе, зематъ гласъ-тъ на буква-тѫ *і* която, като ся съедини съ *а*, прави *я*, като: *конь-коня-тъ, учитель-учителя-тъ, рай-рая-тъ*, и прч.

Замѣч. Ний, като по обикновенно, зехме члена-тъ ТЪ, за мѫжскій-тъ родъ; но, нѣма да отпустемъ безъ да забѣлежемъ че нѣкои прѣдпочитатъ АТЪ или А, само, вмѣсто ТЪ. За това, да слѣйме много малко три-тѣ тѣзи члена, напосоки въ едно общо произношеніе, измѣнявами окончателнія-тъ Ъ на име-то въ А. Освѣнь тѣзи имаме іоще и членъ О или ОТЪ, когото въ Македонски-тѣ страни повече казватъ. И тъй, богатство-то на члена-тъ, за мѫжскія-тъ родъ, е доволно; но, отъ сички-тѣ тѣзи, кой точно трѣба да заслужи за общо правило, послѣдне-то слово не ся е изрѣкло іоще. Това ся случва и за множественно-то число, за което нѣкои пишѫтъ ТѢ, а нѣкои ТЕ, а други пакъ ТИ.

46 — Мѫжски-тѣ и женски-тѣ имена, които зематъ въ множественно-то си число окончаніе *е* или *я*, пріематъ и членъ *то* или *та*, и сѫ като сабирателни; като: *конье-то, мѫжье-то, кѫщя-та, братя-та, нивя-та*, и прч.

47 — *Собственни-тѣ* и *сродственни-тѣ* не пріе-

3

матъ членъ, но измѣняватъ окончателна-тѫ си въ *а*, като: *Стоянъ*, на *Стояна*; *Пею*, на *Пея*; *чичо*, на *чича*; и прч.

3.

За прилагателно-то.

48 — Сѫщество-та сѫ подложенни въ различни качества, добри или зли; на примѣръ: дѣте-то на Ивана е добродушно, мирно и занимателно; а дѣте-то на Стояна е лукавно, немирно и лѣниво.

Тѣ іоще могѫтъ да бѫдѫтъ въ едно понятіе много или малко ограниченно или опредѣленно; като: Петрова-тъ конь, първія-тъ конь, вчерашнія-тъ конь. Думи-тѣ добродушно, мирно, занимателно, лукавно, немирно, лѣниво, които ни показватъ различни-тѣ качества на дѣца-та, ся наричатъ прилагателни качественни; думи-тѣ Петровъ, първій, вчерашній, които опредѣлятъ много или малко име-то конь, ся именуватъ прилагателни назначителни.

49 — И тъй, прилагателно-то е рѣчь-тѫ която прибавями на име-то или да му покажемъ каквина-тѫ или да го опредѣлимъ и ограничимъ.

50 — Имами два вида прилагателни: *Качественни* и *Назначителни*.

За Качественни-тѣ.

51 — Тѣзи прилагателни, както казахми, показватъ каквина-тѫ на предмети-тѣ; като: *синъ платъ*, *бѣла обща*, *мѫдъръ человѣкъ*, и прч.

52 — Тѣхни-тѣ свойства сѫ: *родъ*, *число*, и *степень*.

53 — Родове-тѣ, както и въ сѫществително-то, сѫ три: *мѫжскій, женскій и средній.*

54 — Мѫжскія-тъ родъ има двѣ окончанія: *пълно* и *усѣченно*:

Пълно-то има окончаніе *ій*, като: *добрій, благій, синій*, и прч.

Усѣченно-то има *ъ* или *ь*, като: *добръ, благъ, синь.* (1)

55 — Отъ двѣ-тѣ окончанія, само пълно-то пріема членъ, като: *добрія-тъ человѣкъ*, а не *добра-тъ человѣкъ.*

56 — Пълно-то окончаніе става отъ усѣченно-то, както и напротивъ, съ промѣнна-тѫ на *ъ* и *ь* въ *ій*: *старъ-старій, долень-долній.*

57 — Когато преди *ій* на пълно-то ся нахождатъ двя съгласни, въ усѣченно окончаніе, тѣ пріиматъ между си *ъ* или *е*: *ъ*, когато усѣченно-то въ края-тъ си има *ъ*, като: *мѫдрій*, мѫдръ; *сладкій*, сладъкъ; — *е*, когато то има *нь* или *нъ*: *матерній, матерень; сетній, сетень, истинній, истиненъ; мирній, миренъ.*

(1) Когато усѣченно-то окончаніе е Ъ, повече-тѣ списатели днесъ, по подражаніе на Славянскія-тъ языкъ, пишатъ пълно-то съ ЫЙ, вмѣсто ІЙ. Множественно-то число тоже ся пише съ Ы, вмѣсто И. Ній като не намираме никаква разлика между Ы и И, ни никаква важна причина за да е Ы а не И, намѣстяме първо-то съ второ-то за да отбѣгнимъ праздно-то затрудненіе на ученици-тѣ. Вреда-тѫ ако го съхранихме, то е да уврадимъ типа-тъ на първоначалнія-тъ коренъ старо-Българскій. Слѣдователно вреда-тѫ трѣба да ся уварди, — въ края-тъ може да ся исхвърли.

58 — Прилагателни-тѣ на *йний* измѣняватъ тоже *й* въ *е* въ усѣченно-то си окончаніе: *случайній, случаенъ; тайній, таенъ.*

59 — Исключи, отъ по горнье-то правило, прилагателни-тѣ на *стій*, които не пріематъ нищо: *честій, честъ; гжстій, гжстъ.*

60 — Женскія-тъ и срѣдніа-тъ родъ ся твори отъ усѣченно-то окончаніе на мжжскія-тъ, съ промѣна-тж на *ъ* въ *а* и *о*, и *ь* въ *я* и *ьо*, или *ье* като: *благъ-га-го, синь-ня-ньо*, или *нье.*

61 — Съгласни-тѣ които, по погорнье-то правило (§. 57), пріематъ въ усѣченно окончаніе *ъ* или *е* помежду, тукъ, и въ два-та рода, ги исхвърлятъ; като: *мждгръ-дра-дро; сладъкъ-дка-дко; послѣденъ-дня-дньо.* Тъй и, *й,* което ся измѣнява въ *е*, става пакъ *й*: *достоенъ-достойна.*

62 — Числа-та, както и въ сжществителни-тѣ, сж двѣ: *единственно* и *множественно.*

63 — Множественно-то число, и за три-тѣ рода, става съ промѣна-тж на окончателна-тж *ій* (ъ-ь) *а*, *-я-о*, *ьо* въ *и*; като: *добрій-бра-бро-бри, смиренній-нна-нно-нни, горній-ня-ньо-ни, синій-ня-ньо-ни.*

64 — Степени-тѣ сж три: *Положителна, Сравнителна* и *Превъсходителна.*

1° Положителна е когато просто, безъ сравненіе, говоримъ за каквина-тж на предмети-тѣ: *хубава кжща, солена вода.*

2° Сравнителна е когато искаме да покажемъ че качество-то на единъ предметъ е повеки отъ колко-то е въ единъ другъ: *Парижъ е по голѣмъ отъ*

Цариградъ. Частица-тѫ *по* преди положителна-тѫ, прави тая степень.

3° Превъсходителна е когато искамы да покажемъ че качество-то на единъ предметъ надминува сичкитѣ други: *Матерникъ бѣше, въ епоха-тѫ си, най голѣмъ дипломатъ*. Частица-тѫ *най* преди положителна-тѫ, ни дава това понятіе.

За назначителни-тѣ.

65 — Назначителни прилагателни ся именуватъ тѣ които назначаватъ, опредѣлятъ и ограничватъ пространно-то значеніе на сѫществително-то на което ся относятъ, като напримѣръ: *петровъ конь, днешенъ хлѣбъ; петровъ* отдава едно притяжателно понятіе на дума-тѫ *конь; днешенъ* отдава едно опредѣлно и случайно понятіе на рѣчь-тѫ *хлѣбъ*.

66 — Назначителни-тѣ, по свое-то си значеніе, сѫ: *обстоятелни, числителни и притяжателни* — и иматъ, както и качественни-тѣ, *родъ* и *число* само.

67 — Обстоятелни-тѣ ся поставятъ за да назначатъ предмети-тѣ, на които ся относятъ, съ една каква да е временна случка; като: *онзиднешенъ снѣгъ, онѫзнедѣлешенъ дъждъ*.

68 — Числителни-тѣ назначаватъ и опредѣлятъ число-то просто или порядочно на предмети-тѣ.

69 — И тъй имамы двѣ числителни: *количественни* и *порядочни*.

70 — Количественни-тѣ ни показватъ само число-то на предмети-тѣ: *единъ ножь, два коня, три птици*, и прч., — а порядочни-тѣ ни ги назначаватъ постепенно и порядочно: *първый, сетній, третій*, и прч,

71 — Замѣч. Отъ количественни-тѣ само *единъ* и *два* иматъ три-тѣ рода: *единъ* (едного, едному), *една*, *едно*; *два*, *двя*, *двѣ*. Други-тѣ, *три*, *четри*, и прч. иматъ едно окончаніе и за три-тѣ рода. Два пріема членъ *та*, а двя и двѣ, *тѣ*.

72 — Притяжателни-тѣ ни показватъ и назначаватъ едно принадлежително понятіе на предмети-тѣ; като: *Господиновъ пръстенъ*, *вълскій ревъ*. *Пръстенъ* на кого? на Господина; *ревъ*, на кого? на вълкъ-тъ.

73 — Както притяжателни-тѣ на *ій* нѣматъ усѣчено окончаніе, тъй и на *овъ* нѣматъ пълно: *селскій*, *овчій*, *Петровъ*, *Стояновъ*.

За допълненіе-то на сѫществителни-тѣ и на прилагателни-тѣ и тѣхно-то съгласіе.

74 — Думи-тѣ: *мнѣніе-то*, *успѣха-тъ*, *достоенъ*, *готова*, сами по себе не ни даватъ пълно понятіе; но, ако кажемъ: *мнѣніе-то на учители-тѣ*, *успѣха-тъ на ученици-тѣ*, *человѣкъ достоенъ за награда*, *жена готова за кавга*, мысъль-тѫ е пълна.

Думы-тѣ които, съ една частица, допълватъ тъй мысъль-тѫ на сѫществителни-тѣ и на прилагателни-тѣ, ся наричатъ допълненіе.

Забѣл. Отъ прилагателни-тѣ само качественни-тѣ пріематъ допълненіе — и то когато тѣ нѣматъ пълно понятіе отъ себе си.

75 — Прилагателно-то ся съгласява съ сѫществително-то въ *родъ* и *число*, като: *добръ человѣкъ*, *благородна жена*; *добри человѣци*, *благородни жени*.

76 — Прилагателно-то ся поставя сѣкоги преди сѫществително-то — и най паче като има членъ:

77 — Когато двѣ или повеки съществителни въ единственно число ся относятъ къмъ едно прилагателно, то ся поставя въ множ. число; като: *царя-тъ и овчеря-тъ сѫ равни подиръ смърть-тѫ.*

78 — Сѫществителни-тѣ мѫжски оставатъ въ единственно число послѣ едно количественно: *два ножа, три человѣка*, и прч.

4.

За мѣстоименіе-то.

79 — Да отбѣгнимъ често-то повтореніе на едно име въ израженія-та, употребляваме нѣкои особенни рѣчи, които занимаватъ негово-то мѣсто. Като, вмѣсто да кажемъ: *Димитръ отиде на училище-то, но Димитръ не си знай урока-тъ; и тъй, учителя-тъ на Димитра ще накажи Димитра*, ній казваме: *Димитръ отиде на училище-то, но, онъ не си знай урока-тъ; и тъй, учителя-тъ му ще го накаже.* Думи-тѣ *онъ, му, го*, които занимаватъ мѣсто-то на Димитра ся нарачатъ **Мѣстоименія**.

80 — И тъй, мѣстоименіе-то е дума която занимава мѣсто-то на едно име: *да любимъ бога, да ся молимъ нему* (на бога).

81 — Мѣстоименія-та, по свое-то си значеніе, сѫ: *лични, указателни, притяжателни, относителни, въпросителни и неопредѣлителни.*

Лични-тѣ.

82 — Именуватъ ся лични защото показватъ по ясно лица-та отъ други-тѣ мѣстоименія.

83 — Лица-та сѫ три: първо-то е това което говори; второ-то е това на което говоримъ; а третьо-то е това за което говоримъ.

Тѣ сѫ:

За 1-то лице: (азъ—меня, ми, мѫ — числ. единс.
(ній (1) насъ, намъ, ни — числ. множ.

За 2-то лице: (ти — тебя, ти, тѫ — числ. един.
(вій, васъ, вамъ, ви — числ. множ.

За 3-то лице:

чис. единств.			чис. множ. и за 3-тѣ рода.
родъ м.	родъ ж.	родъ ср.	
той, онъ	— тя, она	— то, оно	— тѣ, они
него, го	— нея, я	— него, го	— тѣхъ, нихъ, ги
нему, му	— ней, й	— нему, му	- тѣхъ, нимъ, имъ

ся (се), *себе*, *си*, ся казватъ за три-тѣ рода, за три-тѣ лица и за двѣ-тѣ числа.

Указателни-тѣ.

84 — Наричатъ ся указателни защото ни назначаватъ и показватъ име-то на което тѣ занимаватъ мѣсто-то.

(1) Вмѣсто *ній*, *вій* нѣкои си думатъ *ніе*, *віе* или *ни*, *ви*.

Тѣ сѫ:

чис. единств.			чис. множ.
родъ м.	р. жен.	р. ср.	и за 3-тѣ рода.
тоя, тогова	— тая	— това, (туй)	— тія
оній, оногова	— оная	— онова, (онуй)	— оніи
този, тогози	— тѫзи	— това, (туй)	— тѣзи
онзи, оногози	— онѫзи	— онова, (онуй)	— онѣзи.

Притяжателни-тѣ.

85 — Наричатъ ся притяжателни защото ни представляватъ принадлежность-тѫ на име-то на което занимаватъ мѣсто-то.

Тѣ сѫ:

чис. единств.			чис. множ.
родъ м.	р. жен.	р. ср.	и за 3-тѣ рода.
мой	— моя	— мое	— мои
твой	— твоя	— твое	— твои
свой	— своя	— свое	— свои
нашъ (ій)	— наша	— нашо	— наши
вашъ (ій)	— ваша	— вашо	— ваши
тѣхенъ (ій)	— тѣхна	— тѣхно	— тѣхни
неговъ	— негова	— негово	— негови
нейнъ	— нейна	— нейно	— нейни.

Замѣч. Неговъ ся говори за мѫжскія-тъ и срeднія-тъ родъ, а нейнъ само за женскія-тъ.

Относителни-тѣ.

86 — Относителни сѫ тѣзи които ся относятъ къмъ едно сѫществително, или едно пакъ мѣстоименіе, за

4

да го свържѫтъ и съединѭтъ съ нѣкои думи които ся поставятъ въ допълненіе и опредѣленіе на разумата, като: *този който не учи, неможе ся научи.*

Тѣ сѫ:

	р. мѫж.	р. жен	р. ср.
чис. един.	който, когото, комуто —	която —	което
чис. множ.	*които* и за три-тѣ рода.		

Въпросителни-тѣ.

87 — Въпросителни сѫ тѣзи които употрѣбявами когато питами, на примѣръ: *кое е този? Петъръ; какво е това? месо.*

Тѣ сѫ:

чис. един. родъ м.	чис. един. р. жен.	чис. един. р. ср.	чис. множ. и за 3-тѣ рода.
кой, кого? —	коя? —	кое? —	кои?
чій? —	чія? —	чіе? —	чіи?
какъвъ? —	каква? —	какво? —	какви?

Неопредѣлителни-тѣ.

88 — Именуватъ ся неопредѣлителни защото занимаватъ мѣсто-то на име непознато, неопредѣленно: Тѣ сѫ: *нѣкой, кой да е, всякъ, никои,* и прч.

Замѣч. Повеки-то мѣстоименія, както видѣхми, ни показватъ, освѣнь именителнія-тъ падежь, и други іоще два, дателенъ и винителенъ. Послѣдни-тѣ тѣзи два падежя ся поставятъ сѣкоги какъ допълненіе на рѣчь-тѫ: единія-тъ отъ тѣхъ е като срѣдственно

допълненіе, а другія-тъ като несрѣдствено (1); като наприм ѣръ: *той мѧ повика и ми каза да го слушамь; и азъ му ся обѣщахъ.* Повика, кого? *меня;* каза на кого? *на меня;* да слушамь, кого? *него;* обѣщахъ ся, на кого? или *кому?* на *него* или *нему*. И тъй въпроси-тѣ *кого? на кого?* показватъ ни кои какъвъ е. По тая причина ги оставихми неназначени въ изложеніе-то имъ.

5.

За глагола-тъ.

89 — За да подтвърдимъ сѫществуваніе-то, дѣйствіе-то или състояніе-то на едно лице или едно нѣщо, употреблявами думи които именувами **глаголи**; като: *Богъ е добъръ; Той сътвори человѣка-тъ, и слѣзи за него на земя-тѫ;* дума-тѫ *е*, която обяснява че Богъ сѫществува, и дума-тѫ *сътвори,* която показва негово-то дѣйствіе, както и дума-тѫ *слѣзи,* която показва негово-то състояніе, сѫ **глаголи**.

90 — И тъй глагола-тъ е рѣчь-тѫ която служи да ни покажи *сѫществуваніе-то, дѣйствіе-то* или *състояніе-то* на единъ предметъ: *человѣкъ е животно, земя-тѫ ся върти, а слънце-то стои; е, върти, стои*

(1) Срѣдствено ся казва допълненіе-то когато зависи отъ една частица, като: **на него**; напротивъ то ся именува несрѣдствено като: **него**.

сѫ глаголи, защото *е* показва че человѣкъ сѫществува, *върти* показва дѣйствіе-то на земя-тѫ, и *стои* състояніе-то на слънце-то.

91 — Познавами че една рѣчь е глаголъ когато можемъ да ѝ предпоставимъ частица-тѫ *не*, като: *пишѫ*, *говорѭ* сѫ глаголи, защото можемъ да кажемъ: *не пиши*, *не говори*.

92 — Глаголи-тѣ въ говоримія-тъ днесъ Българскій языкъ сѫ: *сѫществителни* или *спомагателни*, *първоначални* или *прости*, *предложни* или *сложни*.

93 — Отъ сѫществителни-тѣ нѣмами освѣнь единъ само глаголъ, който е *сьмь*.

94 — Сички-тѣ други точно не сѫ нищо друго освѣнь глагола-тъ *сьмь* съединенъ съ едно сѫществително или съ едно причастіе (вишь § 155), като: *учѫ* = *азъ сьмь учитель* или *учающій*, *преписвамь* = *азъ сьмь преписатель* или *преписающій*.

За глаголическо-то измѣненіе.

95 — Глагола-тъ е подложенъ въ нѣкои окончателни измѣненія, които служѫтъ да ни покажѫтъ *лице-то*, *число-то*, *време-то* и *наклоненіе-то*.

96 — *За лице-то*. Глагола-тъ, за да ни покажи първо-то, второ-то или третьо-то лице, зема различно окончаніе въ времена-та си, като: *четѫ*, *четешь*, *чете*.

97 — *За число-то*. Число-то е окончаніе-то което ни показва единство или множество: *четѫ*, *четемъ*; *пишяхъ* *пишехми*.

98 — *За време-то*. Време-то е да ни назначи различно-то растояніе въ което ся нахожда сѫ-

ществуванiе-то, дѣйствiе-то или състоянiе-то на глагола-тъ.

99 — Растоянiе-то обема три отлични епохи, които ни преставляватъ три главни времена: *сегашно-то*, за сегашна-тѫ епоха, като: *азъ пишѫ* (сега); *минало-то*, за минала-тѫ епоха, като: *писахъ* (вчера или); *бѫдно-то*, за бѫдна-тѫ епоха, като: *ще пишѫ* (утрѣ или......).

100 — Отъ главни-тѣ тѣзи епохи, сегашна-тѫ има само едно време, минала-тѫ седямь, а бѫдна-тѫ, двѣ. И тъй, имами десять времена — които сѫ:

1° *Сегашно-то*, което ни показва че дѣйствiе-то става въ време-то когито ся говори: *четѫ*, *пишѫ*.

2° *Минало-то несъвършенно*, което ни показва дѣйствiе или състоянiе относително къмъ едно друго — въ сѫщо-то минало време: *азъ пишяхъ, ти като играеше.*

3° *Минало-то относително*, това време ни показва потвърденiе-то на едно дѣйствiе като сегашно съ отношенiе къмъ едно заминало време, по нѣкоги и съ отношенiе къмъ друго едно дѣйствiе, което е было въ сѫщо-то време: *ти си пѣлъ; той е писалъ добрѣ; нiй сме играли, когато вiй сте дошли.*

4° *Минало-то неотносително*, това време ни показва че дѣйствiе-то или състоянiе-то е бывало въ една прѣминала епоха, безъ отношенiе съ настоящатѫ: *думатъ че ти си былъ имилъ добръ гласъ, или че ти си былъ пѣлъ добрѣ.*

5° *Минало-то опредѣленно*, което показва че дѣйствiе-то быва въ едно много или малко отколѣ пре-

минало определенно време: *азъ писахъ* (вчера, онавъ неделя —).

6° *Минало-то неопредѣленно,* което показва че дѣйствіе-то е было въ едно минало неопредѣленно време: *писалъ сьмь, казалъ си.*

7° *Преминало-то,* това ни показва дѣйствіе, което было или станало и което ся познава, или става явно, послѣ прехожданіе-то на негово-то време: *пій сми были врепили снощи, азъ сьмь ся былъ ударилъ.*

8° *Откольизминало-то,* което ни показва че дѣйствіе-то было или станало преди едно друго минало дѣйствіе: *азъ бѣхъ свършилъ, когато ти захвана.*

9° *Бѫдно-то първо,* ни показва че дѣйствіе-то ще бѫди въ едно време послѣдно и определенно: *азъ днесъ немога до, защо ще кръщавамъ.*

10° *Бѫдно-то второ,* пи показва че дѣйствіе-то ще бѫди въ едно време послѣдно неопредѣленно: *пищѫ, писа-щѫ.*

101 — *За наклоненіе-то.* Наклоненіе-то е едно особенно отличіе въ глагола-тъ, което употрѣблявами за да назначимъ негово-то различно значеніе въ което ся нахожда дѣйствіе-то или сѫстояніе-то: *пишѫ, пиши, ако пишѫ, писвамъ.*

102 — Наклоненія-та въ нашія-тъ языкъ сѫ:

1° *Изявително-то,* което показва че дѣйствіе-то е точно и независимо: *учихъ ся, учѫ ся, и ще ся учѫ.* То има сички-тѣ горни времена.

2° *Условно-то,* което показва че дѣйствіе-то ся извършва съ едно условіе: *ако ми заплатишь до-*

брѣ дохождвамь. То има пять времена: *сегашно, минало несвършенно, минало опредѣленно, минало неопредѣленно* и *отколѣизминало*, които сѫ сѫщи-тѣ отъ изявително-то наклоненіе съ предпоставка-тѫ на частици-тѣ *ако, когито* или *като* и пр.: *като си свършѫ работа-тѫ ще дойда.*

3º *Съслагателно-то*, което ни показва вричаніе или съгласіе за нѣкоя работа да бѫде или да не бѫде: *да има едно вино, пійвамь.* Това наклоненіе има три времена: *сегашно, минало несвършенно,* и *минало опред.*

4º *Повелително-то*, съ което изричами желаніе или повелѣніе да бѫде нѣщо: *пиши, кръщавай*, и дрг. То има само *сегашно* време.

103 — Освѣнь тѣзи, наши-тѣ глаголи иматъ іоще едно свойство което ни показва че дѣйствіе-то или състояніе-то на глагола-тъ става по едно особенно обстоятелство. На примѣръ, между *тръкаляхъ, тръкулихъ* и *тръкулнахъ*, нахожда ся една разлика въ мысъль-тѫ: *тръкаляхъ* дава понятіе неопредѣлно за свършваніе-то на дѣйствіе-то; *тръкулихъ*, напротивъ, показва опредѣлително свършваніе-то на дѣло-то; *тръкулнахъ* показва само че дѣйствіе-то е было единъ пѫть. Различіе-то това въ глаголи-тѣ ся именува *видъ.*

104 — Вида имами:

1º Несъвършенній, който показва че дѣйствіе-то ся нахожда, ся е нахождало или ще ся нахожда въ едно състояніе неопредѣленно за свършваніе-то си: *азъ учихъ, учѫ и ще учѫ; ти нарежда, нареждашь и ще нареждашь.* Примѣри-тѣ тѣзи, показватъ че дѣй-

ствіе-то ся е вършило, ся върши, или ще ся върши, безъ да опредѣлятъ че то ся е овършило или ще ся свърши.

2° Съвършенній, който показва че дѣйствіе-то е конченно или че ще бѫде конченно, напримѣръ: *изучихъ, ще изучѭ; наредихъ, ще наредѫ.*

3° Еднопѫтній, който показва че дѣйствіе-то е было или ще бѫде единъ само пѫть; напримѣръ: *писнахъ, ще писнѫ; паднахъ, ще паднѫ.*

Забѣл. Вмѣсто несъвършенъ и съвършенъ, видове-тѣ може да ся назоватъ неопредѣленъ и определенъ, за глаголи-тѣ по първо-то спряженіе, а тѣ които ся спрягатъ само по второ-то — многократенъ; но защото че между неопредѣленъ и многократенъ ся находжа една темна разлика и такава на посоки каквато сѫществува между еднократенъ и опредѣленъ, ній предпочетохме за по лесно и по понятно да наречемъ глаголи-тѣ по първо-то спряженіе, както и по второ-то, съ една дума несъвършенъ видъ, защото че изобщо показватъ дѣйствіе неопредѣлно въ свършваніе-то си, а производни-тѣ отъ тѣхъ съвършенъ и еднократенъ.

За спряженіе-то.

105 — Да спрягнимъ единъ глаголъ е да измѣнимъ окончаніе-то му, по наклоненія-та, по времена-та, по числа-та и по лица-та.

106 — Спряженія-та въ нашія-тъ языкъ сѫ двѣ, и ся познаватъ отъ окончаніе-то на първо-то лице въ сегашно-то време:

107 — Глаголи-тѣ, по първо-то спряженіе, ся окончаватъ въ сегашно-то си време на ѫ или ѭ: *пишѫ, молѭ, пеѭ,* — тѣзи, по второ-то спряженіе, ся окончаватъ на *амь* и *ямь*: *крьщавамь, тръкалямь.*

108 — Забѣл. На *ж* свършватъ вообще сички-тѣ глаголи които правѭтъ второ-то си лице на *ишь*, и тѣ които иматъ, преди окончателна-тж си, гласна буква, като: *гладьж*, *женьж*, *пѣж*, *доьж*, *пьж*, и прч.

109 — Както че глагола-тъ *сьмь* ни служи за спомаганіе въ други-тѣ спряженія, ніе ще начнемъ отъ него първо.

СПРЯЖЕНІЕ НА СЖЩЕСТВИТЕЛНІЯ-ТЪ ГЛАГОЛЪ СЪМЬ.

Наклоненіе изявително.

Време сегашно.

чис. един.	чис. множ.
сьмь	сми (сме)
си	сте
е	сж.

Отколѣизминало.

чис. един.	чис. множ.
былъ-а-о бѣхъ	были бѣхми
былъ-а-о бѣще	были бѣхте
былъ-а-о бѣше	были бѣхж.

Минало несвършенно.

ч. ед.	ч. мн.
бѣхъ	бѣхми (ме)
бѣше, бѣ	бѣхте
бѣше, бѣ	бѣхж.

Бждно първо.

ч. ед.	ч. мн.
ще сьмь	ще сми
ще си	ще сте
ще е	ще сж.

Минало опредѣленно.

ч. ед.	ч. мн.
быхъ	быхми (ме)
бы	быхте
бы	быхж.

Бждно второ.

ч. ед	ч. мн.
бы щж	бы щемъ
бы щешь	бы щете
бы ще	бы щжтъ.

Минало неопредѣленно.

ч. ед.	ч, мн.
былъ-а-о сьмь	были сми
былъ-а-о си	были сте
былъ-а-о е	были сж.

Наклоненіе сьслагателно.

То има само едно минало време:

ч. ед.	ч. мн.
бытъ-а-о { быхъ	били { быхми
бы	быхте
бы	быхж.

Наклоненіе условно.

Това наклоненіе има сички-тѣ времена, освѣнъ бъдни-тѣ, на изявит. наклоненіе съ частици-тѣ *ако, като,* и прч.

Причастіе.

сегашно.

сжщій, сжща, сжщо сжщи.

минало.

былъ, была, было, были.

Спряженіе прьво.

110 — По това спряженіе ся спрягатъ, които казахми, окончателни-тѣ глаголи на *ж* и *ья*, пьрвопачални или прости, сирѣчь безъ предлогъ, и правжтъ второ-то си лице въ сегашно-то време на *ешь* и *ишь*.

Наклоненіе изявително.

Време сегашно.		*Минало несъвършенно.*	
ковж	дѣлж	ковяхъ	дѣляхъ
ковешь	дѣлишь	ковеше-(я)	дѣлеше-(я)
кове	дѣли	ковеше-(я)	дѣлеше-(я)
ковемъ (ми)	дѣлимъ (ми)	ковяхми-(ме)	дѣляхми (ме)
ковете	дѣлите	ковяхте	дѣляхте
ковжтъ.	дѣлжтъ.	ковяхж.	дѣляхж.

Минало относително.

ковалъ, а, о-ли	сьмь	дѣлилъ, а, о-ли	сьмь
	си		си
	е		е
	сми		сми
	сте		сте
	сѫ.		сѫ.

Минало неотносително.

ковалъ, а, о-ли	сьмь	былъ, а, о-ли.	дѣлилъ, а, о-ли	сьмь	былъ, а, о-я.
	си			си	
	е			е	
	сми			сми	
	сте			сте	
	сѫ			сѫ.	

Минало определенно (1).

ковахъ-(хъ-охъ)	дѣлихъ-(ѣхъ-ахъ)
кова	дѣли
кова	дѣли
ковахми-[ме]	дѣлихми-[ме]
ковахте	дѣлихте
ковахѫ.	дѣлихѫ.

Минало неопредѣленно.

ковалъ, а, о-ли	сьмь	дѣлилъ, а, о-ли	сьмь
	си		си
	е		е
	сми		сми
	сте		сте
	сѫ.		сѫ.

Преминало.

ковалъ, а, о-ли	сьмь	былъ, а, о-ли.	дѣлилъ, а, о-ли.	сьмь	былъ, а, о-ли.
	си			си	
	е			е	
	сми			сми	
	сте			сте	
	сѫ			сѫ	

Отколѣизминало.

ковалъ, а, о-ли	бѣхъ	дѣлилъ, а, о-ли	бѣхъ
	бѣше		бѣше
	бѣше		бѣше
	бѣхми		бѣхми
	бѣхте		бѣхте
	бѣхѫ.		бѣхѫ.

Бѫдно първо.

ще	ковѫ	ще	дѣлѭ
	ковешь		дѣлишь
	кове		дѣли
	ковемъ		дѣлимъ
	ковете		дѣлите
	ковѫтъ.		дѣлѭтъ (2)

Бѫдно второ.

кова	щѫ	дѣли	щѫ
	щешь		щешь
	ще		ще
	щемъ		щемъ
	щете		щете
	щѫтъ.		щѫтъ.

(1) Отъ тукъ надоло времена-та, както и наклоненія-та, като земнатъ предлогъ, ставатъ видъ съвьрщенъ: *отковахъ, отковалъ сьмь...; подѣлихъ, подѣлилъ сьмь...*

(2) По нѣкои мѣста казватъ *ке* вмѣсто *ще*.

Наклоненіе съслагателно.

време сегашно.

ковавамъ	дѣлявамъ
коваваш	дѣляваш
ковава	дѣлява
ковавами	дѣлявами
ковавате	дѣлявате
коваватъ.	дѣляватъ.

минало несъвършенно.

ковавахъ	дѣлявахъ
коваваше	дѣляваше
коваваше	дѣляваше
ковавахми	дѣлявахми
ковавахте	дѣлявахте
ковавахѫ.	дѣлявахѫ.

минало опредѣленно.

ковалъ, я, о-ли	быхъ бы бы быхми быхте быхѫ.	дѣлялъ, а, о-ли	быхъ бы бы быхми быхте быхѫ.

Наклоненіе условно.

Това наклоненіе има 5 времена: *сегашно, минало несъвършенно, минало опредѣленно, минало неопредѣленно* и *откольизминало*, които сѫ сѫщи-тѣ отъ изявително-то наклоненіе съ предпоставка-тѣ на частици-тѣ *ако, който, като,* и прч.

Забѣл. Могѫ и недѣй пріематъ подирѣ си, безъ частица, като наклоненіе условно, третьо-то лице на минало-то опредѣленно време, вмѣсто сегашно: могѫ пи, недѣй пи; могѫ писа, недѣй писа.

Наклоненіе повелително.

време сегашно.

кови	дѣли
ковете.	дѣлете. (1)

Причастія.

дѣйств. несъвършенно.

ковялъ-а-о,	дѣлялъ-а-о,
ковяли.	дѣляли.

дѣйств. съвършенно.

ковалъ-а-о,	дѣлилъ-а-о,
ковали	дѣлили.

страдателно.

кованъ-а-о,	дѣленъ-а-о,
ковани.	дѣлени.

(1) Първо и третьо лице точно нѣма това наклоненіе.

111 — Сички-тѣ глаголи по това спряженіе сѫ видъ несъвършенъ; тѣ ся преобрьщать въ видъ съвършенъ като станѫтъ предложни и си съхранѭтъ спряженіе-то; тогава тѣ иматъ за времена, отъ изявително-то наклоненіе: минал. опред., сички-тѣ сложни времена отъ спомагателнія-тъ глаголъ и съврш. причастіе, двѣ-тѣ бѫдни, и сички-тѣ други наклоненія. Сѫщи-тѣ времена и наклоненія има и еднопѫтнія-тъ видъ.

Спряженіе второ.

112. — По това спряженіе ся спрягатъ окончателни-тѣ глаголи на *амь* и *ямь*, кои-то биватъ или първоначални (безъ предлогъ) или предложни (съ предлогъ); като: *крьщавамь чукамь, списвамь, изучвамь, и пр.*

Наклоненіе изявително.

Време сегашно.

крьщавамь	раздѣлямь
крьщавашь	раздѣляшь
крьщава	раздѣля
крьщавами [ме]	раздѣлями (ме)
крьщавате	раздѣляте
крьщаватъ.	раздѣлятъ.

Минало несвършено

крьща́вахъ	раздѣляхъ
крьща́ваше	раздѣляше
крьща́ваше	раздѣляше
крьща́вахми [ме]	раздѣляхми (ме)
крьща́вахте	раздѣляхте
крьща́вахѫ.	раздѣляхѫ.

Минало опредѣлително (1)

крьщава́хъ	раздѣля́хъ
крьщава́	раздѣля́
крьщава́	раздѣля́
крьщава́хми (ме)	раздѣля́хми (ме)
крьщава́хте	раздѣля́хте
крьщава́хѫ.	рездѣля́хѫ.

(1) Минало-то това, както и други-тѣ по малоло времена, намѣняватъ.

Минало неопредѣлено.

	крьщавалъ,а,о,—ли		раздѣлялъ,а,о,—ли
	сьмь		сьмь
	си		си
	е		е
	сми		сми
	сте		сте
	сж.		сж.

Преминало

крьщавалъ,а,о—ли		былъ,а,о—ли	раздѣлялъ,а,о—ли		былъ,а,о—ли
	сьмь			сьмь	
	си			си	
	е			е	
	сми			сми	
	сте			сте	
	сж			сж	

Бждно първо.

ще	крьщавамь	ще	раздѣлямь
	крьщавашь		раздѣляшь
	крьщава		раздѣля
	крьщавами		раздѣлями
	крьщавате		раздѣляте
	крьщавать		раздѣлятъ

Бждно второ

крьщава	щж	раздѣля	щж
	щешь		щешь
	ще		ще
	щемъ		щемъ
	щете		щете
	щжтъ.		щжтъ.

Наклонение условно.

То има спчки-тѣ времена които има и първо-то спрягание, освѣнь *откомьизминало*.

Наклонение повелително.

крьщавай раздѣляй

крьщавайте. раздѣляйте.

Причастія.

Дѣйствително

крьщавалъ,а,о, крьщавали. раздѣлялъ,а о, раздѣляли.

Страдателно

крьщаванъ,а,о,крьщавани. раздѣленъ,а,о, раздѣлени.

113 — Както въ първо-то спряжение, тъй и въ туй спчки-тѣ глаголи папосоки ся видѣ несъвършенъ (или многжтенъ, за нѣкои, ако щемъ].

напосоки въ спчки-тѣ глаголи по това спряжение, окончание-то си по първо-то спряж. — и ся преобрьщатъ на видъ съвършенъ, на когото обемать сички-тѣ времена и наклонения: крьщавахъ, крьстихъ; ще крьщавамь ще крьстж; крьщавай, крьсти; тъй и раздѣлямь и прч.

114 — Като исключимъ сегашно-то и минало-то несъвршенно време, вообще сички-тѣ други времена ся измѣняватъ, и по пьрво-то спряжение, и ставатъ видъ *съвршенъ* или *еднопжтенъ*, съ сички-тѣ негове времена и наклонения; като: *крьщавахъ*, *крьстихъ*; ще *крьщавамь*, ще *крьстіж*; *крьщавай*, *крьщи*; *трькаляхъ* *трькулнахъ*; *ще трькалямь*, *ще трькуліж*, *ще трькулнж* . . . *и пр*.

115 — Съвршенія-тъ и еднопжтнія-тъ (който става съ прибавка-тж на *н* въ корена-тъ на глагола-тъ, като: *парж*, *парнахъ*; *хлопамь*, *хлопнахъ*) видъ происхождатъ, както казахми, отъ глаголи-тѣ на пьрво-то и второ спряженіе и ся спрягатъ сѣкоги по пьрво-то (вишь § 114)

116 — Нѣкои пьрвоначални, отъ това спряженіе, творіжтъ съвршенія-тъ си видъ като глаголи-тѣ по пьрво-то спряженіе; като: *чакахъ* (видъ несъвр.), *дочакахъ* [видъ съвърш); *ще чакамь* (видъ несъвр.) *ще дочакамь* (видъ съвърш]; тъй и *думамь*. *гледамь*, *кърамь*, и пр.

Забѣлж. Послѣдньо-то спряж. различава вообще отъ пьрво-то: — 1. че сълагателно наклоненіе нѣма, — 2. че изявително-то му нѣма толкова времена колко-то пьрво-то, — 3. че условно-то му е лишенно отъ отколѣшниіало време, — 4 че напосоки сички-тѣ му глаголи сж сложни или предложни и происхождатъ отъ глаголи-тѣ на пьрво-то.

За произведеніе-то на сложни-тѣ глаголи.

117. — Сложни-тѣ глаголи, както казахми, происхождатъ отъ пьрвоначални-тѣ, кои-то, при предлогатъ когото пріематъ, измѣняватъ и окончателна-тж си ж

или ѫ по послѣдніа-тъ начинъ:

118 — Глаголи-тѣ на *ешь* измѣняватъ гласна-тѫ си *ѫ* или *ѭ* въ *амь*, *вамь* и *авамь*.

1. *амь* ся изисква когато глагола-тъ предъ коренна-тѫ си съгласна, има *е* или *ѣ*, кое-то и измѣнява въ *и*, като *берѫ*, *сбирамь*; *четѫ*, *прочитамь*; *метѫ*, *смитамь*; *влѣкѫ*, *извличамь*;

2. *вамь* ся изисква когато коренна-тѫ е една отъ съгласни-тѣ *ж*, *ч*, *ш*: рѣжѫ, изрѣзвамь, *лъжѫ*, *излъгвамь*; *плачѫ*, заплаквамь; *пишѫ*, *преписвамь*, ... или когато тя е гласна: *пѣѭ*, *надпѣвамь*, *копаѭ*, *закопавамь*;

3. *авамь*, когато тя е съгласна: *орѫ*, *приоравамь*, *ковѫ*, *заковавамь*; *тъкѫ*, *истъкавамь*;

119. — Исключи нѣкои на *щѫ* които, безъ да станѫтъ предложни, правѭтъ на *скамь*: *ищѫ*, *искамь*; *плещѫ*, *плескамь*.

120 — Глаголи-тѣ на *ишь* правѭтъ на *явамь* и *ямь*:

1. *явамь*, когато коренна-тѫ е гласна, въ нѣкои ако е и съгласна; като: *доѭ*, *издоявамь*; *кроѭ*, *прикроявамь*; *пылѭ*, *упылявамь*; *кръпѭ*, *закръпявамь*;

2. *ямь*, когато тя е съгласна; като: *дѣлѭ*, *раздѣлямь*; *говорѭ*, *розговарямь*.

121 — Исключи: — а) когато коренна-тѫ е *д*, тогава ся изисква *амь*, и преди *д*-то—*ж*: *водѭ развождамь*; *редѭ*, *нарождамь*.

б) когато тя е *ж*, *ч*, *ш* то ся изисква *вамь* или *авамь*: *учѭ*, *изучвамь*; *грѣшѭ*, *сгрѣшавамь*;

г) когато преди коренна-тѫ ся находжда *о*, то ся измѣнява вообще въ *а*: *молѭ*, *умалямь*; *ловѭ улавямь*.

122. — Прости-тѣ на *амь*, които нѣматъ съвършенъ видъ по първо-то спряжение (вижь § 116), като станжтъ предложни, прѣимать *в*, преди *амь*, като: *чакамь, дочаквамь; карамь, прекарвамь; думамь, отдумвамь.*

123 — Предложни-тѣ, които нѣматъ първоначално сегашно време, когато преди коренна-тж *р*, имамъ *и*—исхвърлятъ го, като ставатъ видъ съвършенъ: *запирамь, ще запирамь, ще запрж; запирахъ, запрьхъ; примирамь, ще примирамь, ще примрж; примирахъ, примрьхъ.*

124 — Отъ горни-тѣ правила можемъ да забѣлежемъ:

1) Че глаголи-тѣ на ешь, съ окончателна Ж, Ч, Ш, измѣняватъ Ж-то въ З или Г, Ч-то—въ К и Ш-то въ С; като: кажи, разказвай; лъжи, излъгвай; сучи, засуквай; пиши, преписвай.

2) Че глаголи-тѣ на ишь, съ окончателна Ж, Ч, Ш, оставатъ ги неизмѣнни, като: мижж, замижавамь; лупчж, излупчвамь; сушж, изсушавамь.

3) Че както произвождами сложни-тѣ отъ първоначални-тѣ, напосоки по сжщи-тѣ правила, на окончателно-то измѣнение, творимъ обратно и съвършеннія-тъ видъ отъ сложни-тѣ; като: ще испивамь ще испіж; изучвамь, изучихъ.

За произведеніе-то на времена-та и на наклоненія-та.

125 — Источника-тъ за произведеніе-то на глаголически-тѣ тѣзи части, е първо-то лице, единственно число, на сегашно-то време и минало-то опредѣл.

126 — И тъй, отъ сегашно-то време зависи:

1. *Минало-то несъвърш.*, което става съ промѣнатж на окончателна-тж *ж*, или *іж* въ *яхъ* или *ахъ*, за

шипящи-тѣ, като: *пъѭ*, *пъяхъ*; *учѫ*, *учахъ*; *орѫ*, *оряхъ*.

2. *Бѫдно-то първо*, което не е освѣнь сегашно-то съ глагола-тъ *ще*, който ся изговаря и пише за сичкп-тѣ лица *ще*; като : *ще четѫ*, *ще четешь*, *ще чатемъ*, и пр.

3. *Повелително-то наклонене*, което става съ притурка-тѫ въ корена-тъ на *и*, когато буква-тѫ е съгласна, и *й*, когато тя е гласна, като: *пиш-ѫ*, *пиши*; *прав-ѭ*, *прави*; *пѣ-ѭ*, *пѣй*; *пїѭ*, *пїй*.

Исключи: *мижѭ*, *държѭ*, *лъжѭ*, които правѭтъ *межь*, *дръжь*, *лъжь*, и *видѫ* *вижь*.

4. *Минало-то опредѣл.*, което става по послѣдньо-то правило:

127 — *Правило общо*. Тѣзи, които правѭтъ на *ишь*, измѣняватъ окончателна-тѫ си ѭ въ *ихъ*: *мол-ѭ* *молихъ*; *глад-ѭ*, *гладихъ*; *до-ѭ*, *доихъ*; — Онѣзи който правѭтъ на *ешь*, ся измѣняватъ въ *хъ* или *ахъ*: хъ, когато коренна-тѫ послѣдна буква е гласна; *міѭ*, *михъ*; *пѣѭ*, *пѣхъ*: *ахъ*, когато тя е съгласна: *орѫ*, *орахъ*; *тъкѫ*, *тъкахъ*.

128 — Исключи, отъ глаголи-тѣ на *ишь*:

1. Тѣ които преди коренна-тѫ си буква иматъ *р*, и нѣкои други іоще, които ако и да не пріематъ гласна-тѫ *ѣ* въ сегашно-то си време, правѭтъ на *ѣхъ*; като: *вьртѭ*, *вьртѣхъ*; *гърмѭ*, *гърмѣхъ*; *горѭ*, *горѣхъ*, и пр.

2. Нѣкои съ коренна *ж*, *ч*, които зематъ *ахъ*; като: *лъжѭ*, *лъжахъ*; *мижѭ*, *мижахъ*; *мълчѭ*, *мълчахъ*, *и. пр*.

3. *Спѭ* и *колѭ* правѭтъ *спахъ*, *клахъ*.

129 — Отъ глаголи-тѣ на *ешь*:

1. Глаголи-тѣ които иматъ *е* или *ѣ* предъ слѣдна-тѫ си съгласна коренна буква, тѣ правѭтъ на *охъ*; като: *гребѫ, гребохъ; метѫ, метохъ; влъкѫ, влъкохъ*; и пр.

2. Окончателни-тѣ въ корена-тъ си на *ер*, които отпускатъ *е*; като: *перѫ, прахъ; дерѫ, драхъ; берѫ, брахъ*; и пр.

Замѣч. Глаголи-тѣ на е шь измѣнявать Ж-то въ З: р ѣ ж ѫ, р ѣ з а х ъ; Ч-то въ К: п л а ч ѫ, п л а к а х ъ; Ш-то въ С: п и ш ѫ, п и с а х ъ. Глаголи-тѣ на и ш ь не пріемать никаква промѣна; като: с л у ж ѭ, с л у ж и х ъ; г р ѣ ш ѭ, г р ѣ ш и х ъ; у ч ѭ, у ч и х ъ.

130 — И тъй, глаголи-тѣ на *ишь* измѣнявать окончателна-тѫ на сегашно-то въ *ихъ, ѣхъ* и *ахъ*:

ихъ, когато глагола-тъ прави на *ишь*;

ѣхъ, когато преди коренна-тѫ има *р* или..,;

ахъ, когато коренна-тѫ е *ж, ч*;

А глаголи-тѣ на *ешь* я измѣнявать въ *хъ, ахъ,* и *охъ*

хъ, когато коренна-тѫ е гласна;

ахъ, когато тя е съгласна;

охъ, когато преди коренна-тѫ ся находжда *е*.

131 — Отъ *минало-то опредѣленно* происхожда:

1. *Бѫдно-то второ*, което става отъ първо-то лице като исхвърлимъ *хъ* и прибавимъ глагола-тъ *щѫ*; като: *писахъ, писа-щѫ; пѣхъ, пѣ-щѫ*;

2. *Съслагателно-то* наклоненіе, което става съ притурка-тѫ, въ корена-тъ на минало-то опредѣл., на *вамь* или *авамь*; като: *писахъ, писвамь; орахъ, оравамь; учихъ, учвамь.*

132 — Замѣч. Глаголи-тѣ въ второ-то спряженіе, които иматъ преди а м ь или я м ь В, пріемать іоще едно в; като: в ѣ н ч а в а м ь, в ѣ н ч а в в а м ь; у п р а в я м ь, у п р а в в а м ь.

133. — Сички-тѣ други времена ся съставенни отъ дѣйствителни-тѣ причастія и отъ спомагателнія-тъ глаголъ.

134 — Времена-та на второ-то спряженіе произхождатъ тоже отъ първо то лице на сегашно-то.

135 — Минало-то несъвърш., както и минало-то неопредѣл. ставатъ като измѣнятъ *мь* въ *хъ:* като: *кръщавамь, кръщáвахъ, кръщавáхъ; допрaвямь, допрáвяхъ, допрaвяхъ.*

136 — Повелително-то наклоненіе става тоже като измѣнимъ *мь* въ *й: кръщвай, преправяй.*

137 — *Бѫдни-тѣ* времена и причастія-та ставатъ по сѫщи-тѣ правила както и въ първо-то спряженіе.

Наши-тѣ глаголи иматъ іоще *залогъ* и *причастіе;* Но, преди да говоримъ за тѣхъ, ще кажемъ нѣщо за подлежаще-то и допълненіе-то на глагола-тъ.

За подлежаще-то и допълненіе-то на глагола-тъ,

138 — *Подлежаще-то* на единъ глаголъ е лице-то или нѣщо-то кое-то сѫществува или което твори това което показва глагола-тъ, както: *нiй сми, вiй четете, они играѭтъ;* думи-тѣ *нiй, вiй, они* ся подлежаще-то на глаголи-тѣ *сми, четете, играѭтъ.*

139. — Познавами подлежаще-то на единъ глаголъ по въпроса-тъ *кой?* за одушевленни-тѣ, и *кое?* или какво? за неодушевленни-тѣ; на примѣръ: *азъ четѫ; ти пишешь; дерво-то гори.* Кой чете? *азъ;* Какво гори? *дърво-то.* И тъй, *азъ* е подлежаще-то на *четѫ; ти* - на *пишешь* и *дърво то* - на гори.

140 — *Допълненіе-то* на единъ глаголъ е рѣчь-тѫ коя-то допълва начната-тѫ отъ глагола-тъ мысль; като: *любьѫ ученіе-то*, *говорьѫ на Петра*, *ходьѫ по двора-тъ*; *ученіе-то* допълва начната-тѫ мысъль отъ *любьѫ*' *на Петра*-начната-тѫ мысъль отъ *говорьѫ* и *по двора-тъ*-начната-тѫ мысъль отъ *ходьѫ*. И тъй, *ученіе-то*, *на Петра*, по двора-тъ сѫ допълненія на глаголи-тѣ *любьѫ*, *говорьѫ*, *ходьѫ*.

141 — Допълненія-тѫ бывать *срѣственни* и *несрѣственни*.

142 — *Срѣственно* допълненіе е това което допълва начната-тѫ отъ глагола-тъ мысль съ помощь-тѫ на единъ предлогъ, като: *на*, *за*, *въ*, *при*, и прч.

Думи-тѣ кого? за лица-та, и *какво?* за нѣща-та, положени въ въпросъ, съ единъ предлогъ, показвать ни срѣственно-то допълненіе; като: *махамъ на Георгя*; *трудьѫ ся за полза-тѫ си*. Махамь, на кого? на *Георгя*; трудьѫ ся, за какво? *за полза-тѫ си*; *на Георгя* и *за полза-тѫ си* сѫ срѣственно допълненіе на глаголи-тѣ *махамь* и *трудьѫ ся*.

143 — *Несрѣственно* допълненіе е това което допълва начната-тѫ отъ глагола-тъ мысль безъ помощь-тѫ на нѣкои друга рѣчь.

Горни-тѣ думи, безъ предлогъ, *кого?* и *какво?* механически ни показвать несрѣственно-то допълненіе; като: *обичамь мѫдрія-тъ человѣкъ*; *учьѫ урока-тъ си*. *Обичамь*. кого? *мѫдрія-тъ человѣкъ*: това е несрѣственно-то допълненіе на *обичамь*; *учьѫ*, какво? *урока-тъ си*: това е — на *учьѫ*.

144 — *Думи-тѣ дѣ? кадѣ?* за да назначать мѣс-

то-то, искатъ сѣкоги срѣственно допълненіе : *Иванъ ся удари,* дѣ? *въ ржка-тж;* *азъ отвождамь,* кадѣ? *въ церкова.*

— Забѣл. 1° Собствении-тѣ лични, какъ допълненіе, измѣнявагъ окончателна-тж си въ А или Я: викни Георгя и Марка. Нѣкои имена тоже Я измѣняватъ въ И, и допълненіе-то това бива срѣственно : Стефанъ Зафирки (на Зафирка) думаше. . . . ; Иванъ либи си (на либе-то си) китка даваше.

145 — Забѣл. 2° Нѣкои отъ мѣстоименія-та биватъ, споредъ глагола-тъ когото допълватъ, кога срѣств. допълненіе, кога несрѣств. ; като : насъ и на насъ, меня и на меня, тебя и на тебя, тогова и на тогова, и прч. ; — други сж само несрѣственно допълненіе; като : мж, тж, ся, него, го, нея, я, и прч. ; а други, които че заключаватъ въ себе си една частица, сж сѣкоги срѣственно допълненіе; като : ми, ти, намь, вамь, нему, ней, й, и прч. ; които сж вмѣсто на меня, на тебя, на насъ, на васъ, на него или нему, на нея.

ЗА ЗАЛОГА-ТЪ НА ГЛАГОЛИ-ТѢ.

146 — Залози-тѣ вънаши-тѣ глаголи сж нѣколко, но, точно тѣ не сж освѣнь два, *дѣйствителенъ* и *среденъ*, отъ които други-тѣ происхождатъ.

147 — *Дѣйствителнія-тъ* показва дѣйствіе което ся върши отъ подлежаще-то и ся отдава право на едно несрѣственно допълненіе; като: *сладки-тѣ думи укротяватъ гнѣвъ-тъ.*

148 — *Среднія-тъ* показва или едно състояніе въ което ся нахожда подлежаще-то, като *больж*, или едно дѣйствіе което ся твори отъ него безъ да ся отдава на нѣкои предметъ, като: *ходж, вървж, лизжж*, и пр. Тѣхно-то допълненіе бива срѣственно.

149 — **Познавамы** че залога-тъ е дѣйствителенъ, като можемъ подирѣ му да поставимъ *нѣкого* или *нѣщо*, или да го изрѣчемъ съ мѣстоименіе-то ся. *Тъй*, *любъ*, *давамь*, сѫ дѣйствителни, защото можемъ да кажемъ *любъ, нѣкого, давамь, нѣщо*, или *любъ ся, давамь ся.*

Въ противенъ случай, той е среденъ; като: *спѫ, вървѫ* сѫ такива, защото не можемъ да кажемъ *спѫ нѣкого, вървѫ нѣщо*, или *спѫ ся, вървѫ ся.*

150 — Други-тѣ залози не сѫ друго освѣнъ дѣйствителнія-тъ съдруженъ отъ мѣстоименіе-то *ся.*

151 — И тѫй, ако смысъла-тъ показва че дѣйствіе-то има за подлежаще и допълненіе сѫщія-тъ предметъ, залога-тъ ся именува *възвратенъ*; като: *мыѭ ся*, сирѣчь *мыѭ себе си;*

Ако той показва дѣйствіе взаимно между нѣколко предмети, тогива ся нарича *взаименъ*; като: *ній ся мыемъ*, сирѣчь *ній мыемъ себе си*, или *ній ся мыемъ между си;*

Ако той показва дѣйствіе което, да не е ни възвратно, ни взаимно, но, да иде отъ вънъ вазъ подлежаще-то, дума ся *Страдателенъ*; като: *мыѭ ся отъ Петра.*

152 — *Безличенъ* залогъ е този когото употреблявамы обыкновенно въ третьо-лице на единственно число; напримѣръ: *вали, гърми, спи ми ся, яде ти ся, чете ни ся, пише ви ся*, и пр. Тукъ само мѣстоименіе-то *ся*, ся поставя съ среднія-тъ глаголъ.

153 — Забѣл. Тукъ принадлежатъ іоще нѣкой други глаголи, които не показватъ ни възвратно, ни взаимно, ни страдателно дѣйствіе, и

които безъ мѣстоименіе-то СЯ нѣматъ никакво значеніе; като: *с т а р а ѭ с я, б о ѭ с я, н а д ѣ ѭ с я*, и пр. тѣзи ся назоватъ *о б щ и*.

154 — И тъй, залози-тѣ изъ цѣло сѫ: 1° *Дѣйствителний*, 2° *средний*, 3° *възвратний*, 4° *взаимний*' 5° *страдателний*, и 6° *безличний*.

Отъ тѣхъ послѣдни-тѣ четри ся спрягатъ, както и два-та първи, съ разлика-тѫ само че пріематъ, всички-тѣ си лица на времена-та, мѣстоименіе-то *ся*: *мольѭ ся, молишь ся, моли ся. молиль ся*, и прочее.

За причастія-та.

155 — *Причастіе-то* е рѣчь която принадлежи на глагола-тъ и на прилагателно-то: на глагола-тъ, защо-то носи сѫщія-тъ коренъ и има залогъ, видъ и време; на прилагателно-то, защо-то отдава качество на рѣчь-тѫ на която ся отдава и ся склапя като него.

156 — Причастія-та въ нашія-тъ языкъ сѫ *дѣйствителни и страдателни* — и ся употребляватъ въ минало време.

157 — Дѣйствителни-тѣ, които показватъ дѣйствіе или състояніе, ся поставятъ сѣкоги съ спомагателнія-тъ глаголъ да съставѭтъ сложни-тѣ времена: *писалъ съмь, писалъ бѣхъ, писалъ съмь былъ*, и пр.

158 — Тѣ сѫ двѣ: *дѣйствително свършенно* и *дѣйствително несвършенно*.

159 — Първо-то происхожда отъ минало-то определенно съ промѣна-тѫ на окончателна-тѫ *хъ* въ *лъ;* като: *писахъ, писалъ сьмь, писалъ бѣхъ,* и прч.

160 — Исключи:

1° Глаголи-тѣ на *охъ,* които измѣнявать *о* въ *а;* като: *пекохъ, пекалъ сьмь; влѣзохъ, влѣзалъ сьмь,* и прочее.

2° Тѣ които преди *охъ* иматъ *д* или *т,* измѣняватъ слѣднiя-тъ цѣлъ слогъ (дохъ или тохъ) въ *лъ;* като: *пре-дохъ, бо-дохъ; пре-лъ сьмь, бо-лъ сьмь; плетохъ, ме-тохъ; пле-лъ сьмь, ме-лъ сьмь.*

161 — Второ-то происхожда отъ минало-то несъвършенно съ промѣна-тѫ на *хъ* тоже въ *лъ;* като: *пишахъ, пишалъ сьмь; пѣяхъ, пѣялъ сьмь.*

162 — Забѣл. Какъ дѣйствително причастiе, въ сегашно време, употрѣбляваме по нѣкоги Славянско-то на *щiй;* като: *водящiй, сидящiй, боящiй,* и прч.

163 — Страдателно-то причастiе означава тоже дѣйствiе, което става не отъ предмета-тъ на кого-то то ся относя, но, отъ другъ единъ предметъ; като: *издаденна-тѫ полица отъ —; закланiя-тъ человѣкъ отъ разбойници-тѣ.*

164 — Това причастiе происхожда отъ третьо-то лице на минало-то опредѣл. време, съ прибавка-тѫ само на *нъ;* като: *ора, оранъ; чете, четенъ; вьртѣ, вьртѣнъ;* и прч.

165 — Исключи:

1° Когато окончателна-тѫ на това лице е *и,* тя ся измѣня въ *е*: *реди, реденъ; вади, ваденъ;* и прч.

2° Едносложни-тѣ, въ това лице, на *и* или *ы* и

7

еднопжтнія-тъ видъ на глаголи-тѣ, които вмѣсто *ць* зиматъ *тъ*: *мы* (отъ мыя), *мытъ*; *би* (отъ бія) *битъ*; *кры*, *крытъ*; — *хлопна*, *хлопнатъ*; *парна*, *парнатъ*.

3° Окончателни-тѣ, въ това лице, на *ъ*, отъ които нѣкои зематъ *нъ*, а нѣкои *тъ*: *сэжелънъ*, *говънъ*, *лътъ*, *клътъ*.

166 — Замѣч. — За настоящее време на това причастіе, много пжти, употрѣблявами окончаніе-то *емій* или *имій*; като: *стараемій*, *желаемій*, *видимій*, *пишимій*.

За лично-то окончаніе на прости-тъ времена.

167 — Второ-то лице на сегашно-то, числ. единс., сѣкоги прави на *ешь* или *ишь*, а третьо-то, на *е* или *и*: *пишж*, *пишешь*, *пише*; *молж*, *молишь*, *моли*.

168 — То прави на *ишь* ако глагола-тъ, като стани предложенъ, зема *ямь* или *явамь*: *морья*, *умарямь*; *ърмя*, *изърмявамь* (вишь § 120).

169 — Множественно-то му число става като измѣнимъ *ешь* или *ишь* въ *емь* или *имь* (ми-ме), за първо-то лице, въ *ете* или *ите*; за второ-то, а въ *жтъ* или *ятъ*, за третьо-то: *пишемь*, *пишете*, *пишжтъ*; *молимь*, *молите*, *молятъ*.

170 — Замѣч. — Окончателни-тѣ, отъ *ешь* на *кж* и *гж*, измѣняватъ *к* въ *ч* и *г* въ *ж* за други-тѣ лица: *тъкж*. *тъчешь*, *тъчемъ*; *могж*, *можешь*, *можемъ*.

171 — Второ-то и третьо-то лице на минал. несъвърш., прави на *еше* или *яше*: *пьеше* или *пьяше* (ти), *пьеше* или *пьяше* (онъ), *учеше* или *учяше* (ти), *учеше* или *учяше* (онъ).

172 — Второ-то и третьо лицо на минал. определ. става като исхвърлимъ *хъ* отъ първо-то; като: *писахъ*, *писа* (ти), *писа* (онъ); *пихъ*, *пи* (ти), *пи* (онъ); *пѣхъ*, *пѣ* (ти) *пѣ* (онъ).

173 — Исключи глаголи-тѣ на *охъ* които измѣнявать *о*-то въ *е*: *метохъ*, *мете* (ти), *мете* (онъ); *пекохъ*, *пече* (ти), *пече* (онъ).

174 — Множественно-то число, и на двѣ-тѣ горни времена, става като измѣнимъ *ъ*-тъ въ *ми* или *ме*, за първо-то лице, въ *те*, за второ-то, и въ *ж* за третьо-то: *писахъ*, *писахми*, *писахте*, *писахж*; *пѣхъ*, *пѣхми*, *пѣхте*, *пѣхж*; *учахъ*, *учахми*, *учахте*, *учахж*.

ЗА НЕПРАВИЛНИ-ТѢ ГЛАГОЛИ.

175 — Неправилни глаголи сж тѣзи които не ся спрягатъ правилно по реченни-тѣ спряженія и по тѣхни-тѣ общи правила. Таквиз сж:

ямь, ядяхъ, ядохъ, я-щж, яжь, ялъ-а-о, ятъ-а-о.

Дойдохъ (отъ дохождамь), който прави до-щж, дойди, дошелъ. Страдателно причастіе нѣма.

Дадохъ (отъ давамь), ще дамь, да-щж, дай, далъ-а-о, даденъ.

Тъй и *идж*, и прч.

НЕИЗМѢНЯЕМИ-ТѢ.

6.

За нарѣчіе-то.

176 – Нарѣчіе-то е рѣчь неизмѣняема, която ся поставя при глагола-тъ, при прилагателно-то или при едно друго нарѣчіе за да опредѣли по ясно значеніе-то имъ; като: *пишѫ прекрасно; ти си много добръ; ти говоришь твърдѣ добрѣ;* думи-тѣ: *прѣкрасно, много, твърдѣ, добрѣ,* сѫ нарѣчія.

Замѣч. Не трѣба да смущавами срѣдньо-то прилагателно съ едно нарѣчіе: първо-то наименува сѣкоги едно име, второ-то сѣкоги единъ глаголъ; като: умно-то момче ся относя смиренно.

177 — Едно събраніе отъ думи, което може да ся нарѣче *образъ на нарѣчіе-то,* занимава по нѣкоги мѣсто-то на едно нарѣчіе; като: *удри безъ да арнишш; стоѣ много време; говори съ радость.*

178 — По тѣхно-то особенно значеніе, тѣ ся наричатъ качественни, когато означаватъ качество: *твърдѣ, яко, добрѣ, злѣ, умно, скоро, явно,* и пр.; — количественни, когато показватъ количество: *много, малко, доволно, дважьсь, нѣколко,* и проч.; — временни, когато показватъ време: *сега, днесъ, утрѣ, късно, рано,* и прч. — Мѣстечни, когато показватъ мѣсто: *тукъ, тамъ. горѣ, долу, у домъ, у вазъ, вънъ,* и прч.; — Въпросителни, когато показватъ въпросъ: *гдѣ? защо? кога? какво?* и прч.

7.

За предлога-тъ.

179 — Предлога-тъ е рѣчь неизмѣнняема, която употрѣбляваме да изяснимъ взаимно-то отношеніе на двѣ думи: *вървѭ слѣдъ вазъ; вървѭ съ вазъ; ще дойда при вази.* Думи-тѣ *слѣдъ, съ, при,* които показватъ отношеніе къмъ *вървѭ* и *ще дойда,* сѫ предлози.

180 — Дума-тѫ която слѣдва предлога-тъ е негово допълненіе: *пишѫ на пріятели-тѣ си: на пріятели-тѣ си* е допълненіе на предлога-тъ *на.*

181 — Предлога-тъ и допълненіе-то му сѫ срѣственно-то допълненіе на дума-тѫ на която ся относятъ: *веселѭ ся съ пріятели-тѣ си: съ пріятели-тѣ си* е срѣственно-то допълненіе на *веселѭ ся.*

182 — Предлози-тѣ сѫ: *съ, въ, у, о, отъ, изъ, на, надъ, объ, по, подъ, при, предъ, до, къмъ, за, задъ, безъ, възъ, слѣдъ, чрезъ, презъ.*

8.

За съюза-тъ.

183 — Съюза-тъ е рѣчь която свързва, съединява една рѣчь съ една друга, едно предложеніе съ едно друго: *трѣбѫ да любимъ ученіе-то и вниманіе-то; защо-то ученіе-то ни дава ученіе, а вниманіе-то — мѫдрость.* Думи-тѣ *да, и, защото* и *а* сѫ с ъ ю з и.

184 — Едно събраніе отъ рѣчи, което показва дѣйствіе-то на единъ съюзъ, назовава ся *образъ съюжски;* такива сѫ: *и тъй, ако и да, макаръ и да, за, да,* и прч.

185 — Съюзи-тѣ сѫ: *а, и, или, ли, пи, нито, ако, но, обаче, че, какво, защо, понеже, затова, заради, дали,* и прч.

9.

За средорѣчіе-то.

186 — Средорѣчіе-то е рѣчь неизмѣняема, която поставями изъ вѫднъшь, ненадѣйно между рѣчи-тѣ да покажемъ едно жизно дѣйствіе на дума-тѫ; като: *чюдо! охъ! вижь! леле! ахъ! даде! оо! ха! ха!*, и прч.

ЗА ПРАВОПИСАНІЕ-ТО И ПРОИЗНОШЕНІЕ-ТО.

187 — Правописаніе-то ни учя какъ правилно да употреблявами букви-тѣ и правописателни-тѣ знакове. Произношеніе-то ни показва гдѣ какъ трѣба да ги произносями.

188 — Отъ гласни-тѣ букви най гдѣ-то показвáтъ затрудненіе сѫ: *ъ* и *ь* когато сѫ въ срѣда-тѫ на дума-тѫ, защото тогива тѣ напосоки даватъ единъ гласъ като *ѫ*; *ъ* и *ь* когато сѫ въ края-тъ на дума-тѫ; *и*, *ы* и *і*, които иматъ сѣкоги единъ гласъ; и *ѣ*, която по нѣкоги ся произнося като *я*, а нѣкоги като *е*. Други-тѣ съхраняватъ много малко своя-тъ си гласъ и никоги не го измѣняватъ.

За Ъ и Ь, въ срѣда-тѫ на дума-тѫ.

189 — Вообще, *ъ* ся пише, вмѣсто *ѫ*, преди или послѣ буква-тѫ *л*, когато тя е съдруженна съ една друга съгласна; като: ***Бѫлгарія***, ***сълма***, ***блъскамъ***, и пр.; — а *ь*, преди или послѣ буква-та *р*, когато тя тоже е съдруженна съ една друга съгласна; като: ***сьрце***, ***крьщавамъ***, ***търкалямь***, и пр.

190 — Буква-тѫ *ъ* ся поставя іоще въ усѣченно-то окончаніе на прилагателни-тѣ; като: ***мѫдръ***, ***кротькъ***, и прч. [вишь § 57].

— Замѣч. Въ черковни-тѣ днесъ нашi книги,

буква-тѫ *у* е поставенна вмѣсто *ж*, *о* - вмѣсто *ъ*, а *е*, вмѣсто *ь*; като: *куща=кѫща*, *кровий=кръвий*, *крещеніе =кръщеніе*. И тъй, ако букви-тѣ *у*, *о*, *е*, въ Славянскія-тъ языкъ, ся произносятъ въ нашія-тъ като *ж*, то вмѣсто *у* треба да пишемъ *ж*, вмѣсто *о-ъ*, а вмѣсто *е-ь*.

За Ъ и Ь, въ края-тъ на рѣчь-тѫ.

191 — Послѣ окончателна-тѫ съгласна на мѫжскія-тъ родъ сѣкоги ся поставя *ъ* или *ь*:

192 — Ъ, когато звателнія-тъ падежь на сѫществителни-тѣ, прави на *е*: *человѣче*, *человѣкъ*; *Иване*, *Иванъ*; *плате*, *платъ*; и прч., а женскія-тъ и среднія-тъ родъ въ прилагателни-тѣ, на *а* и *о*: *добро*, *добра*, *добъръ*; *умно*, *умна*, *уменъ*; и прч.

193 — Ако звателнія-тъ на сѫществително-то прави на *іо*, а женскія-тъ и среднія-тъ въ прилагат. — на *я* и *ьо* то тогава ся поставя *ь*: *коніо*, *конь*; *учителіо*, *учитель*; *синьо*, *синя*, *синь*; *долньо*, *долна*, *долень*.

194 — Сички-тѣ сѫществителни женски, съ окончаніе съгласно, зематъ *ь*: *кръвь*, *милость*: *смърть*, и прч; тъй и числителни-тѣ: *пять*, *шесть*, *седямь*, *осемь*, *девять*, *десять*.

За І, И и Ы.

195 — Букви-тѣ *і* и *и* нѣматъ никаква разлика между си, само *і* ся пише преди гласни-тѣ, като: *шіѭ*, *ученіе*, *вълскій*, и прч., а *и* послѣ гласни-тѣ и между съгласни-тѣ, като: *дѣйствіе*, *рай*, *пишѫ*, и прч. *Міръ* съ *і* ще каже свѣтъ, а *миръ* съ *и* означава кротость.

— Замѣч. ы, въ края-тъ ся пише, отъ повечето списатели днесъ, въ множ. число на сички-тѣ мѫжки, които ся окончаватъ на ъ, и на женски-тѣ които иматъ за окончаніе *а*; като: *человѣцы, народы, добры, бѣлы; жены, мѣры, смирены*, и прч. Исключи небни-тѣ и зѫбни-тѣ послѣ които поставятъ *и* вмѣсто *ы*.

196 — *Ы*, всрѣда-тѫ ся поставя въ думи-тѣ които ся окончаватъ на *ыня*: като: *святыня, дыня*, и прч., и въ нѣкои други іоще, като: *дымъ, рыба, тыква, выкъ, высокъ, пыпъ, рыгамъ, тыкамъ*, и прч.

За Ѣ-то.

197 — Вообще *ѣ*-то ся произнося сѣкоги като *я* когато удареніе-то пада възъ него и когато подырѣ му има за гласна *а, о, ъ*, като: *голѣмъ, голѣма, голѣмо*. Ако една-тѫ отъ тѣзи двѣ случки ся измѣни, тои *ѣ*-то си измѣнява гласъ-тъ въ *е*, сир., ако удареніе-то ся премѣсти и послѣдніа-тъ слогъ си остави съ една отъ горни-тѣ букви, или ако удареніе-то си остани, а буква-тѫ въ послѣдніа-тъ слогъ ся измѣни; като: *голѣмы, грѣхота*.

198 — И тъй, за да упознайми где трѣба да ся пише *ѣ* или *я*, трѣба, око гласъ-тъ на гласна-тѫ е *я*, съ удареніе надъ нея и съ послѣденъ слогъ отъ гласни-тѣ *ъ, а, о*, да измѣнимъ дума-тѫ, щото или удареніе-то да ся премѣсти, или гласъ-тъ въ послѣдніа-тъ слогъ да ся измѣни; тогива ако гласна-тѫ си опази сѫщіа-тъ гласъ на *я*, то трѣба *я*; ако тя земни гласъ-тъ на *е*-то, то трѣба *ѣ*; като: *свѣтъ, хлѣбъ, свѣтовній, хлѣбный*. Тъй и обратно можемъ да постѫпимъ, като: *лѣковѣ, лѣкъ, бѣлій, бѣлъ*.

За въгласни-тѣ.

199 — *Т*-то, преди нѣкои съгласни, зема гласъ-тъ на *д*-то, като: *сватба* (отъ сватъ), *отдавамь* (като че е оддавамь), *отземамь* (като че е одземамь); както и *д-то*, преди нѣкои други зема гласъ-тъ на *т*-то: *сладко* (като че е слатко), *подкопавамь* (като че е потконавамь).

200 — *З*-то, преди *ж*, *ч*, *ш*, *с*, произнося ся като *с*, като: *изженямь*, *разчеквамь*, *разшетвамь*, *изсичамь*. Като че сѫ писанни: *исженямь*, *расчеквамь*, *расшетвамь*, *иссичамь*.

201 — Букви-тѣ: *ж*, *з*, *б*, *г*, *д*, вообще въ края-тъ, зематъ гласъ-тъ на *ш*, *с*, *п*, *к*, *т*; като: *ножь*, *азъ*, *хлѣбъ*, *бѣгъ*, *плодъ*. произносятъ ся като че ся писанни: *ношь*, *асъ*, *хлѣпъ*, *бѣкъ*, *плотъ*.

202 — Въ такива случаи, както горни-тѣ, за да опознанми гдѣ каква буква трѣба, трѣба да измѣнимъ дума-та тъй, щото слѣдъ съмнителна-тѫ буква да дойде гласна, или ако е съмнителна-тѫ буква въ предлога-тъ, трѣба да знаиме какъ онъ ся пише; като: *ножове*, *ази*. *хлѣбове*. и прч.; *отдавамь*, отъ *отъ* и *давамь* *иксичамь*, отъ *изъ* и *сичѫ*, и прч.

203 — Предлози-тѣ *възъ*, *изъ*, *разъ*, измѣняватъ *з*-то въ *с* преди букви-тѣ *ж*, *ч*, *щ*, *к*, *т*, *п*, *х*; като: *въспитаніе*, *исключеніе*, *распарямь*, и прч.

За начална-тѫ буква.

204. — Съ начална или главна буква ся пиши думатѫ отъ коя-то захваща едно предложеніе или израженіе, както и единъ стихъ, тъй и сички-тѣ чело-

вѣчески имена; като: *Георгій, Добри,* и прч. — Сички-тѣ мѣстечии, като: *Европа, Българія, Цариградъ,* и прч.; — Сички-тѣ народии, като: *Нѣмецъ, Славянинъ, Българинъ;* — Сички-тѣ имена на рѣки-тѣ и на гори-тѣ, като: *Волга, Везува, Пиринейски-тѣ гори,* и пр.; — Нѣкои имена пріети въ една главна мысъль, като: *Грамматика, Географія, Историѧ,* и прч.

205 — Когато народии-тѣ сѫ частни, пишѫтъ ся съ малка буква. като: *единъ българинъ, нѣкой россіянинъ,* и прч.

За чърта-тѫ. —

Тя ся употрѣблява:

206 — 1° Между предложенія-та на единъ разговоръ отъ двя лица, когато тѣ не ся назначаватъ, като: *какво правишь? — преписвамь си урока-тъ. — Защо? — защото учителя-тъ ми заръчи.*

207 — 2° Вмѣсто на една отпуснатѫ дума, като: *на този свѣтъ, нѣкой си ся труди за добро, а нѣкой — за зло.*

208 — 3° Да отличимъ члена-тъ, отъ части-тѣ съ конти ся поставя, като: *человѣка-тъ, добри-тѣ, своя-тѣ,* и прч.

209 — 4° Между една думa, когато тя е отъ двя рѣчи: *Ескі-сарай, ново-вехто.*

За вмѣстителна-тѫ. ()

210 — Тя ся употрѣблява да приключи нѣкои думы които, ако и да могѫтъ да ся исхвърлѭтъ, служатъ за изясненіе, като: *азъ повѣрвахъ (гледай ми ума-тъ) на думи-тѣ му.*

За вносни-ть.

211 — Тѣ служатъ за означеніе на нѣкои чюзди внесенни думи, като: *Петръ мж помоли и ми каза: » помогни ми пріятелски и искренно въ това дѣло »* — Тѣ въ начало ся поставятъ на доло, като въ горнія-тъ примѣръ, а въ края-тъ на горѣ.

ЧАСТЬ ВТОРА

ЗА

предложеніе-то.

212 — Като мыслимъ, че нѣкой предметъ има или не, една каквина, е, или не, въ нѣкое състояніе, твори, или не, нѣкой дѣйствіе, това дѣйствіе на умъ-тъ е едно разсжжденіе. — Ако гласно или писменно изражимъ това разсжжденіе, то правимъ едно предложеніе: *Богъ е правосжденъ; да лъжимь е грѣхота; ти не си боленъ*: ето три предложенія, съ които отдавами на Бога качество-то съ дума-тж *правосжденъ*, на дума-та да лъжимь отдавами дѣйствіе-то, че е *грѣхота*, на — ти, отдавами състояніе-то, че не си *боленъ*.

213 — И тъй, дѣйствіе-то на нашія-тъ разсждокъ възъ единъ предметъ, което произнасями устно или писменно, ся нарича *предложеніе*.

214 — Граммачически едно предложеніе има толкова части колкото и думи; логическо то нѣма освѣнъ три

части — и сж: *подлежаще-то, сказуемо-то и свръска-тж*:

215 — *Подлежаще-то* ни показва предмета-тъ на разсждока-тъ; — *Сказуемо-то*, негово-то сжстояніе или качество-то което му отдавами; — *Свръска-тж* е която съединява подлежаще-то съ сказуемо-то. Като на примѣръ въ по горньо-то предложеніе: *Богъ е правосжденъ*; *Богъ* е предмета-тъ за когото разсждавами, ето *подлежаще-то*; *правосжденъ* е качество-то, което нахождами въ Бога, ето *сказуемо-то*; *е* е глагола-тъ който свръзва двя-тѣ горни части, ето *свръска-тж*.

216 — Подлежаще-то може да е едно сжществително, едно мѣстоименіе или единъ глаголъ съ частица-тж *да*.

217 — Свръска-тж е сѣкоги глагола-тъ *съмь*, който, или просто ся поставя. като: *азъ съмь учитель*, или ся съединява съ сказуемо-то, като: *азъ учж* = *азъ съмь учитель*; *азъ пишж* = *азъ съмь писатель*. (1)

218 — Сказуемо-то може да е едно прилагателно, едно сжществително, едно мѣстоименіе или едно причастіе.

Примѣри:

Человѣка-тъ е разуменъ;
Той е подражатель (подражава) на добро-то;
Да краде му е срамота.
Тая книга е моя,
Ти си и зелъ.

(1) Сички-тѣ глаголи сж съставени отъ глагола-тъ съмь и отъ

Въ пьрво-то предложеніе, сѫществително-то *человѣкъ* е подлежаще-то и прилагателно-то *разуменъ* е сказуемо-то.

Въ 2-то, мѣстоименіе-то *той* е подлежаще-то и сѫществително-то *подражатель*, сказуемо-то.

Въ 3-то, глагола-тъ съ частица-та *да* е подлежаще-то и сѫществ. *срамота*, сказуемо-то.

Въ 4-то, сѫществ. *книга* е подлеж. и мѣстоименіе-то *моя*, сказуемо-то.

Въ 5-то, мѣстоим. *ти* е подлежащ. и причастіе-то *зелъ*, сказуемо-то.

219 — Когато сказуемо-то е прилагателно, мѣстоименіе или причастіе, то ся съгласява въ число и въ родъ съ подлежаще-то. Като въ горни-тѣ примѣри; — когато е сѫществително, то не варди сѣкоги това правило; както: *Българи-тѣ сѫ народъ Славянскій*; *Россія е кралевство*.

220 — Подлежаще-то и сказуемо-то бывать *прости*, *сложни* и *съставенни*.

221 — Подлежаще-то е просто когато ни представлява единъ самъ предметъ или много отъ сѫщія-тъ родъ; като: *добрина-тѫ е предпочетенна отъ богатство-то*; *человѣци-тѣ сѫ дѣло Божіе*. — То е сложно когато ни представлява много предмети не отъ

едно сказуемо, като: у м и р а м ь = а з ъ с ь м ь м ь р т в е ц ъ; п ѣ ѭ = а з ъ с ь м ь п ѣ в е ц ъ, и прч.; но, защото че сички-тѣ не идатъ за аналисъ, като: х о д ѭ, с т о ѭ, я м ь, и прч., за това Славянско-то причастіе на щ і й ще о най подобно-то въ такъвъ случай; като: х о д ѭ = а з ъ с ь м ь х о д я щ і й; п и щ ѫ = а з ъ с ь м ь п и с а щ і й.

сѫщія-тъ родъ, като: *овца-тѫ, коза-тѫ и крава-тѫ сѫ млечни животни.*

222 — Сказуемо-то е просто когато ни представлява едно качество или едно дѣйствіе на подлежаще-то; като: *небе-то е ясно; Георгій пише; той е писатель.* — То е сложно когато ни представлява много качества или дѣйствія, като: *Богъ е дълготърпеливъ и правосѫденъ; Георгій е учитель и писатель.*

223 — Подлежаще-то и сказуемо-то быватъ *съставенни* когато ся съдруженни отъ думи които имъ служатъ като допълненіе и като изясненіе на мысъль-тѫ; като на примѣръ: *необразованнія-тъ человѣкъ е едно сѫщество злочестно*: подлежаще-то е *человѣкъ*, сказуемо-то е *сѫщество*. Но, тѣ сами, безъ думи-тѣ *необразованъ* и *злочестенъ*, не ни показватъ точна-тѫ мысъль; за то трѣба да прибавимъ на първо-то думатѫ *необразованъ*, а на второ-то, *злочестенъ*. И тъй *необразованъ* е допълненіе-то на подлежаще-то, а *злочестенъ*, на сказуемо-то.

224 — Допълненія-та които ся относятъ на подлежаще-то или на сказуемо-то, сѫ тѣхна часть, сирѣчь принадлежѫтъ имъ. Като на примѣръ въ слѣдующе-то израженіе: *Служба-тѫ на Бога е първо-то дѣло отъ наши-тѣ длъжности.* Тукъ логическо-то подлежаще е: *служба-тѫ на Бога*, а логическо-то сказуемо: *първо-то дѣло отъ наши-тѣ длъжности.*

225 — Допълненіе-то на подлежащіе-то както и на сказуемо-то може да е едно прилагателно, едно причастіе, едно нарѣчіе, едно допълненіе (срѣственно или

непрѣственно), или едно придаточно предложеніе, (изяснително или опредѣлително)

226. — Думи-тѣ които ся относятъ на едно допълненіе, сѫ часть на това допълненіе; като: *человѣкъ постояиъ на дума-тѫ си придобива честь отъ почтении-тѣ люди*; логическо-то допълненіе на подлежащее-то е *постоянъ на дума-тѫ си*, а, на сказуемо-то, *честь отъ почтении-тѣ люди*.

227 — Отъ горни-тѣ правила можемъ да заключимъ че думи-тѣ, които ся находятъ въ едно предложеніе, и които не сѫ нито подлежаще, нито сказуемо, колкото много да сѫ, и каквито да сѫ, ся относятъ сички-тѣ на подлежаще-то или на сказуемо-то за да допълнятъ значеніе-то имъ.

228 — Глагола-тъ *съмь* не пріема никакво допълненіе, защо-той отъ само-себе си има едно пълно значеніе. И тъй ако кажемъ: *азъ съмь да четѫ, а ти си да пишешь, да четѫ* не е допълненіе на *съмь*, нито *да пишешь* на *си*. *Да четѫ* и *да пишешь* зависѭтъ отъ дума-тѫ *поставенъ*, която ся подразумѣва и която е сказуемо-то.

229 — Въ едно израженіе по нѣкоги срѣщами повеки отъ едно предложеніе, отъ които нѣкои сѫ независими, а нѣкои-зависими. Независими-тѣ ся именуватъ *главни*; зависими-тѣ, защото сѫ като една второстепенна мысъль на главно-то, като едно допълненіе на негово-то подлежаще или сказуемо, ся наричатъ *придаточни*.

230 — И тъй, предложенія-та бstartъ *главни* и *придаточни*.

231 — Главни, както казахми, сѫ тѣзи отъ които зависѭтъ други-тѣ; като на примѣръ: *думамь че ученіе-то е най добро-то нѣщо отъ сички-тѣ нѣща; този който го мрази, мрази благополучіе-то.* Тукъ ся находжатъ четри предложенія, отъ които двѣ сѫ главни: *думамь*, отъ което зависи придаточно-то, *че ученіе-то е най добро-то нѣщо отъ сички-тѣ нѣща;* *и този мрази благополучіе-то*, отъ което зависи друго-то придаточно предложеніе, *който го мрази.*

232 — Придаточни сѫ тѣзи които ся относѭтъ на една отъ думи-тѣ на едно друго предложеніе за да допълнѭтъ значеніе-то му. Като на примѣръ горнье-то израженіе въ което ся находжатъ двѣ придаточни: *че ученіе-то е най добро-то нѣщо отъ сички-тѣ нѣща*, предложеніе което е допълненіе на глагола-тъ *думамь*, и *който го мрази*; предложеніе което е допълненіе на подлежаще-то *този.*

233 — Въ едно израженіе ся находжатъ толкова предложенія, колкото и глаголи; защото всякъ глаголъ показва едно разсѫжденіе, като: *азъ искамь да си мирепъ*; тукъ ся находжатъ два глагола, слѣдователно — и двѣ предложенія.

234 — Дума-тѫ която служи да свържи едно придаточно предложеніе съ друго което то допълва, е напосоки сѣкоги едно относително мѣстоименіе или единъ съюзъ. Исключи съюзи-тѣ *и, или, а, но, ни, нито*, когато сѫ сами, сирѣчь не съдружении отъ едно относително мѣстоименіе или отъ единъ другъ съюзъ.

235 — И тъй, механически познавамя че предложеніе-то е главно или придаточно: главно, когато не па-

чнава отъ относително мѣстоименіе или отъ съюзъ; придаточно, напротивъ, когато начнава.

236 — Придаточно-то предложеніе по свойство-то си быва: *изяснително* или *опредѣлително*.

237 — Изяснително е когато просто изяснява понятіе-то на рѣчь-тж на която ся относя, или съ която ся свръзва; като: *человѣка-тъ, който е едно словесно, различава отъ безсловесни-тѣ*; думи-тѣ: *който е едно словесно*, сж изяснително придаточно предложеніе.

238 — Опредѣлително е когато по необходимости на разума-тъ опредѣля, означава, понятіе-то на дума-тж съ която ся свързва, като: *Слава-тж която происхожда отъ добрина-тж, е безмертна*; думи-тѣ: *която происхожда отъ добрина-тж*, сж опредѣлително предложеніе.

239 — Изяснително-то, като не нуждно толкова за разума-тъ въ израженіе-то, може ся исхвърли безъ да го повреди; опредѣлително-то, на противъ, ако ся исхвърли, разваля го. Като на примѣръ отъ по горни-тѣ примѣри, ако исхвърлимъ предложеніе-то: *който е едно словесно*, разума-тъ на главно-то предложеніе ся не поврежда; но, ако исхвърлимъ предложеніе-то: *която происхожда отъ добрина-тж*, той ся измѣнява и ся разваля.

240 — Предложеніе-то, споредъ части-тѣ които обема, може да бжде: *пълно* или *непълно*.

241 — Предложеніе-то е *пълно* когато сички-тѣ му части, които го съставять, ся нахождатъ: *погрѣшка-тж в заблужденіе-то на умъ-тъ*.

242 — То е *непълно* когато нѣкои потрѣбни думи отъ предложеніе-то ся подразумѣватъ; като: *нека сми мирни* = ній нека сми мирни; *книги-тѣ сѫ въ кѫщи*; = *книги-тѣ сѫ положени въ кѫщи; ти кога ще дойдешь? утрѣ* = *азъ ще дойдѫ* утрѣ. Въ 1-то предложен. както гледами, ся подразумѣва *подлежаще-то*, въ 2-то, *сказуемо-то*, въ 3-то *подлеж. глагола-тъ* и *сказуемо-то*.

243 — Отъ горни-тѣ правила, трѣба да си напомнимъ че единъ съюзъ изисква сѣкоги придаточно предложеніе; затова израженія като послѣдни-тѣ: *азъ го обычамь както сынъ-тъ си; той ще ся убогати когато и ти*, и пр., заключаватъ сѣкоги, сяко едно, двѣ предложенія, отъ които едно-то е пълно, а друго-то непълно: *азъ го обычамь както обычамь сынъ-тъ си; той ще ся убогати когато и ти ся убогатишь*.

За съгласіе-то на глагола-тъ съ подлежаще-то и съ допълненіе-то.

244 — Всякъ глаголъ, трѣба да има едно подлежаще, както и всяко подлежаще единъ глаголъ: *азъ желаѭ Петьръ да ся изучи; а ти искашь да ся убогати*. Въ това израженіе ся нахождатъ четри глагола, слѣдователно нахождатъ ся и четири подлежаща; глагола-тъ *желаѭ* има за подлежаще *азъ*, *изучи* има — *Петьръ*, *искашь* има — *ти*, а убогати — *онъ*, което ся подразумѣва.

245 — Глагола-тъ ся съгласява съ подлежаще-то въ число и въ лице: *азъ броѭ пари; вій помагате на работници-тѣ; Добри ся труди много*, и прч.

246 — Когато подлежаще-то е отъ двѣ или пове-

ки сѫществителни или мѣстоименія, глагола-тъ ся поставя въ множественно число: *негова-тѫ мѫдрость и негово-то смиреніе мѫ наслаждаватъ много; Петьръ и Иванъ ходѭтъ въ училище-то.*

247 — Ако думи-тѣ, които сѫставятъ подлежаще-то, сѫ различни лица, глагола-тъ ся поставя въ множ. число, и ся съгласява съ по първо-то лице: първо-то лице е по напредъ отъ второ-то, а второ-то отъ третьо-то: *ти и азъ пишемъ; ти и Петьръ пишете.*

248 — Глаголи-тѣ, които сѫ поставени вмѣсто подлежаще, изискватъ единственно число; като: *да лъжишь, да крадешь е срамота; само да яде, да піе и да спи е дадено на добитака-тъ.*

249 — Когато подлежаще-то заключава въ себеси сички-тѣ думи които му предшествуватъ, глагола-тъ ся съгласява само съ него; като: *братя, сестри, пріятели, никой не мѫ погледна; злато, сребро, или друго имъніе, сичко тукъ остава послѣ смърть-тѫ.*

250 — Когато сложно-то подлежаще ся съединява съ съюзѫ-тъ *и*, глагола-тъ изисква множ. число: *Добри и Иванъ четѫтъ*; но, когато то е съединенно отъ съюзи-тѣ: *както, тъй и, ни, или*, изисква ся вообще единственно, като: *както единія-тъ, тъй и другія-тъ, лъжи; ни той, ни онзи, ще дойде; Иванъ или Георгій, ще спечели; учителя-тъ, както ученика-тъ, стои въ школа-тѫ.*

251 — Събирателно-то когато има като допълненіе едно сѫществително, глагола-тъ ся съгласява съ една-тѫ или съ друга-тѫ отъ тѣзи думи, съ нея която дава повеки впечетленіе, сирѣчь на която ся отдава

повеки дѣйствіе-то или състояніе-то на глагола-тъ. Като на примѣръ: *стадо-то съ овци-тѣ ся загуби*; тукъ дѣйствіе-то на глагола-тъ *загуби* ся относя повеки на събирателно-то отъ колко-то на негово-то допълненіе, за това ся съгласява и съ първо-то. Но, ако кажемъ: *едно стадо овци ни измрѣхѫ*, защото че впечатленіе-то ся обрыца повеки на допълненіе-то отъ колко-то на събирателно-то, то глагола-тъ ся съгласява съ допълненіе-то.

252 — Относително-то мѣстоим., кога е като подлежаше, изисква глаголъ съгласенъ съ него въ число и въ лице; като: *ти и Петъръ сте които желайте общо-то добро*.

Допълненіе.

253 — Допълненіе-то, както казахме (§ 141), бива посрѣственно и непосрѣственно. Единъ глаголъ не може да има безъ различіе едно-то или друго-то: всякъ изисква това което му принадлежи. На примѣръ: *говорьѫ* изисква допълненіе срѣственно, защото казвами: *говорьѫ съ нѣкого*; а *обичамь* — допълненіе несрѣственно, защото думами: *обичамь нѣкого*.

254 — Два глагола или повече, може да иматъ едно допълненіе, ако то е за сички-тѣ еднакво, сирѣчь посрѣственно само или непосрѣственно; като: *едно добро чадо уважава, люби и почита родители-тѣ, си*. Тукъ и три-тѣ глагола изискватъ допълненіе несрѣственно.

255 — Напротивъ, всякъ глаголъ изисква такова допълненіе какво-то му прилича. И тъй, не трѣба да

кажемъ: *Петъръ побѣгна и напусна школа-тѫ*; но, трѣба: *Петъръ побѣгна отъ школа-тѫ и я напусна*; защо-то глагола-тъ *побѣгна* изисква срѣственно допълненіе, а *напусна*, нсрѣственно.

256 — Сѫщо-то ся случва когато два глагола, изискватъ посрѣственно допълненіе съ предлогъ различенъ. И тъй ще кажемъ: *азъ искамъ прошка отъ баща си и му ся молѭ да мѫ прости*; а не: *азъ искамъ прошка и ся молѭ на баща си да мѫ прости.*

257 — Когато допълненіе-то на единъ глаголъ е отъ много части съединенни отъ съюзи-тѣ *и, ни, или,* тѣзи части трѣба да сѫ отъ думи еднообразни, сирѣчь име съ име, глаголъ съ глаголъ, предложеніе съ предложеніе, и прч. И тъй не трѣба да кажемъ: *азъ сѫкамъ ваше-то мнѣніе добро и да ся послуша; прилѣжателно-то дѣте люби чтеніе-то или да пише*; но трѣба: *азъ сѫкамъ ваше-то мнѣніе да е добро и да ся послуша; прилѣжателно-то дѣте люби чтеніе-то или писаніе-то.*

ЗА ПРЕПИНАТЕЛНИ-ТѢ ЗНАКОВЕ.

258 — За да отдадемъ едно отличіе на разума-тъ въ едно израженіе, поставями знакове които именувами *препинателни*. Тѣ ни показватъ іоще и гдѣ трѣба да правимъ отдыханіе-то си като четемъ.

259 — Знакове-тѣ тѣзи сѫ: запятая (,), точка съ запятая (;), двоеточіе (:), точка (.), въпросителна (?), и удивителна (!).

За запятая-тѫ (,)

Она ся поставя:

260 — 1° Да отдѣли еднакви-тѣ части на едно предложеніе, като подлежаще, сказуемо, допълненіе, опредѣленіе; като: *любовь-тѫ, мирность-тѫ, покореніе-то сѫ естествени добрини; този человѣкъ е добъръ, сладкодуменъ, радостливъ; Петъръ пише право, чисто, красно.*

261 — 2° Да отдѣли кратки-тѣ предложеніе когато ся заподирватъ въ едно израженіе; като: *сичкома заедно ся молимъ, ся трудимъ, ся веселимъ.*

262 — Когато части-тѣ тѣзи ся съединяватъ отъ съюзи-тѣ *и, или, ни*, запятая-тѫ не ся поставя, освѣнь ако тѣ сѫ въ растояніе; като, безъ запятая: *азъ сьмь гладенъ и жеденъ; той пише или чете;* съ запятая: *никой не е доволенъ отъ иманіе-то си, ни неблагодаренъ отъ умъ-тъ си.*

263 — 3° Предъ глагола-тъ който е отдалеченъ отъ подлежаще-то си съ едно опредѣленно придаточно: *този който е нечуствителенъ на благополучіе-то на съседника-тъ си, е егоистъ.*

264 — 4° Послѣ една часть на израженіе-то, когато тя ся поставя преди подлежаще-то на предложеніе-то отъ което тя зависи, като: *като видѣ каква е работа-тѫ, той ся дръпна.*

265 — 5° Преди и послѣ на едно изяснително придаточно, или на едно събраніе отъ думи, което, ако ся исхвърли, не измѣнява разума-тъ на израженіе-то; като: *мѣсяца-тъ, който ни свѣти нощемъ, и слънце-то, денемъ, сѫ двѣ свѣтила; тѣзи ли сѫ, о Те-*

лемахе, мысли-тѣ които трѣба да обладаватъ сърце-то на Одисеова-тъ сынъ?

266 — 6º Вмѣсто единъ глаголъ който ся подразумѣва; като: *слънце-то грѣй денемъ, а мѣсица-тъ, нощемъ.*

За точка-тѫ съ запятая (;)

Тя ся поставя:

267 — 1º Да отдѣли равни-тѣ предложенія въ едно израженіе, предложеніе които могатъ да ся зематъ като едно особенно израженіе като: бладзѣ на тая душа която като вдадена въ добри-тѣ дѣла Божій, го почита, го люби отъ сърце; която иска да не престѫпи нищо отъ най малки-тѣ му заповеди; която, колко и да е вазвысоченна ся разглежда въ една най долна покорность.

268 — 2º Да отдѣли въ едно израженіе двѣ главни и допълненны части, отъ които послѣдна-тѫ може да пріеми единъ отъ съюзи-тѣ: но, а, ако, на противъ за да, и прч; като: Слабоумны-тѣ ся нераняватъ отъ най малки-тѣ нѣща; остроумны-тѣ ги разглеждатъ хладнокродно. Можемъ да кажемъ: но остроумни-тѣ, или: на противъ остроумни-тѣ.

За двоеточіе-то (:)

То ся поставя:

269 — 1º Послѣ едно предложеніе което обнародва едно реченіе; като: Ісусъ каза: Оставете да дойдѫтъ при меня малки-тѣ дѣца.

270 — 2º Послѣ едно общо предложеніе за подирено отъ подробности този человѣкъ има много нѣща:

драгоценни камани, часове, книги и други такива.

И предъ предложеніе-то ако подробности-тѣ предшествуватъ: *обученіе-то, умѣренность-тѫ на ядение-то, на пiянiе-то и веселба-тѫ: ето три лѣкара които не ни лъжѫтъ.*

271 — 3° Предъ едно предложеніе което изяснява и развива разума-тъ на това което предшествува; като: *трѣба свкоги да будѣмъ и да ся молимъ войстенна какъ ще можемъ да отбѣгнимъ другo яче пагоби-тѣ които ни окружаватъ?*

За точка-тѫ (.)

272 — Точка-тѫ ся поставя въ край на едно независимо предложеніе отъ онова което послѣдува, или ако и да зема понѣкоги отношеніе то бива неопредѣленно и главно; като: *Богиня-тѫ държеше въ една-тѫ* си *рѫка единъ златенъ скиптръ (тояга) да управлява дълги-тѣ. Тя имаше едно весело* и *великолѣпно лице. Тритони-тѣ возпѣхѫ кола-тѫ й.*

За въпросителна-тѫ (?)

273 — Въпросителна-тѫ ся поставя, вмѣсто точка, въ края-тъ на въпросителни-тѣ предложенія, като: *какво правишь? отъ дѣ зе толкова много пари?*

274 Въпросителна-тѫ ся поставя іоще и послѣ думи или израженія съмнителни или въ не возможность да ся потвърдиѫтъ: *Българія счита* 6, 000, 000 *? жители.* Тя ся поставя подиръ съмнителна-тѫ дума.

За удевителна-тѫ (!)

275 — Удевителна-тѫ ся поставя въ края-тъ на

10

едно изражение което показва удивление, чудесе, радость, и прч; като: *каква бѣда, дружже мой, днесъ ми ся случи! какво несчястіе! о! какъвъ веселъ момъкъ!*

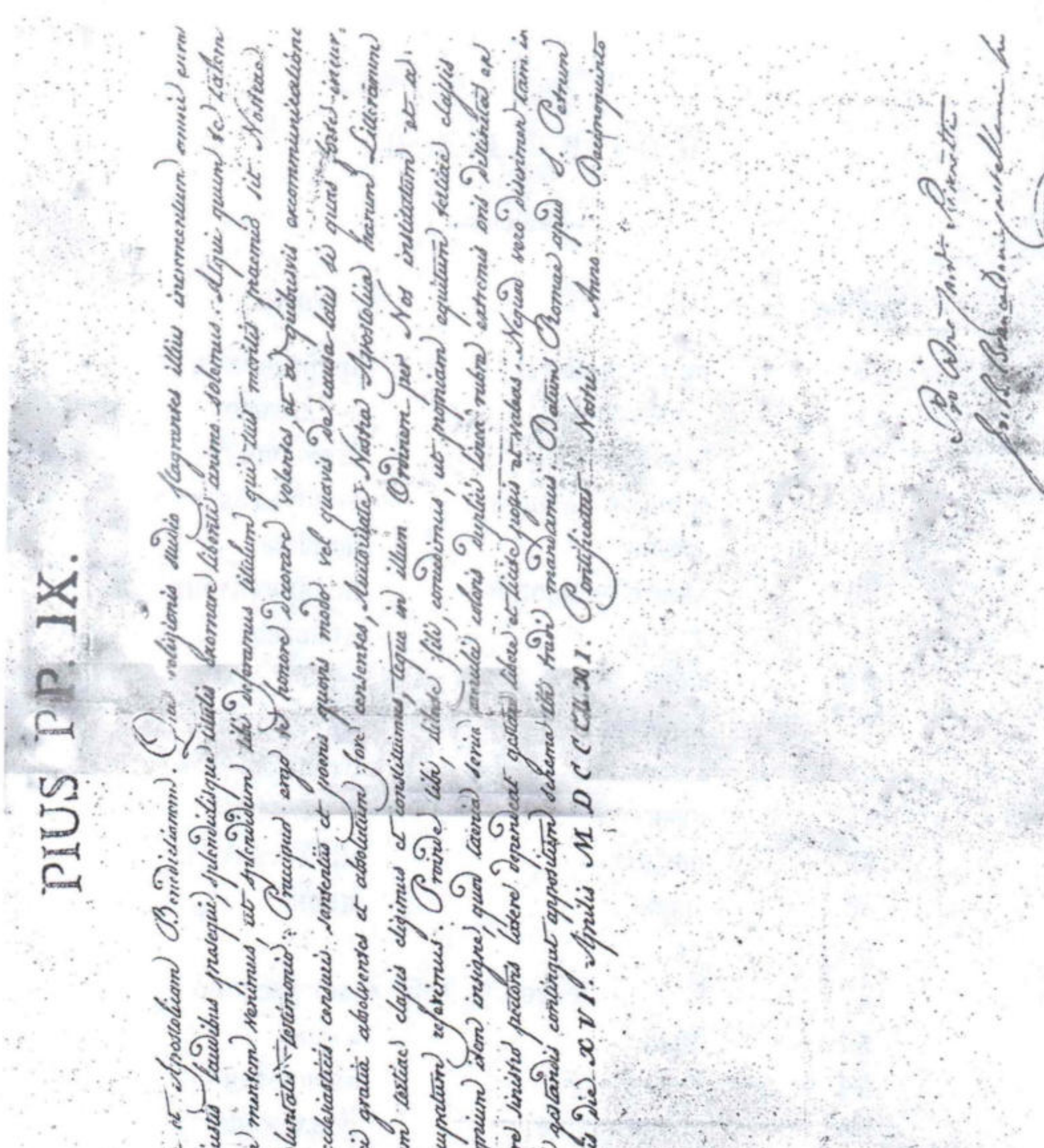
Грамматика-тѫ ся намирѫ:

У Сливенъ въ Г-на Р. В. Мирковича.

У Цариградъ у Съчинителя-тъ.

ПОГРѢШКИ.

Страна	*Вмѣсто*	*Чети.*
3	произнасѭтъ	произнасѫтъ
11	послѣдне	послѣдные
15	Матерникъ	Метерникъ
25	понятіе неопре-дѣлно	неопредѣленно понятіе
26	дѣйствіе неопре-дѣлно	неопредѣленно дѣйствіе
26	пенѭ	пѣнѭ
28	нредлогъ	предлогъ
31	станѭтъ	станѫтъ
32	ички-тѣ	сички-тѣ
32	нопѫтенъ	многопѫтенъ
33	парѫ	парѭ
36	ся	я
37	Замѣчаніе-то, § 132, е погрѣшимо	
40	лижѭ	лѣжѭ
54	логическо	логически
58	подлежащее	подлежаще
58	допълнѫтъ	допълнѭтъ
66	предложеніе	предложенія.



PIUS PP. IX.

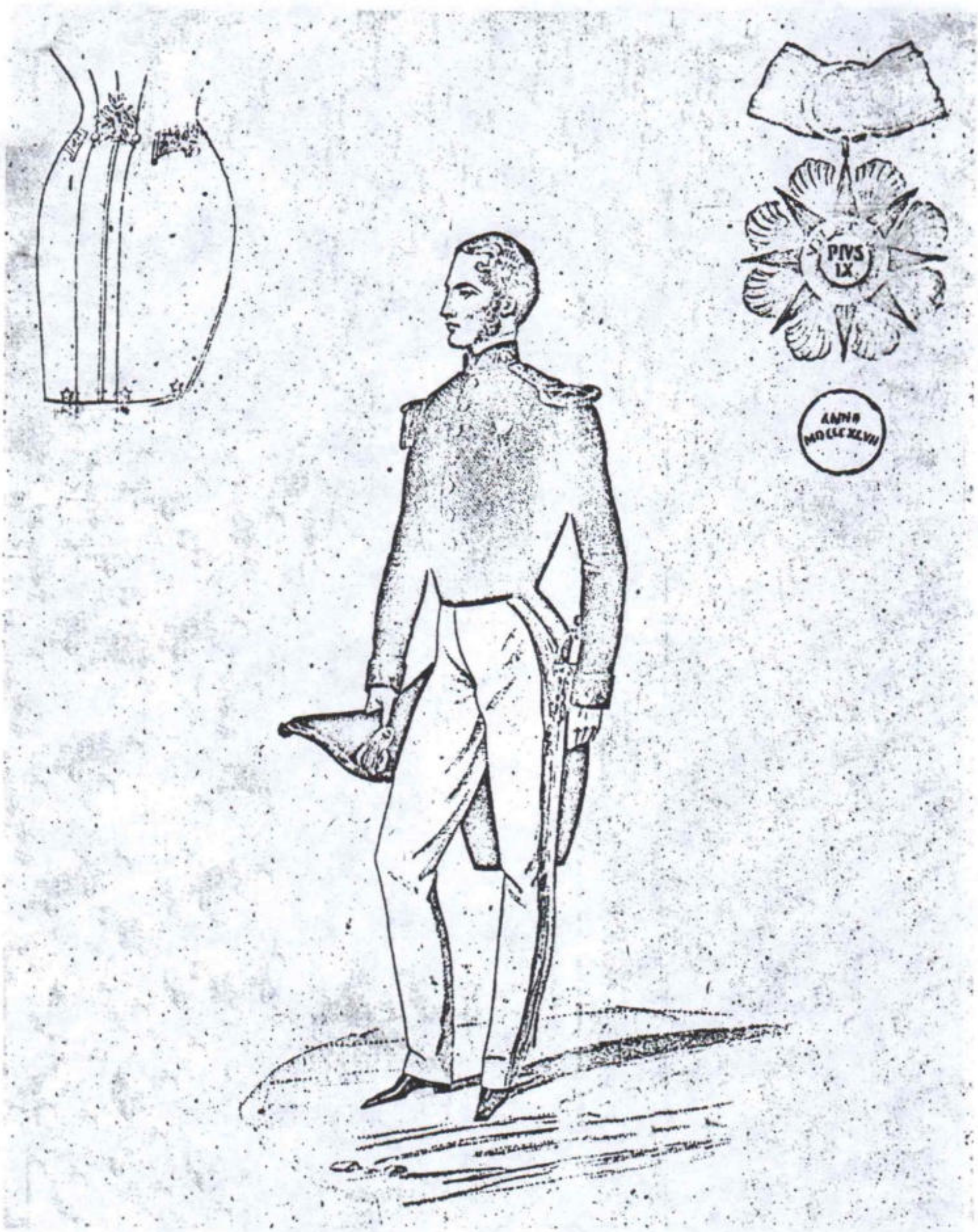
Dilecte Fili Salutem et Apostolicam Benedictionem. Qui religionis studio flagrantes illius incrementum omni cura ope procurant, eos justis laudibus prosequi, splendidisque titulis exornare libenti animo solemus. Atqui quum te talem esse noverimus, in eam mentem venimus, ut splendidum tibi deferamus titulum qui tuis meritis praemio sit Nostrae erga te paternae voluntatis testimonio. Praecipuo ergo te honore decorare volentes, et a quibusvis excommunicationis et interdicti, aliisque ecclesiasticis censuris sententiis et poenis quovis modo vel quavis de causa latis si quas forte incurristi hujus tantum rei gratia absolventes et absolutum fore censentes, Auctoritate Nostra Apostolica harum Litterarum vi Te Equitem Pianum tertiae classis eligimus et constituimus, teque in illum Ordinem per Nos institutum et a Nostro nomine nuncupatum referimus. Proinde tibi, dilecte fili, concedimus, ut propriam equitum tertiae classis vestem induere, ac proprium item insigne, quod taenia serica caerulei coloris duplici linea rubra extremis oris distincta ex communi equitum more sinistro pectoris latere dependeat gestare libere et licite possis et valeas. Ne quod vero discrimen tam in veste quam in insigni gestandis contingat appositum schema tibi tradi mandamus. Datum Romae apud S. Petrum sub Annulo Piscatoris die XVI. Aprilis MDCCCLXI. Pontificatus Nostri Anno Decimoquinto

Pro Dno Card. Antonelli
Jo. B. Brancaleoni Castellani

Грамота за принадлежност на д-р Миркович към ордена Пий – рицар на Пий, трета степен, с право да носи и орден – подпечатана с пръстена на папа Пий IX, 16.04.1861 г.. София: НБКМ, БИА, ф. 95. инв. оп. II–В 3065.



Орден Пий (лат.: Ordo Pianus, итал.: Ordine Piano) с мото Virtuti et merito – рицарски орден, трети по ранг от папските рицарски ордени – присъден за изключителни заслуги към църквата и обществото на Г. Миркович. – 16.04.1861 г.



Скица на облеклото и рицарския орден Пий за публичното им представяне от Г. Миркович (дадена при присъждането му). – 16.04.1861 г.
София: НБКМ, БИА, ф. 95. инв. оп. II–B 3065.

Scan 12-13

II-B 3114

A Son Excellence — 1873

Rachid Pacha Ministre des affaires étrangères

Il y a quatre ans et demi que je fus
arrêté à Widdin accusé d'affaires politiques
et après avoir subi un interrogatoire pendant
cinq mois j'ai été acquitté et mis en liber-
té. Un mois et demi plus tard je fus de
nouveau arrêté et enchaîné je fus amené
dans les prisons de la capitale, où je reste
depuis quatre ans environ sans avoir jamais
été ni interrogé, ni jugé et ignorant
moi-même le motif de ma détention, je doute
que l'autorité en sache davantage, car
la soi-disant Politique n'est qu'une
chose imaginaire, une chimère, une ombre
insaisissable sans réalité, ou une vile
calomnie; en effet comment pourrait exister
une entente Politique parmi des personnes
qui ne se connaissaient point, et qui se
sont vues pour la première fois dans les
prisons?

Plusieurs commissions ayant été
constituées ad-hoc avaient examiné notre
affaire et avaient prononcé mon élargissement
qui n'a jamais été exécuté, et la haute
cour de justice devant laquelle j'ai
fait porter mon affaire il y a un
an avait à peu près prononcé la même

Прошение от заточеника Г. Миркович до Мидхат паша, министър на правосъдието в правителството на Мохамед Рашид паша, по времето на султан Абдул Азис (на френски език). – 1873 г.
София: НБКМ, БИА, ф. 95. инв. оп. II–В 3114. (3 с.)

décision qui a été soumise à son Alt. le grand Vizir, qui à son tour l'envoyant au Ministère des affaires étrangères, d'où on l'a expédiée au Ministère de la Police où une nouvelle commission sera constituée, dit-on ; de manière que de commission en commission, et de Ministère en Ministère, avant qu'une décision définitive et exécutoire soit prononcée, je finirais par succomber, car l'état de ma santé ayant été démesurément altéré ne pourrait supporter plus de pareils retards, et votre Excellence, dans sa justice et dans sa clémence très notoires, ne voudra point, j'en suis bien certain, qu'un innocent succombe dans les prisons, parmi les malfaiteurs, victime d'une infâme calomnie et d'une négligence impardonnable.

Ainsi je viens la supplier de vouloir bien donner les ordres nécessaires au Ministère de la Police, afin que je sois élargi sous caution. Je livrerai des garanties solidaires de m'instituer prisonnier dans le cas où l'autorité, après avoir examiné mon affaire, trouverait nécessaire ma nouvelle détention.

J'ai l'honneur d'être de V. Exc.
le très humble et le très obéissant serviteur,

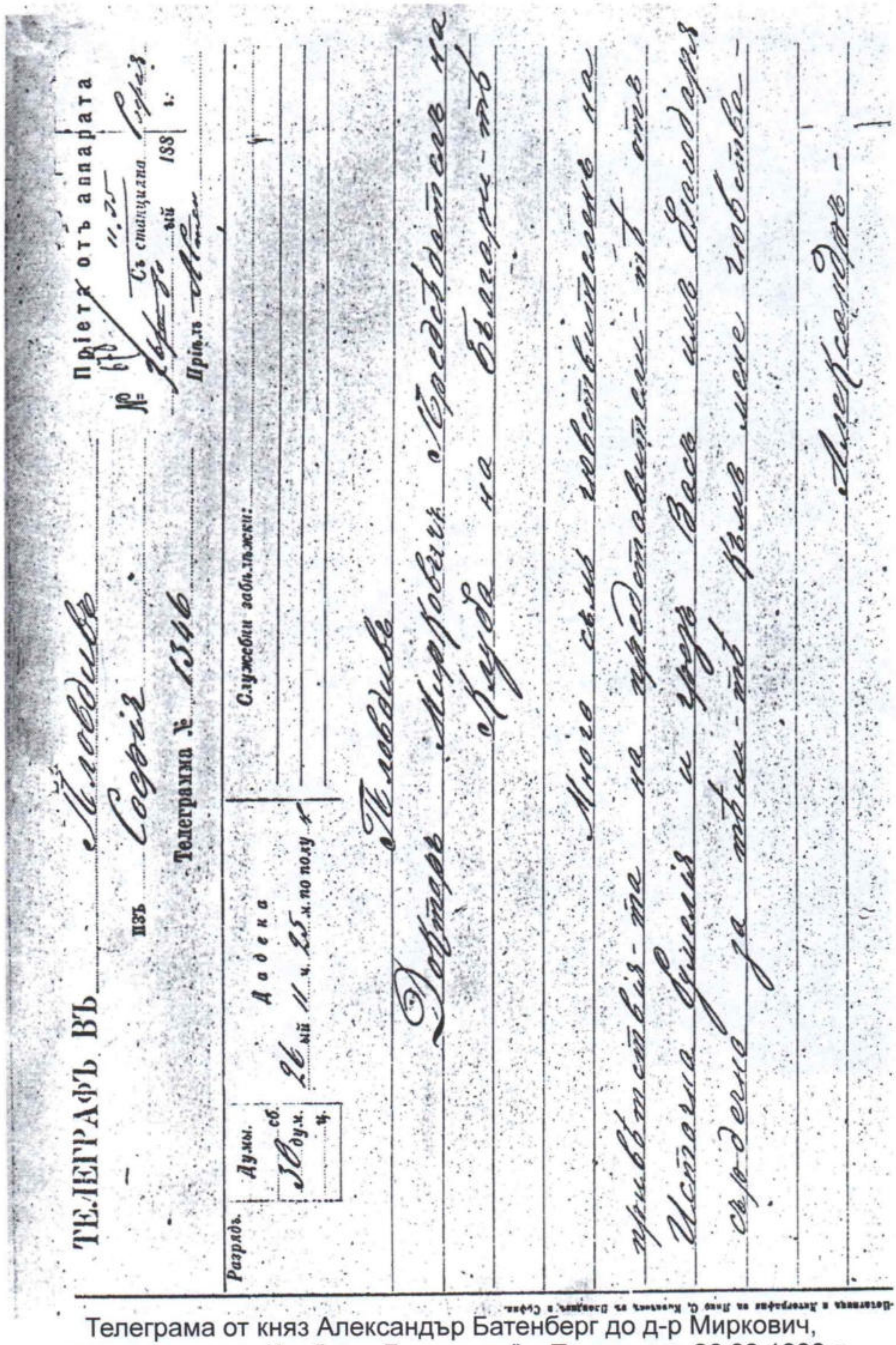
Нар. Библиотека

[illegible]

résultat [illegible] rappelle [illegible] sans s'en livrer à quelque autre relation (?) maison.

Vu l'importance de l'affaire l'on désire sérieusement savoir pour être (?) ses combinaisons réussissant ; au cas contraire, veuillez, je vous prie, leur dire la pur vérité, pour que l'on sache à quoi s'en tenir à l'avenir.

Veuillez, je vous prie, me répondre sans retard à l'adresse [illegible]



ТЕЛЕГРАФЪ ВЪ Пловдивъ

изъ София

Телеграмма № 1346

Пріетъ отъ аппарата

Думы. 30 сл.

Дадена 26 мй 11 ч. 25 м. по полу

Служебни забележки:

Пловдивъ

Докторъ Мирковичъ Председателю на Клуба на българи-тѣ

Много съмъ чувствителенъ на привѣтствiя-та на представители-тѣ отъ Източна Румелия и чрезъ Васъ имъ благодаря сърдечно за тѣхни-тѣ къмъ мене чувства —

Александръ —

Телеграма от княз Александър Батенберг до д-р Миркович, председател на „Клуба на Българите" в Пловдив. – 26.03.1880 г. София: НБКМ, БИА, ф. 95. инв. оп. II–В 3078.

БЪЛГАРСКО КНИЖЕВНО ДРУЖЕСТВО
въ Срѣдецъ.

~~Априлий~~ Май 10 1882 г.

Господину Доктору Е. Мирковичу

въ Сливенъ.

Събранието отъ дѣйствителнитѣ членове на Българското Книжовно Дружество въ заседанието си отъ 8 Септемврий миналата 1881 година Ви избра за дописенъ членъ на това Дружество, съгласно съ чл. 22 отъ устава му.

Честитъ съмъ, че могѫ въ той случай да Ви съобщѫ това почетно избрание и, като Ви извѣстявамъ за подновението вече дѣятелността на Дружеството въ столицата на Княжеството, умолявамъ Ви, Почитаемий Господине, да имате добрината да приемете правствено участие въ това общеполезно предприятие.

Привременний Управителенъ Комитетъ.

Прѣдсѣдатель В. Д. Стоянов

Дѣловодитель М. Бончев

Избран за дописен член на Българското книжовно дружество (днес БАН) на заседание на 8.09.1881 г.
Писмо на Българското книжовно дружество от 10.05.1882 г.
София: НБКМ, БИА, ф. 95. инв. оп. II–B 3067.

БЪЛГАРСКО
КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО.

№ 16
25/VIII 1884 г.
СРѢДЕЦЪ.

Почитаемий Господине!

Главното годишно събрание, съгласно съ § 5 и 8. отъ новоприетия уставъ на „Българското Книж. Дружество", единодушно Ви прогласи за редовенъ членъ на това Дружество въ засѣданието си отъ 6-й Августа тек. година.

Прѣди да Ви се испроводи надлъжний дипломъ за туй Ваше заслужено звание, съгласно съ § 9 отъ устава, считамъ се честитъ, Почитаемий Господине, да Ви съобщѫ сега горньото рѣшение и, като Ви прилагамъ при настоящето единъ екземпляръ отъ сѫщия уставъ, ползувамъ се отъ случая да Ви засвидѣтелствувамъ найглѫбокото си къмъ Васъ почитание.

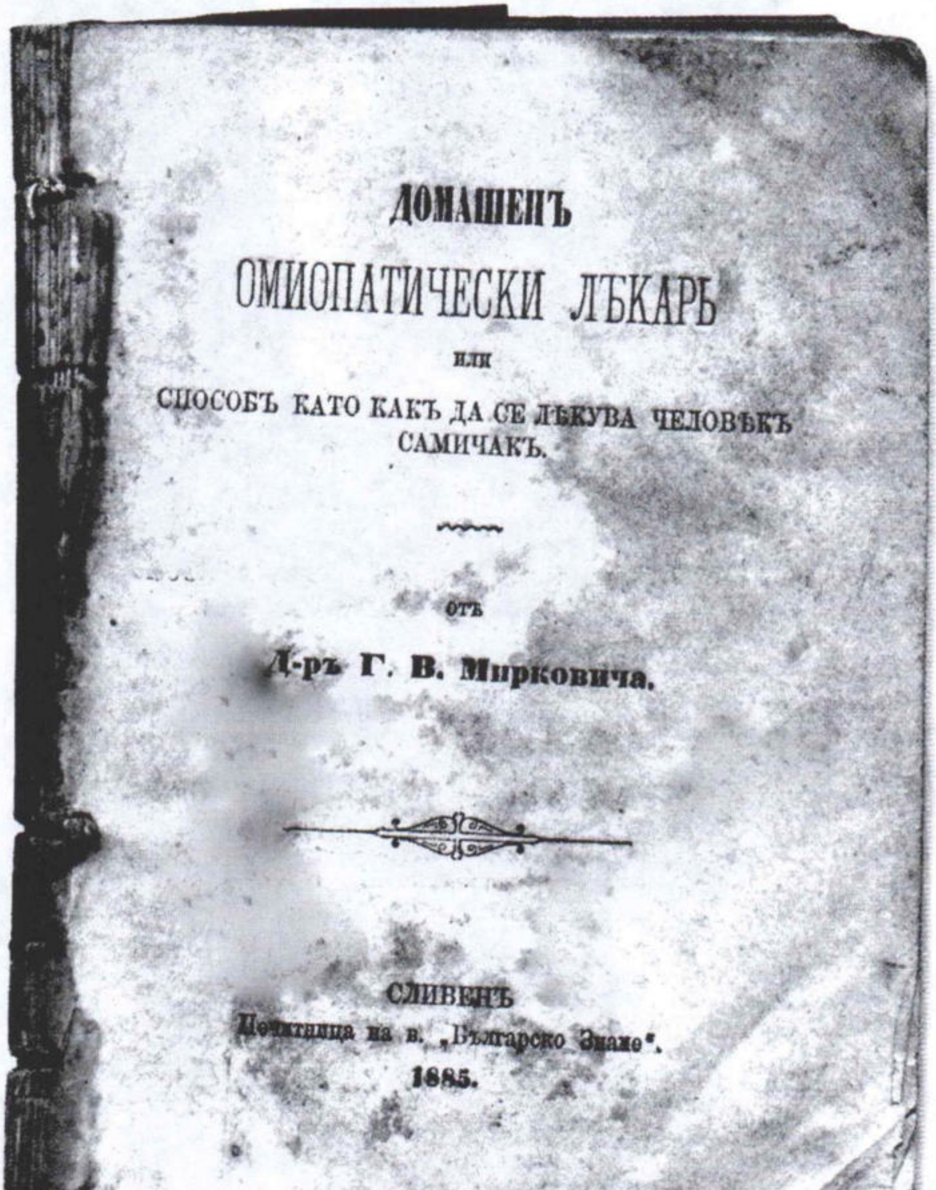
За Прѣдсѣдателя на Управ. Съвѣтъ

Подпрѣдсѣдатель: В. Д. Стоянов

Гл. Дѣловодитель: [illegible]

До Господина Д-ръ Мирковича, редовенъ
членъ на „Българското Книжовно Дружество".

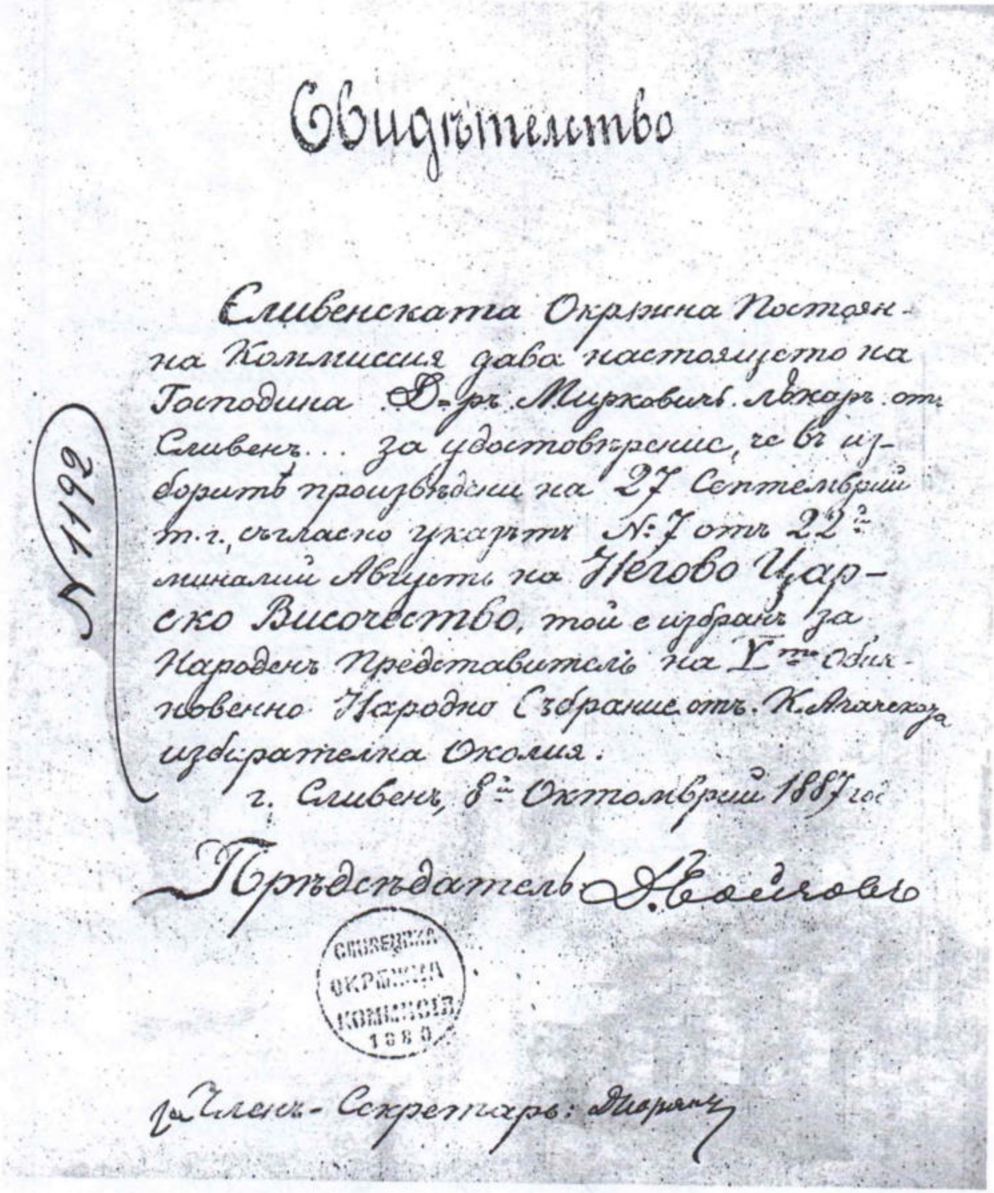
Прогласен за редовен член на Българското книжовно дружество, от заседанието му на 6.08.1884 г. Писмо на Българското книжовно дружество № 16/25.08.1884 г., Средец. София: НБКМ, БИА, ф. 95. инв. оп. II–В 3068.



Домашен омиопатически лекар или Способ като как да се лекува человек самичък от д-р Г. В. Мирковича. Сливен: печ. на в. „Бълг. знаме“, 1885. (корица)



Шишенцата с хомеопатични лекарства,
които е използвал д-р Геворги Миркович



№ 1192

Свидѣтелство

Сливенската Окръжна Постоянна Коммиссия дава настоящето на Господина Д-ръ Мирковичъ лѣкарь отъ Сливенъ... за удостовѣрение, че въ изборитѣ произведени на 27 Септемврий т. г., съгласно указътъ № 7 отъ 22-й миналий Августъ на Негово Царско Височество, той е избранъ за Народенъ Прѣдставитель на V-то Обикновенно Народно Събрание отъ К. Агачката избирателна Околия.

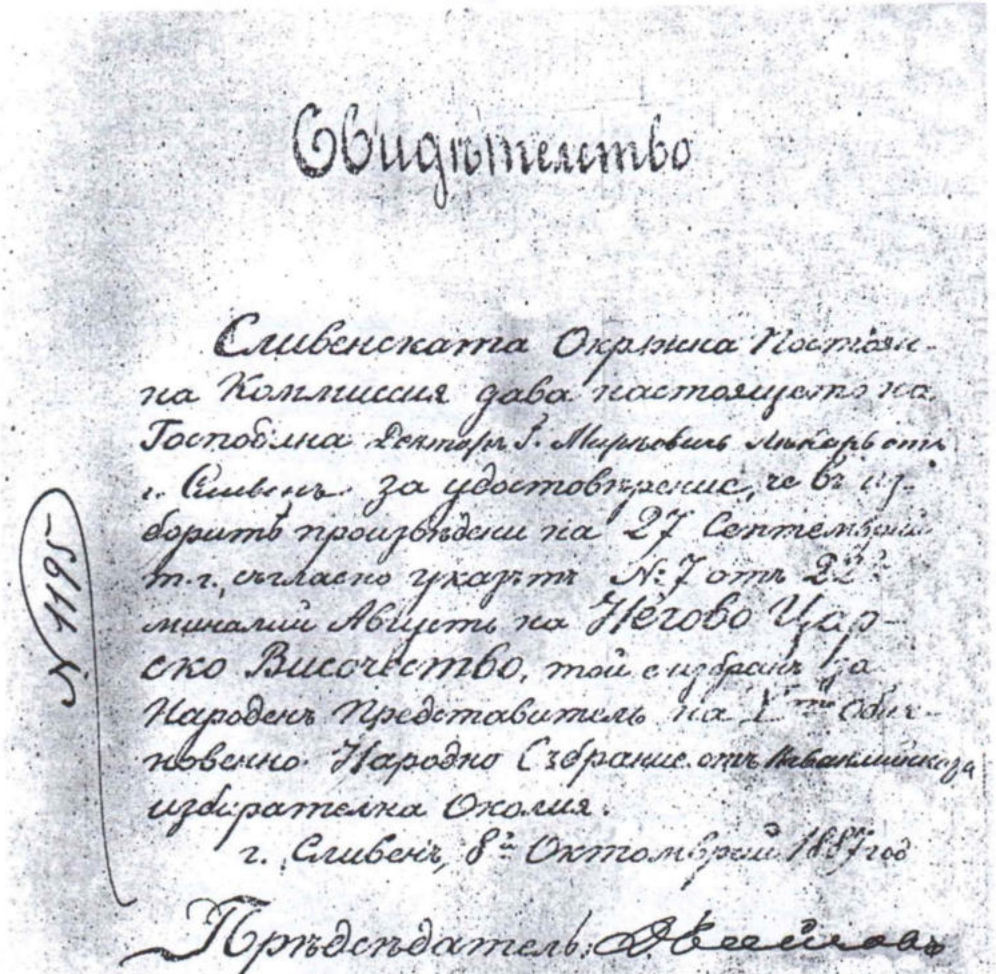
г. Сливенъ, 8-и Октомврий 1887 год.

Прѣдсѣдатель: Д. Бойчовъ

СЛИВЕНСКА ОКРЪЖНА КОМИСИЯ 1880

1-й Членъ-Секретарь: Миронъ

Свидетелство-удостоверение № 1192 / 08.10.1887 на д-р Миркович за народен представител в Петото Обикновено народно събрание, избран от К. Агачската [Елховската] избирателна околия.
София: НБКМ, БИА, ф. 95. инв. оп. II–В 3069.



Свидѣтелство

№ 1195

Сливенската Окръжна Постоянна Коммиссия дава настоящето на Господина Докторъ Г. Мирковичъ лѣкарь отъ г. Сливенъ за удостовѣрение, че въ изборитѣ произведени на 27 Септемврий т.г., съгласно указътъ № 7 отъ 22ий миналий Августъ на Негово Царско Височество, той е избранъ за Народенъ Представитель на Vто Обикновенно Народно Събрание отъ Каваклийската избирателна Околия.

г. Сливенъ, 8ий Октомврий 1887 год.

Прѣдсѣдатель: [illegible]

Сливенска Окръжна Коммисия 1880

Членъ-Секретарь: [illegible]

Свидетелство-удостоверение № 1195 / 08.10.1887 на д-р Миркович за народен представител в Петото Обикновено народно събрание, избран от Каваклийската [Тополовградската] избирателна околия. София: НБКМ, БИА, ф. 95. инв. оп. II–В 3070. .

№ 778

НИЙ ФЕРДИНАНДЪ I

СЪ БОЖИЯ МИЛОСТЬ И НАРОДНАТА ВОЛЯ

КНЯЗЬ НА БЪЛГАРИЯ.

Въ знакъ на НАШЕТО особенно благоволение, награждаваме

Медицинския Лѣкарь на Ямболъ-Бургаската линия, Д-ръ Мирковичъ.

съ НАШИЯ „НАРОДЕНЪ ОРДЕНЪ ЗА ГРАЖДАНСКА ЗАСЛУГА"

пета (V) степень.

Заповѣдваме да му се даде настоящата ГРАМОТА скрѣпена съ печата.

гр. София, 14 Февруарий 1892 г.

за Канцлеръ на Българскитѣ Ордени:

Секретарь:

Грамота – признание за медицинската дейност на Г. Миркович, лекар на Ямбол–Бургаската железопътна линия, и орден (Кавалерски кръст „Народен орден за гражданска заслуга" V степен), от княз Фердинанд I, 14.02.1892 г. София: НБКМ, БИА, ф. 95. инв. оп. II–В 3073 (2 с.)



Кавалерски кръст „Народен орден за гражданска заслуга“ V степен, връчен на д-р Г. Миркович от княз Фердинанд I. – 14.02.1892 г.

УНИАТСКОТО ДВИЖЕНИЕ

по

ЧЕРКОВНИА ВЪПРОСЪ

отъ

Д-ръ Мирковичъ

СЛИВЕНЪ

Скоро-печатница „Българско Знаме"

1897

Униатското движение по черковния въпрос / Г. Миркович. Сливен: скоропеч. Българско знаме, 1897 (корица)

УНИАТСКОТО ДВИЖЕНИЕ

по

ЧЕРКОВНИЯ ВЪПРОСЪ.

Въ „Периодическо Списание“ на Българското Книжовно Дружество*), прочитаме едно изложение отъ Т. С. Бурмова, подъ заглавие „Българо-гръцката церковна распра“. Автора излага разнитѣ случки на тая борба по такъвъ начинъ, щото да сполучи цѣльта, която си е начерталъ. Нѣща, които не идатъ на неговия планъ, сѫ даже и неспоменати.

Излиза, че той се стремѣлъ да запази между българитѣ православието, тъй както си е било, вмѣсто да търси да подобри другояче българското положение. Споредъ него, всички други старания въ туй отношение били противни и гибелни за българитѣ, а особено католицизма съ пропагандата на униатитѣ българи. Послѣднитѣ тѣзи, за възнаграждение на тѣхнитѣ трудове и жертви, се наричатъ отъ автора не само безвѣрници, подкупници, измѣнници, но и прѣдатели; коги, въ сѫщность, тѣ бѣха сърдцето и душата на черковното движение. Всѣки знае, че безъ тѣхъ въ това врѣме нищо нѣмаше да стане. Излагането на работитѣ по-нататъкъ ще го обясни. Главното тука е, че дѣйцитѣ униати не се стараяли ни за католицизма, ни за православието, а за подобрѣнието на българското положение изобщо.

Азъ мислѣхъ, че автора ще изложи колко-годѣ безпристрастно събитията; но слѣдъ прочитание видѣхъ, че останахъ излъганъ. Като съврѣмененъ дѣецъ на тая борба, азъ ще се постарая да изложа безпристрастно течението на работитѣ.

Но прѣди да влѣземъ въ сѫщностьта на дѣлото, азъ ще помоля автора да каже, върху какво се основава, за да ни нарича прѣдатели? Да има нѣкой особно мнѣние и да дѣйства по него, прѣдатель ли бива? Ако сме ние такива, защо и той

*) Книги 16—38 и нататъкъ (1885—88. г.).

да не бжде такъвзи, като има едно съвършено противно мнѣние на нашето? Тая дума тука си нѣма никакъ мѣстото, нито по отношение къмъ него, нито по отношение къмъ насъ.

Той ни нарича измѣнници. И кой ли не е измѣнникъ! Измѣничеството е основното явление на напрѣдъка. Самъ г. Бурмовъ е измѣнникъ съ сегашнитѣ си мнѣния къмъ нѣкогажнитѣ си и подиръ неопрѣдѣлено врѣме ще бжде пакъ измѣнникъ съ бждащитѣ си мнѣния къмъ сегашнитѣ си. Нашитѣ прадѣди, които отъ поганци станаха християни, не бѣха ли измѣнници?

Г-нъ Бурмовъ още ни нарича подкупници,—качество което, види се, той черпи по аналогия отъ себе си. Най-сетнѣ той ни нарича и безвѣрници, за която дума, понеже се отнася до неговата специалность, Богословието, ще се распространя малко.

Какво разбира той подъ тая дума? Ако е: человѣкъ, който не вѣрва въ нищо, то той казва една безмислица, защото и най-дивака пакъ вѣрва въ нѣщо. Ако ли разбира человѣкъ, който не вѣрва въ православието, то е друго нѣщо. Въ този послѣдния случай той поставя православието като единствена вѣра, чрѣзъ която нѣкой може да бжде спасенъ. Тази идея дѣйствително сжществува въ главата на проститѣ поклонници на всѣка религия, но да я намирамъ и въ главата на единъ богословъ, това ми се вижда чудно. Вънъ отъ православието, споредъ него, всички други вѣчно ще гниятъ въ пъкъла! Съвсѣмъ на противно мнѣние сме ний: всѣка религия си има и добриитѣ и злинитѣ, както и своитѣ мжченици-светци.

Както всички видими и невидими нѣща сж творение на Бога, тъй и всички религии сж негово вдъхновение. Затуй и всички иматъ еднаква основа. Никоя не казва: лъжи, кради или убивай, а всички проповѣдватъ любовьта и справедливостьта. Ако сж лоши, тѣ добиватъ това си свойство отъ своитѣ главни прѣдставители, отъ религиознитѣ началници, които намѣсто да вървятъ по духа на Божието вдъхновение, почватъ да се съобразяватъ съ изискванията на свѣтскитѣ обстоятелства, като се сдружаватъ съ царьето за да угнетяватъ, прѣслѣдватъ и колятъ тѣзи, които тѣ би трѣбвало да спомогнатъ и въздигнатъ. Колко невинна кръвь е попила земята отъ подобни религиозни началници! Додѣ се потвърди научно, че земята се върти, а не слънцето, папитѣ не малко хора изтрѣбиха. Днесь още, въ този

Униатското движение по черковния въпрос / Г. Миркович.
Сливен: скоропеч. Българско знаме, 1897 (с. 2)

Довѣренность.

Чрезъ която долуподписанний Георги В. Мирковичъ, докторъ на медицината и хирургията, отъ г. Сливенъ, Българинъ, Български поданникъ, заявявамъ че подарявамъ по наполовина на Мардинскитѣ градски, (Армено Католическата и Халдинската), християнски общини слѣдующитѣ си собственни недвижими имущества: 1°, една третя часть отъ двѣ ниви „Суку Тарла“ на които съмъ притѣжатель съдружено съ Саидъ Богосъ [illegible] Насри Иназъ търговци отъ г. Мардинъ, съ силата на два крѣпостни актове подъ №№ 7 и 12 отъ 16 Нисанъ 94 год., съ извѣстни граници и уврати означени въ крѣпостнитѣ актове, находящи се въ землището на с. Кѣлетъ, [illegible] околия, Мардински окрѫгъ, Диарбекирска область; и 2° четире ниви „Суку Тарла“ които притѣжавамъ съ силата на четире крѣпостни актове подъ №№ 5, 6, 17 и 18 отъ 9 Шабанъ 93 година и 1 Казиранъ 92 год., съ извѣстни граници и уврати обозначени въ крѣпостнитѣ актове, находящи се въ землището на с. Шегасранъ, сѫща околия, окрѫгъ и область, заедно съ тополитѣ които са посадени въ тѣхъ.

На Мардинскитѣ градски християнски общини (Армено Католическата и Халдинската) подарявамъ споменатитѣ си недвижими имущества съ цѣль щото тѣ да събиратъ доходитѣ имъ и по свое употрѣбление да ги раздава съразмѣрно на най бѣднитѣ и нуждающи се съобщинари. Казаннитѣ общини, азъ моля, възъ основа на человѣколюбието и въ името на Бога, да бѫдатъ тѣй добри да нарѣждатъ и распредѣлятъ така доходитѣ на подаренитѣ имъ недвижими имущества, между

Завещание (Довереност) на д-р Миркович – 08.04.1890 г.. (с. 1)
София: НБКМ, БИА, ф. 95. инв. оп. II–В 3164

дитѣ, щото цѣльта за която се подаряватъ да се удовлетвори.

Съ тази си довѣренностъ азъ представлявамъ и назначавамъ за мой пълномощникъ Г-нъ Хана Шоха Заде, единъ отъ почетнитѣ търговци на г. Мардинъ, за да се прѣдстави вмѣсто менъ прѣдъ надлѣжнитѣ законни сѫдилища и нотариуси и даде такриръ въ мое име за подаренитѣ ми горѣописани недвижими имущества на Мардинскитѣ градски християнски общини, като му давамъ право да извърши всичко което би се изискало въ границитѣ на закона за даване такриръ въ мое име за подаренитѣ ми имущества. На рѣчения мой пълномощникъ, Г-нъ Хана Шока Заде, давамъ право, въ случай че се явятъ нѣкои упорвания върху подаренитѣ ми имущества, да ме прѣдставлява прѣдъ всичкитѣ сѫдилища, административни и финансови власти на казаната Диарбекирска областъ въ качество на ищецъ, и отвѣтникъ, отзивникъ и отзиваемъ, и въззивникъ и въззиваемъ; да се сѫди първостепенно, повторително, отзивно, въззивно и касационно и да употрѣблява всички законни отводи и срѣдства за спечелването на процеситѣ. Давамъ му право да прѣдовѣрява другиму всичкитѣ дадени нему права и обозначени по горѣ.

Обявявамъ, че всичко извършено въ границитѣ на настоящето ще ми бѫде прието безпрѣкословно.

~~Сливенъ~~ Мартъ
Априлий 8 1890
Сливенъ

Завещание (Довереност) на д-р Миркович – 08.04.1890 г.. (с. 2) (с. 2)
София: НБКМ, БИА, ф. 95. инв. оп. II–В 3164

Медицинска академия, НИСМ — Катедра по социална медицина

СЕКТОР ПО ИСТОРИЯ НА МЕДИЦИНАТА

Departement d'Historie de la Médecine à l'Académie de Médecine

1527 София
ул. Бяло море 8
Тел. 46—41, вътр. 260 (ръководител)
и 270 (сътрудници)

1527 Sofia
8, rue Belo more

7.I. 198 2 г.

СЛИВЕН
Окр.библиотека

Другари,

Моля Ви да дадете възможност на д-р Вергили Николов Кръстев, жител на гр.София, живущ на ул."В.Друмев" № 1, нещатен сътрудник на Сектора по история на медицината, да ползува медицинска литература и по-специално архивен материал за д-р Георги Миркович.

С уважение:

Доц.д-р М.Апостолов,
ръководител на сектора

СОФИЯ

Молба до Окръжна библиотека Сливен от Медицинска академия. Катедра по социална медицина. Сектор по История на медицината – София, за ползване на архивни материали от сътрудника им д-р Вергилий Кръстев – 07.01.1982 г.

Д О ДР. Директор на Народна библиотека"Кирил и Методий"

Отдел:Български исторически архив.

Др. Директор,

За нуждите на нашия редовен читател и член на билиотеката при читалище-то на гр. Своге,окръг Софийски Д-р Вергилий Николов Кръстев,живущ гр.Своге ул."Бойка" № 25,който като сътрудник на сектора по история на медицината при Медицинска академия-катедра по социална хигиена и работещ върху тема: "Д-р Миркович-възрожденски просветител,революционер и лечител", да му бъде разрешено и извади на ксерокс и ни се достави чрез службата на библиотечно заемане в гр.Своге-читалищна библиотека,копия от оригиналите от фонд № 95:

Фонд № 95-Д-р Георги Вълков МИРКОВИЧ

I.Инвентарен опис -II-А-№8545- Писма на Д-р Миркович написани с автопочерк с мастило,като същите са отбелязани последователно от едно до седем:

писмо първо- 9страници Писмо четвърто-I7 стр. Писмо седмо-I0 стр.
писмо второ- I6 стр. писмо пето - 8 стр.
писмо трето- I2 стр. писмо шесто- I2 стр.

II.Инвентарен опис-II-В-

Номера по инвентарния опис:
3064,3065,3067,3068,3069,3070,3073,3077,3078,3079,3080,3082,3083,3086,
3088,3089,309I,3092,3093,3094,3095,3096,3097,3098,3099,3I00,3I0I,3I02,
3I03,3I04,3I05,3I06,3I07,3I08,3I09,3II0,3III,3II2,3II4,3II6,3II7,3II8,
3II9,3I20,3I2I,3I22,3I23,3I26,3I27,3I28,3I64,

III.Архив Георги Сава Раковски-Б.И.А -Р.3I-а
Том-I- СТР. 260-26I
Том 2-СТР. 652-653,664,7I6,823-824,825-826,
Том 3-СТР. I20,I2I,I22,I24,I45,I76-I77,305-306,5I5-5I6,520-52I,522,523
588,644,7I5,832,833,834,
Том 4-СТР.652,653,7I6,823,824,825,826,

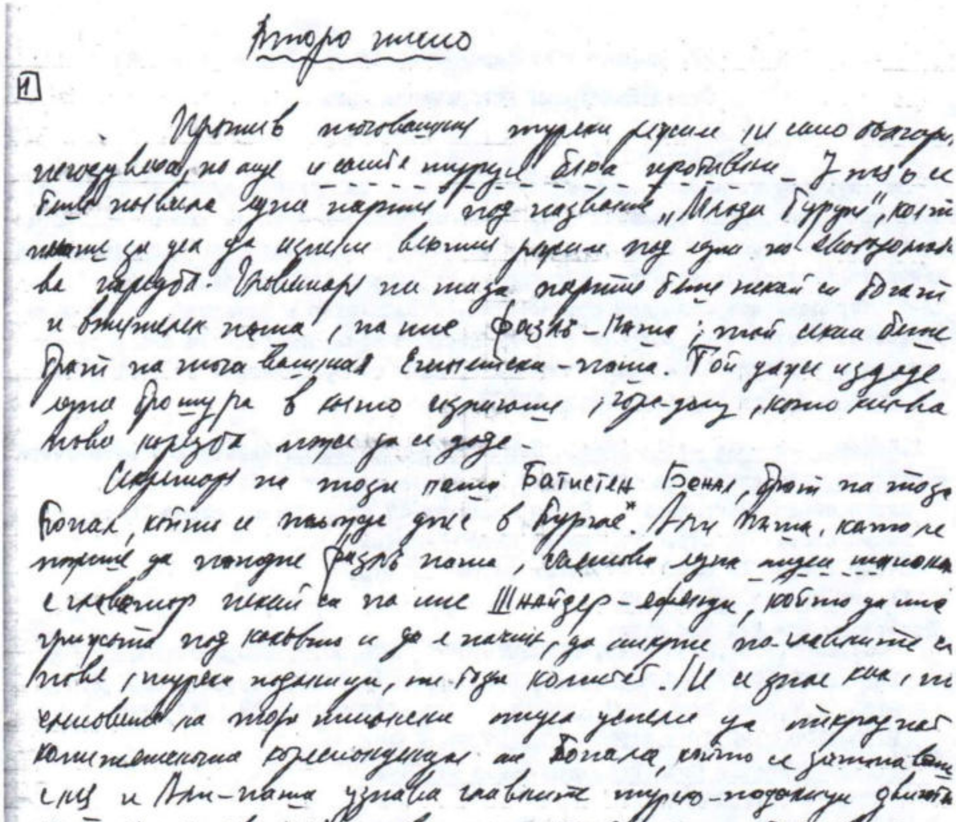
I .Архив Найден Геров-Б.И.А.
Том.I. СТР.375,376
Том 2. СТР.227,260,26I,262,263,264,84I,

Надяваме се,че заявката ни ще бъде удовлетворена,а заплащането може да стане директно лично от заявителя ни Д-р Кръстев или с наложен платеж,според правилника ви.

Управител на читалищна библиотека
град СВОГЕ .

2 юни I982 год.
гр. Своге

Молба до Директора на Народна библиотека „Кирил и Методий“, от читалището в град Своге, за ползване на архивни материали от сътрудника им в Медицинска академия, сектор История на медицината д-р Вергилий Кръстев и работещ по темата „Д-р Миркович – възрожденски просветител, революционер и лечител“ – 02.06.1982 г..



Страница от работните тетрадки на Вергилий Кръстев –
препис на Писмо до Стоян Заимов.
София: НБКМ, БИА. ф. 95. инв. оп. 8545, папка 62.

Из
СЛОВОТО НА УЧИТЕЛЯ

Д-р Миркович
в
Словото на Учителя

ТЪРСЕНЕ НА ИЗГУБЕНАТА ДУМА

Сряда, 5 ч сутринта
(Времето хладно. Небето ясно, звезди.)

„Отче наш"

Мислете малко по-правилно. Любимата дума не е тази, която седи в ума ви. Любимата дума е тази, която седи в живота. Тя е най-силната дума в човешкия живот. Вие казвате думи, които не са силни. Така не се разсъждава. Любимата дума е силна. Тя е много силна дума. Детето казва найпърво любимата дума: „мама". Не казва: „Господи". Не казва: „Господи, Боже мой". Не казва „Драган", „Петко", „хляб". Те идат после. Втората любима дума коя е? Три думи има най-силни. Всички хора са ги все изгубили тези любими думи. Ние се намираме в едно положение неопределено. Например имаме толкоз езици, но с кой език Господ създаде света? Създаде ли Господ света с тези езици, които сега говорим? Той създаде света с един език, който едва сега ще почнем да учим. Ние да се радваме, че светът е създаден.

Та, всеки един от вас, като седи, той мисли, че знае. Не е лошо да мисли човек, че знае. Например знаеш да ядеш. Това е изкуство. Ти се радвай, че знаеш да ядеш. Няма същество, което да не знае да яде. После, радвай се, че знаеш да ходиш, да се движиш. Ходенето е наука. Не е така проста работа да ходиш, да гледаш, да слушаш, да миришеш, да говориш с устата си. То е цяло изкуство. Ти казваш: „Имам едни уста, и аз не зная защо." Едни уста имаш, за да ядеш. Но ти не знаеш коя е подбудителната причина, за да ядеш. Ти искаш да ядеш.

Вие искате да постигнете нещо. Представете [си] един затворник, осъден на 20 години, с окови на краката. Той може да има желание да свири там. Кой ще му даде инструмент

ТЪРСЕНЕ НА ИЗГУБЕНАТА ДУМА. XIX година (1939–1940),
10-а школна лекция на Общия окултен клас,
държана от Учителя на 6 декември 1939 г., София – Изгрев.
В: *Единственото богатство*. Общ окултен клас, XIX година (1939–1940). Т. 1, Лекции 1–23.
София: ИК Жанус-98, 1999, с. 177–196. ISBN 954-9589-37-4

да свири в затвора? Или в затвора иска той да учи пиано. Ще му дадат ли пиано там? Той е осъден на каторга.

Та казвам: Лошите условия, в които се намирате, са едно неестествено положение в живота. Вие мислите, че това положение, в което се намирате, е естествено. То е самозаблуждение. Ние се намираме в едно положение, от което трябва да излезем навън. Значи, от един неорганизиран свят трябва да влезем в един организиран свят. Под думата „организиран" свят разбирам свят, който е уреден. Сега искаш едно – не става, искаш друго – не става. Забъркано е всичко. И казва: „Не зная какво да мисля." Там е изкуството. За какво трябва да мислиш? Ще седнеш, ще мислиш само за хляба. Не е лош хлябът. Ядеш хляб, но трябва още друго. После, казваш: „Спи ми се." Хубаво, спиш. Събудиш се и казваш: „Събудих се." Ти казваш: „Тези работи ги зная. Аз имам висок идеал." Какви са те? – „Да отида в онзи свят." Че, този свят, в който си, какъв е? Ние мислим и разсъждаваме, и казваме: „Бог създаде света." Хубаво, Бог създаде този свят, а пък ти си недоволен, че живееш и искаш да отидеш в някой друг свят. Както онзи българин, който видял едно пиано, казал: „Я ми дайте един кавал, кой ще свири на това! Не се свири на това. Това не прилича на нищо. Само се движат ръцете по него. Така не се свири." Българинът знае на кавал, на пиано не знае.

Та, всеки един от вас има по един кавал, на кавал може да свирите. Хубаво е. Но с български кавал всички сложни песни не могат да се свирят. Аз слушам често да казват: „Гениална е българската музика." Един музикант, който не разбира нищо от музика, може да говори така. В българската музика има прескачане, завиване. Ти казваш: „Гениална е." Гениална, но това още не е музика. Ако беше музика, българинът щеше да бъде досега някъде. Но той с тази музика седи на едно място. Или вземете класическата песен у българина. В тях той се окайва. (*Учителят пее протяжна народна песен.*) Ще дойде сега един музикант, който обработва тези песни. Той е гениален, че от това изкарва нещо. Като слушаш българска песен една седмица, след една седмица трябва да слушаш друга. Шлагерите, дето ги няма, това са като българ-

ските „тири-тири". Хубаво е, но това е начало на музиката. Това са само няколко тона. И преплитане на тоновете напред и назад. Силата седи в тоновете, които са извън времето. Тук има няколко тона и често 10 има извън времето. Мъчно може да ги вземеш. Някой виртуоз трябва да ги вземе.

Ти казваш: „Ние не го разбираме това." Хубаво, да живеете разбирате ли? Ти се тревожиш, че нямаш хляб да ядеш. И че хамбарът ти не е пълен. Или пък, че нямаш хамбар, че не си здрав, че другите хора са по-учени, по-богати: имали къща, дрехи, обуща и пр. Какво има да се тревожи комарът, че тялото на слона било голямо, а неговото – малко? И казва комарът: „Отде накъде Господ да даде на слона такова голямо тяло, а пък на мене – малко!" И отива да воюва със слона и казва: „Какво си се напъчил? Ти имаш един хобот – и аз имам един хобот!" Но като го челне с опашката, комарът отскочи. Комарът ще му каже, че не знаел как да постъпва с него. А комарът като хапе слона, той постъпва ли хубаво?

Слабият и силният как трябва да постъпват? Слабият трябва ли да бие? Какво се подразбира под „борба"? Двама души се борят с равни сили. Кои се борят? Тези, които са горе-долу с равни сили, за да се покаже кой е по-силен в борбата. Онзи, който е по-силен, той има нещо повече в себе си. Ти ще кажеш: „Той е лош човек." Лошевината е една идея, едно понятие. Ти казваш: „Той е добър човек" или „Той е лош човек." Но какво разбираш ти под думата „лош" човек?

Под „лош" човек аз разбирам студен човек, нищо повече. Човек, който има 10–15 градуса под нулата. Като отидеш при него, смрази те. Като отидеш при един лош човек, не можеш да мислиш за нищо. За мене лош човек е една свещ, която не гори. А пък добър човек е онзи, който е топъл. Вие сега разбирате другояче. Вие казвате: „Аз съм хладнокръвен." Ти не може да бъдеш добър без топлина – нищо повече. Щом нямаш топлина, ти не си добър човек. Сега аз не говоря за горението. Аз говоря за онази топлина, която носи живота в себе си. Казано е в Писанието: „Това е живот вечен, да познаят Тебе, Единаго Истиннаго Бога". Ти казваш: „Аз искам да бъда добър човек." Но ти не знаеш защо искаш

да бъдеш такъв. Ти, ако не си добър, няма да имаш топлина, а пък щом нямаш топлина, няма да имаш никакъв успех в живота. Ти ще бъдеш болен, умът ти ще бъде смутен, сърцето ти ще бъде смутено, тялото ви – слабо; ще започнеш една работа и няма да я свършиш; ще започнеш втора, трета, четвърта и няма да ги свършиш, и т.н.

Казваш: „Да имам вяра." Какво разбирате под „вяра"? Вярата е вече един организиран свят. Надеждата пак е един организиран свят. Любовта в Божествения свят е организиран свят. Светът трябва да се учи.

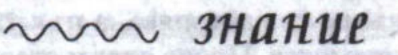
Ти се плашиш някой път и казваш: „Аз не искам да го обичам." Ти не знаеш как да постъпваш. Най-първо ти не си фактор да обичаш. Ти казваш: „Аз го мразя." Може да го мразиш, но да го обичаш, то не е твоя работа. Вие се ангажирате с работа, която не е ваша, а пък туряте настрана работата, която е ваша. Да обичаш, това не е ваша работа, това е работа на Бога. Следователно, като кажеш „обичам", трябва да разбираш: „Каквото Господ работи, аз работя." Като мине Божията Любов през мене, то не е нещо, на което аз може да се противя. Има нещо, на което човек не може да се противи. Това е Любовта. Няма същество, което може да се противи на Любовта. Това е невъзможно.

Някой може да каже: „Аз не искам да го обичам." Това са празни работи. Това са ваши заблуждения. Да обичаш е Божия работа. Ти ще се подчиниш на Божия закон. Ти казваш: „Аз съм свободен да обичам." Любовта носи свободата. Свободата излиза от любовта. Като дойде любовта, тогава идва свободата. Любовта носи и знание. Ти казваш: „Аз зная тази работа." Ти без любов нищо не може да знаеш. Ако вие бихте имали любов, вие не щяхте да бъдете стари. Главите ви не щяха да бъдат побелели. И после, не щяхте да имате бръчки, неразположение и пр. Ако имате любов, не щяхте да имате болести. Някои страдате от ставен ревматизъм, после, храносмилането ви не става както трябва. Някои имате гърдоболие, други кръстоболие, ушеболие, очеболие, устоболие, нособолие и пр. Вие кашляте сега. Защо? Малко топлина имате. И вследствие на това [каналите], които имате и които Бог е направил да пазят организма, тези

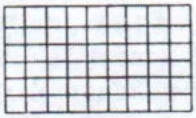
канали изстинат и се затворят. И тогаз материите падат в гърлото и дробовете ги нахвърлят навън. Защото иначе ще се запушат дихателните органи. Тогава, къде сте ходили вие вечерно време? За да се простудите, къде сте ходили? За човек, който се простуди, умът му е някъде. Ако умът ви присъствува, никога няма да се простудите. За мен невъзможно е човек да се простуди. Невъзможно е да се простудиш в една топла стая. Ако изстине стаята, ако тя премине от едно състояние в друго, можеш да се простудиш. Нощем влизаш в топла стая, там не можеш да се простудиш. От топло на студено можеш да се простудиш. Ако едно нажежено желязо го изкараш навън от центъра на нажежаването, то изстива, но има неща в света, които не изстиват, които носят своята топлина отвътре.

Та казвам сега, първото нещо е: Трябва да се учите да пазите своята топлина. Толкова години аз ви говоря. Ти не можеш да пазиш своята топлина без Любовта. Трябва да поддържате идеите на Любовта. Трябва да знаеш, че Любовта е великият творчески принцип. Всичко в света е създадено чрез Любовта. Не искайте да разбирате нещата, че тогава да ги вярвате. Вие вярвате в неща, които не разбирате. Защото разбирането е един процес на движение.

(*Учителят пише на дъската следующето.*) Може ли да прочетете първото, което съм написал? Второто може да го прочетете. Второто, това



е вече един организиран свят. Какво означава „знание"? Знанието е един човек, който знае да сее жито на нивата. Буквата *З* в началото показва, че ти си земледелец. Буквата *Н* показва, че си човек, който знаеш да примиряваш противоречията. Значи уреждаш пътя – пътищата в твоя живот са уредени. Буквата *А* показва: знаеш да впрягаш животните и да ореш. *И* показва, че знаеш кой път да вървиш. Буквата *Е* показва, че знаеш да използуваш всяко нещо разумно. Знаеш да ядеш, да свириш... Ти казваш: „Аз зная нещата." Това е плетене. Знанието, това е плат. Ако речете да го оплетете, то е много сложна работа.



Това е основата. Тук имате един стан, имате кросно. Тук имате жички сега. Това е елементарно тъкане. Но отдолу има крака. После, има нищелки, има и едно бърдо. Като ги натиснат, отваря се едни уста. Една совалка се движи. Отдолу с крака натискат. Ти казваш: „Изплете се." Четат се тези жички.

Сега, в живота трябва да се тъче. Ние трябва да мислим. Мисълта е тъкане. Ако ти не мислиш правилно, този плат няма да е направен хубаво. Следователно, ако тази основа не е турена хубаво, тя ще се скъса и един ден ти ще пострадаш.

Та, първото нещо, което трябва да турите в живота си, е следното: на вас ви трябва топлина. Без топлина нещата се свиват. Без топлина нещата стават инертни. Всички болести идат оттам. Явява се някой път една топлина, но тя е чрез триене. И при нея се ражда възпаление. Направете простия опит. Сутринта ти се простудиш и имаш възпаление. Ходил си и си се простудил. При възпалението отвън е топло, а пък отвътре е студено. Вътре в организма има 4-5 градуса понижение на температурата, студ. И на това отгоре хората вземат, че турят студени компреси. А пък то трябва да вземете топли, горещи компреси и да го турите на мястото, на подутото място. И почва да ви става приятно, понеже студът вътре се разтопява, а пък тази външна топлина почва да се премахва. После отвън става студено и вътре – топло. А пък то отвътре трябва да бъде малко топло, а отвън – хладно. А пък при простуда и възпаление ти отвътре се простудиш, а пък отвън става възпалението. Вие ще кажете някои външни причини само. Ще кажеш: „Аз не ядох хубава храна" и прочее.

Най-първо, ти се разболяваш, защото нямаш любов; ти се разболяваш, защото нямаш знание; ти се разболяваш, защото нямаш свобода. Та, първото нещо, основата е: щом дойде болезненото състояние, тури малко повече любов. Нищо повече. Аз я меря любовта. Трябва да си имате по един термометър. Хората ще ви бъдат термометър. Ако вие имате любов, това ще се познае по термометъра. Да ви приведа

един пример, който аз знам. Един мъж бил груб, биел жена си. Бие жена си, защото тя не е топла, защото тя е студена. И като я удря, бие я, за да се стопли тя. Той казва: „Тя има един упорит характер." Това е според него, от гледището на мъжа. Тя не е упорита. Тя е такава, каквато си е. Но той от свое гледище мисли, че ще я стопли, като я бие. Като бие жена си, мисли, че ще намести нещо. Той не я разтрива. Като бие жена си, влиза в стаята една млада мома, красива, магнетична. Като я гледа, той се захласва. Жена му скочи и казва: „Защо се захласна в нея!" Той ѝ казва: „Благодарение, че се захласнах, защото иначе пак щях да те бия." В тази мома той търси топлина. Понеже дойде топлината, той се захласна. Той въздъхва и казва: „Колко желая и ти да бъдеш топла, че да не те бия."

Топлия човек не можеш да го биеш, а студения – можеш. Ти никога не може да биеш един човек, който те обича. Невъзможно е. Ако речеш само да го биеш, ще изчезне всичко от тебе.

Аз не искам да се самоосъждате. Ти казваш: „Аз съм лош човек." Значи – студен човек. Какво ти трябва? Топлина, нищо повече. Топлина. Ти имаш топлина, но на тази топлина ти трябва да отговориш с топлина. Сутринта, като станеш, трябва да видиш великото на Бога, благата, които Бог ти е дал.

Аз съм привеждал един пример, който рядко се случва. Между вас аз [не] зная някой мъж, който да е бил жена си. Това са изключения. Що е думата „бит"? Какво значи на български „бит"? Казват: „Какъв е техният бит?", значи питат: „Как живеят?" Мъжът си туря ръката върху жената и казва: „Какъв е твоят бит?" И тя казва: „Аз съм от тебе бита." Значи: „От твоя бит излязох, от тебе съм излязла." Че естествено, това, което обичаш, можеш да го биеш. Ти не можеш да биеш някого, докато не го обичаш. И всякога, когато един мъж бие жена си, после се извинява. Запознава се той. Казва: „Как сте?"

Та казвам: Необходима е топлина. Музиката е един велик Божествен метод, в който се внася топлина във всички мозъчни центрове. Ти не можеш да събудиш своята воля

без песен. Ти не можеш да събудиш любовта без песен. Любовта ти не може да се яви без песен. Аз считам говора за музика. Говорът е толкова деликатен, че се изисква едно ухо много деликатно, за да долови музиката в него. Като ти говори един човек, то е цяла музика. Когато Бог ти говори първата дума, всички същества са оживели в цялата вселена. Този свят е създаден чрез музика. Но ние не разбираме този свят такъв, какъвто е. Ако дойдем на някое място, дето е много силен вятърът, човек още не може да долови музиката, която е скрита във вятъра. Онази дълбоката музика в природата не може още да я възприемете.

Първото нещо в света е: Ще организирате вашата топлина. Сърцето ви да е топло. Или другояче казано: Ще се стремите всякога да изхвърлите навън от сърцето си недоволството и да бъдете доволни. Бъдете доволни, че сте на Земята. Вие мислите ли каква привилегия имате: турили са ви в този параход и са ви пратили да се разхождате във вселената без пари, без да плащате. Това е една екскурзия! При тая екскурзия вие имате всички удобства, имате какво да гледате наоколо. Срещате разни хора, разни буболечки и растения. Има какво да учите. Те са все написани книги. Я вижте учените колко книги са написали за звездите. С какви телескопи те ги гледат. После, по Земята се движат тренове, параходи, фабриките работят.

Вие казвате: „Това не ми е потребно, онова не ми е потребно." Кое е потребно сега? Любовта е потребна. Тя е изгубената дума! Трябва да произнасяте думата „любов". Ако можете да произнесете както трябва думата „любов", бедният ще забогатее, болният ще оздравее, слабият ще стане силен, невежият ще стане учен. Не изведнъж, постепенно ще се променят те. Постепенно ще стане в човека в такъв случай една промяна.

Вземете онова желязното колело, което се върти бързо. Турите на колелото едно дебело дърво, 100-годишно, и дървото се прерязва от зъбците на колелото. Но като минава това колело, знаете ли каква топлина се образува! Защо секат тези дървета? Те ти казват: „Ако ти растеш само на дебелина, така ще те режат!" Ако растеш като дървото и разбираш

живота като това дърво, така ще те режат. Ти виждаш някой каменар, че чука камъка. И казваш: „Какво трошиш този камък?“ Предметно учение е това. Ако ти си като камък, чукът ще играе отгоре ти. Тогава питаме: „Защо Господ създаде света такъв?“ Не, защо ние така го разбираме. А после: „Какво трябва да правим?“

Аз слушам да казват: „Дотегна ми да обичам тези хора!“ Аз разбирам другояче. Да допуснем, че гадая с восък. Който дойде да му гадая, тогава трябва да ми донесе малко восък. Аз ще го претопя и ще излея восъка в един леген с чиста вода. И каквото ще се врачува, ще се извади от написаното. По някой път този восък трябва да се излее наново, когато дойде втори път при мене. Врачуването е само за един момент. В този дадения момент каквото се е врачувало, то е. Но като дойдеш на следната седмица, наново трябва да излее восък.

Ти като станеш сутринта, от твоето разположение и от твоята мисъл в този момент е определено какво ще правите през деня. И днес от вашия восък е определено какво ще правите. Аз ще ви кажа какво ще правите. Всички ще си отваряте устата, няма да остане нито един, който да не направи така. И всеки ще прави движения с ръката си към устата си. И после, всеки от вас ще мига с очите си. После, всеки ще бара ушите си и ще ги търка.

Ти си вдигаш, да кажем, ръката. Вдигнеш си дясната ръка – живееш за себе си. Лявата си ръка вдигаш – живееш за баща си и за майка си. Туряш двете ръце отпред, като на молитва – живееш за Бога, за ближните си и за себе си. Като събереш двете ръце като на молитва, това означава, че отиваш при Бога с топло сърце и светъл ум.

Господ обича грешните хора. Той има защо да обича грешника, понеже той е заледен. Бог се стреми към студеното. Той може да го проникне и да го разтопи. И като го разтопи, ще го накара да се движи. Господ се стреми към грешните души, за да ги повдигне. Замръзнали са. Той казва: „Тези деца кой ги е оставил да замръзнат?“ И като станат, те благодарят, че като са били замръзнали, сега почват да живеят. Бог казва: „Обърнете се към Мене и ще ви помогна.“

И онези, които противодействуват – нисшите същества – знаят този закон и казват: „Господ няма да ви слуша вас. Не Му се молете.“ А пък щом не Му се молите, щом си недоволен, ти си оставаш в същото положение. Боли те кракът и не викаш Господ да ти помогне. Роптаеш и казваш: „Мене ли намери тази болест да ме измъчва!“

Всички мъчения стават от студ, от омраза вътре. Българската дума „мразя“ от какво произтича? Трябва да се достави сега тази топлина. (*Учителят си изважда цигулката.*) Всяко нещо трябва да се прави с любов в света. Всички неща, които нямат любов, нямат звук, нямат топлина. По някой път правете опити, когато имате разположение, но не по сегашния камертон. Няколко камертона има с различни строежи. Те са хубави. Но опитай се да вземеш основният тон *до*. И след като го вземеш, провери на някой орган и виж какво е различието. Понеже, ако сте топли, ще вземете правилно; а пък, ако сте студени, не може да вземете правилно.

Щом човек е безверник, той е студен. Щом е песимист, той е студен. Щом е в закона на безлюбието, той е студен. На степени е студът. А пък щом се подобрява животът, и това е на степени. Когато имаш вяра, имаш топлина. Светлината и топлината вървят заедно. С топлината върви животът. При топлината усещаш една вътрешна радост. В този извор, който тече, има топлина. Ако нямаше топлина, той не можеше да тече, но понеже има топлина, той тече. В светлината има топлина. Понеже, ако нямаше, тя не щеше да дойде при вас. Ако нямаше в живота топлина, той не би дошъл при вас. В една мисъл има топлина, понеже ако нямаше топлина, тая мисъл не би дошла при вас.

Някой път ръцете ви са студени, нали? Турете си ръката си на сърцето си или на китката на ръката, дето бие пулсът и вижте колко ви е пулсът на минута. Прочети. Сърцето ти трябва да има 75 удари на минута. 7 плюс 5 колко прави? 12. 75 е естественият пулс. Някой път може да има по-бързо биене. Има един космичен закон, ритмичен закон, който кара сърцето на всички хора да бие еднакво. Но някой път има търкане, намалява се пулсът.

Ако ние сме в хармония с този космичен закон, всички

сърца ще бият еднакво. И ако в любовта вървим добре, тогава сърцето ще тупа като песен. Няма по-хубава песен от песента на сърцето! Щом сърцето хубаво бие, ти не го чувствуваш. Щом го чувствуваш, търкане има; то не е хубаво биене.

Та казвам: Турете ръката си на сърцето и се молете Господ да му даде топлина. Топлина трябва да имате всички. Като има топлина, всичко ще протече добре. Две сестри дойдоха при мене и ме попитаха кои са изгубените думи. Мога да ви кажа кои са изгубените думи. Любовта е изгубената дума. Когато изпъдиха Адама за неговото непослушание, той изгуби тези думи. И като ги изгуби, не може да ги произнася. Чрез непослушанието те изгубиха думата „любов".

Сега има любов, в която се образува много пепел. Казваш: „Аз го обичах и после го намразих." Щом го намразиш, то не е любов. Ти щом обичаш едного повече от друг, то не е любов. Любовта не се мени. Любовта към всички хора, които са излезли от Бога, е еднаква. Тя е като въздуха, като светлината. Само че умният човек ще вземе една призма и ще образува цветовете. Така той ще разбере светлината в нейните особени проявления.

Трябва да разбирате любовта в нейното вътрешно проявление. Вие усещате само тази топлина, която е в тази печка.

(*Учителят пее следните думи.*)

Добре захваща – зле свършва.
Зле захваща – добре свършва.

Вие започвате хубаво, казвате: „Бог е Любов." Но после казвате: „Няма да я бъде, ще се мре." И се представяш, и си представяш, че ще влезеш в черната земя. Но тази черната земя е вътре. Ти си сега в Земята. Ти си в затвора, от който искаш да се освободиш. Ти имаш вериги, букаи и не можеш да излезеш. Има и стражари. Искаш малко да се поразходиш из онзи свят, но не те пущат. Вечерно време, ако искаш, можеш да излезеш и после пак те турят в затвора. Та, сега, вечерно време като излезеш, ще се разходиш. И ще бъдеш честен да се върнеш в затвора. Трябва да си излежиш в затво-

ра. И благодари: ако този затвор, в който живеем, е толкова хубав, какъв ще бъде свободният живот като излезем от затвора! Един ден, като живеем на Земята свободно, като имаме организирано духовно тяло, какво ще бъде? Сега ни е страх. Войникът върви, но трябва да има отзад очи: може да мине генерал, полковник, майор, той не може да каже: „Аз не видях." Войникът трябва да бъде всевидец. Той трябва да има очи отпред и отзад.

И вие, като войници, трябва да гледате навсякъде. Войникът козирува. Много хубаво е това движение. Войникът казва на генерала: „Господин генерал, аз започнах да живея така, както Господ е създал света. Аз почнах да мисля вече. И с ръката си почнах да прилагам. Каквото Господ е казал, ще го направя." И генералът казва: „И аз почвам да мисля. Сега да се върнеш и да направиш това и това." Войникът казва: „Слушам, господин генерал!" Русите казваха: „Слушам, Ваше Високоблагородие!" Хубав е този поздрав.

Сега пък ние тук казваме така. (*Учителят вдига дясната ръка нагоре с длантa навън.*) С това казваш: „Ние сме отворена книга." Какво е написано на книгата? (*Учителят вдига ръката хлабаво, апатично.*) Това не е поздрав. Ще се изправиш, ще вдигнеш ръката си хубаво; и той ще си вдигне ръката така. И с това ще кажеш: „Започнах да живея както Бог иска." И онзи ще каже така. Какво е казал този или онзи, не важи, но Бог каквото е казал, ще изпълня.

И на гимнастика, гледам, някои много хлабаво си вдигат ръцете. Така не се прави гимнастика. При гимнастиката ти трябва да направиш един контакт. Трябва да опънеш мускулите си, за да има контакт. Ако ръцете ти са в хлабаво състояние или краката ти, в такова състояние нищо няма да придобиеш. За да вземеш нещо, трябва да опнеш ръцете си. Ще направиш един контакт. И в същото време ще мислиш, за да почне Бог да действува в тебе.

Ти се радвай, че каквото правиш, го правиш за Господа. Бог те гледа. Някой път казваш: „Стар човек, сега ще отида да играя на гимнастика!" Че стар човек като вземе цигара или вино, или тояга, това по-достойно ли е? Казваш: „Сега ще правя детински работи!" Казано е: „Ако не станете като

малките деца...“

Всички ще се упражнявате. Да хвърлите своите бради, своите косми. Вие сте дегизирани. Щом те срещне един човек с бяла коса, той не иска неговата глава да е бяла. Тогава белият цвят не е на място. Щом срещнеш един човек с черна коса и не харесваш тази коса, то и този цвят не е такъв какъвто трябва. Цветът, който обичаш, това е на мястото си. Защо не обичат белия цвят? На бялата пръст какво ще сееш? Ти казваш: „Побеляхме, остаряхме. Отидоха тези младини. Как ядяхме тогава! А пък сега не можем да ядем.“ И той съжалява. Не, като му побелее главата, това показва, че той трябва да стане учен и музикант, и милосърден; умен трябва да бъде и справедлив; трябва да бъде доволен, всички хубави качества трябва да има.

Не мислете, че вие като обичате в живота, вие губите. Човек, който обича, върши Волята Божия. Човек, който не обича, не върши Волята Божия. Това е закон. Не съжалявайте, че обичате. Вие някой път критикувате, че хората обичат. Казват: „Той се захласна.“ Но захласването не е любов. Ти си се захласнал – това значи един предмет си го донесъл много близо до очите си и не можеш да виждаш друго. Това е захласване.

Ти, като ядеш, бързаш да си дояждаш и мислиш, че не ще можеш да ядеш втори път. Това е захласване. Не бързай да си дояждаш. Като ядеш, тури мисълта си на работа. И благодари на Бога, че ти е дал с какво да подкрепиш живота си. И благодари на Бога, че след яденето колко други работи ще ти дойдат. Благодари на Бога, че ядеш, че дишаш, че мислиш. Като благодариш за яденето, в естествено положение ще бъде стомашната ти система; като благодариш на Него, в естествено положение ще бъде дихателната система; като благодариш за мисленето, в естествено положение ще ти бъде мозъкът ти и умът ти. Като не благодариш на Бога за яденето, ще се разстрои стомахът ти; като не благодариш за дишането, ще се разстроят дробовете ти; като не благодариш за мисленето, ще отслабне нервната ти система.

Като станеш сутринта, и болен да си, пак да благодариш на Бога. Да благодариш на Бога, че болестта ти е поносима.

че, Господ те изпитва колко можеш да търпиш. Тук имаме един приятел, чиято ръка е силна и като хване някого за ръцете за ръкуване, образува се скърцане. Казваш: „Много ме стисна!“ Как трябва да се ръкува човек? Благодарете, че този човек ви е стиснал ръката.

Аз се чудя на хората, на мислите им. Забелязал съм колко са подозрителни някои хора. Седиш сериозен, с една сериозност, която е приятна. Свиеш си веждите и който те гледа, се интересува да знае защо си сериозен, с какво е зает умът ти. Ако станеш весел, дойде усмивката върху лицето ти, той се радва и не знае какво означава това, какво искаш да кажеш с усмивката. Хвърлиш поглед някой път и погледнеш някой път с по-голяма топлина и то се стъписва и не знае какво искаш да кажеш. Хубав е погледът с топлината. А ти му даваш такова тълкуване, което го няма.

Питам: Ако един вълк би дошъл до една овца и ако тя имаше 1000 градуса топлина, той би ли я ял? Вълкът е по-топъл от овцата. Той има по-голяма топлина, а пък овцата е по-студена. И затова той я изяжда, за да ѝ даде топлина. Овцата има по-голям студ и по-малка топлина от вълка. Вижте с какъв кожух е облечена тя. Студ има. А вълкът няма такава рунтава козина. Вълкът е на топло, на лято е. И като намери този стар дядо овцата с кожуха, казва: „Какво си с този кожух. Вече е дошло Царството Божие на Земята – новият живот. Аз като те изям, ще ти дойде топлина. Аз съм дошъл да реформирам тези овци, които носят такива дебели кожуси.“

Сега ще попитате вие: „Това вярно ли е?“ Това са мои изводи. Аз намирам, че вълкът има по-голяма топлина и затова яде овцата. Ако овцата е толкова топла, колкото вълка, той няма да я яде, няма да я бутне. Като стане болна, в овцата се развива топлина и вълкът не я яде. Болната овца има температура. Вълкът я бутне и казва: „Тя е като нас, с температура.“ И я остави.

И вие страдате по единствената причина, че сте студени. Станете топли и няма да имате страдания. Щом сърцето е студено, страда. Щом умът е студен, страда, човек става неврастеник. Щом умът стане светъл, неврастенията изчезва.

Щом сърцето става топло, болестите изчезват. Аз ви навеждам сега на мисълта: права мисъл ви трябва сега! Не какво мислят хората. Бог изисква ние правилно да мислим, понеже ние сме слуги, за да извършим Неговата работа на Земята. Ние трябва да градим правилно нещата. Ако ти градиш къща за Господа, добре правиш. Ако ореш ниви за Господа, добре правиш. Каквото правиш за Господа, добре правиш. Но щом го правиш за себе си, ти си на кривия път. Всичко, каквото правим, аз не съм против това, но всичко, каквото правим, трябва да го правим за Слава Божия.

Погрешката на един брат не седи в това, че той обича, но в това, че туй, което обича, той иска да го обсеби за себе си. Погрешката му е там. Ако аз говоря за себе си, погрешката е там; но ако говоря заради Господа, добре е. Ако вие ме слушате заради Господа, вие сте на правата страна; но ако ме слушате само за да добиете нещо, вие сте на кривата страна. Любовта е правият път за придобиване на всички Божии блага. Ти, ако искаш да станеш певец, тури любовта. Любовта ще те направи певец, учен човек, богат човек, красив човек. Вложи любовта и няма да бъдеш лишен от никакви блага. Това трябва да го опитате всички. Това още е теория.

(*Учителят пее следното*:)

Искам аз да бъда,
искам аз да бъда
млад, млад, млад.
Млад аз искам да бъда.
Млад да бъда, да бъда.
Млад искам да бъда.

Предметно учение е това. Песента зависи от мисълта. Щом имаш нормална топлина, ти ще пееш хубаво. Последните думи на песента изпях силно: исках да произведа ефект. Аз го правя за някои от вас, понеже някои не слушате, че като кажа силно, да слушате.

Аз искам да бъда млад.
Млад искам да бъда.

Млад, млад, млад.
Младост, която не остарява.
Младост, която не знае
що е старост, старост.
Стани млад. Не роптай.

(*Това Учителят пя.*)
(*Пак Учителят пее.*)

Здрав, здрав, здрав
аз искам да бъда.
Да съм здрав, да съм здрав,
здрав всеки ден пред Бога!
Тогаз ще бъда юнак!
Здрав да бъда, здрав да бъда,
здрав, здрав, здрав,
здрав да бъда.

Вие се смеете, защото не сте здрави. Вие сте весели, когато споменат здравето, понеже то е хубаво. Като станете сутринта, направете такова упражнение, освободете се, освободени бъдете. После, като дойдем до подробности, има си ред правила. То е друг въпрос. Да дойдете до естественото положение. И тогаз другите постижения са лесни.

Най-първо, трябва да имате основен капитал. Вярвайте, че основният капитал е вътре във вас. Някои в пеенето имат един талант, друг – 5 таланта или 6 таланта. Опасността е в единия талант. Работете да направите единия талант на два, двата – на 3 и прочее – да ги увеличавате. И 4-тях да направите на 5 таланта. И се поощрявайте с пеенето. Ако една стара сестра я извадим на сцената и почне да пее, ще кажат някои: „Тя ли се намери!“ Нищо не значи. Ние искаме сега старите сестри да почнат да пеят. (*Учителят пее.*)

Старите сестри да пеят,
старите сестри да пеят,
да пеят и да припяват.
На сцената добре да пеят.
Старите сестри на сцената да пеят.
Да пеят, да не се срамуват.

Младите да подражавате.
На старите пример да дават
как се пее, как се пее.

Вие може да пеете още по-хубаво. (*Учителят пее.*)

Добри ние да станем,
добри ние да станем.
Победата да вземем,
топлина да придобием,
топлина да придобием –
топлината на живота,
що радост носи
на всички в живота,
топлината, която носи радост
за всички в живота.
Там няма пъшкане,
там няма страдание,
там няма главоболие.
Няма главоболие, нямаританица.

Онзи, който има топлина, не рита. Всеки рита само когато се разтопява.

(*Учителят пее „Махар Бену Аба" до края. Всички пяха с Него. Изпя се и „В мрак, тъмнота е бил живота наш".*) Втори път да има 10 кандидати, които да изпеят „Махар Бену Аба". 12 начина има, по които може да се изпее „Махар Бену". Ти можеш да изпееш „Махар Бену" при известни условия, когато имаш напрежение. После, можеш да преминеш в движение и това да изразиш в песента. После, при пеенето трябва да се мисли. Да участвува мисълта. После, трябва да вложиш известна топлина. Да вложиш благородство, справедливост, красота, практическо приложение. И Божествената разумност. Това има връзка с петтях пръста на ръката: показалеца, средния пръст, безименния, малкия и палеца. Че, това е акт Божествен! И като пеете, да си доволен, че пееш.

Двама души се бият – ти ще почнеш да пееш „Махар Бену". Да кажеш: „Ако биеш, да биеш на свят." Че онзи да

ти благодари после. Ти си капелмайстор. Колко начина има на биене? Кой ви е най-симпатичен начин да биете? Като биеш, да ти е приятно. И като удариш, и този, когото си ударил, да му е приятно, и тебе да ти е приятно. Един мъж ми разправяше. Той казал на жена си: „Ти какво си ходила да говориш нещо заради мене?“ Тя казала: „Ти какво си ходил да слушаш какво съм говорила аз?“ И той ми разправя: „Стана ми приятно и почнах да мисля. Намерих, че тя, каквото е говорила, не е права. Разбрах, че и моето не е право.“ И в него се явява едно съзнание. Той разправя: „Аз ѝ казах, че тя ме е похвалила, но не ме е похвалила както трябва.“ Тя му казала: „Ти си слушал хората. Ти от мене не си ме слушал. Ти хората ли ще слушаш!“

Казвам: Каквото говорят хората, не ходете да слушате. С каквато мярка мерите, ще ви измерят. Бог не иска да причиняваме ненужни страдания. Един баща иска да бие жена си. Той има син, 20-годишен. Син му го хваща за двете ръце и казва: „Не ти позволявам да биеш майка ми в мое присъствие. Това е унижение за тебе!“ Стиска му ръцете. „Ако е за сила, и аз имам сила. И аз мога да бия. Но казвам ти, че това, което правиш, не е хубаво.“ Бащата казал: „Прав е син ми.“ Синът казал: „Не ти позволявам. Едно време майка ми плачеше и аз плачех, но сега няма да плача.“ Хвани го за ръцете и му кажи, че не прави добре. Ако видите, че някой е направил нещо, вие какво правите?

Наскоро дойде една сестра и ми се оплака. Не е хубаво, но ще ви кажа един пример. Това стана, за да ви го приведа. Тя ми каза: „Учителю, една богаташка ми взе от чантата 10 лева. Стана ми мъчно от това.“ Казах ѝ: „Тя е търсила мене, пък е намерила тебе. Вземи тези 10 лева. По погрешка е взела от тебе. Няма да считаш сега, че тя ти е взела 10-тях лева. Тези пари тя ги е намерила и ги донесе на мене. И аз ги давам.“ Така ще се образува връзка между тях. Вие искате да знаете сега коя е тази богаташка.

Един от видните американски проповедници един ден отива пред огледалото и се заблудил, и не помислил, че вижда себе си в огледалото. И казал: „Ти, големият грешник, трябва да се покаеш и трябва да вършиш Волята Божия.“ Той мисли,

че в огледалото е някой друг. В другите си ти. Всичките погрешки и всичките добродетели са наши. Поправи на този приятел неговата погрешка. Поправи своята погрешка в него, понеже в твоето присъствие става. Когато някой направи погрешка, поправете тази погрешка; ако някой направи добро, приемете доброто, зарадвайте се с него заедно. Аз доколкото съм виждал, има добри постъпки.

Аз да ви приведа пример за добра постъпка. Доктор Миркович го считаха за много голям скъперник. На мен ми прави едно хубаво впечатление една негова постъпка. Един млад, който бил чиновник в една община, методистите в Русе го обръщат, той се заинтересувал от методизма и баптистите го убедили да се кръсти. Уволняват го от общината. Той е излязъл от методистката църква като станал баптист. След като го уволнили, пасторът му казал: „Ние не можем да те издържаме." Той писал едно писмо до доктор Миркович така: „Откак приех новото учение в баптистката църква, уволниха ме. Мога ли да дойда при вас?" Той дойде съвсем окъсан. Аз нищо не казвам. Вечерта докторът си сне от своите дрехи и му даде. Прати го на баня. Извади и му даде риза, помогна му и му каза: „Ще се оправи. Духовете ще оправят всичко, стига да ги слушаш." И след това доктор Миркович каза, че трябва да му се създаде работа. Докторът му гарантира при един книжар, от който той взе книги, за да ги продава. И не се върна вече. Казах на доктора: „Къде отиде той?" Той каза: „Влюбил се, намерил една млада мома." Аз казах: „Няма нищо." Докторът каза: „Духовете ще оправят тази работа." Той ме попита: "Как стана тая работа?" Казах му: „Той не си е досвършил работата. Онова, което е видял от вас, той отиде да го прилага. И като го приложи, ще се върне при нас. Той отиде да продава книги. Печалбата ще дойде."

Когато беше дошъл този, докторът отиде и си купи нови дрехи и даде своите си. Дрехите му бяха хубави. Той се носеше изящно. Казах на евангелистите: „Кой от вас може да си съблече дрехите като доктор Миркович и да ги даде?" Малцина от евангелистите има, които могат да направят това. Свали си дрехите много демократично, като че неговият син

се върна от странство. Той беше нежен. Докторът каза за този момък: „Той не разбира още какво му говорят духовете. Той е мил, но не му говорят още духовете.“

Като ни се отвори сърцето за Божията Любов, има работа изобилна, преизобилна.

„Добрата молитва“

Да добием Божията топлина.
Да бие сърцето ни право.

6.42 ч сутринта

(*На поляната направихме упражненията.*)

XIX година (1939–1940)
10-а школна лекция на Общия окултен клас,
държана от Учителя на 6 декември 1939 г.,
София – Изгрев.

ВѢРА И СЪМНѢНИЕ

30 лекция на
общия окултенъ класъ (II година)
17.VI 1923 г.

Печатница МАЛДЖИЕВЪ — Русе

ВЯРА И СЪМНЕНИЕ. 30 лекция на Общия окултен клас (II година),
17.VI.1923 г.
Русе: печ. Малджиев, [1923]. 43 с.

ВѢРА И СЪМНѢНИЕ

Кратко съзерцание.

Прочетоха се нѣколко теми върху: „Ползата отъ прѣдметното обучение".

Прочете се резюмето върху темата: „Отличителни чърти на младостьта и старостьта".

Тема за слѣдующия пѫть: „Разликата между добро и правда". Ще опрѣдѣлите какво нѣщо е доброто, не само теоретически, но какво вие схващате подъ „добро". Послѣ, ще опрѣдѣлите, какво нѣщо е правда, а не какво нѣщо е право, защото правото е излѣзло отъ правдата. Добро и правда, това сѫ два принципа, които докосватъ материялния и духовния свѣтъ.

Ще имате и още една тема: „Задачата на ученика въ всемирната „Бѣла школа".

Сега ще направя малки бѣлѣжки върху „вѣра и съмнѣние".

Вие всинца се спъвате отъ съмнѣния и отъ вѣра. Вѣра, която носи слѣдъ себе си съмнѣния, е прѣсилена вѣра. Запримѣръ, вие като дѣте, може да мислите, че вашиятъ баща е най-силниятъ, най умни-

ятъ човѣкъ, че всичко може да направи. Туй е вашата положителна вѣра. Но, при единъ изпитъ вие виждате, че баща ви не може да издържи изпита. Тогава вие виждате, че баща ви не е такъвъ, какъвто сте го мислили. Вашата вѣра прѣтърпява едно малко отклонение, и започвите да се съмнѣвате и виждате, че баща ви не е това, което сте мислили. Слѣдователно, всѣки ученикъ трѣбва да има вѣра, която да вижда съмнѣнието, но да не го ражда. Злото не е тамъ, че можемъ да се осъмнимъ въ Бога, въ нашитѣ близки, и въ приятелитѣ си, но въ това, че можемъ да се осъмнимъ въ себе си и да се спремъ въ развитието си. Ние мислимъ, че всичко можемъ да направимъ, но при единъ голѣмъ изпитъ, осъмнимъ се, падаме духомъ и веднага изгубваме половината отъ своята вѣра. Вие, като ученици, ще помните единъ фактъ: на земята нѣма силенъ човѣкъ. Човѣкъ, облѣченъ въ материално тѣло, е едно слабо сѫщество. Туй е първото нѣщо. Не по душа, но по тѣло човѣкъ е едно слабо сѫщество. Туй трѣбва да го знаете и винаги трѣбва да го имате прѣдъ видъ. Силенъ може да бѫде човѣкъ само тогава, когато е свързанъ съ онѣзи вѣчни принципи на живота, когато е свързанъ съ Бога. Тогава неговиятъ духъ владѣе законитѣ на живата материя, защото ние сега сме въ мъртвата материя, а трѣбва да я одухотворимъ.

Трептенията на тмзи мъртва митерия сж много слаби. Като влѣземъ въ нея, нашиятъ духъ веднага се ограничава, губи, и ние изгубваме половирата отъ своитѣ знания. Когато слѣземъ на земята, прѣдъ очитѣ на нашитѣ по-напрѣднали братя ние ставаме като малкитѣ дѣца. Нѣкой може да е билъ голѣмъ човѣкъ, да е писалъ голѣми книги, да е свършилъ 10 факултета, но послѣ, като слѣзе на земята, той е като малко дѣте и трѣбва наново да се пробужда. Майката го кжпи, и то плаче, криви се, сърди се, не знае да ходи. Ама че той нѣкога си билъ старъ философъ!... Може да отворите аналитѣ на миналото, да видите какъ нѣкога е билъ царь, владика, философь, какъ е бѣсилъ и заповѣдвалъ, какво не е правилъ. А сега, той е едно слабо дѣте. Защо? Щомъ единъ ученикъ прѣстжпи духовнитѣ закони турятъ го въ закона на забравата. Това е наказанието му. Влѣзешъ ли въ закона на забравата, върху ти ще дойдатъ всички слабости на свѣта и ще изпиташъ всички несгоди на живота. Ще изпиташъ всички закони на необходимостьта върху си, за да се учишъ постепенно да служишъ на Бога.

Често, у васъ има едно криво понятие. Схванали сте, че може да изнасилимъ нѣщата, че можемъ да направимъ това онова. Не, истинскитѣ нѣща въ

6

свѣта ставатъ точно на своето врѣме. Запримѣръ, ако пробудя вашето съзнание прѣждеврѣменно, азъ ще ви осакатя. Има много ученици, много религиозни хора, много учени, които отъ обичь къмъ науката сж осакатени, тѣ сж прѣждеврѣменно събудени, и вслѣдствие на това сж осакатени. Човѣкъ трѣбва да се събуди точно на врѣме, когато сж най-хубавитѣ условия. Слѣдователно, отъ невидимия свѣтъ, кждѣто познаватъ Божественитѣ закони, то когато дойде врѣме да се роди човѣкъ, всички иерархии, прѣзъ които той ще прѣмине, трѣбва да дадатъ съгласието си за това негово раждане, за това негово идване на земята. Всички тия иерархии, всички тия сжщества, които сж минали нашата еволюция и които направляватъ вселената, трѣбва да дадатъ съгласието си. Въ всички трѣбва да има съгласие, дали една душа да дойде да се въплоти на земята или не. Туй е най-щастливото раждане. Туй астролозитѣ го наричатъ щастливо съвпадение на планетитѣ въ живота. Запримѣръ, ако въ вашия животъ има щастливо съвпадение, тъй че вие да сте подъ щастливото ржководство на Венера, или да сте подъ щастливото ржководство на Юпитеръ, или да сте подъ щастливото ржководство на Слънцето, или да сте подъ щастливото ржководство на Меркури, или да сте по нѣкой пжть

подъ щастливото ржководство на Сатурна, което е рѣдко изключение, то е голѣмо благословение. Особено голѣмо благоволение е нѣкой пжть Сатурнъ да има довѣрие къмъ тебе. Той на много малко хора се довѣрява. Слѣдователно, да имашъ неговото довѣрие, това е едно изключение, тъй го наричатъ астолозитѣ. Затова астролозитѣ казватъ, че за да се смекчи неразположението, влиянието, което Сатурнъ има къмъ нѣкой човѣкъ, трѣбва да влияе върху него или Венера или Юпитеръ. Като ви говоря по този въпросъ, вие ще кажете: ние сме родени вече. Тъй, физически вие сте родени. Да допуснемъ, че досега вашиятъ животъ е билъ нещастенъ, отсега нататъкъ вие можете да го направите щастливъ. Какъ? Вие можете да се родите духовно и вашето духовно раждане да се съвпадне съ едно щастливо благоволение на сжществата отъ по-висшитѣ иерархии. Туй е което Христосъ нарича „новораждане" — може да се родите безъ да умрете и пакъ да живѣете въ тѣлото си. Цѣлиятъ ви животъ ще се измѣни, всичкитѣ нещастия ще ви напуснатъ, и отгорѣ започва едно благоволение. За да дойдете до това щастливо съчетание, подъ ржководството на тия висши иерархии, които да се заинтересуватъ отъ васъ, вие трѣбва да намѣрите вашия Учитель и да нѣмате абсолютно ни-

какво съмнѣние въ Него. Въ небето, въ този висшия животъ съмнѣнието е изключено. Защо? Ученикътъ, като оглашенъ, има право да се съмнѣва, да мине този периодъ на съмнѣние. И като мине съмнѣнието, ще добие знанието. Какво има да се съмнѣвате? Съмнѣватъ се само онѣзи, които нѣматъ истински познания. Които иматъ познания, нѣма какво да се съмнѣватъ. Идете въ Америка, тамъ има двама-трима видни френолози, тѣ могатъ съ завързани очи да ви опрѣдѣлятъ всичко. Искате да имате нѣкой приятель, или да вземете нѣкоя слугиня, или да започнете каква и да е работа, идете при нѣкой отъ тѣхъ, и той ще ви даде такива точни опрѣдѣления за вашия характеръ, че вие ще се очудите. Ще опише, каква е вашата професия, свършили ли сте висше училище или не. Значи, всичко е написано вжтрѣ въ човѣка, нѣма нищо скрито-покрито. Най-първо всички вие трѣбва да се научите да изучавате себе си. Нѣма по-хубаво нѣщо отъ това, да изучава човѣкъ себе си въ обективна смисъль. Въ всѣки единъ отъ васъ има заложени красиви чърти, но се изискватъ условия за развиване на тия дарби. Туй, което спъва сега ученицитѣ, азъ намирамъ, че е въ тѣхното люшкане и колебание. Питамъ: тъй, както сте поставени тази вечерь, има ли по-учени

хора отъ васъ въ България? Вие казвате, че не сте учени. По-учени хора отъ васъ има ли? Вие заставате привидно тъй, като че нищо не знаете, но въ себе си всѣки мисли, че знае нѣщо. Тъй седи истината. Ако нѣкой, по нѣкаква слабость, не признае вашето учение, вие веднага се докачвате. Какъ трѣбва да се прояви туй зачитане на вашето учение Вие дойдете тукъ въ салона, поставили сте си единъ столъ на едно мѣсто, дойде другъ, прѣмѣсти стола ви, вие се докачвате, казвате: азъ съмъ ученъ човѣкъ, не смей да отмѣствашъ стола ми, не смѣй да коригирашъ моите работи! На какво основание правишъ това? И веднага почвате да спорите. И дѣйствително, като дойдете въ окултната школа, споредъ законитѣ на висшата математика, всѣки единъ ученикъ, въ даденъ моментъ, не може да седи на кое и да е мѣсто въ този салонъ. Отъ невидимия свѣтъ отъ тия по-висши иерархии има опрѣдѣлени течения за всѣкиго едного, и всѣки единъ трѣбва да намѣри своитѣ течения. Когато отидете въ единъ салонъ и намѣритѣ тамъ своитѣ подходящи течения и седнете на това мѣсто, то като започнете да си мислите веднага ще се въодушевите. Седнете ли на чуждо мѣсто, веднага усѣщате каточе нѣщо ви стиска и виждате, че не сте на мѣстото си. Този законъ, като окултни

ученици, вие ще го изпитате. Отивате да си купите хлѣбъ. Отъ всѣка фурня не можете да си купите хлѣбъ. Ако разбирате закона, трѣбва да знаете, че на всѣки единъ отъ васъ, като окултенъ ученикъ, е опрѣдѣлено отгдѣ може да си купува хлѣбъ. Защо? — Вибрациитѣ на този фурнаджия, който е мѣсилъ хлѣба, съответствуватъ на твоитѣ вибрации, и като купишъ хлѣба, ще усѣтишъ едно разположение, едно въодушевление. И сега, вие, като ученици, идвате въ салона, седнете кой кждѣто завари, послѣ купувате хлѣбъ отъ кждѣто и да е, и става една каша въ васъ, а послѣ казвате: нашитѣ работи не вървятъ добрѣ. Нѣкои ще кажатъ: а това не зависи отъ тия нѣща. Не, туй е сжществено въ свѣта. Има и други важни нѣща. Напримѣръ, всѣки день ти е опрѣдѣлено, съ кои хора ще говоришъ, и съ кои не. Не можешъ да се срещнешъ съ когото искашъ, опрѣдѣлено ти е съ кого да се срещнешъ, и съ кого не. Ти можешъ да прѣстжпишъ закона, да го измѣнишъ и можешъ да се срещнешъ съ когото трѣбва, и съ когото не трѣбва, но щомъ прѣстжпишъ закона, веднага усѣщашъ една тжга, една скржбь, че деньтъ не е миналъ тъй, както си желалъ. Сега, вие ще кажете: много тънки работи сж тия. Дѣйствително, много тънки сж, но сж много сжществени работи, и вие трѣбва да ги проучите, за да може да се ползувате.

Сега, азъ като ви говоря върху този прѣдметъ, искамъ да ви избавя отъ вашия старъ страхъ, да не се безпокоите, какъ ще прѣкарате деня. Вие ще учите онази велика наука, въ която нѣщата сж точно опрѣдѣлени За всѣки день е опрѣдѣлено какво трѣбва да направишъ, но е оставено на твое разположение, да възприемешъ и изпълнишъ или не. Този законъ е тъй, както въ училищата. Баща ти те праща въ училище. Въ училището има опрѣдѣлени прѣдмети, които ще учишъ днесъ: история, география, математика, старо-български езикъ и други нѣкои прѣдмети, но ти изклинчвашъ, не ходишъ на училище. Отидешъ си въ кжщи, баща ти те пита: Ходи ли на училище? — Е, малко бѣхъ боленъ — излъгвашъ. Излъжете баща си една лъжа. Послѣ излъжете учителя си — втора лъжа. Двѣ лъжи казвате, и тогава всичко изгубвате. Въ живота ви ставатъ много такива пропущения и вслѣдствие на това нашиятъ сегашенъ животъ е съграденъ върхумножество такива малки погрѣшки. Затова днесъ сме дошли до това състояние. Напримѣръ, на нѣкои отъ васъ челата сж много малки. Защо? — Причини има. Изклинчвали сте да учите въ Божественото училище и сте слѣзли надолу, челото ви е слѣзло надолу. У нѣкои религиозни хора главитѣ имъ горѣ не сж развити. Защо?

— Не сте ходили въ миналото на църква, не сте мислили. И вижте, главата на нѣкой човѣкъ е станала такава, каквато не е трѣбвало да бжде. Като погледнешъ главата на нѣкой човѣкъ, виждашъ неговиятъ миналъ животъ напечатенъ върху нея, Ние трѣбва да се повърнемъ, да изправимъ живота си отъ всички тия неджзи, и да се свържемъ съ сжществата отъ тия висши и ерархии, защото иначе нѣма отъ гдѣ да черпимъ сили, а животътъ на земята е скаченъ съ тия иерархии. Ние не можемъ да прогресираме, безъ да спечелимъ благоволението на когото и да е отъ тѣхъ. Да не мислите, че можете въ свѣта да си пробиете пжть друго яче. За да си пробиете пжть въ свѣта, въ каквото и да е направление, непрѣменно трѣбва да имате едно горещо желание за това. Освѣнъ туй трѣбва да придобиете закона на пълното смирение, и само така да искате да придобиете туй знание, да искате да се учите. Нѣкой отъ васъ иматъ горещото желание да сж богати. Имате ли туй горещо желание, ще станете богати. Нѣкои иматъ горещото желание да бждатъ добри и ставатъ добри; нѣкои иматъ горещото желание да бждатъ чистосърдечни и ставатъ чистосърдечни. Не мислете, че добродѣтелитѣ, че учението може да се добие въ единъ животъ — нито въ единъ, нито въ два, нито въ десеть, нито въ двади-

сеть живота. Това е единъ дълъгъ процесъ. Туй знание, което сега добиете, то ще е за въ бждаще като основа на други едни знания, които ще се добиятъ.

Та, казвамъ: при сегашното състояние, въ което сте, ще се явятъ много съмнѣния у васъ. Напримѣръ, тия съмнѣния често се зараждатъ и у теософитѣ, и у спиритиститѣ. Послѣднитѣ често извикватъ духоветѣ и се разговарятъ съ тѣхъ. Въ Англия, въ една теософска ложа, се явява единъ махатма, въ плъть, и казва на теософитѣ: „Тукъ, въ Англия, азъ бихъ ви открилъ много тайни, но условията не спомагатъ, затова вие трѣбва да си продадете имането и да отидете въ Мадагаскаръ, тамъ, ще ви открия голѣми работи. Това е единъ действителенъ случай. И наистина, около десетина души, видни теософисти, продаватъ имането си. „Яви се", казватъ тѣ, „въ нашето общество единъ махатма, който ще ни разкрие велики работи. Ние сега отиваме въ Мадагаскаръ, а слѣдъ това ще реформираме Англия". Отиватъ тамъ, хващатъ ги болести и единъ следъ другъ всички измиратъ, остава само единъ, и той се връща въ Англия. Сега и въ България може да се явятъ много махатми, които ще ви кажатъ: „При тия условия ние не можемъ да ви откриемъ великитѣ тайни но

идете въ Америка, и въ Индия при индуситѣ, които съ хиляди години сѫ развивали своитѣ способности, та дано ви разкриятъ много нѣща. Ще отидете тамъ да придобиете своето първо посвѣщение. Какво ще бѫде то? За да ви приематъ въ школата си, какво ще ви правятъ? Ще ви турятъ на единъ каменъ кръстъ да стоишъ свързанъ тамъ 5—6 деня, за да видишъ какво можешъ да научишъ отъ камъка. Нѣкои ще отидатъ, ще се върнатъ въ Европа така инициирани ще кажатъ: ние минахме прѣзъ кръста. Индусътъ може да види нѣщо на този камъкъ, но европеецътъ само ще се въодушеви, че стоялъ на него 5 — 6 деня, ще си мисли, че е посвѣтенъ, че е видѣлъ нѣщо, но на този камъкъ нѣма никакви знания, Тия посвѣщения, които могатъ така да се дадатъ, това сѫ външната страна.

Туй посвѣщение на този камъкъ изисква да знаешъ свойствата на органическата, твърдата материя, за да можешъ да видоизмѣнишъ своитѣ кости. Първото посвѣщение се дава, зо да можешъ да научишъ онѣзи закони, чрѣзъ които да видоизмѣнишъ своитѣ кости, и мозъка, който се намира въ коститѣ. Слѣдователно, при този новъ строежъ на твоя мозъкъ, въ тебе ще нахлуятъ нови енергии. Знанията ти ще се разширятъ, умътъ ти ще се опрѣсни. Туй състояние

наричатъ „възраждане“ или, опрѣсняване на човѣка. А така, можешъ да седишъ и 10 дни на кръста и нищо да не научишъ. Христосъ бѣше разпнатъ на кръста, но слѣдъ като слѣзе отъ него, възкръсна и тогава научи нѣщо. Кога? — Като слѣзе въ ада. Тамъ Той научи една отъ великитѣ тайни на живота. И Христосъ не бѣше самъ, двама бѣха. Този, Който Го учеше, Учительтъ Му, Го заведе тамъ долу въ ада, да научи първитѣ уроци. Христосъ, като слѣзе долу на земята, каза: „Не дойдохъ да изпълня моята воля, но волята на Отца си, Който ме изпратилъ долу въ ада“. Той слѣзе долу, въ ада, и Неговиятъ Учитель Му прѣдаде първия урокъ. По какво? — Първиятъ урокъ на абсолютна забрава, а то значи да дадешъ живота си напълно въ ржцѣтѣ на Бога, и да не се роди въ душата ти никакво съмнѣние. — Господъ да постжпва съ тебе тъй, както иска. Ни капка съмнѣние! Ако Учительтъ ти, те заведе въ ада и ти се осъмнишъ, ти си затворенъ тамъ, и тамъ ще останешъ. Слѣдователно, въ душата си Христосъ бѣше чистъ, и тъй чистъ излѣзе отъ ада. Ако не си чистъ, не можешъ да излѣзешъ. Докато човѣкъ не слѣзе долу въ ада, той нѣма да се качи горѣ, За да се качимъ на небето, необходимо е да слѣземъ долу, да оставимъ тамъ своитѣ съмнѣния. Мѣстото на съ-

мнѣнията е адътъ, тамъ ще ги оставимъ. Слѣдователно, всички ние имаме съмнѣния. Азъ зная свойствата на съмнѣнието, то изпъква монго естествено. Пжтьтъ, по който вървите има толкова съзпадения, та, мнозина отъ васъ, като иматъ толкова прозорливъ умъ, нека видятъ, дали туй, въ което се съмнѣватъ почива на нѣкакъвъ вѣренъ законъ или не. Не трѣбва само да се съмнѣвате, но трѣбва да опрѣдѣлите причината на туй сьмнѣние. Туй съмнѣние се явява като една спънка въ вашето развитие, а сжщеврѣменно става спънка на общия вървежъ на развитие съ извѣстни души, съ които сте свързани. Съ вашето съмнѣние, по нѣкой пжть вие косвено въздѣйствувате и на Христовото тѣло, понеже сте удове на това тѣло. И Павелъ казва на едно мѣсто тъй: „На мжки съмъ азъ още, докато се образува у менъ Христосъ". Какъ ще се образува Христосъ? — Докато Любовьта вземе надмощие, понеже Любовьта е първиятъ Божественъ образъ. Щомъ Любовьта вземе надмощие, тя остава като единъ господствуващъ законъ надъ васъ, и всѣко съмнѣние ще се изхвърли навънъ. Щомъ дойде Любовьта, идва и свѣтлината, и тогава ние познаваме нѣщата тъй, както сж.

Като ученици на школата, ще знаете, че въ която школа и да влѣзете, принципитѣ сж едни и

сѫщи. Въ черната школа, въ черното братство ако влѣзете, тамъ пакъ не търпятъ съмнѣние. Вие нѣма да се съмнѣвате въ вашата кауза. Въ черното братство искатъ, като правишъ зло, да мислишъ, че то е необходимо, че то е доброто въ дадения смучай. Ти нѣма да се съмнѣвашъ върху принципитѣ. Тѣ казватъ: „Ти трѣбва да вървашъ и да не се съмнѣвашъ". Щомъ се осъмнишъ, тѣ веднага те хващатъ и ти налагатъ най-голѣмото наказание, ще оковатъ ума и сърцето ти въ вериги, докато се примиришъ. Въ Бѣлото Братство като се осъмдишъ, нѣма да те изключатъ, но ще те извадятъ навънъ, да понесешъ послѣдствията на своитѣ съмнѣния Въ всичкитѣ спиритически сеанси сѫ провѣрили този фактъ Дойде на сеанситѣ една душа, която е излѣзла отъ черното братство и като каже нѣкоя истина, оплаши се и казва: „Идватъ, ще ме затворятъ сега". Издала е нѣкоя истина. Слѣдователно, не мислете, че въ свѣта, въ който живѣете, можете да бѫдете свободни. Не! Този свѣтъ, дѣто живѣемъ е свѣтъ на борби, такива прѣплитания ставатъ, че вие не можете да бѫдете абсолютно самостоятелни. Вие мислите, че можете да бѫдете самостоятелни въ вашата мисъль. Не, вие се лъжете. Борбата е отъ толкова векове, отъ толкова хиляди години, и вие можете да бѫдете подъ хиляди

прѣплитания. За васъ е важно само да знаете, кои влияния да използувате. Тукъ е вашето спасение. Или казано на християнски езикъ, за васъ е важно да познаете въ дадения случай, една мисъль на вашия Учитель ли е или не, на Христа ли принадлежи или не.

Тази сутринь азъ ви казахъ, че задъ всѣко явление седи една разумна сила. Ако искате да използувате каквато и да е сила въ природата, въ окултната наука на Бѣлото Братство, трѣбва да имате разрѣшение, дали да употрѣбите тази сила или не. Може да я употрѣбите, но непрѣменно трѣбва да имате едно вжтрѣшно разрѣшение. Сега, азъ ви говоря върху този въпросъ и той трѣбва да се разрѣши между васъ. Знаете ли защо? Ако въ школата се допусне една мисъль противна на другитѣ веднага отвънъ, отъ противоположния лагеръ ще дойде едно течение, на което мнозина отъ васъ ще станатъ жертва Коя бѣше причината, че Христосъ стана жертва? — Юда, който внесе отвжтрѣ отрицателни идеи. Отвжтрѣ стана прѣдаването. Защо трѣбваше Юда да стори това? Имаше ли нужда да го прѣдаде той. Не можеше ли другъ нѣкой да прѣдаде Христа? Прѣдаването на Христа бѣше единъ вжтрѣшенъ процесъ. Крѣпостьта се прѣдаде отвжтрѣ Слѣдователно, въ школата, въ която ние живѣемъ, трѣбва да има

единство въ принципитѣ. И тия принципи не сж наложени, азъ съмъ ви говорилъ толкова пжти. Туй е по свобода. Знайте че ако вие злоупотрѣбите съ тази свобода, вие ще злоупотрѣбите спрѣмо вашата душа.

Туй, за което ние сега работимъ е за Бога. То не е нито за менъ, нито за васъ, нито за България. Ние работимъ за една Божествена кауза. Ние имаме единъ планъ, за който сме дошли на земята и казваме: вие ще свършите това, вие ще свършите онова и т. н. Дава ви се една задача, която, дали ще свършите или не, дали ще приемете или не, то е другъ въпросъ, но това е една зададена задача, за която, като се върнете назадъ ще ви питатъ: защо не изпълнихте задачата? Въ тази задача, азъ съмъ казвалъ, ще имаме всичкото съдѣйствие на невидимия свѣтъ, на видимия свѣтъ.

Азъ сега желая между васъ да се създадътъ помеки отношения. Знаете ли по какъвъ начинъ? Запримѣръ, вие не можете да търпите нѣкои братъ, нали? Азъ ще ви дамъ единъ начинъ какъ да търпите този братъ. Азъ не ви сждя, защото не можете да го търпите, но ще ви кажа кои сж причинитѣ за това. Стечение на обстоятелствата е, че и двамата сте положителни и двамата сте съ излишна енергия и неможете

да се търпите. Какво ще направите? Вие ще намѣритѣ единъ братъ, когото той обича, и ще му кажете: Моля, запознай ме съ този братъ. Той ще ви запознае съ него. Вие веднага ще го обикнете, но прямо съ него нѣма да имате съобщения Направете опитъ. Нека тия братя и сестри, които иматъ антагонизъмъ помежду си си дадатъ тайно кандидатурата. Ще направимъ единъ опитъ, да видимъ до колко е сполучливъ. Ще туримъ една срѣда, втора срѣда, да видимъ тази енергия право ли работи. Тия енергии на противодѣйствие трѣбва да се прѣкарватъ прѣзъ тия благотворни срѣди, за да се породи една вѫтрѣшна хармония. Има и другъ начинъ, той е духовенъ начинъ, за да можешъ да търпишъ брата си. Той е слѣдующиятъ: ще се обърнешъ къмъ Христа и ще кажешъ: Господи, заради тебе, застани сега между менъ и моятъ братъ, прѣвърни неговото и моето сърце, да се опознаемъ. Този е най-добриятъ методъ. Само така ще се обърнатъ сърцата ви, душитѣ ви ще просвѣтнатъ, става ви леко и вие се поляризирате. Единиятъ става положителенъ, другиятъ — отрицателенъ. Веднага почвате да се измѣняте, и между васъ се поражда почитъ и уважение. Въ какво седи почитьта? Ето, азъ ще ви моля едно нѣщо. То е слѣдующето: понеже желанието на всѣки уче-

никъ въ школата е, той да бжде изслушванъ, когато говори, то щомъ двама измежду васъ водите разговоръ, постарайте се да се изслушвате внимателно, да влѣзете въ думитѣ и да се разберете. Туй е едно отъ условията за почить. Изкаже ли се единиятъ и бжде воимателно изслушанъ, то като говори вториятъ, първиятъ ще има желание да го слуша. Прѣкжснешъ ли го и казвашь: чакай азъ — у него се явява едно подпушване. И той „чакай азъ", и ти „чакай азъ", чакай, чакай, излѣзе едно „пфиу". Ще стане само на „чакай". Трѣбва да бждете много внимателни помежду си! Говорите ли на нѣкой братъ, наблюдавайте лицето му. Почне ли тъй малко да се мърда, спрете разговора. Това мърдане показва, че не може да ви слуша, но го е срамъ да ви каже. Тогава у васъ пъкъ се набира енергия, заражда се едно още по-силно желание да му говорите. Не, спрете да говорите и кажете: братко, другъ пжть ще продължимъ разговора, ще извините, че може би говорихъ повече, отколкото трѣбваше. Въ училището непрѣменно трѣбва да се отнасяте вѣжливо помежду си, ако искате да бждете ученици. Ако не спазвате тия закони, ще се натъкнете на голѣми мжчнотии, които ще ви наведатъ на голѣми неприятности въ живота. Азъ съмъ казалъ много пжти на годишнитѣ

събрания, че това ще направимъ, онова ще направимъ, но трѣбва да пристжпимъ къмъ единъ опитъ. По нѣкой пжть, като погледна лицата ви, хваща ме една тжга. Знаете ли защо? Лицата ви сж тъй омърлушени, като че казватъ: то нашето се свърши, насъ нѣма да ни бжде. Обезсърчени, обезкуражени сте. Вие сте подъ закона на мая, но това е една илюзия. Когато дойде една отрицателна мисьль да ви казва, че отъ васъ нищо нѣма да стане, при васъ седи другъ единъ великъ законъ, вие сте при единъ вжзелъ на най-голѣмитѣ възможности, и отъ черната ложа искатъ да ви отнематъ възможностьта, да ви отвлѣкатъ вниманието. Прѣди нѣколко дни единъ младъ братъ ми разказваше: „Идва ми една мисъль, зная, че не е моя, но ми подшушва: излѣзъ отъ това братство, не ти е тукъ мѣстото". А, казвамъ, тѣ знаятъ, че тъкмо сега трѣбва да си тукъ. Тѣ ти казватъ да излѣзешъ, че като изгубишъ условията, пакъ да влѣзешъ. Не, не, ще седишъ вжтрѣ и ще чакашъ. Нали ние искаме да опитаме Господа, Великия Учитель въ живота?

Сега, между по-младитѣ и по-старитѣ ученици, азъ искамъ да се установятъ едни правилни отношения. Има философски работи, които азъ съмъ зачекналъ, нѣкои отъ млаоитѣ слѣдъ 4—5 години ще

бждатъ въ състояние да ги разбератъ. Нѣкои отъ по-старитѣ ученици, като мислятъ, че знаятъ, че разбиратъ великия законъ, тѣ сж на друга опасность. Ще започнемъ отъ А, В, това да го знаете. Не считайте, туй за докачение. Всички отъ А, В! Въ Бѣлата школа е тъй. Нѣкой може да е свършилъ три факултета, нищо отъ това — ще почне отъ божественото А, В — и бързо ще прогресира. Ще започнете основно, и нѣма да пропущате нищо Всичко въ вашето съзнание ще бжде тъй, че да не става никакво пропукване Ще кажете: Учительтъ ни връща къмъ А, В. Не, не ви връщамъ, азъ ви тикамъ напрѣдъ. Знаете ли какво нѣщо е Божественото А, В? Нѣма по-велика сила въ свѣта отъ тази, да придобиешъ съзнанието, че Богъ е съ тебе! Да знаешъ, че като седишъ на бойното поле, Той ти казва: „Стой, не бой се!" Изпитва те Господъ. Господъ казва: „Стой!" Гранатитѣ падатъ прѣдъ тебе 4 — 5 — 10 м. — ще стоишъ, нѣма да те повредятъ. Около тебе навсѣкждѣ редъ гранати падатъ, но ти ще седишъ и ще чувашъ Божия гласъ: „Не бой се!" Да не бѣгашъ! Слѣдъ туй ще ти каже: „Прѣмести се на 100 крачки!" Веднага ще се прѣместишъ. Ще ти каже: „Стой тукъ!" Веднага започва другото обстрѣлване. Пакъ ти казва: „Прѣмести се на още 100 крачки!" Пакъ обстрѣл-

ване, но отъ тебе нѣма да падне нито единъ косъмъ. Ще опиташъ единъ великъ законъ. Питамъ: слѣдъ като те прѣкара Господъ прѣзъ бойното поле, минешъ презъ тия шрапнели и останешъ здравъ, въ тебе нѣма ли да се зароди онова съзнание, че има една сила, на която можешъ да разчиташъ? — Ще се зароди туй съзнание.

Втори опитъ. Ще прострятъ единъ тънъкъ конецъ отъ макара, който само отъ тяжестьта на $^1/_2$ клгр. може да се скжса, и ще ти кажа: „Мини прѣзъ този конецъ!" Ти ще минешъ безъ да се скжса той. Ще минешъ единъ пжть, ще минешъ два пжти, три пжти, ще се хоскашъ на конеца, и той нѣма да се скжса. Десеть пжти ще минешъ прѣзъ конеца. Питамъ: слѣдъ като направишъ този опитъ, нѣма ли у тебе да се засили вѣрата, че има нѣщо въ свѣта, което въ най слабитѣ случаи въ живота ни подържа?

Трети опитъ Господъ ще те прѣкара да минешъ прѣзъ всичкитѣ твои неприятели, всички те вардятъ съ пушка, всички се ококорили, и ти казватъ: „Не можешъ да минешъ отъ тукъ". Ще минешъ единъ пжть, два пжти, и никой нѣма да те види. Питамъ: нѣма ли у тебе да се зароди вѣра, че има сила, която те пази? — Ще се зароди, Туй е положителна вѣра, положително знание. Нѣма да се съмнѣвашъ, ще

минешъ, а като ти каже: „Спри!" ще спрешъ и ще опиташъ че въ думитѣ Му нѣма никакво изключение. Ще знаешъ, че ти си свързанъ съ Онзи, Който ръководи сѫдбинитѣ. И отъ главата ти нѣма да падне нито единъ косъмъ. Азъ бихъ желалъ, като ви каже: „Направете това", и вие да го направите. А сега, често опитътъ излиза несполучливъ, защото, когато Господъ ти говори, ти не слушашъ, а послѣ се за роди желание да изпълнишъ волята Му, но Той казва: „Сега ще чакашъ". Знаете ли какво е туй говорене? Азъ ще ви говоря нѣкой пѫть за него. Нѣкои казватъ: Духътъ ми говори. Въ Цариградъ, на единъ осиромашелъ евангелистъ проговорилъ Духътъ и му казва: „Ще отидешъ при единъ отъ мисионеритѣ, ще му поискашъ 3,000 лв., и той ще ти даде". Отива при единъ мисионеръ и му казва „Духътъ ми, каза, че ще ми дадешъ 3,000 лв." — Криво си дошълъ до мене, напразно ти е говорилъ, защото, ако ти беше казалъ така, азъ щѣхъ да имамъ 3,000 лв., а въ сѫщность нѣмамъ такива. Връща се той дома си, почесва се, поседѣлъ малко, отива при другъ мимисионеръ и нему казва сѫщото, но той му отговаря: „Не, азъ нѣмамъ пари, ти не си разбралъ". Най-послѣ, като излиза отъ тамъ обезсърченъ, срѣща го единъ ходжа и му казва: „Ефенди, защо си така

обезсърдченъ?" — Остави се, Духътъ ми говори да отида при единъ отъ мисионеритѣ да ми даде 3,000 лв., но не мога да разбера при кого да отида. „А, напразно си отишълъ при мисионеритѣ, азъ съмъ този човѣкъ, ела, азъ ще ти дамъ" — изважда 3,000 лв. и му ги дава. Азъ съмъ човѣкътъ, за когото ти е казано, не сж тѣ. Ние мислимъ, че онзи, който трѣбва да ни помогне, трѣбва да е отъ нашето вѣрую. Туй не е право схващане. Единъ ходжа срѣщашъ и виждашъ, че той е човѣкътъ, който може да ти помогне. Та, ние, трѣбва да различаваме Божественото отъ човѣшкото. Има начини, на различаване Божественото не говори отъ горѣ, отъ главата ти Нѣкой пжть казвате, че Духътъ ви говори, а усѣщате едно стѣгане при слѣпитѣ очи. Внимавайте, вие сте на едно изкушение, вие сте на кривъ пжть, 99 % е лъжа. Говори ти: ,Това ще стане, онова ще стане", но ти усѣщашъ едно стѣгане. Нищо нѣма да стане. Не вѣрвайте, вие сте на изкушение. Докторъ Мирковичъ правилъ единъ сеансъ въ Пловдивъ, и Духоветѣ му казвали: „Иди до Сливенъ, че като се върнешъ въ Бургазъ ще ти разправяме голѣми работи", щѣло да вали дъждъ отъ жаби. Отива до Сливенъ, връща се въ Бургазъ, нѣма никакъвъ дъждъ. Това сж символи Той ми разправяше тия анекдоти.

Азъ му казвамъ: блаженъ си че имашъ такава вѣра. Той е много лъганъ отъ тия духове. Той имаше единъ стиснатъ характеръ за пари, петаче не даваше, но щомъ говорятъ духоветѣ, отваряше кесията си. Кажешъ ли „азъ искамъ пари", той казваше: „Е, не може, тукъ има смѣтка". Но като му говорятъ духоветѣ, широко отваряше кесията си. Дойде при него единъ изпадналъ евангелистъ, младо момче, и духоветѣ му казватъ: „Да помогнешъ на това момче". Викна го той въ кѫщи, цѣлъ мѣсецъ го храни, прати го на баня, даде му пари, стана му гарантъ да му даватъ книги да чете, да се развива. Казва: „Духоветѣ тъй казватъ, не може другояче". Този, на когото стана гарантъ изяде парите. „Е, нѣма нищо", казва: „духоветѣ тъй казаха, ще го търпимъ". Дойде онзи книжарь, който му давалъ книги, казва му: „Или да платишъ, или да се закълнешъ". Щомъ духоветѣ казватъ ще, платя, нѣма да се кълна. Азъ харесвахъ тази чърта у него, че има голѣма вѣра. „А", казваше той, „духоветѣ не могатъ да лъжатъ, будала съмъ азъ, че не съмъ ги разбралъ право". Той не казваше „тъй рекълъ Господъ", Но — „тъй рекли духоветѣ". Блажени вѣрующитѣ! Азъ бихъ желалъ всички да имате тази детинска вѣра. Той бѣше отличенъ човѣкъ, въ всѣко отношение, разсѫждаваше философ-

ски, но дойдеше ли до духоветѣ, казваше: „Тукъ разсъждения нѣма. На насъ говорятъ по-висши сѫщества, азъ съмъ ученикъ и ще изпълня всичко". Щомъ нѣма духове, той казваше: „Азъ съмъ лѣкарь", и тъгава самъ, по своитѣ медицински познания прѣдписваше лѣкове. Щомъ дойдатъ духоветѣ, пита ги: какво да се даде на болния? — Намагнитисана вода. „Слушай", казва на болния, „има една медицина по-висока отъ нашата, тя е медицината на духоветѣ, Като пиешъ намагнитисана вода ще оздравѣешъ. И дѣйствително, той лѣкуваше добрѣ. Дойде нѣкой боленъ при него, даде му намагнитисана вода, и слѣдъ единъ мѣсецъ оздравѣза. Той казваше: „Трѣбва да знаете, че когато духоветѣ намагнитизиратъ водата, всичкитѣ болести се лѣкуватъ". Той лѣкуваше по два начина. Всѣкога запитваше духоветѣ: какъ да лѣкувамъ, по научно-медицински начинъ или чрѣзъ намагнитисване? Ако му се кажеше, че трѣбва да лѣкува по медицински начинъ, той даваше хапове, доста вещъ медикъ бѣше, но щомъ му казваха да лѣкува по начина на духоветѣ, веднага даваше магнитическа вода, безъ никакви хапове. И казваше: „Тази магнитическа вода е хиляди пѫти по-силна отъ нашитѣ лѣкарства".

Слѣдователно, съмнѣнието се заражда още отъ неразбиране на нѣщата. Съмнѣнието ще дойде, но

пазете се да не се подхлъзнете, да не влѣзете въ примката му. „Всичко изпитвайте" казва Писанието, „доброто дръжте". Само така ще добиете сила за постигане на желанията си. Но, за успѣха въ науката е потрѣбно сила въ мозъка. За успѣха въ всѣко едно искуство, за успѣха въ каква и да е область на живота се изисква сѫщо сила.

Вие, ученицитѣ въ тази школа, напразно харчите излишна енергия Впримѣръ, ученицитѣ, съ речено — казано, харчатъ грамадна енергия. Туй е демагнитизиране. Щомъ одумвашъ единъ човѣкъ, ти му правишъ услуга. Ти се свързвашъ съ него и се демагнитизирвашъ. Защо? Защото когато говоришъ за него, законътъ те свързва. Когато обичашъ, и когато одумвашъ, законътъ те свързва. Та, като ученици, ще гледате да не се свързвате, да не си правите излишни връзки. Може да одумвате, колкото искате, то е за васъ, за мене е безразлично. Азъ зная, че нѣма да се откажете поне въ най минималната степень, то е пакъ полза. Да кажемъ, че днесъ можешъ да одумашъ десеть души постарай се утре да одумашъ само едного И азъ забѣлѣзвамъ, често правя опити, отивамъ въ нѣкоя кѫща, и опитвамъ, дали тамъ хората одумватъ или не. Има единъ законъ на противодѣйствие. Едва седна, почне нѣщо да ме шиш-

ка да ми казва: Кажи де, кажи де. Първото нѣщо: ще се въздържашъ Има нѣща, които трѣбва да казваме, но има нѣща, които не трѣбва да казваме. Спрете ли одумването, то ще се изроди въ слѣдующето: Направете опитъ! Седнете за $1/2$ часъ тихо и спокойно и си кажете: Нѣма да мръдна. Веднага почва щипене отъ тукъ — отъ тамъ. Не правите ли никакво обѣщание, нищо нѣма да ви щипи. Дадете ли обѣщание да сте спокойни за $1/2$ часъ или 20 минути и седнете на столъ, всичкитѣ щипения ще дойдатъ. Вие ще седите спокойно и всички тия щипения за 20 минути врѣме ще ги изтърпите, като че нищо не е станало. Ако искате да се занимавате съ тѣхъ ще изброитѣ колко щипения сж били. Туй щипене е на физическото поле. Ако успѣете да не му се подадете, то ще влѣзе въ вашето астрално, тѣло, и ще ви подшушне: кажи, кажи онова, което ти казаха. Туй подшушване ще бжде нито въ кленъ, нито въ ржкавъ.

При съмнѣнията се явява и нѣщо друго. Ние направимъ една погрѣшка и търсимъ причината извънъ себе си, казваме: азъ я направихъ, защото тъй и тъй бѣше. Не, ти просто ще констатирашъ една своя погрѣшка и ще кажешъ: азъ, въ дадения случай, имахъ слаба воля, не устояхъ. Сърцето ми не устоя, умътъ ми не можа да схване нѣщата. Съзнай

и се помоли, не съжалявай за първата погрѣшка, защото нѣма да се мине много врѣме, ще дойде и втора погрѣшка. За нея трѣбва да бждете готови. За втората се помолете. Ако и втората не можете да издържиге, пакъ се помолете. Молете се за всѣка една грѣшка. Цѣль день ще водишъ борба, 99 сражения ще имашъ и като направишъ 99 сражения ще кажешъ- победата е моя. Но, 99 пжти трѣбва да се молишъ, да се свържешъ съ Бога. Знаете ли какво нѣщо е да се свържешъ съ Бога? За това нѣщо се изисква постоянство отъ ученика. Ученикътъ трѣбва да бжде като ахтапода — ти пущашъ, той не пуща.

Сега, нѣкои отъ васъ искатъ да влѣзатъ като ученици, но като прѣтърпите 10 несполуки вие сте готови да се осъмните. Даже и вънка въ свѣта да сте, вие ще имате сжщитѣ изпити. Нима Стамболийски нѣмаше изпити? Нима неговитѣ ржководители не му подшушнаха: напустни властьта! Колко пжти му подшушнаха: но той не слушаше. Той се замозабрави въ властьта, мислеше, че е силенъ, че всичко може. Не се самоизмамвайте! Всички хора на земята сж слаби. Когато мислите, че сте най-силни, да знаете, че се намирате прѣдъ нэй голѣмата опасность. Туй да го имате като законъ. Когато мислите, че сте

най-слаби, тогава имате най-голѣмото Божие благоволение. Затуй въ Писанието се казва: „Господъ на смиренитѣ дава благодать, а на горделивитѣ се противи". Провѣрявайте закона! Насилието ражда насилие. Ако Стамболийски би вървѣлъ по пѫтя на Христа, ако въ своето управление не би допусналъ нито една капка кръвь, нѣмаше да има никакво отклонение, и неговиятъ животъ нѣмаше тъй да се изложи, но понеже той допустна това, допусна се и този край. Казвамъ, въ школата: допущатъ се тия нѣща, обаче не трѣбваше да го убиватъ, защото българитѣ се свързватъ съ него и за въ бѫдаще ще изплащатъ. Тѣ нѣмаха право да го сѫдятъ. Ако бѣха просвѣтени, трѣбваше да оставятъ да го сѫди невидимия свѣтъ, той да му наложи наказание, каквото знае, та да се опомни, да се разкае и да се обърне къмъ Бога и да каже: „Господи, ще изпълня Твоята воля". А при това разрѣшение на въпроса, което дадоха българитѣ, отъ чисто окултно гледище, той влиза сега въ невидимия свѣтъ, и тамъ може да направи сума пакости, до като дойде въ съзнание.

Сега, вие може да имате и други изкушения, такива, каквито имашо Стамболийски, и втори, и трети. Всѣки може да попадне въ тѣхъ, да иска да си отмъсти. Не си отмъщавайте! Казва се въ Писанието:

„Отмъщението е мое", Вие ще живѣете безъ отмъщения! Свѣтътъ може да живѣе по свои закони, тѣ иматъ право да постжпватъ тъй, но ние ще постжпваме споредъ нашия законъ. Нашиятъ законъ е законътъ на Любовьта, ние трѣбва да вървимъ по този законъ и ще имаме Божието благословение. Ако вървимъ по Божия законъ, нито единъ косъмъ нѣма да падне отъ главата ни. Защо? — Защото сърцата на всички хора, на всички управляващи въ свѣта седятъ въ ржката на Господа. Той управлява всички хора сега.

И тъй, до сега въ школата трѣбваше да воюваме съ редъ съмнѣния.

Послѣ, друго нѣщо трѣбва да знаете и да го спазвате Азъ не мога да говоря, когато вие искате, или когато азъ искамъ. Това е по човѣшки. Азъ искамъ да спазвамъ онзи Божественъ законъ, споредъ който мога да ви говоря въ най-благоприятни случаи, тогава когато отъ Божествения свѣтъ искатъ да ви предамъ една Истина, която да ви ползува, защото, ако въ вашитѣ умове и сърца не е този Божественъ Духъ, да разбере туй, което ви говоря, какво ще ви ползува то? Ако не е Той, който да ви разясни и хвърли свѣтлина, за да се ползувате, тогава говореното нѣма да има смисълъ. Туй е Божествено. Щомъ

нѣма този Божественъ Духъ да ви говори, сѣмето е паднало на лоша почва. Не само азъ, но и вие трѣбва да спазвате този законъ. По нѣкой пжть вие ме виждате не такъвъ, какъвто искате да бжда. Зашо? Вие още не разбирате какво нѣщо е отговорность въ свѣта. Да кажемъ, имате отговорность за нѣща, които сж важни, и въ единъ даденъ моментъ се рѣшава една такава важна сждба въ свѣта, дѣто азъ трѣбва да внимавамъ, а вие се занимавате съ посторонни въпроси. Има врѣме за философскитѣ въпроси въ свѣта. Та и вие, като ученици въ школата, всѣки си има свои задължения.

Казвамъ ви: втори пжть когато влѣзете въ този салонъ, седнете тихо и спокойно на единъ столъ, споредъ това, гдѣто е влѣчението ви. Всѣки да седне тамъ, гдѣто теченията сж най-благоприятни за него. Нека се намѣсти всѣки кждѣто иска, за да видимъ какъ ще излѣзе работата. Е, тогава, стенографитѣ кждѣ ще бждатъ? — Стенографитѣ ще си прѣместятъ и мѣстата и маситѣ, кждѣто искатъ И тѣ могатъ да се мѣстятъ Азъ искамъ всички да станете чувствителни, възприемчиви, да използувате закона. По този начинъ ще се избавяте отъ много непр ятности. Тия 10 години, които сега минавате, ще трѣбва да се калиге, да бждете силни, защото слѣдъ тия 10 години

ще има единъ такъвъ великъ изпитъ, какъвто свѣтътъ не е виждалъ. Вие ще трѣбва да бѫдете герои. Този изпитъ ще бѫде не само за васъ, но и за цѣлия свѣтъ. Вие трѣбва да бѫдете герои, да посрещнете този моментъ. Ще има едно такова силно проявление на духовния свѣтъ, такова мощно сътресение по цѣлия свѣтъ, и вънъ и вѫтрѣ, че всички глави ще узрѣятъ. Даже и най-заспалитѣ хора ще се пробудятъ. Не мислете, че тъй лесно ще мине. Ние сме вече въ края на тази епоха и всички ще минете прѣзъ 35.000,000 ^{0} топлина. Разбирате ли? Този токъ ще прѣмине прѣзъ този свѣтъ, и той ще бѫде прѣчистенъ. Не отлагайте, не си правете илюзии. Вие не казвайте това на свѣта. Ще мълчите, то е за васъ. На свѣта може да кажете: ние знаемъ нѣщо много хубаво, което ще се случи слѣдъ 10 години. Ами че хубаво е, какъ не! Свѣтлина ще дойде! Затуй именно сега ние въ школата искаме да ви калимъ, геройски да посрещнете нѣщата и да се ползувате отъ тѣхъ. Нѣма да казвате: ще умремъ. Не, ще минете отъ едно съзнание въ друго и пакъ ще се срещнемъ. И тукъ, и тамъ пакъ ще се срещнемъ. Не мислете, че втори пѫть като дойдете на земята, пакъ ще се трудите да ме намѣрите. Не, и тукъ на земята, и тамъ горѣ въ духовния свѣтъ, свѣтътъ е единъ. Горѣ и

долу било, като ви срещна, ще ви кажа: добрѣ издържахте изпита си, радвамъ се, туй е хубаво. Азъ желая всички вие да издържите тъй изпита си. И всички може да издържите този изпитъ. Ако не е така, азъ не бихъ си отворилъ устата да ви говоря и да ви казвамъ, че всички можете да си издържите изпита. Това не е само за насърчение. И тия малкитѣ спънки, които ще дойдатъ, тѣ сж като тия щипения, не ги считайте за нѣщо голѣмо. А това, речено-казано, това сж малки закачки. Ще вървитѣ напрѣдъ. Въ тия 10 години вие трѣбва да научите нѣщо.

Въ Бѣлото Братство не трѣбва да бждемъ слаби. Ние ще воюваме. Какъ? Ако вие бѣхте готови ученици, щѣхме да прѣкараме една електрическа вълна отъ нѣколко милиона волта и съ нея да нагорещимъ всички пушки и топове на неприятеля. Какво ще правятъ тѣ слѣдъ това, какъ ще воюватъ? — Ще отстжпятъ настрана, и ние ще бждемъ свободни. Ще нагорещимъ всички камъни по пжтищата. Какъ ще минатъ? Ще нагорещимъ всички земни течения, че като минатъ, краката имъ ще се спънатъ. Кого ще гонятъ? никого нѣма да гонятъ. Тъй ще бжде, като дойде Бѣлото Братство. Ще видите какво ще стане на земята. Бѣлитѣ Братя ще пуснатъ такава артилерия, каквато свѣтътъ не е виждалъ. Ще пуснатъ тия

подземни токове, та всички хора да познаятъ, че има единъ Великъ Законъ, на който всички сѫщества трѣбва да се подчинятъ. Нѣма да остане човѣкъ, който да не каже: Господи, да бѫде твоята воля! Ние сме хора неразбрани, ние до сега не изпълнихме Твоята воля, но отсега нататъкъ трѣбва да бѫдемъ честни и справедливи. Такова желание трѣбва да се зароди у всички хора, у жени и мѫже, у млади и и стари, у професори и всички на единъ гласъ така ще викатъ. У всички ще се зароди такова желание. Сега се приготовлявате. На всѣкждѣ трѣбва да дойде едно такова учение. Всички ученици на окултнитѣ братства въ Индия, и въ Англия — навсѣкждѣ сега се обединяватъ. Туй обединение става вече въ духовния свѣтъ, а за тази физическа връзка, тѣ ще почнатъ да пращатъ свои депутации да се опознаятъ. Опознаването сега ще става бързо. Дойде единъ братъ отъ Чехия и разказва, че тамъ се интересуватъ за окултнитѣ братя въ България. Запитватъ какво е нашето вѣрую. И отъ Америка вече се интересуватъ. Единъ нашъ братъ ми разправя, че намѣрилъ тамъ братя. Азъ му казвахъ: като отидешъ въ Америка и тамъ ще намеришъ братя, а той ми пише, че не ги е намѣрилъ още и ме пита кждѣ сж. Но сега ми пише вече, че ги намѣрилъ, какъ ги намѣ-

рилъ, какво е тѣхното мото и т. н. Тѣ му казватъ тъй: „Ние държимъ запалени нашитѣ факли на пѫтя, по който ще минатъ нашитѣ братя, за да може да ни видятъ и дойдатъ при насъ".

Слѣдователно, Бѣли Братя има навсѣкждѣ, но ще ги търсите. Ще ги намѣрите, ще се запознаете съ тѣхъ, но трѣбва да бждете добри, примѣрни ученици, да изправите живота си, да провѣрите, да опитате всичко. Азъ искамъ да опитате всичко туй, което ви говоря и да кажете: всичко туй което нашиятъ Учитель говори, е вѣрно. Искамъ да се увѣрите, че това е една велика Истина. Туй е моето желание. Като се увѣрите въ истинностьта на думитѣ ми, да кажете: Учительтъ е билъ нѣщо по-хубаво, отколкото въ постскриптума. Сега разбираме вжтрѣшния, скрития смисълъ на живота и можемъ вече да започнемъ една нова работа. Само по този начинъ ще се осмисли вашия животъ. И въ душата на млади и стари нѣщо ново ще прозре. Тогава всички ще говорите отъ изблика на сърцето си, ще бждете радостни и весели и ще кажете: минахме прѣзъ най-голѣмитѣ страдания, но най-послѣ добихме това, което търсихме. Сега ще работимъ за Господа. Не само тогава, но и сега ще работимъ за Господа. Азъ ви казвамъ: ще дойдатъ съмнѣнията, но чрѣзъ вѣра трѣбва да побѣдимъ!

Азъ трѣбва да ви запозная съ Бѣлото Братство Вие още не го познавате Искамъ всинца вие да се наричате ученици на Всемирното Бѣло Братство, на което Христосъ е глава. Въ себе си тъй ще кажете: ние сме ученици на Всемирното Бѣло Братство, на което Христосъ е глава: И на другитѣ сжщото ще казвате: ние сме ученици на Всемирното Бѣло Братство, на което Христосъ е глава. Бждете смѣли въ себе си, и ще видите дали ще пострадате или не. Пъкъ на външния свѣтъ може да казвате, че сте окултисти. Теософитѣ казвятъ: „Ние сме ученици на Бѣлата Ложа". Кое е по сжществено, Бѣлата Ложа или Бѣлото Братство? „Бѣлото Братство", това е първото име, но то има посвещено име, което сега не смѣя да го произнеса Дръжте туй име въ себе си. Има имена, които не е позволено да се произнасятъ. Кждѣ е туй Братство? Ще ви кажемъ кждѣ е. Църквата казва: „Вие сте еретици". Не, ние сме членове на Всемирното Бѣло Братство, на което Христосъ е глава. Ако Христосъ е глава на църквата, и ние сме ученици на тази глава, значи имаме една глава, нѣма какво да ни злословитѣ, нѣма какво да ни гоните. Този, който е ваша глава, Той е и наша глава. — Слѣдователно, една обща глава имаме. Вие наричате Христа глава на църквата, а ние — глава

на Всемирното Бѣло Братство. Кое е по-ефикасна дума? Всемирното Бѣло Братство е по-ефикасна дума. Защото думата „братя“ означава живи сѫщества, а „църквата“ подразбира хора на съдържанието. И едното и другото сѫ важни.

Тогава ще имате прѣдъ видъ слѣдното: въ Всемирното Бѣло Братство употрѣбяватъ три метода за работа. Единиятъ методъ е методътъ на Любовьта, по който методъ Христосъ сега работи. Вториятъ методъ е методътъ на Мѫдростьта, а третиятъ методъ е методътъ на Истината. Това сѫ три метода, три школи, които Бѣлото Братство употрѣбява едновременно Слѣдователно, ние боравимъ и съ Любовьта, и съ Мѫдростьта, и съ Истината едновременно. Християнитѣ боравятъ само съ Любовьта, теософитѣ — съ Мѫдростьта, а йогитѣ употрѣбяватъ Истината за услуга на волята въ нейното физическо проявление.

И тъй, въ Бѣлото Братство изучаването на Любовьта, Мѫдростьта и Истината сѫ методи за работа, за да се образуватъ онѣзи духовни връзки за служене на Бога Казва Христосъ: „Търсете Царството Божие въ Неговото проявление, и всичко друго ще се приложи“. Тази е идеята. Христосъ казва: „Който се отрече отъ мене прѣдъ човѣцитѣ, и азъ ще се отрека отъ него прѣдъ ангелитѣ“. Бѣлитѣ Братя сѫ

служители на Бога, тѣ сж ангелитѣ. Това е, което се подразбира въ стиха. И азъ ще се отрека отъ него не прѣдъ Бога, но прѣдъ тия братя. Вие трѣбва да казвате: ние се готвимъ за ученици, да влѣземъ въ гуй Всемирно Бѣло Братство, на което Христосъ е глава, и въ стремлението си нѣма да отстжпимъ нито една крачка, нѣма да се отречемъ отъ принципитѣ Любовь, Мждрость и Истина. Само така ще станемъ Негови членове. Станемъ ли Негови членове, и ще започнемъ истинския животъ. Азъ ще се спра нѣкой пжть да ви поговоря върху Бѣлото Братство, има много да се говори върху него, да се запознаете съ законитѣ на тази Божествена наука. Постепенно ще ви въведа, не изведнъжъ. Ако бѣхте готови, трѣбваше да ви приведемъ между тия Бѣли Братя, да ги видите, но тѣ не пущатъ когото и да е. Разбирате ли?

Та, сега нѣма да се обезсърчавате. Имате една велика задача, и не трѣбва да напуснете живота си. Азъ съмъ билъ толкова снизходителенъ, толкова внимателенъ, никога не съмъ изисквалъ да напуснете жена си и дѣцата си. Но, единъ день ще кажа нѣкому да напусне жена си, дѣцата си. Сега се приготовлявате. Но кога? Когато ми се каже отгорѣ. Каже се нѣкому да напусне жена си. „Какво ще правя?“

Ще идешъ да извършишъ такава и такава задача. Че щѣли да станатъ раздори между тебе и жена ти... Сега ти ще се отдѣлишъ самъ и ще отидешъ въ Америка. Може да отидете и двамата заедно, а може и мжжътъ и жената поотдѣлно, но, като дойде този моментъ, трѣбва да бждете готови да изпълните една заповѣдь Ако дойде тозиваженъ моментъ и се даде тази заповѣдь, пригответе се да изпълните всичко, което ви се каже. Поколебаете ли се, вие се спъвате. Запримѣръ, на нѣкой ученикъ азъ заповѣдвамъ да си извади единъ билетъ и да отиде въ Америка. Дава му се единъ затворенъ пликъ, и ма каръ, че не знае езика, казва му се: „Ще отидешъ!" Нѣма по велико нѣщо отъ това! Какъ, на Иоана, запримѣръ, Господъ каза: „Иди въ Ниневия да проповѣдвашъ!" Можа ли да избѣга? Отиде въ Испания и послѣ се върна. Казваше: „Мжчно е да риташъ срѣщу остенъ". Послѣ отиде въ Ниневия и много врѣме проповѣдваше тамъ. На всѣки единъ ученикъ ще се даде една задача, и въ тази задача се рѣшава неговото иницииране, да мине отъ една степень въ друга, да мине отъ единъ класъ въ другъ. Будни трѣбва да бждете сега, та ще учите. И тия нѣща ще дойдатъ, за нѣкои ще дойдатъ по-рано, за нѣкои по-късно, но все-таки ще дойдатъ въ живота

ви. И казвамъ: да се не обезсърчавате, много мина-ло, малко останало Апостолитѣ, които живѣха прѣди 2000 години, казваха; „Близо е деньтъ Господенъ", а това бѣше прѣди 2000 години. Какво търпѣние имаха тѣ! И пророцитѣ, и тѣ сжщо. А сега ние казваме: „Деньтъ Господенъ е на нашия прагъ". Братя, първиятъ звънецъ е ударилъ, оставатъ още два! И като ударятъ послѣднитѣ два звънци, всичкитѣ царства на земята ще бждатъ царства на Бѣлото Братство. И ще има само едно царство на земята, царство, а не република Царство ще има! Всичкитѣ хора тогава ще бждатъ царе и свещеници на Бога.

Тия сж великитѣ мисли, великитѣ идеи, които бждещето носи въ себе си. За сега имаме още нѣкои мжчнотии, които трѣбва да прѣодолѣемъ. Азъ ще ви кажа какви мжчнотии сж тѣ. Тѣ сж извѣстни задачи, които трѣбва да рѣшите. Другъ пжть ще ви кажа, какви задачи има да рѣшавате и трѣбва да ги рѣшите правилно, разбира се, всѣки човѣкъ споредъ това, което има — нѣкой повече, нѣкой по-малко.

Размишление!

РЕЧНИК
НА ОСТАРЕЛИ, РЕДКИ И ДИАЛЕКТНИ ДУМИ

А

Арзухал (остар.) – писмена молба; просба, прошение.
Арнише, арнисвам (от гр.: *αρνουμια*) – спирам, преставам
Ахчийница – гостилница.
Ахчия (ар.-тур.: *ahçr*) – готвач

Б

Бахча – градина.
Бедел-и аскерие – военен данък, заменил (1856 г.) паричния данък джизие или харач (хvioladж) събиран от немюсюлманското население
Берат, берхат – акт на султана на Османската империя, издаван под формата на указ или грамота за назначаване на служба, с който се предоставят или потвърждават права и привилегии.Бератът носи султанския знак „тугра“ и се подновява (подменя) свъзкачването на всеки нов султан.
Бережлѝвост (рус.: *бережливость*) – пестеливост, благоразумие, икономичност
Берхат – вж Берат
Босорман, бусурман – невеж, бедняк
Бусурман – вж Босорман

В

Вапор – параход
Вверявам, введа – поверявам
Вѐтва – клонче на дърво; вейка

Д

Даваджѝя (ар.-тур.: *dâvac*i) – тъжител, който повдига давия (процес) срещу някого.
Даждия (остар.) – данък, данъци
Дармоед (рус.) – готован, търтей
Дембѐл(ин) (от пер.-тур.: *tembel*) – мързеливец, ленивец
Диплография – счетоводна отчетност, двойно записване или двойно счетоводство. Първото издание по счетоводство на български език е: *Карадимков*, Стоян Димов, Караминков, Христо Димов. Диплография, или как се държат търговски книги, от Стояна и Христа Караминкови. Цариград: в книгопеч. на Цариградски вестник, 1850. 184 с.

Е

Емляк (остар.) – недвижим имот; данък върху недвижим имот.
Енголие, енголпие или панаги – малка кръгла иконаносена на гърдите на архиерея. На нея се изобразяват Спасителя, св. Богородица или свещени събития. Тя означава печата на вяратаи нейното изповедание от цялата душа и сърце.

Панагията произлиза от древните кутии или ковчежета, в които поставяли частици от св. мощи, текстове от Св. Писаниеи др. Носи се само от епископите.
Енголпие – вж Енголие
Епѝтроп – училищен настоятел (остар.) ; черковен настоятел; лице избрано да се грижи за паричните средства на една черква.
Есап, хесап (ар.-тур.: *hesap*) – сметка

Ж
Жидкост, житкост – течност

З
Заман (арм.-тур.: *zaman*) – всякога, винаги; време.
Замедлявам, замедля (рус.: *замедлять*) – забавям
Запáрта – вж Запатие
Запатие, запáрта (итал.-тур.: *zaparta*) – нападки, хокане, бой.
Зàход – отходно място, нужник.
Звàничен (срхр: *званичан*) – официален

И
Идиремежилиши – управителен съвет
Изпрѐчвам, изпрѐча – поставям нещо пред някого за да създавам спънка, пречка, препятствие
Изсилдисвам (от тур.: *eksilmek*) – чувства се липсата.
Изтъщявам, изтъщя – усъвършенствам, изучавам
Изустно – устно
Изятие (рус.: *изъятие*) – изключение
Икосар (тур.: *ikilik*) – турска сребърна монета, 1/10 от сребърната меджиди, на гръцки икозар.

К
Кавак – топола
Кааза̀ – вж Каза̀
Каза̀, кааза̀ (ар.-тур.: *kaza*) – околия.
Калпазан (ар.-пер.-тур.: *kalpazan*) – фалшификатор
Каращисвам, каращисам (тур.: *karişmak*) – смесвам, разбърквам, меся
Кауш (тур.: *kavuş*) – отделна стая в затвор, килия.
Кѐрата (гр.: *κερατάς*) – негодник, проклетник.
Кеседжия, кесиджея (пер.-тур.: *kesici*) – крадец, разбойник
Кесиджея – вж Кеседжия
Кефил(ин) (ар.-тур.: *kefil*) – поръчител
Кефилик (ар.-тур.: *kefillik*) – поръчителство
Клирос, клир (гр.: *κλήρος*) – висока подставка за богослужебни книги
Кондика (от лат.-гр.: *κώδιξ*) – правилник, устав; летописна книга
Конфисцирам – конфискувам

Л

Лагъм (тур.: *lâgim*) – подземен канал, изход
Лготни (рус.: *льготны*) – освободени от данъци
Лехàт – ленив, отпуснат

М

Макина (гр.-тур.: *makina*) – машина

Махзар – публична декларация; донос

Меджлис – вж Мезлич
Мезлик – вж Мезлич
Мезлич, мезлик, мезлиш, меджлис (ар.-тур.: *meclis*) – съвет, събрание.
Мезлиш – вж Мезлич
Мекере (ар.-тур.: *mekkâre*) – подлизурко, подлец
Мемоар (фр.) – писмено изложение на обществен или политически въпрос,изпратено да отговорно, управляващо лице
Милѐт (ар.-тур.: *miller*) – народ, нация
Михлюзин, мюхлюзин (ар.-тур.: *müflüs*) – изпаднал търговец, който не си плаща дълговете.
Муавѝнин (ар.-тур.: *muavin*) – помощник, заместник на началника
Мухтар(ин) (от пер.-тур.: *muhtar*) – българин, селски старейшина, в турско време.
Мютесарѝф(ин), мютюсарѝф. (ар.-тур.: *mutasarrif*). – управител на окръг.
Мюхлюзин – вж Михлюзин
Мюхюр (пер.-тур.: *mühür*) – печат, щемпел

Н

Надеквам, надекам – навиквам, нахоквам, наругавам
Насланям – облягам.
Недъг – телесен или душевен недостатък; болест
Неусипен, неусипни (рус.: неусыпный) – неуморен, неуморни; незаспиващ

О

Обдържàвам, обдържам, обдържà – поддържам
Обхождане – отнасяне, държане, поведение
Обязам се (рус.: обязаться) – задължа се, обвържа се
Оглавява, оглавя – ръководи
Оптира – избор; правото на оптира – правото на избор.
Осталост (рус.: осталось) – останала
Отрàден (рус.: отрада) – радост, утеха.

П

Панаги – вж Енголие
Пансион (фр.: *pension*), в смисъл интернат – училище, в което учениците учат и живеят. Приема се, че учениците живеят в пансиона през целия срок, като някои се връщат при семействата си през свободните дни. В някои случаи се приемат и дневни ученици.

Па́тер (остар) – католически свещеник.
Полононатен, поломонатен, полом – разрушен, разруха.
Поробощен (рус.: поробощенный) – поробен
Посем – нататък
Постанела – омършавяла
Прекапична – прекатури
Прикладá, прилкадна – прибавя, прибавена, добавена
Применение, применяват (рус.: применение) – прилагат, прилагане, приложение
Притеза̀ние (от рус.: притязание) – искане, претенция
Прозелитизъм (от *прозелит*, на латински: *proselytus*„обратѐн", на гръцки: *Προσήλυτος* „обратѐн, намерил своето място") е течение в религията, което се стреми да разпострани и разпростре своето учение и да привлече, т.е. да обърне в лоното на своята вярахора извън паствотоси.
Пурйя (от тур.: *boru*) – желязна тръба в главината на колело, в което се трие оста.
Пътен, пътно – прилично, редно

Р
Раздра̀жвам – раздразвам, разсърден
Разположение – право, власт да се разпорежда човек с нещо.
Ра̀зпус – отпуск, ваканция
Ремѐслен (рус.: *ремесленный*) – занаятчийски
Ремил – турско или арабско гадаене с капки в три реда, в които гадателятвиждабукви, от които съставя думи и тълкува.
Ручателство (рус.: *ручательство*) – гаранция

С
Садраза̀м(ин) (ар.-тур.: *sadrazam*) – Велик везир
Санджа̀к (тур.: *sancar*) – административен окръг
Сахат (от ар.-тур.: *saar*) – час, часовник
Свободняк – човек, който обича свободата, волен живот
Селям (ар.-тур.: *selâm*) – поздрав, приветствие
Сетнина̀ – последица, последствие, резултат
Скарясам (от гр.: *σκαρώνω)* – направя, стъкмя, натъкмя.
Слап, -ът – стръмна и плитка вдлъбнатина в планинско място; слапей – вълна̀, вълнообразно
Списа̀ние – писмено произведение, съчинение.
Средото̀чие – център
Сънграч (тур.: *satranç*) – шах
Сякам (диал.) – мисля, струва ми се.

Т
Табакхана, табахана, табахна (ар.-пер.-тур.: *tabakane, tabakhane*) – работилница за обработване на кожи.
Табахана – вж Табакхана
Табахна – вж Табакхана

Таксидиот (от новогр.: *ταξιδιώτης*, *„пътник“*) се нарича пътуващ Православен монах, който събира помощи, доброволни пожертвувания за манастир, или събира информация за книга. Същевременно таксидиотът изпълнява мисионерскии общопросветителски функции, свързани най-вече с християнската религия.

Тараф (ар.-тур.: *taraf*) – привърженик

Тат, татар – крадец, разбойник

Терджумàнин (ар.-тур.: *tercüma*) – преводач при разговор.

Терсанà – вж Терсханà

Терсенà – вж Терсханà

Терсханà, терсанà, терсенà, терсханè (ит.-тур.: *tersane*) – каторга

Тертип (ар.-тур.: *tertip*) – ред, наредба.

Тескере (ар.-тур.: *tezkere*) – пътен лист за пътуване във вътрешността на султанска Турция..

Тутор (лат.: *tuttor*) – надзирател, попечител

Тълмя – обяснявам, тълкувам, предсказвам

У

Улучша (рус.: *улучшить*) – подобрява

Унтерофицер (нем.: unteroffizier – категория на младшите офицери) – подофицер. Младши сержант е първото и най-нисше сержантско (старшинско) звание в българската армия, което съответства в някои армии на други държави (Италия, Франция, Испания и други) на званието капрал. Званието се присвоява на войници със звание ефрейтор след завършване на школа за младши сержанти. Във флота еквивалентното звание е старшина II степен.

Ф

Фандàсам (гр.: *φαντςωμαι*) – главозамая се, надуя се.

Филиокве (*Filioque*) е латинска фраза, която означава „...и от Сина“.

Добавка от XI в. към латинския превод на Никео-цариградския символ на вярата, утвърден окончателно през 381 г. на Втория вселенски събор. Включен е от Западната (Римската) църква в нейния догмат за Светата Троицаи оповестява произхода на Светия Духне само от Бог Отец, както в оригиналния Символ на вярата, „но от Отца и Сина“. Филиокве става един от поводите за разделението на Вселенската църква през 1054 г., тъй като Източната (Константинополската) църква не приема нововъведението.

Х

Хак (ар.-тур.: *hak*) – възнаграждение; дял, част; право, заслуга

Хапсана, Хапъсханá, хапусанá (ар.-пер.-тур.: *hapisane*) – арест, затвор

Хапусанá – вж Хапсана

Хапъсханá – вж Хапсана

Хасър (ар.-тур: *hasir*) – рогозка

Хатихумаюнът (тур.: *Hatt-ı Hümayun*; съвр. тур.: *Islâhat Fermânı*) – султански ерман, издаден на 18 февруари 1856 г. от султан Абдул Меджид I (Хат-и хумаюн – букв. щастливо писмо; султанска наредба по най-важните държавни въпроси). Издаден е в навечерието на Парижката конференция от 1856 г. след приключването на Кримската война. Ферманът дава и гарантира равни граждански права на християните спрямо мюсюлманите в Османската империя. Премахва изтезанията и целѝ реформа на затворите. Хатихумаюнът гарантира свободата на религията на всяка религиозна група, независимо от големината ѝ, и защитава поданиците на империята да не бъдат принуждавани да променят религията си и да не бъдат преследвани за убежденията си.

Хесап – вж Есап

Хъз (тур.: *hiz*) – сила, устрем

Ц

Цинцарин – представител на малочислено балканско племе, пръснато главно из Македининя, с език близък до румънския; скъперник

Ч

Чевердисвам (от тур.: *cevirmek*) – гледам си работата.

Чепрашик, чепераст – разклонено

Чола̀к (тур.: çolak) – който е с откъсната ръка или някой пръст на ръката.

Ш

Шаха̀т, -ин (ае.-тур.: *şahit*) – свидетел, очевидец.

Шудрав – рядък, проскубен

Щ

Щетно – напразно, безплодно, безрезултатно.

Ю

Юрнек (тур.: *önek*) – образец, модел

Я

Янлъш (тур.: *yanliş*) – лъжлив

Ясакчия (тур.: *yasakçi*) – човек, който охранява някого на път; пазач.

I

In partibus (лат.) – в някои части

Е. Ангелова-Пенкова

РЕЧНИК
НА НЯКОИ ГЕОГРАФСКИ НАИМЕНОВАНИЯ

Видрар – село в Западна България, община Трън, област Перник. В османските регистри 1570 г. селото е отбелязано като *Видрари*.

Едрене – Одрин

Ерзерум, Ерзурум (тур.: *Erzurum*) – град в източна Турция, административен център на вилает Ерзурум

Ески Джумая – Търговище. От 1573 до 1934 г. наименованието на селището е Ески Джумая.

Казълагач (К. Агач) – Елхово

Кавакли – Тополовград

Кютая, Кютаха, Кютахия (тур.: *Kütahya)* – град, столица на едноименна провинция и регион в Турция

Орхание – Ботевград /село Сапунджиево, от 1865 г. приема статут на град под името Орхание, а от 1 декември 1934 г. – Ботевград (на името на Христо Ботев).

Осиковица – село в Западна България, община Правец, Софийска област.

Призрен – град в Косово, на североизточните склонове на Шар планина, между границите на Северна Македония и Албания

Русчук – Русе. Името Русчук се споменава за пръв път през 1503 г. в мирния договор между Унгария и Османската империя. Съвременното наименование се приема 1878 г.

Ту̀рну Мъгурѐле (рум.: *Turnu Măgurele*) – град в окръг Телеорман, Влашко, Румъния

Е. Ангелова-Пенкова

Съдържание

„Изгревът ….“, том 35

Д-р Георги Вълков Миркович (1825–1905) – участник в Униатското движение, просветител и заточеник: архивни и печатни свидетелства

Посвещение .. 3

Георги Вълков Миркович (1825–1905) – животоописание в дати / Ефросина Ангелова-Пенкова 5

Панорама от архивни и печатни документи за първия етап от живота на един несломим човек / Ефросина Ангелова-Пенкова 6

Въведение / Вергилий Кръстев 18

..

1. Д-Р ГЕОРГИ ВЪЛКОВ МИРКОВИЧ (1825–1905) – БИОГРАФИЧНИ МАТЕРИАЛИ В АРХИВНИ И ПЕЧАТНИ ДОКУМЕНТИ 25

1.1 Д-р Георги В. Миркович / Тодор Бъчваров. – В: *Виделина*. Г. 3, 1905, кн. 7–8, с. 178–185. 26

1.2 Поменик на Българското книжовно дружество: Георги Вълков Миркович – доктор по медицина. – В: *Летопис на българското книжовно дружество*. Г. 6–8, 1905, кн. 6, с. 89. 30

1.3 Д-р Георги Вълков Миркович. – В: *Табаков,* Симеон Киров. Опит за история на град Сливен. Т. 2, Политически, духовен и икономически вървеж на сливенци от старо време до днес. София: К-т Историята на гр. Сливен, 1924, с. 230–238. 32

1.4 Д-р Георги Вълков Миркович (1928–1905) / Стефан Гидиков-син. – В: *Той* не умира. Сливен на безсмъртните си синове. София: К-т за въздигане паметник на воевода Хаджи Димитър, 1935, с. 250–267. 38

1.4.1 Стефан Георгиев Гидиков-баща. – В: *Табаков*, Симеон Киров. Опит за история на град Сливен. Т. 2, Политически, духовен и икономически вървеж на сливенци от старо време до днес. София: К-т Историята на гр. Сливен, 1924, с. 569–571. 50

1.4.2 Стефан Стефанов Гидиков-син. – В: *Табаков, Симеон Киров.* Опит за история на град Сливен. Т. 2, Политически, духовен и икономически вървеж на сливенци от старо време до днес. София: К-т Историята на гр. Сливен, 1924, с. 544–545. 51

1.4.3 Извадки от дневника на Стефан Ст. Гидиков от град Сливен: автобиография (*ръкопис, частен архив*). 52

1.5 Миркович, Русчо (Руско) Вълков. Автобиография (01.04.1883). София: НБКМ, БИА. ф. 169. инв. оп. II–В 3051 / преписал Вергилий Николов Кръстев 55

Миркович, Георги Русчов (1859–1890). Документи. София: НБКМ, БИА, ф. 169. инв. оп. II–В 3054–3062 / преписал Вергилий Николов Кръстев 58

1.6 Родословна скица на рода Мирчу [Миркович] – дядо (Мирку) 59

1.7. План за автобиография (23.08.1898). Миркович, Георги Вълков. София: НБКМ, БИА, ф. 169. инв. оп. II–В 3123 / преписал Вергилий Николов Кръстев 60

1.8 Родословие на Русчо Вълков Миркович, рожден брат на д-р Георги Вълков Миркович / диктувано от Елена Миркович, дъщеря на Петко Русчев Миркович, внучка на Русчу Вълков Миркович и племеница на д-р Г. Миркович ; записано от д-р Вергилий Кръстев, 1972 г., София 61

1.9 Първият: спомени за д-р Георги Миркович / Елена Миркович. – В: *Сливенско дело*. Г. 35, бр. 120, 11 окт. 1979, с. 4. 63

1.10 Д-р Георги В. Миркович – революционер и просветител. По случай 140 год. от рождението му / Деян Парпулов (**ръкопис**, *машинопис*) 65

1.11. Доктор Георги Миркович – съосновател на Българския червен кръст / Вергилий Николов Кръстев 67

2. УНИАТСКОТО ДВИЖЕНИЕ И УЧАСТИЕТО НА ГЕОРГИ МИРКОВИЧ В НЕГО 73

2.1 Униатското движение по черковния въпрос / Г. Миркович. Сливен: скоропеч. Български знаме, 1897. 34 с. 74

2.2 Клетва на Йосиф Соколски пред папата / прев. д-р Георги Миркович. – В: *Селимински*, Иван Георгиев. София: НБКМ, БИА, ф. 28, а.е. 24, л. 35–36. / преписал Вергилий Николов Кръстев. 97

Също и в: Известия на Българското историческо дружество, 1924, кн. 6, с. 152.

2.3 Тодор Икономов и униатското движение. – В: *Икономов*, Тодор. Мемоари. подб., ред. Тончо Жечев. София: Бълг. писател, 1973, с. 49–71. (Библиотека Български мемоари) 99

30 януари 1861 година 99

14 февруари 1861 година 100

8 март 1861 година 100

12 март 1861 година 101

Томина неделя [30 април] 1861 година 103

10 май 1861 година 105

15 май 1861 година 106

28 май 1861 година 108

20 юни 1861 година 109

29 юни 1861 година 109

15 юли 1861 година 110

30 ноември 1861 година 110

Май 1862 година 111

2.4 Отричане на гръцкия патриарх и унията. – В: *Славейкова*, Светослава. Петко Р. Славейков. София: Бълг. писател, 1959, с. 72–80. 112

2.5 Архиепископ Йосиф Соколски в Киево-Печерската лавра / Ст. Станимиров. – В: *Духовна култура*. Год. 31, 1930, кн. 42, с. 56–65. 118

2.6. Драган Цанков и Унията 126

2.6.1 Драган Цанков / Ст. Чилингиров. – В: *Български* писатели: живот, творчество, идеи. под ред. на М. Арнаудов. Т. 2. София: книгоизд. Факел, 1929, с. 175–185. 126

2.6.1.1 Драган Цанков (1828–1911) – мястото му в нашето Възраждане 126

2.6.1.2 Русия и източното православие. Национални домогвания на българите 127

2.6.1.3 Подбуди на Д. Цанков за унията. Случката в Кукуш 129

2.6.1.4 Обявяване на унията; българската католическа община и Йосиф Соколски 131

2.6.1.5 Край на унията. Ролята на Цанков 133

2.6.2 Драган Цанков – представител на българския народ 134

2.6.2.1 Покровителят. – В: *Пеев*, Петко Петков. София: печ. Стоп. развитие, 1944, с. 48–58. (Библиотека Прослава. Нашите водачи ; г. 2, кн. 5). 134

2.6.2.2 В лабиринта на голямата политика. – В: *Пеев*, Петко Петков. София: печ. Стоп. развитие, 1944, с. 58–68. (Библиотека Прослава. Нашите водачи ; г. 2, кн. 5). 139

2.6.2.3 Делегат на българския народ. – В: *Пеев,* Петко Петков. София: печ. Стоп. развитие, 1944, с. 68–69. (Библиотека Прослава. Нашите водачи ; г. 2, кн. 5). 144

2.6.3 Драган Цанков – ръководител на Униатското движение. 145

2.6.3.1 Драган Цанков – общественик, политик и дипломат в Униатското движение. – В: *Ганчев*, Стефан. Свищов. Принос за историята му. Свищов: П. А. Славков, 1929, с. 254–256. 145

2.6.3.2 Унията (1860–1863) и Драган Цанков – ръководителя на движението. – В: *Ковачева*, Маргарита Димитрова. Драган Цанков – общественик, политик и дипломат до 1878 г. София: Наука и изкуство, 1982, с. 117–139. 146

2.7 Униатското движение в дневниците и спомените на Христо Танев Стамболски 168

2.7.1 На Илариона се предлага да приеме унията ... – В: *Стамболски*, Христо Танев. Автобиография, дневници и спомени на д-р Христо Танев Стамболски от Казанлък. Т. 1: 1852–1868. София: Държ. печ., 1927, с. 93–99. 168

2.7.2 Христо отива при дядо Йосиф Соколски ... Из спомените ми за Иларион Макариополски / Христо Стамболски. – В: *Иларион Макариополски*, митрополит Търновски 1812–1875. биографични спомени и статии за 50 год. от смъртта му. под ред. на М. Арнаудов. София: К-т „Иларион Макариополски“, 1925, с. 28–47. 174

Също и в: *Стамболски*, Христо Танев. Автобиография, дневници и спомени на д-р Христо Танев Стамболски от Казанлък. Т. 1: 1852–1868. София: Държ. печ., 1927, с. 107–108.

2.7.3 Христо посещава Униятската община. – В: *Стамболски*, Христо Танев. Автобиография, дневници и спомени на д-р Христо Танев Стамболски от Казанлък. Т. 1: 1852–1868. София: Държ. печ., 1927, с. 122–126. 177

Също и в: Стамболски, Христо Танев. Автобиография, дневници, спомени 1852–1879. Откъси. София: Бълг. писател, 1972, с. 146–151. (Библиотека Български мемоари)

2.7.4 Дядо Йосиф Соколски избягва в Русия. – В: *Стамболски*, Христо Танев. Автобиография, дневници и спомени на д-р Христо Танев Стамболски от Казанлък. Т. 1: 1852–1868. София: Държ. печ., 1927, с. 133–134. 179

Също и *в: Стамболски*, Христо Танев. Автобиография, дневници, спомени 1852–1879. Откъси. София: Бълг. писател, 1972, с. 157–159. (Библиотека Български мемоари)

2.7.5 При униатите. – В: *Стамболски*, Христо Танев. Автобиография, дневници, спомени 1852–1879. Откъси. София: Бълг. писател, 1972, с. 155–159. (Библиотека Български мемоари) 181

2.7.6 Униатското движение: становище на Илариона. Из спомените ми за Иларион Макариополски / Христо Стамболски. – В: *Иларион Макариополски*, митрополит Търновски 1812–1875. биографични спомени и статии за 50 год. от смъртта му. под ред. на М. Арнаудов. София: К-т „Иларион Макариополски“, 1925, с. 28–47. 182

2.8. Черковните борби в Свищов и Сливен 197

2.8.1 Заплашване чрез унията. – В: *Ганчев*, Стефан. Свищов. Принос за историята му. Свищов: П. А. Славков, 1929, с. 181–184. 197

2.8.2 Заплатата на Търновския митрополит Григория и предателството. – В: *Ганчев*, Стефан. Свищов. Принос за историята му. Свищов: П. А. Славков, 1929, с. 184–186. 199

2.8.3 Изгонването на гръцкия владика от Сливен и черковните борби. – В: *Табаков,* Симеон *Киров*. Опит за история на град Сливен. Т. 2, Политически, духовен и икономически развой на сливенци от старо време до днес. София: К-т Историята на гр. Сливен, 1924, с. 440–441, 447–448. 200

2.9. Католическата пропаганда и униатското движение в съчиненията на Георги Стойков Раковски 202

2.9.1 Начало движении католицизма и днешното му положение. – В: *Раковски*, Георги Стойков. Съчинения, Т. 3, Историография. София: Бълг. писател, 1984, с. 273–280. 202

2.9.2 Католическата пропаганда и Йосиф Соколски. – В: *Раковски*, Георги Стойков. Съчинения. избор, характеристика и обясн. бел. М. Арнаудов. София: Държ. печ., 1922, с. 493–499. (Университетска библиотека; кн. 18) 208

2.9.3 Ролята на Фенер в угнетяването на българите. – В: *Раковски*, Георги Стойков. Съчинения. избор, характеристика и обясн. бел. М. Арнаудов. София: Държ. печ., 1922, с. 499–508. (Университетска библиотека; кн. 18) 212

2.9.4 Каталическата пропаганда и черковния въпрос. – В: *Арнаудов*, Михаил Петров. Г. С. Раковски – живот, дело, идеи. 2. изд. София: Български книга, 1942, с. 161–169. 218

2.10. Униатското движение в писмата на кореспондентите на вестник „Дунавский лебед“ 223

2.10.1 Писмо от Йосиф Генов Дайнелов, 07.11.1860, Цариград. – В: *Раковски*, Георги Стойков. София: НБКМ, БИА. Р. 31-а, т. 2. (№ 314) / преписал Вергилий Николов Кръстев 223

2.10.2 Анонимна дописка, 21.11.1960 г., Цариград. – В: *Раковски*, Георги Стойков. Архив на Г. С. Раковски. Т. 2, Писма до Раковски 1860–1941. София: БАН, 1957, с. 874. (№ 376) 224

2.10.3 Писмо от Йосиф Генов Дайнелов, 23.11.1860 г., Цариград. – В: *Раковски*, Георги Стойков. Архив на Г. С. Раковски. Т. 2, Писма до Раковски 1860–1941. София: БАН, 1957, с. 716. (№ 336) 225

2.10.4 Писмо на Константин Петров Райнов, 05.01.1961 г. – В: *Раковски*, Георги Стойков. Архив на Г. С. Раковски. Т. 3, Писма до Раковски 1861. София: БАН, 1966, с. 122.
Също и на адрес: *Национална библиотека „Св. Св. Кирил и Методи“*. Дигитална библ. Старопечатни книги [прегледан 23.01.2020] http://82.147.128.134/sp/public/view 225

2.10.5 Писмо от Йосиф Генов Дайнелов, 08.02.1961 г. – В: *Раковски*, Георги Стойков. Архив на Г. С. Раковски. Т. 3, Писма до Раковски 1861. София: БАН, 1966, с. 144–145. 227

2.10.6 Писмо от Стоил Д. Балкански, 15.02.1861 г. – В: *Раковски*, Георги Стойков. Архив на Г. С. Раковски. Т. 3, Писма до Раковски 1861. София: БАН, 1966, с. 176, 177. 228

2.10.7 Писмо от Георги Раковски, 21.02.1861, Белград. – В: *Раковски*, Георги Стойков. Съчинения. Т. 2, Публицистика. София: Бълг. писател, 1983, с. 231–232. 229

2.10.8 Писмо от Стоил Д. Балкански, 22.03.1861 г. – В: *Раковски*, Георги Стойков. Архив на Г. С. Раковски. Т. 3, Писма до Раковски 1861. София: БАН, 1966, с. 303, 305. 230

2.10.9 Писмо от Йосиф Генов Дайнелов, 07.06.1861 г. – В: *Раковски*, Георги Стойков. Архив на Г. С. Раковски. Т. 3, Писма до Раковски 1861. София: БАН, 1966, с. 514, 515–517. 231

2.10.10 Писма от Йосиф Генов Дайнелов, 09.06.1861 г. – В: *Раковски*, Георги Стойков. Архив на Г. С. Раковски. Т. 3, Писма до Раковски 1861. София: БАН, 1966, с. 520–523. 234

2.10.10.1 Униатската пропаганда на залез (№ 188) 234

2.10.10.2 Дописка за униатството (№ 189) 235

2.10.11 Писмо от Йосиф Генов Дайнелов, 07.07.1861 г. – В: *Раковски*, Георги Стойков. Архив на Г. С. Раковски. Т. 3, Писма до Раковски 1861. София: БАН, 1966, с. 588–589. 237

2.10.12 Писмо от Стоил Д. Балкански, 09.08.1861 г. – В: *Раковски*, Георги Стойков. Архив на Г. С. Раковски. Т. 3, Писма до Раковски 1861. София: БАН, 1966, с. 644. 238

2.10.13 Писмо от Тодор Николов Шишков, 30.08.1861 г. – В: *Раковски*, Георги Стойков. Архив на Г. С. Раковски. Т. 3, Писма до Раковски 1861. София: БАН, 1966, с. 715. 238

2.10.14 Писмо от Йосиф Генов Дайнелов, 25.10.1861 г. – В: *Раковски*, Георги Стойков. Архив на Г. С. Раковски. Т. 3, Писма до Раковски 1861. София: БАН, 1966, с. 832–834. 239

2.10.15 Български вероизповеден въпрос – езуитската пропаганда. – В: *Раковски*, Георги Стойков. Съчинения. Т. 3, Историография. София: Бълг. писател, 1984, с. 326–330. 241

2.10.16 Смърт и погребение на унията в България, 07.11.1861 г., Белград. – В: *Раковски*, Георги Стойков. Съчинения. Т. 2, Публицистика. София: Бълг. писател, 1983, с. 383–384. 244

2.11 Иларион Макариополски и българския черковен въпрос 245

2.11.1 Усилията на католическата пропаганда. – В: *Иларион Макариополски*, митрополит Търновски 1812–1875. биографични спомени и статии за 50 год. от смъртта му. под ред. на М. Арнаудов. София: К-т „Иларион Макариополски“, 1925, с. 191–198. 245

2.11.2 Тържество и проваляне на унията. – В: *Иларион Макариополски*, митрополит Търновски 1812–1875. биографични спомени и статии за 50 год. от смъртта му. под ред. на М. Арнаудов. София: К-т „Иларион Макариополски“, 1925, с. 217–221. 250

2.12 Българският църковен въпрос и Великите сили. – В: *Генчев*, Николай. Българско Възраждане. 2. изд. София: ОФ, 1981, с. 221–230. 253

2.12.1 Българският църковен въпрос в политиката на Великите сили 253

2.12.2 Учредяване на Българската екзархия 259

2.13 Униатското движение и политиката на Франция. – В: *Генчев*, Николай. Франция в Българското духовно възраждане. София: СУ „Св. Климент Охридски“, 1979, с. 137–200. 260

2.14 Българо-гръцките църковни борби. Унията. – В: *Бурмов,* Тодор Стоянов. Българо-гръцката църковна разпра 1867–1870. [2. доп. изд.]. София: Св. Синод на българска православна църква, 1902, с. 145–205. 278

2.15 Католическата пропаганда сред българите през втората половина на XIX век 320

2.15.1 Мемоари и спомени .. 320

2.15.1.1 Тодор Икономов. – В: *Кирил*, патриарх български. Католическата пропаганда сред българите през втората половина на XIX век. Т. 1: 1859–1865. София: Синодално изд., 1962, с. 59–61. 320

2.15.1.2 Д-р Георги Миркович. – В: *Кирил*, патриарх български. Католическата пропаганда сред българите през втората половина на XIX век. Т. 1: 1859–1865. София: Синодално изд., 1962, с. 61–65. 322

2.15.1.3 Петър Карапетров. – В: *Кирил*, патриарх български. Католическата пропаганда сред българите през втората половина на XIX век. Т. 1: 1859–1865. София: Синодално изд., 1962, с. 65–67. 326

2.15.1.4 Д-р Христо Стамболски. – В: *Кирил*, патриарх български. Католическата пропаганда сред българите през втората половина на XIX век. Т. 1: 1859–1865. София: Синодално изд., 1962, с. 67. 328

2.15.1.5 Кузман Шапкаров. – В: *Кирил*, патриарх български. Католическата пропаганда сред българите през втората половина на XIX век. Т. 1: 1859–1865. София: Синодално изд., 1962, с. 67. 329

2.15.1.6 Тодор Бурмов. – В: *Кирил*, патриарх български. Католическата пропаганда сред българите през втората половина на XIX век. Т. 1: 1859–1865. София: Синодално изд., 1962, с. 68–70. 330

2.15.1.7 Светослав Миларов. – В: *Кирил*, патриарх български. Католическата пропаганда сред българите през втората половина на XIX век. Т. 1: 1859–1865. София: Синодално изд., 1962, с. 70. 331

2.15.1.8 Проф. Михаил Арнаудов. – В: *Кирил*, патриарх български. Католическата пропаганда сред българите през втората половина на XIX век. Т. 1: 1859–1865. София: Синодално изд., 1962, с. 70–72. 332

2.15.1.9 Боян Пенев. – В: *Кирил*, патриарх български. Католическата пропаганда сред българите през втората половина на XIX век. Т. 1: 1859–1865. София: Синодално изд., 1962, с. 72–73. 334

2.15.2 Стълкновение. Противодействие. – В: *Кирил*, патриарх български. Католическата пропаганда сред българите през втората половина на XIX век. Т. 1: 1859–1865. София: Синодално изд., 1962, с. 211–213. 336

2.15.3 Ръкоположението на Йосиф Соколски. – В: *Кирил*, патриарх български. Католическата пропаганда сред българите през втората половина на XIX век. Т. 1: 1859–1865. София: Синодално изд., 1962, с. 253–257. 338

2.15.4 Бягството на Йосиф Соколски и разпадане на унията. – В: *Кирил*, патриарх български. Католическата пропаганда сред българите през втората половина на XIX век. Т. 1: 1859–1865. София: Синодално изд., 1962, с. 266–270. 344

2.15.5 Изяснения по бягството на Йосиф Соколски. – В: *Кирил*, патриарх български. Католическата пропаганда сред българите през втората половина на XIX век. Т. 1: 1859–1865. София: Синодално изд., 1962, с. 271–282. 348

2.16. Борбите ни за духовното ни и политическо Възраждане преди Освобождението / Георги Димитриев Димитриев. Бургас: печ. Д. Ангелов, 1926. 32 с. 358

2.17. Трите робства на българите: политическо – от турците, духовно – от гърците, чорбаджийско – от погърчените българи. – В: *Селимински*, Иван Георгиев. Избрани съчинения. София: Наука и изкуство, 1979, с. 303–337. 369

3. БЪЛГАРИТЕ В БЕСАРАБИЯ, ПРЕСЕЛВАНЕТО НА СЛИВЕНЦИ И УЧАСТИЕТО НА Д-Р МИРКОВИЧ В ЖИВОТА НА ЗАСЕЛНИЦИТЕ 395

3.1 Преселение и организиране (1752–1857). – В: *Дякович*, Владимир Иванов. Българите в Бесарабия. София: Държ. печ., 1930, с. 1–5. 396

3.2. Българските колонии в Бесарабия. – В: *Дякович*, Владимир Иванов. Българите в Бесарабия. София: Държ. печ., 1930, с. 9–14. 397

3.3. Българска Бесарабия в ромънско време (1857–1878). – В: *Дякович*, Владимир. Иванов. Българите в Бесарабия. София: Държ. печ., 1930, с. 15–25, 28–35. 400

3.4. Бесарабия в руско време (1878–1918). – В: *Дякович*, Владимир. Българите в Бесарабия. София: Държ. печ., 1930, с. 35–39, 45. 407

3.5. Бесарабия след Руската революция до днес (1917–1928). – В: *Дякович*, Владимир Иванов. Българите в Бесарабия. София: Държ. печ., 1930, с. 46–51. 410

3.6. Преселниците от град Сливен 412

3.6.1	Последиците от Заверата за град Сливен. – В: *Табаков*, Симеон Киров. Опит за история на град Сливен. Т. 2, Политически, духовен и икономически възвеж на сливенци от старо време до днес. София: К-т Историята на гр. Сливен, 1924, с. 88–89.	412
3.6.2	Компрометираното население от гр. Сливен. – В: *Табаков,* Симеон Киров. Опит за история на град Сливен. Т. 2, Политически, духовен и икономически възвеж на сливенци от старо време до днес. София: К-т Историята на гр. Сливен, 1924, с. 128–129.	414
3.6.3.	Приготовленията по изселването на сливенци. – В: *Табаков*, Симеон Киров. Опит за история на град Сливен. Т. 2, Политически, духовен и икономически възвеж на сливенци от старо време до днес. София: К-т Историята на гр. Сливен, 1924, с. 136–139.	415
3.6.4	Преселването на сливенци. – В: *Табаков*, Симеон Киров. Опит за история на град Сливен. Т. 2, Политически, духовен и икономически възвеж на сливенци от старо време до днес. София: К-т Историята на гр. Сливен, 1924, с. 140–145.	418
3.6.5	Заселването на сливенци във Влашко и Русия. – В: *Табаков*, Симеон Киров. Опит за история на град Сливен. Т. 2, Политически, духовен и икономически възвеж на сливенци от старо време до днес. София: К-т Историята на гр. Сливен, 1924, с. 145–149.	422
3.6.6	Завръщане на част от бежанците. – В: *Табаков*, Симеон Киров. Опит за история на град Сливен. Т. 2, Политически, духовен и икономически възвеж на сливенци от старо време до днес. София: К-т Историята на гр. Сливен, 1924, с. 149–154.	425
3.6.7	Сливенци останали в Русия и Румъния. – В: *Табаков*, Симеон Киров. Опит за история на град Сливен. Т. 2, Политически, духовен и икономически възвеж на сливенци от старо време до днес. София: К-т Историята на гр. Сливен, 1924, с. 154–157.	428
3.6.8	Изселванията след Одринския мир (1829 година). – В: *Кристанов*, Цветан Ангелов, Маслев, Стоян. Д-р Иван Селимински като учител, лекар и общественик. София: БАН, 1962, с. 88–97.	431

3.6.9 Болград и болградчани. – В: *Селимински*, Иван Георгиев. Избрани съчинения. София: Наука и изкуство, 1979, с. 291–300. 438

3.6.9.1 Болград .. 438

3.6.9.2 Значението на Болград за другите колонии 439

3.6.9.3 Занаятите на болградчани 439

3.6.9.4 Семеенживот.................................. 442

3.6.9.5 Гостоприемството на Болград 442

3.6.9.6 Разделянето на партии 443

3.6.9.7 Централното училище и неговото откриване (1854 г.) 445

3.6.10 Управлението на Болградската гимназия. – В: *Селимински*, Иван Георгиев. Избрани съчинения. София: Наука и изкуство, 1979, с. 300–303. 446

3.7. Слово въз нуждата на учението и на възпитанието. изложено от д-ра Мирковича, директор на Болградското централно училище и изречено от ученикът Д. Грекова във време на наградите 1864 г., юния 30. Болград: в училищната печ., 1864. 8 с. 448

3.8. Българската интелигенция в Румъния и турските държавници и общественици в периода 1800–1878 г. кратки биографични данни 453

3.8.1 Български емигранти в Румъния (1800–1878 г.) – В: *Сюпюр*, Елена Сава. Българската емигрантска интелигенция в Румъния през XIX век. София: БАН, 1982, с. 171–172, 195. 453

3.8.2 Турски държавници и общественици. – В: *Заимов*, Стоян Стоянов. Миналото. очерки и спомени из деятелността на българските тайни революционни комитети от 1869–1877 г. София: НС ОФ, 1969, с. 484, 491, 509. 455

4. ВОЕННО ОБУЧЕНИЕ, ОБРАЗОВАТЕЛНИ РЕФОРМИ И ФАНАРИОТСКА ПОЛИТИКА. ПОГЛЕД КЪМ СЛИВЕН, ВРАЦА И ХАСКОВО 456

4.1 Военната подготовка на българите – Казак-алай и Садък паша (Казак-алай и Михаил Чайка – Чайковски). – В: Табаков, Симеон Киров. Опит за история на град Сливен. Т. 2, Политически, духовен и икономически вървеж на сливенци от старо време до днес. София: К-т Историята на гр. Сливен, 1924, с. 249–256. 457

4.2 Проект за потурчване на българските училища. …………… 461

4.2.1 Из „За известния Митхад паша и за опита му да потурчи българските училища. – В: *Карапетров*, Петър Пантелеев. Сбирка от статии. Средец: книж. Детска градина, 1898, с. 320–327. 461

Също и в: Христоматия по история на образованието и педагогическата мисъл в България. състав. Найден Георгиев Чакъров. 2. изд. София: Наука и изкуство, 1963, с. 184–187.

4.2.2 За опита на Митхад паша да подчини българските училища на султанската власт. – В: *Кисимов*, Пандели Георгиев. Исторически работи. Моите спомени. Пловдив: печ. Единство, 1897, с. 102–105. 463

4.3 Фанариотски епископи във Враца и църковните разпри. – В: Йоцов, Димитър Ангелов. Културно-политическа история на Вратца. Т. 1, От Римската епоха до Освобождението. София: Изд. авт., 1937, с. 132–147. 464

4.4 Извънредна комисия от Одрин в Хасково (Чрезвичайната комисия от Едирне). – В: *Заимов*, Стоян Стоянов. Миналото. очерки и спомени из деятелността на българските тайни революционни комитети от 1869–1877 г. 2. изд. София: БЗНС, 1986, с. 540–543. 472

5. Д-Р ГЕОРГИ МИРКОВИЧ – ПО ПЪТЯ КЪМ ЗАТВОРА И ЗАТОЧЕНИЕТО 477

5.1 Неспокойни времена – бунтовници и предатели 478

5.1.1 Тайнственият матрос – Гълъб войвода (Христо Донов Сариев). – В: *Диарбекирски* заточеници. героични сенки. биографични скици, писма и дневници. състав. Стефан Каракостов. София: Ив. Коюмджиев, 1946, с. 85–94. 478

5.1.2 Връзката между българските и руските емигранти (*Поглубко*, Константин. Въоръжената борба на българския народ и руските революционери [Тодор Райнов и Бакунин]). – В: *Сборник* в чест на проф. Христо Гандев. изследвания по случай 75 г. от рождението му. София: БАН, 1985, с. 251–252. 483

5.1.3 Васил Ганчев Василев (Васил Плевнелията, Васил войвода, капитан Васил Ганчев, Ганчоолу) 485

5.1.3.1 Васил Ганчев в Българското национално революционно движение през 60-те години на XIX в. / Михаил Грънчаров. – В: *Исторически преглед*. Г. 46, 1990, кн. 11–12, с. 48–55. ISSN 0323-9748 485

5.1.3.2 Враца в борбите на българския народ за политическо освобождение (1856–1876) / Крумка Шарова. – В: *История* на град Враца. от древността до Освобождението. състав. Васил Харизанов. София: ОФ, 1976, с. 313–314. 490

5.2 Арестуването на д-р Георги В. Миркович. – В: *Дамянов*, Симеон Ангелов. Ломският край през Възраждането. икономически живот и политически борби. София: НС ОФ, 1967, с. 282–284. 491

5.2.1 Д-р Миркович (спомени на съвременника). – В: *Стамболски*, Христо Танев. Автобиография, дневници и спомени на д-р Христо Танев Стамболски от Казанлък. Т. 2: 1868–1877. София: Държ. печ., 1927, с. 314. 493

5.3 Д-р Миркович – затворник в Цариград: пет години без присъда 494

5.3.1 Д-р Миркович (спомени на съкилийника). – В: *Миларов*, Светослав Николов. Спомени от Цариградските тъмници. [2. изд.]. София: Гал-Ико, 1994, с. 99. 494

5.4 Георги Миркович – заточеник в Диарбекир и Мардин. Писма от заточеника 494

5.4.1 По пътя на страданието. – В: *Диарбекирски* заточеници. героични сенки. биографични скици, писма и дневници. състав. Стефан Каракостов. София: Ив. Коюмджиев, 1946, с. 95–162. 494

5.4.2 Спомени за Диарбекир и Мардин. Писма до Стоян Заимов. – В: *Миркович*, Георги Вълков. София: НБКМ, БИА. ф. 95. инв. оп. 8545, папка 62 / преписал Вергилий Николов Кръстев 500

5.4.2.1 Писмо № 1. 500

5.4.2.2 Писмо № 2. 504

5.4.2.3 Писмо № 3. 509

5.4.2.4 Писмо № 4. 514

5.4.2.5 Писмо № 5. 522

5.4.2.6 Писмо № 6. 526

5.4.2.7 Писмо № 7. 532

5.5 Д-р Миркович и Диарбекир в записките на заточеника поп Минчо Кънчев 536

5.5.1 Дорчо ефенди. – В: *Кънчев*, Минчо. Видрица. спомени, записки, кореспонденция. 2. изд. София: Бълг. писател, 1985, с. 270, 660. 536

5.5.2 Гълъб войвода. – В: *Кънчев*, Минчо. Видрица. спомени, записки, кореспонденция. 2. изд. София: Бълг. писател, 1985, с. 392, 481, 516, 676. 537

5.5.3 Васил Ганчев. – В: *Кънчев*, Минчо. Видрица. спомени, записки, кореспонденция. 2. изд. София: Бълг. писател, 1985, с. 390, 665–666. 538

5.5.4 Д-р Георги Миркович. – В: *Кънчев*, Минчо. Видрица. спомени, записки, кореспонденция. 2. изд. София: Бълг. писател, 1985, с. 499–500, 505, 522. 538

Писмо от Георги Кънчев (брат на Минчо Кънчев) 539

5.5.5 Лало Пеев. – В: *Кънчев*, Минчо. Видрица. спомени, записки, кореспонденция. 2. изд. София: Бълг. писател, 1985, с. 522–523, 679–680. 539

5.5.6 Диарбекир. Писма и бележки. 540

5.5.6.1 Писмо до брат ми Георги Кънчев, 12.03.1875. – В: *Кънчев*, Минчо. Видрица. Спомени, записки, кореспонденция. 2. изд. София: Бълг. писател, 1985, с. 453–455. 540

5.5.6.2 Писмо до брат ми Георги Кънчев, 12.06.1875. – В: *Кънчев*, Минчо. Видрица. спомени, записки, кореспонденция. 2. изд. София: Бълг. писател, 1985, с. 470–473. 542

5.5.6.3 Писмо до свещеник. – В: *Кънчев*, Минчо. Видрица. спомени, записки, кореспонденция. 2. изд. София: Бълг. писател, 1985, с. 480–481. 546

5.5.6.4 Бележки. – В: *Кънчев*, Минчо. Видрица. спомени, записки, кореспонденция. 2. изд. София: Бълг. писател, 1985, с. 660, 677, 680–682. 547

6. МОЗАЙКА ОТ ПЪТЯ НА Д-Р ГЕОРГИ МИРКОВИЧ ПО СТРАНИЦИТЕ НА БЪЛГАРСКИЯ ПЕРИОДИЧЕН ПЕЧАТ. СЪОБЩЕНИЯ, СЪБИТИЯ, ЛИЧНОСТИ (1859–1875) 549

6.1 Публикации: **1859 година** .. 550

6.1.1 Георги Миркович, лекар в Стара Загора, заминава за Сливен. – В: *Цариградски вестник*. Г. 9, бр. 440, 18 юли 1859, с. [4]. (Разни новини) 550

6.1.2 Българските ученици в Бебешкото френско училище. – В: *България* (Цариград). Г. 1, бр. 35, 21 ноем. 1859, с. 138–139. (Изглед на българските работи) 550

6.2 Публикации: **1860 година** .. 551

6.2.1 Д-р Миркович – безплатен преподавател в Сливенското училище. – В: *България* (Цариград). Г. 1, бр. 41, 1 януари 1860, с. 163. (Изглед на българските работи) 551

6.2.2 Споделени страдания от заговор на Доротей Врачански срещу плевенски учител. – В: *България* (Цариград). *Малкият лист на България*. Г. 1, бр. 43, 20 януари 1860, с. 3–4; бр. 44, 27 януари 1860, с. 2. 552

6.2.3 Д-р Миркович пристига в Цариград. – В: *България* (Цариград). Г. 1, бр. 46, 6 февруари 1860, с. 184. (Всякакви неща и новини) 556

6.2.4 Съобщение за нова книга: Българска граматика от д-р Миркович. – В: *България* (Цариград). Г. 2, бр. 69, 13 юли 1860, с. 256. (Сякакви неща и новини) 556

6.2.5 Проблеми на Болградското централно училище. – В: *България* (Цариград). Г. 2, бр. 71, 27 юли 1860, с. 257, 258. (Сякакви неща и новини) 556

6.2.6 Рецензия на новоизданената Кратка и методическа българска граматика от д-р Миркович. – В: *България* (Цариград). Г. 2, бр. 72, 3 август 1860, с. 298, 305–306. (Изглед на българските работи) 559

6.2.7 Бележка за допусната погрешка в граматиката на д-р Миркович. – В: *България* (Цариград). Г. 2, бр. 74, 17 август 1860, с. 343. (Сякакви неща и новини) 563

6.2.8 Известие за откриване на пансион за българските ученици след затваряне на училището в Бебек. – В: *България* (Цариград). Г. 2, бр. 75, 24 август 1860, с. 346–347. 563

6.2.9 Протести срещу Униатското движение / Миркович. – В: *България* (Цариград). Г. 2, бр. 93, 31 декември 1860, с. 628–629. 565

6.3 Публикации: **1861 година** ... 566

6.3.1 Униатските предводители – предатели. Из „Последни известия по наш свещен въпрос: ... дописка от 28 дек. 1860 г. – В: *Дунавский лебед* (Белград). Г. 1, бр. 16, 7 януари 1861, с. 67. 566

6.3.2 Коментар на статията за протестите срещу Униатското движение от д-р Миркович. – В: *Дунавский лебед* (Белград). Г. 1, бр. 18, 24 януари 1861, с. 77. 567

6.3.3 Пророчеството за Миркович във в. „Дунавский лебед" / Георги Миркович. – В: *България* (Цариград). Г. 2, бр. 99, 8 февруари 1861, с. 722. 568

6.3.4 Изобличение на агентите на католическата пропаганда д-р Миркович и Манол Иванов. Дописка от Плоешка община. – В: *Дунавский лебед* (Белград). Г. 1, бр. 22, 21 февруари 1861, с. 98. 569

Също и в: *Раковски*, Георги Стойков. Архив на Г. С. Раковски. Т. 3, Писма до Раковски 1861. София: БАН, 1966, с. 124.

6.3.5 Иезуитската пропаганда и подкупниците Миркович, Н. Евтимов и др. – В: *Дунавский лебед* (Белград). Г. 1, бр. 22, 21 февруари 1861, с. 98. 570

6.3.6 Съобщение за отпътуване на делегация при папа Пий IX. – В: *България* (Цариград). Г. 2, бр. 104, 15 март 1861, с. 801. (Сякакви неща и новини) 571

6.3.7 Реплика на коментара на Т. Бурмов за граматиката на Г. Миркович. (Отговор на Г. Бурмова въз граматиката на Г. Мирковича). – В: *България* (Цариград). Г. 3, бр. 4, 3 юли 1861, с. 28–29.; бр. 5, 10 юли 1861, с. 38.; бр. 6, 17 юли 1861, с. 44–45.; бр. 7, 24 юли 1861, с. 54–55.; бр. 8, 31 юли 1861, с. 60–61.; бр. 9, 7 август 1861, с. 69–70.; бр. 10, 14 август 1861, с. 76–77.; бр. 11, 21 август 1861, с. 86. (Изглед на българските работи) 572

6.3.8 Изуитското гнездо или парламентът на папищашките подкупници. Драма. – В: *Дунавский лебед* (Белград). Г. 1, бр. 40, 4 юли 1861, с. 168. 583

6.3.9 Слухове за запопване на видни униати. – В: *Дунавский лебед* (Белград). Г. 1, бр. 41, 11 юли 1861, с. 170. 586

6.3.10 Разговор между униатите Георги Миркович, Драган Цанков, Манол Иванов и Стоян Джейков. Уводна статия. – В: *Цариградски вестник*. Г. 11, бр. 34, 19 август 1861, с. 129. 586

6.3.11 Из „Шудрав Славейков, руски подлизник и шудрава България“. – В: *България* (Цариград). Г. 3, бр. 11, 21 август 1861, с. 86. 588

6.3.12 Смърт и погребение на унията в България. – В: *Дунавский лебед* (Белград). Г. 2, бр. 58, 7 ноември 1861, с. 234. 588

6.3.13 Софиянци изгонват владиката Доротей. Извод от една дописка. – В: *Дунавский лебед* (Белград). Г. 2, бр. 62, 24 декември 1861, с. 247. 589

6.4 Публикации: **1862 година** .. 593

6.4.1 Списък на спомоществователите за Френско-българския речник на Георги Миркович и Христо Ваклидов. – В: *България* (Цариград). Г. 4, бр. 33, 28 ноември 1862, с. 264. (Сякакви неща и новини) 593

6.5 Публикации: **1863 година** .. 594

6.5.1 Откриване на интернат към Болградското централно училище. Дописка. – В: *Съветник* (Цариград). Г. 1, бр. 7, 6 май 1863, с. 3. 594

6.5.2 Броят на възпитаниците в интерната към Болградското централно училище. – В: *Съветник* (Цариград). Г. 1, бр. 13, 17 юли 1863, с. 2, 3. 595

6.5.3 Бесарабските българи. – В: *Българска пчела* (Браила). Г. 1, бр. 10, 2 август 1863, с. 37–38.; бр. 12, 16 август 1863, с. 46.; бр. 18, 27 септември 1863, с. 71.; бр. 19, 4 октомври 1863, с. 74.; бр. 29, 13 декември 1863, с. 114, 115.; бр. 31, 27 декември 1863, с. 123–124. 596

6.5.4 Училището в Болград. – В: *Българска пчела* (Браила). Г. 1, бр. 17, 20 септември 1863, с. 66. 608

6.5.5 Раздаване на награди на ученици от Болградското училище. Реч на Димитър Греков. – В: *Българска пчела* (Браила). Г. 1, бр. 18, 27 септември 1863, с. 71–72. 610

6.6 Публикации: **1864 година** .. 611

6.6.1 Съобщение за смъртта на Димитър Мутев и назначаването на Г. Миркович за Директор на Болградското централно училище. – В: *Българска пчела* (Браила). Г. 1, бр. 35, 24 януари 1864, с. 140. 611

6.6.2 Празникът на Славянските просветители Кирил и Методи в Болградското училище. дописка. – В: *Българска пчела* (Браила). Г. 1, бр. 51, 19 май 1864, с. 201–203. 612

Слово изречено на тържеството на Кирила и Методия в Боградското централно училище / Димитър Греков 614

Слово изречено от П. Кисимова на празника Св. Кирилла и Методия в Болград 616

6.6.3 Ново издание за българската история „Народен сборник". Обявление. – В: *Турция* (Цариград). Г. 1, бр. 21, 12 декември 1864, с. 98. (Секакви неща и новини) 617

6.7 Публикации: **1865 година** .. 618

6.7.1 Раздори в Болградското централно училище. – В: *Турция* (Цариград). Г. 2, бр. 2, 17 юли 1865, с. 308. 618

6.8 Публикации: **1866 година** .. 619

6.8.1 Залеза на Болградското централно училище. Равнодушие към училището. – В: *Турция* (Цариград). Г. 3, бр. 21, 12 ноември 1866. 619

6.9 Публикации: **1867 година** .. 620

6.9.1 Устройството и наредбата на училищата в ръцете на Вилаетския съвет. – В: *Македония* (Цариград). Г. 1, бр. 46, 14 октомври 1867, с. 2.; бр. 47, 21 октомври 1867, с. 2–3. 620

6.9.2 Сведения за Проекта за училищата в Дунавски вилает. – В: *Македония* (Цариград). Г. 1, бр. 48, 28 октомври 1867, с. 3. 623

6.9.3 Проект за училищата представен пред турското правителство от Г. Миркович. – В: *Македония* (Цариград). Г. 1, бр. 49, 4 ноември 1867, с. 3–4. 625

6.9.4 Общонародно изучение. – В: *Македония* (Цариград). Г. 2, бр. 2, 9 декември 1867, с. 2. 628

6.9.5 Устав за наредбата на Сливенските училища / Г. Миркович. – В: *Македония* (Цариград). Г. 2, бр. 3, 16 декември 1867, с. 3.; бр. 4, 23 декември 1867, с. 2–3; бр. 5, 30 декември 1867, с. 3. 630

6.10 Публикации: **1868 година** .. 639

6.10.1 Известие за преместването на д-р Миркович в Русе. – В: *Македония* (Цариград). Г. 2, бр. 6, 6 януари 1868, с. 4. 639

6.10.2 По повод обнародвания „Устав за наредбата на Сливенските училища от д-ра М.“ / Тодор Николов Шишков. – В: *Македония* (Цариград). Г. 2, бр. 17, 23 март 1868, с. 3.; бр. 21, 20 април 1868, с. 2–3.; бр. 23, 4 май 1868, с. 2. 640

6.10.3 Мнението на Тодор Икономов за вълненията около Проекта за училищата и Наредбата. – В: *Македония* (Цариград). Г. 2, бр. 21, 20 април 1868, с. 3. 647

6.10.4 Един автомат. Човек-машина показан във Виена / Георги Миркович. – В: *Македония* (Цариград). Г. 2, бр. 20, 13 април 1868, с. 2–3. 649

6.10.5 Новини от Русчук: д-р Миркович – заместен от гръцки лекар. Размисли. – В: *Македония* (Цариград). Г. 2, бр. 22, 27 април 1868, с. 4. 652

6.10.6 Недоволство в Русе за нечестното отношение към д-р Миркович. – В: *Дунавска зора* (Браила). Г. 1, бр. 26, 13 май 1868, с. 99. 653

6.11 Публикации: **1869 година** .. 654

6.11.1 Отношението на Гръцката патриаршия към българския църковен въпрос. – В: *Дунавска зора* (Браила). Г. 2, бр. 8, 7 януари 1869, с. 30, 31. 654

6.11.2 Оставката на български владици и присъединяването им към българската църковна кауза. – В: *Дунавска зора* (Браила). Г. 2, бр. 11, 26 януари 1869, с. 42. 655

6.11.3 Залавянето на Васил Ганчев, предаден от владиката Доротей. – В: *Дунавска зора* (Браила). Г. 2, бр. 43, 5 октомври 1869, с. 171. (Из Българско) 656

6.11.4 Още жертви на предателството на фанариотина Доротей. – В: *Дунавска зора* (Браила). Г. 2, бр. 44, 15 октомври 1869, с. 174. (Из Българско) 657

6.11.5 Коментар на дописка обвиняваща Г. Миркович и други лица в политически престъпления. – В: *Свобода* (Букурещ). Г. 1, бр. 3, 19 ноември 1869, с. 21. (Известия из България) 658

6.11.6 Предателят – Берковския владика Доротей. „Ние не можем повече да търпим в нашата епархия тоя еничерин…“. – В: *Свобода* (Букурещ). Г. 1, бр. 3, 19 ноември 1869, с. 22. (Известия из България) 659

6.11.7 Д-р Миркович – наклеветен и арестуван във Видин. – В: *Дунавска зора* (Браила). Г. 2, бр. 49, 8 декември 1869, с. 196. (Из Българско) 661

6.12 Публикации: **1870 година** .. 661

6.12.1 Известният владика Доротей на обиколка в Свищов. – В: *Свобода* (Букурещ). Г. 1, бр. 12, 22 януари 1870, с. 93, 94. (Известия из България) 661

6.12.2 Предателството на владиката Доротея във Видин. – В: *Свобода* (Букурещ). Г. 1, бр. 15, 12 февруари 1870, с. 118. (Известия из България) 661

6.12.3 Доротей – „българин владика, който като речи в нищо не е по-добър от фанариотските кеседжие“. – В: *Свобода* (Букурещ). Г. 1, бр. 19, 12 март 1870, с. 145–146. 662

6.12.4 Окованият д-р Миркович по пътя за Цариград. – В: *Свобода* (Букурещ). Г. 1, бр. 24, 22 април 1870, с. 188. (Известия из България) 664

Също и в: *Каравелов*, Любен Стойчев. Събрани съчинения. в 12 тома. Т. 11, Дописки, известия, редакционни бележки. София: Бълг. писател, 1989, с. 533.

6.12.5 Няколко думи до румънските българи. „Какво добро може да очаква нашия народ от Доротей?“ „Злото не може да се изкорени с решението на Българския черковен въпрос“ / Българския революционен комитет. – В: *Свобода* (Букурещ). Г. 1, бр. 25, 30 април 1870, с. 194. 664

6.12.6 Отец Доротей в Плевен – „един от най-големите неприятели на българския народ“. – В: *Свобода* (Букурещ). Г. 1, бр. 26, 7 май 1870, с. 205. (Известия из България) 665

6.12.7 Какво трябва да бъде българското духовенство. – В: *Свобода* (Букурещ). Г. 1, бр. 27, 14 май 1870, с. 209, 210. 666

6.12.8 Интригантът отец Доротей. – В: *Свобода* (Букурещ). Г. 1, бр. 27, 14 май 1870, с. 212. 666

6.12.9 Предателят Арнаудов и „приятелят“ Азис паша видински. Уводна статия. – В: *Свобода* (Букурещ). Г. 1, бр. 30, 10 юни 1870, с. 233–234. 667
Също и в: *Каравелов*, Любен Стойчев.
Събрани съчинения. в 12 тома. Т. 11, Дописки, известия, редакционни бележки. София: Бълг. писател, 1989, с. 291.

6.12.10 Азис паша обвинен, че „помага“ на българите. – В: *Свобода* (Букурещ). ***Г.*** 1, бр. 32, 27 юни 1870, с. 252. (Известия из България) 669

6.12.11 Шпионите на тайното министерство. – В: *Свобода* (Букурещ). Г. 1, бр. 40, 2 септември 1870, с. 316–317. (Известия из България) 669

6.13 Публикации: **1871 година** 670

6.13.1 Миркович още е затворен без присъда. – В: *Свобода* (Букурещ). Г. 2, бр. 11, 13 март 1871, с. 87. (Най-нови известия) 670

6.13.2 Съучастници в „Мирковичата работа“. – В: *Свобода* (Букурещ). Г. 2, бр. 26, 10 декември 1871, с. 206. (Български известия) 671

6.14 Публикации: **1872 година** 671

6.14.1 Миркович и до днес лежи без присъда. „Знаете ли, че по наш Никола, е захванал да ми омръзва и св. Никола“. – В: *Свобода* (Букурещ). Г. 3, бр. 1, 2 юли 1872, с. 5, 6. (Български известия) 671
Също и в: *Каравелов*, Любен Стойчев.
Събрани съчинения. в 12 тома. Т. 11, Дописки, известия, редакционни бележки. София: Бълг. писател, 1989, с. 292.

6.14.2 Защо турското правителство държи д-р Миркович? – В: *Свобода* (Букурещ). Г. 3, бр. 9, 26 август 1872, с. 68, 69. (Български известия) 672
Също и в: *Каравелов*, Любен Стойчев. Събрани съчинения. в 12 тома. Т. 11, Дописки, известия, редакционни бележки. София: Бълг. писател, 1989, с. 551–552.

6.15 Публикации: **1873 година**... 673

6.15.1 Пътя, наказанията и живота на Диарбекирските заточеници – 1873 година / Христо Петров Ковачев. – В: *Право* (Цариград). Г. 4, бр. 30, 5 октомври 1873, с. 3–4. (Дописки на „Право“) 673

6.15.2 В Диарбекир се поминал Васил Петров. – В: *Независимост* (Букурещ). Г. 4, бр. 1, 20 октомври 1873, с. 5. (Български известия) 675

6.16 Публикации: **1874 година**... 676

6.16.1 Напомняне – доктор Миркович е без присъда в Цариградската тъмница. – В: *Източно време* (Цариград). Г. 6, бр. 2, 19 януари 1874, с. [4]. (Секакви неща и новини) 676

6.16.2 Причините за изпращане в Диарбекир. Апел за справедливост към Миркович (английския вестник „Левант таймс“). Турция напредва! – В: *Независимост* (Букурещ). Г. 4, бр. 16, 2 февруари 1874, с. 129. (Български известия) 676

6.16.3 Защо не е оправдан д-р Миркович. – В: *Независимост* (Букурещ). Г. 4, бр. 20, 2 март 1874, с. 162. 677
Също и в: *Каравелов*, Любен Стойчев. Събрани съчинения. в 12 тома. Т. 11, Дописки, известия, редакционни бележки. София: Бълг. писател, 1989, с. 436–439.

6.16.4 Миркович и другарите му изпратени на заточение в Диарбекир. – В: *Напредък* (Цариград). Г. 9, бр. 2, 13 юли 1874, с. 4. (Разни новини) 680

6.16.5 Доктор Миркович на заточение за 8 години. – В: *Източно време* (Цариград). Г. 6, бр. 27, 20 юли 1874, с. [4]. (Секакви неща и новини) 681

6.16.6 Изпратени на заточение в Диарбекир. – В: *Независимост* (Букурещ). Г. 4, бр. 41, 27 юли 1874, с. 333. (Български известия) 680
Също и в: *Каравелов*, Любен Стойчев. Събрани съчинения. в 12 тома. Т. 11, Дописки, известия, редакционни бележки. София: Бълг. писател, 1989, с. 575.
6.16.7 Помощи за затворниците, намерение за убийство, пътя за Диарбекир и още за Дорчо-ефенди. – В: *Независимост (*Букурещ). Г. 4, бр. 47, 7 септември 1874, с. 382. 681
6.16.8 Д-р Миркович пристига в Диарбекир, 5 септември 1874. – В: *Независимост* (Букурещ). Г. 4, бр. 50, 28 септември 1874, с. 407. (Български известия) 682
6.16.9 Мъчениците в Диарбекир. – В: *Знаме* (Букурещ). Г. 1, бр. 2, 15 декември 1874, с. 8. 683
Също и в: *Ботев*, Христо. Събрани съчинения. в 3 тома. Т. 3. [2. изд.]. София: Бълг. писател, 1979, с. 10.
6.17 Публикации: **1875 година** 684
6.17.1 Опасни престъпници – изпратени от Диарбекир в Мардин. Шест години без присъда затворени. – В: *Знаме* (Букурещ). Г. 1, бр. 5, 12 януари 1875, с. 20. 684
Също и в: *Ботев*, Христо. Събрани съчинения. в 3 тома. Т. 3. [2. изд.]. София: Бълг. писател, 1979, с. 211–212.
6.17.2 Участта на избягалите Диарбекирски заточеници. – В: *Знаме* (Букурещ), г. 1, бр. 11, 11 март 1875, с. 44. (Български известия) 685
6.17.3 Парите и патриотизма. – В: *Знаме* (Букурещ). Г. 1, бр. 12, 28 март 1875, с. 46. 686
Също и в: *Ботев*, Христо. Събрани съчинения. в 3 тома. Т. 2. [2. изд.]. София: Бълг. писател, 1979, с. 277–278.
6.17.4 Положението на заточениците в Диарбекир / М-си. – В: *Знаме* (Букурещ). Г. 1, бр. 16, 17 май 1875, с. 62–63.; бр. 23, 27 юли 1875, с. 92. 686

7. ОФИЦИАЛНИ ДОКУМЕНТИ .. 691

7.1 Грамота, която удостоява д-р Миркович с отличие (рицар на ордена Пий – трета степен) и подпечатан с пръстена на папа Пий IX, 16.04.1861 г. / прев. Анна Бориславова Николова, Петя Христова Стоянова. 692

Сканирани материали 693

1) Извадки от дневника на Стефан Гергев (Георгиев) Гидиков от град Сливен: автобиография / преписал Стефан Гидиков-син. (с. 1, 2, 17.) (частен архив) 694

2) Диплома за доктор по медицина, издадена въз основа на сертификат от 30.06.1856 г., на Факултета по медицина в университета на Монпелие (дубликат, 1889 г.). София: НБКМ, БИА, ф. 95. инв. оп. II–В 3064. – 30.06.1856 г. 697

3) Кратка и методическа българска граматика от Д. Г. В. Миркович. Цариград-Галата: в книгопечятницата на Д. Цанкова, 1860. III, 69 с. 698

4) Грамота за принадлежност на д-р Миркович към ордена Пий – рицар на Пий, трета степен, с право да носи и орден – подпечатана с пръстена на папа Пий IX. София: НБКМ, БИА, ф. 95. инв. оп. II–В 3065. – 16.04.1861 г. 772

5) Орден Пий (лат.: Ordo Pianus, итал.: Ordine Piano) с мото Virtuti et merito – рицарски орден, трети по ранг от папските рицарски ордени – присъден за изключителни заслуги към църквата и обществото на Г. Миркович. – 16.04.1861 г. 773

6) Скица на облеклото и рицарския орден Пий за публичното им представяне от Г. Миркович (дадена при присъждането му). София: НБКМ, БИА, ф. 95. инв. оп. II–В 3065. – 16.04.1861 г. 774

7) Прошение от заточеника Г. Миркович до Мидхат паша, министър на правосъдието в правителството на Мохамед Рашид паша, по времето на султан Абдул Азис (на френски език). София: НБКМ, БИА, ф. 95. инв. оп. II–В 3114. (3 с.) – 1873 г. 775

8) Телеграма от княз Александър Батенберг до д-р Миркович, председател на „Клуба на Българите" в Пловдив. София: НБКМ, БИА, ф. 95. инв. оп. II–В 3078. – 26.03.1880 г. 778

9) Избран за дописен член на Българското книжовно дружество (днес БАН) на заседание на 8.09.1881 г. Писмо на Българското книжовно дружество от 10.05.1882 г. София: НБКМ, БИА, ф. 95. инв. оп. II–В 3067. – 10.05.1882 г. 779

10) Прогласен за редовен член на Българското книжовно дружество, от заседанието му на 6.08.1884 г. Писмо на Българското книжовно дружество № 16/25.08.1884 г., Средец. София: НБКМ, БИА, ф. 95. инв. оп. II–В 3068. – 25.08.1884 г. 780

11) Домашен омиопатически лекар или Способ като как да се лекува человек самичък от д-р Г. В. Мирковича. Сливен: печ. на в. „Бълг. знаме", 1885. (корица и снимка на шишенцата с хомеопатични лекарства, които е използвал) 781

12) Свидетелство-удостоверение № 1192 / 08.10.1887 на д-р Миркович за народен представител в Петото Обикновено народно събрание, избран от К. Агачската [Елховската] избирателна околия. София: НБКМ, БИА, ф. 95. инв. оп. II–В 3069. – 08.10.1887 г. 783

13) Свидетелство-удостоверение № 1195 / 08.10.1887 на д-р Миркович за народен представител в Петото Обикновено народно събрание, избран от Каваклийската [Тополовградската] избирателна околия. София: НБКМ, БИА, ф. 95. инв. оп. II–В 3070. – 08.10.1887 г. 784

14) Грамота – признание за медицинската дейност на Г. Миркович, лекар на Ямбол–Бургаската железопътна линия, и орден (Кавалерски кръст „Народен орден за гражданска заслуга" V степен), от княз Фердинанд I. София: НБКМ, БИА, ф. 95. инв. оп. II–В 3073 (2 с.) – 14.02.1892 г. 785

15) Кавалерски кръст „Народен орден за гражданска заслуга" V степен, връчен на д-р Г. Миркович от княз Фердинанд I. – 14.02.1892 г. 786

16) Униатското движение по черковния въпрос / Г. Миркович. Сливен: скоропеч. Българско знаме, 1897 (корица и с. 1–2.) 787

17) Завещание (Довереност) на д-р Миркович. София: НБКМ, БИА, ф. 95. инв. оп. II–В 3164 (2 с.) – 08.04.1890 г. 790

18) Молба до Окръжна библиотека Сливен от Медицинска академия. Катедра по социална медицина. Сектор по История на медицината – София, за ползване на архивни материали от сътрудника им д-р Вергилий Кръстев – 07.01.1982 г. 792

19) Молба до Директора на Народна библиотека „Кирил и Методий", от читалището в град Своге, за ползване на архивни материали от сътрудника им в Медицинска академия, сектор История на медицината д-р Вергилий Кръстев и работещ по темата „Д-р Миркович – възрожденски просветител, революционер и лечител" – 02.06.1982 г. 793

20) Страница от работните тетрадки на Вергилий Кръстев – препис на Писмо до Стоян Заимов. София: НБКМ, БИА. ф. 95. инв. оп. 8545, папка 62. 794

Из СЛОВОТО НА УЧИТЕЛЯ 795
Доктор Миркович в Словото на Учителя

1. **ТЪРСЕНЕ НА ИЗГУБЕНАТА ДУМА**. XIX година (1939–1940), 10-а школна лекция на Общия окултен клас, държана от Учителя на 6 декември 1939 г., София – Изгрев. – В: *Единственото* богатство. Общ окултен клас, XIX година (1939–1940). Т. 1, Лекции 1–23. София: ИК Жанува-98, 1999, с. 177–196. ISBN 954-9589-37-4 796
2. **ВЯРА И СЪМНЕНИЕ**. 30 лекция на Общия окултен клас (II година), 17.VI.1923 г. Русе: печ. Малджиев, [1923]. 43 с. 816

Речник на остарели, редки и диалектни думи / Е. Ангелова-Пенкова 858

Речник на някои имена на селища / Е. Ангелова-Пенкова 864

Съдържание .. 865

ИЗГРЕВЪТ
НА БЯЛОТО БРАТСТВО, ПЕЕ И СВИРИ, УЧИ И ЖИВЕЕ

Том 35
д-р Георги Вълков Миркович (1825–1905) –
участник в Униатското движение, просветител и заточеник:
Архивни и печатни свидетелства

Съставители
Вергилий Николов Кръстев
Ефросина Антонова Ангелова-Пенкова

Дигитализация и обработка на документалния материал
Вихър Ангелов Пенков

Компютърен набор
Николай Панчев Бояджиев, Ефросина Ангелова-Пенкова

Оформление, предпечатна подготовка
Ефросина Ангелова-Пенкова
Вихър Ангелов Пенков

издател: Житен клас, София, 2020
web site: http\\www.izgrevat.com

печатница: Симолини, София
ISBN 978-954-9915-34-1 (т. 35)